DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

HECE

OCAK
2008

MEHMET ÂKİF ÖZEL SAYISI

133

ÖZEL SAYI:15

ISSN 1301-210X

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ YIL:12 SAYI:133 OCAK 2008

KARAKTER ÂBİDESİ ve BİR ÇIĞLIK OLARAK

MEHMET ÂKİF

ÖZEL SAYISI

133

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ

MEHMET ÂKİF.
ÖZEL SAYISI

2008/37

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Âkif Ersoy-3, Hasan Aycın/*Çizgi-7*

I. BÖLÜM: HAYATI, KİŞİLİĞİ, DÜŞÜNCESİ (8-261)

Orhan Okay/*Mehmet Âkif'in Karakteri ve Sanatı-8* • **Şerif Aktaş/*Mehmet Âkif ve İnsan-25*** • **Âkif Emre/*Bir İslâmı Şairinin Gelecek Tasavvuru-38*** • **Abdurrahini Karadeniz/*Mehmet Âkif'in Düşünsel Öncüleri ve Gelenek Algısı-46*** • **Mustafa Şahin/*Mehmet Âkif /Muhammed İkbal Ümmet-i Muhammed'in Mahzun İkizleri-55*** • **Rasim Özdenören/*Müslüman Bir Düşünür Olarak Mehmet Âkif'in Çelişkileri-70*** • **Kenan Çağan/*Batılılaşma, İslâmcılık ve Mehmed Âkif-78*** • **Cemal Şakar/*Mehmet Âkif: "Kucaklaşır Medeniyyetle Din Tanâmiyle"-99*** • **Kadir Canatan/*Mehmet Âkif'in "Şark" ve "Garp" İmgesi-104*** • **Mustafa Kara/ *Âkif Kimlere Hayrandı Niçin?-113*** • **Işık Yanar/*Yirminci Yüzyıl İslâmı Düşüncesine Mehmet Âkif'in Katkıları-126*** • **Süleyman Uludağ/*Selefîlik–Sûfîlik ve Âkif-136*** • **Vefa Taşdelen/*Safahat'ın Eğitim İmaları-149*** • **Ömer Aksay/*Eskiz Defteri Mehmed Âkif Ersoy-154*** • **Büşra Miraç/*Mehmet Âkif Ersoy Üzerine İki Bakış-164*** • **Mustafa Şerif Onaran/*M. Âkif'in "Tefrika" Anlayışıyla Savaşımı ve "Sait Paşa İmamı" Şiiri Üzerine İki Yaklaşım-171*** • **Murat Erol/*Sath-ı Vatan ya da Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri-179*** • **Kadir Can Dilber/*Mehmet Âkif Ersoy'a Kanon Dışı Bakış-197*** • **Salih Nurdağ/*Roman Kahramanı Olarak Mehmet Âkif-216*** • **Murat Yılmaz/*Cuntadan Çanakkale'ye, İstiklâl Marşı'na Mehmet Âkif-226*** • **Firdevs Canbaz/*Mehmet Âkif Ersoy ve Müslüman Kadını-230*** • **İbrahim Gürses/*Psişik Süreçler Açısından Şair: Bir Yiğit Adamı Âkif'i Anlama Girişimi-238*** • **Erdal Çakır/*Tekirdağ Vatandır da Karpuz Kabuğu Vatan Değil midir?-242*** • **Gönül Utku/*Nil'e Düşen İz-245*** • **Yücel Yiğit/*Mehmet Âkif'in Balıkesir Hitabesi-249*** • **Yusuf Turan Günaydın/*Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşâd'da Mehmed Âkif'in Rolü ve İzleri-258**

II. BÖLÜM: ÂKİF'İN ŞİİRİ (262-439)

Turan Karataş/*Safahat: Her Yüzde, Yüz Istırap-262* • **Ali Emre/*Süleymaniye Kürsüsünde-271*** • **Ali K. Metin/*Hakkın Sesleri: Siperden Yükselen Feveran-277*** • **Ali Ayçil/*Dördüncü Kitap (Fatih Kürsüsünde) İçin Dolaylı Bir Şerh-286*** • **Selim Somuncu/*Berlin'den Necid Çöllerine Doğudan ve Batıdan Haberdar Şiirler: Safahat'ın Beşinci Kitabı: Hâtıralar-293*** • **A. Ali Ural/*6. Kitap: Asımı ya da Asım Nerede?-310*** • **Özlem Fedai/*"İman Şövalyesi"nin Mağarasındaki Gölgeler-314*** • **Ramazan Kaplan/*İki Çanakkale Şiiri-323*** • **Dursun Ali Tökel/*Mehmet Âkif'in Divan Şiirine Bakışı-327*** • **Celâl Fedai/*Modern Hayat Politikalarını ve Modern Şiir Poetikalarını Dışlayan Hayatiyetin 'Poetika'sı-339*** • **Köksal Alver/*Mehmed Âkif Şiirinin Sosyo-Politiği Üzerine-349*** • **Vefa Taşdelen/*Safahat'ın Felsefi Yapısı-356*** • **Şaban Sağlık/*Mehmet Âkif'in Şiirlerindeki Hikâye Unsurları-362*** • **İbrahim Demirci/*Mehmet Âkif'in Türkçesi-395*** • **Ali Galip Yener/*Mehmet Âkif Ersoy Şiirine Tanpınar ve Karakoç'un Yaklaşımı Farkları Üzerine Notlar-403*** • **Tülin Arseven/*İki Arîza-408*** • **Ömer Erinç/*"Safahat"ın Hasbahçesinde Korlaşan Ateş-419*** • **Rıza Bağcı/*Edebiyat Teorileri Işığında Âkif'in Küfe Şiirinde Sosyal Eleştiri-428*** • **İbrahim Eryiğit/*Mehmet Âkif'in Şiirinde Ölüm Olgusu-435**

III. BÖLÜM: ÂKİF'İN MEKTUPLARI (440-520)

Yusuf Turan Günaydın/*Mehmed Âkif'in Mektupları-440* • ***I. Ailesine Yazdığı Mektuplar-443*** • ***II. Eşref Edib'e/447*** • ***III. Mâhir İz'e Yazdığı Mektuplar-453*** • ***IV. Şerif Muhiddin Targan'a Mektuplar-471*** • ***V. Kuşçubaşı Eşref Sencer'e Yazdığı Mektuplar-475*** • ***VI. Fuad Şemsi İnan'a Yazdığı Mektuplar-481*** • ***VII. Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi'ye Yazdığı Mektuplar-493*** • ***VIII. Şefik Kolaylı'ya-495*** • ***IX. Hacı Hafız Ömer Aköz'e-496*** • ***X. Maliye Vekaleti Varidat-ı Umumiye Mümeyyizlerinden (...) Bey'e-497*** • ***Mektuplardan Parçalar Hâfız Âsım Şakir Gören'e-498*** • ***Şerif Muhiddin Targan'a-504 Prenses Emine Abbas Halim Hanımefendiye-505*** • ***Mehmed Rasim ve Ahmed Naim Beylere-511*** • ***Ömer Rıza Doğrul'a-511*** • ***Abdülillah Bey'e-512*** • ***Gayret Gazetesine Bir Mektubu-514***

IV. BÖLÜM: ANILARDA ÂKİF (521-575)

İbn-ül'Emin Mahmud Kemal-521 • ***Üstâdın Orta ve Yüksek Tahsilleri-522*** • ***Âkif'in Resmî Hayatı/523*** • ***Âkif Vatanperverdi-523*** • ***Âkif Kâmil Bir Mü'min İdi-525*** • ***Ahlâkı, Seciyyesi-526*** • ***Üstadın Kıyâfeti Nasıldı?-529*** • ***Üstadın Sporcmenliği-529*** • ***İlim ve Lisan Cehbesi/-531*** • ***Fıkralar-Latîfeler-532*** • ***Şiir Cehbesi-534*** • ***Şiiri Nasıl Yazardı?-536*** • ***Hangi Şâirlerin Te'sirine Uydu?-537*** • ***Millî İstiklâl Marşı Nasıl Yazıldı? Nasıl Kabul Edildi?-537*** • ***Mehmed Âkif ve Musiki-541*** • ***Şair Mehmet Âkif Bey'le Hâtıralar-543*** • ***Âkif Bey'in Mısır'a Gidişi-543*** • ***Kur'ân Tercemesi-544*** • ***(Mustafa Sabri Efendi'nin) Mehmed Âkif'le Görüşmeleri-545*** • ***Mehmed Âkif'in Rahatsızlığı-546*** • ***Kan Demir-Mehmed Âkif-548*** • ***Mehmed kif'in Cenazesi İle İlgili Bir Hâtıra-550*** • ***Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz-553*** • ***Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'le Beraber, Bir Yaylı Araba İle Yola Çıktık-553*** • ***"Eskişehir'de Silâhlı Kahramanlar Yolları Doldurmuştu"-556*** • ***Âkif ve Sarhoş İki İtalyan Şoförü-559*** • ***Âkif: En Ziyade Süs ve Modaya Düşkün Erkeklere Çok Kızardı-560*** • ***Âkif'in Hayatında Yegâne Görebildiği Toplu Para: 970 Lira İdi-562*** • ***Anlaşıldı ki Mustafa Sagir, Bir Hain ve Casustu...-564*** • ***Âkif, Gözyaşları İçinde Yazıyordu-566*** • ***Türk Neslinin Günden Güne Bozulduğunu Görmek Âkif'i Çok Üzüyordu-568*** • ***Pek Sevdiği Ali Şükrü Beyin Kayboluşu Babama Gözyaşları Döktürmüştü-569*** • ***Gecenin Issızlığında Top Sesleri Ankara Sokaklarında Duyuluyordu-571*** • ***Annem Gözyaşları İçinde Beni Hasretle Bağrına Basmıştı-572*** • **Veli Aba/*Âkif'in Doktoru Mahmut Kopaner-573***

V. BÖLÜM: MEHMET ÂKİF SORUŞTURMASI (576-626)

Cahit Tanyol/*Mehmet Âkif ve İslâmı Enternasyonali-576* • **Orhan Okay/*Düşünce ve Edebiyat Dünyamızda Âkif İmajı-578*** **Atasoy Müftüoğlu/*Sorumlu İmanın ve Sorumlu Vicdanın Sesi-580*** • **Abdullah Uçman/*Mehmed Âkif Üzerine-582*** • **Doğan Hızlan/*Mehmet Âkif Üzerine Tamamlanmayı Bekleyen Notlar /585*** • **Ertuğrul Günay/*Mehmet Âkif Ersoy İmgesi-590*** • **Recep Duymaz/*İdealinden Kalkarak Estetiğini Kuran Sanatkâr-593*** • **Mustafa Kutlu/*Âkif'in Gözleri-595*** • **M. Fatih Andı/*Birkaç Çizgi ve Bir Âkif Portresi-597*** • **Arif Ay/*Sesimi Duyan Yok mu?-599*** • **Osman Konuk/*Gerçek Mehmet Âkif'i Resmî Mehmet Âkif'ten Kurtarmak-601*** • **Necati Mert/*Âkif Bahçesi-603*** • **Ali Çolak/*Bir Mehmet Âkif Fotoğrafında Okuduklarımı-605*** • **Hicabi Kırlangıç/*Şair Mehmed Âkif-607*** • **Gürsel Aytaç/*Mehmet Âkif Üzerine-609*** • **Ahmet Ada/*Mehmet Âkif İçin Birkaç Not-610*** • **Veysel Çolak/*Amaç İçin Bir Hayat-611*** • **Hilmi Uçan/*Gurbet, Hüzün, Para ya da Mehmet Âkif Ersoy-613*** • **Hüseyin Atlansoy/*Âkif: Kalbinizin Yalnızlığı-616*** • **Sabahattin Çağın/*Âkif'in Kişiliğine Dair-617*** • **Süreyya Berfe/*Âkif'ten Öğrenecekleriniz Var-620*** • **Mehmet Âkif Soruşturmasına Ek:** ***Burhan Toprak-621*** • ***Bürhan Belge-622*** • ***Orhan Seyfi-623*** • ***Yusuf Ziya-624*** • ***Nurullah Ataç-625*** • ***Adsız-626***

VI. BÖLÜM: ALBÜM (627-658)

VII. BÖLÜM: KAYNAKÇA (659-752)

Yusuf Turan Günaydın/*Mehmed Âkif Ersoy Kaynakçası (1911-2007)-659* • **A.** ***Yazılar-665*** • **A. 1.** ***Yazı Dizileri-722*** • **A. 2.** ***Haber Yazıları-723*** • **B.** ***Kitaplar-725*** • **C.** ***Kitaplarda Bölümler-732*** • **D.** ***Sempozyum, Armağan ve Anma Kitapları-740*** • **E.** ***Antolojiler, Edebiyat Tarihleri, Yazar Sözlükleri, Yıllık, Dizin ve Ansiklopediler-740*** • **F.** ***Özel Sayılar/744*** • **G.** ***Dosyalar-744*** • **H.** ***Röportaj, Anket, Açıkoturum ve Soruşturmalar-745*** • **İ.** ***Tezler-746*** • **J.** ***Safahat'ın Çeşitli Baskıları-750*** • **K.** ***Âkif'in Tercümeleri-751*** • **L.** ***Diğer Dillerdeki Kitaplar-751*** • **M.** ***İnternet Siteleri-751***

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ

ISSN 1301-210X

YIL: 12 SAYI: 133

I. Basım: OCAK 2008

II. Basım: NİSAN 2008

(Her ayın birinde yayımlanır.)

Yayın Türü: Yerel Süreli

Hece Yayıncılık Ltd.Şti. Adına

Sahibi: Ö. Faruk Ergezen

Yazı İşleri Müdürü: İbrahim Çelik

Yayın Yönetmeni: Hüseyin Su

Yönetim Yeri

Konur Sk. No: 39/1

Kızılay/Ankara

Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/Ankara

Tel: (312) 419 69 13 Fax: (312) 419 69 14

İnternet Adresi: www.hece.com.tr

e-mail: hecedergi@yahoo.com

hece@hece.com.tr

Dizgi-Düzelti: Hece

Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Kapak: Sarakusta web: sarakusta.com

Baskı: Öncü Basımevi Tel: 384 31 20

K. Karabekir Cad. Ali Kabakçı İş Hanı No: 85/2

İskitler/ANKARA

2008 Yılı Abone Bedeli:

Yıllık: 90 YTL.

Kurumlar İçin: 200 YTL.

Yurt Dışı: 150 Euro

Posta Çeki: 149582

Hece Basın Yayın Ltd.Şti.

Gelen yazılar yayınlansa da yayınlanmasa da geri verilmez. İlkelerimize uymayan ilânlar alınmaz.

I. Baskı Tarihi: 31.12.2007

II. Baskı Tarihi: 30.04.2008

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak MEHMET ÂKİF ERSOY

"Hiçbir kapı,
altından geçerken Âkif'i
eğilmeye mecbur edemedi."
M. C. Kuntay

Mehmet Âkif'in şahsiyetine yakışır bir biçimde kendi şiirleri için ifade ettiği; "Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri" tanımlamasındaki, *samimiyet hüneri*, onun hayatı için de rahatlıkla okunabilir ve doğrusu çok da açıklayıcı olur. Bu samimiyet hüneriyledir ki altmış üç yıllık hayatı, bütünüyle adanmış bir hayatın en güzel örneğidir. Kendisini ve ülkesini tanıdığı günden itibaren her zaman toplumu düşündüğünü hiçbir sanatçı kompleksine kapılmadan açıkça belirtir. Onu yücelten, ayağının altındaki kaidelerden birisi, belki de en önemlisi bu yalın hâli ve hasbiliğidir. Uğruna bütün bir hayatını adadığı idealinin dışında, hayatının hiçbir alanında, sanatında; sanat, bilim, siyaset çevrelerinden edindiği dostlarıyla ilişkilerinde, çalıştığı kurumlarda ve yaptığı bütün işlerde, kişisel hiçbir hesabının olmadığına neredeyse bütün arkadaşları ve yakınları tanıklık eder. Böylesine bir kazanım, her insanın hayatının sonunda kolay kolay elde edebileceği ve ardından da insanların buna tanıklık yapabileceği bir şey olmasa gerek. Hele bir de Mehmet Âkif'in içinde yaşadığı; yalanla hakikatin, doğruyla yanlışın, güzelle çirkinin, iyiyle kötünün birbirine karıştığı, bütün bunları birbirinden ayıran ezelî çizginin ortadan kalktığı, izlerinden, sözlerinden, gözlerinden ve yüzlerinden insanla diğer yaratıkları birbirinden ayırmanın pek de kolay olmadığı, hatta bu durumun insanlara itibar sağladığı toplumsal bir fırtınanın acımasızca ortalığı kasıp kavurduğu tarihsel dönemi düşününce; onun ilkeli, erdemli, baştan sona tutarlı ve adanmış hayatı, bugün daha çok büyüyor ve daha çok önem kazanıyor: İmrenilesi bir hayat ve imrenilesi, örnek alınası bir âbide kişilikle karşı karşıya olduğumuzu hatırlatıyor bize. Önümüzde, üzerinde yalnızca gökyüzü olan ve "hiçbir kapının, altından geçerken eğemediği başını" görüyoruz Âkif'in. Onun bu hayatını ve kişiliğini oluşturan tarihsel, toplumsal, siyasal, ailevî, dinî, kültür ve eğitim koşulları, sağlıklı ve yerli yerinde değerlendirildiğinde hem Mehmet Âkif hem de onun amacı uğrunda kazandığı başarılar ve uğradığı yenilgiler çok daha iyi anlaşılacaktır; geleceğimiz ışıyacaktır.

Mehmet Âkif; hayatı, inançları ve donanımları, hatta idealleri itibariyle tam bir İmparatorluk insanıdır. Her zaman karşı olduğu, yönetimini, politikalarını her zaman eleştirdiği Abdülhamit'in saltanatı döneminde doğmuş, çocukluk ve gençlik dönemi, İmparatorluğun çalkantıları içinde geçmiş ama o, hiçbir zaman düşünce ve inanç dengesini yitirmemiş; karşı olduğu Padişahın İslâm birliği idealine kendisi de sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Hak ve adalet ilkelerine göre eleştirdiği, isyan ettiği Abdülhamit karşısında, zaman zaman İttihatçıların, Batıcıların, Türkçülerin düzleminden konuşması, onlar gibi düşündüğü, onlarla ideal birliği içinde olduğu, onlarla birlikte hareket ettiği anlamına gelmez elbette. Kazandığında da kaybettiğinde de hayatının hemen her döneminde; köşklerde paşa çocuklarına dersler verirken, sarayla arasındaki mesafeyi ayarlarken, ülkenin topyekûn kendisini savunduğu o zor günlerin tozu dumanı içinde isabetli bir seçim yapabilmenin zorluğunu ferasetle aşarak bütün varlığıyla bu savaşa katılırken, Birinci Mecliste milletvekiliyken, daha sonra bir bir devrimlerin gerçekleşmeye başladığı, yeni devletin uygarlık istikametinin belirginleştiği günlerde uğru-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

na mücadele ettiği ideallerinden uzak düştüğünde ve ondan sonra da yalnızlığının, suskunluğunun koyulaşarak sürdüğü ölümüne kadarki hayatı boyunca bu ince çizgiyi dikkatle ve ilkelerinden ödün vermeden korumuştur. Feraset sahibi, karakter âbidesi bir insanın, en karmaşık zamanlarda bile nasıl istikametini yitirmediğini görürüz onun hayatında ve tavırlarında. Tarihsel ve toplumsal koşulların, sahih bir seciyeye sahip olan insanları nasıl yoğurduğunu, biçimlendirdiğini ve pişirdiğini de görürüz elbette. Tarihsel ve toplumsal koşullar, insanın mayasında varolan bütün erdemlerin ve erdemsizliklerin birer karaktere bürünmesini, tecessüm etmesini sağlar; kahramanların da hainlerin de kendilerini gerçekleştirebilmeleri için önünü açar. Mehmet Âkif de işte bu tarihsel ve toplumsal koşulların içinden kire, pasa, yalana dolana, çıkara tevessül etmeden geçerek bir karakter âbidesi ve bir kılavuz insan olarak dünden bugüne ve elbette yarınlara ulaşmayı ve yaşamayı başarmıştır. İnsanlık değerlerini ve duyarlıklarını yaşamak ve tarih boyunca da yaşanılır kılabilmek için fıtratın dokusunu, kuşaktan kuşağa taşınacak bir emanet bilip onu dünyevî, gelip geçici hiçbir şey karşılığında değişmeden, bozmadan taşıyacak insanlar vardır her zaman. Mehmet Âkif de yakın tarihimizde hayatına, eylemlerine ve eserlerine tanık olduğumuz bu anıt ve öncü insanlardan biridir. İnsanlık, bunları hatırladıkça, bunların eserlerine, izlerine baktıkça ürperir, hatırlar, kendisine gelir, geleceğe doğru yönünü belirler. Onlar, dönemlerinin dili ve anlamlarıdır. Mehmet Âkif'in de yıkılan, dağılan, parça parça küçülen, her gün Padişahlardan birinin tahttan inip diğerinin tahta çıktığı ama dengenin bir türlü yeniden kurulamadığı bir İmparatorluğun dili ve anlamı olarak kendisini kurduğunu görürüz. Bu kuruluş, misyonuna uygun bir zaman ve mekânda toprağa düşer: "İmparatorluğun gözbebeği İstanbul'un kalp noktasında bir çocuk doğar: Mehmet Âkif! Baba soyu Rumelili, ana soyu Buharalı, doğum yeri Fatih! Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslâmlığının sentezi bir çocuk. Çağ güç, çetin bir çağ, bir batış çağıdır. Anne çizgisi duyarlığı, sağduyuyu, kendini bir ülkeye adayışı, şairliği getirecek; baba çizgisi ataklığı, savaşkanlığı, yılmaz ve her vuruşmada daha da çelikleşen bir savaş adamını, gözüpekliği, korkusuzluğu, ürkmezliği, dönmezliği, sürekli olarak umutsuzluğa düşülmemeyi getirecektir." (S. Karakoç) Mehmet Âkif, zamanın ve mekânın kendisine armağan olarak sunduğu işte bu varoluş mirasına hayatının sonuna kadar sahip çıkmış ve gereği gibi de değerlendirmiştir. Bütün bu kader armağanının açılımlarını onun karakterinde ve şiirlerinde görürüz.

Mehmet Âkif adı söz konusu olduğunda, onun hayatı, karakteri, düşünceleri ve sanatı birlikte düşünülür ve değerlendirilir: Bir mücadele insanı, idealist, şair ve âlimdir. Varlıkta da yoklukta da her zaman onurlu, dik duran bir insan. Tok sözlü; hiçbir koşulda ve hiç kimse karşısında sözünü esirgemeyen, 'sözüm odun gibi olsun, hakîkat olsun tek' diyecek kadar doğrudan yana bir insan. Yanlışlık, haksızlık ve zulüm karşısında öfkeli; yerinde yumuşak kalpli, mütevazı, dikkatli, rikkatli; ilim sahibi olduğu kadar hilm sahibi de. Kahraman edâlı, vakarlı, minnetsiz, doygun bir insan; açlığından da tokluğundan da söz etmez kolay kolay. Her büyük adam gibi o da yalnız; yalnızlığı sevip sevmediğini bilmiyoruz, belki de ilkeleri ve toplumsal, tarihsel koşullar onu ve onun gibileri yalnızlığa mecbur ediyor; ama o, bu yalnızlığa sabretmesini, yalnızlıkta çoğalmasını, bilenmesini başarıyor: "Zamanında hakkıyla anlaşılmayan yalnız biri var ki bugün kalplerin sultanıdır. Bütün varlığını şiirle dile getiren Âkif, bizi bu dünyada iken büyük mahkemenin huzuruna yükselten mürşittir; büyük kurtarıcımızdır. Hattab'ın oğlu Ömer'in XX. asırda yaşayan müridi, onun gibi haşin mizaçlı, sert yürüyüşlü, zulme tahammülsüz, riya karşısında şiddet taşıran bir iman ve isyan heykelidir. Onun yedi ciltlik *Safahat*'ı, bir volkanı andıran iç hayatının macerasıdır; ruh dünyasının, ce-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

maatin acılarından başlayıp ilâhi denemede nihayetlenen dramıdır; bir kelime ile bir büyük ruhun romanıdır." (N. Topçu) Düşük seciyeli insanların itibar ettiği, ardından koştuğu, değer bildikleri yalancı, parlayan, sahte hiçbir şeye değer vermez; göz alıcı, gönül çelici parıltıların değil ardından koşmak, onlara doğru bir adım bile atmaz; dünyaya karşı son derece müstağnidir. Kendisi birilerine giderken çıkar gözetmez, kendisine birileri gelirken de çıkar gözetilmesini istemez; eğer böyle bir imayı bile sezmişse artık ona yaklaşmanın imkânı yoktur. Dostuna da düşmanına da güven veren bir insandır; kendisiyle ilişki kurmak, dost olmak isteyen her insanın da ilk önce güven vermesini ister. Devlet kapısından mümkün olduğunca uzak durmuştur; ikbal kaygısıyla hiçbir mevki ve makam ardından koştuğuna tanık olan yoktur. Camilerde kürsiye çıktığını herkes bilir ama devletlinin gözüne girmek için sahneye çıktığını gören yoktur. Birinci Meclisteki milletvekilliği döneminde, neredeyse söz aldığı bile vaki değildir. Hemen hemen her zaman suskun bir insandır; iyi bildiği, gerekli olduğuna inandığı zaman konuşur; onun suskunluğu, karşısındaki insanlara da hiza, mesafe alma duygusu verir; bu hâlini de dile getirirken şöyle der: "Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!" Konuşan muhatabını da karşısındaki çocuk bile olsa hiçbir zaman kulak ucuyla dinlemez; dinleyemeyeceği bir yerdeyse eğer konuşturmaz; "İyi dinlemek isterim." der.

Mehmet Âkif'in karakteristik özelliklerini, onu yakından tanıyan hemen herkes, onu yüzünden, gözlerinden okuduğunu söylemiştir; sîması, seciyesini yansıtan bir insandır. Onun fotoğraflarından hareket ederek yazılmış yazılar da çoktur: "Bitmiyor gibi bir geniş alın; güldükçe görünen sımsıkı, beyaz iki sıra diş; içinde ateş yanıyor gibi iki göz." (M. Cemal); "Onun ruhunun, bedeni ile çehresine akseden manasını vasıflandırmak isterken şu portreyi çizmemiz lazım geliyor: Vakar dolu bir alın, hayâ dolu bir çehre; şiddet dolu bir bakış, iman dolu bir sine." (N. Topçu); "Âkif, hayatımın otuz üç senesidir. Bu otuz üç senede o, bir tek defa bayağı olmadı. Onun iç yüzüne baktığım vakit gök yüzüne, denize bakar gibi ferahlardım. Sonra onun altmış üç senelik hayatını öğrendim; bu ne berrak altmış üç senedir, siyah ve pis tek bir dakikası yoktur." (M. Cemal) Topluluk içinde oturup kalkarken, konuşurken birlikte olduğu insanların kendisine ihtiramla davranmalarına fırsat vermeyecek şekilde bir 'tedricsiz' davranış ve konuşma üslûbu vardır. Onu tanımayan ve bu üslûbunun inceliklerini bilmeyen birisi, sözünün ve davranışlarının önemini fark etmeyebilir. Aşırılığa varan ihtiram ve saygı karşısında her zaman dilinin ve davranışlarının dolaştığını söyler dostları; o gür sesli, çağlayan şiirin şairi, Mehmet Âkif'tir işte.

İlgilendiği hemen her konuyu; dilden siyasete, dinden edebiyata, yüzmeden uzun atlamaya ve ata binmeye kadar çok iyi bilir: Şiirden romana Türk ve dünya edebiyatını ayrıntısına varıncaya kadar bilir; Fransızcayı, Arapçayı ve Farsçayı, bu dillerde yazılmış romanları ve şiirleri okuyup eleştirecek kadar iyi bilir. "Almanya ve Necid seyahatleriyle Batıyı ve Doğuyu daha iyi tanır." (S. Karakoç) Divan şairlerini, Hayyam'ı eleştirir, Dumas Fils'i karşılaştırır: "Bu ikisini hep yan yana düşünürüm, der. Sadi'nin küçük hikâyeleri beni saatlerce düşündürür. Dumas Fils'in bir mukaddimesini okuduktan sonra Sadi'deki sanat sırrını anladım: Demek ki büyük hikmetler söylemek için uzun vakıalar yazmaya lüzum yok. Hani her gün görülen şeyler var, hani hiç dikkat etmeyiz, bunlardan öyle nâmütenahi mevzular çıkar ki..." Doğu ve Batı edebiyatının hemen hemen bütün önemli yazarlarını ve klâsik eserlerini okumuştur; söz konusu olduğunda eleştiriler ve karşılaştırmalar yapar onlar arasında. "Çatalca'da güreşen, Veli Efendi çayırında atlayan, deniz yarışlarında birinci gelen insan"dır Mehmet Âkif. Toplumsal, siyasal konulara, gazetelerdeki tartışmaların ve ulemanın gündemine de hiç yabancı değildir. Şiirleriyle katılır ve bütün bu konularda görüş bildirir. Âkif'in gö-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zünde ve gönlünde İslâm dünyasının bir yoksulu bütün yoksulları, bir çaresizi bütün çaresizleri, bir zalimi de bütün zalimleridir; ümmetin, insanlığın acısını yüreğinde hisseder o.

İlkeli, inançlı ve kendi kişiliğinin sınırlarını koruyan bir insandır; herkesten de sınırlarını bilmesini ve korumasını bekler. Onu seven çoğu insan, onun bu ilkeli, inançlı ve ahlâkî hassasiyetlerine son derece sadık hayatının sınırlarından içeri girince rahatsız olur, sıkılır, onun yaşayışına tahammül edemez; âdeta onun gözlerindeki, yüreğindeki ateşle yanar. İçtenliği, gerçekliği çoğu dostlarına itici ve sıkıcı gelmeye başlar; ne ki onda kusur arayanlar, yine onun erdemlerini sayıp dökmeye başlar... Gerek çağdaşı, gerekse kendinden önce yaşamış hiçbir insana karşı kadirbilmezlik etmez; kime ne borçluysa açık açık söyler; "Ben de Muallim Naci'den çıktım." der. Tanıyanlar onu; "çok şahsî, çok kendi" bulurlar: Nev-i şahsına münhasır bir insandır.

İslâm coğrafyasının hemen her tarafından ilim ve sanat adamlarıyla diyalog hâlindedir; düşünsel ve siyasal gelişmeleri izler. Siyasî olarak İslâm düşüncesi, Afganî, Abduh, Reşid Rıza, İkbal gibi modern yönelimleri izler; Âkif'in İslâmcılığına yapılan vurgunun izlerini buralarda aramak gerekir. Tasavvufî düşünce geleneğinden çok selefî düşünüşe yakın durur. Siyasal konjönktüre denk düşen, kendi belirlediği özel bir tüzükle ve mesafeli de olsa İttihatçılarla bir ilişkisi olmuştur. Amacı; İslâm birliği için ümmet bağlamında topyekûn antiemperyalist siyasal bir mücadedir. Bu amacının karşısındaki engelleri de bellidir: Batıcılık, din düşmanlığı ve ayrılıkçı ırkçılık. Âkif'in İslâm birliği idealinin, siyasal düşüncelerinin ve sanat, edebiyat anlayışının kaynağı, İslâm coğrafyasının toplumsal, inanç ve kültür yapısı; bizzat kendi toprağıdır. Bu toprağın yeşermesini, Ankara'da da bekledi Mehmet Âkif. Tacettin Dergâhı'ndaki çalışmaları, yazıları, şiirleri ve İstiklâl Marşı, bütünüyle bu umudu besler. Milletvekilliği ve ondan sonra devam eden süreçteki toplumsal, siyasal gelişmelerle bu umudunu yitiren Mehmet Âkif, hem ruhen hem de fizik olarak fiilen, ölünceye kadar *sürgünde* yaşadı.

Öldüğünde, marşını yazdığı devlet, şairin cenazesine sahip çıkmadı, hatta bu ölümde bir haber değeri bile görülmemiş olmalı ki halka duyurulmak istenmemiştir. Ama Âkif'in destanını yazdığı millet, bu ölümün acısını ânında yüreğinde hissetmiş ve ona sahip çıkmıştır. O zamandan beri her geçen gün, Âkif'in temsil ettiği karakterin ve bir çığlık olarak dünden yarına yankılanacak olan sesinin anlamı ve önemi biraz daha iyi anlaşılıyor.

* * *

Türk edebiyatının ve düşüncesinin yönelimlerini belirleyen kişilerle ilgili özel sayılarımızın sekizincisi, *"Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı"* adıyla şairin adına ve mirasına yakışır bir sayı oldu. Böylece *Hece* dergisinin 133. sayısı, aynı zamanda özel sayılarımızın da on beşincisi olarak yayımlanmış oldu. On ikinci yılımıza bu özel sayımızla başlamış olduk. 2008 Haziran'ında bir de tematik özel sayımız olacak. *Hece* ve *Heceöykü* dergilerinin her ay yayımlanacak sayıları dosyalarla sürecek. Bu sayımızın da kayanakçasını büyük bir özveriyle hazırlayan ve Âkif'in bugüne kadar dergilerde yayımlanmış mektuplarını derleyip düzenleyen Yusuf Turan Günaydın'a, mektupları şairin elyazısından günümüz yazısına aktaran Uğur Derman, İsmail Kara, Dündar Akünal, Sami Önal ve Alim Kahraman'a, *Mehmet Âkif Külliyatı*'nı büyük bir emekle hazırlayan İsmail Hakkı Şengüler'e ve emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Yeni sayılarımızda buluşmak dileğiyle.

HECE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HASAN AYCIN

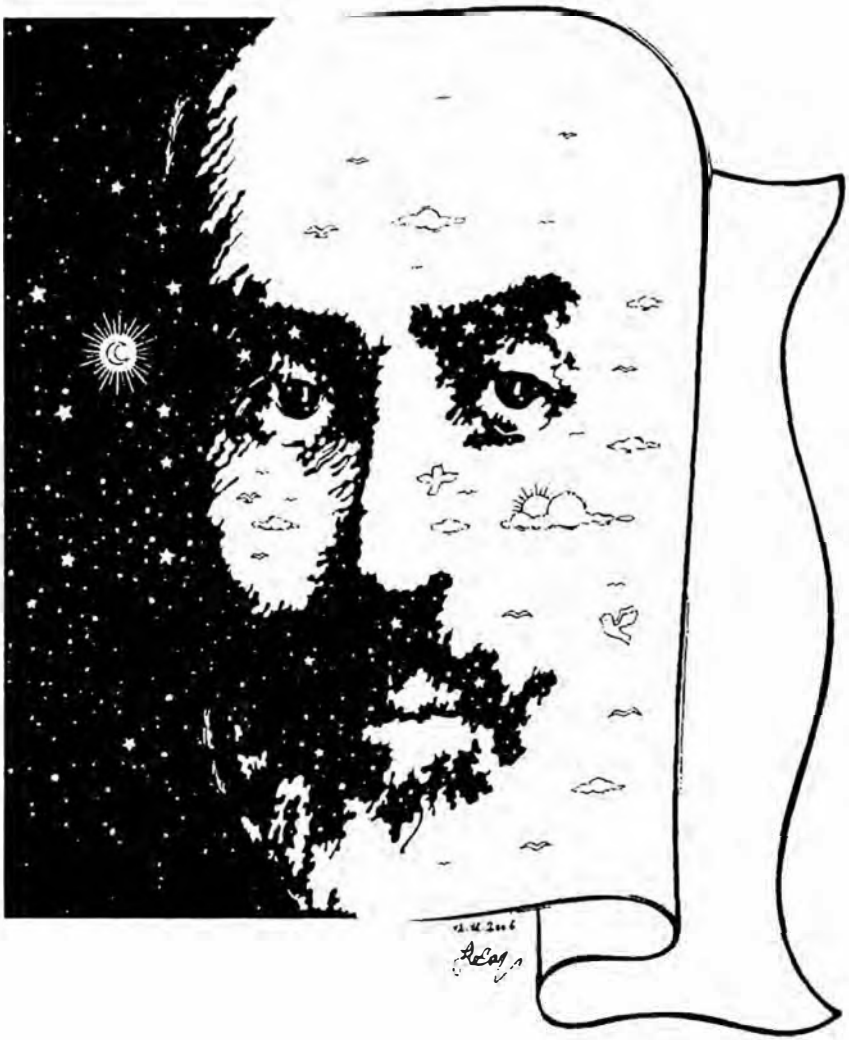

ÇİZGİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ORHAN OKAY

MEHMET ÂKİF'İN KARAKTERİ VE SANATI*

Edebiyat tarihlerinde pek az sanatkârın eseri ve fikirleri ile şahsiyeti arasındaki benzerlik, hatta ayniyet, Mehmed Âkif'inki kadar olabilmiştir. *Yalnız edebiyatçıların değil, birçok ahlâkçıların bile hayatları "hocanın dediklerini yap da, yaptıklarını yapma" meselesini doğrulayan örneklerle doludur. Bir şâir olduğu kadar, hatta şâirliğinden daha çok bir idealist olan Mehmed Âkif, bu kaidenin çok nâdir istisnâlarından biridir.*

Mehmed Âkif hakkında yazılmış biyografiler; yakınlarının ve hasımlarının yazıları; ona şâirdir – değildir diyenler; gericidir – değildir hükmünü verenler; değişmeyen, ortak bir noktada birleşirler: Âkif, hayatı boyunca, belli ahlâkî prensiplerle yaşamış bir karakter adamıdır. Dostları arasında her zaman dürüst ve sözüne güvenilir bir insan olarak kalmıştır. Bütün *Safahat*'ında, nesir yazılarında ve vaazlarında ortaya koyduğu İslâmî prensiplere, hususî hayatında da son derece bağlı kalmıştır.

Âkif'in vefâlı, verdiği sözünü yerine getirir, söz verdiği saatte yerinde bulunmayı alışkanlık hâline getirmiş bir insan olması, bu prensiplere sâdık olmayan yakınları için çabuk gücenen, kırıcı, hatta sert mizaçlı bir insan intibâı vermiştir. Onunla ilgili hâtıralarını yazan dostları, bu gibi durumlarda uzun süren dargınlarından, gazabından, hiddetinden bahsederler. Bu taviz kabul etmediği prensiplerinin dışında hoş sohbet, yakınlarıyla şakalaşmayı seven, musikiden, nezih eğlenceden hoşlanan bir insandır. İslâm'ın rûhuna son derece bağlı olan Mehmed Âkif'in, kendini gece gündüz içkiye kaptıran Neyzen Tevfik'le arkadaşlığı, onun sanatına hayranlığı çok dikkat çekicidir. Birçoklarının dilinde müstehzi, kalenderce hatta Bektaşîce karşılanabilecek ifadeler, Âkif'in mısraları arasında sevimli ve mûnis birer karakter kazanır. Bir defa Âkif'in mü'minliğine, İslâm idealine samimiyetle bağlılığına inandıktan, karar verdikten sonra onda hem hayatına, hem eserine hâkim olan bu üslûp tarzına dervişâne bir nükte gözüyle bakmamak mümkün değildir. Bir nükte ki, arkasında Âkif'in cemiyet meseleleri karşısında ıstırabı hissedilir. O hâlde bu ***kara mizah***, bu zehirli gülüş belki de ele aldığı konunun trajik yükünü biraz hafifletmek içindi. Aşağıdaki mısralarda, Âkif'in kendisinin de mensubu bulunduğu dinî cemaatin yöneticileri hakkında bu çeşit bir ironi görülmektedir.

Hele ilmiye bayağdan da aşağ' bir turşu!
Bâb-ı Fetvâ denilen dâire ummî koğuşu.
Ana karnından icâzetlidir, ecdâda çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kadîasker!

Genel olarak vaizler hakkında:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Zamanıdır oturup, şimdi herze dinlemenin;
O yâve-gûları hâlâ, adam deyin beğenin!
Sarıklı milletidir milletin başında belâ...

Kader melesini ters anlayanlar için:

Sonunda bir de «tevekkül» sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!
.....
Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da «tevekkül» diyor bu cür'ete hâ?

Âkif'in bu sözlerinde olduğu kadar, hayatında da prensibi, hiçbir insanı, hiçbir topluluğu körü körüne tutmamaktır. Bu bakımdan, onun hiçbir şâire nasîp olmayacak derecede milletimizin gönlünde yer almasını, yalnız İslâm idealinin şâiri olmasında değil, bu idealinde samimi de olmasında aramalıdır. Bu bakımdan,

İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim,

mısraı onun gerçekçiliğini gösterdiği gibi, *Safahat*'ı hakkında söylediği:

Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri

mısraı da yaşayışı ile sözleri arasındaki uyumu ifade eder. Âkif'in büyük kitlelere hitap edebilmesindeki başarısını, milletimizin hemen her neslince sevilmesinin sebebini bu samimiyetinde aramak lâzımdır.

* * *

Mehmed Âkif'in yetiştiği, bilhassa ilk şiir kitabı olan *Birinci Safahat*'ı yayınladığı devir, istisnasız hemen her aydının cemiyet meseleleriyle, dolayısıyla politika ile az veya çok ilgilendiği bir devirdir. 1908 Meşrutiyet hareketinden önce hiçbir zaman toplumumuz ve insanımız siyâsetle bu tarihten sonraki kadar meşgul olmuş, politika ile bu kadar iç içe geçmiş değildir.

Âkif, cemiyetimizin bu burhanlı çağının istisnâsı değildir. *Sanatı* bahsinde görüleceği gibi gençlik yıllarında daha çok Ziya Paşa, Muallim Naci, Abdülhak Hâmid tarzı bir şiir tutturduğunu hatta kısmen Servet-i Fünûn şiir telâkkisine bağlandığını bildiğimiz Âkif, "*Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim*" diyerek, şiirini bir fikrin hizmetine vermiştir. Muhtemelen 1900'lü yılların başlarında verdiği bu karar, onun daha çok bağımsız, zaman zaman da siyasî, askerî, dinî maksatlı grup teşekküllerle çalışmasına yol açmıştır. Ancak bu çeşit çalışmalarında, bağlı olduğu grubun partizan ve militan bir üyesi olmamış, hele şahsî menfaati için karakterinden, idealinden, prensiplerinden hiç taviz vermemiştir. Bu sebeple, karakteri hakkında söylediğimiz, günlük yaşayışındaki nispeten şakacı ve müsamahalı tavrını siyasî faaliyetlerinde görmek mümkün değildir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Denilebilir ki bu sert mizaçlı adam şahsına yapılanları affetmiş, fakat siyaset yoluyla milletine yapılanlara, "*hak nâmına haksızlığa*" tahammül edememiştir.

Mehmed Âkif'in siyasî şahsiyetinin belirlenmesinde, saraya karşı takındığı tavrın mühim rolü vardır. Onun, Meşrutiyet'ten sonra bazı manzumelerinde görülen Abdülhamid aleyhindeki sözlerini, devre yaygın, sâri bir hastalık yahut moda olan diğer Abdülhamid hicivleri ve hakaretleriyle karıştırmamalıdır. Hal'edilmiş padişah hakkında, bilhassa 1909'dan sonra, sert, ölçüsüz ve haksız tenkitlerde, iftiralarda bulunan pek çok şâirin, bu tarihten önce II. Abdülhamid'in şahsı için aynı ölçüsüzlükle yüz suyu döken methiyeleri, kasideleri bilinmektedir. Mehmed Âkif'in *Safahat*'tan önce yazdığı, neşredilmiş veya yakınları elinde kalmış şiirlerinden bildiklerimiz arasında devrin padişahını öven tek bir kaside, bir manzume, hatta tek bir mısraı bile mevcut değildir.

Âkif'in saraya karşı, önce mehdiye yazmamak suretiyle pasif, daha sonra birtakım tenkitlerde bulunmak suretiyle aktif direniş tavrı, hem hayatını idare eden prensiplerinden, hem de mizacından kaynaklanmaktadır. Kendisini yakından tanımayanların tabasbustan, dalkavukluktan ve riyadan uzak, hürriyete âşık, mert ve vefalı, haksızlığa karşı tahammülsüz bir karakter olarak gösterdikleri Âkif'ten, yaşayan devlet adamlarına mehdiye yazması beklenemezdi. Bâhusus aydınlar üzerinde sıkıntılı bir baskı rejiminin yaşandığı Abdülhamid devrinin son on beş yılında padişaha kaside sunmasını beklemek, Âkif'i tanımamak olur. Tasrih ettiğimiz bu on beş yıl, Âkif'in bildiğimiz ilk şiirini yazdığı 1892 yılından Meşrutiyet'in ilânına kadar geçen zamandır. Hatta Midhat Cemal'in anlattıklarına bakılırsa (Midhat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, 1939, s. 242-3) şâirimizin, hanedanın son üç padişahına karşı duyguları hiç de müspet değildir.

Bu mizacının dışında Âkif'in saraya karşı menfi tavrının, özellikle Abdülhamid aleyhtarı olmasının bir sebebini de yetişme çağında karşılaştığı bir şahsiyette aramak gerekecektir. Bu zat, hayatından bahsederken adı geçen Fatih Merkez Rüştiyesi son sınıf talebesi iken Türkçe hocası olan Kadri Efendi'dir. Bütün hayatı boyunca daima hürmet ve minnetle yâd edeceği hocasını Mehmed Âkif şöyle tanıtmaktadır. *"Bu hocaların en mühimi, son sınıfta kendisinden Türkçe okuduğum Hoca Kadri Efendi'dir. Hoca Kadri Efendi, Abdülhamid devrinin hürriyetperver şahsiyetlerindendir. O devirde evvelâ Mısır'a kaçtı. Orada* ***Kânûn-ı Esâsî*** *gazetesini çıkardı. Sonra Paris'e gitti. Paris'te Harb-i Umumî ortalarına kadar yaşadı. İlmen ve ahlâken çok yüksek bir zat. Aslen Hersekli'dir. İngiliz Kerim Efendi'den ve Hoca Tahsin Efendi'den okumuş, Arapçası, Acemcesi çok kuvvetli, Fransızca da öğrenmiş, Paris'te ilerletmişti. Bu zat lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın bir nasihati bile tesir eder"* (Âkif'in, dostu Nevzat Ayas'a verdiği notlarından).

Bu ifadelerden Âkif'in Hoca Kadri Efendi'ye karşı duyduğu saygı ve hayranlıkla beraber, onun da Âkif üzerindeki tesiri anlaşılmaktadır.

Tam adı Mehmed Kadri Nâsıb olan bu hoca efendinin bilinmeğe değer, fakat o nispette de karanlıkta kalmış maceralı bir hayatı vardı. 1860'da Bosna'da doğmuş, İstanbul'da tahsil görmüş. Bir müddet hocalık yaptıktan sonra istibdada ve Abdülhamid idaresine tahammül edemediğinden Mısır'a kaçmış. Bilahare bir jurnal üzerine

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

padişaha suikast ithamıyla Hüseyin Sîret'le beraber giyapta idama mahkûm edilmiş. Mısır'da *Kânûn-ı Esâsî*'den başka *Havâtır* adlı bir gazete daha ve *İstinsaf* başlıklı bir de kitap neşretmiş. Mısır hidivinin çocuklarına hocalık yapmış. Jön-Türkler'le ilk ilişkileri burada başlamış. Daha sonra İttihad ve Terakki'nin Mısır'daki teşkilatının başına geçmiş. Bu yıllarda *Meşveret* ve *Terakki*'deki yazıları büyük ilgi görmüş. İttihatçıların 1902'de Paris'te akdettikleri büyük kongreye de katılmış.

Hoca Kadri Efendi'nin komitacı tarafının yanında onu Mehmed Âkif'e yaklaştıran bir cephesi de bu kongreyle bariz bir durum kazanır. Kongre, Osmanlı Devleti tebaası olan gayrimüslim unsurlarla da işbirliği yapma kararı almıştır. Hoca Kadri Efendi, gayrimüslim unsurların, hürriyet için ve hasbi olarak değil, devleti yıkma gayesiyle hareket ettiklerini söyleyerek kararı protesto eden ve kongreyi terk eden birkaç kişi arasındadır. Bu hâdiseyi takiben Mısır'da da bir kısım İttihatçıların pozitivist görüşlerine karşı, cemiyetin İslâmî hizbini temsil etmiştir. 1908 inkılâbından bir müddet sonra İttihatçıların keyfi ve kanunsuz hareketlerine karşı çıkan hoca, 1918'de Paris'te ölmüştür.

İttihad ve Terakki'nin mühim simalarından Ahmet Bedevî Kuran, onun hakkında, "*Herkesin hürmet ettiği çok temiz bir münekkitti. Cemiyet erkânını yakinen tanıyor, onları ilim, irfan ve zekâ itibariyle tartıyor, merhametsizce tenkitlerde bulunuyordu*" der. (*Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkilâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, 1959, s. 530) Onu, Paris'te yakından tanımış olan Yahyâ Kemal de namuskâr, merdümgiriz, seciyeli ve muhterem bir zat olarak tanıttıktan sonra Paris'te fakirâne bir hayat sürdürdüğünü de ilâve eder. (*Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, 1973, s. 184).

Gerek karakteri, gerekse taşıdığı siyasî fikirleri itibariyle Hoca Kadri Efendi'ye çok benzeyen Âkif'in, onun tesiri altında kalmış olması tabiîdir. Yalnız şâirimizin Jön-Türkler'in faaliyetlerine katıldığr hakkında bilgimiz yoktur. Hatta başlangıçta İttihatçılarla da bir ilişkisi olmamıştır.

1908 Meşrutiyetinin hemen haftasında hoca sınıfından birkaç kişiyle beraber Mehmed Âkif'e de İttihad ve Terakki'ye girmesi teklif edilir. Aracılığı, cemiyete daha önce girmiş olan ve Âkif'in can ciğer dostları arasına girecek Fatih (Gökmen) Hoca yapmaktadır. Fakat İttihad ve Terakki'ye girmek için kayıtsız şartsız itaat edileceğini, verilen emre ihanet hâlinde ölüme kadar varan cezaları peşin kabul eden bir yemin sûretinin okunması gerektiğini öğrenince Âkif buna karşı çıkar: "*Ben böyle yemin edemem. Kayıtsız şartsız cemiyete teslim olamam. Umumi merkezin iyi olan, maruf olan emirlerine itaat edeceğime söz veririm, fakat fena olan, memlekete zararlı olan emirlere riayet edemem.*" der. O zamana kadar teşkilata karşı böyle bir muhalefet olmadığından, beklenmeyen ve orada bulunanları şaşırtan bu çıkışı üzerine yemin metni, sırf Âkif için değiştirilir. Bu değişik yeminle Âkif, İttihatçı olur. Fakat onun İttihatçılığı, diğerleri gibi menfaatlere ve komitacı oyunlarına bulaşmayacaktır. Mehmed Âkif'in İttihad ve Terakki üyeliği, cemiyetin Şehzâdebaşı'ndaki İlmiye Mahfeli'nde verdiği Arap Edebiyatı derslerinden ibaret kalacaktır. Nitekim İttihatçıların bir müddet sonra bir baskı ve zulüm teşkilatı hâline gelmeleriyle bu dersleri de bırakarak onlardan tamamiyle kopar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Doğrudan doğruya saray ve Osmanlı hanedanı aleyhinde olmayan ve bu vasfıyla Jön-Türkler'den ayrılan Âkif'in, mizacına ve kısmen çevresine bağladığımız bu karakteri, *Safahat*'ına daha açık bir sûrette aksetmiştir. Şurasını da belirtmek gerekir ki *Safahat*, ilk devir Osmanlı hükümdarları için saygı ve rahmet ifadeleriyle doludur. O, devletin bahtiyar asırlarındaki gücünü kaybetmiş, idarede acze düşmüş devlet büyüklerini sevmez. Meselâ *Âsım*'da Ertuğrul Gazi ve Süleyman Paşa ile beraber dört Osmanlı hükümdarını tebcil ederek anarken, şimdi onların yerini dolduracak, memlekete sahip çıkacak birinin bulunmadığını da açıkça ifade eder:

«Bu diyârın hani sahipleri?» dersin, cinler,
«Hani sâhipleri?» der karşıdaki dağdan bu sefer!
Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm!

Bülbül şiirinde, Bursa'nın işgaliyle hakarete uğrayan Osmanlı, Orhan ve Yıldırım'ın kabirlerindeki ıstırapları dile getirilir. *Hakkın Sesleri*'nde Birinci Murad, *âh-ı şehid*'dir. *Fatih Kürsüsünde*, Balkan Harbi facialarından rûhları muazzeb olan yine Yıldırım ve Murad'dır. İki şiirinde Kanunî, sadece Süleymaniye Camii'nin bânisi olarak geçer. Selimiye Camii vesilesiyle de "Selim-i mağfûr"un adı zikredilir. Sayı ile ifade edilecek olursa her biri rahmet ve minnetle anmak sûretiyle Yıldırım'ın beş, Yavuz ve I. Murad'ın üç, Osman, Orhan ve Kanunî'nin ikişer, Fatih ve II. Selim'in de birer defa adı geçmektedir. Yine bir defa adı zikredilen Abdülmecid'den biraz sonra bahsedeceğiz.

Âkif'in baştan beri sevmediği ve aleyhinde bulunduğunu belirttiğimiz II. Abdülhamid, isim olarak *Safahat*'ta üçü de *Âsım*'da olmak üzere üç defa geçer. Konu ile ilgili olarak *Âsım*'da anlatılan hikâye şöyledir: Hakkında padişaha jurnal verilmiş olan Köse İmam kış ortasında Trabzon'a sürülmüştür. Hoca Mandal diye maruf Oflu bir hoca da beraber sürgüne gidecektir. İşin mahiyetini bilen Trabzon'un babacan valisi Kadri Bey (*Büyük Türk Lügati* müellifi Hüseyin Kâzım Bey'in babası) bunları yanına alır, iltifatta bulunur. Konuşma, Mandal Hocanın niçin sürgün edildiğine intikal edince, hoca Abdülhamid'i kastedip "*Gidip zâlimi ikaz edeyim*" diyerek Yıldız Camii'ne gittiğini, Sultanın kadınlar gibi kafes arkasına saklandığını, o namaz kılsın diye kırk-elli bin askerin namazsız kaldığını anlatır. Bunu görünce padişaha doğru "*bir kabahatin var ki saklanıyorsun*" diye bağıran hoca da tevkif edilerek sürülmüştür. Hikâyenin burasında, Mehmed Âkif'i temsil eden Hocazâde şunları ilave eder:

– İşte gördün ya, Hocam millet için lâzım olan,
Hoca Mandal'daki iman gibi sağlam iman
Titretirsin yine dünyayı emin ol, tir tir;
Hele sen Şark'a o imanda beş on sîne getir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Padişahın adı zikredilmemekle beraber, Âkif'in Abdülhamid hakkındaki manzumeleri bundan ibaret değildir. *İlk Safahat*'ta **İstabbâd** başlığını taşıyan şiir, adından anlaşılacağı üzere Abdülhamid devrini canlandırır. Hafiyeler, "*köpek sürür gibi*" yerlerde sürüklenen insanlar, kadınlara, çocuklara hakaretler, dövmeler ve bu trajik tablonun figüranlarını, detaylarını oluşturur.

Gerek bu **İstibdâd** şiiri, gerekse onun devamı intibaını veren **Hürriyet**, bütün Osmanlılar gibi hürriyeti büyük bir memnuniyetle karşılamanın mahsulü olan manzumelerdir.

Mehmed Âkif'in, İttihatçılardan beklediğini bulamadığı gibi daha beter bir zulüm idaresiyle karşılaşıp onlarla bir yol ayrımına geldiğini yukarıda söyledik. Bu macerayı da Türkistanlı gezgin Abdürreşid İbrahim'in ağzından yazdığı *Süleymaniye Kürsüsünde* anlatır. Gezgin vaiz, Meşrutiyet'ten evvel bir ara İstanbul'a gelmiştir. O zaman padişahla beraber bütün saray çevresinin ve bütün idarenin, din adamlarına varıncaya kadar ihmal, suiistimal, tembellik ve adamsendecilik içinde olduğunu görmüştür. Bu şartlar altında Osmanlı aydınını uyandıramayacağına kâni olan vaiz, hemen bütün İslâm dünyasını dolaşır. Hindistan'a vardığı zaman Türkiye'de Meşrutiyet'in ilan edildiğini âdeta inanamayarak işitir. Bu sevinçle ve heyecanla İstanbul'a döner. O zaman eskisinden daha beter bir durumla karşılaşır. Bütün eskiden mevcut olanlara şimdi bir de otoritesizlik eklenmiştir.

İttihatçıların yaptıklarını görünce, Abdülhamid devri bundan daha iyi idi diyenler olmuştur. Âkif, bu dönüşü yapmaz. Onun istibdad devrinde istediği hürriyettir, adalettir. Bunların gerçekleştiğini göremezse, gerçekleştirmeyenleri tenkit edecektir. Fakat daima müstebidin karşısında olacaktır. Abdürreşid İbrahim Efendi'nin teşhisi şöyledir:

– Niye hürriyet için sürgüne gittindi?

diye sorunca, İmam şu cevabı verir:

– Evet.
Gittim ammâ bu değil beklediğim hürriyyet.
Zâten ilân edilirken işi çakmıştım ya...
Çatlasan hayra yorulmazdı o miskin rü'ya!
Ne herifler, ne kılıklar, ne nutuklardı, düşün!

Birçokları için hürriyet bir ağız alışkanlığı, bir moda sloganıydı. Fakat Âkif için böyle değildi. O, içinde yaşattığı ideal bir hürriyet rejimine inanıyordu. Zulmetmeyen, tebaasına baba olan, adil bir idarenin vereceği hürriyete. Bu örneklerde gösterdiğimiz Abdülhamid ve rejiminin aleyhindeki mısralarının dışında, daha birçok şiirinde bazen sembolik ifadelerle müstebit idarecilere isyan eder. **Tehvid yahut Feryâd** gibi itikadî meselelerin felsefî bir derinliğe indiği şiirlerinde bile:

Bir şahsa esir olmayı bir koskoca millet,
Mekrinle mi, yâ Rab, sanıyor kendine devlet?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

der. **Acem Şahı**'nda, şah sembolü arkasında bütün tiranlar ifade edilmiştir. **Kocakarı ile Ömer** hikâyesinde, halifeyi halkını düşünmemekle suçlayan kadının sözlerindeki:

Ömer der kim! Benim ondan kerîm adamdı babam,
Ölür de yüzsuyu dökmem sizin halîfenize!...

cümleleri de, gerçekte Âkif'in bütün idarecilere ihtarıdır. **Dirvâs**'ta, halife Hişâm'a söylenen:

Nerden buldun bu ihtişâmı?
Halkın mı? senin mi? Hâlık'ın mı?

suçlamalarında da aynı davranış tarzı vardır.

Konuyu, Âkif'in Abdülmecid devrinde geçen bir vak'ayı hikâye etmesiyle bağlayalım. *Safahat*'ın yedinci cildi olan ve Mısır'da tamamlanan *Gölgeler*'de Âkif, önceki devirlerine göre daha bedbindir. O eski mücadeleciği kalmamıştır. Görmeyi arzu ettiği iki hedefi vardı. Biri, vatanın düşmandan kurtulmasıydı. Bu uğurda rahatını, maaşını, ailesini, İstanbul'u terk etmiş, fiilen Millî Mücadele hareketine katılmıştı. İkinci hedefi ise İslâm idealinin gerçekleşmesiydi. İslâm'ın ayakta kalan son kalesi olarak Türkiye'yi biliyor, Türkiye'nin kurtulmasıyla da büyük İslâm idealinin gerçekleşeceğine inanıyordu. Birinci hedefin gerçekleşmesi onu bahtiyar etmişti. Fakat ikinci hedefi arzu ettiği noktaya erişemeyince bedbaht oldu. İhtiyarî bir sürgün gibi kendisini vatanından uzak yaşamaya mahkûm etmişti. Gurbet, ailesinden uzak kalış, hastalık, yaşlılık ve maddi sıkıntılar onu daha mistik ve münzevi yapmıştır. *Gölgeler*'deki şiirler bu sebeple önceki *Safahat*'lardan farklıdır. Bahsimizi ilgilendiren **Hüsam Efendi Hoca** şiiri de bu hâlet-i ruhiye ile yazılmıştır. Bunda, sanki hayatı boyunca saraya karşı oluşunun bir muhasebesini yapar.

Abdülmecid devri mesnevihanlarından olan Hüsam Efendi'nin şöhretini padişah, yakınlarından işitmiş, onunla sohbet etmek için haber gönderterek sarayına çağırtmıştır. Hüsam Efendi çeşitli bahaneler bularak özür dilemiş. Aradan epey zaman geçtikten sonra bir gün yolu Beşiktaş tarafına düşmüş. Padişaha haber vermişler; hemen çağırtın, demiş. Üçer beşer yaverler hocaya yetişip hazır bu kadar yakındayken:

Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
Dönün, rica ederiz...

demişler. O zaman Hüsam Efendi şu cevabı vermiş:

Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndün mü, yandığım gündür.

Altın lalenin boynunda tasma olmasına tahammül edemeyen Mehmed Âkif'in saraydan uzak kalmayı tercih etmesi kadar tabiî ne olabilirdi? Âkif'in saray karşısındaki bu davranışı, zaman zaman bilhassa bazı şahsiyetler hakkında çok sert bir reak-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

siyon görüşünde olsa da, çok defe mizacının tezahüründen başka bir şey değildir. Karakterinde mevcut olan istiğna, bazen geçimini tehlikeye sokacak derecede menfaatten uzak durmak, onu hemen daima "devletlü"lerden de uzaklaştırmıştır. Onun siyasî hayatında, İttihad ve Terakki'nin dışındaki tecrübeleri de fazla farklı değildir. Girip çıktığı diğer teşekküllerde de hep cemaate hizmeti esas almış, orada kendisi için hasis bir menfaat şaibesi sezdiği anda gürültü etmeden çekilmiştir.

Mehmed Âkif'in dâhil olduğunu bildiğimiz diğer bir teşekkül de "Teşkilât-ı Mahsûsa"dır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak kurulan bu gizli teşkilat, devletin mukadderatı ile ilgili çok önemli faaliyetler icra etmiştir. Âkif, bilgisi, kültürü, konuşması ve şiirlerindeki nüfuz edici tesiri, bilhassa karakterindeki güvenirliğiyle bu teşkilatta vazife almaya çağırılmıştır. Onun bu teşkilattaki hizmetleri, sağlığında hemen hiç bilinmemekte idi. Resmî biyografisinde de bundan bahis yoktur. Ancak ölümünden sonra, yakın yıllarda, aynı teşkilatta görev almış olanların hâtıralarındaki açıklamalarla bu faaliyetleri kısmen öğrenilmiştir. (Kuşçubaşı Eşref Albatı'nın Cemal Kutay tarafından neşredilen çeşitli hâtıra yazıları.) Âkif'in bu teşkilatta yaptığını bildiğimiz iki mühim vazifeden biri, Almanya'da İngilizlerden alınan esirlerin kamplarını gezerek bunlar arasında bulunan Müslüman esirlere harbin gerçek yüzünü anlatmak ve kime karşı savaştıklarının şuurunu vermekti. Âkif bu görevini, Çanakkale muhabereleri sırasında Berlin'e yaptığı bir seyahatle gerçekleştirdi. *"Berlin Hâtıraları"* şiiri, onu ithaf ettiği vatanperver bir Osmanlı subayı olan Ömer Lütfi Bey'i tanıması, Çanakkale Savaşları hakkındaki endişe ve ümitlerinin hikâyesi bu seyahatin mahsulü olmuştur. Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Âkif'e verdiği ikinci görev, İngilizlerin kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'ne isyan eden Arap kabilelerine mukabil, devlete bağlı kabilelerin desteğini sağlamaktı. Berlin'den hemen dönüşte Arabistan seyahatine çıktı. Çöl yoluyla Necid'e kadar gitti. Arap kabilelerini dolaştı. Bazı kabile şeyhlerinin ve emîrlerinin desteğini temin etti. Buradan da Mekke Emîri Şerif Ali Haydar Paşa'ya ithaf ettiği *"Necid Çöllerinden Medine'ye"* adlı manzumesiyle döndü. Çanakkale zaferinin kazanıldığı müjdesini de bu yolculuğu sırasında bir tren istasyonuna ulaşan telgraf haberinden öğrendi.

Âkif'in hayatı bahsinde belirttiğimiz "Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye" adlı, Şeyhülislâmlığa bağlı teşkilatın kurulması bu sıralara rastlar. Mehmed Âkif, önce üye olmayarak teşkilatın başkâtibi sıfatıyla toplantılara katıldı. 1920 Şubatında üyeliği de seçildi. Fakat artık yer yer işgale uğrayan memleketi kurtarmak için bilfiil ve silahla mücadele gerekiyordu. Âkif, Berlin'den Çanakkale'de savaşanlara şöyle seslenmişti.

Hudâ rızası için ey mücâhidîn-i kirâm!
Sebâtı kesmeyiniz, çünkü sâde sizde ümid;
Dönerseniz ebediyyen söner gider tevhîd.

Dârü'l-Hikmet'l-İslâmiye'deyken Âkif'in gönlü bir önce Anadolu'ya gitmek için tutuşuyordu. Âkif'in mücahidîn-i kirâm dediği yiğit savaşçılar, genç zabitler, paşalar, kumandanlar, aylardır Anadolu'ya akıyor. Kuvâ-yi Milliye'ye katılıyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mehmed Âkif 1920 Şubatında Balıkesir'e geçti. Orada, kendisi gibi Birinci Meclise katılacak olan Hasan Basri (Çantay) Bey'le buluştu. Kuvâ-yi Milliyecileri tanıdı. Camilerde ve meydan kürsülerinde halkı silaha sarılmaya ve düşmanla fiilen çatışmaya çağırdı. Kuvâ-yi Milliye hareketinin aleyhinde olan hükûmet, dolayısıyla Şeyhülislâmlık, Âkif'in bu davranışlarından hoşlanmadığından, onu Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye üyeliğinden azletti. Âkif'in fiilen üyesi olduğunu bildiğimiz üçüncü kurtuluştan ayrılması da bu şekilde olmuştur.

23 Nisan 1920'de toplanan Birinci Büyük Millet Meclisi, kısmen, İstanbul'da kapatılmış olan son Osmanlı Meclis-i Meb'usanından ayrılan mebuslardan teşekkül etmişti. Geri kalanı, Anadolu'nun muhtelif vilayet ve sancaklarını temsilen, değişik seçim usûlleriyle belirlenmişti. Mehmed Âkif meb'us olmayı düşünmeksizin Anadolu'ya geçmek, hutbe, vaaz ve yazılarıyla mücadelesine orada devam etmek istiyordu. Bu maksatla Üsküdar-Alemdağı-İnebolu-Kastamonu yoluyla Ankara'ya gitmiş, oradan ayağının tozuyla Konya isyanını bastıran askere katılmıştı. 25 Aralık 1920'de Ankara'ya döndü ve Burdur meb'usu olarak Meclis'e katıldı.

Bütün hayatı boyunca ateşli bir kürsü hatibi, dinleyicilerini hislendiren ve heyecanlandıran bir vaiz olarak bildiğimiz Âkif'in Meclis kürsüsüne çıktığına dair Zabt Ceridelerinde herhangi bir kayıt yoktur. Bu ceridelerde ehemmiyetsiz birkaç not, onun oturduğu sıradan konuşmalara katılan bazı cümleler sarf ettiğini göstermektedir. Âkif'in bu çekingen tavrını izah etmek kolay değildir. Fakat Meclis dışında, o sırada Ankara'ya nakledilmiş olan *Sebîlü'r-Reşâd* dergisinde yazılarına devam ediyor, aktüel meseleleri dile getiren manzumeler yazıyordu. O yılın sonunda Maarif Vekaletinin açtığı millî marş güftesi müsabakasına katılmamasında, ısrar üzerine maddi karşılık beklemeksizin İstiklâl Marşı'nı yazmasında, onun kabul edildiği oturumda âdeta sırasının içine gömülmek isteyişinde hep onun bu ikinci çekingen ve mütevazı şahsiyetinin rolü vardı.

Mehmed Âkif, bir müddet sonra Meclis'te Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey'in (Ulaş) etrafından toplanan muhalefet grubuna (İkinci Grup) dâhil oldu. Günleri umumiyetle Meclis'te, matbaada ve aynı zamanda ikametgâhı olan Taceddin Dergâhı'nda geçiyordu. Zaman zaman Ankara ve çevre kazalarında hutbe ve vaazlarına da devam ediyordu. Âkif'in gerek bu konuşmaları, gerekse Taceddin Dergâhı'nda etrafına toplananlarla yaptığı sohbetleri, Meclis'teki çalışmalarından daha faydalı ve tesirli oluyordu. Nitekim bu sohbetlerine katılanların daha sonra yazacakları hâtıralarında Âkif'in bu tesiri açıkça belli olur [Hasan Basri Çantay'ın, Mahir İz'in, Eşref Edip (Fergan)'in kitapları, Adnan Adıvar'ın, Münir Ertegün'ün çeşitli yazı ve beyanları].

Birinci Büyük Millet Meclisi 1923'te dağıldı. *Bütün muhalefet grubu mensuplarıyla beraber Mehmed Âkif de Meclis'in ikinci devresinde dışarıda kaldı.* O yıl Mısır'a gidip ertesi yaz İstanbul'a döndüğünde devlet ona son bir vazife teklif etti. Elmalılı Hamdi Efendi'nin tefsir edeceği Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe tercümesini yapmak... Devamlı ısrarlar üzerine kabul ettiği bu tercüme işi onun altı-yedi senesini

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

meşgul etti. *Beklenmeyen bir anda, pek de bilinmeyen bir sebepten Âkif, bu vazifeden affını istedi ve bu iş için aldığı avans parayı da iade etti.* Tercümenin tamamlanıp tamamlanmadığı ve müsveddelerin akıbeti üzerine çeşitli biyografilerde söylenenler şimdilik rivayet ve tahminden daha fazla bir kat'iyet göstermemektedir.

* * *

Mehmed Âkif'in edebî hayatının başlangıcı tamamiyle aydınlık değildi. Herkes tarafından bilinen bütün şiirleri, *Safahat*'ında toplananlardır ki bunların hepsi 1904'ten sonra yazılmış veya dergilerde neşredilmiş olanlardır. 1873 yılında doğan şâirimizin ilk *Safahat*'ı 1911 yılında neşrettiği dikkate alınırsa Âkif'in ilk şiirini 31 yaşında, ilk şiir kitabını da 37 yaşında iken çıkarmış olduğu görülür. Genel olarak şâirlerin biyografileri, pek az istisnasiyle, bir şâirin ilk şiirlerini yahut ilk şiir kitabını 25 yaşından önce neşretmiş olduğunu göstermektedir. Bu kanaatten hareket ederek, oldukça bol şiir yazmış, eski tabirle velûd bir şâir olan Âkif'in ilk *Safahat*'tan önce de epey şiir yazdığını düşünmek yanlış olmaz. Nitekim ölümünden sonra yapılan araştırmalar ve yazılan münferit hâtıralar, Âkif'in yazılıp da basılmamış ve zamanın dergilerinde çıkıp da *Safahat*'a konmamış birtakım şiirlerinin varlığını ortaya koymuştur.

Feyziye Abdullah Tansel, Mehmed Âkif hakkındaki değerli araştırmasında, onun Halkalı Baytar Mektebi'ndeki öğrencilik yıllarında yazdığı *Destur* başlıklı (muhtemelen bir terkib-i bend parçası olan) manzumeyi vermektedir. Prof. Dr. Kaya Bilgegil de, şâir hakkında yazdığı uzun makalesinde ("Mehmed Âkif Resmî Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, N. 3, 1972, s. 1-33, Erzurum) dört gazelini ve altı parçası bulunan terkib-i bendini neşretmiştir. Yakın arkadaşı, yayımcısı Eşref Edib, Mehmed Âkif için yazdığı hacimli kitabında onun ağzından bir gün şu sözleri işittiğini kaydeder: "*Gençlik devrimde idi. Gazeliyâta dair çok şiirler yazdım. Müteaddit defterler doldurdum. Bir aralık bunların birini kaybettim. Buna çok yandım, yakıldım. Fakat bilahare şiirimi içtimâî mevzulara tahsis edince o defterin kaybolmasına hiç acımadım. Diğer defterimi de kendi elimle imha ettim. Neşretmediğim şiirler pek çoktur.*" Bu bilgilerin dışında, zaman zaman bazı mektupları içinde veya kendisini tanımış olanların hâtıra yazıları arasında Mehmed Âkif'in birkaç şiiri veya mısraları daha bulunmuştur. Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*'ın yeni basımlarına, "*Safahat Dışında Kalmış Şiirlerden Bazıları*" başlığı ile 2000 mısra civarında tutan bu manzumelerinin bir kısmını neşretmiştir.

Bütün bu örnekler şâirimizin 1904'ten önce de şiir yazdığını, şiirle meşgul olduğunu göstermektedir. Bu örneklerin sayısı çoğaldıkça Âkif'in edebî hayatının gelişmesi hiç şüphesiz daha dikkatle takip edilebilecektir. Şimdilik elde bulunan örneklerden, kısmen de kendi ifadesinden, onun gençlik yıllarındaki şiirlerinin Ziya Paşa, Muallim Naci ve Abdülhak Hâmid tarzında, çok defa da eski şiir geleneğinden Tanzimat devrindeki devamı karakterinde olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda Eşref Edib'e söylediğini belirttiğimiz ifadesinde geçen "gazeliyât" kelimesi de Servet-i Fünûn edebiyatının teşekkülünden biraz önce, "Encümen-i Şuarâ" dediğimiz eski şiir geleneğine

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bağlı olanlarla Muallim Naci gibi yine eski geleneğin içinde fakat bir dil ve zevk arayan şâirler arasına girmiş olduğunu düşündürür. Bu devresine ait, bir kısmı *ilk Safahat*'ta da bulunan örneklerden Âkif'in, Abdülhak Hâmid gibi, şiirde yapı bakımından çok yönlü bir arayış içinde olduğunu, yine Ziya Paşa ve Abdülhak Hâmid gibi muhteva bakımından birtakım metafizik meselelere saplandığını, hatta daha sonra Servet-i Fünûn şâirleri gibi yeni sanat formları arama tecrübelerine girdiğini seziyoruz. Bir ara Recâizâde Ekrem ve Tevfik Fikret gibi tabiat tavsirlerini ön plana çıkararak şiirler yazmış olduğunu da yine kendi ifadesinden öğreniyoruz. Bütün bu arayışlardan sonra Âkif, şiir yazıp yazmamakta müteredditbir ruh hâli içine girer. Bu devre, *Servet-i Fünûn* dergisinin kapatılmasıyla (1901), Meşrutiyet'in ilanına yakın yıllardır ve şâirimiz 30 yaş civarındadır. Şiir hakkında mühim kararlar almak arifesindedir. *Safahat*'a almadığı manzumelerden birinde bu tereddütlü rûh hâlini hissederiz:

Müstakbeli şi'rimin açık mı?
Şâir olamam, o belli zâten
Bir nâzım olur muyum acep ben?
Nesrimde rekâket olmasaydı;

Evvelce gözüm de dolmasıydı,
Hiç nazma temayül eylemezdim.
Bir sâdece beyt söylemezdim.
Heyhât, bir iptilâ imiş bu,
Ben bilmez idim, hatâ imiş bu!

Âkif'in şiir hakkındaki tereddüt ve arayışlarını ortaya koyan bu mısralarda, yazı yazmaya hevesli, özentili bir heveskârla karşılaşıyoruz. Nesirde başarısız olduğu inancı onu nazma doğru itmiştir. *"Evvelce gözüm de dolmasaydı"* sözü, devrin hissi (*santimantal*) edebiyatına bir ara kapılmış oluşunu göstermektedir. Bu, sanatkâr bir mizacın veya en azından yazmaya hevesli bir tabiatın tezahürüdür. Şimdi o iki duygunun arasındadır. Biri gazeliyâta ait defterlerini imha ettiği gibi o âna kadar yazdığı bütün şiirlerinden vazgeçmek, diğeri de yazmaya devam etmek... Âkif bu ikinci yolu seçecektir. Fakat bütün o güne kadar yazdıklarının üzerinden bir sünger geçirerek; yalnız bildiği, sevdiği şâirleri değil, kendi şiirlerini bile hafızasından silerek. Âkif bunu neden yapmıştır ve bundan sonra seçeceği yol nedir? Bunu, aradan epey bir zaman geçtikten sonra bir arkadaşına şöyle açıklamıştır: *"Ben arkadaşlarıma yüzer beyitli mektuplar yazardım. Ziya Paşa üslûbunda terkib-i bendim, tercî'-i bendim vardı. Fakat bugün bunların bir mısraı bile aklımda kalmamıştır. Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim."*

Böylece, yukarıdaki mısralarda, şâirliğini iradesi dışında "bir iptilâ" kabul eden Âkif, bu iptilâsını iradesiyle sosyal meseleler istikametine çevirmiştir. Gazel ve gözyaşı edebiyatı onda adetâ bir çeşit *yücelme*'ye, *süblimasyon*'a uğramıştır. Mehmed

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Âkif'te bu psikolojik değişme 1900 yıllarının başlarında olmalıdır. İçinde parlayan bu cemiyet ateşi Birinci Meclis'in dağılmasına kadar devam eder. Bu tarihten sonra, önceki bahislerde gördüğümüz gibi bir çeşit inzivaya çekilen şâir, kendi iç dünyasında, cemiyet dışındaki sanatını yenine bulur. Vaktiyle, aşkla dolu olan sanatkâr ruhu, nasıl bir gelişme ile cemiyete dönmüşse şimdi de aynı aşkla tasavvufa yönelir, mistik-lirik bir havaya girer. O zaman kendisine *"Hazret, siz vadiyi değiştirmişsiniz"* diyen bir dostuna şu cevabı vermiştir: *"Benim asıl vadim bu idi. Ben şiirlerimi cemiyete faydalı olsun diye yazdım."*

Burada şâirin, kendi nefsinde bir iç çatışmasını telif etmiş olduğunu görüyoruz. Yaratılış bakımından hassas, devrin sık kullanılan tabiriyle şâirâne bir ruhla, içinde yaşadığı cemiyetin ıstıraplarını yüklenen bir iradenin çatışması.

Âkif'in Halkalı Baytar Mektebi'nde öğrenci iken yazdığı ve şimdilik en eski şiiri olarak bildiğimiz *Destûr* başlıklı manzume, bir terkib-i bend parçası olduğunu düşündürür.

Şeydâ-yı gamım, beste-i zencîr-i hevâyım
Uşşâka şu hâlim ile ben gıpta-fezâyım

beytiyle başlayan bu parçada *Safahat* şâiri Âkif'i aramak mümkün değildir. Âkif'e ait olduğunu gösterme mahlâsın dışında tek alâmet:

Sen bezm-i rakîbâna çerâğ olmadasın âh
Ben Halkalı'da çilekeş-i derd ü belâyım

beytindeki Halkalı yer adıdır: Bütünüyle Muallim Naci tarzını gösteren şiirin, şekil olarak Ziya Paşa'nın tesirinde olduğu, onun gibi Rûhî-i Bağdâdî'ye atıf yapmasından da anlaşılmaktadır:

Sensin beni şâirliğe sevk eyleyen ey mâh
Şevkin ile Rûhi rengîn-edâyım.

Bu parçanın Âkif in şiiri ile tek ilgisi, olsa olsa aruzu, sıkıntıya düşmeden kullanmasıdır. Şiirin altındaki hicrî tarihin karşılığı 3 Kasım 1892'dir.

Prof. Dr. Kaya Bilgegil'in ilk defa neşrettiği, muhtemelen daha sonraki bir tarihte yazılmış, 6 terkiphanesi bulunan terkib-i bend ise öncekine göre daha ustalık göstermektedir. Yine Naci ile Ziya Paşa arasında ve daha çok ikinciye yakın bir muhteva taşır.

İlk bendinde tasavvufî karakteri ağır basan bir şarap ve meyhane motifi:

Sâki! Getir ol bâdeyi kim rûh-ı revandır
Peygûle-nişinân-ı gama neş'e-resandır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İkinci bendde ise dünyanın kötülükleri:

Âlemde edânîye müdârâdan usandım
Nâ-hak yere takdîr ile gavgâdan usandım

mısraları, Ziya Paşa'nın Terkib ve Tercî'-i Bend'inde anlattıklarıyla kolayca mukayese edilebilir. Eski edebiyat geleneğinin Tanzimat devrinde rastladığımız nispî bir yenilenme tarzı, Âkif'in bu şiirinde de dikkati çeker. Dile ve aruza hâkimiyeti de önceki şiirden daha başarılıdır.

Neşredilmemiş olan bu ilk şiirlerinden sonra Âkif'in yine *Safahat*'a almadığı, fakat basıldığını bildiğimiz en eski şiiri ise 14 Mart 1895 tarihli *Mektep* mecmuasında çıkmıştır. Gerçek Âkif'i, sanatının birçok hususiyetiyle bu şiirinde görmeye başlarız. **Kur'an'a Hitap** adını taşıyan şiir, Âkif'in çok sonra *Gölgeler*'de göreceğimiz lirik-dinî şiirlerinin de başlangıcıdır. Şâir, burada Ziya Paşa'nın didaktizminden Abdülhak Hâmid'in lirizmine doğru kayar:

Ey nüsha-i cânı ehl-i dînin!
Ey nâsıh-ı şân-ı münkirînin!
Ey meş'al-i hikmet-i ilâhî!
Ey mecma-ı feyz-i bî-tenâhî!
.....
Sen cilvegeh-i cemâl-i Hak'sın,
Âyîne-i Hak desem ehaksın.

Rüştiye'de iken Muallâkat, Hâfız, Sa'dî, Mevlânâ, Fuzûlî gibi doğu edebiyatlarından örnekler okuyan Âkif, Halkalı Baytar Mektebi'nde Batı edebiyatına merak sarmıştı. Kendisi de bir şâir olan Ispartalı Hakkı, onu Fransızca öğrenmeye teşvik etmişti. Öğrenmek hususunda hırslı bir öğrenci olan Âkif, kısa zamanda Fransızcayı, hiç zahmet çekmeden, okurken zihnen tercüme edecek duruma gelmişti. Bu imkân ona, Fransız edebiyatının kapılarını açtı. Hem fikir, hem şiir, hem de roman alanında başta romantikler olmak üzere bir yığın kitap okudu. Victor Hugo, Ernest Renan, Anatole France, Alfréde de Musset, Lamartine, Rousseau, Sienkievvicz (Fransızcasından), Alphonse Daudet, Emile Zola, Dumas Fils severek okuduklarındandır. Bu isimlerden daha sonra makalelerinde ve dostlarıyla yaptığı konuşmalarında zaman zaman bahsetmiştir. Lirik şiirlerinde Musset, Hugo ve Lamartine'in; manzum hikâyelerindeki tasvirlerinde de Daudet ve Zola'nın tesirinin izlerini görmek mümkündür.

Yine bu makale ve hâtıra notlarında Âkif in takdir ettiği ve severek okuduğu bazı sanatkârların isimlerini çıkarıyoruz. Yukarıdakilere ilaveten Türk şâirlerinden Süleyman Çelebi, Bâki, Nef'î, Nedîm, Şeyhülislâm Yahya, Şeyh Gâlib, Âkif Paşa, kendi çağdaşlarından Hersekli Ârif Hikmet, Şinasî, Ziya Paşa, Namık Kemal, Recâizâde Ekrem, Osman Şems, Muallim Cûdî, Abdülhak Hâmid, Eşref beğenerek okudukları arasındadır. Daha gençlerden Midhat Cemal ve Faruk Nafiz de sevdiği şâirlerdendir. Yine öncekilere ilave olarak Arap, Fars ve Hint şâirlerinden şunların eserle-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rini severek okumuş ve takdir etmiştir: İbn-i Fârız, Feyzî-i Hindî, Nâbiga, Mütenebbi, Ebu Temmam, Buhturî, Muhteşem-i Kâşânî, Ebu Firâs, Muhammed İkbal.

Bu yıllarda Servet-i Fünûn şiirini, bilhassa Cenab ve Fikret'i takdir ettiğini bildiğimiz Âkif'in, *Servet-i Fünûn* mecmuasında yazmaya başladığını görüyoruz. Hiç şüphesiz Servet-i Fünûnculara katılmayarak. Bunlar İran edebiyatından manzum olarak yaptığı birtakım şiir tercümeleridir. Bu tercümeler arasında, İslâm hikmetinin ve ahlâkının büyük şâiri olarak hayatı boyunca baş tacı edineceği Şirazlı Sa'dî'nin *Bûstân*'ı başta gelir. Bu deneme devresini uzunca bir sükût süresi takip eder. 1900 ilâ 1908 yılları arasını içine alan bu devrede Âkif'in yazdığı birkaç şiirin neşrini de, 1911'de çıkaracağı ilk *Safahat*'a bıraktığını görüyoruz. Netice olarak, asrın başından Meşrutiyet'in ilanına kadar çağdaşları olan diğer şâirler gibi Mehmed Âkif de pek az yazmıştır. Tenkitçilerin çoğunun belirttikleri gibi bunu devrin ağır siyasî baskısına bağlamak doğru olur.

Meşrutiyet'in ilanını takip eden Ekim ayının 11'inde İstanbul Dârülfünûn'unda edebiyat dersleri vermeye başlayan Âkif, hem siyasî havanın müsait oluşu, hem de bulunduğu çevreler bakımından edebiyatla, bilhassa şiirle meşgul olmak için daha iyi imkân buluyordu. *Birinci Safahat'a* girecek olan yeni ve birkaç yıl önce yazdığı şiirlerinin hemen tamamını 1908-1910 yılları arasında *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasında neşretti. Büyüklü-küçüklü 44 parça şiiri bir araya getirerek bir kitapta topladı. Baş tarafına şiir hakkında, daha doğrusu kendi şiiri hakkında küçük bir manzume ilave ederek 1911'de *Safahat* adını verdiği ilk şiir kitabını çıkarmış oluyordu. Yüz mânâsına gelen safha kelimesinin çoğulu olan bu isimle, hayatın çeşitli yüzlerini göstermek istiyordu. Yalnız bu isim bile onun edebiyattaki realist görüşünü aksettirir. Kitabına koyduğu manzum ön sözde ise şunları söylüyordu:

Bana sor sevgili kâri', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'arım:
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim çünkü, ne san'atkârım.

Âkif böylece, daha önce yazarak yırttığı veya neşrettiği şiirlerinde görülen tasannu' (sanat yapma) özentisini bir tarafa bırakıyordu. Tasannu' gazel edebiyatında veya Servet-i Fünûn şiirinde kalmıştı. Şiir için şimdi yeni yeni bir yol tutmak gereğini düşünüyordu. O da, gerçeği şiirle dile getirmekti. Bu şiirin tek hüneri samimiyeti olacaktı. Âkif burada tasannu' ile samimiyeti zıt birer kavram olarak anlıyordu. Sanat, bir özenme, bir itina, bir hesap işidir. Bu hesaplar arasında samimiyet de onunla eşdeğer bir kavram olan gerçek de kaybolabilirdi. Âkif, kendi şiiri hakkındaki açık ve kat'î hükmünü, *Safahat*'ın 4. kitabı olan *Fatih Kürsüsünde* de bir daha tekrar edecektir:

– Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim;
İnan ki: her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun, hakîkat olsun tek!

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sözün odun gibi olması gerekmez. Lakin hakikat uğruna, sözün sanatkârâne olması feda edilir. Hakikati söylerken güzellik kaybolacaksa kaybolur. Bu düşünce hakikati hayale ve şiir güzelliğine feda eden Servet-i Fünûncuların şiir anlayışına tamamen zıttır.

Şiirin gözyaşı oluşu, Recâizâde Ekrem'le başlayıp hemen bütün Servet-i Fünûn'a sirayet eden, hayat karşısında pasif ve iradesiz bir tavrın felsefesidir.

Böylece Âkif'in *tasannu*'dan neden uzak durmak istediği anlaşılır. Fakat aynı mısraı içinde "sanatkâr" olmadığını söylemektedir.

Bu ifade, sanatkâr olamadığı mânâsına bir tevazu olarak mı kabul edilmeli, yoksa sanatkârlığı reddeden bir meydan okuyuş mu? Öyle zannediyorum, buna da *Safahat*'ın manzum önsözünün ışığında cevap aramak gerekecektir.

Âkif'in şiir hakkındaki kanaatleri, bir de *Âsım*'da geçer. Akl-ı selim, sezgi ve hayat tecrübesinin yetiştirdiği halkımızı temsil eden ve Âkif'in "ilmi az, görgüsü çok, fıtratı yüksek bir imam" diye tarif ettiği Köse İmam ile Mehmed Âkif'i temsil eden Hocazâde arasında şöyle bir konuşma başlar:

Hangi bir fende teâlî edebildin, evlât?
Hangi san'atta rüsûhun göze çarpar? Anlat!
Ulemâdan mı sayıldın, fukahâdan mı?
– Hayır!
– Ya siyâsî mi nesin? Kendine bir meslek ayır!
– Şâirim.
– Olmaz olaydın: O ne yüzler karası!
Bence dünyâdaki işsizlerin en maskarası.
– Affedersin onu!
– İmkânı yok etmem, ne demek!
Şi're meslek diye, oğlum, verilir miydi emek?

Böylece Âkif, Köse İmam'ın dilinden, kendisi de dâhil olmak üzere bütün şâirlere iyi gözle bakmadığını söyler. Arkasından bir yığın menfi şâir tipinin karikatürlerini çizer.

Bütün bunlara bakarak, bazı edebiyat tarihlerinde ve tenkit yazıların olduğu gibi, Âkif'in şâir olmadığına hükmetmek kolaydır. Bu yazılarda o, çok defa bir fikir adamı olarak değerlendirilmiş, sanat tarafında ise *"iyi bir nazım ustası, güçlü bir hatip, bir manzum hikâye yazarı, ahlâkî ve hikmetli manzumelerin sahibidir, fakat şâir değildir"* hükmü verilmiştir. Mehmet Âkif'in böyle anlaşılması biraz iyi bilinmemesinden, biraz da toplumumuzu derinden sarsan bir çağı yaşamasından kaynaklanmaktadır. Filhakika o, Abdülhamid devrinin son yılları gibi bilhassa aydınları çok sıkan bir baskı rejiminden sonra İkinci Meşrutiyet gibi büyük ihtilâl, inkılâp, her türlü anarşiye kadar varan başıboş bir hürriyet devrinde yaşamış, daha sonra da asrın en büyük devletlerinden birinin, arka arkaya savaşlarla coğrafyasının gittikçe küçüldüğüne, yok olmaya mahkûm edildi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğine şahit olmuştur. Bir toplumun böyle bir devresini yaşayan bir şâirin, şâir yaratılmış bir insanın, kendisini bir ölüm-dirim kavgası içinde bulunduğunun şuuruna varması kadar tabii ne olabilirdi? Bu bahsimizin başında belirttiğimiz şâir tabiatını o, iradesiyle ve bir kararla âdeta boğmak, onun yerine bir idealisti, bir ahlâkçıyı koymak istemiştir. Mücadeleyle geçen bütün hayatı dikkate alındığında bunda muvaffak olduğu da görülmektedir. Buna rağmen ondaki gizli bir şâir tabiatı, sanatkâr mizacı yer yer *Safahat*'ında kendisini hissettirir. Bu bakımdan onun, İslâmcılık, Türkçülük, Osmancılık, Medeniyetçilik gibi fikir akımlarını temsil edenlerle bir tutulup onlar gibi sanattan uzak ve ideoloji nutukçuları arasında gösterilmesi doğru değildir. Bir Mehmed Emin Yurdakul'dan, bir Ziya Gökalp'ten, bir Abdullah Cevdet'ten, fikirlerinin muhtevasının dışında şiir beklemek kolay değildir. Âkif'in, bunların arasında, şâirlik mizacıyla ayrı tutulması gerekir. Bu mizacı da fikirlerini yaymak için yazdığı manzum hikâye ve didaktik şiirlerinde değil, zaman zaman gerek dilde, gerekse seste ulaştığı lirizmde aranmalıdır.

Her sanatın, şekil, yapı veya teknik dediğimiz dış unsurlarının ötesinde, sanatkârın kendi şahsiyetini, *ben*'ini aşan bir tarafı vardır. Bu, sanatın *transandantal* gücüdür. Bu aşma keyfiyeti aşk, ölüm, Tanrı, tabiat, kâinat gibi motiflerle kendisini gösterir. Hatta sanatkârın kendi *ego*'su bu motifi teşkil etse bile neticede o ego, bir süperego'ya dönüşür. Bu, Yunus Emre'de olduğu gibi, *ben*'in içinde, kendi ferdiyetini aşan, onun çok üzerinde ve derininde başka bir *ben*'in varlığıdır. Bu aşma hâdisesine geniş mânâsıyla mistisizm diyebiliriz. Mesela Namık Kemal'i bu açıdan değerlendirerek bir vatan mistiği olarak görmek mümkündür. İşte Mehmed Âkif in şâirliğinde de bu çeşit bir mistisizm vardır. *Gölgeler*'deki dinî mistisizmi bu bahiste bir tarafa bırakarak, hemen bütün *Safahat*'ın karakteristik tezahürü olan bu duyguya veya davranış tarzına cemiyet mistisizmi diyelim. Onun yukarıya aldığımız örnekte Köse İmam'a söylettiği şâirlik aleyhindeki sözleri, bu içtimaî mistisizm açısından değerlendirilmelidir. Haklı mıydı? Yani, kendisini bir cemiyet savaşı içinde bulan Âkîf'in bunun dışında kalan, bu savaşa ilgisiz kalarak aşk, tabiat, estetik vs. ile uğraşan şâirleri suçlaması haklı görülebilir mi? İşin bu ciheti bizi konumuzun dışına çıkarır ve hiç eskimeyecek bir problemin çıkmazına sokar: Sanat, sanat için midir, yoksa cemiyet için mi? Burada söylemek istediğimiz ise Âkif'in gerçek bir sanatkâr ve bu sanatında kendisini aşarak bir cemiyet mistiği oluşudur.

Bunun dışında, şiir için arayabileceğimiz diğer bir değer, lirizmidir. Âkif, *Safahat*'ıyla kendi tarzı ve temaları çerçevesinde, lirizmin de doruğuna ulaşmıştır. Buna sosyal lirizm diyebiliriz. Onu bu bakımdan değerlendirebilmek için benzer temaları işlemiş çağdaşları olan diğer şâirlerle mukayese etmek lazımdır. Daha önce zikrettiğim Ziya Gökalp'in, Mehmed Emin'in, Abdullah Cevdet'in, hatta bunlara kıyasla sanata kabiliyeti ve tecrübesi çok daha fazla olan Tevfik Fikret'in bile cemiyet konularındaki şiirleri, lirizmde Âkif'e göre daha zayıftır.

Bu kanaatimizden sonra *Safahat*'ta kuru ve didaktik manzumelerin de yer aldığını söyleyelim. Bu kadar bol şiir yazmış olan Âkif'te manzum hikâye ve vaaz seviyesinde mısralar da bulunacaktır. Fakat o, pek çok şiiriyle, i'caz dediğimiz o harikula-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de ifade sanatına ulaşmış bir şâirdir. Aşağıdaki mısralar onun, cemiyet mistisizmi dediğimiz fakat aynı zamanda lirizmin örneği olabilecek bir parçadır.

Bana dünyada ne yer kaldı, emîn ol, ne de yâr;
Ararım göçmek için başka zemin, başka diyâr,
Bunalan rûhuma ister bir uzun böyle sefer;
Yaşamaktan ne çıkar günlerim oldukça heder?
Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün;
Geceden farkını görmüş değilim gündüzümün.
Seneler var ki harâb olmadığım gün bilmem;
Gezerim abdala çıkmış gibi sersem sersem.
Dikilir karşıma hep görmediğim, bilmediğim;
Sorarım kendime: Gurbette mi, hayrette miyim?
Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi;
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi!
Tüter üç beş baca kalmış... O da seyrek seyrek...
Âşinâ bir yuva olsun seçebilsem, diyerek,
Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını:
Sarar âfâkımı binlerce, sıcak kül yığını.
Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;
Ne o çıldırmış ekinler, ne o coşkun bağlar.
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,
Sâde yalçın kayalar, sâde ıpıssız çöller.
Yurdu baştanbaşa vîrâneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.
Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez bir ışık,
Yolcu haykırsa da baykuş gibi çığlık çığlık.
«Bu diyârın hani sâhipleri?» dersin; cinler,
«Hani sâhipleri?...» der karşıki dağdan bu sefer!

Fakat aynı mısraların devamında bu lirizm azalır ve manzum hikâye karakteri kazanır.

Mehmed Âkif, İslâm idealinin şâiridir. Doğrudan doğruya İslâm'dan bahsetse de etmese de *Safahat*'ın tamamı bu felsefe üzerine kurulmuştur. Onun şiirlerinde din de, yukarıda cemiyet bahsinde söylediğimiz gibi bir kısmı lirik, bir kısmı da didaktik olmak üzere iki karakter gösterir. Temelde felsefesi aynı, fakat ifade sanatı, şiir estetiği bakımından farklı iki karakter. Teşbih caizse bu yönüyle birincilerin kaynağı Mekkî, ikincilerinki Medenî âyetlerdir, denebilir. Böylece dua ve niyaz ifadeleri dinî lirizmini; vaaz, hikmet ve dünya nizamı ile ilgili şiirleri de dinî didaktizmini gösterecektir.

* Bu yazı, Orhan Okay'ın *Mehmed Âkif*, adlı eserinden, alanında aşılamayan bir yazı olduğu için yazarın izniyle alıntılanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ŞERİF AKTAŞ

MEHMET ÂKİF VE İNSAN

Sanatı, sanat eserini ve sanatkârı anlamak ve değerlendirmek için, dönemin ve sanatkârın zihniyeti üzerinde durmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Çünkü eser bu zihniyetten hareketle ve bu zihniyet çevresinde oluşur. Bu husus, eserle sanatkâr arasındaki ilişki üzerinde duran düşünür ve araştırıcıların "etymon spirtuel" adını verdikleri, Türkçede "temel güç" olarak adlandırılabilecek bir kavram çevresinde ele alınabilir. Temel güç, bir sanatkârın hayatının her ânına ve eserine hâkimdir, her türlü kişisel etkinliğin kaynağında yer alır. Mehmet Âkif Ersoy'da bu güç, mensup olduğu toplum karşısında yaşanan samimi sorumluluk duygusudur. Onun eseri ve hayatı, her hâli ve görünüşüyle bu samimi sorumluluk duygusu etrafında oluşmuştur denilebilir.

Bu dikkatten hareketle, Âkif'i ve eserini şu cümlelerle değerlendirmiştik: "*Safahat*, görünüşte yedi ayrı kitaptan oluşmaktadır. Ama o, bir bütündür. Bu esere bütünlük kazandıran ise, bizi biz kılan ciddi anlamda imandan ve toplum karşısında samimi sorumluluk duygusundan beslenen idealizmin terbiyesinde oluşmuş değerler ile çözülüşün girdabında yaşanan karmaşanın karşı karşıya gelmesi, daha yerinde bir ifadeyle çatışmasıdır. *Safahat*'taki her manzume, hatta uzun manzumeler de kendi içinde bir bütün manzarası arz eder, her parça bu çatışmanın bir yönünü ifade eder. Bu bakımdan *Safahat*, ne manzum hikâyelerden oluşan bir kitap, ne bir şiir mecmuası, ne bir roman, ne de başka türden bir eserdir. O, Safahattır. Yani türün özelliklerini yalnız kendi içindedir ve orijinaldir; kendi kültürüne ve iklimine bağlı dürüst, mesuliyet duygusu yüklü ve son derece duyarlı, samimi bir insanın arzu, istek, şikâyet, haykırış, keder, sevinç, ideal zihni ve kalbi hâllerinin ifadesi edebi bir metindir." (Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi*, Ankara, 2003, s.195)

Bir başka yazımızda Âkif'in "Millî Romantik Duyuş Tarzı"ndan hareketle değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştik. Onun kültür hayatımızdaki yerini ve insana bakış tarzını ifade için bu yazıdan birkaç paragraf almak istiyorum: "Milletler, sosyal tekâmülün tabii sonucu olarak vücut bulan beşerî ve siyasî birliklerdir. Onlar, millet olmadan önce kavmî ve ümmet dönemlerini yaşar, bu dönemlerde kazandıkları her türlü zihnî ve hissî tecrübeyi kendi imkânları dâhilinde, zamanın şartlarına göre değerlendirerek millet olarak varlıklarını ortaya koyarlar. Kavmî devirde ırkî özellikler, ümmet devrinde de dinî hükümler sosyal hayatın ve sanatın her sahasına hâkimdir.

Millet döneminde ise hâkim olan akıldır. İnsan, gücünü kendinde arar, hayatı aklın kanunlarına göre düzenler. Ancak bu düzenlemenin sıhhatli olabilmesi kavmî ve ümmet dönemlerinde kazanılan zenginlikleri, içinde yaşadığı devrin şartlarına göre değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Bu zenginliklere beyin-kalp diyaloğu kurarak yaklaşmak, onların özünü yakalayıp içinde yaşadığı zaman dilimine taşımak icap eder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İşte geçmişe ait değerleri, hâlin şartları içinde zamanın icaplarına göre yorumlama ve böylece ânı zenginleştirme faaliyeti, her türlü tarihî miras karşısında yaşanacak bir duyuş tarzına ihtiyaç gösterir. Buna "millî romantik duyuş tarzı" demek yerinde olur. Söz konusu duyuş tarzında milletin geçmişine bilerek ve severek yaklaşma, ânın hâlini bilme, zamanın getirdiği yeniliklere açık olma, her türlü yeni metot ve teknik imkândan yararlanmaya hazır bulunma esas unsurlardandır. Millet olarak tanıdığımız toplulukların hepsi kendi geçmişlerini bu tarzda değerlendirerek sosyal müesseselerine vücut vermişlerdir. Bunun için de millî müesseseler iç dinamizmini ait oldukları milletin tarihî, dinî ve örfî değerlerinden alarak varlıklarını sürdürürler. Biz de buna gelişme deriz. Millî olmayan müessese gelişmez; çünkü taklittir.

XX. asrın başında, birbirinden farklı gibi görünen, ama birbirini tamamlayan üç büyük sima, bizim ümmet döneminden millet dönemine geçişimize hizmet eder. Bunlar Âkif, Gökalp ve Yahya Kemal'dir. Millî romantik duyuş tarzıyla, bu üç ismin ve onların çevresindekilerin faaliyetlerine baktığımızda Âkif'in İslâmî ve tarihî değerleri kendi zamanına taşıyarak hâli zenginleştirmeye gayret ettiğini; Gökalp'ın uzak geçmişimize ait değerleri ve halkımızın yaşayışına, zihnî faaliyetlerine şekil veren kıymetleri hareket noktası alarak ânın problemlerine çözüm aradığını; Yahya Kemal'in ise belli bir tarihî dönemi esas aldığını görürüz. Her üçü de geçmişi geçmişte değil, ona ait görünüş ve kıymet hükümlerini yorumlayarak hâlde yaşarlar. Her üçü de bizim hâldeki durumumuzu kendi tarzlarında iyi müşahede etmiş, görünüşün arkasında asıl gücü sezmiştir.

Bu bakımdan ferdî farklılıklarla birbirinden ayrı gibi görünse de, bir bütünün muhtelif yüzleri gibi birbirini tamamlarlar. Âkif, insanı, onun değerini ve yeryüzündeki fonksiyonunu din büyüklerinin sözlerinden, âyet ve hadislerden hareketle ifadeye çalışıyor. Böylece dinî hükümleri, kendi devrinin şartlarına göre yorumluyor. Hareket noktası İslâmî bir hüküm gayesi ise yeni bir insan tipi yaratmaktır." (Şerif Aktaş, "Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Mehmet Âkif Ersoy", *Milli Kültür*, Haziran 1989 s. 54)

Bu insan tipi başka ülkeleri model alan modernleşmeyi değil aklın ve iradenin imkânlarıyla sahip olduğu değerler bütününü yorumlayıp geliştirmeyi gaye edinen moderniteyi yaratmak ister. Bu bilgi birikimine ve düşünce gücüne sahiptir. Bunun için Âkif'i XX. yüzyıl başlarında Türk yazar ve düşünürleri arasında modern insan tipinin temsilcisi olarak ele almak bir hakkın teslimi olur sanıyorum. Çünkü modernitenin hareket noktası, yaşayan insanı merkez almak; onun dünya ve insanlıkla ilgisini aklın imkânlarıyla değerlendirmektir. Modern insan kendi geleceğini belirleme gayreti içindedir.

Bu hususta Mehmet Âkif'in 1913 de yazdığı "Ye'sin Yüzü Gülmez" adlı metinden bazı beyitleri okumak yararlı olacaktır:

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim budur ancak!

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ey dipdiri meyyit «iki el bir baş içindir.»
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
...
Âtîiyi karanlık görüvermekle apıştın?
Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!
Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan.
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam kalk!
...
Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.

Bu beyitler ve *Safahat*'taki birçok metin insanın aklı ve iradesiyle hayatını düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Mehmet Âkif, bir başka manzumesinde hem cehaletten, hem toplum hayatında bireyin öneminden, hem de geleceğe hazırlanma gereğinden söz etmektedir.

Olmaz ya... Tabiî... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse, «cehâlet» denilen yüz karasından
Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet.
Kâfi mi değil, yoksa bu son ders-i felâket?
Son ders-i felâket neye mâl oldu? Düşünsen:
Beynin eriyip yaş gibi damlardı gözünden!
«Son ders-i felâket» ne demektir? Şu demektir:
Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!
Zîrâ, yeni bir sadmeye artık dayanılmaz;
Zîrâ, bu sefer uyku ölümdür: uyanılmaz!

Coşkun, koca bir sel gibi, dâim beşeriyyet,
Müstakbele koşmakta verip seyrine şiddet.
Dağlar, uçurumlar ona yol vermemek ister...
Lâkin o, ne yüksek, ne de alçak demez örter!
Akvâm o büyük nehre katılmış birer ırmak...
Elbet katılır... Hangisi ister geri kalmak?
Bizler ki bu müthiş, bu muazzam cereyanla
Uğraşmadayız... Bak, ne kadar çılgınız anla!
Uğraş bakalım, yoksa işin, hey gidi şaşkın!
Kurşun gibi sür'atli, denizler gibi taşkın
Bir çağlayanın menba-ı dehhâşına doğru

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tırmanmaya benzer, yüzerek, başka değil bu!
Ey katre-i âvâre, bu cûşun, bu hurûşun
Âhengine uymazsan, emin ol, boğulursun!

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,
Silkin de muhîtindeki zulmetleri yak, yık!
Bir baksana: gökler uyanık, yer uyanıktır;
Dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır!
Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki, ne din kaldı, ne nâmûs!
Ey sîne-i İslâm'a çöken kapkara kâbûs,
Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!

Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da «batsın!» diye tutmuş ye diyorsun! (Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Haz. Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1984, *Hakkın Sesleri*, s. 217-218)

Yukarıdaki metin Kur'an-ı Kerim'den alınan "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" âyetinden hareketle yazılan bu manzumede, önce bilenle bilmeyenin farkı belirtilmekte, o milletin cehalet denilen yüz karasından kurtulması, Balkan Savaşı esnasında yaşananlardan ders alınması gerektiği hatırlatılmakta; insanlığın geleceğe hazırlanma yarışında olduğu ifade edilmektedir. Bizim insanımızın cehalet sebebiyle bu yarışa katılamadığı söylenmektedir.

Denilebilir ki yukarıdaki mısralarda ifade edilen hususlar modern insanın vazgeçilmez özellikleridir. Çünkü modern insan, Rönesans sonrasında değişerek gelişme yarışına girmiştir. Bunu kendi imkânlarını aklı ve iradesiyle yorumlayarak gerçekleştirmiştir.

Âkif'in eserinde de kültür ve değer alanlarındaki zenginliklerimizi zamanın getirdiği metot ve dikkatlerle yorumlayarak geliştirme düşüncesi vardır. Çünkü insan, aklı, iradesi ve bilgi birikimiyle diğer yaratıklardan ayrılır. Denilebilir ki Âkif gerçek anlamda moderniteden yanadır. Çünkü Batılı insan, bilgi birikimi, tecrübesi, aklı ve iradesiyle kültür ve yaşama tarzını şekillendiren unsurları değerlendirerek Aydınlanma hareketini ve endüstri devrimini gerçekleştirmiştir.

XX. yüzyıl başlarındaki Türk toplumunun kültür alanını oluşturan unsurları aklın imkânlarıyla değerlendirme teklifi, yukarıdaki mısralarda olduğu gibi *Safahat*'ın da özünde bulunmaktadır. Bu, modern bir yaşama biçimi kurma teklifidir. Sözü edilen düşünce gözden uzak tutulmadan "Küfe", "Seyfi Baba", "Mahalle Kahvesi" gibi manzum hikâyeler okunursa bu metinlerin değeri daha iyi anlaşılır sanıyorum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mehmet Âkif'in eseri bir sosyal değişme teklifini beraberinde getirir. Bu değişmenin temelinde de dünyevi olaylara aklı ve iradesiyle müdahale eden insan vardır. Bu konuda daha önce yazdığımız bir yazıdan bazı sayfaları buraya almakta yarar görmekteyiz.

"Âkif, insanı, onun değerini ve yeryüzündeki fonksiyonunu din büyüklerinin sözlerinden, âyet ve hadislerden hareketle ifadeye çalışıyor. Böylece dinî hükümleri, kendi devrinin şartlarına göre yorumluyor. Hareket noktası İslâmî bir hüküm, gayesi ise yeni bir insan tipi yaratmaktır. Çünkü Âkif, kendi devrinin insanından şikâyetçidir. "İnsan" adlı manzumeye Hazreti Ali'nin "Sen küçük bir cisim olduğunu sanırsın ama, en büyük âlem senin içinde gizlidir." cümlesini zikrettikten sonra şu mısralarla başlar:

Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen.
«Muhakkar bir vücûdum!» dersin ey insan, fakat bilsen...
Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvidir.
Av'alim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir.

Aynı manzumenin devamında şu mısraları okuruz:

Esîrindir tabîat, dest-i teshîrindedir eşya;
Senin ahkâmının münkaadıdır, mahkûmudur dünya.

Müteakip mısralarda da insanın yeryüzündeki değeri üzerinde durulduktan, yapmakla vazifeli olduğu işleri sıraladıktan sonra:

Tevakkuf yok seninçün, daimî bir seyre tâbi'sin
Ne zîrâ hâle razısın; ne müstakbelle kaani'sin.
Dururken böyle bî-pâyan terakkî-zâr karşında;
Nasıl dersin ya «Pek mahdûd bir cirmim» tutarsın da.

Âkif, böylesine yüce birçok görevle dünyaya gelmiş varlığın hayvanlarla eşit duruma düşmemesi için insanın neler yapması gerektiğini sorarak "İnsan" adlı manzumesini bitirir.

O, böylece insanın "Ben hâkir bir varlığım" bir şey yapamam tarzındaki yanlış inancının, İslâm büyüklerinden birinin sözünden hareketle doğru olmadığını ortaya koyar. Âkif, dinden hareketle iradi bir insan tipi teklif etmekte, "Ben varım" demekten çekinmeyen, dünyevi işlerde gücünü ortaya koyabilen bir insan tipine hasret duymaktadır...

Âkif'in teklif ettiği insan tipi, dinî görünüş ve seremoni arkasında gizlenen kalıplaşmış, zamanın akışına ters düşen biri değil hareket hâlinde, gücünü dinî heyecandan ve hükümlerden alan ve zamana hâkim olan biridir. Bu insan gelişmenin kaynağını kendinde aramak zorundadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Âkif, Abdürreşit İbrahim Efendi'ye gelişmek için neler yapmak gerektiğini söyletir:

«Sırr-ı terakkinizi siz,
Başka yerlerde taharrîye heveslenmeyiniz.
Onu kendine bulur, yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklîd ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin,
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için;
Kendi «mâhiyyet-i rûhiyye»niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.

Buradaki "mâhiyyet-i rûhiyye" terkibi konumuz bakımından son derece enteresan...

Bizim "millî romantik duyuş tarzı" dediğimize Âkif, "mâhiyyet-i rûhiyye" diyor ve eserlerinin bütününde bu "mâhiyyet-i rûhiyye"yi hususiyle dinî ve örfî taraflarıyla ele alıyor, işliyor. Yukarıdaki mısralardan Âkif'in zamana, zamanın getirdiği yeniliklere de açık olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu yenilikler ve yabancı ülkelerden alınacak unsurlar için de "mâhiyyet-i rûhiyye" kılavuz olacaktır. Öyleyse Âkif, yenilik adına alınacak unsurların sözünü ettiğimiz "mâhiyyet-i rûhiyye" ile uyuşmasını ve onun yapısına uygun biçimde olunmasını istemektedir.

Mehmet Âkif Ersoy, Üçüncü *Safahat*'ta, Türk Milletinde "mâhiyyet-i rûhiyye"nin teşekkülünde İslâm dininin esası olan Kur'an-ı Kerim'den aldığı bazı âyetleri, hâlde yaşanan hadiselere ait müşahede ve intibalara göre yorumlar.

Mâlik-el-mülk'ün Cenâb-ı Allah olduğunu, onun mülkü dilediğine verip, dilediğinden aldığını belirten bir âyetin mealini verdikten sonra, Balkan Savaşı yıllarında müşahede ettiği perişanlığı işaret ederek Âkif, Yüce Allah'a şöyle haykırır:

İlâhî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı.

Böyle mısralar onun yaşanan hadiseler karşısında, dinî hükümlerden hareketle nasıl coştuğunu, bu coşkunlukla isyanı düşündüren, bir ruh hâlinin sınırlarına yaklaştığını ifade eder. Âkif, dini inanış ve heyecanla sosyal ıstırabı müşahede ettiği hadiseler çevresinde birleştirilmesiyle de millî romantik tavır içerisindedir.

Bu kanaatimizi, "İşte sana, onların, kendi yolsuzlukları yüzünden, ıpıssız kalan yurtları." meal-i kerimini izleyen şu mısralar doğrular:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Geçenler varsa İslâm'ın şu çiğnenmiş diyarından
Şu yüz binlerce, yurdun kanlı, zâirsiz mezârından;
Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzârından

Âkif, "... kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümidini kesmez." Emr-i ilahisine uyarak, en kötü sosyal şartlarda, çevresindekilere hem ümit vermekte; hem de onları, yer yer tahkîr ederek gayrete sevk etmektedir.

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, eminim budur ancak.

Mısralarıyla başlayan manzumesinde halkı mücadeleye teşvik etmektedir.

Görülüyor ki Âkif, yaşadığı dönemin sosyal hadiselerini İslâmî esaslar çevresinde değerlendirerek halka ümit vermekte, onları gayrete davet etmektedir. O, bu manzumeleriyle İslâm medeniyetine vücut veren ve bizim "mâhiyyet-i ruhiyye"mizin teşekkülünde önemli rolü olan değerleri zamanın icaplarına göre yorumlamaktadır.

Dini esasların bu tarzda yorumu, ümmet devrinden millet devrine geçiş için gereklidir. Âkif bu işi gereği gibi yapmıştır. İdealinde İslâm birliği de olan bunlar millî devletin zuhuruna zemin hazırlayan faktörler arasında ele alınmalıdır. Çünkü millet, kavmî ve ümmet dönemlerinde kazanılan tecrübe ve değerlerin zamanının icaplarına göre yorumlanması neticesi vücut bulur.

Âkif, 5. *Safahat*'ta da İslâmî esaslarla Osmanlı'nın son devirde sürdürdüğü yaşayış tarzını mukayese eder. Önce bir âyetin mealini zikreder. Sonra bu âyette belirtilen konuda XX. asrın başında insanımızın tavrını gözler önüne serer. "Kimin bu dünyada gözü kapalı ise âhirette de kapalıdır, hatta oradaki şaşkınlığı ziyadedir." meal-i âlisinden sonra

«Cihânın aslı yoktur, çünkü fânidir» diyen sersem,
Ne der, «Öyleyse hilkat pek abes bir şey çıkar» dersem?
.....
Bu âlem şöyle bir rü'yâ imiş, yahut muvakkatmış...
Evet ukbâda anlarsın ne müthiş hakikatmiş!

Onun bu konuda yazdığı şu mısralar da son derece dikkat çekicidir:

Demek: İslâm'ın ancak nâmı kalmış Müslümanlarda
Bu yüzdenmiş, demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda
Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû etsinler artık Müslümanlar sadr-ı İslâm'a.
«Hakiki Müslümanlık en büyük kahramanlıktır.»

Âkif, daha ilk *Safahat*'ından itibaren İslâm'ın ilk dönemini çeşitli yönleriyle model olarak teklif eder. "Kocakarı ile Ömer" adlı manzumesinde Hz. Ömer'in adaletini ve devleti yönetmedeki mesuliyet duygusunu dikkatlere sunar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırsa koyunu,
Gelirde adl-ı ilâhi sorar Ömer'den onu!...

Mısralarının yer aldığı bu manzumede, idari mekanizmanın en üst mevkiinde bulunan şahsın, yönetimi altında bulunan herkesten Allah karşısında sorumlu olduğu ifade edilir. Böylece İslâm'ın parlak döneminden alınan örnekle hâlin, yani manzumenin yazıldığı zamanın problemlerine çözüm getirmek istenir. Bu, İslâmî yaşayış tarzına ait değerlerin içinde yaşanılan zamana taşıma gayreti olarak düşünülmelidir. Manzumenin yazılış gayesini başka türlü izah etmek de mümkün değildir. Çünkü Âkif, Asr-ı Saadet'in ve Dört Halife Devri'nin yeniden yaşanamayacağını bilmektedir. Ancak bu devirlere ait değerleri zamana taşıyarak sosyal düzenin iyileştirilebileceği düşüncesindedir.

O, "Kocakarı ile Ömer" gibi manzumeleriyle, zımnen de olsa, devrin ediplerine ayrı bir çalışma sahası teklif etmektedir. Namık Kemal'den beri Selçuklu ve Osmanlı'nın daha geniş bir ifadeyle Türk tarihinin dönüm noktalarında faaliyet gösteren simâlar edebi eserin imkânlarıyla yeniden yaşatılmaktaydı. Âkif buna, İslâm'ın ilk dönemlerini de ilave eder.

Konusunu Emevilerden alan "Dirvâs" adlı manzumede idare eden ile edilenler arasındaki ilişki üzerinde durulur.

Âkif, hikâyesinin kahramanı Dirvâs'a Emevi hükümdârı Hişâm'a hitaben şunları söyletir:

Yok sendeki ihtişâma pâyân;
Bizlere alay alay sefîlân!
.....
Nerden buldun bu ihtişâmı?
Halkın mı, senin mi, Hâlik'ın mı?
Allah'ın ise eğer bu servet,
Bizlerde onun kuluyken, elbet
Bir pay talebinde hakkımız var...
İnsâf olamaz bu hakkı inkâr.
Halkınsa şu bî-nihâyet emvâl;
Ver, etme hukûk-ı gayrı pâmâl.
Yok; böyle de olmayıp da kendi
Mâlin ise –çünkü fazla– şimdi,
Bî-vâyelere tasadduk eyle...
Dördüncüsü varsa haydi söyle!...

Böylece Âkif, sosyal adalet kavramına ulaşır. Emîr'in, yani idarenin en üst seviyesinde bulunan şahsın elindeki mal, Allah'ın ise sefiller de Allah'ın kuludur. Emîr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de Allah'ın kulu. Emîr'in elindeki mal halkınsa, onu sahiplerine vermemek hukuku ayaklar altına almak olur. Kendininse sadaka vermek mecburiyetindedir.

Manzumenin 1908'de yayınlandığı göz önüne alınırsa Âkif'in bu hikâyedeki kasdı daha iyi anlaşılır.

Âkif, din etrafında teşekkül eden, dinin aslına uymayan ama dine mâl edilen yaşayış tarzının da karşısındadır. O, asli kaynakları, yani Kur'an'ı ve hadisleri asrın idrâkine söyletmek isteyen bir anlayışa sahiptir. Bu hususta Âkif, *Süleymaniye Kürsüsü*'nde adlı eserinde Abdürreşit İbrahim Efendi'ye şunları söyletir:

Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik,
Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
«Böyle gördük dedemizden!» diye izmihlâli
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksat aranmaz mı bu âyetlerde?

İslâmî değerleri yaşadığı döneme taşımaya gayret gösteren ve böylece da ânı zenginleştirmek ve düzeltmek isteyen Âkif, hurafeye ve cehâlete karşıdır. O, *Süleymaniye Kürsüsü*'nde adlı eserinde hikâye kahramanı Abdürreşit İbrahim Efendi'ye, Semerkant'tan bahsederken şunları söyletiyor:

O rasadhâne-i dünya, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:
Ay tutulmuş «Kovalım şeytanı kalkın!» diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!
Bu havâlîde cehâlet ne kadar çoksa, nifâk
Daha salgın, daha dehşetli... Umûmen ahlâk,
-«Çok bozuk» az gelecek –nâmütenâhî düşkün!
Öyle murdârını görmekte ki insan fuhşun;
.....
Ya taassupları? Hiç sorma, nasıl maskaraca?
O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca,
Hem bakarsın eşi yok dîne teaddîsinde,
Hem ne söylersen olur dîni rencîde!
.....
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden,
Çekecek memleketin hâli ne olmaz? Düşünün!
(Süleymaniye Kürsüsünden)

Âkif, dinî esasları anlamaksızın dinî hükümler verip tevekkül anlayışıyla halkı tembelliğe sevk edenlere "Beyni örümcekli bir yığın câhil" demekten çekinmemiş.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tevekkülün, hele, mânâsı hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil,
Nihâyet oynayarak dîne en rezîl oyunu,
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!
Yazık ki: çehre-i mensûha döndü çehre-i dîn;

Âkif, "Milletlerin ikbâli için" marifet ve faziletin gerekliliğine inanır. Hocazâde Âsım'a hitaben şunları söyler:

Bizler, edvâr-ı faziletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak:
O fazilet, son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevi kudreti günden güne meflûç olarak,
Bir düşüş düştü ki: Davransa da sarsak sarsak.
Garb'ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrûm.
.....
Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;
Sâde Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi' suları.

Âkif, *Âsım* adlı eserinde Köse İmam'a geçmişle hâli mukayese ettirerek memleketin durumunu anlattırır. Böylece geçmişe ve Osmanlı tarihine duyduğu özlemi de dile getirme imkânı bulur. Gaye ise hâlin perişanlığını dikkatlere sunmaktadır:

Yurdu baştanbaşa vîrâneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.

dedikten sonra memleketin sahipsizliğini;

«Bu diyârın hâni sâhipleri?» dersin; cinler,
«Hani sâhipleri?...» der karşıki dağdan bu sefer!

Mısralarıyla ifade eder. Bu tespiti Osmanlı'nın devamı olduğumuzu hatırlatan mısralar takip eder:

Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Ah, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm!

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Âkif, birçok şiirindeki Asr-ı Saadet örneğinin yanına Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarındaki devleti kuran iradeyi yerleştirir. Âkif, zamanın perişan insanına yalnızca İslâm'ın ilk dönemini değil, Osmanlı'nın kuruluş ve gelişme yıllarını da hatırlatmaktadır. Böylece hâli, hem dini ve hem de tarihi değerlerden hareketle zenginleştirmek ister. Okuyucusuna içinde yaşadığı zamanın perişanlığından Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarını örnek alarak kurtulabileceğini sezdirir. Bu da romantik bir tavırdır.

Hocazâde ile Köse İmam'ın konuşması, eserin yazıldığı zamana nispetle otuz-kırk sene öncesi ile hâlin mukayesesine zemin hazırlar. Dikkat halkın yaşayış tarzı üzerinde yoğunlaşmıştır. Âsım'ın

– Neydi, yâ Rabbi, otuz kırk sene evvel burası?
Dağlar orman, tepeler bağ, ovalar hep tarla;
Koca mer'a dolu baştan başa sağmallarla.

Mısralarıyla başlayan kısmında geçmişle hâl çeşitli bakımlardan karşılaştırılır.

Âkif, geçmişteki güçlü dönemin ilim adamlarıyla halk arasında bir uyum bulunduğunu, bu ahengin bozulması sonucu toplumdaki dengenin bozulduğunu Hocazâde'ye şu cümlelerle söyletir:

Ruhunuz halkımızın, köylümüzün ruhuna denk;
Sözünüz bir, özünüz bir, o ne mes'ûd âhenk!
Biz bu ahengi hârab etmeyecektik, ettik;
Kapanır türlü değil açtığımız kanlı gedik.
Ne kadar benziyoruz şimdi sakat bir duvara...

Mısralarıyla toplumdaki bozulmanın asıl sebebini dikkatlere sunar. Devrin üniversitesi durumundaki medresenin zamanın akışı dışında kalması, ilimle fenle uğraşanların zamanın akışına ayak uyduramayıp kendi içine kapanmaları ve asli kaynak olan halktan uzaklaşmaları sosyal kuruluşların kalıplaşıp çürümelerine, hareket kabiliyetini kaybetmelerine sebep olmuştur. Bu bozukluğun eserin yazıldığı devre nispetle yakın dönemde nelere zemin hazırladığı karşılıklı konuşma havası içerisinde fıkra ve hâtıralardan yararlanılarak anlatılır. Böylece hem devrin durumu, hem de aydın-halk/öğretim müesseseleri-millet arasındaki çatışmanın her türlü sosyal kuruluşu ve toplumun dengesini bozacağı, yaşanan hayattan verilen örneklerle gözler önüne serilir.

Eğitim ve öğretimin zamanın şartlarına ve gereklerine uygun tarzda düzenlenmeyişinin sonucu ortaya çıkan neslin durumu şu mısralarla ifadesini bulur:

Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bu ışık,
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb;
Çünkü bî-çârenin âtisine imânı harâb.
Hissi yok, fikri bozuk, azmini dersen: Meflûc...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hani ruhunda o haksızlığa isyan, o hurûc?
Karşıdan zinde görürsün, sokulursun ki: Yarım...
Yandık ecdâdımızın nârına, hâlâ yanarım!

Âkif, Osmanlı'nın son döneminde bu yanlış eğitimin, sözünü ettiğimiz bozukluğun İslâm'ı bile tanınmaz hâle getirdiğini; dini, din olmaktan çıkardığını ifadeden çekinmez.

İşte şu mısraları birlikte okuyalım:

Ah o din nerede, o azmin, o sebatın dini
O yerin gökten inen dini, hayatın dini?
Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin? Tövbeler olsun; ne demek!
Hani Kur'an'daki ruhun şu heyûlada izi?
Nasıl İslâm ile birleştiririz kendimizi?
Ye'si tedrîc ile zerk etmiş edenler dîne...
O ne mel'ûn aşı, hiç benzemiyor hiçbirine!

Âkif için önemli olan hâlin problemleridir. O, devrini yaşayan insandır. Yani geçmişte bir noktaya saplanıp kalmış biri değildir. Bu hususu "Hasbihâl" adlı manzumesinde şöyle ifade ediyor:

Büyük bir şâirin düstûr-ı hikmettir şu ihtârı;
Velev duymuş da olsan yolsuz olmaz şimdi tekrârı:
«Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;
Hayâtından nasîbin: bir şu geçmek isteyen demdir.»
Evet, mâzîye ric'at eylemek bir kere imkânsız.

O, İslâm dünyasındaki meşhurların hikmetli sözlerinden hareketle zamanı zenginleştirmek ister.

Sa'dî Şirâzî'yi, yalnız bir şair olarak değil geçmişteki hayatımızı, hususiyle Şark hayatını tanzim eden değerler bütününü ifade eden bir sembol olarak da düşünmek yerinde olur. Âkif, "Durmayalım" adlı şiirinde Sa'dî'den aldığı fikri yaşadığı devre tatbike gayret eder.

Sa'dî, bir kervanla yola devam ederken yolunun çöle düştüğünü, yolcuların çölü geçmek için gayret gösterdiklerini, kendisinin ise takati kalmadığını, düşüp kaldığını söyler. Uyandığı zaman deveci Sa'dî'ye:

Kalk ey zavallı yolcu, uzaklaştı kârbân!
Uykum benim de yok değil ammâ bu deşt-zâr,
Ârâmgah olur mu ki bin türlü korku var?
Ser-menzil-i merâma varır, durmayıp giden;
Yoktur necât ümidi bu çöller geçilmeden.

diye hitap eder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Âkif, bu sözleri, manzumenin geri kalan kısmında yorumlar. Sa'dî'nin hikâyesini yaşadığı devre tatbik eder.

Burada "Çöl" şiirinin yazıldığı dönemdeki toplum hayatıdır, o dönemin sosyal ve siyasî şartlarıdır. Kurtuluş ise, ferdî azim ve gayretle bu kötü şartları yenerek gayeye ulaşmaktır. Gâye istikbâldir. Mutlu, müreffeh bir istikbâl.

Bizzat Âkif, aynı manzumede bu hususu şu iki mısrayla ifade eder:

İşte âtîdir o ser-menzil denen ârâmgâh;
Kârhân akvâm; çöl mâzi, atâlet sedd-i râh.

Görülüyor ki Âkif, Sa'dî Şirâzî'den aldığı bir fıkrayı kendi ifadesiyle önce manzum hâlde dikkatlere sunuyor, sonra onu devrin şartlarına göre yorumluyor.

Âkif, geçmişten aldığını hâle ve geleceğe taşıyor. Kendi devrinin insanını geleceği hazırlamakla vazifelendiriyor.

Ölmeden olsun mu ey miskin, bu çöller medfenin

diyerek miskinlikle suçluyor.

Böyle bir insanın, geçmişin herhangi bir noktasına saplanıp kalması düşünülemez. O, her devirde geçerli düşünceleri kendi devrine taşıyarak insanların geleceğe daha iyi hazırlanmasını istemektedir.

Bütün bunlar, Âkif'in yeni bir insan tipi teklif ettiğini, bu insanın İslâm'ın özüne bağlı, tarihî değerlere hizmetkâr, azimli, çalışkan, zamanın getirdiği yeniliklere açık, dünyevi, geleceği hazırlamaya gayret sarf eden, kanunlara saygılı, kendi millî geçmişinden ve tarihî değerlerinden güç alan biri olduğu açıktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÂKİF EMRE

BİR İSLÂM ŞAİRİNİN GELECEK TASAVVURU

İstiklâl Marşı şairi olarak Mehmet Âkif ismi gelecek nesillere aktarılırken pek az şaire nasip olacak bir millî-resmî ayrıcalıkla unutulmuşluğa terk edilmekten kurtulmuş oluyor. Her yaştan Türk insanını ismini ve İstiklâl Marşı'ndan (sadece) iki kıtayı ezberle/til/mesi görünüşte, en bilinen/tanınan ve de saygı duyulan şair olmak payesini kendinde topluyor.

Oysa Mehmet Âkif'in bilinen yönüyle ünü onun anlaşılmasındaki en büyük engeldir. Belki de Mehmet Âkif şöhretiyle unutturulmak istenen bir şairdir. Onun (resmî) şöhretinin gölgesi altında kalan, unutturulmak istenen asıl yanı, önce kişiliğinin (artık ulusal anlam yüklenmeye başlayan millî) şair yönüyle sınırlanmasıyla başlar. İstiklâl Marşı şairi olmaktan öte bir anlam yüklenmeyen, bu misyonla sınırlanan bir Mehmet Âkif var karşımızda. Onun millî şair olması, kişiliğinin sadece bir tür resmî şairlikten ibaret görülmesi, resmîyetin duvarına çarparak ruhuna inilmesini engellemektedir.

O sadece bir şair değildir. Ve her şeyden önce bir şairdir. Düşüncesini şiirle örgüleyen "İslâm şairi", dava adamı ve mütefekkir Mehmet Âkif'i yok sayan bakış açısınca, gelecek tasavvuru olmayan bir şaire resmî kimlik yapıştırılmasında bir beis görülmemiştir. Hayatı boyunca resmî olanla arasının hiç barışık olmadığı, hele yeni Türk devletinin yönetici kadrolarıyla arasının açık olduğu göz önüne alınacak olursa Mehmet Âkif'in yakasına iliştirilen millîlik ve şairlik hayli eksik ve hatta yanlış bir tanımlama olarak durmaktadır.

"O bir millî şairdi çünkü İstiklâl Marşı'nı yazmıştı" demek ve hayatını bu kalıpla sınırlamak şiirini, şairliğini ve düşüncelerini küçümsemek demektir. Şiirini toplumsal hayatın içinde, gündelik akışın deviniminde besteleyen bir şair için sadece İstiklâl Marşı ile sınırlı bir paye sunmak ona yapılacak en büyük haksızlık olur. Nitekim resmî eğitimin ısrarlı biçimde onu İstiklâl Marşı'ndan ibaret göstermesi, düşüncesini ve mücadelesini unutturmak, küçümsemek ve önemsizleştirmek için seçilebilecek en akıllı yöntemlerden biri olabilir.

Resmî söylemin sürgüne gönderdiği bir şair olarak Mehmet Âkif'e millî şair olarak korunaklı bir makam, unvan ihdas ettirilmesi onun muhalif yanını, topluma, tarihe bakışını hafızalardan silmekte, hele hele gelecek tasavvurunu gündemden tümüyle düşürmektedir. Başka bir ifadeyle, şiiri ve soluğu o kadar sarsıcı idi ki, o ancak millî şair denilerek hafızalardan silinebilirdi. Teklifi gündeme getirilmeden millî marş şairi olarak hafızalarda kuru bir yeri olabilirdi. Millî marşın da çok az kısmından haberdar olan neslin Mehmet Âkif'in düşüncesi ve dünya görüşü hakkında nasıl bir fikre sahip olabilirdi ki...

Gerçi sürgün yıllarında büründüğü derin sessizlik de bu resmî unutulmuşluğun işini kolaylaştırdığı söylenebilir. Zira geleceğe dair coşkulu söylemleri, düşüncele-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rinden sonra birdenbire sessizliğe büründürülmesi yaşarken hiçliğe terk edilmek gibi katlanması zor bir duruma itilmiştir. Mücadeleci kişiliği, ideallerinden tavizsiz yapısı, doğruları için hayata aldırmayan şairane duruşuyla o, belki de 'gönüllü sürgünlüğü'nde büründüğü sessizlik mantosunun yakasına iliştirilen "millî şair" rozetiyle gündemde olmuş ama gerçek gündemin, hayatın ritminden kovulmuştu.

Resmî söylemin millîleştirerek yokluğa mahkûm ettiği Mehmet Âkif, gelecek nesillerin ufkunu doldurması engellenmiş, içeriği doldurulmayan bir marş şairliğine indirgenmiştir. Şiiri, sanatı, düşünceleri ve ait olduğu, savunduğu medeniyetin yaşayan ruhu olarak Âkif hayattan sürülmüş olsa da insanımızın gönlünde yerini almıştır. Bu yer ediş, çok bilinçli bir tercihin, onun gündeme getirdiği tüm sorunları farkında/lığında olmayı gerektirmiyor. Fakat Anadolu insanı, tüm kutsalları yerle bir eden modernleşme çabasına karşı onun muhalif duruşunu, o derin sezgisiyle hissetmiş, kendinden bilmiş İstiklâl Marşı'nın ruhunu onda yaşatmıştır.

Kendi ruhunun bir parçası gibi hissettiği, yaşadığı, soluklandığı, onun adına acılar çektiği, umut beslediği, öfke seline kapıldığı, mücadele ettiği milletinin toplum ve devletiyle geçirdiği serüvenin her aşamasını benliğinin derinliklerinde yaşamış, hissetmiş bir ideal adamı olarak Mehmet Âkif elbette bu sezişlerini en güzel biçimde şiiriyle dile getirdi. Onun insanımızın ruhunda hissettiği bu tesirine karşı üstüne atılan millî şair şalı zamanla Âkif'in misyonunu, bu ülkenin ve İslâm dünyasının geleceğine dair verdiği mesajı gizleyen, sınırlayan/kısıtlayan bir işleve dönüştü. Gizlenmesi gereken onun millî şairliği değil, şiirin gücüyle tarihle, toplumla, geçmiş ve gelecekle hesaplaşan bir sanatçının gür sesinin bastırılması söz konusu....

Bu nedenle millî şair Mehmet Âkif'in düşünür ve dava adamı Mehmet Âkif olarak, resmî tortulardan sıyrılarak şiiriyle buluşturulması, yeniden keşfi, gün yüzüne çıkarılması gerekir. Aslında entelektüel bir arkeolojiye gerek kalmayacak kadar his dünyasıyla da olsa Anadolu insanı onu kalbinde diri tutmasını bilmiştir. Kalplerdeki sıcaklığı resmî söylem soğutamamıştır.

Bunun en çarpıcı örneği uzun sürgün yıllarından sonra döndüğü toprağında son nefesini verip resmî yalnızlık içinde Beyazıt Camii'ne getirilen naaşını ansızın binlerce kişinin omuzlaması, Edirne Kapı'ya kadar yürümesinde sergilendi. Bu sessiz muhalefet Âkif'in muhalif duruşunun son noktasıydı belki de. Bunun için olsa gerek cenazesine resmî zevattan kimse katılmamıştır.

Paradoksal biçimde Mehmet Âkif'in millî şair oluşunu Ankara içine sindirememiştir. Belki şöyle de söylenebilir: Cumhuriyet idaresi Mehmet Âkif'in imajıyla kendine daha çok ihtiyaç duyduğu dinî meşruiyet kanalı açmıştır. Ancak onu, içini boşalttığı bir millî şairlikle sınırlayarak düşünceleri ile halkın buluşmasının önüne geçilmek istenmiştir. Onun millîliğiyle modern anlamda "nasyonal/ist" şairlik arasındaki muhteva farkını cenazesinde kendiliğinden buluşan binlerce insana karşılık resmî zevattan kimsenin katılmamasını bir gösterge olarak algılayabiliriz. Âdeta ulusallaştırılmak ve unutturulmak istenen Âkif'le millî ve İslâmî olan iki farklı Âkif resmi vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ulusallaştırılmak istenen Âkif, bugüne ve geleceğe dair hiçbir söyleyeceği olmayan, etkisiz ve sönük, geçmiş zaman kahramanlıklarını dillendiren bir tiptir. Kurulmak istenen yeni toplum modelinin dışında, eski zaman adamıdır. Düşünceleri, mücadelesi, dünya görüşü, şiiri iki kıta ile sınırlandırılmış ve mektep duvarlarında asılı bir resimle çerçevelenmiş bir tiptir. Duvardaki Âkif o kadar düz bir insan portresidir ki onun farklı görüşlerinin olabileceği tartışma, eleştiri konusu bile yapılmaktan uzaktır. Eleştirel anlamda bile gündeme getirilmek istenmemiş, düşünceleri tartışmaya açılmasından özenle kaçınılmıştır.

Resmî tablonun dışındaki Âkif ise, toplumun hissiyatında yaşayan, bilinçle kavranmasa bile onun 'varlık şartı'yla örtüştüğünü hisseden başka bir Âkif sürekli yaşamıştır. Derinlerde yaşayan Âkif, resmî gündemle örtüşmeyen ama sadece muhalif olan değil tezi olan bir Âkif'tir. Çünkü topluma istikamet çekmek(!) isteyenlerin değil, temsil ettiği medeniyetin asli unsuru olmanın özgüveni içinde gürleyen bir şair vardır. Bu anlamda tez olan Âkif'tir muhalif olan ise müesses nizamı temsil etme iddiasındaki söylemdir.

Âkif'in şair, düşünür ve dava adamı olarak kişiliğini bir bütün olarak ele alınması gerekir. Şairliği düşüncelerinden, düşüncesi dava adamlığından, kişiliğine damgasını vuran ahlak adamlığı ortaya koyduğu eserlerinden bağımsız değildir. Her şeyden önce bir şairdir. Şiiri hayatın içine sokan belki de ilk şairdir. Hayata, topluma, geleceğe dair tasavvurlarını, geçmişle muhasebesini şiirle gerçekleştiren bir şair.

Tarih ve gelecek

Düşüncesini şiirde yoğururken tarihe ve topluma karşı sorumluluğunun bilincindedir.

Geleceği tarihle hesaplaşarak inşa eder. Tarih onun için geçmişte kalan olaylar manzumesinden ibaret değildir. Bu nedenle güçlü bir tarih bilinci olmadan geleceğin inşa edilemeyeceğine inanır.

Medeniyetimizin temellerine sürekli yaptığı geri dönüşler, yaşanan acı gerçeklerden kaçışın, romantik bir geçmiş zaman duygusunun özlemlerini yansıtmaz. Bu yönüyle Âkif'in, aruzun son büyük şairlerinden Yahya Kemal'in şiirindeki geçmiş özleminden çok farklı bir tarih okuması vardır. Yahya Kemal "bozgunda fetih düşü" görürken Âkif, bir yanda medeniyetin son temsilcisi gördüğü Osmanlı'yı ve onun unsurlarını ayakta tutmaya çalışırken diğer tarafta yıkıntılar arasından tarihin temellerine ulaşarak bir medeniyeti yeniden inşa etmenin çabasındadır. Onun için tarih geçmişle avunmanın, gerçekle yüzleşmekten kaçınmanın sığınağı değil, geleceği okumanın imkânı sunarken gelecek inşasının referanslarını verir.

Âkif'in tarih okuması iyi anlaşılmadan, ondaki tarih bilinci fark edilmeden ne şiiri ne de düşünceleri anlaşılabilir. Zaten şiirine yansıyan muhteşem özgüvenini, toprağına, milletine duyduğu sevginin temelinde bu tarih bilgisi ve bilincinin kök salmış olmasında aranmalıdır. Âdeta kişiliğini şekillendiren geçmişle kurduğu bağ sayesin-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de, şiirinde ve düşüncesinde tarihle bugün arasında tutarlı, gerçekçi ve hayata dönük bir köprü kurmasını bilmiştir.

Tarihe bakarak geleceği okuyan çok az şair vardır döneminde. Belki de tarihle gelecek ilişkisini bu denli sağlam kurabilen tek şairdir.

Tarihle yüzleşirken atalarına sövmeyen, tarihten ibret alırken karamsarlığa kapılmayan, tarihle sevinirken gerçeklerden kopmayan bir "tarih okuması" yapmıştır. Ne geçmiş zaman zaferleriyle avunup yaşadığı acı gerçeklerden kopan, "bozgunda fetih düşü" kuran biridir ne de toplumsal çürümenin, siyasal bozgunun tüm yükünü tarihe yükleyip geçmişi unutan, reddeden bir yaklaşım sahibidir.

Çünkü bir milleti oluşturan unsurlar, sadece tarihteki ortak zaferleri değil aynı zamanda yaşanmış ortak acılar, yenilgilerdir de. Bu ince ayrımın en iyi farkında olan şahsiyetlerden biridir Âkif. Dönemin birçok aydınının yaptığı gibi tarihle yüzleşmekten kaçınıp tarihi tümüyle reddedip (sanki mümkünmüş gibi) kendi dışında medeniyetlerden kurtuluş reçeteleri aramayışında beslendiği bu tarih bilincinin katkısı üzerinde düşünülmelidir.

Onun gözünde tarih her şeyden önce bir ibret aynasıdır. İnsanlık birikiminin saklandığı hafıza kaydı. Tarih bundan da öte bir değer ifade eder Âkif için: Umudunu hiçbir zaman yitirmediği milletinin, İslâm ümmetinin yarınlara dair tüm referanslarının şifreleri de bu tarihte yatmaktadır.

Mehmet Âkif'in gelecek tasavvurunun anlaşılması ancak onun tarih anlayışının kavranmasıyla mümkündür. Tarihimizin en karanlık günlerinde topluma bir umut ışığı gösterebilmişse, yılgınlığın, ait olduğu medeniyetin değerler sistemine karşı güven sarsıntısının devletten topluma sirayet ettiği günlerde çelik iradeyle haykırabilmişse, Batı ile hesaplaşırken referansını tarihle kurduğu sağlıklı ilişkiden almaktadır.

Mehmet Âkif'in tarih okuması onun dünya görüşünün, temsil ettiği İslâmcılık düşüncesinin anlaşılması için biricik yöntem olsa gerek. Tarih felsefesi açısından dönemin Batıcı aydınlarından farklı bir yerde duruyor ve geleceğe ilişkin tasavvurlarında kendi medeniyetine yaslanarak tutarlı bir çizgiyi temsil ediyordu. Sahip olduğu "medeniyet idraki" her şeye rağmen sağlam bir zemine basmayı ve geleceğin taşlarını teker yerine koymasını mümkün kılmıştır.

Medeniyet bilinci

Tarih bilinci ve medeniyet idraki Mehmet Âkif'in gelecek tasavvurunu şekillendiren temel çerçevedir.

Medeniyet bilincini tarihten alırken Osmanlı Devleti'nin tüm eleştirel yanlarına rağmen İslâm medeniyetinin son temsilcisi olduğunun farkındadır. Bu anlamda Mehmet Âkif yeni bir medeniyet arayışı içinde değildir. Dönemin aydınlarında yaygın olan Batı uygarlığına benzeme, Batı'nın değer yargılarına göre toplumu şekillendirme, kısaca Batı'yı bir kurtuluş olarak görme zafiyetine hiçbir zaman düşmedi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Toplum ve siyasete dair tüm eleştirilerinin belli bir medeniyet idrakinden beslendiği çok açık biçimde yazılarında, şiirinde ve konuşmalarında görülür. Batı ile hesaplaşırken aslında toplumun yarınlarına işaret etmekteydi. Ondaki medeniyet bilinci gelecek tasavvurunu şekillendirirken dönemin aydınlarından ayrıştıran temel çizgiyi de çekmekteydi.

Osmanlı aydınları ve siyasetçileri arasında tartışılan İslâmcı, Batıcı ve Türkçü görüşler arasında çok net biçimde İslâmcı çizgide yer alırken aslında yeni bir dünya görüşü, ideoloji peşinde değildir. Ait olduğu medeniyetin temel referanslarından hareketle medeniyetimizi yeniden inşa çabasındadır. Milletin varoluş şartını bu medeniyet ekseni etrafında görerek Batı'yla hesaplaşmaya girmekten çekinmemiştir. Ona göre bu milletin İslâm'dan başka varoluş imkânı yoktur. Bu tespit sadece onun Müslüman kimliğinden kaynaklanmıyor, yaptığı tarih ve medeniyet okuması onu bu sonuca götürüyor. Toplumuna karşı sorumluluk duyan dürüst bir aydın olarak yaptığı çıkarsamalar da onu bu sonuca ulaştırıyor.

Bilim-teknik, sosyal evrimcilik

Batı medeniyetiyle hesaplaşırken Batı'nın öne çıkan teknik ve bilimsel başarıları daha doğrusu askerî üstünlük olarak da yansıyan ezici gücü karşısında etkilenmemesi mümkün değildi. Teknoloji ve gelişmenin doğasının tam kavranmadığı dönemde, Âkif de dâhil aydınların büyük kısmınca Batı'nın bilim ve tekniğini fazlaca sorgulanmaz. Kurtuluş, Batı'nın tekniğini almakla, bilimde, sanayide onlara yetişmekle mümkün olacaktır.

Bu anlayış dönemin Batıcılarıyla birlikte İslâmcı aydınlarında da vardır. Hatta bu anlamda zaman zaman sosyal evrimci denilebilecek kimi görüşlere yaklaştığı bile olur. İnsanlık bilim ve fenle ileriye doğru gitmektedir. Bundan geri kalmak akıl kârı değildir. Batı'nın ahlakı yerine bilim ve tekniğini alma formülünün revaçta olduğu dönemde Âkif'in bu etki altında kalmasının en azından toplumsal şartlar bakımından anlamlandırmak mümkün. Hatta o dönem için hayli revaçta olan Japonya örneği Âkif'te de karşımıza çıkar. Mademki dünya daha iyiye, fen ve teknik olarak gelişmeye gidiyor o hâlde Müslümana geri kalmak düşmezdi. Geleceğe dair bu çıkarsama dönemin tüm akımlarında olduğu gibi İslâmcı düşünürlerde görülmektedir. Şüphesiz Âkif'in önerdiği materyalist bir toplumda maddi bir gelişmişlikten ibaret değildir. Müslümanların içinde bulunduğu felaket durumundan kurtuluşun imkânlarını aramakta, realist bir insan olarak yaşayan dünya gerçeklerinden yola çıkmaktadır.

Pozitivizmin revaçta olduğu bu dönemde İslâm dünyasını içinde bulunduğu "geri kalmışlık" göz önüne alındığında bu durum, anlaşılabilir bir tutum olarak yorumlanabilir. Batı'yı eleştirirken Avrupalıların geliştirdiği toplumsal düzenden de hiç etkilenmediği söylenemez. Ancak, Batı'nın gerçekleştirdiği bu gelişmenin medeniyet değiştirmekle mümkün olmayacağına kuvvetle inanmaktadır. Ona göre sorun medeniyet değiştirmekle değil, kendi medeniyetimize sahip çıkmakla çözülebilirdi. Ba-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tı'nın gerçekleştirdiği maddi kalkınma, yani bilimsel ve teknik buluşlar, refah, toplum yararına kalkınmanın kökleri zaten kendi medeniyetimizde de vardı. Tarihi iyi okursak geleceğimizi nasıl inşa etmemiz gerektiğine dair örnekleri bulabilirdik.

Bu arada sanayileşmeyle kapitalizmin doğası arasındaki ilişkiler, teknolojinin eleştirisi, kalkınmanın insana karşı sonuçları üzerinde fikir geliştirmek o dönemin şartları içinde çok erkendi. Belki de dönemin siyasî, askerî, toplumsal ve entelektüel ortamı açısından anlaşılabilir bir durumdu.

Yine de Batı'nın "gerçek yüzü" ile tanıştıkça sınırlı alanda yüklediği iyimserlik de kaybolacaktır. Batı'nın göz kamaştıran ilerleme ve gelişmişliği "tek dişi kalmış" canavara dönüşecektir. Batı'nın "canavarlaşması" sadece öz yurduna kadar saldırganlaşmasından ibaret değildir. Batı'nın fikrî egemenliği ve propaganda gücüyle yaşanan gerçekler karşısında ikiyüzlülüğünü keşfetmiştir.

İslâmcılık

Mehmet Âkif'in gelecek tasavvurunun ne olduğu sorusunun somut karşılığı savunduğu ve kendisinin de temsilcilerinden olduğu İslâmcılık düşüncesinde aramak gerekir. Kaldı ki İslâmcılık anlaşılmadan ne döneminin siyasî tartışmaları ne de bugünü etkileyen faktörler anlaşılabilir.

İslâmcılık, düz anlamda yeryüzündeki Müslümanların siyasî birliğini gerçekleştirilmesi ülküsü olarak okunabilir. Bu doğru olsa da eksik bir tanımlamadır ve İslâmcılık akımını sınırlayıcı bir açıklama olacaktır.

Dönemin şartları içinde devletin çöküşünü durdurmak, gelen dış tehditlere karşı direnebilmek için aranan çözüm yolları arasında Batıcılık, Türkçülük gibi akımlar karşısında, mevcut medeniyetin içinden Müslüman aydınların geliştirmeye çalıştığı İslâmcılık, Batı karşısında medeniyetin yeniden diriltilmesi çabası olarak kendini gösterdi. "İslâm ittihâdı"nı gerçekleştirme fikri sadece bir temenni değil reel politik anlamda en gerçekçi siyaset tarzı olarak da gündemdeydi. İslâm birliği fikri, aynı zamanda imparatorluğu parçalayan milliyetçiliğe karşı verilmiş zorunlu bir cevap olarak durmaktaydı. Türkçülük akımına karşı İslâm ümmetinin birliği, sömürgecilik karşıtı en önemli direniş imkânı, Batıcılara karşı İslâmî hayat tarzının ihyası... "Turaneli namıyla bir efsane edindik" diyen Âkif çok açık biçimde ümmetçilik tezini ortaya koymuştur. Ona mal edilmeye çalışılan milliyetçilik fikrinin modern anlamda bir milliyetçilikle/ulusçulukla ilgisinin olmadığı çok açıktır.

Kurtuluşu milliyetçilikte arayanlara karşı çok açık cephe alır ve bu akıma kapılmanın bizi felakete sürükleyeceğini ihtar etmektedir. Kavmiyetçilik iddiası peşinde koşmanın dine karşı olduğu gibi ümmetin, Osmanlı'nın geleceğini de karartacak bir sapma olarak görür. Etnik temelli bir milliyetçilik hayatı boyunca mücadele ettiği bir hastalıktır. Milliyetçiliği, hem itikadi anlamda karşı çıkmış hem de İslâm dünyasının, Osmanlı'nın, İslâm toplumunun felaketine sebep olacak içten çökertici en büyük hastalık olarak görmüştür. Nitekim geleceğe dair en karamsar olduğu alanlardan biri milliyet-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çilik/ırkçılık hastalığının İslâm dünyasına bulaşmasıdır. İmparatorluğun en olumsuz şartlarında, millî mücadelenin çaresiz döneminde bile yeise düşmeyen Âkif, milliyetçilik hastalığının yol açabileceği sonuçları karşısında âdeta ürpermiş, korkmuştur.

Bunun yanı sıra Müslümanların din anlayışına karşı bir İslâm anlayışı anlamına da geliyordu İslâmcılık. Hurafe ve bid'atlerden arınmış bir İslâm anlayışını öneren dönemin İslâmcılarına göre akıl ve bilimle uzlaşan bir İslâm'a dönülmedikçe Müslümanların kurtuluşu mümkün olmayacaktır. Müslümanlar ancak Kur'an'a yeniden dönerek gerçek kurtuluşa erebileceklerdir. Hayatın ayrıntıları arasında çekip çıkardığı yaygın yanlışları dile getirir; geleceğin İslâm toplumunun nasıl olması gerektiğinin kendince ipuçlarını gösterir. Bu yaparken de tarihe başvurur, "İslâm tarihinin altın sayfaları" geleceği modellemede başvurduğu kaynaktır.

Genel anlamda Mehmet Âkif'in İslâmcılığı bu çerçevede siyasî ve toplumsal sorunlarla ilgilidir. Etkilendiği diğer İslâmcı aydınlarda olduğu gibi akılcı ve modernist unsurlar çok daha geri planda kalır. Mısırda M. Abduh'a hayran olsa da etkisi "abartılacak kadar değildir" (S. Karakoç, *Mehmet Âkif*, 1968). Bugün rasyonalizm ve aydınlanma felsefesi eleştirileri çerçevesinde, kabaca, dönemsel etkilenmeler ve çıkış arayışı olarak yorumlanabilecek kimi görüşlerini haklılaştıran, anlaşılabilir kılan ise toplumun içinde bulunduğu cehalet, dinin yerini alan hurafeler, Batı'nın tüm gücüyle İslâm âlemini esir almaya hazırlanışıdır.

Geleceğin inşası ancak İslâm'ın yeniden keşfi, İslâm ümmetinin birlik ve dayanışması, İslâm ahlakının hayata hâkim olmasıyla mümkündü. Bunun dışındaki tüm yol ve arayışların yok oluş anlamına geldiğini her fırsatta haykıran bir şair ve eylem adamı Âkif vardır karşımızda.

Geleceği inşa edecek insan ve toplum modelini *Safahat*'ta kendi şiir diliyle anlatır. Bu şiirlerinde hem toplum eleştirisi vardır hem de gelecek tasavvurunun köşe taşlarını döşediği örnek modeller, ideal tiplemeler vardır.

İstikbalin iki boyutu: Fazilet ve marifet

Her şeyden önce Mehmet Âkif doktriner modellemeler peşinde değildi. Yaşayan hayatın gerçekleri içinde Müslümanca düşünmeye, yaşamaya çalışan samimi bir mümin olarak yaşadı. Sanatçı ve düşünür olarak toplumun sorunlarına kafa yordu, yol gösterdi. Yaşadığı hayatla önerdiği hayat arasında çelişkiye düşmemeye çalıştı. Bu anlamda realist bir sanat anlayışı içinde olduğu söylenebilir.

Toplumun sorunlarına eleştirel gözle bakarken en olumsuz şartlarda bile umut aşılamasını bilmiştir. Realist yanıyla ütopik karşılanabilecek umutları arasındaki uyum Mehmet Âkif portresinin çözülmesi gereken en önemli boyutudur.

Realist olması toplumun içinden geçtiği sancılardan kaç/ın/masını gerektirmiyordu. Bu sarsıntılar karşısında ne romantik yaklaşımla tarihe sığınıyor, gerçeklerden kopuyor ne de reel hayatla ilişkisiz biçimde idealizm peşinde ütopyalar dünyasına dalıyordu. Korku ve umut arasındaki dehşetengiz dengeyi kollayarak acılardan umutlarını besleyebilmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu anlamda onun gelecek tasavvurunu biçimlendirmek üzere öne çıkardığı insan tipi "Âsım'ın nesli"dir... Âsım'ın neslinde aradığı iki temel vasıf vardır: Fazilet ve marifet.

Geleceğin nesli için önerdiği insan tipinde bu iki boyut olmadan eksik kalacaktır. Özellikle 'Âsım' tiplemesine baktığımızda model insan ve toplum bu iki özellik üzerinde inşa ediliyor. Müslüman ahlakını, kişiliğini özümsemeyen, faziletin donanımını kuşanmayan bir toplumun geleceği olamazdı ona göre. Aksi durumda kokuşmaya, çürümeye mahkûmdur.

Ahlakilik tek başına yeni bir medeniyetin diriltilmesi için kâfi değildir. İlim, teknik, hikmet, tefekkür sahibi olmadan İslâm toplumu inşa edilemez. Bunun için marifet, Âsım'ın neslinde aradığı temel özelliktir. İhlas ve marifetin buluştuğu bir İslâm toplumu özlemini hayatı boyunca dillendirdi; öylece yaşadı.

Hayatta yeis ve umutsuzluğa yer bırakmadı. Yeisin olmadığı bir gelecek tasarladı. Bu bile tek başına mesajdır.

Sonuç

Türkiye'deki İslâmcılık düşüncesinin en önemli temsilcilerinden bir olarak Mehmet Âkif Türkiye'de en fazla tanınan ve etki sahibi bir isimdir. Bu anlamda onun millî şair oluşu, İslâmcı bir mütefekkir olarak, bir İslâm şairi olarak bugünlere dair verdiği mesajını, gelecek tasavvurunu konuşmamıza çoğu kez engel olmuştur. Bu durumda gizli-açık uygulanan resmî sansürün de etkisi büyüktür.

Mehmet Âkif'in gelecek tasavvuruna yaklaşırken o dönemin şartları ve içinden geçtiği zor dönem bir yana hem Müslümanların dinleriyle olan ilişkileri hem de Batı'yla girilen travmatik ilişkiler karşısında duyduğu kaygıların etkisini gözlemlemek mümkündür. Her hâlükârda Mehmet Âkif kendi medeniyetinin yeniden diriltilmesi mücadelesini vermiş, hiçbir zaman moda yönelişlere itibar etmemiş bir İslâmcı düşünür ve şairdir.

Eğer İslâmcılık düşüncesinin yaşadığımız döneme ilişkin söyleyecekleri varsa bunun için başvurulacak referansların başında Âkif'in düşünceleri gelmektedir. Döneminin kimi zaaflarını taşıyor olsa da, samimi bir Müslümanın, memleketi, dini için acı çeken, arayış içindeki bir dava adamının arayışları olarak okunmalıdır.

Ne yazık ki Âkif'in bir insan ve Müslüman olarak sağlam kişiliği ve ahlakının yanı sıra başta şiiri olmak üzere düşünceleri günümüzün İslâmcı entelektüellerince de ihmal edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ABDURRAHİM KARADENİZ

MEHMET ÂKİF'İN DÜŞÜNSEL ÖNCÜLERİ ve GELENEK ALGISI

Osmanlı ordusunun 17. yy'da Batı orduları karşısında gerilemesi, toplum sözleşmesinin sorgulanmasına; 19. yy'da peş peşe gelen askerî hezimetlerse bu sözleşmenin yeniden yapılandırılması çalışmalarına sebep olur. İçeriği, yazıya dökülmediği için somutlaş(tırıl)amayan bu 'toplum sözleşmesi'nin ana bileşenleri; Osmanlı insanının sosyal birikimi, kültürel varlığı, geleneksel ve bilimsel düşünme yeteneğiyle İslâm dinidir. Küçücük bir aşiretten cihan devletine uzanan 'insan' merkezli bu toplum mutabakatı, devletin yükselişiyle çöküşünün temel dinamiklerini de 'insan'da arar. Dolayısıyla devletin çözülmesini durdurmak için yapılması gerekenler, Osmanlı insanının nasıllığıyla ilgili yeni bir toplum mutabakatını zorunlu kılmıştır. Tanzimat dönemi yeniliklerini, devletin güçlenmesi ve halkın kalkınması için M. Reşit Paşa etrafında kümelenen aydınların yeni bir 'toplum sözleşmesi' olarak algılamak gerekir. Bu sözleşmenin yönü 'Batı'yı gösterir. Aynı zamanda Türk aydınının üzerinde ittifak ettiği en son 'toplum sözleşmesi'nin Tanzimat Fermanı olduğunu belirtmek gerekir. Bu fermandan günümüze değin yapılan bir dizi yenilik, inkılâp veya darbenin 'aydın mutabakatı'na dayandığı söylenemez.

Bununla birlikte günümüze uzanan bütün yenilik ve düzenleme girişimlerinin I. ve II. Meşrutiyet devrine uzanan kökleri vardır. Meşrutiyet aydınları, Tanzimat'la durduramadıkları gerilemeyi, yeni bir toplum sözleşmesiyle durdurma arayışına girer. Çünkü çözülme daha da hızlanmıştır. Bu dönemde, *İçtihat* dergisi her ne kadar J.J. Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ni *Mukavele-i İçtimaiye* adıyla tefrika etse de aydınlar arasında, Tanzimat yıllarında olduğu gibi bir mutabakat sağlanamaz. Durum böyle olunca, insanı/halkı kendi anlayışına göre şekillendirip bireysel ve toplumsal kalkınmanın yönünü belirleme kavgaları başlar. Çünkü 1908 inkılâbı[1] toplumsal değil, siyasî bir inkılâptır. 'Bu siyasî devrimin sosyal olarak tamamlanması'[2] içeriğinin doldurulması, halkın "meşrutiyet" kavramından –en azından– bir anlam çıkarması gerekir. Bu durum, bir çekişme ortamı oluşturur. Çekişmenin edebiyata yansımasını M. Kaya Bilgegil 'Türkiye'de Yenileşme Çağı edebiyâtının siyâsetle çok yakından ilgisi vardır: Ya siyâsetin emrinde, hedefini bekler; ya önünde, ona yol gösterir; ya da doğrudan doğruya içinde, bir "hareket" hâli alır. Umûmî görünüşüyle, zâhirde Pâdişâha itâatkârdır; hükûmet karşısında hacimli muhalefet beyannâmeleri manzarası arz eder, ... devletin düşmanlarına imkân hazırlamaktan çekinmez.'[3] cümleleriyle tespit eder. Bu yüzden 1908-1923 yılları arasındaki tartışmaların II. Meşrutiyet dönemini aşıp günümüze uzanan bir boyut taşıdığı asla unutulamaz. Geçmişle hesaplaşmak, geleceği şekillendirmek isteyen birçok aydın, farklı farklı düşünsel değer dizgeleri oluşturur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Toplumsal çözüm önerileri kendi vadilerini derinleştirir. Bütün bu mücadeleler, yoğun basın-yayın faaliyetleriyle yürütülür. İstanbul'da yüzü aşkın gazete ve dergi yayımlanır. Devrin basın-yayın organları üzerinden yürütülen fikir tartışmaları, siyasî tarihimiz açısından da çok belirleyicidir. Nitekim 'Cumhuriyet Türkiyesi'nin siyasî ideolojisi bir anlamda II. Meşrutiyet Türkçülüğünün ve Batıcılığının modernist bir terkibi'[4] olduğu için Âkif, Mısır'a gitmiştir. Ayrıca bu terkibin, bir dizi toplumsal ve siyasal sorun çekirdeğini bünyesinde taşıdığını bugün daha açık görmek gerekir. Dolayısıyla bütün Cumhuriyet hükümetlerinin temel siyasal ve toplumsal açmazlarının kökenleri, az çok II. Meşrutiyet dönemine uzandığı söylenebilir.

Tanzimat yıllarında aydınların Yeni Osmanlılık mutabakatı, Meşrutiyet'te; Batıcı, Türkçü ve İttihâd-ı İslâmcı mutabakat önerilerine evrildi/bölündü. Zamanın *hürriyet* ortamı içinde rahatça tartışılan bu idealler, Osmanlı'yı 'sonun başlangıcı'[5]na gelmekten de kurtaramadı. Mehmet Âkif, sonun başlangıcına gelen bir paradigmanın içinde aile, çevre ve mektepten aldığı eğitimle özgün bir şahsiyet olarak yazı ve düşünce hayatına, sonradan *Sebîlü'r-Reşâd* adını alan *Sırât-ı Müstakîm* dergisiyle atılır. Diğer münevverler gibi onun da temel problemi 'Osmanlı'yı çöküşten, *son*dan kurtarmak'tır.

Âkif'in düşünce ve yazı serüvenini en iyi izleyebildiğimiz *Sırât-ı Müstakîm– Sebîlü'r-Reşâd* dergisi, *İttihâd-ı İslâm* idealini benimseyen yazar ve muharrirleri bünyesinde toplayan, devrin en etkin yayın organıdır. Ebu'l-Ulâ Zeynel Âbidin (1881–1957) ve Eşref Edip Fergan (1883–1971)'ın, 14 Ağustos 1908'de (dergi, 1912'de *Sebîlü'r-Reşâd* adını alacaktır) yayımlamaya başladıkları derginin amacı 'Garplıların ilerleme sebeplerini anlamak, Avrupa medeniyetinden neleri almak icap edeceğini tayin etmek, İslâm ahlâkı çerçevesinde fikren, san'aten, ticareten ilerlemek için gerekenleri araştırmak, Avrupa maarif ve terakkiyatından Müslümanları haberdar ederek uyanmalarını sağlamak, şevket-i İslâmiyenin pâyidar olmasını temin edebilmek'[6] ifadeleriyle özetlenebilir. Derginin başında, edebî ve dinî görüşleri bakımından daha libarel[7], İsmail Kara'nın ifadesiyle 'muasırı birçok Müslüman aydına göre sekülarizmin tam merkezinden konuşan' Âkif vardır. Âkif bu dergide toplam, yüz on bir metin[8] yayımlayarak derginin en velut şair ve yazarı olur.

* * *

Âkif'i; *liberal*, *seküler* kavramlarıyla yan yana getirmek amacı aşan, denkleştirmeler olduğu gibi onu, *İslâmcı* ifadesiyle sınırlamak da yanlıştır. Çünkü *liberal*lik, *seküler*lik ve *İslâm*cılık modern düşünme zamanlarının, kolayca kuşatıp hülasa etme girişimlerinin kalıbıdır. O, liberal veya seküler olmadığı gibi İslâmcı da değildir. Âkif, *İttihâd-ı İslâm* idealine inanan bir 'Müslüman'dır. Dünya Müslümanlarının ancak *İttihâd-ı İslâm* idealiyle emperyalist kuşatmayı kıracağını düşünür. Geleneğe karşı yenilikçiliğini, rasyonelliğini, bilimselliğini burada aramak gerekir. Yenilikçiliği Namık Kemal ve Cemaleddin Afganî'ye dayanır. Tarih, toplum ve coğrafya; durağanlığı, muhafazakârlığı ve –bir yerde liberalliği ve sekülerliği– şartlara teslimiyeti dayatırken o, devraldığı tarih mirasının, üzerinde yaşadığı coğrafyanın, içinde bü-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yüdüğü toplumun dayatmalarına direnir. Bugün 'Âkif'in düşüncesi'nden söz ediliyorsa bu, onun, öncelikle direnişçi zihin yapısıyla ilgilidir.

Ne var ki Âkif'in düşünsel potansiyelini tetikleyen saikı; aydın, entelektüel ve 'düşünceyi itiyat edinen' bir kişilik oluşundan çok, içinde bulunduğu hâlde aramalıyız. Toplumsal acılar ve yıkımlar çağında şartlara yenilenleri, direnemeyenleri bugün elbette hatırlamıyoruz. Âkif, devraldığı tarih mirasının, üzerinde yaşadığı coğrafyanın, içinde büyüdüğü toplumun gerçekleriyle yüzleşmiş ve bu gerçekleri değiştirmek için münevver bir Müslüman olarak gücünün yettiğince direnmiştir.

* * *

Mehmet Âkif (d. İstanbul 1873 - ö. İstanbul 1936)'in bazı düşünsel öncülerini *Sebîlü'r-Reşâd*'da yayımladığı nesirlerde buluruz. Daha çok düşünsel arka plan oluşturmak için düzyazı ve tercümeye yönelen Âkif; Sait Halim Paşa, Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Muhammed İkbal, Abdürreşit İbrahim gibi kişilerden tercümeler yayımlar: Bu kişilerin düşünceleriyle mücadelelerini tanıtır. Bazen de bu kişilerle ilgili yanlış kanaat ve söylentileri düzeltmeye çalışır. Ama Türkiye'de toplumsal dönüşüm projelerinin tamamında Namık Kemal adıyla karşılaşmak mümkündür.

Namık Kemal *(d. 21 Aralık 1840 – ö. 2 Aralık 1888)*

Hiç şüphesiz Namık Kemal; düşünceleri, mücadeleciliği ve edebî kişiliğiyle Türk insanını/toplumunu en çok etkileyen kişilerin başında gelir. Onun, Âkif'i de etkilediği gözden kaçırılmamalı.

Âkif'le ilgili çeşitli anılarda, onun, Kıyıcı Osman adlı bir pehlivandan söz ettiği dikkat çeker. Âkif'ten birkaç yaş büyük olan Kıyıcı Osman, Fatih'ten şairin çocukluk arkadaşıdır, zamanında şaire (on beş yaşlarında) güreş dersleri vermiştir. Mithat Cemal'in anlattığına göre, Kıyıcı Osman, şairin son günlerinde Mısır apartmanında Âkif'i ziyaret eder. Âkif, Kıyıcı Osman'ı 'Osman pehlivan, Namık Kemal'in ümmisiydi; vatanını onun kadar severdi; sonra Müslüman adamdı, iki rekât namaz kılmadan güreşmezdi.'[9] sözleriyle tanıtır. *Safahat*'ın güreş tutan pehlivan Âsım'ı, Namık Kemal'in ümmisi, Kıyıcı Osman pehlivandır. Ayrıca Muhammed Abduh'un ölümü üzerine yazdığı bir anma yazısında Abduh'u; Namık Kemal'le özdeşleştirir.

Namık Kemal'in, Âkif üzerindeki etkisini; düşünceleri ve mücadeleci kişiliğiyle algılamak gerekir. Âkif'in ömrü de Namık Kemal'in ömrü gibi vatan aşkıyla inandıklarını hâkim kılma mücadelesi şeklinde geçer. *Hürriyet Kasidesi*'nde 'Zamanın doğruluktan sapmış kanunlarından dolayı devlet kapısındaki ikbâl beklentilerinden vazgeçerek istifa ettiğini' söyleyen Kemal Bey'in, (belki de sadece) bu beytinden yola çıkan Âkif, müdüre haksızlık yapıldığı gerekçesiyle memuriyetten ayrılır. Yine aynı kasidede, bir aşiretten bir cihan imparatorluğu çıkardık, diyen Kemal Bey, ömrünün sonuna dek Âkif'e ümit kaynağı olur. İmparatorluğun en zor günleriyle düşmanın Ankara'ya çok yaklaştığı günlerde bile Âkif, ümidini asla yitirmez. Çünkü bir aşiretten koca bir cihan imparatorluğu çıkaran bu millet, istiklâlini kurtarmayı da başaracaktır. Hakka tapmaktadır, çünkü.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tarihsel açıdan da Kemal Bey, Âkif'in öncüsü sayılır. Hilmi Ziya Ülken 'İslâmcılık düşüncesi siyasal düzlemin ilerisinde bir dünya görüşü olarak Yeni Osmanlılar döneminde başlamıştır. Önderleri arasında N. Kemal, Z. Paşa ve Ali Suavi gelmektedir.'[10] tespitini yapar. Ülken, Ali Suavi'nin Türkçülük, İslâmcılık ve Batıcılık akımlarına bakışını 'O, bu üç akımın aslında farklı şeyler olmadığını, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinin farklı kanatlardaki temsilcileri olduğunu ileri sürmüştür' diyerek modern Türkiye'nin en temel fikir akımlarını Tanzimat aydınlarına dayandırır.

Mehmet Âkif'le Kemal Bey arasındaki kişilik benzerliğine ve tarihsel perspektife bağdaşıklığına ek olarak çok temel, düşünsel halef-selef ilişkisi de vardır. *Yurt ve Dünya* dergisinin 1. sayısında Niyazi Berkes, *Namık Kemal'in İslâmcılığı*'nı, Behice Boran *Namık Kemal'de Devlet Fikri*'ni incelerken ilginç sonuçlara ulaşırlar. N. Berkes, Namık Kemal'in *İbret*'teki yazılarıyla *Renan Müdafası*'nı ele alır. Namık Kemal, Avrupa'dan alınacak şeyleri 'Buhar, elektrik, petrol, sanayii, iktisat, ticaret, san'at ve teknik' diye sıralar. Bu unsurların alınabilmesi için Osmanlı'nın 'malî, iktisadî ve terbiyevî amiller'ini yeniden düzenlenmesi gerektiğini bildirir: Ve '*Müslüman milletler*'in (Osmanlı'nın değil) Batılılarla ticari ve ekonomik alanda rekabet edebilmeleri için *ortak İslâm Bankası* projesini ileri sürdüğünü belirtir. N. Berkes, sonuç olarak 'Namık Kemal, Garptan yalnız fen ve teknik alınmasını istiyor.' yargısına varır. B. Boran da devletin meşruiyetini '*Umumun hâkimiyeti*'nde ve '*Hakka muvafık icraat*'ta arayan Namık Kemal'in 'Umumun kararının hakkı yaratmadığına... Hakkın menşeinin İlâhi' olduğuna inandığını tespit eder. N. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*'da Behice Boran'ın; Namık Kemal'in devlet düşüncesiyle ilgili yargısını şöyle teyit eder: Namık Kemal'e göre 'Hükümetin, kanunların, hükümet eylemlerinin soyut hakka ya da doğruya uygunluğunu hangi ölçü belirleyecektir? Kanunlar yere ve zamana göre değişir; fakat bu değişimlerin altında bir düzen, bir ilke, aşkın bir gücün esiri olan bir ilke olması gerekir. Doğru ve adil olanın kaynağı mutlak olarak kişilerin iradeleri olamaz; ancak bütün varlıkta yatan bir ilke olabilir. Kanunlar, insan tabiatından doğan zorunlu ilişkilerdir ama bunlar soyut iyiye, doğruya uyuşana göre olan zarurî ilişkilerdir. Kanun yapanın ödevi bu ilişkileri soyut hakka göre ortaya çıkarmaktır. Şu hâlde siyasî bir egemenliğin meşrû olması için iki koşulu yerine getirmesi gerekir: a) *Halkın rızasına dayanmak* b) *Soyut haktan gelen kanuna uygun olmak*. "İslâmlıkta iyi ile kötüyü belirleyen; soyut hakkın ifadesi olan, doğrunun en üstün ölçüsü olan, şeriattır."'[11]

Cemaleddin Afganî *(d. Esadâbad 1838 – ö. İstanbul 1897)*
Muhammed Abduh *(d. Bahire 1845- ö. Kahire 1905)* ve *El-Urvetu'l-Vuskâ*

Aslında Âkif'in düşünceleri Afganî'den çok Muhammed Abduh'a yakındır. Ancak Abduh, Afganî'nin öğrencisidir. Cemaleddin Afganî'nin sıkça kullandığı isimlerden biri, *Cemâleddîn el-Hüseynî el-İstanbûlî el-Afganî el-Kâbilî*'dir. Bu isim, bir aidiyet zincirini göstermesi bakımından dikkat çeker. Halifeye bağlılığının bir nişa-

nesi olarak 'İstanbul' aidiyetini kullandığını varsayabileceğimiz Afganî'nin, 23 Mart 1885 tarihinde düzenlenen, Fransızca yazılmış bir Osmanlı pasaportu, büyük bir yekûn tutmayan şiirleri arasında bir de *Dâhiliye Nâzırı Rüşdî Paşa*'ya methiyesi vardır.[12] Namık Kemal gibi Afganî de Renan'a karşı bir müdafaaname yazmıştır.

Afganlı Cemaleddin, İran'da eğitim görmüş Afganistan, Mısır, İran, Fransa, İngiltere ve Osmanlı başkenti İstanbul'da yaşamış; yaşadığı her yerde *İttihâd-ı İslâm* mücadelesi vermiş ve Muhammed Abduh, Reşid Rıza gibi öğrenciler yetiştirmiştir. 'Ey Müslümanlar, siz insan değil de sinek olsaydınız vızıltınız İngilizlerin kulaklarını sağır ederdi.' diyerek bütün Müslümanları emperyalist güçlere karşı direnişe çağıran bu öncü, 20. yüzyılda İslâmiyet'i yeni bir yaklaşımla bir toplum projesi olarak sunan ilk kişidir. Düşünce ve yaklaşımları kendinden sonra da İslâm coğrafyasında ortaya çıkan pek çok fikir akımıyla yenilik hareketine öncülük etmiştir. 'O, hürriyet, milliyet, kendine güven ve hak-adalet konularında değerli tespitlerde bulunmuş, zamanın birçok önemli ismini etkilemiştir. Bunlar arasında Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçüler; Mehmet Âkif, Ahmet Hamdi Akseki gibi mütefekkirler; Seyyit Bey, Şemsettin Günaltay gibi kişiler vardır. II. Abdülhamit ise zamanının ve ülkenin birtakım şartları gereği, fiilen olmasa da fikir planında Afganî'den etkilenmiş; kendisine daima hürmet etmiştir.'[13] Bediüzzaman da Afganî'yi, *İttihâd-ı İslâm* meselesinde selefim, diyerek sitayişle anar.

Afganî, 1869 yılında Kahire'den İstanbul'a gelir, 1871 yılının Mart ayında İstanbul'dan ayrılır. Âkif (1873) henüz doğmamıştır ama Afganî, Âkif'in çocukluğunun geçeceği Fatih semtinde kalır. Âkif, bu İslâm mücahidi hakkında, Muhammed Abduh'un ölümünden sonra *Sırât-ı Müstakîm*'de bir yazı yayımlar. Bu yazıda Afganî'yi, Doğu'nun yetiştirdiği en yüksek kişiliklerden biri, düşüncelerinin çok yaygın bir şekilde bilindiğini, hakkında geniş bir terceme-i hâlini yayımlayacağını belirtir. Ve şunları söyler: 'Benim bugün yapmak istediğim bir şey varsa o da pak hâtırasına sürülmek istenen bir lekeyi, bir bühtan pisliğini göstermek, onun mahiyetini, nereden geldiğini tetkik etmektir. (...) Merhumun en büyük, en kalıcı eseri bence Mısır müftüsü Şeyh Muhammed Abduh'tur. Evet, Şinasi millete en muazzam hizmetini Namık Kemal'i yetiştirmek suretiyle yerine getirdiği gibi Cemaleddin de İslâm âlemine en kıymetli bir yadigâr olarak merhum müftüyü bırakmıştır. Şeyh Muhammed Abduh ölmüş, yüreklere gayret ruhu, şehâmet ruhu üfleyen sihirli beyanı, o coşkun feyzi hangi kaynaktan alıyordu? Şüphesiz büyük üstadı Cemaleddin'in düşüncelerinden.'[14] Bu yazıda Âkif, Afganî'nin Meclis-i Maarif Azalığına tayin edilişini anlatır. Ve 'Zamanın Şeyhülislâmı, Cemaleddin'inin fikirlerini, özel menfaatine aykırı gördüğü için fena hâlde kızıyor, zavallıyı gözden düşürmek için vesile' arıyordu der. Şeyhülislâm, aradığı vesileyi Afganî'nin *Dârülfünûn-ı Osmânî*'nin açıldığı gün (1870) *'Fenlerin ve Sanatların Teşviki'* konulu bir konuşma yapması üzerine bulur. Çünkü Şeyhülislâm, Afganlının "Nübüvvet bir nevi sanattır." dediği şayiasını yaymaktadır. Âkif, Afganî'nin bu konuşmayı Türkçesinin yetersizliğini gerekçe göstere-

rek kabul etmek istemediğini ama Hoca Tahsin Efendi'nin ısrarıyla kabul etmek zorunda kaldığını ve yine aynı gerekçeyle konuşma metnini *Dârülfünûn*'un ileri gelenlerine kontrol ettirdiğini anlatır. Kaya Bilgegil de *Cemaleddin Afganî ve Türkiye* adlı makalesinde Âkif'in anlattıklarını doğrular. Sonuçta Afganî, İstanbul'u terk etmek zorunda kalır. Bu olayda geleneksel İslâm ulemasının; Afganî'yi reformist, yeni açılan *Dârülfünûn-ı Osmânî*'yi de medreselere alternatif gördüğü için tepki verdiği sonucu rahatlıkla çıkarılabilir. Âkif, gelenekçi ulemaya karşı Afganî'nin yanındadır.

Yukarıda ana hatları aktarılan yazı yayımlandıktan sonra Âkif, *Sırât-ı Müstakîm*'de Cemaleddin Afganî'nin Vehhabi olmadığına ilişkin bir "Hasbihâl" yayımlar. Bu yazıda 'İslâm'ın menfaatlerini müdafaa eden ne kadar hamiyetli kalem varsa hepsi Cemaleddin'in terbiyesi sayesinde yetişmiştir. Tevhid dünyasına binlerce muharrir el, binlerce mütefekkir dimağ yetiştiren' cümleleriyle Afganî'nin, İslâm coğrafyasındaki etkisinin altı çizilir. Ve 'Merhumu ne Afganistan'da, ne Hindistan'da, ne Avrupa'da ne Osmanlı toprağında rahat bıraktılar, hiçbir yerde oturtmadılar. Cemaleddin, Müslüman âleminde hakiki, sermedî bir uyanış başlatmak gayesine matuf olan hamiyetinde kısıtlama yapsaydı, bu siyasetine azıcık fasıla verseydi, dünyanın her yerinde şerefiyle mütenasip bir debdebe içinde yaşayabilirdi. Fakat o koca adam, hamiyetinin yüksek maksadı uğrunda zamanın her türlü musibetlerine göğüs gerdi, başkalarının zorunlu olarak dayanamayacağı mahrumiyetlere ümitsizliklere o, kendi tercihiyle katlandı. *Kemal*'in tabirine göre o, yaşayan bir şehit idi: *Ne devlettir şehid-i zî-hayat olmak bu dünyada!*' ifadeleri Âkif'le Afganî arasındaki düşünce ve ideal birliğini ortaya koyar.

Aynı yazıda Âkif; Hz. Ömer'in, tâbiûndan bir zâta 'Bence seni, evlat ve iyalin için nafaka tedarikiyle meşgul görmek, böyle mescit köşelerinde itikâf hâlinde görmekten daha hayırlıdır.' dediğini, din ve dünya algısını *İttihâd-ı İslâm* perspektifiyle ortaya koyan şu yargıyla bitirir: 'Düşünmeli ki Ebu Klâbe nihayet üç beş kişiden ibaret ailesine yiyecek bulacaktı. Abduh ise üç yüz milyonluk bir ailenin hayatı için çalışmak mecburiyetinde idi!'

Afganî'yi hürmetle anan Âkif, inkılâpla ilgili Abduh'un yaklaşımını kendine daha yakın bulur. Şairin geleceği kuracak ideal kişisi *Âsım*'dır. *Âsım*'da Cemaleddin Afganî: *İnkılâp istiyorum, başka değil, hem çabucak,* derken Abduh hocasıyla aynı düşünceyi paylaşmaz, şöyle der: *Nesli tehzib i'lâ ile meşgul olalım.*

Ayrıca Muhammed Abduh'un, II. Abdülhamit'e Osmanlı eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasıyla ilgili geniş bir program hazırlayıp sunduğu, bu programın unutulup kaybolmaması ya da Arapça hazırlandığı için yanlış tercüme edilmemesi için devrin Şeyhülislâmını aracı kıldığı bilinmektedir. Bu eğitim programın uygulanmasıyla ilgili olarak da bizzat İstanbul'a gelip canla başla çalışacağını, bu konuda halifeye son nefesine kadar yardımcı olmak istediğini bildiren bir de mektup göndermiştir.[15]

'Hayatı boyunca bütün mesaisini Müslümanların cehaletini, geri kalmışlığını gidermek, İslâm milletlerinin hürriyeti ve terakkisi için sarf eden Afganî'nin tek teselli kisi atideki İslâm rönesansına olan inancı olmuştur.'[16] Mehmet Âkif, *Sebîlü'r-Reşâd*'da Afganî'yle Abduh'tan sekizer makale tercüme edip yayımlanmıştır.

El-Urvetu'l-Vuskâ *(Paris-1884)*

Afganî'yle Abduh, Mehmet Âkif'e yayıncılık yönüyle de örnek olur. *Sırât-ı Müstakîm –Sebîlü'r-Reşâd* dergisinin temel problemi: *İttihâd-ı İslâm*'dır. Bu düşünceyi ilk defa ve en gür bir şekilde seslendiren *El-Urvetu'l-Vuskâ* dergisidir. Dergi adını 'Artık kim tâğutu inkâr edip Allah'a iman ederse böylece şüphesiz kopmayan çok sağlam bir kulpa (urvetu'l-vuskâ) tutunmuştur! ...'[17] âyetinden alır. 'İlk sayısı 13 Mart 1884'te yayımlanan dergi, sekiz ay sonra, 18. sayısıyla birlikte kapanmıştır. Sayılarının azlığı ve yayın hayatının kısalığına rağmen *El-Urvetu'l-Vuskâ*'nın çağdaş İslâmî basının doğmasında ve İslâmî hareket üzerindeki etkileri öylesine büyük olmuştur ki günümüze dek hiçbir basın organı onun yaptıklarını başaramamıştır. Uluslar arası boyuta sahip tek İslâmî dergi olan *El-Urvetu'l-Vuskâ*, Irak'tan Mısır'a, Şam'dan İran'a Arap yarımadasından Hindistan ve Afganistan'a kadar uzak yakın tüm İslâm ülkelerine gönderilirdi. Bu şekilde geniş dağıtımından dolayı dergi, uyarıcı mesajını muhtelif İslâm halklarına iletmeyi başarmıştır.'[18] Cemaleddin Afganî, derginin sahibi ve yazı işleri müdürü, Muhammed Abduh da başyazarıdır.

Urvetu'l-Vuskâ dergisinin incelediği temel konular şöyle sıralanabilir: 1. İttihâd-ı İslâm. 2. Batı sömürgeciliğine karşı İslâm âlemini kalkındırmak, seviyesini yükseltmek. 3. Mısır'ın İngiliz sömürgesi olmasını engellemek. Bu konular, *Sebîlü'r-Reşâd* dergisinin de en temel konularıdır. Her iki yayın hareketi arasında iki benzerliğe daha dikkat çekmek gerekir. 1. Dergilere âyetlerden hareketle ad vermek 2. Dergilerin dağıtıldığı geniş coğrafyanın aynılığı ve etkin dağıtım.

Afganî'nin *İttihâd-ı İslâm* ideali içinde, ulusları Müslüman olan devletlerinin dünya emperyalizmine karşı güçlenmeleri de vardır. O, bu yüzden ulusal duyguları terennüm eden şair ve sanatçılara da destek verir. İstanbul'daki ikinci ikametinde düzenlenen haftalık sohbetlerin müdavimlerinden biri de Mehmet Emin Yurdakul'dur. Afganî'nin, ulusal duyguları terennüm eden şiir tarzından dolayı Yurdakul'u destekleyip yüreklendirdiği bilinmektedir. Âkif'in de Mısır dönüşü bir gazeteciye verdiği son mülakatlarından birinde (yayımlanmamak kaydıyla), Türkiye'de genç şairlerden Mehmet Emin'in şiirini beğeniyorum, demesi şaşırtıcı değildir. Bazı araştırmacılara, I. Cihan Harbi'nden sonra, ulusal bir çizgiye yaklaşır, demelerinin sebebini de burada görmek gerekir.

Sait Halim Paşa *(d. Kahire 1863 - ö. Roma 1921)*

Sırât-ı Müstakîm –Sebîlü'r-Reşâd dergisindeki çevirilerinin pek çoğunu Sait Halim Paşa'dan[19] yapar. Bu çeviriler daha sonra, *Buhranlarımız* adıyla bir kitapta toplanır. Bu kitap *İttihâd-ı İslâm* düşüncesinin temel kitabı sayılır. Paşa'nın, *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin *–Sebîlü'r-Reşâd* adını almasındaki belirleyici tavrına bakılırsa– yönetiminde etkin olduğu sonucuna varılır. Sait Halim Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu; babası, vezirlerden Halim Paşa. Sait Halim; Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce öğrendikten sonra İsviçre'de beş yıl üniversite öğrenimi görüp İstanbul'a gelir. Meşrutiyet'in ilanı çalışmalarına düşünsel ve ekonomik katkılarda bu-

lunur. 1908'de *İttihat ve Terakki* kâtibidir. 13 Haziran 1913'te sadrazam olur. Kurduğu kabinede hariciye vekilliğini de kendi üzerine alır. Sadrazam olduğu hâlde *İttihat ve Terakki* yöneticilerinin kendisinden habersiz, Osmanlı Devleti'ni *I. Cihan Harbi*'ne bir 'oldu-bittiyle sokmaları' üzerine sadrazamlıktan istifa eder. Ancak bütün mebuslarla padişahın, görevine devam etmesini rica etmeleri üzerine vazifesine devam eder. 1916'da yine *İttihat ve Terakki* cemiyetine bağlı mebusların tavırlarından dolayı sadrazamlıktan ayrılır. Sait Halim Paşa, 28 Mayıs 1919'da atmış yedi kişilik *Malta* sürgünleri içindedir. Sürgünler, 1921 yılında tahliye edilince İstanbul'a dönmek isterse de bu isteği kabul edilmez. Mısır, İngiliz işgali altında olduğundan Roma'ya gider. 6 Aralık 1921 Salı günü, evinin önünde, bir Ermeni komitacısının kurşunuyla alnından vurularak şehit edilir.[20]

Âkif, *Sebîlü'r-Reşâd*'da önce bölüm bölüm sonra da kitap olarak Paşa'nın *İslâmlaşmak* eserini yayımlar. Bu kitaba yazdığı açıklama çok dikkat çekicidir. Kitabı bir bütün olarak okumanın, Paşa'nın düşünce derinliğini ve düşünce tutarlılığını görme imkânı verdiğini belirtir. Çevirmene göre yazar, bu kitabıyla; Müslümanların bilhassa Osmanlıların önceleri neden yüksek bir medeniyet düzeyine ulaştığını, daha sonra da neden medeniyetlerinin zeval bulduğunu açık, anlaşılır bir dille ortaya koymaktadır. Sait Halim Paşa'nın 'İslâm ümmetinin en büyük mütefekkiri' olduğunu belirten Âkif, 'Son senelerde bir benzerini göremediğimiz bu eserleriyle Sait Halim Paşa Hazretleri, İslâm mütefekkirlerinin önüne tedkik ve tetebbu için gayet mühim birçok hakikatler koymuş bulunuyor. Bu sebeple kendisine samimiyetle teşekkürler eder...'[21] diyor.

Sait Halim Paşa'nın şehadeti üzerine *Sebîlü'r-Reşâd*'da bir yazı yayımlayan *Eşref Edip*, 'Merhum Sait Halim Paşa *İslâmlaşmak* adlı eserinde bizlere, en hakiki Müslümanlığın nasıl olacağını umumî bir surette gösterdikten sonra *İslâm Devletinin Siyasî Yapısı*'nı tespit eden gayet mühim bir eser yazdı. Malta'da kaleme aldıkları bu son eserin müsveddeleri birkaç gün önce elimize geçti. Diğer eserleri gibi aslı Fransızca olan bu mühim eseri de inşallah, muhterem üstadımız Âkif Beyefendi tarafından tercüme olunarak, *Sebîlü'r-Reşâd* ile neşredilecektir. Bu eser, yeni kurulmakta olan bütün Müslüman devletleri için, bilhassa dikkate alınması gerekecek kadar büyük bir önem taşımaktadır.'[22] dediğinde tarih, 1921'dir.

Sait Halim Paşa'nın düşüncelerini de Afganî ve Abduh'un *İttihâd-ı İslâm* düşünceleri besler. Batı'yı; insanı, sistemi ve düşüncesiyle iyi bilen ve rahatça tahlil edebilen Sait Halim Paşa, eserlerinde Doğu insanıyla Batı insanını, Doğu toplumlarıyla Batı toplumlarını rahatlıkla karşılaştırır. Bu karşılaştırmalardan rasyonel ve işlevsel çıkarımlar yapar. N. Berkes, bu durumu şöyle örnekler: Yazılarında Hıristiyanlık dünyası ile İslâm dünyası arasında her noktada karşıtlıklar gören Sait Halim Paşa, Avrupa'da dinsizlik akımıyla İslâmlıkta dinsizlik akımını da farklı sorunlar olarak görür.

4 Mart 1909 tarihli *Volkan* gazetesinde *"A'yan Reisi Said Paşa Hazretlerine"* başlığıyla yayımlanan açık mektupta şöyle deniliyor: Zat-ı Âlî-i fehimnâmeleri bir müddetten beri hâtıralarını yayımlamaktadır. ... siz bir taraftan hâtıralarınızı yayım-

lamakta iken Halife hazretleri de otuz üç senelik bir hâtırat neşrine tenezzül buyursalar acaba hâliniz ne olur? Bize kalırsa tatil-i neşriyat ediniz. Zira Firavun'un davayı ulûhiyet zamanı gelmediği, kendisine bildirildiği gibi sizin de günahlarınızı bilenler var iken, bîgünahiye kalkışmanız Firavun'un hikâyesini bize der-hatır ettiriyor. Paşa! Hüner, ifşa-yı ayb etmek değil, setretmektir. Mâbeyn-i Hümâyun'a çatıp da geçirdiğin edvârı düşün.[23]

Sait Halim Paşa'nın, *İttihâd-ı İslâm* idealini benimseyen bir yayın organı tarafından bu şekilde eştirilmesi onun, *İttihat ve Terakki* cemiyeti üyeliği ve yöneticiliği sebebiyle olmalı. Ama Mehmet Âkif, Sait Halim Paşa gibi *İslâm Birliği* idealini benimseyen kişilerin *İttihat ve Terakki* üyelikleri bir başka yazının konusu olabilir.

Görülüyor ki Âkif, *İslâm Birliği* idealini yenilikçi bir çizgiyle izlemiş ve savunmuştur. Geleneklere dayanan din anlayışını akılcı ve nesnel bir yaklaşımla eleştirir. Ne var ki Âkif'in Mısır'da bulunduğu yıllarda son Osmanlı Şeyhülislâmı Mustafa Sabri Efendi[24] de oradadır. Ve Kahire'de gelenekçi İslâm ulemasının temsilcisi Mustafa Sabri Efendi'ye âdeta yenilikçiliğinin hesabını bir kez daha verir.

---

[1] II. Meşrutiyet'i Batıcı, Türkçü ve İslâmcı aydınlar *'inkılâp'* olarak nitelerler.
[2] GÜNDÜZ, Mustafa, *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*, Lotus, Ankara 2007, s. 115.
[3] BİLGEGİL, M. Kaya, "Bir Medeniyeti Tasfiye Teşebbüsleri I", *A. Ün. Edb. Fak. Araştırma Dergisi*, Sayı: 8, Ankara 1978.
[4] *a.g.e.*, s. 34
[5] KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, İstanbul 2001.
[6] GÜNDÜZ, Mustafa, *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*, Lotus, Ankara 2007, s. 220.
[7] Bkz. *a.g.e.*
[8] Bkz. *a.g.e.*
[9] Bkz. KUNTAY, Mithat Cemal, *Mehmed Âkif.*
[10] ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 2001, s. 77.
[11] BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul 2002, s. 292.
[12] BİLGEGİL, Prof. Dr. M. Kaya, *Cemâleddin Âfgânî ve Türkiye*, Kubbealtı, İstanbul 1977, s. 3-4.
[13] KARAMAN, Prof. Dr. Hayrettin, "Cemâleddin Efganî" mad., *TDVİA*, İstanbul 1994, c.10, s. 463.
[14] *MEHMET ÂKİF ve SAFAHAT*, Millî Şairimizin Vefatının 50. Yılında Tercüman'dan Armağan, İstanbul 1986.
[15] Bkz. SIRMA, Prof. Dr. İhsan Süreyya, *II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti*, Beyan Yay., (7. basım) İstanbul 1994.
[16] TÜRKÖNE, Mümtazer, *Cemaleddin Efganî*, TDV Yayınları, Ankara 1994
[17] Bakara, 256 (Hayrat Neşriyat Meali, İstanbul 2006).
[18] AFGANÎ, Cemaleddin-Muhammed ABDUH, *Urvetu'l-Vuskâ*, Bir Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 27.
[19] Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız* adıyla yayımlanan bütün kitaplarını Fransızca yazmıştır.
[20] Bkz. *Buhranlarımız*, Tercüman 1001 Eser, Haz. Ertuğrul Düzdağ.
[21] *Buhranlarımız*'ı (Tercüman 1001 Eser) yayıma hazırlayan Ertuğrul Düzdağ, bu cümlenin sansür edildiği için tamamlanmadığı belirtiyor. *Buhranlarımız*'ın 1991 (İz Yayıncılık) baskısında da aynı bilgi daha detaylı bulunuyor.
[22] Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.
[23] *Volkan Gazetesi*; *Tam ve Aynen Metin Şerhi*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yay., İstanbul 1993, s. 308.
[24] Bkz. KURUCU, Ali Ulvi, *Hatıralar 2*, Kaynak Yay., İstanbul 2007, s. 111-112.

MUSTAFA ŞAHİN

MEHMET ÂKİF/MUHAMMED İKBAL ÜMMET-İ MUHAMMED'İN MAHZUN İKİZLERİ

"Ey gönül, ey gönül, onun diyarına yönelmiş gidiyorsun; beni yalnız bırakıyorsun. Ey gönül, ey gönül; her an yeni yeni arzular yaratıyorsun; ey gönül, ey gönül, senin hiç başka işin yok mu?

Göğsünün içinde yıldızları aşıp geçecek bir yol vardır. Lakin sen kendini tanımıyorsun. Bir kere de tohum gibi gözünü kendi içine aç ki, yerin altından bir fidan olup yükselesin.

Sana gizli bir nükte söyliyeyim; eğer hayat dersini bizden almak istersen... eğer teninde bir canın yoksa ölürsün. Eğer teninde bir canın varsa ölmezsin.

Benim pazarımda başka bir mal arama. Benim ancak gül gibi parça parça olmuş bir göğsüm vardır.

Eğer (hakikati) aramak uğrunda kendini feda etmiş bir canın yoksa benim bahçemde dolaşma; ziyan edersin. Ben sana gülün damarı içinde ne vardır, onu gösteririm. Yoksa benim baharımı, renk ve koku tılsımı değildir.

Varlık, yoklık uçurumundan çık, yüksel. Bu "nasıl ve ne kadar" kayıtları ile bağlı olan cihanın üstüne çık. Kendi varlığındaki benliği mamur et. İbrahim gibi Kâbe mimarı ol."

(*Peyam-ı Maşrık*, Muhammed İkbal)

İslâm ümmetinin iki büyük şairi *Mehmet Âkif* ve *Muhammed İkbal* iki ruh ikizi, iki kardeş, iki yoldaştır. Onlar kadar benzeşen ve yolları kesişen azdır. Bir şiirle Peygamber aleyhisselamın bürdesini hak eden *Ka'b Bin Züheyr* ile yine şair kardeşi *Büceyr* gibi. İkisine bakınca biri görünür. Dertleri, hüzünleri, davaları birdir. Aynı kaynaktan su içmişler, aynı kaynağa işaret etmişlerdir. İkisi de aynı yıl dünyaya geldi. Bin sekiz yüz yetmiş üç. Ölüm yıl dönümleri arasında sadece iki yıl var. Belki, yani belli ki müceddıtler gibi her asra mühür vuracak hikemi şairler de özel olarak görevlendiriliyor. İkisi de kurucu şair. İkisi de ittihâd-ı İslâmcı. İkisi de İslâm'ın ve ümmetin izzetinden başka dert edinmedi. İkbal, mahzun Hind yarımadasını galeyana getirmeye çalışırken Âkif Osmanlı yurdunda tarrakalar çıkarıyordu. İkisi de aynı ruhları velveleye veriyordu. İkbal, *Berlin*'de doktora yaparken Âkif *Berlin*'de Müslümanla-

rın hâl-i pür melalini anlatmakta, dirilişin uyanışın yolunu aramaktadır. İkbal, Lahor'a Edebiyat profesörü olarak döndüğünde Âkif, İstanbul Dârülfünûn'da edebiyat profesörü olarak ders vermektedir. İkisi istiklâl şairidir. İkisi kurucudur. Aralarındaki benzerlikleri saymak mümkün değildir, ikisi birdir.

Edebiyat tarihçileri özellikle Âkif'i daha ilk cümlelerinde bir resmî şair, bir ulus devlet şairi, bir millî şair diye yaftalayarak onun ruh dünyası, şiiri, hayatını vakfettiği davası, hüznü ve isyanı üzerine kalın bir şal örtüyorlar. Keza, ilk cümleden "Pakistan'ın millî şairi" diyerek İkbal'i de hapsediyor, bizden koparıyorlar. Kendi dar, sığ bakışlarını onlara giydirerek iki şairi, iki mütefekkiri tarihe ve coğrafyaya gömüyorlar. Bu büyük yanlışı tarih mutlaka tashih etmelidir. Âkif de, onun ikizi olan İkbal de devlet şairi değil, millî şair değil, millet şairidir. Bir kavmin, bir devletin, bir ulusun, bir resmî ideolojinin değil bir medeniyetin, topyekûn bir milletin şairidirler. Mesajları belli bir zaman dilimiyle, belli bir coğrafya parçasıyla mukayyet değildir. Ait oldukları, destanını yazdıkları millet, açık ve tereddütsüz İslâm ümmetidir. Eserlerindeki isimleri, ülkeleri, tarihî şahsiyetleri yan yana getirmek onların aidiyetlerini görmek için yeter. Âkif, Çanakkale destanını yazarken İkbal de Çanakkale şehitlerinin, Trablus şehitlerinin kanını Resulullah'a sunuyordu. Hâliyle, ikisinin eseri esasen birdir. Her cepheye seslenen, her cepheden ses veren *Safahat* İkbal'in eseridir, *Peyam-ı Maşrık*, *Yolcu*, *Cebrail'in Kanadı* Âkif'in. *Cavidnâme* Âkif'indir, *Âsım* İkbal'in. *Esrar-ı Hodi* Âkif'indir *Gölgeler* İkbal'in. Zira ikisi aynı şahsiyettir, söyleyiş farkları bir yana onları söyleten dertleri, davaları birdir. İkisi aynı ruh, aynı kandil, aynı akıl, aynı gönüldür.

İkisi de Allah'la naz makamında, yüreklerini açarak, yaralarını göstererek konuşur. Daha önce ve daha sonra hiçbir şairde görmediğimiz bir üslupla ikisi de Allah'a Müslümanları şikâyet eder ve aynı şeyi diler. Tereddütsüz bir imanın, haşyetin, heybetin yansımasıdır bu cesaret. Allah'la ve Resulullah ile açık açık konuşurlar. *Merd-i Mü'min* olduklarından Allah'ın ipine sımsıkı sarılmışlardır. Bütün beşerî kayıtlardan bağımsız ve korkusuzdurlar. Allah'a yakarırken bütün içtenliklerini ortaya koyarlar, yüreklerinde ne var ne yok gösterirler. Hatta tehlike sınırlarına varıncaya kadar ileri giderler. Bakınız Âkif'in şu mısraları isyanın değil imanın gücünü, açık kalpliliğini gösterir: *"Yâ Rab! Bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?/ Mahşerde mi kaldı bîçârelerin, yoksa felâhı/ Nûr istiyoruz... Sen bize yangın gönderiyorsun! /«Yandık!» diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!/.../ Eyvah! Beş on kâfirin îmanına kandık;/ Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık!/ Mademki, ey adl-i İlâhî yakacaktın!/ Yaksaydın a mel'unları.. Tuttun bizi yaktın!/.../ İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok.../ Nâ-hak yere feryâd ediyor: Âcize hak yok!/ Yetmez mi musâb olduğumuz banca devâhî?/ Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî"*

Evet bu naz ve niyaz üslubunda, bu açık kalplilikte Muhammed İkbal çoğu kez Âkif'ten daha ileri gidecektir. "Leylâ"nın, "Bülbül"ün, "Çanakkale Destanı"nın şairi Âkif, şiir kudretini tümüyle davasına hasrettiğinden doğrudan insana, bireye ve ce-

miyete seslenirken "benim düşüncelerimin denizi sahil tutmaz" diyen İkbal, Doğu ve Batı edebiyatlarının zirvelerini, felsefelerini daha iyi tanımanın zengin imkânlarıyla kemendini her zaman daha yükseğe atar. Tasavvufun düğüm noktalarını "Kâbe kavseyni ev edna'nın sırrına ermeye çabalar ve cüretkâr uçuşlar yapar. Ona göre Merdi Mü'min bu sırrın peşindedir. Müslümana şöyle diyecektir: *"Öyle yaşa ki ölüm ebedi bir yokluksa/ Bu işte senden fazla Cenâb-ı Hak utansın/ Korkma bu kâinata hummalı bir aşkla bakış/ Bu yüksek hayal ile varlığın sonsuz zevki/ Asla toprak olmaz."*

"Allah ile İnsan Arasında Bir Konuşma" başlıklı şiirine bakınız:

ALLAH

– Cihanı ben aynı su ve çamurdan yarattım. Sense ortaya İran, Tatar, Zenci çıkardın.

– Ben topraktan saf, halis demir halk eylemiştim. Sense kılıç yarattın, ok ve tüfenk yarattın.

– Çemenin fidanını yarattığın balta ile kestin ve parçaladın. Ondan şarkı söyleyen kuşa bir kafes yaptın.

İNSAN

– Sen geceyi yarattın, bense çırağ yarattım. Yarattığın topraktan ben de kadeh yarattım.

– Issız çöller, kuş uçmaz dağlar, vadiler yarattın. Ben hıyabanlar, güllerle süslenmiş bağ, bahçeler yarattım.

– Bana iyi bak, ben taştan ayna yapan varlığım. Bana iyi bak, zehirden baş yapan bir varlığım."

Âkif, *"Dinsin artık bu hazin velvele ya Râb"* diye doğrudan Allah'a yakarırken de *"Yıllar geçiyor ki ya Muhammed! Aylar bize hep muharrem oldu"* diyerek Resulullah'ı perişan Müslümanların imdadına çağırırken de Allah ile Peygamber'i ile konuşur: *"Müslüman mülkünü her yerde felaket vurdu/ Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu/ Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek ki şer'i mubin/ Hâk-i ser eyleme yarâb, onu olsun... âmin..."*

"Diyarı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm/ Dolaştım mülkü İslâm'ı bütün viraneler gördüm" diyen Ziya Paşa gibi İslâm ümmetinin bütün coğrafyasını şiirine taşıyan Âkif ve İkbal de İslâm milletinin Batı karşısındaki yenilmişliklerini hazmedememiş, bu zilletten kurtulmak için Allah'ın merhametini celp edecek birer kandil gibi yanmışlardır. İkbal, 1911'de "Şekva" adlı şiirinde Allah'a Müslümanları şikâyet etmiştir. Zira kâfirlerin memleketleri mamur iken niçin Müslümanlar büyük zillete, köleliğe duçar olmuşlardır. Onun tehlikeli sorusuyla: *"Cenâb-ı Hak sevdiği milleti unutmuş mudur?"* Bu, mümkün olmadığına göre bu derdin dermanı nedir? Tıpkı *"yok musun ey adl-i ilâhî"* diye ilahî merhameti imdada çağıran Âkif'in yakıcı sorusuyla ay-

nıdır. İşte bu ağır sorunun cevabını bir yıl sonra yine *"Cevabı Şekva"* şiiriyle yine İkbal verecektir: *"Müslümanların kalbinde sûzîş (inilti) kalmamış, ruhlarında ihsan yoktur. Müslümanın kalbi ilahî aşkın ateşinden boşalmış, Peygamber'in sözünü unutmuştur. Müslümanlar millî kavgalara boğulacağına esas birliğini düşünsün."*

Evet, İkbal'in Müslümanların yüreğinde bir sûzîş, ruhlarında ihsan kalmadı, Harem-i Şerif'te bile yüreği yanan Müslüman kalmadı diye yakındığı yıllarda Âkif tam da İkbal'in tarif ettiği gibi, Necid çöllerinde, Ravza-i Mutahhara'nın karşısında aynı dertle muzdaripti. "Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi"nde insanlığın efendisine Âkif İslâm ümmeti adına şöyle yakarıyordu: *"Yıllar geçiyor ki yâ Muhammed/ Aylar bize hep muharrem oldu!/ Akşam ne güneşli bir geceydi.../ Eyvah! O da leyl-i mâtem oldu!/ Âlem bugün üç yüz elli milyon/ Mazluma yaman bir âlem oldu:/ Çiğnendi harim-i pâk-i şer'in;/ Namusa yabancı mahrem oldu!/ Beyninde öten çanın sesinden/ Binlerce minare ebkem oldu/ Allah için ey Nebiy-yi Mâsûm/ İslâm'ı bırakma böyle bîkes (kimsesiz)/İslâm'ı bırakma böyle mazlûm."*

İkbal, bizi kuyudan çıkaracak, doğrultacak, diriltecek yolu gösteriyor ve necat, kurtuluş sendedir, sadece sende *"eller de senin baş da senindir"* diyen Âkif'le aynı şeyi söylüyor: *"Sen o Yusufsun ki her Mısır ona Kenan oluyor."* Bakın iki şair de birbirine ne kadar da benziyor ve meseleleri ne kadar da aynı: *"Merhametin yok diyelim nefsine/ merhamet etmez misin evladına"* diyen Âkif *"bütün yokluk mu her yer? Bari «yok» der seda yok mu?"* derken ikiz kardeşi İkbal ile aynı kaygıyı, aynı korkuyu yaşıyordu. *Bali Cibril*'de İkbal: *"Ne zamana dek yıldızların esiri olacak benim toprağım/ Ya bu seyyareler dönmesin artık ya da ben yok olayım"* diyordu. İkisinin derdi de bulduğu derman da birdir. *"Aşk doktoru bana (İslâm milletine) baktı da dedi ki/ Senin hastalığın yaşama arzusundan yoksun ümitsizliktir."* derken İkbal bu ümitsizlikten, bu çaresizlikten topyekûn kurtulmak için çıkış yolunu sorar ve der ki: *"Nerede Ebuzer'in abası, Üveys'in gömleği, Fatıma'nın başörtüsü?"*. Âkif de bütün şiiriyle, bütün avazıyla ye'sin, ümitsizliğin, karamsarlığın perdesini paramparça etmek için kendini paralıyordu. Zira yes'i, ümitsizliği, karamsarlığı yenmek düşmanı da şeytanı da yenmektir. *"Ben de ruhumdaki zulmetleri artık kovdum/ En büyük düşmanım olan ye'si boğdum."*

Ye'si yenmenin, karamsarlık bulutlarını dağıtmanın, özgürlüğe ve hürriyete kavuşmanın yolu çalışmaktır. Bu bahiste sözü Âkif'in eşsiz şiirine bırakalım:

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak... / Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak./ Dünyâda inanmam, hani görsem de gözümle./ İmânı olan kimse gebermez bu ölümle:/ Ey dipdiri meyyit, «İki el bir baş içindir.» Davransana... Eller de senin, baş da senindir! /His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?/ Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin./ Kurtulmaya azmin neye bilmem ki süreksiz? /Kendin mi senin, yoksa ümîdin mi yüreksiz?/ Âtiyi karanlık görüvermekle apıştın?/ Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!/ Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan/ Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan./ Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!/ Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!/

Herkes gibi dünyâda henüz hakk-i hayâtın/ Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?/ Ye's öyle bataktır ki; düşersen boğulursun./ Ümîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!/ Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;/ Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar/ Lânetleme bir ukde-i hâtır ki: çözülmez.../ En korkulu câni gibi ye'sin yüzü gülmez!/ Mâdâm ki alçaklığı bir, ye's ile sirkin; / Mâdemki ondan daha mel'un daha çirkin/ Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-u îman,/ Nevmîd olarak rahmet-i mev'ûd-u Hudâ'dan,/ Hüsrâna rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;/ Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!/

Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş.../ Sesler de: «Vatan tehlikedeymiş... Batıyormuş!»/ Lâkin, hani, milyonları örten şu yığından,/ Tek kol da «yapmışsan...» demiyor bir tarafından!/ Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;/ Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır./ Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar... /Uğraş ki: telâfi edecek bunca zarar var./ Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!/ Yok, yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır! / «İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!» deme, yılma./ Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.

İkbal ile Âkif'in lisanları aynıdır. Türkçe, Arapça, Farsça, Urduca. Bu diller zaten birdir. Âkif, Arapça ve Farsçanın yanı sıra Fransızca bilir; İkbal, Arapça, Farsça, Urducanın yanı sıra Almanca, İngilizce. Âkif'in gençliğinde çokça tesirinde kaldığı Muallim Naci, muhtaç olduğumuz aydın tipini Doğu'yu da Batı'yı da bilen *"Zülcenaheyn aydınlar"* olarak ifade etmişti. Onun bu tanımını ödünç alırsak işte o vasıfları haiz iki büyük aydından biri Âkif'tir biri İkbal. İkisinin de kılıcının iki ucu keskindir. İkisinin de beslenme kaynakları, maceraları, vardıkları menzil aynı. İkbal, Pakistan'ın kurucu şairidir, Âkif Türkiye'nin. Ne hazindir ki, zünnar çözülmüş, istiklâl mukadder olmuştur ama iki şair de dünya gözüyle esas muratlarına erememiştir. Yani kaderleri, hüzünleri de birdir.

Âkif, bütün ruhuyla destanını yazdığı istiklâli görmüş fakat onu tadamadan, yaşamadan büyük bir inkisar ile Mısır'a sürgüne gitmiştir. Sezai Karakoç, onun bu tavrına açıkça *"boykot"* diyor, Cemil Meriç haksızca bu sürgünü bir yenilgi bir *"kaçış"* olarak nitelendirir. Gerçek olan boykottur, dahası sürgündür, kaçış asla değil. Ve kimse, Âkif hakkındaki her kitapta rastladığımız üzere bu duruma *"gönüllü sürgün"* diyerek gerçeği gizleyemez. Gerçek, Âkif'e anavatanının, uğruna gözyaşı döktüğü, uğruna istiklâl marşı yazdığı ülkesinin, vatanının ona dar edilmesidir. Âkif'in Mısır'dan İstanbul'a sadece ölümcül hasta olarak geldiği tarih ile "vatanından cüda" kaldığı o karanlık yıllar üzerindeki perde mutlaka aralanmalıdır. Bundan daha büyük bir dram, daha büyük bir trajedi yokken Âkif hamaseti yapanların uydurduğu "gönüllü sürgün" gibi safsatalarla daha fazla avunamayız. Âkif bizimse, *Safahat* bizimse, Çanakkale bizimse, koca bir devletin tarihe gömülmesi bizim acımızsa, Balkanların kopuşu yüreğimizin parçalanışı ise, o şehitler, o gaziler bizimse, o dram ve trajedi de, o hasretlik ve yoksulluk, o yurtsuzluk da bizimdir.

Ataları Keşmir muhaciri olan İkbal de ataları İpek'li (Arnavutluk) ve anne tarafından Buharalı olan, babası Fatih medreselerinde müderris olan Temiz Tahir efen-

dinin oğlu Mehmet Âkif de esasen bir yere ait değildir. Ne hazin. Fatih'te doğan Âkif'in Beyoğlu'nda ölmesi ne hazin. İkbal'e göre zaten böyle olması gerekir. Zira: *"Allah aşkıyla yanan derviş ne Şarklıdır ne Garplı/ Delhi değil vatanım, Isfahan ve Semerkand da değil." Cebrail'in Kanadı*'nda İkbal bu anlayışını daha ileri götürür ve Müslümanın da vatanı aslisinin yeryüzünde belli bir mekân ve belli bir ülke, bir yurt olmadığını söyler. Öyledir lakin ne acı bir paradokstur. Hem Âkif hem İkbal bir ülkenin, bir yurdun savunucusudur ama, esasında yurtsuzdur. İkbal diyor ki: *"Müslüman! Yolun yarısındasın mekâna bağlılıktan geç/ Mısır'dan ve Hicaz'dan geç, İran'dan Şam'dan geç/ Huriden köşkten vazgeç şaraptan, kadehten de/ Batının dilberleri hoştur güzeldir ama sana tuzaktır vazgeç/ Ey İslâm eri! Vuruşun dağları deler dünyayı sen kurtaracaksın/ Yükseklerdeki kuşun tuzağına düşme, daneden vazgeç/ Kılıç gibi ol, yalın hilal biçimli/ Kın içinde pısırık durmaktan vazgeç/ Seni idare edenlerin imanı vecdsiz/ Böyle idarecileri at geç, öyle namazdan vazgeç."* Ama öyle olmadı. Âkif'in de İkbal'in de yurdu hâlâ mahzundur.

Evet, İkbal Âkif ile aynı şeyleri söylüyorlardı. Birbirlerinden haberdarlardı, birbirlerini çok sevmişlerdi. Keza, ikiz olduklarını biliyorlardı. Âkif'e İkbal'in *Peyam-ı Maşrık*'ı ulaştığında çılgınca naralar atmış, bu kadar benzerlikten, bu kadar ortak hissiyattan ve bu ortak kalp atışlarından çok büyük bir heyecan duymuştu. Bu heyecanı dostuna yazdığı mektupta Âkif'in kendisi anlatıyor:

"Evvelki hafta bana Hind'in şâir-i İslâm'ı Muhammed İkbal'in iki manzum eserini gönderdiler. Ben bu şairin ufak bir risalesini Ankara'da görmüş ve sahibini kendime benzetmiştim. Şark'ta yetişen urefa-yı sofiyenin (sufi âriflerin) bütün eşarını (şiirlerini) okuduktan başka Almanya'ya giderek Garp felsefesini adamakıllı hazmeden İkbal hakikaten yaman şair. Zaten Hind Müslümanları arasında ismini bilmeyen, şiirlerini ezberlemiş olmayan yok. Urdu lisanında yazılması tabiidir. Ancak benim gördüklerim Farisî. Mevlânâ'yı çok okumuş, çok sevmiş. Ona Mürşidim diyor. Nezdimdeki iki eserin biri Peyam-ı Maşrık'tır. Çok güzel kıtalarıyla gazelleri var. Gazellerin bir ikisi bana sarhoş gibi nara attırdı. İkbal'in Arapçası da kuvvetli. İlmi, irfanı, kudreti şahanesi benimkilerle kabili kıyas değil, çok yüksek. Yalnız Acemcedeki (Farsçadaki) kudreti benim Türkçedeki tasarrufumdan biraz aşağı. Eğer Hazretin üslubu da yeni olsaydı İran edebiyatında kıyametler koparırdı..." (Eşref Edip, "Mehmet Âkif'in Mısır'dan 8.3.1341'de Hafız Âsım'a gönderdiği Mektup", s.143)

İkisinin de secdesi hararetlidir ve ikisinin de kıyamı kıyamdır. İkisi de mahzundur. Hem yangına hem depreme maruz kalmışlardır ama, ikisi de enkaz altından dimdik doğrulmuş, İslâm milletine ve özellikle Müslüman gençliğe kılavuz olmuşlardır. Birinin üzerine büyük bir imparatorluk çökmüştür, diğeri istiklâli İngilizlerce rehin alınmış bir yurda doğmuştur. Hâliyle her ikisi de istiklâle âşıktır, köleliğe düşmandır. Zira, kölenin ruhunda hayat kıvılcımı yoktur. Kölelik güzellik zevkinden mahrumdur. Dolayısıyla her iki şair de ağır yaralıdır. Yaralı, ama yenilmemiş, teslim olmamışlardır. Bütün hayatlarını yangını söndürmeye ve can kurtarmaya adamışlardır.

İkisinin izini süren Diriliş şairi Sezai Karakoç'un benzetmesiyle *"Bir doğum sancısından ölen analar gibi."*

İkisi de Leylâ'ya âşıktır: *"Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın canan uzaklaşma."* İkisi de *Bülbül* gibi feryat eder: *"Senin hakkın değil matem benim hakkım sus ey bülbül"*. Zira bülbül, gülün aşkıyla tutuşmuş, güle kanını vermiştir. Bu yüzden, sırf bu yüzden iki şair de mevsiminde daha çılgınca öter. Zaten mevsim hazan mevsimidir. İkisi de baykuşa, köleliğe, zünnar bağlamaya, teslimiyete, meskenete isyan eder. Zira baykuş viraneyi sever, bülbül ise gülistanı. Gülistan/İslâm yurdu, viraneye dönmüştür, mevsimse hazan mevsimidir. Lakin, *ye's* haramdır, *meskenet, atalet* yasaktır, *tefrika* ebediyen tel'in edilmiştir. *"Hazan ağlar baharımda"* evet ama, ümitvâr olmak, *"sa'ye sarılmak"*, *"hikmete râm olmak"* gerekir. Yol varsa budur, başka yol yoktur. İttihâd-ı İslâm ile yeniden bahara erişmek mümkündür. Baharın içinde bahara hasret olan İslâm milleti yeni bir bahara kavuşacaktır. Zira bu millet ezelden beri hürdür. Hür olmak kul olmaktır, diğer bağlardan, kula kulluktan, kölelikten kurtulmaktır. Bunun için Köle lik kitabını yazdı İkbal. Bunun için çığlık attı Âkif.

"Haramdır sevgilinin yolunda yakınmak! kasırgalar koparmadadır lezzet, haramdır sahilde durmak."(İkbal)

Mehmet Âkif, hızla çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti'nin kalp merkezi İstanbul'un Fatih semtinde, Muhammet İkbal İngiliz sömürgesi altında inleyen Hindistan'ın Pencap Eyelati'nin Siyalkoth şehrinde doğdu. Âkif, İstanbul'un İngiliz işgaline, devletin yıkıma doğru gittiği günlerde acı çekerken İkbal'in yurdu koca Hindistan İngiltere'nin esareti altındaydı. İkisi de dünyaya göz açtıklarında İslâm ümmetinin başı büyük beladaydı. Âkif'in ifadesiyle *"Tegallüpler, esaretler, tahakkümler, mezelletler"* her yerdeydi. *"Tek dişi kalmış canavar"* olan Batı medeniyeti yalnızca İslâm topraklarını değil Asya'yı Afrika'yı yakıp kavuruyordu. Ufukta ne bir Selahaddin görünüyordu ne ümmetin eski şevketli günlerine dönmesine öncülük edecek bir Fatih, bir Yıldırım Han. İslâm Endülüs gibi mi olacaktı. İki şairin de büyük korkusu buydu. *"Doğu Hakkı gördü ama dünyayı göremedi, Batı dünyayı gördü ama Hak'tan kaçtı"*(İkbal). Çare, Müslümanların yüreğindeki cevheri aşkla parlatmaktı, sahilde durmamak, ummana atılmaktı. İkisi aşkla, heyecanla bunu yaptı. Dirildi mi ruhlar, evet dirildi. İkisinin de sesi yankısız kalmadı. Âsım'ın nesli de Cavid'in nesli de emaneti taşıdı. Nedvi, Hindistan'dan; Ali Şeriati, İran'dan ses verdi. Sezai Karakoç Âkif'in, Necip Fazıl'ın bıraktığı yerde bir diriliş meşalesi yaktı. Bugünkü Cezayir, bugünkü Fas, bugünkü Pakistan, bugünkü Türkiye o günlerdekiyle aynı değil.

Aşka, yalnızca aşkla aklın kör düğümleri çözülebilir, perdeler aşkla kaldırılabilirdi. Bunun için Müslümanların yüreğine bir hürriyet harareti düşürülmeliydi. Ama hürriyetin önce benlikte keşfedilmesi gerekiyordu. Ret ve inkâr uygarlığına karşı ferdin dünyasında ve milletin şuurunda yüreklerdeki harareti artırmak, kaybolan özgüveni sağlamak gerekiyordu. İkbal'in vurgusuyla Hayber fatihi Hazreti Ali'nin, Âkif'in vurgusuyla Selahaddin'in yüreğindeki hararet.

"Yirminci asır medeniyetinin kâsesi ağzına kadar inkârdır" diyen İkbal'in Batı'yı tahlil ederkenki tavrı ile *"tek dişli canavar"* olarak gördüğü medeniyeti gümrükten geçirerek ithal etmemizi öneren Âkif'in dilemmasıyla aynıdır. *"Ne yapmalı"* sorusuna cevap bulmak ikisinin de en büyük çelişkisidir. Ama onlar zaten son sözlerini söylediler, yangın çıkardılar ve gittiler. Keza *"Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı"* diyen Âkif geleneksel kurumlara, medreseye, saltanata hücum ederken aynı şekilde İkbal de medrese hocalarının medreseyi çürüttüklerini, hurafelerle Müslümanları geri bıraktıklarını, *Harem'de bile yüreği yanan Müslüman kalmadığını* söylüyordu. Yine İkbal şu acı soruyu soruyordu: *"Avrupalılar bana zındıklığı sapıklığı öğrettiler/Bu devrin cahil hocaları neden İslâm'ın yüz karasıdır?" (Bali Cibril)*

"Geçip giden nağmeler geri döner mi dönmez mi/ Hicaz semtinden tatlı bir rüzgâr eser mi esmez mi/ Bu fakirin devri sona erdi/ Bir daha bu âleme sırra vâkıf insan gelir mi gelmez mi?" diyen İkbal'in acısı kadar Âkif'in acısı da büyüktür: *"Artık ey milleti merhume sabah oldu uyan/ Sana az geldi ezanlar diye ötsün mü bu çan/ Ne Araplık kalacak ne de Türklük kalacak aç gözünü/ Dinle Peygamberi zîşanın ilahi sözünü/ Türk Arapsız yaşamaz... Kim ki yaşar der delidir"* diyen Âkif ile Mısır'dan, Hicaz'dan, Şam'dan vazgeç diyen İkbal aynı şeyi söylüyordu. Evet, işte bu yüzden bir yangın çıkarmak gerekir. İkbal, Hindistan'dan Âkif İstanbul'dan aynı lisanla, aynı kelimelerle aynı yangını tutuşturur: "Ey Şark Kavimleri" şiirinde İkbal *"Aşk vilâyetinden yeni bir ordu kuruyorum/ Zira aklın isyan ve şekaveti yüzünden İslâm tehlikededir"* derken Âkif de bir bir Şark kavimlerini tefrikadan uzak durmaya, kıyama, dirilişe, uyanışa, tevhide çağırır.

İki şairin şiirlerinin adları bile çoğu kez aynıdır. İkbal *"Tes Çi Bayed Kerd Ey Akvamı Şark"* (O hâlde ne yapmalı ey Şark kavimleri?" diye bütün Şark kavimlerine diriliş ruhu üflerken Âkif, aynı soruya cevap aramak üzere "Şark" adlı şiirinde Şark'ın ve İslâm'ın yüz yüze olduğu tehlikeyi bütün açıklığıyla ortaya koyuyordu. Bakınız bugün de aynı İslâm coğrafyasının maruz kaldığı işgaller, savaşlar, iç çatışmalara o günkü tabloya ne kadar benziyor: *"Ne gördün Şark'ı çok gezdin diyorlar gördüğüm yer yer/ Harap iller, serilmiş hanümanlar, başsız ümmetler/ Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar/ Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar, işlemez kollar/ Bükülmüş beller, incelmiş boyunlar, kaynamaz kanlar/ Düşünmez başlar, aldırmaz yürekler, paslı vicdanlar/ Tegallüpler, esaretler, tahakkümler, mezelletler/ Rüyalar, türlü iğrenç iptilalar türlü illetler/ Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar/ Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar/ Cemaatsiz imamlar, kirli yüzler, secdesiz başlar/ Gaza namıyla dindaş öldüren dindaşlar/ Göğüsler hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta/ Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon, can'sa gırtlakta..."*

İkbal, "Yolcu" (Misafir) şiiriyle serhat kavimlerini ayağa kalkmaya çağırırken, hüzünle İslâm beldelerini dolaşır, Babür Şah'ın mezarında *"çelikten keskin o şahin bakışlar nerede"* diye hayıflanır, Hakim Senai'nin, Mahmut Gaznevi'nin mezarı başında *"Ey Müslüman, Hak yolundan ayrılma; ancak o yolda yürü. Allah'ın her şeyi şa-*

nûl olan rahmetinden ümidini kesme!Perdeyi parçala, meydana atıl; ta ki, senin secden yeryüzünü tir tir titretsin... Ve sabret, başka bir bahar, eski baharlardan daha renkli bir bahar göreceksin" diyordu. Âkif, aynı tarihlerde aynı isimle *Yolcu* şiirini yazıyor ve şöyle yakarıyordu: *"Gitme ey yolcu beraber oturup ağlaşalım! Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım! Ne yapıp ye'simi kahreyleyeyim bilmem kil Ah karşımda vatan namına bir kabristan! Yatıyor şimdi... nasıl yerlere geçmez insan."*

İkisi de ceberut Batı medeniyeti karşısında maruz kaldığı yıkımdan dolayı ümmetin/ Şark'ın aldığı bütün yaraları yüreğinde hissetmiş iki yaralıdır. İkisi de iki farklı medeniyet arasında riskli terkipler yapmıştır. İkisi de Batı'nın parlak aklından etkilendi ama, ikisi de ruhunu Batı'ya teslim etmeden Şark'ın irfan çeşmelerine döndü ve doyasıya içti. İkisi de hem Batı'yı hem Doğu'yu zirveleriyle, girdaplarıyla, tuzaklarıyla birlikte bildi. Dolayısıyla ikisinin dilemması bir oldu. *"Alınız ilmini Garb'ın alınız san'atini; / Veriniz hem de mesâinize son sür'atini./ Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız; / Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız."* İkbal, Batı'nın bütün filozoflarıyla Kant'tan Hegel'e, Bergson'dan Nietzsche'ye kadar herkesle hesaplaşır ve hepsine Doğu'nun ışığını, Mevlânâ'nın, Feriduddin-i Attar'ın asırlarca aşkla yeryüzünü aydınlatan kandilini anlatır.

İkbal, Batılı filozofların aklını tutuşturmaması için Hikmet öncüsü olarak Mevlânâ'nın hırkasına tutundu, Âkif ise *"Bizim Şark'ımızın rûh-u kemâli"* dediği Sadi'nin. Âkif, modern Batı medeniyetini "yüzsüz kahpeye" benzetirken İkbal aynı Batı medeniyetinin şeytani bir akılla kendi yurdunu imar ettiğini, mazlum ülkeleri de viraneye çevirdiğini söyler ve bizi Batı'nın şeytani aklına karşı Şark'ın/İslâm'ın irfanına, aşkına çağırır. İkisi de en gür seda ile İslâm milletine seslendi ve sözün/şiirin kudretiyle bir yeniden dirilişin mümkün olduğunu savundu ve mümkün olduğunu da gösterdi. Keza ikisi de İslâm'ın üzerindeki meskenet örtüsünü kaldırma yolunda Seyyit Cemaleddin'den, Muhammed Abduh'dan büyük ölçüde etkilendi.

Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine...
«Arnavutluk» ne demek? Var mı şeriatte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke; Lazın Çerkeze yahut Kürde;
Acemin Çinliye rüçhânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlıkta «anâsır» mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır ruh-ı Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!... (Âkif)

Âkif'in de İkbal'in de üzerinde en çok durduğu tehlike *ırkçılık* ve *kavmiyet* davasıydı. Kavmiyet davası, ırkçılık, asabiyet, milliyetçilik Batı'nın, cahiliyenin en zehir-

li hançeriydi. Nitekim koca Osmanlı'yı bu hançerin bağrımıza saplanmasıyla kaybettik. Hindistan'ı İngilizlere esir eden de kast sistemiyle, kabile davasıyla gücün dağılmasıydı. Cahiliyenin en belirgin karakteri olan ve modern çağla birlikte Batı'dan İslâm ümmetine de sirayet eden, Cihan Harbi'yle birlikte dünyayı yakıp yıkan bu marazi hastalık, ölümcül mikropların en ölümcülüydü. Vahyin şiddetle reddettiği kavmiyet davası İslâm ümmeti için en büyük felaket, en büyük tehlikeydi. Bu yüzden Âkif ve İkbal bütün direncini bu noktaya teksif etti.

İkbal, kurtuluşun Araplıktan, Acemlikten geçmekte olduğunu, tevhidin tefrikaya düşman olduğunu söylerken "«Arnavutluk» ne demek? Var mı ki Şeriatte yeri" diye soran ve değişmez ölçüyü veren Âkif şöyle diyordu: *"Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım durdum/ Hem de oldukça görürdüm, kafa gezdirmezdim/ Bu Arapmış, bu acemmiş, bu Tatarmış demedim/ Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim."* derken Âkif de aynı coğrafyayı, aynı kavimleri sayarak hepsine birden sesleniyordu.

Evet bu bahiste, özellikle bu bahiste Âkif'i özenle dinleyelim. Zira, Âkif'in davasının bir kavim, kabile davası olmadığını, kavmiyet davasını şeytani bir fikir olarak gördüğünü, onun millet tasavvurunun, hatta ülke ve vatan tasavvurunun, davasının çok daha kuşatıcı ve defalarca tekrar ettiği gibi o tarihteki sayısıyla üç yüz elli milyon Müslümanı, yani bütün ümmeti ihtiva ettiğini asla unutmamak gerekiyor. Zira unutturmak, Âkif'i resmî söylemlere, hatta resmî ideolojinin çerçevesine hapsetmek isteyenler, onun esas hüviyetini, İttihâd-ı İslâmcılığını, ümmet mefkuresini, coğrafyasının genişliğini özenle saklamaya ya da onun meşruiyetinin genişliğini alarak Âkif'i Ziya Gökalpleştirmeye çalışıyorlar. Sözde Âkif'e sahip çıkanlar da kendi beka kaygılarını gizlemek, Batıcı çevreler karşısındaki derin komplekslerini örtmek için hem Âkif'in ardına saklanıyorlar hem de tersyüz edilmiş bir Âkif portresinden asla rahatsızlık duymuyorlar. Keza bazı İslâmcılar da sırf Âkif'in üzerine örtülmek istenen resmî şala bakarak onun dünyasıyla aralarına mesafe koyuyorlar.

Evet, bu bahiste Âkif'i çok iyi dinlemek zorundayız.

"Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam/Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlıyamam /Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?/ Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize? / Birbirinden müteferrik [farklı] bu kadar akvâmı [kavimleri] / Aynı milletin [dinin] altında tutan İslâm'ı,/ Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir./ Bunu bir lahza unutmak ebedî haybettir [hayal kırıklığıdır] .../ Arnavutlukla, Araplıkla bu millet İslâm dini] yürümez... / Son siyaset ise Türklük, o siyaset yürümez! / Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan; / Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan.

Siz bu davada iken yoksa, iyazen-billah, /Ecnebiler olacak sahibi mülkün nagah [aniden]. /Diye dursun atalar: «Kal'a içinden alınır.» / Yok ki hiçbir işiten... Milleti merhume sağır!/ Bir değil mahvedilen devlet-i İslâmiyye/ Girdiler aynı siyasetle bütün makbereye [yıkılmış devletler mezarlığına]

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez; / Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.

Bırakın eski hükümetleri meydandakiler/ Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer,/ İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti! / İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi."

Âkif ve İkbal iki kurucu şairdir.

Hint Müslüman Cemiyeti'nin 1930 yılındaki içtima'ı İkbal'in başkanlığında toplandı. O celsede İkbal, Pakistan haritasını ortaya attı ve bu fikrini şöyle savundu:

"Hint Müslümanları için Müslümanların ekseriyeti haiz oldukları eyaletleri içine alan ayrı bir devlet kurmaktan başka çare yoktur. Bu surette Müslümanların dini, kültürü ve istiklâli temin edilmiş olur. Eğer Hindistan'daki kast sistemi ortadan kalkmış olsaydı Hindu Müslüman ittihâdı mümkün olurdu. Fakat Hindular bu hususta çok mutaassıptırlar. Hindular da milletlerini istiklâle kavuşturmak ve memleketlerinin idaresini ellerine almak isterler. Fakat, sınıf taassubunu istiklâlden fazla seviyorlar ve Hind istiklâli uğrunda bu ufak taassuplarını dahi feda edemiyorlar. Biz samimi bir istiklâl âşıkı isek bu vehimleri bir tarafa bırakıp acı da olsa hakikati kabul etmek mecburiyetindeyiz. Anlamalıyız ki, Hindistan'da Hint milleti yoktur. Milliyetperverlikten bahsedenler bu memleketin hakiki vaziyetini bilmeyenlerdir."

Zebur-u Acem'de İkbal, ümmetin yaşadığı bütün coğrafyayı, bütün kavimleri anlatarak hepsinin derdinin "İllallah'ın harareti"nden mahrumiyet olduğunu söylüyordu. Tablo, sadece sahnelenmekle kalmamış, çözüm yolu da belirtilmiştir: *"Araplar, çöllerinde yollarını kaybettiler. Artık sözlerinde "illallah"ın harareti kalmadı./ Mısırlılar, Nil girdabına düşmüşler, muazzam file benzeyen Turanlıların himmet damarları gevşemiş/ Osmanlı devleti, hadisatın pençesi altına düşmüş, ızdırap içinde. Şark ve Garb onun dökülen kanlarından lalezara dönmüş/ Aşkta Selman tarz ve usulü (İran aşkı) kalmadı. İran toprağı hâlâ var ama İranlı yok."*

Ne var ki, ikisi de birer cihan şairiyken büyük bir haksızlığa maruz kaldı ve "millî şair" yaftasına mahkûm oldular. Oysa ikisinin de derdi, ıstırabı, davası ve coğrafyası Pakistan ve Türkiye'den çok daha büyüktü. Millî şair ya da istiklâl şairi oldukları doğruydu ama, onların millet ve istiklâl tasavvuru iki ulus devletin hudutları kadar değildi. Yemen'den, Sudan'dan, Trablusgarp'tan, Çanakkale'den, Necid Çöllerinden Mısır'dan, Lahor'a, Kabil'e kadar geniş bir coğrafyanın ıstırabını ruhlarında duyuyorlardı.

İkbal, *Esrâr-ı Hodi* ve *Rumuz-u Bi Hodi* adlı eserleriyle, yani "benliğin sırları" ve "benlikten geçmenin sırları" ile insanın ruh derinliklerine inerken ve Müslümanı "ruhundaki dolunayı çıkarmaya" çağırırken, bunun için benliği nefyetmek, yok etmek yerine onu "var" etmek gerektiğini söylerken, Âkif de bütün meselenin insanda başladığını, ye'se yenilmeden direnç gösterilmesi gerektiğini, *meskenet yuvası miskin kahvelerin* Müslümanların bütün direncini yok ettiğini, *taassup yuvası hâline gelen medreselerin* hakikati Müslümanlardan esirgediğini ve *asrın idrakini* gözden kaçırdığını söylüyordu. Yani aynı şeyleri söylüyorlardı. Öyleyse ne nefse, ne ye'se yenilmek ne de düşmana yenilmek kabul edilebilir. Nefsinin zebunu olursan izzetini de, şerefini, istiklâlini de kaybedersin. İslâm ümmetinin izzetine kavuşması, vahiyle aydınlanmış Müslüman benliğin yeniden ortaya çıkmasına bağlıdır. Bu iddiadaki iki şair de şair sıfatından vazgeçmiş, kendilerini davalarına hasretmişlerdir. Vardıkları sonuç İkbal'in ifadesiyle şudur: *"İslâm şeriatını çok derin tedkik ettim: Vardığım netice şu: Asıl kâfir ve zındık aşkı inkâr edendir./ Kelamı, felsefeyi gönül sahifesinden tamamıyle çıkardım / Kalbimi hakikatin neşterine bıraktım."*

Yol bellidir, güzergâh bellidir. Müslümanlar Batı karşısında yenik ve zayıf olabilir ama, vahiy ve Müslümanlık her dem yenidir, tazedir. İkbal'in ifadesiyle "bu çağda eşekler yüksektedir, Batı'nın aklı parlaktır, şehirleri mamurdur, şimdilik Yusuf kuyudadır ama kuyudan çıkmak için İllallah'ın hararetini yüreğinde hissetmek yeterlidir." Dolayısıyla ümitsizlik Müslüman'a ebediyen haramdır. "Ye's Yok" adlı şiirini 1919'da kaleme alırken Âkif de bu girdaptan çıkmanın yolunu şöyle gösteriyordu: *"Ey yolda kalan, yolcusu yeldâ-yı hayâtın!/ Göklerde değil, yerde değil, sende necâtın:/ Ölmüş dediğin rûhu alevlendir ver de,/ Bir parça açılsın şu muhîtindeki perde./.../ Ey, Hakk'a taparken şaşıran kalbi muvahhid!/ Bir sîne emelsiz yaşar, ancak o da: mülhîd./ Birleşmesi kaabil mi ya tevhîd ile ye'sin?/ Hâşâ! Bunun imkânı yok elbette bilirsin./.../ Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır./ Kâfi ona can vermeye bir nefha-i îman;/.../ Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol.../ Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol."* Keza İkbal de çalışmayı, gayreti, alınterini şöyle anlatır: *"Hayatın yumuşak ve tehlikesiz olduğu sahilde kurulup oturma. Denize dal, dalgalarla pençeleş; edebi hayat mücadeledir."*

İleride, belki çok daha ileriki zamanlarda ayrı bedenlerde aynı ruh oldukları, aynı ateşle tutuştukları, aynı yangını çıkarmak istedikleri daha iyi, daha net anlaşılacaktır. Ama bunun için belki de ulus devletlerin efsanelerinin küllenmesini, İslâm ümmetinin dirilişini beklememiz gerekiyor. Bugünden geriye her iki büyük şairin ruh dünyasına, meselelerine, ümmet ve medeniyet tasavvurlarına bakıldığında her iki ruhun aynı çeşmeden su içtiği, aynı çırpınışlarla ümmeti diriltmek istedikleri, aynı çelişkileri, aynı ıstırap ve acıları yaşadıkları ortadadır.

"Benim destanımın işitilmeye ihtiyacı yoktur. Benim konuşmam sükûttur. Dilim, dilsizliktir. Papağanlar, kumrular, bülbüller, gül bahçelerindeki kuşlar el ele verip benim feryat üslubumu çaldılar. Ey Hindistan, sana baktıkça gözyaşları döküyorum. Zira senin masalın masalların en ibret vericisidir. Bir an hâli ve istikbali düşün. Destanlar içinde senin derdine deva olacak neler vardır? Ey Hintliler, eğer kendinize gelmezseniz mahvolur gidersiniz. Dasitanınız da dasitanlar arasında silinip gider."(İkbal)

Son olarak iki mütefekkir şairin iki şiirini peş peşe okuyalım ve iki şair arasındaki ruh akrabalığını, ikiz kardeşliği birlikte görelim:

UYAN

(Muhammed İkbal)

Derin uykuya dalan gonca, uyan, uyan kalk:
Nergis gibi gözünü açıp etrafına bak:
Safa sarayımızı keder, talan etti bak:
Kuşlar ötüyor, uyan! Ezanlar okunmada...
Bu ateşli feryatlar:
Her tarafı kavurdu;
Her tarafta bir figan...
Uyan derin uykudan,
Derin uykudan uyan!

Derin uykudan uyan!
Seher vaktidir, güneş ufukta yükseldi bak!
Seherin kulağına kanlı bir küpe taktı.
Sahralardan, dağlardan, kafileler, kervanlar
Yola koyuldu uyan!..

Ey dünyayı gören göz, anlayan göz! Uyan da

Gör ne hâldedir cihan!
Uyan derin uykudan:

Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

Bak bütün Şark ne hâlde;
Külü göğe savrulmuş...
Boğulmuş bir inilti; susuyor; eseri yok
Bu kaybolmuş bir feryad.
Bu toprakta her zerre bir muztarip nazardır.
Hindistan'dan isyan et, Semerkand'dan, Irak'tan
Hemedan'dan tuğyan et;
Bir hayat göster, canlan!

Uyan derin uykudan!
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

Sen ne biçim ummansın? Ovalar gibi sakin!
Böyle deniz olur mu? Artmıyor, eksilmiyor.
Kabaran dalgalar yok, timsahlar kaynaşmıyor,
Böyle deniz olur mu? Bu denizin yarılmış
Göğsünden başı göğe eren bir dalga ol da
Ufuklara kanatlan
Uyan artık derin uykudan:
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!
Bu nokta açmaktadır bütün gizli sırları:
Bu toprak beden bir mülk, ruh-u-revanı dindir.
Tenle can birleşirse, ten diri, can diridir
Hırkanı, seccadeni, kılıcını mızrağını
Ele alıp isyan et
Uyan derin uykudan:
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

Ezeli kanunu Hak sana emanet, emanet etmiş
Allah'ın varsa eğer, sağı sen, solu sensin!
O'nun serveti sensin, O'nun kudreti sensin!
Topraktan yaratılan bir kulsun sen! Ey insan.
Lakin zemin de sensin, evet zaman da sensin
Hakka ermek sırrının şarabını iç ve kan!
Şüphe uçurumundan fırla; kendini kurtar!..
Ne duruyorsun davran!
Uyan derin uykudan!
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

Feryad bu frenkten, onun gönül avlayan
Düzenlerinden feryad!
Feryad o şirinlikten, feryad o hüsrevlikten
Bütün cihan virane, onun zalimliğinden
Ey Kâbe mi'marı, kalk
Bu dünyayı bir daha ma'mure hâline koy.
Uyan derin uykudan:
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

(*Zebur-u Acem*)

Şimdi de aynı isimle İkbal'in ikiz kardeşi, dava arkadaşı Âkif'in yazdığı şiiri okuyalım:

UYAN!

(Mehmet Âkif)

Baksana kim boynu bükük ağlayan?
Hakk-i hayâtın senin ey Müslüman!
Kurtar o biçâreyi Allah için.
Artık ölüm uykularından uyan!

Bunca zamandır uyudun, kanmadın;
Çekmediğin kalmadı, uslanmadın.
Çiğnediler yurdunu baştan başa,
Sen yine bir kerre kımıldanmadın.

Ninni değil dinlediğin velvele...
Kükreyerek akmada müstakbele,

Bir ebedî sel ki zamandır adı;
Haydi katıl sen de o coşkun sele.

Karşı durulmaz cereyân sîne-çâk...
Varsa duranlar olur elbet helâk.
Dalgaların anlamadan seyrini,
Göz göre girdâba nedir inhimâk?

Dehşet-i mâzîyi getir yâdına;
Kimse yetişmez yarın imdâdına.
Merhametin yok diyelim nefsine;
Merhamet etmez misin evlâdına?

«Ben onu dünyaya getirdim...» diye,
Kalkışacaksın demek öldürmeye!
Sevk ediyormuş meğer insanları,
Hakk-ı übüvvet de bu câniliğe!

Doğru mudur ye's ile olmak tebâh?
Yok mu gelip gayrete bir intibâh?
Beklediğin subh-ı kıyâmet midir?
Gün batıyor, sen arıyorsun sabâh!

Gözleri mâzîye bakan milletin,
Ömrü temâdîsi olur nekbetin.
Karşına müstakbeli dikmiş Hudâ,
Görmeye, lâkin daha yok niyyetin!

Ey koca Şark! Ey ebedî meskenet!
Sen de kımıldanmaya bir niyyet et.
Korkuyorum; Garb'ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel'anet.

Hakk-ı hayatın daha çiğnenmeden,
Kan dökerek almalısın merd isen.
Çünkü bugün ortada hak sâhibi,
Bir kişidir: "Hakkımı vermem!" diyen.

(*Safahat*)

RASİM ÖZDENÖREN

MÜSLÜMAN BİR DÜŞÜNÜR OLARAK MEHMET ÂKİF'İN ÇELİŞKİLERİ

Âkif kendi dönemindeki diğer bütün mütefekkirler gibi kafası karışık bir adamdır. Bu kafa karışıklığının mazisi Âkif ile başlamıyor. Âkif Tanzimat Dönemi'nin bir ürünüdür. Geriye doğru götürdüğümüzde Tanzimat da Üçüncü Selim döneminin ürünüdür, ilahire...

Âkif'i Hazırlayan Fikrî Zemin

Tanzimat ile Üçüncü Selim arasında bir İkinci Mahmut dönemi vardır. İkinci Mahmut da aslında kafası karışık biridir. Hemen belirtelim ki kafası karışık olmayı o kişilerin niyetleriyle özdeşleştirmememiz gerekir. Yani niyetleri karışık değildir, hâlistir. Sonuçta hepsi o zamanki adıyla "Devlet-i Âl-i Osman"ı, yani "Osmanlı Devleti"ni kurtarmaya matuf işler yapmak veya onu oluşturmaya zemin teşkil edici fikirler oluşturmak istiyorlar. Yapmak istedikleri şey budur. Ama kafa karışıklığı tam da bu noktada başlıyor. Tanzimat'ı teklif edenler; ister "Büyük Reşit Paşa" adıyla anılan Reşit Paşa olsun, ister Reşit Paşa'nın kafasını bulandırdığı Sultan Abdülmecit olsun, hepsi iyi niyetle hareket ediyor. (Reşit Paşa da, Osmanlı nezdinde İngiliz büyük elçisi Lord Straford'un dümen suyundadır). Ama Tanzimat hareketinin öncüleri, Tanzimat Fermanı'nın –her ne kadar Besmele'yle başlamış olsa bile– İslâm'dan ödün veren, hatta İslâm'ın daha o dönemde köküne kibrit suyu döken bir hareket olduğunun farkında değildir. Kendilerince iyi niyetle yola çıkıyorlar. Nitekim Tanzimat'a "Tanzimat-ı Hayriye" deniliyor. Yani hayırlı düzenlemeler... Ama daha ikinci gününde, gayrimüslimler Tanzimat Fermanı'na isyan etmişlerdir. Tanzimat Fermanı'nın müslimlerle gayrimüslimler arasında eşitliği öngörmesine gayrimüslimler itiraz ediyor. Müslümanlarla eşit oldukları takdirde onlarla beraber zekât ödemek, askere alınmak gibi yükümlülüklere zorlanacaklarını söylüyorlar, ki bizce de isabetli bir yorumdur. Hâlbuki İslâm'ın özgün hukuku, şer'i hukuk, onları bu mükellefiyetlerden muaf tutuyordu. Çünkü şer'i hukuk bunların hepsini ibadet sayıyor. Cihat da bir ibadet, zekât vermek de bir ibadet... Müslüman olmayan birini bu ibadetlere zorlamak bugünün hukuk jargonuyla konuşursak, insan haklarına aykırı sayılan bir şey. Kafa karışıklığı buralardan başlıyor.

Osmanlı Devleti'ni kurtarmak söz konusu olduğu için, Üçüncü Selim askeri ıslah etmekle iyileştirmeyi gerçekleştirebileceğini düşünüyor. Yeniliyoruz, çünkü askerimiz yetersiz diye düşünüyor. Ama askerin yenilmesinin altındaki temel sebebi çok fazla araştırmıyor. Askerimizin eğitimini Batılılar gibi –Fransızlar gibi mesela– yaparsak; oradan askerimizi eğitecek kumandanlar getirir, eğitimlerini onlara bırakırsak

yeniden fütûhata koşarız veya en azından kendimizi savunur hâle gelebiliriz diye düşünüyor. Üçüncü Selim ilk ıslahat hareketini buradan başlatmak istiyor. Ama başaramıyor, bu ıslahat hareketi Üçüncü Selim'den yıllar sonra, 1826'da İkinci Mahmut tarafından gerçekleştiriliyor. Onun da gerçekleştirdiği şey Yeniçeriliği lağvetmektir.

Yeniçerilik kaldırılıyor ama yerine de bu boşluğu doldurabilecek güçte bir şey kurulamıyor. İkinci Abdülhamit padişah olduğunda Türkiye'nin veya Osmanlı Devleti'nin ordusu ve donanması yoktu. Böyle bir tablo içinde sadrazam olan Mithat Paşa ise Abdülhamit Han'a rağmen Rusya'ya karşı harp ilan ediyor (1877). O tarihte Mehmet Âkif, 1873 doğumlu olduğuna göre, dört yaşındadır. Âkif dört yaşındayken Osmanlı Rus Harbi, yani meşhur "93 Harbi" denilen harp başlıyor. Abdülhamit diyor ki; ordumuz yok, donanmamız yok, silahımız yok, hiçbir şey yok; palyatif tedbirlerle bu savaşı kazanmamız mümkün değildir. Oysa Mithat Paşa'nın çok farklı mülahazaları vardır. Mithat Paşa bu savaşın sonunda muhtemelen kendisinin padişahlığını ilan etme gibi bir amacın peşindedir.

Bu hengâme içinde Padişah da dâhil olmak üzere herkesin kafası karışıktır. Yine kafası en salim olanlardan birisi Sultan Abdülhamit Han'dır. Abdülhamit Han'ın kafasının çok fazla karışık olmadığını bütün mesaisini eğitim işlerine sarf etmesinden anlayabiliriz. Askerî okullar, Kara Harp Okulu, Deniz Harp Okulu gibi okullar; artı, Mekteb-i Mülkiye o dönemde açılıyor. Ama Tanzimat'la gelen bölmeli kafa, bölmeli kurumlar olarak uygulamaya yansımış durumdadır. Şer'i mahkemelerin yanında nizami mahkemeler, medreselerin yanında mektepler faaliyette ve her ikisi bir arada yürüyor. Bu da bize gösteriyor ki; radikal bir tavırla tedbir alıp uygulama yerine, ikisini birden yürütelim zihniyeti/mantığı hâkimdir. Hem şer'i mahkemeler hem nizami mahkemeler devam etsin, hem mektepler yürüsün hem medreseler yürüsün isteniyor. Hâlbuki mekteplerle öngörülen tahsil tarzını medreseye ithal etse, medresenin içinde bunu yapacak olsa belki ortaya daha verimli bir şey çıkabilir.

Namık Kemal de yine kafası karışık insanlardan biridir. Onların Müslümanlığını sorgulamıyoruz; buna kendimizde yetki görmüyoruz. Çünkü bu insanların her biri kendilerinin aynı zamanda Müslüman olduğunu, Müslüman kimlikleri ile bu kabil tedbirleri öngördüklerini ileri sürüyorlar. Namık Kemal'den önce gazeteci Şinasi, şair Ziya Paşa, bütün bunlar kafası karışık insanlar... Batı'ya hayranlık duyuyorlar ve Batı'da öğrendikleri müesseseleri, kurumları Osmanlı ülkesine taşıyıp benimsetebilirlerse Osmanlı Devleti'nin kurtulacağını düşünüyorlar. Üçüncü Selim'den sonra askerî kurumları ıslah etmekle devletin kurtulacağından ümit kesilince bu defa Tanzimat'la beraber idareyi ıslah etme projesi öngörülüyor. İşte bu projenin ilki de zaten Tanzimat Fermanı'nın bizzat kendisiyle ortaya konulmuştur. Ama orda kalmıyor, Tanzimat Fermanı'ndan kısa bir zaman sonra 1876'da anayasayla meşruti idarenin getirilmesi öngörülüyor. Bu sefer de idarede ıslahat yaparsak belki işi düzeltiriz, diye düşünüyorlar. Meşruti idareye de ilham veren İngilizler olmuştur. Oysa bu zihniyet artık Batı'ya ram olmuş bir zihniyettir; özenicidir. Kısacası taklitçi bir zihniyettir.

Abdülhamit Han anayasayı ilan edeceğine ve meşruti idareyi getireceğine söz veriyor. Anayasa ilan ediliyor, kısa bir süre sonra seçim yapılıyor, meclis kuruluyor, fakat Abdülhamit Han zeki bir adam, bu meclis ile bu hükümet işlerinin yürütülemeyeceğini görüyor ve birkaç ay içinde lağvediyor meclisi. 1908'e kadar meclis bir daha açılmıyor. Ama o tarihte artık Osmanlı entelijansiyası Avrupa'ya gitmiş, orada ihtilal fikirlerini öğrenmiş ve Fransa'nın çok büyük etkisi altında kalmışlar. Fransız İhtilali'ne kadar belli gruplar padişahı veya kralı deviriyor, bir hükümet darbesi yapabiliyor ama bir *halk hareketi* olarak baldırıçıplakların, donsuzların kralı alaşağı ettiği bir olay daha önce görülmemiştir. En azından yakın zamanlarda bu tür olaylar görülmemiş. Bu tür hareketler neticede bir klik hareketi olarak gerçekleştiriliyor. Dolayısıyla her yerde etkisi oluyor bunun, Rusya'da da etkisi olmuştur.

Dostoyevski bunun neticelerinin bir kısmını *Ecinniler* kitabında anlatır; İngiliz romancılardan Dickens *İki Şehrin Hikâyesi*'nde bu konuyu işlemiş, anlatmış... Tanzimat'la başlayan dönemde İngiliz meşruti idaresi örnek alınmışken, Birinci Meşrutiyet'le Fransız etkisi öne çıkıyor. Mehmet Âkif'in doğduğu ve içinde bulunduğu çağ böyle bir çağdır.

Ayrıca Kırım Savaşı'nın etkileri Osmanlı-Rus savaşının etkileri de devam ediyor, ki Osmanlı-Rus savaşı gerçekte çok önemlidir. Bazı tarihçiler Osmanlı Devleti'nin yıkılma gerekçesini Birinci Dünya Harbi'ne bağlamazlar. Osmanlı Devleti'ne zaten 93 Harbi ile yıkılmıştır gözüyle bakarlar. Abdülhamit Han'ın başarısı, yıkılmak üzere olan bu binaya elleriyle payanda tutmak olmuştur, ama o da 33 sene dayanabilmiştir. Neticede kendisi alaşağı edilince, on sene içinde devlet tümüyle ortadan kalkmıştır. Böyle bir karışık dönemin mahsûlüdür Mehmet Âkif.

Çöküşün Felsefesi: 'Selefî İslâm' Anlayışı

Âkif tek başına ortaya çıkmış bir şair ve düşünür değildir. Âkif, yakın selefinin bir neticesi olarak ortaya çıkıyor. Selefleri de Muhammed Abduh, Cemaleddin Afganî, Reşid Rıza, Musa Carullah gibi isimlerdir. O insanların yaptığı şey ise; İslâm düşüncesiyle Batı düşüncesini uyumlu hâle getirmektir. Abbasîler döneminde Beytülhikme'nin kuruluşundan sonra olduğu gibi o yıllarda yine İslâm düşüncesine felsefi düşünceyle Batı düşüncesi aktarılıyor. Fakat bu iki hareket arasında çok önemli bir zihniyet farklılığı vardır. Bunların öncüleri Fârâbî ve İbn-i Sînâ'dır.

Onlardan bir müddet sonra İmam Gazâlî bu gidişe hayır diyen bir figür olarak ortaya çıkıyor. Onlar, Fârâbî olsun, İbn-i Sînâ olsun, onlardan önce Grek felsefesinin yolunu açmaya gayret eden Kindî olsun, dönemin felsefeyle uğraşan bütün Müslüman mütefekkirleri şunu yapıyor: Batı düşüncesine veya Grek felsefesine İslâmî bir renk vermek istiyorlar. Bu düşünceyi İslâm'ın potasında eritme gayreti var. İmam Gazâlî ise bunun bir açmaz olduğunu söylüyor. O yolu tıkamaya çalışıyor ve tıkamada da büyük ölçüde başarılı oluyor. Tanzimat döneminde Muhammed Abduh – Cemaleddin Afganî hareketindeyse tam tersine, başat belirleyici olarak Batı kabul edi-

liyor. İslâm'ı ona göre şekillendirmek düşünülüyor. Yani ıslahatı kendi iç dinamikleriyle kurmayı düşünmüyorlar. Çünkü orada artık umudu tüketmişler. Âkif'in *Safahat*'taki şiirlerine baktığımızda bu karamsarlığın son raddeye ulaştığını görürüz. Müslümanları tasvir ederken bu tavrını net biçimde gösterir. Batı'yı, Batı'nın bayındırlık atılımlarını tasvir ederken, onların ilmini, eğitim sistemini anlatırken Batı'ya karşı onmaz bir hayranlık içindedir.

Âkif'in üstatlarından birisi, kendisinden birkaç yaş küçük Muhammed İkbal'dir. İkbal, "allâme" diye anılan bir insandır. Elbette iyi niyetli olduğuna, geniş bir bilgi birikimine sahip bulunduğuna şüphe yok. Fakat bu müktesebatın zihniyetiyle uyuştuğunu söyleyemeyiz. O zihniyet bu müktesebatı veya bu müktesebat, o zihniyeti desteklemiyor. Çünkü zihniyeti Batı'ya ram olmuştur. Mesela onun "insan-ı kâmil" kavramını yorumlayışı, dile getirdiğimiz bağlamda dikkat çekicidir. İkbal, 19. yüzyılda Nietzsche'nin kullandığı "supraman" (üstinsan) kavramını, Müslüman'ın diline çevirirken, "insan-ı kâmil"e dönüştürüyor. Fakat söz konusu yaklaşım, bu zihniyeti gerçekten çarpıcı biçimde ortaya koyuyor. 'İslâm tamamlanmış bir dindir, hiçbir eksiği yoktur; dünyanın her neresinde söylenmiş olursa olsun herhangi bir fikir, –eski veya yeni olabilir– İslâm'da mutlaka bir karşılığı vardır' demeye getiriyor. Bu retorikte meydan okuyucu bir tavır varmış gibi görünüyorsa da, aslında aşağılık kompleksiyle malul bir görüştür bu. Nietzsche'nin "supraman" kavramını "insan-ı kâmil" olarak çeviren zihniyetin aslında ne "supraman"i anladığına, ne de "insan-ı kâmil" kavramını anladığına güvenebiliriz... İkisini de anlamadığı ortaya çıkıyor. Nietzsche'nin dile getirdiği *supraman*, tövbesiz bir insandır. Dağlarda yaşayan, kendi hatalarına asla dönüp bakmayan, hatasının üzerine basıp geçen bir insandır. Bir rivayete göre, 20. yüzyılda Hitler'in Nazizm fikriyatının insan örneği Nietzsche'nin bu "supraman"ine dayanır. İnsan-ı kâmil kavramının "supraman" kavramıyla uzaktan yakından hiçbir ilgisi bulunmadığını bilenler bilir. İnsan-ı kâmilin uç örneği, peygamberlerdir; onların da uç örneği Resulullah Aleyhissalatu Vesselam'ın şahsında tecessüm eder. Daha sonra da velilerin şahsında tezahür eder insan-ı kâmil. *Supraman* o zamana kadar Batı'da da dile getirilmiş bir kavram değildir, ilk defa Nietzsche tarafından dile getirilmiştir. Güçlü, kuvvetli, sağlıklı, babayiğit insanlar ve bu insanların buluşmasından, hatta belki haralarda buluşmasından yeni bir sağlıklı nesil hâsıl olacak ve bu sağlıklı nesil, o zamanki Hıristiyanlar gibi kiliselerde, manastırlarda pineklemeyecekler. Birisi bir yüzüne tokat vurduğunda öteki yüzünü çevirmeyecek. Bir başka kitabında supraman'i "Anti-Christ", İsa-Karşıtı olarak tanımlıyor ki, Deccal olarak da Türkçeye çevirmek mümkündür Anti-Christ kelimesini. Şunu söylemek istiyorum. Muhammed İkbal'in sandığı gibi insan-ı kâmil kavramı ile supraman kavramı birbiriyle uzlaşan kavramlar değildir. Hatta birbiriyle hiçbir temas noktası bulunmayan iki kavramdır bunlar. Görüldüğü gibi Batılılaşma karşısındaki apolojik/özür dileyici tavır Müslümanları bu kerteye kadar getirmiştir. İkbal, 'bu kavram bizde de var' demek istiyor. Sözümona meydan okuyor. Fakat aslında bu meydan okuyuş te-

melsizdir. O meydan okuduğunu zannediyor, fakat ayağı doğru bir zemine basmaktan mahrum bulunuyor.

Kendi zeminini zaten çoktan kaybetmiş bir konumda üretilen bu tür düşüncelerin sahipleri, kendilerini Müslüman olarak kabul ediyor. Biz onların kabulleriyle ilgili öznel hususlar üzerinde durmuyoruz. O açıdan baktığımızda elbette bu insanların Müslüman olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Ama ortaya koydukları fikirleri İslâm adına öngördükleri için, bu fikirleri İslâm açısından irdelemek zorundayız. Vurgulamak gerekir ki, bu insanlar şahısları itibariyle ahlaklı, faziletli insanlardır. Yani olayı iki farklı düzlemde değerlendirmemiz gerekiyor. Mikro düzeyde, insanın kendi öznel durumu açısından baktığımızda Mehmed Âkif gerçekten idealist bir insandır. Gözünü daldan budaktan esirgemeyen, yurdunu terk etmeye karar verdiği zaman perva duymaksızın bunu gerçekleştirebilen, önüne İslâmî bir hedef koymuş olan bir insandır. Fakat o hedefe ulaşmak için öngördüğü fikirlere baktığımızda; bu fikirlerin tutarsız olduğunu teslim etmek zorundayız. Bu fikirler kendi içinde çelişkilidir.

Safahat neredeyse baştan sona Batı'ya karşı perestişkâr bir tavır, kendi ülkesine ve Müslümanlara karşı da müstekreh tablolar çizer. Gözler önüne sermeye çalıştığı sefalet tablolarını çizerken realist bir adamdır Âkif. Fakat sunduğu kurtuluş reçetesi Batı'nın ilmini almakla sınırlıdır.

Batı'ya bir ram olmuşluk görüyoruz Âkif'te. Fakat 'Batı'nın sadece ilmini alalım, ahlakını kendisine bırakalım' diyor. Bunu söylerken farkında değildir ki Batı'nın ilmi, Batı'nın ahlakından ve teolojisinden ayrılamaz. O ilim, o teolojiyle o etik ortamda neşvünema bulmuştur. Dolayısıyla burada da Tanzimat'ın getirdiği o bölmeli kafanın devreye girdiğini görüyoruz. Biz, diyor, Batı'nın ilmini alalım, ahlakını kendisine bırakalım... Ama bugünden geriye baktığımızda apaçık görüyoruz ki, bu fikirler tutarlı fikirler değildir. Batı'nın ilmini almak onun arkasındaki ahlaki zemine de ayak basmak anlamına gelecektir bir süre sonra.

Âkif de Abduh kadar pozitivisttir. Âkif baytarlık yani veteriner tahsili yapmıştır. Pozitivist düşüncelerinde bu tahsilin payını görmemiz mümkündür. Gördüğü tahsil itibariyle pozitivist düşünmeye mütemayildir, tamamen gerçekçidir diyebiliriz.

Şiirlerinde ve yazılarında sosyal eleştirilere yer veriyor. O sosyal eleştiriler tümüyle gerçekçidir. Fakat burada dikkat çekici olan nokta bunu Müslümanları aşağılayarak yapmasıdır. Müslümanların faziletsizliği, ahlaken bozukluğu, mükemmel adam yokluğu, ediplerin halka istinat etmeyişi, edemeyişi, ümitsizlik, ahlaksız edebiyat, fuhuş edebiyatı, çocuk terbiyesindeki usul yanlışlıkları, fena yetişmiş gençlik gibi sorunların çözümünü Batılılara benzemekte görüyor. Dile getirdiği, gerçekleşmesini istediği öneriler temelsiz, nahif tespitlerden ibarettir.

O dönemde kafaların bulanık olduğunu vurgulamıştık. Âkif'in, bu kafa karışıklığını vurucu bir biçimde yansıtan bir beyti var; bu hususlara değinirken üzerinde durulması gerekir:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı

diyor.

İlhamı Kur'an'dan almak güzel, buna hepimizin aklı eriyor. Fakat ilhamı Kur'an'dan aldıktan sonra *İslâm'ı asrın idrakine söyletmek* belirleyiciliği İslâm'dan uzaklaştırmak demektir. 'Asrın idraki' söylemi soyut bir şey değildir. Asrın idraki denilen şey; o asra damgasını vuran insanların görüşleridir.

Yani asrın idraki bellidir, birtakım Batılı düşünürler... 19. asırda mesela Hegel, o zamanlar çok genç olan Marx; 1859 doğumlu ve 20. yüzyılda da etkileri görülen Bergson, Husserl gibi iki namlı filozof, Darwin, Almanya'dan Nietzsche... 19. yüzyıla büyük ölçüde damgasını vurmuş insanlardır bunlar. Asrın idraki denebilecek adamlar bu isimlerdir o çağda. Kendi ülkemize, İslâm diyarlarına baktığımızda bunları göremiyoruz. Abduh, Afganî, Reşid Rıza, Ferid Vecdî, Muhammed İkbal vb. zaten Batı'ya ram olmuş, özür dileyici tavrı sahiplenmişler. Onlar da Batı'yı asıl kabul ediyor. Mehmet Âkif de isimlerini saydığımız kişilerle aynı damardan gelen biri olarak İslâm'ı onların idrakinin süzgecinden geçirmek istiyor. Batı'nın ilmini esas kabul ediyor. Burada şöyle bir şey söz konusudur: İslâm'ı asrın idrakine söyletmek demek, İslâm'ı asrın idraki ile değerlendirmek, onun mihengine vurmak demektir. Hemen belirtmeliyiz ki, hangi fikir olursa olsun İslâm ona meydan okuyabilir, onunla başa çıkabilir. Fakat biz İslâm'ı bu fikirlerin mihengine vurduğumuzda onu, bu fikirlerle aynı potada eritme gibi bir sonuçla, çelişkili durumlarla karşılaşabiliriz.

Soruyu şöyle koyalım: Kim kimi tezkiye edecek? Asrın idraki mi İslâm'ı tezkiye edecek, yoksa İslâm mı asrın idraki dediğimiz bu görüşleri tezkiye edecek? Kim kimin tezkiyesine muhtaç? Olaya Müslüman olarak böyle bakmak zorundayız. Bu tür çelişkilere mazeret aradığımızda bulmamız mümkündür. Her şeye bir kulp bulabiliriz. O hâlde onlar mazur ise biz de mazeretlerini kabul edelim, bu fikirleri irdelemeyelim, deşelemeyelim, değerlendirmeyelim gibi bir sonuca varılır. Oysa bizden istenen şey bu değil. Bunları irdelemeliyiz ki, günümüze nasıl bakabileceğimizi bilebilelim.

Âkif'in tasavvufa bakışında da benzer durumlar söz konusudur. Âkif'in telakki tarzından tasavvufu da sağlıklı biçimde kavramasını bekleyemeyiz. Tasavvuf zaten hâli hazırda içinde yaşadığımız dönemde de çoğunca yanlış değerlendiriliyor. Hâlbuki tasavvuf, –konu biraz dağılacak ama bunları da söylemek mecburiyetini hissediyorum– Amentü'nün Müslüman'ın hayatına geçirilmesinden başka bir şey değildir.

Safahat'ta terennüm ettiği konumuz açısından en çarpıcı düşüncelerinden biri de şu dizelerdedir:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,

Sanatın, ilmin milliyeti olmadığını söylüyor. Hâlbuki biz bugün biliyoruz ki sanatın da, ilmin de milliyeti vardır. Bugünkü ilim, Batı etiğinin ortaya koyduğu bir ilimdir. İslâm'ın, İslâmî bir zeminde kurduğu bir ilim değildir. İlmin, sanatın milliyeti yoktur anlayışı da Batı'nın öngördüğü bir düşünce tarzıdır. Dünyaya kendini bu sloganla yayıyor. Benimsemenin ortamını bu sloganla kuruyor.

Âkif'in bu dizeleri söylemesi şaşırtıcı değildir. Çünkü Âkif bu zihniyetin mahsulüdür. Tahsili de fen tahsilidir. Bu zihniyetin sakatlığını günümüzdeki yansımasında da görüyoruz. Amerikalıların aya ayak bastıkları dönemde "Müslümanlar adam olsaydı, biz kendi ilmimize sahip çıksaydık, bugün Feza'ya bu uyduları biz gönderirdik, Ay'ı biz fethederdik" biçimindeki söyleme her yerde rastlıyoruz. Hâlbuki, Ay'a insan gönderen zihniyetin ayak bastığı zemin, oraya gitmeyi hedefleyen bir tekniği öngörüyor. Şimdi onların böyle bir şeye ihtiyacı yok. Hayd Park'ta nutuk çeken bir İngiliz, karşısında bir Amerikalıyı görünce: "İşte bir Amerikalı.. bunların kafası şöyle çalışır: Bunlar illa Ay'a giderler; dönüşlerinde derler ki, 'Yahu gittik gördük hakikaten adam yokmuş Ay'da, insan yaşamıyormuş!' Biz orada adam yaşamadığını buradan biliyoruz, oraya kadar gitmeye ihtiyaç yok." Pozitivist zihniyetin gerçekten güzel bir eleştirisi vardır bu cümlede... Batı'nın pozitivist deneyci zihniyeti illa diyor gidip göreceğim, var veya yok ondan sonra söyleyeceğim. Âkif'in zihniyeti işte bu pozitivist zihniyettir. Buna benzer başka şeyler de söylüyor. Mesela şöyle bir mısra var yine *Safahat*'ta:

Bu cehalet yürümez asra bakın, asra uyun

Yine:

Bakarak hangi zeminde yürümüş Avrupalı,
Aynı izden sağa yahut sola hiç sapmamalı.

Avrupalı diyor hangi izden yürümüşse, nereden yürümüşse biz de o izi takip etmeliyiz...

İçtimaî, edebî, hâsılı her mes'elede
Garb'ı taklîd edemezsek ne desek beyhûde.

Burada taklit kelimesini açıkça kullanmış. Din konusunda ise şöyle diyor:

Bir de din kaydını kaldırmalı zira o belâ
Bütün esbâb-ı terakkîmize engel hâlâ.

Demek istediği şudur: Dinin kendisinde aslında böyle bir şey yok, din engel olmuyor. Ama birtakım insanlar, 'zinhar dokunma haramdır', işte 'kadınları, kızları okutacaksın, yasaktır' diyerek Batı'yı taklit etmemizi engellemeye çalışıyorlar....

Âkif'in dindar bir insan olduğundan kuşku yok.

Cumhuriyet'in temel zihniyetini oluşturan faktörler, esas itibariyle Tanzimat'la neşvünema buluyor. Tanzimat kendisine bir öcü ihdas ediyor. O öcü aslında adı konulmamış olmakla beraber İslâm'dır. Mustafa Reşit Paşa da bunu hiçbir şekilde telaffuz etmiyor veya telaffuz edildiği yerler varsa ya kayda geçmemiş yahut biz o kayıtlara ulaşamıyoruz. Yahut da yok böyle bir şey, bilmiyoruz. Ben tarihçi değilim, biz zahirde gördüğümüzle yorumumuzu yapıyoruz. Gördüğümüzü "okuyoruz".

Âkif de II. Abdülhamit de İslâm Birliğini mi Savunuyor?

Âkif 'İslâm birliği' söylemini sık dile getirmesine rağmen o dönemde bunu bir devlet politikası hâline getiren Abdülhamit'e karşıdır. Abdülhamit'e karşı olanların kafasındaki öcü şu; onu despot olarak görüyorlar. Marx'a göre de Doğu, despotizmin ülkesidir. Doğu derken sadece Çin ve Hint'i kastetmiyor. Onların kafasında Osmanlı Devleti de o Doğu'nun içindedir. Osmanlı'yı da bir despotluk olarak görüyorlar. Bizim Batı'ya ram olmuş ilk Jön Türkler, Namık Kemal, Mizancı Murat vb. her kim Jön Türk zihniyetiyle Batı'ya gitmiş ise orada Osmanlı'nın despotlukla idare edildiğini "öğreniyor". Bunda Fransız İhtilali'nin etkisi vardır. Fransız İhtilali'nin etkisiyle cumhurî bir yönetim hedef alınıyor, fakat o kadarına kimsenin gözü kesmediği için hiç olmazsa İngilizlerin meşruti idaresini benimseyerek ehveni şerle iktifa etme durumunda kalıyorlar. Husumetlerini yöneltecek bir hedef lazım: o hedef ister istemez padişahın şahsı olarak tezahür ediyor. Âkif İttihatçıdır. Neticede Jön Türk zihniyetiyle beslenmiştir.

Suçlamak değildir bu, bir realitedir. Çanakkale Harbi'nin Âkif'in ağzından büyütülmesinin, destanlaştırılmasının sebeplerinden birisi de budur. Çanakkale aslında son tahlilde bir müdafaa harbidir. Onu öylesine mübalağlı bir şekilde övüyor ki Âkif, "*Bedrin aslanları ancak bu kadar şanlıydı*" diyor. Hadi orada mübalağa sanatını kullandı diyelim. Gerçi mübalağanın kendisi de önemli bir şey. Fakat iki sene sonra bakıyorsun ki yine aynı İngilizler İstanbul'u işgal ediyor.

Âkif o günün heyecanı içinde böyle bir şiir yazmış olabilir; insanların hamasete ihtiyacı vardı. Burada, böyle bir moral pompalamasaydı daha mı iyi olacaktı falan diye düşünülebilir. Ancak burada madem bir zihniyeti irdelemeye çalışıyoruz, o zihniyetin, o kafanın buradaki gerçeği de görmesi lazımdı. Olayın mikro ve makro düzeydeki değerlendirmeleri farklı olabilir. Mikro düzeyde, şahıslar düzeyinde bakıldığında, Çanakkale'de ölmüş insanlar elbette şehittir, onlar vatan, millet, din, hilafet uğruna, Allah rızası için canlarını feda etmişlerdir. Fakat makro düzeyde, yani tarihsel perspektifte bakıldığında oradaki savaşın mahiyeti, değeri nedir? Onun da gerçekçi bir açıdan değerlendirilmesi gerekirdi. Âkif'se, Müslümanlara eleştiri oklarını yönelttiğinde nasıl şairane bir üslûp benimsemişse, tarihsel bir olayı da aynı şairane üslûpla yansıtmaya çalışmıştır.

KENAN ÇAĞAN

BATILILAŞMA, İSLÂMCILIK VE MEHMED ÂKİF

Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilişi oldukça sancılı olmuştur. Söz konusu olan bir cihan imparatorluğu ise bu durum doğal kabul edilmelidir. Nitekim Osmanlı'nın tarih sahnesini terk etme konusundaki isteksizliği de bunu ispat etmektedir. Zira bu isteksizliğini, çok çeşitli alanlarda gösterdiği dirençle bütün dünyaya duyurmuştur. Bir yandan somut tedbirlerle imparatorluğun yıkılışını engellenmeye çalışan Osmanlı, diğer yandan teorik tartışmalarla, imparatorluğun bekasını temin edecek alternatif programların peşinde olmuştur. Osmanlı ilk kez bu amaç doğrultusunda farklı ideolojileri tanıma fırsatı bulmuştur. Bu ideolojilerin ilki modernleşme (Batılılaşma) ideolojisidir.

Osmanlı'nın modernleşme ideolojisiyle tanışıklığı bir zorunluluğun sonucudur. Özellikle askerî alanda Batı'yla karşılaşma ve bu karşılaşmanın sonucunda gelen ağır yenilgiler ve toprak kayıpları, Osmanlı'yı Batı üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Bu düşünceden ortaya çıkan ilk somut netice, özellikle askerî alanda Batılı anlamda bir yenileşmeyi başlatmak olmuştur. Askerî alanda başlayan Batılılaşma hareketi zaman içerisinde başka alanlarda da yaygınlaşarak devam etmiştir. Tanzimat bu anlamda önemli bir dönemeci işaret eder. Neticede III. Selim'le başlayan ve Tanzimat'la birlikte Osmanlı toplumundaki yerleşikliğini perçinleyen Batılılaşma, Osmanlı'yı içinde bulunduğu kötü gidişattan kurtaramamıştır. Batılılaşmanın sihirli bir değnek olmadığının fark edilmesi ve toplumun temel kabulleriyle örtüşmüyor olması, Batılılaşma konusundaki kuşkuların ve itirazların gündeme gelmesini sağlamıştır. Niyazi Berkes'in (2002: 44) ifadesiyle, bu kuşkular ve itirazlar bir yandan Batı'ya karşı çok şiddetli bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olurken, bir yandan da 'biz' fikri hakkında bir bilincin uyanmasına katkıda bulunmuştur.

Öte yandan, Fransız İhtilali'nin yarattığı ulusal bilinç, imparatorluğun çok kimlikli yapısını zedelemeye başlamıştır. Özellikle Balkanlar'da başlayan ulusal ayaklanmalar, toprak kayıplarının çoğalmasına sebep olmuştur. Ayrıca Fransız İhtilali'nin milliyetçilik ideolojisi özelinde, modern ideolojiler çağının kapısını aralaması diğer bir kayda değer gelişme olmuştur. Bu şartlar altında Osmanlı'nın da kimi yeni ideolojilerle tanışması kaçınılmaz olmuştur. Osmanlı'nın çok kimlikli etnik yapısı düşünüldüğünde, bütün etnik kimlikleri içinde barındırmaya aday Osmanlıcılık ideolojisinin gelişmesi doğal bir sonuç kabul edilmelidir. Ancak toplumsal ve siyasal gelişmeler Osmanlıcılığın reelpolitikle çok da örtüşmediğini ortaya koymuştur. Sırp ve Yunan isyanları Osmanlı'dan kopmayla ve yeni ulus devletlerin teşekkülüyle sonuçlanmıştır. Bunu diğer etnik unsurların isyanları ve ulus devletleri takip etmiştir. Hatta Arapların da bu sürece dâhil olması, olayın boyutlarını göstermek açısından çarpıcı olmuştur.

Bir anlamda imparatorluk olmanın zorunlu bir sonucu olan Osmanlıcılık, imparatorluğu ayakta tutmaya yetecek performansı ortaya koyamadıkça, başka ideolojik yaklaşımların palazlanması kaçınılmaz olmuştur. Bu süreç boyunca Türkçülük ve İslâmcılık imparatorluğun bekasına yönelik iddialı argümanlar barındıran diğer iki önemli ideoloji olarak ortaya çıkmışlardır. Türkçülük akımı dönemin milliyetçi hareketlerinin ve söz konusu siyasal gelişmelerin doğal bir neticesiydi. İslâmcılık ideolojisi ise modern ideolojiler çağının bir getirisi olarak, İslâm'ın yeniden yorumlanmasını ve Tanzimat'la başlayan benlik kaybının önlenmesini (Mardin, 2004: 91) esas alan bir yaklaşım olmuştur. İmparatorluğun yıkılış sebeplerini İslâm'dan uzaklaşmaya bağlayan İslâmcı ideoloji, İslâm esaslarını imparatorluğun kurtuluşu için bir reçete olarak sunmuştur.

Söz konusu dönemde, kurtuluş reçeteleri sunan ideolojiler Batıcılık, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülükten ibaret değildir. Yine bu dönemde, Adem-i Merkeziyetçilik ve sosyalizm gibi başka ideolojiler de temayüz etmişlerdi. İdeolojilerin bu kadar geniş bir yelpazede ilk kez bu dönem içerisinde ortaya çıkmasının sebebi, Osmanlı aydınlarının çeşitli sebeplerle Batı'ya gitmeleridir. Batı'ya giden Osmanlı aydınları, Batılı yaşam tarzlarını öğrendikleri kadar, Batılı düşünce yapılarını da fark etmiş oldular. Batılı düşünce yapılarından etkilenen Osmanlı aydınları, o düşünce yapılarını ithal etme yoluna gittiler.

Bu ideolojilerden Adem-i Merkeziyetçilik ve sosyalizm gibileri, Osmanlı düşünce yapısına olan uzaklıklarından olsa gerek, oldukça cılız bir ilgiyle karşılaştılar. Hatta denilebilir ki ilk başlarda, belli bazı aydınlar dışında bu ideolojilerle ilgilenen olmamıştır. Osmanlıcılık başlangıçta çok muteber bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Ancak milliyetçiliğin şekillendirdiği siyasal şartlar altında itibarını kaybetmeye başlamış ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesiyle, o da fiili olarak mevcudiyetini kaybetmiştir. Türkçülük ve Batılılaşma gün geçtikçe palazlanan ideolojiler oldular. Milliyetçiliğin etkisiyle Türkçülüğe olan teveccüh hızla artarken, Batılılaşma karşılaştığı bütün toplumsal dirence rağmen yerini korumayı bilmiştir. Her iki ideoloji de varlıklarını koruyarak, hatta güçlendirerek bugünlere kadar gelmesini bilmiştir. Nitekim Osmanlı'nın yıkılması ve Cumhuriyetin ilan edilmesi, bu iki ideolojinin yerini daha da sağlamlaştırmasını temin etmiştir. Cumhuriyetin modernleşme ideolojisini kendisi için kurucu paradigma ilan etmesi Batıcılık ideolojisini çok güçlendirmiştir.

Diğer yandan Türkiye Cumhuriyetinin ulus kimliği etrafında biçimlenen bir devlet olması, Türkçülüğün de devamlılığını pekiştiren bir olay olmuştur. Ayrıca toplumun kimlik arayışına karşılık gelmesinden dolayı Türkçülük esaslı bir yere sahip olmuştur. Bütün bunlara karşılık, İslâmcılık ise Osmanlı döneminde edindiği toplumsal yankıyla güçlü bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın dinî referansları her zaman ciddiye alan bir devlet olması, İslâmcılık ideolojisini iktidarla muhalefet arasında, belirsiz bir çizgide tutmuştur. Cumhuriyete kadar, kimi zaman güç kaybetse de, dönemin en güçlü ideolojisi olmayı başarmıştır. Ancak Cumhuriyetin tercihle-

rini modernleşme ideolojisi yönünde kullanması, İslâmcılığın güç kaybetmesine neden olmuştur. Bütün güçsüzlüğüne rağmen muhalif bir unsur olarak her zaman yerini koruyan İslâmcılık, bugün dahi öneminden pek bir şey kaybetmiş değildir.

Bu çalışma kapsamında İslâmcılığın Osmanlı tecrübesini ele almaya çalışacağız. Özellikle İslâmcılığın toplumsal ve siyasal teklifleriyle, modernleşme projesi karşısında nasıl konumlandığını tarihsel gelişimi içinde ele almayı deneyeceğiz. Ayrıca İslâmcı ideolojinin, simgesel değeri en yüksek ideologlarından biri olan Mehmet Âkif Ersoy'u ve düşüncelerini, modernleşme bağlamında irdeleyeceğiz.

Modern Bir İdeoloji Olarak İslâmcılık

Osmanlı çok kültürlü (çok dinli ve çok milletli) bir toplumsal yapıya sahip olmasına rağmen, imparatorluğa rengini veren temel unsurlar, Türklük ve İslâmlık olmuştur. İmparatorluğun resmî ideolojisi bu iki unsurun birlikte tecellisinden ibarettir. Devlet iktidarını temsil eden Müslüman Türkler, devletin resmî anlayışını, özellikle İslâm'ın temel ilkeleri çerçevesinde oluşturmuşlardır. İslâm dini gündelik hayatın biçimlenmesinde etkin bir faktör olarak rol oynamanın yanı sıra, sosyo-ekonomik ve siyasal örgütlenmenin biçimlenmesinde de belirleyici olmuştur. Hukukun dinî esaslar eksen alınarak belirlenmesi, dinin toplumsal alandaki algısını göstermeye yetmiştir. Her ne kadar örfî hukuku da içinde barındıran ikili bir yapı söz konusu olsa da, ana belirleyicinin din olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Osmanlı'dan tam bir din devleti olarak bahsetmek doğru olmasa da dinin toplumsal yaşamın her kesiminde önemli işlevleri yerine getirdiği kesindir.

Teolojik bir toplum olarak Osmanlı'nın Batılılaşma macerası, zihniyet değişimlerine de etki eden bir süreci başlatmıştır. Modern Batı'nın din dışı algılarla (rasyonalist, materyalist ve pozitivist) biçimlenmesi, Batılılaşma yönündeki Osmanlı'nın din algısına olumsuz anlamda etki etmiştir. Osmanlı ilk kez din dışı sulara açılmayla karşı karşıya kalmıştır. Batılılaşmanın hayat tarzlarındaki somut tezahürleri, Batılılaşma olgusu üzerinde dikkatlerin toplanmasına sebep olmuştur. Yerli anlayışın ve yaşayışın dışında yaşama biçimleri sunan Batılılaşma, kimi tepkileri üzerinde toplamıştır. Bu tepkiler, Batılılaşma ideolojisinin Osmanlı'nın gerilemesine engel olamamasının görülmeye başlanmasıyla, öze dönüş söylemlerinin üretilmesine sebep olmuştur. Öz İslâm'dır, o hâlde İslâm'a dönülmelidir.

Öze dönüş söylemleri Osmanlı'da eskiden beri kimi aralıklarla gündeme gelmiş bir konudur. Osmanlı'daki muhtemel sorunlar, hep İslâm'dan uzaklaşmayla açıklanmıştır. "Bu yüzden de III. Selim'den önce padişahlara sunulan ıslahat layihalarında 'kanun-ı kadime', 'şer-i şerife' dönmek önemli bir yer tutar" (Kara, 1986: XXVII). Ancak Batılılaşma süreciyle, gündeme taşınan öze dönüş talebinin öncekilerden bir farkı vardır. O da, bu kez öze dönme talebi ideolojik bir içeriğe bürünmüştür. Bundan dolayı olsa gerek, bu öze dönüş söylemi daha sahih bir İslâm anlayışına ve pratiğine ulaşmaktan ziyade, istemeden de olsa, modernleşme eğilimlerine ve dönemin

gereklerine daha uygun bir İslâm'a kapı aralamak pratiği içinde bulunmuştur (Kara, 2004: 41).

Her ne kadar Ali Bulaç (2004: 51) İslâmcılığı, siyasî ve ideolojik bir akım olarak değil, her yeni durumda işleyen, gelişen ve kendini üreten bir süreç olarak tanımlamanın daha doğru olacağını ifade etmiş olsa da, İslâmcılık birçok vasfıyla modern bir ideoloji olarak temayüz etmiştir. İdeolojiktir; çünkü İslâmcılık, her alanda toplumsal kurumlar oluşturacak bir fikir ve inanç sistemi olduğunu iddia etmekte, bununla beraber bu iddialarını gerçekleştirmek için toplumsal bir hareketi davet etmektedir. İslâmcılığın bu niteliği, onun siyasî içeriğine bir göndermede bulunmaktadır; ki o da İslâmcılığın ideolojik doğasını ortaya koyan en önemli argümandır (Tunaya, 1962: 1).

Ancak burada bir parantezle belirtilmesi gereken çok önemli bir tavır vardır. Literatürdeki yaygın kullanımına ve artık bir kısım İslâmcının bu adlandırmayı isteyerek ya da istemeyerek kullanmasına rağmen, İslâmcılık ideolojisinin kendi bağlıları, hem söylemlerinin ideolojik bir göndermeye sahip olduğuna karşı çıkmışlar, hem de kendilerini birer ideolog olarak tanımlamayı kabul etmemişlerdir. Onların ısrarlı vurgusu, İslâm'ın bir ideoloji değil bir din olduğu, dolayısıyla kendilerinin de birer ideolog değil, Müslüman oldukları şeklindedir. Yani İslâmcılık neredeyse kimsenin sahiplenmediği bir yafta olarak ortada kalmış bir şeydir (Aktay, 2004a: 16). Ama bütün ortada bırakılmışlığına rağmen İslâmcılık, yoğun çelişik anlamlarıyla, yaklaşık yüz elli yıllık tarihiyle bir düşünce akımının, aksiyoner bir siyasî düşüncenin, dolayısıyla da ideolojik bir yapılanmanın karşılığı olarak vardır. Bu durum İslâmcıların isteği ve arzusu dışında gerçekleşmiş olsa bile böyledir. Kaldı ki artık İslâmcılar için "İslâmcı kavramı bir siyasal kimlik öğesi olarak... İslâm'ı bir geleneksel kültürel kimlik olmaktan öte sahiplenmeyi ve bunun siyasal temsilini aramayı ifade eden bir kavram olmuştur" (Aktay, 2004a: 16).

Modern bir ideoloji olarak İslâmcılığın ne zaman ve kimler tarafından başlatıldığı tartışmalıdır. Tartışmayı alevlendiren en önemli sebep İslâm'ın, dolayısıyla İslâmi taleplerin çok eskilere dayanıyor olmasıdır. Bu tarihsel süreklilik, modern zamanlardaki milad belirleme çabalarını bulanıklaştırmaktadır. Yine de bu konuda yapılmış çalışmalar İslâmcılığı, azami son yüz elli yıla sıkıştırmış olmanın kesin kararlığıyla, farklı zamanlar ve kişilerle başlatırlar. Zaman konusunda 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nı milad kabul edenler olduğu gibi, 19. yy'ın son çeyreğini esas alanlar ya da II. Meşrutiyet'i ve akabindeki yılları baz alanlarda vardır.[1] Örneğin Ali Bulaç (2004: 48) bütünüyle olmasa bile İslâmcılığın Islahat Fermanı'nın Müslüman tebaa aleyhinde oluşturduğu konjonktürle ilgili olduğunu iddia eder. Şerif Mardin (2002: 9) ise İslâmcılığın 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı'nın uzak çevresinde; özellikle de Hindistan'da şekillenen ama gerçek ideolojik gücünü imparatorluğun merkezinde 1870'lerde kazandığını söyler. Buna karşın Tarık Zafer Tunaya (1962: 19) İslâmcılığı II. Meşrutiyet'le başlatanlardandır. Tunaya'ya göre İslâmcılık, gerçek ve hayli homojen bir fikir akımı hâline bu devrede gelmiştir. İslâmcılığın kurucu babalığını

ise Cemaleddin Afganî'ye tevdi etme gibi genel bir kanaat varsa da (Ülken, 1992: 276), Namık Kemal'le başlatanlar da vardır.

Cemaleddin Afganî'nin İslâmcılığın fikir babası olup olmadığı yönündeki tartışma bir yana bırakılıp da, onun İslâmcı ideolojiye yaptığı kurucu katkı göz önünde bulundurulduğunda önemi bütün açıklığıyla anlaşılır. Afganî'nin İslâmcı ideolojinin birçok argümanına katkıda bulunduğu muhakkak, ama onun özellikle modernlikle; yani modern bilim ve teknolojiyle ilgili söyledikleri önemlidir. Afganî'nin (1987: 98), İslâm dininin felsefe ve pozitif bilimlere, dolayısıyla da medeniyete karşı olmadığını; aksine dinin Müslümanlara bunları öğrenmeyi emrettiğini ileri sürmesi, İslâmcılık ideolojisi için yeni ve önemli bir katkıdır.

Mümtaz'er Türköne (1991: 35-36) İslâmcılığın kuruculuğunu Cemaleddin Afganî'ye bırakmanın tarihsel olarak imkânı olmadığını belirttikten sonra, ayrıca onun yeni bir ideoloji olan İslâmcılık ideolojisi için de orijinal bir katkısının olmadığını iddia ediyor. Türköne'ye göre Yeni Osmanlılar, İslâmcılık ideolojisi açısından daha dikkate değer isimlerdir. Çünkü onlar hem tarihsel olarak Afganî'yi öncelemişler, hem de entelektüel derinlikleriyle İslâmcılık açısından daha kapsamlı ve daha tutarlı görüşler geliştirmişlerdir. Türköne bu iddialarını, Afganî'nin İslâmcı görüşlerini Yeni Osmanlılardan almış olabileceğini iddia ederek sürdürüyor.

İslâmcılığın Namık Kemal'le başladığını iddia edenler arasında yer alan Mümtaz'er Türköne'nin (1991: 14) bu konudaki argümanları ikna edici kabul edilebilir. Çünkü Türköne, Namık Kemal'in Islahat Fermanı'nın hemen akabindeki yıllarda, İslâmcı siyasetin taleplerini inşa ettiğini, Namık Kemal'in metinlerinden hareketle ispat ediyor. Örneğin Namık Kemal'in özellikle siyaset ve hukuk alanlarındaki düzenlemelerin İslâm ilkelerine uydurulması taleplerini bu anlamda değerlendiriyor. Türköne (1991: 102) ayrıca Namık Kemal'in, İslâmcı akımların daha sonra tartıştıkları, demokrasi/meşveret, parlamento/şûrâ, kamuoyu/ehl-i hall-ü akd, halk egemenliği, İttihâd-ı İslâm, ilerleme/terakki, medeniyet gibi meseleleri ilk defa ortaya atan ve ilk defa bu istikamette kuramlar geliştiren Yeni Osmanlılardan biri olduğunu ifade ediyor.

Niyazi Berkes'in ifadesiyle Namık Kemal, Menderes modeli (peykçi) Batıcılılaşmaya ilk karşı çıkan Osmanlı aydınıdır. Bilindiği gibi Berkes (2002: 51), benzer bir görüşle, Batılılaşmaya karşı ilk ciddi tepkinin de İslâmcılık ideolojisinden geldiğini söyler. Ancak Berkes, bu iki örtüşen duruma karşın Namık Kemal'i İslâmcı saymaz.[2] Berkes'in iddialarına rağmen Namık Kemal İslâmcı bir düşünür kabul edilebilir. Çünkü Namık Kemal bu yönde yadsınamayacak ciddi bir söyleme sahiptir. Örneğin ümmetçi bir düşünürdür. Vatan şairi olarak ünlenmiş olmasına rağmen, onun vatan anlayışı, ulusal sınırları ifade eden bir şey değildir. Namık Kemal için vatan, İslâmların vatanıdır (Ortaylı, 2002: 25).

II. Meşrutiyet yıllarını İslâmcılık için milat kabul etmek, doğru zamanlama yapamamak olur. Ancak yine de II. Meşrutiyet yılları İslâmcılık ideolojisinin belli tartışmalar etrafında esas hüviyetini kazandığı yıllara karşılık. Bu dönem İslâmcıları, İslâmcı-

lık ideolojisinin duayenleri olarak anılabilir. Bunlar arasında Sadrazamlar, Şeyhülislâmlar, Nazırlar, din adamları, mütefekkirler, edebiyatçılar ve gazeteciler vardır. Dönemin en geniş yayın faaliyetine sahip dergileri olan *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlü'r-Reşâd* (ikinci kez 1948'de tekrar çıkmaya başlar), *Mekatip ve Medaris*, *Beyânülhak*, *Livayı İslâm* gibi dergileri kendilerine mesken tutan İslâmcılar arasında (1850'lerde, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa) kimler yoktur ki: Filibeli Ahmed Hilmi, Şeyhülislâm Musa Kazım, Said Halim Paşa, Seyyid Bey, İskilipli Mehmed Atıf, Babanzâde Ahmed Naim, Mehmed Âkif Ersoy, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Ferit Kam, Mehmed Ali Ayni, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Fenni Ertuğrul, Ahmed Hamdi Akseki, Şeyhülislâm Mustafa Sabri, Bediüzzaman Said Nursi, M. Şemseddin Günaltay vb.

Tunaya'nın ifadesiyle (1962: 218) bunlar samimi, ciddi ve bilgili insanlardır.[3] Dinî ilimlere olan vukûfiyetleri nedeniyle ulema sınıfına, modern bilimlere olan ilgileri nedeniyle de aydın sınıfına yakın bu insanlar, yeni bir tip olan 'ulema-aydın'ı temsil etmekteydiler (Bulaç, 2004: 56). İslâmcılığın her düzeydeki bu geniş temsilinin bir sebebi; İslâmcılığın bir yandan devlet otoritesine yaslanması iken, diğer bir sebebi de geniş halk kitlelerinin vicdanlarına, tahayyüllerine karşılık gelebilmesidir.

İslâmcılığın Kurucu Paradigması

Tecdid, ıslah, ittihâd-ı İslâm, ihya, Panislamizm gibi kelime ve terkiplerin karşılığı olarak kullanılan (Kara, 1986: XV) İslâmcılık[4], İslâm'ın tarihsel formasyonu ve gelenekleri içinden konumlanarak, bunu her tür durumda, özellikle de siyasal tavır alışta, bir davranış ufku kılma projesidir (Aktay, 2004: 18). Said Halim Paşa (1983: 150) İslâmlaşmak başlığı altında, İslâmcılık ideolojisinin muhtevasını şöyle belirliyor: "İslâmlaşmak dediğimiz zaman, İslâm'ın inançlarını, ahlak, toplum ve siyaset anlayışını, zaman ve çevrenin gereksinimlerine en uygun biçimde yorumlayarak bunlara gereği gibi uymayı anlatmak istiyoruz."

Mümtaz'er Türköne (1991: 26-27) ise İslâmcılığı, Batı'dan gelen ideolojik düşünce yapısı ile geleneksel İslâmî değerlerin bireşimi neticesinde, İslâm'ın ideoloji formu içinde yeniden sistemleştirilmesiyle ortaya çıktığını iddia ediyor.[5] Türköne'ye göre bir ideoloji olarak İslâmcılığı geleneksel İslâm'dan ayıran en önemli özellik, İslâmcılığın kendini meşrulaştarma/doğrulama biçimidir. İslâmcılık, geleneksel İslâm'ın aşkın bir gücün (teocentric-Tanrı merkezli) varlığı ve iradesi paralelinde kendini doğrulamaya çalışmasının aksine, daha rasyonel (antropomorfik-insan merkezli) bir meşrulaştırma sistemine başvurmaktadır.[6] Bu nedenle de İslâmcılık, geleneksel İslâm'a oranla, çok daha dünyevileşmiş olmaktadır.

İsmail Kara (2004: 41-45) İslâmcılık için bazı tutamak noktalarını şöyle tespit ediyor: 1) İslâmcılık dönem olarak da muhteva olarak da modern, modernleştirici, ideolojik ve büyük ölçüde seküler bir söylemdir. 2) Direnişi ve mücadeleyi (cihadı) esas alan bir kurtuluş hareketidir. Geleneksel İslâm'a ve olumsuz Batı'ya (kötü, işgalci, sömürgeci, kâfir, ahlaksız) karşı mücadele edip gerçek İslâm'da ve olumlu Ba-

tı'da (ilim ve medeniyet merkezi) kurtuluşu amaç edinir. 3) İslâmcı söylemin bir yönü Batılı iddiaları ve İslâm'a yönelik eleştirileri şu veya bu ölçüde cevaplandırmaya, reddetmeye, tadil ve tahsil etmeye dönük işlerken, diğer bir yönü de doğrudan Müslümanlara, İslâm'ın mevcut algılanış biçimine müteveccihtir. 4) Din ve İslâm anlayışı modernist düşüncenin ana temayüllerine uygun olarak 'tektip'çi ve merkeziyetçi bir karakter arz eder. 5) Gelenek'le problemlidir. Bu konuda yoğun paradokslar yaşar. 6) İslâm'ın, modern siyasî bir yapılanmaya cevap verebilecek güçte olduğuna inanır. 7) Savunmacıdır.

İslâmcılığın temel argümanı, kendisini var eden nedende gizlidir. O da şudur: İslâm doğası itibariyle, tüm zamanlara ve tüm mekânlara hitap eden bir dindir. Hiçbir zaman ve hiçbir mekânda yürürlükten kalkmayacaktır. Çünkü İslâm, hakikatin bizzat kendisidir. Dolayısıyla İslâm, modern zamanlarda da yürürlükte olmaya yetecek potansiyele sahiptir. Modernliğe ait iyi olan ne varsa, aslında İslâm'da da vardır. Örneğin İslâm aklı, mantığı ve ilmi yadsımaz. Aksine onlar gerçek hüviyetlerini İslâm'ın temel ilkeleri içinde kazanırlar.

Hâl böyleyken modern zamanlarda İslâm ülkelerinin gerilemesinin ve her alanda büyük çöküntüler yaşamasının sebebi nedir? Niçin İslâm ülkeleri büyük ekonomik sıkıntılar yaşamaktadır? Neden bu ülkelerin büyük bir çoğunluğu başka ülkelerin istilaları, işgalleri ve sömürüleri altında ezilmektedir? Ahlaki çöküntünün sebebi nedir? İlme ve bilime düşmanlığı besleyen cehaletin kaynağı nerdedir? Hurafeler, bid'atler, gelenekler neden her yeri sarmış durumdadır?

İslâmcıların bu ve buna benzer sorulara cevapları açık ve nettir: Bütün bu olumsuzlukları var edip besleyen İslâm değildir, yani sorun İslâm'da değildir. Eğer böyle bir durum varsa, ki vardır: Bunun sebebi, İslâm'ı yanlış ve eksik anlayan, dolayısıyla İslâm'ı yanlış ve eksik yaşan Müslümanlardır. O hâlde, yapılması lazım gelen en önemli şey, Müslümanları gerçek İslâm'a dönmek konusunda uyarmaktır. Gerçek İslâm, Peygamber'in yaşadığı döneme bir göndermedir. Asr-ı Saadet olarak nitelendirilen bu dönem, İslâm'ın ilk ortaya çıktığı ve en iyi biçimde örneklendiği dönemdir. Peygamber, İslâmî ilkelerle döneminin en vahşi ve bedevi kabilelerinden, dünyanın en yüce medeniyetine doğru giden yolu açmıştır. "Kur'an esasları üzerinde yükselmiş olan bu medeniyet, maddi ve manevî nüfuz ile kıtalara hükmetmiş, yüzyıllar boyunca bu uzun hakimiyet ve parlak medeniyet aynı zamanda eski Yunan ve Roma'nın fikrî ve siyasî miraslarından da faydalanarak gayet geniş bir felsefe ve tefekkür vücuda getirmiştir" (Tunaya, 1962: 2).

Gerçek İslâm ilerlemeye[7] açık, ilme, akla ve mantığa uymayı emreden, buna karşın hurafelerden, bid'atlerden ve gelenekten kaçınmayı öğütleyen, ahlakı, çalışkanlığı ve dürüstlüğü düstur edinen bir dindir. Dolayısıyla Müslümanlara, özellikle de hilafeti temsil eden son büyük İslâm imparatorluğunun evlatlarına düşen gerçek görev, İslâm'a dönmek vasıtasıyla bu son İslâm imparatorluğunun bekasını temin etmektir. Gerçek İslâm'a dönmek talebi, Tarık Zafer Tunaya'nın (1962: 2) ifadesiyle bir tür İs-

lâmî rönesansa göndermede bulunmaktadır. Bu rönesansı gerçekleştirmek içinse iki önemli düzenleme yapmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi; ilim ve eğitim alanındaki ciddi yenileştirme ve iyileştirmeleri içerecek olandır, diğeri ise içtihat kapısının tekrar açılmasını sağlayacak olan düzenlemedir.

İlim ve eğitim alanındaki iyileştirme talepleri, özellikle dinî eğitimin verildiği medreselerin ıslah edilmesine yöneliktir. Diğer yandan İslâmcıların en önemli söylemlerinden biri olan içtihat kapısının açılması söylemi ise dinin çağdaş problemlere daha kolay cevap vermesini sağlayacaktır. Bilindiği gibi içtihat kapısı yaklaşık 10. yüzyılda kapanmış, o günden bugüne sorunlar, birikmiş geleneksel çözüm yollarıyla aşılmaya çalışılıyordu (Mardin, 2002: 18). Dolayısıyla içtihat kapısının açılması, bir anlamda İslâm'ın çağa ayak uydurmasını kolaylaştıracak bir taleptir. Çünkü "içtihat, dine zamana karşı dayanıklılık sağlayan ve toplumsal her soruna İslâm'ın genel ilkeleri ve Şeriat koyucu'nun maksadı doğrultusunda çözümlerin aranıp bulunmasını temin eden hayati bir çabadır. İçtihat kurumunun bu sosyal ve hukuki boyutu yanında siyasî boyutu da bir o kadar önemlidir. Çünkü İslâm'da resmî din ve devlet görüşü olmadığından, ümmete içtihat ve müçtehitler süreklilik kazandırır. Bu, aynı zamanda siyasal iktidar karşısında ümmetin haklarını savunma, sivil inisiyatif alanlarını genişletme, yöneticilere muhalefet etme, yönetimin keyfi tutumları önüne set çekme, kısaca siyasal katılım kanallarını açık tutma ile yakından ilgili bir durumdur" (Bulaç, 2004: 57). Dolayısıyla İslâmcılık, içtihat talebiyle geleneksel İslâm'ın yüzyıllardır kemikleşmiş kabuklarını kazımaya niyet etmiş olmaktadır.

Gerçek İslâm'a dönülmesi konusunda fazlasıyla ısrarcı olan İslâmcılar, ilerlemeye, bilime ve akla verdikleri önemden ve İslâm toplumunun meselelerini bu kavramlar ekseninde yeniden revize etmelerinden dolayı, rasyonalist, modernist, selefî olarak adlandırılmışlardır. Gerçek İslâm'a dönmek talebiyle temayüz eden İslâmcılar; İslâm'ı, İslâm dışı unsurlarla özünden saptıran, tarihî/geleneksel İslâm'a karşıdırlar.[8]

İslâmcılar öncelikle İslâm dünyasının, sonra da onun en güçlü temsili olan imparatorluğun gerileme nedenleri üzerinde dururken, kimi faktörler tespit etmişlerdir. Bunların en önemlisi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslâm'dan uzaklaşmaktır. Bu sebep bütün İslâm dünyasının gerilemesindeki esas nedendir. İslâmcılar, bu esas sebebin yanı sıra, kimi somut iç ve dış nedenlerle de İslâm dünyasının gerilemesini açıklamayı denemişlerdir. Onlara göre İslâm dünyasının gerilemesinin iç sebepleri arasında, Müslümanların tembelliği, yeniliğe düşman olmaları, İslâmî hakikatlerden uzaklaşmaları anılabilir. Dış sebepler arasında ise Batı'nın İslâm dünyasına yönelik her türlü saldırılarını anarlar. Onlara göre Batı'nın, kültürüyle, tekniğiyle, rasyonel idaresiyle ve nihayet sömürgeci kiniyle, yani maddi ve manevî bütün kuvvetleriyle Müslüman dünyasına saldırması, İslâm dünyasının gerilemesine sebep olmuştur (Tunaya, 1962: 6).

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesine, hatta çökmesine ilişkin sebepleri irdelerken de İslâmcılar, Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Batı taklitçiliğini, ekonomik bağımlılığı, bilgisizlik ve tembelliği anarlar. Onlara göre, son dönemlerde

Batı'ya benzemek için her şeyini feda eden, bu nedenle de benliğini ve öz değerlerini kaybeden Osmanlı, şekilsiz bir hâle gelmiştir. Bu yetmezmiş gibi, bir de cehaletin ve tembelliğin kurbanı olmuştur. Her alanda bir hareketsizlik ve üretimsizlik hâkimdir; bilimden ticarete, sanayiden endüstriye kadar her alanda bir atalet vardır. Bu ataleti besleyen hurafeler her şeye ve her yere hükmeder hâle gelmiştir. Dahası, ekonomi çok kötü bir hâldedir. Sefalet toplumun tüm kesimlerinde yaygınlaşmıştır. Özellikle kapitülasyonlar nedeniyle Batı'ya olan bağlılık bu sefaleti daha da artırmaktadır (Tunaya, 1962: 7-10).

Durum bu iken İslâmcılar, hem İslâm dünyası için hem de Osmanlı İmparatorluğu için tek kurtuluş reçetesi olduğunu; bunun da gerçek İslâm'a dönmek olduğunu söylemişlerdir. İslâmcılara göre, genelde İslâm dünyası özelde ise Osmanlı İmparatorluğu her alanda kalkınmak istiyor ve eski gösterişli dönemlerini tekrar yaşamak istiyorsa İslâm'a dönmelidir. Bir başka ifadeyle, İslâmlaşmalıdır.

İslâmlaşmak, İslâm'a dönmek gibi ideolojik göndermeleri olan söylemler, İslâmcılık ideolojisinin yaslandığı temel argümanları oluşturur. Ancak, modern bir ideoloji olarak İslâmcılığı anlamak için bu argümanların açılımlarına bakmak, alt anlam katmanlarına inmek gerekir. İslâmcılık ideolojisine ait ilk tespit nasıl ki, onun modern doğasına ilişkin ise, bir sonraki tespit İslâmcılığın siyasal göndermeleri içerdiğine dair olmalıdır. Bu şu anlamdadır; İslâmcılar, İslâm'ı bir din olarak salt uhrevi hayatla ilgili ilişkileri tanzim eden bir din olarak görmezler. Bir başka deyişle, İslâmcılar için din, salt Allah ile kul arasındaki inanç ve ibadet ilişkilerini düzenleyen bir sistem değildir. İslâmcılar için din, Allah ile kul arasındaki inanç ve ibadet ilişkilerini düzenlemek ve uhrevi dünyaya ilişkin bilgiler vermek ve inançlar telkin etmekle beraber, en az bunlar kadar bireysel, toplumsal ve siyasal yaşamla da ilgili ilkeler koyucu bir inanç sistematiğidir. Yani bir din olarak İslâm, inanç ve ahlakla ilgili olduğu kadar, gerçek dünyayla; insan ilişkilerinden ekonomiye, hukuktan siyasete, toplumsal yaşamın bütün alanlarıyla ilgili, ilgili olduğu kadar da düzenleyici bir dindir.

Bir ideoloji olarak İslâmcılığa rengini veren esas tematik unsur, onun özellikle siyasetle, hukukla ve devletle ilgili olan söylemleridir. Çünkü İslâmcılık, toplumsal yaşamı düzenleyen hukukun, siyasetin ve sonuçta devletin, İslâm'ın inançları içinde şekillenmesi gerektiğine inanır. Bu nedenle İslâmcılar, ilgilerinin önemli bir bölümünü İslâm'ın siyasî prensipleri üzerine yoğunlaştırmışlardır. Bu prensiplerin birincisi, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılamaz unsurlar olmalarına dairdir. Bir başka ifadeyle, laisizmi inkâr eden İslâmcılar, devlete ait olan her meselede dinin vesayetine inanırlar. Onlara göre, devlet iktidarının kaynağı Tanrı'nın bizzat kendisidir. Dolayısıyla siyasal iktidar, Tanrı'yı temsil makamıdır ve gereklidir. Çünkü "İslâm toplumunda iyiliklerin emredilmesi ve kötülüklerin yasaklanması için siyasî otoritenin varlığı şarttır" (Türköne, 1991: 20). Daha doğru bir ifadeyle siyasî otorite (devlet) ilahî emirlerin gerçekleştirilmesi için dünyevi bir vasıtadır. Ancak, Tanrı'yı temsil edecek idarecinin, Müslümanlar tarafından seçilebileceğine inanırlar. Bu yüzden de istibdadı reddeden ilk dönem İslâmcılar, meşruti rejimi İslâmî olarak değerlendirirler. Öyle ki

Meşrutiyet, Tanrı'nın azamet ve celalini gösteren bir hidayeti ilahî, bir intikamdır (Tunaya, 1962: 45, 98) Daha da önemlisi, her tür bireysel ve toplumsal ilişkiyi düzenleyen hukuk kurallarının da, Tanrı'nın buyruklarına uygun tanzim edilmesi gerektiğine inanırlar. Çünkü hukukun kaynağı da bizzat Tanrı'nın buyruklarıdır.

İslâmcılar siyasî meseleleri ele alırken modernizmin etkilerine açık olmuşlardır. Modern dünyanın yeni siyasal söylemlerini İslâm esasları içinde yeniden yorumlamayı denemişlerdir. Bunun en iyi örneği demokrasi meselesidir. Demokrasi kavramı, geleneksel İslâm'ı modernlikle tanışık bir yenileşmeye/farklılaşmaya açmıştır. Ancak İslâmcılar bu yenileşme sürecini yaşarken, hareket merkezi olarak modernliği değil, yine İslâm'ı esas almışlardır (Çiğdem, 2004: 30). Örneğin tam da bu tutumdan dolayı, İslâmcılar demokrasinin İslâm sınırları içinde değerlendirilebileceğini iddia etmişlerdir. Dahası İslâmcılara göre, şeriata göre yürütülen ülkelerde demokrasi zaten vardır (Mardin, 2002: 25). İslâm toplumu demokratik olduğu kadar, aristokratiktir de (Halim, 1983: 136). İslâm toplumlarını demokratik olarak değerlendiren İslâmcılar, bu iddialarını desteklemek için meşveret ve şûrâ gibi kavramlara başvurmuşlardır. Meşveret bir çeşit halk kontrolü ve şûrâ ise bir tür katılımcılığa karşılık olarak değerlendirilmiştir. Yine insan haklarının İslâm'da ne kadar önemsendiği üzerinde durma yoğunlukları da demokratik söylemlerine karşılık gelen bir şeydir.

İlk dönem İslâmcıların siyasî meselelere olan yoğun ilgisini takip etmek için, onların II. Meşrutiyet dönemindeki tavır alışlarına bakmakta fayda vardır. İslâmcılar II. Meşrutiyet'in İslâmî esaslara uygunluğunu tartışmışlar, bu bağlamda Kanun-i Esasi ve parlamentarizm benzeri konularda lehte ve aleyhte görüşler ileri sürmüşlerdir. Lehte görüşler bildirenler meşruti idarenin istibdadı yıkmış olmasını, 1876 Kanun-i Esasi'nin İslâmî prensipler dâhilinde 1909'da revize edilmesini ve tekrar yürürlüğe girmesini (Mardin, 2002: 15) çok önemsemişlerdir.[9] Aleyhte görüş bildirenler ise, meşruti idarenin İslâmlaşma sürecini tamamlayamamasından şikâyet etmişlerdir. Dahası halk iradesinin tam anlamıyla tecelli etmediğini, aksine padişahın mutlak iktidarını güçlendirdiğini iddia etmişlerdir.

Meşrutiyet yıllarında İslâmcılığın siyaset üzerinde ne kadar belirleyici olduğunun bir delili olarak, dönemin iktidar partisi İttihad ve Terakki'nin 1911'den itibaren gittikçe artan bir tempoyla İslâmcı bir söylem edinmesi gösterilebilir (Tunaya, 1962: 108). Yine diğer yandan İslâmcılık ile siyaset arasındaki ilişkinin bir diğer delili olarak, oldukça tartışmalı bir olay olan 31 Mart Vakası da gösterilebilir.

Geçmiş Müslüman toplumlarda da İslâm'ın gerçek toplumsal yaşama ilişkin olduğu inancı hâkimdi. Yani geçmişte de Müslümanlar, dolayısıyla Müslüman toplumlar dinin sosyal yaşamın her alanına müdahale edebileceğine inanıyorlardı. 19. yy. İslâmcıları da aynı şeye inandıklarına göre, onları kendilerinden önceki Müslümanlardan ayıran şey neydi? Elbette ki söylemlerindeki ideolojik muhtevaydı. 19. yy'da İslâm'ı yaşamın bütün alanları için referans kabul eden Müslümanlar için yeni olan, söylemlerini modernizmin etkileri altında ya da karşısında biçimlendirmeleriydi. Modern dünyada da dinin varlığını koruyabileceğine ilişkin inançlarını, modernliğin

verileriyle teyit etmeye çalışıyorlardı. Kur'an, sünnet gibi İslâm esaslarına dayanmakla beraber, bunların yorumlanmasında, bireyin ve toplumun yaşayışlarını düzenleyecek kuralların İslâm kaynaklarından çıkarılıp uygulanmasında aklı ve bilimi esas tutmak istiyorlardı. Daha doğrusu rasyonel bir metotla, kitap ve sünnetten sonuçlar çıkarmaya çalışıyorlardı. Amaçları İslâm'ın ahlak ve siyaset prensiplerini bütün saflık ve sadelikleriyle ortaya çıkarmak, bunları birey, toplum ve devlet için birer hayat prensibi hâline getirmek, bunlara ideolojik bir değer vermekti (Tunaya, 1962: 19). Bu nedenle de fazlasıyla ideolojik ve rasyonalisttiler.

Ancak bütün ideolojik yönlerine ve rasyonalizmlerine rağmen, dinî nass'lardan hareket ettikleri, rasyonalizmlerini bu nass'lara dayandırdıkları unutulmamalıdır. Dolayısıyla genel anlamda rasyonalizmden uzak, sınırlı denilebilecek bir rasyonalizmi savunmaktadırlar. Tunaya (1962: 20) İslâmcıların rasyonalizmlerinin toplumsal ve siyasal prensiplerle sınırlı olduğunu ifade ediyor.

İslâmcılık ve Batılılaşma

Dönemin bütün fikir akımları gibi İslâmcılığın da en temel problemlerinden biri Batılılaşmak meselesidir. Batılılaşmak konusundaki tavrı, İslâmcılık ideolojisinin niteliğine etki eden bir şeydir. Bilindiği gibi İslâmcılık ideolojisi, Osmanlı'nın Batılılaşma politikalarının mutlak bir başarı sergileyemediği ve Batı'nın her türlü baskısıyla (iktisadî, siyasî, askerî vb) karşı karşıya olduğu şartlarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yüzden de İslâmcılığın temel argümanı, Batılılaşma politikalarını reddetmek üzerine kurulmuştur. Ancak İslâmcıların bu konuda çok homojen bir nitelik gösterdikleri de söylenemez. Bir kısım İslâmcılar, Batılılaşma konusunda çok kesin tavırlıdır.[10] Bunlar, Batı'dan alınabilecek hiçbir şey olmadığı varsayımından hareketle, Batı'ya ait ne varsa inkâr etmek gerektiği fikrinden hareket etmişlerdir. Diğer bir kısmı ise –ki bunlar o günün şartlarında nicelik olarak ciddi bir toplama karşılık gelirler– Batı medeniyetinden, onun üretimlerinden kısmen faydalanma yanlısı bir politika izlemişlerdir.

Bir tür sentez politikasıyla hareket eden bu gruptaki İslâmcılar, Batı medeniyetinin modern çağdaki bazı üretimlerini ve bu üretimleri neticesinde vardıkları gelişim seviyesini görmezlikten gelmenin doğru olmayacağı tezinden hareket etmişlerdir.[11] Çünkü bunlar bir yandan artık bu selin (Batı'dan gelen) önünde durulamayacağını, var kalmak/var olmak için selin ahengine uyulması gerektiğini, diğer yandan da düşünülmesi ve yapılması gerekenlerin acilen pratik hedefler gözetilerek düşünülmesi ve yapılması gerektiğini söylüyorlardı (Kara, 2004: 37).

Bu gruptaki İslâmcılara göre Batı medeniyeti, maddi ve manevî unsurlarıyla ikili bir yapıdır. Bu yapının manevî yönünden alınabilecek hiçbir şey yoktur. Çünkü Hıristiyan Batı karşısında, İslâm dünyasının manevî yönü kıyaslanmayacak ölçüde yücedir. Dolayısıyla İslâm'ın manevî iklimine yaslanarak, Batı'nın maddi medeniyetinin geldiği noktadan alınabilecek şeyler muhakkak ki vardır. İslâm dünyası için alınması lüzumu olan bu maddi yön, Batı'nın ilmi ve teknolojisinden ibarettir. Batı ilmi ve teknolojisinin alınmasında ya da taklit edilmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü ilim

ve teknoloji, Batı değer dünyasından bağımsız şeylerdir. Kaldı ki, Batı ilim ve teknolojideki gelişmişliğini, İslâm dünyasının ilim mirası üzerine inşa etmiştir (Berkes, 2002: 63). Dolayısıyla İslâm dünyasının bir anlamda kendi öz malına sahip çıkmasında bir sakınca yoktur. Ayrıca düşmanın silahıyla silahlanmak, düşmanla mücadelede stratejik bir gerekliliktir.[12]

İslâmcıların zihin dünyasında Batı meselesi, belki biraz da psikolojik bir ihtiyaçtan dolayı olsa gerek, hep bir karşılaştırma konusu olmuştur. İslâmcılar Hıristiyan Batı ile Müslüman Doğu'yu karşılaştırarak, kendileri için bir motivasyon oluşturmaya ya da bir tür ideolojik argüman temin etmeye çalışmışlardır. İslâmcıların söyleminde geçmiş parlak mazisiyle Müslüman Doğu, her zaman Hıristiyan Batı'dan daha üstün olmuştur. Bugün Hıristiyan Batı'nın görece daha iyi bir durumda olması, Hıristiyan Batı'nın kendi öz değerlerinden değil, Müslüman Doğu'nun ataletinden kaynaklanmıştır. Bu ataleti doğuran şey ise, Müslümanların kendi dinlerine yeterince bağlı olmamalarıdır. Müslümanlar, dinlerinden uzaklaştıkça, her alanda gerilemeye başlamışlardır.

Bu karşılaştırmaların ürettiği en önemli tezlerden biri, Müslümanların ahlaken ve manen, her zaman daha yüce bir yerde oldukları yönündedir. Bu teze göre, Müslümanların ahlaki anlamda Batı'dan alabilecekleri hiçbir şey yoktur. Çünkü Batı her zaman olduğu gibi şimdi dahi büyük bir ahlaki çöküntü içindedir. Bu ahlaki düşkünlük Batı medeniyetinin kurumlarına da sirayet etmiştir. O yüzden Batı ideal bir siyasal sistemden ve hukuktan yoksundur. Dolayısıyla gerçek adalet, eşitlik, paylaşım, Batı'da yoktur. Buna karşın bugün içinde bulunduğu bütün geriliğine ve cehaletine rağmen, Müslüman Doğu'da ahlak en yüce kavramdır. Müslümanlar dinin ahlaki telkinlerine bağlılık gösterirler.

Batı'nın ahlakını bırakıp ilmini ve tekniğini almak konusunda kararlı olan İslâmcılar, ilmi ve tekniği almak konusunda da birtakım noktalara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunların başında taklitten kaçınmak gelmektedir. Ayrıca Batı'dan alınacak şeylerin toplumsal ihtiyaçlara karşılık olması da İslâmcılar açısından önemlidir.

Batı'nın bir bütün olarak alınmasını ve aslını kavramadan taklit edilmesini (Afganî, Abduh, 1987: 95) eleştiren İslâmcılar, ilim ve teknikte, sanayileşmede, ticarette, siyasî yapılanmada ve kısmen çalışma ahlakında örnek alınmasında bir sakınca olmadığı inancındadırlar. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslâmcılar, bu saydıklarımız dışında, siyasal yapılanmada da Batılı retorikten etkilenmişlerdir. Bu etkiyle şûrâ, meşveret, parlamento, meclis, hürriyet gibi kavramları gündemlerine alıp tartışmışlardır. İslâmcılar, Batı'yı kendi içinde bölümlemeden, her yönüyle taklit edenleri, özellikle de Tanzimatçıları eleştirmişlerdir. İslâmcıların direndikleri Batılı tek öğe, Batı'nın ahlakı değildir. Başka birtakım kültürel değerleri reddetmişlerdir. Örneğin milliyetçilik konusunda çok temkinli davranırlar. Milliyetçiliğin karşısında, İslâm kardeşliği esası üzerinden işletilen ümmetçiliği ön plana çıkarırlar. İslâmcıların amacı, İslâm milletlerinin birliğini (*İttihâd-ı İslâm*) temin etmektir.

İslâmcı Bir Şairin Serencamı

Döneminin İslâmcıları içinde en parlak isimlerden biri Mehmet Âkif'tir. Âkif'in parlaklığı biraz simgesel değerinden kaynaklanır. Âkif, bu simgesel değerini Türkiye Cumhuriyeti'nin millî şairi olmasına borçludur (Aktay, 2004b: 74). İmparatorluktan ulus devlete uzanan süreçte, İslâmcı bir şair ve mütefekkir olarak yaşadıkları ve tanıklıkları kayda değerdir. Bir İslâmcı olarak, Osmanlı politikalarını yeterince İslâmî olmadığından dolayı eleştiren Âkif, dinî algının dışında bir toplum ve devlet tasavvuru inşa eden laik cumhuriyetin kuruluşuna tanıklık etmesinden ve bu döneme ilişkin hemen hiçbir şey söylememesinden dolayı dikkatle ele alınması gereken biridir. Ancak Âkif'in Cumhuriyet dönemi politikalarına karşı suskunluğu, onun Mısır'a[13] gitmiş olmasıyla birlikte düşünüldüğünde anlamlı olabilir.

Âkif'in Mısır seyahati, kimi yorumcular tarafından sessiz direnişinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Bu yorumlara göre Âkif'in Mısır'a göç etmesinin sebebi; Millî Mücadelenin amaçlarından sapmış olmasıdır (Doğan, 1998: 20). Bir başka ifadeyle Âkif, "Hilafetin kaldırılması ve Şapka Devriminin hemen ardından Türkiye'deki hayatı iyice bunaltıcı ve çekilmez bulmaya" (Aktay: 2004b: 75) başladığından dolayı Türkiye'yi terk etmiştir.

Âkif'in zihin dünyasının teşekkülünde, bir imparatorluk vatandaşı olmanın getirdiği katkı daha çoktur. Sonuçta İslâmcılık, imparatorluğun kurtuluşu için bir reçete olarak sunulmuştur. Âkif de bu amaç doğrultusunda görüşlerini açıklamıştır. Âkif de çağdaşı birçok düşünür gibi, imparatorluğun bekası ve geçmişteki görkemli günlerine dönmesi için İslâmcılık siyasetini gerekli görmüştür.

Her ne kadar Şerif Mardin (2002: 13) çok iyi kanıtlanmayan bir görüş olarak ifade etse de, Âkif'in İslâmcılığında üç önemli düşünürün; Cemalettin Afganî'nin ve onun öğrencilerinden Abdulaziz Çaviş'in, özellikle de Muhammed Abduh'un katkıları anılmaya değerdir (Ünsal, 2004: 74). Âkif sıklıkla bu düşünürlerin görüşlerini kendine referans olarak almıştır. Örneğin "Hasbihâl" başlıklı bir yazısında İslâm'ın ilme ne kadar değer verdiğini ispat etmek için Abduh'ın düşüncelerine başvurmuştur (Ersoy, 2000a: 129). Âkif de tıpkı söz konusu düşünürler gibi, İslâm'ın modern zamanlarda da geçerli olduğu tezinden hareket etmiştir. İslâm dünyasının mevcut geriliği üzerinde dururken, bu gerilemeyi besleyen şeyin İslâm olmadığını, aksine İslâm'ın ilerlemeye (terakkiye) açık olduğunu ifade etmiştir (Ersoy, 2000a: 124). İslâm dünyasının ilerlemesini temin edecek şey Âkif'e göre, öze dönüş hareketidir. Yani Müslümanlar mevcut gerilemelerini, ancak gerçek İslâm'a geri dönerek aşabilirler. *"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,/ Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı."* derken Âkif (2007: 378), bu öze dönüşün hangi zeminde olması gerektiğinin ipuçlarını da vermiştir.

Âkif'e göre gerçek İslâm hurafelerden, geleneklerden, yanlış ve sapkın inançlardan uzak bir şeydir. Gerçek İslâm, bizzat Kur'an'dan beslenen, dolayısıyla da aracı hiçbir tarihsel yoruma itibar etmeyen bir dindir. Nitekim *Süleymaniye Kürsüsünde*'ki o meşhur mısralarıyla bunu çok açık bir biçimde deklare eder:

Lâfzı muhkem yalınız, anlaşılan, Kur'ân'ın,
Çünkü kaydında değil hiçbirimiz ma'nânın:
Ya açar Nazm-ı Celîl'in, bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkiyle bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için! (Ersoy, 2007: 153).

Düşüncelerindeki bu ortak noktalara ve Âkif'in kendi beyanlarına rağmen[14], Âkif'le Afganî, Abduh ve Çaviş arasındaki etkileşimi abartılı bulanlardan birisi de Sezai Karakoç'tur. Karakoç (1998: 20-21), Abduh başta olmak üzere bu düşünürlerin düşüncelerinin Âkif üzerinde hiçbir etkisi olmadığı kanaatindedir. Karakoç'a göre (1998: 20) çekirdekten yetişme İslâmcı olan Âkif, "fikirlerini bu düşünürlerden daha çok, sokaktan, aileden, klasik kültürden, toplumdan, devletin sarsıntılı hâlinden ve en nihayetinde kendinden alıyordu." Âkif'in İslâmcılığıyla onların İslâmcılığı arasında, toplumsal ve tarihsel şartlarla belirlenmiş bir farklılığın oluştuğuna inanan Karakoç, Âkif'in bu düşünürlerden İslâmcılık fikrini edinmediğini, zaten var olan İslâmcılığını geliştirmeye ve beslemeye çalıştığını iddia ediyor. Karakoç'a göre Âkif'le bu düşünürler arasındaki benzerlikler 20. yüzyıl başlangıcındaki İslâm düşüncesinin ortak tarafları ve genel çizgileridir. Karakoç aralarındaki benzerliklere rağmen, Âkif'le bu düşünürler arasında büyük farkların olduğunu da belirtiyor.

Karakoç'a (1998: 21) göre en büyük fark şudur: Âkif İslâm ruhunu canlandırmaya çalışırken, bu düşünürler İslâm'ın genel sistemine yeni bir yorum getirmeye çalışmışlardır. Yine Karakoç'a göre Âkif, İslâm'dan çıkanları uyarmışken, öbürleri daha çok, İslâm gerçeklerini ilim açısından ele alarak, İslâm'a yabancı olanlara hitap etmişlerdir. Özetle "Âkif, akan kanı durdurmaya, yanlış doktor ve tedavi usulüne başvuran yaralıyı kurtarmaya, öbürleri ise, donmuş kanı harekete geçirmeye, statik duruma geçmiş bir medeniyeti ölü noktadan kurtarmaya çalışıyorlardır" (Karakoç, 1988: 21).

Mehmet Doğan'ın (1998: 102), kimi düşüncelerinden dolayı selefî olarak değerlendirdiği Mehmet Âkif, birazda aldığı modern eğitim nedeniyle geleneksel İslâm'a karşıdır.[15] Mithat Cemal Kuntay (2001: 270) İslâm anlayışını aktarırken onun fikrî duruşunu şöyle betimler: "Âkif tekke Müslümanı değil, cami Müslümanıdır; onda cezbeden ziyade secde var"dır. Nitekim *Safahat*'taki 'mütevekkil'i[16] yorumlayışı ve mistisizme karşı olumsuz yaklaşımı bunu ispat eder niteliktedir (Enginün, 2004: 354). İsmail Kara (2004: 39) İslâmcılığın, geleneksel İslâm eleştirilerinde dönemin mecburiyetleri yanı sıra oryantalistik bakış açısının da hâkim olduğunu iddia ediyor. Geleneksel İslâm'ın en önemli kurumlarından olan tasavvufun eleştirilmesini de bu bağlamda değerlendirmek gerektiğini ifade ediyor. Kara'ya göre tasavvuf ve tarikatlar, doğaları gereği uzlet, hâlvet, bir lokma bir hırka, kanaat, ilham, keşf, keramet, rabıta, rüya, rıza, şeyhe mutlak itaat, ricâlü'l-gayb (gayb erenleri), silsile (zincir), istimdat, türbedarlık gibi bilgi kanallarını, hiyerarşileri, inanç ve kabulleri, gelenekleri beslemekte ve yaşatmaktadır. Kara, aktif bir insan tipi ortaya çıkarmak ve toplumu

ayağa kaldırmak amacındaki İslâmcılığın kadim İslâm ahlak telakkisini, yani tevekkül, sabır ve kanaat gibi temel kavramları, İslâmcı söylemin önünde bir engel olarak gördüğünü ifade ediyor

Hilmi Ziya Ülken'in (1992: 218) 'Müslüman sosyalistidir', Topçu'nun (1998: 38) da milliyetçidir dediği Âkif'in en önemli muhalefet alanlarından biri ırkçı milliyetçiliktir. Topçu, Âkif'in milliyetçiliğini 'toprak ve tarih şuuru' olarak tarif eder. Bu kadarı elbette ki Âkif'te vardır. Ancak Âkif modern, Batılı bir ideoloji olarak milliyetçiliğe, özellikle de ırkçı milliyetçiliğe karşıdır. Çünkü milliyetçiliği, İttihâd-ı İslâm önündeki en büyük engel görür. Âkif bu konuyu birçok şiirinde işlemiştir. Örneğin *Hakkın Sesleri* şiirinde milliyetçiliğin İslâm'a aykırı bir tutum olduğunu şu mısralarla dile getirir:

Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine.
«Arnavutluk» ne demek? Var mı şeriatta yeri,
Küfr olur başka değil kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke; Lazın Çerkeze yahut Kürde;
Acemin Çinliye rüçhânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlıkta «anâsır» mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber. (Ersoy, 2007: 183-184)

İslâm birliğinin savunucusu olan Mehmed Âkif, 19. asrın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu içindeki Müslüman toplulukların ayrılıkçı hareketlerine karşı çıkmıştır. Bu yüzden 1908'den, özellikle de Balkan Savaşı'ndan sonra Türk aydınları arasında yaygınlaşan milliyetçiliğe de karşı çıkmıştır. Âkif bu dönemde İslâmcılık görüşünü temellendirmek için âyet ve hadisleri yorumlayarak şiir ve nesirler kaleme aldı. Çoğu Şeyh Şibli, Ferid Vecdi, Abdulaziz Çaviş ve Muhammed Abduh gibi modernist İslâmcı düşünürlerden olmak üzere tercümeler yaptı (Doğan, 1998: 25).

Âkif İslâm dünyasının kurtuluşu için bir yandan gerçek İslâm'a dönmeyi şart koşarken, öte yandan Batı medeniyetinin ilim ve teknik gibi kimi özelliklerini almayı da gerekli görmüştür. Âkif de benzerleri gibi, Batı medeniyetinin manevî yönüne karşı tedbirlidir. Çünkü Âkif'e göre (2000b: 292) Batı medeniyeti maddi anlamdaki gelişmişliğini manevî alanda kesinlikle gösterememiştir. Bu yüzden de Âkif, Batı'nın manevî kültüründe Müslümanlar açısından imrenilecek ve alınabilecek pek bir şey olmadığı kanaatindedir. Âkif'e göre Batı medeniyetinin manevî cephesinde ahlaki çöküntü, insansızlaşma, zorbalık ve barbarlık vardır. Âkif Batılıların sözleriyle özlerinin aynı olmadığını düşünmektedir. O yüzden Müslümanlar Batı'dan ilim ve teknolojiyi almalı, kültürlerini bırakmalıdırlar. Bu dileğini *Süleymaniye Kürsüsünde* şiirinde şöyle dile getirir:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;

Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi «mâhiyyet-i rûhiyye»niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz. (Ersoy, 2007: 170-171).

Ya da;

Garb'ın eşyası, eğer kıymeti haizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür! (Ersoy, 2007: 154).

Âkif, Batı'nın ahlakına rezerv koyarken, ilmine ve tekniğine açık kapı bırakmıştır. Dahası Batı ilmini ve tekniğini almayı bir zorunluluk olarak tespit etmiştir. Âkif'in ilim ve teknik konusundaki görüşlerinin kaynağı olarak Afganî'yi ve Abduh'u anmak yerinde olur. Çünkü ilim ve teknik konusundaki modernist görüşleri Afganî'yi ve Abduh'u, dönemi içinde çok ayıkırı bir yere oturtur. Özellikle Afganî bu konudaki görüşleriyle çok dikkat çekicidir. Hatta kimi tepkileri üzerine çekmesine neden olur. Bu konuda verilebilecek örnek Şerif Mardin'in (2002: 13) aktardıklarıdır. Şerif Mardin'in aktardığına göre Afganî 1869'da İstanbul'a gelmiş, 1870 yılında açılan Dârülfünûn'un açılışında Tanzimatçı eğitimcilerin teşvikiyle bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında 'fen'leri dinin üstünde tuttuğundan dolayı üniversitenin kapanmasına sebep olmuştur. Bu olay da göstermektedir ki Afganî ve takipçileri, ilim ve teknik konusunda, dönemin İslâmcıları için çok aykırı kabul edilebilecek görüşlere sahiptirler.

İslâmî değerlerden ödün vermeden, sadece ilim ve teknik alanında bir modernleşmeyi mümkün gören Âkif, bu görüşünü ispat etmek için Japonya örneğini verir. Japonya dönemin İslâmcıları için neredeyse bir mite dönüşür. Bu mitin İslâmcıların zihninde oluşmasını sağlayan süreç 1900'lerden sonradır. Özellikle Japonların Ruslarla olan savaşlarından 1905 yılında zaferle çıkmaları İslâmcıların bu miti inşa etmelerine katkıda bulunmuştur. İslâmcılara göre bu savaşta Japonlar kendi kültürlerini koruyarak ama Batı'nın savaş teknolojisini kullanarak Rusya'yı yenmiştir (Mardin, 2002: 14-15). O hâlde, tıpkı Japonlar gibi Müslümanlar da kendi kültürlerini koruyarak, Batı ilminden ve teknolojisinden yararlanabilir. Bunda bir sakınca yoktur. Japonya örneği dönemin İslâmcıları için önemli bir referans olmuşsa da, Berkes (2002: 68) gerçekte bu örneğin İslâmcıların tezlerini ispatlamayacağını ifade etmiştir.

Gerçekte Frenk olmaktan iğrenen (Kuntay, 2001: 336) Âkif'in ilim ve teknik alanında gelişmiş Batı'ya hayranlığı ise bilindik bir şeydir. Özellikle de bizzat Batı'yı görme fırsatı yakaladığında bu hayranlığı daha da somutlaşır. Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'daki Müslüman esirlerin durumunu öğrenmek için, Alman hükümetinin daveti üzerine Teşkilât-ı Mahsûsa vasıtasıyla Berlin'e gider. Bu seyahatini hâtıralarında aktarır. Âkif'in bu seyahati vasıtasıyla gördüğü Batı, kimi özellikleriyle örnek alınmaya değer bir Batı'dır.

Âkif için Batı'dan örnek alınacak ilk şey, elbette ilim ve teknolojidir. Ancak Âkif'e göre Batı'dan bunlarla birlikte alınabilecek kimi değerler de vardır. Bu değer-

lerin en önemlisi, çalışma aşkı ve ahlakıyla ilgili olanıdır. Bilindiği gibi Âkif Müslümanların tembelliklerinden ve bu tembelliklerinin sonucu olan sefaletlerinden ve yoksulluklarından çok şikâyetçidir.[17] Bu durumu şöyle betimliyor: "Biz Müslümanlar cihan çalışırken, didinirken, uğraşırken, nâmütenahî terakkiyat, nâmütenahî inkılâplar geçirirken uzaktan seyirci sıfatıyla baktık" (Ersoy, 2000b: 242). Onun için Müslümanlara çok çalışmayı öğütler. Nitekim yazılarının birinde âdeta haykırırcasına çalışmayı telkin eder: "Biz Müslümanlar evvela gitmek, aramak, araştırmakla sonra da ye'se düşmemekle memuruz. Ye's haramdır, ye's küfürdür. Çalışalım... Çalışalım... Çalışalım..." (Ersoy, 2000a: 275).

Ayrıca çalışmanın önemine dair yaptığı vurgularda nasıl ki Batı'dan etkilenmişse benzer bir biçimde, başka bazı Batılı kavramlardan da etkilenmiş ve onları fazlasıyla önemsemiştir. Örneğin o günün siyaset jargonuna ait eşitlik kavramını kullanırken, bu etkilenmeyi görebiliriz. Âkif eşitliğin sözde kalmaması için aracı kurumların işlerlik kazanmasını istemiş, bu maksatla özellikle aydınlara büyük sorumluluklar düştüğünün altını çizmiştir. Bu konuda Rus aydınlarının gayretini örnek göstermiştir (Ersoy, 2000a: 110-112).

Sonuç ve Değerlendirme

Âkif de döneminin diğer birçok sentezci aydını gibi teknik medeniyetle onu meydana getiren zihniyet ve kültürün birbirinden kolaylıkla ayrılamayacağını fark etmemiştir. Zaten İslâmcıların bu bölünmezliği fark etmeleri çok sonralarıdır.[18] İslâmcılar neredeyse yüzyıllık bir farkla bu ayrılmazlığı konuşmaya başlamışlardır. Üstelik geç dönemde keşfettikleri maddi kültür ile manevî kültür ayrılmazlığını, yine büyük oranda Batılı entelektüel katkıya borçlular. Özellikle Batı'da yapılmaya başlanan pozitif bilim eleştirileri, zihniyetle teknoloji ve bilim arasındaki irtibatı kopmaz irtibatı göstermek açısından önemlidir.

İslâmcıların bu ve buna benzer yanlışları yapmasına neden olan şey, elbette ilk önce İslâmcılık ideolojisinin kendisinde aranmalıdır. İslâmcılığın modern bir ideoloji olarak inşa edilmesi, yani modernlik içi bir ideoloji olarak kurgulanması, modernliğin kimi değerlerinin doğal bir biçimde alınmasını ya da en azından yorumlanmasını sağlamıştır. Paradoksal olmakla beraber süreç, tam da buna tanıklık etmiştir. Örneğin İslâmcılar bu süreç içinde bireycilik, sekülerlik, ulus devlet gibi modern değerleri, oldukça zorlama bir çabayla Kur'an-Sünnet, içtihat ve cihad gibi temel İslâmî kavram ve argümanların içine giydirmeye çalışmışlardır (Bulaç, 2004: 60).

Özellikle de "18. asrın ikinci yarısı ile 19. asrın ilk yarısında dikkatle icat ve ihdas edilen bu hüküm ve değerlendirmelerin kısa sayılabilecek bir müddet sonra Müslüman fikir adamları tarafından pek de tartışılmadan büyük ölçüde benimsenmesi, ciddi ve hayati tedirginlikler duymadan içselleştirilmesi ve ardından bu kurgudaki oryantalistik dilin hakimiyet ve siyasetinin unutulması İslâmcı söylemin teşekkülü ile sloganlarının muhtevası ve istikameti açısından" (Kara, 2004: 39) belirleyici olmuştur. Dahası İslâmcılar bu süreçle birlikte, kendilerine ilişkin algılarını da, Batılı

bir etkiyle dönüştürmeye başlamışlardır. Örneğin geri kalmışlık söylemini tam da bu etkiyle kabullenmişlerdir.

İslâmcıları böylesi bir yanlışa sevk eden şey belki de, İsmail Kara'nın (2004: 36, 38) betimlemesiyle; yenik ve bu nedenle savunmacı bir hâlet-i ruhiyeyle bölünmüş bir kimliğe sahip olmalarıdır. Yani İslâmcıların yaşadığı bu kimlik bunalımı kaybedilmiş/unutulmuş/terk edilmiş bir dünya kazanılmamış bir dünya arasında bölünmenin getirdiği zihnî boşaltılmışlıkla doğrudan alakalıdır.

Sonuç itibariyle İslâmcılık, bir anlamda varoluşunu[19] borçlu olduğu Batı karşısında her zaman dinamik ve dönüştürücü bir güce sahip olmuştur. Bir yandan çağın ve toplumsal ilişkilerin gereği olarak Batı'yı anlamak zorunda kalmış, öte yandan bu zorunluluklardan pratik faydalar elde etmeye çalışmıştır. Tek bir Batı'nın olmadığını fark etmek İslâmcılar için farklı siyasetleri gerekli kılmıştır. Bir yandan sömürgeci ve ahlaki çöküntüler içinde kıvranan bir Batı, bir yandan da ilim ve teknolojiyle çağdaş medeniyetin kapılarını aralayan öteki Batı. İslâmcılar bu iki Batı arasından, birinciye bütünüyle ve şiddetle karşı çıkmışken, ötekine daha sempatik yaklaşmışlardır. Bu ikinci Batı'yı izlemenin, kendi kurtuluşları için gerekli olduğunu keşfetmeleri ya da zannetmeleri, birincisi karşısında uyanık ve tepkisel olmalarına engel teşkil etmemiştir. Hangi tavrın daha doğru olduğu tartışmalı bir konu olmasına rağmen, tartışma götürmeyecek nokta şudur; Batı gerçeğini inkâr etmenin İslâmcılık siyasetini hiçbir biçimde yeniden üretip yenilemeyecektir.

KAYNAKÇA

Afganî, Cemaleddin, **Abduh,** Muhammed (1987), *Urvetu'l-Vuska*, çev. İbrahim Aydın, İstanbul: Bir Yayıncılık.

Aktay, Yasin (2004a), "Sunuş", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktay, Yasin (2004b), "Halife Sonrası Şartlarda İslâmcılığın Öz-Diyar Algısı", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık,* Edt. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

Berkes, Niyazi (2003), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berkes, Niyazi (2002), *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Bulaç, Ali (2004), "İslâm'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslâmcıların Üç Nesli", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çiğdem, Ahmet (2001), *Taşra Epiği*, İstanbul: Birikim Yayınları.

Çiğdem, Ahmet (2004), "İslâmcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık,* Edt. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

Doğan, D. Mehmet (1998), *Camideki Şair -Mehmed Âkif,* İstanbul: İz Yayıncılık.

Enginün, İnci (2004), "Osmanlıcadan Modern Türkçeye Türk Edebiyatı ve Öz Kimlik", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, Der. Kemal H. Karpat, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ersoy, Mehmed Âkif (2000a), "Cemaleddin Afganî", *Mehmed Âkif Külliyatı*, Haz. İsmail Hakkı Şengüler, Cilt: 5, İstanbul: Mert Yayıncılık.

Ersoy, Mehmed Âkif (2000b), "Dördüncü Mev'ıza", *Mehmed Âkif Külliyatı*, Haz. İsmail Hakkı Şengüler, Cilt: 5, İstanbul: Mert Yayıncılık.

Ersoy, Mehmed Âkif (2007), *Safahat*, 7. Baskı, İstanbul: Fide Yayınları.

Halim, Sait (1983), *Toplumsal Çözülme -Buhranlarımız-*, İstanbul: Burhan Yayınları.

Kara, İsmail (1986), *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi I*, İstanbul: Risale Yayınları.

Kara, İsmail (2004), "İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

Karakoç, Sezai (1998), *Mehmed Âkif*, 8. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları.

Kuntay, Mithat Cemal (2001), *Mehmed Âkif*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

Mardin, Şerif (2002), *Türkiye'de Din ve Siyaset*, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Şerif (2004), *Türk Modernleşmesi*, 14. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ortaylı, İlber (2002), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özel, İsmet (1995), *Üç Mesele: Teknik, Medeniyet, Yabancılaşma*, 5. Baskı, İstanbul: Şule Yayınları.

Topçu, Nurettin (1998), *Mehmet Âkif*, 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Türköne, Mümtaz'er (1991), *İslâmcılığın Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer (1962), *İslâmcılık Cereyanı*, İstanbul: Baha Matbaası.

Ülken, Hilmi Ziya (1992), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Ünsal, Fatma Bostan (2004), "Mehmet Âkif Ersoy", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

---

[1] Nitekim Tarık Zafer Tunaya'nın İslâmcılık ideolojisini bütünüyle II. Meşrutiyet yılları bağlamında çözümlemeyi tercih etmesi de bunun ispatıdır. İslâmcılığın üç bölümde incelenebileceğini söylerken de bu görüşünü pekiştirecek nitelikte şeyler söylemektedir: "Birinci bölümde, İslâmcı doktrini tedkik icab eder. Genel olarak, İslâm'ın siyaset ve devlet esasları ve bu bakımdan II. Meşrutiyet'in değeri ne olabilir? İkinci Meşrutiyet İslâmî kaidelere dayanmış mıdır ve bu bakımdan tatminkâr mıdır? İkinci bölümde, İslâmcı cereyan II. Meşrutiyet'in siyasî hayatında nasıl bir rol oynamıştır? Hangi olaylara katılmış ne gibi sonuçlar alınmıştır? Türk devrim hareketleri karşısındaki tutumu ne olmuştur ve bugüne hangi meseleleri bırakmıştır? Bu meseleler üzerinde durmak gerek. Üçüncü bölümde de, İslâmcılık cereyanının fikir ve aksiyon alanlarından elde edilen müşahedeler ve tezler incelenecektir." Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı*, Baha Matbaası, İstanbul, 1962, s. 4.

[2] Niyazi Berkes, Namık Kemal'in İslâmcı olarak nitelendirilmesine şu ifadeleriyle karşı çıkıyor: "Onun asıl amacı ne Osmanlı soyunun hükümranlığı, ne de devlette şeriattır. Bunları savunur duruma düşmesi dolaylı olmuştur. Onun için Namık Kemal'i şeriatçılıkla nitelendirmek ya da padişahçılıkla suçlamak büyük bir haksızlık olur. Namık Kemal, ne padişahçı, ne de şeriatçıdır; fakat sözünü ettiğimiz koşul karşısında düşününün anlamlar karmaşası içine düşmesi yüzünden, böyle görülmesine kendisi yol açmıştır." Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 296.

[3] Ali Bulaç'ın ilk nesil İslâmcılar (1856-1924) olarak belirlediği bu isimler özellikle dinî bilgiye olan vukûfiyetleri nedeniyle sonraki İslâmcılardan ayrılıyorlardı. Ali Bulaç'ın ifadesiyle, 'ilk nesil İslâmcılar, tarihsel fıkıh formasyonunun gerektirdiği içtihat yapma donanımına sahip olmasalar bile, yeterli sayılabilecek bir birikime sahiptiler; İslâmî ilimlere belli bir vukûfiyetleri vardı, düşüncelerine referans teşkil etmek üzere kolayca âyet ve hadise başvurabiliyorlar, mezhepler arasında içtihat seçimi yapıyor, gerektiğinde düşüncelerini güçlendirmek üzere bazı hadislerin sened ve metin kritiğini yapıyorlardı. Ama bu birikimlerini en çok 'fikir adamı' profili geliştirme yönünde kullanıyorlardı." Bkz. Ali Bulaç, "İslâm'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslâmcıların Üç Nesli", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 51.

[4] Bilindiği gibi kavram olarak İslâmcılık II. Meşrutiyet yıllarından itibaren kullanılmıştır. Nitekim bu tarihlerden önce İttihâd-ı İslâm terkibi bu manayı karşılamak maksadıyla kullanılmıştır. İsmail Kara İslâmcılık kavramının ilk kez Ziya Gökalp tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. Bkz. İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi I*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986, s. xv.

[5] Mümtaz'er Türköne'nin ilginç bulduğumuz bir fikrini burada anmanın yeri olduğunu düşünüyoruz. Türköne'ye göre İttihâd-ı İslâm, tam karşılığı 'İslâm milliyetçiliği' olan milliyetçi bir ideolojidir. Bu bağlamdaki düşüncelerinin devamında Türköne şu fikirleri ileri sürüyor: "İslâm milliyetçiliğinde mevcut olan milliyetçilik, akültüratif bir ideolojidir. Osmanlı aydınları milliyetçiliği Batı'dan öğrenmişler ve İslâm'a Batı'dan aktardıkları kalıplar içinde bakarak, İslâm'dan milliyetçi bir ideoloji çıkarmaya çalışmışlardır." Bkz. Mümtaz'er Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 267.

[6] Örneğin "Muhammed Abduh'un, Kur'an'ın Fil Suresi'nde geçen Ebabil kuşlarının Ebrehe ordusunu mucizevi taşlarla çörçöp hâline getirmelerini çiçek mikrobu ve çiçek hastalığı şeklinde açıklamaya kalkışması, yine aynı yazarın cinleri bir tür mikrop olarak açıklaması bu teşebbüslerin yaygın olarak bilinen tipik örneklerindendir." Bkz. İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi I*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986, s. LIX.

[7] Ali Bulaç, İslâmcıların zihinsel arka planlarında üç temel paradoksun yattığını düşünüyor, bunların ikisi kartezyen felsefe ve iki dünya arasında kurulmaya çalışılan tartışmalı analojiler iken, üçüncüsü (ki Ali Bulaç bunu birinci sırada ifade ediyor) ilerleme inancıdır. Ali Bulaç'a göre İslâmcılar zihinsel arka planlarında ilerlemeci (lineer/doğrusal) bir tarih görüşüne sahiptirler. Ali Bulaç İbn-i Haldûn'un çevrimsel (devrevi) tarih görüşünü aktarırken, bir anlamda İslâmcıların tarih anlayışlarının ne kadar modernist, bir anlamda din dışı olduklarına dair bir imada bulunmuş oluyor. Bkz. Ali Bulaç, "İslâm'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslâmcıların Üç Nesli", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 60-61. Benzer bir görüşü, ilerleme fikrini evrim düşüncesinin bir ürünü olarak değerlendiren İsmail Kara'da da görüyoruz. Bkz. İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi I*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986, s. XVII.

[8] İsmail Kara İslâmcıların tarihsel ya da geleneksel İslâm karşıtlığını, onların oryantalistik düşüncelere fazla itibar etmelerinden kaynaklandığını söyleyerek eleştiriyor. İsmail Kara'ya göre İslâmcıların alıp sürdürdükleri, geleneksel İslâm'a ve Müslümanlara ilişkin oryantalistik varsayımlar şöyledir: "a) Hurafelere, batıl inançlara, menkıbelere, İsrailiyata bulanmış bir inançlar manzumesi ve din; b) Müstebit (ortoriter/totaliter/despotik) bir siyasî yapı; buna karşılık itaatkâr, sesini yükseltmeyen bir toplum; c) Âtıl, hareketsiz, vurdumduymaz, gözü ahirete dönük bir toplumsal yapı ve ilişkiler ağı, d) Kadın erkeğin, müslimle gayrimüslimin, hürle esirin hukuken, siyasetten ve statü itibariyle eşit olmadığı bir sosyal hayat; e) Sa'y u gayreti, içtihadı, iradeyi değil de pasif bir hat üzerinden cereyan eden tevekkülü, sabrı, kaderi, kanaati, bir lokma bir hırkayı öne çıkaran bir zihniyet ve yaşama üslûbu; f) İlmî ve felsefî gelişmesi 12. asırda durmuş; şerhlere, haşiyelere, tekrara, ezbere boğulmuş, taklitle yürüyen bir ilim anlayışı ve kendini yeniden üretemeyen, yeni meseleler vaaz edemeyen, bu yüzden de geçmişte kalan bir tedris tarzı..." Bkz. İsmail Kara, "İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 38.

[9] Tunaya'nın aktardığına göre 1909 Kanun-ı Esasi'sinde şöyle bir madde vardır: "Kavanin ve nizamatın tanziminde muamelatı nasa erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile âdâb ve muamelât ittihaz kılınacaktır...". Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı*, Baha Matbaası, İstanbul, 1962, s. 99

[10] Bu konuda en iyi örnek, dinde reforma da karşı çıkan Mütareke devrinin Şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri Efendi'dir. Bkz. Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 19

[11] Mehmed Âkif yazılarının birinde, "Bana öyle geliyor ki ne varsa Şark'ta vardır, diyenler yalnız Garb'ı değil, Şark'ı da bilmiyorlar; nitekim ne varsa Garb'ta vardır da'vasını ileri sürenler yalnız Şark'ı değil Garb'ı da tanımıyorlar" diyor. Bkz. Mehmed Âkif, "Hasbihal", *Mehmed Âkif Külliyatı*, Haz. İsmail Hakkı Şengüler, Cilt: 5, Mert Yayıncılık, İstanbul, 2000a, s. 180.

[12] İsmail Kara tam da bu söylem üzerinden İslâmcılık eleştirilerini şöyle sürdürüyor: "İslâmcı söylemde itibarlı bir yeri olan 'düşmanın silahıyla silahlanma'nın altında işleyen naif mantık da belki de buralarda tespit ve deşifre edilebilir. Bu noktada düşmanın silahıyla silahlanmak, düşman gibi olmak, düşman gibi düşünmek ve onun ağzıyla konuşmak değil nedir? (İslâmcı söylemin her şeyden daha ziyade mevcut Müslümanlığı ve Müslümanları, Müslümanların din/İslâm anlayışını tenkit etmesi de 'düşmanın silahıyla silahlanmak'la alakalı olmasın!) Ağırlıklı olarak teknik-teknolojik donanıma, sanayiye, maddi-askerî güce, bilime vurguda bulunan bu 'silah'la mücehhez olma temayülü, kuvvet ve iktidar merkezli yeni bir kültür ve medeniyet algılamasını da gündeme getirecek, birçok dinî, millî hassasiyet noktasını zaafa uğratacaktır. Burada giderek silikleşen ve önemsenmeyen üslup ve tarz meselesine de göndermede bulun-

mak gerekiyor." Bkz. İsmail Kara, "İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 6: İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 39.

[13] İlk kez 1914 yılında dostu Abbas Halim Paşa ile Mısır'a giden Âkif, bu tarihten sonra kimi zamanlar Mısır'a gidip gelmiştir. 1926'ya kadar kimi aralıklarla gittiği Mısır'da kışları kalmayı tercih etmiş, yazları ise tekrar Türkiye'ye dönmüştür. 1926'da bir daha gittiği Mısır'dan bu kez 1936 yılında, ölümünden ancak bir yıl önce dönmüştür. Mithat Cemal Kuntay, Abbas Halim Paşa'nın Âkif'e sunduğu bu imkânın şöyle trajik bir sonucu olduğunu düşünmektedir: "Din şairi olduğu için Mısırlı Prens Abbas Halim'le dost olan Âkif, 1914'ten sonra hemen her kış Prensin 'Halvan'da misafiriydi: Bu dostluktan bir gün bir imkân çıktı: Mısır'da on sene oturmak imkânı! Âkif'in seciyesinde, bu imkân tesir yaptı: Memleketine daha kolay küstü." Bkz. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 216

[14] Örneğin 13 Mayıs 1326 tarihli *Sırât-i Müstakîm* de "Hazretin hâtıra-i pâkine sürülmek istenilen bir lekeyi, bir levs-i bühtanı gösretrmek" maksadıyla kaleme aldığı "Cemaleddin Afganî" başlıklı yazısında Âkif, Afganî'den Şark'ın yetiştirdiği fıtratların en yükseği olmasa bile en yükseklerinden biri olarak bahsetmektedir. Âkif'e göre Afganî'nin âlem-i İslâm'a en kıymetli yadigârı ise Müftî-i merhumu olarak andığı Şeyh Muhammed Abduh'tur. Bkz. Mehmed Âkif, "Cemaleddin Afganî", *Mehmed Âkif Külliyatı*, Haz. İsmail Hakkı Şengüler, Cilt: 5, Mert Yayıncılık, İstanbul, 2000a, s. 45-46.

[15] Ancak Mısır'da kaldığı o uzun dönemde tasavvufla ilgilendiği, tasavvufa sığındığı bilinmektedir. Bu konu için Bkz. Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, 8. Baskı, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 28.

[16] Ancak Âkif'in, dolayısıyla dönemin İslâmcılarının bu kavramlara hangi bağlamlarda karşı çıktığı da hatırlanmalıdır. Örneğin Âkif'in karşı çıktığı tevekkül şudur: *"«Allah'a dayandım!» diye sen çıkma yataktan... / Tevekkülün ma'nâsı bu mudur? Hey gidi cahil!/ Atalarını zannetme, yüzyıllarca uyurdu,/ Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?"* Bkz. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, 7. Baskı, Fide Yayınları, İstanbul, 2007, s. 424.

[17] Âkif Müslümanların tembelliklerinden dem vururken, tembelliğin mekânı Osmanlı kahvelerinden çok çarpıcı bir dile bahseder ve onları 'Mahalle kahvesi Şark'ın harîm'i kâtilidir' diyerek yerer. "Mahalle Kahvesi" şiiri toplumsal bir yarayı; miskinliği, tembelliği, boşvermişliği, basit hazların içinde ömür tüketmeyi etkileyici bir anlatımla okuyucuların önüne koyar. Şiirde eleştirilerin dozu o kadar artar ki, mahalle kahveleri ahırla kıyaslanır hâle gelir: "Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik;/ Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma, pis bir eşik./ Şu gördüğüm yer için her ne söylesem câiz/ Ahırla farkı: O yemliklidir, bu yemliksiz!" Bkz. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, 7. Baskı, Fide Yayınları, İstanbul, 2007, s. 103. Ancak Âkif, miskinliği ve tembelliği besleyen bu mekânların tarihsel bir miras olmadığı düşüncesindedir. Âkif geçmişin çalışma ahlakı ve erdemiyle yoğrulduğunu ifade ediyor. Nitekim bir başka şiirinde yine kahveler bahsinde bu konuda bir açıklama yapar "Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?/ Hayır, deden sana, bak, hastahaneler yapmış!/ Yanında Mekteb-i Tıbbiyye'ler, neler yapmış!" Bkz. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, 7. Baskı, Fide Yayınları, İstanbul, 2007, s. 210.

[18] Örneğin bu konudaki en önemli metinlerden biri olan İsmet Özel'in *Üç Mesele* adlı kitabının ilk yayın tarihi 1978'tir. Yani İslâmcıların bilim ve teknolojiyle, değerlerin ayrışmazlığını keşfetmeleri ya da en azından dikkatlerini böylesi bir konuya yöneltmeleri ve kısmen bu konuda düşünüp, fikir beyan etmeleri 1980'lere ve sonrasına denk gelmiştir. Bkz. İsmet Özel, *Üç Mesele: Teknik, Medeniyet, Yabancılaşma*, 5. Baskı, Şule Yayınları, İstanbul, 1995.

[19] Ahmet Çiğdem Türkiye'deki bütün siyasî ideolojiler ve teoriler gibi İslâmcılığın da Batılılaşmanın dolaysız bir ürünü olduğunu düşünmektedir. Ahmet Çiğdem'e göre bu özelliğinden dolayı İslâmcılık her zaman Batıcılıkla yakın ilişkileri, çatışmaları ve uzlaşmaları olan bir ideoloji olmuştur. Bkz. Ahmet Çiğdem, *Taşra Epiği*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 122.

CEMAL ŞAKAR

MEHMET ÂKİF: "KUCAKLAŞIR MEDENİYYETLE DİN TAMÂMİYLE"

İmparatorluğun sınır uçlarında başlayan yangının içeriye de sirayet ettiği yıllardır; Mehmet Âkif Ersoy'un yaşadığı zamanlar. Yangının büyüklüğünü anlatmaya gerek bile yok, çünkü sonunda imparatorluğun çökertilmesiyle sönmüştür. Çöküşle neticelenen değişimler, devrimler safha safha o kadar hızlı yaşanmıştır ki; birçok şey bir insan ömrüne sığmıştır. Daha sonra tüm şiirlerine başlık olacak bu safhalar, Âkif'in hayatında baş döndürücü bir hızla gelişmiştir. Bu dönemde onu yangının orta yerinde çaresizlikler içinde kalakalmış biri olarak düşünmek sanırım hatalı olmayacaktır; kurtarabildiği her şeyin kâr kalacağının bilincinde olan biri. Bir yandan yangını söndürmeye çalışırken, diğer yandan da alevlerin ortasında kalan 'bir şey'leri kurtarma telaşında olan bir muzdarip.

Bu cehd ve azmi nedeniyle tam bir eylemci olan Âkif'te bir tasarım olarak medeniyet fikri üzerine derin mülahazalara rastlamak zordur. Elbette bunun birkaç nedeni vardır. Öncelikle, imparatorluk çöküş hâlinde; devlet uçurumun kıyısında olsa bile Osmanlı'yı kuran ve ayakta tutan ilke olarak İslâm hem kurumlarda, hem de toplumsal yaşamda hâlâ etkisini sürdürmekteydi. Hayatın her alanında yaşayan, akmakta olan İslâm'ı bir sorunsal etrafında ele almak bu bakımdan zordu. Dahası devlet yıkılsa bile medeniyet sürebilir; kurulacak yeni devlete de güç verebilir umudu oldukça güçlüydü. Ayrıca varolma/varkalma savaşımı içindeydiler; böylesi bir dönemde halkı aydınlatmak ve fiilen direnişe omuz vermekten başka ivedilik kesbeden bir durum düşünülemezdi.

Safahat'ta (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Gonca Yay., İstanbul 1987) 'İslâm medeniyeti' fikrini kavramsallaştırmaması ve bir tasarım olarak kurmaması, Âkif'in medeniyet tasavvurunu es geçtiği anlamına gelmez. Tersine, Âkif ilerleyen bölümlerde değineceğimiz gibi, Müslümanların Hz. Peygamber'in önderliğinde çölün orta yerinde, otuz yılda üç bin yıllık bir medeniyet kurduğunu vurgular. Ancak onun düşüncesinde medeniyet ve medenîlik; içinde bulunduğu şartlar nedeniyle genellikle Batı medeniyetini gösterir ve olumsuz bir içeriğe sahiptir. *Safahat*'ta her nerede medeniyet kavramsallaştırması varsa bu anlamda kullanılır. Örneğin Rusya'daki baskıları anlatırken ironik bir medenîlik vurgusu yapar: *"Medenî Avrupa, bilmem, niye görmezdi bunu?"* (s. 149). Japonya'nın gelişmesini de, doğru anlaşılmış bir medeniyet tasavvuruna bağlar ki; bu anlayış Âkif'in düşüncesinde çok önemli bir yer tutar: *"Âdemin en temiz ahfâdına mâlik bir ada. /Medeniyyet girebilmiş yalnız fenniyle.../ O da sâhiplerinin lâhik olan izniyle."* (s. 156). Başka bir yerde fırka belâsına zebun olmuş bir kavmi: *"Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?"* (s. 164) diye sorar. Yine aynı bağlamda: *"Siz ki son lem'a-i ümidisiniz İslâm'ın,/Dayanın gayzına artık*

medeni akvâmın!" diye diretir. Örnekleri çoğaltabiliriz: *"«Medeniyet» denilen vahşete lâ'netler eder;"* (s. 182). *"Medeniyyet denilen maskara mahlûku görün:"* (s. 183). *"«Medeniyyet» size çoktan beridir diş biliyor;"* (s. 188). *"Medeniyyet denilen kahbe, hakîkat, yüzsüz."* (s. 388). Ve *İstiklâl Marşı*'ndaki, *"«Medeniyyet!» dediğin tek dişi kalmış canavar?"* (s. 485).

Âkif'in medeniyete böyle olumsuz bir anlam yüklemesinde sanırım en güçlü etki; yaşanan işgallerle birlikte Batı'nın gerçek yüzünün ortaya çıkmasıdır. Zira son yüzyıllarda yaşanan gelişmelerle birlikte; medenîlik, medeniyet, modernlik Batı'ya ait kavramlar olarak tebarüz etmişti. Bilindiği gibi Batı; modernleşmeyi ilerlemenin, atılım yapmanın tek geçerli yolu ve yöntemi olduğuna diğer toplumları inandırmıştı. Zaten modern proje de bütün gücünü bu ikna edişten alıyordu. İlerlemeci bir anlayışa göre kurulan bu proje, toplumları 'ileri gitmişler' ve 'geri kalmışlar' olarak ikiye bölüyordu; tabi iyice umutsuzluğa düşenlere teselli olarak 'gelişmekte olanlar' diye de bir tasnif vardı. Savaş meydanlarında yenilmeye başlayan Osmanlı da, bir zaman sonra bu tasnifi kabul etmek zorunda kaldı ve bu kabullenişten sonraki bütün macera ilerleme yolundaki arayışlarla geçti. Özellikle Tanzimat'la birlikte iyice mücessem hâle gelen bu arayışlar beklenen sonuçları vermemiş; ama Osmanlı devlet yapılanmasında radikal değişikliklere yol açmıştır. Batılı değerlerin meşruiyet kazanmasıyla askerî, bürokratik yapılanma ve eğitim sistemi bu değerlerle revize edilmiş ve kısa vadede toplumsal yaşamda karşılıkları görülmeye başlanmıştır.

Böylesi bir atmosfer altındaki Osmanlı aydınının Batı'yla teması artmıştır. Özellikle oraları gidip gördükten sonra geri kaldıklarına dair kanaatleri pekişmiş; bu kabulleniş onlarda derin bir bilinç yarılmasına neden olmuştur. Çünkü ilmen, fennen Batı'nın geldiği nokta ve gelinen bu noktanın gündelik hayattaki maddî karşılıkları onların gözlerini kamaştırmıştır. Andığımız gelişmeler ister istemez medenîlik, medeniyet gibi olguların Batı'yla/Avrupa'yla özdeşleşmesine yol açmıştır.

Âkif'in medeniyete olumsuz anlamlar yüklemesinin arka planında da bu özdeşlik yatıyordu. Ancak, İslâmî değerler zayıflamış, geriye itilmiş olsa da yaşıyor ve onlardan –bir zümre hariç– vazgeçemiyorlardı.

Yaşadıkları bu çatışmayı; Batı'nın ilmini ve fennini alıp ahlakını almamak şeklinde bir formülasyonla aşmayı seçtiler. İlmin, özellikle fennin kendi ahlakını, kendi tüketim biçimlerini gittikleri yere taşıyacakları çok sonra ortaya çıksa da, onlar için başkaca bir çözüm yoktu. İşin garip yanı o dönemde neşvünema bulan Türkçülük, Batıcılık, İslâmcılık akımlarının hepsi de bu formülasyona cevaz veriyorlardı. Bu bakımdan aralarındaki ihtilaf çok da ciddi boyutlarda değildi. Âkif özellikle *Berlin Hâtıraları*'nda andığımız göz kamaşmasını yaşar; oranın kahvehanelerinde, otellerinde, şimendiferlerinde ve hatta sokaklarında; aradığı ilerlemeyi, sıçramayı, çalışkanlığı müşahede eder. Harpten yeni çıkan Almanlar el ele verip gece gündüz çalışmışlar ve ilerlemişlerdir: *"Nüfusunuz iki kat arttı, ilminiz on kat;/Uçurdunuz yürüyen fenne taktınız da kanat."* (s. 300). Âkif, Almanların başarısını beyinle kalbin ahenkli çalışmasına bağlar. Bura-

daki beyin ve kalp vurgusu; aslında dinle ilmin çatışmadığına, dahası birbirlerini beslediklerine, desteklediklerine işarettir. Ancak böylesi bir bilim anlayışı doğrudur, olumludur, insanın hayrınadır. *"Nasılsa mektebiniz tıpkı öyle ma'bediniz./Ne çan sadâsı boğar san'atin terânesini,/Ne susturur medeniyet bu ahret sesini."* (s. 302). Dikkat edilirse Âkif burada medeniyete olumlu anlam yükler. Zira mektep ve mabet aynı kaynaktan beslenmektedir; sanat ve medeniyet de, dinle uyum içindedir.

Japonya'yı da tam bize uygun bir örnek olarak görür. Hatta bu konuda epey ileri giderek onların görünüşte Budist olduğunu, ortaya koyduklarıyla ve bağlandıkları değerlerle tam da İslâm'ın gereklerini yerine getirdiklerini düşünür: *"Şu kadar söyliyeyim: Din-i mübîn orada,/Rûh-i feyyâzı yayılmış, yalnız şekli Buda./Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!"* (s. 155). Onlara Müslüman demek için, bir tek tevhidî inançları eksiktir. Japonları elbette sadece çalışkanlıklarıyla ya da şefkatli, sadık olmalarından dolayı beğenmez. Aslında Âkif orada tam da aradığını bulmuştur: *"Medeniyyet girebilmiş yalnız fenniyle../O da sâhiplerinin lâhik izniyle./Dikilip sâhile binlerce basîret, im'ân;/Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!/Garb'ın eşyâsı, eğer kıymeti hâizse yürür;/Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!"* (s. 156). Osmanlı'nın biraz gayreti olsa, orada İslâm'ın patlayacağına inanır. Benzer bir heyecanı Hind'de de görür. Onlar da, *"Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,"* (s. 157). Elleri sanatlı, fakat tırnaksızdır; fuhşu, içkisi yoktur; Şer'-i ma'suma olan hürmeti bizlerden çoktur. Böyle evlat okutan milletin istikbali elbette istiklâl olacaktır.

Bu olumlu örnekleri dikkate alan Âkif'e göre sorunumuz: İslâm'dan, hakiki, öz İslâm'dan uzaklaşmaktır. *"Demek; İslâm'ın ancak nâmı kalmış Müslümanlarda;/Bu yüzdenmiş demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda./Eğer çiğnenmemek isterlerse seylâb-ı eyyâma;/Rücû etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslâm'a."* (s. 280). İslâm'dan uzaklaşmak bizi atalete sürüklemiştir. "Mahalle Kahvesi" şiirinde uzunca bir şekilde, sürüklendiğimiz atalet duygusunu irdeler. Bu uyuşukluk, tembellik nedeniyle ecdadımızın geride bıraktığı ne varsa hepsinin birer birer yıkıldığını anlatır. *Fâtih Kürsüsü*'nde şiirinde de benzer şekilde suçlamalarını sürdürür ve şöyle bir tespitte bulunur: *"Atâletin o mülevves teressübâtı bütün!/Numûne işte biziz... Görmek isteyen görsün!/Bakın da hâline ibret alın şu koca memleketin!/Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkıbetin?/Yabancılar ediyormuş --eder ya– istikrâh:/Dilenciler bile senden şereflidir billâh."* (s. 230).

Aslında Âkif, İslâm'dan uzaklaşmayla yaşanan zilletin topyekûn bir çöküş olduğunun bilincindedir. *"Kışla yok, dâire yok, medrese yok, mektep yok;/Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok!"* (s. 148). Çöküş zamanlarında bir mesleğin, diğerine göre daha iyi durumda olabileceğini reddeder. *"Beni gördün ya, şu ben kaç paralık şâirsem,/Senin ilmin de odur, nâfile uğraşma, Köse'm."* (s. 380). Aynı şiirin devamında meseleyi çok daha kapsamlı olarak anlatır: *"Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü./Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r-Rüşd'ü?/İbn-i Sînâ niye yok? Nerde Gazâlî görelim?/Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?"* (s. 381). Aydınlar halka uzaklaşmış, yabancılaşmışlardır; dahası çoğu züppe ve kaltabandır. Padişahlar

da saraylarından çıkamayacak kadar korkaktırlar. Vezirler zaten idraksizdir. *Şark* şiirinde de aynı konuları detaylı olarak ele alır; burada Şark illerinde gördüğü tarumarı anlatır: Harâb olmuş iller, serilmiş hânümanlar, başsız ümmetlerdir gördüğü. Çöküş öylesine derindir ki, toplumsal hayat mefluçtur. İslâm'ın bir zamanlar hayat verdiği yerler şimdi öylesine perişandır ki ne insanları, ne de mekânları tanımak mümkündür.

Âkif yükselişin de topyekûn olacağına inanır. Öncelikle ilme doğru adım atmamız gerektiğine inanır. Çünkü başımızdaki felaketin müsebbibi olarak cehaleti görür. Bunun için de yapılması gerekenler şunlardır: *"Mahalle mektebidir işte en birinci adım;/Fakat; bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım./Muallim ordusu derken, çekirge orduları/Çıkarsa ortaya, artık hesâb edin zararı!/«Muallimim» diyen olmak gerektir imanlı;/Edebli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı,/Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü, büyük;"* (s. 247). Halkı eğitmenin önemine o kadar inanır ki; bunun gereğini yerine getirmek üzere kendisi Anadolu'yu karış karış gezer; hatta İslâm coğrafyasında ayak basmadık yer bırakmaz. Yapılacak olan İslâm'a dönmektir; her durumda ilhamı Kur'an'dan almak başat öğedir. Bu bilinçle Batı'ya gidip ilmi ve fenni öğrenip hemen yurda dönerek çalışmak, çok çalışmak ve insanları eğitmek ilk yapılacak şeylerdendir. Mukaddesâta çokça ihtiram edilmelidir: *"Bakın, anâsır-ı İslâm'ı hangi râbıtanın/Devâmı bağlayabilmiş bu müşterek vatana?/Kapılmayın onu ihmal edip salâh umana!/O râbıtayla bu millet bulur bulursa felâh;"* (s. 248). Aslında onun bu fikirleri aynı zamanda; İslâm'ın terakkiye mâni olduğu şeklinde yöneltilen suçlamalara cevap niteliği de taşır. Âkif'e göre İslâm'ın bırakın terakkiye mâni olmasını tam tersine; özünde İslâm'ın olmadığı her türlü ilmi ve fenni gelişme insanî olana aykırıdır. Daha önce de andığımız gibi bunun en iyi örneği Batı medeniyetinin geldiği vahşi ve zalim noktadır.

Bütün bu argümanlara bakarak Âkif'in bir İslâm medeniyeti paradigması kurduğunu söylememiz zordur. Zaten yazımızın başında da belirttiğimiz gibi Âkif'in böyle bir teşebbüsü olmamıştır, olamamıştır. O daha çok 'yaşayan İslâm'ın peşinde olmuştur. *"Ölüler dini değil, sen de bilirsin ki bu din,/Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin./Niye isrâf edelim bir sürü iknâiyyât?/Hoca, mâdemki bu din: Dîn-i beşer, dîn-i hayât,/Beşerin hakka refîk olmak için vicdânı,/Beşeriyyetle berâber yürümektir şânı./Yürümez dersen eğer, rûhu gider İslâm'ın;/O yürür, sen yürümezsen, ne olur encâmın?"* (s. 381). Zaten toplumsal hayatın her alanında yaşayan ve belirleyici olan İslâm olduktan sonra işler kendiliğinden düzelecektir. Dahası o toplumun ortaya koyduğu eserler de kendiliğinden medeniyetin göstergesine dönüşecektir. Âkif, toplumun önüne birileri düşüp İslâm'ı kaldırmazsa; nazariyatla bir şeyler olacağına inanmaz. Burada dört temel ilke belirler: Hakiki iman, salâh, hak, sebat. Bu dördünün birleşmesi durumunda insan için hüsran olmayacağını belirler: *"Hak zelîl oldu mu millet de, hükûmet de zelîl."* (s. 383). Milletlerin ikbali için marifet ve fazileti vazgeçilmez olarak telakki eden Âkif için; Dîn-i mübîn hâlâ bu milleti besleyen en derin kaynaklardan biridir.

Onun yapıp ettikleri varolma/varkalma savaşımında atılan bir çığlıktır. Öncelikle sözün, hükmün geçerli olabileceği bir vatan derdindedir. Bu nedenle Âkif hemen,

şimdi yapılabilir, hayata geçirilebilir pratik çözümlerin arayışındadır. *Âsım* kitabı bu anlamda bir gelecek tasarımı olarak okunabilir. Ancak orada da öne çıkan hemen, şimdi yapılabilecek olanlardır. Elbette o, pratik çözümler peşinde koşarken, medeniyet tasavvurundan tamamen kopmaz. Özellikle İslâm'a yönelik saldırılara karşı çıkarken *Süleymaniye Kürsüsü*'nde şiirinde çöllerde açan medeniyet vurgusunu yapar: *"Dîni tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;/Alalım neş'et-i İslâm'a yakın bir devri:/O ne dehşetli terakkî, o ne müdhiş sür'at!/Öyle bir hârika gösterdi mi insâniyyet?"* (s. 171). Otuz yılda, otuz bin senelik bir terakki gösterilmiş ve ortaya 'fâzıl bir medeniyet' konmuştur. İslâm'ın en büyük medeniyetle zuhur ettiğini söyler. Çünkü onun ruhunda çalışmak, yılmamak, yorulmamak mündemiçtir. Bu vurgular Âkif'in gözünde olumlu medeniyet anlayışının somutlandığı yerlerdir. Bu somutluğu aynı şiirinde bir hayal, bir rüya olarak şöyle tasavvur eder: *"Sayısız mektep açılmış: Kadın, erkek okuyor;/İşliyor fabrikalar, yerli kumaşlar dokuyor./Gece gündüz basıyor millete nâfi' âsâr;/Âdetâ matba'alar bir uyumaz hizmetkâr./Mülkü baştan başa i'mâr edecek şirketler;/Halkın irşâdına hâdim yeni cem'iyyetler,/Durmayıp iş buluyor, gösteriyor, uğraşıyor;/Gemiler sâhile boydan boya servet taşıyor..."* (s. 160).

Medeniyetle İslâm'ı barıştırma gayreti aslında derinden derine sözünü ettiğimiz bilinç yarılmasının göstergesidir. Anlaşılabileceği gibi her türlü barıştırma, kaynaştırma gayreti özünde ayrı, aykırı olan şeyler için söz konusudur. Bu bağlamda İslâm'ı bir pota olarak görür; medeniyetin –tabii ki ilim ve fen vurgulu– İslâm'la kaynaşabileceği bir pota. Elbette burada Âkif ve onun kuşağına haksızlık etmemek için şu saptamayı yapmak yerinde olacaktır: Osmanlı'nın yıkılmakla yüz yüze geldiği bu nokta, son dönemlerde ortaya çıkmış bir durum değildi. Batı'da ortaya çıkan teknolojik devrim karşısında Osmanlı kendini yeniden tanımlayamamış; yüzyıllardır ortaya koyduğu kurumsal ve toplumsal geleneğin içinde donup kalmıştı. Kimi reformist girişimler, radikal değişikliklere yol açmadığı için Osmanlı çöküş sürecine girmişti. O dönem İslâmcılarının devleti, vatanı, ümmeti kurtarmak için ortaya attıkları dinle teknolojinin barıştırılması fikri hiç de yabana atılmamalıdır. Zira ortada bir gerçek vardı; Osmanlı durmadan 'kaybediyordu'. Özellikle 1970'lerde Türkiye'de Müslümanların yaşadığı, teknolojinin kendi ahlakını da getireceği uyanışı; garip bir biçimde andığımız dönemdeki aydınların alenen ya da zımnen suçlanması için uygun bir vasat yarattı. Aslında 1970'lerdeki saptama doğruydu ve yerindeydi. Ancak geriye dönük kimi çözümlemeler yapılır ve bir kısım aydına fatura kesilirken; modern hayat, ülke insanının her yanını, her ânını çoktan kuşatmıştı.

Bir yandan hürriyet arayışları, bir yandansa işgale karşı direniş, devletin yıkılması; yeni devletin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Zamanla Âkif protesto olarak susar, çığlığı sönükleşir: *"Seller gibi vâdiyi enînim saracakken,/Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım./Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;/İnler «Safahât»ımdaki hüsran bile sessiz!"* (s. 411). *Gölgeler*'deki şiirleriyle daha çok metafizik olana yönelir ve çığlığını mâkes bulacağı yeni kuşaklara emanet olarak bırakır.

KADİR CANATAN

MEHMET ÂKİF'İN "ŞARK" VE "GARP" İMGESİ

*Bakın mücâhid olan **Garb**'a şimdi bir kere:*
Havaya hükmediyor kanî' olmuyor da yere.
*Dönün de atıl **Şark**'ı seyredin: Ne geri!*

GİRİŞ

Mehmet Âkif'in düşünce yapısını ve dünya görüşünü anlamak için onun "kendi" (Şark) dünyası ve "öteki"si (Garp) hakkındaki algısını ortaya koymak gerekiyor. Çünkü Şark ve Garp kavramları, onun dünya görüşünü çözümlememizi sağlayacak anahtar niteliğindeki kavramlardır. İlk olarak bu kavramlar onun şiirlerinde ve düşünce dünyasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu sadece onun bu kavramları sık sık kullanmasında değil, çoğu zaman birlikte kullanmasında da görülmektedir.[1] Yukarıdaki alıntı bunun açık bir örneğini oluşturmaktadır. Burada görüldüğü üzere Âkif, Şark ve Garp'ı gelişmişlikleri çerçevesinde kıyaslamaktadır. Ona göre Garp, hem yeryüzüne hem de gökyüzüne hükmeden bir medeniyettir. Oysa Şark, bu noktada oldukça "geri" bir konumdadır.

İkinci olarak Âkif, Şark ve Garp kavramlarıyla yeryüzünde coğrafî bir alanı değil, özü itibariyle farklı iki zihniyet ve medeniyeti ifade etmektedir. Sözgelimi İstiklâl Marşı'nda bu iki medeniyetin özelliklerini bir dörtlükte özetlemeye çalışmıştır:

Garb'ın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
«Medeniyyet!» dediğin tek dişi kalmış canavar?

Burada "Medeniyet!" derken Âkif, elbette "Garp medeniyeti"ni kastetmektedir. Fakat bu sözcüğün sonuna ünlem işareti koyması oldukça anlamlıdır. Kendini tek medeniyet olarak niteleyen Garp dünyası, bu ünlem işaretiyle alay konusu edilmektedir. Garp medeniyetinin maddi unsurları (çelik zırhlı duvar) karşısında Şark medeniyetinin manevî unsurları (iman dolu göğüs) vurgulanmaktadır. Açıktır ki söz konusu kavramların analizi onun bu iki medeniyete nasıl baktığını ve değerlendirdiğini göstermekle kalmayacak, nasıl bir medeniyet istediğini de ortaya koyacak bir öneme sahiptir.

Üçüncü olarak bu kavramların bağlamı olarak Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma problematiği dikkate alınmalıdır. O devirde Batı konusunda toplumda belirginleşmiş zıt iki anlayış vardı:

1) "*Ne varsa Garp'ta vardır. Her şeyimizle tam bir Batılı gibi olmalıyız.*"

Böyle düşünenler ilim, fen ve teknik alanlarında Batı'dan geride oluşumuzun, Batı karşısında yaşadığımız sürekli mağlubiyetlerin faturasını İslâm'a çıkarıyorlar ve şöyle bir düşünceyi seslendiriyorlardı: "*İslâm, terakkiye mânidir. Öyleyse maddi ve manevî her anlamda ve alanda Batılılaşmalıyız.*"

Böyle düşünenler, genellikle aydınlardı ve ahlak konusu da dâhil her konuda Batılılaşmaktan yanaydılar.

2) "*Ne varsa Şark'ta vardır. Garb'a doğru açılan pencereleri kapayalım.*"

Bu tezi savunanlar, Batı'nın çirkin yüzünü gören ve bu yüzden tümüyle ret tavrı içinde olanlardı. Hatta bu karşı çıkışlarını Batı'nın ilim ve fen dâhil her şeyine karşı çıkmak şeklinde genel bir anlayışa dönüştürmüşlerdi. Daha çok "avam"ın fikri olan bu yaklaşım, yenilik namına dışardan gelecek her şeye kapılarını sımsıkı kapatıyordu."[2]

Bu yaklaşım ve söylemleri Mehmet Âkif birçok dizesinde eleştirel bir tarzda dile getirmiş ve bunların karşısına kendi tezini çıkarmıştır. Daha sonra ayrıntılı olarak görüleceği üzere Âkif, Batı karşısında tümden retçi veya konformist olmadığı gibi Şark karşısında da her zaman taraftar ve olumlu bir tutuma sahip değildir.

ŞARK ALGISI

Mehmet Âkif, Şark dünyasını baştanbaşa gezmiş iyi bir gözlemcidir. Kendi ifadesiyle gezerken sadece "kafa gezdirmemiş" ve Müslüman unsurlar arasında ayrım gözetmeksizin onların durumlarını derinlemesine araştırmıştır. Edindiği gözlem ve izlenimleri şiirlerine yansıtmıştır. Aşağıdaki ifadeler onun Şark konusunda ne kadar karamsar olduğunu açıkça göstermektedir:

Harab iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar.
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler;
Riyâlar; türlü iğrenç ihtilâlar; türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemâatsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
«Gaza» namıyla dindaş öldüren bîçâre dindaşlar;
Ipssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!..

Bu uzun alıntıdan anlaşılacağı üzere Âkif, Şark dünyasının sadece ekonomik ve maddi sefaletine değil; sosyal, ahlaki ve dinî hayatın dağınık ve perişan hâline de dik-

kat çekmektedir. Âkif, özellikle iki noktada şikâyet ve eleştirilerini yoğunlaştırmaktadır. İlk olarak Şark, Batı dünyasına kıyasla geri bir konumdadır. Onun söz dağarcığında "gerilik" maddi alanda kendini göstermektedir. Şark dünyası hem ekonomik hem de bilimsel ve teknolojik alanda geri kalmıştır. İkinci olarak Şark, sadece maddi anlamda değil manevî anlamda da istenilen düzeyin çok çok gerisindedir. Şark'ın karşı karşıya kaldığı sosyal, ahlaki ve dini çöküntü en az birincisi kadar önemlidir.

Sorunların kaynakları aynı zamanda sorunların çözümüne de işaret etmektedir. Çözüm konusundaki Âkif'in görüşlerini "iki kudret" tezi olarak adlandırmak mümkündür. İki kudret tezini *Âsım* adlı şiirinde özlü bir şekilde dile getirmiştir.

Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım.
Ma'rifet, ilkin, ahâlîye sa'adet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazîlet gelerek,
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i'lâsına tahsîs ile sarf etmek için.

Âkif, iki kudret diye adlandırdığı "ma'rifet" (bilim ve teknoloji) ve "fazilet" (din ve ahlak) teziyle Müslüman Şark dünyasının bu iki güçten de mahrum olduğunu ve dolayısıyla bu iki şeye ihtiyaç duyduğunu çeşitli biçimlerde dile getirmiştir. Ma'rifet ve fazilet, bu dünyada uzun bir zamandır ihmal edilmiştir.

Büyük bir milletin evladıyız, oğlum, ancak,
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; *hattıkça da ümmet cehle,*

Âkif'e göre bir zamanlar büyük bir millet olan Müslüman Şark'ın gerilemesinin temel sebebi, "son üç asır"da "fazilet ile ilmin birlikte" yürüyüşü terk etmiş olmasıdır. Ma'rifet ile fazilet arasındaki bağın kopması, Müslüman dünyayı hem maddi hem de manevî bir çöküşe sürüklemiştir. Bunun sonucunda ise Batı karşısında yenik düşmüş ve onun mahkûmu olmuştur:

Garb'ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrûm.
Biz, evet, hasmınızın kudret-i irfânından,
Bînasîbiz de o yüzden bu şerefsiz hüsran.

Âkif, Şark ve Garp arasındaki asimetrik ilişkinin temelinde ma'rifetin yokluğunu görür. Ancak Şark, sadece bu yönüyle geri kalmamıştır. Daha da kötüsü faziletten yoksunluğudur. İlmin çekip gitmesiyle ya da faziletle birlikte yürümemesiyle o da durağanlaşmış ve etkisini yitirmiştir.

Sonra, a'sâra süren hayreti çekmekle, bugün,
O fazilet bile hissiz, hareketsiz, ölgün.

Şimdi, Âsım, bana müfrit de, ne istersen de,
Ma'rifetten de cüdâ, Şark, o faziletten de.

Âkif, fazilet ile ma'rifet arasındaki ilişki konusunda düalist bir görüşe sahiptir. Ma'rifet, dışarıdan alınabilir ve toplumsal yapıya eklemlenebilir. Bu iki şey görece birbirinden bağımsız olarak düşünülebilir. Tarihsel olarak bakıldığında Şark'ın kökeninde fazilet vardır. Bunu dışarıdan alması söz konusu olamaz. Ama ilim ve fen, başka medeniyetlerden de gelse alınabilir.

Lâkin istermisin, oğlum, müteselli olmak:
İçtimâî bütün âmillere, kudretlere bak.
Bunların her birinin kuvveti, mâzîye inen,
Kökü mikdârı olur; çünkü bu âmillerden,
En derin köklüsü, en sağlamı, en hâkimidir.
Şimdi, sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir,
Göreceksin ki: Bu millette fazilet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn.

Âkif, Âsım'a verdiği tavsiyelerde maziyle ilişkinin asla koparılamayacağını, dolayısıyla fazileti elde etmek için kendi köklerimize dönmenin yeterli olacağını söyler. Maziye dönmenin ve onunla canlı bir ilişki kurmanın ötesinde uyuyan Şark'ı ayağa kaldırmak için bir şey daha yapmak yeterli olacaktır:

Sade Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi' suları.
Aynı menbâları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.

Bu ifadelerde görüldüğü gibi Âkif'in gözünde Şark, ***geri, atıl ve uykuya dalmış hareketsiz bir dünyadır.*** Bu özellikler tüm Müslüman ülkelerde açıkça gözlenmektedir. Bu geri kalmışlık ve atalet, Şark'a son üç yüzyılda musallat olmuş ve fazileti de alıp götürmüştür. Bu bakımdan Şark sadece maddi ve ilmî bakımdan değil, ahlaki ve sosyal bakımdan da geridir. Dinî ve ahlaki hayatta açık bir çöküş söz konusudur. Bu çöküşü durdurmak ve Şark'a yeni bir dinamizm vermek için kökü kendisinde olan fazilete (bunun temeli olan dine) dönmesi yeterlidir. Bunun ötesinde ikinci bir güç kaynağı olan bilim ve teknolojiyi de elde etmesi gerekir. Bunun da kökeni Garp'tır, ancak bu onunla özdeş değildir. Bilim ve teknoloji, bir medeniyetten diğerine taşınabilir ya da aktarılabilir bir olgudur. Eğer bir Garplılaşmadan bahsedecek-

sek bu bilimsel ve teknolojik anlamda olmalı ve bununla da sınırlı kalmalıdır. Âkif'in Osmanlı ve Müslüman Şark milletleri için önerdiği proje budur.

Âkif'e göre böyle bir projeyi başarılı bir şekilde uygulayan millet, Japonlardır. Onlar bilim ve teknolojiyi Batı'dan almış, ama kendi kültürel kökenlerine sadık kalmış bir millet olarak pekâlâ örnek alınabilir.

Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim;
.....
İstedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbâb-ı terakkîsi? Yakından görmek.
Bu uzun boylu mesai, bu uzun boylu sefer,
Bir kanâat verecekmiş bana dünyâda meğer.
O kanaat da şudur:
Sırr-ı terakkînizi siz,
Başka yerlerde taharrîye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklîd ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın, alınız sa'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyyeti yok san'atin, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi «mâhiyyet-i rûhiyye»niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.

Bu alıntıda geçen bazı anahtar terimler (terakki, taklit, ilim ve mâhiyyet-i rûhiyye) Âkif'in düşünce biçimini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ona göre bir milletin ilerlemek (terakki) için mutlaka ileri bir milleti, olduğu gibi taklit etmesi gerekmez. İlerlemek için her şeyden önce bir millet kendi ruhsal köklerine güven duymalı ve geleceğini bu temel üzerine inşa etmelidir. Nitekim Japonlar böyle yaparak ilerlemişlerdir. Maddi terakki için gerekli olan bilim ve fennin ise milliyeti yoktur, o nerede bulunursa oradan alınmalıdır.

Âkif'in Japonlar hakkındaki izlenimi oldukça pozitiftir. Gezip gördüğü Şark milletleri arasında en fazla onları över ve diğerlerine örnek gösterir. Öylesine ki aslında Japonlar, sadece "tevhid" inancından yoksun kalmışlardır; şeklen Budisttirler ama ruhen Müslümandırlar.

Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl bir millettir?
Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir!
Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübinîn orada,
Rûh-i feyyâzı yayılmış, yalnız şekli: Buda.

Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün,
Müslümanlıktaki erkânı siyânette ferîd;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhîd.

GARP ALGISI

Mehmet Âkif'in Garp algısı tek boyutlu değildir. O, bir yandan Şark ve Osmanlı aydınlarının Batı imajını eleştirir, diğer yandan da kendi gözlemlerine dayanarak yeni bir Batı algısı oluşturmaya çalışır.

Âkif, hem Batı'yı anlama hem de Batılılaşmanın ölçüsü konusunda sıradan halk kadar okumuş ve Batı'ya öykünen aydınlardan ayrılır. Bu konuda her iki kesimin de aşırı bir taraftarlık ve karşıtlık sergilediğine inanır. Aydınlar, Avrupa'yı dinden uzaklaşmış ve uzaklaşmış olduğu oranda da ilerlemiş bir medeniyet görmektedir.

Sanıyorlar ki: «Bugün Avrupa tekmil kâfir.
Mütedeyyin görünürsek, diyecekler, barbar!
«Libri pansör» geçinirsek, değişir belki nazar.»

Bu ifadeler zamanın aydınlarının "biz" imajıyla "Batı" imajının ne kadar iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir. Aydınlar, "mütedeyyin" Şark'ın Avrupalılar tarafından "barbar" olarak nitelemesinden korktukları için onlara benzemek gerektiğini düşünüyorlar. Bu düşüncenin temelinde ise onların tümüyle din-dışı (kâfir) oldukları sanısı yatmaktadır. Eğer bizde onlar gibi olursak, "barbar" imajımızı düzeltebiliriz.

Mütefekkir geçinenler ne diyor sizde bakın:
.....
«Garb'ın efkârını mâl etmeli Şark'ın beyni;
Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; ya'ni:
İçtimâî, edebî, hâsılı her me'selede,
Garb'ı taklîd edemezsek, ne desek beyhûde.
Bir de din kaydını kaldırmalı, zîrâ o belâ,
Bütün esbâb-ı terakkîmize engel hâlâ!»

Aydınlar total bir Batılılaşma fikri ile dinin terakkiye mâni olduğunu düşünürken, halk da tam bunun tersini düşünmektedir. Halk ve aydın arasındaki bu ikilemi Âkif şu şekilde ifade etmektedir:

Gelelim şimdi, ne merkezde avâmın hissi...
Şüphe yoktur ki tamâmiyle bu fikrin aksi:
Görenek neyse, onun hükmüne münkaad olarak,
Garb'ın efkârını, âsârını düşman tanımak;
Yenilik nâmına vahy inse kabûl eylememek.

Halk, sadece dışardan gelecek bir yeniliğe değil, içeriden gelecek yeniliklere de karşı koymaktadır. Çünkü halk, geleneklere bağlı kalmakta ve her yeniliği gelenekten bir sapma olarak değerlendirmektedir. Hatta halk, aydınlar arasında görülen dinsizlik olgusuyla onların bilimsel söylemleri arasında bir bağ olduğunu düşünerek "*Bu fesâdın başı hep fen okumaktır*" diye düşünüyor.

Bu noktada Âkif, bu ikilemden çıkmak için Batı ve Batılılaşma karşısında seçmeci bir bakış açısı geliştirmektedir. Bizdeki aydınların din düşmanlığı, fiilî olarak din ile bilim arasındaki uzlaşmazlıktan değil, aydınların bu iki olgu arasında kurdukları yanlış ilişkiden kaynaklanmaktadır. Batı'da yaşanan din ve bilim arasındaki bu gerilim, ilgisiz bir şekilde bize yansıtılmaktadır. Oysa bir medeniyetin yaşadığı deneyim başkasına teşmil edilemez.

Mütefekkirlerimiz dîni de hiç anlamamış;
Rûh-i İslâm'ı telâkkîleri gâyet yanlış.
Sanıyorlar ki: Terakkîye tahammül edemez;

Aydınların bu sanısı, hem onların Batı'yı hem de İslâm'ı tam olarak tanıyamamalarından kaynaklanmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi Batı, tümden din-dışı değildir. Aydınların bu tür bir Batı imgesi, kendimize bakışı da etkilemektedir. Mademki Batı din-dışıdır ve bu nedenle gelişmiştir. Öyleyse biz de gelişmek için din-dışı olmalıyız! Bu tür bir çıkarım, hem Batı realitesine hem de İslâm realitesine uygun düşmemektedir.

Halka gelince; halk, aydınların fikir ve tavırlarına bakarak Batı ve fen bilimleri hakkında bir fikir yürütmektedir. Aydınlar arasında rastlanan dine kayıtsızlık, halk arasında yanlış bir kanaate sebep olmuştur: Mademki fen okuyan aydınlar dine kayıtsız kalıyorlar, o hâlde fen dine zararlıdır!

Halk ile aydınlar arasındaki bu ikilem ve kısır döngü, Âkif'in medeniyet konusundaki düşüncesini etkilemiş; medeniyetin maddi unsurları ile manevî unsurları arasında bir ayırım yapmaya sevk etmiştir. Üstelik Âkif bu konuda yalnız da değildir. Buna benzer bir düşünce, dönemin pek çok aydınında mevcuttur. Sözgelimi sosyolog Ziya Gökalp, bu sorunu kavramsal bir çerçeveye oturtmuştur. Ona göre medeniyet ve hars (kültür) farklı şeylerdir. Medeniyet, alet ve makine ile ilgilidir ve evrenseldir. Oysa kültür, ulusal olup milletten millete değişir. Bu durumda medeniyete ait olan fen ve teknik aktarılabilir ve bu kültürel anlamda bir yabancılaşmaya sebep olmaz. Ama kültürel etkileşim ve taklit, yabancılaşmaya neden olabilir. Âkif, bilim ve sanatın milliyeti olmadığı şeklindeki görüşüyle Ziya Gökalp'e katılmaktadır. Bu nedenle Batı'dan bilim ve teknolojinin alınmasını savunurken; kültür, ahlak ve din alanında kendi köklerimize bağlı kalmamızı istemektedir. Analitik düzeyde yapılan bu ayırım doğru gözükmekle birlikte, pratikte modernleşme (*modernization*) ile Batılılaşma (*westernization*) iç içe yürüyen süreçler olarak gelişmiştir. Batı-dışı bir modernlik tezi, ancak bu tartışmaların üzerinden bir yüzyıl geçtikten sonra mümkün olabilmiştir.

Daha öncede söylediğimiz gibi Âkif'in Batı algısı sadece aydınların imgelerini eleştirmekle sınırlı kalmamış, doğrudan gözlemler ve okumalar yoluyla yeni bir Batı algısı da oluşturmaya çalışmıştır. Âkif çok iyi bildiği Fransızcasıyla Batı kültür ve edebiyatında ünlü birçok şahsı okumuş ve onlardan etkilenmiştir. Baytarlık eğitimi sırasında da Batı'nın müspet bilimleriyle ve bunları okutan ecnebi hocalarla yüz yüze gelmiştir. Öte taraftan Âkif, Almanya'nın Berlin kentine yaptığı seyahatiyle Batı dünyasıyla doğrudan bir temas kurmuş ve izlenimlerini "Berlin Hâtıraları" şiirinde somutlaştırmıştır.

Âkif, Berlin'de halkın arasına karışıp orada kahvehane, otel, sokak ve istasyon gibi yerleri gezerek olumlu bir izlenim elde etmiştir. Osmanlı ile kıyaslamalar yaparak bu kurumların ve imkânların orada daha nezih ve yararlı bir şekilde kullanıldığını görmüştür. Sözgelimi kahvehane, bizde miskinlik yuvasıyken orada nezih bir mekân olarak işlev görmektedir.

Âkif'in Batıcı aydınlardan bağımsız ve kendi gözlemlerine dayalı Batı imgesi, tümden olumlu bir imge değildir. Ona göre Batı'nın bir de "öteki" yüzü vardır. Bu yüzünde İslâm ahlak ve kültürüyle uzlaşmayan öğeler olduğu gibi insanlığa sığmayan öğeler de bulunmaktadır. İlk noktada Âkif, Batılı milletlerin bazı özelliklerini olumsuz niteler ve bunları almak isteyen aydınlara karşı çıkar:

Fransız'ın nesi var? Fuhşu, bir de ilhâdı;
Kapıştı bunları «yirminci asrın evlâdı!»
Ya Alman'ın nesi var zevki okşayan? Birası;
Unuttu ayranı, ma'tûha döndü kahrolası!
Heriflerin, hani dünya kadar bedâyii var:
Ulûmu var, edebiyyâtı var, sanâyii var.
Giden birer avuç olsun getirse memlekete;
Döner muhitimiz elbet muhit-i ma'rifete.

İkinci olarak Âkif, Batı medeniyetinin emperyalist ve sömürgeci tavırlarını şiddetle eleştirir. Bu yönüyle "medeniyet" onun gözünde olumsuz bir şeydir.

Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar
.....
Medeniyet denilen maskara mahlûku görün
Tükürün maskeli vicdanına asrın tükürün
.....
Medeniyet denilen kahbe, hakikat yüzsüz

Bu dizelerde medeniyet, "canavar", "maskara mahlûk" ve "kahpe" olarak nitelenmektedir. İstiklâl Marşı'na da girmiş olan bu nitelemeler, Batı'nın emperyalist yüzünü deşifre etmektedir. Âkif'e göre Batı medeniyeti, Müslüman Şark başta olmak üzere diğer milletler arasında, "böl-yönet" politikasının gereği olarak tefrikayı uyandırmış ve özellikle "kavmiyet fikri"ni yayarak imparatorluğu parçalamıştır. Bu nedenle

Âkif, milliyetçilik anlamına gelen "fikr-i kavmiyet"e şiddetle karşı çıkmış ve bunun karşısına İslâm'ın ümmet ve ittihâd fikrini koymuştur.

SONUÇ

Âkif'in Şark ve Garp imgesini özetlemek gerekirse o, döneminde çoğu kişinin (aydınlar ve halk olarak) sahip olduğu olumlu "biz" ile olumsuz "öteki" ya da tersi bir kalıpyargı tuzağına düşmemiştir. O, her iki dünya karşısında da eleştirel bir tavır takınır ve söz konusu medeniyetlerin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya çıkarmaya çalışır. Şark ve Garp kavramları, onu kategorik bir düşünceye mahkûm etmez. Bu nedenle o, medeniyetler karşısında eleştirel olduğu kadar seçmecidir de. Batı, bilimsel ve teknolojik ürünleriyle aktarılabilir bir medeniyettir. Bilimsel ve teknolojik ürünler, milliyet ve kültürden bağımsız şeylerdir. Bugün gelinen aşamada bu tür bir görüş oldukça tartışmalıdır, ancak 19. yüzyıl pozitivizminin etkisi altındaki Osmanlı aydınlarının başka türlü düşünmesi çok zordu.

Âkif'in medeniyet görüşünü, Şark ve Garp üzerine yaptığı analizlerden çıkarsamak mümkündür. Ona göre bir medeniyet, ma'rifet ve fazilet üzerine inşa edilmelidir. Bu iki kudret, medeniyeti sapmalardan korur. Şark medeniyeti, ma'rifetten yoksun kaldığı için tek başına faziletle ayakta kalamamıştır. Garp medeniyeti ise faziletten yoksun olduğu için ma'rifeti kötüye kullanmıştır/kullanmaktadır. Sömürgecilik ve sosyal-ahlaki yozlaşma bu tek yönlü gelişmenin bir ürünüdür. Şark ve Garp medeniyetlerinin bu tecrübesi, göstermektedir ki ma'rifet ve fazilet birbirine muhtaçtır.

[1] Araştırmacı Ertuğrul Düzdağ'ın tam metin olarak hazırladığı *Safahat* ve bu eser dışında kalmış 54 şiirinde "Şark" kavramı 42, "Garp" kavramı ise 27 kez geçmektedir.

[2] Mustafa Özçelik, "Mehmet Âkif'in Batı'ya Bakışı", *Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik*, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara 2007, s. 194-203.

MUSTAFA KARA

ÂKİF KİMLERE HAYRANDI NİÇİN?

Fikirle davranışı birbirinden ayırmak zor ise de hayran olma duygusunu fikirlerden çok, davranışlar tayin etmektedir diye düşünüyorum. Mesela ferâgat ve fedakârlık üzerine fikir ve düşünce ortaya koyan bir insanın hayatında bu mübarek davranışlar akis bulmuyorsa ortada 'soğuk bir şaka' var demektir. 'Büyük insan' diye niteleyebildiğimiz zevat, aslında bizim tutum ve davranışlarına hayran olduğumuz kimselerdir. Herkesin paraya taptığı bir devirde, hak ettiği parayı dahi kamu kurumlarına bağışlayan, herkesin makama, mansıba perestiş ettiği bir zamanda koltuk tekliflerini reddeden, herkesin şöhret için takla attığı bir dönemde inzivayı tercih eden şahsiyetler haklı olarak hayranlık duygularına muhatap olmaktadırlar.

Ülkemizde büyük bir kitle, fikir ve davranışları sebebiyle Mehmet Âkif'e hayrandır. Şimdilik konumuz bu değildir. Bu yazıda cevabını arayacağımız soru şudur: 'Âkif kime hayrandı?' 'Âkif kimlerin hangi davranışlarına hayrandı?' Bazen mısralardan bazen satırlardan bazen de satır aralarından çıkardığımız neticelerden, hayranlıkla sevdiği, tanıdığı, dinlediği şahsiyetlerden sadece on kişiyi kısaca tanıtmayı hedefliyoruz.

Önce hayran olduğu üç derviş tanıtılabilir:

Mesnevîhân-ı Şehîr: Hüsameddîn Efendi

Âkif'in hayran olduğu insanların bir kısmı, derviştir. 1770-1863 yılları arasında yaşayan, Nakşî-Mevlevî tarikatlarını en üst seviyede temsîl eden Hüsameddin Efendi bunlardan biridir. Tasavvufî terbiyesini Bursa'da Mehmed Emin Kerkûkî'nin yanında tamamlayan Hüsameddin Efendi, İstanbul'da yıllarca mürşid olarak hizmet vermiş, *Mesnevî* okutmuş; insan yetiştirmiştir. Varlıklı bir âileye mensup olmasına rağmen evlenmeden bütün imkân ve kabiliyetlerini topluma aktarmanın yollarını arayan, *Mesnevî* derslerinde belli bir kültür seviyesinin üzerine çıkmış insanları cezbeden Hüsameddin Efendi'nin en önemli özelliklerinden biri, yöneticilerle ilişki kurmaktan "kurb-ı sultan âteş-i sûzândır" fehvâsınca korkması ve kaçmasıdır. Üst kademe yöneticilerin değil, bizzat padişahın sarayı teşrîf tekliflerini de geri çevirmiştir. Hizmet verdiği Hacı Evhaduddin Tekkesi'ni Sultan Abdülmecit'in tamir ettirmesi esnasında Hünkâr mahfilinin yapıldığını görür görmez o mekânı terk eden Mesnevîhân-ı Şehîr Hüsameddin Efendi, hizmetlerine Eyüp Hâtuniye Dergâhı'nda devam etmiş, vefatında aynı yerde sırlanmıştır. Mehmed Âkif Ersoy, onun saraya davet edildiği hâlde gitmemesi, Dolmabahçe yakınlarından geçerken vâkî olan davete de icabet etmemesi tavrını çok sevmiş olacak ki bu olayı müstakil bir şiirle kaleme almış ve bize aktarmıştır[1]. Hüsameddin Efendi'nin bu mizaç ve tavrını bilmeden aşağıdaki şiirden pek bir şey anlaşılmaz. 'Sebeb-i vürûdu'yla birlikte okuyalım:

Hüsâm Efendi Hoca

Nasılsa ismini duymuş ki bendegânından,
Hüsâm Efendi'yi aldırmak istemiş Sultân.
İrâdeler geledursun, o i'tizâr ederek,
Saray civarına yaklaşmamış, değil gitmek.
Bu izz ü nâz üzerinden epey zaman geçmiş;
Günün birinde, Beşiktaş taraflarında bir iş,
Sürüklemiş o havâliye Mesnevîhânı.
Duyunca vak'ayı Abdülmecîd'in erkânı,
«Çağırtalım mı?» demişler; «evet» demiş,
Hünkâr; takım takım yola çıkmış hemen silâhşorlar.

Hüsâm Efendi henüz Dolmabahçe'lerde iken,
Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer geriden.
— Efendimiz bizi gönderdi çok selâm ediyor;
«Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi?» diyor.
Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
Dönün, ricâ ederiz...

— Dinleyin, sabırlı olun:
Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndüm mü, yandığım gündür!

Hilvan 4 Şubat 1341 (1925)

Said Paşa İmamı: Rifâî Hasan Efendi

Safâhat'ta bu başlıkla yer alan şiir için Âkif şöyle bir dipnot düşmüş: 'Ahlakı da sesi gibi ilâhî olan bu adamı, çocukluğumda bir kere dinlemiştim. Said Paşa'nın kim olduğunu bilmiyorum'. Konuyu biraz açabiliriz.

Abdülmecit devrinin devlet adamlarından biri olan Said Paşa'nın imamı Hasan Efendi, Manisalıdır. Rifâiyye Tarikatı'nın Ma'rîfiyye koluna mensup olup Manisalı Ali Vehbî Efendi'den feyz ve icazet almıştır. 1307/1889 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş, Üsküdar-Sandıkçılar mezarlığına defnedilmiştir. Mezar taşında şu kelimeler var: 'Meczûb-ı ilâhî, bende-i İmâm Rifâî, Said Paşa İmamı Hasan Efendi Ruhuna Fatiha 19 Şevvâl, 1307 Cumartesi.' Sesinin güzelliğiyle İstanbul'un en meşhur mevlithanlarından biri olan Said Paşa İmamının Âkif'i mest eden ahlakı nasıldı? Âkif, bir ahlak âbidesi olduğu için, özel şiirlerle anıp yücelttiği şahsiyetlerin ilahî ahlak ile ahlaklanan kimseler olması gerekiyordu. İşte bu soruya cevap olabilecek iki olay. Ve işte Âkif'in çocukluk arkadaşı İbn-ül'Emîn Mahmud Kemal'in ifadeleri:

Sultan Abdulaziz Hân, Cumâ namazını Dolmabahçe Câmii'nde kılmak ister. Hutbeyi, padişah imamı, Hafız Hasan Efendi okuyacaktır. Sarık ve cübbesiyle hutbeye hazırlandığı bir zamanda câminin baş imamı, Şevketlu Efendimiz Hicaz makâmında okunmasını irade buyuruyorlar. Uyarısını yapar. Bu teklîfe, 'İrâde ile hutbe okunmaz, ne zuhûr ederse o okunur' diye tepki göstererek kıyafetini çıkarır ve câmiyi terk eder.

Orman ve Madenler Meclisi Reisi Şeref Efendi, bir gece Hasan Efendi'yi Mevlîd okumak üzere Cağaloğlu'ndaki konağına davet eder. Said Paşa İmamı, âdeti olduğu üzere, örgü torbasıyla –nerede olursa olsun, çorap örerdi– konağa gelir. Hizmetçiler onun dilenci olduğunu zannederek Hoca ne istiyorsun demeleri üzerine, hiçbir şey söylemeden geri döner Langa'da ki Mûsevîlerin devam ettiği bir gazinoya girer, mahâretini gösterir. Yirmi beş Lira verirler. Ertesi gün durumu, Şeref Efendi'ye anlatır.[2]

Üçüncü olay ise, Said Paşa İmamı başlığını taşıyan şiirde anlatılmaktadır: Vâlide Sultan'ın arzusu üzerine sarayda mevlit okunacaktır. Vakit gelip çatmıştır. Hasan Efendi yoktur. Hazır bulunanlar, ileri-geri konuşmaya başlar, lehinde aleyhinde laflar edilir. Meğer Hasan Efendi, yaşlı, fakir ve kırk gün önce kızını kaybeden içi yanık bir hatunun, yolunu keserek yavrusuna mevlit okuması için yalvarıp yakarması ile karşı karşıya kalmıştır.

İşte 1931 tarihli şiirin son mısraları:

«Nerde kaldın, Hoca?» der, Vâlide Sultan o zaman,
«Sen de kalleşlik edersen, bize eyvahlar ola!»
– Henüz akşamdı ki, gelsem diye, düştüm de yola,
Yürüdüm haylice... Derken –hele sen kısmete bak!–
Öteden karşıma bir yaşlıca hâtun çıkarak,
«Azıcık dursana oğlum!» dedi. Durdum nâçar,
– Göğsün îmanlıya benzer, sana bir hizmet var,
Ama reddetme ki, zâten beni mahvetmiş ölüm;
Bir perîşan anayım dağ gibi evlâd gömdüm!
Kızımın cânı için, bâri bu kırkıncı gece,
Şöyle bir mevlid okutsam diyorum, kendimce,
Nasıl etsem? Okuyan çok ya, benim yufka elim
Hocasın, elbet okursun; hadi oğlum, gidelim.
Ne olur bir yorulursan, hadi bekletme, günah!
Sen benim yavrumu şâd et ki, rızâen li-llâh,
İki dünyada azîz eylesin Allah da seni.

Hâtunun sözleri dîvâneye döndürdü beni;
Ne saray kaldı hayâlimde, ne sultân, ne filân;
«Çile dolsun, yürü öyleyse, dedim, oldu olan!»
Size yüzlerce adam mevlid okur benden iyi,
Ama bîçâre kızın, bağrı yanık anneciği,

Yoklasın merdini, nâ-merdini insan diyerek,
Eli yüzlerce heyûlâya değip boş dönecek!
Fukarânın seneler, belki siler göz yaşını;
Hangi taş pekse, hemen vurmaya baksın başını,
Elin evlâdına yanmaz parasız bir kimse!
Çâresizdim sizi bekletmede, beklettimse.
– Hoca! der Vâlide Sultan, beni ağlatma, yeter!
Yeniden mevlid okursun bize, dâva da biter.

Hilvan, 15 Haziran, 1347 (1931)

Hukuk Adamı ve Şair: Hersekli Ârif Hikmet

Tanzimat Fermanı'nın okunduğu yıl, Bosna / Mostar'da doğan Hersekli Ârif Hikmet, XIX. yüzyılın en dikkate değer şahsiyetlerinden biridir. İlk tahsilini doğduğu bölgede yapan, daha sonra Bursa'ya giden Ârif Hikmet, özellikle hukuk konusunda kendisini yetiştirdi. 1854 yılında İstanbul'a kadar uzanan kısa bir memurluk hayatından sonra istifa eden Cevdet Paşa'nın teşvikiyle yeniden göreve dönen Ârif Hikmet, Bursa, Manastır, Kastamonu, Adana, Cezayir gibi birçok Osmanlı vilayetinde Adliye teşkilatının en üst noktalarında hizmet verdi. Son görevi ise, Temyîz Mahkemesi üyeliği oldu[3].

Selanikli Osman Nûri'nin şehadeti şöyle:

Suâl etme Hüdâ'nın hikmetinden
Cevap al aynı davaya muvâfık
Reîs-i mahkeme Ârif olunca,
Eder her hükmü, kanuna tevâfuk

Resmî görevlerinin dışında şiir ve hikmetle yakından ilgilenen, ilmî-irfanî konularda sözü-sohbeti dinlenen şâirimizin bu yönüne, eserlerinin adı da işaret etmektedir:

1) *Levâyihu'l-Hikem*, 2) *Levâmiu'l-Efkâr*, 3) *Sevânihu'l-beyân*, 4) *Misbâhu'l-İzâh*, 5) *Âsâr-ı Hikmet* (İÜ, İbn-ül'Emîn, Nu, 2570, 3018)

Çukurçeşme'deki evinde haftada bir toplanan 'Encümen-i Edebî' Namık Kemal, Ziyâ Paşa, Osman Şems, Manastırlı Nâilî başta olmak üzere devrin büyükleri bir araya gelir, sohbet ederlerdi.

Olmuşuz biz aşk ile âzâde-i havf u recâ
Sanma kim Hikmet gam-ı endîşe-i ferdâdeyiz.

Hersekli Ârif Hikmet'in şahsiyet ve karakterine âşık olanlardan biri de Mehmet Âkif idi. Âkif'in hayran olduğu bu insanı İbn-ül'Emin Mahmud Kemal'in cümleleriyle biraz daha yakından tanıyalım:

'Nesri selis ve metin idi. Nazmen ve nesren istediği ve istenildiği gibi yazmağa muktedir idi. Edebiyâtımızı en iyi bilenlerin ileri gelenlerinden idi. Edebiyâta dair mülâhazâtı, ders-i edeb addolunurdu. Pek muntazam ve bazen pek mühim ve ciddi söz söylerdi. En ciddi mebâhisten en tuhaf şeylere kadar, arzu edildiği yolda fıkralar, menkıbeler tertîb ve tasnîf edebilirdi. Laubaliliğinden, açık saçık laf savurmasından şikâyet edenler vardı. Câhiller ile ihtilattan pek ziyâde sıkılır ve sakınırdı. İrfândan mahrum olanları insandan saymazdı. Laubali meşreb ve deryadîl olduğu hâlde, ehemmiyetli bir söze, bir hâle bazen ehemmiyet verir, muhatabını hoşlardı. Rütbeye, mansıba asla kulak asmazdı. Hâlini beğenmediği âdemler en âli tabakalarda bulunsalar da yüz vermez, riâyet etmezdi. O, kimseden ürkmezdi. Herkes ondan ürkerdi. Sevdiğini cidden severdi, sevmediğini sever gibi görünmezdi. Ta'ban hür olduğu için bir ferde baş eğmezdi. Laîmin levminden, zalimin tasallutundan ihtiraz etmezdi. Herkesin –dilsizler gibi– birbirine işâretle anlattıkları korkunç maddeleri o, alenen söylemekten sakınmazdı. "Müslümanlık, Hak yolunda kahramanlıktır" derdi.'[4]

20 Mayıs, 1903 de vefat etti. Mehmed Âkif, Ârif Hikmet'in vefatını duyar duymaz, yollara düşer. Dostu Bursalı Halil Edib ve Neyzen Tevfik'i alarak, üstadın Şehzâdebaşı'ndaki evine gider. Ârif Hikmet'in vefatı üzerine 123 beyitlik bir mersiye kaleme alan Âkif'in tarih ve imzası şöyledir:

"14 Kânûnisânî 1319 Hâk-i pây-i ashâb-ı kemâl."

Âkif, bu mersiye vesilesiyle pek çok konuya parmak basar. Ârif Hikmet'in şahsiyetiyle ilgili bilgi sunarken, âlim ve âriflere reva görülen ilgisizlik ve vefasızlıktan şikâyet eder.

Öyle bir fâzıl-ı nihrîr idi Ârif Hikmet
Ki onun mislini nâdir görecektir ümmet.
Hâs idi kendine pek şanlı olan vâdîsi
Ümmetin oydu hakîkatte hele Sa'dî'si.

Merhumun evine doğru yol alırken büyük bir kalabalıkla karşılaşacağını uman Mehmed Âkif, sükût-ı hayâle uğrar:

Bir de vardıkta ne görsek koca bir cemm-i gafîr:
Beş on âdemle, beş on zâkir u dervîş-i ecîr!
Bir bulut kaplayarak beynimi işte o zaman,
Etdi dîdemdeki âvâre dumû'um feyezân.

Mersiyenin ilerleyen mısralarında Ârif Hikmet'in irfanî yönüne işaret ediliyor:

Gâh ihyâ ederek Hazret-i Muhyiddîn'i.
Hep Futûhât gelirdi o zaman telkîni.

Son mısralarsa, şöyle:

Ârif, bize sen bârika-i hikmet-i Hak'tın,
Dar geldi cihân şa'şa'a-i feyzine, baktın,
Yükseldin ufuktan, bizi zulmette bıraktın.
Mâdâm ki bir gün gelecek ayrılacaktın,
Evvel niçin kalbimizi nârına yaktın![5]

Abbas Halim Paşa: Vali ve Ev Sahibi

Tahsilini İsviçre'de tamamlayan ve 1914'te Bursa valiliği yapan Abbas Halim Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu, Sadrazam Said Halim Paşa'nın kardeşidir.

Kendisinin misafiri olarak 1914 yılında ilk defa Mısır'a giden Mehmet Âkif bu gezinin hâtırası olarak kaleme aldığı "el-Uksur'da" isimli şiirini ona ithaf etmiştir:

Gülümsüyor kıyılardan beş altı hatve kadar
İçerde, ipli sırıklarla işleyen kuyular;
Gülümsüyor suyu kırbayla aktaran fellâh;
Gülümsüyor bunu ömründe görmeyen seyyâh;
Gülümsüyor çalılıklarla örtülen dereler,
Gülümsüyor sayısız tarlalarla meşcereler;
Gülümsüyor karılar, başlarında topraktan
Güğüm kılıklı birer kap, dönerken ırmaktan;
Gülümsüyor derelerde balık tutan, çıplak
Çoluk çocuk suyu kepçeyle aktarıp dararak...

1915'te Nafıa Nazırlığına getirilen Paşa, İstanbul'un işgalinden sonra bazı fikir ve siyaset adamlarıyla birlikte Malta'ya sürüldü[6].

Daha sonraki yıllarını yazın İstanbul'da kışın Mısır'da geçiren Abbas Halim Paşa, Âkif'in de Mısır'daki ev sahibidir. *Safahat*'ta kendisine üç şiir ithaf edilen tek kişi odur.

1929 tarihli "Bir Arîza" başlıklı şiirde onun Mısır'da bir nevi sürgün hayatı yaşamasına sebep olan 'devletlu'lere çatmaktadır:

Ey Heybeli iklîmine kıştan çekilenler,
Ey Afrika temmûzunu efsâne bilenler!
Ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayanlar,
Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar!
Ey çamların altında serilmiş uzananlar!
Ey her nefes aldıkça ömürler kazananlar!

"Bir Arîza" gibi '*Ey bâd-ı sabâ*' diye başlayan "Abbas Halim Paşa'ya Mektup" 1932 tarihini taşıyor. O, Âkif için şöyle demişti: 'Âkif her zaman ve her yerde bir Abbas Halim bulabilir, ben ise bir Âkif bulamam onun için onunla dost olmam en büyük şansımdır.'

Abbas Halim Paşa'nın 1934'te vefat edişi Âkif'in yaşadığı en büyük ıstıraplardan birine sebep olmuştur:

Hepsi göçmüş, hani yoldaşlarının hiçbiri yok!
Sen mi kaldın, yalnız kafileden böyle uzak?
Postu sermekse merâmın yola serdirmezler;
Hadi, gölgenle beraber silinip gitmene bak.

Ahmet Naim Efendi: Secde Eden Adam

İlim, irfan ve ahlakına hayran olduğum Ahmed Naim Efendi için Âkif şöyle demişti:

'Ashaptan sonra en çok onu seviyorum.' Âkif'ten bir yıl önce doğan iki yıl önce vefat eden Babanzâde 1915-1933 yılları arasında Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'nde Felsefe, Mantık, Rûhiyat ve Ahlak dersleri okuttu. Üniversite reformuyla birlikte Ferit Kam gibi dışarıda kaldı.

Medrese ilimlerine hâkim olan Ahmed Naim Efendi'nin, Fatih türbedarı diye tanınan Ahmed Amiş Efendi'nin (öl. 1920) damadı ve müridi olması onun tasavvufî ilimlerle içli-dışlı olduğunu da göstermektedir.

Âkif-Fikret tartışmasında dostunun yanında yer almış ve *Tevfik Fikret'e Dair* isimli eseri kaleme almıştır (İstanbul, 1336). 1926'da Âkif, Kur'an-ı Kerim mealine başladığında Babanzâde de *Tecrîd-i Sarîh* tercümesine başlamıştı.[7]

Safahat'ın yedinci ve son basamağı *Gölgeler* olduğu gibi, *Gölgeler*'inde zirvesi olarak ele alınabilecek olan "Secde" şiiri bu noktada bizi ilgilendiriyor. *Safahat*'ta yer alan bazı şiirleri ithaf ettiği dostlarının arasında Ahmet Naim'in adı yok. Bunun sebebini dostu Mithat Cemal açıklıyor: 'Çünkü Naim o kadar çok yüksek yerde oturuyordu ki onun eşiğine uzatacağı şiiri Âkif bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da yazdı: "Secde". Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi. Naim "Secde"yi o kadar beğeniyor ki Âkif'in yazısıyla olanı alıkoyuyor, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyor. Ama Âkif her zamanki bedbinliği ile meseleyi yorumluyor: Naim'in geç kalan cevabı "Manzumeyi beğenmedi" demekti ve şiirini Ahmet Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabı bastırıyor.'

Bugün, Âkif, Edirnekapı Mezarlığı'nda Naim'in yanında yatıyor. Orasını kendi vasiyet etmedi ancak Naim'i o kadar çok seviyordu ki bu sevgi vak'a kuvvetinde bir vasiyetti ve Fuat Şemsi onu Naim'in yanına koydurdu. Beraber inandıkları Allah'ın huzuruna beraber çıkıyorlar. 1625 tarihli, on dokuz beyitlik şiirin son beyitlerini okurken 13 Ağustos 1934'te öğle namazını kılarken secdede vefat eden Ahmet Naim Efendi'yi tekrar hatırlayalım:

Bu vahdet-zâra dün baktım: Ne meyhaneydi cûşâcûş!
Bugün rindânı gördüm: Başka bir permâneden bî-hûş.
Bütün dünya serilmiş sunduğun vahdet şarâbından;

Benim mest olmayan meczûbum, Allah'ım, benim meydan!
Bırak, hâsir kalan seyrinde mi'râcım devâm etsin;
Rükû'um yerde titrerken, huşû'um arşı titretsin!
İlâhî! Serserî bir damlanım, yetmez mi hüsrânım?
Bırak, taşsın da coşturşun şu vahdet-zârı îmânım.
Bırak, hilkatte hiç ses yok, bırak, meczûbunun feryâd...
Bırak, tehlîlim artık dalgalansın herçi-bâd-âbâd!
.....
Kıyılmaz lâkin, Allah'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde...
Bırak, «hilkat»le olsun varlığım yek-pâre bir secde!

Ferid Kam: Vahdet-i Vücûd'un Yazarı

Âkif'ten dokuz yaş büyük olan Ferid Kam da onun gönülden sevdiği, derinden saygı duyduğu, fikir ve felsefe dünyasının derin sularında kulaç atan şahsiyetlerden biridir.

Osmanlı'nın son döneminde yetişen, Doğu'yu Batı'ya yakından tanıyan bu iki dost arasındaki mahabbeti açığa çıkaran metinlere de sahibiz.

Âkif, *Safahat*'ın III. kitabı olan *Hakkın Seslerini* 1913'te yayınladığında kırk yaşındaydı. Ferid Kam bu nesir üzerine Âkif'e takdir ve tebriklerini bildirmek ve teşvik etmek için bir mektup yazdı. Âkif bu mektubu *Safahat*'ın IV. kitabının başına şu cümlelerle koymayı uygun buldu: 'Bize, «Dinî, Felsefî Musâhabeler» gibi muazzam bir eser yazan yâr-ı canım, üstad-ı hakîmim Hazret-i Ferid'in kıymettar bir hâtıra-ı iltifâtıdır.'

'Enîs-i rûhum Âkif'e,' diye başlayan mektup dil, şiir ve diğer sanatlar konusunda çok önemli tespitlerde bulunduktan sonra şöyle sona eriyor: 'Hemen feyyaz kalemine istediği cevelânı ver; ciddî eserlere teşne olanları feyz-i kaleminle reyyan et! *Safahat*'ın bu kısmını teşkil eden manzûmelerin menbaı, Furkan-ı Hakim olduğundan hepsinin ilham-ı mahz eseri olduğunu söylemek zâittir. Hemen söyle, hemen yaz. Tevfik-i Huda refîkin olsun, azîzim' 30 Mayıs 1329 (1913)

Âkif 1925'te Mısır'dayken kaleme aldığı "Gece" isimli şiirini 'Üstad-ı hakîmim Ferid Beyefendi'ye' başlığıyla ona ithaf etmiştir.

Kâinattaki esrarengiz oluşumu konu alan şiir şöyle başlıyor:

Bütün kandillerin tehlîle dalmışlar... Şaşırdım ben:
Nasıl ma'bed ki sun'un, sermedî bir secde gökkubben!

"Gece"nin *Sebîlü'r-Reşâd*'da yayınlanan mısralarında daha sonra Şerif İçli tarafından bestelenecek olan şu ifadeler de var.

Ezelden âşinânım ben, ezelden hem-zebânımsın;
Beraber ahde bağlandık, ne olsan yâr-ı cânımsın;

Ne olsan zerrenim, kalbimde hâlâ çarpar esrârın.
Gel ey cânan, gel ey cân, kalmasın ferdâya dîdârın.

Son beyitler ise *Safahat*'ın diğer altı kitabında görülmeyen bir vecd ve istiğrakı terennüm etmektedir:

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tânecik Ma'bûd,
Gel ey bir tânecik gâib, gel ey bir tânecik mevcûd!
Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicrân,
Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînan.
Hayır, îmanla, itmînanla dinmez rûhumun ye'si:
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!
Senin Mecnûnunum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkî-i bâkî, gel, Elest'in yâdı şâdolsun
Yarım peymâne sun, bir cür'a sun, tek aynı meyden sun!
O lâhûtî şarabın vahyi her zerremden inlerken,
Bütün aheng-i hilkat bir zaman dinsin enînimden.
Gel ey dünyâların Mevlâ'sı ey Leylâ-yı vicdânım,
Senin yâd olduğunu sînende olsun, varsa pâyanım!

Âkif gibi bir tarikata intisap etmemekle beraber *Vahdet-i Vücûd* gibi bir kitabı yazacak kadar bu kültüre hâkim ve bu kültürün içindeydi. Bu kitabı şu ifadeler ve dörtlükle tamamlamıştır: 'Şimdiye kadar Vahdet-i Vücûd hakkında söylediğimiz dağınık sözler meselenin nazarî-aklî yönüyle ilgili toplu bir fikir vermiştir zannederim. Bahsin 'kâl'e ait olan yönü bundan ibarettir.' Hâl'e ait yönü ise erbabına müracaat edilerek halledilebilir.

Hakikatin özünü lafızlarda arama
Kayıt ve nisbetten geç bunlarla da arama
Cehalet illetine şifa bulmak istersen
Kanûn'da, Necât'ta, İşârât'ta arama.[8]

Hüseyin Avni: Muhalefetin Sancakdarı

Safahat'ın birinci kitabında yer alan "Mahalle Kahvesi" başlıklı şiir 'Kardeşim Hüseyin Avni'ye' şeklinde bir ithaf cümlesi taşıyor.

Hüseyin Avni 1887'de Erzurum'da doğmuş 1948 yılında İstanbul'da vefat etmiş bir hukuk adamıdır. Âkif ile Hüseyin Avni arasında oluşan aşk ve mahabbet İstiklâl Harbi yıllarında ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi sıralarında oluşmuştur. Bu mecliste millî konularda yaptığı ateşli konuşmalar, şecaat ve cesaret dolu tavırlarla dikkati çeken Hüseyin Avni muhalif kanadın da başını çekmiştir.

Hüseyin Avni, Âkif için 'Bir tek arkadaşım vardı: Mehmet Âkif' derken, Âkif'te onun için: 'Hüseyin Avni insan... Biz şeytân-ı ahres mahlûklarız' demiştir.

1923'ten sonra İstiklâl Mahkemeleri dâhil pek çok sıkıntıya göğüs geren Hüseyin Avni Ulaş, doğru bildiği yoldan sapmamış, doğru bildiklerini söylemekten hiçbir zaman ve zeminde kaçmamıştır.

Her ikisinin de dostu olan ve Hüseyin Avni'yi çok daha yakından tanıyan Nurettin Topçu ise onları ve o yılları şöyle anlatıyor: 'Muzdariplere ve açık alınla hak isteyenlere bütün kapılar kapatılmıştı. Muzdariplerin ayaklar altında ezilen vicdanların sesini duyurmaya imkân yoktu. Gençlik kendi kulaklarını da sağır eden bir şiddetle nefsinin seslerine ve gurura korkunç bir şekilde kapılmış alkışlıyor, alkışlıyordu, tahakküme âşık kuvvete hayran olan bütün bir cemaatin vicdanı Hüseyin Avni'nin büyük dostu şair Mehmet Âkif'in şu beytinde en mükemmel ifadesini bulmuş görünüyordu:

Bir muhalif hava yok dinlediğin aynı sadâ:
Zât-ı sâmînize millet de, hükümette fedâ.

Bu yetmedi, arkasında bir de riya salgını baş gösterdi. Güya hakperest olan birçokları perdenin önünde alkışladıkları puta perde arkasında hakaret ediyorlardı...'

'Bir gün kendisinin şahitliğine müracaat eden bir mahkemede o devrin tenkitlerini yapan Ali İhsan Paşa'nın itham edilen bir kitabı hakkında ona: 'Ali İhsan Paşa neden bu kitabı yazdı' diye sorulduğu zaman, o sakin bir Sokrat tavrıyla reise döndü: Ali İhsan Paşa bu kitabı niçin yazdı diye sormayın, sen neden yazmadın' diye sorun.'

'İmanın ifadesi bile imkânsız, vicdanlar tıkanmış bu tüyler ürpertici manzara önünde Hüseyin Avni tek arkadaşım dediği Mürşidinin ilhamlarına sığınıyor:

Yürekler merhametsiz, duygular sufli, emeller hâr
Nazarlardan taşan mâna ibadullâhı istihkâr

'Anadolu birliğini maddi cephede yapan Muratlar, Yıldırımlar, Fatihler ve Yavuzlardan sonra oraya giren talihsiz asırların arkasından bu ülkenin ruh birliğini yapmaya çalıştı. Büyük önder Âkif'le beraber ve onun gibi sanki:

Saldırsa da kırk ehl-i sâlip ordusu kol kol
Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz emin ol

dedirten müjdeyi Allah'tan almıştı.'

İstiklâl Savaşı sırasında omuz omuza beraber çalıştığı iman ve fazilet kahramanı millet davasının diğer velisi, istiklâlimizin müjdecisi büyük dost Mehmet Âkif'e;

Azmin, emelin heykel-i zîruhu iken dün
Bilmem ki bugün ye'se nasıl oldu da düştün

dedirtmemeye karar verdi, Meclis dışında mücadelesine devam etti.'[9]

Hüseyin Kâzım Kadri: Şeyh Muhsin-i Fânî

İkinci Meşrutiyet döneminin renkli şahsiyetlerinden biri olan Hüseyin Kâzım Kadri, 1870'te İstanbul'da doğmuş, 1934'te dinlenmek üzere gittiği Tarsus'ta vefat etmiş, naşı İstanbul'a nakledilmiştir.

Tevfik Fikret ve Hüseyin Daniş'le *Tanin* gazetesini çıkarmış, Selânik, Halep ve İstanbul'da valilik; Manisa, Aydın Mebusluğu, Ticaret ve Ziraat ile Evkâf Nazırlığı yapmıştır.

Dinî fikrî konulara olan hakimiyeti, düşüncelerinden taviz vermemesi, mensup olduğu partinin görüşleriyle ters düşse dahi düşünce ve yorumlarını çok net bir şekilde ifade etmesi, onun temel özelliklerindendir.

Büyük Türk Lügat'inin yazarı hakkında Eşref Edip'i dinliyoruz: 'Hüseyin Kâzım üstadın çok sevdiği dostlarından biri idi. Meşhur Şeyh Muhsin-i Fanî. Üstad Beylerbeyi'nde oturduğu zaman zamanlarının çoğunu Hüseyin Kâzım'la birlikte geçirirdi. Ateşli bir zekâ. Her duyduğunu gördüğünü zapteden geniş bir hafıza. Deniz gibi derin bir bilgi. 'Merhaba kör kadı' diyecek derecede müfrid bir doğruluk. En ufak bir haksızlığa katlanamayan bir hakçılık, heyecanlı bir mizaç... Düşkünlere mümkün olan yardımı yapmaktan zevk alan, dostları için daima iyilik düşünen bir fıtrat. Sonra şen, şatır, şakacı, hoşsohbet, zarif, nükteci, güzel ve tatlı sözler, işitilmemiş fıkralar, yakası açılmamış hikâyeler. İlim ve irfanı yüksek Arapça, Acemce, İngilizce, Fransızca bilir, Şark irfanını felsefesini tedkik etmiş, Garp'ın fikir hareketlerini, hayat telakkilerini de kavramış, açık ve hür fikirli. Hele lisan hususunda büyük kudret ve ihtisas sahibi, ansiklopedi gibi malumat dolu bir ilim adamı... Hüseyin Kâzım'ın öyle bir anlatış tarzı vardı ki fıkraları, hikâyeleri canlandırırdı. Fena ve ahlaksız kimseleri anlatırken bütün gazap ve şiddetiyle 'el-insanu domuzun' deyişi vardı ki ömürdü.'[10]

Köse İmam: Ali Şevkî Efendi

Safahat'ın 1911'de yayınlanan birinci kitabında yer alan Köse İmam başlıklı şiir Ali Şevki Efendi'ye ithaf edilmiştir. 1919'da yayınlanan *Âsım*'daki Köse İmam da bu zattır. Yani Bosnalı Ali Şevkî Efendi'dir. Gerçekten köse olan, hiç evlenmeyen, bütün imkânlarını kitap almak için harcayan Ali Şevki Efendi, Âkif'in babası Tahir Efendi'nin talebelerindendir. Bu iki kişi arasında öyle bir dostluk oluştu ki Ali Şevki Efendi sağlık sebebiyle evini Çarşamba'dan Topkapı dışına taşıyınca Âkif de ona yakın olmak için bu bölgeden bir ev kiralamıştı.

Ali Şevki Efendi ciltlenmeyen hiçbir kitabı raflarına koymaz, emanet kitap isteyenlere duvardaki levhayı gösterirdi:

Dest-i gadr-i müsteîrândan ziyanım bî-hisâb
Tevbe ettim âriyet hiç kimseye vermem kitâb

Köse İmam en büyük özelliği tok sözlü oluşu, bütün kusurlarını hiç eğip bükmeden kişilerin yüzüne karşı söylemesiydi. Kendisiyle tanışan ve bu tavrı hoşuna gitme-

yen Midhat Cemal şöyle diyor: '–Ancak Âkif, Hoca'nın asıl bu tarafını seviyor beğenilmemek ihtiyacını –tertip yanlış değildir– evet beğenilmemek ihtiyacını bu Hoca'nın evinde teskin ediyordu. Ve Âkif'in gözünde Hoca mert adamdı. Çünkü şiirlerini bazen Âkif'in yüzüne karşı beğenmiyordu. Yalnız aynı şiirleri arkasından methediyordu. Ben de Âkif'e takılıyor: "Şevkî Hoca tabiî ki mert adam, çünkü yüzüne karşı tenkid! Fakat arkadan medih!" diyordum. O zaman Âkif kendisiyle alay ediyor: Yaaa... Arkamdan beğeniyor demek. Öyle ise hakikaten Hoca erkek adammış...'[11]

"Köse İmam" şiirinde karısını döven onu boşamak isteyen perişan bir koca vesilesiyle aile ahlakıyla ilgili konuları enine boyuna tartışan Âkif, II. Abdulhamit'le ilgili o meşhur beytini de bu vesileyle söyler:

Gölgesinden bile korkup bağıran bir ödlek,
Otuz üç yıl bizi korkuttu «şeriat» diyerek.

Şiir şu beyitlerle tamamlanıyor:

Sözü bir parça uzattımsa da oğlum, affet!...
Hasbihâl etmek için başka adam yok ki... Evet
Kimse söyletmiyor artık bizi, bak sen derde;
«Mürteci» damgası var şimdi bütün ellerde.
.....
Sâde hürriyeti ilân ile bir şey çıkmaz;
Fikr-i hürriyyeti hazm ettiriniz halka biraz.

Şerif Muhyiddin Targan: Dâhî Mûsîkîşinâs

Mekke Şerifi Ali Haydar Paşa'nın oğlu olan Şerif Muhyiddin 1892'de İstanbul'da doğmuş 1967'de aynı yerde vefat etmiştir.

Âkif'i, bu aile ile tanıştıran zat Muhyiddin ve kardeşi Abdülmecit'e özel dersler veren İsmail Hakkı İzmirli'dir. Çamlıca'daki köşkte Muhyiddin'in udunu dinleyen Âkif ona hayran olmuş bu hayranlık vefatına kadar devam etmiştir.

Safahat'ın yedinci kitabı *Gölgeler*'i 'Şark'ın tek dâhî-i san'atı Şerif Muhyiddin Beyefendiye hâtıra-ı ta'zîm' başlığıyla ona ithaf ettiği gibi 1924'de gittiği Amerika'da kendisine büyük ilgi gösteren Reisicumhur Roosevelt'in oğluna da mehdiye dizmiştir.

Sanatkâr isimli uzun şiirden başka 1930 tarihli "Şark'ın Yegâne Dahisine" başlığını taşıyan manzumenin bazı beyitleri şöyledir:

Yanık bağrında, yıllardır, kanar mızrâbının yâdı,
Gel ey bîçâre Şark'ın, Şark'a küsmüş gitmiş evlâdı.
Zaman ıssız, mekân ıssız, görülmez kimse meydanda,
Gel ey dâhî-i gâib san'atın pek bîkes arkanda.

Gel ey Dâvûd-i san'at Sûr-i Mahşer'den nevâ göster!
Uyansın, gel ki mızrâbınla Şark'ın dalgın eb'âdı,
.....
Gel ey Peygamber'in fevkalbeşer fıkratta evlâdı,
Bugün, bîçâre san'at bekliyor, bir senden imdâdı.
.....
Gel ey Peygamber'in fevkalbeşer fıtratta evlâdı,
Uyansın, gel ki, mızrâbınla Şark'ın dalgın eb'âdı.[12]

---

[1] Hüsamettin Efendi'nin hayatını Sa'dî Şeyhi Elif Efendi şu risalesinde anlatmıştır: *Tenşîtü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddin*, İstanbul, 1342. Ayrıca bkz. Hür Mahmut Yücer, "Eyüp Hatuniye Dergâhı", *Tasavvuf*, sayı: 10. Mehmet Emin Kerkükî ve Bursa Eminiyye Dergâhı hakkında *Yadigâr-ı Şemsî*'de bilgi vardır.

[2] Çocukluğu Manisa'da geçen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Vehbi Efendi ile ilgili hâtıraları için bkz. *Anamın Kitabı*, İstanbul, 1999, s. 128. Ayrıca bkz. Necdet Okumuş, *Manisa Rifaî Dergâhı Entelikeliler*, Manisa, 2003. Rifâiyenin Mârifiyye kolu üzerine Yaşar Caferov doktora tezi hazırlamaktadır.

[3] Hayatı ve eserleri için bkz. Metin Kayahan Özgül, *Hersekli Arif Hikmet*, Ankara, 1987. Ayrıca bkz. *DİA*, c.XVII.

[4] İbn-ül'Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1984, II/640. İbn-ül'Emin, Arif Hikmet'in *Divan*'ını da neşretmiştir (İstanbul, 1334).

[5] *Safahat*, İstanbul, 2001, s. 550-558.

[6] 1898'de *Resimli Gazete*'de yayımlanan "Sa'dî" isimli şiirini de 'Şâir-i Hakim Arif Hikmet Beyefendi Hazretlerine' başlığıyla ona ithaf etmiştir.

[7] Babanzâde Ahmet Naîm Efendi için bkz. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, İstanbul, 2001.

[8] Ferid Kam'ın *Vahdet-i Vücûd* isimli eserinin sadeleşmiş şekli şu eserdedir: *İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi*, Haz. M. Kara, İstanbul, 2005.

[9] Nurettin Topçu, *Millet Mistikleri*, İstanbul, 1999, s. 19, 45, 49, 58.

[10] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* isimli eseriyle *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hâtıralarım* adlı eseri İsmail Kara tarafından neşredilmiştir.

[11] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı Seciyesi ve Sanatı*, İstanbul, 1939.

[12] Targan için bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, c. II, s. 344.

IŞIK YANAR

YİRMİNCİ YÜZYIL İSLÂM DÜŞÜNCESİNE MEHMET ÂKİF'İN KATKILARI

Genel Yaklaşımlar

Yirminci yüzyılda İslâm düşüncesinin seyrini belirleyen birçok isim ve akımdan söz edilebilir. Bu akım ve kişilerin kendi özgün düşünceleri bir yana, onların dışında başka hareketlerinde onlardan beslenmesi her zaman karşılaşılan bir durumdur. Bu özelliğin ortaya çıkmasının nedeni, İslâm'ın bir din olarak gerek yerel gerekse de evrensel hareketler içerisinde var olabilmesindendir. Muhafazakârlık ve milliyetçilikle bağlarının da her zaman diri olduğunu belirtmek gerekir. Bundan dolayı bizzat "İslâmcılar ıslahat konusunda, rasyonalist ve gelenekçi olarak görüleceklerdir. Daha sonra da ana nehirlerden bazı kollara ayrılarak, Garpçılık ve Milliyetçilikle"[1] birleşebileceklerdir. Çünkü ideolojik yaklaşımların kendi dünyalarını eksiksiz oluşturabilme gayreti ve kendi kavramalarına biçtiği roller, her zaman bir başka ideolojik ya da ideolojik olmayan kavram ve düşünceyle kesişmektedir. Bu açıdan bakıldığında Âkif'in düşüncesinin başka birçok toplumsal hareketle bağ kurması oldukça doğal gözükmektedir. Bu düşünceye ek olarak, kendi vatanında hilafetin sancağının yükseldiğini görmek, vatanı İslâm ile ilişkilendirmek açısından da oldukça önemlidir. Çünkü özellikle dinin anlamı ve kavramları konusunda birçok yaklaşım sergilenebilir. Örneğin on dokuzuncu yüzyılda "bir yanda devlet desteğine sahip resmî bir din olarak İslâmiyet, diğer yanda en alt düzeyde hareket imkânı bulan daha kaypak ve çevreci bir güç tarafından şekillendirilen, halk İslâmiyet'i"[2] bulunmaktaydı. Bugün bu ikiliğin sona erdiğini iddia etmek oldukça zor görünmektedir. Dolayısıyla tarihsel olarak olgunlaşmamış hareketler için savunulması daha kolay bir fikrî yapının kolları başka birçok akım içerisinde bulunulabilir.

Türkiye'de İslâmcılık, her zaman Batılı fikir akımlarının ya da felsefe okullarının, ekollerinin tarihsel bir zincir içerisinde ilerleyişi gibi yoluna devam etmemiştir. Bu anlamda, muhalif yönü genellikle başka unsurların, dönemsel etkilerin altında geliştiği de söylenebilir. Bu ise Batı'nın görünüş biçimlerinden ve iç siyasî oluşumların kuvvetinden kaynaklanmıştır. Aslında Batı'yla olan ilişkisinde de birçok problem bulunmaktadır; hatta en radikal biçimde bu tesiri yok sayan birçok akım kendi kendisini Batılı basının sık sık nitelendirdiği gibi bir özgürlük savaşçısı olarak görmekten memnuniyet duymuştur. Bu anlamıyla İslâmcılığın karakterindeki Batı damarının ne zaman genişlediği ya da daraldığı biraz da iç siyasî dengelerin ve kimi zaman devletin yönlendirmeleriyle şekillenmiştir. Bu noktada İslâmcılığın karakteristik özelliklerinden birisi olan devlet ilişkileri her zaman sorunun hem başlangıcı hem de sonu olmuştur. Özetle bir fikir akımı olarak İslâmcılığın tarihi,

aslında tarihsellik arz eden nitelikleriyle olduğu kadar bir tarihî dizimden yoksun eylemlerin, çalışmaların, teşkilatların da adı olmuştur. Bu yönüyle metnin ve yazının imkânlarını, sözün ve geleneksel davranış kalıplarının sürdürülebilirliğine bırakma eğilimi taşır. Bundan dolayı da yüz yüze iletişimdeki ruh, kitapla ya da dergiyle kurulan iletişimden, yani matbu iletişimden daha güçlü addedilir. Âkif gibi şair, yazar İslâmcıların çaresizliğinin başladığı nokta burasıdır.

Düşünce bağlamında en büyük sorunlardan birisi de, ki bu zamanlarda aşılıp geçildiği düşünülmektedir, düşünce ekolüyle edebiyat arasında sınırın belirsizliğidir. Bu belirsizlik Türkiye dışında olduğu zaman sanat eseri övgüyü hak ederken, bu ülkede olduğu zaman değersizleştirici bir nitelik muamelesine tâbi tutulur. Örneğin *Ölü Canlar*'da Gogol'un Rus toplumunun sefaletini betimlemesi ve bizzat bir yazar olarak olaylara müdahale etmesi bir başyapıt niteliği olarak düşünülürken, şairin kendisini, Hilmi Ziya'nın deyişiyle "sosyalist" sıfatına yakışacak derecede Osmanlı toplumunun sefaletini betimlemesi ideolojik kriterleri akla getirmektedir. Aynı şekil Gogol'un "Palto"sundan çıkan Dostoyevski, Tolstoy Fransızca konuşan küçük burjuvayla dalga geçip bir Batılı gibi yaşayan insanların trajedilerini yazarken aynı noktadan hareket eden yazarlar yine garip bir şekilde sanat eseri kriterlerini tutturamamış sayılabilirler. *Safahat*'ı başından sonuna kadar okuyan insanlar derin bir inancın yansıması olarak sarsılmaz bir ruhun emin konuşmalarına rastlayabileceği gibi bu inancın yok oluşuyla düşülen boşluğu, hatta yer yer isyanı ve daha da ötesi hesap sormaya varan dizeleri görebilir. Dolayısıyla edebiyat ile düşünce sistemi arasındaki bu problemli nokta maalesef belki de İslâmcılığında katkılarıyla derin kompleksin ürünü olarak karşımıza çıkar.

Türk İslâmcılığının devletle ve muhafazakârlıkla ilişkilerinin kopmaya başladığı yıllar, aynı zamanda İslâmcılığın Batı tipi bir hayat standardını onayladığı ve zaman zaman nakilci olmaktan uzaklaştığı zamanlara denk gelir. Bu yılların ardından gerek Türkiye İslâmcılığının birikimlerinin gerektiğince "gerçek" kaynaklardan beslenmemesi gerekse de Batılı damarının reddedilmeye başlanması bir tesadüf değildir. Aşağı yukarı yüzyıl sonra yine Mısırlı düşünüler ve Pakistanlı âlimler tarafından ileri sürülen görüşler yoğun bir şekilde okunmaya başlanmış, oradaki paradigmanın, o ülkeye has siyasî konjonktürün Türkiye'de de yaşadığı farz edilmiştir. Bunun sonucunda aslında en fazla değerlendirilmesi gereken "yerel" kaynaklar birer birer evrensel olarak addedilen aslında hayatın oldukça uzağında, kurgusal düzenlerin gölgesi altında kalmıştır. Oldukça önemli konularda "keyfi" davranabilecek kadar bir dünya cennetinin peşinde olan bu düşünsel yönelimler, taşralılığın erdemlerini değil de taşralılıktan kurtulmanın bir yolu olarak sınırlı modernliği benimseyen, nerede başlayıp nerede bittiği pek bilinmeyen Batıcılığı ile bu İslâm anlayışı, sonunda yine devletin kapılarına ya da hep kavgalı olduğu ailesinin, vatanının evine dönmüştür. Tıpkı Âkif'in ölümüne yakın memleketine dönüşü gibi. Bu yazıda, Türkiye'deki İslâmcılığın birikimlerinin değerlendirilmesi konusunda Âkif'in metinlerinden çıkarılması gerekenler ve onun bıraktığı mirasa ayrı ayrı değinilecektir.

Mehmet Âkif'in İslâm Düşüncesine Yaklaşımı

İslâm düşünce tarihinde "dinin aslında ne olduğu ve olmadığı, nasıl ele alınması ve anlaşılması" gerektiği konularında çok farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar Hz. Ömer'den Ayetullah Humeyni'ye, Seyyid Kutub'tan İmam Ebu Hanife'ye kadar çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik "tepkisel-kabilevi din söylemi", "akılcı-hadari din söylemi", "gelenekçi-muhafazakâr din söylemi", "siyasal-karizmatik liderci din söylemi", "keşifçi-inzivacı din söylemi" başlıkları altında toplanabilir.3 Mehmet Âkif'in yaşadığı dönem söz konusu olduğunda ve şahsiyeti göz önünde bulundurulduğunda başka bazı kategoriler de çeşitli formüllerle dile getirilebilir. Fakat asıl önemli kriter Âkif'in yaşadığı dönemle ilgilidir. Öncelikle bu dönem ele alınmalı ve Osmanlı toplumu içerisinde İslâmcılık incelenmelidir.

İslâmcılığın doğuşunda öncelikle dinin geri kalmanın bir sebebi olup olmadığıyla ilgili kanaatleri etkilemeye dönük girişimler söz konusudur. Çünkü Osmanlı Devleti'nin eski gücünde olmadığı muhakkaktır. Genel olarak açıklanması çok daha uzun tartışmaların içinde yapılması gereken "fikrî donukluk ve hareketsizlik", devletin genel bir çöküş içerisinde olması ve milliyetçi akımlar, cehalet, batıl inanç konuları ve bunların aksi yönde atılacak adımların bir kurtuluş reçetesi olarak düzenlenmesi genel olarak fikir akımlarının ortak olduğu görüşlerdir: "Osmanlı toplumu zamanımızın en tehlikeli buhranlarından birisini geçiriyor. Bu cemiyet âdeta ilkel bir topluluk hâline dönmüşe benziyor."[4] Bu yaklaşımlarla birlikte aydınlar kendilerini bir başka muhalefet içerisinde daha buluyorlardı. Yukarıda saymış olduğumuz olumsuz havanın düzeltilmesi için çare olarak görülen Batı'nın, olduğu gibi taklidi fikrinin toplum içerisine yerleşmeye başlaması bunun sonucunda yerleşik yapıyla yeni yapılar arasında belirmeye başlayan uçurumun yarattığı içtimâî fırtınalar ciddi bir tehlike olarak belirmiştir: "Ahlak, an'ane, inanç gibi temel amillerin bozulmasına eklenen nizamsızlıktan yara alan içtimâî yapı, sarsıntı ve yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyor."[5] Yukarıdaki satırlardan anlaşıldığı gibi genel bir olumsuzluğun içerisinde bir de iç olumsuzluklar yaşanıyordu. Elbette Balkan Harbi ve Osmanlı'nın son döneminde beliren felaketler birçok sebebe bağlanabiliyordu. İslâmcılığın bu ana soruna yaklaşımı ise İslâm dünyasının temel bazı niteliklerinden ve özellikle Hz. Muhammed sonrası dönemde iyice yerleşmeye başlayan hurafelerden temizlenmesi şeklinde idi. Dönemin kurtarıcı çıkışları, felaketin kaçınılmazlığı üzerinde odaklanmaktaydı ama sorunun çözümüne giden yol da birçok aydın tarafından işaret edildiği gibi aynı noktaya eğilir: "İslâmiyet'in payidar olabilmesi için Müslümanların uyanması, birleşmesi, toplanması, halifelik arşı etrafında demirden bir kitle teşkil etmesi lüzumu, bugünkü kadar hiçbir zaman hissedilmemiştir. Çünkü Müslümanlarla beraber İslâmiyet'i de silip süpürecek olan müthiş tufan kopmaya hazır bulunuyor."[6]

Peki bu olumsuzluklar karşısında İslâmcılık nasıl bir düşünce öneriyordu? "İslâmcılık acaba modernleşme ve Batılılaşmanın karşısında dinî ve geleneksel değerlerle kurumları savunmaya yönelen muhafazakâr ve muhalif bir hareket mi,

yoksa Avrupa medeniyeti merkezli ıslahat teşebbüslerine paralel giden, onları İslâmî açıklamalarla destekleyen, içselleştiren, meşrulaştıran ve nihai olarak İslâmî kalmayı savunmakla beraber hareket noktası, metodu ve argümanları itibariyle modernleştirici yönü ağır basan, Batılı değerlerle İslâmî değerlerin birlikte uyum içinde var olabileceklerini mümkün gören sentezci/telifçi bir akım mıdır?"[7] Genel eğilim içerisinde bu sorunun yanıtı, İslâmcılık için oldukça temel görünmektedir. Çünkü İslâmcılar için iki temel sorun belirmekteydi; birincisi "dış etkiler" ikincisi ise "iç gelişmeler" idi. Böylece Osmanlı Devleti'nde Batılı bir medeniyetin temellerinin nasıl atılması gerektiği problemi ile yavaş yavaş etkisini gösteren Batılılaşmanın problemleri, İslâmcı bir aydın için başa çıkılması gereken iki konuydu. Batılı politikaların "sonuçlarından biri, reformcular tarafından açılan yeni eğitim kurumlarında öğrenim görmüş kişilerle eğitimleri medreseye dayanan kesimler arasındaki uçurum"[8]un giderek açılmasıydı.

İşte böyle bir dönemde, bu iki tarafta beliren olumsuzluğu çözümlemek için "İslâmlaşmak" idealiyle örülü fikri ortaya Said Halim Paşa atmıştır: "İslâm'ın din ve dünyayı, maddiyat ve maneviyatı kapsayan sosyal bir din olduğu kabul edilmekle birlikte, İslâmlaşmak demek, İslâm'ın itikad, ahlak, içtimâiyat ve siyaset sistemini "daima zaman ve muhitin ihtiyacına en muvaffık bir şekilde tefsir" ve bunlara uymaktır."[9] "İslâmlaşmak" kavramından oldukça etkilen Âkif, "gerçek" İslâm'ın niteliklerini öğrendikçe şimdiki durumlara niçin düşüldüğünü anladığını söyler. *İslâmlaşmak* adlı kitabı değerlendirirken Âkif, Batı'nın ilerlemesine kayıtsız kalınamayacağı; İslâm'ın evrensel bir yapısının bulunduğu; "Avrupalılaşmak, asrileşmek, Türkleşmek, Osmanlılaşmak" ifadelerinin "meçhul" olduğu sonuçlarını çıkarttığını belirtir.[10]

Tarık Zafer Tunaya, Said Halim Paşa'nın bu görüşlerinin İslâmcılar için öncü fikirler olduğunu ve onların düşünce yapısını etkilediğini belirtir fakat M. Şemsettin Günaltay her şeyin başladığı nokta olarak Cemaleddin Afganî'yi işaret eder: "...Gerçekten ben buna kâniim. Fakat bu kanaat konusunda ben Cemaleddin Afganî hazretlerinin talebesiyim. Çünkü bu hakikati ilk o anlamıştı... Müslümanlar İslâmiyet'i kaybetmiş, din adına hurafelerin esiri olmuşlardı."[11] 1908 yılında Âkif, İstanbul Dârülfünûn Edebiyat müderrisliğine geçer. "Bu dönemdedir ki Ferid Vecdi, Muhammed Abduh, Cemaleddin Afganî'nin görüşlerini incelemiş, böylece aynı mefkure için İslâm dünyasının her tarafından yükselen sesleri şahsiyetinde derlemiştir."[12] Zaten Muhammed Abduh'un makaleleri *Sırât-ı Müstakîm*'de yeniden yayımlanmaktaydı.

Fakat İslâm'ın yeni bir bakış açısıyla yeniden ele alınması ve bilimle daha uzlaşmacı bir bakış açısına yönelmesi konusu sadece İslâmcıların üzerinde durdukları bir husus değildi. Daha eskide Yeni Osmanlılar da yine aynı noktadan, yine Abduh'un görüşlerinden yola çıkarak ve İslâm siyaset teorisinin kavramlarına başvurmuşlardır.[13]

Cemaleddin Afganî'nin İslâm ve Müslümanlar hakkındaki görüşleri, bir yandan Müslümanların din algısını şekillendiren, yüzyıllardır sürmekte olan ulemanın bilime yaklaşımını eleştirmekte diğer taraftan da bilimsel ilerlemeye kapılarını sonuna kadar açtığına inandığı Kur'an'dan sonuna kadar faydalanılmasını tavsiye ediyordu: "Cehalet yayıldı, ulema kisvesine bürünenlerin çoğuna yobazlık hâkim oldu. Öyle ki Kur'an'ın sabit ilmî hakikatlere ters düştüğünü ileri sürmeye başladılar. Kur'an elbette onların ithamlarından uzaktır."[14] İkinci olarak Afganî, siyasal muhalifliğinin de bir uzantısı olarak, Enfâl Suresi'nde "Gücünüzün yettiği kadar onlara karşı kuvvet biriktirin ve cihat için atlar hazırlayın ki, onlarla Allah'ın düşmanlarını korkutasınız." âyeti üzerinden teknoloji karşıtlığı yerine onu düşmana karşı kullanmak gerektiğinin altını önemle çiziyordu. Bu yorum kendisinden sonra gelen birçok İslâmcı tarafından kullanılmıştır. Hatta demokrasi içerisinde mücadele eden birçok İslâmcı parti teşkilatını bile bu âyete dayandırmıştı.

Afganî'nin bilim ve teknolojiyle ilgili görüşleri kendisinden sonraki birçok İslâmcıyı etkilemiştir. Said Nursi'nin, Mehmet Âkif'in, Şemsettin Günaltay'ın ve hatta İslâmcı olmayan birçok Turancı ve Milliyetçiyi bile etkilemiştir. Bu etkilenme aynı zamanda Afganî'nin bilimsel birçok yeniliği Kur'an içerisinde bulma çabasıyla da gerçekleşmiştir. Gerek Kur'an içerisinde geçen kıssaların yorumuyla gerekse âyetlerin işaret ettiği düşünülen gerçeklerle bilimsel birçok yeniliğin Kur'an'da bulunduğu düşüncesi günümüze kadar sürmüştür: "İlim dünyanın yuvarlak olduğunu ve döndüğünü, Güneş'in de kendi ekseni etrafında dönen sabit bir cisim olduğunu ispat etti. Bu hakikat, benzeri diğer ilmî hareketlerle beraber, Kur'an'a mutlaka uygun düşüyor olmalıdır. Kur'an, gerçek bilgiye, özellikle de külli kaidelere ters düşmekten tenzih edilmelidir."[15] Süleyman'ın (a.s) Belkıs'ın tahtını nakletme konusunda hızın bir cihaz vasıtasıyla olduğu yolundaki görüşleri, gerek güneşin dönüşünü Yasin suresi otuz sekizinci âyetle açıklaması, kıyameti güneş sisteminde meydana gelecek bozukluğa bağlaması gibi açıklamaları Kur'an'ın tefsir edilme biçimine bir eleştiri ve aynı zaman da onun bilimsel içeriğini gösterme çabası olarak düşünmek gerekir. Buradaki gönderme tıpkı Âkif ve diğer İslâmcılar da olduğu gibi iki yönlüdür; hem Müslümanların akletme sürecini bilimsel disiplinlerle yan yana getirmek diğer taraftan ve bunu engelleyen ve İslâm kültüründen kaynaklanan tortuları yok etmek hem de bu engellerle aynı sonuçlara ulaşan Batılı aydınlara karşı "gerçek" İslâm'ı müdafaa etmek ve kollamak. Afganî'nin bir diğer önemli etkisi ise bilimsel gelişmelerin hem Kur'an içinde işaret edilmiş olması ve birçok bilimsel disiplinin temellerini Müslümanların, özellikle de Arapların gerçekleştirdiği yönündedir. Bu açıklamalar daha sonra birçok Batılı bilim adamı tarafından da desteklenmiştir.

İslâm Düşüncesine Etkileri

Mehmet Âkif'in İslâm düşüncesini ele alışında temel değişim, mevcut, yaşayan İslâm ile gerçek İslâm arasında yapmış olduğu vurgudan kaynaklanır. Bu görüşün

"klasik" bir nitelik arz etmesi ve değişen şartlar karşısında İslâm'dan uzaklaşmak yerine İslâm'ın bu yeni şartlara verdiği cevabı irdelemek gerektiğini savunması bir başlangıçtı.

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren İslâm dünyasında iki düşünce ekolü etkiliydi. Birisi realist diyebileceğimiz, Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afganî'nin teorisyenliğini yaptığı düşünce ekolü diğeri ise İkbal'in etkisindeki daha "tarihî ve tasavvufî" bir nitelik arz eden "Hint" ekolüydü.[16] Mehmet Âkif bu iki önemli düşünce akımını da incelemiş ve çeviriler hazırlamıştı. Fakat bu iki akımdan Mısır kökenli olanına daha yakın olduğu, birçok şiirinden ve yazısından açıkça anlaşılmaktadır. Fakat Âkif'in bütün hayatı boyunca bu düşünürlerin tesiri altında olduğunu zannetmek, yanıltıcı olabilir. Osmanlı toplum düzeni içerisinde kökleşmiş bulunan İslâmî hayat bir yandan aslında Âkif için nefes alabileceği zihinsel ve pratik duraklar oluşturuyordu. Çanakkale'yi konu alan şiirinde bu açıkça görülmektedir. Toplumun yapısını oluşturan dinamikler Âkif'te sonuna kadar reddedilmemektedir. Bu anlamda aidiyeti, kimliği kullanmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Diğer taraftan Mısır'da ya da Pakistan'da İslâm düşüncesinin şekillenmesiyle halifeliğin başkentinde oluşturulması arasında kendiliğinden oluşan yapısal farklılıklar da bulunmaktaydı: "Türkiye'de, esas İslâm devleti kurulu bulunduğundan, İslâm, düşünce sistemi olmaktan çok, düşünce ve davranışlarda yaşıyordu. Ancak devletin yıkılma tehlikesiydi ki, yeni yeni, düşünce planında da, bir sistem yapmaya yöneltiyordu. Bunun için, denilebilirse, İslâmcılar, çekirdekten yetişme İslâmcılardı. Ötekilerdeyse daha bir sistem ve düşünce İslâmlığı gelişmişti."[17] Âkif'in daha çok eyleme geçtiği yıllar Meşrutiyet'in ilanın ardından gelen Birinci Dünya Savaşı yıllarıdır. Hemen ardından gelen Kurtuluş Savaşında ise bizzat Ankara Hükümeti tarafından Ege'de halkı uyandırma konuşmaları yapmak için görevlendirilir. Böylece aslında Âkif'in aklındaki İslâm düşüncesinin hiçbir zaman vatandan ayrılmadığı gözlemlenebilir. Elbette bu vatan, İslâm'ın yaşadığı topraklardır.

1. Gerçek Din ile Yaşayan Din

Âkif'in İslâm düşüncesine en belirgin yaklaşımlardan birisini yaşayan, geleneksel anlamda ulemanın inisiyatifinde bulunan, hem içerideki hem de dışarıdaki İslâm dışı odak ve fırkalar tarafından eleştirilen yaşayan İslâm ile meşruti bir yönetimin taraftarı olan, ilerlemenin önünde bir engel değil onun en önemli destekçisi olan, Raşit Halifelerin ardından çeşitli kültürel sebeplerle ve en önemlisi de içtihat kapısının kapalı oluşuyla gelişimi engellenmiş gerçek din arasında yaptığı ayrımdan kaynaklanmaktadır.

Böylece din içerisinde başlayan bir ikilik söz konusu olur ve her zaman zihinlerde ve davranışlarda gerçek, hakiki olan muhafaza edilmeye çalışılır. Necip Fazıl'ın "Hak adına, satıhçı ve kışırcı şeraitçiyi yaralarken, insan, bizzat Şeriatı yaralayabilir."[18] sözlerinin gerisinde aslında o zamanın Müslümanlarının anladıklarından

farklı bir İslâm ve şeriatın, yani gerçeğinin sahtesi eleştirilirken zarar görmemesi düşünülür. Bu tutum, yine şeriat bağlamın Said Nursi'den Alparslan Türkeş'e kadar, yani İslâmcılardan muhafazakâr ve milliyetçilere kadar uzanan korumacı ve aynı zamanda uzaklaştırıcı, bir hayale, umudun belirsiz gerçekleşme devrine doğru sürüklenir. Bu konuyla ilgili en tipik yaklaşımlardan birisi Mehmet Kaplan'a aittir: "Ben diyorum ki, ilmi bir şekilde ele alınırsa ve aydınlık bir kafa ile tefsir edilirse, millî tarih ve İslâmiyet, bizi bugün de ileriye götüren bir enerji kaynağı hâline gelebilir. İslâmiyet'in temeli olan hak, iyilik ve merhamet fikirleri ile neler yapılmaz? İslâmiyet'i atıl ve batıl bir müessese hâline koyan, onun üzerinde kafa yormayış, onu eski kalıplar içinde dondurmadır."[19]

Bu yaklaşım tarzı seksenlerden sonra hızla tırmanan "siyasal" İslâmcılık ya da "radikal" dincilik olarak değerlendirilen akımlar için de söz konusu olmuştur. Onların zihinlerindeki İslâm'da mevcut yaşayan dinin dışında ayrı bir yerde, ancak çok büyük mücadelelerin ardından gelecek olan Asr-ı Saadet İslâm'ıdır. Bu konudaki tipik yaklaşımı ise Ercüment Özkan'dan alıntılayabiliriz: "İslamizasyon; İslâm'ı İslâm'la engelleme politikasının adıdır. Bu son alternatifleridir. Pek kısa süre bu politika Müslümanlar arasında gerçek İslâmî bilincin gelişmesi ve yayılması sonucu iflas edecek ve Batı'nın her türlü ideolojik pisliği İslâm coğrafyasını terk edip gidecektir."[20] Yine bu alıntıyla bir farklılığın daha ortaya çıktığı görülmektedir; o da şudur: Aslında Batı, bize gerçek olmayan zararsız bir dini sunmaktadır ve onların yerli işbirlikçileri bunu destekleyerek gerçek bir İslâmî uyanışın önüne geçmektedirler.

Bu ayrım, İslâmcılık içerisindeki farklı birçok yaklaşım ve düşünce sistemi için Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca takip edilebilen bir dizi kavramlar silsilesinin de kaynağı olmuştur. "Gerçek ve derin Müslüman", "kök ideologya", "Özdünya", "Özdiyar" gibi birçok kavram ve tanımlama Âkif'in belki yaşayan İslâm ile gerçek İslâm arasına çizmeye çalıştığı çizginin yavaş yavaş başka alanlara, dünyaya, hayata, insanın özelliklerine doğru yayıldığının bir işaretidir. İlk İslâmcı metinlerin ardından bu parçalanmanın giderek yayıldığı görülür.

Aynı yaklaşım, kendisinden sonra gelen Türk İslâmcıları arasında oldukça yaygın bir şekilde kullanılır. Bu temel değişimin etkileri büyük ikiliği beraberinde getirir. Çünkü bu düşüncenin de belli bazı açmazları bulunmaktadır:

– Mevcut yaşayan dinin yenilenmesinde kopuşun sağlanamaması
– Geleneklerin sürdürülebilir, yeniliğin ise ucunun açık olması
– Toplum düzenini ayıklamaktaki sorunlar
– Belirsiz bir geleceğe olan zafer vurgusunun şimdi yaşayan dini tehdit etmesi
– Mevcut dindarların algılarındaki değişimin toplum üzerindeki dinin etkisini azaltma riski
– Daha sonra Necip Fazıl ve Sezai Karakoç tarafından dillendirilecek ve kullanılacak olan "öz" vurgusunun giderek ideolojikleşmesi ve yeraltına inmesi.

2. İdealize Edilen Müslüman ile Şimdiki Müslüman Arasındaki Gerilim ve Elitizm

Mehmet Âkif, devrin birçok İslâmcısı gibi, Müslümanların Kur'an'a yaklaşımının nasıl değiştirilebileceğine büyük önem vermektedir. Fakat burada bu değişimi gerçekleştirmekteki en büyük problem; mevcut, yaşayan, reel İslâm'ın algılanma biçiminin daha dinamik bir yapıya nasıl kavuşturulacağı noktasında toplanır. Bu noktada Âkif Müslümanların dine yaklaşımdaki yerleşik algıyı ve biçimi eleştirir: *"Kaç hakiki Müslüman gördümse: Hep kabirdedir / Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerdedir."*

Necip Fazıl'ın "Ham ve kaba softa umumiyetle iyi niyet yerinde olmakla beraber, tam manasıyla nefsaniyet bağlamış bir din anlayışı her hâllerinden sızar. İlimden, akıldan, ruhtan, vecdden, incelikten, zarefetten, merhametten, mülayemetten, esrar ve sonsuzluk idrakinden topyekûn mahrumdurlar. Ayrıca, hataları üzerinde, son derece kaba, haşin ve zalimdirler."[21] sözleri ve İslâm İnkılabının önündeki en büyük engel olarak Röformacıları, Hevai ve Nefsani Tefsircileri, Satıhçı ve Kışırcı Şeraitçileri, Ham ve Kaba Softaları, Sahte ve Yalancı Sofileri görmesi Müslüman tanımındaki farklılıkları ve bu kavramın modern çağda ciddi bir ayıklamaya tabi tutulması zaruretini işaret eder.

Aynı şekilde birçok İslâmî ekol, mevcut İslâm anlayışının kavramları içerisinde düşünmekten ve onun hedefleri içerisinde bulunmaktan kaçınacak kadar modern bir kimliğin peşinde olmuşlardır. Bu kimliğin sorunlu yanları, modernliğin bir ölçüsünün olup olamayacağıyla ilgilidir ki Türkiye İslâmcılığındaki bu modern nüve her kuşağın birbirine karşı kullandığı bir silaha dönüşmüştür. Yani İslâmcı kuşaklar birbirlerini çağın uzağında kalmakla suçladıkça İslâmcılığın içerisindeki "nasıl bir Müslüman" sorusu hep daha esnek bir şekilde cevaplandırılmış ama siyasî olarak daha da sertleşen bir üslupla ifade edilmiştir. Bu tezadın açıklamasını bulmak konusunda muhalif olmanın Batılı formları üzerinde düşünmek gerekir. Çünkü Âkif'ten beri bu tezat bir türlü çözülmüş görünmemektedir. Çünkü en radikal düşünce yapısı en modern olan gibi bir model karşımıza çıkmaktadır. Bu yapının mevcut iktidarın modern karakteriyle zaman zaman, belki Batı yaklaşım konusunda, uyuştuğu ve komünizmle mücadele dernekleri şeklinde örgütlendiği de olmuştur; 28 Şubatla birlikte devlet organları tarafından yok edilmeye de kalkışılmıştır. Aslında çok sistemli ve kararlı gibi görülen bir fikir akımı, böylece devletin sağ politikalarında malzeme olarak kullanılmasına birçok liberal politikacının bir İslâmcı zannedilmesi gibi hatalı yorumlara ve eylemlere sebebiyet vermiştir.

Diğer taraftan Müslüman tanımındaki ayırt edici modern karakter aynı zamanda elitist yaklaşımları söz konusu eder. Buradaki elitleştirici unsurlar, zaman zaman İslâmcılığın nasıl anlaşılması konusunda örnek figürler çıkarttığını zannetse de dinin geleneksel pratiklerini kullanan, aile ve cami etrafında örgütlenen klasik unsurlar, güçlenerek sürmüşlerdir. Çünkü aslında "camiye gitmemek" şeklinde radikalleşen

bir düşünme biçiminin toplumsal mekânlarla olan bağı, "çay ocaklarının" doldura-mayacağı bir büyüklüktedir. Hem hitap edilen ve iknaya çağrılan toplumun mekân-larını yok saymak hem de onun temsil ettiği genel kabul görmüş dini alanda düşünmek gerilimi, siyasî görüşleri giderek daha da radikalleştirmiştir.

3. Dergicilik ve Kadro

Âkif ve arkadaşlarının İslâm düşüncesine en önemli katkılarından birisi bir cemaat etrafında şekillenen fikrî ittifakla değil de fikrî ittifakla bir araya gelmiş belki birçok hususta da anlaşamayacak aydınların oluşturduğu "dergicilik"tir. Bu dergicilik anlayışı, birçok aydının çeşitli dergiler etrafında bir araya gelmesini sağlamaktadır.

Dergiciliğin ya da genel anlamda matbu yayının kullanılmasında İslâmcılığın Batılı niteliklerinde etkisi olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü geleneksel kalıpların dışında bir iletişim söz konusudur. Vaaz ya da hutbenin dışında yani klasik manada imam-cemaat ilişkisinin dışında daha modern bir dil ve iletişim kullanılmaktadır. Böylece okur hem davayı anlayan bir talebe hem de onu bekleyen bir türbedar olmaktadır. Dolayısıyla halkı aydınlatma düşüncesi, onu yönlendirme fikri aslında Batılı anlamda aydınların ortak özelliklerindendir. Fakat bu aydınlatma, sorunların ana kaynağına yönelen fakat oldukça kapsamlı araştırma ve sonuçlarını bildirmek türünden değildir. Çünkü "nazariyat-ı ictimaiyye ile sütunlar doldurmak harap bir kulübede ikamete mecburiyet var iken saraylara, kâşanelere mahsus inşaat planlarının tedkikiyle meşgul olmak kabilindendir."[22] Böylece halkı efsanelerden, hurafelerden kurtaracak; birçok yönüyle daha dinamik bir iman modelini öngören ve onların desteğini kazanmış bir okur kitlesi Müslümanların içselleştirebileceği bir ilerlemeye muvaffak olabilecekti. Dergilerde kullanılması gereken dil ise "sade" olmalıdır. Bu sadelik hem anlaşılırlığı arttıracak hem de yazılanların etkisini güçlendirecektir. Ayrıca Âkif'in bir şair oluşu ve şiirlerinin ana izleğini memleketin ve İslâm ümmetinin sorunlarının oluşturması da diğer önemli katkılarından birisidir.

Dergicilik aynı zamanda edebiyat sorumluluğunun ana hatlarını da bizlere işaret etmektedir. Bir yandan bütün İslâm dünyasının sorunlarına eğilme hedefinde diğer taraftan yeni bir düşünme biçimini öngören yazılar, oldukça dinamik ve okuyanlar üzerinde etkili bir tesir bırakılması, onları derhâl harekete geçirici niteliklerdedir. Bu yazın anlayışı, bir yandan iç muhaliflerin ipliğini pazara çıkartmak kabilinden bir uyanıklığı diğer taraftan emperyalist girişimleri haber vermeyi hedeflemektedir.

Bu etki, *Büyük Doğu*'dan *Diriliş* dergisine *Edebiyat* dergisinden başka birçok dergiye kadar sürüp giden paradigmanın oluşumunu sağlamıştır. Ardışık bütünlüğü tam olarak görünmeyen, Kur'an'ın ve İslâm düşüncesinin rehberliğinde kimi zaman Batı, kimi zaman komünizm karşıtı olarak, Avrupa odaklı bir mukallitlik yerine, yerel-liğin imkânlarına sarılan ve bu konuda birbirlerini destekleyen bir çizgi oluşturmuştur.

Özellikle seksenli yıllardan sonra edebiyat, sosyal bilimler, düşünce alanlarında ihtisaslaşan bu dergiler, internet ortamına taşınmıştır. İkinci Meşrutiyet'ten bu yana

kamuoyu oluşturmak ve özellikle kitlelere ulaşmak için oluşturulan bu dergi fikri, gereksiz ve lüzumsuz hatta basit bir şey olmaktan çıkmış ve yol gösterme, hidayet, bilinçlenme aracı olarak kullanılmıştır. Giderek vazgeçilmez bir sosyal unsur olarak günümüze kadar dergi dışında ama ana fikri yine aynı anlayıştan kaynaklanan radyo ve televizyonlara doğru da evrilmiştir.

Ama burada göz ardı edilen husus, bilimin felsefesidir ki bu aslında bilimsel bir disiplinin dünya üzerinde kuruluşunu ve işleyişini belirten, onu yönlendiren ve bu yönlendirmeyle birlikte ortaya çıkan sosyal bir yapıdır. Bu sosyal yapı ise Âkif tarafından reddedilir, fakat bilimin karakterini yansıtan bir toplumun önemli özelliklerini alırken bu sosyal dokuyu almamak nasıl gerçekleşecektir? Bu sorun ondan bize mirastır ve çözümlendiğini söylemek ise hâlâ mümkün değildir.

---

[1] Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 18.
[2] Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 168.
[3] Sönmez Kutlu, "İslâm Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu", *İslâmiyât*, Cilt 4 Sayı 4, 2002, s.15-36
[4] Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, Tercüman 1001 Temel Eser, s.115.
[5] *Age.*, s.115.
[6] M. Şemsettin Günaltay, "İslâm Dünyasında Uyanış Belirtileri", *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi II*, Haz. İsmail Kara, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 568.
[7] İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasî Görüşleri*, İz Yayınları, İstanbul, 1994, s. 19.
[8] Şerif Mardin, 1995, s. 167.
[9] Said Halim Paşa, s. 204.
[10] *Age.*, s.237-240.
[11] M Şemsettin Günaltay, *age.*, s. 569.
[12] Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 17.
[13] Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 95-96.
[14] Muhammed Mahzumi Paşa, *Cemalettin Afganî'nin Hâtıraları*, Çev. Adem Yerinde, Klasik Yayınları, İstanbul, 2006, s. 127.
[15] *Age.*, s. 127.
[16] Karakoç, 1999, s. 22.
[17] *Age.*, s. 23.
[18] Necip Fazıl, "İslâm İnkılâbı", *Büyük Doğu*, Sayı: 1-8, 14 Ekim-2 Aralık 1949, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi II* içinde, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 261.
[19] Mehmet Kaplan, *Büyük Türkiye Rüyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33.
[20] Ercüment Özkan, *Yazıları*, Anlam Yayınları, Ankara, 1969, s. 159.
[21] Necip Fazıl, 1949, s. 264.
[22] İsmail Kara, 1994, s.85.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

SELEFÎLİK–SÛFÎLİK VE ÂKİF

Mütefekkir şairimiz merhum Mehmet Âkif Ersoy XIX. asrın son, XX. asrın ilk yarısında yaşadı (d.1873-ö.1936). Düşünür, şair, mutlaka yaşadığı dönemdeki ilmî, fikrî, ideolojik ve kültürel hareketlerden etkilenir, bir bakıma yaşadığı çağın mahsulü sayılabilir. Âkif'in yaşadığı çağ, çeşitli ideolojilerin yoğun olarak faaliyette bulunduğu, İslâm medeniyetinin gerilediği buna karşı, Batı emperyalizminin ve kolonyalizminin kuvvetlendiği, çok azı istisna edilecek olursa bütün İslâm ülkelerinin ve Müslüman kavimlerin Batı'nın egemenliği altına girdiği, elim hezimetlerin yaşandığı ve hazin durumların meydana geldiği bir zaman dilimidir. 93 Harbi diye bilinen 1877-1878 mağlubiyeti, Sultan Abdülaziz'in katli, Birinci ve İkinci Meşrutiyet'in ilanı, Sultan Abdülhamit'in hal'i... Ardından Birinci ve İkinci Balkan Savaşlarında uğranılan mağlubiyetler, İttihad ve Terakki Partisi'nin ortaya çıkışı, bu partinin 1914'te Harb-i Umumî denilen Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'ni sokması, Osmanlı ordusunun yedi cephede savaşmak zorunda kalması, bazı cephelerde mevzî başarılar elde edilmiş olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin seferberlik denilen dert ve ıstırap dolu bu savaşta hezimete uğraması, kayıtsız şartsız teslim olmak anlamına gelen Mondros-Sevr antlaşmaları, galip devletlerce Anadolu'nun geniş ölçüde işgal edilmesi ve paylaşılması, ardından Millî Mücadele ve İstiklâl Harbi, Cumhuriyetin ilanı, saltanat ve hilafetin lağvı, medrese ve tekkelerin kapatılması, buralardaki eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yasaklanması, birtakım inkılâpların yapılması, yeni dönemin ve iktidar sahiplerinin eski dönemi, maziyi kötülemeleri, küçümsemeleri, geçmişlerinden kopmaları, Avrupa hayranlığı ve taklitçiliği... Bütün bunlar Âkif'in yaşadığı zaman dilimi içinde vukua gelen hususlardır. Metin bir ruh yapısına, sağlıklı bir muhakeme tarzına, yeteri kadar bilgi donanımına sahip, İslâm'a gönülden bağlı, hassas ruhlu bir şairi, bahsedilen hususların nasıl etkileyeceğini ve ona neler söyleteceğini tahmin etmek zor değildir.

Âkif'in yaşadığı dönem, çeşitli ideolojilerin yoğun bir şekilde faaliyet gösterdikleri, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu ve sağlığına kavuşması için çeşitli reçeteler hazırladıkları ve sundukları bir zamandır. Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve tarihten silinmesi için çok sayıda plan da yine bu dönemde hazırlanmış, bunlardan bir kısmı da yine bu dönemde uygulanmıştır. Âkif'i anlamak için şu üç hususu önemle dikkate almak gerekir. Birincisi XIX. asrın ikinci, XX. asrın ilk yarısında genel olarak dünyanın, özel olarak Batı emperyalizminin ve kolonyalizmin durumu. İkinci olarak yine bu dönemde Müslüman kavimlerin ve devletlerin özellikle de Millet-i Osmaniye'nin ve Devlet-i Osmaniye'nin durumu. Üçüncü olarak da İslâm medeniyetinin ve kültürünün Batı medeniyeti ve kültürü karşısındaki durumu, bu arada ehl-i salib zih-

niyeti karşısında İslâm ümmetinin ve hilâlin hâli. Bütün bunlar Âkif'i etkileyen, onun şahsiyetinin oluşmasında tesirli olan, ona yansıyan hususlardır. Âkif'i anlamak için onu her yönden İslâm veya Selef veyahut Sûfîlik karşısındaki tavrını ve duruşunu tespit etmeye çalışacağız.

Âkif'in yaşadığı yıllarda Osmanlı toplumunda biri Osmanlıcılık diğeri milliyetçilik, üçüncüsü de İslâmcılık olmak üzere üç büyük ve güçlü akım vardır. Bunlar kültürel ve sosyal hayatın bütün alanlarını kapsayan ideolojik nitelikteki hareketlerdir. Batıcılığı (Garpçılığı) da burada zikretmek gerekir. Ancak yukarıdaki üç ana akımdan her birinin Batıcılığa az ya da çok bünyesinde yer verdiğini hatırlatmakta fayda vardır.

Selef Hareketi

Bu hareketin kökü, H. II./M. VIII. asra kadar çıkar. Sahabe döneminde başlayan ama II/VIII. asırda belirgin bir şekilde itikadî mezhepler tarzında ortaya çıkan yeni itikadî-fikrî akımları bazı Müslümanlar benimser ve bunları hararetle savunurken, çoğunluk bu akımları İslâm'a (İslâmî nasslara, inançlara ve hayat tarzına) yönelen bir tehlike ve bir tehdit olarak algılamış, kararlı bir şekilde ve şiddetle reddetmiştir. Bunlar yenilikçi hareketleri bid'at sayıp reddederken Kitap ve Sünnet'e, Kur'an ve hadise, daha kapsamlı bir tabirle ilk Müslümanların dinî anlam ve hayat tarzına sıkı bir şekilde bağlı kalmanın, hiç ödün vermeden bu hayat tarzını sürdürmenin, dünya ve ahiret kurtuluşunun buna bağlı olduğunun altını kalın bir hatla çizmişlerdir. Bu yolda olanlara Selef veya Selef-i Sâlihîn (örnek nesil), bu tutulan yola da Mezheb-i Selef deniliyordu. Bu anlayışta olanlar gelenekçi olduklarından Ehl-i Sünnet, müminlerin büyük çoğunluğunu oluşturduklarından Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat adını da almışlardır.

Selef mezhebi eski çağın Yunan, Helen, Yahudi, Hıristiyan, İran-Mecusi, Hint vs. gibi kültürlere karşı oluştuğundan tepkisel bir niteliğe sahiptir. Ama bu tepki İslâm hayat tarzının erimeden, dağılmadan ve yok olmadan mevcudiyetini muhafaza etmiş olmasını sağladığı için de önemlidir.

Daha sonraki asırlarda Selef mezhebi Eş'ari ve Maturidi Kelam Sistemleri karşısında gerilemek ve küçülmekle beraber Ehl-i Hadis ve Hanbelîlik adı altında her zaman varlığını devam ettirmiştir. Bu mezhebe yeniden eski gücünü kazandırma teşebbüsleri olmuş ise de bunlar tam olarak başarıya ulaşamamışlardır. Bunların en önemlisi, kapsamlısı ve kuvvetlisi İbn Teymiyye (d. 661/ö.728) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu hareket, tesiri bazen artarak, bazen azalarak günümüze kadar gelmiştir. Bugün körfez ülkelerinde Arap Yarımadası'nda bu anlamda bir din anlayışı egemendir. XVIII. asırda Muhammed b. Abdulvehhab, gelenekçi yönüne vurgu yaparak bu mezhebe haddinden fazla gelenekçi, hatta tutucu bir nitelik kazandırırken XIX. asrın ikinci yarısında Cemaleddin Afganî, Mısırlı M. Abduh, Reşid Rızâ ve Ferid Vecdi gibi yenilikçiler yenilik adına ondan yararlanmış, Müslüman toplumun daha rasyonel ve modern bir din anlayışına ulaşması için Selef'in iyi bir referans olabileceği kanaatine sahip olmuşlardır.

Burada paradoksal bir durumun mevcudiyeti açık. Bir yandan tutucu ve an'aneperest Körfez Selefîliği ve onun kurucusu Necidli Muhammed b. Abdulvehhab diğer yanda yenilikçi ve modernite taraftarı Afganî ve Adbuh. Ve her iki akımın kaynağı ve referansı da Selef-i Sâlihîn ve onların Mezheb-i Selef adıyla izledikleri yol. Bu grubun birleştikleri ve ayrıldıkları noktalar vardır. Her iki grup da İslâm'ı anlamada Kur'an-ı Kerim'i ve hadis-i şerifleri hareket noktası olarak kabul eder; İslâm'a sokulan bid'atlere karşıdır, içtihat yapılmasının lüzumunu vurgular. Ancak bid'at ve içtihat anlayışları birbirinden farklıdır.

H. IV./M. IX. asırdan itibaren başta Hanefiler ve Şâfiiler olmak üzere Ehl-i Sünnetin büyük bir kısmı, ana kitle içtihat yoluyla Kur'an ve hadislerden yeni hükümler çıkarılmasını, sosyal şartlara ve ihtiyaçlara göre yeni yorumlar yapılmasını zorlaştırmış, hatta imkânsızlaştırmış, bu da içtihat kapısının kapatıldığı veya kapandığı şeklinde bir kanaatin oluşmasına sebep olmuş, içtihat zor olunca veya mümkün olmayınca hayatta taklit esas alınmış, mezhep imamlarının ve onların öğrencilerinin yaptıkları içtihatlar ve kıyaslar temel olmuş, böylece genel olarak İslâmî; özel olarak fıkhî düşüncenin Kur'an ve hadisle bağlantısı kopmuştu. Böyle olunca son on veya on bir asırda taklidin esas alınması sebebiyle Müslüman toplumlarda hurafeler ve bid'atler hızla yayılmıştı. Bu dönemde oluşan bid'atlerden Selef mezhebinin her iki kanadı/grubu hurafe ve bâtıl inanç diye bahseder. Bu hurafe ve bâtıl inançların önemli bir kısmı da dalalet, küfür, şirk, hatta zendeka ve ilhâd şeklinde görülür.

Son on veya on bir asır içinde oluşan söz konusu bid'at, dalalet, hurafe ve bâtıl inançlar, bunlara dayanan tutum ve davranışlar, dünya görüşü, Müslüman kavim ve toplumları İslâm'ın özünden koparmakla kalmamış kaçınılmaz olarak onları geriliğe de mahkûm etmiştir. O hâlde çare ne? Çare açık içtihadın terk ve taklidin esas alındığı söz konusu dönemdeki bid'atleri, hurafeleri, bâtıl inançları, hayalî, farazî ve takdirî, sözde dinî hükümleri, İsrailiyatı, hayal ürünü kuru ve içi boş nazariyeleri bir yana bırakmak ve İslâm'ın aslına ve özüne dönmektir. selefîler bu hususu İslâm'ı safvet-i aliyesine ircâ etmek gerekir cümlesiyle dile getiriyorlar. Buna: İslâm'ı Besâteti-i asliyesine irca etmek de denilir.[1] Verdikleri örnek de şu: İslâm belli bir kaynaktan çıkan saf, temiz ve berrak bir suya benzer. On dört asırdır akmakta olan bu suya birçok dere, çay, öz, ark ve ırmak suları karışmıştır. Rengi, tadı ve kokusu değişik ve bozuk olan bu suların karışması sebebiyle saf İslâm suyu, az ya da çok değişmiş veya bozulmuş, saflığını ve asliyetini kaybetmiştir. Yapılması gereken çeşitli suların karışmasından dolayı aslındaki safiyetini kaybeden İslâm'ın özüne, ilk şekline, safvet-i asliyesine yani Hz. Peygamber ve sahabesi dönemine –ki buna Sadr-ı İslâm ve Asr-ı Saadet de denir– dönmektir. Afganî ve Abduh grubu ile İbn Abdulvehhab grubu arasındaki fark bu noktada açık ve belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Birinci grup, İslâm'ın ilk ve özgün şekli üzerinde yeni ve modernite uygun bir İslâm inşa etmeyi planlarken, ikinci grup sadece İslâm'ın ilk ve özgün şekline dönmekle yetinmeyi, buna yeni şeyler eklememeyi inançlarına esas almaktadırlar. Birinci proje İslâm'ı ilk, saf ve ba-

sit şekliyle anlamak –buna besatet-ı asliye de denir– ve bunun üzerine asrın icabına ve ihtiyacına uygun yeni bir İslâm inşa etmek şeklinde iki kısımdan oluşurken ikinci grupta sade ilk, saf ve basit yani sade İslâm'a dönüş söz konusudur. Birinin iki ayağı diğerinin sadece bir ayağı var.

XIV. asır içinde vücuda gelmiş bir İslâm medeniyeti ve kültürü, İslâm'ın vazgeçilmez mirası, bir hazinesi, bir birikimi, bir zenginliği ve paha biçilmez manevî bir serveti değil mi? Müslüman halkların ve kavimlerin kimliğini belirleyen en önemli faktörlerden biri bu husus değil mi? İki grubun bu soruya verdikleri cevap bazı noktalarda birbirine benzese de diğer bazı noktalarda birbirinden bir hayli ayrılmaktadır. Tarihî miras ve birikim kurtulmamız gereken bir şey midir? Yoksa faydalanılması ve kimliğimizi korumak için yaşatılması gereken bir şey midir? Bu soruya çok farklı cevaplar verilmiştir.

Müfrit, ekstremist selefîler, her türlü yeniliği bid'at ve bid'ati dalalet, sapkınlık olarak gördüklerinden tarihî ve kültürel mirası İslâm'ın sırtındaki bir kambur olarak görmekte ve bundan kurtulmayı bir kazanç saymaktadırlar. Bunun kaçınılmaz neticesi tarihi ve sanat eserlerini çöp sepetine atmak ve yok etmektir. Onların gözünde bir Müslümanın ihtiyaç duyacağı şey zaten Kur'an ve hadiste mevcut olduğundan söz konusu mirasa ihtiyaç yoktur; olması faydalı, olmaması zararlı bir şey değildir kültür mirası. Onun için bu görüşte olanlar çok değerli tarihî ve kültürel mirası ya elleriyle yok etmişler ya da yok olup gitmesine seyirci kalmışlardır. Bu zihniyet her zaman ilkel ve bedevi dünya görüşü olarak nitelendirilmiştir. Tam tasfiyeci de bunlardır.

Mutedil selefîlere göre İslâm'ın tarih, kültür, sanat mirasını çöp sepetine atmak yanlıştır, onu müzeye koyup muhafaza etmek, gerektikçe ondan yararlanmak, yeni İslâm'ı inşa ederken o mirastan faydalanmak gerekir. Eski olan bir şey, eski olduğu için değil, çağımızda işe yaramadığı için terk edilir ve müzeye kaldırılır. Günümüzde işe yarayan eski şeyleri ise Kur'an ve Sünnet'teki hükümlerin yanında ferdî ve sosyal hayatta muhafaza edilir, yeni yorumlarda temel alınır, çağdaş ve yeni İslâm bu anlamda eski ile yeninin birleşmesinden ve kaynaşmasından husule gelir. Çağdaş Müslüman toplumların gayrimüslim medeniyetlerinden, özellikle ilim anlayışı ve teknolojilerinden alacakları çok şeyin bulunduğunu kabul ettiklerinden bu gruptaki selefîlerle İslâm toplumlarındaki seküler reformistler ve modernistler arasında her zaman yakınlık bulunmuş, bu yakınlık bazı hâllerde iki kesimin işbirliği yapmaları şeklinde de kendini göstermiştir. Osmanlı'da, Mısır'da, İran'da, Pakistan'da, Kazan'da bu durumu açık bir şekilde görmek mümkündür. Âkif'i de bunlardan biri olarak görmek mümkündür.

ÂKİF VE SELEFÎLİK

Şimdi Tecdid ve Islahât yanlısı olan Âkif'in bu anlamdaki selefî yönüne bakalım:

Taklit dönemindeki İslâm'ın en temiz kaynakları hurafelerle örtülmüştür; şer'i hakikatleri değil apaçık bilgiler ve gerçekler bile tartışılmadan inkâr olunmuştur.

Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:
Hurâfeler bürümüş en temiz menâbiini.
Değil hakâik-ı şer'in bugün, bedîhiyyat
Bilâ münâkaşa ikrâr olunuyor... Heyhat!
Kitâbı, Sünneti, icmâı kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp şerîati, bambaşka bir binâ kurduk;
Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!

(*Fatih Kürsüsünde*)

Müslümanlık bu değil, biz yolumuzdan saptık,
Tapacak bir putumuz yoktu, özendik, yaptık!
.....
Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin?... Tövbeler olsun, ne demek!

(*Âsım*)

İşte içtihat kapısının kapandığı taklit dönemi budur. Mutlaka içtihat kapısını açık tutmaya ve yeni yorumlara ihtiyaç vardır.

Kilitlidir kapı «ümmî duhât» için, ammâ
Kıyâm-ı haşre kadar içtihâd eder «ulemâ».
.....
İlelebed yetişir müctehid bu ümmetten;
Şu var ki: çıkmalı ferdâ-yı nûra zulmetten.

(*Fatih Kürsüsünde*)

Âkif, Müslümanların yeniden Kur'an'la, Sünnet'le, parlak maziyle irtibat kurmalarını ister. Doğrudan Kur'an'dan ilham almanın lüzumuna inanır. Kur'an'ın ölüler için değil, diriler için nazil olduğunu söyler.

Ya açar Nazm-ı Celîl'in bakarız yaprağına;
Yâhut üfler, geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okumak, ne de fal bakmak için!

(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

Âkif, ayağa düşürecek kadar içtihadı kolay ve basit bir şey hâline getirenlere (radikal selefîlere) de çatar.

Utanmadan çıkıyor, içtihâda kalkışıyor!
Bu hâle karşı tahammül hakikaten pek zor.

Ya içtihâda nasıl kalkıyor bu sersemler?
O içtihâda ki: Dünyâ kadar ulûm ister!
(*Fatih Kürsüsünde*)

Âkif, "sil, yeni baştan", "tasfiyeden" yana değildir. Tarih, sanat ve kültür mirasının çöpe atılmasına ya da göz ardı edilmesine karşıdır. İslâm âleminde yetişmiş büyük ilim ve fikir adamlarını, hâkim ve ârifleri örnek gösterir:

Medresen var mı senin? Bence çoktan çürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r-Rüşd'ü?
İbn-i Sînâ neye yok? Nerde Gazâlî görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?
(*Âsım*)

Müfrit selefîler İbn Sînâ'yı, Gazâlî'yi ve Râzî'yi asla örnek Müslüman âlimi olarak göstermezler.

Son dönemlerde yazılan ama hiçbir yeni unsur içermeyen, eskiyi taklit eden, çoğu zaman eski eserlere hiç de anlamlı olmayan şerhler yazan, hâmiş ve ta'lik adı altında bazı notlar koymaktan başka bir şey yapmayan ama buna rağmen âlim olarak görülen ve gösterilen kişiler de Âkif'in eleştiri oklarının hedefidir:

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ,
İhtiyâcâtını kaabil mi telâfî? Aslâ,
Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.
(*Âsım*)

Bu mısralarla Âkif, Kur'an ve Sünnet'in hareket noktası olması ve bu noktadan hareketle çağa açılım yapılması gerektiğini vurguluyor:

Böyle âvâre düşünceyle yaşanmaz, heyhât,
«Mültekâ» fıkhımızın nâmı, usûlün «Mir'ât»
(*Âsım*)

Böylece en çok rağbet gören İbrahim Halebî ile Molla Hüsrev'e ait bu iki eserin kifayetsizliğini belirtiyor. Oysa bir zamanlar bu iki eseri okumuş olmak ilmin zirvesine çıkmak anlamına geliyordu.

Âkif, dar bid'at anlayışından ve bid'at olduğu gerekçesiyle yeniliklere karşı çıkanlardan da yakınır.

Milletin hayrı için her ne düşünsen: Bid'at;
Şer'i tagyir ile terzîl ise: –hâşâ– sünnet!
(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

Dinleyin her birinin rûhunu: Mutlak gelecek,
«Böyle gördük dedemizden!» sesi titrek titrek!
«Böyle gördük dedemizden» sözü dînen merdûd;
Acaba sâha-ı tatbîki neden nâ-mahdûd?

(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

Âkif ulema olarak görülen ve gerçek ulema diye tanıtılan kişileri basmakalıpçı olarak niteler ve onların ezberini bozmaya çalışır.

Fikir ve ilim adamı sanılan kişilerin İslâm'ı anlamaları da çok yanlış diyor Âkif:

Mütefekkirlerimiz dîni de hiç anlamamış;
Rûh-ı İslâm'ı telâkkîleri gâyet yanlış.
Sanıyorlar ki: Terakkîye tahammül edemez;
Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.

(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

Âkif, Müslümanların başlangıçta gösterdikleri hızlı ve mükemmel gelişmelere hayrandır:

O ne dehşetli terakkî, o ne müthiş sür'at
Öyle bir hârika gösterdi mi insâniyyyet?

(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

Âkif, Müslümanların gurur duymaları ve iftihar etmeleri gereken mucizeleri ve şanlı cedleri bulunduğunu söyler. Bundan, mefâhir (tarihî miras) diye bahseder. Mefâhirin üzerine titrer.

O devrin yâd-ı nûrânûru bî-payân şehâmettir;
Mefâhir onların târîhidir; ümmet o ümmettir.

(*Hâtıralar*)

Batı'ya olan ilgisini Batı karşısındaki tavrını da şairimiz şöyle ifade eder:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin,
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için;
Kendi «mâhiyyet-i rûhiyye»niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.

(*Fatih Kürsüsünde*)

Kısaca, kimliğinizi özenle korumanız şartıyla istediğiniz kadar bilim ve sanatta Batı yanlısı olabilirsiniz.

İşte Âkif'i ekstremist selefîlerden, medrese zihniyetinden, İslâmsız ve geleneksiz Batıcılardan ayırt eden ana çizgiler bunlardır. Bunun içindir ki o, muhafazakâr Müslümanları kollayarak, onları memnun ederek İslâmcı bir siyaset güden Sultan Abdülhamit'e acımasızca hücum etmiş, İslâm inkılâbının gerçekleşmesi ve Müslüman toplumun gelişmesinin önünde onu bir engel olarak görmüştür. Sıkıntılı ve çalkantılı bir dönemde ince siyaset yaparak statükoyu korumaya çalışan, yenilikçi ve inkılâpçı hareketleri bir tehdid olarak algılayan Sultan Abdulhamit ile: "İnkilâb istiyorum ben de fakat Abduh gibi" diyen yenilik ve inkılâp yanlısı Âkif'in birbirini anlamaları ve anlaşmaları pek mümkün değildi. Gerçi Âkif'in istediği siyasî değil, zihniyet inkılâbı idi ama Sultana göre siyasî ve sosyal ortam buna da müsait değildi.

Son Osmanlı şeyhülislâmlarından Tokatlı Mustafa Sabri, yaşadığı çağın ahvalinden haberdar olmakla beraber, geleneksel medrese zihniyetine ve ilim anlayışına sıkıca bağlı idi; inkılâpları dinî ve millî bir felaket olarak görüyordu. 1923 ve sonrası inkılâplarına sahne olan Anadolu'yu, Ehl-i Salibin istilasına uğramış Endülüs gibi görüyordu. Şu farkla ki Endülüs felaketine ağıt yakan şairler vardı. İslâm şairi unvanına sahip olmasına rağmen M. Âkif, Anadolu'da olup bitenlerden dolayı bir damla gözyaşı bile akıtmadı, diyordu (*Mevkifu'l-akl*, Kahire, 1950, I. 478). M. Âkif de M. Sabri de 1923 sonrası inkılâplara dayanamadıklarından Mısır'da yaşamak zorunda kalmışlardı ama ilki bu inkılâplara karşı sessiz kalmayı tercih ederken ikincisi şiddetle eleştiriyordu. Bu da Âkif'in medrese zihniyetine karşı mesafeli durduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu zihniyet mensuplarının Âkif'e kuşkulu bakmaları, bazen de eleştirel yaklaşmaları bu durumun sonucudur.

Âkif'in takdir ettiği hatta hayran olduğu ilim ve fikir adamları, düşünürler ve bilge kişiler vardı. Bunların bir kısmı geçmişte yaşamıştı: İbn Sînâ, Gazâlî, Râzî, Sa'dî gibi. Ama bir kısmı onun çağdaşı, tanıdığı, arkadaşı ve dostuydu. Bunlara bakıp Âkif'in zihniyeti hakkında bir kanaat sahibi olmak mümkündür. O, Afganî-Abduh çizgisini izleyen Ferid Vecdî ve Abdülaziz Çaviş'ten tercümeler yapmıştı, Âkif. F. Vecdi, M. Sabri'nin *Mevkifu'l-akl* isimli eserinde ağır eleştirilerle mahkûm ettiği Mısırlı bir yazardı. Said Halim Paşa da Âkif'in takdir ettiği bir aydındı. Ömer Ferid Kam (bkz. *Safahat*, İstanbul 1958, s. 233, 488), Hersekli Ârif Hikmet, Babanzâde Ahmed Naîm, Hamdi Yazır, Mehmed Şemsettin (Günaltay) Âkif'in takdir ettiği şahsiyetlerdi. Babanzâde'yi Aşer-i Mübeşşere'den Ebu Ubeyde'ye benzetir ve "Bu ümmetin Emini" diye nitelerdi. A. Hamdi Akseki ise Âkif hayranlarındandı (bu konuda bkz. Kara, Mustafa, *Bülbül Şarkısı*, Bursa 2007, s. 33; Kara, İsmail, s. 140-144). "Arkadaşını söyle kim olduğunu söyleyeyim." "Arkadaş arkadaşın aynasıdır" denir. Bu bakımdan Âkif'in arkadaşlarını ve dostlarını tanımak onu tanımaktır.

A.M. Cerrahoğlu, Âkif'i bir reformcu olarak tanıtır (*Mehmet Âkif, Bir İslâm Reformotoru*, İstanbul 1964).

Verilen bilgiler çerçevesinde şunu sormak lazım. M. Âkif ne kadar selefîdir? Âkif asırlar boyu birike birike yığınlar oluşturan hurafelere, bâtıl inançlara, bid'atlere ve taklide karşıdır. Bu hususta selefîdir. Zira Selef-i Sâlihîni öne çıkarmakta, Kur'an ve hadisi esas alarak diğer hususları buna göre değerlendirmektedir. O, Saadet Asrı idealine bağlıdır. Diğer yandan hem tarihî mirasa, mefâhire ve birikime sahip olmakta hem de çağdaş medeniyete yakın ve sıcak bir ilgi duymakta, bu medeniyet istikametinde açılımların gerekliliğinden, hatta zorunluluğundan bahsetmekte, bunun da kimliğimizi ve bizi biz yapan değerlerimizi koruyarak yapacağımız tecdid ve ıslahatlarla gerçekleştirmemiz gerektiğini ısrarla ifade etmektedir. Şu hâlde Âkif, medrese zihniyetinin ve taklide dayalı bir geleneğin temsilcisi olmadığı gibi, katı ve donuk bir selefî de değildir. Nasslara bağlı olmakla beraber ilim rehberliğinde makûl, gerçekçi ve çağdaş bir İslâm anlayışından yana olan bir şair, bir münevver, bir mütefekkir, bir dindar, bir milliyetperver ve vatanseverdir. İstisnaları bir yana bırakılacak olursa bugün ilahiyatçıların genellikle onun çizgisini izlediklerini söylemek mümkündür.

Âkif ve Sûfîlik

Âkif'in Sûfîliğe karşı tavrının ne olduğunu anlamak için şu hususlara dikkat etmek gerekir. Genellikle selefîlerin Sûfîliğe yaklaşımı ihtiyatlı ve mesafelidir. Selefîler türdeş, mütecanis bir kitle değildir. Sûfîliği tamamıyla ret ve inkâr eden müfrit selefîler olduğu gibi, belli bir ölçüde kabul eden, hatta Sûfîliğe intisap eden selefîler de vardır. Selef-i Sâlihîn yolunu benimseyen bir selefî olarak M. Âkif, Sûfîliğe tamamen ve kökten karşı değildir ama bir sûfî de değildir. Kendine göre makûl olan Sûfîliği ve sûfîleri takdir eder. Unutmamak gerekir, dar kalıplar içine sıkışan nasçılıkta (dogmatizme) da katı akılcılıkta (rasyonalizmde) da Sûfîliğe yer yoktur.

Sûfîlik pek çok farklı şekilleri bulunan büyük bir harekettir. Önemli ölçüde içinde heterodoks ve heretik tarikatlar, Şii-Bâtinî zümreler yer alır. Bunlara zaten Sünni çizgideki sûfîler de karşıdır. M. Âkif'in buna karşı olması son derece tabiidir. Bir de Sünni çizgideki tarikat ve tasavvufî zümrelerin cahil, ehliyetsiz ya da istismarcı ve menfaatçi temsilcileri vardır. Bunlara hakiki sûfîler gibi M. Âkif de karşıdır. Bu iki zümrenin dışındaki Sûfîliğe M. Âkif'in karşı olduğunu söylemek zordur. Ama İbn Arabî'ye ve onun tasavvuf anlayışına şairimizin pek sıcak bakmadığı söylenebilir. Ancak bahsedilen anlamdaki Sûfîliğe karşı olan sadece selefîler ve M. Âkif değildir; fakih, muhaddis ve medrese hocaları da bu hususta selefîlere benzerler.

İlk sûfîler başta olmak üzere Sünni çizgide kabul edilen sûfîleri, selefîler gibi M. Âkif de kabul ve takdir eder. Bunun, İslâm dindarlığının, ahlakının, hayat tarzının ve tefekkürünün önemli bir parçası olduğunun bilincindedir Âkif.

Ben ki Attâr ile Sa'dî'yi okur, hem severim;
Başka vâdîleri tutmuşlara ancak söverim.
(*Âsım*)

diyen şairimizin özellikle Feriduddin Attâr'la ilgili samimi kanaati önemlidir.

Âkif, Şirazlı Şeyh Sa'dî'nin (ö. 1292) âdeta hayranıdır. Ona göre Sa'dî bir hakîm ve âriftir. Doğu'nun manevî erginliğinin ve olgunluğunun sembolüdür.

Sa'dî, o bizim Şark'ımızın Rûh-i Kemâli,
Bir ders-i hakîkat veriyor, işte meâli:
("Azim")

Böyle başlayan dizelerle Âkif, sahrada kaybolan çocuğunu arayan bir annenin metanetini, azmini ve tevekkülünü anlatan Sa'dî'den alıntılar yapar.

Korkunç oluyor böyle hakîkatleri, gerçek,
Sa'dî gibi bir asr-ı fazîletten işitmek
Sa'dî, o kadar felsefesiyle, hüneriyle
Fikrindeki hürriyet-i fevkalbeşeriyle
Esbâb-ı maişet denilen kayde girerse
Yâd etmesin âzâdlığın nâmını kimse
("Geçinme Belası")

Sa'dî'nin *Gülistan* ve *Bostan*'da dervişleri, sûfîleri nasıl övdüğü burada dikkate alınmalı.

Âkif'in "Durmayalım" şiirinden:

Varmak istiyorsan –diyor Sa'dî– eğer bir maksada,
Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da;
Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!
Merd-i sâhib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?

Âkif, tevekkülün doğru ve gerçek yorumunu Sa'dî'den alıntıladığı Aslan ve Tilki hikâyesiyle yapar.

«Dolaş da yırtıcı arslan kesil, behey miskin!
Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?»
(*Fatih Kürsüsünde*)

Âkif, zalim, gaddar ve müstebit bir hükümdar olan Acem Şahı Mehmet Ali Şâh'tan (1907-1909 İran Padişahı) bahsederken Sa'dî'nin "Cihan hâkimiyeti bir damla kan akıtmağa değmez" beytini yazısına başlık yapıyor. Yine bu manzumede şu dizeler yer alır:

O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbuddîn, o Sa'duddîn, o Kâdî'ler
Yetiştirmiş: o Örfî'nin, o birçok Şems-i İrfânın
Ziyâsından tenevvür eylemiş; iklimi dünyanın,

Bugün makhûr-i nâdânîsidir bir fırka-î haydûdun!
("Acem Şahı")

Gazâlî, tasavvufun yaygınlık kazanmasında etkili olmuş bir mutasavvıftır. Şirazlı Hâfız ise İran edebiyatının en büyük şairidir. M. Âkif'in bunları dünyayı aydınlatan 'İrfan Güneşi' şeklinde tarif ve tasviri önemlidir. Bu durum onun, İslâm kültür mirasına nasıl sahip çıktığını göstermesi bakımından da dikkate değer.

M. Âkif, tevekkülün İslâm'daki hakiki mânâsını göstermek için Celaleddin-i Rûmî'den (ö. 1273) güzel bir hikâye alıntılar. "Vâiz Kürsüde" şiirinde şöyle der:

Şu fıkrasiyle, hakikat, Cenâb-ı Mevlânâ,
Nigâh-ı ibrete açmış cihân kadar mânâ:

Tefsir hadis hocası da olmakla beraber daha çok derviş, Mevlevî ve Mesnevîhan olarak tanınan Hüsam Efendi'nin (ö. 1864) ve ahlak anlayışının tam anlamıyla hayranıdır, Âkif:

Sultan Abdülmecit, Şeyh Hüsam Efendi'yle görüşmek ister ama Şeyh, bundan kaçınır. Bir gün Şeyh, Beşiktaş'tan geçerken Sultanın adamları onu görür ve hazır buraya kadar gelmişken Hüsam Efendi'yi Sultanla görüştürmek isterler.

İrâdeler geledursun, o i'tizâr ederek,
Saray civarına yaklaşmamış, değil gitmek.

diyen Âkif, Şeyh'in bu konudaki sözlerini şöyle anlatır:

Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da geri döndüm mü, yandığım gündür!
("Hüsam Efendi Hoca")

"Said Paşa İmamı" başlığını taşıyan manzumesinde Âkif, Rıfâî dervişlerinden Manisalı Hasan Efendi'yi (ö. 1307/1889) anlatır. Bu dervişin "Ahlakı gibi sesi de ilâhî idi" der. Bu imamın mezar taşında Meczûb-i ilâhî bende-i İmam Rifâî ibaresi yazılıdır. En güzel şiirlerinden birini bu saf-derûn derviş ilham etmiştir Âkif'e.

Hintli büyük mutasavvıf şair, Muhammed İkbal'in bir eserini okuyan M. Âkif "Onu kendime benzettim" demiştir.

Vahdet-i Vücûd isimli eserin yazarı Ferid Kam'dan (ö. 1944), M. Âkif, Yâr-ı Canım, Üstad-ı hakîmim diye bahseder. Âkif'in dostu olan bu zat, sözü edilen eserinde vadet-i vücûdu savunur ve bunun panteizmden başka bir şey olduğunu ispatlamaya çalışır.

Millî Mücadele yıllarında Ankara'dayken Âkif, Taceddin Dergâhı'nda kalıyordu. İlham perileri burada onu daha sık ziyaret ediyordu. Bu ilhamlar İstiklâl Marşı'na da yansımıştı.

Bu arada şunun da altını çizerek belirtmemiz lazım gelir: Her şair az veya çok mistiktir. Mistik olmak şair olmanın, mistiklik de şairliğin ve şiirin ayrılmaz bir parçasıdır. Mistiklik derecesi elbette tartışılabilir ama bunları mistiklikten soyutlanmış şiirler olduğu söylenemez. Sûfîlikle şiir, sûfî ile şair arasında ortak noktalar çoktur. Daha çok şairlerin tasavvufî muhitlerde yetişmiş ve sûfîler arasından çıkmış olmalarının sebebi budur. Elbette Âkif, bir Mevlanâ ve bir Yunus Emre gibi sûfî bir ârif, bir irfân ehli değildir ama onlara çok uzak duran ve onları hiç anlamayan biri de değildir. Tersine onları yeteri kadar anlayan ve takdir eden bir şairdir.

Âkif daha çok edebiyat, özellikle divan edebiyatı bağlamında olumsuz anlamda tasavvufu da gündemine alır ve ona bütün gücüyle yüklenir:

Şarâb kokar eslâfın en temiz gazelî.
Beş altı yüz sene «sâkî» havâ-yı mübtezelî
("Berlin Hâtıraları")

Âkif:

Sürdüler Türk'e «tasavvuf» diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi «hakîkat» kusuyor Sıdkı Dayı!
(*Âsım*)

diyor ama millî ruhun esas itibariyle edebiyatla büyülendiğini ve uyuşturulduğunu da açıkça belirtmekten geri durmuyor.

Ne kaldı? Bir edebiyyâtımız mı? Vâ-esefâ!
Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;
Ya rûh-ı milleti efsunluyor, uyuşturuyor;
Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!
("Berlin Hâtıraları")

Yine o edebiyatta zina ve livatanın özendirildiğini ima ediyor ve diyor ki:

Koca millet! Edebiyyâtı ya oğlan, ya karı...
Nefs-i emmâre hizâsında henüz duyguları!
Sonra tenkîde giriş: hepsi tasavvufla dolu:
Var mı sûfîyyede bilmem ki ibâhiyye kolu?
İçilir, türlü şenâatler olur, bî-pervâ;
Hâfız'ın ortada dîvânı kitâ-ül-fetvâ!
«Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!»
Urefâ mesleği; a'lâ, hem ucuz, hem de şeker!
(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

Âkif'in bu mısralarının mâ-Sadak'ı olan tasavvufî zümreler, cemaatler, tarikatlar ve mutasavvıflar her zaman mevcut olmuştur. Bu zümrelerden, Âkif'ten çok hakikî

sûfîler ve samimi gönül ehli mustarip ve şikâyetçi olmuştur. Âkif'in takdir ettiği Sûfîlik ve sûfîler başka, kötülediği tasavvuf ve mutasavvıflar başkadır. Edebiyat için de durum budur.

Âkif tarzı bir Selefîlikten bahsedilebilir. Bu Selefîlik Kur'an ve hadisi esas alır, İslâm'ın kültür mirasını tanır, değerlendirir, eler, bunlardan lüzumlu olanları günümüze taşır, ayrıca dünya çapındaki ilim ve fikir hareketlerinden de yararlanır. Fakat Âkif tarzı bir Sûfîlikten bahsedilemez. Zira takva sahibi, salih bir mümin olan Âkif, hiçbir şekilde sûfî değildir. Zira o, içeriye dönük olmaktan çok dışarıya dönüktür.

Âkif'in birinci derdi Müslüman toplumu, milleti ve onların dünyalarını kurmaktır. Bunun için onlara tavsiyesi şudur:

Baksana kim boynu bükük ağlayan?
Hakk-ı hayâtın senin ey Müslüman!
Kurtar o bîçâreyi Allah için,
Artık ölüm uykularından uyan!
("Uyan!")

Ey cemâat! Uyanın, el verir artık uyku!
Yok mu sizlerde vatan nâmına hiçbir duygu?
(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

«Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış, çalış ki bekâ sa'y olursa hak edilir.»
("Vâiz Kürsüde")

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.
("Yeis Yok!")

[1] "Eğer çiğnenmemek isterlerse seylâb-ı eyyâma
Rücû' etsinler artık Müslümanlar sadr-ı İslâm'a."

VEFA TAŞDELEN

SAFAHAT'IN EĞİTİM İMALARI

Bu yazı, Mehmet Âkif'in tüm yazılarını kapsamaz. Sadece, *Safahat*'la sınırlıdır. Bu nedenle "Mehmet Âkif'in Eğitim Anlayışı" yerine, "*Safahat*'ın Eğitimsel İmaları" başlığını tercih ettik. Yazı baştan sona *Safahat*'ın eğitim anlayışı ve imaları üzerinde yoğunlaşacaktır. Unutulmamalı ki bu anlayış, Âkif'in doğrudan eğitim üzerine yazdıklarından değil, bizim *Safahat*'tan çıkarsayabildiklerimizden oluşur. "İmalar" sözcüğü, bu dolaylı anlamı, okuyucu tarafından yapılan yorumsamayı ifade etmek için kullanılmıştır.

1. İşlevsel Şiir

Safahat'ta bir söz yoğunluğu vardır. Bu, şiir sanatı açısından devasa bir yoğunluktur. Şiirin sözle yazıldığı gerçektir, ama sözün tasarrufu da gereklidir. Denebilirse, sözle ortaya çıkmasına, varlığını söze borçlu olmasına karşın, sözü söylemede oldukça cimri davranır. *Safahat*'taki söz yoğunluğu, onun sanat öncelikli bir nitelik taşımadığını, amacı kendi dışında olan bir şiir olduğunu gösterir. Şiirin amacı sanat ve şiir olmadığına göre ne olabilir? Şiir dışında, sanat dışında bir amaçtır bu. Soruyu cevaplamaya, Âkif'in şiirinin "işlevsel" bir şiir olduğunu söyleyerek başlayabiliriz. Nedir işlevsel şiir? Şiirin bir işe, bir göreve, bir eyleme koşulmasıdır. Âkif'in şiiri, ancak bu işlevsel yönüyle anlamlıdır. Onun şiirinde söz hep bir yere doğru gider. Bir öyküyü anlatmanın, bir fikri izah etmenin, bir mesaj vermenin, bir eylemi gerçekleştirmenin peşindedir. Bu nedenle sözcükler mısraları, mısralar şiirleri, şiirler sayfaları izler. Şiir "muaccel" ve "hayati" işler peşindedir. Sorunlar yığılmıştır, beklemeye tahammülü yoktur. Bir an önce olmalıdır ne olacaksa. Batılı akımlar, insan varoluşunun ince ve dar koridorlarında şiirlerini dokurken, Âkif gündemin devasa sorunları karşısında, kendini bir anlam ortaya koymak, bir eylem gerçekleştirmek, bir uyanış ışığı yakmakla yükümlü görür. Devleti elden gitmekte, "milleti" (kavmiyet anlamında değil) ezilmekte, yok edilmekte, öldürülmekte, sürülmekte, sömürülmekte, aldatılmakta, köleleştirilmektedir. Bir devir, bir dünya göz göre göre elinden kayıp gitmektedir. Bu eriyiş, bu çöküş karşısında, olmak ve olmamak arası bir noktada, varoluş kaygısı duymaktadır. Bu nedenle şiir, şair için bir çığlık, bir figan, bir gözyaşı, bir haykırıştır. Yapabileceği son şeydir, çünkü daha önce yapabileceği bir şey kalmamıştır. Bu yüzden "aczinin giryesi"dir. Bu nedenle, *Safahat* olağanüstü söyleyişlerin, şairane ifadelerin kitabı değildir. Bir "haykırış", bir "anlatı", bir "söylem", bir "fikir" kitabıdır. Şiir sadece bir olayı, bir öyküyü anlatmaz, aynı zamanda bir düşünce alıştırmasına, bir fikir talimine de dönüşür. O zaman *Safahat*'ın sayfaları, çeşitli görüşlerin tartışıldığı felsefî bir diyaloğa, bir fikir işçiliğine, çeşitli görüşlerin tebliğ edil-

diği bir vaaza dönüşür. Altıncı kitabın başlığı *Âsım*'dır. Âsım, Âkif'in hissiyatını, özlem ve hayallerini yansıttığı bir "diyalog şiir"dir. *Safahat*'ın ikinci kitabının başlığı *Süleymaniye Kürsüsü*'nden, dördüncü kitabının başlığı da *Fatih Kürsüsü*'ndendir. Şair, şiirinde şair olarak "nakilci" konumunda olsa da, aslında konuşan, söyleyen, hitap eden, vaaz veren, tasarısını dile getiren kendisidir. Şairin konumu ne olursa olsun, şiir doğrudan bir "söylev" şeklinde ortaya çıkar. Gerçekte, Âkif onda şiir arayanların bulamayacağını söylerken şiirin bu işlevsel yönüne dikkat çeker (s. 152). Üslup ve yazarlık açısından güzel ve etkili söyleme elbette önemlidir, ama onun için öncelikli değildir. "Dilin döndüğü şiveyle bütün gün yazmak" şairliğinin gereğidir, ama bu tür bir yazarlık da bir başka yükümlülüğün gereğidir: *Uyanışın, silkinişin, aydınlanmanın, kurtuluşun*. Âkif her şiirinde bir fikir beyan ederek, bir ders vererek, bir düşünceyi tebliğ ederek bu amacı gerçekleştirmeye yönelir. Bir hakikat dersi (*ders-i hakikat*), aracı olarak (s. 73), bir aydınlanma vesilesi olarak şiir, onun poetikasının temelini oluştur.

2. Kıssadan Hisse

Âkif bir öykücüdür. Şiirleriyle öykü yazar, öykü yazmak için şiir, şiir yazmak için öykü yazar. Yaptığı betimlemelerle, kurguladığı diyaloglarla, gerçekçi bir tarz sunar. Öyküler; yer, zaman ve olay bütünlüğü içinde mantıksal bir bağ, neden sonuç ilişkisi içinde verilir. Betimlemeler tanıtıcı, ayrıntılı ve aydınlatıcıdır. Mekân özellikleri ve insanların ruh hâlleri belirgin çizgileriyle verilir. Mehmet Âkif'in üslubu, tiyatral bir özellik taşır. Öykünün dekoru, gerçekçi bir anlatımla sunulur. Kişilerin fiziksel ve ruhsal özellikleri belirgin ve tanımlayıcıdır. Öykülerin sunduğu manzara, öncelikle fakirliğin, sefaletin ve cahilliğin oluşturduğu bir manzaradır. Ezilen, dövülen, itilen, kakılan kadınların; sarhoş, işsiz kocaların; aç ve giysisiz çocukların, hasta gençlerin, ölümcül hastalıkların ifade bulduğu öykülerdir bunlar. Diyaloglar, vardır. Öyküler basit, anlaşılır ve ayrıntılı bir gözlemci edasıyla yazılır. Âkif'in öykü yazma gerekçesini, sözlü geleneğin "kıssa" anlatımıyla açıklayabiliriz. Âkif, halkın sesi olmaya özen göstermiş, onların dertlerinin ve durumlarının tercümanı olmuştur. Onların dili olmuştur. Onun öykü söyleme isteğinin temelinde sözlü gelenek, sözlü gelenekteki "kıssa" anlatma isteği vardır. Öykülü şiirler, diğer şiirlere nazaran daha basit ve anlaşılabilir bir tarz izler. Bu, onların eğitici olma karakterinden kaynaklanır. Basit ve anlaşılır olsun ki, insanlar kolaylıkla okuyup anlayabilsinler. Bunun bir başka gerekçesi de, geleneksel anlatı geleneğinin ağdalı, abartılı bir tarz benimsememesidir. Gündelik olaylar yine gündelik dille anlaşılır. Anlatılarda, anlaşılabilirlik ve eğiticilik esastır. Mehmet Âkif, duygu, düşünce ve yaşayış olarak halkın içinde, onlardan biridir. Yaşantısı, hisleri halkın içindedir. Kendisini ayrıcalıklı bir konumda görmez. Bunun sonucu olarak sade ve anlaşılabilir bir dille öykülerini anlatır. Dil olarak değil, konu ve yaşantı olarak da halkın yaşayıp durduğu olaylardan, durumlardan kesitler sunar. Mehmet Âkif, hikâyelerle, gündelik hayattan kesitlerle kıssa

anlatıcılığını, kıssayla hisse verme geleneğini sürdürür. Bu bir eğitim biçimidir. Gerçi Âkif'in öyküleri kıssadan çok modern öykü tarzına uysa da, "hisse vermeye yönelik" karakteriyle sözlü gelenekteki anlatı tekniğiyle buluşur. Artık burada söz, eğitmenin, terbiye etmenin, iyilik sağlamanın, yol göstermenin aracı hâline gelir. Öyküsüz şiirlerinde ise toplumsal bir yaraya parmak basar, öğüt verir, nasihat eder, uyarmaya çalışır. Öte yandan, "ey sevgili kârî" diye başlayan, okuyucuyla canlı bir diyalog kurduğu şiirleri de vardır (s. 157, 160) Bu tarzla mesajlarını doğrudan iletir. *Safahat* bizzat eğitici bir niteliğe kavuşur. *Safahat*'ta eğitimsel imalar oldukça fazladır, şiir baştan sona eğitimsel imalarla yüklüdür. Eğitimin anlam ve değerine ilişkin *Safahat*'ın kendisi bizzat eğiticidir.

3. Pratik Boyutlu Eğitim

Yukarıda da değinildiği üzere, *Safahat*'ın kendisi bizzat eğitici bir çalışmadır. Anlattığı öykülerle, verdiği derslerle, öne çıkardığı diyalog, analiz ve vaazlarla öncelikli olarak eğitmeyi, terbiye etmeyi, huy ve mizaç kazandırmayı amaçlar. Bunun yanında, doğrudan açık ve sistematik bir şekilde olmasa da dolaylı olarak eğitimin anlamı ve değeri üzerine göndermeleri, imaları da vardır. Sözgelimi, Âkif, yığılan sorunların çözülebilmesi, bilimde ve teknolojide gereken atılımların sağlanabilmesi, ülke insanlarının işsizlikten, yokluk ve sefaletten kurtulabilmeleri için sonuç getirecek, çözüm üretecek bir eğitimden yanadır. Döneminin devasa sorunları karşısında, eğitime faydacı bir tutumla yaklaşması, Âkif'in pragmatist bir kişi olduğu anlamına gelmez, daha çok ülkenin çözülmeyi bekleyen acil ihtiyaçlarının olduğu anlamına gelir. Onun eğitim anlayışı, işlevci bir eğitim anlayışıdır. Bu nedenle salt kuramsal bilgi, onun için fazla bir anlam ifade etmez. Çözüm sunan, fayda sağlayan eğitim, iyi bir eğitimdir. Âkif, "Nazariyât ile bir şeyler olur zannetme" derken, pratiğin önemine dikkat çeker (s. 441). Zaman yalnız sözün, kuramın, yargıda bulunmanın zamanı değil, pratiğin, eylemin, fiiliyatın da zamanıdır. Âkif'in beklentisi, kuramsal boyutu yanında pratik (*amelî*) bir boyut da taşımasıdır. Denilebilirse o, pratik değerinden ötürü bilime, eğitime, fen ve teknolojiye önem verir. *Safahat*'ın *Âsım* başlığını taşıyan altıncı kitabında bu eksikliğe dikkat çeker: Mülkiye vardır, tıbbiye vardır, bahriye vardır, mühendishane vardır, baytar ve ziraat okulu vardır, buna rağmen ihtiyaç duyulan elemanlar dışarıdan, Avrupa'dan getirtilmektedir. Sözgelimi tersane konusunda İngiltere'den, yıkık bir köprünün tamiri için Belçika'dan, bütçe hesapları konusunda başka ülkelerden, sanayi konularında Brüksel'den, Berlin'den, Mançester'den elemanlar getirtilmektedir (s. 393). Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla Âkif, çözüm getirecek, fayda sağlayacak, bireysel, toplumsal hayatta karşılık bulacak, gelişme sağlayacak bir eğitim pratiği taraftarıdır. *"Bize lâzım iki şey var: biri mektep, biri yol"* derken bilimin ve eğitimin uygulamada karşılık bulması konusuna değinir. Zira bilim ve eğitim, yığılan sorunlara çere üretmelidir, çözüm üretmelidir (s. 396).

3. Aydınlanma Düşüncesi

Âkif, inkılâp ister, hem de bir an önce, çabucak. Zira beklemeye zaman kalmamış, bıçak kemiğe dayanmıştır. Bu inkılâbın temel amacı, İslâm uygarlığını düştüğü acıklı ve ölümcül durumdan kurtarmak, ayağa kaldırmaktır. Bu nasıl olacaktır? Öncelikle salt kuram (*nazariyat*) ile olacak bir iş değildir. Bu iş bir üniversite kurmak, burada her türlü bilim, fen ve teknoloji üretmekle olur. Böylece Âkif'te bir üniversite fikri de ortaya çıkar. Bu üniversitede ileri düzeyde kuramsal ve uygulamalı bilimler öğretilecek, salt nazariyata dayanmadığı için bilimin teknoloji şeklinde somutlaşmasına da zemin hazırlayacaktır. Âkif, ülkenin içinde bulunduğu çöküşün, bu ilim ve teknoloji sayesinde önlenebileceğini düşünür. Bu düşünce Âkif'in aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturur. Akla, bilime ve teknolojiye değer veren bir tutum söz konusudur. Bütün bunları bütünleyen, bir ruh ve anlam içinde bir araya getiren dinî duygudur. Kurulacak üniversite (*medrese*), İslâm ülkelerinden gelecek gayretli, yetenekli gençleri eğiterek ülkelerine gönderecek, böylece bilimsel ve teknolojik bir gelişme sağlandığı gibi hurafelerden, batıl inanışlardan temizlenmiş bir İslâm yorumu da gerçekleşecektir. Âsım, bu aydınlanmanın sembol kişiliği durumundadır (s. 441-444).

Âkif'in şiirlerine temel karakterini kazandıran, bu şiirin anlam ve varlık nedenini oluşturan bir fikirden söz edebiliriz: Aydınlanma fikri, kurtuluş fikri. Âkif bu fikri geliştirir baştan sona. Cehaletten kurtuluş, ezilmekten kurtuluş, sefaletten kurtuluş, gerilikten kurtuluş, adaletsizlikten kurtuluş, kölelikten kurtuluş, müstemleke olmaktan kurtuluş... *Safahat*'ın ikinci kitabı *Süleymaniye Kürsüsü*'nden ve dördüncü kitabı *Fatih Kürsüsü*'nden, bu iki vaaz, Âkif'in fikir ve düşüncelerinin ifadesi açısından önem taşır. Din, bilim, ahlak, toplum, eğitim, uygarlık, teknoloji ve gelişme konulardaki görüşleri bu kitaplarda ortaya çıkar. İslâm coğrafyası bir baştan bir başa çiğnenmiştir, yağmalanmıştır, müstemleke hâline getirilmiştir. Bunun nedeni, İslâm'ı anlamaktaki sorundur. Yapılacak tek şey dini yeniden anlamak, akla ve bilime sahip çıkmaktır. Bunun yolu da eğitimden geçer. Âkif, Batı medeniyeti karşısında, aydınlığın ve kurtuluşun eğitimle gerçekleşeceğini düşünür. İslâm medeniyeti, içine düştüğü çöküşten, akılla, Batı'nın bilimini ve fennini alarak, fakat ahlakından (sömürücü, maddeci ve hazcı ahlakından) uzak durarak kurtulabilir. Bunun için gerekli olan ilk ve en önemli şey, tembelliğin terk edilmesi ve çalışmanın teşvik edilmesidir. Fakirlik, sefalet, cahillik acil olarak üstesinden gelinmesi gereken illetlerdendir. Bu açıdan bakıldığında, Âkif'in şiirinin bir refleks, bir vicdan rahatsızlığı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. İslâm coğrafyasında ortaya çıkan zihinsel kirlenme, ahlaksal ve ruhsal yozlaşma, beraberinde bir çöküşü ve gerilemeyi de getirir. Asya, Afrika ve Ortadoğu'daki İslâm coğrafyası, hızlı bir şekilde müstemleke olmaya başlamıştır. Kurtuluş ve aydınlanma düşüncesi bağlamında Âkif'in üzerinde durduğu en önemli konulardan bir diğeri de, dini algılama biçimini hurafeden arındırmadır. Bu şekilde vahiy, saf hâliyle, ilk hâliyle karşımıza çıkar. Hurafeyi aşıp vahyin kendisiyle yüzleşmek, İslâm dünyası için önerilen aydınlanma projesinin özünü oluşturur. Aksi hâlde bu bariyeri aşıp saf dinsel yaşantıya ulaşmak mümkün olmayacaktır (s.170).

Sonuç

Safahat'ın ortaya çıkış amacı, geniş anlamda eğitimdir, eğitici olmaktır. Âkif onu, öncelikle, insanları eğitmek, onlara yol göstermek, aydınlatmak ve faydalı olabilmek için yazar. Onun şiirinin amacı budur. Bunu sağlamak için şiirinde genellikle öyküleme tekniğini kullanır. Mehmet Âkif, şair olduğu kadar öykücüdür de. Hikâye, menkıbe anlatarak, sözlü gelenekteki anlatı tekniğini sürdürür. Bununla okuyucuya "hisse verme", onu eğitme amacı güder. Öykülerin eğitimsel imaları açıktır. Artık burada eğitim, öğretim anlamında değil, iyi insan olma, iyi yaşama anlamındadır. Değerlere sahip çıkma, olgunlaşma, olgun kişilik anlamındadır. Ve öyküler, eğitici örneklerdir, şahıslar ve olaylar da öyledir. *Safahat*'ın dünyası, sağduyunun, olması gerekenin, söylenmesi gerekenin, hissedilmesi gerekenin, yaşanması gerekenin dünyasıdır. Doğrunun işareti gibidir o, "olması gereken"in şiiridir. Bu nedenle ahlaka, erdeme, çalışmaya, gayrete, bilime ve tekniğe ilişkin konularda sık sık alıntılanabilecek, misal verilebilecek, göndermede bulunulabilecek bir nitelik taşır. *Safahat*, bir yönüyle ve bir kısmıyla değil, her yönüyle eğiticidir, baştan sona eğiticidir.

KAYNAKÇA

Ersoy, M. A. (1977). *Safahat*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ÖMER AKSAY

ESKİZ DEFTERİ
MEHMED ÂKİF ERSOY

Mehmed Âkif eskizlerinde, ressam belirgin bir tekniğe uymamış. Hat çalışmaları; kenarlarında bitkisel boyalarla uygulanmış tezhip; kurumuş çiçeklerle, fotoğraflarla, çeşitli nesnelerle düzenlenmiş farklı kolaj uygulamaları; özgün baskı çalışmaları görüyoruz. Minyatür tarzında, büyük bir sıkıntıyı vermek için özenle çalışılmış olduğu anlaşılan bir düzine eskiz bunlar. Preslenmiş özgün kâğıtlardan oluşan koca bir defterdeydi bu eskizler.

"Necid Çöllerinde Mehmet Âkif" adlı kitabın son sayfalarında bir resim var. Torunlarıyla birlikte Mehmed Âkif; yüzü gülmeyen, objektifin karşısında ve elbiselerin içinde tuhaf bir yaratık gibi duran şair Mehmed Âkif. Ressamın ilk eskizi bu resimden ve bu resimdeki dindar şaire tıpatıp benzeyen babasına ait bir resimle yaptığı kolaj çalışmasından oluşuyor.

Mehmed Âkif, salt milliyetçi bir İstiklâl Marşı şairi miydi? Dinî duyguları ağır basan 'bir Kur'an şairi' mi, rasyonel ve toplumcu (ve/veya ümmetçi) bir şair mi? Bu kişisel vargılarla nereye kadar gidilebilir? Mehmed Âkif'in şiiri sürekli ve kasıtlı olarak –Mısır'a gidişi dolayısıyla– görmezlikten gelinmiştir. Paris'e veya Moskova'ya gitmiş olsaydı durum değişir miydi? Onun 'iyi adam' olduğu kabul edilmiş[1] ama şairliğinin üstünde eleştirel bir anlayışla durulmamıştır. Mehmed Âkif'in şiiriyle meselâ Nâzım Hikmet'in şiiri; iki toplumcu-gerçekçi şiir de aynı süreçte yazılmış fakat ayrı fikir, bilinç ve şuuru, değişik kavramsal düzeyde yansıtır. Aynı toplumsal prizmadan yansıyan farklı yönde yayılan bilinç ve şuur tayfları; biri kızıl öbürü yeşil. İki şairin de bakış açısı aslında aynı toplumsal diyalektik açıdır. Memleketin hâli, insanın hâli, bu iki farklı katmandaki şairi yakından ilgilendirmektedir. Mehmed Âkif'in şiiri din eksenlidir; bu yüzden biçim önemli değildir, sadelik ve akıcılık egemendir, önemli olan manevî değerlerdir; dinsel duyarlılık şiirsel duyarlılığı yalıtarak şiirsel akımın iletimini engellemektedir; bu da şiirin basitleşmesine yol açabilir[2]. Bağlı olduğu dünya görüşünün şiirsel karşılığını bulmak için çalışmış, şiirsel gerçekliği ayrıntısıyla yaşamında da etkin kılabilmiştir. Düzyazının anlatım özelliklerini, bir anlamda Mehmed Âkif şiirde kullanmayı denemiştir. İslâm öncesi Arap şiirinin, *Muallakât-ı Seb'a*'nın, Mevlit'in şiirsel biçimine karşılıklı konuşma, Kuntay'ın deyişiyle "şahsî bir aruz" eklemiştir. "Fikret aruzla ezan okutmuştu, o, iskambil oynattı, öte beri sattırdı, düğün demek yaptırdı, velhasıl aruzu hemen gündelik mevzua soktu, fakat bunu şiirin bir kazancı zannetmemelidir, çünkü bu tecrübeleri yaparken mısraı bir nesir hâline getiriyordu."[3] *Memleketimden İnsan Manzaraları*, *Safahat*'taki sokağa

inmiş, halkın arasına karışmış aruzla birlikte kafiyenin de atılıp daha modern ve şiirsel bir yapıya dönüşümün işaretidir.

Nasıl roman kahramanları, roman karakterleri, tipleri varsa, *Safahat* da karakterlerle, kahramanlarla doludur. Üstelik bu karakterlerin psikolojik tahlilleri yapılır, eti-kemiğiyle, her şeyiyle işlenir. Ayrım yapılmaksızın, köylüsüyle, İstanbul efendisiyle, toplumun her kesiminden Türk şiirinde bireyin profiline ilk kez Mehmed Âkif'te rastlanır.[4]

Şiirini bir proje olarak tasarlıyor, şiire farklı bir işlevsellik yüklüyordu. Mehmed Âkif, bir anlamda şiirsel deneyler yaparak, ilmî çalışma düzeyinde yaklaşıyordu şiire. Toplum laboratuvarında farklı deneyler yapıyordu. "Hira dağına çıkacak, Peygamberin mağarasında kalacak, oradaki taşları toprakları okşayıp öpecekti ve ancak o zaman Peygamber'i beyaz deve üstünde hutbe söylerken yazacaktı. 'Mekke'ye gideceğim' diyordu, 'ilk âyetin nâzil olduğu Hira mağarasını göreceğim; bu, şiirime mukaddime olacak ve manzumemde Peygamber'in bütün hayatını yazacağım, sonra da son hutbesini.'"[5] Mehmed Âkif eşyanın, şeylerin, nesnelerin şiirdeki varlığını olduğu gibi gösterir, onları imgesel bir varlık olarak göstermez. Her şey mutlak varlığın yansımalarını, izlerini kendince somutlaştırarak tanıklık eder, her şey canlı ve diridir, her şey nefes alıp verir. Onun şiirinde hayal ve imge yoktur; Hacerü'l-Esved'den bahsedecekse 'taş' der, 'hacer-i semavî' demez.[6] Nâzım Hikmet'te ise eşya, şeyler, nesneler ve hatta insan mutlak gerçekliği içinde materyal bir varlığa dönüşmekte, aslî varlığını yitirmekte, her şey ruhsuz, nesnel bir dünyada birbirine dönüşmektedir. Şair, düşünce adamı Mehmed Âkif'le, şair Nâzım Hikmet arasında çok farklı bir toplumsal anlayış vardır: Biri Marxçı, din dışı bir gerçeklikle topluma ve insan sorununa yaklaşırken öbürü, dinden, İslâmcı bir gerçeklikle, Kur'an'ın perspektifinden, mutlak gerçekliğin içinde yetiştiği topluma, insan sorununa yaklaşır.[7] Burada, belki şu söylenebilir: şiir, felsefenin, romanın, denemenin yerini alarak geri planda kaybolabilir. *Safahat* ve *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Türk şiirinde düzyazıyla ifadesini bulmasından kaçınılmış düşüncelerin şiir olarak tezahürüdür. Burada elbette ki şiirin etkinlik alanının düzyazıya göre daha geniş ve yoğun oluşunun da payı var. Türk toplumunun tarihsel varoluş sorununa yönelik bu 'iki uçlu' yaklaşım mücadelesi, Mehmed Âkif'ten, Nâzım Hikmet'ten sonra da sürecek ve günümüze kadar gelecektir. Geleneksel Türk toplumunun ruhsal (psikolojik) yapısı, Mehmed Âkif'in şiir dünyasındaki iklimi oluşturur. Bu iklim, ona göre Türk toplumunun tabii iklimi olan dindir. Tanpınar, Mehmed Âkif'in "hiçbir zaman büyük bir din şairi olamadığını" söyler. Tanpınar'a göre "onda büyük din şairlerinin farikası olan mistik hamle yoktur."[8] Oysa Mehmed Âkif, her iki emperyalist savaştan sonra İstiklâl Mücadelesi vermeye çalışan dağınık bir toplumun psikolojik haritasını çıkaran bir topograf/şair gibidir. Mehmed Âkif, dışındaki âleme yönelmişti; dış âlem kesret (çokluk) âlemiydi, ayrışma âlemiydi. O vahdeti işaret ediyor, birleşmeyi öneriyordu. Son derece gerçekçi bir yaklaşımla, müspet, kolay anlaşılır bir şiirsel anlatımla dönemin duygusal, ruhsal yönsemelerini *Safahat*'ın safhalarında ortaya seriyordu.

Şair, düşünce adamı Mehmed Âkif, Arapçadan, Farsçadan çeviriler yapıyor, Fransızcayı da felsefî eserleri okuyacak kadar iyi biliyordu. Giderek Batı edebiyatına ve felsefesine de (Herbert Spencer'dan, Spinoza'dan bahsediyor M. Cemal Kuntay) epeyce hakimdi. Gerici ve yobaz denilen Mehmed Âkif, Fransızcadan okuduklarıyla da şaşırtıyor! (Dante, Pierre Corneille, Balzac, Rabelais, Zola, Lamartine, Daudet, Defoe, Hugo, Baudelaire, Chateaubriand, France, Racine, Rousseau, Cervantes tespit edebildiklerim.) Kur'an hafızıydı; fıkıh, tefsir gibi din bilimlerine de yetkin olarak sahipti. Üstelik o devirde 'bu sakıncalı alanda' yetkinlik sahibi olan ciddi kimseye rastlamak da mümkün değildi. Özellikle dinsel ve dilsel bağlamda toplumla yakın temas kurarak eserini ortaya koydu. Toplumcu-gerçekçi epik şiir ekseninde Mehmed Âkif'in temsil ettiği tarafın simetrisinde duran Nâzım Hikmet'in Doğu ve Batı şiirine, felsefesine, diline vukûfiyeti hangi ölçüdeydi? Düşünce, inanç ve itikat sentezini, toplumsal çözümü içeride, kendi yapımızda arayan Mehmed Âkif'i[9], ham softa, yobaz bir din âlimi olarak görmeye çalışanların; Marxçı dünya görüşünün düşünsel temellerini ortaya koymuş, hem de bu dünya görüşüne bağlı bir inanmış kişi olarak devrimci tutumun Türkiye'deki başlıca düşünürü ve başlıca eylemcilerinden biri olan Nâzım Hikmet'i[10] Mehmed Âkif karşısında 'ilerici' olarak göstermek isteyişlerindeki şaşkınlık ne büyüktür. Cemil Meriç'in deyişiyle: "Aydının bir kartvizite ihtiyacı var: Müslüman değil, belli bir mesleği yok, herhangi bir bilgi dalında uzmanlaşmamış... bırakın da Marksist olsun."[11] İnsana, toplumsal ilişkilerinin bütünü içinde ve tarihsel diyalektikle yaklaşan Mehmed Âkif, belki de Nâzım Hikmet'e göre daha sahici bir Marksisttir. *Safahat*'ta aşk duyarlığı yerine siyasal eylem, düşünsel sorumluluk vardır. Köylüler için eserler yazılması gerektiğini söyleyen bir yobaz!

'İlericilik' ve 'gericilik' göreceli olarak yapıştırılan yaftalardır ve hâlâ entelektüel toplulukta Ece Ayhan'ın deyişiyle 'kötülük dayanışması' tarafından görmezlikten, duymazlıktan gelinen, dışlanan şairler vardır.

Mehmed Âkif'in, ansiklopedilerde isminin yanında genellikle "şair, düşünce adamı" ibaresi yer alırken, Tevfik Fikret veya Nâzım Hikmet için sadece "şair" ibaresi yer alır.

Mehmed Âkif'te pratik-felsefî boyut Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'la sınırlanırken, Nâzım Hikmet içinse bu pratik-felsefî sınır Karl Marx olmaktadır. Edebî yönden Mehmed Âkif, Doğu'ya, Osmanlı'ya, geleneksel şiirin formlarına eğilim gösterir. Bu şuursal ve/veya şiirsel tutum, kendi epik şiirinin öbür tarafında yer alan Nâzım Hikmet'in şiiri gibi toplumsal bir işlev kazanmasına sebep olur. Tevfik Fikret'in şiiri ise bu çapta toplumsal işlevden ne yazık ki yoksundur. Tevfik Fikret'in şiirinde toplumsal ıstırap yerini bireysel ıstıraba bırakır.[12]

Modernleşme sürecinin dev sancılarını toplumsal planda paylaşan Mehmed Âkif'i dindarlığı, kültürel idealleri, İslâmcı duruşu ve düşünsel tavrıyla Batı(lı)laşma hareketinin dışında görmek ne kadar mümkün ve tabiiyse; kuralları yıkan şiirleriyle, modernist dinsel yaklaşımlarıyla, eylemleri ve siyasî fikirleriyle Batı medeniyetin-

den oldukça etkilenen paradoksal bir düşünceye sahip olarak görebilmek de mümkündür.[13]

Mehmed Âkif'in yazdığı aktüel, aksiyon yönü güçlü olan şiir halkın duygularını, coşkusunu yansıtmış, halkla bütünleşmiştir. Şiirleri epik özelliğinden dolayı, kolay anlaşıldığı ve duyguları okşadığı için bütün İslâm coğrafyasında elden ele, dilden dile dolaşırken; Cumhuriyet'ten hemen öncesine ait onunla başlayan toplumcu-İslâmcı şiir, sahip olduğu yoğun İslâmcı şuur dolayısıyla kimilerince görmezden gelinmiş, toplumsal işlevine özellikle dikkat edilmemiştir.[14]

(Ressam, birçok eskizin üzerine âdeta öfkeyle karalandığı izlenimi veren çeşitli notlar düşmüş, Arapça ve Osmanlıca, buna tanıklık ediyoruz.)

Mehmed Âkif'i anlayan, şiirini derinlemesine inceleyen kaç Türk şairi vardır? "Henüz Âkif'in şiiri bâkirdir. İçine girilmemiştir" diyen Sezai Karakoç, Mehmed Âkif'in şiirini ciddi olarak irdeleyen belki de tek şair olarak şu tespiti yapıyor: "Âkif batmakta olan toplumu kurtarmanın çığlığıdır, sesidir, öfkesidir, yalvarışı ve direnmesidir. Yani o, toplumun şimdiki zamanına, aktüel görünüş ve iç yüzüne dönüktür."[15]

Mehmed Âkif'in şiirine 'toplumcu-gerçekçi-somut şiir'in ilk örneği denmeli midir? Sonraki toplumcu anlayışla yazılan şiirler içinde de Mehmed Âkif'in şiiri öncül, seçkin bir konumda mıdır? Nâzım Hikmet'i, toplumsal sorunları derinlemesine bilen ve bu sorunları Marxçı öğreti açısından çözümlemeye çalışan bir düşünür-şair olarak görmeye çalışanlar bile Mehmed Âkif'i toplumcu, insancı şairlerin içinde saymışlardır.[16]

Çünkü bu şiirde sosyal içerik, halk gerçeği, bizzat içlerinde yaşayarak yapılan gözlemlerle, oldukça detaylı ve canlı işlenmiştir. *Safahat*'tan Türk toplumunun belli bir süreç içindeki sosyolojik, psikolojik yapısını çıkarabilir, bu yapıya ilişkin ayrıntılı fotoğraflar alabiliriz.

Dünya edebiyatında ve Türk edebiyatında en fazla tüketilen şair sanırım Mehmed Âkif'tir. *Safahat*'ın korsan baskılarıyla birlikte hangi rakamlara ulaştığını tespit etmek oldukça zordur. İstiklâl Marşı'nın her okulda, her sınıfta asılı olduğu ve her hafta sonunda, her resmî bayramda, her resmî törende söylendiğini hesaba katarsak bu yayımın başka bir şaire nasip olmadığını görürüz. Mehmed Âkif'e 'millî şair' unvanını kazandıran İstiklâl Marşı'nı (ve hatta dolaylı olarak *Safahat*'ı) Türk toplumunun okuryazar kesimi 'şiir olarak okumamakta', özel bir ürün olarak tüketmektedir. Pakistan'ın millî şairi Muhammed İkbal'in şiirleri gibi 'okunan bir şiir' değil, tüketilen, absorbe edilen, sindirim sistemine müteallik bir üründür Çanakkale Destanı, İstiklâl Marşı ve diğerleri. İlaç niyetine, aspirin olarak alınan bir şiir, ama okunan değil! *Safahat*'ın anlatımında, biçimsel yapısında, dilin kullanımında düzyazıya, hikâye ve romana benzer özellikler göze çarpar. Mehmed Âkif'in yazdığı şiirde (Nâzım Hikmet'in şiiriyle benzerlik sağlayan) epik söylem, epik yapı şiirden düzyazıya doğru açılır, genişler.[17]

Mehmed Âkif'in şiirinde din, propaganda aracı olarak kullanılmamakta; bireyin özgür iradesiyle, kendi nefsini, inancını, toplumsal yapıyı, dünyayı ve çağını kav-

ramsal anlayışla sorgulaması için akılcı, gerçekçi bir ölçektir. Mehmed Âkif, din ölçeğine, yetkin (ehil) bir ilim adamı olarak, modernist olarak yaklaşır.[18] Onun dinsel yaklaşımı salt şairane değildir. Bu yüzdendir ki, Kur'an tercümesiyle uğraştığı ciddi çalışma sürecinde şairliğinden ayrılmak zorunda kaldığını açıklamıştır.[19]

Gönüllü sürgünlük dönemi, şairin imanını kuvvetlendirdiği dönem olarak görülebilir. Mehmed Âkif, Mısır'da kendini ve şiirini hesaba çekmiştir. Muhalif ve sürgün! Çelişkiler yurdundan gurbette, kendi içindeki saflığa, berraklığa ulaşarak Furkan'ı (iyiyi kötüden ayırt etme yetisini) bulmaya, kendi dilinde ifade etmeye çalışmaktadır. Mehmed Âkif'in şiiri için, Necip Fazıl'ın şairane deyişiyle "cemiyet ruhunun [...] en derin kaynaşma ve girdaplaşma zemini" diyebiliriz.[20]

Mehmed Âkif'in bir mümin kimliğiyle şuurlu duruşu, edebî kimliğiyle şair duruşundan daha fazla konuşulmuş, şiirine hep belli bir şuur egemen olmuştur. "Şeriatı şiirde terennüm eden millî şair" Mehmed Âkif için şu kayıtlar düşülmekte: "Düşündüğü gibi yaşamış, yaşadığı gibi yazmış ve söylemiştir. Son asırda Müslümanların uğradığı felâket ve mezalim karşısında tek arzusu İslâm'ı yaşamak, Allah'ın dinini olduğu gibi ilân ve ihyâ etmekti. [...] Onun şiire olan merakı, üstün kabiliyeti kendini İslâm'a vermeye zorlamış, çoğu edip geçinen zevata ters bir çizgi tutmayı icab ettirmiştir."[21]

Mehmed Âkif'in, ömrünün son on üç yılını (1923-1926 arası kısmen, 1926-1936 arası tamamen) Mısır'da geçirişi; Nâzım Hikmet'in, ömrünün son on iki yılını (1951-1963) Moskova'da geçirişiyle tuhaf bir simetri oluşturur. Bu tarihsel-simetrik duruş, bir anlamda 'gönüllü sürgünlük'[22] özelliği taşırken, tamamen toplumsal yapıda diyalektik bir geometriye de işaret etmektedir. Şiirsel-dinsel tavır ile şiirsel-ideolojik tavır arasındaki bakışım (tenazûr) aynı tepkinin sonucunda farklı, ayrışık bir ortak paydada buluşmuştur.

Mehmed Âkif, Mısır'da geçirdiği son on yılında, şiirini yoğurduğu hayatın, ruhuna eğildiği toplumun dışına çıkmak, içine kapanmak istemiştir. Bu sıkıntılı, gönüllü sürgünlüğün, hicretin benzerlerine, İslâm düşünürlerinin birçoğunda rastlamaktayız. Toplumsal yapıdaki bozgun (fitne), toplumsal sorumluluk sahibi gerçek düşünürü ve şairi terk-i diyara zorlamaktadır. Bu bir anlamda da batınî (içsel) bir sürgündür de. Mısır'dan yolladığı mektuplardan birinde şöyle diyecektir: "Ben burada tamâmiyle mûtekifim."[23]

Tevfik Fikret'le Mehmed Âkif arasındaki çatışmanın "bir iman kavgası" olduğunu varsayarsak[24] bu çatışmanın sonunda, Tevfik Fikret'in uzleti Aşiyan Sarayında, Mehmed Âkif'inki ise Mısır gurbetinde sona erer. Bu çatışmayı, yaşanan toplumsal-dinsel buhran körüklemektedir. Entelektüellerin bilinçlerinde ikilem ve yarılma yaşanmaktadır. Akıl ve iman uzlaştırılmaya çalışıldıkça şairlerin zorlu nefsi ön plana çıkmakta, Rab önünde diz çökmeyi reddetmektedir. Beşir Fuad'ın, Rıza Tevfik'in, Tevfik Fikret'in imanla çelişen tutumları karşısında imanına sımsıkı sarılan Mehmed Âkif'i görürüz.[25] O, uyuyan, düşünemeyen Müslümanları uyandırmak için 19 Teşri-

nisani 1920 Cuma günü, Kastamonu Nasrullah Camii kürsüsünden yaptığı hitapta şöyle demiştir: "***Bununla birlikte icabında Avrupalılarla birleşebiliriz.*** Ancak bu birleşmek bize hiçbir vakit onların iç yüzünü unutturmamalıdır. Yani vatanımızın, dinimizin menfaati, ticaretimizin, servetimizin, refahımızın terakkisi namına ne icap ederse, ***mümkün olursa mütekabil, müşterek menfaatler üzerine bunlarla çekişe çekişe pazarlık ederek ittifak ederiz. Ancak bu pazarlıklarda son derecede açık gözlü bulunmamız lâzım gelir.***" (vurgular bana ait. –ÖA)[26] Bu söylemin benzerlerini seksen yedi sene sonra hâlâ aynı 'saflıktan' (saflık mı acaba?) duymuyor muyuz?

Edebiyatın şairler üzerinden politik-İslâmî faaliyete karışımı, etkileşimi; apaçık politik-İslâmî görüşler, yorumlar yapılma alışkanlığı, şair Mehmed Âkif'in *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd* gibi politik-İslâmî dergilerdeki yazılarıyla yer etmeye başlamıştır. Türkiye'nin sosyo-politik şartları içerisinde, entelektüel yoğunluk taşıyan (intellectin pençesindeki) şairlerin; bilim adamı, din âlimi, felsefeci kimliklerinin yanı sıra, aslî kimlikleri olan edebiyat adamı olarak zaman zaman gündelik siyasete karışarak; politik-İslâm'ın içinde aktif biçimde rol almaları, sonraki dönemlerde Necip Fazıl, Sezai Karakoç, İsmet Özel'le devam edecektir. İslâm'la siyaset, İslâm'la edebiyat arasındaki bu yoğun karışım, İslâmcılık açısından son derece ilginç yönler içermektedir. Mehmed Âkif'in, Alman imparatoru II. Wilhelm'in verdiği emirle, en muteber ve varlığı memlekete şeref olan bir insan hüviyeti içinde karşılanışı, siyasî amaçlar için dinin kullanılmasından başka bir anlam taşımaz.[27]

Ressam, değişik bir kolajla eskizi kaynaştırıyor. Fransızca metinlerden alınma parçalar, Arapça hurufatlar.. Değişik bitkisel boyalar, toprak, kil karışımı boyalar eskize tuhaf bir gizem veriyor. Bu eskizde tasavvufî bir anlatım, tuhaf bir sır var.

Mehmed Âkif acaba İbn Arabî'yle ilgilenmiş midir? (Tıpkı, İsmet Özel ve/veya diğer İslâmî bilgiye sahip şairler İbn Arabî'yle hangi düzeyde ilgilenmişlerdir?) Mehmed Âkif'le ilgili yazılan satırların aralarında dolaşırken bir şeylere gözüm ilişti. Örneğin yakın arkadaşı Babanzâde Ahmet Naim'le, 31 Mart'ın istibdadında her akşam, Direklerarası'ndaki Hacı Mustafa'nın çayhanesinde *Temps* gazetesini bir kitabın içinde kem gözlerden kaçırarak okuyorlardı. Bu kitap İbn Arabî'nindi.[28]

Vahdet-i Vücûd adındaki önemli eserinin sonunda İbn Arabî'nin fikirlerine de kısaca, öz olarak, saygıyla değinen Ömer Ferid Kam'la ilişkisi dikkat çekicidir. Mehmed Âkif, İsmail Rusuhî Ankaravî'nin (*Füsûsu'l-Hikem* şârihi, Mevlevî şeyhinin) kabrine gider, kabrinde hallenir.

Abdülhamit'ten nefret eden, Said Nursî'den sonra ikinci İslâmcı düşünür. Herkesin fazlasıyla masonlaştığı bir ortamda masonluktan kaçan bir sosyal, entelektüel kimlik; hem de birçok masonla arkadaşlık kurma riskini göze almaktan kaçınmaz.

Türkiye'nin karmaşık bulmacasını çözebilmek için Mehmed Âkif'i çözmek lâzım; onu doğru anlamak, işimize geldiği tarzda değil, gerçek kimliğiyle anlamak zorundayız. O, kendine ne Doğu'da ne de Batı'da yer bulabildi; bu yönden Cemil Meriç'e benzer. Şiiri de öyledir, inişler ve çıkışlarla doludur.

Ressam, eskiz defterinin içine 16.3.1946 tarihli Ülkü mecmuasından alınmış, Orhan Veli'ye ait ilginç bir 'coupure' koymuş: "Attilâ İlhan bir gazeteye verdiği beyanat arasında en çok sevdiği şairlerin Tevfik Fikret, Mehmet Âkif ve Ahmet Muhip Dıranas olduğunu söylüyor."

Tevfik Fikret'in oğlu bir rahip olarak Amerika'da ölüyor, Mehmed Âkif'in oğluysa esrardan Tophane sokaklarında.. Dehşet verici bir eskiz.[29]

Yahya Kemal'in Mehmed Âkif'i hiç sevmediğini söylüyor Cahit Tanyol. "Onun İslâm idealinden ve medrese zihniyetinden nefret ederdi" diye ekliyor. Yahya Kemal'in son döneminde, "ölümü tarihsel ve dinsel bir kefen içinde" düşündüğünden söz eden Tanyol, Yahya Kemal'in özellikle "Atik-Valde'den İnen Sokakta" adlı şiirinde "bir Mehmet Âkif Müslümanlığının çömelmiş olduğunu görür gibi" olmaktadır.[30]

Mehmed Âkif Türkiye'yi olduğu gibi yansıtan gerçekçi bir aynadır; o bir dev aynası değildir; çarpık, gülünç bir ayna ya da sihirli bir ayna da olmadı.

Hiçbir fotoğrafta güldüğünü görmedim.

Tevfik Fikret şiirinin, Nâzım Hikmet şiirinin, Cumhuriyet'le temelde hiçbir sorunu olmadığı için dışlanmadılar; Mehmed Âkif'se hep muhalif kaldı, mekanizmaya aslâ girmedi. Cumhuriyet onun beklemediği bir riskti, göze aldığı riskle ağır yaralandı.

Hayatı boyunca mülkiyete bulaşmadı. Sırtındaki paltosunu fakire veren adam millî şair ve bütün hayatı fakr ü zaruret içinde geçiyor!

Bütün baskılara rağmen her şeyini verdiği Kur'an'ı teslim etmedi. 'Her şeyin' içinde başta şiir projeleri, ailesi ve son on yılı var.

Son eskizinde ressam, Nâzım Hikmet'i Moskova'daki itikâfında namaz kılarken tasvir etmiş; Mehmed Âkif'se Mısır'daki kışlık sarayında yan gelip yatarken gösterilmiş!

---

[1] Cemal Süreya, "Güvercin Cumatası", *Konuşmalar. Soruşturma Yanıtları*, Haz. Nursel Duruel; YKY, 2002, s. 218: Vizon dergisinde 1988'de yapılan bir söyleşide, Yahya Kemal için "Şair adam. İyi şair" dedikten sonra şöyle diyor: "Mehmet Âkif ise bence iyi adam." Söyleşiyi yapan Ali Koçman soruyor: "İyi adam ne demek? Ben şair diyorum siz..." Cemal Süreya yine, sadece "İyi adam" diyecektir.

[2] Nurullah Ataç, 30 Şubat 1937, *Akşam*'daki "Mehmed Âkif" başlıklı yazısında karşı tavrını açıkça koyuyor: "Ben ömrümde bu kadar basit bir eser okumadım." Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, 1966, s. 361. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın tavrı da hemen hemen aynıdır: "Âkif'in kusuru nedir? Yedi cilt içinde bir tek satır şiir bulunmayışı." (A.H. Tanpınar, *Edebiyat Dersleri*, Haz. Abdullah Uçman, YKY, 2004, s.212)

[3] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mücevherlerin Sırrı* (Derlenmiş Yazılar, Anket ve Röportajlar); YKY, 2004, s.153

[4] Bence Cemal Süreya yanılıyordu, "Türk şiirinde ilk kez bireyin profiline [Yahya Kemal'de] rastlarsınız" diyerek. Belli ki Mehmed Âkif'i o da okumamıştı. Onun şiirlerini "manzum vaazlar" olarak nitelendiriyordu. (C. Süreya, *Folklor Şiire Düşman*; Can Yayınları, 1992, s. 94 ve 97) M. C. Kuntay'ın şu cümleleri de çok önemli: "Başka şairler gibi çehrede durmadı; vücudu aradı; hayatın yüzden daha çok olduğu vücudu! Altıncı *Safahat*'ta 'Âsım'ı güreştirirken, Âkif insan vücudundaki 'nâmütenâhi'yi tadan, kavrayan ve imkânın son çizgileriyle gösteren ilk Türk şairidir." (Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*; L&M Yayınları, 2005, s.343)

[5] Mehmed Âkif'in şiirini bir proje olarak sunmasından, işlevselliğinden bahsederken Kuntay'ın kitabındaki şu satırlar da dikkatimi çekti: "*Sırât-ı Müstakîm* Âkif'in sanatını değiştirdi; çünkü bu mecmua gazeteydi, Âkif de başmuharriri. Ve Âkif'in şiirleri bazen gazete makalesi oldular [...]" M. Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 413. Şiirlerinin gazete makalesi gibi kullanılmasına, şiirinin millî marş hâline gelmesine izin vermek!.. Mehmed Âkif'in şiirde ve şiirle yapmak istediği birtakım şeyler olduğunu sanıyorum.

[6] Eşref Edib, *Mehmed Âkif (Hayatı-Eserleri)*; Abdullah Işıklar Kitabevi, 1960, s.263: "Ben şiirde hayale dalmam. Ben adî şeylerden bahsederim. Meselâ bu, taş. Ona taş derim. Haceri semavî demem. Bu, tahta. Ona tahta derim. Taht demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetiyle değiştirip mafevkattabia bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, göründüğü gibi tasvir ederim."

[7] Sezai Karakoç'un, *Mehmed Âkif* incelemesinde 'şiiri' başlığını taşıyan bölüm, kısa (14 sayfa) ama önemlidir. Mehmed Âkif'in şiirini derinlemesine inceleme gereği duyan tek isim denebilir Karakoç'a. 10. baskı, 2007, s.24: "Âkif'in fikir kaynağı bizzat toplum ve toplumda yaşayan düşüncedir." s.25'te: "Tam bir sosyal tenkit dergisi olur şiirleri." s. 47'de: "ve Âkif öte yandan realizmi ve bir dünya görüşünü şiirinin bütününe yerleştirmesiyle, Türk edebiyatında en ileri adımı atmış ve üstünlüğünü bugüne kadar aşan olmamıştır. Nâzım Hikmet'in şiirlerinde, Âkif'in, Doğu ülkeleri ve memleketimizin sefaletini anlatan şiir parçalarına çok benzeyen taraflara rastlanır. ***Yalnız o bu realite tablolarını, komünizm hesabına işlemiştir. Âkif'in şiiri göz önüne alınınca, ne Nâzım Hikmet'in, ne de Orhan Veli okulunun şiirleri, Türk şiirinin realizmine yeni ve fazla bir şey katabilmiştir."*** *[vurgular benim –ÖA]*

[8] A. H. Tanpınar, *a.g.e.*, s.154: "[...] o kuru bir ehlisünnet şairidir ve dini de biraz imparatorluk ile karıştırır, onun âdeta tutucu maddesi hâlinde görür. Mizacı itibariyle mistisizmden, panteizmden çok uzaktı. Onun içindir ki meselâ bir Yunus veya Nesimî cinsinden büyük kanat darbeleriyle bizi zahirî realitenin gayrı olan bir realiteye, iç âlemine, Rabb'in hakikî arşı olan insan gönlüne götürmez." Orhan Okay, Tanpınar'la aynı görüşte değildir; Mehmed Âkif'in 'İstiğrak' başlığını taşıyan şiirinin 'vahdet-i vücut'u yahut panteist bir görüşü düşündürdüğünü söyler. (bkz. M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif: Bir Karakter Heykeli'nin Anatomisi*; Akçağ, 1989, s. 133.) Fevziye Abdullah Tansel de, *Safahat*'ın yedinci kitabı *Gölgeler*'deki "Gece", "Hicran" ve "Secde" isimli üç şiirden bahsederek, Tanpınar'ın aksine, Mehmed Âkif'in bu üç şiirinde vahdet-i vücûd felsefesini şiirleştirdiğini, mistik bir şahsiyete büründüğünü belirtir. (Fevziye A. Tansel, *Mehmed Âkif: Hayatı ve Eserleri*; M.A. Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yay., 1991, s.129) 'Vahdet-i vücûd'la panteizmi aynı bağlamda ele almak; İslâm tasavvufunda mistisizmin, panteizmin izlerini aramak Türk aydınının İslâmî bir yanılgısıdır. M.C. Kuntay ise (*a.g.e.*, s.336'da) şunları söylüyor: "En çok okuduğu kitap Kur'an'dı, okuyucularını da böyle sanıyordu; şiirlerindeki bu 'Arapçalar' bundandır. [...] Kur'an ve Hadis dillerinden anlamayan bir Türk şairi de gözüne gayrı tabii görünüyordu."

[9] Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s.10: "Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslâmlığının bir sentezi [...]"

[10] Afşar Timuçin, *Nâzım Hikmet'in Şiiri*; Kavram Yayınları, 1978; s. 44.

[11] Cemil Meriç, *Kırk Ambar 2*; İletişim Yayınları, 2006, s. 545. Cemal Süreya'nın şu tespitlerine katılmamak mümkün mü: "Nâzım Hikmet'in şiirinde Marksizm ve tarihsel materyalizm yüzeyde ve politik tutamaklar hâlindedir; materyalizme iyice yaslanmak istediği hâlde mısralarının yapısında da, özünde de ayırıcı özellik, materyalizm değildir. Onda, materyalizmden ve Marksizmden çok, materyalist ve Marksist verilerden söz etmek daha uygun olur." (C. Süreya, *Şapkam Dolu Çiçekle*; Ada Yayınları, 1976, s. 41)

[12] "O *[Tevfik Fikret –ÖA]* içe dönük mizacı dolayısıyla, kendini dar bir mekâna hapsetmiş insandır. [...] şiirlerindeki duygu kesafeti ve trajik hava, büyük nispette bu darlıktan gelir." Mehmet Kaplan, *Edebiyatımızın İçinden*; Dergâh Yay., 1978, s. 74. Kaplan'ın şu cümleleri de kayıtlara geçer: "Fikret'in bugün tenkit edilebilecek başka bir tarafı, dünyasının çok dar olmasıdır. Bu sosyal ihtilaller şairinin kâinatı, içine kapandığı Âşiyan'ın penceresinden görebildiklerinden ibarettir; onu da derin bir bedbinliğin sisi arkasından seyreder." Tevfik Fikret'te, Mehmed Âkif'in sokak sokak dolaştığı İstanbul, İslâm âlemi, Asya ve Avrupa'yı bulamayacağımızdan söz eder.

[13] Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmed Âkif*; Tarih Yayınları, 1963, s. 26: "Âkif tam aksine, Batı medeniyetinin hayranı ve âşıkı idi." M. C. Kuntay daha abartılı olarak şöyle diyecektir: "Âkif'in iman ettiği bir Avrupa medeniyeti vardı." (*a.g.e.*, s. 397) A. H. Tanpınar ise şunları söylüyor: "Âkif, çok Garplı bir alaturkadır; Şarklı kalıp Garplaşmıştır. [...] Âkif'inki Garp'ı Şark'a getirmektir."

[14] Nurullah Ataç, 6 Mart 1937, *Akşam*: "Fakat İstiklâl Marşı'nda bizim bugünkü ideallerimize uyacak, onlara hiç olmazsa bir telmih sayılacak hiçbir şey yoktur. 'Lâkavmiyyete fi'l-islâm' düşüncesile yazıldı-

ğı için Türk'ten, Türkiye'den bahsedemez. İçinde ezan vardır, minare vardır, imamı, müezzini, kayyumu ile bütün cemaat vardır, Millet yoktur. Doğrusu bir marş değil, bir ilâhî, bir 'tazarru'dur." Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, 1966, s.364. Mehmet H. Doğan, Mehmed Âkif'i tam anlamıyla görmezlikten gelecektir: "Daha sonraki dönemde *[Tanzimat sonrası dönemde –ÖA]* Abdülhamit'in zorba yönetimine karşı özgürlükçü, devrimci ve insancı düşünceler Tevfik Fikret'le yine şiirler içinde dile gelir. *[ifade bozukluğu yazara ait –ÖA] Şiirin Yalnızlığı*; Broy Yayınları, 1986, s.15.

[15] Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları II*, Diriliş Yayınları, 1986 baskısı, s. 50-51.

[16] Afşar Timuçin, *Nâzım Hikmet'in Şiiri*, Kavram Yayınları, 1978, s. 26 ve 136: "Nâzım Hikmet [...] kendinden önceki insancı şairlerin, Tevfik Fikret'lerin, Mehmet Âkif'lerin, Mehmet Emin'lerin yoluna girmiş oluyordu." Bu cümlenin ardından gelen cümlelerde Afşar Timuçin'in 'tek sesli' dinletisine tanık olunmaktadır ki, bu tek seslilik, şair İsmet Özel'in dizelerini anımsatır: "İnsanlar/ hangi dünyaya kulak kesilmişse öbürüne sağır" diyordu İsmet Özel. Afşar Timuçin, aldırmadan yorumunu yaparak yazısını sürdürür: "Ama, onlardan ayrıldığı, onu toplumcu gerçekçi şiir çizgisine yerleştiren bir nokta vardı: onlar gibi ***halkın dışında*** *[vurgu bana ait –ÖA]* yaşayıp halk şiiri yazma yolunu tutmuyor, halkı halkın içinde yaşayarak doğrudan doğruya gözlemliyor, böylece bütün bir toplumu gerçek yapısı içinde saptayıp değerlendirmeye yöneliyordu." Bu yorum, Mehmed Âkif'in şiir dünyasına tamamen kapalı ve kulak kesildiği dünyanın dışına sağır kalan tek yönlü bir yorumdur. Nâzım Hikmet, Mehmed Âkif kadar aksiyonel, halkın içinde, sokağa karışan, her kesimin içinde olan ve bütün bir topluma kulak kesilen bir şair konumunda olamamıştır. M. C. Kuntay, "Mevzularına pencereden bakmadı, sokağa çıktı" diyor. (a.g.e.) s. 361. Sezai Karakoç da şunu ileri sürmekte: "Türk Edebiyatında, Âkif kadar, hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur." (*a.g.e.*, s. 37)

[17] Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*; Dergâh Yayınları, 21. basım, 2005, s. 174, 224. Mehmet Kaplan "*Safahat*, âdeta, muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer" demektedir. Yine "Âkif'in 'manzum bir nesir' vücuda getirdiğinden" söz eder. Mithat Cemal Kuntay ise (a.g.e; s.355'de) Mehmed Âkif'in şu sözünü aktarır: "*Safahat* gibi nesir yazılmadı." Kuntay, "*Safahat*'ın bütün kıymeti nesir kadar tabii olmaktan ibaret kalıyordu" diye ekleyecektir.

[18] "Medresede okunan ilimlerden Arapça, fıkıh ve tarih tedris etmiş [...] Devrinin şöhret bulmuş alimlerinin eserlerini de Arapçadan tercüme ediyor [...]" Sadık Albayrak, *Şeriat Yolunda Yürüyenler ve Sürünenler*, Medrese Yayınları, 1979, s: 214-215. Ayrıca, bkz. Selçuk Akşin Somel (Bilkent Ünv. Tarih Bölümü öğretim üyesi), "Osmanlılarda İslâmiyet ve Modernleşme"; *Türkiye Günlüğü*, sayı 58, Kasım-Aralık 1999, s.122: "*Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergilerinde toplanan İslâmcı entelektüellerde de benzeri bir 'ilerlemeci' kavramsal çerçeve görülmektedir ki bu anlayışın Abdülhamit devri ahlak kitaplarındaki klasik İslâm'ın durağan değerleriyle uzaktan yakından alakası yoktur." Bu paragrafa ilişkin dipnotta şu bilgi vardır: "Babanzâde Ahmed Naim, Manastırlı İsmail Hakkı, Mehmed Âkif, Mehmed Şemseddin gibi ***modernist İslâmcı yazarların*** *[vurgular bana ait –ÖA]* makaleleri ve şiirleri için..." Ayrıca bkz. Mehmet Kaplan, *Edebiyatımızın İçinden*, Dergâh Yayınları, 1978, s. 83: "Türk 'İstiklâl Marşı'nın üstün taraflarından biri, yazarının derin kültürlü, milletinin ıstırapları ile beraber ortak değerlerini de samimî olarak yaşayan büyük bir şair olmasıdır." Ayrıca bkz: Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*; İletişim Yay., 1992, s. 18: "II. Meşrutiyet'in en ilginç dinî dergisi" olarak nitelendirdiği *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd*'da yazı yazanların isimlerini sayarken Mehmet Âkif'i de "ciddi din bilginleri"nden biri olarak görür.

[19] Mahir İz'e yazdığı 7 şubat 1926 tarihli mektupta: "...Kur'an tercemesi mes'elesinin canlandığını müş'ir mektubu alır almaz, şâirliğime ("İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor" mealinde olan 18. Kehf Sûresi'nin 78. âyetinden bir kısım) "hâzâ fırâku beynî ve beyneke" dedim. Abdülmelik ile aramızdaki fark: Onunla Kur'an'ın beynine (arasına) hilâfet giriyor; benimle şâirliğin beynimize (aramıza) ise Kur'an giriyor." M. Uğur Derman, "Mâhir Hoca'dan İzler"; *Kubbealtı Akademi Mecmâsı*, Ocak 1975, sayı 1, s. 26.

[20] "... şiir, fikrî, içtimaî, siyasî, tarihî, hissî, bedîî, iktisadî, beledî, bütün dâvâları, dertleri, hasretleri, hamleleri, ihtinakları, ihtirasları ve ıstırapları cemiyet ruhunun, tek fert üzerinde bilvasıta en derin kaynaşma ve girdaplaşma zemini diye gösterilebilir." Necip Fazıl Kısakürek, Poetika, 9 - Şiir ve Cemiyet; *Çile*; Büyük Doğu Yayınları, 1987, s. 487.

[21] Sadık Albayrak, *Şeriat Yolunda Yürüyenler ve Sürünenler*; Medrese Yayınları, 1979, s: 214.

[22] Yücel Bulut, "İslâmcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik"; *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - İs-*

lâmcılık içinde; İletişim Yayınları, 2004, s. 903: "Âkif gibi bir kısım İslâmcı aydının rejimin aldığı yeni biçim ve uyguladığı politikalar karşısında tam bir hayal kırıklığına uğrayarak gönüllü bir sürgünü tercih etmeleri bu öneri/çözüm getirememelerinin bir diğer sebebidir."

[23] "Mütekif: İbadet maksadıyla yalnızlığa çekilen. 'Âkif' kelimesiyle aynı manaya gelir." M. Uğur Derman, dipnotta bu açıklamayı veriyor. "Mehmed Âkif'ten Mahir İz'e Mektuplar"; *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1975, sayı 4.

[24] Mustafa Miyasoğlu, *Edebiyat Geleneği*; Yenisanat Yayınları, 1975, s.61: "Recâizâde-M. Naci çatışması bir medeniyet kavgasıydı, Fikret-Âkif çatışması ise bir iman kavgası."

[25] Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*; Dergâh Yayınları, 2005, s. 36: "...Tevfik Fikret'te dinî buhran tekrar ve çok kuvvetli bir surette patlak verir. Fakat onun karşısında imânı müdafaa eden Mehmed Âkif vardır."

[26] İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi'nin Temel Metinleri*; 2001, s. 310.

[27] Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmed Âkif*; Tarih Yayınları, 1963. s.12: "Alman imparatoru, [...] İstanbul'daki sefiri Baron Fon Marschall'e 'Savaş cephesindeki bu "Müslümanlara hakikati anlatabilecek, güzel Arapça bilen, hitabet, edebiyat ve tarih bilgisi kuvvetli Türk şahsiyetlerinin tespitle kendisine bildirilmesi...'ni emretmişti. O tarihte Almanya, Devletin [*Osmanlı Devleti'nin –ÖA*] sivil ve askerî faaliyet mekanizmasına, şahsiyetlere, bu şahsiyetlerin değerlerine –bugün Amerikan makamlarının olduğu gibi– yakından vâkıftı. Kayser Wilhelm'in arzuladığı vasıfları taşıyanlar arasında, bilhassa iki şahsiyetin bu işe önayak olması ve onların intihab edecekleri heyetlerin davet edilmesi tavsiye edildi: Şeyh Salih El-Tunusî ve Mehmed Âkif."

[28] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*; L&M Yayınları, Mayıs 2005; s.132.

[29] Rauf Mutluay, *Bende Yaşayanlar*; İş Bankası Kültür Yay., 1977, s. 138: "Halûk'un Amerika'da bir presbiteryen rahibi olarak öldüğünü de, Mehmed Âkif'in oğlu (Âsım'ın neslinden), Emin'in bir esrarkeş ölümüyle Tophane sokaklarında kaldığını da, başka kişilerle ilgili daha bazı bilgileri de söylemeyi canım pek istemez. Babaların özlemleri oğullarında gerçekleşmemiştir de ondan; ve burada apaçık bir yenilgi vardır."

[30] Cahit Tanyol, *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*; Remzi Kitabevi, 1985, s.94 ve 110.

BÜŞRA MİRAÇ

MEHMET ÂKİF ERSOY ÜZERİNE İKİ BAKIŞ

Sembol, simge isimlerin bilindik kaderi, üzerinde çok konuşulmalarına karşın az okunmalarıdır. Zamanla efsanelerin dokunulmazlıkları derinleşir, etrafındaki hikâyeler çoğalırken, düşüncelerinden uzaklaşılır. Âkif de bu kaderi yaşayanlardandır. Daha ilköğretimde Âkif ismiyle karşılaşanlar, bir adım ileriye gidemezler. Bu nedenle "İstiklâl Marşı Şairi" etiketiyle sınır çekilir, bu unvanla çerçevelenir. Kuşkusuz bu marş, Âkif'i tanımak için önemli bir kapıdır ve bir şiirle bu milletin belleğine nakşolmak çok az şaire nasip olmuştur. Ancak bu, bir yandan da onun mücadelesine ve düşüncesine çekilen bir sınırdır. İstiklâl Marşı belleğine kazınan birey, daha sonraki yaşamında tekrar dönüp Âkif'e bakma ihtiyacı duymaz. "İstiklâl Marşı Şairi" ve etrafındaki söylenceler ona yeter de artar bile.

Oysa Mehmet Âkif Ersoy her açıdan incelenmesi gereken insanımızın, toprağımızın yaşadığı kaderin en önemli prototiplerinden biridir. Bir imparatorluğun çöküşüne tanıklık eden hayatı, sanat ve edebiyata bakışı, medeniyet ve uygarlık yaklaşımı, bugün bile önemini koruyan pek çok tartışmalara ışık tutacak müstesna mihenk taşıdır.

Mehmet Âkif Ersoy, altı yüz yıllık cihan imparatorluğunun çöküş dönemine ve bir ulusun istiklâl mücadelesine tanıklık etmiş büyük bir mücadele ve dava adamıdır. Bir şair, vaiz ve eylem adamıdır. Onun en önemli özelliği, bunların birbirinden ayırt edilemez oluşudur. Çünkü "memleket meseleleri" onun en temel önceliğidir. Şiiri neyse vaazı odur, eylemleri neyse sanat anlayışı odur. O, toplumun en çalkantılı, bezgin döneminde, şiirleriyle, vaazlarıyla insanlara ufuk, ümit ve iman vaat etmiştir/ telkin etti. Bu yüzden Âkif, duruş ve tavır alış aksiyondur. Sanatı da, hayatı da, adanmış bir sanat, adanmış bir ömürdür. Âkif, devrin şartlarının hazırladığı bir edebî kimlik giyinmiştir. Ziya Gökalp gibi, Ömer Seyfettin gibi misyon adamıdır. Hayat-sanat-iman-mücadele onda iç içe olmuştur. Şartlar sürekli bir haykırış, isyan, vecd hâlinde olmasını gerektirmiştir. Çünkü içinde yaşadığı gerçekliğin bir ürünüdür. Onun şiirinin gücü, düşüncesinin gücünden kaynaklanır. Nâzım'ın "Âkif, inanmış adam," dizesi, aslında her şeyi özetler. Onun için dava adamı, mücadele adamı denmesi boşuna değildir.

O, bütün hayatını inancına adamış, bu yüzden şair/sanat yüceltmesine karşı çıkmıştır. Âkif edebiyat/sanat görüşünü şöyle açıklar: "Şiir için, edebiyat için süs, çerez diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiç söylemez. Hele 'sanat sanat içindir' gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir. Biz, edebiyattan âhlaki, içtimâî bir ifade bekleriz. Bizim içtihadımıza göre edepsizlik başladığı yerde edebiyat biter. İçtimai dertlerimizi dökmek, yaralarımızı açıp göstermekten çekinmeyiz. Meramımız, kendimizi değil, maskaralıklarımızı maskara etmektir, el birliği ile insanlığa yürümek isteriz. Bizim için halka söylenecek eserler lâzım." (...) "Yalnız şu-

rası bilinmelidir ki, bir Müslüman için insanlığa hizmet, mazlum ve esir İslâmlara yardım etmekle, onları uyandırmakla başlar. Bunlar esirlikten kurtulmadıkça insanlık diye bir şeyin olabileceğine inanmak budalalık olur."[1]

Âkif, Tevfik Fikret gibi Nâzım Hikmet gibi davasının şiirini yazmıştır. Döneminin sosyal, siyasal, ekonomik olaylarını şiirine taşır. O kadar ki, bir şiirinde, hayalle ilişkisi olmadığını, ne gördüyse onu yazdığını söyler. Açıktır ki Âkif, savaşlar, kıyımlar, ekonomik çöküntü, açlık, hastalık karşısındaki duyarlığını açık etmek ister. Onda gerçeği yansıtmak temel amaçtır. Toplum sorunlarına duyduğu derin ilgi onun saf sanat yapmasını engellemiştir. Dava şiiri yazarken, şiir ile hikâye arası bir biçim oluşturur. Bir imparatorluğun çöküşüne tanıklık, belki de ancak böyle oluşturulabilirdi. Bu nedenle, "*Sözüm odun gibi olsun, hakîkat olsun tek!*" der bir şiirinde.

Bu nedenle Mehmet Âkif Ersoy hakkında konuşanlar, düşünenler, Âkif'e hep bu bütünlük içinde yaklaşmışlardır. Âkif'teki sanat-hayat-mücadelesinin ayrıştırılamaz olduğunu görmüşlerdir. Bu yazıda sözü edilecek olan Nurettin Topçu ile Sezai Karakoç'ta aynı yöntemi izlemiştir.

Bu iki önemli düşünür, sanat görüşlerini, toplumsal algılarını üç büyük sanatçı, düşünür üzerinde yoğunlaştırır: Mevlânâ, Yunus Emre, Mehmet Âkif. Karakoç, Mevlânâ, Yunus Emre, Mehmet Âkif üzerine biyografik çalışma yapmış, Topçu ise Mevlânâ ve Mehmet Âkif üzerine bağımsız kitaplar yayımlamış, Yunus Emre'yi ise kitaplarının bütününde sürekli referans olarak göstermiştir. Kısaca denilebilir ki, Karakoç ile Topçu sanat görüşlerini ve düşüncelerini bu üç isim üzerinden örneklemiştir.

Peki Topçu ve Karakoç, niçin bu üç ismi önemsemiş, düşünce ve sanat anlayışlarını bu isimler üzerinden izah etmişlerdir?

Bu isimlerin ortak özellikleri nelerdir?

Hiç şüphesiz ilk temel ortak özellikleri Anadolu topraklarında yetişmiş, yerli ve bize ait sanat/inanç/düşünce adamı olmalarıdır.

İkinci ortak noktaları Anadolu topraklarının/insanının en kritik dönemlerinde, en yılgın, yenilmiş ve umutsuz dönemlerinde yaşamaları ve bu kritik süreçten kurtuluş yolu, çıkış yolu olarak da İslâm'ı, yerli düşünceyi göstermeleridir. Kaynaklarının ise Kur'an ve Kur'an'ın yorumu oluşudur.

Bunların ortak özelliklerinden biri de kurtuluş, arınma mücadelesinde aktif bir rol oynamaları, tarihsel süreçte kendilerini sorumlu, görevli hissetmeleridir. Bu anlamda başkaldıran, düzenleyen, değiştiren, düzelten bir mücadele yürütmeleridir. Toplumun kıstırılmışlık anlarını yaşadığı bir dönemde, topluma, Anadolu insanına umut, manevî güç ve direnç aşılamışlar; küfre, Batı'ya karşı İslâm bayrağını yükseltmiş, yüceltmiş iman ışıkları, muştu meşaleleri olmuşlardır.

Ortak özelliklerinden bir diğeri de saf bir düşünce adamı olmayıp sanatçı oluşlarıdır. Bu aydınlatıcı, öncü düşünürlerden Yunus Emre, Mehmet Âkif şair, Mevlânâ ise şair-hikâyeci kimliğine sahiptir.

Ayrıca bu üç ismin sanatlarıyla düşüncelerinin ayrıştırılamaz oluşu bir başka ortak paydalarıdır; çünkü bu üç isimde de sanat ve düşünce iç içedir ve birbirinin içinde erimiştir.

Öte yandan bu üç isim de özellikle yaşadığımız yüzyılda orijininden koparılmış, yanlış zeminlere çekilmiş, rasgele yorumlanarak, âdeta yağmalanmıştır.

Hiç kuşkusuz, bütün bu özelliklerinden hareketle, Karakoç ve Topçu yaşadıkları zaman diliminin, bu insanların yaşadıkları kritik sürece benzer olduğuna inandıkları için hem sanat hem de düşünce anlamında bir çıkış, bir ekol olarak bu isimleri işaret etmişlerdir. Bu yüzden, Karakoç ve Topçu bu üç isme, "kurtarıcı ruh", "kurtarıcı duruş" ve nihayet "kurtarıcı çıkış" olarak bakmışlar, onları, sonraki nesillere bir model olarak sunmuşlardır.

"Âkif, gün gün ölen biri değil, saat saat doğan biridir."
Sezai Karakoç

Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif* çalışmasında Âkif'i; "Hayatı, İnanç ve Düşünce Oluşumu, Savaşı" ve "Şiiri" başlıkları altında inceler.[2] Öncelikle Âkif'in çevresini, toplumsal şartları, yetişme koşullarını, mücadelesini detaylı bir şekilde ele alır. Bu bölümlerde Âkif'in sanatının perde arkası irdelenir. Ayrıca çağdaş İslâm düşünürleri ile olan ilişkisi, Âkif'in ülkeden ayrılma gerekçesi izah edilir. Kitabın ikinci bölümü ise tümüyle Âkif'in sanatına, şiirine ayrılır. Burada da *Safahat* tüm detaylarıyla incelenir.

Anadolu halkı ölüm kalım mücadelesi vermektedir. Topraklarımızı bölüşmek için Batılılar iş başındadır. İçeride ise halk, dışa dönüşme, benliği yitirme, kültür ve medeniyet değişimiyle karşı karşıyadır. Bu arada ülke içinde ülkeyi bu durumdan kurtarmak için çeşitli görüşler, ideolojiler oluşur. Türkçülük, İslâmcılık, Batıcılık gibi. Âkif bunlardan İslâmcı görüşü benimser. Âkif, bu mücadeleye aktif olarak katılır. Bir yandan *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlü' r-Reşâd* gibi dergileri çıkarırken bir yandan da şair/vaiz olarak yurdu dolaşmaktadır. Sonunda İstiklâl Savaşı kazanılır. Ama yeni oluşumun yönelimini tasvip etmeyen Âkif derin bir sessizliğe gömülür. Ardından Mısır'a gider. Altı yıl orada kalan Âkif, ancak ölümünden kısa bir süre önce yurduna dönmüştür.

Sezai Karakoç öncelikle Âkif'in düşünce dünyasını irdeler. Âkif'in şiirleriyle, makaleleriyle, verdiği derslerle, çevirdiği çağdaş İslâm mütefekkirlerinin eserleriyle, aydınlara hakikatleri anlattığını belirtir. İslâm'dan kopmanın felaketlerini, sefaletimizin, maddi ve manevî tablosunu çizerken gittikçe resmîleşen Batıcı fikirlerin tenkidini yaptığı tespitinde bulunur.

Karakoç, Âkif'in zamanın çağdaş İslâm düşüncesini, özellikle Mısır Ekolü (Ferit Vecdi, Reşid Rıza ve Muhammed Abduh) Hint Ekolünü (İkbal) ve Cemaleddin Afganî'yi yakından izlediğini belirtir. Ancak Âkif'in bu düşünürlerin tesiri altında kaldığı yargılarını abartılı bulur. Çünkü Karakoç'a göre, Türkiye'deki yeni İslâm düşüncesinin doğuşuyla diğer ülkelerdeki doğuşu ayrı ayrı şartlara bağlı olmuştur. Çünkü İslâm düşünce sistemi Osmanlı'da zaten iktidardadır ama yıkılma tehlikesi içindedir. Oysa diğer düşünürlerin memleketlerinde bundan söz edilemez. Onlarda daha çok bir sistem ve düşünce İslâmlığı gelişmiştir. Bu anlamda Âkif İslâm ruhunu canlandırmak istemesine karşılık, Mısır bilginleri İslâm'ın genel sistemine yeni bir yorum getirmeye

çalışmışlardır. Yani "Âkif, akan kanı durdurmaya, yanlış doktor ve tedavi usulüne başvuran yaralıyı kurtarmaya, diğerleri ise, donmuş kanı harekete geçirmeye, statik duruma geçmiş bir medeniyeti ölü noktadan kurtarmaya" çalışmışlardır.

Âkif tam bir mücadele ve dava adamıdır: "Anadolu'ya koşar. Harp öncesi yıllarda, selâtin camilerinde, Fatih ve Süleymaniye kürsülerinde, fikrin ve gerçeğin meşalesini tutuşturan Şair/Vaiz, Kastamonu'da, *Sebîlü'r-Reşâd* idarehanesinden başlayarak, cami cami, köy köy, çeşme çeşme, yol yol, yürek yürek, Ankara Millet Meclisi'ne kadar bütün Anadolu'yu ruhça geliştiriyordu."

Karakoç daha sonra *Safahat* etrafında Âkif'in sanat ve edebiyat görüşünü, şiirini inceler: "*Safahat*, bir nevi bu yıkıntıların safha safha anlatılışı, duyuruluşu ve bu yıkıntıların şairde bıraktığı acı izlerin derlenişi, toplanışı ve tespit edilişidir. Bu yüzden, *Safahat*, bir bakıma, Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yas yapraklarıdır." *Safahat*'ı bölüm bölüm değerlendirir: "Batıcıların şairi olan Fikret'le Tarih-i Kadîm meselesinde çatışır. Türkçülere *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiriyle bu dönemde gerçeği gösterir. Tam bir sosyal tenkit dergisi olur şiirleri. Almanya ve Necid seyahatleriyle Batı'yı ve Doğu'yu daha iyi tanır."

Karakoç'un diğer bir tespiti de Âkif'in şiirindeki "düşünce"dir. Karakoç'a göre, Âkif'te şiir ve düşünce iç içedir. Öyle ki Âkif, 'şiirle düşünme'yi edebiyatımıza sokan tek şairdir. Bir toplumun, bir ömür başından geçenleri şiirle anlatmıştır. "Türk edebiyatında, Âkif kadar, hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur. Yalnız, bu hayat, merkez olarak alınmamış, o çağdaki Türkiye şartları içinde ve belli bir ışık altında müşahede edilmiştir. Yani hayat, kendi başına bir gerçek olarak alınıp metafizik kürenin dikenli noktalarına dokunmadan tut da, realitenin içindeki eriyişe kadar kendine yeter ve kendinden ibaret bir hâle getirilmemiştir Âkif'te." Karakoç'un tespitine göre Âkif'in şiirinin merkezinde İslâm vardır: "Âkif'in çıkış noktası olarak aldığı bu ışık İslâm'dır ve İslâm'ın ışığında, 600 yıllık Osmanlı Devleti çökerken, cemiyetimizin içinde bulunduğu ahlâkî, içtimaî, ruhî, iktisadî şartlar, en amansız bir gözle, âdeta bir cerrah teşhirciliğiyle ortaya serilir." Karakoç, Âkif'in, şiirine temel tarihî kadro olarak, "şimdiki zaman"ı aldığını belirtir. Ona göre, şiirinin konusu olan "hayat"ın zaman kategorisi, şimdiki zamandır: "Toplumun şimdiki zamanını çok defa tablolar hâlinde verir, böylece, hasta, bir küfeci çocuğun ağır hayat şartı, Doğu ülkelerinin sefaleti, bir mahalle kahvesinin genel seviyeyi en hurda noktasına kadar ifşa eden çıplak hâli, kadınların durumu, genel içtimaî tembellik, bezginlik ve yılgınlık ve bunun yanlış olarak kadere atfı, bütün yaşama ve düşünce dejenerasyonu, bütün cepheleriyle toplum, masaya yatırılır. Bu iş yapılırken, şair, son derece realist, hatta yer yer natüralisttir."

Karakoç, Âkif'in şiirlerini özetleyen iki kelime olduğunu belirtir: İslâm ve realite. Onun realizminin Emil Zola'nın realizminden farklı olduğunu vurgular. Çünkü Fransız realistleri, sırf bir sanat tekniği olarak realizmi kullanırlar ve bununla toplumu belirli bir noktaya götürmeyi hedef tutmazlar; belki hayatı ve gerçeği böylece ya-

kalayabileceklerini umarlar. Toplum hakkındaki doktrinleri belirsizdir. Hâlbuki Âkif, bu realizmi, idealinin yedeğinde bulundurur ve bir vasıta olarak kullanır. Onun realizm anlayışını, seçtiği meslekle ilişkilendirir: "Âkif, okulda, seçtiği branş çerçevesinde, tabiata, realist bakışa, gerçeği olduğu gibi görme, olanı olduğu gibi gözlemeye alıştı. Ve hayatı ve sanatı boyunca bunu uyguladı. Baytar mektebinden sonra meslek hayatı başlar. Laboratuvar ve kitap bilgisi, bizzat tabiat ve memlekette pratik alana götürülür. Tabiatın patolojisinden cemiyetin patolojisine geçmek artık bir mizaç ve zihin yapısı, bir ülkü meselesi, o günün havası içinde bir gün meselesidir."

Karakoç, Âkif için yapılan, "güdümlü edebiyatçı", "angaje edebiyatçı" yakıştırmalarına da karşı çıkar. Karakoç'a göre, güdümlü edebiyatta, şairle tezi arasında bir iğretilik ve bir mesafe kalır. Sanatın ilk prensibi olan samimiliğe aykırılık, eseri başarısızlaştırır. Oysa Âkif'in şiirinde fikir, eşya, insan ve zaman öyle bir kaynaşma içerisindedir ki, tezi şiirden ve şairden koparmak ve ayırmak mümkün değildir. Can ve ruhu, yaşayan insandan ancak ölümün çekip alacağı gibi.

Karakoç, Âkif'in şiirini anlayabilmenin en iyi yolunun onu Yahya Kemal'le bir arada düşünmek olduğunu ileri sürer. Karakoç bu bölümlerde, Âkif'in şiiriyle Yahya Kemal'in şiirini karşılaştırır. Karakoç'a göre Âkif'in şiirinde ülkü, Yahya Kemal'de estetik ön planda tutulmuştur. Biri şimdiki zamanın şairi, diğeri estetik için daha elverişli olan masallaşmış bir geçmiş zamanın şairidir. Yahya Kemal çizdiği dünyayı bir aksiyon olarak görmüyor, Âkif ise, genç nesillere, içinde bulunulan durumu çizerek, bir yön ve yol göstererek onları açık bir ödeve çağırır. Yahya Kemal esere, imparatorluk idealine bakarken, Âkif, eserden çok, yani imparatorluktan çok medeniyete bakıyor. Biri imparatorluğun geçmiş zamanını, diğeri son zamanını ve geleceğini şiirde yaşatır.

"Sanat her şeyden önce bir büyük hayatı yaşamak ihtirasıdır."
Nurettin Topçu

Nurettin Topçu ise şahsiyeti, sanatı, idealizmi (milliyetçilik, inkılâpçılık, din ve mistisizm), *Safahat*'ın felsefesi, hürriyet anlayışı, isyanı başlıklarında Âkif'i ele alır.[3] Topçu, tıpkı Yunus Emre gibi onu da "büyük yalnız" olarak tanımlar. O, otuz sene bu cemiyetin sefaletini terennüm etmiştir. O bütün varlığını şiirle dile getirmiş, büyük bir kurtarıcıdır. Onun yedi ciltlik *Safahat*'ı bir volkanı andıran iç hayatının macerasıdır; büyük bir ruhun romanıdır. O milletin kurtuluşunda vazifelidir ve sanatının kaynağı Kur'an'dır.

Topçu, onun İslâmcı görüşünü temellendirirken, milliyetçiliğini öne çıkarır. Kafatasçı olmamakla birlikte milliyeti de reddetmediğini özellikle vurgular ve "Türk'ün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslâm'dan ayrılamayacağını bize öğreten o olmuştur." der.

Topçu'ya göre, Mehmet Âkif, eserleriyle hayatını birleştiren büyük bir adamdır. Ömrü boyunca aynı kanaatin, aynı imanın sahibi olmuştur. Muhitine kendini uydur-

maya çalışmamış, muhitini kendine uydurmaya çalışmıştır. Cemiyetten daha kuvvetli, cemiyeti sürükleyici bir insandır. Âkif'in gözünde cemaat İslâm cemaatidir. Bütün varlığını şiirle dile getiren Âkif, bizi bu dünyada iken büyük mahkememizin huzuruna yükselten büyük bir mürşit, kurtarıcıdır. Âkif bir büyük yalnızdır. Ama Âkif'in yalnızlığı halk içindedir. O, cemaatin içerisinde çilesini doldurmuştur. Büyük adamların önemli vasıflarından olan devlet ve ikbal mevkilerinden uzak durmuştur. İstiklâl mücadelemizde, hem eserleriyle hem de bizzat şehir şehir dolaşarak halkı irşad eden, vaaz veren, nutuk veren Âkif, devlet ve ikbal günlerinde bunlardan uzak durmuştur. Semalarını iman ve sevda ile doldurduğu yurdundan uzaklaşmıştır.

Onun bir ideal adamı olduğunu belirten Topçu'ya göre, roman ve hikâyede güzel işlenmiş macera, şiirde maharetle kullanılmış edebî sanatlar ve üslup hünerleri büyük sanat eserleri yaratmaya yeterli değildir. Bunun için, gayesi sonsuzlukta olan bir idealin eserde barınması ve yaşatılması şarttır. Âkif'in idealizmi, milliyet ve inkılâp, din ve mistik davalarına çevrilmiş olarak çok cepheli bir karakter taşır.

Nurettin Topçu, Âkif'in hayatını üç safhaya ayırır: "Mehmet Âkif'in hayatında bu üç safhayı arayabiliriz. Birincisi o, Çanakkale Harbi'ne kadar İstanbul'da yaşadı. Bu devrenin duygularını *Âsım*'dan önceki beş *Safahat*'ta buluyoruz. İkinci safha, Birinci Cihan Harbi'nin felâketleriyle başladı. Sanki mağlûbiyet denen büyük ıstırap, milletime "Âsım"ı kazandırmakla karşılandı. Sonra bu vecd hâli, İstiklâl Savaşı esnasında Ankara'da devam etti. Üçüncü safha, kendisine vahdet-i vücudu ilhâm eden çölde başlayacaktır. Onun müjdelerini *Gölgeler*'de buluyoruz." Ve ekler: "*Safahat*'ı, bir volkanı andıran iç hayatının macerasıdır; ruh dünyasının, cemaatin acılarından başlayıp ilâhî denemede nihayetlenen dramıdır; bir kelime ile bir büyük ruhun dramıdır."

Topçu, kitap boyunca, Mevlânâ, Yunus Emre, Sa'dî, Fuzûlî, Mimar Sinan, Namık Kemal, Yahya Kemal, Victor Hugo, Gothe, Dante, Emil Zola, Gustav Flaubert, Dostoyevski'den yola çıkarak, Âkif'in sanat, hayat ve idealini yorumlar.

İman ve isyan heykeli olarak tanımladığı Âkif'in sanatını şöyle değerlendirir: "Mehmet Âkif'in sanatını gözden geçirirsek, onda dış âlemden kendi ruhuna, oradan da Allah'tan başka bir şey olmayan sonsuzluğa götüren yolculuğun izlerini görüyoruz. İlk iki *Safahat*'ında, dış âlemini teşkil eden cemiyetin dertleriyle delik deşik olmuş bağrından fışkıran feryatlar doludur. Her parçası, hayatımızın bir başka tablosunu çizen birinci *Safahat*'ta, şairin aynı zamanda kendisine bir mesuliyet ideali aramakta olduğunu görüyoruz. O, böyle bir mesuliyet idealine kapıldıktan sonra tabiata dönüp bakmaya tenezzül etmiyor."

Topçu, sanat eserini, sanat tarihi, psikoloji ve estetik bakımdan incelemek gerektiğini belirtir. Ve bu sırayla Âkif'in şiirini yorumlar: "*Safahat*'ın yaradılış tarihinde tesir yapan sanat eserleri Yeni Cami, Süleymaniye ve Fatih Camii gibi ulu mabetler, bir de Osmanlı musikîsidir. Biri plâstik, öbürü fonetik mahiyette olan bu iki unsuru çıkarırsanız bir taraftan Âkif'in nazımını edebî kılan muhkem direkleri yıkmış, öbür taraftan şairin ızdırabındaki lirizmi öldürmüş olursunuz. (...) Psikolojik unsura gelince, bunda şairin aşkı, ıstırapları, çilesi ve sevinçleriyle emelleri vardır. Bunda bü-

tün şahsî tarihi gizlidir. Çocukluğu ve gençliğiyle beraber bütün dilekleri, idealleri bu hayatî unsurun içine girer. (...) Sanatkârın estetiği, kullandığı bütün ifade vasıtalarıyla ideâlini eser hâlinde aksettiriş tarzıdır. Üslup ve ifadedir. Kur'an'ın ebediyetten gelen sesi ve Süleymaniye'nin kubbesi kadar muhteşem dilimizdir."

Safahat değerlendirmesinde ise iki yazar arasında tam bir örtüşmüşlük gözlenir. Karakoç ile Topçu *Safahat*'ı neredeyse aynı cümlelerle değerlendirir. İkisi de *Safahat*'ı, Sa'dî hikâyeciliği ve realizm anlayışıyla ilişkilendirir.

"Klâsik kültür ve Sa'dî'de mükemmel örneğini bulan ve ahlaki bir sonucu tutan Doğu manzum hikâyeciliği. (...) Sa'dî hikâyeciliğini modernleştirerek, ferde değil cemiyete seslenen bir ifadeye kavuşturarak, onu, roman sanatındaki realizmin imkânlarıyla geliştirerek, çağındaki İslâm dünyasının acı realitesine uygulamak... İşte bu bize Âkif'in şiirinin kuruluşu için aydınlık bir ipucu verir." (Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif*, s. 36).

"... Adını taşıyan parçalar, Sa'dî ile Balzak'ı veya Zola'yı nazma çekip birleştiren realizmin şaheserleridir. Gerçek aşkı aşikâr görünen bu muhteşem nazım parçalarında XX. asırda yaşayan milletimizin Sa'dî'sini buluyoruz." (Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, s. 60).

"Bu eser, Âkif'in "*Gülistân*"ı veya "*Mesnevî*"sidir. Çanakkale destanı, şiir sanatının aşılmaz zirve olmuş insan ideali Sa'dî ile Mevlânâ'dan sonra bir defa daha sanat ve hikmetin kalemi ile abideleştirilmiştir. Bu kitapta en bayağı realizm, en cesur idealizm ile kucaklaşıyor." (Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, s. 68).

Safahat değerlendirmesinde bir başka yakınlık:

"Âkif'in şiiri şöyle tablolaştırılabilir: Şehri, insanı, sokağı, kahvesi, bütün sefaletiyle bir toplumun, Şark ülkelerinin acı manzaraları..." (Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif*, s 35).

"Neslimizin ruhunun doktoru o idi. Bedbaht bir nesil onu hastaların başucunda, mezarlıkta, meyhanede, mahalle kahvesinde, hâsılı bütün sefaletlerinin yanında bulmuştu." (Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, s. 12).

Sezai Karakoç ve Nurettin Topçu, çalışmalarında, *Mehmet Âkif*'i, toplumsal/kültürel bağlamı içerisinde hak ettikleri zemine oturturlar. Kitaplar, teorik ve sistematik bir içerikte, biçimde, klasik monografik çalışmaların, akademik kuruluğun ve oto sansürün ötesinde, bir özgürlük ve coşku temeline yaslıdırlar.

Öyle ki, bu iki müstesna ismin *Mehmet Âkif*' üzerinde bağımsız çalışmalar yapması bile başlı başına bir anlam ifade eder.

KAYNAKLAR

[1] Mehmet Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı Mehmet Âkif*, s. 41, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, 2006.

[2] Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif*, Diriliş Yayınları, 9. Baskı, 2005.

[3] Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Dergah Yayınları, 3. Baskı, 2006.

MUSTAFA ŞERİF ONARAN

M. ÂKİF'İN "TEFRİKA" ANLAYIŞIYLA SAVAŞIMI ve "SAİT PAŞA İMAMI" ŞİİRİ ÜZERİNE İKİ YAKLAŞIM

Kurtuluş Savaşı, birbiriyle ilişkili çok yönlü bir savaşın destanıdır.

Bu savaşında önde görünen kahramanların gerisinde, hiç bilinmeyen bir ard savaşçılar ordusu vardır. Kadınlarla çocuklar bu savaşın adsız kahramanlarıdır.

Öte yandan Anadolu toprağındaki birtakım insanlar bencil bir dağınıklık içinde, karşı güç oluşturabilecek bir birikimle cephe kurmaya çalışıyorlardı.

Tarih kitaplarındaki sıradan bilgiler Kurtuluş Savaşı'nı Türk-Yunan savaşı gibi gösterir. Oysa yayılmacı devletlerin Anadolu'yu paylaşma girişimleri, Halife ordusu, dağınık güçlerin düzenli ordudan kopması, iç isyanlar, asker kaçakları; Kurtuluş Savaşı'na girişenlerin kaç cephede çarpışmak zorunda olduklarını düşündürmektedir.

Bütün bunların dışında kimsenin ayrımına varmadığı bir başka düşman daha vardı: *Tefrika.* Arapça "fark" sözünden gelen sözcüğün anlamı *"ayrılma", "ayrılık"* olarak bilinir.

Daha da açarsak "ayrılıkçı" görüşte olanlar kendilerini Sultan'ın kulu, Osmanlı diye bildikleri için, ulusal güçleri tanımıyor, onlarla bütünleşme bilincine varamıyorlardı. Dahası, Konyalılar kendilerini Osmanlı bile saymıyor, köklerinin Selçuklularda olduğuna inanıyorlardı.

Anadolu insanının karmaşık yapısı; köklerine inanmanın duygusal tutumuna karşın, bağımsızlık bilincinin anlamına varamayışı bakımından *"kenetlenme"* diyebileceğimiz bütüncül bir yapı içinde yaşamayı olanaksız bir duruma sokuyordu.

Bu kopukluk onları bir "adamsendeciliğe", giderek Kurtuluş Savaşı'na karşı bir davranışa sürüklüyordu.

Anadolu insanı arasındaki bu ikilemin ortadan kalkması, güçlerin birleşmesi gerekiyordu.

* * *

Mehmet Âkif, son yurt olan Anadolu toprağını kurtararak özgürlüğe kavuşacağımıza inanıyor, bu amaçla *Kurtuluş Savaşı*'na katılıyordu.

Anadolu insanı, yaşama kültüründen geçerken, bu inanmış insanı tanır, daha bir yürekten bağlanır ona.

Nâzım Hikmet'in *Kuvayı Milliye* destanında *Nurettin Eşfak*'a söylettiği gibi:

Âkif inanmış adam
büyük şair.

Anadolu insanı bir cami kürsüsünde okunan hutbeyi yüreğiyle dinler. Hele Âkif gibi yüce ruhlu bir kişi konuşurken sözlerin içe işleyen bir büyüsü vardır.

Âkif'in gerek *Zağanos Paşa*, gerek *Nasrullah* kürsüsünden anlattığı "tefrika" anlayışına geçmeden, o düşüncesini aruz ölçüsüne sığdırmaya çalıştığı bir beyitle özetleyeyim:

Bizi tayyare, top, tüfek yıkamaz
Tâ ki tefrika girmesin araya.

Mehmet Âkif kürsüde bir başka insandır. *Kitabullah*'ın surelerinden seçtiği âyetleri yorumlayarak Peygamber'in hadislerine göndermede bulunarak, yer yer şiirle bezenmiş hutbeleriyle Anadolu insanını birliğe çağırıyordu.

Âkif, 6 Şubat 1920'de *Balıkesir Zağanos Paşa* kürsüsündedir.

Âl-i İmran Sûresi'nin 123. âyetinden yola çıkarak halkı birliğe çağırmaktadır.

13. Âyet şöyle başlamaktadır:

"Hepiniz birden Allah'ın bağına sımsıkı sarılınız. Sakın aranıza ayrılık gayrılık girmesine izin vermeyiniz. Allah'ın hakkınızdaki nimetini düşününüz. Hani sizler birbirinize düşmandınız. Cenâb-ı Hak kalplerinizi birleştirdi de O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz."

Cuma hutbelerinde âyetlere göndermede bulunarak cemaati etkilemek vaazı daha inandırıcı kılmaktadır. Âkif, âyeti açıklamakla yetinmiyor, o birleşme ruhunu yaşatan şiirlere de yer veriyor:

Şu vahdet tarumar olsun deyip saldırma İslâm'a:
Uzaklaşsan da imandan, cemaatten uzaklaşma.

Umutsuzluk, inanma gücünü sarsan boyutlara yükselse de, Âkif'in dizesi, toplumun çözülüp yalnızlığa düşmesine engel olan bir umut ışığı olmaktadır:

Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan.

Mehmet Âkif, tek başına kalmanın hiçbir güç oluşturmayacağına inandığı için toplumu birlik olmaya çağırmakta, gerçek gücün o birlikten doğacağına inanmaktadır:

"Başkaları çaresizliği görünce birleşmişler, biz ise göremediğimiz için bu birliği sağlayamamışız veya gördüğümüz hâlde sağlamak yoluna yanaşmamışız. Bugün hayatta bir insan tek başına bir iş göremiyor. Bütün işler şirketler, cemiyetler tarafından meydana getiriliyor. Ne fabrikalar, ne demiryolları, ne vapurlar, ne limanlar, ne hastaneler, ne camiler, ne okullar, ne ticarethaneler, ne de din ve vatanı savunacak toplar, tüfekler, cephaneler... Netice olarak hiçbir şey, şahsın çalışması ile yani tek başına çalışması ile mümkün olamıyor. Bugün hayat öyle bir şekil almış ki tek başına çalışan adamın alnından damlayan terler, tıpkı gözyaşı gibi dökülüp gidiyor, hiçbir fayda sağlamıyor. Ne zaman, bir yere gelmiş binlerce alın birden terlerse, işte o zaman çalışmanın yeryüzünde bir eseri, bir izi görülebiliyor."

* * *

Mehmet Âkif'in en önemli hutbesi, 19 Kasım 1920'de *Kastamonu Nasrullah Camii* kürsüsünde okuduğu hutbedir. Bu hutbe *"Âl-i İmran Suresi"* nin *118. âyetine* dayanmaktadır:

Bu âyette, birlik olmak için aynı görüşte olanların bir araya gelmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. O birliğe sızan yabancılar dost görünen düşmanlardır. Fitne, fesat sokmaktan geri durmazlar. Böylece toplumun sıkıntılara, kötülüklere, felaketlere sürüklenmesine yol açmış olurlar. Onların içinde gizledikleri kin ağızdan kaçırdıklarından daha çoktur. Akı karadan, iyiyi kötüden ayırmasını bilen insanlar bu hikmetlerin, bu ibretlerin gereğince davranmasını bilirler. O zaman onların hem bu dünyası, hem öte dünyası kurtulmuş olur.

Mehmet Âkif'in âyetten yola çıkarak Nasrullah kürsüsünde okuduğu hutbe çok etkili olmuştur. Öyle ki *Mustafa Kemal* bu vaazın bütün camilerde okutulmasını istemiş, Elcezire komutanı *Nihat Paşa*, Diyarbakır'da bir basımevinde çoğaltarak bütün camilere dağıtmıştır.

Sebîlü'r-Reşâd'da iki kez yayımlanan bu vaaz *Batı Ordusu*'na da gönderilmiş, Anadolu birliğinin sağlanmasına yardımcı olması nedeniyle Mehmet Âkif'i, Mustafa Kemal Paşa da kutlamıştır.

Mehmet Âkif, bu hutbesinde tarihsel bir çerçeve çizerek *"Sevr Antlaşması"*nın getirdiği kötülükleri de anlatıyor.

Mehmet Âkif'in şu sözleri bugün için de geçerliğini koruyor:

"Ey cemaat-i Müslimîn! Milletler topla, tüfekle, zırhlı ordularla, uçaklarla yıkılmıyor ve yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki bağlar çözülerek, herkes kendi başının derdine, kendi havasına, kendi menfaatini sağlama sevdasına düştüğü zaman yıkılır."

* * *

Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa gerçek birliğin ulusal bilinçle gerçekleşeceğine, ancak yeni bir oluşumla o birliğin kurulacağına inanıyor, Kurtuluş Savaşı'na girişirken yeni bir devlet kurmanın gereğini yerine getirmek istiyorsa da; Mehmet Âkif'in "Birliğe Çağrı" diye yorumlanabilecek hutbeleri bu düşünceyi pekiştirmiş olabilir.

Nitekim bir *Ulusal Marş*'ın kabulü girişimleri de hem orduya dayanma gücü aşılamak, hem ulusal birliği pekiştirmek amacını taşıyordu.

Daha Sakarya Meydan Savaşı'nın sonucu belli değilken, Kurtuluş Savaşı'nın başarılı olacağı bilinmezken ulusal marş için açılan yarışmaya 724 şiir gönderilmişti.

Mehmet Âkif 500 altın liralık ödülden tedirgin olduğu için yarışmaya katılmak istemiyordu. *Hamdullah Suphi*'nin onu inandırmasıyla "İstiklâl Marşı" yazıldı.

1921 kışında, sırtında paltosu olmayan Âkif, *Tacettin Degâhı*'nda, yollarda, Meclis'te hep o şiirin ateşinde ısınarak "İstiklâl Marşı"nı yazdı. *Nizamettin Nazif*'in *"sehl-i mümteni"* dediği, kolayca söylenmiş izlenimi bırakan, pek de üstesinden gelinemeyecek bir şiirdi "İstiklâl Marşı".

Günümüz koşullarına göre yargıya varmak; değişen şiir diline bakarak, 90 yıl kadar gerilerde kalmış bir şiiri, günümüz değer ölçüleriyle yorumlamak, yanıltıcı olabilir.

Ama yanılmamamız gereken bir gerçek var: "Tefrika"nın yarattığı bölünmüşlük bugün de sürüyor.

Mehmet Âkif'in hutbeleriyle başlayan, İstiklâl Marşı'yla bütünleşen *"Ulusal Birlik"* anlayışı, günümüz koşullarında da özlemini çektiğimiz, bizi bölünmüşlükten kurtaracak bir umuttur.

Koşullar değişmiş olabilir. Kurtuluş Savaşı'ndaki yoksulluktan çıkmanın rahatlığına kavuşabiliriz. Ama kendimizle bile barışık değilsek, içimizdeki değişik kültürlerle barışmayı hiç öğrenemeyeceğiz demektir. Bu durum bizi bir başka bölünmüşlüğe götürmeyecek mi?

Kendimizi geriye çekip uzağımızda kalanı öne çıkarabilirsek gerçek barışa ulaşabiliriz.

Kendimizi geriye çekmek, özveride bulunmak anlamına gelmelidir.

Mehmet Âkif, İstiklâl Marşı için verilen 500 altın liralık ödülü; orduya destek olan, kadınlara iş bulan bir kadın derneğine bağışlamıştı. Arada bir baytar arkadaşı Şefik Bey'in paltosunu ödünç giyerdi. Şefik Bey'in, "Âkif Bey, keşke şu ödülün ucundan kendine bir palto alsaydın da üşümekten kurtulsaydın" demesine bozulmuş, altı ay arkadaşına dargın durmuştu.

Gerçek birliktelikler kendimizden özveride bulunarak kurulabilir.

Âkif'in hutbelerinden alacağımız ders, günümüzdeki bölünmüşlükten de bizi kurtaracaktır.

"SAİT PAŞA İMAMI"

Safahat, 7 kitaptan oluşan, *Mehmet Âkif*'in yaşamaya bakışını değerlendiren bir şiirler bütünüdür. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı toplumundaki çözülmüşlükten iç gerçeklerimize doğru, *Safahat*'ta Âkif'in bize göstermek istediği bir dünya var. Konuşma dilinin inceliklerini şiirde yorumladığı bir dünyadır bu!

Gerçeklik anlayışı ne kadar değişirse değişsin, ona bakış biçimimiz bize görmeyi öğretecektir. Mehmet Âkif'in yaptığı da kendi gerçeğinden bize bir pencere açmaktır.

Tek bir dizede yoğunlaşmak bile insanı değiştirebilir. Dıştan günümüz gerçeğine uymaz görünse de içten içe işleyen bir başka gerçek vardır ki günümüz insanının kişilik kazanmasına yarayabilir.

* * *

Bu yazıda Âkif'in az bilinen bir şiiri üzerinde durarak; bir inanca içten bağlanmanın ne anlama geldiğini, insan kişiliğini nasıl yücelttiğini göreceğiz.

"Sait Paşa İmamı", 7. Safahat *"Gölgeler"*de yer alan bir şiir.

"Gölgeler"de önceki kitaplarına girmeyen eski şiirleri de var, *Abbas Halim Paşa*'nın çağrısı üzerine 1926'dan sonra Mısır'a gittiği zaman yazdığı son şiirler de yer alıyor.

"Sait Paşa İmamı" Âkif'in Hilvan'da, çölün sonsuzluğunu içinde duyarak 1931'de yazdığı bir şiir.

Âkif şiire başlarken bir dipnot düşüp şunları söylüyor:

"Ahlakı da sesi gibi ilahi olan bu adamı çocukluğumda bir kere dinlemiştim. *Sait Paşa*'nın kim olduğunu bilemiyorum."

"Sait Paşa İmamı", *Valide Sultan*'ın okuttuğu bir mevlit üzerine yazılan bir şiir.

Sait Paşa İmamı, *Sultan Yalı*'sında okunacak olan mevlidin başmevlithanıdır. Ama mevlidin başlama zamanı geçmesine karşın yalıya gelmemiştir. Valide Sultan biraz da öfkelenerek öteki mevlithanların okunması için mevlide başlanmasını ister. Mevlit bitip konuklar dağılacağı zaman;

Aktarır sahile mevlitçiyi bir köhne kayık.

Başmevlithan, yoluna çıkan yaşlıca bir yoksul hanımı kıramadığı için, genç ölen kızının kırkı girince, okutmak istediği mevlide gitmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden Sultan Yalısı'ndaki mevlide yetişememiştir.

Bu kısa özetin ötesinde ne var? "Sait Paşa İmamı" şiirini ölümsüz kılan nedir?

Konuyu yalnız İslâm ahlakı bakımından değerlendirmek yetmez. Mehmet Âkif, öteden bari gerçek Müslümanın olmadığını, nice çıkarlar uğruna İslâm'ı kullanan kişilerin durumunu öne sürerek yakınmalarını şöyle dile getirmiştir:

Müslümanlık nerde? Bizden geçmiş insanlık bile.
Âlem aldatmaksa maksat, aldanan yok nafile!
Kaç hakiki Müslüman gördümse hep makberdedir,
Müslümanlık, bilmem ama, galiba göklerdedir.

Pek az gerçek Müslümanda görülen bu inancı doğrulamak ister gibi Mehmet Âkif, "Sait Paşa İmamı"yla tanıdığı bir gerçek Müslümanı ele almış, kendimizle bir iç ödeşme olanağı sağlamak istemiştir.

* * *

Mehmet Âkif, önce Sultan Yalısı'na gelen konukları anlatır. Onların giyim kuşamından, özellikle başlıklarının çeşidinden, nasıl bir toplumsal kimlik içinde olduklarını çıkarsamak olanağı vardır. Bu durum toplumsal tarihle ilgilenenler için özel bir araştırma alanı olabilir:

Renk renk açmış o başlar, biriken mahşere bak:
Fes, arâkiyye, sarık, yazma, bürümcek, yaşmak,
Taylasan, takke, nazarlıklı hotoz, ağbân î,
Mavi boncuk, oyanın türlüsü, dal dal yemeni...

Ama birçokları dâvetli değilmiş, kime ne?
Bu açılmaz kapılar, şimdi, açık her gelene.

Toplumun değişik kesimlerinden mevlide katılan insanları gösteren bu başlıklar dinsel birer simge değil, giyimine yakışan süs eşyası olarak nitelendirilebilir.

Zamana özgü değerlendirmeler konukların konuşması arasında geçer. Mehmet Âkif, İstanbul Türkçesinin konuşma inceliklerini aruz ölçüsüne sığdırmanın ustasıdır.

Başmevlithanın gelmesi gecikince kimi konuklar onu "meczup" sayarak,

Bence ayniyle keramet delinin gelmediği

demekle yetinirler. Öteki mevlithanların da sesi güzeldir ama,

O anaç bülbüle eş beslemez artık yuvalar.

Hani, *"Şeyh uçmaz, onu müritleri uçurur"* diye bir söz vardır ya, bu "anaç bülbül" sözünü abartılmış bulanlara verilen yanıt hazırdır:

Yok, ben uçurmam, o uçar.

Demek ki ünü yaygın olan bir mevlithan, konuklar arasında tartışmalara yol açabiliyor.

* * *

Mehmet Âkif, görkemli bir mevlidin kurallarını da anımsatıyor:

Önce tevhid okunur. *"Tevhid"*, Tanrı'nın birliğini öven bir "zikir"dir. Çok sesli bir "ilahi" gibi okunur. Topluluk da bu coşkuya katılır.

Mevlidin arasında *"na't"* da okunur. Peygamber için yazılan "na't"a *"Na't-ı Şerif"* denir.

"Sait Paşa İmamı" şiirinde *Şeyh Galip*'in "Nat't-ı Şerif"inden alınmış bir bölüme de yer verilmiştir. Bu "Na't"ın bir beytini anımsatmakla yetinelim:

Sen Ahmed ü Mahmud u Muhammed'sin Efendim!
Hak'tan bize Sultan-ı Müebbed'sin Efendim!

Mevlit okunurken çoğu *Yunus Emre*'den olmak üzere *ilahiler*'e de yer verilir. Bu şiirde Şeyh Galip'in "Na't-ı Şerif"i "Sait Paşa İmamı"yla bütünlük oluşturuyor.

Her ne kadar edebiyatımızda elliyi aşkın mevlit yazılmışsa da *Süleyman Çelebi*'nin *Vesiletü-n Necat*'ı halk arasında en çok benimsenen mevlit olmuştur.

Âdem'den gelip nice peygamberlerden geçen seçilmiş bir ışık *Hz. Muhammed*'de bir başka anlam kazanmış; Süleyman Çelebi'nin mevlidi, onun doğuşunu, "keramet" sahibi oluşunu, göğe ağmasını, göç etmesini, İslâm töresini, ümmetin durumunu, onun ölümünü anlatan içtenlikli bir ırmak şiir olarak, Anadolu insanının beğenisini kazanmıştır.

* * *

Bizim Başmevlithan'a gelince:

Sultan Yalısı'ndaki mevlide katılan konuklar tam dağılmak üzereyken eski bir kayıkla yalının rıhtımına yaklaşır. Valide Sultan'ın huzuruna çıkarılır:

– Henüz akşamdı ki, gelsem diye, düştüm de yola,
Yürüdüm haylice... Derken –hele sen kısmete bak!–
Öteden karşıma bir yaşlıca hatun çıkarak,
«Azıcık dursana, oğlum!» dedi. Durdum, nâçar,
– Göğsün îmanlıya benzer, sana bir hizmet var,
Ama reddetme ki zaten beni mahvetmiş ölüm;
Bir perîşan anayım, dağ gibi evlâd gömdüm!
Kızımın cânı için, bari bu kırkıncı gece,
Şöyle bir mevlid okutsam diyorum, kendimce,
Nasıl etsem? Okuyan çok ya, benim yufka elim...
Hocasın, elbet okursun; hadi oğlum, gidelim.

80 yıl gerilerde kalmış olan bu Türkçenin günümüz Türkçesine yakınlığını göstermek için bütünlüğünü bozmadan aldım.

Mehmet Âkif'in dili kullanma ustalığında, konuşma Türkçesinin doğallığı var. Öyle anlaşılıyor ki halk arasındaki dil, önemli bir değişime uğramış değildir. Değişen topluma uyan dilin de yeni gereksinimleri karşılamak istemesini doğal saymalı. Yeter ki dilimizde o kavramlara karşılık bulabilelim.

Sait Paşa İmamı, içine düştüğü umarsızlığı anlatadursun;

– Hoca! der Vâlide Sultan, beni ağlatma, yeter!
Yeniden mevlid okursun bize, dâva da biter.

Mehmet Âkif, Sultan Yalısı'ndaki mevlidin Boğaz'da yankılanan sesleriyle doğanın nasıl bütünleştiğini de anlatır:

Gecenin kalbi durur; ürperir inler, cinler;
Açılan pencereler, göz kulak olmuş, dinler.
O enîn karşıki sahilden açılmaz mı biraz.
Sûr-i mahşer gibi sesler çıkarır, şimdi Boğaz!

* * *

"Sait Paşa İmamı" şiirinden alacağımız dersler var.

Her ne kadar Sultan Yalısı'nda orta katlar, sofalar özel olarak çağrılan konuklara ayrılmışsa da; avlu, dış bahçe, harem bahçesi, taşlık, çağrılı olmasa da öbür konuklara açılmış.

Demek böyle bir mevlidin halkla bütünleşen bir özelliği var.

Günümüzde de ölülerimizin ruhunu dinlendirmek için mevlit okutmak geleneğimiz sürüyor. Bırakalım devletin yüksek yerlerine seçilen kişileri, sıradan varlıklı bir insan bile mevlithanın gecikmesini anlayışla karşılayabilir mi?

Paranın gücü insanların kendini önemsemesini, saygı sınırını aşmasını kolaylaştırmış oldu.

Oysa, "Sait Paşa İmamı"ndan alacağımız dersleri düşünelim.

Alıştığımız doğrular, bir bakıma, öğretilmiş doğrulardır. Oysa bildiğimizi sandığımız doğruların ayrıntılarında öyle değişiklikler var ki alıştığımız gerçeklerden kuşku duyar olduk.

"Sait Paşa İmamı" kendi eksiğimizi görmeyi öğretiyor bize. O zaman kendimizin gerisinde durmasını bilen, *"Cemal sahibi"* insanların dinginliği içinde oluruz.

Öfkeli zamanlardan geçiyoruz. Asıl iş, insanı anlamaya çalışmak, dinlemesini bilmek olmalıdır. Ama biz, kendimizi bile dinlemiyoruz ki!

Değer ölçüleri zamanla değişse bile, belli bir birikim içinde, bir beğeni gücüne erişebilmişsek, daha hoşgörülü olmaya çalışıyoruz. Belki de asıl kişiliğimizi böyle bir hoşgörüyle kazanacağız.

"Ahlakı da sesi kadar ilâhî olan" Sait Paşa İmamı da, İslâm töresinin insanı iyileştiren gücünü aşılayacaktı bize. Ama içtenlikli olmayan, gerçek Müslümanlığı anlamayan, kendini aldatmayı hüner sayan insan, hiçbir zaman o ruh yeteneğine erişemez.

MURAT EROL

SATH-I VATAN YA DA MEHMET ÂKİF ERSOY'UN MAKALELERİ

Mehmet Âkif Ersoy'un, daha yazının başında, hakkında çok şey yazılmış olmasına rağmen hâlâ tam olarak anlaşılamadığını, ismini çepeçevre kuşatan zırhın kırılamadığını söylemek gerekir. Çok şey yapan, çok sayıda iyi şiir yazan bir şair ve yazar için, sadece bir ya da iki şiiri ile anılmak tarihin mezarlığına gömülmekten farksız. Âkif, bunu yaşayanların başında gelir. İstiklâl Savaşı yıllarında kaleme aldığı ve milletine armağan ettiği İstiklâl Marşı ile Çanakkale'deki destanı konu edindiği Çanakkale Şehitleri'ne şiirleri, onun ününe ün katarken, ismini çevreleyen zırhı daha da kalınlaştırmıştır. Bu, bir şairin diğer eserlerine, diğer şiirlerine yapılmış bir haksızlık olarak edebiyat tarihimizde yerini aldı. Son dönemde şairin, bahsi geçen şiirler yanında *Safahat*'ın her geçen gün okuruyla tam manasıyla buluşuyor olmasını önemli bulmak gerekir. Bu bir şairin on yıllar sonra şairliğinin şaha kalkmasından başka nedir ki?

Âkif'i anlama konusunda, şiirlerinde dahi fikri ve mesajı bu kadar öne almışken, düzyazılarının hâlâ geri planda kalıyor olması anlaşılır gibi değildir. Sezai Karakoç'un tespitiyle, edebiyatımıza "şiirle düşünmeyi" sokan hemen hemen tek şair Akif'tir.[1] Fikirlerini öğrenmek için şiirlerinden yararlanılan başka bir şair yoktur her hâlde dünya üzerinde. Bu bakımdan Âkif'in düzyazı çalışmalarının irdelenmesi gerektiğini, doğrudan fikir serdettiği sahanın ele alınması gerekliliğini bir kez de biz vurgulamak istiyoruz.

Bu çalışmada[2] Abdulkerim Abdulkadiroğlu ve Nuran Abdulkadiroğlu tarafından yayına hazırlanan *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri*[3] adlı çalışmayı konu edineceğiz.

Çalışmanın kapsamında, bahsi geçen esere değinmeden önce Âkif'in makalelerini kaleme aldığı döneme kısaca değindikten sonra, genel olarak Âkif hakkındaki tespitlere yer vereceğiz. Ardından kitaptaki makaleleri tespit maksadıyla mercek altına alacağız. Kitaptan çıkan ana fikirlerin ardından da eleştiri ve tespitlerimize yer vereceğiz.

1. MEŞRUTİYET LABORATUVARINDA BİR ŞAİR

Tanzimat süreci ile ivme kazanan modernleşme, kendi okumuşlarını ve aydınlarını ve bunların kendilerine özgü yaklaşımlarını ortaya çıkarmaya başladı. "İdeolojiden çok ideolojilere sahip olan" Yeni Osmanlıların düşünceleri, anayasacı liberalizmin çizgilerinden modernist İslâmcılığa, hatta olgunlaşmış bir Türkçülüğe ve sosyalizme kadar çeşitli görüşleri içeren renkli bir yelpaze oluşturuyordu. İlber Ortaylı'ya göre, onlar toplumda yeni bir arayışı başlatan aydınlar oldular. Ancak, Osmanlı'da sadece İslâmcılığın değil diğer akımların da asıl gelişimi II. Meşrutiyet'le hız kazanmış, yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Tarık Zafer Tunaya II. Meşrutiyet'in,

Cumhuriyetin "Siyaset Laboratuvarı" olduğunu belirtir.[4] Bu laboratuvarda fikirler, temsilcileri ile seslerini duyurdukları yayınlar ile savaş sonuna kadarki kısa sürede ciddi bir tartışma zemini hazırladılar. Tunaya'nın da belirttiği gibi bu tartışmalar Cumhuriyete zemin hazırlayacak kadar zengindi. Belki de şanssızlıkları, bir dünya savaşıyla kesintiye uğramalarıdır.

II. Meşrutiyet'e uzanan ve sonrasına da sarkan dönemde ilk kez net bir şekilde siyasî fikirler ortaya çıktı.[5] Osmanlı'daki üç önemli fikir akımı İslâmcılık, Batıcılık ve Türkçülük imparatorluğu "ihya etmek" için ideolojik temelleri tanımlamışlardır. Nilüfer Göle'ye göre, bu dönemin tüm reformcu akımları, "ilerleme" fikrinden yana, Batı modeli merkezlidir. Göle yine, İslâmcı hareketler içinde köktenci bir biçimde modernleşme ve ilerlemenin karşısında olduklarını söylemenin zor olduğunu kaydeder. Önemli sorunsalları, Batılılaşma hareketlerinin nereye kadar İslâm kültürüyle bağdaşıp bağdaşmayacağı olmuştur.[6]

Modernleştirmenin meydan okuduğu bir dünyada İslâm'ın değişen rolü sorunu, 19. yy'ın ortalarından beri, Osmanlı entelektüellerinin gündemindeydi. Onlar için önemli olan İslâm'ı modern toplum hayatıyla uyumlu olacak şekilde yorumlamaktı.[7] İslâm'ın çağdaşlık bayrağına sarılarak çareler üretilebileceği düşünüldü. Bunu savunanların başında Namık Kemal gelir.[8]

İslâmcılık da ciddi bir şekilde II. Meşrutiyet döneminde hız kazandı. Bu dönemde çeşitli yayınlarda İslâmcılar, hem kendi aralarında, hem de diğer akım mensuplarıyla tartışmalarını sürdürdüler.

II. Meşrutiyet döneminde siyasî bir tez olarak savunulan İslâmcılık, Batıcılık ve Türkçülük aslında birbirinde o kadar da bağımsız düşünülemeyecek akımlardı. İncelendiğinde –ki aşağı da genel yapıları hakkında özet yapıldı– İslâmcıların Batıcılarla Türkçülerle o kadar ayrı düştükleri söylenemez. Zira hepsinde ortak bir amaç vardı. Akçura bu amacı, "Osmanlı fikir akımları, birinci olarak Osmanlı hükümetine tâbi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmek, ikincisi hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak bütün İslâmları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek üçüncüsü ırka dayanan siyasî bir Türk milleti temsil etmek"[9] şeklinde sıralar. Bu ortak amaçtan ötede, İslâmcılar da çoğunlukla Batıcılar gibi, Batı medeniyetinin tecrübelerini önemsiyorlardı. Zaten Tanzimat'tan itibaren, Batılı değer-zihniyet yapıları, İslâm dininin değer-insan anlayışına ait tasavvurlarını etkiledi. İslâmcılık, Türkiye'deki bütün siyasî ideolojiler ve teoriler gibi Batılılaşmanın dolaysız bir ürünüdür ve bu anlamda da Türkçülük, Milliyetçilik ve sürecin kendini adlandırımı olan Batıcılıkla yakın ilişkileri, çatışmaları ve uzlaşmaları söz konusudur.[10]

1 A. İSLÂMCILIK

II. Meşrutiyet Dönemi İslâmcıları başlıca üç grupta toplanıyordu: Bunların ilki Derviş Vahdetî'nin başında bulunduğu, yayın organı *Volkan* olan, İttihâd-ı Muhamme-

dî'dir. İkinci grup, Cemiyet-i İlmiyye-i İslâmiye adlı dernek etrafında toplanan, yayın organı *Beyânü'l-Hak* olan, her ikisi de Şeyhülislâmlık yapan Mustafa Sabri ve Musa Kazım çevresinde toplanan grup. Üçüncü grup ise sonradan adı *Sebîlü'r-Reşâd* olarak değişen *Sırât-ı Müstakîm* dergisi çevresinde toplanan ve önde gelenleri arasında Sait Halim Paşa, Mehmet Âkif, Aksekili Ahmet Hamdi gibi kişilerin bulunduğu gruptur.[11] Peyami Safa da benzer bir ayrım yapar: Musa Kazım gibi "koyu şeriatçılar" ile Âkif, Sait Halim gibi dil bilen ve dolayısıyla Batı'yı tanıyan "tenkit ruhu" taşıyanlar.[12]

İslâmcılığın kısaca tanımı ve gelişimi şöyledir:

İslâmcılık, siyasal literatüre 19. yüzyılda girmiştir. İsmail Kara kavramı şöyle tanımlar: "19.-20. yüzyılda, İslâm'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim...) yeniden hayata hâkim kılmak ve akılcı metotlarla Müslümanları, İslâm dünyasını Batı sömürüsünden, kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların teklif ve çözümlerin bütününü ihtiva eden hareket."[13]

Yavuz ise İslâmcılık kavramını daha farklı bir şekilde ele alır. Din ve siyasetin incelenmesinde üç ana teorik yaklaşım bulunduğunu kaydeder: Özcü, bağlamcı ve inşacı yaklaşım. İslâmî kimlik ise iç içe geçen iki boyuta sahiptir. İlk boyutu, bireyin dine adanmışlığını ve ritüel uygulamalara bağlılığını tayin eder. Aynı zamanda bu, rollerin normatif bir krokisi ve bir çeşit kendi-ötesi kavrayışını sunar. İslâmî kimliğin diğer boyutu, geniş kapsamlı bir adalet ve (cemiyet oluşumunu sağlayan) kural temelli tavırlar bütününü içerir.[14] Yavuz, dinin siyasallaşmasını ele alırken, bireyin durumunu ve dinin zaten bir toplum kuralı taşıdığı tespitini yapar. Sarıbay da İslâm'ı bir din olduğu kadar, bu özelliğinden ayrılması mümkün olmayacak bir biçimde bir cemaat, bir medeniyet ve bir kültür olarak niteler.[15] Tibî ise organik dinsel bir sistem olarak gördüğü İslâm'ın, hem normatif bir boyuta hem de siyasal ideolojik bir boyuta sahip olduğunu kaydeder.[16]

İslâmcılık, Osmanlı çağlarında devleti yeniden güçlendirmenin dünya İslâm dayanışması yoluyla Batıcı sömürgecileri dize getirmenin ve Müslüman tebaayı aynı devletin çatısı altında tutmanın sağlam bir aracı olarak görülüyordu.[17]

–Yukarıda da belirtildiği gibi– İslâmcılık ve diğer akımların çok az keskin ayrılıkları bulunuyordu. İslâmcılar, kavmiyetçiliğe karşıydılar ama bir noktada (Âkif'te açığa çıktığı gibi) milliyetçi idiler. Milliyetçilikleri dinin baskın unsur olduğu kültürel ve giderek Osmanlıcı bir havadaydı. Batıcılardan farklarından ziyade benzerlikleri dikkati çeker. Radikal Batıcılarla değil ama Ilımlı Batıcılar ile Batı'nın teknolojisinin alınması, "aslında onlar gelişmişliğini bize borçlu" noktalarında ortak bir söylemdeydi –Âkif gibi– çoğu İslâmcı.

Siyasî üçgenin diğer köşesinde, ilerleyen sürecin galibi Batıcılık bulunur. Osmanlı'nın modernleşmesi de Cumhuriyet modernleşmesi gibi Batılılaşma yörüngesinde gerçekleşti. Cumhuriyet ile radikal bir tavra bürünen, toplum düzenini etkileyen bu modernleşmenin hazırlık aşamaları zaten Tanzimat ile aşama aşama ilerledi.

Bu bakımdan hangi fikir savunulursa savunulsun, bunlarda ciddi bir kırılma göze çarptı. Bu da, Batılılaşmayla başlayan zihniyet değişimiyle ilgilidir.

II. Meşrutiyet dönemi Batıcıları da kendi içlerinde farklı düşünceler taşıdı. Ilımlı Batıcılardan Celal Nuri, teknik-medeniyet ayırımını yapıyor, Batı'nın gerçek medeniyete sahip olmadığını ve asla olmayacağını söyleyerek onların sadece "teknik medeniyeti"nin alınabileceğini belirtiyordu. Celal Nuri ile beraber, dönemin diğer Ilımlı Batıcıları, Batı'nın vazettiği birçok ilke ve hedefin zaten İslâm'da olduğunu ileri sürmüşler ve onlardan "teknik" alınması gerektiği yönünde olmuşlardır.[18] Göle de bu tespiti yapar; Celal Nuri'nin, teknik ve gerçek uygarlıklar arasında bir ayırım yaptığını ve Batı'nın teknik bir uygarlık olarak üstün olduğunu kabul ettiğini kayda geçer. Celal Nuri'nin İslâm'a karşı hassas duruşu dikkat çekicidir. Asıl dikkat çekici olan Celal Nuri'nin fikirlerinin, ilerleyen on yıllarda İslâmcı-muhafazakâr çevrelerin temel tezlerinden biri olmasıdır. Özdalga'nın Celal Nuri'nin "gerçek uygarlık bakımından Batı, İslâm ile yarışamaz" fikrini tespiti bunu ortaya koyar.[19]

Radikal Batıcıların gözünde İslâmî gelenekler medeniyet yolunda engel teşkil etmekteydi. Radikal Batıcıların başında Abdullah Cevdet gelir. Ona göre, "ikinci bir uygarlık yoktur; uygarlık Avrupa uygarlığı anlamına gelir ve bu uygarlık, hem gülleri hem dikenleri ile birlikte ithal edilmelidir."[20] Abdullah Cevdet, medeniyetin Avrupa anlamına geldiğini söylüyordu.[21]

Nitekim, İttihat ve Terakki cemiyetinin kurucularından Abdullah Cevdet, Müslümanların geri kalmasının ve imparatorluğunun çökmesinin nedenleri olarak, peçe, çokkarılılık gibi dinsel kuralları ve "dejenere gelenekleri" sorumlu tutmaktadır.[22] Birçok Osmanlı, Jön Türk liderin kafasında da insanların dış görünümü, caddelerin temizliği, kurumların türü ve niteliği gibi, biçimsel değişim unsurları, modernleşmeyle eş anlamlıydı.[23]

Bu ortamda Âkif, İslâmî düşüncenin merkezinde yer aldı.

1. B. İSLÂMCI DERGİLER: *SIRÂT-I MÜSTAKÎM* VE *SEBÎLÜ'R-REŞÂD*

Mehmet Âkif, *Sırât-ı Müstakîm* dergisini 1908, Ebu'l-Ula Mardin ve Eşref Edip ile birlikte çıkarmaya başladı. Âkif'in konu edindiğimiz yazılarının tamamı *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergilerinde yayımlanmıştır. Bu dergileri her anlamda yüklenmişti Âkif.

Eşref Edip'in imtiyaz hakkını satın aldığı *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin kapatılması üzerine, 182. sayıdan itibaren derginin adı *Sebîlü'r-Reşâd* olarak değiştirildi. Bu dergide İslâm birliği görüşünü destekleyen yazılar yayımladı. Eşref Edip, Mehmet Âkif ile birlikte Millî Mücadelenin başlamasından sonra Balıkesir, Kastamonu ve ilçelerini dolaşıp Millî Mücadele'yi destekledi. Âkif'in konuşmalarını çoğaltıp yaydı, onunla birlikte Ankara'da Taceddin Dergâhı'na yerleşti.

Sebîlü'r-Reşâd'ın yayımını burada sürdürerek çeşitli konularda İslâmcıların görüşlerini açıkladılar. Peyami Safa'ya göre, *Sebîlü'r-Reşâd* dergisinde muasırlaşmak

temayülleri sezilirdi.[24] Bunu tespit etmemek haksızlık olur. Dönem İslâmcıları, İslâm'ı yeni bir yorumla sistematize etmeye çalıştılar, yeniden bir canlanmanın kaynağı olacağı fikrini yayma yolunda neşriyatlar yaptılar.

2. MEHMET ÂKİF'İN DİKKAT ÇEKEN YÖNLERİ

Mehmet Âkif'in özgeçmişinde dikkat çeken noktalara baktıktan sonra görülecektir ki tüm bunlar onun sanatçı kişiliğini, vatanperverliğini doğrudan güçlendiren unsurlara dönüşmüştür.

Babası, Fatih Medresesi müderrislerinden Arnavutluk kökenli İpekli Tahir Efendi. Annesi, Buhara taraflarından gelen ve İstanbul'a yerleşen bir aileye mensuptu. Fatih semtindeki Sarıgüzel mahallesinde dünyaya gelmiş. Sezai Karakoç'un tespitine başvurursak: "Baba soyu Rumelili, ana soyu Buharalı, doğuş yeri Fatih: Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslâmlığının sentezi bir çocuk."[25]

Emîr Buhari Mahalle Mektebi, Fatih Rüştiyesi, Mekteb-i Mülkiye'nin lise kısmını tamamlar. Lise yıllarında Fatih Camii'ndeki derslere devam ederek Arapça ve Farsça öğrendi. Mülkiye'nin yüksek kısmına geçtiği yıl babasının vefatı ve evlerinin yanması üzerine yeni açılan Halkalı Baytar Mektebi'ne kaydoldu ve burayı birincilikle bitirdi. Âkif'in Baytar Mektebi'nde eğitimini sürdürme kararının bir zorunluluktan doğduğunu biliyoruz. Mülkiye'de okuma isteğine rağmen zorunluluk ağır basmıştır. Bu bakımdan Âkif'te zorunlulukların öncelenmesi tercihinin bu dönemlerde oluşmaya başladığı dikkati çeker. Zira Mülkiye'de okumak, bir anlamda uzun bir süreçte parlak bir gelecek imkânı sunarken, kısa dönemde pek getiri sağlamayacağı düşüncesi baskın çıkmış denilebilir. Baytarlık ise okul sonrası, hemen iş imkânı sunuyordu. Bu bakımdan Âkif, hayatının önemli kararlarından birini bu zorunlulukta verdi. Bu tavrının sanat anlayışına da yansıdığını ileri yıllardaki –ve bizim de inceleyeceğimiz– fikirlerinde ortaya çıkacaktır. Devlet yıkılıyor, millet parçalanıyor, Âkif sanatın somut fayda getirdiği sürece üstün olacağını ileri sürüyordu; halkın buna ihtiyacı olduğunu öne sürüyordu. Sezai Karakoç da, Âkif'in, okulda seçtiği branş çerçevesinde, tabiata, realist bakışa, gerçeği olduğu gibi görmeye, olanı olduğu gibi gözlemlemeye çalıştığını; hayatı ve sanatı boyunca bunu uyguladığını yazar.[26] Karakoç, bu eğitimin bizzat tabiat ve memlekette pratik alana götürdüğü tespitini yapar. "Tabiatın patolojisinden cemiyetin patolojisine geçmek" Âkif'te "bir mizaç ve zihin yapısı, bir ülkü meselesi, o günün havası içinde bir gün meselesi" hâline gelmiştir.[27]

Tarım Bakanlığı'nın baytarlık bölümünde memurluk yaparak, dört yıl kadar Rumeli, Anadolu, Arnavutluk ve Arabistan'da bulundu. Bu da ona İstanbul dışındaki halkı daha iyi tanıma ve gözlemleme imkânı sağladı. Halkın neye ihtiyacı olduğunu bu gezilerinde kesin olarak gözlemledi. Bu güçlü gözlemciliğin yansımaları şiirlerinde, yazılarında ustalıkla yer buldu. Âkif gözlemciliğine, Emile Zola ve natüralizm etkisi diyenlerin[28] dayanağı daha çok bu yönüdür. Bu seyahatler, O'nda halkın nabzını yakalama yetisini oluşturmuş, kendi kültürel kaynaklarıyla içten bir ilişkinin adamı[29]

hâline getirmiştir. Fikir kaynağının, bizzat toplum ve toplumda yaşayan düşünce[30] olduğu, toplumu bütün cepheleriyle kucakladığı tespitleri millet konusunun gündeminde olmasından kaynaklanmaktadır.[31]

Topluma olan bu hassas duyarlığı onu milletinin sesi hâline getirmiştir. Hakkında "Batmakta olan toplumu kurtarmanın çığlığıdır, sesidir ve öfkesidir, yalvarışı ve direnmesidir."[32] denilerek bu güçlü bağ vurgulanmıştır defalarca.

Mehmet Âkif'in Cumhuriyet dönemiyle yurt dışına çıktığı bilinir. Bunun çok sebebi var. Neden Mısır, sorusu akla gelebilir. Mısır, çağdaş İslâm düşüncesinin bir ayağını oluşturan akıma ev sahipliği yapıyordu. Cemaleddin Afganî, onun öğrencisi Muhammed Abduh, Mısır ekolünün ünlü isimleriydi. Âkif'in Mısır tercihinde fikrî akrabalığın olduğu kuşkusuz.

Çağdaş İslâm düşüncesinde Mısır ve Hint ekolleri bulunuyordu. Mısır ekolü (Ferit Vecdi, Reşid Rıza, Muhammed Abduh...) daha çok akılcıydı.[33] Âkif'teki akılcılık ve gerçekliğin kendisinin sadece mizacıyla ilgili olmadığı, İslâmî anlayışının da bu etkide olduğu söylenebilir. Mizacına göre bir yaşantı, sanat tercihi ve fikri tercihi... Birbirinden ayrılmayan ve çelişmeyen bir bütünlük olarak Âkif'te bunlar bir araya gelmiştir.

Karakoç, Âkif'in çeviri eserlerin etkisinde olduğu yargılarını abartılı bulur.[34] İslâm'ın, Osmanlı'da zaten bir devlet sistemi olduğunu, düşünce sistemi olarak değilse bile halkın yaşamında yine zaten var bulunduğunu yazar. Âkif de bu anlamda "çekirdekten yetişme" İslâmcıdır. Diğerlerinde bir fikir kurma, bir ideal belirleme çabası vardır. Onların kurmaya çalıştıkları Osmanlı'da zaten vardır, hatta yıkılmak üzeredir. Âkif, fikrî planda çevirilerle halkı yeniden uyandırma, aydınlatma çabasındaydı.

Eşref Edip, Âkif üzerindeki Abduh etkisini şu şekilde yazar: "Şeyh Abduh'un yazıları tam onun fikrine, onun zevkine, ruhuna göreydi."[35] Abduh konusunun bu kadar öne çıkmasının sebebi, Abduh'un, bin yıldır Anadolu'da yerleşik bulunan din algısının çok uzağında bir din algısına sahip olmasından kaynaklanıyor. Geleneksel Sünni, tasavvufî anlayışla taban taban zıt görüşlere sahipti Abduh. Örneğin, Fil Suresinde anlatılan felaketi, mikrop, hastalık olarak tefsir eder. Yine cinleri de mikrop olarak niteler.[36] Bu görüşleri Abduh'un akılcılığını, hatta rasyonalizminin Âkif'in çok ilerisinde olduğunu gösterir.

Âkif'in Abduh'la fikri olarak tanışmasında en büyük etki elbette Cemaleddin Afganî'nindir. Dönem itibariyle bu doğal bulunabilir. Zira, Afganî, kimilerine göre parlak bir yıldız gibi Osmanlı semalarında görünüp kaybolmuştur. Bu "parlak yıldız"ın etkisinde sadece İslâmcı olan Âkif değil, Türkçü Ziya Gökalp vardır.[37]

Âkif, devrindeki münakaşaların içine doğrudan girmemiş, eleştireceği isimleri çoğu kez isim vermeden eleştirmiştir.[38] Tefrikayı çoğaltmamak amacı bunda etkili olmuş olabilir.

Yazılarında öne çıkan her fikir, şiirlerinde de yer bulmuştur. Genel yaklaşımını "*Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı; / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı*" mısraında ortaya koymuştur.

3. MEHMET ÂKİF'İN MAKALELERİ

Kitaba "makaleler" ismi verilmiş olsa da Âkif'in yazdıklarını bugünden adlandırdığımızda "deneme" demek doğru olacaktır. Başarılı bir deneme yazarı olarak karşımızda Âkif. Kitaptan hayatın olağan akışına, entelektüel gündemden vatan gündemine, dinden eğitime kadar geniş bir yelpazeyi kucaklar yazıları.

Sonradan *Sebîlü'r-Reşâd* adını alan *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde yayınlanan yazılarda, şiirlerinde bildiğimiz Âkif yine karşımıza çıkar.

Abdulkadiroğlu'nun "Giriş" yazısında açıkladığı gibi Âkif, yazılarına Mehmed Âkif, Sa'dî, Lâ edri, Lâ gibi imzalar atmıştır.[39] Konu olarak lisan, eğitim, din ve din eğitimi, kişiler, kitaplar, devletin geleceğine dönük pratik çözüm önerilerini ele alır.

Kitaptaki yazıları, konularına göre tasnif etmeye çalışacağız. Peşin olarak belirtelim ki yapacağımız ayrımlar netlik taşımayacak. Kişiler üzerine yazdığı yazılar, inanç, vatan gibi konulara kayıyor. Kitap bahsi eğitime, lisana kayabiliyor. Ama biz yazılarda vurgulanmak istenen ana bahse göre tasnifi yapacağız. Yani, hangi konuların ele alındığını tespit yerindedir kanısındayız. Bu arada kitapta kime ait olduğuna dair bir kayıt olmayan iki çeviri yazı var. Konu olarak edebi meseleleri işliyor.

a. Kişiler Üzerine Yazılar

Âkif'in kaleme aldığı, bahsettiği karakterler de zenginlik taşır. Hem bir esnafı yazar, hem bir yazarı. Yazarlar ve hocalardan Arap edebiyatı muallimi Ali Fehmi Efendi, Emrullah Efendi, Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Ahmet Mithat Efendi, Ferid, Arap şairlerinin en büyüklerinden dediği El-Hansa gibi çok sayıda isim Âkif'in kalemiyle satırlara dökülür. Bu isimler Âkif'in hayranlık denilebilecek düzeyde beğendiği ve iltifat ettiği isimlerdir.

"Cemaleddin Afganî" yazısında ise fikirlerinin etkisinde olduğu Afganî'yi konu edinir.

"Şark'ın yetiştirdiği fıtratların en yükseklerinden biri" olarak gördüğü Afganî hakkında söylenenlere bir cevap vereceğini söyleyerek yazısına başlar. Afganî'nin en büyük eserinin Muhammed Abduh olduğunu söyler. (s. 32)

"Hasbihâl" başlıklı yazısında (s. 36) yine Cemaleddin Afganî'yi konu edinir. Afganî hakkında dinsiz ve Vehhabi iddiaları olduğunu yazar. Âkif bu yazısında Afganî'ye yönelen iman, mezhep ithamlarına cevaplar verirken ilginç bir noktada savunma yapar. Zühd bakımından eksikliğini söyleyenlere, Afganî ve Abduh gibilerin İslâm âleminin durumu ortadayken, sadece ilim tahsil etmelerinin bir fayda sağlamayacağını belirtir. Bunu Hz. Ömer'den naklettiği bir konu ile sağlama alamaya çalışır. Hz. Ömer tabiinden Ebu Kılâbe'ye mescit köşelerinde durmamasını, evlatlarının rızkı için çalışmasını söylemiş. Tevekkül bahsinde sıkça verilen örneğin konuyu izahta yetersiz olduğu açıktır. İlmi yetersizliğin açıklaması güncel sorunlar, acil durumlar mı olmalıdır?

"Ya Hasreten Ba'de Hasretin Ale'l-Müslimîn" başlıklı yazıya (s. 175) âdeta bir feryat ile başlar. Toprakların parça parça elden çıktığını yazar. Manastır'ın elden çı-

kışı Âkif'i sarsmıştır. Bu vesile ile oralarda iz bırakan Ahmet Mithat Efendi'den bahseder.

Çok önem verdiği Doğu ve Batı arasında denge konusunda Ferid'e hayranlığını gizlemez. Bu dengeyi kuran isimlerin başında Ferid'in geldiğini söyler.

Kimi zaman arkadaşlarının görüşlerini ele alır, kimi zaman sohbetlerini aktarır isim vermeden. Sokaktaki hayatı aktarır, halkı anlatır. İşte halk bahsinde Kamil isimli genç bir esnafın vefatı üzerine hüzünlü bir yazı kaleme almıştır. "Merhum Kamil", dürüst, ahlaklı, yardımsever, inançlı bir gençtir. Âkif bu vefatın, büyük bir kayıp olduğunu okurlarıyla paylaşır. (s. 193) Âkif bu melekeleri örneklendirmek için hep hayattan iyi örnekleri seçer.

b. Vatan, Din, Fikir

Doğu-Batı: Âkif, "ne varsa Şark'ta var" anlayışına da" "ne varsa Garp'ta var" anlayışına karşıdır. Üstelik bu ikili keskin ayrımı yapanların, Şark'ı ve Garp'ı tanımadıklarını belirtir. Bu yazısında Batı felsefesiyle uğraşanların tasavvufu uğraşmaya değer görmemesini de eleştirir. Yine Mevlânâ üzerine bir münakaşasını nakleder. Âkif'in karşısındaki kişi, Mevlânâ'nın Hint felsefesinden etkilendiğini söylerken, Âkif'in Hint felsefesini ve Mevlânâ'yı okuyup okumadığı sorusuna karşı olumsuz cevap veren kişinin durumu genelin bir özeti gibidir. (s. 116)

İdeal İslâm: Âkif, Fransız bir öğretmen arkadaşı ile konuşmalarını konu edinir. Yazısında onların küfürlerinin, imanlarından zayıf olduğunu söyler. Batılıların gerçek İslâm'ı bilmediklerini, gerçek İslâm'ın dönem hükümetiyle alakası olmadığını, ilk devir İslâm idarelerini ideal olarak öne sürer. Bu arada hükümete lanet okumaktan da geri durmaz.

Hükümetin İslâm'ı özünden uzaklaştırdığını, umacı gibi gösterdiğini, dini cahillerin eline bıraktığını söyler. (s. 75)

Camiler: Camilerin toplumsal beraberlik için öneminden bahseder. Camilerde vaazların ehil insanlarca yapılmasının önemini işaret eder. Özellikle ramazan ayında, kürsülere ilim görmemiş insanların çıkıp halka hitap etmesini eleştirir. Kürsülere ilim sahibi dini bilen hocaların çıkmasını ister. Bunlardan dolayı insanımızın dini konularda bilgisizliğine işaret eder. "Medine'de Peygamberimiz yatıyor, Kâbe'de Allah" gibi vahim bir bilgisizliğin olduğunu belirtiyor.

Haccın Müslümanların bir millet sergisi olduğunu işaret eder. Orada kaynaşmanın sağlanması için farklı dillerde konferanslar, hutbeler "irad" edilmesi gerektiğini vurgular. (s. 50 vd)

Millet Olarak Beceremediklerimiz: Eski bir hâtırasından yola çıkarak toplu bir şekilde iş yapamayışımızdan yakınır. (s. 83) Millet olarak başımıza gelen felaketlerin sorumlusu olarak yine kendimizi gösterir. İnsanları birbirleriyle uğraşarak tefrikaya düşmemeleri konusunda uyarır. (s. 172)

"Bu hükümet, son Müslüman hükümeti" yıkılacak olursa dünya Müslümanlarına sahip çıkacak hiçbir gücün kalmayacağına dikkati çeker. Hükümeti savaşa ya da ba-

rışa karar verme konusunda rahat bırakmayı ve halk olarak kendilerine düşenin birlik sağlamak olduğunu söyler.

Âkif "şahsı değil, sözü tarttığımız devirlerde cihanın en yüksek milleti" olduğumuzu yazar. (s. 188)

Vatan: Osmanlı'nın üç kıtaya yayılmışken, küçülme ve dağılma felaketini yazar. Millet olarak karakterimizin, fıtratımızın farkında olmamızın bir çözüm olabileceğini söyleyerek, "Ye's haramdır, ye's küfürdür" son sözüyle Müslümanları vatan konusunda uyandırmaya çalışır. (s. 184)

Kavmiyetçilik: "Ne olurdu, kavmiyet denilen o mel'un cereyan derhâl siyasî şekil almasaydı." diyerek kavmiyetçiliğin zararlarını anlatır. Tüm dünyaya zarar verecek bir akım olduğunu, sadece Osmanlı'nın değil, diğer ülkelerin de zarar göreceğini anlatır. Kendi kavimlerine hizmet etmek isteyenlere başka yol bulmalarını, Hilafet merkezinde bütün kavimlerin birleşebileceğini, her kavim kendi ilmini, eğitimini verebilir ama Osmanlı ve Hilafet merkezine bağlı kalınmalı, (s. 196) gibi teklifler öne sürer.

"Köy Hocası" (adlı yayı)nın bütün her yere vaktiyle sesi ulaşması durumunda, köylülerin parçalanmaya alet olmayacaklarını yazar. Arap ve Kürt bölgelerine, insanların anlayacağı açıklıkta yazılar yazılıp dağıtılmasının önemine işaret eder.

Müsteşrikler: Müsteşriklerden açar konuyu. Bunların memleketimizde gördüklerini Batı'da tam olarak anlatmadıklarını yazar. Bir müsteşrikin eleştirilerini nakleder ve bunların doğruluğunu teyit eder. Konu yine eğitimdir, yine dini konulardaki bilgisizliktir. (s. 196)

Bolşeviklik: Bir okur mektubu üzerine kaleme alınmış bir yazı. Müslümanlık ile Bolşeviklik arasında bağ kurmaya çalışanlar için ya İslâm'ı anlamamışlar ya da Bolşevikliği araştırmamışlar, der. İkisinin ayrı olduğunu, Bolşevik olan Müslümanlar konusunda, buna ihtiyaç olmadığını; çünkü Bolşeviklik akımının, Rusya'nın kendi şartlarının eseri olduğunu yazar. Kur'an ve Hadise göre de Bolşevikliğin kabulünün mümkün olmadığını belirtir. (s. 206)

Amel ve Çalışmak: Âkif yazısında kimseye muhtaç olmamak amacıyla dünya rızkı için çalışmanın Allah yolunda çalışmak olduğunu, Peygamber'den aktardığı bir olayla ele alır. Geleneksel tartışma, Âkif'in sürekli konularındandır. O, Müslümanların sadece ahiret için var oldukları düşüncesine karşı çıkar, bunu din bilmeyen cahillerin ortaya attığını ve onların yaydığını yazar. Bu tip düşünceleri, Müslümanların dinlerine karşı cinayeti olarak nitelendirir. (s. 208)

Islahat: Rusya'da gerçekleşen ıslahatları ele alır. Tolstoy'dan uzun alıntılar yapar. Osmanlı'nın da artık bir ıslahat dönemine geldiğini yazar. Islahatın geldiğinin habercisi olarak toplumun tartışmalarla uğraşmasını görür. Yazıların yazılıyor, kitapların yayımlanıyor olmasında bulur. Bu süreçte yayımlanan kitapları ele alır. Bunları yetersiz görür. Çeviri kitapları topluma faydadan uzak bulur. Gazete ve dergilerin Anadolu ve Rumeli'de okunmadığını söyler. Halkın okuduğunu, ama bu yayınlar yerine

ihtiyacına göre okuduğunu söyler. Okumadıkları zaman dinlediklerini yazar. Yolcular, misafirler, dervişler vasıtasıyla ihtiyaçları olan bilgileri karşıladıklarını yazar. Rus inkılâbının temellerinin, toplum olarak çalışmaları neticesinde gerçekleştiğini yazar. Sadece okuma değil, topluma faydalı çalışmalar Rus İnkılabını sağlamlaştırmıştır Âkif'e göre. Osmanlı'da ise meşrutiyet, hürriyet konularını halkın anlamadığını, onlara anlatan olmadığını vurgular. İstanbul yayıncılığının millete faydası olmadığını, dar alana hitap ettiği tespitinde bulunur. (s. 222)

c. Lisan Üzerine

Âkif, Arap edebiyatı konusundaki bir üstadı anlatırken, Arapçanın çocukluğundan itibaren cezbesine kapıldığını söyler. Dilde Türkçeleştirmenin halkın anlayacağı bir dil olmaktan uzak olduğunu, bu yenileştirmelerin ciddiyeti zorladığını yazar. Meclis yerine kurultay, mebus yerine yalvaç gibi kelime değiştirme örnekleri verir. Bunda maksadın tüm dünyadaki Türklerin anlaşmasının, Âkif'e göre fazla bir ehemmiyeti yoktur. Zira anlaşılmayan ve yine başka bir yerlerden alınan kelimeleri kabul ettirmek zordur. Üstelik yazı bakımından bir birlik de yoktur. (s. 40) Bunlara rağmen lisanın sadeleştirilmesinin farz olduğunu yazar Âkif.

Lisanı ve kurallarını kolay öğrenmek için pratik önerilerde bulunuyor. (s. 55) Lügatler üzerinde durur. (s. 69) Arapça öğretiminde gelişmiş usuller uygulandığını vurgular ama aynı usullerin Fransızca eğitimi için geliştirilmediğine dikkati çeker. Memlekette okuma oranının artmasını diler. Ama zahmetli lisan eğitimlerinin, Fransızca gibi zahmeti artırdığını söyler. Hatta okullarda bu dile ayrılacak zamanın diğer derslere verilmesi gerektiğini belirtir. (s. 66)

Lisan eğitimi konusundaki görüşlerine gelebilecek itirazlara karşı peşin cevaplar verir. Günümüzde yaşanan problemlerin benzeridir tartışma. Okullarda beş altı sene birkaç saat eğitim verilir ama sonuç elde edilmez. Âkif, ihtiyaç hâlinde yabancı bir dilin bir yıl içinde yoğun bir eğitimle öğrenileceğine dikkati çeker. (s. 68) Âkif, bu konuda yine pratik olma özelliğini ve ihtiyacı önceler. Ona göre dil eğitimi için özel sınıflar açılmalı ve ilgililer orada eğitim almalı. Yine hakkıyla öğrenim yapılmadıktan sonra yarım eğitimin olmaması gerektiğini söyler.

Âkif yine çöküntünün sarsıntısını yazar. Yurt dışına eğitime gidenlerin, Fransızca lisan eğitimi konusunda düşüncelerini yazar. Fransa'ya gidenlere aslında bir şey öğretilmediğini başka şahıslar üzerinden savunur. (s. 180)

d. Kitap Üzerine

Kitap konusunda ele aldığı kitaplar şunlardır: Abdullah Cevdet'in Dozy'den tercüme ettiği *Tarih-i İslâm*, Abdürreşit İbrahim Efendi'nin *Seyahatname*'si, *Müteneb-bî Divanı*, Curci Zeydan Efendi'nin *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi*, Sait Halim Paşa'nın *İslâmlaşmak* adlı eseri, *Köy Hocası* adlı eğitici bir kitap. Bunlardan kimine sert eleştiriler yöneltir. Kimini ise faydalı olacağı şeklinde ifadelerle tavsiye eder.

"Açık Mektup –Ebu'z-Ziya Tevfik Efendi'ye–" (s. 8) başlıklı yazısında ise Tevfik Ziya'nın Abdullah Cevdet'in Dozy'den tercüme ettiği *Tarih-i İslâm* adlı eseri müdafaa amaçlı yazdığı yazıya cevap verir. Abdullah Cevdet, din (İslâm) ile problemli bir isimdir Âkif'e göre de.

Âkif, yazısında Cevdet'in inanç yanına değinirken ince bir üslup kullanır. Kimsenin inancına müdahale etmeyeceğini, vicdani telakkisini denetleyemeyeceğini nazik bir şekilde ifade eder.

Bunun İslâm'ın bir kuralı olduğunu belirtir. Vicdan casusluğunun Kur'an'da menedildiğini vurgular. Cevdet'in inanan mı, inançlarından vazgeçmiş bir insan mı olduğunu hiç düşünmediğini söyler. Bu seviyedeki bir insanın inanmasıyla dinin bir şey kazanmayacağını, inanmamasıyla da bir şey kaybetmeyeceğini belirterek bir polemikteki nezaketini sürdürür. Kendisinin zahirci olduğunu ve buna göre hüküm verdiğini belirtir.

Âkif yazısında, Cevdet'in fikirlerini, Ziya'nın bu fikirleri önemli gibi sunmasını eleştirir. Cevdet'in eserinin dönem hükümeti tarafından yasaklanması Âkif'te bir rahatsızlık uyandırmamıştır. Bunu hürriyete tecavüz olarak nitelendirilemeyeceğini belirtir. Ziya'nın meselelere yaklaşımını eleştiren Âkif, bir eserden ancak yasaklanmasıyla haberdar olan birinin neşir âlemi içinde oluşunu eleştirir. Kitapta yazılanları aynen kabul etmeye meyyal Ziya'yı eleştirirken ona, "Dozy'nin sözleri hakikat, Abdullah Cevdet Efendi tercüman-ı hakikattir" yaklaşımında neden olduğunu sorar. Cevdet bahsinde Âkif, Cevdet'i tanıyan bir arkadaşının vaktiyle ne kadar umutla ondan bahsettiğini anlatır. Cevdet'in ilim ve fen getireceğini söyleyen arkadaşına serzenişte bulunur Âkif. İlim ve fen yerine dini yıkmak amaçlı bir eserle geldi, der.

Meşrutiyet'in ilanı ile sağlanan özgürlük ortamında neşirleri ele alır. Bütün yayınlara iyi demenin bayağılık olacağını belirterek, kötü eserlerin de bu ortamda yayımlandığına dikkati çeker. Bu yayınlar içinde seyahatnamelere getirir bahsi. Özellikle "memleketimiz" dediği Asya hakkında doğru bilgi edinmek için bu eserlerin önemine vurgu yapar. Abdürreşit İbrahim Efendi'nin gözlemlerinin önemini anlatır. (s. 61)

"Tenkid ve Takriz" üst başlığında *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi* adlı eserin hatalarını konu edinir. (s. 151) Kitabın yazarı da mütercimi de Hıristiyan Arap'tır. Âkif, İslâm tarihinin Müslüman tarihçilerin yazdığı eserlerden okunmasını ister. Daha çok kitabın yayım sürecini ve değinileri konu edinir.

Sait Halim Paşa'nın *İslâmlaşmak* adlı eseri üzerine kaleme alınmış bir yazı. (s. 202) *Sebîlü'r-Reşâd* dergisinde yayımlanan yazıların, kitaplaşmasının önemine işaret eder, dergiden okumakla kitaptan okumak arasında fark olduğunu söyler. Okurlarına kitaptan okumalarını tavsiye eder. İslâmcılık akımının önde gelen isimlerinden Sait Halim Paşa'nın eserinin önemli tespitler içerdiğini yazar. Bu eser ilerleyen yıllarda ünü artırarak Paşa'yı bugüne kadar getirdi.

"*Köy Hocası*" adlı eğitici-öğretici kitabın öneminden bahsederek, "Köy hocasının bütün her yere vaktiyle sesi ulaşsaydı" der. (s. 196)

e. Şiir Üzerine

Âkif'te açık bir şekilde İran şiirine karşı bir tavır bulunurken, Arap şiirini aksine över. İran şiiri etkisindeki Osmanlı şiirinin, o binlere varan divanların, gerçek bir şiir seçkisi oluşturup oluşturamayacağını sorarak eski şiirimizin gücünü tartışmaya açar. (s. 5)

Âkif, edebiyatımızdaki daha doğrusu şiirimizdeki İran etkisini eleştirirken, Arap şiirinin ileri bir seviyeye ulaştığında dahi kayıtsız kalan Osmanlı edebiyatının, Arap edebiyatı İran'da etkili olmaya başlayınca Arap şiiri ile İran üzerinden ünsiyet kurduğuna dikkati çeker. İran şiiri alınırken, bu şiirin güçlü isimleri yerine zayıf isimleri örnek alınmıştır. (s. 6)

Endülüs'ün "nezih şiirleri" yerine İran şiirini yeterli bulduğumuza vurgu yapar. (s. 5) Türk şiirinin güçlü Arap ve Acem şiiri karşısına çıkaracağı bir ismin olmadığını söyler. (s. 5)

Gazelin, kasidenin geldiği hâli iç açıcı bulmayan Âkif, kaside için seçkinlere yapılan dalkavukluk nitelemesini yapar. Geleneksel şiir tarzlarının Arap dilindeki şiirlere göre artık içeriksizleştiğini belirtir. (s. 6)

Kaside-i Bürde ve Arap şiirinden bahseder. İlk dönem Arap şiiri ve Peygamber'in şiire yaklaşımı üzerinde durur. (s. 47)

Bir dostuyla edebiyat çevirileri üzerine konuşmasını nakleder. Çevirilerin lisan bakımından Türkçeyi yansıtmadığı konusunda mutabık olurlar. Çeviri konusu ardından şiirde lisanın kullanımına girerler. Şiirde hece ve aruz konusunda sürer konuşma. Aruzun getirdiği zorluklara rağmen, ahengine dikkati çeker. (s. 97)

İnşad kavramı üzerinde durur (s. 126). "Bir şiiri tavr-ı mahsusıyla okumak demektir" diye tanımlar inşad kavramını Âkif. Şiiri –sesli– okumanın önemine değinir. Diğer yandan bunun "fenalığı"na değinir Âkif, Eski şiirde de önemli olan inşad Âkif'e göre yeni şiirde daha da önem kazanmıştır. Zira eski şiirde kelimelerin bağımsız anlamları varken, yeni şiir, nesirdeki gibi zincirleme anlam kazanır.

Şiirde Tasvir'i konu edinir (s. 133). Şiirde tasvirin bizde yetersiz olmasını Acem şiiri ile çok iştigal etmemize bağlar. Zira Arap şiirinin güçlü tasvir yanından şiirimiz mahrum kalmıştır. Aynı zamanda bizde resim sanatının oldukça geç oluşması da bunda etkilidir. Şiirde tasvirin çok olmaması gerektiğini de söyler. Ancak eşyanın hakikatini dillendirecek kadar olmalıdır.

f. Edebiyat Üzerine

Âkif, yazılarında bir yandan edebiyata dair ilkelerini ortaya koyarken diğer yandan sevdiği ve etkilendiği isimleri anmaktan deri durmaz. Yazılarda edebiyata dair ilkelerini ortaya koyarken kimi zaman eleştirilere girer.

Edebî Kişilikler: Âkif, yazılarında sevdiği yazar ve şairlere sık sık atıf yapar. Sa'dî Şirâzî, İbn-i Fârız, Feyzi-i Hindî, Fuzûlî, Lamartin gibi isimleri edebiyat bahsinde anar. Bu isimlerin edebiyat anlayışına etkisi açıktır. Şiirlerinde de bu etki görülür.

Lamartin'i, Fuzûlî'den, Sa'dî'den ayırmadığını belirtir. (s. 21) Lamartin'in yazdıklarını över. Sa'dî'yi andığı zaman Dumas Fils'i de anmadan geçemediğini belirtir. (s. 108)

Sa'dî'nin çocukluğunda okullarda okutulduğunu ancak anlamadıklarını yazar. Yaşı ilerledikçe *Bostan*'a dönüş yaptığını ve artık kıssaları da hisseleri de anladığını yazar. Firdevsî'nin altmış bin beytinin, Sa'dî'nin yedi sekiz satırla insanlığa yaptığı hizmeti yapamadığını söyler. Burada Âkif'in, sanat ürününde parlak sözleri değil, insanlığa hizmet ve fayda maksatlı eserleri daha üstün tuttuğunu bir kez daha görürüz.

Edebiyat Eğitimi: "Eski Hâtıralar" adlı yazıda lisan bahsini konu edinirken edebiyat öğrenme gayretiyle ilgili hâtıralarını nakleder. Yüz yüze görüşmelerin, sohbetlerin faydasına değinir. Âkif, iyi bir kalem olan Emrullah Efendi ile tanışma ve görüşmelerine dair hâtıralarını anlatır. Bu hâtıralar, bize yeni yazmaya başlayan gençlerin okudukları yazarlarla yazarların da iyi okurlarla tanışmaları konusunda bir paylaşım imkânı verir. Emrullah Efendi'yi yazıları gibi karakter olarak da beğendiğini ifade eder. (s. 19)

"Mukallidliği de Yapamıyoruz" başlıklı yazının daha girişinde Âkif, Osmanlı'nın şanlı tarihine ve siyasetine rağmen edebiyat sahasında sönük kaldığı iddiasında bulunuyor.

"Mefâhir (övünülecek) sönük bir lem'a, naçiz bir hâtıra olsun yok" (s. 4) derken Âkif'in eski edebiyata bakışı da netlik kazanıyor. Hatta Âkif, Osmanlı'nın görkemli dönemlerinde bile lisanın bağımsız bir varlık gösterememesi iddiasındadır.

"... biz daima mukallid hem fena mukallid olmuşuz" diyerek taklitçi bir toplum oluşumuza vurgu yapar. Bunun sebebi olarak, ilim ve fennin Şark'ta olmasından dolayı Osmanlı ilim erbabının Arap ve Acem lisanlarını öğrenmelerini gösteriyor. Ancak ileri seviyedeki milletlerin üstün meziyetlerinin taklidini doğal buluyor. Bu noktada, Batı şiirinin, dikkate alınmamasına dikkati çeker. (s. 4) Hatta, cahiliye dönemi Arap şiirine, İslâm sonrası hikmeti katan Arap şiirini dahi beğenmediğimizi belirtir. (s. 5)

Eleştiriler: "Tütünlerimiz gibi, edebiyatımız da Fransız etkisinde" gibi acı bir tespiti yapar. (s. 230) Fransızların tartışılmaz etkisini yazarken, Rus edebiyatçıların tanınmamasını eleştirir. Yazıyı kaleme almadan önce Tolstoy'un öldüğü haberinin geldiğini öğreniyoruz. Türk basınında bu konuda bilgisizliğe rağmen yazılar yer alır. Âkif, Tolstoy hakkında yazı çıkmasına sevinir ama yazıları içeriksiz bularak eleştirir.

g. Yazı İlkeleri

Şekli İlkeler: Plan başlığı adı altında iki yazı kaleme alır (s. 154-158). Osmanlı yazarlarını Batılılara göre geri bırakan başta gelen etken, Âkif'e göre plansızlıktır. Yazma konusunda planın öneminden bahseder. İyi bir plana oturtulmuş bir yazının daha başta bittiğini söyler.

İkinci yazıda "Plan" bahsini açarak sürdürür. Büyük bir yazar dahi olunsa, plan olmadan metnin içinden çıkılmasının zor olacağını yazar. Fuzûlî'ye, Leylânâme ese-

rinden dolayı "büyük bir şair" der, ancak bu eseri düzensiz ve dağınık bulduğunu belirtir. Batılıların plan dâhilinde eser ortaya koymalarını över, bu vasfın örnek alınmasını söyler.

Âkif, Şark'tan yararlanmasını bilmediğimiz gibi kendi dönemi içinde de Garp'tan yararlanmasını bilmediğimizi belirtir. Bunun yarar değil zarar getirdiğini söyler. (s. 6)

İçeriğe Dair İlkeler: İhtiyaç duyulan edebi eser için özellikleri sıralar. Toplumun gözünü açacak, hissiyatını yükseltecek, din ve millete hizmetini artıracak, ahlakını temizleyecek, kısaca edep dersi verecek bir edebiyata ihtiyaç olduğunu belirtir. (s. 7)

İntikad kavramını irdeler (s. 146). Âkif'e göre intikad, bir eseri iyi ve kötü yanlarını ayırmaktır. Tenkitten farklı bir konudur. İntikad için sağlam kafa ve yürek gerekir. Kurallarını ortaya koyar. Biz de hatırı sayılır bir münekkid çıkmadığını yazar.

Âkif, edebiyat ve ahlak arasındaki bağlantıya dikkati çekip bu hususun bizim şairlerimizce gözden ırak tutulduğunu belirtir. Hatta mevcut edebiyatın "insanı ya miskin ya da ahlaksız" yapacağını iddia eder. (s. 6)

Bir Yazı: Âkif'in imzasını taşımayan bir yazı Eşref Edip tarafından Mehmet Âkif'e mal edilmiştir. (s. 142) Bu yazı konu olarak, şiir için "süs", "çerez" denildiğinden bahisle, bu hükmün "karnı tok, sırtı pek" milletler için geçerli olduğunu söyler. Bizim gibi "aç, çıplak" milletlerin çerezden, süsten evvel giyeceğe ve yiyeceğe ihtiyacı olduğunu yazar. Bu bakımdan, edebiyatın tatlı, çerezden önce giysi olması gerektiğini yazar. Bu yazıda açık bir şekilde "sanat, sanat içindir" görüşüne karşı net bir tavır koyar. Yazar bunun, ahlaksızlığa felsefe şekli verdiğini yazar. Yazar kendisinin de "edebiyatın vatanı" olduğuna inananlardan olduğunu belirtir. Batı'nın ileri sanatının alınabileceğini ancak onların "emtiaları"nın sanat adı altında satılamayacağını söyler. Derginin (*Sebîlü'r-Reşâd*) yayın çizgisinin "kaba" olmasını değil, "yerli malı" içermesini önemsediklerini yazar. Yazılarının namuslu ailelerce okunacak şekilde olduğunu, Osmanlı'nın "millî, hakikî, insanî" bir edebiyatı bu şekilde inşa edeceğini yazar. Lisan bahsinde şiveyi de önemser. "Dilsiz millet, şivesiz dil yaşamaz" der.

Bu yazının Âkif'e ait olma ihtimali düşük. Ağdalı bir üsluba sahip olan Âkif, ara ara kelimeler ile oynar. "Dil" yerine "lisan"ı kullanır. Oysa bu yazının üslubu çok yalın, bugünkü Türkçeye yakın. Yazı, Âkif'e ihale edilmiş gibidir.

h. Eğitim ve İlim Konusu

Âkif, çocukların okutulmasından, asrın icabına göre terbiye edilmesinden başka çare olmadığını yazar. (s. 44)

İslâm'ın ilim hakkındaki yaklaşımı konusunda Abduh'tan alıntılar yapar. Gençlerin, çocukların tahsili için okul yapımına getirir bahsi. Bu konuda sorumluluk alınmasını belirtir. Batı tipi eğitim veren okulları ele alarak, buralarda eğitim dilinin yabancı dil olduğunu, hatta Müslüman çocuklara Hıristiyanlık eğitimi verildiğini bir örnekle anlatır. (s. 79)

Ders kitaplarının öneminden bahseder. Silah, asker için ne kadar önemliyse, iyi kitap da çocuklar için o derece önemlidir. Kendi çocukluk dönemiyle zaman zaman kıyasa girişir. Kitapların yenilendiğini ancak bunu yeterli bulmanın yanlış olacağını söyler. Âkif, yine eserleri yenilemenin, yeni kuşakların anlayacağı ve faydalanacağı hâle getirmenin öneminden bahseder. Eski eserleri zaman geçtikçe yeni dönemlerde, ilim sahiplerinin dahi anlamakta zorluk çektiği bir duruma geldiğini söyler. Özellikle bu konuda yeni yazılan bir ilmihâlden bahseder. (s. 95)

"Koleraya Dair" başlığını taşıyan yazıyla (s. 101) yine din-ilim konusuna gelir. Bu yazıda hastalıkların tedavisi için tıbbın gerektirdiklerinin yapılmasını savunur. Bir mektup üzerine kaleme aldığı yazıda "dindarâne" olarak nitelendirilen usulleri öncelikle "dindarâne" bulmadığını belirtir. Ardından, tıp yollarının kullanılmasını söyler. Üflemek gibi usullerin dinde yeri olmadığını bir Hadis'e dayanarak söyler. Kur'an'daki "şifa"nın "cehele"nin anladığı gibi olmadığını belirtir. Şifa konusunda hâlis din ile riyanın ayrımının yapılmasını söyler.

Eski Müslümanların ilme olan saygılarını örneklerle anlatır. Bu tip konuları İslâm tarihinden, Peygamber hayatından, Sahabeden örneklerle ele almasının amacı halka daha iyi anlatmak olsa gerek. (s. 216)

Köy Hocası yayınıyla köylüyü, köylünün eğitimini düşünmenin hayat meselesi olduğunu söyler. (s. 196)

i. Hikâyeler, Olaylar

Hikâyeleri kullanırken konu ayrımı yapmaz Âkif. Eğitim, din, edebiyat, çocuk terbiyesi ve diğer konular fark etmiyor. İlgi kurulacak bir nokta varsa, başta İslâm tarihi olmak üzere, farklı tür hikâyeler, rast geldiği olaylar yazılarında yer bulmuştur.

"Eski Hâtıralar" başlıklı yazıda çocukların Batı terbiyesine göre yetiştirilmelerini ironik bir dille kaleme alır. Başından geçen bir olayı anlatarak çocuklarının kafalarına Batı kasketleri geçirmekle medeni olduğunu zannedenlere, çocukların kafalarını neden "peri masalları ve umacılar" gibi uydurmalarla doldurduklarını soruyor. (s. 29)

Bu şekilde, görüşlerini sağlam temellendirerek halkın anlayacağı seviyede, somutlaştırılmış yazılar oluyor.

j. Taklitçilik

"Musahabe" başlıklı yazıda (s. 21) toplum muhasebesi yapar Âkif. Kitapta yer alan diğer yazısında bilinçsiz taklidi eleştirirken burada Doğu'da ve Batı'da mutlaka nakli gereken yazarlar olduğunu belirtir. (s. 23)

Bu yazısında da sıkça başvurduğu gibi günlük konuşulan konulardan başlayarak toplumun gelişimi bahsini anlatır. Heykel dikme konusunda tartışan iki kişinin sohbetini nakleder. Heykel'in dinde yerinin olup olmadığı tartışmasına girmeden, heykeli dikilecek olanların fikirlerinin daha iyi bilinmesi gerekliliği ana fikirdir sohbette. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan tartışmaların mikro planda bir yansıması.

Her iki fikir de gelişimden, sanayiden yanadır. Biri heykel dikilmesinin zararı olmadığını, bu şekilde gençlerin bu insanların fikirlerini öğrenme gayretine gireceklerini söyler, diğeri ise önce fikirlerinin öğrenilmesini. Fikirleri bilinmeden heykelin bu anlamda bir katkı sağlamayacağını savunur. (s. 72 vd.) Fransız edebiyatı etkisinin taklitçiliği tetiklediğini tespit eder. (s. 230)

4. GENEL OLARAK ÂKİF'İN FİKİRLERİNE BAKIŞ ve SONUÇ

Âkif, imparatorluğun çöküşünü durduracak çare olarak İslâm'ı görüyordu. Milliyetçilik vurgularının giderek kavmiyetçilikten ayrıldığı dikkati çeker. Ona göre İslâm, millet olmamızı sağlayan en başta gelen unsurdur. Ancak, İslâm'a mal edilen birçok konu, cahiller eliyle doluşturulmuştur. Bundan dolayı İslâm, asli manada anlaşılmamakta ve sorunlara çözüm olamamaktadır. Âkif, bu düşüncelerden hareketle, "İslâm'ın özünü hurafelerden arındırıp, asrın idrakine sunulması" gerektiğini konusunda çok durur.

Klasik bir tartışma Âkif'te hükmünü yitirir. İslâm ile çağdaş bilimlerin bağdaştığını savunur.

Bilimin ve teknolojinin alınması gerektiğini savunurken kültür konularında değişimden yana değildir. Yalnız kültürde ve dinde geçmişten beri süregelen birtakım yanlışlıkların temizlenmesini savunur. Sınırlı, kontrollü bir reformcu denilebilir Âkif için. Önüne gelen her şeyi yanlışlayıp temizleme fikri yoktur onda.

Gündelik meselelerle idealler arasında denge vardır. Gündelik meselelerden hareket ederek ideallere, ideallerden günlük konulara sıkça bir gel-git görülür. Bunda "halka gitme"nin, "halka söyleme"nin yanında halkı, "efkâr-ı umumiye"yi aydınlatmak, yönlendirmek, onlarda bir "fikr-i terakki" uyandırmak gibi amaçlar dikkati çeker.40

Âkif'in tüm konulara yaklaşım tarzı, neredeyse pratik bir yaklaşımdır. Çoğu kez, toplumsal ihtiyaçlardan hareket eder. Bir şeye el atılmışsa bu çerçevede çabuk sonuç alınmalı ama iş hakkıyla yapılmalıdır. Kendisinin Baytar Mektebi'ni seçme sebebi yaşadığı zorunluluklar, neredeyse hayatı boyunca hep var oldu. Zorunluluklar, şiirini etkiledi, zorunluluklar yurt dışına çıkardı.

Toplumun gelişmesi için eğitimin önemini biliyordu. Bu bakımdan ne klasik medrese eğitimini ne de Batı tipi eğitimi benimsedi. Ona göre eğitimi imanlı, liyakatli, vicdanlı öğretmenler yürütmeliydi. Eğitim anlayışında da temel yaklaşımı yine pratik faydaya dönük bilgiyi gözetir. Uygulaması ve öğrenmesi zor bilgi yerine, uygulanabilir ve kullanılabilir bir sistemi önceler.[41]

Yerli kültürü önemsediğini açık ifadelerle yazmıştır. Ona göre, yerli kültürü muhafaza ederek, sanayi ve teknik anlamda ileri seviyedeki milletler örnek alınmalıdır. Bu sebeple Japonlara karşı hayranlığı vardı. Yine gençlerin Almanya'ya gitmelerini, onların dillerini öğrenmelerini arzu ederdi. Dikkati çeken her iki milletin kendi yerli kültüründen hareket ederek ayağa kalkmış olmasıdır.[42]

Âkif'in Japonlara ve Almanlara karşı bu tutumunun, Fransızlara karşı aynı olmadığını gördük. Fransız kültürü ve dili Osmanlı'nın modernleşme dönemlerinde etki-

liydi. Modernleşme süreci çöküş süreciyle eş zamanlı yaşandı. Dolayısıyla, Âkif, Fransız modelinin fayda sağlamadığı düşüncesindeydi. Yine Fransız kültürünün dominant bir yapı taşıması, Fransa'nın Osmanlı'nın son dönemindeki düşmanca yaklaşımı sadece Âkif'i değil tüm dönemdaşlarını Alman ekolüne yaklaştırmıştır.

Mehmet Âkif'in Doğu ve Batı'yı iyi bildiği aşikâr. Bildiği Doğu, eskiden iyi bir kültür ortaya koymuş olmasına rağmen "zillet" içinde bir Doğu'dur. İslâm algısı muhtemelen dönemin konjonktüründen dolayı kendi coğrafyamız dışındaki etkilere açık bir yapıdadır. Sezai Karakoç'un tespit ettiği nokta önemlidir. İslâm, siyasal bir fikir sistematiği olarak Osmanlı'da tebarüz etmediği gerçeği var. Zira din, siyasal alanlar ve hayatın tam merkezinde olarak yüzyıllardır toplumu yönlendiren başat unsurdur. Osmanlı'da değil de diğer Müslüman coğrafyalarda İslâm'ın bir siyasal fikir sistemi olarak çıkmasının nedeni, bu coğrafyalarda yaşayan Müslümanların yüzyıllardır her anlamda kendi devletlerine sahip olmamalarıyla açıklanabilir. Osmanlı hükümranlığının ardında kolay sömürge devleti olmaları, devlet bilincinin toplumun üst algısında oluşmasını sağladı. Kurtuluşun İslâmî inançta, düzende veyahut sistemde olduğunu savunmak için bunlarla bağın kopması gerekir. Ki bu toplumlar, bireysel olmasa da coğrafyaya hükmeden irade, devlet ve kurallar anlamında bu bağın kopuşunu yaşadılar. Bu bağın kurulması için tekrar bir zihnî inşa sürecine girdiler.

Âkif'in fikir dünyasını etkileyen bu tablo, Osmanlı'nın bahsettiğimiz değerlerle bağlarını koparma tehlikesinin en belirgin olduğu dönemdir. Ancak, Osmanlı her şeye rağmen bu bağları koparmadı, kendini sömürge ettirmedi, Kurtuluş Savaşını kazanmasını bildi.

Âkif'in fikirlerinin açık bir şekilde eleştirilmesi ihtiyacı her geçen gün kendini hissettiriyor. Millî şairin, millî olmayan İslâmcılığı dikkate değerdir. İslâmcılığının fikrî karşılığı millî değildir ama Âkif karakter olarak, yaşantı olarak, his olarak tam anlamıyla millî bir tiptir. Hatta paradoksal biçimde "millici" İslâmcılardan daha millî reflekslere sahiptir. Milletinin sıradan yaşamı da destansı yaşamı onun dikkatinden kaçmaz.

Bugünden bakıldığında günümüz İslâmcılığıyla muhafazakârlığının aklı başında kaynak isimlerinin başında Âkif gelir. Şairi bir rehber gibi kabul edenlerin durumlarının, Âkif'in İslâmî fikirleri göz önüne alındığında ironiktir. Bunun da, zamanla çözüleceği inancındayız.

---

[1] Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 1999, s. 42

[2] Derginin hazırladığı kapsamlı dosyanın bir parçası olarak...

[3] *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri*; Yayına Hazırlayanlar: Abdulkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu; Kültür Bakanlığı Yayınları; 1990; Giriş hariç, sözlük ve indeksle birlikte 292 sayfa.

[4] Aktaran: Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınları, 2001, s.73

[5] Cihan Aktaş, *Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık-Kıyafet ve İktidar*, Kapı Yayınları, 2006, s.93

[6] Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, 2001, s. 57

[7] Elisabeth Özdalga, *Modern Türkiye'de Örtünme Sorunu resmî Laiklik ve Popüler İslâm*, Türkçesi Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, 1998, s. 28-32
[8] Akşin, *age.*, s.73
[9] Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Lotus Yayınları, 2005, s.35
[10] Ahmet Çiğdem, *Taşra Epiği*, Birikim Yayınları, 2001, s.78
[11] Aktaş, *age.*, s.95
[12] Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, 1999, s.64
[13] *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 2. cilt; madde yazarı İsmail Kara, s.185-186
[14] Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, Çev. Ahmet Yıldız, Kitap Yayınevi, 2005, s.29-37-38
[15] Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite Sivil Toplum ve İslâm*, İletişim Yayınları, 1995, s.96
[16] Aktaran: Sarıbay, *age.*, s.52
[17] Mümtaz'er Türköne, *Türk Modernleşmesi*, Lotus Yayınları, 2003, s.145
[18] Aktaş, *age.*, s. 107-112
[19] Özdalga, *age.*, s.29
[20] Özdalga, *age.*, s.29
[21] Nilüfer Göle, *Mühendisler ve İdeoloji*, Metis Yayınları, 2004, s.97
[22] Göle, *age.*, s.59
[23] Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (Derleme), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.20
[24] Peyami Safa, *age.*, s.29
[25] Sezai Karakoç, *age.*, s.7
[26] Karakoç, *age.*, s.13
[27] Karakoç, *age.*, s.14-15
[28] Kazım Yetiş, *Bir Mustarip Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ Yayınları, 2006, s.82
[29] Alim Kahraman, "Bir Okuyucu Olarak Mehmet Âkif", *Eğitim* dergisi, Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı, Yıl: 7, Sayı: 73, Mart 2006
[30] Karakoç, *age.*, s.21
[31] Sait Yeni, "Âkif, Yahya Kemal ve Necip Fazıl", *Diriliş* dergisi; 4. Dönem, Sayı: 13, Ekim 1970
[32] Sait Yeni, agm.
[33] Karakoç, *age.*, s.19
[34] Karakoç, *age.*, s.20
[35] Mehmet Âkif Ersoy, *Modernleşmek mi İslâmlaşmak mı*, İhya Yayınları, 1983, s.26
[36] İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, Yeni Şafak Kitaplığı, 1995, s.68
[37] Kara, *age.*, s.45
[38] Kazım Yetiş, *age.*, s.207
[39] *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri*, "Giriş Yazısı"
[40] İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasî Görüşleri*, İz Yayıncılık, 1994, s.86
[41] Nurullah Çetin, "Günümüze Işık Tutan 'Münevver Aydın' Mehmet Âkif Ersoy", *Eğitim* dergisi, Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı, Yıl: 7, Sayı: 73, Mart 2006
[42] Yavuz Bülent Bakiler, "Mehmet Âkif'te Çağdaş Türkiye İdeali", *Eğitim* dergisi, Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı, Yıl: 7, Sayı: 73, Mart 2006.

KADİR CAN DİLBER

MEHMET ÂKİF ERSOY'A KANON DIŞI BAKIŞ

"(Mehmet Âkif) Yıkılan bir Şark'a ağlamış, ahlâk tereddisiyle mücadeleye çalışmış ve hüsran içinde gözlerini kapamıştır. Onun istediği dünya Rönesans'tan evvel yıkılmıştı."

Peyami Safa

Bir Kültürün Bir Şahsiyete Bakışı

Toplumu meydana getiren insan, yaşadığı kültürün içerisinde hayat bulmakla kalmaz, o kültürün şekillenmesini de sağlar. Böylece kültür, ferdin kültürünün bir sınıf kültürüne; bir sınıf kültürünün ise içinde ürediği bütün bir toplumun kültürüne bağlı olarak gelişir.[1] Ferdin kültürü, en üst kademe olan toplum kültürünün içerisinde yoğrulur ve öz kimliğini bulur. Toplum kültürü, bireyin alışkanlıklarını, deneyimlerini, zevklerini, sosyal statüsünü, şiirlerini, romanlarını, hikâyelerini, dil aracılığıyla birleştirerek bir yapı meydana getirir. Bu yapı, insanların kendilerini bir bütün olarak görmesini sağlayarak dayanışmayı, sözleşmeyi ve birleşmeyi sağladığından çok genel olarak 'kanon' kelimesiyle ifade edilir.

En genel anlamıyla kanon, belli millî ve toplumsal çıkarları temsil eden yazılar bütünüdür.[2] 'Kanonluk' ise, nesneyi putlaştırıp kalıcı olmasını sağlamak, geleneği yeniliğin karşısında dimdik tutarak nesnenin değerinin düşmesini önlemek için yapılan kültürel bir girişimdir. Hayatta karşımıza çıkan farklı örnekler, estetik değerleriyle kendilerini kanıtladıkları gibi kanonluk müessesinden yararlanarak devamlılıklarını sağlarlar (Örneğin, klasikler okunur, övülür ve taklit edilir). Öyleyse değerini yitirmiş veya yitirmekte olan bir eser veya yazar 'kanon' çerçevesine alınıp geçmişi canlı tutularak, şimdiki zamanın üzerindeki otoritesi pekiştirilebilir. Kısacası kanonlaştırmak, bir şeyi yaratılan çerçevenin içine yerleştirmek, o şeyi standardın bir parçası olarak tanımak demektir. Her ne kadar bir değer, kültürün içerisinde yükseltilmiş, korunmuş ve kanon hâline getirilmişse de bir o kadar da bu görüşün aksini söyleyen kanon dışı bakış da vardır. Kanon dışı bakış, nesnenin kanonlaşan tarafını eleştirebildiği gibi nesnenin bilinmedik, görülmedik taraflarını ortaya çıkarır. Batı'ya göre kanon dışı bakış "zındık (*hairetika*), düzmece (*apokrypa*)"[3] anlamlarına gelirken, bize göre retlerin ve kabullerin hepsine farklı bir gözle bakmaktır. Şunu da unutmamak gerekir ki her kanonun karşısına başka bir kanon çıkabilir ancak, kanon dışı bakış her iki kanonu da farklı bir bakış açısıyla değerlendirir. Örneğin Nâzım Hikmet'i vatan haini olarak nitelendiren bir kanon olduğu gibi onu yücelten, büyük şair olarak gören karşı bir kanon da vardır. Öyleyse kanon dışı bakışın bir özelliği daha meydana çıkmış oluyor ki bu da sübjektif bir niteliğe sahip oluşudur. Edebiyatta, kanon dışı bakışı genel olarak dörde ayırabiliriz:

1- Şahsiyetine Yönelik Kanon Dışı Bakış:

Her toplumda, etrafında kanon oluşturulmuş belli şahsiyetler vardır. Kanon dışı bakış, bu şahsiyetlere karşı oluşturulmuş hükümleri kırıp tamamen farklı bir gözle bakabilmeyi gerektirir. Türk edebiyatının büyük şairlerinden Yahya Kemal Beyatlı bir İstanbul beyefendisi ve memleket şairi olarak bilinir. Münevver Ayaşlı ise Yahya Kemal'e kanon dışı bir gözle bakar: "Taşralı olmak gibi yenilmez bir kompleksi vardı."[4] Nâzım Hikmet ise Lenin gibi milyonların katili ve Stalin gibi soydaşlarımızı hayvan vagonlarına doldurup Sibirya buzlarında ölüme terk eden, Türk milleti gözünde cani olarak kanonlaşmış bu kişiliklere hürmet eder ve 'Beni Stalin yarattı' demekten çekinmez. Ünlü felsefeci Bergson, emekli olduğu günlerde kendisine yöneltilen bir soruya umutsuz bir yanıt verir: "Felsefeyi bilen Necip Fazıl adında bir Türk vardı. O da derbeder, serseri bir hayat yaşadı."[5]

2- Sanatçı Kişiliğine Yönelik Kanon Dışı Bakış:

Şiirleriyle gönlümüze taht kurmuş nice şair vardır ki biz bunları ister istemez kanonlaştırmışızdır. Aslında önce toplum onları kanonlaştırmış, sonra biz sahip çıkmışızdır. Bugün beğendiğimiz bir şair, yarın bize çok uzak görünebilir. Şunu unutmamak gerekir ki bir şahsiyet, şair olarak kanonlaşmışsa ona karşı kanon dışı bakışın olması şairliğine etki etmez. Yahya Kemal'in Ahmet Haşim için "Nesir yazsa daha iyi bir şey yapmış olur!"[6] demesi Ahmet Haşim'in şairliğinden bir şey kaybettirmez.

3- Sanatçının Eserlerine ve Fikirlerine Yönelik Kanon Dışı Bakış:

Kitleleri arkasından sürükleyen, insanların hayatına yön veren şahsiyetlerin eserleri ve fikirleri her zaman farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Tevfik Fikret, 'Sevgili Hemşireme' adlı şiirini kız kardeşinin ölümü üzerine yazmıştır. Kız kardeşinin ölümünü Refik Bey'in ona çok kötü davranmasından bildiği için şiirinde ağır bir dil kullanmış ve Refik Bey'i suçlamıştır. Bu şiir Türk edebiyatında Tevfik Fikret'in istediği şekilde kanonlaşmıştır. Ancak Refik Bey'in ağabeyi Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun, Tevfik Fikret'e yazdığı bir mektuptan olayın aslında böyle gerçekleşmediğini anlıyoruz: "Herkesle beraber sen de bilirsin ki Yengem kocasını çıldırırcasına severdi ve yine o aşk ile zevcinin kucağında öldü. Ve sen de onu bir kere hastalığında ziyaret etmedin."[7] Orhan Pamuk, *Das Magazin* adlı haftalık İsviçre dergisine verdiği bir röportajda, "Bu topraklarda 30 bin Kürt ve 1 milyon Ermeni öldürüldü. Benden başka kimse bundan bahsetmeye cesaret edemedi" diyerek Türk milletinin gözünde kötü bir şekilde kanonlaşmıştır. Bugün bir yazarın Orhan Pamuk, 'iyi bir roman yazarıdır' demesi Türk milletinin gözünde Orhan Pamuk hakkında oluşan kanonu kırmaya yetmez ama Orhan Pamuk'un yazarlık tarafının ön plana çıkmasını sağlayabilir.

4- Sanatçının Bilinmesi İstenilmeyen Taraflarına Kanon Dışı Bakış:

Eserleri ve fikirleriyle ön planda bulunan şahsiyetlerin, bilinmeyen ya da bilinmesi istenilmeyen bir tarafı meydana çıktığı takdirde kanonunun sarsılacağı düşünü-

lür. Ünlü bir şahsiyet olan Necip Fazıl Kısakürek'in bilinmesini istenilmeyen tarafı ise kumar tutkusudur. "İhtiyarlık yaşlarına kadar, tövbe üstüne tövbe etmesine rağmen hiçbir zaman vazgeçemediği bu tutkusuyla, o gerçek bir kumarbazdır."[8] Rasim Özdenören'e göre Necip Fazıl'ın kumar tutkusu, kesinlikle para kazanma hırsından kaynaklanmamaktadır. Bir zamanlar oynadığı ve bir süre sonra bıraktığı kumar oyunu, Necip Fazıl'a hayatının sonuna kadar bırakamayacağı risk faktörü ve kaçış imgesi gibi özellikler kazandırdığını söylemiştir.[9]

Mehmet Âkif Ersoy, Türk milleti gözünde 'millî şair' olarak kanonlaşmış bir şahsiyettir. Ona da kanon dışı bir bakış açısıyla bakılmış ve değerlendirilmiştir. Bu yazıda Mehmet Âkif'in bu yönü üzerinde duracağız.

Âkif'in Şahsiyetine Yönelik Kanon Dışı Bakış

Mehmet Âkif'in yakın dostu Mithat Cemal'a göre: "Onun hayatından bile kıymetli tek bir şeyi vardır: Kibri!"[10] Burada Mithat Cemal 'kibri' yanlış şekilde kullanmıştır. Kibir, Mehmet Âkif'in nefret ettiği dört çamurdan[11] birisidir. Aslında Mithat Cemal, Mehmet Âkif'in kızdığı veya sinirlendiği kişiyi hemen hayatından çıkardığını söylemek istemiştir: "Zaten birine küstü mü, Âkif, aleyhinde bulunmak için bile onu ağzına almazdı, unuturdu! Darıldığı adam 'görmediği, bilmediği, hiç tanışmadığı adam'dı. 'Yok'tu."[12]

Mithat Cemal ve Mehmet Âkif'in Sarıklı Hoca diye hitap ettikleri şahıs, Mehmet Âkif'e Arapçası üzerinden saldırır: "Mehmet Âkif'in Arabisi mi? Siz Arabiyi galiba oyun belliyorsunuz? Şunu bilin ki lisanı Arap öğrenilmez. Hadi öğrenilsin, o da kırk senede öğrenilir; o da evlerde değil, medreselerde. Sizin Mehmet Âkif Beyiniz pederinden üç, dört sene bir miktar Arapça gördü; hem medresede değil evde. Siz bunu Arabî bilmek mi tesmiye ediyorsunuz?"[13] Mehmet Âkif ile şahsi problemler yaşayan Sarıklı Hoca, onun Arapçasını bahane ederek şahsiyetine, bilgisine farklı bir şeklide yaklaşmıştır. Burhan Belge ise Mehmet Âkif'i, ekşi, hiddetli ve intikamcı görür.[14]

A. Cerrahoğlu, Mehmet Âkif'in şahsiyetiyle ilgili söylenenleri, söyleyenlerin isimlerini vermeden kitabına almıştır: "Boyu ortanın üstünde, siyah çember sakallı, siyah dolgun kaşlı, seyrek saçları makine ile kesilmiş. Yüzüne bakanın her şey aklına gelebilirdi: Evkaf kâtibi, Asmaaltı'nda yağ tüccarı, sarığını yeni çıkarmış mahalle imamı, bağ bahçe sahibi toprak ağası. Ama şair asla!"[15] Mehmet Âkif'in şahsiyetine yönelen bu kişi, Âkif'in şair olması için belirlediği şartlara sahip olamadığını hatta görüntüsünün bile bunu yakalayamadığını söylemiştir.

Âkif'in Sanatçı Kişiliğine Yönelik Kanon Dışı Bakış

Sınıf Şairi mi?

Şaire Şükufe Nihal, Mehmet Âkif'i, bir sınıfın şairi değil bir din adamı olarak kabul etmiştir: "Âkif, muayyen bir sınıfın şairi değildir. Ben onda bir halk şairi vasfını

da pek göremiyorum. O, ümmetçi bir adamdır, en karakteristik tarafı, koyu bir din adamı oluşudur. *Safahat*'ı baştan başa karıştırınız, her fikirde, her mevzu'da hep Allah, hep Nebi, Tûrusînalar, secdeler, her ıstırapta, her arzuda: 'ilahi' diye göklere açılan bir el... insani tarafı kuvvetli, bunu "Hasta"da "Küfe"de, "Seyfi Baba"da, filan görüyoruz."[16]

Yahya Kemal, Sermet Sami Uysal'la yaptığı Sohbetler'de Mehmet Âkif'ten şöyle bahseder: "Âkif, İslâm ahlak ve akaidinin şairidir. İslâm şiirinin şairi değildir. İslâm'ın şiirinin şairi olsaydı vaiz gibi değil, şair gibi şiirler yazardı."[17]

Peyami Safa'ya göre Âkif ne milliyetçi, ne de İslâmcı bir şairdir. Sadece bir millet ve ümmet camiası içinde tercümanı olduğu temayüller itibariyle ona hem millî, hem de İslâmî şair denilebilir.[18] Aslında Peyami Safa, Mehmet Âkif'i bir halk şairi olarak görür.[19] Sabiha Zekeriya Sertel için ise Mehmet Âkif küçük bir burjuva şairidir.[20] Suphi Nuri İleri'ye göre ne bir sanat şairi ne de halk şairidir.[21]

Nurullah Ataç'a göre "Âkif'in, bir insan olarak kıymeti ne olursa olsun, bir şair sayılması hayli zor işlerdendir. Hele onda fikir aramak, fikre hürmetsizlik olur. Din şairi, din filozofu değil, mahalle kahvesi hatibi hani. 'Tesettür kalktı, ortadan bet bereket de kalktı' sözü yok mu, Âkif mütemadiyen onu tekrar edip duruyor. Medreseleri ıslâh edelim, mektepleri ıslâh edelim, namazımızı kılıp orucumuzu tutalım, ibadet edelim, ıslâh edelim. Bütün Âkif'i okuyun, başka bir şey bulamazsınız. Hayır, buna '*reaction*', hatta düpedüz 'irtica' fikriyatı, ideologiası demek bile fazladır."[22] Kısacası Nurullah Ataç için Mehmet Âkif, "Cemaat Şairi"[23]dir.

Zekeriya Sertel'e göre Âkif, bugünkü neslin, inkılâp neslinin şairi değildir. O, ne milliyetçiliğe, ne de inkılâba inanmıştır. O, bizim idealimize inanmadığı için bizim neslin şairi değildir. Gençlerin bu ince farklara dikkat etmelerini istemek hakkımızdır.[24]

Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Âkif'in şairliğini bir türlü sevemediğini söyler: "İstisnaî hâdiselerin şairi olduğu için asıl büyük ve insanî kıymetleri koymuş olabileceğine de şüpheliyim. Ben kendi hesabıma Âkif'i hiçbir zaman sevemedim ve lezzetle okumadım, ondan ve eserinden hiçbir ders almadım."[25]

Necip Fazıl, *Edebiyat Mahkemeleri* kitabında Savcı rolünü üstlenerek Mehmet Âkif'in şairliğini yargılar: "Âkif şair değildir. Bunu evvela kendisi söylüyor sonra da eserleri... Birtakım manzum nesirler yazmış, tasvirler yapmış, hikâyeler anlatmış, vaazlar vermiştir. Kendini zorlaya zorlaya, manzum istida dahi kaleme almıştır. Şiirindeki (realizm) telâkkisinin ise müstehcenden farksız olduğu görüldü. Şiir gibi görünen mısraları ise tercüme veya farkında olmadan başkasının sözlerini tekrarlamadır."[26]

A. Cerrahoğlu, Mehmet Âkif'in şairliği için söylenenleri şöyle aktarır: "O, ölü hükümlerden kendini kurtaramadı. Asıl hayata değil, kat'î surette mahkûm olmuş bir cihanı görüş tarzına kendisini bağladı, kendisindeki büyük şiir kabiliyetini akidelerine kurban etti. Velhasıl Âkif, âdi bir mahalle kahvesi hatibinden başka bir şey değildir."[27]

Mehmet Âkif hakkında bir öğretmenin görüşü ise şöyledir: "Mehmet Âkif şair değildir. Kuru bir softadır. Softalığı onun her zaman bilinir. Benim edebiyattan anla-

dığım anlam: Edebî kişinin edebî yönüdür, ideolojisi değildir."[28] İsmail Oğuz, 'Adam isen' adlı bir yazıyla bu öğretmenin böyle bir yargıya varacak kadar bilgi donanımı olmadığını, söyleyerek 'bir milletin marşını yazan nasıl şair olamaz' diye veryansın eder.

Lisan'dan Aruz'a!

Şükufe Nihal, Mehmet Âkif'ten keyif almaz: "Âkif okurken canım sıkılıyor, tozlu, küflü bir medrese havasında bunalıyorum... Âkif'in Türk edebiyatında teknik bakımından bir rolünü göremiyorum. Herkeste müşterek bir inanış var: Âkif sade lisanla yazmış! Hayır; Âkif sade lisanla değil, bayağı lisanla yazdı..."[29]

Yaşar Nabi, Mehmet Âkif'in sanatkâr tarafını beğenmediğini söyler: "Eserlerinin yaşatıcı bir hayatiyete sahip olduğu kanaatinde değilim. Ciltleri dolduran manzum yazıları arasında hakikaten şiir denilecek parçalar pek az bir yer tutar."[30]

Peyami Safa'ya göre Mehmet Âkif, Muallim Naci'nin aruzunu geliştirmeye çalışmış fakat bunu başaramamıştır: "Âkif Türk edebiyatında teknik bakımdan Muallim Naci'yi tekâmül ettirmekten, yani müstehase aruz kalıbını tasfiye çalışmaktan başka rol oynamamıştır. Aruzun cenazesini yıkayarak gömmüştür."[31]

Nurullah Ataç, Mehmet Âkif'in aruzunun bir tıkırtıdan ibaret olduğunu söyler: "Âkif'in aruzu, aruzun bunamasıdır. Âkif, öyle her vezni kullanmaz; ancak bir tıkırtı öğrenmiştir, sözü ona uydurup söyler. Âkif'i niçin seviyorlar, bilir misiniz? Basitliği için; şiiri, kendi anlayışları derecesine indirdiği için..."[32]

A. Cerrahoğlu, Mehmet Âkif'in aruzu hakkında söylenenleri şöyle aktarır: "İnsanı iğrendirecek levhalar tasvir etmekten çekinmeyen Âkif aruza hâkim değil mahkûmdur. İdeologiya alanında aksiyondan mahrum, muayyen bir sınıfın menfaatlerine bilmeyerek alet mevkiindedir. Hakiki idealistin sonuna kadar mücadele karakterine onda rastlanmaz."[33]

Orhan Seyfi Orhon, Mehmet Âkif'in popülarizmin etkisinden kurtulamadığını söyler: "Âkif, yalnız popülerdir. Çok geniş bir kitleye hitap etmek ve onlara mümkün olduğu kadar anlayacağı bir dil ve bir duygu kullanmak isteyen şairdir."[34]

Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif:

Mehmet Âkif ve Tevfik Fikret arasındaki tartışma iki önemli şairin fikirlerinin karşılıklı dövüşü gibidir. Tevfik Fikret'in 'Tarih-i Kadim' şiiri, Mehmet Âkif'in sosyal ve siyasal reçetesine ters düşmüş ve Tevfik Fikret'e şöyle karşılık vermiştir:

Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver,
Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder.

Mehmet Âkif'in *Sebîlü'r-Reşâd* dergisindeki saldırısı üzerine Tevfik Fikret "Tarih-i Kadim'e Zeyl" adlı uzun bir şiir kaleme alır. Şiirde Tevfik Fikret'in Mehmet Âkif'e kanon dışı baktığı yerler şöyledir:

Ben ki üç beş pulu tercihinden
Pirotestanlara zangoçluk eden
Şâirim. Ziver-i Kürsî-yi Yakîn,
Şâir-i müctehid-î dîn-i mübîn,
Hazret-i Molla Sırât'a ebedî
İhtirâmâtımı takdim ile bî-
Bî-tereddüd diyorum:
.....
Dîn-i hak hence bugün dîn-i hayât;
Sen ne dersin buna hey Molla Sırât?

Tevfik Fikret, Mehmet Âkif'e nasıl bir cevap verirse versin, Mehmet Âkif'in kanonu hiçbir zaman sarsılmamış aksine daha çok sağlamlaşmıştır. Fakat bu cevabı kendi bakış açılarıyla değerlendiren yazarlar olmuştur:

Prof. İlhan Arsel'in bu tartışmaya bakışı şöyledir: "Âkif, Kur'an'ı Türkçeye çevirmemek ve Atatürk inkılâplarını protesto etmek gayesiyle Türkiye'yi terk eden ve Mısır'lara göç ederek orada Mısır paşalarının kâşanelerinde yıllarını geçiren ve Reşid Rıza ve benzerleri gibi Türk düşmanı Arab düşünürleriyle yarenlik eden bir kişidir. Tevfik Fikret ki son derece haysiyet sahibi, karakterli ve şüphesiz ki ondan çok bilgili bir Türk Şairi'dir, hayatı boyunca ne 'Bol para' demiş ve ne de zangoçluk etmiştir, Robert Kolej'de Türk Edebiyatı öğretmenliği yapmıştır ama bu okul'un öğretim programı arasında Türk aleyhtarlığı ve Türk düşmanlığı yer almamıştır. Aksine bu memlekete büyük hizmetleri dokunan elemanlar arasında bu okul'dan çıkmış olanların sayısı hayli yüksektir. Ve fakat Âkif'in Türkiye'den (hem de Türk'ün gelişmesine ve ilerlemesine vesile olacak reformları protesto maksadıyla) kaçarak sığındığı ve ders vermekle gurur duyduğu El-Ezher Üniversitesi yüzyıllar boyunca Türk düşmanlığını ve Türk'e karşı iftira ve hakaretleri ilim hâline getiren İdrîsî'lerin, Yakut'ların, Baladûrîi'lerin, Bîrûnî'lerin, İbn al-Bannâ'ların, Gazâlî'lerin, İbn Tulun'ların, Muhammed Abduh'ların ve daha yüzlerce bu nitelikteki İslâm düşünür ve yazarlarının fikirlerini öğretim programı hâline getirmiş ve bu fikirler ve bilgiler içerisinde peşi sıra nice kuşaklar yetiştirmiştir."[35]

Cafer Yıldırım'a göre ise Tevfik Fikret'in cevabı Âkif'in dindarlıkla iftiracılığı bağdaştıran tavrına ahlakî bir imadır.[36] Sıra Mehmet Âkif'in cevabına geldiğinde Cafer Yıldırım, acizlikten bahseder: "Âkif'in saldırısı ideolojik bir karşıtlığın ürünü olsa da övgüyle yüceltilen ahlakı açısından bir zavallılık örneğidir. Âkif'in Fikret'e en sağlam yanından saldırması kendi ahlak ve gerçeklik değerleri açısından derin bir tutarsızlıktır. Sonuçları kendisi ile sınırlı kalsa bu tutarsızlığa talihsizlik olarak bakıp geçebilirdik. Daha kötüsü, din ve ahlak şairinin bu tutumunun bir gelenek hâline gelmiş olmasıdır. Türk sağı, yalan ve iftirayı ideolojik mücadelenin en temel aracı olarak her dönemde kullanır olmuştur ki böylesi bir tarz Türk siyasal yaşamında başarının en kestirme yolu hâline gelmiştir."[37] Cafer Yıldırım, 10 Kasım 1985'te piyasaya

sürülen 100 liralıkların ön ve arka yüzlerinde, Atatürk ve Mehmet Âkif'in resimlerinin basılmasını hazmedemez: "Cumhuriyeti benimsemeyen Âkif'e bir meşruiyet kazandırma hilesidir ki, bu hilenin altında üst düzeyde yöneticilerin imzası bulunmaktadır. Bu yöneticilerden biri, annesi Nakşibendî tarikatının şeyhinin yanına gömülmek istemiş olan dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal'dır."[38] Cafer Yıldırım'a göre o parada yer alabilecek tek isim Tevfik Fikret'tir.

Hilmi Yavuz, Orhan Okay'ın bir sempozyum konuşmasında* Âkif-Fikret tartışmasını özetlediği şekilde aktarır: "Başlangıçta, yenilikçiler ve muhafazakârlar arasında bir münakaşa gibi başlayan hâdise 1940'lardan sonra Fikret'in Marksistler, Âkif'in dindarlar tarafından bir bayrak hâline getirilmesiyle değişik bir istikamete yönelir. Bu davranışların her ikisi de doğrudan doğruya edebiyatla ve şiir sanatıyla ilgili değildir."[39]

Nâzım Hikmet ve Mehmet Âkif:

Turgut Uyar'a göre Nâzım Hikmet'in, Nurettin Eşfak ağzından, Âkif için;

Bizim İstiklâl Marşı'nda aksıyan bir taraf var,
bilmem ki, nasıl anlatsam,
Âkif, inanmış adam,
fakat onun, ben,
inandıklarının hepsine inanmıyorum.
Mesela, bakın:
"Gelecektir sana vaat ettiği günler Hakkın."
Hayır,
gelecek günler için
gökten ayet inmedi bize.
Onu biz, kendimiz
vaat ettik kendimize.
Bir şarkı istiyorum
zaferden sonrasına dair.
*"Kim bilir belki yarın..."***

demesi boşuna değildir: "Âkif'le aralarında büyük paralellikler vardır bana kalırsa. İkisi de birtakım durumları görüp saptamakla, halk adamlarını bulup betimlemekle yaparlar gerçeklerini. Ustalıkları da buradan gelir. Dünya görüşlerinin zıtlığı bir yana, Nâzım, sonsuz bir şiir duygusu, doğruluğu tartışılmaz bir sezgi ile yanaşır adamlarına. Âkif'te biraz üstten bakan bir mizah tutkusu vardır."[40]

İlhan Selçuk'un Nâzım Hikmet ile Mehmet Âkif'i karşılaştırdığı yazısı***nda evvela Mehmet Âkif'i çok sevdiğini söylemesi sonra Mehmet Âkif üzerinden Nâzım Hikmet'i de cihan şairi ilan etmesi dikkat çekicidir. İlhan Selçuk'a göre Mehmet Âkif'in şapka giymemek için, Nâzım Hikmet ise öldürülmemek için Türkiye'den

kaçmıştır. İlhan Selçuk, Mehmet Âkif'in, Atatürk devrimlerine karşı olduğunu, Nâzım Hikmet'in ise Millî Mücadele tarihimizi dile getiren şiirleriyle çok daha üstün bir millî şair olabileceğini söylemiştir. Adnan Parmaksızoğlu, İlhan Selçuk'un bu karşılaştırmasına 'Saçmalıyorsun' adlı bir yazı ile karşılık verir: "Mehmet Âkif hiçbir zaman, vatansız Nâzım Hikmet'le kıyas kabul etmeyecek derecede büyük bir millî şairimizdir ve Nâzım Hikmet'in seviyesine indirilecek tarzda kaleme alınmamalıdır."[41] İlhan Selçuk'un yazısı devrin insanlarını rahatsız etmiş olmalı ki Burhan Sadık Yalçın da beş gün sonra İlhan Selçuk'a bir cevap verir: "Âkif ölünceye dek millî aşkı, millî şehraha bir Türk haşmeti, bir Türk tefekkürü olarak dikmiş adamdır. Nâzım Hikmet Sovyet vatandaşlığını seçmişti. Biri ak, ikincisi karaydı."[42]

Ahmet Turan Alkan, Nâzım Hikmet ve Mehmet Âkif'e ahlak boyutundan yaklaşır ve sanatın aslında kişiliğin tamamını ilgilendiren bir şey olduğunu anlatmaya çalışır: "Nâzım Hikmet, hayatı ve şahsiyeti ile "işte evlâdım, sen de Nâzım Amcan gibi ol; onun karakterini ve şahsiyetini taklit et. İnsanlarla, sevdiklerinle onun gibi ilişki kur" şeklinde tavsiye olunabilecek biri değildir. Mehmet Âkif ise bir seciye âbidesidir. Kızımı, Âkif'teki seciyenin yarısını hâmil bir adama gözüm kapalı verebilir, oğluma gönül rahatlığı ile "yaşayacaksan Âkif gibi yaşa ve onun gibi öl" diyebilirim."[43]

Âkif'in Eserlerine Yönelik Kanon Dışı Bakış

Safahat:

Raif Necdet**** bir makalesinde ifade ettiğine göre *Safahat*'ı beğenir; fakat *Safahat*'ta kıymet olarak yalnız 'samimiyet' bulur, "Sanat yok!" der. Ve sanatın yokluğunu da Âkif'in şu mısralarıyla ispat etmeye çalışır:

> *Bana sor sevgili kari', sana ben söyleyeyim,*
> *Ne hüviyette şu karşında duran eş'arım:*
> *Bir yığın söz ki, samimiyeti ancak hüneri;*
> *Ne tesannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım*****

Mithat Cemal'a göre Raif Necdet, şaşılacak bir hüsnüniyetle: 'Mehmet Âkif, sanatkâr olmadığını kendi de söylüyor.' diyordu.[44]

Rasim Özdenören, Mehmet Âkif'e çok farklı bir açıdan bakar ve şairin 'Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı' şeklindeki mısrasını herkesin anladığı bir şekilde anlamlandırmaz. Ona göre Mehmet Âkif'in gözünde Batı ikiye ayrılır: "Biri, asrın idraki olan ve İslâm'ı onun diliyle konuşturmak istediği Batı, diğeri 'tek dişi kalmış canavar' olan emperyalist Batı..."[45] Rasim Özdenören, Mehmet Âkif'in emperyalist Batı'ya karşı çıktığını, Batı'nın 'ilim zihniyetine' karşı olmadığını söyler. Rasim Özdenören'e göre Mehmet Âkif, 'Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı' demekle İslâm'la Batı'ya meydan okumuyor; tersine İslâm'ın Batı ölçülerine göre de anlaşılabilir ve

kabul edebilir bir din olduğunu belirtmek istiyor. Bu 'asrın idrakine İslâm'ı söyletmek'teki teslimiyet tavrıyla 'İslâm'ın idrakine asrı söyletmek'teki meydan okuma tavrı arasındaki farktır. Birincisinde, yani Âkif'in ifadesinde dile gelen düşünce tarzında ilmin sultasına boyun eğiş söz konusudur; ikincisindeyse İslâm nokta-i nazarından eleştirel bir tavır çıkmaktadır. Diğer birçok Müslüman çağdaşları gibi Âkif de Batı'ya karşı bu eleştirel tavrı alamamıştır.[46]

Ahmed Davudoğlu, aynı dizeyi hatalı bulur: "'Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı' cümlesi hatalıdır. Çünkü 'Asrın anlatışına göre fetva vermeliyiz.' manasına gelir ki, hakikat bunun tam tersini söylemelidir. Yani Müslümanlık zamanın icabına uyacak değil, zamanın icabı daima Müslümanlığa uyacaktır. Zira Müslümanlık Allah'ın kanunudur. Onu zamanın icaplarına uydurmağa kalkarsak ortada Allah'ın dini diye bir şey kalmaz."[47] Ahmed Davudoğlu, Mehmet Âkif'in 'Ya Rab bu uğursuz gecenin yok mu sabahı?' şiirinin şu dizelerini de Mehmet Âkif'e yakıştıramaz;

Nûr istiyoruz; sen bize yangın veriyorsun,
«Yandık!» diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
.....
Mademki ey adl-i İlâhî yakacaktın,
Yaksaydın a mel'unları... Tuttun bizi yaktın!
.....
Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
Ağzım kurusun, yok musun ey adl-i İlâhî!

"Bu gibi haşin sözler Âkif Bey'e yakışmazdı. Ona yakışan, bu tahdit, muâhaze ve isyan kokan soğuk sözlerin yerine o samimi dili ile hatalarımızı itiraf ve Allah'tan af dilemekti. Zira Allah kulunu boğmak için sebepsiz olarak kan göndermez. Adalet-i İlâhiye haksızlık edip de kimseyi nâhak yere yakmaz."[48]

Şükufe Nihal, Mehmet Âkif'in "Ne Eser ne de Semer" şiirinden hareketle Mehmet Âkif'in sanatkâr olamayacağını iddia eder:

Hadi, toprakta silinmez bir izin var, ne çıkar,
Bağlı oldukça telâkkîye hakîkî değeri?
Dün, beyinlerde kıyâmet koparan «hikmet»i al,
Bugünün zevkine sor: Beş para etmez ciğeri!

"Şair değil, sanatkâr değil, yüksek seviyede bir adam da böyle konuşmaz... Bu, softalıkta, sarıklı dostlardan kalma laubali bir görüşme tarzı!..."[49]

Şükufe Nihal, Mehmet Âkif'in Çanakkale Manzumesi için de şunları söyler: "Sönük! Tarihin dümdüz kaydettiği sayfalar bence daha canlı!... Nedir o şehitler için hazırladığı türbe! O ne fantezi, ne cici bici bir şey!.. Muhabbet yok, karşısında titremiyoruz, bir yığın pırıltı..."[50]

Agâh Sırrı Levend, Mehmet Âkif'in realizmine takılır: "Âkif 'realizm'i bazen o kadar ileri vardırır ki, insanı iğrendirecek levhalar tasvir etmekten çekinmez. Yine mahalle kahvesinde:

Kiminde el, filân asla karışmıyorken işe,
Kiminde durmaz işler benân-ı endîşe!
Al işte: «Beyne burundan gerek, demiş de, hulûl»
Taharriyât-ı amîkayla muttasıl meşgûl!
Mühendis olmalı mutlak şu ak sakallı adam:
Zemîne, daire şeklinde yaydı bir balgam;
Abanmış olduğu bir yamrı yumru değnekle,
Mümâslar çekerek soktu belki yüz şekle![51]

Turgut Uyar, Mehmet Âkif'in "Berlin Hâtıraları"nın bazı kısımlarını seçerek bir önyargıya varır:

Nedir kâğıttaki, peynir mi? Açma koynuna sok...
Lokanta keyfine âmâde, istedikçe yanaş!...
(...)
Yok öyle heybeye dirsek verip ımızganmak;
*Yataksa emre müheyya içerde... Hem ne yatak!*******

"Âkif de çok iyi tanır Türk halkını. Bütün davranışlarını kavrar. Ama hiçbir ekonomik görüşün behre'si bile yoktur. Böyle bir sorunun varlığından habersizdir belki. Tam bir burjuva çalımı ile eleştirir, veryansın eder durur. Katıdır bir bakıma. Şiiri de bu yüzden kurur gider. Geriye sadece tok sözlülüğü kalır. Bir de becerikli mizahı ve dili."[52]

Cevdet Kudret, Mehmet Âkif'in Kurtuluş Savaşı öncesinde emperyalizme karşı olmadığını "Berlin Hâtıraları"nın şu kısmından destek alarak söyler:

Değil mi, bir anasın sen? Değil mi Alman'sın?
O hâlde fikr ile vicdâna sâhip insansın.
O hâlde, «Asyalı'dır, ırkı başkadır...» diyerek,
Benât-ı cinsin olan ümmehâtı incitecek
Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine...
Gel iştirâk ediver şunların felâketine.
.....
Bilir misin ki senin Şark'a meyleden nazarın,
Birinci def'a doğan fecridir zavallıların?

"Âkif, Kurtuluş Savaşı'ndan önceki dönemde henüz emperyalizme karşı değildir; o, yalnız, 'Garp'ın kanlı kâbusu'nun 'yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi Avrupalı'nın Müslümanlara zulmetmesine katlanamamaktadır; savaş sırasında Müslüman tutsak-

lara iyi davranan Almanya örneğinde olduğu gibi, Müslümanlara zulüm etmeyen emperyalist bir devletle işbirliği etmeyi sakıncalı görmemektedir."[53]

Mithat Cemal'in aktardığı kadarıyla Mehmet Âkif yanlış anlaşılan bir adamdı: "Ziya Gökalp, Mehmet Âkif'in aşağıdaki mısralarını kendi aleyhinde yazdığını sandığı için Mehmet Âkif, İttihad ve Terakki'de *İ'tilâfü Hürriyetçi* idi:

Sabahleyin mütefelsif, ikindi üstü fakîh;
Sular kararırdı mı pek yosma bir edîb-i nezîh;
Yarın müverrih; öbür gün siyâsetin kurdu;
Bakarsın; ertesi gün içtihâda pey vurdu!...

Mehmet Âkif, 31 Mart'ta sevinmediği için *İ'tilâfü Hürriyette* İttihatçıydı:

Vahdetî muhlisiniz, elde asâ çıktı herif,
Bir alay zâbiti kestirdi. Sebep «şer-i şerif!»

Kimisine göre Mehmet Âkif, Balkan Harbi'nde medeniyete tükürdüğü için saat beş çaylarında geri adamdı:

Tükürün Ehl-i Salîbin o hayâsız yüzüne!
Tükürün, onların asla güvenilmez sözüne!
Medeniyyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün![54]

Yusuf Ziya Ortaç, Mehmet Âkif'in *Safahat*'ını tehlikeli bulur: "Bugün Türk milletine ilerleme imkânları veren ne yaptıksa, Âkif onlara en korkunç tehlike diye bakmıştır. Onun istediği kendi fikri terbiyesinden doğan bir şeriat dünyasıydı."[55]

Nurullah Ataç, Mehmet Âkif'in *Safahat*'ını çok basit bir eser olarak görür: "Ben ömrümde bu kadar basit bir eser okumadım. Hani bir şey anlatmak istemeyip de teferruatı bırakıp bir türlü esasa giremeyen adamlar vardır, acaba ne diyecekler diye merak edip dinleriz, Âkif'in manzumeleri de öyle bir merak ile okunuyor."[56]

Kerim Sadi, Mehmet Âkif'e *Safahat* üzerinden yüklenir: "*Safahat* şairi, batıl itikatlarla hurafelerden ve taassuptan sıyrılmış bir din –yani, ekonomik istismar altında kırmızı küreyvelerine kadar ezilen müstahsil halk kitleleri için daha 'saf' bir afyon ve buna binaen o nispette tehlikeli bir zehir– tahayyül ediyor; ve kapitalist medeniyete –'tek dişi kalmış canavar'a– isyan eder gibi görünmesine rağmen, emperyalist istilâ ordularıyla yan yana yürüyen hilafeti idealize etmekte taannüt gösteriyordu."[57]

İstiklâl Marşı:

Suphi Nuri, İstiklâl Marşı'mızı yerden yere vurmuştur: "Âkif'in marşı her cepheden fena... İstiklâlci Türklerin hislerine tercüman olamamıştır. 'Korkma' diye başlayan bir marş Türklerin hakiki ve öz duygu ve heyecanına tercüman olamaz. Türk

korkmaz, İstiklâl Savaşı'nda ise hiç korkmadan yedi düvele karşı gelmiş ve muzaffer olmuştu. Binaenaleyh Âkif İstiklâl ve inkılâp için yaşayan Türklerin yüksek ve asil kaderini ve seciyelerini bileydi hiçbir vakit şu sinire dokunan 'korkma' kelimesiyle marşına başlamazdı. Bu marş bizim değildir, bir saat evvel ortadan kaldırılması gerekir. Bir de bu marş insanı uyutuyor, hiçbir vakit insana yüksek ve kuvvetli bir heyecan vermiyor. Nerede 'Hey Gaziler', nerede 'İzmir' veya 'Cezayir' marşları ve dedenin 'Tekbir'i? Hâsılı, Âkif'in marşı menfi ve statiktir."[58]

Nurullah Ataç ise İstiklâl Marşı'nı bir türlü kabullenemez: "İstiklâl Marşı'nda bizim bugünkü ideallerimize uyacak, onlara hiç olmazsa bir telmih sayılacak hiçbir şey yoktur. 'Lakavmiyyete fi'l-İslâm' düşüncesile yazıldığı için Türk'ten, Türkiye'den bahsedemez. İçinde ezan vardır, minare vardır; imanı, müezzini, kayyımı ile bütün cemaat vardır, Millet yoktur. Doğrusu bir marş değil, bir ilahi, bir 'tazarru'dur."[59] Nurullah Ataç, İstiklâl Marşı'nın bestesini de beğenmez: "İstiklâl marşı, bestesi ile de bir millî marş değildir. Musikiden anlamadığımı kaç defa söyledim; bestenin san'at kıymeti hakkında bir hüküm veremem. Fakat musikişinaslarla da görüştüm, o beste 'zor' bir beste imiş; şöyle orta hâllice söylenebilmesi için bile insanın hayli musiki terbiyesi görmüş olması lazımmış. Hâlbuki bir millî marşın, dilsizlerden başka, bütün vatandaşlar tarafından, benim gibi musikiye istidadı olmayanlar tarafından da söylenebilmesi lazımdır. Millî marş için kolaylık sadece bir meziyet değil, bir şarttır."[60]

İmzasız bir yazar İstiklâl Marşı'mızı Behçet Kemal'in daha iyi yazabileceğini söylemiştir: "Onun İstiklâl Marşı, her bakımdan Behçet Kemal Çağlar'ın onuncu yıl dönümü marşı ile elbette yarışamaz. Keşke 1920'de Behçet Kemal Çağlar şairlik yaşında ve Anadolu'da olsaydı."[61]

Mehmet Barlas'a göre İstiklâl Marşı'nın güftesi değiştirilebilirdi: "Eğer Atatürk yaşasaydı, herhâlde "İstiklâl Marşı"nın güftesi de değiştirilecekti... 1937'de, *Ulus* gazetesinde açılan yarışma, yeni bir İstiklâl Marşı arayışının ifadesiydi..."[62]

Âkif'in Fikirlerine Yönelik Kanon Dışı Bakış

Nurullah Ataç'a göre Âkif'te fikir yoktur, birtakım fikir gölgeleri vardır. Eserine bir 'irtica fikriyatı' dahi denilemez.[63]

Peyami Safa, Mehmet Âkif'in hayata bakışını şöyle açıklar: "Yıkılan bir Şark'a ağlamış, ahlâk tereddisiyle mücadeleye çalışmış ve hüsran içinde gözlerini kapamıştır. Onun istediği dünya Rönesans'tan evvel yıkılmıştı."[64]

Mehmet Âkif'in yaşadığı dönemde fikirleriyle yargılanabileceğini düşünenler de olmuştur: "Türk Ceza Kanunu'nun şu ünlü 142. Maddesi onun zamanında çıkarılıp yürürlüğü konmuş olsaydı, hiç kuşkunuz olmasın, yaşamını cezaevlerinde geçirirdi."[65]

Türk edebiyatının en önemli isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Mehmet Âkif'e bakışı dikkat çekicidir: "Mehmet Âkif'in Türk edebiyatına değiştirici kıymetler getirdiğini zannetmem. O, Fikret'in biraz daha sade dil kullanan, aruzu gündelik cümlelere daha iyi uyduran bir şakirdi idi. Fikret aruzla ezan okutmuştu, o, iskambil

oynattı, öteberi sattırdı, düğün dernek yaptırdı, velhasıl aruzu hemen gündelik mevzua soktu, fakat bunu şiirin bir kazancı zannetmemelidir, çünkü bu tecrübeleri yaparken mısraı bir nesir hâline getiriyordu. Bu gayretin neticeleri hâlâ şiirimizde devam etmektedir. İnkılâptan evvel memlekette mevcut olan Türkçülük, Müslümancılık, Garpçılık fikirlerinin her birinin ayrı birer şairi vardır. Mehmet Emin Türkçü şairdi. Âkif Müslümanlığı almıştı, Fikret daha evvel bize Garp'ı aşılamaya çalışmıştı. Şurasını da söyleyeyim ki Âkif hiçbir zaman büyük bir din şairi de olamamıştır. Çünkü onda büyük din şairlerinin farikası olan mistik hamle yoktur, o kuru bir ehlisünnet şairidir ve dini de biraz imparatorluk ile karıştırır, onun âdeta tutucu maddesi hâlinde görür. Mizacı itibariyle mistisizmden, panteizmden çok uzaktı."[66]

Cafer Yıldırım kafasında çizdiği Mehmet Âkif portesini, Âkif taraftarlarının da kabul etmesini ister: "Âkif'in cumhuriyet devrimlerini ve devrimler doğrultusunda yapılan reformları içine sindiremediğini hiçbir dönem dillendirememiştir. Bunun ötesinde şairin Mısır'a gidişi için farklı mazeretler üretmiş, Âkif'le cumhuriyet arasında hiçbir sorun bulunmadığı yönünde propaganda yapma yolunu seçmiştir. Hatta bu taife Âkif'in cumhuriyet devrimlerini içine sindiremediği gerçeğinin üzerine örtmek için hile ve yalana başvurmaktan çekinmemiştir. Bu hile ve yalanlardan murat ise Atatürk'le Âkif'i bütünleştirerek Âkif lehine Atatürk'ün karizmasından ve temsil ettiği değerlerin saygınlığından yararlanmaktadır."[67]

Burhan Belge, Kemalist Türkiye için Mehmet Âkif'i tehlikeli bulur: "Kemalist Türkiye için Âkif'in milliyetçiliği yalnız noksan değil, aynı zamanda reaksiyoner, yani tehlikelidir."[68]

Yaşar Nabi'ye göre onun fazilet telakkileri bile, birçok çöl iklimi için tasarlanmış doğmaların çerçevesi içinde mahpus kalmıştır.[69]

Necip Fazıl Kısakürek için Mehmet Âkif, bütün kuvvetini imandan almış ve birbirine dayalı iki kalas gibi, imanını şiiriyle taşırken, şiirini imanı sayesinde ayakta tutabilmiştir. Necip Fazıl, iman ve İslâm cephesini ayakta tutan köşeleri; hikmet, hakikat, ilim, ahlak ve aksiyonculuk seviyesi noktalarında toplar. Mehmet Âkif'in aksiyonculuk seciyesini kuvvetsiz bulur: "İnanılan ve bağlanılan davanın fert ve cemiyetini yoğurma, şekillendirme cehdi... Bu da, hamleci ve teşkilatçı enerji... İşte bu köşeler üstünde, yani sır idrakine, üstün irfanda ve hamleci, teşkilatçı enerjide Mehmet Âkif -davanın muhtaç olduğu heybetli çapı belirtmiş olmak için kaygısızca itiraf edelim& kuvvetli değildir."[70] Necip Fazıl, Mehmet Âkif'in yeni bir nesil kuramadığını ve kendisini yenileyemediğini şöyle ifade eder: "Yepyeni bir nesil ve ocak kuramadı. Bir dünya ve Türkiye muhasebesi getiremedi. Ziya Gökalp'i kalemler huzurunda münakaşa ve münazaraya davet etti ama 'agora'da, cemiyet meydanında yenecek ve zamaneyi allak bullak edecek bir ses tonuna ulaşamadı. Yalnız, baştan başa sahte ve perişan bir gidişin ortasında, bağlı olduğu ulvi hakikatin sadık koruyucusu sıfatıyla ters istikameti tuttu ve öylece kaldı."[71]

İmzasız bir yazar Falih Rıfkı'nın Mehmet Âkif için dediklerini aktarıyor: "Âkif, hepsinden, bütün yenilerden ve yeniliklerden o kadar tiksinirdi ki Edebiyat Fakültesindeki ilk dersinde ben kendisi ile bir hayli tartıştım."[72]

Suphi Nuri, Mehmet Âkif ile kendi fikir çevresini karşılaştırır; kendi ve tayfası ileriye giderken, Mehmet Âkif ise hep geriye gitmiştir: "O mazinin insanı idi, biz ise, bugünkü ve yarınki insanlarız. Onun inkişaf ve terakki kabiliyeti yoktu, biz ise hep ileriye doğru giden insanlarız."[73] Suphi Nuri, Mehmet Âkif'i Pier Loti'ye benzetmiştir: "Âkif alaturka bir Pier Loti idi. Türkiye'yi hep eski olarak görmek isterdi."[74]

Muhittin Birgen, Mehmet Âkif'in *Sebîlü'r-Reşâd* dergisinin başına getirildikten sonraki fikir hareketinden şöyle bahseder: "*Sebîlü'r-Reşâd*, İttihat ve Terakki çerçevesi içinde durarak rahat rahat neşriyat yapmayı tercih ettiği için bilhassa şair Âkif'in nüfuzu altına girdiği zamandan itibaren, siyasî bir gaile teşkil etmemiş, fakat fikirleri mütemadiyen geriye getirmeye çalışmak işinde muntazaman devam etmişti."[75]

Ozan Sağdıç, babasının Mehmet Âkif hakkında söylediklerini olduğu gibi aktarır: "'Mehmet Âkif'i asıl inkılâpçılar kendilerine bayrak yapmalıdırlar, gericiler tam anlamadıkları için dört elle sarılıyorlar ona.' tezini duymuştum ondan. Ona göre Âkif tam bir devrimci ruh taşıyordu. 'Son zaman şairlerinin edebî hünerleri gidene sövmekten, geleni övmekten ibaret kalmışken Âkif, Osmanlı'nın son yıllarda uğradığı felaketlerden yürekleri sızlatan mersiyeler çıkarmışsa yüreğinin millet adına gerçekten yandığındandır.' diyordu."[76]

Niyazi Berkes, Abdullah Cevdet ile Mehmet Âkif'in kavgalı olduğunu ve karşılaştıklarında aralarında geçenleri *İçtihad*[*******] dergisinden aktarmıştır: "1913'te bir toplantıda Âkif ile Cevdet karşılaştıkları zaman Âkif, 'Ben, elimden gelse sizi tepelerim; sizin elinizden gelse siz de beni tepelersiniz.' demiş. Cevdet şu cevabı verdiğini söyler: Siz içtihadınıza aykırı bulduğunuz bir vatandaşı tepelemek istiyorsunuz. Ben içtihadı içtihadıma uymayan vatandaşı akıl ve mantık yolu ile içtihadıma katma yoluna başvururum. Aramazdaki fark burada."[77]

Mehmet Âkif Ersoy, Mustafa Kemal Atatürk'ün Başkomutanlık Kanunu'nun yenileneceği zaman aleyhte oy kullanmıştır. Fethi Tevetoğlu, neden aleyhte oy kullandığını merak etmiş ve Mehmet Âkif'e sormuştur: "'Ah bunun aslı, Enver'in ahlakı!' dedi. Bununla bu iki sıfatın aynı adamda bulunmasını istediğini anlatmış oldu."[78] Mehmet Âkif, aslında Atatürk'ün içki ve hovardalık taraflarını dile getirmeye çalıştığını dolaylı olarak da olsa Tevetoğlu'na ifade etmiştir.[79] Mehmet Âkif'in bu sözleri insanların gözünde farklı şekilde değerlendirilmiştir.

Yeşil Edebiyat:

Yusuf Ziya Ortaç, Mehmet Âkif'i İslâm edebiyatının bir parçası olarak görür: "Âkif'e milliyetçi bir şair demek ne mümkün... *"Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber..."* mısraı ile bağıran kendisi değil mi?.. Âkif'e halk şairi de diyemeyiz. O sarahaten yeşil edebiyatın yegâne cazibeli mümessili idi."[80]

Kerim Sadi için Mehmet Âkif, ordugâhın önünde dalgalanan siyah bir bayraktır: "Zıllullah'ın yaşmaklı güvercinlerle dolu sarayı önünde secdeye kapanan ve popüler bir eda ile karaladığı manzumelerini Kur'an sahifelerinden seçilmiş tabirlerle süsleyen Mehmet Âkif ultrareaksiyoner sarıklılar ordugâhının ön safında dalgalanmış siyah bayraktır."[81]

Necip Fazıl'ın *Edebiyat Mahkemeleri*'nde geçen Adıdeğmez'in Mehmet Âkif için raporu çarpıcı açıklamalar içerir: "Âkif'te, İslâm'ın içi, ruhu, bâtını olan ve şiir ve sanatla beraber bütün eşya ve hâdiselerin gizli anahtarlarını saklıyan tasavvufî idrak ve mizaçtan eser bile yoktur. Âkif'in, İslâm'dan, zahir planında görebildiği de, Şeyh Abduh ve Cemaleddin Afganî'nin rehberliğine bağlı, maalesef bir çıkmaz sokak istikametinden başka bir şey değildir."[82]

Prof. İlhan Arsel'e göre Mehmet Âkif "Kur'an'ın Arapçadan başka dil'e çevrilemeyeceği tezine saplanan Türk Şeriatçısı"[83]dır. İlhan Arsel'in Mehmet Âkif'e bu denli farklı bakmasının sebebi; Mehmet Âkif'in Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilmesi fikrine bir aralık aklı yatmasına karşılık, İslâm'a uygun olup olmadığını öğrenmek için Modern Arap düşünürü Muhammed Reşid Rıza ile görüştükten sonra bu fikrinden vazgeçmesidir. İlhan Arsel, Türk milletinin kendi öz diline ve öz benliğine sahip çıkamamasını, millî gelişme şansına erişememesine sebep olan aydınlar ve aydın sandığımız insanlardan kaynaklandığını söyler. Ona göre Mehmet Âkif de bunlardan biridir: "Bizlere bundan 40-50 yıl öncesini hatırlatan biri. Bugün de aynı kara zihniyette ve aynı yolda olan ve Türk'ü, bu veya buna benzer direnişlerle gerilere iten, bilerek veya bilmeyerek felaket uçurumlarına sürükleyen nice Âkif'ler var. Aynı bilgisizlik, aynı duygusuzluk içerisinde birbirleriyle âdeta yarışırcasına çaba'larını sürdürmedeler."[84] "Şair Mehmet Âkif, Şeriatçı çevrenin 'yurtsever' diyerekten yüceltti-ği ve adına mektepler açtığı ve başına taç ettiği kimsedir."[85]

Cafer Yıldırım, Mehmet Âkif'in bilimle ilişkisine şöyle bir yaklaşımda bulunur: "Âkif'in bilimle ilişkisi, bilimin hayata rehberlik ettiği kapsama denk düşmüyor. O, bilime bir dünya görüşünün etkin belirleyeni olmaktan ziyade çok alt derecede, teknik düzeyde yaklaşıyor. Ümmet yükselişini imanda gören, ümmetinin düzenine İslâm'ı öneren bir insanın bilimle ilişkisi ne kadar pragmatist ne kadar günübirlik olursa Âkif'inki de o niteliği aşamıyor."[86]

Şapka mı, Zihniyet mi?

Kerim Sadi için Mehmet Âkif başında fesle, bozgunun ifadesidir: "Başında fesle Nil kıyılarına kaçışı müdafaa ettiği bazı geri telakkilerin burjuva-demokratik inkılâbı tarafından empoze edilen sosyal yaşayış şartları karşısında bozgununu ifade eder."[87]

Sabiha Zekeriya, Mehmet Âkif'in şapka inkılâbına karşı duyduğu reaksiyonu şöyle ifade eder: "Asırlık bir an'anenin yıkılışına karşı duyduğu mürteci bir isyandır."[88]

Şükufe Nihal'a göre Âkif'in Türk inkılâbına tek bir hizmeti yoktur: "O, bilakis, bizim kanımız bahasına yarattığımız inkılâbın eserlerini beğenmeyerek bu toprakla-

rı bırakıp gitmiştir. Başından, yine bizim malımız olmadığı söylenen fesi çıkarıp yerine bir başka biçimde bir çuha parçası geçirmeyi bir din, bir ahlâk mes'elesi yaparak yurdunu, milletini bırakan, hurafelere takılmış bir adam. Orijinal değil. Lisanında yüksek ve nezih değil, Millî İnkılâbımıza baş çevirmiş, beşeri zekâya, kültür seviyesine müsait olmayan bir insan..."[89]

Falih Rıfkı, Mehmet Âkif'i dar bir zihniyetin ürünü olarak tasvir eder: "Kafasının darlığı şapka giymesine müsait değildi."[90]

Âkif'in Bilinmesi İstenmeyen Taraflarına Kanon Dışı Bakış

Mehmet Âkif, Arnavut tarafının dillendirilmesini pek hoş karşılamazdı. Arnavut olduğunu kabul ederdi ama bunun farklı yerlere çekilmesini istemezdi. Soner Yalçın, Mehmet Âkif'e bu noktadan yaklaşarak Arnavut kökenli olduğunu söyler ve Mehmet Âkif'i Türk olarak kabul etmez: "Mehmet Âkif, Türk değildir. Bir kimse hüviyet cüzdanında Türk yazıyor diye Türk olamaz; onun Türk olabilmesi için iki şartın aynı zamanda onda bulunması gerekir. Birincisi, o adamın damarlarındaki kanın Türk olması gerekir. İkincisi, o adamın kafasının içindeki bütün duyguların en gizli, en ince taraflarına kadar Türk olmasıdır. Âkif, Türklükten tamamen uzaktır. Âkif, Çanakkale şehitlerine yazdığı mersiyede bile anayurdu koruyan Türkler değil hilafeti koruyan Müslümanlar diye bakmıştır. Evet; Mehmet Âkif Arnavut'tu."[91]

Sonuç

Kanon, bir fenomene (kişi ya da nesneye) alışılmış, genel kabul görmüş bakış anlamına da gelir. Mehmet Âkif'e kanonik bakışın iki cephesi vardır. Biri, millî şair, İstiklâl Marşı'mızın şairi, Çanakkale Destanı'nın yazarı vs.; diğeri ise inkılâplara karşı çıkan, gerici vs. gibi kavramlarla ifade edilen bakıştır. Âkif'i her iki bakışın dışında da değerlendirenler olmuştur. Dolayısıyla Âkif, kanon dışı bakışa muhatap olmuş bir şahsiyettir. Bu makalede biz şaire bu gözle baktık.

Mehmet Âkif Ersoy hakkında kanon dışı bakış açısıyla bu kadar çok yazı yazılmış olması, onun millî şair unvanını asla alçaltmadığı gibi, kanonunu da hiçbir şekilde sarsmamıştır. Aksine yazılan yazılar, yazının, bir kültürün içerisinde ayrışmayı sağlayan ve farklı değerlendirmeleri ortaya çıkaran bir uğraş olduğunu görmemizi sağlamaktadır. "Yazı, bugün, aslında sadece bir tek şeyin belirtisidir: Sınıf gerçekliğinin."[92] Yani bir yazıya baktığımızda kültür düzeyleri ve toplumsal ayrılıkları fark edebilir, istemli ya da istem dışı bir sınıfın meydana geldiğini görebiliriz. Mehmet Âkif Ersoy'u da farklı bir gözle değerlendiren bir sınıf vardı ve bu sınıfın her bireyi farklı bir dünya görüşüne sahipti. "Dünya görüşü, insanın konuştuğu dil kadar, hatta zaman zaman daha da çok eylemlerinde, sevgilerinde, seçmelerinde; olumsuz deyişle de, vazgeçmelerinde, tiksinmelerinde, değer vermediği şeylerde kendini tanıtır."[93] Mehmet Âkif'in dünya görüşü İslâmiyet çerçevesinde şekillenmiş; bu görüşü, eserlerinin, fikirlerinin ve şahsiyetinin en derin noktasına kadar işlemiştir. Şunu da be-

lirtmek gerekir ki Mehmet Âkif'in dünya görüşü bir anda oluşmamış, zamanla tüm hayatını kapsayacak bir bütün hâlinde meydana gelmiştir. "Bir dünya görüşü asırların meyvesidir. Bir günde imal edilmez. Her insan parça parça yapar binayı ve koca bir âbide kurar."[94] Mehmet Âkif Ersoy, asırlar sonra koca bir âbide kurdu, ancak bunu sanat için değil halkı için, yaşadığı toplum için yaptı.

O, sanatını meydana getirirken bütün benliğini içine kattı ve böylece eserlerini meydana getirdi. Şunu da unutmamak gerek ki sanat ve kişilik, ayrılmaz bir bütündür ve belli bir dünya görüşüne sahip insanın sanatı da bu çerçevede gerçekleşir. "Sanat, kişiliğin tümünü ilgilendiren bir sorundur. Onun için de aslında trajik bir nitelik taşır."[95] Bu yüzden Mehmet Âkif'e kanon dışı bir bakış açısıyla yazılan yazıların tümü bir arada değerlendirildiğinde trajik bir nitelik taşır. "Karakter ve düşünce, trajik eylemin iki etmeni olarak ortaya çıkar; kişiler, eylemlerinde bu iki etkene uyarak mutluluğa ulaşırlar ya da ulaşamazlar."[96] İşte yazarların karakter ve düşünceyi bir araya getirerek yaptıkları tespit kendilerini mutlu etti mi bilinmez ama yazarların dünya görüşlerini meydana çıkardığını söylemek gerekir. Öyleyse buradaki yazarlar ya Mehmet Âkif'in dünya görüşüne zıt bir görüşe sahiptiler ya da Mehmet Âkif onların dünya görüşüne zıt bir yerde duruyordu.

Son cümlenin her iki seçeneği doğrudur. Mehmet Âkif'i alışılmış bakışın dışında görenler, günübirlik ideolojilerin tutsağı olmuştur. Ama Mehmet Âkif hep yaşamıştır. Âkif'i millî ve Türk olmamakla itham eden bazı yazarların milliyetleri ve dinî tercihleri de bilinmelidir. Mesela Sabiha Sertel'in inandığı komünizm ne kadar millîdir? Mehmet Âkif'i eleştirenlerin pek çoğu Millî Mücadele'ye tam olarak katılmamış; savaş yıllarında yurt dışında keyif çatmışlardır.

Şunu da unutmamak gerekir ki Mehmet Âkif de bir insandı ve mutlaka kusurları/eksikleri vardı. Kendisi de bunu açıkça itiraf etmiştir. Fakat ona farklı gözle bakanlar onun kusurlarını değil, kendi saplantılarının Âkif'te yokluğuna hayıflanmışlardır. Tabii olarak bu tür yaklaşımlar Âkif'i ve ona inananları sarsmamış; tam tersine kuvvetlendirmiştir.

---

[1] T.S Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, (Çev. Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür Bak. Yay., Ankara 1981, s. 11.

[2] Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yay., İstanbul 1998, s. 105.

[3] Gregory Jusdanis, a.g.e., s. 90.

[4] Münevver Ayaşlı, *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim*, Timaş Yay., İstanbul 2002, s. 65.

[5] Aktaran: Mustafa Miyasoğlu, Akra FM, *Necip Fazıl Özel Programı*, Katılanlar: Mustafa Miyasoğlu, Mehmet Kısakürek, 26 Mayıs 2007 (Bu bilgiyi bana ulaştıran Sıddık Akbayır'a teşekkür ederim. K.C. Dilber).

[6] 'Yakup Kadri'den alıntılayan Beşir Ayvazoğlu, *Ömrüm Benim Bir Ateşti*, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 125.

[7] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Müftüoğlu Ahmed Hikmet*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1986, s. 70.
[8] Rasim Özdenören, *Mavera Dergisi Necip Fazıl Özel Sayısı*, 80.81.82. Sayı: 7, Ankara 1983, s. 36.
[9] A.g.y., s. 36-42.
[10] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1986, s. 50.
[11] Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 209.
[12] Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 192.
[13] Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 134.
[14] Burhan Belge, *Yeni Adam*, 25 Mart 1937, No: 160 (Kaynakçanın büyük bir kısmının hazırlanmasında ve gönderilmesinde emeği geçen Yusuf Turan Günaydın'a teşekkür ederim. K.C. Dilber)
[15] A. Cerahoğlu, *Bir İslâm Reformatörü Mehmet Âkif*, İstanbul Matbaası, 1964, s. 55.
[16] Şükufe Nihal, *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167. s. 17.
[17] Sermet Sami Uysal'dan alıntılayan Hilmi Yavuz, *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*, YKY Yay., İstanbul 2005, s. 169.
[18] Peyami Safa, *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167, s. 10.
[19] A.g.y., s. 10.
[20] Sabiha Zekeriya Sertel, *Yeni Adam*, 18 Mart 1937, No: 168, s. 10.
[21] Suphi Nuri İleri, *Yeni Adam*, 25 Mart 1937, No: 160,s. 11.
[22] Nurullah Ataç'tan alıntılayan Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, Ahmet Said Mat., İstanbul 1966, s. 362.
[23] Nurullah Ataç, *Yeni Adam*, 15 Nisan 1937, No: 172, s. 10.
[24] Necip Fazıl Kısakürek, *Edebiyat Mahkemeleri*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 2003, s. 57.
[25] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yeni Adam*, 18 Mart 1937, No: 168, s. 11.
[26] Necip Fazıl Kısakürek, *Edebiyat Mahkemeleri*, s. 53.
[27] A. Cerahoğlu, *Bir İslâm Reformatörü Mehmet Âkif*, s. 65.
[28] İsmail Oğuz, 'Objektif', *Bugün Gazetesi*, İstanbul, 25 Ocak 1967.
[29] Şükufe Nihal, *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167, s. 17.
[30] Yaşar Nabi Nayır, *Yeni Adam*, 25 Mart 1937, No: 160, s. 10.
[31] Peyami Safa, *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167, s. 10.
[32] Necip Fazıl Kısakürek, *Edebiyat Mahkemeleri*, s. 56.
[33] A. Cerahoğlu, *Bir İslâm Reformatörü Mehmet Âkif*, s. 49.
[34] Orhon Seyfi Orhon, *Yeni Adam*, 8 Nisan 1937, No: 171, s. 10.
[35] Prof. İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1973, s. 415.
[36] Cafer Yıldırım, *Şiir Hayatları/Sesler, Yüzler ve Şehirler*, Ozan Yay., İstanbul 2006, s. 16.
[37] Cafer Yıldırım, *a.g.e.*, s. 15.
[38] Cafer Yıldırım, *a.g.e.*, s. 23.
* 'Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Üzerine Marmara Üniversitesi'nde düzenlenen bir sempozyum.
[39] Hilmi Yavuz, 'Bitmeyecek tartışma: Fikret mi, Âkif mi?', *Zaman Gazetesi*, 7 Eylül 2005.
** Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, YKY Yay., İstanbul 2007, s. 608.
[40] Turgut Uyar, *Bir Şiirden*, Ada Yay., 1984, s. 70.
***İlhan Selçuk, *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1966.
[41] Adnan Parmaksızoğlu, 'Saçmalıyorsun!', *Babıali'de Sabah Gazetesi*, İstanbul, 9 Ocak 1966.
[42] Burhan Sadık Yalçın, 'Mehmet Âkif ve Nâzım Hikmet', *Havadis Gazetesi*, Ankara, 11 Ocak 1966.
[43] Ahmet Turan Alkan, 'Hayatla Sanat Arasında İki İnsan: Nâzım ve Âkif', *Aksiyon Dergisi*, 2 Ocak 2006.
**** 1881-1938 eserleri: "Hisler ve Fikirler", "Hayat ve Mektuplar", "Anna Karenina" Tercümesi.
***** *Safahat*'ın birinci kitabının mukaddimesi
[44] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1986, s. 92.
[45] Rasim Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, İz Yay., İstanbul 1999, s. 120.
[46] Rasim Özdenören, *a.g.e.*, s. 121-122.
[47] Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Bid'atlerle Mücadele Yay., İstanbul 1978, s. 143.
[48] Ahmed Davudoğlu, *a.g.e.*, s. 144.
[49] Şükufe Nihal, *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167, s. 17.
[50] A.g.y., s.17.
[51] Necip Fazıl Kısakürek, *Edebiyat Mahkemeleri*, s. 52.

[51] Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkilap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1983, s. 334.
[52] Turgut Uyar, *Bir Şiirden*, Ada Yay., 1984, s. 71.
[53] Cevdet Kudret, 'Emperyalizm Karşısında Mehmet Âkif', *Yön Gazetesi*, Ankara, 30 Aralık 1966.
[54] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 334-335.
[55] Yusuf Ziya Ortaç, *Yeni Adam*, 8 Nisan 1937, No: 171, s. 11.
[56] Nurullah Ataç'tan alıntılayan Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, s. 362.
[57] Kerim Sadi, *Yeni Adam*, 8 Nisan 1937, No: 171, s. 10.
[58] Suphi Nuri İleri, *Yeni Adam*, 25 Mart 1937, No: 160, s. 11.
[59] Nurullah Ataç'tan alıntılayan Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, s. 364.
[60] Hasan Basri Çantay, *a.g.e.*, s. 364.
[61] İmzasız, İstiklâl Marşı ve Behçet Kemal Çağlar, *Yeni İstiklâl*, 5 Ocak 1962.
[62] Mehmet Barlas, 'Mehmet Âkif'ten Nâzım Hikmet'e', *Yeni Şafak* gazetesi, 14 Şubat 2001.
[63] Nurullah Ataç, *Yeni Adam*, 15 Nisan 1937, No: 172, s. 10.
[64] Peyami Safa, *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167, s. 10.
[65] Çetin Yetkin, *Toplumsal ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar*, Ümit Yay., Ankara 1996, s. 61.
[66] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yeni Adam*, 18 Mart 1937, No: 168, s. 10.
[67] Cafer Yıldırım, *Şiir Hayatları/Sesler, Yüzler ve Şehirler*, s. 23.
[68] Burhan Belge, *Yeni Adam*, 25 Mart 1937, No: 160, s. 10.
[69] Yaşar Nabi Nayır, *Yeni Adam*, 25 Mart 1937, No: 160, s.10.
[70] Necip Fazıl Kısakürek, *Hitabeler*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1985, s. 124.
[71] Necip Fazıl Kısakürek, *a.g.e.*, s. 127.
[72] İmzasız, 'İstiklâl Marşı ve Behçet Kemal Çağlar', *Yeni İstiklâl*, 5 Ocak 1962.
[73] Suphi Nuri İleri, *Yeni Adam*, 25 Mart 1937, No: 160, s. 11.
[74] A.g.y., s. 11.
[75] Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Senei İttihat ve Terakki Neydi?*, (Der. Zeki Arıkan), Kitap Yay., İstanbul 2006, s. 365.
[76] Ozan Sağdıç, *Yirminci Yüzyıl Denen O Mazi/1: Birinci Savaştan İkincisine*, Dünya Kitapları Yay., İstanbul 2005, s. 266.
[77] *İçtihat*, 65 (1329/1913): 1416.
[78] Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY Yay., İstanbul 2006, s. 470.
[79] Dr. Fethi Tevetoğlu, 'Mehmed Âkif'ten Hâtıralar', *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 420 Ankara 1986, s. 551.
[80] A.g.y. s. 551.
[81] Yusuf Ziya Ortaç, *Yeni Adam*, 8 Nisan 1937, No: 171, s. 11.
[82] Kerim Sadi, *Yeni Adam*, 8 Nisan 1937, No: 171, s. 10.
[83] Necip Fazıl Kısakürek, *Edebiyat Mahkemeleri*, s. 61.
[84] Prof. İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, s. 217.
[85] Prof. İlhan Arsel, *a.g.e.*, s. 223.
[86] Prof. İlhan Arsel, *a.g.e.*, s. 414.
[87] Cafer Yıldırım, *Şiir Hayatları/Sesler, Yüzler ve Şehirler*, s. 26.
[88] Kerim Sadi, *Yeni Adam*, 8 Nisan 1937, No: 171, s. 10.
[89] Sabiha Zekeriya Sertel, *Yeni Adam*, 18 Mart 1937, No: 168, s. 10.
[90] Şükufe Nihal, *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167, s. 17.
[91] Falih Rıfkı, *Yeni Adam*, 1 Nisan 1937, No: 170, s. 10.
[92] Soner Yalçın, *Hürriyet Gazetesi*, 30 Eylül 2007.
[93] Roland Barthes, *Yazı Üzerine Çeşitlemeler Metnin Hazzı*, (Çev. Şule Demirkol), YKY Yay., İstanbul 2007, s. 39.
[94] Nermi Uygur, *Dilin Gücü*, YKY Yay., İstanbul 2005, s. 83.
[95] Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yay., İstanbul 2006, s. 302.
[96] Gustav Janouch, *Franz Kafka ile Söyleşiler*, (Çev. Kâmuran Şipal), Cem Yay., İstanbul 2000, s. 31-32.
[97] Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s. 23.

SALİH NURDAĞ

ROMAN KAHRAMANI OLARAK MEHMET ÂKİF

Kurmaca Gerçeklik ve Roman

İnsan zekâsı karşılaştığı her yeni olguyu, olayı... anlayabilmek için onu tanımlama ve sınırlarını belirleme arzusu duyar. İlk ortaya çıktığı günden itibaren de –birden ortaya çıkmayan artzamanlı bir oluştur bu– roman türü hakkında çeşitli tanım yapılmaya ve sınırları belirlenmeye çalışılmışsa da roman, daha çok giriftleşmiş ve sınırlarını o ölçüde genişletmiştir. Tam anlamıyla roman tanımı "şüphesiz ki, çok şümullü, roman sayılabilecek her eseri içine alan ve hatadan uzak bir tanım olmalı"[1] ve "bu tanım önceki anlatı türlerini dışarıda bırakacak kadar dar ama genellikle roman kategorisine sokulan öğelerin tamamına uygulanabilecek kadar da geniş olmalıdır."[2] Bu açıklamalar roman tanımının güçlüğünü ortaya koysa da romanı roman yapan bazı özellikler vardır ki bu onların türlerinden ya da içinde yer aldıkları metin öbeklerinden değil, her birinin öngördüğü kendine özgü iletişim konumundan çıkarılabilir.[3]

Romanın kendine özgü konumunu belirleyen unsurların başında ise kurmaca ve kurmaca-gerçeklik ilişkisi gelir. Sözlük anlamıyla "karakterlerin ve hareketlerin gerçek bir dünyayı temsil ettiği ve bütün bunların bir entrika içinde ve belirli bir uzunlukta sunulduğu bir anlatı"[4] olan kurmaca anlatı "itibari âlem (Şerif Aktaş kurmaca için bu kavramı kullanıyor) harici âlemin (yaşadığımız dünya) bir düşünce sistemi etrafında sanatkâr tarafından yorumlanmasıdır."[5] O hâlde kurmacanın olabilmesinin birinci şartı, kurmacası yapılacak olan bir gerçekliğin olmasıdır. Anlatı türü eserlere aktarımı sırasında gerçeklik bazı değişimlere uğrar. Yazar bu gerçeklikten bir şeyler eksiltebilir, buna bir şeyler ekleyebilir ya da önemli gördüğü bir noktayı vurgulayabilir. Gerçeklik, bir romanı üstün kılan bir özellik midir o zaman? Bunu tam olarak inkâr edemeyeceğimiz gibi tam olarak da doğru kabul edemeyiz. Gerçeklik, bir olayın çıkış noktasını oluşturabilir, yaşanmış bir olayın hiçbir şey çıkarılmadan, olduğu gibi anlatılmasından gerçekten üstün nitelikte bir yazınsal yapıt da doğabilir; ama genellikle "olmuş", "yazınsal"ın niteliklerinden değildir.[6] Bir eserin gerçekçi olduğunu belirttiğimizde ortaya bir anlam belirsizliği çıkmaktadır: "1. Yazarın gerçeğe benzer olarak yansıttığı yapıta gerçekçi denir. 2. Yargılayan kişinin gerçeğe benzer olarak algıladığı yapıta geçekçi denmektedir."[7] Buna göre eser ve okur açısından iki farklı gerçeklik algısı ortaya çıkmaktadır. Birinci maddeye göre "sanat eseri dış realite ile ilgisini kesmez. Ama bu ilgi sürekliliği sanat eserinin dış gerçekliğe esir oluşu anlamına gelmez. Tam tersine bu bağ hükmetme bağıdır."[8] İkinci madde ise tamamen okura bağlı, okuru merkeze alan gerçeklik "ifade alanına taşındığında artık kendisi olmaktan çıkıyor, çünkü o gerçeğin ifade alanına taşınması, gerçekliğin aslıyla onun ifade edilmiş biçimi arasına, işbu ifadenin örtüsü çekiliyor."[9]

Hiçbir edebiyat kuramı gerçekliğin varlığını inkâr etmese de hepsi edebiyat-gerçeklik ilişkisine kendine göre bir bakış açısı getirir. Gerçeklik konusundaki temel sorun onun ifade ediliş biçimi ve gerçekliğin yazınsalın neresinde olduğu sorunudur. Bunun için ise Tanpınar'ın zaman için söylediğini değiştirerek "ne içindeyim dünyanın ne de büsbütün dışında"[10] biçiminde söylemekle edebiyat ve gerçekliğin düzlemini belirleyebilir, gerçeğin edebiyatın neresinde olduğunu anlayabiliriz.

Tarihî Roman

"Gerçeklik" kavramı sosyoloji, tarih... kısacası yaşama dair ne varsa kuşatır. Edebiyatın tarihe en fazla yaklaştığı ve edebiyatta gerçekliğin en somut olarak belirdiği roman türü ise tarihsel/tarihî romandır. Bu türün adından da anlaşılacağı gibi tarihle yakın bir ilişkisi vardır ama bir tarihçinin tarihî bir olaya bakışıyla, bir yazarın bakışı önemli farklılıklar içermektedir. Yazar için tarih bir araçtan öteye gitmemelidir. Yazar "tarihsel doğruları ve eski toplumsal yaşamın ayrıntılarını değil, tarihi yorumlayan günümüzden tarihe bakan bir özellik"[11] taşımalıdır Öyküsünü kurgulayabileceği sağlam bir zemindir tarih bir yazar için. Dikkat edersek anlatı, tarihî bir roman olsa bile kurgudan nasibini alır. Bu kurgulama işinde ise yazar ideolojisine, dönemin tarihsel, sosyal anlayışına göre öyküsünü inşa eder. Bir roman ister psikolojik, ister tezli, isterse de tarihî roman olsun her şeyden önce bir romandır ve öncelikle kurmacanın unsurları olan bakış açısı, kişiler, zaman, mekân... gibi unsurları kullanır. Özellikle tarihî romanda bu unsurların hepsi tarihten alınabileceği gibi yazarın niyetine göre bunlardan herhangi biri de alınıp kurmaca oluşturulabilir. Bu unsurlardan ele alınan kişi tarihî gerçekliği içerisinde anlatılır. Bu gerçeklik, hem olduğu gibi hem de kurmaca olarak verilebilir.

Her ne olursa olsun tarihî bir romanda kişi: fiziki, psikolojik, fikri/ideolojik tutumu, mesleği/sosyal ilişkileri yönünden ele alınır ki bu tanıtım başkarakterler için geçerlidir. İkinci planda olanlar için ise gerekli değildir. Özellikle *Küçük Ağa* adlı tarihî romanıyla tanınan Tarık Buğra *Firavun İmanı* adlı romanında Mehmet Âkif Ersoy'u bir roman kahramanı olarak ele almıştır.

Bizim bu yazıda yapmak istediğimiz şey kurmaca bir kişi olarak Mehmet Âkif Ersoy ile gerçek hayattaki Mehmet Âkif Ersoy'un ne oranda ölçüştüğü ve bir karakter olarak Mehmet Âkif'in hangi yönü ya da yönleri üzerinde durulduğunu belirtmeye çalışmaktır.

Roman Kahramanı Olarak Mehmet Âkif

Roman Kurtuluş Savaşı'nın belirli bir dönemini anlatmaktadır. Bu dönem içinde vatanı seven ve onun uğrunda mücadele eden insanlarla, vatana ihanet eden, savaşın kazanılmasından sonra da başarıyı sahiplenen insanlar arasındaki çatışmayı anlatır. Mehmet Âkif vatanını seven ve onun için her türlü fedakârlığı yapanların safındadır. Romanda bu kişilerin önde geleni olarak anlatılan Mehmet Âkif, İstanbul'dan Ankara'ya gelmiştir. Meclis bir yandan düşmanla mücadele ederken, Zile'de çıkan isyanı

bastırmak üzere, içinde Mehmet Âkif'in de olduğu beş kişilik bir grubu bu isyanı bastırmak üzere görevlendirir. Bu grubun içinde Mehmet Âkif'le aynı düşüncede olanlar olduğu gibi farklı düşünenler de vardır. Bu grup Zile'ye geldiği zaman Mehmet Âkif, etkili bir konuşmayla halka doğruları anlatır ve isyanı engeller. Ankara'ya dönerlerken Sakarya Savaşı kazanılmış Meclis'e olan güven de artmıştır. Romanın buradan sonrası siyasî düşünceler etrafında gelişir. Bu zaferi sahiplenmeye ve bundan çıkar elde etmeye çalışan insanlar türemiştir. Mehmet Âkif ise bu durumdan oldukça rahatsızdır. Bu ikiyüzlülerin bulunduğu bir ortamda onlarla siyasî mücadele etmemeye karar verir. Çareyi Ankara'dan uzaklaşmakta bulunur. Bütün bu olaylar sırasında ise Mehmet Âkif'in vatan ve millet hakkındaki düşünceleri, ruhsal durumu gerek Mehmet Âkif, gerekse anlatıcı tarafından verilir.

Mehmet Âkif'in Fiziki Yönü:

Romanda verilmek istene Mehmet Âkif'in Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri ve fikirleri olduğu için fiziki yönü üzerinde fazla durulmamışsa da "kalem efendisi gibi bir ham molla gibi sessiz sedasız, hatta süklüm püklüm duran Âkif de öyleydi ve taşı sıksa suyunu çıkarırdı."[12] cümleleri Âkif'in sportmenliğini bize göstermektedir. Mehmet Âkif daha okul zamanlarında güreşi seviyordu. Annesini bu yüzden bedbaht etse bile, oğlu idadiden eve bazen zeytinyağı içinde geliyordu. Emine Şerif Hanım felakete önce inanmadı: –Yoksa?... Âkif saklamadı.– Evet güreşiyorum.[13] Mehmet Âkif sadece güreşe değil diğer sporlara karşı da ilgiliydi ve oldukça da başarılıydı. "Gençliğinde deniz yarışlarında, yaya koşularında, atlama müsabakalarında hep birinciliği"[14] kazanması, Mehmet Âkif'in romanda anlatıldığı gibi bir kalem efendisi ve süklüm püklüm durmasına rağmen güçlü bir vücuda sahip olduğunun ifadesidir.

Mehmet Âkif'in Kişiliği:

Mehmet Âkif, kelimenin bütün gücüyle medeni bir insandır. Memleketini, milletini lafla ve duygularla sınırlanmış olarak değil, davalarında gerekince bayraklaşacak ve savaş başlattıracak, gerekince de bir sıra eri gibi savaşacak kadar sever.[15] Tarık Buğra'nın burada da dediği gibi Mehmed Âkif medeni bir insan ve "cehle karşı düşmandı. Bir cemiyet için ilimsiz yaşamak kabil olmadığı kanaatinde idi. Asrın icâbâtına, gençliğe, istikbale ehemmiyet verirdi."[16] Özellikle yurtdışı seyahatlerinden sonra gördüklerinden çok etkilenen Mehmed Âkif'e göre "Batı'nın ilmini ve sanatını (sanatı burada sanayi anlamında kullanmış olmalıdır) almak gerekir. Çünkü sanatın ve ilmin milliyeti yoktur."[17]

"Âkif, tertemiz ve gönül çelen; çünkü ancak niyetlere önem veren gülümseyişi ile fısıldar gibi konuştu; övünmüyor, yiğitlik taslamıyordu; paylamıyordu da"[18] cümlesi Mehmet Âkif'in iyi niyetini ve tevazu sahibi olduğunu, "sesi tatlı ve yumuşacıktı; insanın içine işliyordu. Gülümseyişi de o kadar tatlı bir şakacılıkla genişledi."[19] derken ise insanları tavırlarıyla etkilemesini ve onlara güven vermesini, "kelimelerin de-

ğeri değişmiş, cümleler tasarladıkları manaların çok daha üstünlerini kazanmıştı; çünkü o, söylediği her şeyi ve şiirlerini ve iddialarının hepsini karakter sağlamlığıyla, yaşayışıyla hak etmiştir."[20] cümleleri söze verdiği değeri ve karakter yapısının sağlamlığını, "Âkif şimdi gene alçakgönüllü, hatta sıradan biriydi."[21] cümlesiyse gene Mehmet Âkif'in alçakgönüllülüğünü, halktan biri olduğunu, "Bir daha tekrarlanmayacak olan bu büyük ve kavranamayacak kadar dramatik oyunda erdemlerden başka neyin değeri olabilirdi, kazanç denebilecek şey, şeref ve haysiyet değil de ne idi? Erdemlerin en üstününe gelince, bu da elbette, vatanseverlikti. Âkif vatanını ırkından, ırkını da imanından ayrı tutmazdı."[22] cümleleriyse onun en çok değer verdiği şeyin vatanı için mücadele etmek olduğunu gösteren önemli satırlardır.

Romanda çizilen bu Âkif portresi, kurmaca bir kahraman olan Mehmet Âkif'in kişiliğini yansıtmaktadır. Aynı özellikler gerçek Mehmet Âkif için de şöyle ifade edilir: "Âkif'e göre insanlık, Müslümanlıktan önce kazanılması gereken bir vasıftır. Daha sonraki manzumelerinin birinde de ***Müslümanlık nerde, bizden geçmiş insanlık bile*** diyecektir. Demek İslâm'ın istediği, insanlığın istediğinden daha fazladır. Öyleyse insan olmadan Müslüman olmak mümkün değildir."[23] Aynı Mehmet Âkif, "mütevazıydı, 'üstad, hazret, beyefendi...' gibi elfâzı hürmetten sıkılır, masum bir kız gibi utanırdı. Sadeliği severdi, merdümgirîz idi. Vahdetten hoşlanırdı. Teşrifat, merasim iğrendiği şeydi. Riyakârlık, yalancılık, hilekârlık, kanaatsizlik, karaktersizlik onun büyük düşmanları idi ki yazılarında en çok onlarla mücadele etmiştir."[24] Karakteri o kadar sağlamdır ki Mithat Cemal'i, onun için "bir insan bu kadar temiz olamazdı; 'caboin'di ve fena aktör melek rolünü oynamaktan bir gün yorulacaktı, gayri tabiî bir faziletten yorulan yüzünü bir gün görecektim. Fakat 35 sene bugün gelmedi."[25] dedirtecek kadar şaşırtmıştır. Mehmet Âkif'in özellikle millet mevzubahis olduğu zaman parayla ilgilenmediğinin İstiklâl Marşı için verilen ödülü almayışından bilsek de o genelde "parayı bilmiyordu (Bu mefhumu, sade, Umumi Harpte biraz heceledi, fakat sökemedi.) İnsanların, ekseriya çirkin oldukları para meselelerinde Âkif çok güzeldi."[26]

Mehmet Âkif'in Kurtuluş Savaşı'na İnancı ve Umudu:

Romanda Mehmet Âkif'in Millî Mücadele'ye inancı ve umudunu kaybetmemesiyle ilgili şu satılar vardır: "Artık söylemez olsak da içimizdeki zafere inanç sönmüş değildir."[27], "Âkif önleyemediği cümlenin diş kenetleyen hırsını yastığının altında boğdu: Bozacak, geldiği yere süreceğiz, Yunan itlerini."[28], "Bunlar birer tahmin. Karartıcı tahminler. İçimizde bulunduğumuz durum zorluyor. Beni bağışlayınız; başka tahminler de var elbette. Ve onlar da şu söylediklerim kadar akla yatkındır; en az onlar kadar gerçekleşebilir... Bu kara ihtimaller var ama her şeyden önce biz varız. Biz hak bildiğimiz yolda sonuna kadar direneceğiz."[29], "Bizim şimdilik yapabileceğimiz ve yapmamız gereken tek şey, bütün gücümüzle çalışmaktan, tarihin ve kaderin bize yüklemiş bulunduğu vazifeye dört elle sarılmaktan ibarettir."[30] Bunlar Mehmet Âkif'in kurtuluş mücadelesindeki kararlı ve umutlu oluşunu ortaya koyan ifadelerdir.

Gerçek hayatta da aynı düşünce ve davranışları görürüz. "Âkif'in maksadı, milleti ümitsizliğe düşürmek değildir. Herkesin ümitsiz olduğu bir zamanda bile tek ferdin sorumluluğu"[31]na inanırdı. "İstiklâl muharebelerinin devam ettiği sıralarda Âkif'i görmeli idiniz. O kafesleri yırtan aslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Âkif hiç istifini bozmadı, onun kuvve-i maneviyyesi zerre kadar sarsılmadı; etrafındakilere hep ümid, hep iman, hep cesaret telkin etti. Sanki o kocaman bir dağ idi."[32] Mehmet Âkif daha Millî Mücadele'nin başında bu zafere inanmıştı. "O, millî hareketi duyar duymaz Balıkesir'e koşmuş (Zağnos Mehmed) Paşa Cami-i'nin kürsüsünde celadetli hutbesinde 'Ey Balıkesirliler güzel yurdunuzu çiğnetmeyiniz, müdafaanız meşrudur, sebat ediniz yürüyünüz...' demiştir."[33] "Bir arkadaşıyla birlikte Ankara yolunu tutuğu zaman sevincinden, heyecanından ailesini bile unutmuştu."[34] "Hatta 'Cihan yıkılsa emin ol bu cebhe sarsılmaz' diye biten şiiri (Bülbül şiiri) düşmanın tam Ankara'ya doğru gelmeye başladığı bir zamanda intişar"[35] edecek kadar Millî Mücadele'ye inancının gerçekliğini yansıtmaktadır.

Romanda, Mehmet Âkif, Millî Mücadele kadar Mustafa Kemal ve milletin vicdanının sesi olan meclise de güvenmektedir: "Size demek isterim ki, size ben, Mehmed Âkif, diyorum ki, Yunan yenilecektir, vatanımız kurtulacaktır, bu da ancak ve ancak Ankara sayesinde olacaktır."[36], "Ama bu Meclis bugün böyleydi. Böyle olduğu içindir ki, Âkif onu güzel buluyor, âdil ve asil buluyordu, yanlışlarını, yanlış kararlarını bile kutsallaştırdı. Canının en çok yandığı, tâ canevinden yandığı kararlarında bile onu böyle görmekten vazgeçmedi."[37], "Meclisin büyük bir çoğunluğu, demin dert yandığınız, muhterisler ve ikbal düşkünleri de dâhil, zafer gerçekleşinceye kadar onlara karşı bizlerle el ele savaşacaklardır. Savaşıyorlar da."[38] Romanda bunları söyleyen/söyletilen Mehmet Âkif "ömründe bir tek defa saadete vukuundan evvel inandı: İstiklâl zaferine."[39] Mithat Cemal'le aralarında geçen şu diyalog ise onun Atatürk'e olan güvenin açık bir göstergesidir: "-Bu sefer nasıl inandın? dedim –Başımızdaki adamı (Mustafa Kemal) kim görse inanırdı! dedi."[40] Mehmet Âkif'in bir zata "Arkadaş burası Ankara'dır. İşi millet kendi eline aldı, korkma! Bu sefer Yunan'la dövüşen, Türk'ün öz imanıdır. İman mağlup edilemez."[41] diyecek kadar millete ve zafere güvenmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nda Mehmet Âkif:

Daha önceki bölümlerde Mehmet Âkif'in Ankara'ya geçişini anlatmıştık. Birinci Dünya Harbi'nden böyle ortamlara ve bu ortamlarda görev almaya alışkındır. "Âkif, üyesi bulunduğu dört kişilik örgüt ile çöllerde tam bir eylem adamı örneği vermiştir. Tehlikeyi zerre kadar umursamamaktadır. Hicaz Emîri'nin Osmanlı Devleti'ne ve Türk milletine arkadan vurma girişimini etkisiz bırakmak, önlemek için Bedevîler arasında da, İbn-i Suud ve İbn-i Reşid'in dediği dedik, astığı astık bölgelerde de dolaşmış, görevini başarmıştır. Âkif'in Cihan Harbi'nde İngiliz ordusunda Türkiye'ye karşı savaşan, aldatılmış Müslüman askerlerini uyarmak için yaptığı çalışmalar da ayrı bir destan konusudur."[42] Mehmet Âkif Birinci Dünya Savaşı'nda "1915

yılının mayıs ayı ortalarında yine resmen vazifeli olarak, 'Teşkilât-ı Mahsûsa'nın başkanı Kuşçubaşı Eşref Bey'in idaresindeki bir heyete katıldı. Arabistan'ın Necid bölgesine yapılan ve dört buçuk ay süren bu seyahatin hedefi Riyad idi. Şerif Hüseyin'in İngilizlerle anlaştığının ve isyan hazırlığı içinde olduğunun anlaşılması üzerine devlete sadık kalmış olan Necid meliki İbnürreşid ile kendisinin hükümet merkezi olan Riyad da görüşülecekti."[43]

Romanda Mehmet Âkif'in Kurtuluş Savaşı'nda da önemli bir görevi vardır. Bu da cephe gerisinde patlak veren isyanlara karşı halkı sükûnete ve sağduyuya çağırmaktır. Nihayet "Hüseyin Salim, Kurtçalı Aziz, ***Mehmed Âkif,*** Hüseyin Avni, Mehmet Şakir Bey ve efendilerin, gereklerini kendileri kararlaştırmak üzere, isyan bölgesine (***Zile***) ve başkaldıranların üzerine görevli olarak gönderilmeleri kabul edildi."[44] Görevlendirilen ekiple Zile'ye geldiklerinde derhâl halkla konuşarak halkı ikna etmeye çalışır: "Size neler söylediler, Allah bilir. Biz sadece tahmin edebiliriz. Ben bu tahminleri söyleyeyim, siz de yanlışsa yanlış deyin. Bir: Size Ankara, Anadolu'da derebeylik kurmak istiyor dediler. Yalan mı? Sustu. Cevap bekledi. Fakat konuşan çıkmadı. Demek doğru. İki: Size Ankara'nın dinsiz imansız olduğunu söylediler. Yalan mı? Sustu. Cevap bekledi. Fakat konuşan olmadı. Üç... dört... beş, altı, yedi; soracağım daha bir sürü şey var. Fakat boş; çünkü anlamazsınız. Anlayamazsınız. Bunu ben de iyi bilirim. Ben de biliyorum, zira başka bilenlerin olduğunu da iyi biliyorum. İşte bu başkaları para olan, pul olan, makam ve mansıp hırsı olan bu cifeler, bu yüzleri tatlı ama kavilleri ve niyetleri yılanları bile ürkütecek kadar hain yaratıklar gelmişler ve size Muhammed kullarını, Ömer ahfadını dinsiz imansız, Çelebi Mehmet ve Fatih vârislerini vatan haini göstermişler, siz de inanmışsınız. İnandıracaklarını bilirlerdi o domuzlar. Çünkü sizin hakikati bilemeyecek vaziyet ve ahvalde bulunduğunuzu domuz gibi bilirlerdi."[45] Böyle bir göreve Mehmet Âkif'in getirilişi bir rastlantı değildir; çünkü "Mehmed Âkif'in Müslüman Anadolu halkı üzerinde büyük te'siri vardı. Onun gerçek bir dindar, katıksız bir yurtsever ve hâlis bir mücahid olduğunu bilen Müslüman aydınlar ve halk, ona tam bir itimad beslemekteydiler. Gerçekten de Âkif bu itimada lâyıktı ve geçmişi olduğu gibi, yaşadığı hâl de bunun şâhidi idi."[46] Kurtuluş Savaşı yıllarında Mehmet Âkif İsyanı bastırmak için görevlendirilmiş grubun içindedir fakat bu isyan Zile'de değil Konya'dadır. Bu da bize romanın –her ne kadar tarihî roman da olsa– kurmaca unsurunu kullandığını gösterir. "Ankara'ya geldiğinde Konya isyanı patlak vermişti. İsyanın bastırılması için Konya'ya askerî birlikler sevk ediliyordu. Bunlara katılan Meclis heyeti içinde Mehmet Âkif de vardı. Orada da, halkın sükûnetini teminde ve isyancılara katılmamasında, tesirli hutbe ve vaazlarıyla rol oynadı."[47]

Romanda bu kadar aktif ve etkili görevleri olan Mehmet Âkif'in padişaha bakışı/baktırılışı ise gayet olumludur. O sadece ülkeyi değil padişahı da içinde bulunduğu durumdan kurtarmayı amaçlamaktadır. "Padişaha ve hilafete bağlılık bu milletin ta kendisi demekti. Nitekim aynı bağlılık kendi kalbinde de atardı."[48], "Şimdi bekle-

necek ve bir an önce gerçekleşmesi için dua edilecek şey payitahtımızın, yani padişahımızın, halifemiz efendimiz hazretlerinin kurtarılması idi. Artık bütün efrâd-ı millet bu gaye için Ankara'nın emrinde Yunan'ın peşine düşmeli, zaferimizin önlenemez sonucunu daha da çabuklaştırmaya çalışmalıydı."[49] Oysaki gerçek Mehmet Âkif'in padişaha özellikle de üç padişaha bakışı bambaşkadır. "Üç padişahtan Reşat'a kızıyor, Hamit'ten iğreniyor, Vahdettin'e hem kızıyor hem iğreniyordu... Abdülhamit'ten yalnız manen değil, maddeten de iğreniyordu. Bir gün Mithat Cemal'le yürürlerken bir kalabalık görürler Âkif kalabalığa doğru yönelir ve geri geldiği zaman yüzü sapsarı kesilmiştir. Mithat Cemal neden böyle olduğunu sorduğunda ise Sultan Abdülhamit'i gördüğünü ve halkın nasıl olup da otuz üç senelik bir dönemden sonra hâlâ alkışlayabildiğine şaşırdığını söyler ve alkışların duyulmayacağı bir yer aramaya başlar."[50]

Savaştan Sonra Mehmet Âkif:

Mehmet Âkif, Kurtuluş Savaşı sırasında Burdur ve Biga milletvekili olarak görev yapmıştı ve baştan beri bu mücadelenin kazanılacağına ilişkin inancını yitirmemişti. Fakat mücadele kazanıldığı zaman Meclis'te istemediği gelişmeler olmuş ve Mehmet Âkif'in beklentileri gerçekleşmemişti. Bu durum romanda şöyle dile getirilir: "Hüseyin Avni Bey de, Âkif dâhil, beş on kişilik arkadaş grubu da, muhtemel zafer sonrası için bir zümre diktatörlüğünün hazırlanmakta olduğuna artık kuvvetle inanıyorlardı."[51] ve Âkif kendine has olan "şair mizacı ve pırlanta yaratılışı ile çoktan içine çekilmiş, zaferden kat'iyyen değil, ama zafer sonrasından ümit kesmişti. Haftalardan beri susuyor, bir sığınak arar gibi düşünüyordu."[52] Aradığı bu sığınağın ipucunu bir sonraki sayfada verir: "Bunu ben istiyorum. Yapacağım da, İstanbul'a değil, bir dağ başına, çöller ötesine gitmek ve... Unutulmak... unutmak için yanıp tutuşuyorum. Zaferden sonra yapacağım şey de bu işte."[53] Oysa Âkif'in iki gayesi vardı "biri, vatanın düşmandan kurtulmasıydı. Bu uğurda rahatını, maaşını, ailesini, İstanbul'u terk etmiş, fiilen Millî Mücadele hareketine katılmıştı. İkinci hedefi ise İslâm idealinin gerçekleşmesiydi. İslâm'ın ayakta kalan son kalesi olarak Türkiye'yi biliyor, Türkiye'nin kurtulmasıyla da büyük İslâm idealinin gerçekleşeceğine inanıyordu. Birinci hedefinin gerçekleşmesi onu bahtiyar etmişti. Fakat ikinci hedefi arzu ettiği noktaya erişemeyince bedbaht oldu."[54]

Romanda Mehmet Âkif, savaşın kazanılmasından sonraki dönemde milletvekili olarak görev yapmamasının nedenini "Olsa olsa güreş adamıyım ben, kıran kırana güreş adamı. Sana karşı da tevazua katlanacak değilim ya? Kavgayı düşmanla yapmayı seviyorum. Karşımda düşman varken, binlerce şükür, içime korkunun, can kaygusunun gölgesi düşmedi. Vatanım, milletim, dinim için yaşadım, yaşamayı ancak bunlar için değerli buldum. Ama yanı başımda görünenler, bunların hileleri, bunların kahpelikleri ile mücadele? Yok... Bana göre değil bu. Biliyorum; bu da vatan için, bu da milletim ve dinim için..."[55] diyerek siyasetten nefret etmesine bağlar. Gerçek-

ten de Mehmet Âkif "Allah'a sığınırım: Şu siyasetten, siyaset sözünden, siyasetin mânâsından, siyaset sözünün ağızdan çıkan her harfinden, siyaset namına zihnimden geçen her hayalden, siyasetin anıldığı her yerden, siyasetten bahseden yahut siyaseti öğreten yahut siyasetle aklını bozan yahut siyasetle alıklaşan herkesten, siyaset kelimesinin kökünden ve bu köklerden gelen iştiraklerin hepsinden Allah'a sığınırım."[56] diyecek kadar siyasetten nefret etmektedir.

Mehmet Âkif bütün bu hâdiseler ve hayal kırıklıklarından sonra daha önce de ipuçlarını verdiği Mısır'a gider. Roman kişilerinden Hüseyin Avni kar kış demeden oğlunun idrar tahlili için gereken parayı bulmak için yürürken aklına "gurbetteki perişan Âkif"[57] gelir. Âkif "ihtiyari bir sürgün gibi kendisini vatanından uzak yaşamaya mahkûm etmişti. Gurbet, ailesinden uzak kalış, hastalık, yaşlılık ve maddi sıkıntılar"[58] onun zaten bedbaht olan maneviyatını ve maddiyatını olumsuz etkilemişti. Ayrıca romanda değinilmese de burada söylemekte fayda görüyorum. Mehmet Âkif Mısır'a gittikten sonra gidişiyle ilgili, özellikle Atatürk'ün şapka kanununa muhalefet ettiği yönünde birçok dedikodu çıkmıştır. Yusuf Hikmet Bayur'un: "Şapka Kanunu yüzünden yurttan ayrıldığını söylemesi üzerine: –Yok canım, öyle iş olur mu? Müslümanlık fes veya şapkayla mıdır sanki?"[59] cevabıyla hem bu eleştirilere hem de kendisini gericilikle suçlayanlara gereken cevabı vermiştir.

Sonuç

Tarih geçmişte yaşanmış her olayı incelemez. Bir şeyin tarihin konusu olabilmesi için toplum hayatında önemli, geleceğe yön verebilecek bir niteliğe sahip olması gerekir. Tarihe gereksinim duyulmasının temelinde onun unutturmama fonksiyonu vardır. Tarih iki şeyi unutturmaz: Geçmişte büyük işler yapan şahsiyetleri ve geleceğe yön veren olayları. Bu durum sadece tarih için değil, sanatın dar anlamıyla söyleyecek olursak, edebiyat için de geçerlidir.

Edebiyat da tarihin unutulmamasında tarihî olayları ve kişileri işlemekle böyle bir işlev görür. Yahya Kemal bu durumu "Hayal Beste" adlı şiirinde: "Resme aksettirebilseydin eğer, ömrünce / Ebedî cedleri karşında görürdün, canlı"[60] mısralarıyla resim sanatının tarihi yaşatmadaki önemini çok güzel belirtmiştir. Edebiyatın özellikle de sanatın toplumsal bilinci uyanık tutmadaki rolü sadece resim, şiir ya da romanla sınırlandırılmamalıdır. Mesela Amerika'da Vietnam savaşını, zenci-beyaz olaylarını ya da Kızılderili savaşlarını konu edinmeyen film yok gibidir. Görüldüğü gibi sanat unutturmaz. Bizde de Mehmet Âkif Çanakkale Savaşı'nı unutulmaz kılmıştır. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Bir "ırmak roman" yazarı olan Tarık Buğra da Kurtuluş Savaşı üçlemesinde (*Küçük Ağa*, *Küçük Ağa Ankara'da*, *Firavun İmanı*) İstiklâl Marşı şairimize ve savaşın diğer kahramanlarına yer verir. Onları unutulmaz kılar. *Firavun İmanı* adlı roman da ise ağırlıklı olarak özellikle Mehmet Âkif yer tutar.

Bir roman ne kadar tarihî, psikoloji vb. olarak sınıflandırılırsa sınıflandırılsın görüldüğü gibi bir kurmacadır. Bize romanda anlatılan Mehmet Âkif ile gerçek hayattan kesitler sunduğumuz Mehmet Âkif arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. Bu konuda bir ayırım olması gerekir. Forster bu konuda Kraliçe Victoria'yı örnek verir Ona göre eğer roman kişisi tıpatıp Kraliçe Victoria'ya benziyorsa (çok benziyorsa değil, tıpatıp benziyorsa) o zaman bu kişi gerçekten Kraliçe Victoria, o roman ya da romanın o kişiyle ilgili bütün bölümleri de bir anı kitabıdır. Anı kitabı tarihtir, kanıtlara dayanır. Roman ise kanıt artı (x) ya da kanıt eksi (x) üzerine kurulur.[61] Kurmaca yazarın bu kanıtlar üzerine inşa ettiği farklılıklara dayanır. Bunlar kanıta bir şeyler ekleme ya da çıkarma yoluyla olur. Bu farklılıklar yazarın ideolojisine ve niyetine göre kurgulanmaktadır. Konu, tarihî bir roman ve gerçekliği olan bir kişi olduğunda ise kurgulamanın boyutu, yani gerçekle ilgisi olmayan şeyleri söylemesi tartışılabilir. Burada ise yapacağımız şey bunun ne olursa olsun bir roman olduğunu unutmamak olacaktır.

Özellikle dikkat edilmesi gereken diğer konu da romanda Mehmet Âkif'in hangi yönünün üzerinde durulduğudur ki bu bize yazarın niyetini verir. Romandaki olaylarla ilişkili olarak Mehmet Âkif'in Kurtuluş Savaşı'nda yaptığı görevler ve fedakârlıklar üzerinde durulmuştur.

Bu romandan hareketle Mehmet Âkif hakkında bilmediğimiz birçok şeyi de öğrenme imkânı buluyoruz. Birisini duymak onu bilmek, bilmek ise tanımak olmayacağı gibi romanda anlatılanların hepsini de gerçek kabul etmemek gerekir. Böyle bir kabul bizi hataya sürükler. Bir insan, sadece tarih kitaplarından öğrenilemeyeceği gibi sadece romandan/romanlardan da öğrenilemez.

M. Emin Erişirgil'in de Mehmet Âkif'i anlattığı *Ölümünün 50. Yılında İslâmcı Bir Şairin Romanı* aldı kitabı vardır. Tarık Buğra'nın *Firavun İmanı* adlı romanı da Mehmet Âkif'i anlatır. Ama bunlar yeterli değildir. Bunların dışında da bize Mehmet Âkif'i anlatan başka romanlar, hikâyeler ve şiirler yazılmalıdır.

---

[1] Philip Stevick, *Roman Teorisi* çev. Sevim Kantarcıoğlu, Gazi Ünv. Yay., Ankara 1988, s. 14.

[2] Ian Watt, *Romanın Yükselişi*, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Eleştiri, İstanbul 2007, s. 14.

[3] Akşit Göktürk, *Okuma Uğraşı*, YKY, İstanbul 2002, s. 44.

[4] Yavuz Demir, "Anlatı Biliminin Temel Terimleri Üzerine", *Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 7, Samsun 1992, s.20.

[5] Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 15.

[6] Tahsin Yücel, *Yazın Gene Yazın*, YKY, İstanbul 1995, s. 12-13.

[7] Tzvetan Todorov. *Yazın Kuramı*, çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, YKY, İstanbul 2005, s. 92.

[8] Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları 1*, Diriliş Yay., İstanbul 1997, s. 28.

[9] Rasim Özdenören, *Yazı İmge ve Gerçeklik*, İz Yay., İstanbul 2002, s. 46.

[10] Tahsin Yücel, *Yazın Gene Yazın*, s. 19.
[11] Nedim Gürsel, "Tarihî Roman İçin Ne Dediler?", *Yağmur*, Nisan-Mayıs-Haziran 2000, S. 7, s. 20.
[12] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, İletişim, İstanbul 2006, s. 10.
[13] Mithat Cemal, *Mehmed Âkif*, İş Bankası Yay., Ankara 1990, s. 162.
[14] Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966, s. 36.
[15] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 25.
[16] M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kültür Bankalığı, Ankara 1996, s. 180.
[17] Orhan Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 54.
[18] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 21.
[19] A.g.e., s. 21.
[20] A.g.e., s. 25.
[21] A.g.e., s. 83.
[22] A.g.e. s. 142.
[23] Orhan Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s. 50.
[24] Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, s. 28.
[25] Mithat Cemal, *Mehmed Âkif*, s. 231.
[26] A.g.e. s. 258.
[27] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 22.
[28] A.g.e. s.9 8.
[29] A.g.e. s. 24.
[30] A.g.e. s. 66.
[31] Orhan Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s. 58.
[32] Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, s. 25.
[33] A.g.e. s. 23.
[34] A.g.e. s. 23.
[35] A.g.e. s. 23.
[36] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 85.
[37] A.g.e. s. 183.
[38] A.g.e. s. 66.
[39] Mithat Cemal, *Mehmed Âkif*, s. 204.
[40] A.g.e. 204.
[41] Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, s. 179.
[42] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 25–26.
[43] M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 70.
[44] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*,,s. 35.
[45] A.g.e. s. 82–83.
[46] M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 107.
[47] Orhan Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s. 12.
[48] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 81.
[49] A.g.e. s. 96.
[50] Mithat Cemal, *Mehmed Âkif*, s. 210.
[51] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 185.
[52] A.g.e. s. 186.
[53] A.g.e. s. 187.
[54] Orhan Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s.2 2.
[55] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 187.
[56] M. Emin Erişirgil, *Ölümünün 50. Yılında İslâmcı Bir Şairin Romanı*, s. 133.
[57] Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, s. 223.
[58] Orhan Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s. 22.
[59] Fethi Tevetoğlu, "Mehmed Âkif'ten Hâtıralar", *Türk Dili*, Aralık 1986, S. 420, s. 548.
[60] Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2007, s. 21.
[61] E.M. Forster, *Roman Sanatı*, çev: Ünal Aytür, Adam Yay., İstanbul 1985, s. 84.

MURAT YILMAZ

CUNTADAN ÇANAKKALE'YE, İSTİKLÂL MARŞI'NA MEHMET ÂKİF

Tarih, ibret alınmadığı için tekerrür ediyor. Toplumsal meseleler karşısında kanun yolu dışına çıkılarak, sokakta şiddet marifetiyle çözüm arayışına girilmesi şeklindeki komitacılık, cuntacılık eski bir hastalıktır. Geçtiğimiz günlerde bulunan Sultan Abdülaziz'in kanlı gömleğiyle Türkiye'deki ilk darbe örneği olan hadise yeniden hatırlandı. Bu darbeden ders alınmadığından ordu, yeniden "kazan kaldırdığı" için söndürülen Yeniçeri Ocağına döndü. Siyasete karışan subaylar ve onların komitacılıkları yüzünden hem İkinci Meşrutiyet'te kazanılan hürriyet hem de Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı, gitti. 14 Mayıs 1950'de başarıya ulaşan çok partili demokratik hayatımız da, ordudaki cuntacılar yüzünden 27 Mayıs darbesiyle son buldu. Başbakan Menderes ile bakanlar Zorlu ve Polatkan'ın alçakça katledilmeleri, millî vicdanda hâlâ kanayan bir yaradır. 27 Mayıs'tan sonra ordudaki cuntacı ve komitacı hizipleşmeler ise hâlâ demokrasiyi tehdit ediyor. 28 Şubat rezaletine ilişkin tartışmalar hatırlardadır. 28 Şubat işi, siyasî kısmıyla bırakmayarak toplumsal kutuplaşmayı arttırmak için millî ve manevî değerlere fütursuzca saldırmayı da iş edinmişti. Bu cümleden olarak İstiklâl Marşı'mızın yazarı ve Türkiye'deki hemen her görüşün üzerinde ittifak ettiği bir sembol olan Mehmet Âkif Ersoy'a da saldırılmıştı. Üstelik üzerinde İstiklâl Marşı'nın ithaf edildiği "kahraman ordumuza" ait üniforma olan bir general tarafından. Bu hususta, şimdiye kadar Türk milletinden ve Âkif'in aziz ruhundan "kurumsal" olarak özür dilenmemiş olması ve telafi edecek hiçbir hamlenin yapılmaması ayıbı büyütmektedir. "Kurumsal" görüş bildirmekte oldukça cömert olanların, bu konudaki suskunluklarını bilhassa kaydetmeliyiz. Bu vesileyle Âkif'in komitacılık karşısında Âsım'ın nesline verdiği öğütleri hatırla(t)mak, ona hakarete yeltenenlere en güzel cevap olacaktır.

Çanakkale'nin Sebebi İttihatçı Cuntadır

12 Mart'ta kabul edilişinin yıldönümü kutlanan İstiklâl Marşı'nın müellifinin, İstiklâl Marşı'nın dışarıya karşı bağımsızlığının yanı sıra, içeride de özgürlükçü bir nizam taraftarı olduğunun bu şekilde yeniden vurgulanması elzemdir. Keza 18 Mart Çanakkale Deniz Zaferi dolayısıyla yaşanan kutlamalarda, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na niçin ve nasıl katıldığının sorgulanmaması, Çanakkale'ye giden yolu hazırlayan 1913 İttihatçı cuntasının unutulması Türkiye'nin Âkif'i, Çanakkale'yi yeniden ve başka bir çerçevede düşünmesini "farz" hâline getiriyor. Bu "akıl tutulması"ndan kurtulmak, şehitlere ve onların ahfadı olan vatandaşlarımıza yapabileceğimiz en büyük hizmet olacaktır. Çanakkale deyince cuntadan bahsetmemek ise, Âsım'ın yeni nesline hikâyeyi eksik anlatmak olacaktır.

Anayasal düzeni ve demokrasiyi koruması gereken kurumların, meşruiyet anlayışından uzak cuntacı ve komitacı anlayışı, bu işin sivil ayağını da tahrik ediyor. Son dönemdeki çeteler işin kesbettiği vahameti gösteriyor. Türkiye, bu komitacılık anlayışından demokrasi, hukuk ve kamu düzeninin bozulması bakımından ciddi zararlar görmüştür. Toplumsal meselelerin gerçekçi tasvirini ve tenkidini yapan Mehmet Âkif Ersoy'un yaşadığı devrin bu temel meselesini ihmal etmesi düşünülemezdi. Nitekim Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*'ın altıncı kitabında İkinci Meşrutiyet'ten Birinci Cihan Harbinin sonuna kadar olan dönemi anlatır. Bu dönem, Âkif'in hiç sevmediği II. Abdülhamit istibdadını takip eden hürriyet atmosferinin, fırkacılık, komitacılık ve cuntacılık yüzünden ortadan kalkmasının hikâyesidir. Balkan Harbi'yle başlayan on yıllık savaşta, Osmanlı İmparatorluğu da dağılacaktır. Âkif, gerçekçi toplumsal tasviriyle bu dönemin oldukça sert eleştirisini yapacaktır. Eski nesilden ümidini kesmiştir. Yeni nesli ise Âsım'ın nesli temsil etmektedir. Bu yüzden Âkif'in tasvir ve tenkidi, Âsım'ın nesline yönelir. Âsım'ın nesli, biraz da genç İttihatçılardır. Müthiş bir dinamizmle sağa sola hücum eden bu nesil, kendine de cemiyete de zarar vermektedir. İyi niyet yetmemektedir. Bir tür komitacılıkla toplumsal meseleleri düzelteceğini zanneden Âsım ve nesli çıkmaz bir yola girmiştir. Bir başka deyişle Âkif'in de eleştirdiği rezâil-i içtimâiye karşı yönelen bu reaksiyon, onun kadar büyük bir rezâil-i siyasîye yaratmıştır. Rezâil-i içtimâiye karşı efelik, güzel görünse de çözüm getirmeyecektir:

Efelik Çıkmaz Yol

– Efelik, çok güzel amma, sonu çıkmaz bu yolun;

Âsım çıkmaz bir yola girmenin ötesinde, kendisine de zarar verecektir:

«– Âsım, bana bak!
Yol yakınken geri dön, nâfile çıkmaz bu sokak.
Koşuyorsun, be çocuk, çarpacak alnın duvara;
Dağılır sonra kafan, etme, çekil bir kenara.»

Sonra Âsım'ın yaptığı efelikler, rezâil-i içtimâiyeyle beraber sıralanır:

Sen o meyhâneyi basmakla mükellef miydin?
Ya kumarbazları mânâsı nedir tehdîdin?
Toplanıp cümbüş ederken elin evlâdı, gece,
Hangi bir hakla gidip hepsini dövdün delice?
Nâra atmış gibi sarhoşları tut sen, kovala...
Bâri git bekçi yazıl, aylık alırsın, budala!
Niye cebren ayırırsın kocasından kadını?
Komşular, baksana, «kel kahya» komuşlar adını!

Âsım mücadelesinde tamamen haksız değildir... Cemiyette sahiden rahatsız olunacak meseleler, hastalıklar vardır. Lakin mücadelenin yolu, efelik değildir. Kanun dışında bir güç aranması cemiyeti, millet olmaktan sürü hâline getirir. Akılla kanunla değil hisle hareket edilirse, memleketin kurtarılması bir yana batmasına yol açılacaktır. Bu yola tevessül eden hükümet de, yeraltına çekilecek, meşruiyet krizine girecektir.

Bize, Âsım, ne şunun yumruğu lâzım, ne bunun;
Birinin pençesi ister yalınız: Kânûnun.
Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürüsün...
Yoksa millet değil, ancak dağınık bir sürüsün!...
Memleket zâten, ayol, baksana: allak bullak,
Sen de hissinle yürürsen batırırsın mutlak.
Ya kuzum, zaptiye rûhuyla hükûmet sürenin,
Yeri altındadır, üstünde değil kürenin!

Âsım'ın nesli, bu tür efelikler yerine cephede savaşırken şehit düşse, ana babalar bunu kabul edebilirler. Zaten Âkif'in Çanakkale şehitleri için yazdığı o anıtvâri şiir de, bu bağlamda yazılmıştır. Âkif, Çanakkale'deki bu sarsılmayan imanı, milletin köklerine, Mecnûn'un Leylâ'sı gibi gördüğü yarınına umudun bir karinesi olarak görmektedir. O yüzden asla "Korkma"yacaktır. Bu onun aynı zamanda gayri meşru yollara ve ümitsizliğe kapıları kapayışıdır. Fakat efelik yolunda ölür veya öldürülürlerse, aileler bunu nasıl kabul edebilir?

«Hem gazâ, hem de şehâdet, ne saadet bu!» derim;
Ciğerim yansa da söndürmek için cehd ederim.
Ama «kaatil» deseler oğlumu, yahut «maktul»,
O zaman işte benim âkıbetim pek meçhûl.

Âkif de toplumsal meseleleri çözmek için radikal bir yol aramakta, "inkılâp" istemektedir. Mamafih onun inkılâp anlayışı, efelik, Babıali basmak ve adam asmak değildir. İttihatçı komitacılığın yaptığı bu yanlışları tasvip etmediğini açıkça söyleyen Âkif, Âsım neslini de bu yanlıştan kurtarmak ister...Onları siyaset ve savaş yüzünden tamamlayamadıkları tahsillerini tamamlamaya çağırır...

Komitacılık Değil İnkılâp

İnkılâb istiyorum, ben de, fakat, Abdu gibi...
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertîbi,
Bâbıâlî' leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvânını kendin de çekil.
Gezmeyin ortada, oğlum sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya.

Milletin ve memleketin geleceği için eğitimini tamamlaması gereken Âsım'ın nesli, medeniyeti ihtiva eden marifet ve ahlakı ihtiva eden faziletle mücehhez olmalıdır:

Hadi tahsîlini ikmâle tez elden, hadi sen!
Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazilet...İki kudret lâzım.

Bunun için Âsım'ın nesli derhâl eğitimini tamamlamalı ve yurda dönmelidir.

Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!
Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;
O zaman dinlerim artık seni, Âsım, bol bol...
– Yarın akşam gideriz.
– Öyle mi? Berhudâr ol.

Mehmet Âkif, İkinci Meşrutiyet'te büyük ümitlerle başlayan hürriyet döneminin komitacılık yüzünden sona ermesini, kanun ve ilim yolundan sapılmasının getirdiği yeni istibdadı, toplumda her alanda ortaya çıkan yoksulluğu ve yeni neslin bu yolda heder olmasını eleştirir. Âsım'ın nesline meselelerin kanun dışında çözülemeyeceğini, vurdu kırdılı kolay çözümlerin mümkün olmadığını, inkılâbın ancak marifet ve fazilet kazanmanın yolu olan eğitimle gerçekleşebileceğini anlatır.

Âsım'ın neslini cephelerde perişan eden ve tahsillerini yarım bıraktıran süreç, 1913'te Mahmut Şevket Paşa'nın katlini takiben 1913 İttihatçı cuntasının iktidara gelmesiyle başlayacaktır. Bir sene içinde, bırakın parlamentoyu, hükümete bile sormadan Birinci Dünya Savaşı'na girme faciasına ve sorumsuzluğuna imza atanlar, Çanakkale, Sarıkamış ve daha birçok cephede Âsım'ın neslinin yok oluşuna yol açacaklardır. Bu itibarla bugün Âkif'in "Çanakkale Destanı"nı okuyanlar, komitacılığı ve cuntayı hicvini de okumalılar... Çünkü Âkif tarih tekerrür etmesin diye, ders almak için *Safahat*'ı yazmış, sebep-sonuç ilişkileri kurarak analitik bir bütünlük ortaya koymuştur. Yoksa Âkif, bir hamasetin şairi değildir. Çanakkale'deki şehitlerden bahsedenler, Türkiye'yi bu felaketlere sürükleyen cuntadan bahsetmiyorlarsa ne tarihten ders alınmış ne de *Safahat* tam okunmuştur. İstiklâl Marşı'nın yazarı Mehmet Âkif, yeniden bir İstiklâl Harbi yaşanmaması için istikbal neslini bu şekilde uyarır. Son dönemlerdeki hadiseler, bize, Âkif'in ne kadar haklı olduğunu yeniden hatırlatıyor. Âkif'in geçmişte rezâil-i içtimâiye karşı yaptığı mücadelenin bugün bilhassa rezâil-i siyasîyenin bir şubesi olan komitacılara karşı yürütülmesi gerekiyor. Siyasî ihtirasları için İstiklâl Marşı'nın yazarına dahi dil uzatabilen komitacıların ismi bugün hatırlanmazken, Mehmet Âkif'in "temiz: Tahir" ismi yurdumuzdaki sönmeyen ocaklarda ebediyen anılacaktır.

FİRDEVS CANBAZ

MEHMET ÂKİF ERSOY VE *MÜSLÜMAN KADINI*

Bir yazarın kendi eserleri kadar çevirdikleri de külliyatının parçasıdır; yazarın çevirmek için seçtiği eserlerde bir tercih söz konusu olduğu için onlar da müstakil eserleri kadar önemlidir. Mehmet Âkif Ersoy'un öncelikle *Sebîlü'r-Reşâd*'da yayımlanan Muhammed Ferid Vecdi (1875-1954) ve Abdülaziz Çaviş'ten (1876–1929) yaptığı çeviriler arasında, yaşadığı dönemde önemli tartışma konularından biri olan İslâm dünyasında kadının toplumsal konumu hakkında metinler de bulunmaktadır. Bu metinler kadın ve aile hakkında o dönemde yapılan tartışmalar çerçevesinde düşünülmelidir. Osmanlı kültür hayatında, Batılılaşma hareketiyle başlayan kadının toplumsal konumu hakkındaki tartışmalar Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal ve Şemsettin Sami gibi yazarlar tarafından makale, roman ve inceleme türü eserlerle ele alınmıştır. Âkif'in çevirilerinin yayımlanmasının öncesinde ve sonrasında da tartışma Namık Kemal'in, kadınların eğitimi ve ezilmesiyle ilgili kaleme aldığı "Terbiye-i Nisvan Hakkında bir Layiha" (1867) ve "Aile" (1872) adlı makaleleri, Şemsettin Sami'nin, *Kadınlar* (1880) adlı kitabı, Selahattin Âsım'ın *Türk Kadınlığının Tereddisi* (1905) ve Celal Nuri'nin *Kadınlarımız* (1915) adlı kitabı gibi inceleme türü eserlerle devam etmiştir.

İsmail Hakkı Şengüler tarafından hazırlanan *Mehmed Âkif Külliyatı*'nın 7. cildi "Âkif'in kendi deyişiyle 'Yalnız Mısır'ın değil, bütün âlem-i İslâm'ın en büyük, en hamiyetli evlad-ı irfanından' olan Muhammed Ferid Vecdi'den yaptığı tercümelerden" oluşur (s. 7). Bu cildin üçüncü bölümünü oluşturan *Müslüman Kadını* (*el-Mer'etü'l-Müslime*) isimli kitapta, kadının çalışması, kadının toplum içindeki yeri, örtünme gibi konularda o günlerin Avrupa ve Amerika'sından örnekler verilerek İslâm'ın konuya bakışı gündeme getirilir (s. 8). *Müslüman Kadını* 1909'da müstakil bir kitap olarak da yayımlanmıştır. Sinan Yayınevi birinci baskısını 1972'de yaptığı kitabın 1982'de yayımlanan üçüncü baskısında eserin daha önce Mehmed Âkif Ersoy tarafından tercüme edilip Hicrî 1325'de yine *Müslüman Kadını* adı ile yayımlandığını not düşer (s. 7). Sinan Yayınevi tarafından yapılan bu baskıda Şengüler'in hazırladığı *Mehmet Âkif Ersoy Külliyatı*'nda olmayan bir sunuş yazısı bulunmaktadır. "Bir İki Söz" olarak adlandırılan bir sayfalık bu yazıya "*Müslüman Kadını*, Sırat-ı Müstakim Kütüphanesi, İstanbul, 1325" notu düşülmüştür (s. 8). Bu sunuş yazısı, Mehmet Âkif Ersoy'un bu konu hakkında ne düşündüğünü öğrenebilmek ve neden Muhammed Ferid Vecdi'den bu eseri seçerek tercüme ettiğini anlayabilmek adına gerekli açıklamayı içermektedir: "Müslüman kadınlarının erkeklerden kaçmasını Batılılar öteden beri dillerine dolamış iken, son zamanlarda bu âdet Doğuluların da hoşuna gitmemeye başladı. Bizim kadınlarımız da Batılı kadınlar gibi olsa, erkeklerle beraber bir arada yaşasa, evlerde kapanıp kalmasa da iş hayatına girse gibi temenniler

çokça duyulur oldu. Musa Kâzım Efendi hocamız (*Sırât-ı Müstakîm*) makalelerinde bu gibi isteklerin mâkul olmadığını söylediler. Vaktiyle Mısır'da da aynı mesele münakaşa edilmiş, meşrutiyetin aleyhinde, lehinde yazılar yazılmıştır. Muhaliflerin en şiddetlisi Kâsım Emin Beyefendiydi. Bu zat (*El-Mer'eti'l-Cedîde*), (*Tahriri'l-Mer'e*) isminde iki eser neşretti. Tabii ki ağır mukabele gördü. Biz, Ferid Vecdi'nin müdafaasını görmüş, hatta tercüme etmiş, yalnız matbuatımızın o zamanki hâli böyle içtimaî bir eseri neşre uygun olmadığından, hürriyet devrinin gelmesini beklemiştik. Hamdolsun, o devir geldi; *Müslüman Kadını* (*Sırât-ı Müstakîm*) sahifeleri üzerinde sıra ile neşredilerek tamamlandı. Muhterem okurlarımız eserin değerini hakkıyla takdir etti. Ayrıca kitap şeklinde basılması birçok taraflardan tekrar tekrar teklif edildi. Biz de o teklifleri kabul ettik. Tevfik-i Hak sayesinde şu kitap meydana geldi" (s. 8).

Görüldüğü gibi bu kitap her ne kadar Mehmed Âkif Ersoy'un tercüme ettiği bir eser olsa da yazdığı bu sunuş yazısı ile Âkif, Muhammed Ferid Vecdi'nin bu konudaki fikirlerine katıldığını ifade etmektedir. *Müslüman Kadını*'nın başlıkları şöyledir: Kadın Nedir, Kadının Vazife-i Tabiyesi Nedir, Kadın Bedenen ve Ruhen Erkekle Bir Olabilir mi, Kadın A'mal-i Hariciyede Erkekle Müşareket Edebilir mi, Kadının Erkek İşlerine Girişebileceğini Gösterir Bir Delil Var mı, Bazı Memleketlerde Kadının Erkek İşine Girişmekte Olmaları Devam Edecek mi, Kadın Erkekten Kaçmalı mı, Tesettür Kadınların Nişane-i Esareti mi Yoksa Zâmin-i Hürriyeti mi, Tesettür Kadınların İktisab-ı Kemal Etmelerine Mani midir, Tesettür Kalkar mı, Sırf Maddi Olan Medeniyet-i Garbiye Kadınları Acaba Tekemmül Etmiş Kadınlar mıdır, Kadınların Hâlini Islah için Hangi Tarz-ı Terbiye Daha Muvafıktır, Bir Nazar-ı İcmalî.

Kadın konusuna bu kadar yer ayırmanın önemsiz olduğunu düşünenlere karşı Muhammed Ferid Vecdi, konunun oldukça önemli olduğunu işaret eder; çoğunlukla eserleri anılarak Kâsım Emin'e cevap verilen kitapta yazar, milletlerin bir dereceye kadar erkeklerin vasıtasıyla geldiklerini, ancak sonrasında yükselmelerinin kadınların büyük bir mevkie sahip olmaları ile gerçekleşebileceğine dikkat çeker (s. 455). Muhammed Ferid Vecdi, kitabı sunarken önemli bir soruna da değinir: "Gûyâ ki, Garplılar ile yekvücûd imişiz gibi, onlardan bir uzuv iştikâye mecbur olunca, bizim uzuvlarımız da, ona tebaen, marazın humma gibi, uykusuzluk gibi a'râzını izhara yelteniyorlar. Kezalik, onların feylesofları nazariyat-ı felsefiyelerinden bazısının tebdili lüzumundan bahsedecek olsa, bizim feylesofumuz da çıkıyor, sanki onların nazariyatıyla bizimkiler aynı kalıba ifrağ olunmuş imiş gibi, ötekinin metalibini bize harfiyen kabul ettirmeye çalışıyor!" (s. 459-60). Söylediklerini kadınla ilgili tartışmalarla ilişkilendiren yazar, Müslüman kadınların asra uygun tarzda terbiyeleri gibi bir meseleyle karşı karşıya olunduğuna ancak Müslüman kadının terbiyesi hususunun taklit yöntemlerle yapılmasının yanlış olacağını ifade ederek bu konuya dikkat çeker (s. 460). Muhammed Ferid Vecdi'nin farklı bilim adamlarından referanslarla aktardığına göre kadın, erkekten bedenen zayıf ve ilmî kabiliyet bakımından daha geridir. Ancak bu zayıflık kadını erkeğe mecbur etmek için değil belki "cinsine has olan vazifenin bundan ziyadesi-

ni iktiza etmemesindendir. Bu hâlet de tabiî ve fıtrîdir" (s. 645). Kadının "cinsine has olan vazifesi" ise bir "erkeğe zevce olmak, birkaç çocuk anası olup onları terbiye-i sahiha ile terbiye etmek ve bu yolla kemale ermektir: Zira kadın ruhen, bedenen yalnız bunun için yaratıldığından melekâtının tekemmülü, mevahibinin tehezzübü ancak bununla kaimdir" (s. 646). Yazar, eğer memlekette istatistikler olsa, çocuk ölümlerinin çoğunun annelerin çocuk büyütme konusundaki cahilliklerinden kaynaklandığının tespit edilebileceğini söyler (s. 476). Annelik, kadının ilk ve en önemli vazifesidir. Dolayısıyla kadını aslî görevinden uzaklaştıran her hareketi aslında bir kusurdur (s. 478-79). "Bir valide ki çocuğu sütten kesilmiş, terbiyesine ihtimam edilecek zaman gelmiş de, o hâlâ uzun günlerini kanunun mahkûm ettiği bir mücrimin tahfif-i cezası için müdafaat serdiyle, gecelerini ise ahkâm-ı kanuniyeyi tedkik ile geçiriyor. [...] Sonra o çocuk devr-i şebaba gelince şeririn biri olacak da, o zaman şimdi uğraşmakta olduğu fünûn-ı cedeliye ile evladına huzur-ı mahkemede beraat kazandırmaya kudret-yâb olamayacak!" (s. 473). Sosyal hayatta kadın ve erkeğin konumu konusunda yazar düşüncelerini şöyle özetler: "İşte kadın ile erkek arasındaki fark-ı tabiinin artmakta olması, kadınların Cenâb-ı Hâlik tarafından kendilerine tayin olunan daire dâhilinde olmadıklarına hissi bir delil değil midir? Öyle ise artık kadınlar, bu uykudan uyansınlar, terakki-i beşer müştâkâni de uyun-ı intibahı açsınlar da kadınları, tecavüz etmiş oldukları hudud-ı tabiyeleri dâhiline vesait-i makule ile irca'a çalışsınlar? Nisvan-ı müslimîn de bu mahûf uçuruma yaklaşmaktan sakınsınlar. Zira onlar da, Garp'taki kadınlar gibi, mevhum bir istiklâl talebinde bulunacak olurlarsa, bu arzu erkeklerle kendi beyinlerindeki fark-ı tabiinin artmasına badî olur ki sonra hürriyete bedel, ebedî bir mahrumiyete mahkûm kalırlar. Bir de bilsinler ki, âlem-i medeniyetteki hemcinslerinde mevzu'-ı bahs olan fark-ı tabiinin artması onların erkeklerle hayat-ı hariciyede müsabakaya kalkışmalarından başka bir sebepten ileri gelmemiştir. Hâlbuki bu meydan kadınların değil, erkeklerindir" (s. 486-87).

Bu çevirinin yayımlandığı yıllarda devam eden Osmanlı kadın hareketinin de öncelikli talepleri aslında daha çok bu yöndedir. Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm* adlı kitabında Osmanlı'nın son dönemlerinde yayımlanmaya başlayan kadın dergilerinde Osmanlı kadınlarının yavaş ilerlemeden ve reformdan yana tevazu ve Müslüman ahlakına gölge düşürmeyecek ihtiyatlı bir tutum benimsediklerini söyler (s. 103). Durakbaşa, "Osmanlı feministleri" olarak tanımladığı kadınların şu taleplerde bulunduklarını ifade eder: "Osmanlı feministleri, mütevazı ve militan olmayan bir feminizmden yana tavır alıyor ve Sufrajetlerin militan taktiklerini pek onaylamıyordu. Kadınların eğitiminin iyileştirilmesini ve Osmanlı kadınlarının erkeklerle eşit haklara kavuşacak şekilde sosyal statülerinin yükseltilmesini savunuyorlardır" (s. 103-04). Durakbaşa, kadınların eğitim alanındaki iyileşmelerinin "analık rolünü daha iyi yerine getirebilme" hedefine uygun olarak oluştuğunu söylemektedir (s. 104). Osmanlı kadınlarının erkek tahakkümüne yönelttiği en radikal eleştiri de eğitim alanındadır (s. 105-06). Öte yandan Nazan Bekiroğlu, Şair

Nigar'ın, ana ilkeleri "iyi ana, iyi eş, iyi Müslüman" olmak biçiminde özetlenebilecek, Meşrutiyet sonrası "feminizm"in radikalliğinden uzak, tam eşitliktense bütünleştiricilik etkisine bağlı, iffet ve ismet üzerinde ısrarlı kadın tipinin *Hanımlara Mahsus Gazete* etrafında geliştirilen canlı bir örneği olduğunu söyler (s. 386). Bu anlamda bir öncü olan Fatma Aliye Hanım (1862-1936) da muhafazakâr Müslüman bir kadın olarak temkinli bir tutum izlemiştir. Fatma Aliye Hanım, 1909'da *İnkılâb*'da yayımlanan "İlm ve Cehl" adlı makalesinde feminizmi ve Osmanlı'daki kadın hareketini yorumlarken şöyle der: "Ma'lûmdur ki milel-i mütemeddine ve müterakkiyede 'feminizm' iddiâ' ve efkârca farklı kısımlara muhtevidir. Lakin tarîk-i mesâide el ele vermiş bu milyonlarca gayrı türler yek-vücûd gibidirler. Bunların ifrât-perverân kısmının metâlip ve arzuları kadını mesut edeceği fikrinde değiliz! Feministler kazanmakta oldukları hukuka topla, tüfekle nâil olmadılar! Bu vechle kadınlar kılıçla, mermi ile yaralanmadılar. Kendilerinin nısf-ı diğerleri olan erkeklerden muhâlefette bulunanların irât eyledikleri itirâzât ile kalplerinde manevî yaralar açıldı. Artık teehhüle rağbet etmeyen nisvân çoğalma[ya] başladı" (s. 2).

Müslüman Kadını'na dönecek olursak Muhammed Ferid Vecdi'ye göre kadın erkeğin esiri olmak için yaratılmamıştır ve kendi hürriyeti uğrunda mücadele etmelidir. Bu mücadelede kullanacağı silah, "nev'ine has olan vazifenin ehemmiyetini, azametini, kudretin kendisine tevdi' eylediği bahşayişin uluvv-i menziletini, layıkıyla anlayarak bunlar üzerinde hakkıyla tasarruf etmesinden, bunları hüsn-i idare eylemesinden başka bir şey değildir" (s. 489). Kadının yaratılıştan gelen, hayırdan başka bir şeyle emretmemek, merhametten başka bir hisse tabi olmamak özellikleri onun en büyük silahıdır (s. 490). Kadının asli vazifesi nasıl iyi bir anne olacağını öğrenmektir (s. 491). Prudhomme, Auguste Comte, Jule Simon gibi isimlerin görüşlerine de zaman zaman değinen Muhammed Ferid Vecdi, "Ya bunların hey'et-i mecmuası, kadınların en cahil bir Müslüman nazarındaki mevkiinin en âlim bir Avrupalı nazarındaki mevkiinden dahi alî olduğuna delalet etmez mi" diye düşünmektedir (s. 508). Kadın için annelik hiçbir iş için terk edilecek bir vazife değildir. Kadın, çocuğunu birtakım cahil sütannelerin eline bırakmamalıdır; çünkü geride onun bıraktığı işi idare edecek yüzlerce erkek vardır ama kendi çocuğuna anneliği hiçbir kadın yapamaz (s. 509).

"Biz kadını erkeğin nazarında sevilmez, çekilmez bir hâle getiren şeyin, onun ulum ile edebiyat ile tevaggulü olduğunu zannedenlerden değiliz. Asıl kadını muhakkar, müstekreh gösteren hâl, a'mal-ı hariciyede erkekle müsabakaya kalkışmasıdır, başka bir şey değildir" (s. 515) diyen Muhammed Ferid Vecdi, kadının erkekle aynı şartlarda iş hayatında bulunmasından rahatsızlık duymaktadır. Amerika'da Avrupa'da kadının "mecburen" çalışmak zorunda kalması durumundan bahseder; bazı hükümetlerin bakıma muhtaç kadınların giderlerini üstlenmesinin oldukça faydalı olduğunu bunun İslâm dünyasında da yeniden uygulanması gerektiğini ifade eder: "Kadının hayatı imkân müsait olduğu kadar beytî olmalı, her bir amel-i hariciden tahlis edilmelidir, ta ki vazife-i asliyesini istenilen surette eda edebilsin" (s. 533). Avrupa

ve Amerika'da çalışan kadının evliliğe yanaşmadığını böylelikle neredeyse kendi ölçüleri ile ne kadın ne erkek olan bu kadınların üçüncü bir cins oluşturduğunu (s. 539) söyleyen yazar, Avrupa'da bu nedenle evliliklerin azaldığını ifade eder. Batı'da da aslında kadınlar istedikleri için değil "varacakları adama vermeye borçlu oldukları mehri biriktirmek yahut doğrudan doğruya kendi geçimini sağlamak için" çalışmaktadırlar (s. 554). "Bilakis Şark'ta hangi aile olursa olsun efradı meyanındaki bir kadını hariçte çalıştırmakta muzdar kaldığı günü, eyyamının en meş'umu, en menhusu addeder de bu hâl ile yaşamaktan ise yeraltında bulunmayı tercih eder" (s. 554).

Bu çevirinin yayımlandığı tarihten önce Fatma Aliye Hanım da kadının çalışması konusuna bazı makalelerinde değinmiştir. 1898'de *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin 184. sayısında başlıksız olarak yayımlanan makalesinde Amerika ve Avrupa'daki kadınların hangi nedenlerle çalışıyor oldukları üzerine yorum yapar: "[A]caba Amerika ve Avrupa kadınlarının çalışıp kazanmak yoluna dökülmeleri yalnız kendilerinin o yola heveslerinden mi yoksa icabât ve ilcâât-ı terakkiyat-ı medeniyyeden mi? Parasız kızların kocasız kalmaları, izdivaç için dahi olmazsa kadının kendi masrafı kendinden çıkması aranılmak gibi mesâil gerek izdivaç hususunda ve gerek koca bulamadığı hâlde geçinebilmek için mi kadınları o cihete rağıb ve mecbur kılmıştır? Buraları muhtâc-ı dikkat mevadâddandır" (s. 1). Fatma Aliye Hanım, Amerika'da ve Avrupa'da kadınların medeniyet adına mı, kendi hevesleri için mi yoksa gerçekten paraya ihtiyaçları olduğu için mi çalışıyor olduklarını sorgular. Fatma Aliye Hanım, çalışan kadınların kendi rızaları için çalışmadıklarına inandığını ima etmektedir. Bu durumda, Fatma Aliye Hanım'a göre bir kadın, ihtiyacı olmadığında çalışmayı düşünmemektedir. Parası olmayan kızlar, Avrupa'da evlilik şartı olan, kendi masrafını kadının kendisinin çıkarması gerekliliği nedeni ile evlenememekte ve bu durumda evlenemediği için daha çok çalışmak durumunda kalmaktadır. Fatma Aliye Hanım'a göre bu konular araştırılması ve üzerine düşünülmesi gereken konulardır.

1909'da *İnkılab*'da yayımlanan "Terbiye-i İctimâiyye" (*İnkılab* 8, 1909) adlı makalesinde ise, kadınların namusları ile çalışabilecekleri bir ortam hazırlanabileceğinden bahseder. Ancak Fatma Aliye Hanım'a göre kadına çalışma ortamı oluşturmanın amacı, kadının ekonomik özgürlüğe sahip olmasını sağlamak için değil, genel olarak kadınların çoğunda, meşguliyetsizliğin, işsizliğin neden olduğu ataletin kadınları dedikodu ve rekabet gibi "ahlaksızlık"lara sürüklemesini önlemek üzere, sosyal terbiyeden pay alacakları bir mekânda bulunmalarını sağlamak içindir. Fatma Aliye Hanım'ın, kadınların, özellikle ellerini erkeklerden daha yatkın kullanabilecekleri iş mekânlarında çalışmasının verimliliğinden bahseden ilk kadın olduğu şeklinde değerlendirmelere tâbi tutulmasına neden olan, "Terbiye-i İctimâiyye" adlı makalesi, dikkatli okunduğunda Fatma Aliye Hanım'ın öncelikle hangi nedenle böyle bir teklifte bulunduğu daha iyi anlaşılacak dolayısıyla bu ortamları, kadınları bir işle meşgul ederek faydasız meşguliyetlerden uzak tutmak üzere ve kadınların terbiyesinde araç olacak birer mekân olarak düşündüğü görülecektir: "Kadınlar kendi âlemlerine

bırakılalı, israf ve sefahâtten mesul tutulmayalı, hidemât-ı vatandan vazifesiz bulundurulalı, terakkiyat-ı ulûm ve sanayi-i müşarekâtdan alıkonulalı işsizlikten, meşguliyetsizlikten, bunların birtakımı arasında en ziyade terakki eden şey dedikodu, yekdiğerine rekabet, bühtan gibi ahlaksızlıklardır. Atalet ve meskenetin ahlâka su-i tesir olduğu malumdur. Berher ki fabrikalar bir hayli İslâm kadınlarını namus ve edep dairesinde çalıştırıyor. Bizde basma ve patiska denilen kumaşlar hemen ekmekten sudan sonra gelen havaic-i zaruriyyeden gibidir. Tiredantela su gibi gidiyor. Bizde bir basma fabrikası sahibini ihya eder. Bu gibi fabrikalar açılsa kadınların çalışabileceği gibi daireler olamaz mı? Hiç olmazsa tireyi makaraya saracak basmayı katlayacak olan makineleri idare edemezler mi? Daha olmazsa makaraları kutulara, basma toplarına, denklere de istif edemezler mi? Hâlâ dantelâ fabrikalarında kadın erkekten ziyade istidat göstermez mi? Birtakım işsiz güçsüz kadınlar bir irada tahtında bir müdire idaresinde bulunsalar terbiye-i içtimâiyeden hisseyâb olsalar iyi olmaz mı? Bu suretle aileler arasında sefaletlere de çaresâz olunmuş olmaz mı?" (s. 114). Bu alıntıda da görüldüğü gibi Fatma Aliye Hanım'a göre kendi hâllerine bırakılan kadınlar, bir işle meşgul olmadıkları zaman atalet dolayısıyla kötü alışkanlıklara yönelmektedirler. Yazar ancak bir iş çevresinde bir araya gelirlerse bu alışkanlıklardan kurtulacaklarını söylemekte, sefalet ile kastettiği maddi anlamda yetersizlikse, bu vesile ile ailelerin de maddi anlamda rahatlayacaklarına dikkat çekmektedir.

Muhammed Ferid Vecdi'nin kitapta değindiği bir başka konu da kadının örtünmesi konusudur. Bu konuda da özet olarak şöyle demektedir: "Bütün nev-i beşerin, hususiyle kadınların salah ve selameti için tesettür zaruridir. Zira tesettür kadının zâmin-i istiklâli, kâfil-i hürriyetidir; yoksa nişane-i zilleti, unvan-ı esareti değildir. Mesturiyet kadının kemaline mâni olmaz; belki o kemali tehyie eder" (s. 647). Fatma Aliye Hanım da *Nisvân-ı İslâm*'da kadınların saçlarının örtülmesinin dinin gereği olduğunu ancak yüzü örtmenin sonradan âdet edinildiğini belirtmiştir: "İşte bu tuvaletin üzerine zinetten âri ve bolca bir şey giyilir ve saçlar da bir baş örtüsüyle örtülürse şeriata muvafık surette tesettür edilmiş olur" (s. 95). Ayrıca kadının saçını örtmemekle dinden çıkmadığını fakat günaha girdiğini, örtünün "İslâm'ın şartları"ndan biri olmadığını vurgular (s. 106). "Terbiye-i İctimâiyye"de (*İnkılab* 8, 1909) örtüden bahsederken ise düşüncelerini şöyle ifade eder: "Kadınların terakkiyâtı denildi mi bazı erkekler bunu kadınların başlarını açması suretinde anlıyorlar. Dişilerden de bunu öylece telâkki edenler bulunuyor. Acaba yalvarsalar kadınlar başlarının örtüsünü açarlar mı sanıyorlar? Bu ne yanlış zehâb! Kadınlarımızın hâlet-i rûhiyyeleri hakkında ne büyük gaflet!...Kadınların en şiddetle müdâfaa edecekleri şey başlarının örtüsü olduğunu anlamalıdır" (s. 114-15).

Mehmed Âkif Ersoy'un külliyatı içinde kadın konusunda Abdülaziz Çaviş'in metinlerinin çevirileri de vardır. İsmail Hakkı Şengüler'in aktardığına göre, Tunus asıllı Abdülaziz Çaviş İskenderiye'de doğmuş ve el-Ezher ile Kahire Muallim Mektebi'nde okumuş, tahsilini İngiltere'de tamamlamış ve bir süre Oxford'da Arapça ho-

calığı yapmış İslâm âleminin önde gelen düşünce ve ilim adamlarından biridir (7). Külliyatın 8. cildi Çaviş'in dört önemli eserini içerir. Bunlar sırasıyla Anglikan Kilisesine Cevap, Âlem-i İslâm Hastalıkları ve Çareleri, Hilafet-i İslâmiye ve İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler'dir. "Birinci bölümü oluşturan Anglikan Kilisesine Cevap isimli kitapta Anglikan Kilisesinin İstanbul'daki Meşihat Makamına sorduğu İslâmiyet'in ruhu ve mahiyeti, başlangıcından beri medeniyet ve insanlık üzerinde ne gibi tesirler husule getirdiği vb. gibi pek çok soruya verilen doyurucu cevaplar vardır. Bu cevaplar bugün de gerek Batı'da, gerekse Batılılaşmış toplumlarda var olan zihnî karışıklıkları giderici, aydınlatıcı niteliktedir" (sb7-8). Bunların arasında kadınla ilgili bazı bilgiler de bulunmaktadır. Bunlar ana başlıklarıyla şöyledir: Kadının Şeriat-ı İslâmiyedeki Mevkii, Kadının Yaratılışı, Kadının Hukuk-ı Medeniye ve Zevciye Sahasında Hülasa-i Tarihi, Akvâm-ı Kadimede Kadın, Kadının Yunanlılarca Hukuku, Kadının Romanlılarda Hukuku, Kadının Uhûd-ı Kadimede İrs Ahkâmı, Taaddüd-i Zevcat ve Zevcenin Zevce İtaatı, Ezmine-i Hazırada Kadının Hukuku, Tekâlif-i Diniye ve İtikadda İstiklâl, Temellük, Irs ve Mâmelekte Tasarruf Hususunda Kadınların Hukuku, Muamelâta ve Hemşeriliğe Ait Hukuka Nazaran Kadın.

Tartışmada kadının İslâm dünyasındaki yerine değinmeden önce diğer dinlerdeki konumundan bahsedilerek karşılaştırmaya tâbi tutulur. 1789 Fransız İhtilali'nden sonra Paris'teki kadınların hak arayışları sırasında yaşadıkları zorluklardan, verdikleri mücadeleden bahsedilirken Müslüman kadınlar için şöyle denir: "Müslüman kadına gelince Huda-yı alîm ve hakîmin Kitab-ı Kerim'inde inzal ettiği ahkâm ve hukuk ve vezaif sayesinde cidal ve niza zahmetinden kurtulmuştur" (241). Abdülaziz Çaviş, İngiliz ve Alman filozofları referans göstererek kadının ve erkeğin bedensel farklılıklarından bahseder. Bu fizyolojik farklılıkları dolayısıyla kadının erkeğe göre daha zayıf bir bedene sahip olduğu dolayısıyla fiziksel olarak daha dayanıksız olduğunu ifade eder. Bu nedenle kadın "erkekten daha çabuk usanır ve yorulur ve kuvâyi fikriyesini daha geç toplar. Kezalik ondan daha çabuk fikirlerini ve reylerini tebdil eder. Ve bundan dolayı iradesi, azmi, sebatı daha zayıftır" (254). Sayısal bazı fizyolojik bilgiler verilir. Kadının Yunan ve Roma Hukukunda hemen hiçbir hakkı olmadığından, kadının kendi malına sahip olamama ya da onu dilediğince kullanamama, evlilikle birlikte medeni haklarının yitimi, kocasının ölümünden sonra bir mal gibi hibe edilme, bir başkasına bağışlanma gibi aşağılayıcı durumlarla karşı karşıya kalmasından bahsedilir. Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltere, İsveç, İspanya, İsviçre, İtalya, Portekiz gibi özellikle Avrupa ülkelerinden örnekler verilir. Yabancı ilim adamlarının görüşlerine başvurulur. İslâmiyet ile birlikte kadının hak ettiği değere kavuştuğunu ifade eden yazar, İslâm dininin ufak tefek farklar müstesna olmak üzere tekalif, ahkâm ve sevap konusunda âyetlerde aynı şekilde muhatap alındığından bahsederek âyetlerden örnekler verir. "İngiliz kanunlarına göre İngiliz kadını 1882 sene-i miladiyesinden beri Müslüman kadının bi'set-i Muhammediye'den, yani on dört asırdan beri hâiz olduğu hukuka hemen hemen müsavi hukuka

nail olmuş demektir. 'Hemen hemen' diyorum, çünkü miras hususunda el'an onun dûnundadır" diyen yazar sözlerini şöyle bağlar: "Bu gibi ahkâm payidar oldukça Garplı kadının hukuk-ı medeniyece Müslüman kadının ne kadar dûnunda olduğunu anlamak ve bu hukuk-ı tabiiyeden istifade etmek hususunda ona müsavi oluncaya kadar mücahede etmesi yaraşır" (s. 292).

Muhafazakâr düşüncede ailenin toplumun temeli olduğu ve evlilik olmazsa toplumun çözüleceğine dair görüşler Mehmet Âkif Ersoy tarafından da paylaşılır. Bu noktada da kadına önemli görev düşmektedir. Süleyman Hayri Bolay'ın "Mehmed Âkif'in Düşüncesinde Felsefe Meseleleri" adlı makalesinde aktardığına göre Âkif'e göre aile, vatanın da, devletin de, saadetin de temelidir; eğitimin kaynağıdır (s. 35). "Aile hayatının büyük hücumlara maruz kaldığı ve tehlikeli sarsıntılar geçirdiği günümüzde, Âkif'in aile huzuru ve saadetini tebcîl etmesi ne kadar manalıdır. Çünkü aile, çocukların terbiye edildiği, millî ve manevî değerleri, doğdukları günden itibaren, yaşanarak edindiği sevgi ve şefkat dolu sıcak bir yuvadır. Âkif bu sebeple ilmin, ilim sevgisinin bile ailedeki terbiyede verilmesini ister: "*Bu cehâlet yürümez, asra bakın asr-ı ulûm, / Başlasın terbiyeniz ailelerden oğlum*" (Bolay, s.35). Mehmet Âkif Ersoy, kadının toplumsal konumu hakkındaki tartışmalara bu tercümeler yoluyla dâhil olmuştur. Dolayısıyla bu çeviriler kadın merkezli tartışmalarda ortaya çıkan literatüre dâhil edilmesi gereken önemli metinler olarak görünmektedir.

KAYNAKLAR

Bekiroğlu, Nazan. *Şair Nigâr Hanım*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Durakbaşa, Ayşe. *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Fatma Aliye Hanım. "Başlıksız". *Hanımlara Mahsus Gazete* 184. 1898: 1-2.

——. "İlm ve Cehl". *İnkılâb* 7. 4 Eylül 1909: 1-2.

——. *Nisvan-ı İslâm*. Mübeccel Kızıltan.

——. "Terbiye-i İctimâiyye". *İnkılab* 8. 1909: 113-15.

Kızıltan, Mübeccel. *Fatma Aliye Hanım Yaşamı-Sanatı-Yapıtları ve Nisvan-ı İslâm*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1993.

Süleyman Hayri Bolay, "Mehmed Âkif'in Düşüncesinde Felsefe Meseleleri".

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1986: 29-36.

Şengüler, Hazırlayan. İsmail Hakkı. *Mehmet Âkif Külliyatı*. 7. ve 8. ciltler. İstanbul: Hak Yayıncılık, 2000.

Vecdi, Muhammed Ferid. *Müslüman Kadını*. Tercüme: Mehmed Âkif Ersoy. Sadeleştiren: Mahmud Çamdibi. İstanbul: Sinan Yayınevi, 1982.

İBRAHİM GÜRSES

PSİŞİK SÜREÇLER AÇISINDAN ŞAİR: Bir Yiğit Adam Âkif'i Anlama Girişimi

Şair, bir taraftan diğer ortalama (*average*) insanlar gibi kişisel hayatı olan bir insan tekidir; diğer taraftan da kişi-dışı yaratıcı süreçlere sahiptir. Dolayısıyla birey olarak sağlıklı veya hasta olabileceğine göre, kişiliğini belirleyen süreçleri bulmak için psişik yapısına, sanatının gücünü anlamak istediğimizde ise ortaya koyduğu yaratıcı eserlere bakmamız gerekir.

Sanatçının yaratma kapasitesinin doğuştan-kendiliğinden var olan bir dürtü olduğu söylenebilir. Bir şahıs olarak, değişik ruhsal hâlleri, kişisel amaçları, hayalleri ve iradesi olabilir. Fakat bir sanatçı (şair) olarak yüce bir "insan"dır. İşte tam da bu yüzden şairin içinde iki güç savaşır durur: Birincisi, sıradan insanın yaşadığı hayata, güvene, doyuma, mutluluğa karşı duyduğu özlem; ikincisi ise, her çeşit insani isteği bir yana bırakacak kadar var etme tutkusudur. O yeri geldiğinde her tür zenginliği, saadeti, dünyevi menfaati elinin tersi ile itip kendisini tehlikeye, yokluğa ve bazen itibar kaybına neden olacak davranışlar içine atabilir.

Şairin kişisel hayatı, sanatının temeli değildir; ancak sanatını kolaylaştıran ya da onu engelleyen bir şey olabilir. Ortalama bir insan olarak iyi bir vatandaş yahut nevrozlu bir kimse gibi yaşayabilir. Hayatı ilgi çekici, renkli, bohem veya sade tek düzey, sıradan olabilir. Bunlar şairin eserini açıklamaya yetmez. İçinde yaşadığı toplumun manevî ihtiyaçlarını tespit etmek ve o ihtiyaçları gidermek gibi ağır bir yükü üzerine almış olan şair, omuzladığı bu yükten veya kişilik özelliklerinden dolayı bazen karşımıza tutkuyla bağlı, huysuz, geçimsiz ve kaprisli bir birey olarak çıkabilir. Bu olumsuz hatta marazî sayılabilecek belirtilerden (semptom) dolayı sanatı yaratan şeyin hastalıklı bir ruh hâli olduğu dahi söylenmiştir. Aslına bakılırsa bu görüşü destekleyen örnekler de az değildir: van Gogh çıldırmıştı. Gaugin ve Hölderlin içe kapanık (*schzoid*) idiler. Poe, alkolikti. Sylvia Plath genç yaşta intihar etmişti. Nietzsche ise bir psikotikti. Necip Fazıl'ın iflah olmaz tutkuları ve bağımlılıkları vardı. Âkif, kendinin dışında her şeye kendini adamıştı. Örnek şahsiyetlerimizde görüldüğü gibi yaratıcılığın ciddi psikolojik sorunlarla bütünleştiği muhakkaktır. Peki ama psikolojik rahatsızlık veya en azından ruhsal hastalık belirtileri kendi içinde bu kadar yaratıcı bir şey midir ki Hölderlin, Plath ve diğerlerinde muhteşem bir şiiri, Nietzsche'de felsefeyi, van Gogh' ta resmî ortaya çıkarmıştır?

Yaratıcılık ve özgünlüğün ortak akla uymayan kişilerle bütünleştiği apaçıktır. Fakat bu, yaratıcılığın zorunlu olarak nevrozun ya da başka bir ruhsal rahatsızlığın ürünü olduğu anlamına gelmez. Nitekim bazı sanatçıların kimi kaprisli ve farklı davra-

nışlarını taklit edip kendini onlardanmış gibi gösteren pek çok kişi, sanat değerine ulaşamamış ürünleri ve sanatçı tripleriyle birlikte yok olup gitmiştir. Ayrıca biz şairin ya da sanatçının nevrozunu tedavi edersek artık onlar yaratmayacaklar mıdır? Bunun yanında psikiyatri kliniklerinde tedavi gören onca nevrotik, depresif, psikotik niçin sanat ürünü verememiştir? Daha da ileri gidersek, psikanalistlerin dediği gibi şairin şiirini şuuraltı süreçler, yüceltmeler (*sublimation*), çocukluk tecrübeleri ve telafi gibi aslında başka bir şeyi başarmaya çabalamanın yan ürünü olarak görürsek, yaratıcı ürün olarak ortaya koyduğumuz eserin değeri sahte olmaz mı? Ve bütün bunlar *indirgemecilik* değil midir?

Peki o zaman şair niçin şairdir ve sanatçı niçin yaratır? Nedir bu yaratıcılık denilen şey? Bir kere gerçek bir şair (sanatçı) için *şair* olmak varoluşsaldır. Şiir onun için *mutlak zorunluluktur*. Bir meşe palamudu, meşe palamudu olmaktan başka bir şey olamazsa, şair için de bu böyledir. Doğuştan ve öğrenilmemiş bir kabiliyete sahip olarak o, yeni bir şeye varlık kazandırma sürecini bütün boyutlarıyla yaşar. Sıradan insan için söylemesi kolay fakat bulması zor ifadelere hiç zorlanmadan hayat verir.

Şair eseri ile ölümsüzleşir. Bu apaçıktır. Fakat eğer Sokrates'in dediği gibi "yaratma ve bu yolla ürün verme insandaki ölümsüz olma güdüsünün bir ürünü" ise, soyadının devamı için birçok erkek çocuğa sahip olan veya ağaçların üzerine kendi ismini kazıyan insanın çabasıyla şairin yaratımını bir tutmuş olmaz mıyız? Bu sanatçının kendini ve ürününü hafife almak değil midir? Hiç şüphesiz kalıcı olma isteği, şairin yaratımı için bir neden değil sonuçtur. Ve sonuç, kendi nedenini kendi dölleyemez.

Belki de sanatçı kendini ve kişiliğini aramak için yaratmakta ve bu yolla kişiliğini bulmaktadır, denebilir. Elbette bir sanat eseri ortaya koymak, şiir yazmak vs. bireyin (sanatçının) kişiliğine farklı bir yapı kazandırıyor olabilir. Ya da şu veya bu yolla kişilik bulma belki yaratıcılığı açıklayabilir. Fakat bu eserin şu eserden daha büyük ve daha değerli olduğunu açıklayamaz. Güçlü şahsiyetler, kişiliği oturmuş sanatçılar o zaman sanat ürünü vermeyi (yaratma) bırakırlardı. Yaratıcılığı kişilik arayışının bir sonucu olarak değil, kendine özgü (*sui generis*) bir kişiliğin neticesi olarak görmemiz gerekmektedir. Nasıl ise öyle olan ve kendini başka bir "benlik" biçiminde değiştirme gereği duymayan varlık olarak şair kişilik; fikir ve kanaatlerini cesaretle ortaya atan, mütecessis, düşünce ve hükümlerinde bağımsız, uğraştığı işe tam manasıyla kendini veren, sezgileri kuvvetli, ısrarlı, otoriteler öyle istiyor diye her şeyi hemen kabul etmeyen, kültüre ve kurallara aykırı hareket etmekten çekinmeyen, toplumsal şerit üzerinde paket gibi giden insanlara inat, aykırı giden, kendine özgü değer yargıları geliştiren, tehlikeleri göze alan (cesur), geride bekleyen bir sevgili-çocuk-statü gibi fenomenlere aldırış etmeden çekip gidebilen, haykıran (cüretkâr) biridir. O var etmekten korkmayan bir *kahraman kişilik*tir.

Şair her tarafı kötülüklerle dolu dünyada bir güzelliği sunmak, çamurlu sokaklarda paçaları kirlenmeden yürümek ve yürütmek, bütün çıkışların kapandığı yerde bir çıkış yolu bulmak ya da buldurmak zorunda olan insandır. Bir doğum sancısı çeker

gibi ürününü var etmezden önce gerginlikler, sancılar yaşayabilir. Kendini ve etrafındakileri acıtabilir. Ama eser ortaya çıkınca bir boşalma (*katharsis*) yaşar. Bir annenin doğurduğu çocuğu ilk defa kollarına aldığı gibi onu sahiplenir ve kıskanır. Sonra onu paylaşır; yol göstermek, yön tayin etmek için, liderlik etmek için paylaşır. İçdünya ve dışdünya arasındaki kopukluğu bir köprüyle bağlamak için yaratır.

Şair herkesten farklı açılıp kapanan algı kapılarına, bilinç ve zihin yapısına sahiptir. Ortalama insanın farkına varamadığı şeyin şuuruna varır. Ona bu yüzden "şair" denir. Onun içinde hiç durmadan çalışan, Jung'un ruhun organı dediği aktif imgelem (active imagination) mevcuttur. Aktif imgelem zihnin fotoğraf çekme kapasitesidir. Kolektif bilinçdışımızın içinde kendiliğinden var olan arketipleri (ilkörnekler) canlı yaşantılara dönüştürür. İmge kişinin dışında değil, fakat varlığının ta içindedir, varoluşunda kendisiyle birlikte var olandır ve tanrısal kapasiteyle uyumludur. Çünkü Tanrı imgelem gücüne sahiptir ve evreni onu hayal ederek (*imagination*) yaratmıştır. Gerçek bir şair sırf bu yüzden tanrısal bir iş görür. Yaratıcılık da budur.

İçinde aktif imgelemin işlemekte olmadığı bir insan şair olamaz ve sorunların kalbine giremez. Aktif imgelem bir emme-basma tulumba gibi şairin kolektif bilinçdışının derinliklerinden –ki bu alan insanın Tanrı'ya en yakın (komşu) tabakasıdır– yol gösterici hakikatleri çekip çıkarır. Şair kavramlarını, te'vil ve yorum gerektirebilecek sembolleri tanrısal alandan devşirdiği için, Tanrı bazen onun dilinden konuşur. Sokağın iki yakasını (yaratan ve yaratılanı) birleştirmek üzere bir köprü var eder ve bunun asıl işlevi özgürleş(tir)medir. Bu süreç kişinin (şair) saklı ve görünür arasındaki uygunluğu bularak yaşantılanan, sezilen, şuuruna varılan her şeyi bir sembole dönüştürmesini sağlar. Kendi ölümsüz bireyselliğinin farkına varır ve Tanrıyı kendinde bilir-tanır. Bir kez sembolleştirme başladığında, imgelem durmaz ve şair, ruhunun derinliklerindeki tarladan devşirdiklerini söylemeden, yazmadan, ifade etmeden duramaz. Canlanan imgeler en güçlü hakikat kadar güçlü bir biçimde kendini şaire dayatır. Keskin bir çakıl taşının çıplak ayağımıza yaptığı basınç kadar imgeler de şaire mukavemet eder ve şair bunu haykırmaktan geri duramaz.

Yeni biçimleri ve sembolleri hemen dolaysızca ortaya çıkaran şair, bazen de şiirini öfkesinden çıkarır. Bu öfke şairin tutkusunu tutuşturmak, yeteneklerini ortaya çıkarmak, yakıcı kavrayışlarını vecd içinde bir araya toplamak için zorunludur. Böylece şiirinde kendini aşabilir.

Öfke (hınç değil) toplumda bolca bulunan adaletsizliğe, zulme, haksızlığa riya ve ahlaksızlığa karşıdır. İster siyasî, isterse dinî alanda olsun en büyük değer kazananlar dalkavuklar ya da statükocular değil, başkaldıranlardır. Şair öfke duyarak; ama yıkmadan başkaldırır. Herkesin korkup pustuğu yerde o, cesaretle canavarın tek dişinin kaldığını görür ve başkaldırır. Çünkü şair yaratma cesareti olan bir yiğit adamdır.

Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir îmânı boğar,
«Medeniyyet» dediğin tek dişi kalmış canavar?

KAYNAKLAR

ARASTEH, A. Reza, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş* (çev. Bekir Demirkol, İbrahim Özdemir), Kitâbiyât Yay., Ankara 2000

ARIK, Alev, *Yaratıcılık*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987

ERİNÇ, M. Sıtkı, *Sanat Psikolojisine Giriş*, Ayraç Yay., Ankara 19998

KISA, Cihat, *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir 2005

MASLOW, Abraham H., *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*, (çev. H. Koray Sönmez) Kuraldışı Yay., İstanbul 1996

MAY, Rollo, *Yaratma Cesareti* (çev. Alper Oysal) Metis Yay., 2. Baskı, İstanbul 1998

SPIEGLEMAN, İNAYET HAN, FERNANDEZ, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, (çev. Kemal Yazıcı, Ramazan Kutlu) İnsan Yay., İst 1994

YANBASTI, Gülgün, *Kişilik Kuramları*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990

ERDAL ÇAKIR

TEKİRDAĞ VATANDIR DA KARPUZ KABUĞU VATAN DEĞİL MİDİR?

Mehmet Âkif, bahtını sırtlamış, bahtının omuzlarından bakmayı adamlık saymamış ve hayatını, her bir tuğlasını kendi elleriyle yerleştirmek suretiyle inşa etmeyi yeğlemiş bir kişiliktir. Bu da zorlu bir hayatı, dolayısıyla da zorlu bir kişiliği doğurmuştur. İsmi, her nerede ve her kim tarafından telaffuz edilirse edilsin, Mehmet Âkif imajı, zihinlere şairliğinden daha fazla şeylerle hücum eder ve çarptığı her zihinde düğme ilikleten bir seciye olarak belirir. Çünkü o, bir imaj adamı, bir şair, bir aksiyoner olarak bilinmek yerine Mehmet Âkif olmayı seçmiştir. Yani taş atan, güreş tutan, Rumeli göçmeni bir baba-oğlun Rumeli şivesiyle yaptıkları muhabbeti dinleyebilmek için evini Rumelili ailenin yanına taşıyan ve onlara komşu olmayı o an hayatının merkezi kılan, *Mesnevi* derslerine devam eden, *Varidât*'ı okuyabilmek için bir sürü meşakkate katlanan bir adamdır. Ayrıca, Mithat Cemal Kuntay'ın ifadesiyle "*Âkif için Tekirdağ vatandır ama Tekirdağ'da yetişen karpuzun kabuğu da vatandır*" hassasiyetini tebarüz ettiren, İslâm âleminin içinde bulunduğu durumdan yola çıkarak kimliğini ve kişiliğini haykırışın ve ıstırabın vatanı hâline getiren, tanığı olduğu münferit bir trajediyi şiirle duyuran (Hasta şiiri) komplike bir duyarlıktır Âkif.

Âkif şair olmayı seçmemiştir; şiiri seçmiştir. Şairliğinden söz edeceksek, onun şairliğe ve şiire olan yaklaşımlarını gözden kaçırmamalıyız. Buradan Âkif'in, aslında şiiri, sadece söyleme gereği duyduğu şeyleri söyleyebilmenin bir aracı gibi gördüğü hükmünü çıkarmamalıyız: Yeteneğinin farkındadır çünkü ve bunu çok önemser. Şairlik istidadının kendisine dayattığı şeyi bilir ve bu istidat ona şiir söyletir. Bundan kaçmanın mümkün olmadığı, bir üst bilinç olarak Âkif'te yaşamı boyunca kendini hissettirir. Ancak Âkif, şairliğinin kıymet-i harbiyesini ne tartışır ne de bunu dert edinir. Birkaç dostuyla şiirine ilişkin yaptığı mübaheseleri –ki o da çok azdır– dışarıda tutacak olursak, şairlik kumaşının niteliği ile alakalı değerlendirmeleri sırtına vurup gezen bir adam değildir. Kendinden emindir ve şiirini hiç mesabesinde görebilecek kadar da özgüven sahibidir. Bu ifadelerden Mehmet Âkif şiirine bir zırh giydirmek istediğimiz anlaşılmamalıdır. Korunma altına alınarak gölgede bırakılan hiçbir şeyin büyümeyeceği gibi şiir de büyümez. Toprağa atılmayan, açık alanda bırakılmayan, güneş görmeyen, çapalanmayan, sulanmayan bir tohum özünde hangi kudreti saklıyor olursa olsun varlık bulmuş bir kudreti ifade etmez. Övgü ve yergiden ki özellikle yergiden uzak tutulmaya çalışılan şiir veya insani üretimler de varlık bulma imkânlarından mahrum bırakılmış olur.

Mehmet Âkif, Doğu şiirinde vukûfiyet sahibidir; Batı şiirine ise başta Victor Hugo olmak üzere vâkıftır. Sa'dî'yi, Hâfız'ı ve Mevlânâ'yı çok sever. Dante ve Hugo

da elinden, dilinden eksik etmediği Batı şairleridir. Divan şairlerimizden Nef'î, favori isimlerindendir. Divan şiirini bilmesine rağmen bu şiire genel anlamda mesafeli bir duruşu vardır. Özellikle Divan şiirinin öne çıkan kimi şairlerini tematik ve hayata bakış olarak sorunlu bulur. Ama bu Âkif'in Divan şiirini görmezden geldiği ve bilmediği sonucunu da doğurmaz.

İstiklâl Marşı ve "Çanakkale Şehitlerine" adlı şiiri Mehmet Âkif'in geniş kitlelerce tanınmasını sağlayan en önemli şiirleridir kuşkusuz. Bilhassa İstiklâl Marşı Şairi sıfatını kazanmış olması onu, kitle üzerinde saygın bir konuma taşımıştır. Fikren muarızı durumunda olan ya da kişiliğine ve şairliğine antipati duyanları bile ihtiyatlı olmaya sevk etmiştir.

İstiklâl Marşı, Çanakkale şehitleri için yazdığı şiir ve "Bülbül" şiiri birlikte okunmalıdır. Çünkü bu üç şiir, bir milletin tarihinde yaşanacak ender dönemlerden birine, o dönemin psikolojisine, mevcut durumuna, yokluğuna-yoksulluğuna, beklentilerine ışık tutmaları bakımından son derece etkili birer tanık konumundadır. O günlerin hissiyatını, İstiklâl Marşı Şairinden daha etkili bir biçimde verebilen de çıkmamıştır. Savaş devam etmektedir ve dönemin en tiz çığlığı, Mehmet Âkif şiirlerinde tecelli etmektedir. İmparatorluk bakıyesini ganimet olarak gören müstevlilere o günün şartlarında karşı koyabilmenin zorluklarını gayet iyi bilen, kaybedilmekte olanın sadece toprak parçası ve bağımsızlık olmadığını fark eden Âkif, bütün bir İslâm coğrafyasının mazisinin de köleleştirilmek istendiğinin idraki içindedir. Sözünü ettiğimiz coğrafyanın tahtına saldırılmaktadır ve bilinmektedir ki saldırılan şey toprak kapma ameliyesinin çok ötesinde bir şeyi hedeflemektedir: O da beynin yok edilmesidir. Bir diğer anlamıyla birliği oluşturan ve ona hayat veren şuurun imhasıdır söz konusu olan. Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî otoritesini teşkil ve temsil eden alanların ve periferisinin işgali, özellikle de payitahtın ele geçirilmesiyle aleniyet kazanmış olan şuur imhası planları, Âkif'in "*Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem*" dizesinde açık bir biçimde ilan edilmektedir. Bu harem-gâh, en azından kendine ait olanı üretmeyecektir artık. İstiklâl Marşı'nda "*Değmesin ma'bedimin göğsüne nâ-mahrem eli*" dizesiyle de aynı hassasiyet üzerinde yoğunlaşmaktadır. İstiklâl Marşı'ndaki millet ve yurt kavramları, bildik anlamda bağımsızlık ve işgalden kurtulmayı içerdiği kadar İslâm'ın hareminin kurtarılmasının gerekliliğini de öngörmektedir.

Âkif samimi bir adamdır. Özümsemediği, benimsemediği hiçbir şeyi ona söyletmek mümkün değildir. Yoruma ihtiyaç duyurmaksızın, yurt diyorsa bu bildiğimiz yurttur; ırk diyorsa bildiğimiz anlamda bir ırktan bahsediyor demektir. Bu da son derece tabiidir ve fıtrîdir. Açıklanmaya muhtaç olan nokta şudur: Bu yurt, Âkif'te, tüm İslâm milletlerinin harem-gâhı durumundadır. Haremin elden çıkması, harem sahibinin haremden kovulması, bu yurt ve bu yurdun sahibi olan ırk kadar diğerlerini de ilgilendirmektedir. Sahipsiz kalmak, hamiyi kaybetmek harem sahibinin yok olacağına işaret edeceği gibi nesepsizlik tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere Mehmet Âkif Ersoy adının, İstiklâl Marşı şairi olmasının yanı sıra, en güçlü çağrışımlarından biri ahlak diğeri de ilkeliliktir. Şöhretli şairliğiyle birlikte milletvekilliğini de hatırlayacak olursak sahip olduğu statüyü onlara taşıma konusunda son derece ilgisiz davranmış ve hep sadeliği tercih etmiştir. Toplumda parıltı oluşturan tarafıyla hiç ilgilenmediği gibi bundan şiddetle kaçınan bir tutum sergilemiştir. O, sürekli alarm veren, hedef gösteren, çözümler öneren, aymazlığın her türlüsüne karşı öfkeli bir duruş sergileyen ve boynundaki kemendi göstererek onun herkesin boynuna takılı olduğunu haykıran, enerjik bir şahsiyettir. Kişisel yaşamında ise kendisine (en çok da kendisine) herhangi biri muamelesi yapmış ve bunu vazgeçilmez bir hayat tarzı olarak benimsemiştir.

Mehmet Âkif'in hedef kitlesi bütün Müslümanlardır. Şiirlerindeki kafiyeyi mezkûr kitlenin başına bir tokmak gibi vurur daima. Sorular sorar, neden böyle olduk der, kendisine, dolayısıyla İslâm ümmetine kıyasıya hücum eder.

Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayalimden geçerken şimdi, fikrim hercümerc oldu,
Selâhaddîn-i Eyyûbî'lerin Fâtih'lerin yurdu.

Elden çıkan hak-i ecdattır: Ecdada ait olan her şey. Âkif'e göre, İslâm âleminin evvelen bir sinerjiye ihtiyacı vardır ve bu mevcuttur. Ancak bu sinerji, çeşitli etkenlerle darmadağın bir tablo sergilemekte, uyanış için gerekli zihinsel yapı oluşturulamamaktadır. Ümmetin tümünün üzerine âdeta ölü toprağı serpilmiş ve bir uyanma emaresi göstermeyen bu uyku hâli, Âkif'i delirtmektedir. Tahkiye tarzında kaleme aldığı şiirlerinin büyük kısmı bir öfke seli hâlinde akar.

Âkif her şeye rağmen umudunu yitirmez ve münadi vasfını elden bırakmaz: Şair, bilge ve tepeden tırnağa bir seciye adamı olarak.

GÖNÜL UTKU

NİL'E DÜŞEN İZ

"Âkif'in kalbine girerken fakir adam giyinmez, zengin adam soyunur, ikisi de o kalbe çıplak girerdi.'
Mithat Cemal

Bir toprağın insanlarının o toprağın bağımsızlığı için canla savaş verdikleri dönemleri vardır. Böyle bir mücadelede öne çıkan kahramanlar o toprakların yazgısının da resmi gibidir.

Mehmet Âkif bu toprakların yazgısını kendi yaşam hikâyesiyle bütünleştirmiş bir düşünürdür. Ne ki Âkif, vatanın kurtuluşunu doya doya yaşayamaz. Millî Mücadele'nin bu topraklara kazandırdığı bağımsızlık onun on bir yıl süren sürgününün başlangıcı olur.

Mısır'a gidişiyle ilgili pek çok rivayet, Âkif'in konu edildiği her yerde geçer. Gerçeğin rivayet ile bütünleştiğinde gösterdiği reaksiyon ya da ortaya çıkan devasa söz yığını yeni bir gerçeklikle bize ulaşır. Ama bir de yaşanmış vardır. Ne orası burası yontularak biçimsiz hâle getirilmiş gerçekliğe benzer, ne de ruhun derinliklerinde duran ve insanın karanlık yönünü vurgulayan yorum direğine tosladığında başka bir gerçekliği kabul etmeyen rivayete eştir. Yaşanmış, sonuna iliştirdiği zaman ekiyle eşsizdir. İnsanların her türlü dokunuşundan berîdir.

Ve biz şimdi yaşanmışla ilgileniyoruz.

Nil'e Dokunuş

Mısır'ın diğer Arap ülkelerine nazaran dinamik İslâmî hareketliliğiyle, kültürel dokusuyla ve Nil'in oluşturduğu aurayla İstiklâl şairi için bir başka anlamı vardı. Ne ki ora aynı zamanda ehramlar, firavunlar mekânıydı. Bin bir debdebe içindeki saray yaşamları hâlâ uzantısını sürdürmekteydi.

Onun mısralarından, hakkı haykırabildiği her yerin vatan olduğunu biliyoruz. Bu belki sürgün geçen on bir yıl için bir teselli olabilir.

1923'ün kışında can dostu Ali Şükrü Bey, Meclis'teki muhalif sesi temsil ediyordu. Bunu içine sindiremeyen bazı kişiler, bu muhalif sesin kısılması gerektiğine inanmış olmalılar. Topal Osman adlı eski çete üyesinin Ali Şükrü Bey'in canına kastetmesi tam bir şok etkisi yarattı. Artık anlaşıldı ki muhalif sesler sinecek.

Mehmet Âkif, kadim dostunun bu akıbeti karşısında bir kez daha yıkıldı. Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak sık sık gittiği ülke, artık kendini hepten çağırıyordu.

Yaşanan manzaranın Âkif'i bir başka toprağa mahkûm etmesi pek tabii görünse de asıl ipleri koparan başka bir olaydır. Yıl 1925. Şubatın 13'ü. Terakki Perver Fır-

kası Şeyh Said ayaklaması gerekçe gösterilerek kapatılır. Bununla beraber pek çok dergi ve gazete de susturulur. Bahar başına kadar bu durum devam eder. Mart sonunda ise Âkif'in fikir babalığını yaptığı pek çok Arap ülkesindeki bürolarda da dağıtılan, yayın dünyasında ümmet fikrini hep diri tutmuş, çizgisi net, *Sebîlü'r-Reşâd* da kapatılır. Başında bulunan Eşref Edip içeri alınır. 1908'den beri yayınlanan 641. sayısını veren derginin kapatılması, Âkif için onulmaz bir yaradır. Artık vatanın geleceğiyle ilgili ciddi kaygılara sahiptir Âkif. Haberi alır almaz Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak gittiği Mısır'dan geri döner. Ama İstanbul, bıraktığı İstanbul değildir artık. Eşref Edip vatana ihanet suçundan idam istemiyle İstiklâl Mahkemeleri'nden birinde sorgudadır. *Sebîlü'r-Reşâd* kapatılmıştır. Pek çok arkadaşı tevkif edilmiştir. Hatta o dönemde kendisinin de polis tarafından takip edildiğine dair bir hâtıratta not mevcuttur. Ruhi Naci Sağdıç hâtıralarında, Şefik Kolaylı'nın Âkif'in kendisine: *'...peşine polis takıp takip ettirilmesinden müteessir olarak yurdu terk etmek zorunda kaldığını'* söylediğini kaydeder.

Bu ortam karşısında ancak yıl sonuna kadar İstanbul'da kalabilirdi. 1925 sonunda bir daha dönmemek üzere Mısır'a hareket etti.

Mısır'da Zaman

1926 başında Âkif artık Mısır'dadır. Yine Abbas Halim Paşa ile beraberdir. Onun köşkünün hemen yanında bir mekânı vardır. Ama bu kez misafir değildir. İki yıl boyunca sürecek olan bu yalnızlık Âkif'in, *Servet-i Fünûn*'a gönderdiği şiirlerle bir nebze olsun azalacaktır. Bu dönemde Âkif, TBMM'nin bazı hatırı sayılır kişileri vasıtasıyla kendisine zorla verilen Kur'an tercümesiyle meşguldür. Mısır'ın tarihten gelen debdebesi ve saray alışkanlıklarının her tarafta görüldüğü sokaklara pek çıkmaz. İçe kapanık, vatanı için sarsıladuran bir düşünür vardır karşımızda. Bu dönemin şiirlerinde daha lirik ve tevekküle dayanan bir ruh görülür. Gür ses ve haykırışlar yerini, hüzün dolu mısralara terk etmiştir. Onun ruh hâlini yansıtan mısralar salt vatandan uzak olmanın hasretiyle kaleme alınmış değildir. Orada ve o ruh hâlinde bile ümmetin kurtuluşunu düşünür ve yanar.

Onun görüştüğü insanlar tıpkı İstanbul'daki gibi mütevazı insanlardır. Hâtıralarda geçen bir olay bu anlamda önemli ipuçları verir.

Bir gün, bir Mısır asilzâdesi onu yemeğe davet eder. Abbas Halim Paşa da orada bulunacağından Âkif, bu davete ret cevabı veremez. Akşam olduğunda yürüye yürüye konağa gider. Kapıdakiler *'Ne istiyorsun?'* derler. O, *'Davetliyim.'* deyince hepsi gülüşür. Bu adam davetli olur da yaya gelir mi, diye düşünmüş olmalılar. Kısa sürede Abbas Halim Paşa dışarı çıkar ve durumu izah eder. Gülüşenler, Âkif karşısında mahcubiyet içinde kıvranırlar ama *'Âkif, bir daha yaya gelenleri sofralarına almayan adamların evine gitmeyeceği'*ne ahdeder.

Bu dönemde 'içeride' bir Âkif söz konusudur. Tercümeyle hemhâl olan, şiirleriyle baş başa bir Âkif. Yine bu dönemde Fuat Şemsi ile olan yazışmalarında *Safahat*'ın tamamlanmış baskıları üzerinde durduğunu biliyoruz.

Aradan iki yıl geçer. Âkif artık ailesini de yanına almak ve Abbas Halim Paşa'nın misafirperverliğine duyduğu minnetle daha yerleşik bir düzene geçmek ister.

Hilvan, Âkif'in ailesiyle beraber kaldığı ve Mısır günlerine Âkif'in damgasının vurulduğu yer olarak anılabilir. Ne ki Hilvan, Âkif'in maddi sıkıntılarının da başladığı yer olacaktır.

Hilvan'da, Mısır'da geçen inziva günleri sona erer. Her şeyden evvel aileyi geçindirecek bir maişet bulmak gerekir. Kendisine Kur'an tercümesinden peşinat olarak verilen paranın iadesini düşündüğünden, kalıcı bir iş için önce Abbas Halim Paşa'ya durumu arz eder. Eşref Edip'e yazdığı mektuplarda nakde çok sıkıştığını ve mutlaka bir iş yapması gerektiğini vurgular. *'Eşref, başıma dolamak istediğin işi (tercüme işini) başarmak için her şeyden evvel nakit, vakit vukuu lazım. Ben refikamın senelerden beri devam eden hastalığı, memleketin de pahalılığı dolayısıyla fevkalâde muzayaka çekiyorum. Çoğu zamanlar Hilvan'dan Mısır'a inmek için yol parası bulmak müşkilatı çekiyorum.'* der.

Âkif, mektubunu *'Allah acizlerin mu'ini olsun'* diye bitirir.

1929 Aralık ayında Mahir İz Bey'e Âkif'ten bir mektup gelir. Mısır Dârülfünûn'unda Türkçe dersi vermeye vazifelendirilmiştir. *'...bakkala, kasaba rezil olmadan, Dârülfünûn efendilerinin garip-mütevazılıklarına dehalet eylemek'* makul görünür.

Bu olaya vesile olan kişi Mısır'da Kahire Üniversitesi Farsça profesörü olan Abdulvehhab Azzam'dan başkası değildi. Onun yaşamında önemli bir yeri olan Azzam, Âkif'le ilk karşılaştığı günü şöyle anlatır: *'Evine gittim. Kapıyı çaldım. Altmışlık, kırçıl, sağlam yapılı, utangaç, mütevazı bir adamla karşılaştım. Oturduk, biraz konuştuk, bu konuşma ile aramızda samimi bir dostluk oluştu. Dostum gerçekten çok utangaçtı. Az söyler, çok düşünür, uzun zaman sükût eder inzivayı sever, toplantılardan kaçardı. Bu yüzden kendisiyle bol bol buluşabiliyor, sohbetinden istifade ediyordum. Kendisini arayıp da evinde bulamadığım nadirdi.... en büyük zevki ya benim onu ziyaret etmem ya da onun beni ziyaret etmesiydi. Baş başa konuşur, maziden hâlden bahsederdik. Muhabbetimiz ciddi bahisler ve latifelerle geçer, tarih ve edebiyat sahalarında dolaşır Müslümanların ahvalini anlamaya çalışırdık...'*

İlim çevresini Âkif ile buluşturarak onun Cemaleddin Afganî ve Muhammet Abduh'a uzanan serüvenine vesile olan Abdülvehhap Azzam'ın Âkif'ten öğrendiği ve tanıdığı düşünür Muhammed İkbal'den başkası değildi. *'Toplantılarımızın en güzeli Muhammed İkbal'in şiirlerini okuduğumuz zamanlardı. İkbal'i bana tanıttıran o idi. Kendisi bir gün bana İkbal'in 'peyam-ı maşrık' adını taşıyan şiir mecmuasını vermiş ve ben o sayede İkbal'i tanımıştım.'* diye anlatır.

Âkif'in İkbal ile ilgili düşünceleri karşısında coğrafya fakültesi profesörlerinden biri asistanına şunları diyordu: *'Eğer Âkif'in Mısır'a karşı yalnız bu hizmeti başka biri yapsaydı onun mensup olduğu milletin aydınları büyük gurur duyardı. Ne yazık ki bizde bu olayı bilen bile yok.'*

Üniversiteye önce ücretle sonra da maaşla Türk edebiyatı profesörü olarak devam etti. Bu dönemde ilim çevreleriyle İslâm ümmetinin geleceğiyle ilgili uzun süren sohbetler yapardı. Çağdaşı olan Muhammet İkbal onun âbidesi gibiydi.

Üniversite dışında evinde bulunduğu zamanlarda dinlenmek için plak dinlerdi. Bilhassa Şerif Muhiddin Bey'in *'Şark'ın sevgisi'* ve *'koşan çocuk'* ezgilerini derin düşüncelere dalarak dinlerdi. Mısır'da aldığı plaklar arasında biri vardı ki ilk dinlediğinde onu gözyaşlarına boğmuştu. Bu kişi Şeyh Mahmut'tu. *'Ey saba rüzgarı selamımı git vatan evlatlarına vatan vadilerine söyle, bir gün kader müsaade ederse onların hayalini velev ki rüyada olsun göreceğim.'*

Âkif'in yurda döndükten sonra 1936'da *Yedigün*'de yayımlanan röportajında *'Mısır'ı sevdiniz mi?'* sorusuna verdiği cevapta hüzünle karışık duygular bulunur:

'Var, güzel tarafları var... bilhassa kışın... Hoş yazın da sıcak iklimlerde bulunduğum için mustarip olmazdım. Fakat İstanbul başka.' Yine bu ve benzeri röportajlarda, özellikle üniversite hocalığıyla beraber, Mısır ilim hayatına, matbuat dünyasına ilgi gösterdiği ve bunlarla ilgili aydınlatıcı fikirleri olduğu görülür.

Yıl 1936...

Beyaz bir vapur Galata rıhtımına yanaşır. Vapurun merdivenlerinden on bir yıllık hasreti sırtında taşıyan, omuzları çökmüş, iç organlarının kendisine isyan ettiği yaşlı bir adam iner. Sağ koluna girmiş refikası İsmet Hanım ayaklarının bir an önce vatan toprağına basması için merdivenleri inmesine yardım etmektedir. Vatanın kaderiyle bütünleşen Âkif artık İstanbul'dadır.

YÜCEL YİĞİT

MEHMET ÂKİF'İN BALIKESİR HİTABESİ

Osmanlı İmparatorluğu, Almanya'nın tahrik ve teşvikiyle girdiği I. Dünya Savaşı'ndan; siyasî ve askerî şartların aleyhine dönmesi nedeniyle 30 Ekim 1919 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. İtilaf devletleri, mütareke şartları mucibince Anadolu'nun işgaline başlayınca, muhtelif yerlerde silahlı direniş örgütleri kuruldu. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden bir gün sonra aralarında gayrimüslimlerin de bulunduğu Balıkesir eşrafı, "Okuma Yurdu'nda" toplanarak İzmir'den Balıkesir Belediyesi'ne çekilen ve İzmir'in işgalini bildiren telgrafı değerlendirdiler. 19 Mayıs 1919 tarihinde gayrimüslimlerin gelmemesi için Alaca Mescit'te bir mevlit bahanesiyle Mehmet Vehbi Bey (Bolak), Belediye Reisi Keçecizâde Hafız Mehmet Emin Efendi, Zarbalı Hulusi Bey, Maarif Müdürü Sabri Bey gibi vatanperver kahramanların girişimiyle toplanan Balıkesir'in ileri gelenleri, devlet otoritesinin, ordunun, meclisin, kaynağın, daha da önemlisi ümidin olmadığı bir ortamda, silahlı mücadeleye karar verdiler. Böylece Balıkesir, Anadolu'yu müdâfaa hususunda diğer vilayetlere ön ayak olmak şerefini kazandı. Tıpkı Rumeli'yi yurt tutma ülküsünü gerçekleştirdikleri gibi.

Yoksulluk içerisindeki milleti, yirminci yüzyılın ilk çeyreğindeki savaşlar, maddi ve manevî olarak iyiden iyiye kemirmişti. Görünürdeki acıların belki de en ağırı ümitsizlikti. Türk milletini düştüğü yerden kaldıracak, Millî Mücadele'nin ve hürriyetin hangi koşullar altında kazanabileceğini hatırlatacak, milleti yüreklendirecek kahramanlara ihtiyaç vardı. Balıkesir Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi'nin: Soma-Savaştepe, Akhisar-Salihli ve Ayvalık cephelerinde mücadele ettiği bir dönemde, Mehmet Âkif, dostluklarını geçmişe dayanan Hasan Basri Bey'in (Çantay), davetlisi olarak 21-22 Ocak 1920 tarihleri arasında Balıkesir'e geldi. (Yaptığımız araştırmada Mehmet Âkif'in tam olarak ne zaman Balıkesir'e geldiğini tespit edemedik. Zira, 23 Ocak 1920 Cuma günü Mehmet Zağnos Paşa Camii'nde bir hutbe irat ettiğine göre bundan birkaç gün gelmiş olabileceğini tahmin edebiliriz.) Zaten Yunan işgaliyle Balıkesir'de başlayan Kuvâ-yi Milliye faaliyetleri ne zamandır Mehmet Âkif'in dikkatini çekiyor bu mücadele onu heyecanlandırıyordu. Hasan Basri Bey'in, davetini fırsat bilen Mehmet Âkif, Balıkesirlilere destek verip mücadelelerinde yalnız olmadıklarını hissettirmek için *Sebîlü'r-Reşâd* dergisinin sahibi ve müdürü Eşref Edip Bey'le birlikte Balıkesir'i ziyaret etti. Şehrin ileri gelenleri ondan halka bir konuşma yapmasını istediler. Bu talebi kıramayan Mehmet Âkif, 23 Ocak 1920 tarihinde Cuma namazından sonra Mehmet Zağnos Paşa Camii'nde halka bir mev'ize (nasihat, öğüt) verdi. Konuşmasına 30 Ekim 1918 tarihinde İstanbul'da yazdığı "Alınlar Terlemeli" adlı şiiriyle başlayan büyük şair, konuşmasının devamında sürekli birlik ve beraberliğe vurgu yaptı. Fırkacılığın ve menfaatçiliğin susup el birliğiyle vatanı müdâfaa etmenin zamanının geldiğini, dolayısıyla me'yus olmamamız, ümit içinde olmamız gerektiğini tembih etti. Yine aramızda ayrılığa gayrılığa mucip olacak

en ufak hadiselerden, tefrikayı derinleştirecek sözlerden katiyen uzak durmamızı ısrarla dile getirdi. Ayrıca Düvel-i Muazzama çalışıp didinirken, inkılâplar geçirirken, son zamanlarda millet olarak başımıza gelen felaketlerin sebebini dünya ve din işlerine karşı seyirci kalmamıza bağladı. Başımıza gelen felaketlerin birinci sebebi olarak tembellik olduğunu anlattı Balıkesirlilere. Kuvvetle hak arasında bağlantı kurup kuvvetli olmadan hak aranamayacağını, bunun içinde alınların terlemesi, pazı ve kolların birleşmesi gerektiğini belirtti. Bunu ispat için de Batılılarla aramızdaki teknolojik gelişmişlik düzeyini örneklerle açıkladı. Görevimizi ifada en ufak bir ihmal göstermeyip olaylara seyirci kalamayacağımız bir ortam vardı. Zira düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harim-i namus ve şerefimizi çiğnemek istiyordu. Bunun önüne geçmenin tek yolu, değerler ortak paydasında buluşmaktan geçiyordu. Mehmet Âkif, hutbesini nusret niyaz ederek duayla tamamlamıştı.

Mehmet Âkif'in geldiğini duyan Balıkesirliler, o gün camiye koştular. Cami kalabalığı almadı, dışarılara serilen hasırlar üzerinde Mehmet Âkif'i büyük bir dikkatle dinlediler. Mehmet Âkif, veciz ve beliğ konuşmasında milleti galeyana getirerek ruhları coşturdu. Halktan büyük bir kısmı ağlamaya başladı. Neticede Millî Mücadele'ye inanmayanları inandırdı. Rumeli'yi ilk fetheden kahramanların torunları, daha büyük bir inançla Kuvâ-yi Milliye mücadelesini önemseyip vatan sevgisini tazelediler. Anadolu'da hangi şartlarda özgürce yaşayabileceklerini anlayıp takdir ettiler.

Mehmet Âkif, Balıkesir'e gitmek için kâtibi bulunduğu Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'den izin almamıştı. Konuşmasında Kuvâ-yi Milliye'yi öven sözleri de çabasıydı. Bunun üzerine görevinden alındı. O da bunda sonra Ankara'ya giderek yeni kurulan TBMM'de Burdur Mebusu olarak hizmetlerine devam etti.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal'den yaklaşık üç yıl önce Millî Mücadele sırasında Balıkesir'e gelen Mehmet Âkif'in bu mev'izesi: Mustafa Necati, Vasıf Bey (Çınar) ve kardeşi Esad Bey'in mesuliyetinde çıkan *İzmir'e Doğru* gazetesinin 1 Şubat 1920 tarihli ve 24 numaralı nüshasında yayımlandı. Yine aynı mev'ize, 28 Ocak 1920 tarihinde *Sebîlü'r-Reşâd* mecmuasının, 24 Şubat 1920 tarihli nüshasında "Balıkesir Mektubu" adı altında yayımlanmıştır. Aşağıda tam metin olarak neşrettiğimiz mev'izeyi hazırlarken, *İzmir'e Doğru* gazetesinde çıkmış olanı esas aldık. Elimizden geldiğince kelimelerin, orijinal yazılışlarına gözden uzak tutmadık. Yine gazetede mev'ize tam metin olarak basılmadan evvel bir tanıtıcı yazı yayınlanmış. Onu da mev'izeden önce yayımlamayı uygun gördük.

MEV'İZE

Mehmet Âkif Bey Efendi Hazretleri Tarafından

Sebîlü'r-Reşâd cerîde-i islâmiyesi başmuharriri ve Müslümanların büyük şairi Mehmet Âkif Bey Efendi ile cerîde-i mezkûre sahip ve müdürü Eşref Edip Bey livamıza teşrif etmişlerdi. Bundan bi'l-istifâde isnâd muhterem Âkif Bey Efendi hazretlerinin bir mev'ize irâd buyurmalarını kendilerinden rica ettik. Müşârün-ileyh lûtfen is'af ile Kanûn-ı Sânî'nin yirmi üçüncü günü Zağnos Mehmed Paşa câmi' şerîfinde Cuma namazından sonra beliğ bir mev'ize irâd buyurdular. Büyük bir cemâat-i müs-

limîn huzurunda verilen bu hitabe binlerce Müslümanın kalblerini heyecana getirdi, ağlattı, zaten müttehid olan rûhlardaki birliği bir derece daha te'yid etti. Hele rûh-i İslâm'ı terennüm eden bu millî şâir-i muazzamâmızın kendi âsar-ı bedi'ilerinden olmak üzere mev'izeden mukaddem inşâd ettikleri şiiri cemâati o kadar müteessir etti, o derece galeyana getirdi ki herkes mest ve medhûş oldu. Hulâsaten zabt edilen bu mev'izeyi cami' şerîfde bulunmayan ihvân-ı din ile livamız halkını da müstefîd etmek için neşrediyoruz. Ümit ederiz ki bütün Müslümanlar bunu kemâl-i ehemmiyetle mütaâla'a edecek, bu hâlisane nesâyihi rehber-i hareket ittihâz eyleyeceklerdir.

Hepiniz birden Allah'ın bağına sımsıkı sarılınız. Sakın aranıza ayrılık, gayrılık girmesine meydan bırakmayınız. Allah'ın hakkınızdaki nimeti düşününüz. Hani sizler, birbirinize düşmandınız. Cenâb-ı Hak kalplerinizi birleştirdi de O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zaman ateş çukurunun ta kenarına kadar gelmiştiniz de Cenâb-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı! (Âl-i İmrân, 103)

Ey Müslümanlar!

Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda!
Hayat elbette hakkın... Lâkin, ettir haykırıp ihkâk;
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: dâvâ-yı istihkâk.
Bu milyarlarca, dâvâdan ki inler dağlar, enginler;
Oturmuş, ağlayan âvâre bir mazlûmu kim dinler?
Emeklerken, sabî tavrıyla, topraklarda sen hâlâ,
Beşer doğrulmuş, etmiş, bir de baktın, cevvi istîlâ!
Yanar dağlar uçurmuş, gezdirir beyninde dünyânın;
Cehennemler batırmış, yüzdürür kalbinde deryânın;
Eşer âmâkı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten;
Deşer âfâkı, bir şeyler sezer esrâr-ı kudretten;
Eşer âmâkı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten.
Zemin mahkûmu olmuştur, zaman mahkûmu olmakta;
O, heyhat, istiyor hâkim kesilmek bu'd-u mutlakta!

Tabiat bin çelik bâzûya sahipken, cılız bir kol,
Ne kâhir saltanat sürmektedir, gel bir bak da hayran ol!
Hayır, bir kol değil, binlerce, milyonlarca kollardır,
Yek-âhenk olmuş, işler, çünkü birleşmekte muztardır:
Bugün ferdî mesâînin nedir mahsûlü? Hep hüsran;
Birer beyhûde yaştır damlayan efradın alnından!
Cihan artık değişmiş, infirâdın yoktur imkânı,
Göçüp ma'mûrelerden boylasan hattâ beyâbânı.
Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: devr-i cem'iyyet.

Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,
«Şu vahdet târumâr olsun!» deyip saldırma İslâm'a;
Uzaklaşsan da îmândan, cemâatten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-ü kat'î var ki istînâfa yok meydan:
«Cemâatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'dan.»
Nedir îmân kadar yükselterek bir alçak ilhâdı.
Perîşan eylemek zâten perîşan olmuş âhâdı?
Nasıl yekpâre milletler var etrâfında bir seyret?
Nasıl tevhîd-i âhenk eyliyorlar, bak da al ibret!

Gebermek istiyorsan, başka! Lâkin, korkarım, yandın:
Ya sen mahkûm iken, sağlık, ölüm hakkın mıdır sandın?
Zimâmın hangi ellerdeyse, artık, onlarınsın sen;
Behîmî bir tahammül, varlığından en büyük hissen!
Ezilmek, inlemek; yatmak, sürünmek var ki, âdettir;
Ölüm dünyâda mahkûmîne en son bir saâdettir;
Desen bin kere «İnsanım!» kanmaz, hem niçin kansın?
Ya sen hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister;
Değil üç dört alından, hep alınlardan boşalsın ter.

Evet, biz Müslümanlar cihan çalışırken, didinirken, uğraşırken; nâ-mütenâhî terakkıyât, nâ-mütenâhî inkılâblar geçirirken uzaktan seyirci safiyetiyle baktık. Bilhâssa şu son senelerde başımıza birçok felaketler yağdı. El'ân çilemizi doldurmadık. Sebebi? Hep seyirci kalmamız, umûr-ı dîne olduğu gibi umûr-ı dünyâya karşı da bî-gâne durmamızdır.

Hayat, herkesin hakkıdır. Evet, bütün mahlûkât hakk-ı hayata mâliktir. O hâlde Allah'ın diğer mahlûkâtları arasında biz de yaşamakta haklıyız. Lâkin bilirsiniz ki haklı olmak başka, haklı çıkma yine başkadır. Herhangi hak olursa olsun ihkâk olunmadıkça sahibine hiçbir menfaat te'mîn etmez. Bugün hangi milletin mahkeme-i adâletine koşsanız elinizde kuvvetiniz varsa derdinizi duyurabilirsiniz. Yok, böyle yapmaz da ağlarsanız; onun hiss-i insaniyetine, hiss-i medeniyetine ilticaya kalkışırsanız hüsrandan başka bir netice elde edemezsiniz. İstihkâk da'vasını yükseltebilir misin, her hangi mahkemeye gitsen haklısın. Yoksa milyonlarca, milyarlarca mahlûk:

– *Yaşamak hakkımdır, bu hakkı benden kimse alamaz...*

diye haykırıp dururken senin, benim gibi bir miskin bir köşede ağlamış, inlemiş, merhamet dilenmiş... Hiç te'siri olmaz, hatta duyulmaz. Çocuk yürümezden evvel bilirsiniz ki emekler. Biz Müslümanlar da tıpkı henüz doğrulamayan, yürüyemeyen sabîler gibi yerlerde emekler dururken bir de gözümüzü açtık, gördük ki etrafımızdaki milletler göklerde uçuyorlar. Gelip çöldeki masumların tepesine ateşler yağdırıyorlar. Biz Bandırma'dan İstanbul'a kadar adamakıllı vapur işletemezken herifler bahr-

i muhîti altından geçiyorlar. Newyork'tan dalıyor, Hamburg'dan çıkıyorlar ki aradaki mesâfe bizim vapurların ayağıyla bir aylık yoldur. Berlin'den uçuyorlar, Trabzon'a konuyorlar. Biz ise hâlâ yeryüzünde yürümeyi te'mîn edemedik. Tabiat bin çelik pazıya sahipken insanın bir cılız kolu nasıl kâinâta hâkim oluyor? Nasıl bu kadar kuvâ-yi tabiiyeyi hükmü altına alıyor? Hayır, yanlışın var. Bu kadar işleri gören bir kol değil, binlerce, milyonlarca koldur. Bunların hepsi bir araya gelmiş, teşrîk-i mesâî etmişler, geceli gündüzlü çalışıyorlar, uğraşıyorlar. Çünkü anlamışlar ki birleşemeseler kendilerini her taraftan kuşatan tehlikelere karşı duramayacaklar. Demek birleşmekte zarûret var. Bu ızdırâr olmasaydı, birleşmeleri de mümkün olmazdı.

İşte biz şimdi derdimizin başını bulduk. Başkaları zarûreti görünce birleşmişler, biz ise o zarûreti görmediğimiz için bu birliği vücûda getirememişiz yahut gördüğümüz hâlde te'mîn-i vahdet cihetine yanaşmamışız. Bugün hayatın, maîşetin, ihtiyâcâtın aldığı tarz itibariyle bir insan tek başına bir iş göremiyor. Bütün işler şirketler, cem'iyetler, milletler tarafından meydana getiriliyor. Ne fabrikalar, ne demiryolları, ne vapurlar, ne limanlar, ne hastahaneler, ne câmiler, ne mektepler, ne ticaretler, ne de din ve vatanı müdâfaa edecek toplar, tüfekler, cephaneler... Elhâsıl bir şey ferdî sa'y ile, yani tek başına çalışmakla kabil olmuyor. Bugün hayat öyle bir şekil almış ki tek başına çalışan bir adamın alnından damlayan terler tıpkı gözyaşı gibi dökülüp gidiyor, hiçbir fâide te'mîn etmiyor. Ne zaman bir yere gelmiş binlerce alın birden terlerse işte o vakit bu sa'yin yeryüzünde bir eseri, bir izi görülebilir.

Mademki tek başına sarf olunan mesâînin kıymeti yoktur, biz de aramızda vahdetî te'mîn ederek topluca çalışmaya koyulmalıyız. Cemâatsiz yaşamaya, cemâatten ayrılmaya gelmez. Cemâat-i İslâmiyenin kesâfet peydâ etmesi için çalışmalıyız. Ufak sebeplerle birbirine küsmemeli. Biliyorsunuz ki yabancılar asırlardan beri tefrika tohumlarını aramıza serptiler. Bir haylide mahsûl aldılar. Biz gözümüzü açsaydık bugün altında inim inim inlediğimiz şu felaketleri elbette görmeyecektik. Her ne ise geçmiş esefin fâidesi yoktur. Mâzîden yalnız ibret alınır. Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa cemâat arasında nifaka, şikaka, dargınlığa, küskünlüğe, ayrılığa, gayrılığa meydan açabilecek en ufak sözlerden, en ehemmiyetsiz görünen hareketlerden bile çekinmelidirler. Yok, yaşamak istemezlerse ona diyecek yok. Ancak bu hâl ile insan gibi yaşamak elde olmadığı gibi yaşamak da elde değildir. Çünkü biz mazâllah hakk-ı hayatımızı gâib ettiğimiz gün mahkûmiyet felâketine düşeriz ki bizi tahakkümleri altına alanların nazarında behâimeden farkımız kalmaz. Hayvan gibi bizi kendi hesaplarına işletirler, sırtımızdan menfaatlerini te'mîn ederler. Dünyanın yedi iklim dört köşesinden sürü sürü, ordu ordu getirilmiş renk renk mahkûm milletlerin ne hâlde bulunduklarını gözümüzle gördük. Maâzâllah sonra biz de onlar gibi oluruz. Biz sığırlarımızı, bineklerimizi nasıl kullanıyorsak onlar da bizi öylece kullanırlar.

Acaba biz Müslümanlar niçin bu hâle düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum: Doğduğumuz günden itibaren babalarımız, analarımız, hocalarımız, siyâsîlerimiz, edîblerimiz, şâirlerimiz, muharrirlerimiz bize istikbâl için ümîd verecek bir şey söylemediler. Ben çocukluğumdan beri:

– *Biz yaşamayız. Avrupalılar terakkî eylemiş. Siz çok fena günler göreceksiniz!...* nakaratından başka bir şey işitmedim.

– Çocuklar, siz geceli gündüzlü çalışınız ki bu memleket kurtulsun... diye sizleri sa'ye mücahedeye sevk edecekleri yerde rast gelen adam rûhlarımıza, kalplerimize ye's mayası aşıladı. Garb'ın terakkiyâtından bahsederlerken diyeceklerdi ki:

– Evlâdlar, görüyorsunuz ya, Avrupalılarla bizim aramızda çok mesâfe var. Bu mesâfeyi telâfi edecek sûrette çalışınız. Yoksa daha geride kalır, mahvolursunuz. Sakın azmînize fütûr getirmeyiniz!..

Evet böyle diyeceklerdi. Lâkin demediler. Bilâkis yüz binlerce halk bu devletin batacağına kail idi. Bir taraftan Avrupalıların terakkiyâtı gözlerimizi kamaştırdı. Diğer taraftan muhîtimizin bu gibi ma'kûs telkinleri sinirlerimizi uyuşturdu. Onun için ileri gidemedik. Hâlâ o ye's rûhlarımızda hükümrândır. Hiç biz Kitabullah'ı düşünmedik. O Kitabullah ki birçok âyet-i celîlesiyle ümmet-i İslâmiyeyi ye'sten, azimsizlikten tahzîr ediyor.

Estaîzubillâh: Oğullarım gidiniz, Yusuf'la kardeşini araştırınız. Sakın Allah'ın inâyetinden ümîdinizi kesmeyiniz. Zirâ şunu iyi biliniz ki kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümîdini kesemez. Demek ki Müslüman için Allah'ın inâyetinden, merhametinden ümîd kesmek küfürdür. (Yusuf, 87)

Sonra Sûre-i Hicr'de buyuruluyor ki: Bu âyet-i kerîme Hazret-i İbrahim'in lisanından vârid olmuştur. Melekler: "Allah sana hâlim selîm hayırlı oğul ihsân edecektir." dediler. O da "Ben artık doksan yaşına geldim. Bundan sonra çocuğum olur mu?" deyince, "Bizim sana verdiğimiz müjde haktır, doğrudur. Sakın bu saâdetin husûl bulacağından ümîdini kesme, Allah'ın inâyetinden ye'se düşme" dediler. Bunun üzerine Hazret-i İbrahim: "Hâşâ, Cenâb-ı Hakk'ın inâyetinden, kereminden ancak dalâlete düşenler ümîdini kesebilir, ye'se düşebilirler." buyurdular. (Hicr, 53-56)

Erbâb-ı îman için ye'se düşmek imkânı yoktur. Velhâsıl nazar-ı İslâm'da Allah'tan ümîdi kesmek haramdır. Haram da değil, küfürdür, şirktir. Ancak Mevlâ'nın merhametine bel bağlayarak emrettiği tarîki tutmamak tabiî câiz olmaz. Allah'ın inâyetinin te'mîni için elbette o inâyete velev cüz'î olsun istihkâk lazım. Feyyâz'da bahl yoktur. Şu kadar var ki o feyze isti'dâd şarttır.

Kitabullah'da buyuruluyor ki: Evet, bu âyet-i kerîme sarâhaten gösteriyor ki Allah yolunda, Hak yolunda mücâhede edenler için tevfîk, hidâyet mev'ûddur, muhakkaktır. O hâlde daha ne istiyoruz? Ne için bu feyzâ, bu inâyete kabiliyet gösterebilmek için çalışmıyoruz. (Ankebut, 69)

Bu dünyada hiçbir şeye güvenilmez. Ne servete, ne sıhhate, ne akla, ne ilme, ne ahlâka... El-hâsıl hiçbir şeye dayanılmaz. Bakarsınız milyonlarca servet mahv olur, en metîn sıhhatler bir an içinde devrilir; en temiz huylar değişir, kirlenir. Hulâsa maddî, manevî, rûhânî, cismânî ne varsa hiçbiri için bekâ tasavvur edilemez. Kaviyyü'ş-şekîme hükûmetler çöker, dünyaya meydan okuyan saltanatlar bakarsınız yıkılır gider. Dünyaları huzûrunda titreten kudretler bir varmış bir yokmuş sırasına gider. Güvene-

cek, dayanacak bir şey vardır ki o da ancak Allah'ın merhameti, Allah'ın inâyetidir. Evâmir-i ilahîyeye inkıyad eylemeli, nevâhîden sakınmalı. Cemâat-i İslâmiye el ele vermeli, çalışmalı. Evet, vahdet lâzımdır; dünya için de, âhiret için de.

İslâm bundan bin üç yüz elli sene evvel dünyanın en ücra bir köşesinde karanlıklar arasında bir kandîl gibi parladı. Pek az zaman içinde o kandîl büyüdü, bedr oldu. Daha büyüdü, güneş oldu. Nûru bütün kâinâtı kapladı. Yirmi beş sene zarfında yirmi beş bin senelik bir teâliye mazhar oldu. Bu mazhariyetin sırrı sahâbî-i kirâm rıdvânullâhi aleyhîm ecmâîn hazerâtının el birliğiyle çalışmaları idi. İslâm'dan evvel aralarında senelerce, hatta asırlarca süren birçok kanlı muharebeleri intaç eden ne kadar kabîle gürültüleri, aşiret kavgaları varsa hepsini unuttular.

Bilirsiniz ki ashâb-ı kirâm iki kısımdır: Ensar, Muhacirîn. Bu isimler Cenâb-ı Hak tarafından kendilerine verilmiştir. "Ensar" esasen Medine'de bulunanlardır. "Muhacirîn" evvelce Mekkeli olup da müşriklerin ezâ ve cefâsından dolayı aleyhis-selâti vesselâm Efendimizin arkasından Medine'ye hicret edenlerdir. Bu Ensarın Muhacirlere karşı yaptıkları fedakârlıkların tarîh-i âlemde hiçbir misli görülmemiştir. Ensâr-ı kirâm "Evs" ile "Hazrec" kabîlesine mensubdur. Bu iki kabîle esasen amca çocuklarıdır. Lâkin mürûr-i zemân ile Evslik-Hazreclik meselesi bu iki kabîleyi birbirine düşman yaptı. Değil akvâm-ı ibtidâiyye, en terakkî etmiş milletlerde bile, asabiyet gürültüleri en müthiş muhâsamâta sebebiyet verir. İşte bunların beyinlerindeki muhârebe yüz seneden fazla devam etti. Hatta hicretten bir sene evvelde aynı harb tazelenmişti. Bunlar şeref-i İslâm ile müşerref olunca İslâm onları barıştırdı. Kardeş oldular. Peygamber aleyhisselâm zahîr oldular. İslâm'ı neşr için fedâ-i can etmeğe başladılar.

Sahâbî-i kirâm efendilerimiz giydikleri libâslar neresinden eskirdi, bilir misiniz? Omuzlarından. Çünkü daima cemâatle kıldıkları namazda saflar âdetâ sabun kalıpları gibi idi. O ayrı ayrı vücûdlar yek-pâre birer duvar kesilirdi. Aralarından su sızmaz, hava geçemezdi. Görüyorsunuz ya, aleyhisselâtu vesselâm Efendimizin safları düzeltmeye atf buyurdukları ehemmiyet neden dolayı imiş. Hep cemâat-i müslimîn arasındaki vahdeti te'mîn imiş.

Fakat Müslümanların bu hâli o zaman Medine'de bulunan Yahudilerin hiç hoşuna gitmiyordu. Hatta günün birinde şöyle bir vak'a oldu: İhtiyar Yahudinin biri baktı ki Ensar-ı kirâmdan birkaç genç arada oturmuşlar, tasavvur edilemeyecek bir samimiyetle konuşuyorlar, musâhabe ediyorlar. Herif bunu görünce İslâm'ın âtîsinden kendi hesabına ürktü. İçi gıcıklandı.

– Ne olacak bu? dedi. İş biraz daha giderse bize ekmek kalmayacak...

Bunun üzerine bir delikanlı Yahudi buldu.

– Git şunlara. Evs ve Hazrec arasındaki vukuâtı hatırlat, geç, dedi. O da gitti. Her iki tarafa aid şâirlerin vaktiyle olup biten maceraları musavver olmak üzere söylemiş oldukları şiirleri okudu. Bunun üzerine gençlik sâikasıyla her iki tarafın kabadayılık damarları galeyana geldi. Her biri kendi kabîlesinin kahramanlığını sayıp dökmeğe başladı. İş alevlendi. Hatta biri:

– *İsterseniz o geçmiş vak'aları tazeleyebiliriz*, sözünü ortaya attı. Bunun üzerine ötekiler:

– *Hay hay! Sizden ne korkumuz var?* dediler.

Hepsi ayaklandılar, silâhlarını alıp Medine haricindeki taşlık bir vadiye çıktılar. Muharebe başlamak üzere iken vak'adan haberdar olan aleyhisselâtu vesselâm Efendimiz hemen oraya koştular. Hazret-i Peygamber'i görünce her iki taraf durdu. Aleyhisselâtu vesselâm Efendimiz yüksekçe bir yere çıkarak:

"– Ey Müslümanlar! Allah'dan korkunuz, Allah'dan korkunuz! Aklınızı başınıza alınız, daha ben sağ iken, henüz aranızda bulunuyorken cahiliyet da'valarıyla mı ayaklanıyorsunuz? Bu hareketlerinizin âkıbeti nereye varacağını düşünmüyor musunuz?" meâlinde gayet müessir, gayet beliğ muhtasar bir hitabe îrâd buyurdular. Bunun üzerine her iki tarafın aklı başına geldi. Yaptıklarından nâdim olarak ağlaşa ağlaşa sarmaşıp barıştılar.

İşte bu vak'ayı müteakiben şu âyet-i celîle nâzil oldu ki: Bu âyetlerin meâl-i kerîmi şöyledir:

"Ey Müslümanlar! Kendilerine sizden evvel kitap gönderilenlerden bir kısmına uyacak olursanız siz şeref-i îman ile müşerref olmuşken onlar sizi yeniden neûzubillâh küfre sokarlar. Ya siz henüz aranızda Cenâb-ı Hakk'ın âyet-i celîlesi okunup dururken, Allah'ın peygamberi içinizde yaşarken nasıl bu sûretle küfr yolunu tutarsınız? Kim Allah'ın gönderdiği rabıtaya sımsıkı sarılacak olursa doğru yolu bulmuş olur. Ey Müslümanlar! Allah'dan nasıl korkmak icab ederse öylece korkunuz! Ve ancak Müslüman olarak Müslümanlıkta can veriniz, sonra hepiniz birden habl-i ilâhîyeye sımsıkı sarılınız. Sakın aranıza ayrılık gayrılık girmesine meydan bırakmayınız. Hani sizler birbirinize düşman idiniz; Cenâb-ı Hak kalblerinizi feyz-i İslâm ile birleştirdi de onun sâye-i ni'metinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zaman ateş çukurunun ta kenarına kadar gelmiştiniz de Cenâb-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı. İşte, belki tarîk-i hidâyeti bulursunuz diye Cenâb-ı Hak âyet-i celîlesini size böyle sarih olarak tebliğ buyuruyor."

İşte bin üç yüz bu kadar sene evvel nâzil olan bu âyet-i celîlenin hükmü kıyâmete kadar bâkîdir. Sebeb-i nüzûlü olan vak'a maalesef tekerrür edip duruyor. Binâenaleyh Müslümanlar arasında ayrılığı gayrılığı mûcib olacak en ufak hâdiselerden, dargınlığı intaç edecek en hafif hareketlerden, sözlerden kat'iyyen çekinilmelidir. Fırkacılık, kavmiyetçilik... Bunlar artık susmalı. El birliğiyle bugün vatanı müdâfaa eylemeli. Asla me'yûs olmamalı; emîn olmalıyız ki canla başla çalışırsak, aradaki esbâb-ı tefrîkayı kaldıracak olursak vatan-ı İslâm'ı kurtarırız. İnşâ'-Allah bundan sonra âlem-i İslâm hakkındaki tecellî-i celâli cemâle inkılâb edecektir. Önümüzde hamd olsun birçok beşaretler var. Bugün bütün Müslümanlar uyandı. Gerek dünyayı, gerek kendilerinin dünyadaki mevkî'lerini artık anlamaya başladı. Sonra gözleri büsbütün açıldı. Müslümanlar kendi başlarını kurtarmaya, kendi hakk-ı hayatlarını ihkâk etmeye çalışmazsa kıyâmete kadar zillet içinde, meskenet içinde kalacaklarını anladılar.

Ona göre çalışmaya başladılar. Başkalarından merhamet, adalet dilenmenin, mürüvvet-i insanîyet beklemenin pek beyhûde olduğunu bi'l-fiil gördüler; asırlardan beri dalmış oldukları uykudan artık silkiniyorlar. İnşâ'-Allah bu intibah devam edecek, bütün cihan-ı İslâm'a yayılacak, yakın zamanda bir gün gelecek ki İslâm asırlardan beri gâib ettiği şevketini, kudretini, azametini yine istirdâd edecektir. Bütün aleyhimizdeki cereyanlar biraz değişmiş, eskisinden biraz daha iyileşmiş görünüyorsa, emîn olunuz ki bu inkılâb hep vatanı müdâfaa yolunda masrûf olan bu mücâhedelerinizle âlem-i İslâm'ın lehimizdeki galeyanları, tezahürleri sâyesindedir.

Ey cemâat-i müslimîn! Memleketlerinizi kurtarmak için devam eden mücâhedâtınızda bir noktaya son derecede dikkat etmelisiniz. Bu hareketlerin, bu himmetlerin sarf-ı müdâfaa-ı dîn ve vatan gayesine müteveccih olduğu yâr u ağyâr nazarında tamamiyle anlaşılmalıdır. Fırkacılık, menfaatçilik, kavmiyetçilik gibi hislerden küllîyen müberrâ olduğuna yakındakiler uzaktakiler tamamiyle kanâat gelmelidir. Bu kanâati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze kimse tarafından meydan verilmemelidir. Husûsî emeller, husûsî içtihâdlar yine husûsî olarak sahiplerinin kafasında, kalbinde kalmalıdır. Çünkü gaye birdir. Efrâd tarafından o müşterek gayeye karşı gösterilecek ufacık bir inhirâf son derece muhtaç olduğumuz vahdeti temelinden sarsmaya kâfîdir. Onun için bundan son derecede sakınmalıdır.

Cemâat içinde herkesin ûhdesine düşen bir vazîfe-i vataniye, bir farizâ-i dîniyye vardır ki onu îfâda zerre kadar ihmal göstermek câiz değildir. Bu husûsta hiçbir ferd kenara çekilerek seyirci kalamaz. Çünkü düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harîm-i namus ve şerefimizi çiğnemek istiyor. Bu nâ-merd taarruza karşı koymak kadın-erkek, çoluk-çocuk, genç-ihtiyar... her ferd için farz-ı ayn olduğu bir lâhza hatırdan çıkarılmamalıdır. Bugün herkes mesâîni sarf ile mükelleftir. Osmanlı saltanatını a'lâ için "Karesi"nin, bu kahraman İslâm muhîtinin vaktiyle ne büyük fedakârlıklar gösterdiği herkesin ma'lûmudur. Rumeli'yi baştan başa fetheden hep bu topraktan yetişmiş babayiğitlerdi. O kahraman ecdâdın torunları olduğunuzu isbat etmelisiniz. Anadolu'yu müdâfaa husûsunda diğer vilâyetlere önayak olmak şerefini siz ihrâz ettiniz. Sa'yiniz meşkûrdur. İnşâ'-Allah bu şân ve şeref kıyâmete kadar artar gider. İnşâ'-Allah vatanımızın haysiyeti, istiklâli, saâdeti, refahı, umrânı dünyalar durdukça masûn ve mahfûz kalır.

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

SIRÂT-I MÜSTAKÎM VE *SEBÎLÜ'R-REŞÂD*'DA MEHMED ÂKİF'İN ROLÜ VE İZLERİ

Sırât-ı Müstakîm ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergileri Mehmed Âkif'in adıyla âdeta özdeşleşmiştir. Bu iki dergi birbirinin devamıdır; sayfa düzeninden yazar kadrosuna kadar büyük oranda benzeşirler. *Sırât-ı Müstakîm* 11 Ağustos 1324 – Şubat 1327 tarihleri arasında 182 sayı; *Sebîlü'r-Reşâd* ise 24 Şubat 1327 – 5 Mart 1341 tarihleri arasında 458 sayı çıkmıştır. İki dergiyi bir bütün kabul ettiğimizde toplam 641 sayılık bir koleksiyon ortaya çıkar.

Müstakîm Yolun Yılmaz Savaşçısı: Mehmed Âkif

Mehmed Âkif *Sırât-ı Müstakîm*'in ilk sayısından *Sebîlü'r-Reşâd*'ın son sayısına kadar şiir, yazı ve tercümeleriyle bilfiil katkıda bulunmuştur. Her iki derginin koleksiyonları gözden geçirilerek bu hususun sağlaması yapılabilir.

İlk sayıda imzasız bir sunuş yazısından sonra Mûsa Kâzım'ın "Hürriyet-Müsâvât" başlıklı yazısı (s. 1-3), hemen peşinden de Mehmed Âkif'in "Fâtih Câmii" adlı şiiri yer almaktadır (s. 3-4). Şiirin başlığından önce "Safahât-ı Hayâttan" biçiminde bir üst başlık yer alır. Âkif'in şiirleri dergide hep bu üst başlıkla yayımlanmıştır.

Koleksiyonları gözden geçirdiğimizde Âkif'in her sayıda katkısı bulunduğu görülürse de uzunca bir süre jenerik ve logoda adına rastlanmaz. *Sırât-ı Müstakîm* boyunca derginin logosunda "Müessisleri: Ebü'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edib" adlarına rastlanır. "Müdîr-i Mes'ûl" ise Eşref Edib'dir. Bu tabir 3 Şaban 1327 – 6 Ağustos 1325 tarihli 50. sayıyla birlikte arka sayfadaki küçürek jenerikte yer alır. Dolayısıyla *Sırât-ı Müstakîm* döneminde Âkif'in adına, logo veya jenerikte değil, dergi sayfalarında rastlıyoruz.

Sebîlü'r-Reşâd döneminin ilk sayısı 1'den başlatılmışsa da hemen yanına parantez içinde 183 yazılarak *Sırât-ı Müstakîm*'in devamı olduğu açıkça vurgulanmıştır. *Sebîlü'r-Reşâd* dönemi de Âkif'in şiir, yazı ve tercümeleriyle yoğun bir biçimde katkıda bulunduğu bir dönemdir. Bu dönemde derginin jeneriğinde "Sâhib ve Müdîr-i Mes'ul" olarak yine H. Eşref Edib adına rastlanır. Birinci sayıdan XII. cildin 309. sayısına kadar böyle sürmüştür. 309. sayıyla birlikte jenerikte "Sermuharrir: Mehmed Âkif – Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib" adlarına rastlanmaya başlar. "Sermuharrir" unvanı 312. sayıyla birlikte "Başmuharrir" olur ve derginin kapanışına kadar[1] böyle sürer. Ayrıca 250. sayının jeneriğinde hiçbir isme rastlanmadığını da ekleyelim.

Dergide yazı, şiir ve tercümelerine rastlanan bir imza olarak Âkif'in adına jenerikte de rastlanması konumuz açısından oldukça dikkat çekicidir. 309. sayıyla birlikte artık Âkif'in şiir ve yazıları ilk sayfada yer almaya başlamıştır. Bu durum dergide Âkif'in

şiir ve yazılarının gördüğü ilginin doğal bir sonucudur. Âkif'in kalemi o derece etkili olmuştur ki şiir ve yazılarının Rusya Müslümanları arasında gördüğü ilgi ve uyandırdığı etki sonucu Rus idarecileri derginin Rusya'ya girişinde zorluk çıkartmışlardır.[2]

Âkif'in dergideki rolünün boyutlarını gösteren önemli bir husus da şudur: Âkif hangi şehirdeyse dergi de o şehirde basılmış ve yayımlanmıştır. İstanbul'da yayınına başlayan dergi, İstiklâl Harbi yıllarında Âkif ve derginin her dönemde "Müdîr-i Mes'ûl"ü olan Eşref Edib'in Anadolu'ya geçmesiyle birlikte Kastamonu, Ankara ve Kayseri şehirlerinde yayımlanmıştır. Çünkü derginin belkemiği konumundaki isim olan Âkif o dönemlerde adı geçen şehirlerde [Kayseri hariç] bulunmuştur.

Âkif'in yazılarının etki gücünü artıran önemli bir etken de şüphesiz Anadolu'ya geçtikten sonraki vaaz ve irşat çalışmalarıdır. Zaten *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd*'daki şiirleriyle tanınmakta ve sevilmektedir. Dolayısıyla önce Ankara'ya hemen peşinden de Eşref Edib'le birlikte Kastamonu'ya geçtiğinde buralarda halkın Millî Mücadele'yi desteklemesi için çaba sarf eder. Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde verdiği vaaz bütün ülkede, özellikle cephelerde büyük yankılar uyandırır. Kısa bir süre sonra ise Âkif ve Eşref Edib Kastamonu'dan Ankara'ya taşınır. Âkif'in Taceddin Dergâhı'na yerleştirilmesinden sonra *Sebîlü'r-Reşâd* da dergâha yerleşmiş olur. Bu dönemde sadece bir sayısı[3] Kayseri'de çıkar. Âkif Kayseri'ye gitmez, Eşref Edib yalnız gider. Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra dergi tekrar Ankara'ya döner. Dergi, Kayseri'de çıkan sayısı hariç İstiklâl Harbi'nin kazanılmasına kadarki süreçte bütün faaliyetlerini Taceddin Dergâhı'ndan yürütmüştür. *Sebîlü'r-Reşâd* Birinci TBMM'nin dağılmasından sonra Mayıs 1923'te çıkan 427. sayısıyla İstanbul'a taşınmış ve 5 Mart 1925'te yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn Kanunu ile 6 Mart 1925'te kapatılmıştır.[4]

Hemen belirtelim ki *Sırât-ı Müstakîm* dönemine göre *Sebîlü'r-Reşâd* dönemi daha uzun olduğu için kaynaklarda dergiyle ilgili vurgular genellikle *Sebîlü'r-Reşâd* adınadır. Bu isim çoğu zaman her iki dönemi de kapsayacak biçimde kullanılır. Biz de "Dergi" derken çoğunlukla her iki dergiyi birden kastetmiş bulunuyoruz.

Âkif'in Dergideki İzleri: Şiir, Yazı ve Tercümeleri

Vurguladığımız gibi Mehmed Âkif, hem *Sırât-ı Müstakîm* hem de *Sebîlü'r-Reşâd*'ın belkemiği mesabesindeki yazarıdır. İlk sayısından kapanışına kadar yayımladığı şiir ve yazılarına göz attığımızda şöyle bir bilanço ortaya çıkar:[5]

Âkif'in şiirleri kitaplaşmadan önce Dergide yayımlanmıştır. "Safahât-ı Hayâttan" üst başlığıyla yayımlanan şiirleri, derginin en ilgi gören ürünleridir ve 309. sayıdan itibaren genellikle birinci sayfadan yayımlanır.

Edebî konular üzerine 14 yazısı yer almıştır. Bu yazılar "Musâhabe-i Edebiye" veya "Edebiyat Bahisleri" üst başlıkları altında yayımlanmıştır. Bu bölümde yayımlanan yazılarından üçü Arap edebiyatından tercümedir. Âkif burada yer alan edebiyat teorisiyle ilgili yazılarını Dârülfünûn'da verdiği derslerinde de işlemiş ve bu yazıların oluşturduğu toplam, Dârülfünûn tarafından ders notları biçiminde yayımlanmıştır.[6]

Dergide "Yâd-ı Mâzî" üst başlığıyla yayımlanan hâtıra yazılarından üçü Âkif tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazılardan biri hâtırat türü üzerine teorik bir yazıdır. Diğer ikisi ise gündelik bazı izlenimlere dayalı hatırlayışlardır.

Dil meseleleriyle ilgili üç yazısı dilin sadeleştirilmesi ve okullarda yabancı dil dersleri [Fransızca] hakkındadır.

Kitabiyat yazılarının çoğu imzasız olmakla birlikte araştırmacılarca Âkif'e ait olduğu kabul edilmektedir. Toplam on adet kitap tanıtım, eleştiri, değerlendirme yazısında Sa'dî, Abdürreşit İbrahim, Halim Sabit, Said Halim Paşa, İsmail Hakkı Bey, Mustafa Sabri Efendi gibi yazarlara ait kitaplar üzerinde durulmuştur.

Tercüme tefrikalar da Âkif'in Dergideki önemli izleridir. Bu tefrika yazılar aynı zamanda Âkif'in düşünce alanında etkisinde kaldığı Mısırlı müelliflere aittir. Düşüncelerine önem verdiğinden dolayı Âkif *Sırât-ı Müstakîm*'in ilk sayısından itibaren tercüme yoluyla Muhammed Abduh, Cemaleddin Afganî, Ferid Vecdi, Abdülaziz Çaviş, Said Halim Paşa gibi kendi çağdaşı bazı *reformist* İslâm düşünürlerini kamuoyuna tanıtmak ve fikirlerini yaygınlaştırmak istemiş olmalıdır. İlk tercüme tefrikası Ferîd Vecdî'ye ait "Müslüman Kadını" başlıklı on yedi bölüm süren bir yazı dizisidir. Bu ve diğerleri daha sonra kitaplaştırılmıştır da.

Önemine binaen Âkif'in *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd*'da yayımlanan tercüme yazılarının bir listesini vermek gerekir:

1. Ferid Vecdî'den, *Müslüman Kadını* I-XVII, 14 Şaban 1326 - 7 Zilhicce 1326.

2. Abdülaziz Çaviş'ten, *Anglikan Kilisesine Cevâb* I-VIII, 6 Ramazan 1341 - 24 Rebîülevvel 1342.

3. Çaviş'ten, *İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler* I-VI, 30 Cumâdelevvel 1341 - 6 Ramazan 1341.

4. Said Halim Paşa'dan, *İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiye* I-VIII, 28 Receb 1340 - 13 Zilkade 1341.

5. *Hadîka-i Fikriye* I-XXI, 4 Safer 1327 - 19 Receb 1327.

6. Ferîd Vecdî'den, *Müslümanlıkta Medeniyet* I-XXII, 25 Muharrem 1328 - 19 Şevval 1329.

7. Muhammed Abduh'tan ise seçme tercümeler yapmış, bunlar Derginin birçok sayısında yayımlanmıştır.[7]

Bunların dışında Âkif'in "Mev'ize" başlıklı yazıları, hâl tercümeleri[8], sosyal konularda kaleme aldığı makaleleri, Dergi aracılığıyla kendisine gönderilen birkaç mektup, telgraf ve teşekkür yazılarını da söz konusu edebiliriz.

İzlenimler / Sonuç

Öyle anlaşılıyor ki Derginin logosunda sadece "Başmuharrir" olarak nitelendirilmiş ve Eşref Edib sorumlu müdür olarak gösterilmiş olsa da Mehmed Âkif *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd*'ın her şeyidir. Elbette bu durum gittikçe güç kazanmış bir durumdur ve 309. sayıda Âkif'in adının logoya "Başmuharrir" olarak çıkartılmasıyla do-

ruk noktasına ulaşmıştır. Tabii derginin kapanışına kadar da sürmüştür. Hele İstiklâl Harbi döneminde Âkif olmadan Dergiyi düşünebilmek oldukça zordur. O muhâtaralı dönemde dergiyi Âkif'in savaşçı azmi devam ettirmiş ve canlı tutmuştur, diyebiliriz. Âkif Ankara'ya ve Kastamonu'ya geçtiğinde Dergi de bu şehirlerde yayımlanmıştır.

Derginin İslâm dünyasının en uzak kesimlerine ulaşıyor oluşu, Âkif'in şiir ve yazılarıyla bu bölgelerde de tanınıp etkili olmasını sağlamıştır. Özellikle Rusya Müslümanları üzerindeki etkisi Derginin bir müddet Rusya'ya girişini zorlaştırmış ve Rus idaresi üzerinde bir korku uyandırmıştır. Dolayısıyla Âkif'in kamuoyu oluşturma gücüne sahip bir şair ve yazar ve tabii aynı zamanda bir gazeteci olduğu rahatlıkla söylenebilir.[9]

Âkif'in adının *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd*'la özdeşleşmiş olması boşuna değildir ve yukarıda toparlamaya çalıştığımız saiklere dayalıdır.

---

[1] Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde gördüğümüz koleksiyonlarına göre 25. cildin sonu olan 9 Şaban 1343 – 5 Mart 1341 tarihli 641. sayıya kadar.

[2] Âkif'in kaleminin Rusya'daki etkisi için bkz. Hasan Duman, "Mehmet Âkif ve Bir Mecmuanın Anatomisi", *Millî Kültür*, Aralık 1986, sayı: 55 (ö.s.). s. 79.

[3] Kayseri Liva Matbaasında basılan bu sayı 24 Eylül 1337 - 22 Muharrem 1340 tarihli 490. sayıdır.

[4] Derginin yayın hayatı konusundaki ayrıntılar için bkz. Duman, a.g.m., s. 79-80.

[5] Hasan Duman bu yazıları ayrıntılı künyeleriyle birlikte göstermiştir. Bkz. Duman, a.g.m., s. 85-95.

[6] Bk. *Dârülfünûn Dersleri*: *Kavâid-i Edebiyye*, Mehmed Âkif, Sırât-ı Müstakîm Matbaası, İstanbul 1329. s. 1-15 [Ders notlarından oluşan kitabın içinde ayrıca Veled Çelebi'nin *Edebiyât-ı Fârisiyye* adlı ders notları vardır (s. 1-80). Her ikisi de kendi içinde ayrıca sayfa numarası konularak tek kapak altında yayımlanmıştır. Fakat kapakta asıl başlığın altında "Kavâid-i Edebiye" başlığıyla birlikte ve Mehmed Âkif'in adına rastlanırsa da Veled Çelebi'nin ve Farsça ders notlarının adı yer almaz.].

[7] Listesi için bkz. Duman, a.g.m., s. 89-90.

[8] Duman'ın verdiği listeye göre bu tercüme-i hâller Baytar İbrahim Bey, Ali Fehmi Efendi, Cemaleddin Afganî, Halil Hâlid Bey, Firdevsî Ali Bey, Manastırlı İsmail Hakkı ve Mithat Beyler hakkındadır.

[9] Ayrıca Derginin yayın hayatı, Eşref Edip'in dergideki rolüyle ilgili olarak şu kaynaklara bakılabilir:
– Hayreddin Karan, "Millî Mücadele'de *Sebîlü'r-Reşâd*, Mehmet Âkif ve Eşref Edip" (I-XX), *[Yeni] Sebîlü'r-Reşâd*, Yıl: X, Aralık 1956, sayı: 234, s. 142 - Aralık 1957, sayı: 258, s. 123-124.
– Nevzad Ayasoğlu, "*Sebîlü'r-Reşâd*'ın Ellinci Yıldönümü: *Sırât-ı Müstakîm – Sebîlü'r-Reşâd*'ın Geçirdiği Safhalar", *[Yeni] Sebîlü'r-Reşâd*, c. XII, 1959, sayı: 278, s. 40-42.
– Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, "Mehmed Âkif Ersoy'un Basın Hayatı / *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd*", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, sayı: 79, s. 48-49.
– Caner Arabacı, "Eşref Edib Fergan ve *Sebîlü'r-Reşâd* Üzerine", *Bilgi Yolu*, Temmuz 2007, sayı: 10. s. 20-22.

TURAN KARATAŞ

SAFAHAT: HER YÜZDE, YÜZ ISTIRAP

Türk edebiyatında hayatı, şahsiyeti, edebî hayatı, eserleri, mücadelesi, hâtıraları vb. çevresinde en fazla araştırma yapılan, yazı neşredilen şairlerin başında kuşkusuz Mehmet Âkif gelmektedir.[1] Bu neşriyat çokluğu veya zenginliği şair hakkında yapılacak yeni bir araştırma, yazılacak yeni bir yazı için büyük kolaylıklar sunacağı gibi, aksine zorluklar da doğurmaktadır. Şöyle ki söylenmeyeni/bilinmeyeni/duyulmayanı bulmak ve yeni bir biçimde/taze bir edayla yazmak kolay bir iş değildir. Bu yazının amacı, Âkif'in ilk gözağrısı olan ilk şiir kitabı *Safahat*'ın mahiyetini, kıymetinin ne olduğunu ve bugünün okuruna ne söylediğini/söyleyebileceğini anlatmaktır.

Mehmet Âkif, edebiyat tarihimizde az görülen bir şair tavrıyla, ilk şiirini 31 yaşında yayımlamış[2], ilk kitabını da 37 yaşında çıkarmıştır. *Safahat* adıyla neşredilen bu kitapta bir araya getirilen uzunlu kısalı 44 manzumenin hemen çoğu 1908'den sonra *Sırât-ı Müstakîm*'de "safahat-ı hayattan" [hayatın yüzlerinden] genel başlığıyla neşredilmiştir.[3] Aynı başlık altında aynı dergide çıkan bazı manzumelerin bu ilk kitaba alınmadığı bilinmektedir. Âkif'in ilk eserinin adı olan *Safahat* sonradan bütün şiirlerinin (yedi kitabının) toplandığı kitabın adı olmuştur. "*Safahat*'ın yedi kitabı içinde, hacimce en geniş olanı birinci *Safahat*'tır (Eski harflerle ilk basımı 267 sayfa, bütün *Safahat*'ın üçte biri kadar)." (Okay, 1989: 47).

"Safahat", "yüz, dış yüz" anlamına gelen "safha" kelimesinin çoğuludur. Kitap daha adından başlayarak hayatın görünen, bilinen daha doğrusu bilinmesi gereken yüzlerini göstermek iddiası taşımaktadır. Orhan Okay, "Yalnız bu isim bile onun edebiyattaki realist görüşünü aksettirir," der (1989: 40).

Safahat, Müşir Ratip Paşa'nın oğlu Mehmet Ali'ye (Âkif'in çok beğendiği bir öğrencisidir) ithaf edilmiştir. Manzum bir mukaddimeyle başlar. Mukaddimeyi oluşturan on mısra ile Âkif, ilk gözağrısı kitabını okura alçakgönüllülükle takdim eder. Burada özellikle iki husus, gözden kaçmaz. Bunlardan biri şairin samimiyeti, diğeri de tevazuudur. Öte yandan zımnen, okuyucu karşısına çıkmış olmanın incecik yürek sızısı hissedilir.

Bana sor sevgili kaari', sana ben söyliyeyim,
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ârım;
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım.
Şi'r için «göz yaşı» derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyliyemem;

Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım iki söz yazdımsa.

Safahat'ın *1. Kitab*'ında yer alan manzumeleri muhtevalarına, kısmen yapılarına bakarak yedi kümede toplamak mümkündür. Birkaç küçük manzume dışarıda kalsa da, böyle bir ayrım yapma, yani bir bakıma kategorize etme sakıncalı olsa da, Âkif'in bu ilk kitabındaki ürünlerini daha yakından görmek, özelliklerini bilmek bakımından faydalı olabilir.

1. Manzum hikâyeler: "Hasta", "Küfe", "Hasır", "Meyhane", "Selma", "Seyfi Baba", "Kocakarı ile Ömer", "Mahalle Kahvesi", "Köse İmam", "Bebek Yahut Hakkı Karar".

Bu kümedeki 10 manzume Âkif'in sevilerek okunan ve en çok tanınan ürünleridir. Bunlarda ("Kocakarı ile Ömer" hariç) hayattan alınan sahnelerin öykülenişi vardır. Öykü bir vaka çevresinde gelişir. Bir "devr-i azap"ta "hayat nâmına" yaşananlardan anbean fotoğrafları seyrederiz âdeta. "Merhamet bilmeyen insanlar" içinde vicdan sahibi bir aydın insan sorumluluğuyla şair, *"Hangi bir derdim için ağlıyayım, bilmiyorum."* deme ümitsizliğiyle boğuşmaktadır. Devrin şartları bu kertede kötüdür. Yoksulluk, çaresizlik, toplumsal çöküş, kimsesizlik, geçimsizlik, kadının perişanlığı ve çaresizliği, içkinin açtığı onulmaz yaralar, kısacası yaşamın azap oluşu bir bir gözler önüne serilir. Çok tesirli tasvirler eşliğinde toplum için müthiş dersler vardır.[4] Söz gelimi "Köse İmam" toplumun çürüyen yanlarından birini teşrih masasına yatırır. Evlilik bahsinde dinî hükümlerle işimize geldiği gibi nasıl oynadığımızı, memleketin hâlini gayet iyi bilen bir imamın ağzından anlatır şair.

Bu kümenin karakteristik örneklerinden biri de "Mahalle Kahvesi"dir. Manzume, yirminci asır başında toplumsal hayatımızın vazgeçilmez mekânsal unsurlarından biri olan "kahvehane"lerin çarpıcı, kuşatıcı bir filmi gibidir. Âkif, *Doğu'nun saygı duyulan katili* olarak gördüğü mahalle kahvesini anlatmakta son derece başarılıdır. Bir kameramanın marifetiyle seyredecek olsak bu denli canlı sahneler ve insanlar göremeyiz, dersek abartmış olmayız. Şair, *"Gelin birlikte bakalım... Buyurun, işte bir kahvehane:"* diyerek sinematografik bir bakışla kahvenin her köşesini, her türlü görünüşünü/yüzünü önümüze koymaktadır. Anlatımdaki ironi, ayrı bir çeşni katar manzaraya:

Mühendis olmalı mutlak şu ak sakallı adam:
Zemîne daire şeklindeki yaydı bir balgam.
.....
Duyuldu bir iri ses, arkasından istiğfâr...
Meğer geğirti imiş.
O– Pek şifalı şey şu hıyar.

Mekân kahvehane olunca dil de argoya meyleder ve şair sakınımsız bir şekilde *"Zemâne piçleri! Gördün ya, hepsi besmelesiz..."* der.

2. İbretli/ hikmetli öğütlere yer verilen manzumeler: "Durmayalım", "Azim" (ibretli ders), "İnsan", "Dirvâs" (tarihten bir kıssa), "Bir Resmin Arkasına Yazılmış İdi", "Bu da Bir Mezar Taşı İçin Yazılmış İdi", "Ahiret Yolu", "Âmin Alayı", "Geçinme Belası", "Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi", "Hasbihâl". Son üç manzumede ibretli öğüt endişesi daha bir baskındır.

Bu kümede topladığımız ürünler yapı olarak "manzum hikâye"ler gibidir.

Bunların içinde en karakteristik örnek olan "Durmayalım", miskinliğe, tembelliğe atalete, reddiyedir. Yer ve gök çalışırken, dahası Yaratan bile boş durmuyorken, yatan, kılını kıpırdatmayan, çalışmayan insana duyulan kızgınlık dile getirilir. Âkif, hâlin ve istikbalin çalışmakla inşa edileceğini söyler. Şairdeki öfke öyle bir raddeye varır ki *"Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan."* der.

Bu grupta ayrıksı duran "Hasbihâl" şiiri, dertleşme/iç dökme ihtiyacı duyan şairin içinde bulunduğu ruh hâlini de yansıtması bakımından önemlidir. Âkif, sıkıntılı bir yer olan dünyadan kurtulma, her türden kayıttan azat olma; bir bülbül gibi uzaklara ve yücelere uçup gitme, fezalara yükselme arzusu duymaktadır. Şairimiz "velvele-i hayat"ın dindiği, ruhunu dinlendirecek asude bir yer aramaktadır. İlk bakışta, hayatın içindeki Âkif için şaşılası bir istektir bu. "Yoktur hayal ile alış verişim" diyen şair için nadir görülen bir hâl. Çünkü o bir cemiyet adamıdır. Söylediklerinin hemen hepsini gördükleri, bildikleri üzerine inşa etmiştir. Nihayet, şunu demekle bu ikilemi açıklayabiliriz: Şair, bir insan olarak ne güç ânlar yaşamış olmalı ki artık takati kalmamış ve göklere "pervaz açma" arzusu duymaktadır.

3. Sanatkârane temaşa/tasvir şiirleri: "Fatih Camii", "Mezarlık", "Bayram", "Ezanlar", "Canan Yurdu", "İstiğrak".

Birinci Safahat'taki diğer manzumelere nazaran kanaatimizce daha bir edebî kıymet arz eden bu şiirler, estetik duyuş ve duyuruş bakımından üst seviyededir. Bunlarda da yer yer ibretli bir bakış dikkatimizden kaçmaz. Meselâ, "Bayram"da bir yetimin süruru, "Ezanlar"da bir ânın/vaktin ezanla dirilişi nazarlara sunulur.

Safahat'ın ilk şiiri olan "Fatih Camii"[5], tarihî, dinî bir yapının şair üzerindeki intibalarıyla, çağrıştırdığı hâllerle ve oluşturduğu duygularla örülmüştür.[6] Burası bir mabet değil âdeta Allah'a yükselmiş ibadettir. Şair, caminin aydınlık kucağında büyük bir huzur duyar. Şiirin atmosferi bir ara çocukluk günlerinin şen şatır günlerine kaydırılır. Şairimiz, babasıyla birlikte camiye gittiği günleri hatırlar hüzünle. Yaşadığı ânın boğucu, kıstırıcı, karamsar atmosferinden bir anlık kurtuluştur bu. Maziye sığınış.

4. Feryat, isyan, sığınış şiirleri: "Tevhid Yahud Feryad", "Bülbül", "Bir Mersiye"[7].

Bu gruptaki şiirler gerçekten hislidir, o dönemde yaşamış olan insanımızın hissiyatına tercüman olacak nitelikleri haizdir. "Tevhid Yahud Feryad" *Sırât-ı*

Müstakîm'de yayımlandığında, Âkif'e mektuplarla telgraflarla tebriklerin yağması, bu tespitimizi güçlendirmektedir.

Söz konusu şiir, sanatlı ve samimi bir yüceltişle başlar. Sonra bir hayret ve şaşkınlık duyulur şiirden. *"Yâ Rab, bu nasıl âlem-i lebrîz-i garâib!!/Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?/Bir sahne ki milyarlarla oyun var üzerinde!"* gibi mısralarla daha evvel Ziya Paşa'nın *Terci'-i Bend*'de yer verdiğine benzer istifhamlarla karşılaşırız. Giderek şiirden aklın zorlanışı, aczin feryadı işitilir ve şiir, tehlikeli bir ümitsizliğin vicdanî sesi olur. Devir öyle bir devirdir ki, dünya sahnesi hastayı, felakete uğramışı, çıplağı, yoksulu, felçliyi, sakatı, tembeli, bayağıyı, gaddarı, eziyet çekeni, mahkûmu, esiri yani şu sayıya sığmaz insan yığınını teşhir etmekle şöhret bulmuştur. Bunca olumsuzluğa rağmen şairi güçlü kılan imandır. *"Îmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür.../Îmansız olan paslı yürek sînede yüktür!"* diye haykırır ve ne olursa olsun O'ndan ümit kesmez.

Atmosfer yer yer öyle boğucudur ki, bu tazyik altında Âkif genç yaşta edebî âleme yolcu ettiği, sevdiği bir insanın ardından kaleme aldığı "Bir Mersiye" şiirinde şu çığlığı koparacaktır:

Ey hâtırasiyle kaldığım yâr,
Artık aranızda bir cihan var!
Sen gökte safâ-güzîn-i dîdâr,
Ben yerde azâb içinde bîzâr!

Etrafındaki seslerin kulağına bir feryat gibi gelmesi işte bu azaptandır diyebiliriz.

5. Siyasî manzumeler: "Acem Şahı", "İstibdad", "Hürriyet". (Son manzume, "İstibdad"ın devamı gibi düşünülmelidir. Çünkü her iki şiirde de II. Meşrutiyet'in bir gün öncesi ve iki gün sonrası anlatılmak suretiyle bir karşılaştırma imkânı verilmiştir.)

Bazı kesimlerin hoşuna gitmeyen "İstibdad" şiiri, manzumenin ikinci kısmında hikâye edilen trajik manzarada da görüleceği üzere, yönetimin zaaflarına şahit olan bir insanın öfke boşalması sayılmalıdır. Gördüklerinden sonra dayanma gücü iyice azalan, sinirleri boşalan şair, *"Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!"* diyecek hâle gelmiştir. İşte bu hâlin parlamasıdır "İstibdad".

İslâm birliğini kurma yolunda aynı düşünceleri paylaştığı II. Abdülhamit'i eleştirdiği için "İstibdad" Âkif'in itirazlarla karşılanan şiirlerindendir. Gizli Haber Alma Teşkilatı'nın devrin aydınları üzerindeki baskısı ve basına uygulanan sansür gibi dönemin şartları göz önünde bulundurulursa Âkif'in söz konusu şiirdeki tutumu doğal karşılanmalıdır. Şiirdeki tavırda kuşkusuz, şairin dobralığının, boyuneğmez mizacının da rolü vardır.

Bu kümede zikrettiğimiz "Acem Şahı" başlıklı şiir, 1907–1909 yılları arasında İran'da tahtta bulunan ve zalimliğiyle meşhur olan Muhammed Ali Şah'ın yergisidir. İki ayrı şairin kaleminden çıkmış, aynı konuda iki ayrı şiir gibidir ancak iki kısımdan

ibaret olan tek manzume olarak takdim edilmiştir. Birinci şiir/kısım Mithat Cemal'e, ikincisi Âkif'e aittir. Her iki kısımdaki alınlık (epigraf) da Sa'dî'den alınmıştır ve oldukça mânidardır. Birincisinin meâli şöyledir: "Baştanbaşa bütün dünya bir damla kanın yere dökülmesine değmez."

6. Portre şiirler: "Merhum İbrahim Bey", "Kör Neyzen", "Yemişçi İhtiyar".

Bunlara "portre şiir" deyişimiz bir insan üzerinde yoğunlaşmasındandır. Başka bir ifadeyle, yine hayattan alınan gerçek veya temsili bir insanın çevresinde örgülenmiş oluşları. Söz gelimi, Kör Neyzen, cemiyetten herhangi biridir, sefalet heykeli bir tiptir.

Sayıları fazla olmayan bu manzumelerin en dikkate değer olanı "Merhum İbrahim Bey"dir. Şiirin başındaki mensur açıklamada belirtildiği üzere İbrahim Bey, veterinerlik alanında uzman, erdem sahibi bir âlimdir. Âkif'in yakinen tanıdığı insanlardan biridir. Şiir onun vefatı üzerine yazılmıştır. Bu şiir, saygı duyulan, sevilen bir insan için vefa borcu sayılmalıdır. Aynı zamanda, bu manzume, Âkif'in şiirde ne büyük bir yetenek olduğunun delilidir. Yüzyıllardır süregelen duyarlılık, incelmiş/ nezaketli bir dil ile içtenlikli bir eda içinde edebî bir yapıya kavuşmuştur. Estetik kıymeti yüksek bir çerçevede vücut bulmuştur şiir. Şair, İbrahim Bey'in mezar taşı kitabesi olacak şu mânidar mısraları yazar:

Her gül dibi medfen-i hayâlin,
Her gonca kitâbe-i kemâlin;
Her yerde nihân olan cemâlin,
Her yerde iyân olan meâlin;
Bir yerde görünmüyorsun ammâ;
Her yerde bedâyi'in hüveydâ!
.....
Gittin beni kimsesiz bıraktın,
Yaktın beni hasretinle, yaktın!

7. Modanın (bir anlamda modernizmin) eleştirisi olan ironik manzumeler: "Ressam Haklı", "Şair Huzurunda Münekkit", "Hüsran-ı Mübin".

Onu yakından tanıyanların kaydettiklerine bakılırsa, Âkif istihzayı da müstehziyi de sevmezdi. Buna karşılık, yukarıdaki manzumeleri yazmış olması tuhaf bir tezattır. Mithat Cemal bu zıtlığı şöyle izah eder: Âkif, "fertle değil, ferdin cemiyeti sarsan tarafıyla istihza ediyordu: Bu istihzayı da bazen merhametle, bazen infialle güzelleştiriyordu" (1986: 298).

Denebilir ki istihza ile birlikte Âkif'i "isyan"a ve "olumsuz"a bir bakıma icbar eden devrinin şartlarıdır. Bu yollara başvurmasını onun karakterine bağlamak doğru olmaz. Şair ne tarafa baksa hep yoksunluklar, yoksulluklar, acılar, zulümler, gözyaşları, düzensizlik, adaletsizlik görüyordu.

* * *

Safahat şairinin sanat telakkisini incelerken "hayat", "hakikat", "müşahede" kavramlarını her daim akılda tutmak gerekir. Çünkü Âkif, "hayatını hakikate adayan" bir sanatkârdır. Cemil Meriç'in ifadesiyle, onu "tanrıtanımaz Zola'nın coşkun bir sevdalısı" yapan da, onun gerçekçilik konusundaki tavrı, "adalet"e ve "hakikat"e olan düşkünlüğüdür.[8]

Âkif'in gerçekçiliği, yazdıklarını okuyanların unutamayacağı cinstendir. Söz gelimi, "Seyfi Baba"da dehşetli bir gece manzarası çizilir. Okudukça, bir bakıma "haşyet" içinde kalırız. O derece ürpertici ve etkileyici bir dış dünya fotoğrafıdır bu. Zaman ve mekânın, insani duyuşu bu derece güçlendirişi az görülen bir başarıdır:

Gecenin sütre-i yeldâsını çekmiş, uryan,
Sokulup bir saçağın altına gûyâ uyuyan
Hânüman yoksulu binlerce sefîlân-ı beşer;
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü bîçâre karı;
O kopan râbıtanın, darmadağın yavruları;
Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında, sokaklarda gezen âileler!

Âkif'in başarısı gördüklerinden, yaşadıklarından elde ettiği düşünüşü ve kendisinin kuvvetle duyduğu hissiyatı duyurabilmesi, yani okuyucuya aktarabilmesidir. Yaşanmış/yaşanan kötücül olayların/durumların hâsılası olanı, Tolstoy'un deyişiyle okura da "bulaştırma"sıdır onu başarılı kılan özelliklerinden biri. Bunda da en büyük yardımcısı (kendisi "hüner" diyor) samimiyetidir. Âkif, yaşadığı, gördüğü şeyleri yazmayı daha doğru bulmuştur. Örnekse, "Hasta"daki çocuk[9], Âkif'in Halkalı Ziraat Mektebindeki öğrencilerinden biridir; "Seyfi Baba", dülger Hasan Baba'dır; "Köse İmam", Boşnak Ali Şevki Hoca'dır.[10]

Bilhassa birinci ve ikinci kümede toplanan manzumelerde elbette "ahlakî bir sonuç" hedeflenmiştir. Çünkü Âkif, inanışı, mizacı ve içinde bulunduğu şartlar gereği, sanattan ziyade toplumu düşünmek durumundaydı. "Şair tabiatını o, iradesiyle ve bir kararla âdeta boğmak, onun yerine bir idealisti, bir ahlakçıyı koymak istemiştir." (Okay, 1989:43).

"Rezâil-i içtimâiye"mizi âdeta kelimelerden yapılmış fotoğraf kareleriyle teşhir ederek insanımızın bunlardan nefret etmesini, bu ibretlik karelerden ders çıkarmasını istiyordu. Gayreti bunun içindi. Bu fotoğraflarda meyhane, kahvehane, mezarlık ve bayram yeriyle mahalle ve sokak; buralardaki her türden insan yer almaktadır.[11] Âkif, kuşkusuz bilinçli olarak devrin toplumsal yaşamındaki olumsuzlukları göstermekteydi. "*Safahat*, bir nevi, bu yıkıntıların 'safha' 'safha' anlatılışı, duyuruluşu ve bu yıkıntıların şairde bıraktığı acı izlerin derlenişi, toplanışı ve tespit edilişidir. Bu yüzden, *Safahat*, bir bakıma, Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yas yapraklarıdır" (Karakoç, 1978: 21).

Yaşadıklarından ve yazdıklarından çıkarılan şudur herhâlde, büyük Osmanlı Devleti'nin "trajik çöküşü"nü hiç kimse Âkif kadar derinden hissedip yaşamamıştır. Kaybedilen değerlere onun kadar kimse şahsıyla ve eseriyle gözyaşı dökmemiştir. "Birinci *Safahat*'ta (...) gerçeğin mahir bir ressamı olan sanatkâr, içtimaî sefaletlere uzanan sosyalist bir ahlakçıdır. Sanki toplumumuzun Emile Zola'sı olmak istiyor.// Perişan hayatımızın, insan sefaletinin bu kadar ince, bu derece derinleşmiş ve böylesine gözyaşı olmuş gözlemine bütün edebiyatımızda rastlamak imkânsızdır. (...) Âkif, vatanımızın bin bir acı ile parça parça olan kalp tablosunu, acılarla parçalanan bir kalbin kanıyla çizmiştir" (Topçu, 1970: 78).[12]

Âkif, hâlin yani içinde yaşadığı cemiyetin ve idrak ettiği zamanın şairidir. Geçmişe geri dönmek imkânsız, geleceğin ise ne getireceği bilinmez olduğuna göre, bugünkü işi bugün yapmak, bugünü idrak edip gereğini yerine getirmek en doğru olanıdır. "Hasbihâl" şiirinin başına aldığı *"Geçen zaman uçup gitti; gelecek ise belli değil/ Sen ancak içinde bulunduğun hâlin sahibisin"* dizleri, şairimizin zamana bakışının özetidir.

Âkif'in manzumelerinin mutlaka bir konusu vardır. Bu konu, ya bir vaka ya bir gözlem ya da tarihî bir kıssa/anekdot çevresinde anlatılır. Şair gördüklerini yazmakta daha bir ısrarcıdır. Bunun için bir vesile bulup sık sık sokağa çıkar. Çünkü Âkif, "sokaktaki şairdir." "Devrine kadar da, hatta belki ondan sonra da, Âkif kadar şiiri sokağa, kalabalıklar arasına, alelâde insanlar arasına sokan bir şair bulunamaz." (Okay, 1989: 60). Mithat Cemal'in o "gözleriyle şairdi, uykusuz gözler"iyle ifadesi ne kadardır.

Âkif, şiirinin yüzünü örtmemiştir. *Birinci Safahat*'ta yer alan manzumelerde ibhama, karanlığa tesadüf edilmez. Bilhassa bu kitapta, şairin "kelime istifçiliği ve nazım ustalığı" açıkça görülür. Burada ölçülü ve kafiyeli söylemenin şartına rağmen, anlattıklarında o kadar rahattır. Bu rahatlıkla birlikte dil de çok yerde sadedir. Manzumelerde yapaylık ve zorlama görülmez. Bir fikir vermesi için "Hasta"dan kısa bir bölümü aşağıya alıyoruz:

Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedî:
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cepheyi yandan sıkmış;
Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-ı şebâb;
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!
O dudaklar morarıp kavlanmış artık derisi;
Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağrı;
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı.

Sehl-i mümtenî diyebileceğimiz bu özellik, gerçi bütün *Safahat*'ta gözlenebilir. Berrak bir su gibi akıp giden bu manzumeler, yapıdaki kolaylığa rağmen, şahit olanları yazdıklarından öğreniyoruz ki, büyük emek harcanarak yazılıyordu. Bunları kolayca yazılmış sanmamız için Âkif elinden geldiğince güç yazıyordu (Mithat Cemal, 1986: 257).

Mithat Cemal, Âkif için "arûzun Mimar Sinan'ı"dır der. "Aruzla resim yapan adam" nitelemesini de yine onun için kullanır. "Vezni, kafiyeyi, kelimeyi dilediği yere sürüklüyordu. Şiirini bitirdikten sonra adını koymuyordu; yazmadan evvel şiirinin adı vardı ve bu isimde manzumenin planı durur"du (Mithat Cemal, 1986: 255). Âkif'in manzumelerinde kafiyeler çok yerde şaşırtıcıdır. Alışıldık ses kalıplarına itibar etmez. O, kendine mahsus bir sesin sahibidir. Bu seste "hıçkırıktan diş gıcırtısına kadar" türlü tonlara rastlanabilir. "Üç esaslı sesi var" Âkif'in. "Konuşan ses, erkek ses, müstehzi ses." (Mithat Cemal, 1986: 324). Şurası var ki *Safahat*'ın *1. Kitab*'ında daha ziyade konuşan/konuşturan ses ile müstehzi sesi duyarız. Birinci seste tabiatıyla konuşmanın unsurları fazlasıyla kullanılır.

Birinci Kitap'tan yola çıkarak Âkif'in şiirinin biçimine dair belli başlı özellikleri yazacak olursak *samimilik, sadelik, tabiilik, yerlilik* en başta gelir. Aruzda ve kafiyede ustalık, kendisi olmak da bunların arkasına eklenmelidir.

Hâsılı, Âkif, *bir bunalım döneminde, her türlü güçlüğe rağmen derin bir bakışla ve bilgelikle aziz milletinin nabzını tutmuş, kalbini ve ruhunu paylaşmış, vicdanını yansıtmış; yeniden uyanışın ifadesi olmuştur* (Müftüoğlu, 2006: 10). İşte üzerinde durduğumuz *Safahat 1. Kitap*, şairin diğer eserleri gibi ve belki de onlardan daha belirgin bir şekilde bu duyarlı bakışın manzum öyküleri/destanı sayılabilir.

KAYNAKÇA

Andı, M. Fatih (1995), "Safahat-Birinci Kitab'ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", *İlmî Araştırmalar*, sayı: 1, s. 39–60.

Karakoç, Sezai (1978), *Mehmed Âkif*, 3. baskı, İstanbul: Diriliş Yay.

Mithat Cemal (1986), *Mehmed Âkif* -Hayatı, Seciyesi, Sanatı-, Ankara: İş Bankası Yay.

Müftüoğlu, Atasoy (2006), "Mümtaz Bir Mübelliğ, Mümtaz Bir Mübeşşir", *Kültür*, sayı: 2, Ocak, s. 10–11.

Okay, Prof. Dr. M. Orhan (1989), *Mehmed Âkif* -Bir Karakter Heykelinin Anatomisi-, Ankara: Akçağ Yay.

Özlük, Nuran (2007), "Mehmet Âkif'in Mısır Dönüşü ve Vefatı Günlerinin Dönemin Matbuatına Yansıyışına Dair Bibliyografya", *İlmî Araştırmalar*, sayı: 23, Bahar, s. 151–154.

Soydan, Rüyan (2006), "Mehmed Âkif Ersoy Tarafından Yazılan ve Tercüme Edilen Eserler ile, Mehmed Âkif Hakkında Yazılan Eserlerin Listesi", *Kültür*, sayı: 2, Ocak, s. 105–107.

Topçu, Nurettin (1970), *Mehmed Âkif*, İstanbul: Hareket Yay.

[1] Bu hususta dikkat çekici bir iki örnek vermekte yarar var. Âkif'in henüz iyice tanınmadığı bir dönemde yani ilk kitabı *Safahat*'ın çıktığı 1911 yılında, kitap hakkında 26 makale yayımlanmıştır (Andı, 1995: 39-60).

Bir başka örnek: Şairimizin Mısır dönüşü ve vefatı günlerinin, dönemin matbuatına yansıyışına dair yapılan bir çalışmada, bir yıldan az bir zaman diliminde (19 Haziran 1936-6 Mayıs 1937) Âkif hakkında yapılan yayın sayısının 80 olduğunu görmekteyiz (Özlük, 2007: 151-154).
Mehmet Âkif'i yeni tanıyanlara bir fikir versin diye şunu da ekleyelim: Şimdiye kadar Âkif hakkında yazılan ***kitap***ların sayısı 150'den fazladır (Soydan, 2006: 105-107).

[2] Mithat Cemal, "Ortaya çıkmak için beklemeyi bildi. Otuz sene kendini aradı. Otuz yaşında ölseydi edebiyatta Âkif diye biri yoktu." der (1986: 254).

[3] Mithat Cemal'in dediğine göre, *Birinci Safahat*'taki şiirleri Âkif daha *Sırât-ı Müstakîm* çıkmadan önce yazmış tamamlamıştı. Yalnız "Acem Şahı", İstibdad", "Hürriyet" ve "Köse İmam" II. Meşrutiyet'ten sonra yazılmıştır (1986: 337).

[4] "Şiirin bir mesaj olduğunu kabul edenler için Âkif, Türk şiirinde en güçlü mesajlardan birinin sahibidir. Şiirle mesajı birbirinden çok uzak iki kutup gibi görenler için söyleyeceğimiz şey, Âkif'in bu çok farklı iki unsuru sanatında birleştiren nâdir örneklerin başında geldiğidir./.../ Âkif'in şiirlerinde, tıpkı realizmle idealizmin yaklaşması gibi, mesajla lirizmin birleşmesine şahit oluruz. Hiç şüphesiz her zaman için değil." (Okay, 1989: 57).

[5] Dönemin edebiyat otoritesi Recâizâde Mahmut Ekrem Bey, "Fatih Camii" şiirini dinledikten sonra "Siz büyük şairsiniz Âkif Bey" ifadesiyle takdirini dile getirir (Mithat Cemal, 1986: 40).

[6] Prof. Dr. Orhan Okay'a göre kitaptaki ilk üç şiir "Âkif'in sanatı ve ideali için hazırlanmış bir programı gösterir: "Fatih Camii"nde dinî lirizmi, "Hasta"da cemiyet meseleleri karşısındaki ıztırabı, "Tevhid Yahut Feryâd"da da, felsefî (kelâmî) duyguları, tereddütleri yer alır." (Okay, 1989: 48).

[7] Mithat Cemal, "Tevhid Yahud Feryad" için 'şüphe ve iman şiiri', "Ezanlar" için 'vecd ve iğtiğrak şiiri' diyor (1986:337).

[8] "*Safahat*'ın birinci kitabı, içtimaî bir romanın yarım bırakılmış parçaları gibidir. Bu bakımdan onu Dostoyevski gibi, Balzac gibi batılı romancıların eserleriyle karşılaştırabiliriz. Fakat daha da iyisi, kendisinin de beğenerek okuduğu Alphonse Daudet ve Emile Zola gibi realist ve natüralist romancılarla karşılaştırmaktır. Âkif, lirik şiirlerinin dışında, bilhassa manzum hikayelerinde ve tasvirlerde şair değil, romancı gibi hareket etmiştir." (Okay, 1989: 60).

[9] Mithat Cemal diyor ki, "Âkif bana iki defa ağladığını söyledi: Bir bu çocuğu yazarken; bir de "Süleymaniye Kürsüsünde" inkırazı tasvir ederken." (Mithat Cemal, 1986: 64).

[10] Âkif'in yakın dostlarından olan Ali Şevki Hoca'nın evi aynı zamanda bir edebiyat mahfilidir. Mithat Cemal'in deyişiyle "Birinci *Safahat*'taki şiirler meşrutiyette tab' olunmadan evvel, istibdadda bu evde neşrolun"muştur (1986: 53).

[11] *Birinci Safahat*'ı Sezai Karakoç'un isabetli nitelemesiyle "genel sosyolojik çizgiler" saymak yerinde olur.

[12] Nurettin Topçu'ya kulak verirsek, "isyan, onun bütün eserine sinmiştir." Fakat bu, "hülyaya tenezzül etmemiş" bir iradenin kutsal isyanı sayılmalıdır (Topçu, 1970: 116–17). İsyan değil belki, ama "öfke Âkif'in kendinde, başkasında sevdiği" bir hususiyettir. Çünkü Âkif'e göre kızan adam çıplak gezen adam demektir. "Güler yüzlülük heyet-i içtimâiyenin insanlara taktığı maske"dir (Mithat Cemal, 1986: 54).

ALİ EMRE

SÜLEYMANİYE KÜRSÜSÜNDE

Safahat'ın ikinci cildini oluşturan *Süleymaniye Kürsüsünde*, 1912 yılında yayımlanır.

Bu uzun şiirin temel izleği, Osmanlı aydınının halkla ilişkisidir. Şiir iki çizgide açımlanır ki birincisi kimi aydınların, okumuşların halka yabancılaşarak taklitçi, güdük ve sapkın bir anlayışa sahip olmasıdır. İkincisi de halkın/İslâm dünyasının dağınıklık ve perişanlığı, miskinlik ve cehaletidir. Sorunun asıl kaynağına işaret eden aşağıdaki dizeler, söylediklerimize bağlı olarak şiirin özetini verir gibidir:

> *Sizde erbâb-ı tefekkürle avâmın arası,*
> *Pek açık. İşte budur bence vücûdun yarası.*

Şiirde, Doğu Türklerinden olan ve bir yolcu olarak İstanbul'a da uğrayıp Süleymaniye'de bir vaaz veren Abdürreşit İbrahim konuşuyor görünse de dizelere renk, heyecan ve düşünceleri akseden ses kuşkusuz ki Âkif'le bütünleşmektedir.

Âkif'in şiirinin hayatla bütünleştiği, şiirle toplumsal hayatın iç içe geçtiği birçok yorumcu tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Mehmet Kaplan, *Safahat*'ı belirli bir bakış açısıyla tasvirler sunan ve yaşadığı dönemi bütün ayrıntılarıyla gören ve gösteren manzum bir romana benzetir. Saray, cami, meyhane, sokak, ev, kulübe, şehir, köy, fakir, zengin, dindar, dinsiz, korkak, kahraman, yüksek tabaka, cahil, aydın, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, savaş, barış, mazi, hayal, hakikat hemen her şey Âkif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. O, bütün bunları anlatırken şiirine bir vüs'at kazandırmaya çalışır; edebiyatın şiir dışındaki anlatım olanaklarını da devreye sokar: Hikâyeler anlatır, fıkralara yer verir, betimlemeler yapar, portreler çizer, konuşma ve vaazlardan yararlanır. Komik, trajik, didaktik, hamasi, lirik, hakimane her edayı, her tonu kullanır. Estetizme koşullanmayan ve her hâlükârda bir misyon üstlenen, sosyal bir gerekçesi olan bu şiir edebiyatla hatta hayatla bütünleşerek konuşur. Kendi içinde yer yer çokseslilği barındırsa da duruş ve kimlik sahibi olan, "şehre varıp feryad u figan koparan" ya da "şehrin bir ucundan gelip konuşan mümin bir adam"ın şiiridir bu.

Süleymaniye Kürsüsünde, tek ve uzun bir şiir. Aslında olmadığı hâlde, *Safahat*'ın 1950'de yapılan üçüncü baskısından itibaren, bu uzun şiire 24 ara başlık konduğunu görmekteyiz.

Şiirde Doğu İslâm âlemine bir seyahat anlatılmaktadır. Galata Köprüsü olduğunu tahmin ettiğimiz bir köprüden geçişle başlar anlatılanlar. Yeni Cami'de bir nebze soluklandıktan sonra Süleymaniye'ye yönelir yolcumuz. Bahçe duvarlarını aşıp içeriye girer. Kürsüde vaaz vermek üzere oturan nuranî yüzlü bir adam vardır artık. Kürsü-

deki bu şahıs, yalnızca yüzüyle değil, zihni ve kalbiyle de temiz birisidir. Bu zat Doğu Türklerinden Abdürreşit İbrahim midir? Yoksa Afganlı Cemaleddin yahut Tatar Musa Carullah mıdır karşımızda vaaz veren? Eğer Âkif değilse bu kişi; şu rahatlıkla söylenebilir ki Âkif'in gerçekten önemsediği, imrenerek dinlediği bir kişidir.

Kürsüde konuşan bu adam; alışılagelmiş hocalara benzememektedir. Bilgili, donanımlı, duyarlı ve cesurdur. Klasik fıkıh, tasavvuf ya da bireysel iman konularından söz etmeyeceğini belirterek başlar konuşmasına:

Bana siz âlem-i İslâm'ı sorun, söyliyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim,

Bir zamanlar yine İstanbul'da bulunduğunu söyleyen vaiz, sonra Rusya'ya geçmiştir. İstanbul'a ilk gelişindeki izlenimlerini aktarır dinleyenlere: Din ve saltanat için bin türlü maskaralık yapılmaktadır. Başta bir kukla vardır, milletin geleceği iki üç kuklacının keyfine bırakılmıştır. Halkın hâli yürekler acısıdır, yoksulluk ve çaresizlik insanları kuşatmıştır. İlmiye sınıfı, âdeta ana karnından icazetli cahiller koğuşuna dönmüştür. Beşikte sultan olanlar mı dersin, beşikte âlim olanlar mı? Vekiller birbirlerini jurnalleyen, müzevir ve adi kişilerdir. Askerin terbiyesi bozulmuştur. Aydınları, yöneticileri sefil olan bir toplumun kendisi de temiz ve günahsız değildir elbette. Ahali son derece vurdumduymaz bir konumdadır; neredeyse İsrafil'in sura üfleyeceği güne kadar uyuklamaya niyetlidirler.

İstanbul'un her yönden içler acısı bu hâline tanık olduktan sonra Rusya'ya gider yolcumuz. Rusya'da da o tarihlerde büyük bir baskı ve zulüm vardır. Burada gizlice bir matbaa kurarak insanları irşada koyulur vaizimiz. Devir, Avrupa'da tahsil modasının öne çıktığı devirdir. Doğu dünyası, yetenekli evlatlarını Batı'daki okullara göndermekte, dönüşlerinde de mevcut izmihlaline çareler aramaktadır. Ancak Avrupa'ya gidenlerin bazıları yabancılaşmakta, Batı'nın gönüllü yeniçerilerine dönüşmektedir:

Sonra bir bak ki, meğer karga imiş beslediğin!
Hem nasıl karga? Değil öyle senin belleğin!
Sâde bir fuhşumuz eksikti, evet, Ruslardan...
Onu ikmâl ediverdik mi, bizimdir meydan!
Kızımın iffeti batmakta rezîlin gözüne...
Acırım tükrüğe billâhi, tükürsem yüzüne.
Demiş olsaydı eğer: «Kızlara mektep lâzım...
Şu kadar vermelisin» kahrolaydım kaçmazdım,

Kurduğu matbaa ve yayın çalışmalarıyla siyasileri, devrin yöneticilerini rahatsız eden vaizimiz, polis tehdidiyle karşılaşır. Rusya'dan ayrılarak soluğu Türkistan'da alır. Matbaası basılıp tarumar edilir. Türkistan'a ulaştığında içini büyük bir heyecan kaplar. Taşkent, Buhara, Semerkant gibi bir zamanların ilim, fen ve sanat alanında

ün salmış beldelerindedir artık. Lakin hayal kırıklığına uğrayacaktır. Müslümanların yaşadığı her yer aynı ıstırapla kavrulmaktadır. Vaktiyle büyük insanlar yetiştiren o iklim, zilletin kucağına düşmüştür:

O rasadhâne-i dünya, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:
Ay tutulmuş, «Kovalım şeytanı kalkın!» diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!

Bu bölgelerde kirlenmiş bir itikat mı vardır yalnız? Hayır! Üzülerek, yürek yırtılarak gözlemlenen şudur ki ahlak da son derece düşüktür. Fuhuş alabildiğine yaygınlaşmış, alkol tüketimi başını alıp gitmiştir. Bu ortamda, dindarlığın basit bir şekilciliğe dönüştüğü, mintanının yenleri yerlerde sürünen hocaların da milletin hayrı için hiçbir şey yapmadıkları, yapılanlara da bid'at diye karşı çıktıkları dile getirilir. Medreselerde okutulup belletilenler, beş para etmeyen bilgilerdir. Hele edebiyatları daha büyük maskaralıklar, rezillikler içermektedir:

Üdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: şair.
Yalınız, şi'rine mevzû iki şeyden biridir:
Koca millet! Edebiyyâtı ya oğlan, ya karı...
Nefs-i emmâre hizâsında henüz duyguları!
Sonra tenkîde giriş: hepsi tasavvufla dolu:
Var mı sofiyyede bilmem ki ibâhiyye kolu?
İçilir, türlü şenâatler olur, bî-pervâ;
Hâfız'ın ortada dîvânı Kitâbü'l-Fetvâ!
«Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!»
Urefâ mesleği; âlâ, hem ucuz, hem de şeker!

Mehmed Âkif, adını bizzat anarak tasavvufu eleştirmektedir ki belki de o dönemde bunu yapan ilk ve tek kişi odur. Fars şairi Hâfız'ın kitabını, din kitabı yerine koyarak "fetva kitabı" makamına çıkaran bir halkın telakkisi elbette sağlıklı olmayacaktır. Tarih boyunca birçok tasavvuf dergâhında, halka belletilen tutum, onlarda oluşturulan zihniyet gerçekten de *"Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!"* dizesinde anlatılmak istenenden pek farklı değildir.

Süleymaniye'de konuşan adam, Türkistan'dan Çin ve Mançurya'ya geçtiğini anlatarak sözlerine devam eder. Oralarda da manzara aynıdır. Din sadece bir görenek konumuna indirgenmiştir, Müslümanlar geri ve cahildir. Üstelik herkes "atalar dini"ni öne çıkarmakta; "Böyle gördük dedemizden!" diyerek kendini savunmaktadır. Çin Seddi'nin dibinde uzanıp yatan da Mağrib-i Aksa'da dolaşan da hep dinen merdut olan bu mazerete sığınmaktadır. Âkif, bu noktada, konuşan vaiz aracılığıyla dikkatleri Kur'an'a yöneltir ve şu ünlü dizeleri söyler:

Ya açar nazm-ı celîlin, bakarız yaprağına;
Yahud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!

Vaiz, Japonya'ya da geçer. Japonlarda eksik olan tek şeyin "tevhid" olduğunu belirtir. Bunun dışında ahlâk ve davranışları neredeyse birçok Müslüman topluluktan daha ileridedir. Hindistan ziyareti ise, Mehmet Âkif'in dönemi içerisinde mevcut bütün Müslüman mektep ve meşreplerden ne ölçüde haberdar olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Şiirde oradaki uyanış hareketlerinden, Kur'an'a yöneliş çabalarından da söz edilir. İşin ilginç ve hazin tarafı, bu seyahatler esnasında, Osmanlı memleketinden gelmiş bu zata, yöre insanlarının gösterdiği ilgi ve saygıdır. Neredeyse onun boynuna sarılarak Sultan'dan haber almaya çalışmaları etkileyicidir. Zira buradaki inananlar, o kadar iletişimsiz kalmış ve dünyadan o kadar kopmuşlardır ki, henüz hiçbir şeyin farkında değildirler. Oysa Osmanlı, ölüm döşeğindedir.

Şiirin dikkat çekici bölümlerinden biri de *Kanûn-ı Esâsî* başlığı altında verilen dizelerdir. Bu dizelerden hareketle, Âkif'in cumhuriyetçi bir anlayışa sahip olduğunu, saltanata sıcak bakmadığını çıkarabiliriz. Bunu Hindistan'dayken öğrenen ve toplumsal bir müjde gibi değerlendiren vaiz, yöre halkının sevincini paylaşır. Seyahatini yarım bırakarak, bir İstanbul hülyası kurar kendine. Bu hülya içerisinde yeni bir hayatın kapıları artık ardına kadar açılmıştır. İnsanlar cıvıl cıvıldır. Herkes bir işin ucundan tutmuştur. Fabrikalar ve matbaalar çalışmakta, herkes okumaktadır. İmar ve inşa faaliyetleri memleketi sarmıştır. Gemiler yükün ağırlığından limanlara yaklaşamaz hâldedir. İşin aslının öyle olmadığı, İstanbul'a dönüşle birlikte, çok geçmeden anlaşılacaktır:

Kör çıban neşterin altında nasıl parlarsa,
Hep ağızlar deşilip, kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya, ister temiz, ister kirli;

Bu dizeler, memleketin ahvalini, o tuhaf inkılâpları, Batı taklitçiliğini ve özentisini özetleyivermektedir. Hürriyetin en çok teşhir edilen boyutu, evvela dine sövmek, sonra da birbirine sövmek şeklinde tezahür etmektedir. Bir de yine basit ve sığ kavmiyet kavgası ön plandadır. Şu dizeler, Âkif'in o dönemde kavmiyetçilik düşüncesine nasıl baktığını açıkça ortaya koymakta ve şiirin Türkçülük cereyanının güçlendiği bir dönemde yazıldığı düşünüldüğünde daha bir önem kazanmaktadır:

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihnimize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyyettir.
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir...

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.

Gerçekçi bir tablo gibi görünmesine karşın, Âkif'in kürsüdeki vaiz aracılığıyla resmettiği manzara karşısında tarafsız kalmadığı, heyecanlı bir tavır aldığı anlaşılmaktadır. Hiddet, hiciv ve alay; dizelerde dahi bir öne çıkmaktadır artık. Şiir, "sosyal bir satir" boyutu kazanmaktadır âdeta.

"1908 hürriyeti"nin ihtirasları nasıl başıboş bıraktığını ve toplumu nasıl korkunç bir anarşiye sürüklediğini okuyoruz bu dizelerde. Galeyanı hürriyet sananlar, sarhoş veya deli gibi ne yaptıklarını bilmiyorlar. Akıl ve mantığı boşlayan kalabalık, sokaklara dökülüyor. Neyin takdir olunduğu bilinmeyen bir alkıştır gidiyor. Bilinçsizlik, toplumun ne hayati sahalarına, hükümet dairelerine, okullara kadar yayılıyor. Basın, sosyal birliği parçalamaktan çekinmiyor. Cinsel duygular istismar ediliyor. Dine hücum etmek, vicdan hürriyeti sayılıyor. Eğlenmek için borç alarak Avrupa'ya koşuluyor. Bu duruma kızan vaiz, halkın davranışlarını kötü ve gülünç gösteriyor. Şiir, bir tezattan beslenerek güçleniyor bu bölümde. Hürriyet, aslında yüksek bir değerdir. Zira o, insanın aşağı bir seviyeden yukarıya çıkması demektir. Bu şiirde insanlar, yüksek zannettikleri bir şey yüzünden aşağı seviyeye düşüyorlar. Bilinçsiz, abes, mihaniki hareketler yapıyorlar. İnsanların bu hâle gelişi, bizi de hem güldürüyor hem kızdırıyor. Genellikle ciddi, ağırbaşlı, işinde gücünde gördüğümüz halk, yedisinden yetmişine kadar zurnaların peşine takılmış, dört keçeli, eli bayraklı alaylar hâlinde yürüyor. Niçin? Ortada belli bir amaç ve bilinç yok. Bir nizama kavuşması gereken okullar, bu esnada kapatılıyor. Eskiden dalkavukça kasideler yazan şairler, şimdi dalkavukluk zamanı değil diye ana avrat sövüyorlar. Bütün bunlar tuhaf ve gülünç yönleriyle veriliyor şiirde. Yetişkin üç kızını Allah'a havale ederek, "analık ilmi" öğretmek için baldızını Paris'e gönderenlerin akıl almaz tutum ve davranışları da trajikomik bir görünüm kazanıyor. Hürriyete kavuştuğunu sanan kalabalığın bu tür hareketleri, tımarhaneyi yıkan delilerin zincirden boşanmasına; köşe başında nutuk söyleyen hatipler dilli düdüğe, düzen ve uyum içinde bulunması gereken şehir Çamlıbel'e benzetiliyor.

Bu gülünç unsurların yanında, şairin hiddetini ağır sözlerle dile getirdiği hiciv unsurları da var. Herkesin bilinçsizce konuşması, kör çıbanın neşterle patlamasına, gazetelerin birbiriyle çelişen görüşler neşretmesi ayrılık tohumları ekmeye, fuhuş yapanların durumu itlerin çiftleşmesine benzetiliyor. Bu tahlillere devam eden vaiz bir ara dinleyicilerinin ümitsizliğe düştüğünü görünce şu ihtarda bulunuyor:

Ye'se düşmeyecek zerrece îmânı olan;
Sâde siz derdi bulun, sonra kolaydır derman.

Âkif'in şiir boyunca kullanmış olduğu dil ve üslup da amacına ve şiirin içeriğine uygundur. Şair/vaiz, kalabalığa sesleniyor. Kalabalığa seslenmek için onun dilini,

duygu ve düşüncelerini bilmek gerekir. Âkif, bütün eserlerinde olduğu gibi burada da halkın dilini, zevkini, zihniyetini yakalamayı biliyor. Deyimlere, benzetmelere, yer yer halk argosuna (dilli düdük, hödük) başvurarak, konuşma dilini bütün zenginliğiyle kullanmaya çalışıyor.

Vaiz konuşmaya devam etmektedir. Üç bin civarında dinleyicisi vardır. Kısa bir tarihçe bahsinin ardından, milletin bugünkü durumunu betimlemeye kalkışınca, insanlar kendilerini değiştirmeye yönelmek yerine hüngür hüngür ağlamayı tercih ederler. Binlerce insanın aynı anda ağlaması, görülmeye değer bir manzaradır şüphesiz. Ancak bu iniltileri görüp işiten vaiz, sesini cemaate karşı daha da yükseltir. Ağlamanın bir çözüm olmadığını söyler. Mütefekkir geçinenlere, aydınlara yüklenir. Taklitçilik ve yozlaşmayı eleştirirken bağnazlık ve asabiyeti de reddeder. Dinin terakkiye engel olmadığını belirtir. Her yönden Batılılaşmayı savunanların ve kavmiyetçilik fikrine saplananların yanlışları dile getirilir. Şiir, vaizin duasıyla sona erer.

[1] Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul 1977

[2] Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1988

[3] Metin Önal Mengüşoğlu, *Müstesnâ Şair Mehmed Âkif*, Pınar Yayınları, İstanbul 2007

ALİ K. METİN

HAKKIN SESLERİ: SİPERDEN YÜKSELEN FEVERAN

Mehmet Âkif, çağına, başka bir ifadeyle yaşadığı dünyaya şahitlik etmiş şairlerimizdendir. Âkif'in şiirinde temel mesele, Tanzimat dönemiyle birlikte şiirde belirleyici bir tematik durumuna gelmiş olan toplum ve devlet meselesidir. Fakat Âkif'le bu mesele bir bakıma ölüm-kalım raddesine vardırılmış, bütün hatlarıyla şiiri ele geçirmiş gözükür. 1900'lü yılların ilk çeyreğinde Osmanlı coğrafyasında neler olup bittiğini anlamak, dönemin sosyal ve siyasal atmosferine nüfuz kesbetmek için başvurulacak tarihî kaynaklardan biridir *Safahat*. O dönemi *Safahat* kadar müşahhas ve gerçekçi bir dille anlatan ikinci bir şairden kolay kolay söz edilemez. Nâzım Hikmet, bilhassa *Kuvâ-yi Milliye*'siyle bu bağlamda zikredilmeyi hak eder elbet. Ancak Mehmet Âkif'e kıyasla Nâzım Hikmet hem daha plastik, hem de daha yabancıdır. Mehmet Âkif'in sesi ve ıstırabı diğerine göre daha samimi ve derindir. Ancak Mehmet Âkif'in de Nâzım Hikmet gibi şiirinde ideolojik duruşu olan bir şair olduğu muhakkaktır. Bununla beraber Nâzım Hikmet'te poetik kaygılar daha belirgin olup şiirini bunun kazanımlarıyla besleyebilmiştir. Kuvâ-yi Milliye, gerek destansı kimliği gerekse klasik olma nitelikleriyle bazı avantajlara sahip görünür. Ne ki Mehmet Âkif'in realizmi ve çarpıcılığı yanında Nâzım Hikmet'in şiiri sönük kalır. Bunda, Âkif'in tasvir gücü ve dile olan hâkimiyetinin rolüyle beraber, gözlemci yönünün ve hepsinden önemlisi hassasiyetinin büyük rolü vardır. Âkif'in şiirindeki en ayırt edici nokta, şiiri bütün bütün dalgalandıran o büyük hissiyattır. Bu hissiyat olmasa Âkif'in şiiri didaktik, öğretisel, tahkiyeci bir şiir olmaktan öteye gidemeyecekti belki. Aruzu konuşma ve tahkiye tekniğiyle kullanma başarısı, Mehmet Âkif'in, münhasıran şiire yaptığı en önemli katkılardan biri olmuştur. Fakat Âkif'in şiirinde hiçbir şey, ondaki samimi, derin, coşkun hissiyat kadar belirleyici değildir. Onun şiirini bir çağlayan hâline getiren şey, şairdeki o büyük hissiyattır. Başka deyişle hissiyatıyla büyük bir şiirdir Âkif'in şiiri.

Fakat Mehmet Âkif şiirinin hissiyatındaki büyüklük, sadece hissiyat çokluğundan kaynaklanmaz. Gerçekte o, kişinin belki de ancak ferdî yıkımlar karşısında duyabileceği nispetteki acıyı ve öfkeyi, toplumun ve devletin yıkılış çatırtıları karşısında duyacak kadar asil ve kahraman olan ruhuyla ayırt edilir. O, asıl bu sebeple millî şair olma unvanını hak eder. Âkif'in millî şairliğini İstiklâl Marşı'na indirgemek ve/veya onunla açıklamak, *Safahat* şairine büyük haksızlık olur. Bu açıdan, *Safahat*'ı belki de baştan sona İstiklâl Marşı'nın cüzleri şeklinde görebiliriz. İstiklâl Marşı hangi inanç, cesaret ve azmin ürünüyse, *Safahat* da tümüyle öyledir.

Sezai Karakoç'un Mehmet Âkif'le ilgili olarak "büyük Türk toplumunun ölüm kalım savaşının şairi olmuştur. Bir cephe şairi." (Karakoç 1986; 50) şeklindeki belirleme-

leri onun şairliğini tam anlamıyla açıklayıcı bir nitelik taşır. Mehmet Âkif, kahramanlığın şiirini yazmamıştır gerçekte; aksine *Safahat* kitabı için büyük çapta bir tür 'kahramansızlığın şiiri'dir denebilir. Başka deyişle, Âkif'in şiirinde kahraman öznelerden değil, kahramana duyulan ihtiyaçtan söz etmek gerekir. Âkif, bu anlamda realitenin şiirini yazmış; bütün dehşeti ve çıplaklığıyla şahitlik ettiği dünyanın manzarasını sergilemiş bir şairdir. Elbette Âkif için salt realite şairidir denemez. Esasen şair, temel itibariyle bu realiteyi aşmanın derdiyle yaşamış ve yazmış bir şahsiyettir. Bu yüzden onda, Karakoç'un dediği gibi "Ruh, destana ayarlıdır" hep; fakat aynı zamanda, "Çanakkale Şehitleri" dışında hemen hemen kahramanını oluşturamamış bir ruhtur bu. Gerçi *Âsım* şiirinde nispeten bir kahraman karakterinin oluşumundan söz edilebilirse de, bunun "ideolojik/doktriner özne"ye yakın bir tipleme olduğundan bahsetmek daha doğru olur. Hatta *Âsım* şiiri için, Mehmet Âkif'teki destansı, hayali karakterler yaratmaktan uzak duran realistliğin bir izdüşümüdür denebilir. "Çanakkale Şehitleri" ise destansı gücünü zaten vakıadan almış olup Âkif'in realizmiyle tamamen örtüşen bir şiirdir.

Âkif'in realizmi kuşku yok ki realitenin adamı olmaktan başka bir anlam taşır. Âkif'in realizmini, vakıaya dikkat kesilme şeklinde algılamak gerekir. Bu dikkat onda genellikle teessüre ve ıstıraplı bir ruh hâline dönüşür. Mehmet Âkif'te ruh destana ayarlıdır ama o, şiirini vakıalardan koparacak bir şair değildir. Dikkati, tümüyle toplumun ve devletin mukadderatına odaklanmıştır. Şiirine yüklediği temel misyon, bu mukadderatı anlamak, anlatmak, toplumu ayağa kaldıracak bir tahassüs ve motivasyon kaynağı olmaktır. Bu sebepten Sezai Karakoç'un Âkif'in şiiriyle ilgili "şiirle düşünme" nitelemesinin yerine, ben "hisli düşünme" demeyi tercih ediyorum. Zira Âkif'in şiirini manzum sözün ötesine taşıyan en güçlü yönlerinden biri, ondaki realist bünyeden fışkıran o samimi ve derin hissiyattır. Âkif'in şiiri böylesi hissiyatla yoğrulmuş bir realizmin ürünüdür.

Bu bakımdan Âkif'in şiirinde, "en ufak bir yanlışın bütün bir cepheyi çökerteceğini bilmekten gelen bir şuurla göz en hurda gerçekleri bile tesbit etmekten kendini alamaz" (*a.g.e.*, 50). Sezai Karakoç, Âkif'i, büyük bir isabetle topluma hayat vermek için çırpınan bir "operatör"e benzetir. Onun "Hedefinde bir hayatı kurtarmak vardır, fakat bu ölümü kovma ve hayatı çağırma işinde en küçük teferruat tedbirlerini almak da bu büyük hedef için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bunun için Âkif'i, toplumu bütün cepheleriyle kucaklar görüyoruz. En kişisel acılardan, en metafizik bunalımlardan, en sosyal kritiğe kadar toplumun aktüalitesi, şairin derdi ve problemidir" (*a.g.e.*, 50)

Safahat'ın üçüncü kitabı olan *Hakkın Sesleri*'nde Âkif, Karakoç'un tanımladığı bir hüviyetle karşımıza çıkmaktadır. Bu kitap, yine Karakoç'un "Âkif'in şiiri bir nevi günlük (jurnal)tür" (Karakoç 1979; 37) tanımlamasıyla tam olarak örtüşmektedir. Her şeyden önce realitenin dehşeti ve azabıyla kıvranan bir ruhun sesi vardır *Hakkın Sesleri*'nde. Realizmi, hisli yüreği ve samimiyeti, eleştiriciliği, vakıa ve meseleler karşısındaki sorumluluk duygusu, toplumu uyarma ve ihya etme kaygısı bu kitapta bütün çıplaklığıyla temayüz etmiş hususiyetlerdir. Tematik olaraksa Osmanlı'nın

parçalanış süreci, daha genel anlamda Batı medeniyeti ve emperyalizminin tasallutu karşısında duyulan feveranın, aynı zamanda halkı bu feveranla ve Kur'ani hakikatlerle ayağa kaldırma gayretinin bir ürünüdür. Toplam 500 mısradan ve 10 bölümden oluşan kitaptaki şiirlerin ilk 9 bölümü 1913'te, 10. bölümse 1914 yılında yayımlanmış. Buradan hareketle şairin, vakıayı ne denli aktüel canlılığı içinde ele aldığını, bu sebeple şiirinin tam da cephedeki bir insanın kaygılarına ve sorumluluk bilincine denk düştüğünü anlayabiliriz.

Hakkın Sesleri'ni muhteva yönünden üç başlık altında değerlendirmek mümkün. Birinci başlıkta, durumu veya problemi belirlemeye dönük tasvir ve tespitler; ikinci başlıkta, şairin durum (vakıa) karşısındaki hissiyatını dışa vuran söylem ve ifadeler; üçüncü başlıktaysa, toplumu ihya amacıyla yapılan öğretisel, ahlaki ve ruhsal/moral telkinler söz konusudur.

Durum: Emperyalizm, Yıkılış ve Zillet

Hakkın Sesleri kitabında durumla ilgili tasvir ve tespitler özellikle 1, 2, 3, 5 ve 8. bölümlerde yoğunlaşmıştır. Şair, ilk bölümün dördüncü parçasından itibaren meseleyi ortaya koymaya başlar. Buna göre, akan kanların, yakıp yıkılan hayatların temaşa edildiği dramatik bir gerçeklikle karşı karşıya bulunulmaktadır (*"Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!"*)*. Bu gerçeklik, her şeyden önce insanlık ve adalet problemini içinde barındırır (*"Adâlet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş! / Bütün boşlukmuş insanlık; ne istersen, meğer yokmuş!"*). Öte yandan, yaşanan vakıa dinî bir problem arz etmekte; Müslümanlar, Hıristiyan ülkelerin ayakları altında çiğnenmekte, ezanlar susmaktadır *(Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı / Yazık: Şark'ın semâsından Hilâlin geçti işrâkı!")*.

Müslümanlara yapılan zulümler 2. bölümde daha yakın plan ve canlı görüntülerle tasvir edilir.

Âkif, tasvir gücünü ayrıntılar üzerinde daha bir göstermektedir. Şairin, söz konusu görsel ayrıntılara, yaşanan vahşeti âdeta gözle görürcesine canlandırmak ve yaşadığı teessüre bu şekilde daha bir inandırıcılık kazandırmak amacıyla bilhassa başvurduğu düşünülebilir.

Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkat;
Sonra, nâmûsuna kurban edilen bunca hayat!
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!
Göğsü baltayla kırılmış memesiz vâlideler! (198)

3. bölümde yaşanan vakıa Balkan coğrafyasıyla ilişkilendirilmekte, daha doğrusu vakıanın bu coğrafyayla ilişkisi ifşa edilmektedir.

Karadağ haydudu, Sırp eşşeği, Bulgar yılanı,
Sonra Yûnân iti, çepçevre kuşatsın vatanı...

Târumâr eyleyiversin de bütün ordumuzu,
Bizi kovsun, elimizden alarak yurdumuzu... (205)

Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova...
Sen misin, yoksa hayalin mi? Vefâsız Kosova! (204)

Şair, yaşanan bu dramla ilgili olarak; bir zamanlar İslâm bağıyla birbirlerine bağlanmış necip, asil kavimler olan Balkan halklarının, Batılı ülkelerin saçtıkları nifak tohumlarından biri olan kavmiyetçilik hastalığına yakalanarak devlete isyan ettikleri gerçeğine işaret eder.

İşte, ey unsur-u isyan, bu elîm izmihlâl,
Seni tahrîk eden üç beş alığın ma'rifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezil âkıbeti?
Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine. (205)

Hakkın Sesleri'nde vakıaya ilişkin en önemli tespitlerden biri, bütün bu yaşananların ardında medeni denilen ülkelerin emperyalist niyetlerinin ve çabalarının bulunduğudur (*«Medeniyyet!» size çoktan beridir diş biliyor;/Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor."*). Öte taraftan, şaire göre bu emperyalist emellerin gerisinde Hıristiyanlık inancı, daha doğrusu dini sebepler yatmaktadır (*"Sönsün de, İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,/**Teslîs** ile çöksün mü bütün âleme zulmet"?*).

Âkif'in en dikkat çekici tespit veya vurgularından biri de, Müslüman milletlerin bir sahipsizlik ve acziyet içersinde bulunuyor olmalarıdır. Müslümanlar, Batılı Hıristiyan ülkeler karşısında varlık gösterecek bir güçten, basiret ve hayatiyetten yoksun hâldedirler. Ümitsizliğe ve teslimiyetçi bir psikolojiye kapılmışlardır.

İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok...
Nâ-hak yere feryâd ediyor: âcize hak yok!

Bununla beraber Mehmet Âkif, toplumda iki değerin yıkılamadığını, bunların bizi yeniden ayağa kaldıracak unsurlar olduğunu söyler.

Biz ki her mevcûdu yıktık, gâyesiz bir fikir ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sâde bir şey: âile. (226)

Bir de halkın dîni var, sık sık taarruzlar gören.
Hâle bak: Millette hissiyyâtı oymuş öldüren! (227)

Belirttiğimiz hususlar çerçevesinde bir toparlama yaparak söylersek; *Hakkın Sesleri*'nde işlenen ana temanın, Osmanlı'nın parçalanış süreci ve bu sürecin sebepleri olduğu tespit edilmektedir. Şair, parçalanma vakıasını, hem Batı ülkelerin yayıl-

macı emellerine hem de Müslüman halkların içinde bulunduğu zillet hâline bağlar. Batılıların yayılmacı politikalarının ardında yatan temel saik olarak Hıristiyanlığı gösterir. Medeniyet iddialarının birer maskeden ibaret olduğunu, Müslüman halklara yapılan vahşetin etnik ve dinî temelli intikam duygularından ve Müslümanlığı yok etme arzularından kaynaklandığını, bu vahşetin medeniyet iddialarıyla asla uyuşmadığını söyler. Öte taraftan, bütün bunların Müslümanlardaki yozlaşmayla ilgili olduğunu; cehaletin, bid'atlere boğdurulmuş din telakkilerinin, toplumdaki gaflet ve aymazlığın bu mezalime zemin oluşturduğunu belirtir. Ayrıca, kitabın ana teması Osmanlı'nın parçalanışı meselesi olmakla beraber şair, bu vakıa üzerinden "medeniyet" adı altında ortaya çıkan ve gelişen cereyana aldanmamak lazım geldiğini, dolayısıyla medeniyetin sanıldığı gibi masum bir şey olmayıp "parçala yut" politikalarına vasıta yapıldığını anlatma çabasındadır.

Şairin Yüreği: Istırabın ve İsyanın Sesleri

Hakkın Sesleri kitabında söz konusu vakıanın şairin dünyasındaki tesirleri dikkat çekici bir nitelik taşımakta ve bu tesirler şiirlerin hemen hemen bütününde tespit edilebilmektedir. Bu, şairin hisli düşünen bir fıtrata sahip oluşuyla ilgili olduğu kadar, "bir cephe şairi" oluşuyla da ilişkili bir durum olarak değerlendirilebilir. Çünkü şair, vakıayı cephedeki bir insanın duyarlığıyla algılamakta, olan biten her şey onda derin teessür ve teessüslere sebep olmaktadır. Âkif'in arkadaşı Süleyman Nazif'in deyişiyle "Şair, bir yanardağa dönen dimağından fışkıran mısraları, çelik kalemiyle milletinin mermerden masnu cebhe-i tarihine" (Nazif 1991; 96) nakşetmeye çalışmış, âdeta ıstırabının ve yaşanan ölüm kalım savaşının şiirsel bir anıtını yapmak istemiştir. *Hakkın Sesleri*'nde şairin hissiyatı, gerçekten de cephedeki bir insanın ruh hâlinden farksızdır. Mehmet Âkif'in şiiri, burada büyük bir samimiyet örneği olarak ortaya çıkmıştır. Şair duygularını hiç çarpıtmadan sergilemiş, cephedeki bir insanın ruh hâli neyse o yalınlıkla ve o teessürle konuşmaktan geri durmamıştır.

Tecellî etmedin bir kerre, Allah'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!
Oturmuş eğlenirlerken Senin –hâşâ– zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslâm'ı tenkîlin bu müsta'cel nekâlinle? (194)

Bu mısralar, Mehmet Âkif gibi mümin bir insanın kaleminden çıkmışsa, buradaki ruh hâline elbette daha dikkatlice bakmak gerekir. Ama nasıl bakarsak bakalım, burada şairin, duygularına gem vuramayarak Allah'a sitem etmekten kendini alamadığını görüyoruz. Şair, mezkûr söylemini öğretisel veya itikadî açıdan da sakıncalı bulmamış olmalı ki, çıkarma veya düzeltme ihtiyacı görmemiş. Fakat şair, denebilir ki, burada vakıayı olduğu kadar, vakıa karşısındaki öznel hâllerini de gerçekçi bir yaklaşımla şiire sokmuştur. Dolayısıyla, kendisini sadece öğretilerin icap ettirdiği şe-

kilde hareket eden soyut bir varlık hâline getirmemiş, yaşayan, somut bir özne olarak tezahür ettirmiştir. Somut/yaşayan özne, öğretisiyle ve inancıyla olduğu kadar, aynı zamanda etiyle kanıyla tepki veren insandır. Bu da onda yer yer ayrık seslerin oluşmasına yol açabilmektedir. Âkif'in sitemi, cephedeki bir insanın feveranından kaynaklanan en tabii ayrık seslerden biri olarak görülmelidir. Ancak Âkif, cephedeki insanın dikkatinden bir şey kaybetmeksizin, hemen şuurunu toplamış ve sözü edilen bu ayrık sesi susturmuştur.

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinatın seyr-i mûtâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryadı?
Bugün, sen kendinden ümîd et ancak imdâdı; (194)

Yine de Âkif'in coşkun yüreği, cephedeki hadiselerden fazlasıyla müteessir olduğu anlar taşkınlık gösterebilmekte, öfkesinin kalbine isyan etmesine zaman zaman mani olamamaktadır.

Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî! (214)

Bu belirlemeler çerçevesinde, *Hakkın Sesleri*'yle ilgili yapılagelen eleştirel bir yanlışlığın tashih edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Şöyle ki, burada işaret ettiğimiz hususiyetler *Hakkın Sesleri* kitabıyla ilgili "öğretisel şiirler" tanımlamasına uymamakta. Vakıanın tespiti çerçevesinde belirttiğimiz tematik özellikler de *Hakkın Sesleri*'nin öğretisel değil realist şiire yakın durduğunu gösteriyor. *Hakkın Sesleri*'nde şairin, her bölüm başına koyduğu âyetler, bu şiirlerin âyet tefsiri olarak anlaşılmasını gerektirmez. Âkif'in esasen bütün şiirlerinde ilham kaynağının Kur'an olduğu aşikârdır. Dolayısıyla Âkif'in diğer şiirleri ne kadar öğretisel bir muhteva taşıyorsa *Hakkın Sesleri* de o kadar taşımaktadır diyebiliriz. *Hakkın Sesleri*'nde İslâm ittihadı fikrinin işlendiği görüşünden hareketle onu öğreti şiirleri kategorisine koyarken de aynı şekilde ciddi bir hata yapılmakta, bu şiirlerin aktüel arka planı gözden kaçmaktadır. Elbette burada İslâm ittihadı fikrinin işlendiği bir gerçek; ancak şairin fikri, şiirin temasına bağlı olarak zaten belirmesi ve tabiatıyla şiire dâhil olması gereken bir husus. Yani şair, ruhuyla olduğu kadar fikriyle de şiirinde yer almaktan kaçınamaz, kaçınmamalıdır. İslâm ittihadı fikri, şairin inancı ve/veya ideolojisiyle ilişkili olarak tabii ki kendisini tebarüz edecektir. Ancak *Hakkın Sesleri*'nde şairin başlıca meselesi, Batı medeniyetinin emperyalist özelliğine vurgu yapmak ve buna dur diyebilecek bir varlığı göstermektir.

Şair'den Millete: Ümit Et, Kışı Bahara Çevir!

Mehmet Âkif, şiire daima sorumluluk duygusuyla yaklaşmış bir şairdir. Onun için şiir, iyilikle emredip kötülükten nehyetmek için kullanılması gereken bir imkân,

bir vasıtadır. *"Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek!"* mısrası şairin şiir görüşünü özetler niteliktedir. *Hakkın Sesleri*'nde şair, sadece olan biteni anlatan ve bundan duyduğu teessürü dile getiren bir kişi konumunda durmaz. Cephedeki bir insanın sorumluluk duygusu ve şuuruyla hareket eden Âkif, şiiriyle halkı şuurlandırma azmi içindedir. Bu amaçla izlediği yollardan biri Kur'an âyetlerinin referans alınması olmuştur. Müslüman topluluklara hitabetin bir gereği olarak Kur'an'a başvurmakla şair, hem şiirin sosyal motivasyonunu artırmayı hem de Müslümanları Kur'an'la düşündürmeyi amaçlamış gözükür.

İçinde bulunulan şartların etkisiyle zaman zaman kendisi bile karamsarlık ve ümitsizlik hâlleri gösteren şair, *"Kâfirlerden başkası Allah'ın inayetinden ümidini kesmez"* âyetine dayanarak her şeye rağmen daima çabalamak gerektiğini, azmi bırakmanın mümin kimseler için en alçak ölüm olduğunu söyler.

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak. (209)

Ümit, gayret etmeyi gerektirir, gayretle birlikte bir anlam taşır. Mehmet Âkif'in *"Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;"* demekten maksadı, insanın irade ve gayretinin olmazsa olmazlığına işaret etmektir. Âkif, gayretsiz bir ümide ve duaya güvenmenin doğru olmadığını söylemekte, ancak öbür taraftan ümidi, azmin ve mücadelenin temel şartı olarak telkin etmektedir. Bunun için şair, her fırsatta ümitleri tazeleyici telkinlerde bulunur (*"«İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!» deme, yılma. / Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma."*); Allah'ın kudretinden ümit kesmeme konusunda yine Kur'an'ın *"Allah'ın âsâr-ı rahmetine bir baksan a! Toprağı öldükten sonra, tekrar nasıl diriltiyor?"* âyetinden feyzle, Müslümanları baharın kuru toprağı nasıl yeşerttiğini düşünmeye çağırır.

Çık da bir seyret bahârın cûş-u rengâ-rengini;
Nefh-i Sûr'un dinle mevcâ-mevc olan âhengini!
Bir yeşil kan, bir yeşil can yağdırıp, kudret, yer;
Yemyeşil olmuş fezâ; gömgök kesilmiş dağ, dere. (230)

Hakkın Sesleri'nden anladığımız o ki, ümit meselesi, dönem itibariyle çok ciddi bir sosyal problem arz etmektedir. Bunu, şairin, toplumun üzerine çöken ümitsizlik havasını büyük bir bela gibi savuşturmaya çalışmasından fark ediyoruz. Gerçekten de *Hakkın Sesleri*, baştan sona, kendine ve geleceğine güvenini kaybetmiş bir halkın ümidini tazelemek üzere kaleme alınmış intibaını verir. Şair, şiiriyle toplumu âdeta silkeleyerek kendine döndürme savaşı vermektedir. Bu amaçla başvurduğu telkin yollarından biri de, halka kendi tarihî ve kavmî özelliklerini hatırlatarak, ondaki asabiyeti kamçılamak olmuştur. Tam burada Yahya Kemal'le Mehmet Âkif'in temel farkını görürüz. Yahya Kemal tarihle duygusal ve estetik bir malzeme olarak ilgilenirken Âkif, tarihi günümüze devşirilecek anlam ve değerleriyle önemser, oradan bir

ruh ve motivasyon elde etmenin yollarını arar. Geçmişte yaşattığın değerleri ve asabiyeti düşünürsen, bugün de neler yapabileceğinin farkına varırsın, demeye getirir.

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyaya milliyyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâkı insâniyyetin,
Nûr olup fışkırmışız tâ sînesinden zulmetin; (221)

Şair, bir asabiyet unsuru olarak, daha doğrusu moral telkinde bulunmak amacıyla millete geçmişini hatırlattığı gibi; aynı zamanda bu yolla sitemini de dile getirmekte, bugün niye geçmişteki asabiyeti ve asaleti gösteremediğini sormaktadır. Geçmişi bugünün eleştirisini yapmak amacıyla kullanma konusunda Âkif, Yahya Kemal'den kesin şekilde ayrılır.

Hani, milletlere meydan okuyan kavm-i necib?
Görmedim bir kişi, tek bir kişi meydanda... Garib! (204)

Bu ıssız âşiyanlar bir zaman candan muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi; (197)

Zikrettiğimiz bu nevi moral telkinlerden başka, Âkif'in *Hakkın Sesleri*'nde öğretisel mahiyette yaptığı telkinler, kavmiyetçilikten ve bid'atlerden uzak durmak, medeniyet adı altında sokulan "teslis" inancına karşı dikkatli olmak, cehaletle mücadele etmek şeklinde özetlenebilir. Ahlaki telkinlerini ise iyilikle emredip kötülükten nehyetmek, namusunu korumak, hakka riayet etmek olarak tespit edebiliriz.

Şunu da ifade edelim ki Mehmet Âkif, şiirini mesaj verme kaygılarıyla yazan, ama aynı zamanda üslupçu özellikler gösteren bir şairdir. Ne ki onun üslupçuluğu, aslında mesajını daha güçlü şekilde iletme arzusunun bir sonucudur. Şair her mısrasıyla milletin gönlünde fırtınalar estirmeyi, onu teessürle uyaracak söylem ve ifade şekillerini yakalamayı amaç edinmiş; akılla beraber daima ruhları harekete geçirecek bir retorikle şiirini kurmuştur. Âkif'in şiirinde kelimeler, âdeta milletin vicdanına darbeler indiren bir sağanak hâline gelmek için görevlendirilmiştir. Bu özelliğiyle Âkif'i romantik bir şair bile sayabiliriz. Gerçekten de üslubuyla gerçeklik tasavvurunu sürekli zorlayan, tahayyül dünyasını son derece kışkırtan bir şairdir Âkif. Fakat o, bunu beşerî bir tasavvur üretme amacıyla değil, tamamen pratik sebeplerle yapmakta, mesajının retorik gücünü (darbe etkisini) bu şekilde artırmayı hedeflemektedir.

Bari bir hâtıra kalsaydı şu toprakta diri...
Yer yarılmış, yere geçmiş şüheda türbeleri! (204)

Hakkın Sesleri, genel olarak bakıldığında *Safahat* kitabı içersinde ortalama bir çizgide yer alır. Şekil bakımından Mehmet Âkif şiirinin genel özelliklerini taşımakla beraber, tahkiye ve konuşma tekniğini yeterince tebarüz ettirmiş değildir. Fakat

Âkif'in, şiirini vakıalar ve olaylar üzerine inşa edici yaklaşımını, eleştirici tavrını, hitabındaki samimi ve yerli sesi, uyarıcı (tebliğ edici) duruşunu bütünüyle aksettiren bir kitaptır. Muhtevası, daha doğrusu vakıaya ilişkin tespitleri bakımından aktüalitesini kaybetmiş dahi olsa, içerdiği asabiyet ruhu ve diriliş motifleriyle Türk şiirine ve Türk milletine can suyu verme keyfiyetini taşımaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Âkif, Mehmet (1981), *Safahat,* İnkılap ve Aka Kitabevleri yayını.
Karakoç, Sezai (1986), *Edebiyat Yazıları II,* Diriliş Yayınları.
Karakoç, Sezai (1979), *Mehmed Âkif,* Diriliş Yayınları, 4. baskı.
Nazif, Süleyman (1991), *Mehmet Âkif,* Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık.

* Yazımızda, Mehmet Âkif'ten yapılan şiir alıntılarının tamamı kaynakçada belirtilen *Safahat*'tan yapılmış ve sayfa numaraları buna göre verilmiştir.

ALİ AYÇİL

DÖRDÜNCÜ KİTAP (FATİH KÜRSÜSÜNDE) İÇİN DOLAYLI BİR ŞERH

Taburlarım yörüdü
Çöl ovayı bürüdü
Edirne ovasında
Beyaz tenim çürüdü
(Dömeke Türküsü)

1

Canlarını zorlukla yirminci yüzyıla atan geleneksel dünyanın son temsilcileri Çarlık Rusya'sı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti, yüzyılın başında patlak veren Birinci Cihan Harbinin yükünü kaldıramadılar. Aslında bu üç imparatorluktan hiçbirinde yıkım bir sürpriz olarak karşılanmadı. Toprağa dayalı monarşilerin siyasal, sosyal ve ekonomik düzeni, yüz elli yılı aşkın bir zamandır şekillenen yeni dünya karşısında peyderpey tahribata uğramış; savaş, ölmek için yatağına giden imparatorları eşikte yakalamıştı o kadar. Anlaşılabileceği gibi her üç devlet için de yıkım, son bir anı değil "yıkım tarihi" diyebileceğimiz bir zamanın bütününü işaret etmekteydi. Hem bürokratik mekanizmaya hem de her bir ferdin davranışına sirayet eden gerileme psikolojisi, onlarca yıl boyunca toplumları bitkin düşürmüş, kimi zaman elde edilen küçük başarılara bir zafer muamelesi yapılmıştı. Ethem Paşa'nın Dömeke önlerinde Yunan ordusunu yenmesinin ardından, İstanbul'un o gün ki hâlet-i ruhiye içerisinde yaşadığı taşkın sevincin insanlara eski fetih günlerini hatırlatmasına şaşmamak gerekir. Şaşmamak gerekir çünkü bu, "yıkım tarihi"nin bildik bir paradoksudur: Düşenler en aşağıya ve en yukarıya bakarlar...

2

Yıkımın tarihi tek taraflı işlemez. Tam tersine rehavet çağlarının uysallaştırdığı zihin ve ruh bir noktadan sonra telaşla uyanır ve hayata müdahale edebilecek imkânların neler olduğunu sorgulamaya başlar. Enerjisini yenilgilerden, kayıplardan ve ezilmişlik hissinden alan diri bir yaratıcılık, sakatlanmakta olanın bedenini tamir maksadıyla kendini yıkımın karşısına koyar. Aslında malum son gelinceye dek tarihi tersine döndürebileceğine inanan bu yaratıcılığa garip bir güven de duyulur. Eğer söz konusu olan devletse, idari, mali, askerî ya da sosyal ıslahatlar başlangıçta tedirginlikle ama sonraları kararlı bir biçimde devreye sokulur. *Koçi Bey Risalesi* bir öneridir mesela, oysa Tanzimat kaçınılmaz bir biçimde kendisini dayatmıştır! Pür bir yenilik yoktur ıslahatçıların tekliflerinde. Gövdedeki çürükleri mümkün olduğunca

gövdeyi koruyarak temizlemeye çalışan ıslahatçılığın özünde de, zamana yayılmış bir yeniden dirilişi arzulayan yaratıcı kıpırtıların olduğunu kabul etmek durumundayız. Yıkım günleri gelip çatıncaya kadar hem Avusturya-Macaristan'ın hem Çarlık Rusya'sının hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun safha safha bu ıslahatları devreye soktuklarını biliyoruz. Şunu da biliyoruz, sona yaklaştıkça çözümler ve yaratıcılık da keskinleşmiş, âdeta tılsımlı bir neştere dönüşmüştür. Bu restorasyon düşüncesinin illizyon vaktidir artık. Neşter kullanılacak beden, çürümüştür...

3

Toplumsal ve siyasal tarih, imparatorlukların yıkım devirlerini, yıkımın sebeplerini ve ıslahat çabalarını farklı cephelerden konu etti kendisine. Yaratıcılığı kışkırtan o ağır ve bunalımlı yılların bir de edebiyat metinlerine düşen gölgesi var. Gonçarov, 19. yy'ın ortasında yayımlanan romanı *Oblamov*'da, ilgi çekici bir tembeli değil toplumsal uyuşukluğu bir türlü üstünden atamayan bir kahramanı hikâyeleştirdi. Roman da Oblomov toprağa bağlı, istese de bir türlü kendisini yenileyemeyen geleneksel Rusya'yı, Oblomov'un çocukluk arkadaşıŞtoltz ise kendi belirsizliğini sürekli hareket içinde tanımlamaya çabalayan yeni Rusya'yı temsil ediyordu. Kitabın kadın kahramanı Olga, başlangıçta Oblomov'a ardından da Şştoltz'a âşık olan "Rusya ana"nın o dönemki bir tasviriydi aslında. Hangisini seçmeliydi; derin düşüncelere sahip ama yerinden bir türlü kıpırdamayan Oblamov'u mu, yoksa sathi ama sürekli yeni heyecanlar arayan Şştoltz'u mu? Hiç de sıradan olmayan bu kafa karıştırıcı soruya nihayet bir cevap bulan Olga, şunu diyecektir Oblamov'a: "Ben artık anladım ki sende sevdiğim, sende bulmak istediğim şey, Şştoltz'un bana gösterdiği, onunla birlikte kurduğumuz şeydi. Olan bir Oblomov'u değil, olacak bir Oblomov'u sevdim. Sen iyisin İlya, ama başını bir kumru gibi kanadının altına sokup öylece kalıyorsun..." *Oblomov*'un yayımlanışından yaklaşık yetmiş yıl sonra gerçekleşen Ekim devrimi, mujiklerin çabasından çok, kendi yenisini arayan Rusya'nın muğlâk enerjisi sayesinde hayat buldu.

4

Musil, *Niteliksiz Adam*'ı yazmaya başladığında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılışının üzerinden henüz beş yıl geçmişti. İmparatorluğun hem ağırlaşmış gövdesine hem de sonuna şahitlik eden yazar, bu hiç bitmeyen romanında imparatorluğun son yıllarını kaleme aldı. Oblomov'un Olga'sının Musil'deki karşılığı "İmpkralya"dır. İmpkralya, Kıta Avrupası'nın artık belli bir noktaya varmış modernleşmesine ayak uydurmakta zorluk çeken Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna yazarın taktığı bir addır aslında. Romanın kahramanı Ulrich (Niteliksiz Adam) kentin en eski konaklarından birini kiralayıp orada oturacak kadar aristokrasiye yakın, ama bir o kadar da artık kaçınılmaz hâle gelmiş yeninin karmaşası içerisindedir. Dolaylı bir kıyaslama da olsa Ulrich'in ne Oblomov ne de Şştoltz olabilen, ikisinden müteşekkil kararsız bir kafa yapısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Avusturya-Macaris-

tan İmparatorluğu gün be gün erimektedir. Onu yeniden heyecanlandıracak bir enerjiye, bir güven tazelemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Kralın da arzusuyla bir "Avusturya Yılı" düzenlenmesine karar verilir. İçinde Ulrich'in de bulunduğu komisyon "Avusturya Yılı" kutlamalarının içeriğini belirlemek için çalışmalara başlar, gelen teklifleri değerlendirir. Ancak o bitik bürokrasi hemencek belli eder kendini; komisyonlar alt komisyonlara bölünür, sayısız teklif okunmadan dosyalanır ve rafa konur. İmparatorluk için tatlı bir son düş sayılabilecek "Avusturya Yılı" onun malum akıbetini imzalayıp duran bürokrasinin laf ve kayıt yığınağına dönüşür...

5

Osmanlı "yıkım tarihi"nin en yalın belgesi *Safahat*'ı, edebî bir metin olarak *Oblomov* ve *Niteliksiz Adam*'la karşılaştırmanın "aşırı yorum"a kaçacağının farkındayım. Böyle bir karşılaştırmanın tek ciddi sakıncası, '*Safahat*'ın nazım, diğer iki eserin ise nesir olması değil üstelik. (Bugün *Safahat*'ı bir hikâye ya da roman gibi çözümleme çabaları da mevcut.) Ancak neredeyse eş zamanlı olarak tarihe karışan bu üç imparatorluğun o günkü uygarlık içerisinde kendilerini nasıl konumlandırdıklarını, yıkımın toplumu ve bireyleri ne şekilde etkilediğini ve edebiyatın yıkımı algılayış biçimini belirginleştirmekte yarar var. Âkif'in feveranını anlamak ve belli ölçüde çözümleyebilmek için böyle bir karşılaştırma ufuk açıcı olabilir. Gonçarov, Olga'nın yani "Rusya anne"nin eskiyle yeni arasındaki çatışmasını ele alırken duygusal ama aynı zamanda mantıklıydı. Mantıklıydı, çünkü toprağa dayalı geleneksel Rusya'nın Batı'ya doğru evrilmesinin eşyanın tabiatına uygun düştüğünün bilincindeydi. Onu duygusal yapan, Oblomov'u (geleneksel Rusya'yı) tarihe teslim ederken şefkati de elden bırakmamış olmasıydı. Kitabını Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra yazmaya başlayan Musil, *Niteliksiz Adam*'da alabildiğine mantıklı ama duygusuzdu. Yazarın, "İmpkralya"nın meselelerini neredeyse bir matematik gibi ele alışı ve bunu alabildiğine monoton bir edayla aktarışı, uygarlığı bütünüyle maddi bir inşa hâline getirmiş Batılı zihnin işleyişine uygun düşüyordu. Açıkça belirtmese de Musil'in *Niteliksiz Adam*'ı, sonu görmüş, çabaların beyhude olduğunu anlamıştı. Mehmet Âkif *Safahat*'ta hem duygusal hem mantıklı ama bu ikisinden çok daha baskın bir biçimde ateşliydi. Âkif'in bu ateşli tavrı ne tam olarak şairliğinden ne de "bir idari-siyasî yapı olarak" içinde yaşadığı devletin yaklaşan sonundan kaynaklanıyordu. Asıl sebep, "Dâru'l-İslâm"ın Garp coğrafyası karşısında, onun hiçbir tehdidini savuşturamayacak denli zafiyet içine düşmesiydi. Gonçarov'un telaşlanmasına gerek yoktu; çünkü Batı'nın tesirine girmiş Rusya'nın üzerinde hak iddia eden bir karşı uygarlık yoktu ve Batı da zaten Rusya için tam bir "öteki" değildi. Musil'in telaşlanmasına hiç gerek yoktu, çünkü Avusturya her iki durumda da "içeri"de kalacaktı. Oysa Âkif telaşlı ve ateşliydi. Gayet iyi biliyordu ki, mensup olduğu uygarlığın yıkımı yalnızca kendi içinde değil, daha vahimi "öteki"nin karşısında bir yıkımdı ve bu yıkım bir "siyasî-idari" yapının nihayete ermesinden çok daha derin bir anlam taşıyordu. Söz konusu olan İslâm milletinin kaderiydi...

6

Mehmet Âkif'in Dördüncü Kitab'ını oluşturan "Fatih Kürsüsünde" başlıklı uzun şiir, İslâm milletini bekleyen akıbetin bütün işaretleriyle kendini gösterdiği Balkan harplerinin hemen sonrasında yazıldı. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprakları bütünüyle kaybedilmiş, bölgede yaşayan Müslüman ahalinin önemli bir kısmı İstanbul'un yolunu tutmuştu. Şehrin her yanı muhacir kaynıyordu. O dönemde çocuklar için bir risale kaleme alan Ömer Seyfettin'in, iyi bir çocuğun özelliklerinden birinin de "muhacirlere güzel davranmak" olduğunu söylemesi boşuna değildi. Balkanlar'dan Anadolu'ya doğru yapılan göç, henüz yasını tutmaya fırsat bulamadığımız büyük bir kıyıma da sahne oldu. Yunan, Bulgar, Sırp ve Karadağ çeteleri, yol boyunca çok sayıda Müslümanı katlettiler. (*Ne ihtiyar seçiyor, bak, ne kimsesiz tanıyor; / Beş altı günde otuz bin adam boğazlanıyor!* "Fatih Kürsüsünde") İmparatorluğun batı yakası elden çıkmış geriye Anadolu ve doğu yakası kalmıştı. İslâm coğrafyası tarihin işleyişi karşısında tutunabilmek için çareler arıyordu. Mehmet Âkif, İslâm âleminin durumunu İkinci Kitap *Süleymaniye Kürsüsünde* de, bu coğrafyayı gezmiş olan Abdürreşit İbrahim'in ağzından anlatmış, "Fatih Kürsüsünde" ise meseleyi bir anlamda çevreden merkeze taşımıştı. Şair yalnızca Batı'yla Doğu arasındaki hesaplaşmanın değil, Doğu'nun bundan böyleki kaderinin de "merkez"in akıbetine göre şekilleneceğini biliyordu. Dördüncü kitaptaki şu dizeler, hâlen tutmaya devam ettiğimiz yerin hayati mesuliyetine işaret eder:

Ölüm kolay... Diyebilsek sonunda: «Kurtulduk!»
Bu intihâr, öteden, üç yüz elli milyonluk,
Zavallı Âlem-i İslâm için elîm olacak!
Biz olmasak bu kadar hânumân yetîm olacak!
Gıcırdamakla berâber serîr-i şevkimiz,
Bu dini kurtaran ancak bizim hükûmetimiz.
Tunus'ta, Fas'ta, Cezâyir'de, Çin'de, Îran'da,
Cava'yla, hıtta-i Hindî'de, belki Afgan'da,
Sibirya, Hıyve, Buhârâ, Kırım muhîtinde,
Yaşarken ehl-i salîbin nüfûzu altında:
Zavallı Âlem-i İslâm eğer salîbe henüz
Sarılmıyorsa, kolundan çeken: Bu kudretimiz.

7

Oysa Âkif, Dördüncü Kitab'ına, İstanbul'un yalnızca kudretimizin değil, yıkımımızın da merkezi olduğunu ima ederek başlar. Kuşkusuz bir kentle sayısız yüzleşme biçimi vardır ve yine bir kentin yüzleri, sayısız yoruma tâbi tutulabilir. *Fatih Kürsüsünde* şiirinin neredeyse dörtte birini teşkil eden giriş diyaloğunda, köprüden Fatih Camii'ne doğru yürüyen iki arkadaşın, aynı anda şehrin hem ikbali hem de idbarıyla yüzleştiklerine şahit oluruz. Yol boyunca ikbal günlerinin bir anıtı gibi karşılarına çıkan Yeni Cami, Süleymaniye gibi büyük mimari eserlerin çevresi, her biri yıkımın

habercisi olan derme çatma yapılarla kuşatılmıştır. Aslında Mehmet Âkif, eskiyle yeni arasındaki karşılaştırmada, muhafazakâr tarih algısının dışına çıkabilecek bir kavrayış sunmaz bize. Yine de koca kütlesiyle bir zamanların "Dârü't-Tıb"ının işlevsiz bir medreseye dönüştürülmüş olmasından şikâyet ederken yenilikçidir. Yenilikçidir çünkü medrese, bu son hâliyle ikbali değil idbarı temsil etmektedir:

Yazık, o nesl-i kerîmin vefâsız evlâdı,
Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye;
Neler görür neler insan, girince medreseye!
Dolaşmak isteyerek daldığını olur ba'zı:
Adım başında asırlarca sa'yin enkâzı...

Şairin, Dördüncü Kitab'ın başına koyduğu uzunca diyalog, biraz sonra şiir olarak irat edilecek vaaza bir zemin hazırlamak içindir. İslâm'ın bu bitkin merkezinde bir vaiz, biraz sonra şehrin fetih günlerinde yapılan zafer mabedinde hem hikmetli hem de şiddetli bir nutukla, safları ümidin hizasına çekmeye çalışacaktır.

8

Fatih Kürsüsünde şiiri, tıpkı *Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Hakkın Sesleri*'nde olduğu gibi, belli bir amaç doğrultusunda inşa edilmiştir. Söylenecek sözün, bir vaizin ağzından kutsal bir mekânda halka aktarılacak olması, daha tasarı hâlindeyken "şiirin bizzat şiir olama" kaygısını saf dışı bırakır. Servet-i Fünûnculara katılmayan, Balkan Harbi sonrasında kavmiyetçilik davası güdenlere karşı çıkan Âkif, aslında Fatih Kürsüsünde yapayalnızdı. Doğal olarak bu şiir, İslâm'ın doğrusunu haykırmaktan hiçbir koşulda vazgeçmeyen büyük bir dünya yalnızlığının avazı olarak da okunabilir. Bu büyük yalnızlığın içinde, şairin ata toprağı Kosova'nın ve İpek kasabasının Balkan Harbi'nde kaybediliş hüznü de vardır.

Vaiz sözlerine, A'râf Suresi'nin 185. âyetiyle başlar: *"Allah'ın göklerdeki ve yerdeki hükümranlığını görmüyorlar mı?"* Ardından da, şiirin önemli bir bölümü kâinatın kusursuz yaratılışına, ondaki her bir zerrenin ancak sa'y (çalışmak) ile varlığını devam ettirdiğine, nihayetinde Batı'nın bu hakikati kavradığına ve gereğini yaptığına değinilir. Descartes sonrası inşa edilmeye başlanan mekanik dünyaya, eksik kalmış metafizik yanını yeniden ekleyen Âkif, böylece hem maddecilikten kaçınmış hem de maddi dünyaya karşı mücehhez hâle gelmenin yolunu göstermek istemiştir. O yol "çalışmak"tır:

«Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki, bekâ sa'y olursa hak edilir.»

Şiirin ileriki bölümlerinde vaiz/şair, sözü memlekete/Şark'a/İslâm âlemine getirir:

Harâb olan azamet, târumâr olan ikbâl;
Sukût-ı rûh-ı umumî, sukût-ı istiklâl;

Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;
Esâretiyle mubâhî zavallı milletler;
Harabeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Durur sular, dere olmuş helâ-yı câriler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sârîler;
Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...
Atâletin o mülevves teressübatı bütün!

Numune işte biziz... Görmek isteyen görsün!
Bakın da hâline ibret alın şu memleketin!
Nasıldın ey koca millet? Ne oldu hâlin?

Kadere sığınanlar da onun dilinden nasibini alır:

«Kadermiş!» Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:
Belânı istedin, Allah ta verdi... Doğrusu bu...
.....
«Çalış!» dedikçe şerîat, çalışmadın, durdun,
Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de «tevekkül» sokuşturup araya,
Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!

Fatih Kürsüsünde şair, büyük bir bozulma yaşayan İslâm milletini dört zümreye ayırır. Bunlar: Avam, bedbinler, şebâb-ı münevver ve zevk düşkünleridir. Şiir, bu dört zümrenin özelliklerini bir bir ortaya koyar; Balkan Harbi'nin acı sonuçlarını anlatır ve vaizin duasıyla son bulur:

Kur'ân ayak altında sürünsün mü, İlâhî?
Âyâtının üstünde yürünsün mü, İlâhî?
Haç Kâ'be'nin alnında görünsün mü, İlâhî?
Çöksün mü nihâyet yıkılıp koskoca bir din?
Çektirme, İlâhî, bu kadar zilleti...
– Âmin!

Bir şiirden, geniş çaplı sosyal tahliller yapmasını bekleyemeyiz. Mehmet Âkif, 1692 mısradan oluşan Dördüncü Kitab'ın özellikle vaizin konuşmasına ayrılan bölümünde meseleleri bir şiirin imkânları nispetinde ele alır. *Fatih Kürsüsünde* şiirinin, biri hakikati işaret eden diğeri vakıayı resmeden iki ayak üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Şairin, kozmosun düzenini, onun işleyişini ve insanın bu işleyişi kavrama konusundaki sınırlılığını ele aldığı kısımlar, hikmetli bir düşünüşün mahsulüdür:

«Unutma kendini, hem bilmiş ol ki ey insan,
Müebbeden kalacak hilkatin esası nihan.

Semâyı alması kaabil mi bir avuç hâkin?
O sâhalar ki yetişmez ziyâ-yı idrâkin,
Tasavvur et: Ceberûtum için bidâyettir!»

Ancak vaiz meseleyi gökten yere indirdiğinde, anlatım da sertleşmeye başlar. Vakıa, üzerinde sükûnetle konuşulabilecek bir merkezde değildir:

Nedir bu tefrika, yâhu! Utanmıyor musunuz?
Geçen fecâyi'e hâlâ inanmıyor musunuz?
Gömülmek istemiyenler boyunca hüsrâna;
Nifâkı gömmeli artık mezâr-ı nisyâna.

9

Yalnızca *Fatih Kürsüsünde*'ye mahsus olmayan ama bu şiirde de kendini bütün ağırlığıyla hissettiren bir "sözün şiddeti" söz konusudur. Bu, şair tarafından okuruna / dinleyenine yöneltilmiş bilinçli bir şiddettir. Şiirin dizeleri, muhatabına, üzerinde sonradan düşünülerek idrak edilecek bir zamanın fırsatını tanımaz. Söz, bizzat o anda, söylendiği şekliyle etki etsin, kimi zaman bir şok yaşatsın istenir. Kâinatın düzeninden, Balkan harplerinin acı tablolarına kadar pek çok meseleyi şiire taşıyan Âkif'in, Dördüncü Kitab'ı meydana getiren 1692 dizenin büyük bir kısmında "sözün şiddeti"ni başarıyla koruduğuna şahit oluruz. Şairin, şuurumuza yönelttiği şiir saldırısı, onun bir davanın ateşli savunucusu olmasıyla bir noktaya kadar açıklanabilir. Gerçek şu ki, Mehmet Âkif, umudunu korumasına rağmen, tarihin sıkıştığının idrakindeydi. Osmanlı-İslâm medeniyetinin, Batı medeniyeti karşısında son bir yarma harekâtına girişemezse, ortadan kalkacağını bütün işaretleriyle görebiliyordu. Kıyametinin kıyısına gelmiş bir uygarlıkta, tıpkı cephelerde olduğu gibi sözde de geri çekilebilecek bir alan, bir aralık kalmamıştı. Burası, sözün yorumlanabilirliğinin sıfır noktasıydı artık; sözün ayna olduğu yer. *Fatih Kürsüsünde* Âkif'i, *"Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek!"* demeye vardıran, sözün yorumlanabilirliğinin sıfır noktasını, tarihin bir sonraki aşamasında Yahya Kemal'de de görürüz: *"Şu kopan Fırtına Türk ordusudur yarabbi / Senin uğruna ölen ordu budur yarabbi / Ta ki yükselsin ezanlarla müeyyed namın / Galib et çünkü bu son ordusudur İslâm'ın."*

10

Âkif söz konusu olduğunda sürekli kaçtığımız bir soruyu Dördüncü Kitap "Fatih Kürsüsünde" için de sorabiliriz: Bütün bunlar şiir midir? Şiirin, "şiir olmaklığı dışında hiçbir görevinin bulunmadığına" inanan modern şair, bu metinleri nereye oturtacaktır? Meseleleri neredeyse kusursuz bir aruzla manzumelerinin içine taşıyan Mehmet Âkif'in, şiirin ölçü dışındaki kimi ameliyelerini yerine getirirken aynı derecede titiz davranmadığını söylemek zorundayız. Ancak bunun niçin böyle olduğu, şiirin değil tarihin meselesidir. Çünkü *Safahat*, ateşiyle, kanıyla, korku ve ümidiyle, bir yıkım ve diriliş tarihinin kitabıdır. Yıkım tarihi, yorumlanabilir bir kurgunun malzemesi hâline istense de getirilemezdi! Âkif'te dilin kendisi bizzat savaşın olup bittiği yerdir.

SELİM SOMUNCU

BERLİN'DEN NECİD ÇÖLLERİNE DOĞU'DAN VE BATI'DAN HABERDAR ŞİİRLER: *SAFAHAT*'IN BEŞİNCİ KİTABI: *HÂTIRALAR*

GİRİŞ

Genelde sanatta, özelde ise şiirde ölümsüzlüğü yakalamak güçtür. Bunda şiirin geleceği yer, akacağı mecra, değişen zaman ve mekânla birlikte eğilimler, gerekli gereksiz yönelimler de etkendir. Günümüz modern Türk şiiri Fuzûlî'nin şiirlerinde işlediği sevgilinin keman kaşına, sırma saçına, daracık yuvarlak bir şekle sahip olan ve kenarında ben olan, ayva tüyleriyle çevrilmiş dudağına methiyeler düzmediği gibi bu benzetmelere de bir hayli uzak görünüyor. Günümüz şiirinin böyle olması gayet doğaldır. Ayrıca Fuzûlî'nin şiirinde yer verdiği benzetmelerin günümüz şairleri tarafından kullanılmıyor olması Fuzûlî'nin sanatına bir halel de getirmiyor.

Ölümünün üzerinden tam 71 yıl geçmesine rağmen Âkif'in şiiri, işlediği temalar ve söyledikleri açısından bugünü oldukça ilgilendiriyor. Âkif'in şiirinde bugün yaşadığımız vahim durumları aksettiren yüzlerce mısra vardır. Dolayısıyla bu bağlamda Âkif'in şiiri hep anılacak ve unutulmayacak bir şiirdir. Çünkü Türk edebiyatında belki Âkif gibi bir şair daha bulmak zor hatta imkânsızdır. Bu imkânsızlık salt Âkif'in geçtiği yollardan başka hiç kimsenin geçmemiş olması ve kimsenin Âkif kadar dertli olmamasından kaynaklanmıyor. Bu anlamda Âkif, hep anılacak, hep hatırlanacak hâtıralar bırakmıştır ardından. Bu hâtıraları *Safahat* ile ölümsüzleştirmiştir. Ama Âkif'i asıl ölümsüz kılacak olanı tek bir cümle ile özetlemek zor olduğu gibi sanat eserinde ölümsüzlük veya bir diğer ifadeyle kalıcılık kavramını formülleştirip bir kalıba dökmek de mümkün değildir. Böyle bir şey edebiyatın doğasına aykırıdır. Bu yazı doğrudan bunu incelemeyecektir ama bu ve benzeri her yazının derdi Âkif'in şiirini kalıcı kılan unsurları irdelemektir. Biz bu satırlarda *Safahat*'ın beşinci kitabı olan *Hâtıralar* kitabını ele alacağız.

Cemiyet ve Mehmet Âkif

Âkif bir yürek adamıdır. Halkı için çırpınan bir kanattır Âkif. Onun ömrü bu uğurda yapılmış bir çile ömrüdür. Bu çile *Safahat*'a onurlu bir şekilde ve tüm doğallığıyla yansımıştır. *Safahat*'ın bugün hâlâ okunmasında, Âkif'in yaşananlardan ve yaşadıklarından hareket ederek şiirini kurması güçlü bir etkendir. Ayrıca onun cemiyetçi bir şair olması da Türk şiirinde onu farklı bir yere oturtur. Nitekim bu durumu Mehmet Kaplan şu cümlelerle dile getirir. "Âkif, kendisinden önce Türk edebiyatında kimsenin yapmadığını yapıyor. Mabede sokağı, dinin içine hayatı sokuyor. İnzivasında, insanların hâllerini düşünen Yunus, bir gün: *Kasdım budur şehre varam fer-*

yad ü figan koparam, der. Fakat şehirde değil ruhun içinde dolaşır. Âkif şehrin içine gerçekten giren ve feryad ü figan koparan bir şairdir."[1] Yine Sezai Karakoç da buna benzer bir tespitle şunları söyler: "Türk edebiyatında, Âkif kadar, hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur."[2] Sayın Kaplan, Âkif'in Türk edebiyatındaki müstesna yerini bir başka tespitinde şu cümlelerle dile getirir. "Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur, denilebilir. *Safahat*, âdeta muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, cami, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihazır, hayal, hakikat, hemen hemen her şey Âkif'in şiirine girer."[3] Önder Göçgün ise Âkif'in Türk edebiyatında tek olduğunu çok net bir şekilde şu cümlelerle ifade ediyor: "Türk Edebiyatı Tarihi'nde; Mehmed Âkif kadar devrini ve şartlarını çok iyi gören, bilen, tanıyan ve onları son derece başarılı birer 'realist manzum hikâye' tarzında ortaya koymayı başaran, başka bir şair yoktur."[4]

Sezai Karakoç, Âkif'in şiirinin bir nevi günlük (jurnal) olduğunu ancak, bir şairin "ben"i etrafında toplanan eşya ve olayların anlatılışı değil, bütün bir toplumun günlüğü olduğunu söyler.[5] İsmail Parlatır ise Âkif'i bu açıdan değerlendirirken şunları söyler: "Mehmet Âkif halkın içinde yetişmiş, köylüsü ile aydınıyla, İstanbul'un yoksul ve kenar mahallerinde hayatı tanımış; fakir ve kimsesizlerin yanında olmuş, kahvehane, meyhane köşelerini ibretle seyretmiş; Batı'ya gitmiş; Necid çöllerinde dolaşmış; Millî Mücadele'de millî ve dinî duyguları galeyana getirmiş; en önemlisi camilerde vaazlarıyla halka seslenmiş çok yönlü bir halk adamıdır. Bu itibarla o, halkın sesinin tercümanıdır."[6]

Âkif hayatın içinde bir şairdir. O zamanın diliyle söylersek cemiyetçi bir şairdir. Dinî temaları işlerken bile toplumsal sorunları göz ardı etmez. Sosyal temaları işlerken Şark milletine sıkça sitem eder, seslenişlerde bulunur.

"Uyan" adlı şiirinin hemen her mısrası bu seslenişlerle doludur.

Ey koca Şark! Ey ebedî meskenet!
Sen de kımıldanmaya bir niyet et.
Korkuyorum, Garb'ın elinden yarın,
Kalmıyacak çekmediğin mel'anet.[7]

Bu seslenişlerde sürekli hatırlatma, toplumu bilinçlendirme, vazifeye çağırma vardır.

O iman farz-ı kat'îdir, diyor tahsili irfanın...
Ne cahil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi dünyânın!
O iman hüsn-i hulkun en büyük hâmisi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?[8]

Bu mısralarıyla, camide, sokakta halkı bilinçlendirmeye çalışan cemiyetçi şair üslubunu sürdürür.

Faruk Kadri Timurtaş ise cemiyetçi şair imajı itibariyle Âkif'in Türk edebiyatında bir ilk olmadığını, bunun Namık Kemal ile başladığını fakat Âkif'in bunu zirveye çıkardığını söyler[9] ve Âkif hakkındaki yorumlarını şu cümlelerle devam ettirir. "Mehmet Âkif'in dini tarafı da içtimaidir. Dinle alâkasız bir milliyetçilik tasavvur edemiyen, din ile milliyeti birbirine kaynaşmış, birbirinden ayrılmaz telakki eden Âkif, dinî hüviyet gösteren bütün manzumelerinde, pek geri ve uyuşuk, her türlü terakki ve yükseklikten mahrum İslâm âlemini uyandırmak gayesini gütmüştür."[10] Sezai Karakoç ise bu konuda şunları söyler: "İslâm ülkelerinin içine düştüğü felaketi, parçalanmayı, Batı kopyacılığına sarılmalarını, birbirlerini unutmalarını, halkın düştüğü sefaleti, ezilenleri, fikir ve ruhtan kopmuş aydın ve etkin kadroyu, kimi İslâm memleketinin resmen ve maddeten, kiminin de kültür yolu ile sömürgeleşmesini düşünüyor, bir çıkar yol arıyor."[11]

Bu yorumlardan hareketle Âkif'in hem ne kadar ileri görüşlü bir entelektüel, hem de ne kadar halkın içinden bir aydın olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla Âkif, zor olanı yapmış, o zamanın tabiriyle hem havasa hem de avama hitap etmeyi başarmış, toplumun müşterek dilini, üslubunu yakalamış, popülerlikten kurtularak kalıcı olabilmiş bir şairdir. Dolayısıyla Âkif bir anlamıyla zoru başarmıştır.

Şiirin Vazifesi Vazifenin Şiiri

Âkif şiirlerinin büyük bir kısmını yaşadığı devletin toprakları paylaşılmak üzere iken, toprakla birlikte birçok değer de tehlikedeyken yazar. *Safahat* bir nevi, bu yıkıntıların "safha safha" anlatılışı, duyuruluşu ve bu yıkıntıların şairde bıraktığı acı izlerin derlenişi, toplanışı ve tespit edilişidir. Bu yüzden *Safahat*, Sezai Karakoç'un ifadesiyle bir bakıma Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yaş yapraklarıdır.[12] Bu anlamda Âkif ve Âkif gibi düşünürler, toplumun önündeki aydınlar olarak halkı aydınlatmak amacıyla ciddi bir çaba göstermişlerdir. *Safahat* gösterilen bu çabanın bir anlamda şahitliğini de içinde barındıran gayrı resmi bir tarih kitabıdır âdeta.

Gerek bir şair, gerek bir entelektüel, gerekse bir insan olarak Âkif'in, imaj gibi bir derdi olmamış, alelâde yaşamıştır. Bu alelâdelik onun şiirine de yansımıştır. Âkif'in şiirinin birtakım manifestolar içermesi, sanatını icra ederken "çağının tanıklığını yapması" bu aleladeliğin göstergesidir. Çünkü Âkif'in şiiri birtakım aciliyetler içermektedir. Zamanın sanat yapma zamanı olmadığının bilincinde olan Âkif şiirlerinde, sürekli toplumsal temaları işler, hatta ivedi olarak topluma söylenmesi, duyurulması gereken sözleri söylemenin derdine düşer. Böylesi bir aciliyet olmasaydı, Âkif belki de çok daha sanatlı söyleyişlerde bulunacak, belki derin mazmunlara başvurarak şiirine ve fikirlerine daha güçlü mânâlar katacaktı. Yine de bu hâliyle bile Âkif'in şiirinin özüne bir halel gelmemiş, bilakis çok güçlü söyleyişleri yakalamış-

tır. Nitekim İsmail Parlatır bu konuda şunları söyler: "Âkif gibi geniş halk kitlelerine hitap edebilme kaygısı içinde olan bir şairin bu özlü ve çarpıcı ifade özelliğine başvurması kaçınılmazdı."[13]

Hakkında yaptığımız/yapılan bu yorumlara ve birçok güçlü, şiirsel retorikle kaleme aldığı şiirlerine rağmen, Âkif sanat yapmadığını beyan eder. Fakat şiirini kurarken yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarını kullanır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz verir.[14] Söylediği ile yaşadığı, inandığı tam örtüşen/uyuşan Âkif'in şahsiyeti burada da kendini gösterir. *Safahat*'taki şiirlerin gücü bir anlamda tasvirin gücünden beslenir.[15]

Âkif büyük bir şairdir diyebiliriz, ama onun şiirini ya bir harp zamanında ya da sivil bir mücadele anında yazdığını unutmamak lazım. Kerli ferli bir sofra değildir Âkif'in şiiri. Bu sebepten bu şiirlerde bir savaşçının azığındaki lezzet vardır. Yarı tuzlu, yarı yağlı, aceleyle hazırlanmış, baharatı eksik... İşte onun şiirinde bu yokluğun, acının onur veren, savaşabildiği için, savaşacak gücü ve uğrunda savaşılacak değerleri olduğu için yediği o azıktan tat alan savaşçının aldığı lezzet vardır.

Safahat'ın V. Kitabı Hâtıralar

V. Kitap (*Hâtıralar*) içerisinde "Necid Çöllerinden Medine'ye" adlı şiiri haricinde diğer şiirlerinin hepsinin yazılış tarihi bellidir. Bu şiirlerden birini 1913'te, dördünü 1914'te, üçünü ise 1915'te yazmıştır. Şairin Necid seyahatinin tarihi 1917 olduğuna göre muhtemelen bu şiiri de seyahati yaptığı yıl yazmıştır. Bu şiirlerin de içine girdiği zaman diliminin Âkif'in kişiliği için önemli bir zaman dilimi olduğu söylenir. Sezai Karakoç bu dönemi kendince belirlediği bir zaman aralığında şöyle anlatır: "1908-1918 yılları dönemine, Âkif bakımından, 'Mütefekkir Âkif' dönemi diyebiliriz. Bu dönemdedir ki, bir yandan, O, İslâm ideâlini anlatır; İslâm'ın nasıl anlaşılması gerektiğini gösterir; Batıcılara cevap verir. Batıcıların şairi olan Fikret'le Tarih-i Kadim meselesinde çatışır. Türkçülere, *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiriyle gerçeği gösterir. Tam bir sosyal tenkit dergisi olur şiirleri. Almanya ve Necid seyahatleriyle Batı'yı ve Doğu'yu daha iyi tanır. Kısacası, fikir ve tenkitlerini gerek şiir ve gerekse yazı hâlinde asıl bu dönemde verir."[16] Bu tespitleri yapan Karakoç, yazısının devamında Âkif'in *Hâtıralar* kitabının karşılaştırmalı tarihî-sosyolojik çizgilerden ibaret[17] olduğunu söyler. *Safahat*'ın diğer bölümlerinde olduğu gibi bu bölümünde de aforizma gibi mısralar mevcuttur. Özellikle, *Hâtıralar* kitabının üçüncü manzumesi bu açıdan zengin söyleyişlere sahiptir.

Bu ve bundan sonra gelecek olan altı manzume, Âkif'in hâtıralarından ziyade savaşın içinde olan bir milletin, vatan evladının durumunu anlatmaktadır. Âkif bu şiirlerde savaştan enstantaneler sunarken isyanla karışık nidalarda bulunur.

Ey bunca zamandır bizi te'dîb eden Allah;
Ey âlem-i İslâm'ı ezen, inleten Allah![18]

Gördükse mükâfâtını, yâ Rab, yeter artık!
Çektirmediğin hangi elem, hangi ezâdır?[19]

Bir nûr-i nazar yok mu ki baksın bacasından?
Bir yıldız, İlâhî? Bu ne zulmet, bu ne zindan.[20]

Âkif gibi dindar bir şairin böylesi isyan edercesine söylenmiş mısraları şaşırtıcıdır. Ali İhsan Kolcu, Âkif'in bu isyanvâri cümlelerini şöyle yorumlar: "Yüzyılın başında hem inanç dünyasında hem de medeniyet ve genel değerler açısından büyük bir 'kırılma' yaşayan toplumumuzun manevî sarsıntıları kolay atlattığı söylenemez. İmanı sanatının merkezine alan bir şairin, zaman zaman isyan, yakarış ve uzun uzun bir ağlaşmaya benzeyen feryatlarını, bu kırılmanın bir yansıması olarak görmek mümkündür."[21]

Hâtıralar kitabının sekizinci manzumesi olan "El-Uksur'da" şiirini 15 Kânunisânî 1329 (28 Ocak 1914) tarihinde yazmıştır. Bu tarih Âkif'in Mısır yolculuğunun tarihidir. Şair, "El-Uksur'da" manzumesine Nil nehrinin, hurma ağaçlarının bulunduğu çevreyi tasvirle başlar. Şair, bu tasvirlerde yer yer çok güçlü imge ve çağrışımlarla âdeta çöl sıcağının iklimlerinde gezdirir okuyucuyu.

Zemîne şimdi, o gündüz alev saçan, âfâk,
Ilık ılık döküyor, bir havâ-yı istiğrâk.[22]

"El-Uksur'da" manzumesinde Âkif, Fransız, İngiliz ve Almanlardan oluşan 13 kişilik üç farklı yabancı gezginden yola çıkarak İslâm toplumunun sorunlarını işler. Şiirin henüz tasvir kısmında Âkif bir sayfada tam yirmi kez gülümsemek fiilini kullanır. Şiirin bazı yerlerinde hemen hemen her mısra başında yer alan bu gülümsemek fiilleri hüzün ve dert adamı Âkif'in şiirine alışılmadık bir manzara olarak yansır. Şair bu mısralarda vadileri, suyu, insanları, dereleri, kısacası çevredeki her şeyin teker teker gülümsediğini ama bir tek kendinin gülümsemediğini söyler. Bu şiir, onun tabiatla baş başa kaldığı ve gördüklerini resmettiği önemli şiirlerindendir. Nitekim Kazım Yetiş, "El-Uksur'da" şiiri için şunları söyler: "*O, Nil'i koynuma çekmiş yeşillenen vâdi, –Ki yok hazan safahatında ömrünün ebedi–*. Şair bu mısralarla manzara karşısındaki tavrını ortaya koyar; güzelliklere hayrandır ve onu anlatır. Önünde zümrüt gibi yığın yığın dalgalar vardır. Ufukta son parıltılar vardır. Zira güneş batmak üzeredir. Şairimiz bir hurmanın gölgesine sığınmıştır. Hâlâ sıcağa dayanamamaktadır. Bununla beraber hayale dalmaktan da geri kalmaz."[23]

Berlin Hâtıraları

Âkif, "Berlin Hâtıraları" şiirini Binbaşı Ömer Lütfi Bey'e[24] ithaf etmiştir. Bilindiği gibi Âkif, I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'daki Müslüman esirlerin durumunu öğrenmek için, Alman hükümetinin daveti üzerine Teşkilât-ı Mahsûsâ vasıtasıyla

Berlin'e gitmiş ve bu vesileyle bir süre Berlin'de kalmıştır. Âkif, Berlin'de yaşayıp gördüklerini, *Hâtıralar* kitabının en uzun şiiri olan "Berlin Hâtıraları"nda anlatır. Almanya seyahati şaire ilim ve teknik açısından hayranı olduğu Batı'yı yakından tanıma fırsatı verir.

"Berlin Hâtıraları" şiiri, Âkif'in Berlin'deki arkadaşının bir Alman kahvehanesine gitme teklifiyle başlar. Şiirde Âkif, Alman kahvehanelerini, Anadolu'daki kahvehanelerle kıyaslar. Âkif Müslümanların tembelliklerinden bahsederken, tembelliğin mekânı olan kahvelerden çarpıcı bir dille bahseder. Âkif'e göre *'Mahalle kahvesi Şark'ın harîm-i kâtilidir.'*[25] "Mahalle Kahvesi" şiiri toplumsal bir yarayı; miskinliği, tembelliği, boşvermişliği, basit hazların peşinde ömür tüketmeyi etkileyici bir şekilde gözler önüne serer. Âkif o kadar ağır eleştiriler yapar ki mahalle kahvelerini ahırla kıyaslamaya başlar:

Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik;
Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma, pis bir eşik.
Şu gördüğüm yer için her ne söylesem câiz;
Ahırla farkı: O yemliklidir, bu yemliksiz![26]

Fakat şair, ataleti ve boşvermişliği besleyen bu mekânların ananevi bir miras olmadığı düşüncesindedir. Âkif, bunların gelenekte olmadığını, bilakis mazinin, çalışma ahlakı ve erdemiyle yoğrulduğunu ifade eder. Bu bağlamda ise yine kahveler konusunda "İki Arkadaş Fatih Yolunda" şiirinde şunları söyler:

Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?
Hayır, deden sana, bak, hastahaneler yapmış!
Yanında Mekteb-i Tıbbiyyeler, neler yapmış![27]

Görüldüğü gibi Âkif, Osmanlı'nın klasik sokak kahvehaneleri konusunda bir hayli şikâyetçidir. Bu konuyu birkaç farklı şiirde ele almıştır. "Berlin Hâtıraları" şiiri de bu şiirlerden biridir.

Birtakım yakıştırma, benzetme ve tasvirden sonra kahvehaneye varılır. Alman kahvehanesine ulaştıktan sonra Âkif, orada karşılaştığı bir aileyi anlatmaya başlar. Yaptığı tasvirlerden bu ailenin matemli bir aile olduğunu anlarız. Ailenin matemi savaşta kaybettiği oğullarından kaynaklanmaktadır.

Görünmüş olmalı bir şey ki, sonradan, gözüne;
Götürdü mendili bîçâre ansızın yüzüne.
– Ne var hicâb edecek bunda ey zavallı kadın?
Değil mi bir anasın sen, ölen de evlâdın?[28]

Annenin bu hüznü şiirde dile gelir, şair anneyle konuşmaya başlar. Âkif, ilerleyen mısralarda annenin hüznüyle kendi hüznünü birleştirir.

Mesâibin ezelî âşinâsı varsa, biziz:
Cihanda bir günümüz geçmemiş felâketsiz!
Sürûra kalsa da bîgâne Müslüman yüreği;
Bilir te'essür-i mâsum önünde inlemeyi.
Onunla söyleşilir en acıklı hicranlar,
Ki her figânı açık bir lisan kadar anlar.
O hâlde anlaşarak paylaşın melâlinizi.
İşitmek istiyorum, çünkü, hasbihâlinizi.[29]

Şair, annenin derdini anlamıştır. Bu kez biraz teselli için anneye şunları söyleyerek içini döker.

Düşün, neden bu çocuk yaktı gitti annesini?
Evet, yaşatmak için ümmehâtın akdesini,
«Fedâ-yı cân edeceksin!» demiş «vatan» hissi...
Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâîsi.[30]

Şair, gayrimüslim bir insana, bu duygu yüklü mısralarla vatan, şehitlik gibi birtakım manevî değerleri aşılarcasına aktarır.

Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,
Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta?[31]

Âkif, bu mısralarda ise Şark âleminin Batı'dan çektiğini söylemeye çalışır. Düşmanının hizmetine çalışan Asya, Afrika milletlerinin Almanlardan çok daha kötü durumda olduklarını şu mısralarla söyler.

Sönen ocakları; lâkin zavallı Afrika'da,
Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası.
Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası,
Tutup tutup getirilmiş –Fransız askerine
Siperlik etmek için– saff-ı harbin önlerine.
O ümmehâtı, o zevcâtı bir düşünmelisin:
Kimin hesâbına ölmüş, desin de inlemesin,
Anarken oğlunu, bîçâre, yâhud erkeğini?
«Kimin hesabına?...» Bir söz ki: Parçalar beyini![32]

Farklı milletlerden tablolar çizen Âkif, şu mısralarıyla Alman anneye acıyı duyurmaya çalışır.

Değil mi bir anasın sen? Değil mi Almansın?
O hâlde fikr ile vicdâna sâhib insansın.
O hâlde «Asyalıdır, ırkı başkadır...» diyerek,

Benât-ı cinsin olan ümmehâtı incitecek
Yabancı tavrı yakışmaz senin fazîletine...
Gel iştirâk ediver şunların felâketine.[33]

Şairin Alman anneyle yaptığı bu konuşmalardan hareketle Âkif, insanların arasındaki din, dil, ırk farkına rağmen zulme ve haksızlığa karşı ortak bir vicdan geliştirme fikrindedir. Battal İnandı bu konuda şunları söylüyor: "Mehmet Âkif, "Berlin Hâtıraları"nda dile getirdiği zulüm ve haksızlığa yalnız kendi dinî ve millî perspektifinden bakmıyor. O, zulme uğrayanın dinine, milliyetine ve cinsiyetine bakmaksızın meseleyi evrensel boyutlarda ve zalim ile mazlum arasında cereyan eden bir hâdise şeklinde görüyor ve bütün mazlum insanları zulme karşı birleşmeye, ortak tavır takınmaya ve yekvücut olmaya davet ediyor."[34]

Yukarıda geçen mısralardan anlıyoruz ki Âkif barıştan, uzlaşmadan yana tavır koyan bir şairdir. Onun tepkisi savaşadır, zulmedir. Şair şiirinde insanlık savaşının bitmesinin ancak insanlığın birbirini tanıması ve birbirleri hakkında sahip oldukları önyargıları kırmakla olacağını söyler. Bunun içinde öncelikle Batı'nın adım atması gerektiğini, bildiği önyargılardan, duyduğu hurafelerden sıyrılarak Şark'a şefkat elini uzatmasını söyler.

"Berlin Hâtıraları" şiirinin devamında şair, kahveler için yaptığı aynı kıyaslamayı otel, tren, sokak, eğitim, edebiyat için de yapar. Bunları teker teker kıyaslayan şair sonunda izlenimlerini şu mısralarla dile getirir:

Otel meğer o değilmiş, şimendüfer de kezâ...
Sokak mı benziyen az çok? Aman canım, hâşâ!
Meğer oteller olurmuş saray kadar ma'mûr.
Adamı girer de yaşarmış içinde, mest-i huzûr.
Beş altı yüz odanın her birinde pufla yatak...
Nasîb olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak!
Sokakta kar yağadursun, odanda fasl-ı bahâr,
Dışarda leyle-i yeldâ, içerde nısf-ı nehâr![35]

Gürül gürül akıyor çeşmeler, temiz mi temiz;
Soğuk da isterseniz var, sıcak da isterseniz.[36]

Şimendüfer de meğer başka türlü bir şeymiş;
Hemen binip uçuyorsun... Aman bayıldığım iş!
Mesâfe kaydı, mekân kaydı bilmiyor insan;
Dakîkanın boyu: Sâat. Ne ihtisâr-ı zaman!
Evet, kucaklıyor eb'âdı herk olup nâgâh,
Harîtanın üzerinden nasıl geçerse nigâh![37]

Bu karşılaştırmalarda Âkif, alaycı, modern felsefenin diliyle söyleyecek olursak, ironik bir üslup da kullanır. Aynı zamanda Âkif, hayranı olduğu Batı'nın gerçekten

bazı özellikleriyle hayran olunmaya değer bir yer olduğunu düşünür ama bu teslimiyetçi bir hayranlık değildir. Çünkü Âkif, mensubu olduğu medeniyetin, teknik alan hariç Batı medeniyetinden daha üstün olduğuna[38] inanmaktadır. Fakat "Âkif'in en önemli itirazı, medeniyetin bir bütün olduğunu, ilim, irfan ve günlük yaşayış, kadın-erkek ilişkileri dahil Batı'nın bir model olarak Osmanlı mülkünde taklit edilmesi gerektiğini iddia eden, Batı medeniyetinin sadece ilminin alınarak onlara yetişilemeyeceğini düşünen 'mülkü kurtarmak için dini kurban etmeliyiz' diyen Batıcılara yöneliktir."[39] Nitekim Ertuğrul Düzdağ'a göre Mehmet Âkif öncelikle, çağdaşı olan birçok Türk aydınından farklı şekilde, İslâmiyet'in özünden uzaklaşmadan, içinde yaşadığı çağın icaplarına göre yeniden yorumlanarak toplumun çeşitli sosyal problemlerini dile getiren bir şairdir.[40]

"Berlin Hâtıraları" şiirinde Âkif'in değindiği bir diğer önemli konu ise Batı'nın teknik ilerlemeleridir. Bu noktada Âkif'in şu mısraları önemlidir:

İnanmıyor musun? Öyleyse bir hesâb ediniz:

Siz elli yıl oluyor, belki, harbe girmediniz.
Geçen muhârebeden şanlı bir celâdetle
Çıkınca verdiniz evlâd-ı memleket el ele;
Çalıştınız gece gündüz, didindiniz o kadar,
Ki hây u hûy-i tekâmülle cenge döndü hazar![41]

Sükûn-i mutlak olan sulha verdiniz hareket;
Zamânı, tayy-i vekaayi' de, geçtiniz, hayret![42]

Sizin işittiğiniz bir terâne, bir perde;
Beşikte, sonra eşiklerde, sonra mektepte.
Hulâsa her çatının altı aynı sesle dolu.[43]

Şair, Almanların teknikteki ilerlemelerini bu mısralarla anlatmaya başlar. Onların toplumunda bu hızlı ilerlemeyi, aynı amaç için çalışan homojen birlikteliklere bağlar. Almanların, teknik ilerlemelerindeki başarılarını, eğitimle bu hâle getirdiklerini söyleyen Âkif, onların eğitimi "umumun müşterek gıdası"[44] hâline getirmelerinde görür. Almanya'da eğitim düzeyinin yüksek olduğunu ise şöyle ifade eder: *"Havâssınız yazıyorken avâmınız okudu."*[45] Bu mısralardan anlıyoruz ki aydın ve halk arasındaki iletişimin güçlü olduğunu dile getiren Âkif, eğitim ve öğretimin bu derece başarılı olmasını aydın kesimin vazifesini yapmasına bağlar. Halk ile aydın arasındaki uyumu, "zemin" ile "şahika" ve "beyin" ile "kalp" arasındaki ilişkiye benzetir ve aralarındaki ahengi, millî birlik ve beraberliğin temeli kabul eder. Beyin ile kalp arasındaki denge, aslında teknik ile sağduyu ve din arasındaki düzenin dengesidir. Almanlardaki bu ruh, aynı ortak değerler için yaşayan ve okul ile mabet arasında mükemmel ahenk taşıyan bir cemiyet olarak hayata yansır.

Görüldüğü gibi "Berlin Hâtıraları" manzumesinde Batı'yı hayranlıkla anlatan bir Âkif buluruz. Fakat bu hayranlığın kendi dönemindeki aydınların hayranlığı gibi olmadığını yukarıda söyledik. Ayrıca Âkif, sadece Batı'dan övgüyle bahsetmekle kalmaz, bizde neden gerilik var, biz niçin onların yaptığını yapamıyoruz dercesine konuyu irdeler. Bu esnada Osmanlı kahvehaneleri ile Alman kahvehaneleri üzerine yaptığı kıyaslamaları, Batı ve biz kıyaslamaları şeklinde devam ettirir; birtakım karşılaştırmalar yapmaya başlar, oradan Şark'a geçer ve durumun Şark'ta tam tersi olduğunu şu mısralarla söyler.

O râbıtayla giderken sizin teâlîniz:
Bu tefrikayla perîşan bizim ahâlîmiz.[46]

Şair, onlardaki bu gücü ve Almanların bu başarısını *"Nasılsa mektebiniz tıpkı öyle ma'hediniz."*[47] diyerek din ve ilim birlikteliğine bağlar. Almanların sanatını da beğenen ve öven Âkif, bunu şu mısralarla dile getirir:

Gelip de görmeli san'atte gâye var mı imiş?
«Hayır» denir mi ki: Her gâyenizde en müthiş,
En ince san'atin esrârı yükselip duruyor,
Sizinki yüksele dursun biraz da gel bizi sor!

Beşikte her birimiz bir terânedir işitir,
Ki bestekârı tabîat değil de an'anedir.
Evet, bu an'anenin tellerinde mâzîmiz
Terennüm etse o parlak sesiyle râzîyiz.
Fakat mefâhir-i ecdâdı nakleden «ana» tel,
Bakılmayıp da asırlarca kalmadan mühmel,
Ya büsbütün sağır olmuş, ya öyle paslanmış:
Ki hangi perdeye vursan, çıkan sadâ yanlış.[48]

Âkif şu mısralarda ise eğitim sistemimizin tabiilikten uzak ve basmakalıp olduğunu söyler ve bize geçmişimizi aktaramadığından yakınır.

Geçer şebâbımızın en güzîde eyyâmı
Hayâtı anlıyarak atmadan bu evhâmı!
Hayâtı anlamıyor... Çünkü görmüyor, okuyor;
Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor!
Okutma: Bitti; okut: Serserî-i şi'r ü hayâl!
Okutmasan da, okutsan da aynı istikbâl![49]

Nitekim Fatma Bostan Ünal Âkif'in eğitime bakışı konusunda şunları söyler: "Âkif'in Batıcılarla Osmanlı ve yurtdışındaki dinî eğitim kurumlarının zavallılığı, il-

miye sınıfının bozulmuşluğu ve bu alanda ilmî yeterliliğin yerine akraba ilişkilerinin geçerli olduğu noktasında da benzer düşünceye sahiptir. Medresenin asrın ihtiyaçlarına cevap veremediğini, yeni İbn Rüştler çıkaramadığını ifade eder. Medresenin Arap ve Acem, mekteplerinse Avrupa taklidini çocuklarımıza aşıladığını, medreselerin asrın ihtiyaçlarına cevap veremediği gibi mekteplerin de başarılı olmadığını, en önemsiz işte bile dışarıdan adam getirmek zorunda kalınmasını ve eğitim sisteminde ileriye dönük umut verilmemesini eleştirir."[50]

Âkif, Türk edebiyatından da şikâyetçidir. Şair şu mısralarla eski edebiyatı eleştirir:

O hâlde bizdekiler sadra hiç değil şâfî.
Fünûn-i müsbeteden istifâdemiz menfî;
Ne kaldı? Bir edebiyyâtımız mı? Vâ-esefâ!
Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;
Ya rûh-i milleti efsunluyor, uyuşturuyor;
Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!
Şarab kokar bütün eslâfın en temiz gazeli.
Beş altı yüz sene «sâkî» hevâ-yı mübtezeli,
Sinir bırakmadı Osmanlılarda gevşemedik!
Muhîtin üstüne meyhâneler kusan bu gedik,[51]

Yeni edebiyat hakkında ise şunları söyler:

Kapanmak üzre iken başka rahneler çıktı;
Ayakta kalması lâzım ne varsa hep yıktı.
«Değil mi bir tükürük alna çarpacak te'dîb,
Ne hükmü var?» diye üç beş hayâ züğürdü edîb,
Bitirnek istedi ahlâkı, ârı, nâmûsu;
Çıkardı ortaya, gezdirdi saksılar dolusu,
Hevâ-yı fuhşu kudurtan zehirli «Zanbak»lar![52]

Şair her iki edebiyatın da toplumun gerilemesinde birer etken olduğunu iddia eder. Nitekim şu düşünceler Âkif'in yeni edebiyat hakkındaki görüşlerinin tercümanı gibidir: "Ancak edebiyatımızın bu çizgiden kurtulacağına inanıldığı sırada dışarıya bağımlı bazı çevrelerin bu kez fuhuş ve ahlaksızlığı teşvik eden, millî ve manevî değerlerimizi silip süpüren bir akımın öncüleri olarak ortaya atıldıklarını belirten Âkif, bu yeni gelişmenin tepkisiz kalmasının sebebi olarak millette henüz müşterek bir vicdanın teşekkül etmemiş olmasını gösterir. Bu eksikliğin başkalarına yaradığını. Balkan'da domuz çobanlarının hanedan kesilmesinden tutunuz da bizi Çanakkale'de boğazlamak isteyen pençelere kadar birçok örnekle anlatmaya çalışıyor.[53]

Şair, "Berlin Hâtıraları" şiirinin sonuna doğru, âdeta savaşı Berlin'den takip ediyormuşçasına çok canlı savaş tasvirlerinde bulunur.

«O tohm-i lâneti baştan saçıp da orta yere,
«Arab'la Türk'ü ayırdık mı şöyle bir kerre,»[54]

Bu mısralarıyla düşmanın imparatorluk coğrafyasına nifak soktuğunu dile getirir.

«İkinci hamleye Dârü'l-Hilâfe! der çekeriz!»
İşit de ağla! Fakat biz ne mazhariyyetsiz,
Ne bahtı kapkara milletmişiz ki dünyâda;
Şu beyni kurtaralım der, koşarken imdâda;
Beş altı pençe bir olmuş boğazlamakta bizi!
Silindi gitti Hilâl'in şu anda belki izi,
Zavallı Marmara'nın şerha şerha bağrından!
Bir İngiliz bezidir, belki, şimdi dalgalanan[55]

Bu mısralarıyla da düşmanın bir hayli ilerlediğini ve savaşın tehlikeli bir boyut kazandığını söyler. Bu hararetli savaş tasvirlerinde yer yer kahraman ordumuza, *Hudâ rızâsı için söyle, pek perîşânım!*[56], *Ömer'lerin, Yavuz'un biz vefâsız evlâdı,*[57] *Hudâ rızâsı için ric'at etmeyin!...*[58] diyerek seslenişlerde bulunur. Şiirin sonunda kahraman ordumuzun Mehmet Âkif'e yönelik bir hitabı vardır. Burada kahraman askerler şaire verdikleri teminat ifadesiyle bazı ideolojik çevrelerce yıllarca kullanılacak bir söylem olan şu mısraları söyler:

Değil mi sînede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cebhe sarsılmaz![59]

Bu sözlerle devam eden son mısralarda, gittikçe coşkun bir şiirselliği yakalayan şair, "Berlin Hâtıraları" şiirini bitirir.

Görüldüğü gibi şair, şiir boyunca Almanya'dan çok etkilenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda bulunduğu Berlin seyahati, Âkif için bütün hayatı boyunca edineceği en büyük tecrübelerden biridir. Yukarıda da söylediğimiz gibi Sezai Karakoç, "Mütefekkir Âkif" diye adlandırdığı 1908-1918 yılları arasındaki süreci önemli bir dönem olarak kabul etmektedir. Bu dönemin bu kadar önem arz etmesinde Berlin seyahatinin de etkisi olduğunu söylemek gerekir. Bu açıdan "Berlin Hâtıraları", *Safahat* içerisindeki önemli manzumelerden biridir.

NECİD

Âkif, *Hâtıralar* kitabının son şiiri olan "Necid Çölleri'nden Medine'ye" adlı şiirini son Mekke Emîri[60] Şerif Ali Haydar Paşa'ya ithaf etmiştir. Sezai Karakoç, Âkif'in bu şiiri için şu tespitlerde bulunur: "Necid Çöllerinden Medine'ye şiiri Âkif'in en güçlü şiirlerinden biridir. Çölü bütün yakıcılığıyla şiire sokmuş, ufak bir kaydırmayla tabiat serabını sosyal seraba ustaca çevirebilmiştir. Şiiri okurken bir serab dünyasına gireriz. Gözümüzün ufkunda ışıltılı vahalar uçuşurken gövdemizi bunaltıcı hava, ayaklarımızı kızgın kum yakar."[61]

Yukarıdaki alıntıda da gördüğümüz üzere "Necid Çöllerinden Medine'ye" şiiri, çöl iklimini tasvirle başlar. Şiirin adından da anlaşılacağı üzere: Âkif, Necid'den Medine'ye doğru gitmektedir. Bu yolculuktaki izlenimlerini anlatan Âkif'te çöl âdeta başlı başına imgeleşir hatta başat bir değer olur. Şairin yaptığı çöl tasvirleri okuyucunun zihnine resim gibi yapışır.

Siper olmuş, yanıyor çöldeki çıplak sîne.[62]

Kumların üstüne bin türlü bedâyi' dokuyan,[63]

O güzel sîne, o çöl, şimdi ne korkunç oluyor:
Bir cehennem ki uzanmış, dili çıkmış, soluyor![64]

Gündüzün geçmek için kafile olmuş develer,[65]

Yok mu, ey bağrı yanık çöl! Ebedî pâyânın?[66]

Bu çöl tasvirinin ardından Medine görünmüştür. Şair, *"Çıkınca karşıma Câ-nân'ımın yeşil yurdu,"*[67] diyerek sevgilinin memleketine gelmiş gibi bir sevince kapılmıştır.

Şair, Medine'de işittiği ezan sesinden, kalabalık bir grupla kılınan namazdan ve yapılan duanın manevî ikliminden etkilenir ve şiirde bunu tablolaştırır.

İnince yerlere mahfilden âkıbet bir enîn,
Boşandı gitti o binlerce sîneden «âmîn!»
Boyun bükük, kol açık âsümâna, göz kapanık;
Ne inliyor o cemâat, ne inliyor artık!
Fezâyı dolduran eller ki Hakk'a yalvarıyor;
Yarıp da loşluğu bir müttekâ-yı nûr arıyor!
Bu başka başka lisanlar, bu herc ü merc âvâz,
Birer niyâz idi Mevlâ'ya... Hem de aynı niyâz![68]

Fakat şair bu duyguları yaşarken tek başına yaşamadığı gibi, bu duyguların ondaki karşılığı salt gözyaşı da değildir. O en hisli, en hüzünlü hâlinde bile cemiyetçi bir şairdir. Bu anlamda Mehmet Kaplan'ın şair için yaptığı şu tespitler dikkat çekicidir: "Bu bakımdan o, eski tip dindarlardan tamamıyla ayrılır. Eski tip dindar, umumiyetle Allah'ı ve ahiret gününü düşünür, cemiyete ve dünyaya önem vermezdi. Âkif'in esas konusu dünya ve cemiyettir. Onun için din, insanları nizama sokan ve yükselten bir kuvvettir."[69]

"Necid Çöllerinden Medine'ye" adlı şiirinde Âkif'in diğer birçok şiirinde görülen bir manzara vardır. Bu, şairin manevî duygu yoğunluğu yaşadığı, matemin had safhaya geldiği, güçlü bir yardıma ihtiyaç hissettiği anda bir dua yağmurunun muazzam kelime ve nidalarla şiiri farklı bir boyuta sokmasıdır. Bu duygu seli içerisinde şair şiirde duasını etmeye başlar.

O nûru gönder. İlâhî, asırlar oldu, yeter!
Bunaldı milletin âfâkı, bir sabâh ister.[70]

Âkif şiirde can alıcı mısralarla duasını şöyle sürdürür:

O azmi sen vereceksin ki eylesin sereyan,
Soluk benizlere kan, inleyen göğüslere can...
O rûhu ver ki, İlâhî, kıyâm edip dînin,
Zemîne feyzini yaysın hayât-ı mâzînin...[71]

Şiirde Âkif'in duası bitmeden başka bir dua başlar. Âkif, Hz. Peygamber'e yapılan bu duanın bir Sudanlı tarafından yapıldığını şiirin sonuna doğru söyler. Duayı Sudanlı yapar ama duadaki feryat, inlemeler ve talepler, Âkif'in yaptığı duaya oldukça benzemektedir. Sanki Âkif susmuş, Sudanlı onun hislerine tercüman olmuşçasına konuşmaya devam etmiştir. Bu dua aynı değerlere inanan, aynı ezayı paylaşan tüm bir cemiyetin müşterek duasıdır. Âkif'in, kurtuluşu ümit ettiği bütünlüklü bir duadır. Âkif şiirinde, Sudanlı'nın bu dua sonunda ruhunu Hak'a teslim ettiğini şu mısralarla söyler bize:

Sükûn içinde bir an geçti, sonra bir kısa «ah!»...
Ne gördüm, oh! Serilmiş zemîne Sûdanlı...
Başında, ağlayarak bir zavallı Seylânlı,
Öpüp öpüp kapıyor elleriyle gözlerini...

Bitince harice nakliyle gasli, tekfîni,
«Bakî»a gitti şehidin vücud-i fânîsi;
«Harem»de kaldı, fakat, rûh-i câvidânîsi.[72]

Sudanlının ölümü üzerine onun başında ağlayan yine Seylanlı başka bir Müslümandır. Sudanlı ile Seylanlı'yı aynı mısralarda bir araya getirmesi bir anlamda Âkif'in ümmetçilik ideolojisinin tezahürüdür.

KAYNAKÇA

BOSTAN ÜNAL, Fatma (2004), "Mehmet Âkif Ersoy" *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce VI- İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (1989), *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar* C. I, Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul

ERSOY, Mehmet Âkif (1999), *Safahat*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Dairesi Baş kanlığı Yayınları, Ankara.

GÖÇGÜN, Doç. Dr. Önder (1986), "Mehmed Âkif'in Realist Cephesi İle Manzum Hikâyeleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'a Armağan*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.

İNANDI, Yrd. Doç. Dr. Battal (1986), "Mehmet Âkif'in Berlin Hâtıraları", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.

KAPLAN, Mehmet (1998), *Şiir Tahlilleri 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KARAKOÇ, Sezai (1999), *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul.

KOLCU, Doç. Dr. Ali İhsan, "Mehmet Âkif'in Gece Şirinin Çözümlemesi" *Eğitim* –Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı, Mart 2006.

PARLATIR, Doç. Dr. İsmail (1986), "Mehmet Âkif'in Şiiri Üzerine Bir Uslüp İncelemesi", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara.

UÇMAN, Prof. Dr. Abdullah, "Mehmed Âkif Ve Çanakkale Destanı", *Eğitim* –Mehmet Âkif Ersoy Özel Say ısı, Mart 2006.

UZUNÇARŞILI, Ord. Prof. İsmail Hakkı (1972), *Mekke-i Mükerreme Emîrleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

YETİŞ, Prof. Dr. Kâzım, "*Safahat*'ta Tasvirin Gücü", *Eğitim* –Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı, Mart 2006.

TİMURTAŞ, Prof. Dr. F. Kadri (1986), "Cemiyetçi Şair", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'a Armağan*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.

Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 174

Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1999, s. 33

Mehmet Kaplan, *a.g.e.*, s. 174

Doç. Dr. Önder Göçgün., "Mehmed Âkif'in Realist Cephesi İle Manzum Hikâyeleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'a Armağan*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1986, s. 20

Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s. 37

Doç. Dr. İsmail Parlatır, "Mehmet Âkif'in Şiiri Üzerine Bir Uslüp İncelemesi", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1986, s. 108

Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 343

Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 353

Prof. Dr. F. Kadri Timurtaş., "Cemiyetçi Şair", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'a Armağan*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1986, s. 8

Prof. Dr. F. Kadri Timurtaş, *a.g.e.*, s. 9

Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s. 29

Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s. 21-22

Doç. Dr. İsmail Parlatır, *a.g.e.*, s. 105

[14] Mehmet Kaplan, *a.g.e.*, s. 174

[15] Prof. Dr. Kâzım Yetiş, "*Safahat*'ta Tasvirin Gücü", *Eğitim* –Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayı, Mart 2006, sayı: 73, s. 111

[16] Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s. 22

[17] Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s. 41

[18] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 339

[19] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 339

[20] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 339

[21] Doç. Dr. Ali İhsan Kolcu, "Mehmet Âkif'in Gece Şirinin Çözümlemesi", *Eğitim* –Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı, Mart 2006, sayı: 73, s. 102

[22] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 355

[23] Prof. Dr. Kâzım Yetiş, *a.g.e.*, s. 116

[24] Çanakkale Muharebeleri esnasında Âkif'in Berlin'de bulunduğunu ve bu esnada Berlin'de görevde bulunan Binbaşı Ömer Lütfi Bey ile yakın arkadaş olduklarını ve Âkif'in Binbaşı Ömer Lütfi Bey'e her sabah savaşın durumunu sorduğunu Abdullah Uçman nakleder. Bkz: Prof. Dr. Abdullah Uçman, "Mehmed Âkif Ve Çanakkale Destanı", *Eğitim* –Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı, Mart 2006, sayı: 73, s. 105

[25] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 150

[26] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 153

[27] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 275

[28] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 371

[29] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 371

[30] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 372

[31] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 372

[32] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 372

[33] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 374

[34] Yrd. Doç. Dr. Battal İnandı, "Mehmet Âkif'in Berlin Hâtıraları", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1986, s. 140

[35] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 364

[36] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 364

[37] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 365

[38] Fatma Bostan Ünal, "Mehmet Âkif Ersoy", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce VI. İslâmcılık*, Edt. Yasin Aktay, 2. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 75

[39] Fatma Bostan Ünal, *a.g.e.*, s. 175

[40] M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar* C.1, Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1989, s. 145-154

[41] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 376

[42] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 377

[43] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s 378

[44] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 377

[45] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 377

[46] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 378

[47] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 379

[48] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 379-380

[49] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 380

[50] Fatma Bostan Ünal, *a.g.e.*, s. 77-78

[51] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 381

[52] "Zanbak" Mehmed Rauf isimli bir adamın 1910 senesinde gizlice yayımladığı *Bir Zanbağın Hikâyesi* isimli romanına işaret ediliyor. O kişi bu kitap sebebiyle tevkif edilmiş ve ordudan atılmıştı. Bkz. Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 381

[53] Yrd. Doç. Dr. Battal İnandı, *a.g.e.*; s. 145
[54] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 384
[55] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 385
[56] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 385
[57] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 387
[58] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 387
[59] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 388
[60] Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Mekke-i Mükerreme Emîrleri***, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1972, s. 141-145
[61] Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s. 40
[62] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 389
[63] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 389
[64] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 389
[65] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 390
[66] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 390
[67] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 391
[68] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 394
[69] Mehmet Kaplan, *a.g.e.*, s. 174
[70] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 395
[71] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 396
[72] Mehmet Âkif Ersoy, *a.g.e.*, s. 397

A. ALİ URAL

6. KİTAP: *ÂSIM* YA DA ÂSIM NEREDE?

– Seni çoktan beridir gördüğümüz yok, Âsım,
Nerdesin? Yerde misin, gökte misin? Gel, bakalım!

Mehmet Âkif Ersoy, yaşadığı dönemi yansıtırken her şeyi tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu. *Safahat*'ın bölümleri, bu sergileyişin ateşten levhalarıydı. Doğup büyüdüğü İstanbul'da soluduğu atmosfer, Anadolu'da şahit olduğu yoksulluk ve kötü koşullar, farklı bakış açılarıyla fakat hep şiir örsünde dövülerek işlenmişti *Safahat*'ta.

Altıncı kitap basamak basamak çıkılan *Safahat*'ın zirvesini oluşturmuştur. Bu durum gerek duygusal bütünlükte, gerek dilin kullanımı ve ele alınan konu itibariyle her noktada geçerlidir. *Safahat*'ın en uzun manzum hikâyesidir Âsım. Bundan önceki kitaplarda şimdiki zaman merkezinde geçmiş zamanı da ele alan Mehmet Âkif, *Âsım*'la birlikte gelecek zamanı da şiirlerine katmıştır. Kalemini hep toplumu eleştirmekte kullanan şair bir çıkış yolu aradığı bu zirvede ilk defa onu övmüştür de. "İstiklâl Marşı" ve "Bülbül" şiirlerinin yazılış zamanlarını göz önüne alıp *Âsım*'la bir bütün hâline getirirsek, bir destan olarak bakabiliriz bu kitaba.

Mehmet Âkif, hayatı boyunca Osmanlı haritası üzerinde gezdirmiştir büyütecini. Vatanın her karış toprağını en ince ayrıntılarıyla ele alıp tahlil etmiş, zaaf noktalarını tespit ederken bu boşlukları nasıl dolduracağını düşünmüş ancak İslâm ruhunun ihyasıyla kurtuluşun hak edilebileceğine inanmış ve bu inanç için çabalamıştır. *Âsım*, işte bu amacın biricik meyvesidir.

Köse İmam ve Hocazâde'nin ana karakterlerini teşkil ettiği şiirde, iki kahramanın sohbetlerine ve dönem eleştirilerine yer verilir. Bir nesil çatışması olarak karşımıza çıkan bu ateşli konuşmalarda Köse İmam eski dönemi, Hocazâde ise yeni dönemi temsil eder. Birbirlerine serzenişle başlayan muhabbetin ironik bir üslubu da vardır:

Hani kırk altı yılın eldeki mahsûlünden?
Hangi bir fende teâlî edebildin, evlât?
Hangi san'atta rüsûhun göze çarpar? Anlat!
Ulemâdan mı sayıldın, fukahâdan mı?

Kitabın giriş kısmındaki diyaloglar, iki karakteri bir araya getiren Hoca Tahir Efendi üzerinedir. Hocazâde, Tahir Efendi'nin oğluyken Köse İmam ise onun şakirtlerindendir. Mehmet Âkif, *Âsım* şiirini sekiz bölüme ayırmış ve yayımlanma aşamasında bütün olarak değil parçalar hâlinde eserini ortaya çıkarmıştır. Denilebilir ki bu

aşamada şiirleri kısım kısım okuyan cemiyet, kitabın gücünü tamamlandıktan sonra anlayabilmiştir. İşlenen ana konu, vatanın bulunduğu şartlar, süregelen savaş ve yapılan hatalardır.

İki karakter de suçu karşı tarafa yüklemeye çalışırken kendi yaptıkları yanlışları da kabul etmeden duramazlar. İyi niyetli ve çözüm odaklı bir tavır sergilerler. Bu gerilimde ön plana çıkan en önemli unsur "medrese-mektep" kavgasıdır. Fıkralarla, başlarından geçen ve söz konusu durumun gerçekliğini yansıtan olaylarla süslediklerı bu tartışmada M. Âkif Ersoy, iki kahramanına da eşit davranır. Köse İmam ve Hocazâde arasındaki denge hiçbir zaman bozulmaz. Bir suçlu ya da galip çıkarmak yerine arayış içindeki şahıslar ortaya konmuştur.

Merhum Tahir Efendi, Mehmet Âkif'in babasının ismi olması dolayısıyla ve Hocazâde'nin şair ve baytar olarak tanıtılmasından, Hocazâde'nin Mehmet Âkif'i temsil ettiği düşünülse de, kitabın akışından bu iki kahramanın da Âkif'in kendisi olduğu ortaya çıkıyor. Onun ikiye bölünmüş düşüncelerinin ortak bir paydada birleşme çabası. İki neslin çatışması kadar, bir iç savaş da diyebiliriz bu şiire.

İki Neslin Şiire Bakışı

İlk bölümdeki tartışmalardan birisi de "şiir" üzerinedir. Hocazâde'nin kendini şair olarak tanıtması üzerine Köse İmam şairleri küçümser, onları dalkavuklukla suçlar ve iyi gün dostu olarak tanımlar. Eleştirisi daha çok Divan edebiyatınadır. 'Şarap', 'meyhane' gibi sembolleri kabul etmez ve ağır ithamlarda bulunur. Fakat Hocazâde'nin; "Peygamberimiz şiiri sever" uyarısı üzerine, "Öyle şiir vardır ki hikmettir," hadisini söylemeden geçemez Köse İmam. Burada daha çok Köse İmam'ın görüşlerini görüyoruz. Hocazâde, küçük itirazlarda bulunmakla birlikte sessiz kalıyor.

Toplumdaki Ahlaki Bozulma

Süregelen savaştan konu açan Hocazâde'ye "*Açma sen şimdi o yaprakları, oğlum beni sor,*" diyen Köse İmam, toplumun yozlaşmasına dikkat çeker. Rus sofracısıyla evlenen bir Paşa'dan dert yanar. Kendisinden evlenmesi için İzinname yazmasını isteyen Paşa, isteği geri çevrilince para teklif eder. Köse İmam bu teklifi kabul etmese de çevrede parayı görüp izinnameyi yazacak imam çoktur. Bu durum karşısında yaşanan çaresizliği ve ümitsizliği ele alır Mehmet Âkif:

Seneler var ki harab olmadığım gün bilmem;
Gezerim abdala çıkmış gibi sersem sersem
Dikilir karşıma hep görmediğim bilmediğim;
Sorarım kendime: Gurbette mi, hayrette miyim?

Hocazâde de gittiği bir köy düğününden yakınır ve gerilemenin maddi boyutlarını ele alır. Vatanın seneler önceki refah hâliyle şimdiki hâli arasında bir kıyaslama yapar:

Âh o yekpârelik eyyâmı hayâl oldu bugün;
Milletin hâlini gör, sonra da mâzîyi düşün.
Kim bu yalçın kayalar sarsılacak derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi!

Bozulma ve gerileme tespitlerinin sonucunda Köse İmam, bir Kır Ağası'nın gördüğü rüyadan bahseder ve ironik bir dil kullanarak geleceğe karamsar bakar.

Yıkılan ve İnşa Edilmek İstenen: Medrese – Mektep

Yeni nesil, eski kavramları yıkmakla övünür. Fakat yıktıkları kavramların yerini dolduracak sağlam yapılar inşa edemezler. Bu konuyu *Fatih Kürsüsünde* isimli eserde de ele almış olan Mehmet Âkif Ersoy, "yıkıcı" zihniyeti eleştirir.

Köse İmam'ın anlattığı Vali Bey hikâyesinde, medrese hocalarının ve mekteplilerin kullandığı dil farklılığı da gözler önüne serilir. Birçok mektebin kurulmasına rağmen, bir ihtiyaç anında Avrupa'dan getirilen mühendislere, hekimlere bir anlam veremez. Anlatılanları kabul eden Hocazâde, memleketi sakat bir duvara benzetir. Fakat sebep olarak yine bir önceki kuşağı suçlar: "*Bize devlet diye teslîm olunan şey neydi?/ Çarpacak sâhil arar, kupkuru bir tekneydi.*"

Memleket hakkında yapılan özeleştirilerden sonra Mehmet Âkif, yavaş yavaş ümidin kapısını aralamaya başlar. Hocazâde'nin ağzından şunları söyler:

«Efendiler, bilirim ben de, çok bu işte ziyan;
Şu var ki: Savrulan efkârı toplayıp okuyan,
Velev pek az kişi olsun zuhûr eder mutlak.
Bizim de gâyemiz ancak o nesli kurtarmak.»

Köse İmam, toplumda hâlâ sağlam duranların varlığından bahseder ve Hoca Mandal örneğini verir.

Bizi Kim Kurtaracak?

Sözün yine dalkavukluğa, İslâm adı altında çevrilen sahtekârlıklara geldiği bir vakit, Köse İmam ümitsizliğe düşer. Yeni neslin şikâyetçi olduğu durumlardan birisi de geleceğe dair çizilen bu karamsar tablolardır. Ümitsizliğin İslâm'da yeri olmadığını savunan Hocazâde, her zaman bir çıkış yolunun bulunduğunu savunur.

Üçüncü kuşağa döner yüzünü ve kitap boyunca aranan çözümü ortaya çıkarır. Kurtuluş; cephede mücadele veren "Âsım'ın Nesli'dir. Köse İmam'ın oğlu olan Âsım, bütün bir yeni kuşağı temsil eder. İçten içe oğlunun yanlışlarına kızan Köse İmam, ilk başta bu çözüme inanmasa da Hocazâde'nin fikirlerine katılır ve ortak bir paydada yeniden birleşirler.

"Çanakkale Destanı"nın yer aldığı bu bölüm, Türk ordusunun mücadele ve zaferini konu alır:

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk anlı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in aslanları ancak, bu kadar şanlı idi...
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
«Gömelim gel seni tarîhe» desem, sığmazsın.

Âsım Karakterindeki Özellikler

Safahat'ın altıncı kitabı olan *Âsım*'ı, "Kardeşim Fuad Şemsi'ye" hitabı ile bu vefalı dosta ithaf eden şairimiz, mektubunda Fuad Şemsi'yi şöyle tanıtıyor: "Oğlanın özü sözü, her şeyi doğrudur. İrfanı, dirayeti, malumatı da caba..." Eserin başındaki bu ithaf bile Âkif'in Âsım özleminin bir dışa vurumu olarak kabul edilebilir. Belki de Mehmet Âkif'in aradığı Âsım, Nurettin Topçu'nun ifadesiyle, şairin bulunduğu yaşın olgunluğu ile birleştirip yaptığı kendi gençlik heykelidir. Topçu bu görüşünü "Kendi dışında Âsımlar arıyordu diyebiliriz."[1] diyerek zenginleştirmiş, bir neslin kurtuluşu için "Âsımlar" arayan Âkif'in yanında saf tutmuştur. Sezai Karakoç da, "Savaş içinde birden bire olağanüstüye yükselen kendi kuşağıysa, barış içinde de aynı başarı, üstünlük ve fazileti gösterecek geleceğin neslidir,"[2] diyerek, "Âsım"ın geçmişten geleceğe uzanan bir ufuk nesil olduğunu vurgulamıştır.

Kitabın son bölümü, Hocazâde'nin Âsım'a verdiği nasihatlere ayrılmıştır. Hocazâde, genç kuşağı takdir ederken, onların toplumdaki bazı ahlaki bozuklukları kaba kuvvetle bastırmaya çalışmasına karşı çıkar. Şairliğiyle ön plana çıkan Hocazâde öyle bir noktaya gelir ki; "*Şimdi Âsım, edebiyyâtı bırak bir tarafa; / Daha ciddî işimiz var, geçelim başka lafa.*" diyerek inkılâbın eğitimle olacağını savunur. Eğitimin her ne kadar meyvelerini geç veren bir yol olduğunu bilse de başka çözüm yoktur. Bu yüzden Âsım'a yarım bıraktığı tahsilini Avrupa'da tamamlamasını tavsiye eder.

Aslında bütün bu söylediklerimiz bir girizgâhtan başka bir şey değildir. Asıl sorulması gereken Âsım'ın akıbetidir. Âsım şu sıralar nerededir? Doğrudan doğruya Kur'an'dan ilham alıp, asrın idrakine İslâm'ı söyletebilmek endişesini hâlâ muhafaza etmekte midir?

KAYNAKÇA

1- Nurettin Topçu, Bütün Eserleri-10, *Mehmet Âkif*, Dergâh Yay., İstanbul 1998
2- Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif*, Diriliş Yay., İstanbul 1999

ÖZLEM FEDAİ

"İMAN ŞÖVALYESİ"NİN MAĞARASINDAKİ *GÖLGELER*

"Şair" diyor Søren Kierkegaard, "trajik kahramanını halkın hayran olması için sunduğunda ve 'Onun için ağlayın, o bunu hak ediyor' demeye cüret ettiğinde gerçekten de yücedir. Ancak burada yücelik, onları akıtmaya layık olanların gözyaşlarını hak etmektir. Şair; kalabalığı kontrol altında tutmaya, insanları kahramana ağlamak için kendi değerlerini sınamaya, insanları disipline etmeye cüret ettiği için yücedir. Ancak bütün bunlardan daha yücesi kendisi için ağlayacak soylu kişiye bile 'Benim için ağlama, kendin için ağla' demeye cesaret ettiği için iman şövalyesinin kendisidir."[1] Şairin büyüklüğünün yazdıklarında değil, yazdıklarıyla örtüşen yaşamındaki duruşta saklı olduğunu vurgulayan Kierkegaard'ın "şövalye" teşbihi, şövalyeliğin bir sınıf olduğu Avrupa toplumundaki anlamından biraz farklı olsa da, şiir tarihimizde Mehmet Âkif'le karşılığını bulmuştur. *Zaman geçer, nice bin inkılâb olur zâhir;/ Fakat bu şâir-i pejmurde hep o Âkif'tir* diyen ve 'daima aynı kalarak' kalemini; şahsiyetinde barındırdığı ahlak ve imanla sivrilten Âkif, kendini bu imanla; vicdan ve iradesine seslendiği cemiyeti ise yönelttiği hiciv oklarıyla disipline etmiştir. Böylece ardından gözyaşı dökenleri bile kendileri için ağlamaya, bu yolla kendilerini ve toplumu onarmaya sevk eden cesur sesiyle Kierkegaard'ın işaret ettiği gibi bir iman şövalyesi olmuştur.

Âkif'e şiiriyle, ibret vermek için çizdiği trajik kahramanlarla, söyledikleri ve eyledikleri arasındaki tutarlı duruşla yakıştırdığımız bu sıfat, en karanlık işgal günlerinde köy köy, kasaba kasaba dolaşıp cesur bir şövalyenin, daha doğru bir ifadeyle kahramanın yüreğiyle cemaatleri kendi değerlerini/vatanlarını savunmaya davet eden vaazlar vermesiyle de haklılık kazanır. Kalabalıkları kâh coşturup kâh kontrol altında tutan Âkif, Mısır'da on bir yıllık seçilmiş sürgün hayatında bile kendisi için değil, inanç ve değerlerinden kopmuş milleti için ağlayan bir iman şövalyesi olmayı sürdürmüştür. O, sözün süsünün getirdiği güce değil, içinde sakladığı anlama eğilerek şiirler yazmış ve *Safahat* adını verdiği kitabında "dönemler" hâlinde Türk milletinin ve İslâm ümmetinin sergüzeştini anlatmıştır. Anlatımında sanata değil sembolik kahramanlara, diyaloglara, birbirini bütünleyen kurgulara başvuran Âkif; öfkeli, heyecanlı, inançlı bir hatip edasıyla geçmişten telmihler yaparak milleti geleceğe sevk etmeye çalışmıştır. Bu sebeple onun şiiri, Sezai Karakoç'un ifadesiyle bir "günlük" (jurnal) olmuştur. Ancak bu günlük, "bir şairin 'ben'i etrafında toplanan eşya ve olayları anlatışının değil, bütün bir toplumun günlüğü..."[2]dür.

Şiirlerin kurguları ve bütünlükleri göz önüne alındığında tüm *Safahat* boyunca Âkif'in; şiirle, şairle, İslâm ve Batı dünyasıyla, Batı'nın "medeniyet" maskesi altında

yaptıklarıyla yumruğu havada hesaplaştığı görülür. Ancak yazımızın konusu olan *Safahat*'ın yedinci kitabı *Gölgeler*'de, Âkif'in sesinin acıklı bir ağıda döndüğü, yalnızlaşan şairin artık kendisiyle hesaplaşması bahis konusudur. Bazen dayanamayıp saygı görme hırsı ve nefsi için mabetler yaptıran zihniyetle ("Firavun ile Yüz Yüze") ve bütün Şark dünyasıyla hesaplaşan Âkif', *Gölgeler*'i, 1933'te Kahire'de yayımlamıştır.

Uzunlu kısalı 41 şiirden oluşan bu kitap, kâh acılı bir ağıt, kâh bir vasiyet, kâh şairinin bu kitaba gelinceye kadar çizdiği sosyal manzaranın arkasında, kendi iç âlemindeki "gölgeler"in dışavurumudur. Platon'un Mağara İstiaresinde insanın, mağara duvarına yansıyan gölgeleri gerçek sandığını ifade ettiği mâlumdur. Şark âlemi üzerinde Garp'ın kurguladığı trajik "gerçek"le tek başına hesaplaşma cesareti göstermesiyle iman şövalyesi olduğunu vurguladığımız Âkif, *Gölgeler*'de, Platon'un aksine, yalnız bir savaşçı olarak zihninin ve kalbinin içindeki mağaradan dışarı taşan gölgeleri Müslümanlara haykırmıştır. İslâm dünyasının vahdetten kopmuş durumu sebebiyle başına gelenleri, izlenmesi gereken yol haritasını, kitabının başına eklediği ve tarih olarak *Âsım*'dan önce yazıldığı görülen şiirlerle çizmiştir.

Gölgeler'de bakışlarını yine Şark dünyasında gezdiren şair, Şark'ın zaaflarına, cemaatten uzaklaşmaya meyyal olan nefsine, mutat tembelliğine, çabuk kırılan şevkine ve her an dağılmaya müsait psikolojisine bakarak iç âlemi için görüntüler biriktirir. "Şark", "Alınlar Terlemeli", "Umar mıydın?", "Yeis Yok" gibi şiirler, şairin bu bakışından ve gördüklerinden öfke duyan duyarlılığıyla 1918-1922 arasında yazdığı şiirlerdir. Doğu'nun dünyasında gözlediği realiteden öfke ve ümitsizlik duyarak artık bakışlarını kendi iç âlemine çeviren şair, dünyada var olma sebebinin muhasebesini de bu kitapta bazen bir kıt'alık şiirlerle yapar. Aksiyoner bir şair olarak altmış yıllık ömrünün hesabını bir kıt'aya sıkıştırmasında bile ironik bir yan bulmak mümkündür.

Gölgeler'deki ruh hâli ile Namık Kemal'in, Osmanlılara, onları aşiretten cihanşümûl bir devlet olmaya götüren eylemci ve yaratkan bilinci hatırlatmak için aslında "Besâlet-i Osmaniyye ve Hamiyyet-i İnsaniyye" (Osmanlı'nın Kahramanlığı ve İnsanlığın Onuru) adıyla yazdığı ancak "Hürriyet Kasidesi" olarak bildiğimiz şiirindeki ruh hâlinin birbiriyle örtüştüğü de dikkat çeker. "Namık Kemal'in şiiri ile şiir hakkındaki teorik görüşleri arasında büyük bir fark olmasına rağmen Âkif'in şiiri ile şiir hakkında ortaya koyduğu görüşler arasında hemen hemen hiçbir çelişkinin olmaması"[3] hususu en belirgin farkları olsa da, biri Osmanlılık, diğeri İslâm birliği idealiyle şiirsel hassasiyetlerini kuran bu iki şairin, reel dünyaya karşı geliştirdikleri tavır aynıdır. Namık Kemal'in, kasidesinde, yenilginin kabullenişinin getirdiği rahatlığa kendini bırakmış, iradesiz, eylemsiz ve erdemsiz insan modeline, geçmişin şanlı günlerini ve 'hamiyyet'i –yumruklarını sıkarak ve zaman zaman sinirlenip sesinin tonunu arttırarak– telmih ettiği görülür. Namık Kemal, şiirinde nasıl kendi karakterini, çoktan doğruluk ve selametten uzaklaşmış 'devlet kapısı'ndan, bütün şerefiyle ayrıl-

ma cesareti gösteren erdemli kişiliğini şiirin başından itibaren işaret etmişse, Orhan Okay'ın ifadesiyle "bir karakter heykeli" olan Âkif'in de yaşamı ve şiirlerinde simgeleştirdiği tipler (Âsım, Köse İmam, Hocazâde vb.) ile aynı "erdem"i sürdürmüştür. Namık Kemal'in;

Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar
Uyan ey yâreli şîr-i jeyân bu hâb-ı gafletten

diyerek bitirdiği kasidesindeki ikazı, Mehmet Âkif, -*Safahat*'ın bütününde yaptığı gibi– son kitap *Gölgeler*'de de sürdürmüştür. Özellikle beşinci kitap olan *Hâtıralar*'daki "Uyan" şiiri ile, *Gölgeler*'deki "Alınlar Terlemeli" ve "Hâlâ mı Boğuşmak?" şiirleri, Namık Kemal'in ikazını taşıyan ve organik bir bütünlüğe sahip şiirlerdir. 1915 tarihli "Uyan"[4] şiirinde Âkif, Namık Kemal'in yıllar evvelki davetine katılır:

Bunca zamandır uyudun, kanmadın;
Çekmediğin kalmadı, uslanmadın.
Çiğnediler yurdunu baştan başa,
Sen yine bir kerre kımıldanmadın!

Gaflet uykusundan uyanmayan Şark'ın ileride başına gelecekleri Âkif:

Korkuyorum, Garb'ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel'anet.

dizeleriyle anlatır. *Hâtıralar*'da bu şiirden sonra, İslâm dünyasındaki birliğin bozulmasına karşılık olarak *Gölgeler*'de Türk milletini "uyanma"ya çağırma vazifesine devam edecektir. Şark'ı gözleyen şair, tıpkı Ziya Paşa gibi "mülk-i İslâm"ı dolaşıp "bütün vîrâneler" görecektir. Nitekim Âkif'in gözüyle "Şark"[5]; *Harâb iller, serilmiş hânümanlar, başsız ümmetler/.../ Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler/ Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlar; türlü illetler*'in diyarı olmuştur. "Şark"ın *Emek mahrûmu günler, fikr-i ferdâ bilmez akşamlar*'ına ağlayan şair, *O mâzîler İlâhî, bir yıkık rü'yâ mıdır şimdi?* diye üzüntüsünü dile getirmeden edemez.

Gölgeler'in başındaki birkaç şiirin yazılmasına sebep olan 1918 yılında vatanın içinde bulunduğu esaret durumu Âkif'e göre, millet evladının içindeki İslâm inancıyla aşılabilir. İslâm'dan uzaklaşmak, ülkenin sonu, felaketlerin de başı demektir. Ona göre, Meşrutiyet sonrasında ülkenin içine düştüğü kaos, bir yandan İslâmcıların diğer yandan Türkçülerin ve Batıcıların kendi fikirlerinde direnerek halk içinde yarattıkları "sen-ben" kavgasının sonucudur. Bu kavganın milletin felaketini hazırladığını gören ve devrilen padişahın yerine birliği sağlayacak bir gücün konulamadığını acıyla fark eden Âkif, Eşref Edip'le kurduğu *Sırât-ı Müstakîm*'de, şiir ve yazılarıyla

milletin kurtuluşunun İslâm birliği ile gerçekleşeceğine olan inancını açıklar. Dolayısıyla Âkif'in epik ve didaktik karakter taşıyan ve birçoklarınca 'şiir değil manzume' niteliği taşıdığı söylenen şiirleri, daha önce ifade ettiğimiz kaygılarını dile getiren, İslâm dünyasını eyleme çağıran birer beyannâme niteliğinde olmuştur. Örneğin *Gölgeler*'deki "Hâlâ mı Boğuşmak?" şiirinde "Turancılık" mefkûresine bir efsane gibi inanan Türkçülerin, İslâmcıların "birlik" çağrısına kulak vermeyişlerine ve birlik olmayışlarına öfkelen şair, yine Namık Kemal'den itibaren süregelen, kurtuluş için cemiyeti uyandırmak idealini *Ey millet-i merhûme, güneş battı... Uyansan!*[6] mısraıyla deklare etmiştir.

Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yas yaprakları[7] kabul edilen *Safahat*'ın ilk altı kitabıyla İslâm ümmetinden sesine yeterince yankı bulamadığından olsa gerek Âkif, yalnızlığına çekildiği *Gölgeler* kitabının dibacesi olan "Hüsrân"da İslâm âleminin içine düştüğü karanlığı ve sesine ses gelmemesinden duyduğu çaresizliği;

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.

dizeleriyle dile getirir. Öte yandan öfkenin ve eylemsizliğin verdiği hırsla dişlerini sıkan ve:

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler «Safahât»ımdaki hüsran bile sessiz.

diyerek acı çektiği görülen Âkif'in, bir aksiyon adamı olarak ümitsizliğini hemen sildiğine ve izlenmesi gereken yolu "Alınlar Terlemeli"de ifşa ettiğine tanık oluruz. Âkif'in işaret ettiği yol, Namık Kemal'in de yıllar evvelinden dile getirdiği, hürriyet uğruna elbirliği ile mücadele etmek ve ölmek düşüncesidir. Namık Kemal'in kasidesinde, insan olmanın erdemiyle bir tutulan ve:

Ne gam pür-âteş-i hevl olsa da gavgâ-yı hürriyet
Kaçar mı merd olan bir cân için meydân-ı gayretten

beytiyle ifadesini bulan hürriyet kavgasının nasıl olacağı, Âkif'in *Gölgeler*'indeki "Alınlar Terlemeli"[8] şiirinde:

Hayır, hürriyyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.

mısralarıyla formüle edilir.

Âkif'in, metafizik bir içe dönüşü andıran ve bazen birbirleriyle çelişen ruh hâllerini yansıtan *Gölgeler*'deki şiirleri, kurguları bakımından da Homeros'un *Odysseia*

destanındaki Odysseius'un karısı Penelope'nin örgüsünü anımsatmaktadır. Penelope'nin ülkesinin kurtuluşu için gidip yıllarca dönmeyen eşini beklerken, geçen zamanın getirdiği umutsuzluğa rağmen eşinin döneceğine dair yitirmediği inancıyla gündüz örüp gece söktüğü örgü, Âkif'in *Gölgeler*'indeki bir örülüp bir sökülen şiirleri ve şairin bu şiirleri yazmasına sebep olan ruh hâli arasında bir benzerlik kurulabilir. Kendi içlerinde birbirlerini tamamlayan bu şiirler; –Şark'ın karanlık durumundan hareketle– şairin önce ümitsizliğe kapılması ve öfkeyle ördüğü örgüyü sökmesi ("Hüsran", "Şark", "Hâlâ mı Boğuşmak?" vs.) sonra tekrar umutlanarak içine düşülen karanlıktan kurtulmak için yapılacakların planını çıkarması, yani örgüsünü örmesi ("Alınlar Terlemeli", "Vahdet"), ardından tekrar acze düşmesi (ördüğünü sökmesi) ve yine İslâm birliğine olan inancından güç alarak izlenecek yolu göstermesi (örgüye devam etmesi) şeklinde zikzaklar çizer. Şairin hâlet-i ruhiyesindeki bu gelgitler, inançlı bir insanın kendi dışında, gücünün yetmediği bir alanda hissettiği ümit ve ümitsizlik arasındaki bocalamalarını gösterir. *Gölgeler*'de yer alan ve 1918 tarihli "Şark", "Alınlar Terlemeli", "Umar mıydın?", "Hâlâ mı Boğuşmak", "Mehmed Ali'ye", "Hüsran" gibi şiirler, Cumhuriyet'in öne sürdüğü "Batıcılık" ideolojisi karşısında direnemeyen ve giderek yalnızlaşan Âkif'in, tabir caizse bir mağara gibi kendi içine kapanan hassasiyetinin duvarlarına geçmişten yansımış birer gölge gibidir. "Umar mıydın?"[9] şiiriyle:

İlâhî! Bir müeyyed, bir kerîm el yok mu, tutsun da,
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?

diyerek Allah'a umutsuzlukla yakaran Âkif'in, yardım dilediği dikkat çeker. *Gölgeler*'de, birbirini tamamlayan bir örgü ve ortak bir ruh hâlini yansıtan ve yukarıda adlarını andığımız feryat dolu bu şiirlerin hemen ardından tekrar kendine ve topluma bir çıkış yolu ve hedef gösteren "Yeis Yok!" şiirinin gelmesi de Penelope ve Âkif arasında kurduğumuz analojiyi doğrular niteliktedir. Bir önceki şiirde ("Hâlâ mı Boğuşmak?"), İslâm dünyasındaki boğuşmaların devleti batışa sürüklediğini haykıran şair, "Yeis Yok" şiirinde:

Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.[10]

diyerek umutsuzluğu siler. Karanlıktan çıkış yolu olarak "Allah'a dayan"mayı, "Sa'ye sarıl"mayı ve "hikmete râm ol"mayı emir kipiyle işaret eder. *Gölgeler*'in bundan sonraki şiirlerinden "Azimden Sonra Tevekkül" ve "Süleyman Nazif'e" de aynı hislerin, bu arada mazi-âtî bütünlüğünün şiirleri olarak karşımıza çıkarlar ki bu şiirler de Âkif'in İslâm dünyasının geleceği için yazdığı "büyük mektup"un parçalarıdır. Şair, diğer şiirlerinde olduğu gibi yine milletçe uyanışa davet ettiği bu şiirlerinde de, iman sahibi, ancak eylemsiz bir topluluğa değil; inançlı ve inancı için savaşan

bir millete ihtiyaç olduğunu haykırarak yazının başından beri dile getirdiğimiz "iman şövalyeliği"ni sürdürür. *Safahat*'ın altıncı kitabı olan *Âsım*'dan önce (1918-1922 arasındaki) yazıldıkları anlaşılan *Gölgeler*'deki adı geçen şiirlerle birlikte 1921 tarihli "Süleyman Nazif'e" şiirinde de Âkif', İslâm'ın getireceği kurtuluşa olan inancına mukabil, İslâm dünyasının hâlinden dolayı hissettiği ümitsizliği de dile getirir. Yaşadığı çöküntüye rağmen toplumsal *peripethy* (baht dönüşümü)'yi, *Şark'ın ezelî fecri yakındır, doğacaktır.*[11] mısrasıyla daha kuvvetle işaret eder. Yine hamasî bir nitelik taşıyan bu şiir, *Saldırsa da kırk Ehl-i Salîb ordusu, kol kol /Dört yüz bu kadar milyon esîr olmaz, emîn ol*[12] mısralarıyla Âkif'in ideali olan, 'İslâm âleminin birliği' düşüncesini yansıtır. Memleket ahvali karşısında –tıpkı Âkif gibi– *Gizli Figanlar*'ını dile getiren Süleyman Nazif'e yazılmış bu şiirde, *Gölgeler*'in bütününde hâkim olan "en koyu karanlığın yaşandığı devrenin fecre en yakın zaman" olduğu mesajını 'iman şövalyesi' sıfatına yakışan bir kararlılıkla vermiştir.

Gölgeler'de yer alan "Bülbül" ve "Leylâ" şiirleri, başta Bursa olmak üzere tüm Osmanlı topraklarının düşman çizmeleri altında ezilmesinin, şairin ruhu üzerinde yarattığı derin ıstırabı ifade ediş kudretleriyle bizce *Safahat*'taki en içli ve en güzel şiirlerdir. "Bülbül" ve "Leylâ"nın Doğu'nun kalbinde simgeledikleri değerleri ihtişamla anlatabilmiş bu şiirler, epik ve didaktik karakterli Âkif'in şiirini, semboller dünyasına taşıyabilmiştir. Bu iki şiirde gördüğümüz kadarıyla, kurtuluş ümidini gördüğü Şark ve İslâm dünyasının birliğine olan inancı da Âkif'in içindeki karamsarlığı yok edememiştir. Böylece acılı bir karamsarlığın feryatları olan "Bülbül" ve "Leylâ" şiirleri, Âkif'in dış dünyada reel olarak seyrettiği "görüntü"lerden kendi iç mağarasına yansıyan "gölgeler"in en koyularını yansıtmışlardır. Şairin "Leylâ"da, gölgelerin arasından İslâm'ın kurtuluşu için çağırdığı "candan yakın cânan"[13] ifadesi, İslâm dünyasına, dünyadaki varlık sebebinin ne olduğunun ve niçin savaştığının telmihidir. Âkif'in sözleriyle "Cemaatlerin ona köle, Kâbelerin haclen, âlemlerin ise cihâz" olduğu Leylâ, yıllarca mesnevîlerde sevgiliden vefa bekleyen Şark dünyasının âşığı, güneşi yani Tanrı'sıdır. Bu şiirle bir bütünlük taşıyan "Gece" şiiri de "Leylâ" ile aynı havayı yansıtır. 1925 Kasımında Mısır'a göçmek zorunda kalan Âkif'in *Gel ey dünyâların Mevlâ'sı, ey Leylâ'yı vicdânım/Senin yâd olduğum sînende olsun, varsa, pâyânım!*[14] demesi ve içine çekildiği mağarasındaki karamsar ruh hâlini "gece" sembolüyle birleştirmesi ve yine "Leylâ" dediği Tanrı'ya sığınması, söz konusu bütünlüğü yansıtır.

Mısır'da bulunduğu yıllarda kendisiyle baş başa kalan Âkif'in *Gölgeler* içinde, insanın, yeryüzünde bulunuşunun gerçek hikmetini unutup kendi "ben"i için verdiği anlamsız savaşı dile getiren şiirler de yazdığı görülür. 'İnsan için asıl gerçek ne? Üzerindeki yükler mi, bıraktığı eser mi?' sorularını soran Âkif, "Ne Eser Ne de Semer" ve "Firavun ile Yüz Yüze" şiirlerinde bu soruları yanıtlar. Mısır'da gördüğü piramitlerden hareketle, kendi varlığının bekası için, tebaasına dişleriyle, tırnaklarıyla oydurarak piramit yaptıran ve bu piramitle ölümden sonra yaşamının devam edeceğine inanan Firavun'u, uzun bir manzume içinde yargılaması da insan nefsi açısından ibretâ-

mizdir. Zorla inşa ettirdiği bu 'saray'ında şimdi *kokmuş bir leş* olan Firavun'a, 'insanlar seni ansın istiyorsan onlara hizmet et ve bir eser bırak, ebedîlik taş ile olmaz' mesajını verir. Kendi heykeline tapan beşerin nefsini, "Nefs-i Nefîs" adlı kıt'ada, bütün gün Allah'ı takdis etse de dinlenmeye değmeyecek mertebede görerek aşağılar.

Gölgeler'de dış dünyanın cereyanlarından, kendi iç âlemine, trajik yalnızlığına çekildiğini söylediğimiz Âkif'in, sağlığında yayımladığı en son şiiri olan "San'atkâr"[15] (1933) şiiri, karanlığa bıraktığı bir çığlık gibi ardından yankılanır. Bu şiirde perde perde seyrettiği iç âleminin karanlığıyla açılan her perdede gördüğü İslâm dünyasının ahvalini kıyaslayan Âkif, her iki âlemde de koyu karanlıklar görür. Kendisini âdeta "sularla engine düşmüş bir eski gemide" gören Âkif, bu "hayalî gemi" içinde "tutunduğu iki bîçâre tahta parçası" olduğunu söyleyerek kendini hayata bağlayan iplerin kopmak üzere olduğunu da ifşa eder. "Zafer hayâlini geçtim, hâlâs ümidi uzak" diyerek ruhunun koyu karanlık mağarasından geriye dönüşün olmadığını vurgular. "San'atkâr" şiirinde, ölüm ve hayat arasında travmatik bir yolda yürüyen, dibe batıp çıkan şairin ârafta olduğu hissedilir. Ancak ârafta seslenirken bile insanları uyarmadan edemez. Âdeta ateşler içindeki bir hastanın sayıklamalarını andıran şiir, içindeki mağaradan dışarıya yansıyan koyu karanlığı dile getirir:

Sağım, solum, önüm, arkam yığın yığın zulmet;
Ne gâye belli, ne mevki', ne veche var, ne cihet.
Döner döner çıkamam, ye's içinde kıvranırım;
Mezâra canlı giren bir zavallıyım sanırım![16]

Son kitabı olması sebebiyle şairin kişisel hayatından izler de taşıyan *Gölgeler*, şairin altmış yıllık ömrünün de muhasebesi gibidir. Bu şiirlerde inançlı bir Müslüman aydın; şiirini inandığını savunmak için "cihâz" yapan bir şair ve dünyadaki vazifesini icra edememe kaygısı taşıyan bir kul olarak sürekli kendisiyle hesaplaştığı ve "hisse" çıkardığı görülür. Kitapta yer alan (1930-1933 arasında yazılmış) 17 adet kıt'a da bu hesaplaşmadan payını alır. Aynı zamanda *Âsım*'da şairin idealize ettiği iki simge kişiden (Köse İmam ve Âsım) sonra, çizmeye çalıştığı ideal aksiyoner insan modeline bu kıt'larda son şeklini verir. Bu insan modeli, Garp'ın "ilmini san'atını çalışmasına verdiği son sür'at"[17]le alan, ahlakını buna köle yapmayan, özüne sadık, İslâm'ın bütünlüğünü koruyan özellikleriyle dikkat çeker. Şair, "Nevruz'a" başlıklı kıt'ada:

Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işde gerek.
Lâfı bol, karnı geniş soyları taklîd etme;
Sözü sağlam, özü sağlam adam ol, ırkına çek.[18]

diyerek arkasında bırakacağı genç nesle atalarından tevarüs etmesini istediği ahlak modelinin son veçhelerini bir vasiyet olarak dile getirmiş olur. "Kıssadan Hisse" adlı dörtlüğünde, tarihin tekerrür etmemesi için ondan ibret alınması gerektiğini salık

veren Âkif, "Çocuklara"[19] adlı kıt'asında "kafanızın içindeki düşünceleri yontun ama bedeninizi asla" vasiyetini, gelecek kuşaklara bırakır.

Mehmet Âkif'in, Cumhuriyet'in Batıcı ideolojisinin taraftarlarınca "yeşil edebiyatın yegâne cazibeli mümessili"[20], "şair değil din adamı"[21] olarak görülmesi, "mahalle kahvesi hatibi"[22] olmakla suçlanması veya "şiirin ifade vasıtasını bayağılaştırdığı" ithamıyla karalanmaya çalışılması karşısında verilebilecek cevap bizce Melih Cevdet Anday'ın "Defne Ormanı"[23] şiirini okumaktır. Bu şiir bizce Âkif gibi bir aksiyoner şairin hangi kaygıyla şiir yazdığının izlerini de taşımaktadır:

Köle sahipleri ekmek kaygusu çekmedikleri
İçin felsefe yapıyorlardı, çünkü
Ekmeklerini köleler veriyordu onlara;
Köleler ekmek kaygusu çekmedikleri için
Felsefe yapmıyorlardı, çünkü ekmeklerini
Köle sahipleri veriyordu onlara.
Ve yıkıldı gitti Likya.
Köleler felsefe kaygusu çekmedikleri
İçin ekmek yapıyorlardı, çünkü
Felsefelerini köle sahipleri veriyorlardı onlara
Felsefe sahipleri köle kaygusu çekmedikleri
İçin ekmek yapmıyorlardı, çünkü kölelerini
Felsefe veriyordu onlara.
Ve yıkıldı gitti Likya.
Felsefenin ekmeği yoktu, ekmeğin
Felsefesi. Ve sahipsiz felsefenin
Ekmeğini, sahipsiz ekmeğin felsefesi yedi.
Ekmeğin sahipsiz felsefesini
Felsefenin sahipsiz ekmeği.
Ve yıkıldı gitti Likya.
Hâlâ yeşil bir defne ormanı altında.

Özetle, fertlerin kalbine girerek inançlı fertleri kuşatmayı, onlara cemiyetin geldiği sosyal çöküntüyü göstermeyi, Şark dünyasında İslâm idealine bağlı olan bir vahdeti sağlamayı, kısaca sesine yankı bulmayı düşünen Mehmet Âkif, sahipsiz kalmaktan köleleşen bir "felsefe"ye sahip çıkan ve memleketin –tıpkı Likya gibi– yıkılıp gitmesinden korkan bir şairdir. Bu sebeple felsefe kaygısı çekmedikleri için köleleşen insanları ve yine felsefe kaygısı çekmedikleri için köleler yaratan (Batıcı) zihniyeti yerden yere vurmuştur. Arkasından gelen Necip Fazıl'ın *Reis Bey*'inin tek tek fertlerden, toplumun bütününe yayılan merhamet arayışında olduğu gibi, o da içindeki iman şövalyesinin yüreğiyle tek tek fertlere seslenmiştir. Bu seslenişte yazımızın başında Kierkegaard'tan yaptığımız atıfta işaret ettiğimiz, insanları 'kendileri için ağlamaya'

sevk eden bilinç hâkimdir. Bu yüzden içindeki ümitsizliğin verdiği buhranla sona yaklaştığı bir dönemde yazdığı "San'atkâr" şiiri, bu hissi terennüm ederek biter:

Hayır! Yakar beni derdimle âşinâ çıkman,
Bırak, beni ağlayayım, sen çekil de karşımdan.
Belâ mı kaldı ki dünya evinde görmediğim?
Bırak, şu yaşları, hiç yoksa, görmeden gideyim!

---

[1] *Korku ve Titreme*, (çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları, İstanbul 2002, s. 113.
[2] Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 2. b., İstanbul 1974, s. 37.
[3] Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İstanbul 2007, s. 43.
[4] Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat, Beşinci Kitap: Hâtıralar* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Şûle Yay., İstanbul 1999, s. 265-266. (Yazıdaki tüm alıntılarda eserin bu baskısı kullanılmıştır.)
[5] "Şark", *Safahat, Yedinci Kitap: Gölgeler*, s. 411.
[6] "Hâlâ mı Boğuşmak", *Gölgeler*, s. 419.
[7] Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s. 21.
[8] "Alınlar Terlemeli", *Gölgeler*, s. 414.
[9] "Umar Mıydın?", *Gölgeler*, s. 415-416.
[10] "Yeis Yok", *Gölgeler*, s. 421-422.
[11] "Süleyman Nazif'e", *Safahat: Gölgeler*, s. 427-428.
[12] *A.g.e.*, s. 428.
[13] "Leylâ", s. 432.
[14] "Gece", s. 444.
[15] "San'atkâr", s. 467-474.
[16] *A.g.e.*, s. 473.
[17] Şair, *Safahat*'ın ikinci kitabı olan *Süleymaniye Kürsüsünde*'de İslâm medeniyetinin bekası için, önerdiği fikir modelini Muhammed İkbal misali bir ideolog gibi dile getirmiştir:

•
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
(...)
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi «mâhiyyet-i rûhiyye»niz olsun kılavuz. Safahat, s.170.

[18] *A.g.e.*, s. 466.
[19] *A.g.e.*, s. 452.
[20] Yusuf Ziya Ortaç'a ait olan bu sözler, "(...) Onun eserini okuduğumuz zaman nelerden kurtulduğumuzu anlıyoruz. (...) Onun istediği kendi fikir terbiyesinden doğan bir şeriat dünyasıydı" şeklinde devam eder. Nakleden, Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, İstanbul 1966, s. 382-383.
[21] Şükûfe Nihal, Mehmet Âkif için: "Âkif, muayyen bir sınıfın şairi değildir. Ben, onda bir halk şairi vasfını da pek göremiyorum. O, ümmetçi bir adamdır. En karakteristik tarafı koyu bir din adamı oluşudur. *Safahat*'ı baştan başa karıştırınız her fikirde her mevzuda hep Allah hep Nebî" demiştir. *A.g.e.*, s. 376-380.
[22] Nurullah Ataç, Âkif için şunları söyler: Âkif'in bir insan olarak kıymeti ne olursa olsun, bir şair sayılması hayli zor işlerdendir. Hele onda fikir aramak fikre hürmetsizlik olur. Din şairi, din filozofu değil, mahalle kahvesi hatibi. (...), *a.g.e.*, s. 361.
[23] *Sözcükler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1978.

RAMAZAN KAPLAN

İKİ ÇANAKKALE ŞİİRİ

Emin Erişirgil, Eşref Edip'in, *Mehmet Âkif ve Eserleri* adlı eserine dayanarak Abdülhak Hâmid'in şunları söylediğini ifade eder.

"Bir gün, bir sofrada, Hâmid'in Orduya yazdığı şiiri, arkadaşlarından biri okumuştu. Oradakiler büyük şairi göklere çıkarmaya başladılar. Sanatkâr olur da, alkış karşısında kayıtsız kalır mı? Hâmid de çok neşelenmişti. Orada bulunanlardan biri 'Âkif'in Çanakkale için yazdığı bir parça var, onu da okuyalım' teklifinde bulununca, birdenbire bu büyük Türk şairi hüzünlü bir durum almış; kuzum, demiş, bunu şimdi okumayın, hazır neşelendim, bunu bozmayın. Âkif'in şiiri yanında demin okuduklarınız pek sönük kalacak. Size bir şey söyleyeyim mi, Âkif'in Çanakkalesi bir şiir âbidesidir ki şimdiye kadar öyle bir şey Türkçede yazılmadı, korkarım ki bundan sonra da yazılmayacak." [1]

Hâmid'in sofrada okunan "Orduya" yazdığı şiirin adı açık olarak belirtilmemekle beraber, bu şiir, "a'da-yı vatanın Çanakkale'den hâib ü hâsir çekilmeleri üzerine ve şeref telakki olunan irade-i seniyyeye binaen tanzim ve takdim olunan neşide" notuyla yayımlanmış olan "İlham-ı Nusret"[2] olmalıdır.

"İlham-ı Nusret"te, Türk ordusu ve askerinin Çanakkale Savaşı'ndaki kahramanlığı anlatılır. Manzume, mağrur düşmanların şaşırmış, bozguna uğramış ve yenilmiş olarak Türk ordusunun zaferi karşısında bir kat daha alçalmaya mecbur kalışlarını dile getirerek başlar. Düşman kuvvetlerinin bundan sonra yapabilecekleri yalnızca, horlanmış ve aşağılanmış bir şekilde aşağılık bir ömrü sürdürmek, Türk ordusunun şerefli evlatlarının adını yüceltmektir. Çünkü düşman kuvvetleri zorbalık, zulüm ve vahşet için savaşırken; Türk ordusu adaletin güçlü timsali olmuştur.

Hâmid, Türk ordusunun Çanakkale'deki zaferini,

Türk ordusunun yaptığı elvâh-ı tahayyür,
Gösterdiği âsâr-ı tecelli vü tefekkür,
Tarihe veleh-bahş olacak âbidelerdir!
Etmiş denilir mucizeler devri tekerrür.

mısralarında, "hayret levhaları", "tarihe geçecek hayret âbideleri", "mucizeler devrinin tekrar etmesi" nitelemeleriyle dile getirir. Yüksek kahramanlığı sayesinde Çanakkale'yi geçilmez çelik bir kaleye dönüştüren, kıyamete kadar İslâm âleminin mutluluk sebebi olan, kendisini Hz. Muhammed'in de "tebcil" ettiği Türk askerini coşkuyla över.

Ey sancağını göklere i'lâ eden ordu,
Etmiş sana tevdi' onu Peygamber-i İslâm!..

mısralarına kadar, ordu ve asker etrafında yoğunlaşan düşüncelerden sonra şiirin kompozisyonu değişir ve Çanakkale Savaşı'nın niteliğine ait düşünceler işlenmeye başlanır. Hâmid, yalnızca Türk tarihi değil, dünya tarihi bakımından da eşine az rastlanır bir kahramanlık örneği olan bu savaşı,

Çanakkale bir sâha-i pür-şeref,
Cehennem fakat ondan ehven, aheff;

beytinde özetlenebilecek bir savaş oluşuyla karakterize eder. Manzume; kılıç, kalem, bayrak ve sancağın millet hayatındaki önemine işaret edildiği,

Çok yerde gerçi hâdim olur seyf ile kalem,
Ancak vatanla milleti temsil eder alem.

mısralarıyla son bulur.

Âkif'in, "Çanakkale Şehitlerine" adıyla tanınmış şiiri, *Safahat*'ın altıncı kitabı *Âsım*'ın içinde[3] "Boğaz Harbi" olarak anlatılan bir bölümdür. Müstakil bir şiir olarak tasarlanmadığı hâlde, sağlam bir düşünce dokusuna ve kompozisyona sahiptir.

Şiir, savaşın dünya tarihinde eşinin olmadığı yolundaki tespitle başlar.

Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklîmi cihânın duruyor karşında,
Ostralya'yla beraber bakıyorsun : Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...

mısralarında dile getirildiği üzere, çeşitli milletlere ait en güçlü orduların, bütün imkânlarını kullanarak girdikleri bir savaştır "Boğaz Harbi". Âkif, şiirin daha başlangıcında, düşman kuvvetlerinin Boğaz'da bulunuşlarını "hayâsızca bir tehaşşüd" olarak niteler. Âkif için bu savaş, aynı zamanda "Avrupalı" bağlamında düşünülen medenî dünyanın da bir sorgulamasıdır. Çünkü savaşın düşman cephesi, ortaya koydukları "vahşet" tablosuyla, hapishane veya kafesten kaçıp kurtulmuş "yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi"nden başka bir şey değildir. Emperyalist güçlerin bütün vahşetiyle sahneledikleri bu savaş, yirminci asrın gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır. Bu "rezil istilâ"yı vebaya benzetmek, veba için bile bir alçalmadır. Yirminci asrı, medeniyet asrı olarak temsil ettikleri iddiasında olanların savaş, medeniyet ve insanlık için nasıl aşağılık bir durumda bulundukları bu savaş vesilesiyle bir defa daha bütün çıplaklığıyla anlaşılmıştır. Âkif'in medeniyet tasavvurunda; insanlık düşmanlığı kabul edilmesi gereken böyle bir olgunun yeri yoktur ve Âkif bu durumu;

Kustu Mehmetçiğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ âfetti o yüz...
Medeniyyet denilen kahpe, hakîkat, yüzsüz.

biçiminde eleştirir.

Çanakkale Savaşı'nın düşünce zemininin oluşturulduğu ve genel bir tablonun sunulduğu, bir bakıma "giriş" bölümünden sonra, Âkif bütün dikkatini savaşın kendisine yöneltir. Âkif'in ifade etmedeki üstün gücü sayesinde, savaşın dehşeti ve yıkıcılığı bütün acımasızlığıyla derinden hissedilir.

Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara vâdîlere, sağnak sağnak.

Şiirin bundan sonraki bölümlerinde, askerin kahramanlığıyla bu kahramanlığa duyulan hayranlık anlatılır. "Sâikaların âfâkı parçaladığı, bomba şimşeklerinin her siperin beyninden indiği, yerin altında cehennem gibi binlerce lâğım açıldığı, zırha bürünmüş nâmert ellerin yıldırım yaylımı tufanlar, alevden seller saçtığı, sayısız tayyarenin sürü hâlinde gezdiği, gülle yağan mermilerin top tüfekten daha sık" olduğu Çanakkale Savaşı'nda Türk askeri, belki de dünya savaş tarihinin kaydetmediği dillere destan bir kahramanlık örneği olmuştur. Âkif, düşman güçlerinin akıl almaz savaş teknolojilerine rağmen askerin kahramanlığını,

Kahraman orduyu seyret ki bu tehdîde güler!
Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sîs-i ilâhî o metîn istihkâm
.....
Bu göğüslerse Hudâ'nın ebedî serhaddi;
«O benim sun'-ı hedî'im, onu çiğnetme!» dedi.
Âsım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.

sözleriyle açıklar. Bu nedenle, Âkif'in nazarında "Boğaz Harbi" bir milletin varlık yokluk çapındaki mukaddes bir mücadelesidir. Bu mücadele, bir milleti millet yapan bütün değerleri içinde barındırır. Ordu ve askerin dillere destan zaferi bu yüzden büyük, önemli ve anlamlıdır. Dolayısıyla böyle bir ordu ve asker, ne kadar "tebcil" edilse azdır. Onlar adına ne yapılsa, onların kahramanlığı ve zaferi karşısında yetersiz kalır. Âkif de bu düşünceden kaynaklanmış olsa gerektir ki,

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîdi..
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
«Gömelim gel seni tarîhe» desemi, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâp..
Seni ancak ebediyyetler eder istîâb.

demekle de yetinmez ve

Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.

diyerek, insanoğluna atfedilebilecek en büyük mertebenin sahibi olarak görür onu.

Âkif'in, "Türk şiirini sathilikten kurtararak derinleştiren"[4] şair olmakla övdüğü Hâmid; Âkif'in Çanakkale'sinin bir şiir âbidesi olduğunu, şimdiye kadar öyle bir şeyin Türkçede yazılmadığını, bundan sonra da yazılmayacağını söylemekle haklıdır. Gerçekten Âkif'in Çanakkale şiiri, şiirin aslî bütün unsurlarını kendinde toplayan yüksek bir duyuş ve heyecan eseridir. Savaşı derinden hisseden ve kavrayan bir bakış açısının ürünüdür. Âkif'in düşünce dünyasında Çanakkale zaferi, bu sonucu elde eden millî irade ve ruh bakımından zaferin de ötesine geçen çok zengin ve derin anlamlar ifade eder. Onun Çanakkale şiiri, inanmış bir milletin her türlü zorluk ve yokluğa rağmen bütün emperyalist güçlere karşı durulabileceğinin edebî bir tanığıdır. Hayatının her evresinde milletine güvenmenin ve inanmanın güçlü ve en güzel örneği olmuş Âkif'in, düşünce ve inanç dünyasının yansımalarını bu şiirde bulmak mümkündür. Çanakkale şiirinin gücünü bu noktalarda, inanmış bir adamın düşünce dünyasının yüksek bir edebî zenginlikle ortaya konulmuş olmasında aramalıdır. Kabul etmek gerekir ki bütün şairlik gücüne rağmen Hâmid'in şiiri, düşünce dokusunun zayıflığı ve sınırlı oluşu, duyuş ve ifade etmedeki güçsüzlüğü ile Âkif'in Çanakkale şiirinin çok gerisindedir.

---

[1] Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s.79.

[2] "İlhâm-ı Nusret", *İlhâm-ı Vatan*, Matba-i Âmire, İstanbul 1334 / 1918, s. 32-36. Ayrıca bkz. İnci Enginün (Haz.), Abdülhak Hâmid Tarhan, *Bütün Şiirleri 3*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1999, s. 382-385.

[3] *Safahat*, Amedi Matbaası, Üçüncü tab, İstanbul 1928, s.107-111. Ayrıca bkz. M. Ertuğrul Düzdağ (Haz.), *Safahat*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 1989, s. 388-390.

[4] Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, s.80.

DURSUN ALİ TÖKEL

MEHMET ÂKİF'İN DİVAN ŞİİRİNE BAKIŞI

Mescide koymadılar meygededen sürdüler âh
Ne helâle yarar olduk ne harâma nidelim
Necâtî

Böylesi bir başlık altında yazılacak olan bir yazı, her hâlde en kolay yazılardan biri olacaktır. Zira merak edilen konunun karmaşık hiçbir yönü yoktur. Mehmet Âkif, hemen her konuda olduğu gibi, bu konuda da *"sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek"* tavrını göstermiş ve divan edebiyatı karşısındaki duruşunu gayet sarih ifadelerle belli etmiştir. Saklayacak, gizleyecek, eğip bükecek hâli yoktur. Adına divan edebiyatı da denilen bu edebiyatı hiç sevmemiştir; zira divanları *şarap kokar*, aklı sıra arada bir *hikmet yumurtlar*, şâirleri desen *Acem kervanlarını vuran hırsız*dır: "Ben Osmanlı divanlarının çoğunu sevemedim. Ne yapayım, sevemiyorum da. Ne için diyeceksiniz? Bir kere bunların hemen hepsi sevgili, şarap kokusuyla dolu. Sonra içlerinde hikmet yumurtlayanlar da Fars şâirlerini taklit edip durmağı marifet sayıyorlar. Rahmetli Namık Kemal, çok haklı olarak, mesela şu bizim meşhur şâirimiz Nef'î yok mu, ona 'Acem kervanlarını vuran şâirlerimizin en cesuru' der. Gerçekten de cesur adam bak, onun hani şu meşhur kıtası:

Bana kâfir demiş müftü efendi
Tutalım ben ona diyem müslüman
Varıldıkta yarın rûz-ı cezâya
İkimizde çıkarız anda yalan

bile bal gibi İranlı şâirlerden bir çalmadır. Başka bir şey değil."[1]

Bu edebiyatın çizdiği çerçevede insanların ağzına almaktan hayâ edeceği bir yığın rezalet edebiyat namı altında yazılıp çizilmiştir. Bu edebiyat *baştan ayağa taklit*tir ve bu edebiyatı okuyanlar ya *miskîn* olurlar veya ahlaksız: "Hele edebiyatın ahlak ile münasebeti olmak lazım geleceğini, bir heyet-i içtimâiyeyi tehzip edecek en başlı vasıt olacağını hatırımıza dahi getirmemişiz. Avamın ağza almaktan istihyâ edeceği üryan bir yığın rezaleti havass-ı üdebamız mazmunlarla, cinaslarla telleyip pullayıp âsâr-ı edebiye namı altında büyük büyük mehafilde inşâd etmekten hiç çekinmemiştir. Hülasa bizim taklid yolunda meydana getirdiğimiz âsâr-ı edebiyemiz insanı ya miskin yapar, ya ahlaksız."[2]

Âkif'e göre Osmanlı edebiyatı diye bir şey var mı yok mu tartışılır. Çeşitli zamanlarda ifade ettiği fikirlerine bakılırsa bu konuda çok kesin kanaatleri, acımasız

yargıları, genel geçer hükümleri, istisnaya yer vermeyen genellemeleri vardır. Nurullah Ataç onun bu yönü hakkında şunu söylüyor: "Peki Âkif Avrupa'nın felsefesi, edebiyatı yerine ne teklif ediyor, Şark'ın felsefesini, edebiyatını mı? Hayır, o da berbat: Eski şiirimiz kötü, yenisi manasız, Hâfız ayyaşın biri, tasavvuf rakı içmeye bir bahane. Âkif'in kitaplarına bakın: Şark kültüründe de İbn-i Teymiyye ile Sa'dî'den başka kimseyi kurtarmak kabil değil."[3] *Maalesef* Âkif'in yargıları tam da Ataç'ın dedikleri gibi. Âkif hakkında görüşlerini belirten Fatin de Âkif'le bir konuşmasını aktarıyor ve onun bu meseledeki görüşlerine değiniyor. Âkif diyor ki: "Bizdeki şiir ve edebiyata gelince: Eskisi olsun yenisi olsun şurada burada ilkilen sis parçalarından başka bir şey değildir. Kapladığı sahada tufeylâtı canlandırmaktan başka bir faidesi yoktur. Bereket versin ki bu parçalar geniş küme hâlinde değildir." Hâmid'i ileri sürdüm. "En-nâdirü ke'l-ma'dûm"[4] dedi. Hâmid'i çok büyük görür ve kendisine çok büyük hürmet gösterirdi"[5] buna göre Âkif için Hâmid'den başka Türk şâiri yoktur.

Bilhassa divan şiiri hakkındaki görüşleri ve yargıları çok daha insafsızca ve hayret verecek derecede ön yargılıdır. Eski şiirde, oğlandan, kızdan, şehvetten, şaraptan başka bir şey yoktur. Geriye kalan sadece *şarap*tır, *afyondur;* şâirleri, meyhaneler kusan birer sâkîdir.

Ne kaldı? Bir edebiyyâtımız mı? Vâ-esefâ!
Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;
Ya rûh-i milleti efsunluyor, uyuşturuyor;
Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!
Şarab kokar bütün eslâfın en temiz gazeli.
Beş altı yüz sene «sâkî» hevâ-yı mübtezeli,
Sinir bırakmadı Osmanlılarda gevşemedik!
Muhîtin üstüne meyhâneler kusan bu gedik,[6]

Durum böyle olunca ve hemen bütün *Safahat* boyunca Osmanlı edebiyatı hakkında olumlu bir satıra bile rastlanmayınca, bu başlık altında bir yazı yazmanın gerekli olup olmadığı tartışılabilir. Açıkçası Âkif'e karşı derin bir saygı ve sevgisi olanlar, Âkif'ten bunu beklemezdi. Onun Osmanlı edebiyatı hakkındaki kanaatlerini okuyunca şaşırmamanın ve hatta hayretlere düşmemenin imkânı yok. Ona göre bu edebiyatı yapanlar *yardakçı, iyi gün dostu, müstekreh, dalkavuk, para için onu bunu metheden reziller, edepsizler*dir. Bu şiirin temel dayanağı olan tasavvufî söylem ise *rakı, şarap, meyhane* veya *olgun şıradır.* Birer *karın ağrısı* olan divanlar meyhane kokar. Âkif, Âsım'ın bir yerinde Köse'nin ağzından eski şâirleri işte böyle değerlendiriyor:

«Şuarâ» dendi mi birdenbire oynar sinirim.
İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı gürûh,
O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekrûh.

Dalkavukluktaki idmanları sermâyeleri...
Onlar azdırdı, evet, başlıca pes-pâyeleri.
Bu sıkılmazlara «medh et!» diye, mangır sunarak,
Ne erâzil adam olmuş, oku tarihi de bak!
Edebiyyâta edebsizliği onlar soktu;
Yoksa din nâmına ahlâka taarruz yoktu.
Sürdüler Türk'e «tasavvuf» diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi «hakîkat» kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarâb;
Kıble: Tezgâh başı, meyhâneci oğlan: Mihrâb
Git o «dîvân» mı ne karın ağrısıdır, aç da oku,
Kokla bir kerre, kokar mis gibi «Sandıkburnu»[7]
Beni söyletme, neler var daha!

– Tekmilleyiver!...[8]

Divan edebiyatı hakkında Namık Kemal ve arkadaşlarından beri var olagelen olumsuz kanaatlerin Cumhuriyet'ten sonra da pekişerek devam ettiği, cümlenin malumudur. Bu edebiyat pek çok yönden eleştirilmiştir. Bu eleştiriyi yapanların en önemli gerekçelerinden biri de divan edebiyatının bir ümmet edebiyatı oluşudur. Fakat bu şiire, bütün ömrünü ümmeti bir araya getirmeye adamış bir şâirin karşı çıkması anlaşılır gibi değildir. İster hâtıralara, ister yazılarına, isterse *Safahat*'ına bakılsın, Âkif'in bu *sevmeme* konusundaki görüşleri müştereklik arz etmektedir. Bunun pek çok sebebi olabilir. Âkif'in *fen* eğitimi almış olması, varlığa, aldığı eğitim gereği *kesinleyici* bir gözle bakması, detay ve derinlik gailesinden çok, hemen sonuca götüren bir yol izlemesi, teorik olmaktan çok *pratik*e önem vermesi, kendi anlayışı ve ifade edişi dışında hiçbir ahlaki ifade tarzını kabul etmeyişi, sevdiğini ölümüne sevmesi ve sevmediğini de bir kalemde çizivermesi, realist ve hatta natüralist edebî anlayışları kendisine çok yakın bulması, dolayısıyla klasizmin ona bir şey anlatmayışı, tabiatı gereği *zahir*i önceleyip *bâtın*ı dikkate almayışı vb. sebepler onun divan edebiyatına bakışını kesin hatlarla belirlemiştir.

Bir Çelişkiler Yumağı Karşısında

Saydığımız bu sebepler, bizim *afâkî* görüşlerimiz değildir. O devir insanlarında bulunan derin Batı *edebiyatı* hayranlığı Âkif'te de mevcuttur. Yine o devir sanatçılarının içinde bulunduğu derin çelişkiler, sonu çıkmaz sokaklarda biten açmazlar Âkif'te de had safhada görülür. Bizim edebiyatımızı fevkalâde fakir, Batı edebiyatının dehâlarından istifade etmek zorunluluğu olan bir edebiyat olarak görür: "Garb'ın dühât-ı edebinden bizim ***fakir*** edebiyatımız nasıl müstağni olabilir?"[9] Osmanlı edebiyatını şarap ve sevgiliden ibaret bulan Âkif, kendi yaşadığı devir edebiyatı için şunları söyler: "Edebiyatımız Tanzimat'tan sonra, musikimiz Tanzimat'tan evvel."[10] Bu görüş gayet açıktır: Tanzimat'tan evvel edebiyatımız yoktur. Varsa da bu çalıp-çırp-

madır. "Asıl edebiyatımız Tanzimat'tan sonradır" diyen Âkif, bir an gelir, Tanzimat sonrası edebiyatı da yerden yere vurur: Tanzimat öncesi Acem'i yağmaladık, şimdi de Frenkleri yağmalıyoruz: "Hakikat, insan biraz İran edebiyatıyla uğraşır, biraz da bizim eski divanlarımızı karıştırırsa büyük bir inkisâr-ı hayâle uğrar. Acemlerden alacağımız bir şey kalmayınca, daha doğrusu o edebî metaın tamamıyla modası geçince Garplıları, bilhassa Fransızları soymaya başlamışız! Kendi ruhumuzdan doğma bir edebiyata ne zaman kavuşacağız, bilemiyorum."[11] Bu durumda "edebiyatımız Tanzimat'tan sonra" sözü de batıl olmaktadır. Hatta Âkif'e göre içinde bulunduğu devirdeki edebiyatımız o kadar yoz ve o kadar kendini kaybetmiştir ki, milletin içinde bulunduğu durumu edebî olarak ifade için hiç sevmediği ve haklarında

Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş? Mutlak,
Dîni kökten kazımak. Sonra evet, Ruslaşmak!
.....
Din için, millet için iş görecek alçağa bak;
Dîni pâmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!
.....
Sâde bir fuhşumuz eksikti, evet, Ruslardan...
Onu da ikmâl ediverdik mi bizimdir meydan![12]

Mısralarını kurduğu ve kendisiyle dinsizliği eşit gördüğü Rus milletinin edebiyatından istimdat etmek ister:

O, benim en ebedî hasmım olan Rusya bile,
Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle.
Mütefenninleri tâ keşfe kadar tırmanıyor;
Edebiyyâtı anıldıkça zemin çalkalanıyor.
.....
Konturat akdederek Rusya'dan on, on beş edib
Getirir yazdırırım millet için birçok eser![13]

Bir yer gelir Hâfız'ı alaya alır ve onun bir beytini son derece müstehzî bir eda ile verir:

Hâfız'ın ortada dîvânı kitâbü'l-fetvâ!
«Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!»
Urefâ mesleği; a'lâ, hem ucuz, hem de şeker![14]

İnsanın, Hâfız'ın bu beytiyle alay eden kişinin, hakkında Eşref Edip'in "Washington sefiri olan Münir Bey'e Hâfız divanını okutuyordu. Ondan evvel, on yedi kişiye daha Hâfız'ı okutmuş. Kendisi âdeta Hâfız'ın hafızı idi."[15] dediği Âkif olacağına asla inanası gelmiyor.

Mebâş der pey âzâr ü herçi hâhî kün
Ki der şerîat-i mâ gayr ez in günâhî nîst

şeklinde olan bu beyitte eleştiri konusu olan *"becermek"* neredeydi. Tasavvufun en derin bahsi gönül bahsidir ve bizim Yunus'un dediği *"bir gönül kırdın ise bu kıldığın namaz değil!"* sözü aynı kapıya çıkmaz mı? Âkif buradan "kimsenin gönlünü kırma, ama ne günah işlersen işle"yi anlıyor. Bu ifade doğru değil midir? Hangi suçu işlerseniz işleyin, sonuçta muhakkak bir gönlü kırmış olursunuz. Eğer kimsenin gönlünü kırmamayı ilke edinirsek hiçbir günaha bulaş(a)mayız, sözün özü bu ki Âkif'in yorumuna akıl erdirmek mümkün değildir. Bu mesleğin, "ucuz ve şeker" olması ne kadar yavan bir yorumdur, bu da ortada.

Aslında bu durum, biraz Âkif'in tasavvuf algısıyla da alakalıdır. Hemen hemen bütün arkadaşlarının ortak görüşüne göre Âkif, tasavvuftan hazzetmez: "Tasavvufa verilen eşkâlin çok aleyhinde idi. İslâm'a söylediği gibi görünmemeyi, gördüğü gibi söylememeyi öğreten, en fena telâkki edilecek her şeyin orasına burasına kulp takarak, iyi bir şeymiş gibi gösteren, şuur yollarını bozan, irade keskinliklerini körleten bu bâtıniler tasavvufuna hücum ederdi. Hakiki tasavvufu bundan ayırırdı. Mesela Gazâlî'nin kudreti önünde eğilir, Mevlânâ'ya bayılırdı."[16]

Mithat Cemal'e göre Âkif, Acem Müslümanlığından geçen tasavvufu sevmez. O, Arap Müslümanlığının takva şâiridir. İbn-i Sînâ'ları yetiştiren medresenin hayranıdır. Bu yüzden çok beğendiği hâlde Şeyh Gâlib'e bile dargındır. Çünkü *Hüsn ü Aşk*, şâir sofulardan şâir çıkmayacağını söylemiştir.

Olmaz hele suhtevât şâir
Etmem o gürûhu bahse dâir

Sonra da bu beytin aleyhinde Adanalı Hayret Hoca'nın yazdığı bir manzumeyi sever, hem Hayret Hoca'yı sevmediği hâlde. Manzumeyi sırası geldikçe bana ezbere okurdu.[17] Âkif, Şeyh Gâlib'e işte böyle ince taşlar atarken, bir yandan da "Said Paşa İmamı" şiirinde Gâlib'in meşhur na'tini *"Boğazın her tarafında bir ilâhî inşâd"* olarak iktibas ediyor:

«Sultân-ı Rüsul, Şâh-ı Mümeccedsin efendim!
Bîçârelere devlet-i sermedsin, efendim!.
Menşûr-ı «Le amrük»le müeyyedsin, efendim!
Dîvân-ı İlâhîde ser-âmedsin, efendim!
Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin, efendim!
Hak'tan bize Sultân-ı Müebbedsin, efendim!»[18]

Hasan Basri Çantay da onun tasavvuf vadisine uzak olduğunu söylemektedir: "Tasavvuf diğer eserlerine hemen girmemiş gibidir."[19] Yine Hasan Basri, Âkif kitabında Hüseyin Siret'in görüşüne de yer vermektedir. Hüseyin Siret bu konuda şunu

söylüyor: "İslâmiyet'in şiir felsefesi olan tasavvuftan nasibi yoktur. Kendisi ile şiir telakkimiz bambaşkadır."[20]

Âkif'in tasavvuf hakkındaki görüşü *Âsım*'da açık seçik bellidir. Buna göre Âkif tasavvuf deyince, rakı-şarap ve tezgâh başı-meyhaneyi anlar.

Âkif, eski şiiri bunca ithamlarla karalarken bazen de coşuyor ve onu yüceltiyor. "Gece"de Allah'ı överken

Senin mecnûnunum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ![21]

beytini Ahmet Paşa'dan mülhem söylüyor. Ahmet Paşa'nın beyti şu:

Cânıma bir merhabâ sundu ezelden çeşm-i yâr
Öyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim.[22]

Âkif'in şiirlerinde Osmanlı edebiyatına ait şiir şekil veya türleri mevzubahis olacaksa bunlar genellikle *istihzâ* ile verilir: Eğer *gazel* diyorsa sıfat *yâve-gu* (saçmalayan)dır.

Düzer yâve-gû bir herif bir gazel
Müeddâ perişân, edâ mübtezel[23]

Bir şiirinde kasideyi *ana-avrat sövmek* bahsiyle işler:

Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,
Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine[24]

Hasan Basri Çantay'a göre Âkif, Nedim'i fevkalâde sever, ama Nef'î'yi sevmezdi.[25] Hatta yukarıda da dediğimiz gibi Âkif'e göre Nef'î, "acem kervanlarını yağmalayan bir hırsızdı". Ama başka bir zaman geliyor ve Nef'î Âkif'i nasıl da kendisine mecbur bırakıyor: Âkif, Bursalı bir hafızın sesini çok beğeniyor ve o kadar övüyor ki bu sesi anlatacak kelime bulmaktan âciz kalıyor. Mithat Cemal diyor ki: "Nihayet Âkif düşünüyor, taşınıyor, bu sesi bana anlatmanın kolayını buluyordu: 'Bu, Nef'î'nin kasideleri gibi bir ses."[26]

Divan şiirinde tam da Âkif'in ruhunu okşayan ve hatır tanımaz eleştirileri, realist tavırları ve toplumsal yergileriyle Taşlıcalı Yahya veya Nâbî gibi hikmet ehli şâirler; yahut da hemen hemen her insani duygunun söz konusu edildiği kıtalar, rubâîler, tercî'ler gibi şiir biçimleri de vardır. Âkif'in divan deyince sadece *gazel* ve *kasideyi* anlaması da ilginçtir. Ve tabii ki bu yanılgı bugün de hâlen devam etmektedir.[27]

Öznel Bir Ahlak Algısı

Âkif'in bilhassa *ahlak* ve *ahlakilik* karşısındaki duruşu nettir ve bu konularda kendi görüşü dışında herhangi bir görüşe asla pirim vermez. Divan edebiyatını ah-

laksız olmak, şarap içmek, meyhane kovalamak, oğlancılık yapmakla suçlarken de bu suçlamaları ahlakilik açısından yapmaktadır. Ona göre edebiyatın tek bir konusu vardır: Millete hizmet etmek ve ahlakı korumak. Âkif, Dârülmuallimîn'de bir konuşma yapıyor ve sanat telakkisini şöyle söylüyor: "Sanat sanat içindir düsturu ölmüştür. Cemiyete, hayata yaramayan sanat yerin dibine batsın!"[28] Hasan Basri Çantay, bir gün Âkif'in kendisine bir şiir okuduğunu (galiba "Gece" şiiri idi diyor) ve bu şiire şaşırdığını söyleyerek, "Hazret siz vadiyi değiştirmişsiniz" diyor. Âkif de "Benim asıl vadim bu idi. Ben şiirlerimi cemiyete fâideli olsun diye yazdım" diyor. Çantay bu ifadenin altında şunları ekliyor: "Âkif'in şiirleri baştan başa vatanperverânedir. Onların içinde aşka, bâdeye, hevâiyyâta... aid bir tek mısra bulamazsınız."[29] M. Sabri'nin Âkif'in şiiri için sarf ettiği şu sözler de bu bakışın bir sonucudur: "Eski şâirlerimiz gibi ezvâk-ı şehvetperestâneye ait meyden, oğlandan ve kızdan bâhis hiçbir şiiri yoktur."[30] Hasan Basri Çantay'ın bu konudaki mütalaaları da benzer şekildedir: Hasan Basri kendine göre Âkif'in şiirinin bariz karakterlerini çıkarmış. 11. madde şöyle: "Muhatabı yüzde doksan halk, on münevverdir."[31] 13. madde ise Âkif'in divan edebiyatını eleştiri tarzına benzer düzenlenmiş bir karalamadan ibaret: "Aşka, bâdeye, cânâna, meye, neye... aid bir şey yazmamış, 'teceddüd edebiyatı'nın zaman zaman divan edebiyatına kayan heveslerinden müberrâ kalmıştır."[32]

Eşref Edip Mehmet Âkif'in edebiyat felsefesini 8 maddede özetliyor. Bu 8 temel ilkenin 4. ilkesinde Mehmet Âkif şunu söylüyor: "Biz edebiyattan ahlâkî, içtimâî bir fâide bekleriz. Bizim içtihadımıza göre edepsizlik başladığı yerde edebiyat biter." 6. ilke de şu: "Bizim için halka söyleyecek eserler lazım. Altı yüz bu kadar seneden beri yalnız havassı düşüne düşüne avam olmuş gitmişiz."[33]

Onun, sanatçının ahlak karşısındaki duruşu hakkında ileri sürdükleri tartışma götürür. Divan edebiyatını *müstehcen* konularla itham ederken aynı tavrı gösteren ve romanları müstehcen olduğu iddiasıyla yargılanan romancıları savunması dikkat çeker. Mehmet Âkif, bu konuşmada, Batı'dan örnekler veriyor ve Zola'nın romanlarının gayri ahlaki diye eleştirildiğini, ama Zola'nın bunu kabul etmediğini, aksine Zola'nın yazdığı önsözlerle "kitabının gayet ahlaki olduğunu söylediğini" ifade ediyor ve Zola'nın ahlaksızlığı terzil babında bu tür gayri ahlaki unsurlara yer verdiğini söylüyor. Bunu söyleyen Âkif, Garp'ın millî, içtimâî, vatanî nâmütenâhî eseri mevcut olduğunu ifade ediyor. Peki edebiyatımız için ne diyor? Şunu diyor: "Biz kütüphâne-i edebîmiz için bu fakirliğiyle, bu zaruretiyle nasıl olur da yapmadan yıkmaya çalışırız? Ulvî gayeler, muazzez maksatlar uğrunda yazılmış eserlerimiz yok denecek kadar az iken, şunun, bunun tarafından karalanan müstekreh eserlere taraftar olabilir miyiz?"[34] Divan şiirinde gördüğü her şaraba şarap diyen, meyhaneyi meyhane anlayan, farklı hiçbir yoruma girmeyen Âkif, Alphons Daudet'in *Safo* adlı bir fahişenin hayatını anlatan romanını, vatan için yazılmış bir roman olarak savunuyor.[35]

Divan edebiyatını eleştirirken, bu şâirlerin Senaî gibi bir ilâhî şâiri değil, Enverî gibi yalan yanlış söyleyen şâirleri örnek almakla suçlar. Âkif'e göre divan şâirleri Sa'dî gibi büyük ahlakçıyı değil birtakım muammacı sembolistleri örnek almış ve tamamen taklitçilikte kalmıştır: "Evet biz daima mukallit, hem fena bir mukallit olmuşuz. Eslâfımız sonraları, yani Arap edebiyatı İran edebiyatının seyyie-i teamiyle mazmunculuk vadisine girdiği, tabir-i sahihi ile munkariz olduğu bir zamanda kalkarak Arapları taklit etmişler. Evet, edebiyat nüktecilik, mazmunculuk vadisine döküldüğü gibi mahvolmuş demektir. İran üdebâsından, mesela Senaî gibi ilâhî bir şâir dururken, Enverî'nin yalanlarını meşk ittihaz eylemişiz. Sa'dî'lerin meslek-i hikmetini hiç taklide heves etmemişiz. En muktedir şâirlerimiz birtakım muammacı sembolistleri üstat tanımış."[36] Onun, *şiir ve fayda* konusundaki ısrarı o derecededir ki, Sa'dî ile Firdevsî'yi bu anlamda karşılaştırır ve Sa'dî'nin birkaç beytinin Firdevsî'nin altmış bin beytinden evlâ olduğunu söyler: "... Meselâ, Avrupalılarca dünyâya gelen şâirlerin (Homer)den sonra en büyüğü tanınan Firdevsî'yi ne yapalım. Altmış bin beyitlik *Şehnâme*'si *Bostan*'ın yedi, sekiz beyte varan iki hikâyesi kadar insaniyete hizmet etmiş midir?"[37]

Divan Edebiyatı Plansızdı

Ahlaki açıdan olduğu kadar zaman zaman Âkif divan edebiyatını plansızlıkla da suçlar. Bilhassa Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unun planı hakkında sarf ettiği sözler bu bakımdan gözden geçirilmelidir. Âkif, divan edebiyatının plansız olduğuna dair *Leylâ vü Mecnûn*'u örnek verdikten sonra bu düşüncesini bütün divan edebiyatına genellemektedir: "Mesela Fuzûlî elbette pek büyük bir şâirdir; Leylânâmesinde elbette pek yüksek şiirler vardır. Lâkin hazret efsanesini nazma kalkışmadan evvel eserine nasıl başlayacağını, nelerden bahsedeceğini, nasıl bir netice vereceğini düşünmemiş; yani hiçbir plan, hiçbir taslak yapmadan sia-i karihasına, servet-i hayâline, semahat-i hissine güvenerek işe başlayıvermiş, onun için bu kadar emeği heder olmuş gitmiş! Leylânâme-i Fuzûlî için, haşa kıymet-i edebiyeden mahrumdur demek istemiyoruz. Demek istiyoruz ki Fuzûlî daha az şâir, lakin daha çok sanatkâr olsaydı o eseri vücuda getiren eczâ-yı edebiyeden daha az kıymetli mevad ile daha güzel bir bedia telif edebilirdi. Fuzûlî için söylenen bu sözler Nâbî'ler, Yahyâ'lar, Şeyh Gâlib'ler hakkında da variddir."[38]

Leylâ vü Mecnûn'u baştan sona okuyan bir insan için bunlar ne kadar anlaşılmaz ve ne kadar amiyane hükümlerdir. Mesnevînin daha en başında Fuzûlî eserin planını, içeriğini, hemen bütün simgelerini, bu eseri Anadolu'dan gelenlerin rızası üzerine yazdığını, eserde şunları dediğini, ama bunları amaçladığını (ilk iki rubâîye bakınız) tek tek söyler. Eserde, doğumdan ölüme, beşerî olandan, ilâhî olana, Leylâ'ya olan meyilden, Allah'a yönelen bir kalbe, eğitim mekânı olarak mektepten çöle doğru uzanan ve çok katmanlı, hayli girift bir plan vardır. Varlığının görülmemesi yokluğu anlamına gelmez, yokluğunun söylenmesi de yokluğunu gerekli kılmaz. Meh-

met Âkif gibi nasıl yazdığı sorulduğu zaman: "Çok uğraşırım, iyi çalışırım. Mevzuu uzun boylu kafamda işlerim. Nihayet kâğıt üzerine naklederken de hayli yorulurum."[39] diyen *müşkülpesent* bir şâire, nasıl şiir yazdığını "Öyle zamanlar olmuş ki gece sabahlara kadar uyanıklık zehrini tatmış ve bağrım kanaya kanaya bir mazmunu bulup yazmışım. Sabah olunca diğer şâirlerle tevârüde düştüğümü görüp yazdıklarımı çizmişimdir. Öyle zamanlar olmuştur ki gündüz akşama kadar düşünce deryâsına dalıp şiir elması ile kimse tarafından söylenmemiş bir inci delmişim; bunu görenler, 'bu mazmun anlaşılmıyor, bu lafız erbâbı tarafından anlaşılmaz ve hoş görülmez' der demez o mazmun gözümden düşmüş hatta kalemi elime alıp onu kâğıda geçirmek bile istememişimdir..."[40] sözleriyle anlatan Fuzûlî için bunları demek ne kadar yakışır, anlamak hayli zor.

Âkif'in bu kanaatinin ne kadar yersiz bir anlayış ve kargaşa doğurduğu onun şiirlerini izaha çalışanların *indî* yorumlarından bellidir. Basan Basri Çantay Âkif'in "Leylâ" şiirini anlatırken şunları söylüyor: "Üstadın en coşkun ve en muvaffak şiirlerindendir. (Âkif'in "Leylâ" şiiri için diyor). Âkif'in yanıp tutuştuğu 'Leylâ' ne Fuzûlî'nin Leylâ'sıdır, ne de en son mümtaz şâirimiz Yahya Kemal'in tasvir ettiği o güzel 'Leylâ'dır."[41] Bu duruma göre, sanki Âkif'in Leylâ'sı pek yüce bir Leylâ da, Fuzûlî'nin veya Yahyâ Kemal'inki süflî bir Leylâ imiş gibi anlaşılıyor. Peki Fuzûlî'nin Leylâsı kimdir? Fuzûlî bunu *Leylâ vü Mecnûn*'un hemen ilk sayfasındaki rubâîde söylüyor:

Tutsam taleb-i hakîkate râh-ı mecâz
Efsâne bahânesiyle arz etsem râz
Leylî sebebiyle vasfın etsem âgâz
Mecnûn dili ile etsem izhâr-ı niyâz

Bu rubâîye göre Leylî kendisi sebebiyle Allah'ın vasıflarının söylenmesinin aracıdır.[42] Düşünmek lazımdır, Âkif'in Leylâ'sı olan *İslâm'ın geleceği*, bir insanın Allah'ı arayışından niçin çok daha önemlidir ve bunları tercihe sebep nedir?

Bir Eser Beğenmemek Amacıyla Okunursa Hep Nakısaları Görülür

Âkif'i bir şâir veya nâsir; bir baba, bir ülkü sahibi, karakter âbidesi, millet ve destan şâiri, mükemmeli arayan bir sanat insanı, bir dil ve biçim mükemmeliyetçisi, İstiklâl Marşı şâiri vb. pek çok sıfatla anabiliriz. Bu sıfatların haklarını vermede onun ne derece mükemmel bir insan veya sanatkâr olduğunu söyleyebiliriz. Hakkında yapılan eleştirilere katılır veya katılmayız. Onların ne zor şartlarda, ne mükemmel işler başardıklarına bakarak hayranlığımızı ifade edebilir veya kusurları varsa bu *zor şartlar gereği* mazur görürüz. Fakat bütün bunlar, Âkif gibi çok yönlü insanları *çok yönlü araştırmakla* ortaya konabilecek değer yargılarıdır. Bizde mevcut olan toptancı

yargı hemen her sahada kendisini gösterdikçe *öznel* yargıları ortaya koymak mümkün olmayacaktır.

Sonuç

Âkif, 1912 yılında neşrettiği "İntikad" makalesinde bizde tenkit'in olmadığını söylüyor: "Bizde evvelce intikadın kendi şöyle dursun, ismi bile yoktu. Nef'î'nin Veysî hakkındaki kıt'aları Surûrî ile Vehbî arasında geçen ağız dalaşları gibidir; Şeyh Gâlib tarafından Nâbî'nin *Hayrâbâd*'ına aid olarak yürütülen mülahazalar da intikaddan ziyade hücûmdur." Âkif'e göre bizde ilk tenkit örneği olarak Namık Kemal'in ***Tahrib***'ini ve ***Takib***'ini almak gerekir.[43] Sonra da Sa'dî'den "Ayıp arayan göz hüner göremez" sözünü Arap şâiri Mütenebbi'den "Rıza gözü bütün kusurlara karşı kör olur, nasıl ki gazap gözü olanca fenalıkları bulur çıkarır" sözlerini alıntı yaparak bir esere karşı nasıl bakmamız gerektiğini şöyle ifade ediyor: "Bunlar çok doğru sözlerdir. İnsan bir eseri herçi bâdâbâd beğenmek niyetiyle okursa daima iyi taraflarını görür. Bilakis beğenmemek için mütâlaa ederse nazarına güzel yerleri hiç isabet etmez, yalnız nâkısaları rast gelir."[44]

Demek ki Âkif divan şiirini yalnız beğenmemek için okudu, eğer böyle değilse neden hep *nâkısalarını* gördü? Bazen Fuzûlî'yi bazen Ahmed Paşa'yı veya Şeyh Gâlib'i saygıdeğer buldu, şiirlerinden mülhem şiirler yazdı veya Nef'î'yi hiç sevmedi. Mevlit şâiri Süleyman Çelebi'yi ulaşılmaz gördü.[45] Fakat işte bunların da içinde olduğu bütün bir Osmanlı edebiyatını neden bu kadar *müstekreh* gördü, araştırmak lazımdır. Veya onun bu yönünü de iyi bilmek lazımdır. Zira bugün divan şiiri hakkında Âkif gibi düşünmeyen öyle insanlar vardır ki hemen her konuda Âkif'le hem fikirdirler, ama onlar işte kendilerinin çok değer vermesi gerektiğine inandıkları Osmanlı edebiyatı hakkında Âkif'in bu kanaatini bilmezler. Dolayısıyla divan edebiyatı aleyhine bir asrı aşan olumsuz kanaatlerden hangisi varsa Âkif'in bu kanaatlere katkısı fevkalâde olmuştur. Onun Osmanlı edebiyatına karşı sergilediği olumsuz bakış bugün bile savunulması bir hayli zor *iddia, itham* ve *karalamaları* içerir ve neredeyse hemen tamamen indî, şahsî ve genellemecidir.

Bunu da artık; geçiş devresine, olağanüstü şartlara, medeniyet krizlerine, kültürler-medeniyetler-coğrafyalar-edebiyatlar arasında cereyanda kalmışlığa, yeniyi kurmak için *muvakkaten* eskiye meydan okumaya, şâirce bakışa, sanatkârca egoya, eğitim-felsefe-anlayış farklılığına, "aslında derin hikmetler olduğu, ama bizim âciz aklımızın almadığı"na, modernizmle beraber öznelciliğin genellemeciliği yaratan atmosferi bir türlü anlayamayışa, bilimsel çağların başlangıcıyla maddenin ışıklı büyüsü karşısında gözleri kamaşmışlığın, simgeler, semboller çağlarını idrake mümkün bir duruş bırakmadığına, gözün gönlün önüne geçmesiyle bakışların nakışları artık alay konusu görmeye başlamasına mı bağlayalım?

[1] M. Emin Erişilgil, *Ölümünün Ellinci Yılında İslâmcı Bir Şâirin Romanı*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 1986, s. 49-50.

[2] Eşref Edip, *Mehmet Âkif, Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Sebilürreşat Neşriyatı, İstanbul 1962, s. 15-16.

[3] Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme (Mehmet Âkif)*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 362 (Bundan sonra metinde HBÇ olarak anılacaktır.).

[4] "İstisnâyı yok saymak gerekir" veya "istisnâ hariç!" anlamına gelen bir söz.

[5] HBÇ, s. 249.

[6] Eşref Edip, *a.g.e.*, s. 100-101.

[7] Sandıkburnu: Yenikapıdaki tarihî meyhanelerin olduğu yermiş.

[8] *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ) İz Yayıncılık, İstanbul 1991 *Âsım*, s. 342-343. (Bundan sonra *Safahat*'tan verilecek sayfa numaraları bu neşre aittir.).

[9] Eşref Edip, *a.g.e.*, s. 26.

[10] Mithat Cemal, *Ölümünün Ellinci Yılında Âkif*, Türkiye İş Bak. Yay., Ankara 1986, s. 184.

[11] Mithat Cemal, *Ölümünün Ellinci Yılında Âkif*, s. 82. Âkif bu arada "Başımızdan Abdülhamit gitse ne edebiyatçılarımız çıkacak kim bilir" diyor. Bkz. Mithat Cemal, *Ölümünün Ellinci Yılında Âkif*, s. 67.

[12] Süleymaniye Kürsüsünde, *Safahat*, s. 152,153.

[13] Süleymaniye Kürsüsünde, s. 172-173. Ayrıca bkz: Mithat Cemal, *Ölümünün Ellinci yılında Âkif*, s. 219.

[14] Süleymaniye Kürsüsünde, s. 155.

[15] Eşref Edip, *a.g.e.*, s. 356.

[16] Eşref Edip, *a.g.e.*, s. 331.

[17] Mithat Cemal, *Ölümünün Ellinci Yılında Âkif*, s. 224. Mithat Cemal diyor ki. "Âkif'in ölümünden sonra hemşiresi Nuriye Hanım bana Âkif'in el yazısı ile bir şiir defterini vermişti ve defteri açınca içinden bir şiir düştü. Baktım ki bu kâğıtta Hayret Hoca'nın Şeyh Gâlib'e yazdığı şiir vardı." s. 224.

[18] *Safahat*, Yedinci Kitap, "Said Paşa İmamı", s. 494.

[19] HBÇ, s. 100

[20] HBÇ, s. 279.

[21] *Safahat*, "Gece", s. 475.

[22] Ahmet Paşa'nın on altı beyitlik, pek meşhur gazelinin beşinci beyti. Bkz. *Ahmet Paşa Divanı*, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yay., Ankara 1992, s. 211-212, 191. gazel; ayrıca bkz. *Safahat*, s. 475, (*)'lı dipnot.

[23] Süleymaniye Kürsüsünde, s. 122.

[24] Süleymaniye Kürsüsünde, s. 165.

[25] HBÇ, s. 57.

[26] Mithat Cemal, *Ölümünün Ellinci Yılında Âkif*, s. 180.

[27] Âkif, divan edebiyatında *tasvir*in yokluğunu anlatırken bunu bizde resmin yokluğuna bağlar ve resim gelişseydi, bizde de çok kuvvetli tasvirler olurdu der: "Edebiyatımızın tasvir hususunda bu kadar geri kalmasına bizde resmin fıkdanı da sebep gösterilebilir. Evet, eğer vaktiyle bizde de ressamlık olsaydı, belki şâirlerimiz musavvirliğin kıymetini anlayarak biraz da bu türlü, yani gördükleri gibi yazmaya çalışırlardı." (Eşref Edip, *ag.e.*, s.30-31). Bizde resmin yokluğunun sebebinin, İslâm'ın resim (tasvir) karşısındaki olumsuz tavrı olduğunu Âkif'in bilmemesi mümkün değildir veya o bu tasvir yasağı meselesini kabul etmemekte ve bu hâliyle de bu görüşe katılmadığını göstermektedir. Fakat okuyucunun bu meselenin asırlar boyu süren ve hâlâ devam eden bir sorun olduğunu bilmesi lazımdır. Tabii ki Âkif'in seleften tamamen ayrılan bu görüşünün de *divan şiiri açısından* tartışılması gerekiyor.

[28] HBÇ, s. 52

[29] HBÇ s. 25.

[30] HBÇ'da yer alan M. Sabri'nin görüşlerinden, s. 255.

[31] HBÇ, s. 222.

[32] HBÇ, 222.

[33] Eşref Edip, *a.g.e.*, s. 29.

[34] HBÇ, s. 54-55.
[35] HBÇ, s.55.
[36] HBÇ, s. 25.
[37] HBÇ, s. 61.
[38] Eşref Edip, *a.g.e.*, s. 30. Turhan Tan, Âkif'in Fuzûlî'ye bakışını şöyle ifade ediyor. "Fuzûlî'ye âdeta âşıktı. Lâkin, o aşk şâirini yalnız takdirle ikitifa ve kendisini taklitten ibâ ederdi." HBÇ, s. 321.
[39] HBÇ, s. 311.
[40] *Fuzûlî'nin Farsça Divanının Önsözü*, (Çev. Ali Nihat Tarlan). Bkz. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Yazılar*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), YKY., İstanbul 1999, s. 10.
[41] HBÇ, s. 208.
[42] Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, (Haz. Hüseyin Ayan), Dergâh Yay., İstanbul 1981, s. 18.
[43] HBÇ, s. 97, ayrıca bkz. Mehmet Âkif, "İntikâd", *Yedi İklim*, Ocak 1993, sayı: 34, s. 7.
[44] HBÇ, s. 98.
[45] Âkif, *Âsım*'da şöyle söylüyor: (*Safahat*, *Âsım*, s. 343.)

Sana şâir diyen oğlum, seni gördüm yalnız
Kimi mevlidci diyor...
– Âh olabilsem nerde!
Yetişilmez ki: Süleyman Dede yükseklerde.

CELÂL FEDAİ

MODERN HAYAT POLİTİKALARINI VE MODERN ŞİİR POETİKALARINI DIŞLAYAN HAYATİYETİN 'POETİKA'SI

"Önemli olan sanatçının
ne *yaptığı* değil, ne *olduğudur.*"*

Pablo Picasso

İçinde yaşadığımız, yazdıklarımız yahut konuştuklarımız yoluyla düşüncelerimizi içine bıraktığımız dünyanın şu gelinen hâlinde, ister şiir ya da öykü ister mülakat ya da tenkit olsun, konuşmanın yahut yazmanın türlü şekilleri uzun bir sessizlik mimiği olarak algılanmaya mahkûm görünüyor. Yazan ve konuşan ile dinleyen ve itiraz eden arasında tesisi ancak büyük bir yıkım sonrasında yeniden oluşabilecek bir irtibatsızlık oluştu. Böylesi bir yıkımın sözünü etmek bile, bir çeşit Vandallık olsa gerek. Ne var ki yıkım zaten kapitalizmin kat ettiği aşamalarla dalga dalga yayılıyor. Topla tüfekle olmadığı da aşikâr; bu yüzden de savaş zamanlarında bir hayatiyetin içinde kendini bularak hayatın manasına eren insanlara pek az rastlanıyor. Eli kalem tutmuş, gözü elif görmüş olsa da milyonlarca insan, köle olmadığını, 'demokratik' uygulamalarda kendisine verilen haklara bakıp iddia edebiliyor. Bunların arasında sanatta yenilikçi, devrimci girişimlerde bulunmakla düşündüklerini, dahası özgürlüklerini kullandıklarını iddia eden şairlerin, ressamların, müzisyenlerin de olması olanın vahametinin en açık delili aslında. Bugünkü 'açık olan delil'e ilişkin bir kavrayışa ermeden Mehmet Âkif'in, hayatın hayatiyet ile iç içe geçmiş varlığına durmadan işaret eden şiir telakkisine ulaşmamız mümkün görünmüyor. Zira aksini yapmak, bugünkü 'açık olan'ı daha geçtiğimiz yüzyılın başında görmüş bir kavrayışın şiirini bugünden kopuk başka türlü bir zamana, kendi zamanına hapsetmek olacaktır. Nitekim çoğu kere yapılan da bu olmuştur. Mehmet Âkif'in şiiri, şiir anlayışından ayrı tutularak sanki tek şiir mihengi modern şiirmiş gibi kasıtlı olarak modern şiirle ölçüştürülmüştür. Oysa Mehmet Âkif, şiirinde ve yaşamında Batı sömürgeciliğin düşünsel maskesi modernizmin, sanatta ve hayattaki ikiyüzlülüklerini dışlamayı biricik yol olarak seçmiştir. Kişiyi reddettiğinin mizanında tartmak, doğrusu bu, ancak bizim gibi yörüngesini yitirmiş ülkelerin düşünce ikliminde rastlanılabilecek bir şeydir. Kaybettiğimiz yörünge ve bu yörüngenin mizanlar dizgesi, bu yazının sınırlarını kuşkusuz aşmaktadır. Fakat yine de Mehmet Âkif'in şiir anlayışı zemininde düşünmeye çalışırken sık sık gündeme gelecektir.

Vampir Öpücüğüne Karşı Tükürük

Ellen Meiksins Wood'un, 2003'te, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak işgali için zemini bütünüyle hazır kılmaya çalıştığı bir dönemde yayımladığı *Sermeye İmparatorluğu*[1] adlı analizi, 'açık olan' olarak ifade ettiğimiz sömürgeci emperyalizmin bugünkü merhalesine ilişkin gerekli malumatı verecektir bize. Wood'un analizleri, 1848'de Marx ve Engels'in birlikte kaleme aldıkları *Komünist Parti Manifestosu*'nun, özellikle 'Burjuvalar ve Proleterler' bölümündeki öngörülerini akla getirmektedir. Bilimsel Sosyalizmin bu iki büyük eylemcisi, daha o yıllarda işleyen emperyalist zihni pek güzel bildiklerinden, o mantıkla ayağa kalkan adamın ne eyleyeceğini kolaylıkla görmüşlerdi. Mehmet Âkif'in bir Müslüman olarak kavradıklarının da ifadesi olan bu görüleri, Wood'un analizinden kısa bir bahis açmadan önce hatırlamak da fayda var.

Şöyle öngörüyorlar Marx ve Engels: "Burjuvazi, tarihte, son derece devrimci bir rol oynadı. Burjuvazi, üstünlüğü ele geçirdiği her yerde, bütün feodal, ataerkil, pastoral ilişkilere son verdi. İnsanı 'doğal efendiler'ine bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı ve insan ile insan arasında, çıplak çıkardan, katı 'nakit ödeme'den başka hiçbir bağ bırakmadı. Dinsel tutkuların, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın kutsal titreyişlerini, bencil hesapların buzlu sularında boğdu. Kişisel değeri, değişim-değerine dönüştürdü ve sayısız yok edilemez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine, o *biricik* insafsız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu. Tek sözcükle, dinsel ve siyasal yanılsamalarla maskelenmiş sömürünün yerine, açık, utanmaz, dolaysız kaba sömürüyü koydu.

Burjuvazi, şimdiye dek saygı duyulan ve saygın olarak değer verilen bütün mesleklerin halelerini söküp attı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim adamını kendi ücretli emekçileri durumuna getirdi. (...) Burjuvazi, üretim araçlarını, ve böylelikle üretim ilişkilerini ve, onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin var olamaz. Daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varoluş koşulu, bunun tersine, eski üretim tarzlarının değişmeksizin korunmasıydı. Üretimin sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal koşullardaki kesintisiz sarsıntı, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağını bütün daha öncekilerden ayırt eder. Bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte çözülüyorlar, bütün yeni-oluşmuş olanlar kemikleşemeden eskiyorlar. Yerleşmiş olan ne varsa eriyip gidiyor, kutsal olan ne varsa lanetleniyor, ve insan, kendi toplumsal durumlarına ve karşılıklı ilişkilerine sonunda *ayık kafa ile bakmak zorunda kalıyor*. (Vurgu bana ait.)

Ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar gereksiniminin itmesiyle, burjuvazi, yeryüzünün dört bir yanına yayılıyor. Her yerde tutunmak, her yere yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorundadır."[2]

Marx ve Engels'in, kapitalizmin mantığına, bu mantıkla ilerleyişi sonucu oluşan yeni durumlara ve sonraki aşamalarına dair görülerinin isabeti, Wood'un *Sermaye İmparatorluğu* eserinde tabir caizse 'doğrulanmak'tadır. Proleterler ya da ücretli işçiler,

içlerinde özgür iradelerini duyarak ihtiyaçlarının çekiminde yaşamaktadırlar. Bu 'bireysel özgürlük', ulus devletlerin 'tesis ettikleri hukukun güvencesi' altında gelişmekte ve tıpkı bireyler gibi milletler de devletlerinin mistifikasyonu altında kapitalizmin son derece yıkıcı etkilerini adım adım yaşamaktadırlar. Bireylerin sınırlarını çizen hukuk, devletlerin kapitalizme bağlılığını önce berkitmek sonra da kalıcılaştırmak için bu defa devletlerin hareket alanlarını devletler hukukuyla çizmektedir. Aksi bir harekete karşı, ABD'nin tüm yeryüzüne uzanan askerî kolu, gereğini yapmaya muktedir olmalıdır. "Ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar gereksiniminin itmesiyle burjuvazi, yeryüzünün dört bir yanına yayılıyor. Her yerde tutunmak, her yere yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorundadır." diyen Marx ve Engels, kapitalizmin küreselleşme mecburiyetini saptarken, Wood bu saptamaya, gelinen aşamada küreselleşmenin yıkıcı nitelikteki etkilerinin küreselleşmeden değil kapitalizmin yapısal özelliklerinden kaynaklandığı ekleyerek, yeniden Marx'a ve Engels'e 'bağlanıyor': "Yerleşmiş olan ne varsa eriyip gidiyor, kutsal olan ne varsa lanetleniyor, ve insan, kendi toplumsal durumlarına ve karşılıklı ilişkilerine sonunda ayık kafa ile bakmak zorunda kalıyor."

Fakat bu gerçekten oluyor mu diye sormak durumundayız. Yani, 'yerleşmiş olan ne varsa eriyip giderken, kutsal olan ne varsa lanetlenirken insan, kendi toplumsal durumlarına ve karşılıklı ilişkilerine sonunda *ayık kafa ile bakmak* zorunda kalıyor' mu? Bunun olmadığını bugünün entelektüelleri, sanatçıları arasında ne kadar çok görüyorsak Mehmet Âkif'in eserlerini bıraktığı yılların entelektüelleri, sanatçıları arasında da o kadar çok görmek mümkündü. 'Ayık kafa'ya sahip olmak, dünyada olup bitenlerin manasına ermeyi beraberinde getiriyordu; insana büyük bir sorumluluk yüklüyordu. Marx ve Engels'in, Hıristiyanlığın mahiyetini iktidarları uğruna bulanıklaştıran Kilise Hıristiyanlığına bakıp gördükleri, en hafifi 'darkafalı duygusallığın kutsal titreyişleri" olan bir dizi tespit yaptırıyordu onlara –ki yerden göğe haklıydılar. Fakat onların haklılığını çok gerilerde bırakan bir haklılık parçalanmakta olan Osmanlı coğrafyasında yaşanmaktaydı. 1830 ve 1848'lerde Fransa'da ve İngiltere'de yaşanan devrimler, kapitalizmin azgınlaşan iştihasını Avrupa kıtasında bir süreliğine durdurmuştu. Artık asıl yayılma alanı parçalanması gereken Osmanlı olacaktı. Bu hususta bu azgın iştiha sahiplerinin anlaşması mümkün görünmeyince I. Paylaşım Savaşının, işin içine Amerika'nın dâhil olmasıyla da II. Paylaşım Savaşının çıkması kaçınılmazdı. Bu iki yıkıcı savaş, sömürgeci kapitalizmin azgınlığını, sadece 'Avrupa kıtası için Avrupa kıtasında durdurdu'. Herkesin ittifak edeceği üzere 1945'lerden beri Avrupa kıtasında (Bosna'yı ve kimi küçük devrimci, anarşist gösterileri saymazsak) tek kurşun sıkılmıyor ama dünyanın geri kalanında kan var. Avrupa şehirlerine yansıyan ikiyüzlü mamurluğun altında olan da budur. Bu yüzden de Berthold Brecht gibi yürek taşıyanlar vicdan azaplarını dile getirmekten kendilerini alamazlar:

Diyorlar ki: Ye ve iç sen! Ve sevin sahip oldukların için.
Fakat nasıl yer içerim ki, yiyeceğimi kaparsam
bir açın ellerinden ve

bardağımdaki su bir susuzda yoksa?
Ama yine de yiyip içiyorum ben![3]

Mehmet Âkif'in, geçmişi ile bugünü ile kısaca resmettiğimiz, bırakın *ayık kafa sahibi yapma*yı büyüleyici alacalığıyla alıklaştıran yangının içinde bir Müslüman şair olarak gerek yaşamında gerekse şiirinde yürüyeceği yol bellidir. Sömürgeci kapitalizmin, 'modern hayat' diye yutturduğu politik oyunlarının tümümü şiddetle dışlayacaktır. Bu oyunların içinde, başlangıçta 'modern hayata karşı oluşuyla' tebarüz eden fakat çok geçmeden bu gücünü kaybedip Marx ve Engels'in "Burjuvazi, üretim araçlarını, ve böylelikle üretim ilişkilerini ve, onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin var olamaz." dediği tespitinde somutlandığı gibi, sürekli kendini yenileme devrimciğiyle burjuvazinin sömürgeci, yok edici çıkarlarına emek veren, *artık dışlayıcılığıyla değil olumlayıcılığıyla 'modern' olan şiir anlayışları* da vardır. Sanattaki yenilik, devrimcilik iddialarının kendilerini sakınmaları gereken tuzakları, Tanzimat mantığı içinde ilerletilen Osmanlı şiiri deneyiminde çok net görür Mehmet Âkif. Ve tabir caizse, çağdaşlarından pek çoğunun hâlvet için can attığı bir 'hacananın' büyüleyici güzellerinin (modern hayat politikalarının, modern şiir poetikalarının) kendini öptürme teklifini reddeder. Bu 'güzel' (medeniyet denilen tek dişi kalmış canavar), hayattaki politikalarının türlüsüyle (türlü poetik yönelimler bunların sadece bir cüzüdür) kendini öyle kolayca sunmayandır. Kendini öptürme teklifiyle kimi sarmaladıysa ya kendi gibi bir vampire ya da bir 'sermayeye' dönüştürmüştür. Âkif'in ona ve onun teklifine uyanlara karşılığının 'tükürük' eylemiyle somutlaşması, teklifin etik ve erotolojik niteliği hakkında bize yeterli bilgiyi verecektir sanırım:

Ey, bu toprakta birer na'ş-ı perîşen bırakıp,
Yükselen, mevkib-i ervâh! Sakın arza bakıp,
Sanmayın: Şevk-ı şehâdetle çoşan kan var...
Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın, hem tükürün çehre-yi murdârımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir ârımıza!
Tükürün cebhe-i lâkaydına Şark'ın, tükürün!
Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün!
Tükürün, milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahpelere!
Tükürün Ehl-i Sâlib'in o hayâsız yüzüne!
Tükürün, onların asla güvenilmez sözüne!
Medeniyyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün![4]

Bhagavad Gita yorumun bir yerinde Mohandas K. Gandhi, ya kendine benzetme ya da sermaye yapma durumunu Hindistan'ın kolonizasyon deneyimi üzerinden şöy-

le izah eder: "Bu, şu dünyada şerrin tek başına tutunamayacağını akla getirmektedir. Şer bunu ancak bir miktar hayırla ittifak yaptığı takdirde gerçekleştirebilir. [İngilizlerle] işbirliği yapılmasının arkasındaki prensip buydu işte. Zira [İngiliz koloni] hükümetinin temsil ettiği ve şerre hizmet eden sistem, sırf hayır sahibi insanlardan aldığı destek sayesinde ayakta kalmış olup, o desteğin çekilmesi hâlinde yaşamını sürdüremez."[5] *Özyaşamöyküsü*'nde[6] görüleceği üzere Gandhi'nin tüm cehdi bu mutasyonun, deformasyonun olmaması için kendince bir 'eylem'dir. Mehmet Âkif'in eylemi ise inancı gereği her bakımdan Gandhi'nkinden şedit olacaktır. Şiir bunun için ona verilmiş bir arayıcı, ayırıcı, devingen ve en önemlisi canlı bir düşünme yoludur. Vatan toprağı üzerinde birer na'ş-ı perîşan bırakıp yükselen *Ruh*lara, aldanan, aldatan herkesi kastederek: 'Tükürün!' der. 'Tükürme' eylemi, olup bitenin bütünüyle dışına çıkmış olanlarca yapılabilir. Şairin kendisi bunu bizzat yapmaz ya da yarattığı kişiliklerin birine yaptırmaz: Ruhların, koruyup kollayıcılıklarının yanında bir yanlarına daha işaret eder: Kargışlamak. Ayrıca birine, bir şeye, bir duruma 'tüküren', onu kucaklayıp 'öpenin' alış verişe soktuğunu bünyesinden atmaktadır; hem etik hem de erotolojik açıdan bu böyledir: Bedenen ve ruhen kendini olup bitenden dışa çekmektedir. Ruhlar her bakımdan bunların ötesine geçmiştir. Âkif'in şiir-yaşam telakkisi, *içinde kaldığı yaşamı, duyumsayamadığı ânda ondan uzaklaşmak üzere kendiliğini bulmuştur*. Mısır'a gidiş ve *Safahat*'ın son kitabı *Gölgeler* bunun açık göstergeleridir.

"Hikmet-âmiz Gerektir Eş'ar" ya da 'Söylenen' Şiir

Mahmet Âkif, hayatta da sanatta da şer ile ittifak etmekten titizlikle kaçınmıştır. Bu yüzden de birazdan söz konusu edeceğimiz gibi şiir sanatına da kendi şiirine de bir mesafe duygusu içinde yaklaşır. Âkif, yaşanan zamanın kendisini ait hissettiği insanlık için nasıl bir hüviyet taşıdığını Marx ve Engels'inkinden başka vasıtalarla fakat gayet iyi analiz etmiştir. Onun analizi sanıldığı gibi sadece Müslümanları kapsamaz; tüm insanlığı sarıp sarmalayan iştihanın da farkındadır. Müslümanlara verdiği öncelik, insanlığa ilişkin yüklenmeleri gereken sorumlulukla ilgilidir. Onlar, gereği gibi oldukları takdirde insanlık için de bir şans söz konusu olabilecektir. Ne var ki onlar, 'bu hâlleri' ile, vatanlarını kaybetmenin arifesindedirler; tembellikleri, bölünmüşlükleri, aymazlıkları tahammül edilir gibi değildir. Mehmet Âkif'in arzusu, onların *ayık bir kafaya sahip olmaları*dır. Şiir bu uğurda bir işlev yüklenmelidir.

Mehmet Âkif'in bu tercihiyle devrinin diğer önemli şairlerinden ayrılması kaçınılmazdır. Benzer bir şiir tercihine sahip olmalarına rağmen tamamen ayrı düştükleri Tevfik Fikret bir yana, Ahmet Haşim, Cenap Şehabettin, Yahya Kemal ile de şiir anlayışı bakımından yolları kesişmez Âkif'in. Son derece bilinçli bir şekilde büyük bir şiir yeteneğini bir tarz şiire teksif eder. İster ki şiiri bir uyanış sağlasın. Haberli olduğum kadarıyla, Mehmet Âkif kadar olağanüstü bir şiir yeteneğini böylesi bir arzuyla sınırlayıp kayıtlayan bir başka şair yoktur. Bunu yaparken son derece bilinçlidir. Bilincinin engel olamadığı lirik şiirleri yazmamış olsa bunları söylememiz mümkün olmazdı ve onun için manzumeci diyebilirdik. Fakat bu, onun şairliğinden önce

şiirin seyrinde nadir rastlanan özel bir duruma haksızlık olurdu. Mehmet Âkif'in deneyimini benzersiz kılan da en çok bu nokta da kendini ele vermektedir zaten.

Mahmet Âkif'in dramatik nitelikleri ağır basan manzumeleri, şiir tekniği açısından olduğu kadar realiteyi maksat uyarınca ifade bakımından da bu türün ölçüleri içinde mükemmeldir. Onun benimsediği tarz şiiri yazmak, yani hâsıl olması istenilen maksadın sözün doğruluğundan bir şey kaybetmeden şiirleşmesi, modern şairlerin zihinlerinin üstesinden gelemeyeceği güçlüktedir. Modern şairlerin zaten 'yerinde' işlemesini istemedikleri bir zihinleri vardır. Bu zihin, oluşmakta olan modern hayatın her yanına sinen 'yerinde olmayışlar'dan imge devşirir ve bunları şiire ilişkin retorik bilgisini de yıkarak amorf bir yapı inşa eder. Oysa Mehmet Âkif'in yapısı, özü bütünüyle aynı kalarak gelişen bir maksadın fark edilmesi için her şeyin yerli yerinde çatılmasının gerekliliğini önemser. Öyle ki dizelerin söylediğinden başkasının okuyanlarca alımlanması sözün doğruluğunun ifade edilişine ilişkin bir nakısaya işaret edecektir ki Mehmet Âkif için bu kabul edilemez. Söz söyleme makamında bulunup da şiirde sanat uğruna böyle bir hata işlemek, söz yoluyla insanları bir yanlışa sürüklemek olacaktır. Mehmet Âkif'in bağlı olduğu şiir geleneği Ferideddin-i Attâr'ın *İlahînâme*'sindeki şu kavrayışla söz ya da şiir 'söyler':

Dinde bu yüceliğe sahip oldun mu artık
söz söylemek sana helâl olur.
Söze aşağılık bir gözle bakma sakın.
İki âlem de 'kün' sözünden dışarı değil.
İki âlemin esası da ancak söz.
'Kün'den var olmuştur, 'Lâ tekün'le yok olur çünkü
Söz, ulu Tanrı'dan inmiştir; gönderilen peygamberlerin
Övündüğü Zat, bu sözü söylemişti.[7]

Attâr, *İlahînâme*'sinin başlangıç bölümünde kendi kendine konuşarak 'söyler' bunları. Öncesinde peygamberlerin hâliyle kendi hâlini yaklaştırmak istemiştir. Bunları yaparkense Hz. Âdem'i, Hz. Süleyman'ı, Hz. İdris'i ve başkalarını kendine hatırlatır. Buradaki iç konuşmalara sinen ruh hâli çok mühimdir. Çünkü kişi, kendi ile konuşurken olabildiği en sahici noktadadır. Kendi kendini aldatan tahlilleri yapamaz. Normalde bu böyledir; ama modern zamanlarda bu hâle erişmek, bin bir ikiyüzlülüğe batmış insan tekleri için ulaşılmasının güçlüğünden ötürü kötülenmiş, reddedilmiştir. Modern insan kapitalizmin, azgın nefsiyle baş başa bıraktığı insandır. O kendi kendi ile konuşmamak için gevezeliğe yönelmiştir. Ben'ini, bırakın peygamberlere yaklaştırmak istemeyi, yazgısında saklı olanı görmemek için yazgısını durmadan bilinçli bilinçsiz yanlış yorumlamaya her fırsatta gayret eder. Modern şairlerin okurları bunlardır. Modern şair bu okura öyle olmadan seslenmenin şiirsel pratiğini bulamayacaktır. Mehmet Âkif'in derdi Müslümanların türlü nedenlerle düştükleri bu ve benzer hâlle-

ri, olabildiğince 'natüralist' bir edayla yüzlerine vurmaktır. Sık sık Kur'an-ı Kerim'den yaptığı alıntılar, bu hususta 'hâlâ reddedilemeyecek olan'la onları yüz yüze getirme maksadı taşır. Fakat bir zaman sonra bu da hazin bir sonu tattırır ona.

Mehmet Âkif tıpkı izlediği gelenek şairleri gibi 'kendi, kendi önünde, başkalarıyla konuşma'nın şiirsel pratiğinin teoriğine sahiptir. Şiirin söylenen bir şey olması ve sözün doğruluğundan bir şey kaybetmemesi, altından ancak çok büyük doğrulukla hayat sürenlerin kalkabileceği bir şeydir. Söylenen sözde, tıpkı yaşamda yapılan ânlık edimler gibi önceden getirilen bir akış yoksa düzeltilemez ve karşımızdakiler bizi 'yanlış anlar'. Oysa yanlış anlatan bizlerizdir. Yanlış anlaşıldığımız âna kadar getirdiğimiz bir doğru anlatım yoksa o ân yanlış anlaşılmamız mukadderdir. Bunun mesulü biziz, nedeni ise bizim yaşamımızdaki yörüngesizliğimizdir. Mehmet Âkif'in yaşamı peygamberane bir yörüngeye kenetlenmiştir. Yaşamında savsaklamaya yer olmadığı gibi şiirinde de söz yanlışlıklarından, deformasyonlardan, tesadüfîlikten, şizofrenik dilden şiirsel getiriler uman bir 'mazeretler' yoktur. Âkif'in şiiri, şairinin hayatındaki hassasiyetlerinin, söz orucunun, şiir tonunun bozulmasıyla başlayan konuşmalarıdır. Bu konuşmalar bazen betimlemeler bazen hikmetler devşirir. O, şiiri yazmaz, söyler. Kayda geçirirken yaptığı düzeltmeler, Necip Fazıl'ın şiiri mükemmelleştirmeye yönelik düzeltmeleri gibi olmayıp sözün doğruluğunun şiire inkılâp ederken bir kayba uğrayıp uğramadığının denetlenmesinden ibarettir. Mehmet Âkif'in şiiri yazma hızı da bir imgenin kayda geçirilmesindeki güçlükleri taşımadığı için yavaştır. Modern hayatın hızının reddettiği bu hızın 'heyecanı': İşte bizim bugün Mehmet Âkif'i toplamı içinde benimsediğimiz şiir anlayışına yakın bulduklarımızdır. Modernizme hayat öpücüğü demeye gelen postmodern zamanları yaşayan bizler için bu saydıklarımız anlaşılması güç, kabul edilmesi daha da güç bir hâli işaret eder. Âkif'in içinde duyduğu, dinlediği musikiyi dinlemedikçe onun hızına erişmek imkân dâhilinde değildir. Ayrıca bu 'erişme' için, yukarıda saydığımız yaşamda kat edilen bir yörüngeye sahip olmak gerekecektir. Nitekim Mehmet Âkif'in ölümünden sonra *Yeni Adam* dergisinde şairle ilgili birkaç sayı süren soruşturmaya katılanlar içinde, "Âkif'in insani tarafları var mıdır?" sorusuna Nihal Adsız'ın verdiği cevap bu bakımdan mânidardır: "Hırsız ve dalkavuk olmayışını kâfi bulmuyor musunuz?"[8]

"Şiirin başı hilkatteki ahengi ezelmiş..."

Mehmet Âkif'in 1918'de *Servet-i Fünûn*'da yayımladığı ve sonradan *Gölgeler*'e aldığı "Evladım Mehmed Ali'ye" adını taşıyan şiiri, şiirin mahiyetine ilişkin tasavvufî şiir geleneğinin önemli bir görüşüne de ışık tutar. Şiirin tamamı şöyledir:

Bir nüsha-i Kübrâ idin, oğlum, elimizde:
Sen benden okurdun seni, ben senden okurdum.
Yüksekliğin idrâkimi yorgun bırakınca,
Kalbimle yetişsem diye, şâirliğe vurdum.

Şi'rin başı hilkatteki âheng-i ezelmiş...
Lâkin, ben o ahengi ne duydum, ne duyurdum!
Yıktım koca bir ömrü de, baykuş gibi, geçtim,
Kırk beş yılın eyyâm-ı harâbında oturdum.
Sen, başka ufuklar bularak, yükseledurdun;
Ben, kendi harabemde kalıp, çırpınadurdum!
Mağmûm iki üç nevha işittiyse işitti;
Bir hoşça sadâ duymadı benden hele yurdum.[9]

Tasavvufun Türk tarihinde ifa ettiği mühim misyonu bilmesine karşın Mehmet Âkif'in tasavvuf ile arasına koyduğu 'mesafe', nedenleriyle birlikte bilinen şeydir. Çok genel bir yaklaşımla şairin gerek mizacı gerekse yaşadığı dönemde tasavvuf erbabının ve toplumun içinde bulunduğu ahvali görmesi onu böyle bir mesafe duygusu içinde düşünmeye, hareket etmeye sevk etmiş olabilir. Fakat insan hayatının gören bir göz, kavrayan bir düşünce gücü, hareket kabiliyetini yitirmemiş bir irade ile tekamül ettiği düşünülünce, tüm bu özelliklere fazlasıyla sahip biri olan Mehmet Âkif'in de tasavvuf ile arasına koyduğu aralığı kat ettiği görülür; Nitekim *Gölgeler* kitabında yer alan şiirlerle ilgili olarak bu yönde düşünceler dile getirilmiştir de. 1873 doğumlu şairin 45 yaşında yazıp yayımladığı anlaşılan "Evladım Mehmed Ali'ye" şiirinde, *Gölgeler* öncesindeki bu 'düşünsel ve poetik genişleme'yi bulmak mümkündür. Şiirin yayımlandığı yıl olan 1918'e gelindiğinde *Safahat*'ın *Âsım* ve *Gölgeler* dışındaki bölümleri tamamlanmıştır. Demek oluyor ki bu şiir, *Âsım*'ın ve daha çok da *Gölgeler*'in poetik zeminini teşkil eden 'genişleme'nin, hem pratiği hem de teorisidir. Mehmet Âkif'in şiir anlayışı bakımından bağlı bulunduğu "hikmet-âmîz gerektir eş'ar" telakkisi, bir 'düşüncel ve poetik genişleme' yaşamaktadır. Fakat hemen belirtelim ki bu genişleme modern şiirin türlü yönelimlerini dışlamaya devam etmektedir. 'Poetik genişleme'den kastım şiirin şu dizesinde daha bir somutlaşan sufî kavrayıştır: *"Şi'rin başı hilkatteki âheng-i ezelmiş..."*

Köklerini ve pratiğini İbn-i Arabî'de ve Mevlânâ'da bulacağımız bu şiir algısı, Elest Bezmi'nde Tanrı'nın yarattığı ruhlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"[10] şeklinde söze ve sese bürünen mülakatına atıfla şiir ve musiki arasında bir bağ kurar. Bu soru cümlesiyle Tanrı'nın hitabına mazhar olan kişioğulları, O'nu ilk olarak 'Söze bürünmüş bir Ses' olarak duyumsamıştır. İşte yeryüzü üzerinde insan ruhunun musikiyle olan ilişkisi, musikiyle yükselip yine onun bayağı olanıyla alçalması, bu duyumsamanın peşinde bilinçli bilinçsiz dolaşması demeye gelir. Klasik şiirimiz ile klasik müziğimizin birbirinden ayrılmamasının ardında da aynı kavrayış vardır. Bu kavrayış poetik olmanın ötesinde ontolojiktir. Onun ontolojik mahiyetini tefrik edebilmek için şiirde musikiyi şiirin bir unsuru olarak önceleyen Parnasizm ve Sembolizm ile karşılaştırmak yerinde olacaktır. Şiirde musikinin öncelikli olması, nihayetinde musikinin, şiirin önceliğinden sonra yine onun için öncelenmesini ifade eder. Oysa "şi'rin başı hilkatteki âheng-i ezelmiş..." deyişinde insan ruhunun yaradılışın-

da sözle onun sesinin ayrılmazlığı vurgulanır. Burada bir öncelik sonralık hiyerarşisi değil, birbirinden ayrılmazlık söz konusudur. Mehmet Âkif'in "Evladım Mehmed Ali'ye" şiiri gibi "Hüsran", "Bülbül", "Gece", "Hicran", "Secde" başta olmak üzere manzumelerinin birçok bölümünde de bu niteliği buluruz. Saydığımız şiirlerin ve diğerlerinin ortak özelliği, şairin "mağmum" olarak ifade ettiği türden bir 'elem'den neşet etmeleridir. Bu 'elem', Baudelaire'in 'elem'ine hiç mi hiç benzemez. Modern şiirin piri Baudelaire için 'elem', sömürgecilikte bir benzeri İngiltere olan Fransa'nın, kapitalizminin insan teklerini her şeye yabancılaştıran gayri insani atmosferinden doğar. Rimbaud'un terk ettiği bu atmosferde Baudelaire, kendinden sonra gelecek neslin uğrayacağı belaları bile bir paratoner gibi önceden çeker. Baudelaire bunu başkalarını *ayık kafa*ya sahip kılmak ya da korumak için yapmaz. Onun kastı, bir din olarak algıladığı sanatının deneyimleridir. Sanatı din olarak algılamanın ilk ve en ihlaslı kullarından olur bu yüzden. Onun "Esrik Olun!.." çağrısı[11] yaşamın mahiyetini duyumsamayı her şeyden önce tutan Mehmet Âkif için de önemlidir ama arada yaşamın mahiyetine ilişkin temel bir düşünce farkı söz konusudur. Anti-emperyalist olmanın iki şairde ortak olmasının dışında aradaki derin fark, dünyaları birbirinden tümüyle ayırır. Mehmet Âkif'in 'neyin esriği olduğu' malumdur; Baudelaire'in dışladığı kapitalizme karşı ise de sanatın modern şairlerce din kılınmasına rıza göstermesi düşünülemez. Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti ile olan bağlantısızlığı bu noktada Yahya Kemal'e dek uzanır. Modern şiirin aynı mantıkla genişleyen türlü yönelimleri için de aynı şeyi söylemek mümkündür.

"Şi'rin başı hilkatteki âheng-i ezelmiş..." deyişinde Elest Bezm'indeki insanlık durumunun şiirselliğine işaret de vurgulamaktadır. "Şiirin başı..." tamlaması Hölderlin'in insanın dünyada şairâne barındığına dair görüşünü hatırlatır. Burada bahis konusu olanın bir arketip gibi her milletin kök zamanlarında ortak olduğu da aşikârdır. Şiirin ezgi ile kaynaşmış olarak bulunması Elest Bezmi'nin tüm insanların ruhuna ait olan bir anı olmasına delalet eder. Her anı gibi bu anının yaşaması da anılmasıyla kayıtlıdır. İnsanın aynı derecede hem unutmaya hem de anımsamaya olan yakınlığı düşünüldüğünde, içinde 'Yaratanın bir yâr olarak yaratılışta kendini duyuran sesi' bulunan şiirin, insanın dünyadaki seyrinde ne derece hayatiyete sahip olduğu açığa çıkmış olur. Bu şiirin mahiyeti korunarak binlerce yıldır bugüne taşınması hiç de kolay olmamıştır. Mehmet Âkif'in ilk şiirini yayımladığı 1895'ten ölümüne dek can havliyle savunduğu hayatiyetin bir yanı hakikate ram olabilmek için milletçe özgürlükse onu destekleyip kavi kılan diğer yanı da işte bu tarz şiir algısıdır. Mehmet Âkif, bu algıyı uzun süre, *Âsım* kitabında Köse İmam ağzından anlatılan çerçevede "hikmet-âmîz gerektir eş'ar" telakkisi içinde yaşayıp yaşatmıştır. Yaşadığı dönemde bir başınadır. Bu hususta Yahya Kemal'in bile onunla yakınlığı kısmendir. Yahya Kemal'in daha çok bir estet olmakla tebarüz eden angajmanına karşılık, Mehmet Âkif'in estetize olandan uzaklaşmak pahasına hazineyi koruması göz önündedir. Hazine, Cahit Zarifoğlu'nun,

Gitti haznedar
Hazine kaldı (biz gibin) sarhoşlara[12]

dizelerinde dile gelendir. Mehmet Âkif'ten sonra farklı üsluplarla Asaf Hâlet Çelebi, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu gibi büyük adanmışlarla yaşatılmaya devam edilmiştir. Mehmet Âkif'in önemi, can havliyle yaklaşık elli yıl savunduğu, koruduğu 'hazine'yi tüm boyutlarıyla yaşayıp yaşatmaktan imtina etmemesidir. Şiiri hikmete, musikiye, resme, realiteye, gama, kısacası içinde hayatiyetin barındığı tüm insanlık hâllerine emekle eğilişi kahramancadır. Modern hayat politikalarının ve modern şiir poetikalarının iktidarları tarafından dışlanmadan önce o, onları dışlayarak bunu başarabilmiştir.

* Aktaran Donald Kuspit, *Sanatın Sonu*. (Çev. Yasemin Tezgiden) İstanbul 2006, s. 170.
[1] Ellen Meiksins Wood, *Sermeye İmparatorluğu*, (Çev. Sami Oğuz) Ankara 2007, 188 s.
[2] K. Marx – F. Engels, Komünist Manifesto, (Çev. Muzaffer Erdost), Ankara 1998, s. 119-120.
[3] Berthold Brecht, "Bizden Sonra Doğanlara", (Çev. Burçak Durmaz), *Merdiven Şiir*, sayı: 15.
[4] Mehmet Âkif, *Hakkın Sesleri, Safahat*, (Haz. Ertuğrul Düzdağ), Ankara 1990, s.170
[5] Gandhi, *Gandhi'ye Göre Bhagavad Gita*, (Çev. Vecihi Karadoğan, Seda Çiftçi), İstanbul 2004, s. 34.
[6] Gandhi, *Bir Özyaşamöyküsü*, (Çev. Vedat Günyol), İstanbul 1984, 496 s.
[7] Ferideddin-i Attâr, *İlahînâme*, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara 1993, s. 35.
[8] Bkz. *Yeni Adam* dergisi, *Mehmet Âkif Soruşturması*, No:167-172.
[9] Mehmet Âkif, *Mehmet Ali'ye, Safahat*, (Haz. Ertuğrul Düzdağ), Ankara 1990, s.385.
[10] *Kur'an-ı Kerim, A'raf*, 172.
[11] Charles Baudelaire, *Esrik Olun!*, (Çev. Said Maden), *Gerçeküstücülük* içinde, İstanbul 1962, s. 23.
[12] Cahit Zarifoğlu, *Kaybolan Şiir/Hayretlerimiz*, Şiirler, İstanbul 1989, s. 402.

KÖKSAL ALVER

MEHMED ÂKİF ŞİİRİNİN SOSYO-POLİTİĞİ ÜZERİNE

Mehmed Âkif şiirinin sosyo-politiği, Âkif ve şiiriyle ilgili olmak üzere birkaç önemli kategorinin öncelikle değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak bu kategoriler eşliğinde onun eserinin anlaşılması mümkün olacaktır. Âkif'in şiirinin anlaşılması, ilkin onun yaşam şartları ve yaşam çizgilerini dikkatli bir şekilde izlemeye muhtaçtır. Yaşantısı ve tanıklığı, yaşadığı dönemin siyasal, toplumsal, kültürel, dinî, ekonomik vb. göstergeleri doğrudan onun eserinde karşılık bulmuştur. Bundan ötürü eserinin anlaşılması noktasında bu kategori merkezî öneme sahiptir. Bu mühim kategorinin atlanması, Âkif'in eserinin yarım yamalak ve dahası ruhundan, hissiyatından soyutlanarak okunmasına yol açabilir. Onun için metodolojik bir ilke olarak bu kategorinin ayrıntılı bir şekilde araştırılması gerekir. Onun tanıklığı ise yaşam çizgileri takip edilerek anlaşılabilir. Yaşam çizgilerine hızlı bir bakış bile hayli ağır, derin, zor ve çok şey yaşama, çok şey görme anlamında upuzun bir hayatla karşılaşmaktadır. Çok şey gören, çok farklı dönemlerden, çok farklı tabloların önünden geçen bu hayat, sanki hiçbir ayrıntıyı atlamadan şiirle kayıt altına alınmıştır. Osmanlı'nın dağılma/yıkılma dönemlerine, savaşlara ve ağır yenilgilere, kayıplara, işgallere, iç ve dış siyasetin bütün kirli yönlerine ve açmazlarına, bütün olumsuzluklara rağmen bir milletin yeniden var olma mücadelesine, yeniden dirilişine ama aynı zamanda kendinden çok uzak siyasetlere maruz kalıp âdeta kendine yabancılaşmasına tanık olan bir kişi olarak Âkif, neredeyse kendi hayatının akışında milletin hayatını aynalaştırmıştır. Dolayısıyla öncelikle bu tanıklık onun eserinin sosyo-politiğini ve psikolojik yapısını bire bir belirlemiştir. Bundan ötürü eserine öncelikle hayat çizgilerinden bakmanın gereği ortadadır.[1]

Âkif'in ait olduğu zemin, yani nereden baktığı, nereden yazdığı, böylesi bir araştırmanın metodolojik ilkelerinden bir diğeridir. Onun aidiyeti, kimliği, inancı ve ideali göz önünde bulundurulmadan eserinin anlaşılması mümkün değildir. Nasıl ki hayatı ile eseri birbirini kayıtlamış ve donatmışsa dünya görüşü ve ideali ile şiiri de birbirine açılmış, birbirini var etmiştir. Bunun için bir tavır ve eylem adamı olarak Âkif, ancak ait olduğu zeminin tanınması sonucunda anlaşılabilir. Mümin bir entelektüel, şair, dava adamı olarak yer aldığı zemin, onun söylemini, söylem biçimini, şiirinin ruhunu ve tematik yapısını doğrudan etkilemiştir. Onun düşüncesinin, idealinin, hayat tarzının kaynağı ise kuşkusuz açık bir şekilde İslâm ve Kur'an'dan başkası değildir. Âkif, âdeta İslâm ve Kur'an'dan beslenerek düşünce ve sanatını ortaya koymuştur. Bu kaynak onun tüm hayatını olduğu gibi dünya görüşünü ve sanatsal üretimini de doğrudan kayıtlamıştır. "Mehmet Âkif'in aşk ve ilham perisi ona Kur'an'dan gelmiştir."[2] Bu kaynaktan beslendiğinden ötürü hep İslâmî ve millî kalmış, İslâm'ın sınırları içinde kalarak konuşmuş, din bağını özümsemiş ve önemsemiş, açıkça İslâm

birliğini ve ümmetçiliği işlemiştir. Ve bütün bunlar mutlak surette onun eserinin sınırlarını çizmiştir. Sanatı ile ideali, ideolojisi, inancı, bakış açısı açık bir şekilde örtüşmüştür. Bu anlamda o, İslâm idealinin şairi olma vasfını elde etmiş, başından beri bu ideale bağlı olmuş ve bu ideali haykırmıştır.[3] "O, çocukluğundan beri, aile çevresi, mektepleri, hocaları ve arkadaşlarıyla, tamamiyle İslâmî bir kültürle beslenmiş, inancı, ahlakı ve yaşayışıyla İslâm'dan hiçbir zaman kopmamıştır."[4] Âkif'in şiirini bu ideal ve zemin çerçevesinde anlamak, bu açıdan başka bir zorunluluktur.

Mehmed Âkif şiirinin sosyo-politiği üzerine eğilmek, aynı zamanda onun şiire nasıl yaklaştığı, şiirle neyi anlattığı, dahası şiiri ile hayatı ve ideali arasında nasıl bir ilinti kurduğu meselesini çözümlemek demektir. Onun poetikası/poetik duruşu, şiirinin okunması bakımından çok esaslı bir yerde durmaktadır. Sanata, edebiyata ve şiire nasıl bakmaktadır? Nasıl bir değer yüklemektedir sanata ve şiire? Sanatı ne için icra etmektedir, sanattan ne beklemektedir? Bütün bu temel noktalar doğrusu, Âkif portresinin belirlenmesi açısından da önemlidir. *Safahat*'ın başında yer alan meşhur mısralarda ve gene Birinci Kitap'ın son şiiri olan "İtiraf"ta kendine ve sanatına bakışına ilişkin önemli ipuçları yer almaktadır. Bilindiği gibi şu sözlerle başlar *Safahat*: *"Bana sor sevgili kaari', sana ben söyliyeyim,/ Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım;/ Bir yığın söz ki, samîmiyeti ancak hüneri;/ Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım./ Şi'r için «göz yaşı» derler; onu bilmem, yalnız/ Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!/ Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyliyemem;/ Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!/ Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;/ Oku, zîra onu yazdım iki söz yazdımsa."* Ve "İtiraf" şiiriyle de Birinci Kitap tamamlanır: *"Safahat'ımda, evet, şi'r arayan hiç bulamaz;/ Yalnız, bir yeri hakkında: «Hazin işte bu» der/ Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?/ Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!"*

Şiirini 'aczin gözyaşı' olarak nitelemektedir. Acizliğin dile gelişi ya da. Acziyetin bu türlü dile gelişi, bu türlü konuşması. Poetik duruşunu burada aramalı ilkin. Bir de şiirinde eğer bir hüner varsa, onu samimiyetinde, içtenliğinde aranması gerektiğini salık vermesinde. Sanat yapmadığını söylemesi ve kendisinin de sanatkâr olmadığını ifade etmesini nasıl anlamalı peki? Âkif'in eserinin şiirselliği ve kalitesi üzerine farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Zayıf ve bütünüyle didaktik şiirlerinin yanında şiir sanatı açısından zirve kabul edilen şiirlerinin de olduğu birçok ehil araştırmacı tarafından ifade edilmiştir. Yani, Âkif gerçekte büyük bir şairdir, büyük bir sanatkârdır. O hâlde neden kendini bu denli mütevazı göstermiş ve kendi eserini önemsizleştirmiştir? Bunu Âkif'in samimiyeti, niyeti, kavgası, mücadelesi ve mütevazılığını besleyen dünya görüşünde, yani İslâm idealinde aramak gerekir. İslâmî terbiyesi ve ahlakı, onun sanata sadece bir 'salih amel' bilinciyle yaklaşmasını söylemektedir; aksi bir eylemden, yani sanatını büyütmesi, putlaştırması, hayatının tek ve vazgeçilmez gayesi hâline getirmesinden sakındırmaktadır. Âkif, bu ideal, bilinç ve terbiyeyle şiir yazdığından, kendi şiirini de istediği gibi gözden çıkarmasını bilmiş, kendi şiirini dışlaştırmayı becermiştir. Hatta bütün bir ömrünü üç beş nazım için heder ettiğini dahi söyleyecek kadar içten davranmıştır. Sanatına böylesine bir bakışı ancak bu bilinçteki bir sanatçı gerçekleştirebilir. Çünkü o 'sanat taslamak', şair görünmek, şair bilinmek maksadından uzak durmuş, sanatıyla başka bir şeyi gerçekleştirmeyi düşün-

müş, uyarıcı olmuş, etkilemeye ve doğrudan topluma yönelik konuşmaya çalışmıştır. Sanatını aşılmaz bir engel yahut geçilmez bir geçit hâline getirmemiş, hayatına eklemiş, hayatına paralel bir şekilde akıp gitmesine özen göstermiştir. Şiirini hayatın dışına itmemiş, şiiriyle hayata dıştan bakmamıştır; küçümseyici, buyurgan bir edayla. Hayatın tüm açmazlarını, acılarını, yanlışlarını, çelişkilerini şiiriyle dile getirmiş ve hayat yürüyüşünde bir eda olarak var etmiştir şiirini.

Gerçekte "bütün varlığını şiirle dile getiren Âkif"[5], şiirini bütün bütün yok saymamakta, içten içe ona sahip çıkmaktadır. Kuntay'ın ifadesiyle, sanatına düşkündür, en zor şartlarda bile onu bırakmayı düşünmemiştir. Çünkü sanatı, saadet bilmiştir.[6] Eserinin yanındadır, yazdıklarının ardındadır. Hatta eseriyle bütünleşmiş olmasından ötürü bütün bir samimiyetiyle ortadadır. Bundan dolayı okura seslenebilmekte, okurla konuşabilmektedir: *"Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;/ Oku, zîra onu yazdım, iki söz yazdımsa."* Şiirinden bir ses, bir yankı alması için okuru cesaretlendirmesi mânidardır. Bu ise şiirinin tümüyle insanı boşlukta gezdirmediğini, acizlikten de olsa, ümitsizlikten yahut ümitten de olsa bir şeyleri fısıldadığını, bir şeyleri işaret ettiğini dile getirmektir. Evet, birkaç nazım için heder edilmiş bir ömür var belki, ancak o birkaç nazım bütün bir milletin hayatına bakmanın, o hayatı doğru bir şekilde okumanın ince nüanslarını ihtiva etmektedir. Bunun için de vazgeçilmezdir, bunun için de Âkif ve şiiri Türkiye'nin dönüşümünü, İslâm dünyasının toplumsal durumunu anlamada öncelikli bir kaynak olarak durmaktadır. Âkif bunun için atlanamaz, görmezlikten gelinemez bir düşünür, şair ve mücadele adamı olarak ortadadır.

Onun poetik duruşunu aynı zamanda edebiyata ve edebiyatçıya bakışında da aramak mümkündür. Şiirlerinde yer yer edebiyat ve edebiyatçılara değinen Âkif, genel manada edebiyatçılara eleştirel yaklaşmaktadır. Elbette bu eleştirileri edebiyata ve tüm edebiyatçılara teşmil etmek mümkün değildir. Âkif yalnızca gerçek edebiyatı ve edebiyatçıyı aramakta, özlemekte, önemsemektedir. Yani edebiyatın kıymetinin, gücünün, etkisinin farkındadır. Bunun için de onu kendi başına bırakmamakta, onu ideale bağlamakta, ona kıyamamaktadır. Onun eleştirel yaklaşımına göre edebiyatçılar, halkı aydınlatacak yerde kendi küçük çıkarlarının peşinde koşar, taklitten öte bir eser ortaya koyamaz, değerlerden yoksun bayağı bir hayatı yaşamak için çırpınırlar. *"Kimi Garb'ın yalnız fuhşuna hasbî simsar/ Kimi, İran malı der, köhne alır, hurda satar."* "Berlin Hâtıraları" şiirinde Âkif, Almanya ile Osmanlı'nın sokak, şehir düzeni, mahalle, kahvehane, otel gibi mekânlarını kıyasladıktan sonra sözü bilim ve edebiyata getirir. Burada Âkif'in bilim ve edebiyata bakışı daha da belirginleşir. *"Ulûm-i hâzıradan beklenen menâfi'idir./ Demek, birincisi ilmin: Hayâta nâfi'idir/ O hâlde bizdekiler sadra hiç değil şâfî./ Fünûn-i müsbeteden istifâdemiz menfî."* Bilimin hayata faydalı olması gerektiğini, ancak bizim böylesi bir fikre sahip olmadığımızı ve bilimden yararlanamadığımızı ifade eder. Edebiyatın ve edebiyatçının durumunun ise daha acı olduğunu beyan eder. *"Ne kaldı! Bir edebiyâtımız mı? Vâ-esefâ!/ Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;/ Ya rûh-i milleti efsunluyor, uyuşturuyor!/ Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!/ Şarab kokar bütün eslâfın en temiz gazeli./ Beş altı yüz sene*

«sâkî» hevâ-yı mübtezeli,/ Sinir bırakmadı Osmanlılarda gevşemedik!/ Muhîtin üstüne meyhâneler kusun bu gedik," Uyutan, uyuşturan bir edebiyatın elbette millete ve topluma bir yararının olmadığı muhakkak. Oysa gerçek edebiyat ve sanat, Âkif'e göre milletin ve toplumun yararına konuşan, toplumsal bir ödevle kendini kayıtlayan bir mahiyete sahiptir. Bunun ötesinde bir sanatsal ve edebî meşguliyet, çoğunlukla kişisel açlığı ve kompleksi doyurmaya matuftur. Âkif, bu manada edebiyatın mutlaka yüce bir gaye, bir dava için konuşması gerektiğine inanmaktadır. Aksi bir yönelimi ise bütünüyle eleştirmektedir. Bütün bu kategoriler Âkif'in şiirinin sosyo-politiğini anlamak için öncelikle değerlendirmeye muhtaç önemli, atlanamaz bir mahiyet arz etmektedir. Onun şiir dünyasına ancak bu kategorilerden ve de kapılardan girilebilir.

Âkif'in şiirini fikrinin/düşüncesinin, idealinin hizmetine verdiği ifade edilmektedir. Toplumun ıstırabını yüklenen biri olarak şiirini toplumsal sorunlara tahsis etmiş,[7] 'içtimâî inkılâp için vasıta olarak kullanmış'[8], 'şiirle düşünme'yi edebiyatımıza sokan hemen hemen tek şair olmuş, bir toplumun, bir ömür başından geçenleri şiirle anlatmıştır.[9] Kaçınılmaz bir şekilde düşüncesiyle şiiri iç içe girmiştir. Aslında bu husus, Âkif'in poetik duruşunun tam bir karşılığıdır. Şöyle ki Âkif, bir düşünceyi, bir ideali dillendirmektedir, kendini o düşünce ve idealin bir neferi ve nefesi olarak görmektedir. Elbette şiiri de bu düşünce ve idealin seslenmesi olacaktır. Belki şiirini zayıf kılmış olabilir, şiir tekniği açısından zaaflar getirmiş olabilir. Ancak, Âkif bunu dert edinecek sanat sarhoşlarından, iki mısra yazmakla bütün bir dünyanın kendisine râm olmasını bekleyen zavallılardan değildir. Bunu umursamaz o. Onun umursadığı başka bir şeydir; toplumun, milletin, İslâm milletinin durumudur, çöküşüdür, dirilişidir. Şiirini değil, bütün bir hayatını gözden çıkarmıştır, bütün bir hayatını feda etmiştir. İki parça şiir gözüne gelir mi?

Mehmed Âkif, kuşkusuz şiir-hayat, edebiyat-hayat ilgisinde en dikkat çekici isimlerden birisidir. Onun eseri, yaşantısının, döneminin, hayat çizgilerinin âdeta gölgesidir, arabıdır. Gölgedir ve resminin arabıdır çünkü sanat ve edebiyat oluşundan ötürü bire bir aynısı değildir. Ama aynı zamanda o denli birbirini andırır, o denli birbirine denk düşer. Onun tanıklığıdır, onun topluma, çağına, dönemine, sosyo-politik ortamına tanıklığıdır. Karakoç'un tespitiyle söylenecek olursa "Âkif kadar hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur."[10] Bu açıdan Âkif'in şiirinin anlaşılması ve kavranmasında asıl kategorilerden biri hayattır. Hayat, bir anlamda Âkif'in tanıklığı, bu müthiş eserin anlaşılmasının vazgeçilmez, atlanmaz kapısı olmaktadır. Onun eseri, bir milletin hayatına düşülmüş bir nottur; bu hayatın en ince noktaları ve en ücra köşelerine olan duyarlığın tescilidir. Bundan ötürüdür ki Karakoç, Âkif'in şiirinin bir şairin kendi bireysel hayatının izdüşümü değil bütün bir toplumun yaşantısının bir nevi günlüğü olduğunu ifade eder. Bunun için de şiiri, yer yer kronik bir manzara kazanır. "Savaş olmadığı zamanlar toplumun günlük hayatından tablolar çizilir. Camiler, kahveler, hastalar, alıcılar ve satıcılar, meyhane, içki ve kumarın açtığı yaralar, yetimlerin, dulların, yoksulların içinde bulunduğu acı problemler, idarenin bozukluğu, rüşvet felaketi, faiz faciası... her yönüyle cemiyet, enstantaneler, çiz-

giler ve tablolar hâlinde bir çöküşün umumî görünüşünü verirler. Bunlar, yani cemiyetin alelâde vakitleri ve hâlleri anlatılırken, şiir, daha çok tasvirîdir, objektiftir, bir ilim vesikası çekmek isteyen bir metoda sahiptir ve bir anket sadakati içindedir."[11] Gerçekten de *Safahat*'ın tamamında belirgin bir şekilde görülen toplumsal sorunlar, toplumsal yapıyla ilgili meseleler, çoğu zaman bir feryatla, bir çığlıkla ortaya serilir. Âkif toplum fotoğrafı sunarken aynı zamanda ezilmekte, üzülmekte, yüreği kan ağlamaktadır. Mustariptir, çilekeştir, hüzünlüdür. Toplumun göz göre göre bozuluşu, dağılışı, yıkılışı, şanlı ve müreffeh geçmişinden izler taşımayışı Âkif gibi duyarlı bir şairi kimi zaman acı acı ve öfkeli, kimi zaman coşkulu ve yalvar yakar konuşturmaktadır. Bazen kızar topluma, bazen yalvarır. Bazen kıyasıya eleştiri oklarına hedef kılar, bazen müşfik bir baba gibi sarıp sarmalar. Yüreği kaldırmaz, bayılır. Bu açıdan Âkif toplum karşısında bütünüyle ıstırap ve hüzün yüklüdür.

Ama toplumun içindedir Âkif. Onun sath-ı mahalli toplumun ta kendisidir. Toplumla hemhâl, hemderd olmuştur; inzivası ise toplum içindedir, toplumun içinde kalarak, cemaatle yüz yüze, iç içe yaşayarak çilesini doldurmuştur.[12] 'Sokaktaki şairdir': "Devrine kadar da, hatta belki ondan sonra da, Âkif kadar şiiri sokağa, kalabalıklar arasına, alelade insanlar arasına sokan bir şair bulunamaz... Âkif'in şiirlerinde cemiyet meselelerine temas etmesi, birtakım yaraları deşmesi, çağdaşları olan diğer şairler gibi bir masa başında düşünülen, yahut pencereden seyredilen bir cemiyetin sezdirdiği yapmacık bir fakir-fıkara edebiyatı değildir... Bu sebeple şiiri, sosyal gerçekçilikle beraber, romantizm ve idealizm gibi birbirine zıt görünen vasıfları da bir arada taşır."[13] Sokak, mahalle, cami, medrese, mektep, ev, kahvehane, meyhane, mezarlık gibi toplumsal mekânlar ve bu mekânları dolduran toplum tipleri, toplum katmanları, bu tiplerin eylemleriyle yüz yüzedir. Uyaran ve tebliğ eden bir şair olarak Âkif, toplumla yüzleşmekte, sürekli onu uykudan uyanması için uyarmaktadır. Başka yolu yoktur, başka da dili yoktur çünkü. Kâh kürsüden konuşur, kâh sokaktan, kâh meyhaneye bakar konuşur, kâh mezarlığa. Ama sürekli konuşur; sürekli toplumsal ataletten kurtulma çarelerini sıralar durur. Bu bir davadır, bu kaçınılmaz ödevdir. Durmak zamanı değildir, şiirin emniyetli sahillerinde ilerleme zamanı hiç değildir. Şiir burada ödevlidir, Nuri Pakdil'in deyimiyle biatlı edebiyattır onun eseri. Bundan ötürü şiiri, özelde Türk toplumunun genelde ise bütün bir İslâm dünyasının 'şimdiki zamanı'nı merkeze alarak bir durum tespiti yapmakta, teşhis koymakta ama bununla da yetinmeyip tek tek somut öneriler sunmaktadır. Öylesine söylenmiş sözler toplamı olmaktan çok öte, neden söylendiği, ne söylediği belli olan bir yapı kazanmaktadır bu şiir. Belli bir program dâhilinde değil belki ama belli bir bilinç düzeyinden neşet etmektedir.

Bütün toplum katmanlarına konuşur Âkif'in şiiri. Memleket meseleleriyle örülüdür dokusu. Halka, aydınlara, yöneticilere, yönetilenlere; yaşlıya ve çocuğa, hocaya ve edebiyatçıya, âlime ve askere; meyhanedeki sarhoşa ve cami cemaatine seslenir. Hepsine o bilinç düzeyinden, o kuşatan dünya görüşünden ama samimi, içten, kimi zaman kızgın kimi zaman müşfik bir şekilde seslenir. Bu seslenmede pek çok husus izlenir, pek çok mesele dillendirilir. Savaşlar, işgaller, toprak kayıpları; siyasal çıkar-

lar, rüşvet, jurnalcilik, züppelik, taklitçilik, atalet, cehalet, tembellik, ırkçılık, aydın-halk kopukluğu; geleneğin yıkımı, dinin hayattan çekilişi, yanlış din algıları ve yaşantıları, birliğin dağılması gibi pek çok meseleyi bıkmadan usanmadan defalarca konuşur bu şiir. Bundan dolayı da bedbin, umutsuz bir çehre gibi algılanır ilkin. Acelesi olan bir adamın sözleridir bunlar. Acelesi olan bir şiirdir okunan. Söylenecek sözleri vardır, emanet kabilinden, bir an önce söylenmelidir. Durma zamanı, yavaşlama zamanı değildir zaman; sürekli konuşma, her yerde konuşma, her şeyi konuşma zamanıdır. Ve Âkif, her şeyi, her gördüğünü, her yerde konuşmuştur; kürsüde, sokakta, medresede, mektepte, camide, savaş alanında, mücadele alanında konuşmuş konuşmuş konuşmuştur. Bir emanet taşımaktadır ve bir an önce emaneti gerekli yere, yani halka ve topluma ulaştırma yükümlülüğünün altına girmiştir.

Konuşma ve dillendirme bir yönüyle eleştiriyi, hatta öz eleştiriyi doğurmuştur. Ve Âkif, kendi cemaatine, kendi tabanına, kendi aidiyet ortamına en sert eleştirileri yönelten cesur bir dil, cesur bir kalem olarak sıyrılmıştır. İçinde yer aldığı toplumu ve halkı en ağır sözlerle eleştirir, âdeta sözleriyle perişan eder. Kimse ona karşı çıkamaz, kimse sesini yükseltemez, sadece boyun eğerler utançlarından, çaresizliklerinden. Çünkü bilirler karşılarında konuşan adamın ne kadar samimi, ne kadar kendilerinden olduğunu. Ahkâm kesmek için konuşmadığını, fuzulî lafların peşinde olmadığını, bir sancı, bir dert, bir aşk ile konuştuğunu bilirler. Bunun için de onun ağır sözlerinin altında ezilirler. Ondan utanırlar, onunla karşılaşmak istemezler belki de. Ama onu çok severler, onun sanki hep konuşmasını arzularlar.

Eğer Âkif'in şiiri 'siyasal şiir' bağlamında değerlendirilecekse siyasetinin tam da bu olduğu söylenmelidir. Bildik siyasetlerden uzak duran, siyasetçiyle her zaman arasındaki mesafeyi dikkatli bir şekilde ayarlayan Âkif, şiirini de bu manada temiz tutabilmiştir. Çok açık bir şekilde siyasî olan şiiri, hiçbir gündelik siyasî emelin yedeğine verilmemiş, hiçbir siyasal çıkarın yanında yer almamıştır. Ama siyasî olmayı da en üstün şekilde başarmıştır. Onun siyaseti ise bütün bir toplumun hayrına olacak şeylerin söylenmesi, toplumsal sorunların çözümünde bir katkı olması esasına dayanmaktadır. Kişisel, hizipçi ve çıkarcı olmayan bir siyasal şiir örneği, Âkif'in eserinde cisimleşmiştir.

Gelenek-modernlik karşılaştırmasında yer yer modern tezlerle, modern bir söylemle ortaya çıkan ve geleneğin kimi yanlarını sert bir şekilde eleştiren Âkif, sanıldığının aksine ne teslimiyetçi bir edayla ortaya çıkmış bir modernist ne de kör bir inatla savunma yapan gelenekçidir. Gelenekten tümüyle ayrılmadığı gibi modernliğin de kapısında beklememektedir. Her iki düzleme de hayatla, hayatın akışıyla cevap vermeyi yeğlemektedir. Ama bağlı olduğu ideal ve iman ikliminden, ait olduğu zeminden taviz vermeden. Bu manada Âkif, belki kısmen sentezci sayılabilir. Geleneğin kimi yaşanma biçimleri üzerine eleştirel yaklaşan Âkif, özellikle bazı kavramların yanlış anlaşılması ve uygulanması konusunda hayli öfkelidir. Tevekkül, sabır, hurafe gibi kavramlar paralelinde ortaya çıkan yanlış pratikleri sert bir şekilde eleştirir. Aynı şekilde modernlik adına ortaya konan pratikler karşısında da aynı eleştirel tutuma sahiptir. Taklit, yabancılaşma, medenileşme gibi kavramların bir başka dün-

ya algısına yol açtığını gören Âkif, sıkı bir modernlik eleştirisi de yapabilmektedir. Hayatın akışında ortaya çıkan yeniliklere açık ama aynı zamanda kendini değişmez bir zemine rapt etmiş bir tutum, zannediyorum Âkif'in duruşunu ifade edebilmektedir. Bu yönüyle kendi şahsında ve söyleminde –açmazlar, yanlışlar, yanılgılardan tümüyle sıyrılamasa da– belli bir çizgiyi, belli bir istikrarı var etmiş durumdadır.

Ümitsiz bir şair midir Âkif, ümitsiz bir şiir mi yazmıştır? O denli eleştiri, uyarı, mesaj yüklüdür ki bu şiir, o denli toplumsal bozuluştan, savaşlardan, dağılmalardan, kopmalardan, yoksulluk ve düşüncesizlikten söz etmektedir ki, sanki ümidin bittiğini dile getirmektedir. İlk bakışta, yüzeysel bakışta bu görülebilir. Ancak böyle değildir. Şiir bir ümit için, büyük bir beklenti için vardır sadece. Bir ümit aşısı olsun diye vardır hem de. Umudun şiiridir Âkif'in şiiri, bir umut adamıdır, bir umut müjdecisidir Âkif. Ama o, gerçek ile ideal karşılaştırması yaparak bir ümit ortaya koymayı dener. Boş ve sahte rüyalarla, kof ümitlerle topluma seslenmez. Ümidin, umudun gerçekleşebilmesi için öncelikle yapılması gerekenleri bir bir sıralar. Yeniden diriliş, yeniden şahlanış olmaksızın bir ümidin doğmasının mümkün olmadığını acı acı haykırır. "Âmin Alayı" şiirinde geleceğin inşasından ve bu inşayı gerçekleştirecek gençlerden söz eder. Herkesi medrese yolunda, ilim yolunda yürüyen bu gençlere ve çocuklara selama durmaya davet eder. *"Siz ey heyâkil-i bî-rûhu devr-i mâzînin,/ Dikilmeyin yoluna kârbân-ı âtînin;/ Nedir tarîkını kesmekte böyle isti'câl?/ Durun, ilerlesin Allah için, şu istikbâl."* *Hakkın Sesleri*'nin bir bölümünde ise âdeta topluma ve millete ümit aşısı yapmaktadır. Mutlak surette ümitli olunması gerektiğini söyleyerek üzüntüden, yeisten, ümitsizlikten, korkaklıktan uzak durulmasını telkin etmektedir. Müşfik bir edayla, *"Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma"* demektedir. Okşayan bir ses vardır bu şiirde, kızan, eleştiren, bağıran, haşlayan bir ses değil. Çünkü ümidi anlatmaktadır, ümide koşturmaktadır toplumu. Zaten, ümitle birlikte bir nesilden, Âsım'ın neslinden söz etmesi ve bu nesle güvenmesi ne kadar ümitvâr olduğunu göstermektedir. Belki bedbin, bıkmış, yorulmuş bir şiirdir onun şiiri, ama asla ümitten yoksun değildir.

---

[1] Âkif'in hayatının tüm çizgileri için bkz. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, L&M Yay., İstanbul 2005; M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004.
[2] Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Dergâh Yay., İstanbul 1998, s. 23.
[3] Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yay., İstanbul 2005, s. 53.
[4] Orhan Okay, *Mehmed Âkif*, Akçağ yay., Ankara 1998, s. 53.
[5] Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, s. 14.
[6] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, s. 325.
[7] Orhan Okay, *Mehmed Âkif*, s. 16, 27.
[8] Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, s. 37.
[9] Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 46.
[10] Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 37.
[11] Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 41-42.
[12] Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, s. 12.
[13] Orhan Okay, *Mehmed Âkif*, s. 47.

VEFA TAŞDELEN

SAFAHAT'IN FELSEFİ YAPISI

Safahat'ın felsefi yapısı konusunda pek çok başlık açabiliriz. Kuşkusuz bunların en başında *Safahat*'ı felsefi açıdan incelemenin felsefi bir tavır olup olmayacağı tartışması gelir. Burada bu başlıklardan yalnızca birkaçına değinilecektir. Bu başlıklardan biri, "uygarlık felsefesi"dir. Âkif'in şiirleri bir uygarlık anlayışı üzerinde varlık kazanır. Âkif, şiirlerini yazarken bir uygarlık fikrinden hareket eder, bir uygarlık öngörüsü içinde bulunur. *Safahat*'ın zeminini bu uygarlık tasavvuru oluşturur. Burada da, başlıca Doğu uygarlığı (İslâm uygarlığı) ve Batı uygarlığı olarak adlandırabileceğimiz iki uygarlık biçimi ve teması ortaya çıkar. Şiirin dokusunu oluşturan, bu iki uygarlığın karşılaşması ve çatışmasıdır. *Safahat*'ın felsefi yapısı konusunda açılabilecek başlıklardan bir diğeri de Kur'an hermeneutiği, bir başka deyişle Kur'an'ın anlaşılması konusunda ortaya çıkar. Kur'an nasıl anlaşılmalıdır? Mevcut anlama biçimlerindeki sorunlar nelerdir? Müslümanların Kur'an'ı, anlamama mantığı üzerine, onu anlamadan okumalarının ne anlama geldiği ve hangi sonuçları doğurduğu, bütün bunların sonunda dinin nasıl hurafeye dönüştüğü, dinin kendi özünden uzaklaşarak bir söylenceye, mitolojiye, hurafeye nasıl dönüştüğü konusu söz konusu olur. Kur'an okumak nedir, anlamak nedir, Kur'an'ı okumak ve anlamak ne anlama gelir? Bütün bu konular, Kur'an hermeneutiği içinde yer alır.

1. Uygarlık Felsefesi

Âkif'in şiirleri baştan sona bir kültür, uygarlık ve din algısı üzerinde ortaya çıkar. Şiirlerde bu konularda bir tefekkür söz konusudur. Âkif, *Safahat*'ında bir medeniyet muhasebesi yapar. Doğu ve Batı medeniyetlerini, güçlü ve zayıf yönleriyle karşılaştırır, ileri ve geri yönleriyle ortaya koyar. Âkif'in şiirlerinden bir felsefe türetilecekse bu felsefe Doğulu toplumların geri kalmışlıkları, uyuşuklukları, tembellikleri karşısında, Âkif'in duymuş olduğu tepkiyi hesaba katmak, hatta bu tepkiden hareket etmek zorundadır. Doğu toplumları (bundan dar anlamda İslâm coğrafyasını anlayabiliriz) tembellikleri, cahillikleri, geri kalmışlıkları, ezilmişlikleriyle, Batı toplumları ise sömürgeci, ahlaksal değerlerdeki zayıflıkları, aynı zamanda çalışkanlık, bilim ve teknolojideki gelişmişlikleriyle öne çıkar. Bunun doğal sonucu olarak Doğu toplumları kendi tembellikleri içinde boğulurken, Batılı toplumlar bilimde, kültürde, sanatta alabildiğine ilerlemişlerdir.

Aydınlanma düşüncesinin ve Darwinizmin önemli kavramlarından olan ilerleme fikri, şöyle bir düşünce ve uygarlık tasarımı ortaya çıkarmıştır: İnsanlık gelişimini gerçek anlamda tamamlamış olan uluslar, Batılı uluslardır. Diğerleri evrim sürecinin ilkel aşamalarında bulunur. Aynı dönemde, zihniyet biçimleri üzerinde yapılan felsefi,

sosyolojik ve antropolojik çalışmalar da ileri sürdükleri "büyüsel-mitolojik", "dinî-teolojik", "bilimsel-pozitif" zihniyet biçimleriyle tinsel bir evrim anlayışı ortaya koyar. Yalnız biyolojik değil, tinsel evrim anlayışı da Batılı insanda dünyanın efendisi olduğu, eriştiği ileri "bilimsel-pozitivist" zihniyet biçimiyle diğerleri üzerinde egemenlik ve tasarruf hakkına sahip olduğu fikrini uyandırmıştır. Bunun sonunda da sömürgeleştirme ve istila olayları başlamıştır. Bu hareket, Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin istilası ve sömürgeleştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Sömürüyle gelen zenginlik, Avrupa'nın görkemini artırırken, geliştirdiği hümanist söylemlere karşın, bu uygarlığın etik ve insani yönünü tartışmaya açmıştır. Bu nedenle Âkif onun, çöküşe doğru, yıkılışa doğru gittiğini düşünür. Ulaştığı görkeme karşın, çöküşünü öngörmek, bu uygarlığın sömürgeci ve etik değerlerden yoksun oluşuna dayanır.

Âkif, Çanakkale Savaşı için yazdığı şiirde, Batı uygarlığına ait bir özellik üzerinde durur. Küçücük bir karaya binlerce gemiyle saldırmak, ona göre olsa olsa Avrupalı'nın işi olabilir. Bunda apaçık bir "vahşet" söz konusudur. *"Yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi"* der. Çanakkale'de kum gibi kaynayan bu medeni dünyanın insanları, medeniyetten oldukça uzak bir eylemin, bir vahşetin içindedirler aslında. Zira gökler ölüm indirmede, yer ölüm püskürmede, insanın el ayak, kafa göz gibi azaları havada uçuşmaktadır (s. 426). İslâm'ın uğradığı mağlubiyetten ve sömürgeleştirme hareketinden sonra, Türkiye topraklarının hâlâ bağımsız ve müstemleke olmadan yaşadığını söyler ve onun bekası için dua eder. Umudu yine bu topraklardadır. Bir kurtuluş hareketi, bir aydınlanma, bir inkılâp başlayacaksa yine bu topraklarda başlayacaktır (s. 188). "Âsım'ın Nesli" olarak adlandırdığı iyi yetişmiş, aklını, vicdanını, yeri gelince cesaretini ve gücünü iyi kullanan bu nesli, İslâm medeniyetinin umudu, kalbi olarak gördüğü bu toprakların bekçisi, koruyucusu ve ihya edicisi olarak görür.

Medeniyet konusunda söylenebilecek başka bir konu da şudur: Âkif'in "medeniyet" anlayışı, kavim (*ulus*) merkezli değil, millet merkezlidir. Aynı dine inanan kişilerin (bunlar çok farklı kavimlerden olabilir) oluşturduğu birliktir millet. Medeniyet, farklı kavimlerden gelerek bir millet olmuş kişilerin ürünüdür. Medeniyeti oluşturan, kavimleri bir kültür ve uygarlık çatısı altında bir araya getiren, dindir. Âkif, bu millet yapısı üzerinde durur ve Osmanlı'daki kavmiyetçi "çözülme" karşısında millet fikrini canlandırmaya çalışır. Kavmiyetçilik ona göre bir felaket ve basiretsizliktir, çözülme ve yıkım nedenidir, bir "kıyamet"tir (s. 461). Kavmiyetçilik, ayrımcılık (*tefrika*) anlamında, dinî duygunun dışındadır (s. 472).

2. Âkif'in Kur'an Hermeneutiği

Hemen belirmekte yarar var ki Mehmet Âkif, çıkışını Kur'an'dan, dinsel mesajdan alan bir kişidir. Dinî hassasiyet, sanatını ve düşüncesini baştan sona belirler. Âkif'in yaklaşımını "kutsal kitabı anlama" konusu etrafında ele alabiliriz. Açıkça söylemek gerekirse belki de bizim kültür coğrafyamızda olduğu kadar başka hiçbir kültür coğrafyasında bir kitap anlaşılmadan bu kadar çok okunmamıştır. Bu çok oku-

mayı, metnin mesajını anlama isteği değil, başlıca dört beklenti motive eder: (1) Ölülerin ardından onların ruhu için okuma, (2) sevap ve cennet beklentisi içinde okuma, (3) sihir, büyü ve muska yazımı için okuma, (4) müzikal bir metin olarak okuma. Âkif, bütün bunların karşısında durur. Ona göre Kur'an, ölülerin değil dirilerin kitabıdır, ölülere değil dirilere hitap eder. Onu okuyup anlayacak ve mesajıyla amel edecek olan dirilerdir (s. 170). Bu dört beklentinin içinde, okuyanın bizzat okuduğunu anlama, bir birey olarak ona muhatap olma tutumu yoktur. Kişi bu dört tutum içinde, Allah'ın kendisiyle konuştuğu, kendisine hitap ettiği ve bunun anlaşılması gereken bir şey olduğu hissinden uzaktır. Allah'ın kendisinden ne istediğini, söylediğiyle muradının ne olduğunu anlama, Allah ile arasında diyalog oluşturma gibi bir önceliği de yoktur. Âkif'in Kur'an hermeneutiği, kutsal metne muhatap bir birey olarak Allah'ın kendisinden ne istediğini, kendisine ne söylediğini anlama ve O'nunla arasında bir diyalog oluşturma konusu üzerinde yoğunlaşır. Bu bir "anlamını anlama" girişimidir. Kur'an'ın müzikal değer taşıyan bir sese dönüştürülmesi durumunda ya da çeşitli beklentilerle okumasında, "anlamını anlama" çabası söz konusu olmaz, böyle bir ihtiyaç hâsıl olmaz. İletişimin temelinde anlama ve anlam verme çabası vardır. Anlamadan iletişim olmaz. Anlamadan ilişki kurulmaz. Sevap kazanma amacına yönelik ya da geçmiş neslin ruhunu şad etmeye yönelik okunan âyetler, "anlama öncelikli", diyalog ve iletişim kurmaya yönelik bir okuma etkinliği değildir.

"Okuma"da "anlam"ın ve "anlama"nın ortadan kalkması, okumanın bunların dışında farklı amaçlara yönelmesi, anlaşılmayan bir kitaba, anlaşılmadık bir şekilde inanma, beraberinde "hurafe"yi de getirir. Âkif'in şiirlerinde ortaya çıkan mücadele alanlarından biri, halk içinde kendisine geniş bir taban bulan hurafeye dayalı inanma biçimidir. İslâm için İslâm'a zarar veren bir tutumdur bu. Cahil, tembel ve yozdur. Dini kendi hevesleri, kendi çıkarları, küçük hesapları uğrunda kullanmaktan geri kalmaz. Dini, kendi zevkine, kendi keyfine uydurur (s. 128-129). Bu durumda şair, doğru olanı yanlış olandan ayırmak için "hakiki İslâm", "hakiki dindarlık" gibi terimler kullanır. *"İslâm'ın ancak namı kalmış Müslümanlarda"* der. Yenilgilerin, çözülüşlerin, yozlaşmaların, yıkılışların temelinde bu vardır. Bu yüzdendir "hüsrân-ı millî" (s. 324). Âkif, "anlama öncelikli" Kur'an hermeneutiğinde (bunun için tefsir çalışmaları da yapmıştır) vahyi, hurafeden arındırma çabası gösterir. O, cahillikle dinin bir arada bulunamayacağını, din gelince cahilliğin gideceğini, cahillik gelince dinin hurafeye dönüşeceğini en iyi anlayan kişilerden biridir. Bu fikri *Süleymaniye Kürsüsünden* başlıklı şiirinde vurgular. Bunu, bir zamanlar rasathanelerin evi durumunda olan Semerkant'ta yaşanan bir olayı örnek vererek açıklar. Burada hurafenin egemenliğiyle gelişen cehalet, bağnazlık ve batıl inanç, ay tutulmasının bile şeytan işi olarak algılamasıyla sonuçlanmıştır. Ve çoluk çocuk, kadın erkek binlerce kişi dümbelek çalarak dökülmüştür sokaklara şeytanı kovmak, korkutmak için (s. 168). Bu durum, gökleri incelediği için, Allah'ın gazabını celp edeceği gerekçesiyle bir zamanlar yerle bir edilen Kandilli Rasathanesi için de geçerlidir. Kur'an'ın anlaşılmadan okunması so-

nucunda sağduyu dengesini yitirir, aklıselim mağlup olur; bu şekilde dinî algıda yozlaşma kendine alabildiğine verimli bir toprak bulur. Hurafe, bir zihniyet biçimidir. Âkif'e göre bu zihniyet biçimi sadece çarşı pazarda değil, ülkenin eğitim yuvası olan medreselerde de egemendir (s. 163). Dinî algıya hurafenin karışması sonunda, din ve Tanrı tasavvurunda batıl inanışlar oluşur. Âkif, *"Allah'a değil, taptığın evhâma dayandın"* derken (s. 469), hurafeye dayalı Tanrı tasavvuruna gönderme yapar. Bu yanlış tasavvur, gündelik hayatta ataletle tevekkülün birbirine karışması, tevekkül açısından ifadesi güç bir tembelliğin ve yozlaşmanın ortaya çıkması şeklinde kendini gösterir. Oysa gerçek tevekkül, "azimden sonra" gelir. Şaire göre, insanların bizzat yapmaları gereken işi, çalışmayı, Allah'a havale etmeleri, imanın ileri bir derecesi değil, olsa olsa ileri derecede iman eksikliğiyle açıklanabilir, Tanrı'ya inanmakla değil, onu kendisine kul yapma isteğiyle açıklanabilir (s. 268). Böylece tembelliğin, cahilliğin, yozluğun, batıl inancın adı, din olur. Bütün bunlar, dinin anlaşılmamasının, gerçek özünün açığa çıkarılamamasının bir neticesidir (s. 469-470). Gerçek dindarlık, dinin ve vahyin anlaşılmasıyla olacaktır.

Âkif'in Kur'an hermeneutiğinde anlama (*fehm*), yalnız kuramsal (*nazarî*) değil, aynı zamanda pratik (*amelî*) bir boyut da taşır. Yalnız bilmeyle değil, eylemeyle de ilgilidir. Anlamak demek, yaşamak demektir, uygulamak demektir. Kuram ve uygulama, anlama ve eyleme (*ilim* ve *amel*) arasındaki uygunluk, Âkif'in Kur'an hermeneutiğinde ve eğitim anlayışında önemli bir yer tutar. Doğru anlama, hayatı düzenleyen, tanzim eden, geliştiren, güçlendiren bir durumdur. Kuramsal bilgi kendi başına yetersizdir, asıl olan pratiktir, eylemdir, bilginin yaşamda karşılık bulmasıdır (s. 184). Bu açıdan bakılınca, anlamadan okuma, gerçek anlamda bir okuma değildir. Anlamadan eylemde bulunma gerçek anlamda eylemde bulunma değildir. Anlamadan yaşama gerçek anlamda yaşama değildir. Anlamadan inanma gerçek anlamda inanma değildir. Anlamadan bilme, gerçek anlamda bilme değildir. Anlamadan ahlaklı olma, gerçek anlamda ahlaklı olma değildir. Bilme ve anlama; erdemin, inancın, eylemin, yaşamın sahiciliğini, özünü oluşturur. Gerisi özünü kaybetme, sahteleşme ve hurafeleşmeden ibarettir.

3. Toplum ve Ahlak Felsefesi

Âkif, çöküşün önüne geçebilmek için, Kur'an'ı anlamanın yanında başka konularda da görüşler öne sürer. Bunların başında toplumsal yapının yeniden tanzimi gelir. Toplumsal hayatın tanziminde, bilim ve teknolojiye (*fen*) önemli görevler düşer, ancak bunların temelinde ahlaksal tutum vardır. Doğruluk, dürüstlük, adalet, güçlü aile bağları gibi değerler, toplumsal yapının temelini oluşturur. Adalet, tepeden tırnağa devletin ve toplumun her kademesine egemen olduğunda sağlıklı bir toplum yapısından söz edilebilir. Âkif, özellikle yöneticilerin adalet ve adaletsizliği üzerinde durur. Buna göre, toplumsal yapının düzeni, öncelikle lider konumundaki yönetici, aydın ve din adamlarının adaletli, erdemli ve örnek davranışlarıyla tesis edilecek, iş-

lerlik kazanacaktır. Kadının sosyal hayattaki konumunun iyileştirilmesi de, söz konusu düzenlemenin önemli bir parçasını oluşturur (s. 175). Sarhoş, işsiz, eğitimsiz kocaların baskısı ve şiddeti altında yıldırılan, sindirilen, âdeta toplumsal hayattan silinen kadınlar, Âkif'in şiirlerinde sağduyunun, vicdanın sesi olarak ortaya çıkarlar. Âkif bu sorunun çözümünde eğitimi öne çıkarır. Kadının toplumsal hayattaki konumunun yeniden tanziminde, eğitim ilk adımı oluşturur.

Âkif, bir kaos ve çözülüş döneminde yaşar. Yurdun her tarafı alev alev yanmakta, istila edilmekte, isyanlar ve beraberinde dehşet verici olaylar yaşanmaktadır. *"Vatan namına bir kabristan"* kalmıştır geride ve bu durum karşısında derin bir karamsarlığa, üzüntüye kapılan şair, bu cinayetleri işleyenlerin şahsında sözde medeniyeti, vahşiliğinden ötürü lanetler (s. 198). *"Medeniyet denilen maskara mahlûku görün:/ Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!"* "Medeniyet", ona göre önce parçalamak sonra da yutmak isteyen düşman bir güçtür (s. 198). Âkif, sık sık bir "uyku" durumundan söz eder, uykuya daldığımızı, uykunun ölüm ve helak olduğunu söyler (s. 218). Şiirlerini uyanışa vesile olması için yazar. Çöküşü, çözülüşü ve gerilemeyi cehaletin, tembelliğin ve hurafenin tecellisi olarak görür. Dinî algının ve pratiğin, yeniden tanzimi üzerinde durur. Uyanış, öncelikle cehaletten kurtuluş, hurafeden kurtuluş, tembellikten kurtuluştur. Kurtuluş, bir uyanıştır. Aklı ve bilimi rehber kabul eder. Ama hiçbir zaman dini dışarıda bırakmaz. Âkif'in "inkılâp" fikrinde din, bilim ve teknoloji uyum içindedir. Dini kendi özünden uzaklaştıran ve uykunun asıl nedenini oluşturan hurafelerden, batıl inanışlardan, yoz geleneklerden arınma, aydınlanmanın temelini oluşturur. Âkif bunun "nasıl" olacağını da gösterir: Ahlaksal değerleri koruyarak ve geliştirerek olacaktır. *"Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;/ Veriniz hem de mesâinize son sür'atini. / Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız; / Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin..."* (s. 187).

Âkif'in medeniyet, uygarlık, bilim ve sanat anlayışı bu mısralarla özetlenebilir. Bu fikri, Japonya örneğiyle açıklar. Japonları terbiye ve ahlaklarından dolayı sever. Fenne olan düşkünlüklerini över. Fen yalnız onlara fen olarak girmiştir, değerlerini, ahlak ve terbiyelerini bozan bir durum olarak değil. Batı'nın modası, âdetleri, yaşama biçimi bu ortam içinde kendine yer bulamamıştır (s. 171). Bu tür bir inkılâp, toplumu eğitecek aydınlar sayesinde gerçekleşebilir. Toplumdaki aydınlarını, bilim ve fikir adamlarını, halkın önünden giden, ellerindeki ışıklarla kalabalığın yolunu aydınlatan kişiler olarak görür. Bu kişiler, bedendeki baş, akıl ve göz gibidir. Kurtuluş fikrinin gerçeğe dönüşmesinde aydınlara, düşünürlere büyük görevler düşer. Başkalarının peşinden yürüyen, kendi aydınlarını yetiştiremeyen toplumlar, önlerini göremezler, helak olurlar. Âkif, bu nedenle, aydınları kurtuluş reçetesi olarak, uyarıcılar olarak görür. Kendi amacı da bir uyanış ateşi yakmaktır: Bu ateşin Türkçesi şudur: *"Ey milleti merhûme, sabah oldu uyan!"* (s. 206). Zaman zaman ümitsizliğe kapıldığı, karamsarlığa düştüğü de olur. Ama ümitsizliğin inançla bağdaşmadığını da bilir (s. 465). Burada bir ışık görür. Manevî dünyanın büsbütün çökmediğini düşünmek de

ümidini güçlendirir. Bunu ağaç eğretilemesiyle açıklar. Dallar, yapraklar, hatta gövde gitmiştir ama kökler hâlâ topraktadır. İşte bu onu ümitvâr kılmaktadır. Topraktaki kökler bir gün her şeye rağmen yeşerecektir (s. 443). Bunu sağlamanın yolu, Batı'nın âdet, moda ve alışkanlıklarını öykünmek yerine, yüzyıllar içinde geliştirdiği bilim ve teknolojiyi iyice öğrenip transfer etmektir. Bu başarıldığında inkılâbın gerçekleşmesi yönünde sahici adımlardan biri atılmış olacaktır.

İnkılâbın ayaklarından birini bu transfer (s. 443), diğerini de zihinsel yapıyı hurafeden arındırmak oluşturacaktır. Bu ümitle beslenen şair, mücadeleyi elden bırakmaz. Hayatı anlamlı kılan şeyin, mücadele içinde olmak olduğunu düşünür. *"Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak"*, yılgınlık göstermek, onur kırıcı bir durumdur (s. 209). Uyarılarını yaparken, sanki baygınlık geçiren, bilincini yitirmiş bir kişinin başında onu kendine getirmek ister gibidir: *"Ey dipdiri meyyit! «iki el bir baş içindir», / Davransana... Ellerde senin, baş da senindir!" "Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma."* Olup bitenler, vatanın ve insanların durumu, şairin vicdanını o derece yaralar ki *"Yâ Rab bu uğursuz gecenin yok mu sabahı?/ Mahşerde mi hîçârelerin, yoksa felâhı!"* diye serzenişlerde bulunur (s. 213). Her bir mısraı, "Bu durumdan nasıl kurtulabiliriz, bu çöküşün önüne nasıl geçebiliriz, nasıl uyanabiliriz" temel sorusu içinde anlam kazanır. Dolayısıyla onun şiiri baştan sona bir cevap denemesidir ve öncelikle bu bağlam içinde anlamlıdır.

Sonuç

Âkif, insan öldüğünde geriye eserinin kalacağını söyler. Eser vermek, bir üretimde bulunmaktır, bu insan olmanın gereğidir (s. 500). Aynı zamanda *Safahat* için uğrunda ömrünü harap eylediğini söyler (s. 495). Bu çabanın felsefi boyutunu, İslâm uygarlığının düştüğü çöküntüden kurtararak ihya etme çabası oluşturur. Uygarlık fikrinde, Batı uygarlığına ağır eleştiriler getirse de aslında bir Doğu-Batı sentezinden yana gibi görünmektedir. Batı'nın bilimi, sanatı, teknolojisiyle Doğu'nun etik ve manevî değerlerinin sentezidir bu. Bu özlemini, "Berlin Hâtıraları" başlıklı şiirinde de görebiliriz (s. 330), Japonya konusundaki değerlendirmelerinde de (s. 171). Batı uygarlığının bilimde, teknolojide, toplumsal hayatı tanzimde gösterdiği başarı onu bir konuda ümitlendirir. Zira bilimin, teknolojinin ve gelişmenin milliyeti yoktur, bütün insanlara aittir (s. 187). İslâm uygarlığı bu değerlere sahip çıktığında, onları benimsediğinde, üretir duruma geldiğinde ve kendi maneviyatıyla birleştirdiğinde üstün bir düzeye erişecektir. Bütün bu gelişmelerin sağlanabilmesi için öncelikle zihniyette bir dönüşümün sağlanması gerekir. Bu zihniyet dönüşümü de dinin yeniden, yeni baştan anlaşılmasıyla gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

Ersoy, M. A. (1977). *Safahat*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ŞABAN SAĞLIK

MEHMET ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDEKİ HİKÂYE UNSURLARI

"Hikâye hâlimizin aynıdır, değil mi?.."
"Hikâye bizleri te'yide en güzel düstur..."
Mehmet Âkif

Hikâye Unsurları

Hikâye Unsurları ifadesiyle bir metni yazılı ya da sözlü olarak hikâye hâline getiren unsurlar kastedilir. Kompoze (birleşik) bir sanat olan hikâye, birtakım parçaların bir sanatçının ustaca birleştirmesiyle (kurgulamasıyla) oluşur. Hikâye sanatındaki bu unsurların her biri "dil"le varlık kazanır. Yani her bir hikâye unsuru, öncelikle dilin farklı kullanılmasının bir sonucudur. Dilin hikâye unsurlarını ihtiva etmesi, kelime ve cümlelerin yapı ve anlam açısından yazar tarafından farklı şekillerde kullanılmasına bağlıdır.

Hikâye unsurlarının en başında belirli bir "olay (vak'a)" gelir. Uzunluğu kısalığı anlatana/yazarına göre değişen, ancak hikâyenin olmazsa olmazı olan olay, –Aristo'nun tarifiyle söylersek– başı, ortası ve sonu olan ve birbirine eklemlenen eylemler ve durumların oluşturduğu bütünlüklü bir yapıyı ifade eder. Yani bir şekilde başlayan, bir şekilde devam eden ve bir şekilde sona eren vaka ve durumların toplamı "olayı" meydana getirir. Bu yönüyle bir gazete ya da televizyona haber konusu olan her "bütünlüklü eylemler toplamı" için de "olay" kavramını kullanabiliriz. Hatta yaşadığımız bir hadise ya da geçmişte olup biten ve daha sonra hâtıra olarak naklettiğimiz bütünlüklü eylemler toplamı da birer olaydır.

"Olay" kavramı da birtakım unsurlardan oluşur. Eğer bir olaydan söz ediliyorsa mutlaka o olayı yaşayan "birileri" vardır. Buna "şahıslar" diyelim. Şahıslar söz konusu olayı belirli bir ortamda ya da mekânda (mekânlarda) yaşarlar. Buna "mekân" diyelim. Söz konusu olay belirli zaman dilimi içinde cereyan etmiştir. Buna da "zaman" diyelim. Böylece "olay" kavramının, "kişiler", "mekân" ve "zaman" gibi temel unsurları ihtiva ettiği görülmektedir.

Bu yönüyle "olay" kavramı, hikâye sanatında sadece bir "malzeme" (konu) durumundadır. Hikâye sanatında bu temel unsura, "anlatıcı (bakış açısı)", birtakım alt başlıklarla "kurgu" ve "tema (fikir)" gibi unsurlar da ilave edilir. Şöyle de ifade edebiliriz: Hikâye yazarı gerçekte yaşanmış da olsa, yaşanmamış da olsa herhangi bir olayı malzeme olarak seçer. Bu olayı anlatan ve anlatırken belirli bir niyet doğrultusunda yorumlayan bir figür seçer. Bu figüre "anlatıcı" denir. Anlatıcı söz konusu olayı aktarırken belirli bir tavır seçer. Anlatıcının söz konusu tavrı için de "bakış açısı" diyebi-

liriz. Anlatıcı, olayı aktarırken kronolojik bir sıra takip etmeyebilir. Kendince bir düzen veya sıralama içinde olup biteni aktarır. Mesela olayda önce olanı, anlatıcı sonra aktarabilir. Veya olayı anlatmaya sondan başlayıp önce olanları en son anlatabilir. Sonuçta anlatıcı, söz konusu olayı kendi seçtiği bir düzen ve sıralama içinde aktarabilir. Olay arasına başka unsurlar yerleştirebilir vs. Anlatıcı, olayı aktarırken olayı yaşayan kişileri tasvir, tahlil, iç monolog ve bilinç akışı gibi teknikleri kullanabilir. Yine anlatıcı, kişiler arasındaki münasebetleri kendi aktarabileceği gibi, "diyalog"lar yoluyla da verebilir. Aynı şekilde anlatıcı, olayın mekânını da tasvir edebilir. Anlatıcı olup bitenleri aktarırken olaylara ayrıntılı yer verebileceği gibi, olayların kimini atlayabilir; kimini özetleyebilir; kimine de ana hatlarıyla yer verebilir. Daha önce değindiğimiz gibi, kimi olayların da kronolojik akışını bozabilir; yani ileri ve geri dönüşlerle olup biteni aktarabilir. Hikâye sanatında bütün bunların adı "kurgu"dur.

Yazar anlatıcıya olayı belirli bir bakış açısı ve belirli bir kurgu düzeni içinde anlattırırken kendi niyeti doğrultusunda okuyuculara bazı mesajlar (fikirler) da vermeyi düşünür. Anlatıcı olup biteni aktarırken gerek bakış açısıyla gerekse olayların arasında yaptığı yorum ve hüküm verme şeklindeki açıklamalarla bazı fikirleri (mesajları) açıkça veya ima yoluyla okuyucuya sezdirir. Buna "tema (fikir)" diyelim.

Bir olayın aktarımında eğer bu unsurlara yer verilirse işte o anlatı, "hikâye"leşmiş olur. Söz konusu unsurların azlığı ya da çokluğu hikâyenin kurmaca değeriyle ilgilidir. Şayet, hikâye unsurları fazlaca kullanıldı ise o anlatı için "kurmaca" diyebiliriz. Ancak aynı unsurlar gerçek olayların aktarımında da –az veya çok– kullanılabilir. Bu durumdaki anlatılar için de "tahkiye" kavramını kullanabiliriz. İşte kısaca açıklamaya çalıştığımız bütün bu "olay", "anlatıcı (bakış açısı)", "kişiler", "zaman-mekân", bütün alt unsurlarıyla "kurgu", "dil ve üslup" ve "tema" gibi unsurlar için genel anlamda "hikâye unsurları" diyebiliriz.

Edebiyatımızda yazdığı şiirlerde hikâye unsurlarına geniş olarak yer veren şairlerden biri de Mehmet Âkif'tir. *Safahat*'taki şiirlerin hemen hemen tamamında hikâye unsurları çokça kullanılmıştır. Bu yazıda Âkif'in şiirlerindeki hikâye unsurları üzerinde duracağız.

Mehmet Âkif ve Hikâye (Tahkiye)

Mehmet Âkif, şiirlerinde hikâye unsurlarını çokça kullanır. Acaba Âkif neden hikâye unsurlarına çokça yer verir? Bu konudaki referansları ve kaynakları nelerdir? Şiir yoluyla hikâye anlatma formu olan "manzum hikâye" nedir? En önemlisi Âkif neden hikâye anlatma ihtiyacı hisseder? Şair hikâyeye neden çok önem verir? Ona göre hikâye nedir ve unsurları nelerdir? Şimdi bu sorular çerçevesinde Mehmet Âkif'in hikâye sanatıyla ilişkisine değinelim.

Âkif'in Hikâye Kaynakları

Mehmet Âkif'in sadece şairlik yönü yoktur. O aynı zamanda usta bir nesir yazarıdır. Yayımladığı *Sebîlü'r-Reşâd* ve *Sırât-ı Müstakîm* adlı dergilerde yazdığı maka-

leler bunun en büyük ispatıdır. Aynı zamanda bilinçli bir din âlimi olan Âkif, kısaca çok yönlü bir şahsiyettir. Ancak, şairin en büyük cephesi şüphesiz edebiyatçılığıdır. Eşref Edip'e göre Mehmet Âkif'in, Şark edebiyatına olduğu kadar Garp edebiyatına da büyük bir vukufu vardı. Ekseriya cebinde Fransızca bir eser bulundurur, vakit buldukça da okurdu. Âkif, özellikle Fransız romancısı Aleksandre Dumas'yı çok beğenir. Kısa kısa hikâyeleriyle meşhur olan Şeyh Sa'dî ile Aleksandre Dumas'yı birbirine benzeten Âkif, ne zaman birini okusa diğerini hatırlamaktadır.[1]

Âkif sadece Aleksandre Dumas ve Sa'dî'yi okumamıştır? Orhan Okay, Âkif'in tesirinde kaldığı değil de, okuduğu yazarlara dikkat çeker. Buna göre Âkif, Doğu'dan *Muallakât* şairleri başta olmak üzere, İbn-i Fâriz, Hâfız, Mevlânâ, Feyzî-i Hindî, Fuzûlî ve İkbal'i de okumuştur. Âkif Batı'dan da Shakespeare, Milton, Rousseau, Victor Hugo, Lamartine, Anatole France, Ernest Renan, Musset, Daudet ve Emile Zola'dan da bazı eserleri severek okumuştur. Bunların bazısını orijinalinden okumuştur. Orhan Okay'a göre illa da etkilenme denilecekse Doğu'dan Şeyh Sa'dî'nin, Batı'dan da Emile Zola'nın adı anılabilir.[2] Geleneksel millî realizmimizin hikâyecisi olan Âkif, Tolstoy'dan da sitayişle bahseder.[3]

Kaynakları böylesine geniş olan Âkif, bu isimlerden bizzat ikisinin üzerinde durur. Biri Dumas, diğeri ise Sa'dî'dir. Âkif, Dumas ve Sa'dî konusunda şunları söyler: "Bu ikisini hep yan yana düşünürüm. Sa'dî'nin küçük hikâyeleri beni saatlerce düşündürür. Dumas Fils'in bir mukaddimesini okuduktan sonra Sa'dî'deki sanat sırrını anladım. Demek ki, büyük hikmetler söylemek için uzun vakalar yazmaya lüzum yok. Hani her gün görülen şeyler var, hani hiç dikkat etmeyiz, bunlardan öyle nâmütenâhî mevzular çıkar ki..."[4] Âkif, *Âsım* şiirinde de Sa'dî'den şu şekilde bahseder: *"Ben ki Attâr ile Sa'di'yi okur, hem severim; / Başka vâdîleri tutturmuşlara ancak söverim."* (s. 343)[5]

Aleksandre Dumas'nın Fransa, Sa'dî'nin İran için yaptığını Âkif de Türk toplumu ve Müslüman milletler için yapmıştır. Sadece Türkiye'de gördüklerini değil, gezdiği memleketlerdeki izlenimlerini de anlatan Âkif, anlatmaya değer çok geniş bir malzeme yığınına sahiptir. Bu yazının ilerisinde de değineceğimiz gibi şair, gözleriyle görmediği hiçbir şeyi anlatmaz. *"Ne anlatmışsa görmüştür."* Dolayısıyla Âkif'in, hikâyelerdeki kişileri kurgularken başvurduğu kaynak kendisinin de içinde yaşadığı çevredir. Anlattığı her şeyi yakından tanıdığı insanlardan veya gezip dolaştığı yerlerden seçer. Böylece cemiyetin her kesiminden insanlar; bunlar arasında cereyan eden bir hikâye; nüansları kaçırmayan bir dikkat ve şuurlu bir seleksiyon; arkasından da insanı şaşırtacak sonuçlar; ezelî hikmetler vs. Âkif'in hikâyelerini oluşturur. Bu, "Sa'dî tarzı" adı verilen ve "hikâyeden hikmete" şeklinde formüle edilebilen bir yaklaşımdır.[6]

Mithat Cemal Kuntay, Âkif'in manzum hikâyelerinin Alphonse Daudet'den izler taşıdığını söyledikten sonra, şairin üç sebepten Alphonse Daudet'ye benzediğini belirtir: 1) Avam-perverlik (halkı sevme); 2) Fecâyi'-i insaniyete (insanlık facialarına) karşı tatlı tatlı ağlayan bir göz; 3) Rezâil ve nâkıs-ı beşeriyete (insanların rezillikleri

ve kusurlarına) karşı acı acı gülen bir dudak.[7] Mithat Cemal Kuntay, Daudet'nin *Jack* adlı romanının Âkif'i etkilediğini ve Âkif'in bu romanı da *Safahat*'a soktuğunu söyler.[8] Mithat Cemal'in söylediklerini doğrulayan Âkif şunu söyler: *"Seyfi Baba'daki fener tasviri benim değil ki, Daudet'nindir."*[9]

Türk ve Müslüman toplumlarında gördüklerini, sahip olduğu birikimle ve yukarıda kısaca açıkladığımız şahsiyetlerin etkisiyle kaleme alan Âkif, *Safahat*'ındaki şiirlerin büyük bir bölümünde "manzum hikâye" denilen bir edebiyat türünün örneklerini vermiştir. Burada "manzum hikâye" hakkında kısa bir bilgi vermekte fayda görüyoruz.

Manzum Hikâye

Esas itibarıyla manzum hikâyelerin Türk edebiyatında XI. yüzyıla kadar uzanan köklü bir geleneği vardır. Tanzimat öncesinde bu türün en yaygın formu mesnevilerdi. Bu yazıda üzerinde duracağımız manzum hikâye ise, esas itibarıyla edebiyatımıza Servet-i Fünûn döneminde girmiştir. Bu manadaki manzum hikâyeler, konu, kişiler, çevre ve zaman gibi unsurlar bakımından mensur hikâyelerden farksızdır. Yalnızca daha hisli, etkili ve ders verici (şiirsel) olaylar seçilir. Fazıl Gökçek'in de belirttiği gibi, bir metinde "olay", "zaman ve "mekân" unsurları varsa o metin şiir formunda da olsa, hikâye (tahkiye) olarak da yorumlanabilir.[10]

Tanzimat'tan sonra Muallim Naci ve Tevfik Fikret'e gelinceye kadar şiir söylemek zahmetli bir işti. Türk şiirini bu zahmetten kurtaran Âkif'tir.[11] Manzum hikâyelerin üslubunda şiirsellik hâkimdir. Bizim edebiyatımızda bu türün başarılı örneklerini Tevfik Fikret, Mehmet Âkif ve Beş Hececi bazı şairler vermiştir.[12]

Manzum hikâye bir bakıma "nesrin misyonunu şiire yüklemek" şeklinde de ifade edilebilir. Bu durum, Servet-i Fünûn'un poetik tavrının bir boyutudur. Bu tavır, şiirden imgeyi kovup onun yerine "tasvir"i koymayı hedefler. Âkif'te de bu anlayışın yansımaları görülür.

Manzum hikâye, genellikle bir menkıbenin, kıssanın veya fıkranın vezin ve kafiye kullanılarak anlatılmasına verilen addır. Mesela Orhan Veli Kanık, Nasrettin Hoca fıkralarını "manzum hikâye" şeklinde yazmıştır. Aslında "nesir" özellikleri daha fazla olan manzum hikâyelerde vezin, kafiye ve bazı edebî ve özlü söyleyişler, metne ister istemez bir "şiirsellik" katmaktadır. Ancak, manzum hikâye şiirden çok nesre yakındır. Manzum hikâye ile başlı başına şiir olan "öykü-şiir"leri birbirlerine karıştırmamak gerekir.[13]

Manzum hikâyeye yakın bir diğer şiir türü, dramatik şiirdir. Hareket, olay anlamına gelen dram kelimesinden de anlaşılacağı gibi, dramatik şiirde trajik ve komik olaylar şiir formunda aktarılır. Bu açıdan bakınca, içinde uzun ya da kısa bir hikâye anlatılan mesneviler, destanlar, hatta manzum masallar ve menkıbeler de birer manzum hikâye örneğidir.

Bizim edebiyatımızda da örnekleri görülen manzum hikâyeler, bir anlatım biçimi olarak Mehmet Âkif'te çokça görülür. Bu yüzdendir ki Mehmet Kaplan'a göre

Âkif'in *Safahat*'ı âdeta muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana da benzer.[14] Acaba Âkif, neden böyle bir anlatım biçimini tercih etmiştir?

Âkif Niçin Hikâye Yazmıştır?

Öncelikle belirtelim ki, sanatta beşerî fayda arayan Âkif, bu arayışının bir sonucu olarak manzum hikâyeye başvurur. Şair, *Sebîlü'r-Reşâd*'da, edebiyat hakkında 8 (sekiz) maddelik bir kişisel manifesto yayımlar. Bu manifestonun 4. ve 5. maddeleri şöyledir: *"4) Biz edebiyattan ahlâkî, içtimâî bir fâide bekleriz. Bizim içtihadımıza göre edepsizliğin başladığı yerde edebiyat biter: 5) İçtimâî dertlerimizi dökmek, yaralarımızı açıp göstermekten çekinmeyiz. Meramımız kendimizi değil, maskaralıklarımızı maskara etmektir."*[15] Mehmet Âkif'in manzum hikâyelerinin arka planında bu ilkeleri bulabiliriz. "Tahkikat-ı Edebiye" başlığı altında *Servet-i Fünûn*'un 1919'da yayımladığı bir ankete de katılan Âkif, yöneltilen soruya *"Nazımla, bugün yürümek istediğim gaye, rezâil-i içtimâiyemizi ortaya koyup, halkı bunlardan nefret ettirmeğe çalışmaktır. Zaten şiire Sa'dî mesleğini taklid ile başlamıştım..."*[16] cevabını verir.

Farklı zamanlarda dile getirdiği bu görüşlerden Âkif'in neden hikâye yazmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü o, gördüğü problemlere çözüm bulmak için büyük çabalar harcar. Bu konuda elden gelen her şeyi yapar. Hikâye yazmak da bunlardan biridir. Türü ne olursa olsun Âkif, yazdığı her bir metinde belirli bir "mesaj verme" çabası içinde görülür. Himmet Uç'a göre *Safahat*'ın mesajı, ağırlıklı olarak manzum hikâyelerde görülür.[17] Mesaj veren kadar mesajı alan da önemlidir. Yani Âkif, toplumun da duyarlı olmasını istemektedir. Onun mesajını ancak "hisli yürek" sahipleri anlayabilir. *"Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa"* (s. 2) diyen şair, böylece kimleri muhatap aldığını belirtmiş olur.

Mehmet Âkif, uzun uzun anlattığı şeyler için "Hasbihâl" adlı şiirinde "destan" sözünü kullanır. Yani şaire göre, yazdığı manzum hikâyeler aynı zamanda birer "destan"dır: *"Verdiyse melâl dâstânım"* (s. 47) mısrasından bunu anlayabiliriz. Şair ne zaman bunalsa veya daralsa, destan anlatır gibi hadiseler anlatır: *"Eşvâkıma dar gelir de eb'âd, / Eyler fikrim fezâlar icâd"* (s. 44). Şair bazen öyle şeyler görür veya hisseder ki, âdeta onları anlatmakta aciz kalır: *"Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım."*(s. 2). "Hasbihâl" şiirinde bu konuda ayrıca şunu da söyler: *"Tasvîr değil o zevki, hatta / Mümkün olamaz tasavvur asla"* (s. 46). Dolayısıyla "Hasbihâl" şiirini de Âkif'in hikâye poetikası olarak değerlendirebiliriz.

Sadece hikâyeye (manzum hikâye) değil, yazdığı diğer türlere de Âkif'in bu görüşlerini teşmil edebiliriz. Acaba Âkif, hikâye için neler düşünüyor?

Âkif'e Göre Hikâye

Mehmet Âkif, edebiyatın teorik yönüyle de ilgilenmiş ve bu konuda yazılar yazmıştır. Mesela "İcat, Mevzu" ve "Muhayyileyi İşletmek" adını taşıyan yazılarında, kendi eserlerini nasıl yazdığı hakkında ipuçları vermektedir. Bu yazılar aynı zamanda genç sanatçılara ders mahiyeti taşımaktadır.[18]

Şair için işin en başında "konu bulmak" gelir. Âkif'e göre icat, yani konu bulmak, fikrin en önemli cephesidir. Üzerinde yeterince düşünülmeyen, hakkında fikir üretilmeyen bir konuda yazı yazmak çok zordur. Asıl zorluk, yazmak değil, yazmaya başlamadan önce yazılacak mevzu hakkında herhangi bir şey hissetmemektir. İyi anlaşılmayan bir konunun anlatılması da mümkün değildir.[19] Âkif'e göre, konu bulunduktan sonra sıra onun nasıl işleneceğine gelir. Bu konuda şair "Plan" adlı iki yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Âkif, özellikle yazmadan önce plan yapılmasını ve plansız yazılmamasını tavsiye eder. Ona göre "nâzım" nizama koyan, düzenleyen demektir. Bu bakımdan "nâsir"den farklıdır. Bir eser önce enine boyuna düşünülüp tasarlanmalı, başlangıcı nasıl olmalıdır ve sonu nasıl gelmelidir hesap edilerek muntazam bir şekilde tertip ve tanzim edilmelidir. Plan işte budur. Güzel bir planın bir edebî eserin temeli olduğuna inanan Âkif, bütün ayrıntıları tasarlanmış bir planın dışına çıkmanın mümkün olmaması gerektiği kanaatindedir. Çünkü bir defa ipin ucu kaçırıldı mı artık konuya, dolayısıyla esere hâkim olmak mümkün olmayacaktır. Âkif'e göre, evvelce planını güzelce tertip etmeyen bir edip için eserinde sükût muhakkaktır. Kim planını iyi çizmiş, ne söyleyeceğini, ne yapacağını kestirmiş ise muvaffakıyet onundur.

Parça parça güzelliklerin değil de fikir ve mana bütünlüğü içerisindeki manzumelerin peşinde olan Âkif, Batılı ediplerin bizim ediplerden ileri olmasını da, plan fikrine bağlar. Ona göre bizim eski edebiyatımızda plan fikri yoktur. Âkif için Batı edebiyatından istifade edeceğimiz en mühim meselelerden birisi de plan fikridir.[20]

Mehmet Âkif, önemli bir hikâye unsuru olan "tasvir"e de büyük önem verir. Şair tasviri şöyle tanımlar: *"Gözümüzle görebildiğimiz mahsûsâtı bize gösterebilecek yahut hariçte vücudu olmayan ihtisasatı duyurabilecek melekeye tasvir derler. (...) Tasvir üç türlü olur. Birincisinde edip bir müstensih ressam tavrı takınarak tersim edeceği levhayı aynen alır; kendisinden hiçbir çizgi ilave etmez. İkincisinde o levhayı olduğu gibi çizmeyerek gerek ilave gerek tayy suretiyle yer yer tadilat icra eder. Üçüncüsünde ise tasvir edeceği şeyi olduğu gibi göstermek tarafına hiç yanaşmayarak, onu evvelce kendisi bambaşka bir nazarla bambaşka bir şekilde gördükten sonra öylece gösterir. Yani başkalarının gördüğü gibi değil, kendisinin görmek istediği gibi göstermeye çalışır."*[21] Bu üç tasvir tarzından sanatçı hangisini seçmeli? Âkif'e göre bu soruya sabit bir cevap verilemez. Bunu tamamen konunun niteliği ve sanatçının zevki tayin eder. Bir de seçilen edebî tür hangi tasvir tarzının seçileceğini tayin eder. Mesela şiirde, –nesirde olduğu gibi– ayrıntılı tasvire yer vermek doğru değildir.[22]

Mehmet Âkif, eski edebiyatımızı değerlendirirken, "tasvir eksikliği"nden söz eder: *"Eski şâirlerimizin hiç ehemmiyet vermedikleri, âdeta şâirliğe münâfî gördükleri bir meslek varsa, o da mahsûsâta ait tasvirlerdir. Eski devirlere ait şâirler (...), Garb'ın âsâr-ı edebiyesine bigâne kalmasalardı, bugün bizim de elimizde tasvire dair güzel eserler bulunurdu. (...) Edebiyatımızın tasvir hususunda bu kadar geri kalmasına bizde resmin fıkdanı da sebep gösterilebilir."* [23]

Mehmet Âkif, *Safahat*'ında yer alan bazı şiirlerinde de hem sanat görüşünü hem de hikâye unsurları hakkındaki görüşünü dile getirir. Mesela "Tevhit Yahut Feryat" adlı şiirinde trajedi (öykü) felsefesi yapar. Dolayısıyla Âkif'in hikâye anlayışının ayrıntılı ifadesini bu şiirde bulabiliriz. Şiirden bazı mısralar: *"Yâ Rab, bu nasıl âlem-i lebrîz-i garâib! /.../ Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında? / Bir sahne ki milyarla oyun var üzerinde! / Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşiyyet; / Eşhâsı da bâzîçe-i âvâre-i kudret! /..../ Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet; / Ancak, görülen vak'aların hepsi hakikat. / Hem öyle vekâyi' ki temâşâsı hazindir, / Âheng-i tarab-sâzı bütün âh ü enîndir! /.../ Teşhîr ile şöhret kazanan sahne-i dünyâ / Gelmez mi İlâhî sana bir kanlı temâşâ?"* (s. 13-15).

Âkif, sanat görüşünü ifade eden "– *Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim... / İnan ki; her ne demişsem görüp de söylemişim. / Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek: / Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek!"* (s. 212) mısralarına da Dördüncü Safahat'ta yer verir. *Fatih Kürsüsünde* şiirinde de şöyle bir mısra vardır: *"Hikâye hâlimizin aynıdır, değil mi?..."* (s. 253). *Berlin Hatıraları*'nda da Âkif, *"Hikâye bizleri te'yide en güzel düstur."* (s. 304) mısrasıyla hikâyeyi nasıl değerlendirdiğini dile getirir.

Âkif, "Seyfi Baba" adlı şiirinde de sanatına ilişkin yorumlar yapar. Mesela Seyfi Baba'nın fakir evini tasvir ettikten sonra şunu söyler: *"Şair olsam yine tasviri olur bence muhal / O perişanlığı derpiş edemez çünkü hayal"* (s. 63) Şair, '*Safahat*'ta şiir yok hikâye var' anlamında da şu mısralara yer verir: *"Safahat'ımda, evet şi'r arayan hiç bulamaz; / (...) Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!"* (s. 139)

Yazdığı manzum hikâyelerde hep gerçekleri dile getirmesi; gerçeklerin ise hep acı ve trajik olması yüzünden şair, "Mehmet Ali'ye" başlıklı şiirinde şu mısra ile üzüntüsünü dile getirir: *"Bir hoşça sadâ duymadı benden hele yurdum."* (s. 446). Durum böyle de olsa şair, hikâye yazmayı âdeta bir görev telakki etmiştir. Âkif, yazdığı manzum hikâyelerde yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz "hikâye unsurları"na nasıl yer vermiştir?

Âkif'in Şiirlerindeki Hikâye Unsurları

Öncelikle belirtelim ki Âkif, *Safahat*'ında yer alan metinlerini "şiir" formunda yazmıştır. Bu metinlerin şiirsel değeri de oldukça yüksektir. Ancak bu şiirlerin arasına serpiştirdiği hikâye (tahkiye) unsurlarının oranı da oldukça yüksektir. *Safahat*'ta yer alan şiirlerin hepsi şüphesiz hikâye değildir. Bu şiirlerin kimisinde hiç hikâye unsuru yer almaz. Hikâye unsuru taşıyan şiirlerde de yer yer şiirsellik daha ağır basar.

Âkif'in hikâye unsuru taşıyan şiirlerinde şöyle genel bir yapı vardır: Şair ilk önce genel bir manzara ya da mekân tasviri yapar. Daha sonra bu tasviri yapılan manzara ya da mekân üzerinde yaşanan küçük çaplı bir olay aktarılır. Bunu şöyle de formüle edebiliriz: "Tasvir + olay". Bu da Âkif'in manzum hikâyelerinin genel yapısını oluşturur. Mithat Cemal Kuntay, *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde "*Safahat* Hakkında Notlar" üst başlığı altında, Âkif'in şiirleri hakkında yazdığı değerlendirme yazıların-

da, "metnin şiir kısmı" ve "metnin hikâye kısmı" ifadelerine yer vermek[24] suretiyle bu tespitimizi teyit eder. Ali Ekrem Bolayır ise, Âkif'in şiirlerinin genellikle "tasvir" ve "tahkiye"den ibaret olduğunu söyler. Gerek tasvirde gerekse tahkiyede hâkim olan üslup özelliği ise tabiiliktir.[25]

Hikâyelerini genel anlamda böyle bir yapı üzerine inşa eden şair, bu yapının içini de daha başka unsurlarla süsler. Mesela, bu hikâyelerde hem tiyatro hem de hikâye için önemli bir teknik olan "diyalog"lara bolca yer verir. *Safahat*'ın pek çok yerinde, manzum hikâyelerin yer almadığı pek çok yerde şair, "diyaloglara" yer verir. Herhangi bir meseleyi orada bulunan kişilere tartıştırır. Bunları da hikâye unsuru olarak ele alabiliriz. Mithat Cemal Kuntay, edebiyat eserinde muhaverenin (diyaloğun) öneminin tasvir mertebesinde olduğunu söyler. Ona göre edebiyata diyaloğu sokan kişi Âkif'tir. Hatta Âkif'ten sonra bu vadide bir başkası da çıkmamıştır. Hatta Âkif, Türk şiirine diyaloğu sokmakla büyük bir inkılap bile yapmıştır.[26] Diyaloglar dışında Âkif, şiirlerinde bazı kıssa ya da Sa'dî'den ve Mevlânâ'dan alınan küçük hikâyelere de yer verir. Âkif ayrıca *Safahat*'ında bilinen bazı fıkraları da hikâye şeklinde anlatır. Hatta bilinen bazı hikâyeleri de yeni bir anlam yüklemek suretiyle yeniden aktarır. Bunlar da birer hikâye unsurudur. Âkif, şiirlerinde çoğu zaman tiyatro tekniklerini ve terimlerini de kullanır: Mesela "Firavun ile Yüz Yüze" şiirinde şunu söyler: *"Hayâtının değiversem birinci perdesini."* (s. 468)

Genel anlamda bakacak olursak Âkif, Henry James gibi tiyatro ve resim sanatının etkisinde modern bir hikâyecidir. *Safahat*'ta yer alan manzum hikâyelerde de vaka, şahıslar, mekân, mesaj, tasvir, dramatizasyon, diyaloglar ve monologlar gibi hikâye unsurları kullanılmıştır.[27]

Âkif'in Şiirlerinin Hikâye Unsurları Açısından Genel Durumu ve Tasnifi

Âkif'in hikâyelerini iki ayrı başlık altında inceleyebiliriz. Biricisi, bilinen manzum hikâye formuna uyan hikâyeler; diğeri ise kıssa, fıkra ve anekdot vs. tarzındaki hikâyelerdir. Bu durum aynı zamanda şairin hikâyelerini tasnif denemesidir. Şimdi bu manzumeleri hikâye unsurları açısından genel olarak değerlendirelim.

A) Manzum Hikâyeler

Olay/Vak'a:

Âkif, *"Elverişli bulduğumuz her mevzuyu yazacağız. Hele içtimâî dertlerimizi dökmekten, yaralarımızı açıp göstermekten hiç çekinmeyeceğiz. Bundan maksadımız birtakım zavallıların zannettiği yahut zannettirdiği gibi milleti ele, düşmana karşı maskara etmek değildir. Meramımız maskaralıklarımızı maskara etmektir."*[28] derken, hikâyelerinde nasıl ve ne tarzdaki olaylara yer verdiğini açıklamış olur. İyi bir gözlemci olan şair, başta çocukluk hâtıraları olmak üzere, bilhassa sokakta ve dış dünyada gördüğü olayları tahkiye eder. Bu yüzdendir ki hikâyelerindeki vakalar genellikle hareketlidir. Fakat yorumlar olayları durgunlaştırır, statikleştirir.[29]

Mesela "Fatih Camii" şiirinde anlatıcı, otuz yıl önce Fatih Camii'ne gelişini hatırlar. Hikâyede anlatıcı, 8 yaşında iken babasının kendisiyle kardeşini camiye götürüşünü aktarır. Babanın yalnız çocuklara bir şartı vardır: Eğer camiye geleceklerse yaramazlık yapmayacaklardır. Anlatıcı camiye gelince hasırların üstünde koştuğunu ve çok zevk aldığını belirtir. Bu arada anlatıcı camide başkalarını da görür. Özellikle beyaz sarıklı bir adam ve bu adamın, biri oğlan biri kız iki çocuğu da anlatıcının dikkatini çeker. Bu çocuklar oldukça mutlu bir şekilde babalarının yanında camiye gidip gelirler. Bütün bunları izleyen anlatıcı da çok mutludur ve aradan yıllar geçse de otuz yıl önce yaşadıklarını hiç unutmaz.

"Hasta" şiirinin başında *"Vak'a Halkalı Ziraat Mektebi'nde geçmişti"* (s. 7) şeklinde bir cümle vardır. Bu okulda öğrenci olan ve verem hastası olan bir genç vardır ve ağır hastadır; neredeyse ölmek üzeredir. Doktor, çocuğun okulda ölmesinin sıkıntı yaratacağını düşünür. Okul müdürü de aynı kanaattedir. Doktorla müdür çocuğu okuldan uzaklaştırma gayreti içindedir. Bütün bunları anlayan çocuk Gureba Hastanesi'ne gidip orada ölmek ister: *"...beni tâ, / Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki: Gurebâ, / –Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada– / Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada!"* (s. 11)

"Küfe"de, okumak istediği hâlde, babasının ölümü sebebiyle okuyamayan Hasan adlı bir çocuğun dramını görürüz. Geçimini, sırtında "küfe"yle taşıdığı yüklerden aldığı paralarla temin eden adam ölür. Geride karısı ve iki çocuğu kalır. Kadın (anne) sokakta çalışmayacağına göre, aileye bakma görevi 12-13 yaşlarındaki Hasan'a düşer. Hasan ise tıpkı akranları gibi zabit mektebinde okumak istemektedir. Ancak çalışıp ailesine bakmak zorunda oluşunu kabullenemez. Bu yüzden babasının küfesini parçalamak ister. Anlatıcı, çocuğu küfeyi tekmelerken görür. Ona nasihatte bulunur, fakat Hasan ne anlatıcıyı ne de annesini dinler. Hatta, Hasan anlatıcıya saygısızlık bile yapar. Ancak anlatıcı buna aldırmaz. Sonuçta Hasan, baba mesleği hamallığı sürdürmek zorunda kalır. Anlatıcı onu küfenin altında yük taşırken görünce bir kere daha üzülür.

"Durmayalım" adlı şiirde durmamanın, sürekli gayret edip çalışmanın önemi vurgulanır. Anlatıcı, âdeta karşısındaki birine nasihatte bulunur. Yani şiirde anlatıcının sesi daha çok çıkmasına rağmen, "ben" ve "sen" arasında bir diyalog var gibidir. Anlatıcı ile muhatabı arasındaki diyalog, öykünün çerçevesidir. Anlatıcı diyalog anında Şeyh Sa'dî'den bir küçük hikâye anlatır. Buradaki muhatap da muhtemelen Sa'dî'nin hikâyesindeki "tembel adam"dır. Sa'dî'nin hikâyesinde şöyle bir vak'a anlatılır: Bir kafileyle tehlikelerle dolu bir çölde yolculuk yapılırken yolculardan biri çok yorulduğu için geri kalır ve uyur. Kafile de onu bırakır. Geride kalan yolcu uyanınca bir de bakar ki tek başına kalmış. Her türlü tehlikenin kol gezdiği çölde yalnız kalmanın korkunçluğunu düşünen yolcu, pişman olsa da bir ölüm kalım savaşının içinde olduğunu anlar ve o anda kafileden ayrılmakla kendine nasıl bir kötülük yaptığını idrak eder. Dolayısıyla o yolcu tembelliğinin kurbanı olmuştur.

"Hasır" adlı manzumede ise Yunus Emre'nin *"Bir garip ölmüş diyeler"* mısrası ile başlayan şiirindeki anlama uygun bir hikâye anlatılır. Yoksul ve kimsesiz bir ka-

dın vardır. Bu kadın uzun süre hasta olarak yataklarda kalır ve sonunda ölür. Öyle ki kadının kefen parası bile yoktur. Mezarcı onu kefene değil de bir "hasıra" sararak defneder. Anlatıcı bu olaya şahit olur ve çok üzülür.

"Meyhane" adlı manzumede ise bir aile faciası anlatılır. Alkolik ve kumarbaz bir adam vardır. Bu adamın annesi, karısı ve iki çocuğu sefil, perişan bir şekilde yaşamaya çalışırlar. Adamın karısı hasta olmasına rağmen çalışmaktadır. Kızı, babasının kötü namı yüzünden evde kalmıştır. Oğlu ise aidatını ödeyemediği için yatılı okuldan kovulmuştur. Adamın annesi ise bütün bunlara sadece üzülen çaresiz bir yaşlıdır. Adamın karısının artık dayanacak gücü kalmamıştır. Bu kadın sonunda kocasının bulunduğu meyhaneye gelir. Amacı olup bitenleri kocasına anlatıp onun evine sahip çıkmasını istemektir. Ancak, meyhaneye gelince kocasından hakaret görür. Meyhanedeki diğer sarhoşlar da kadını aşağılarlar. Hatta meyhanedeki diğer sarhoşların tahrikleriyle adam karısını orada boşar. Bütün bunları duyan kadın meyhanede düşer bayılır.

"Mezarlık" şiiri ise bir kesit öyküsünü andırır. Şiirde, anlatıcı bir mezarlığı ziyaret eder. Burada bir ana ile oğlunu görür. Oğul, muhtemelen babasının mezarı başında Kur'an okumaktadır. Anlatıcı bunu olumlu bir davranış olarak görür ve oğlun bu tavrını öven yorumlar yapar. "Bayram" şiiri de bir kesit hikâyesidir. Anlatıcı bir bayram günü, insanları izlemektedir. O sırada bir ihtiyar kadının yanında ağlayan bir kız çocuğu görür. Yetim olan bu çocuk, parası olmadığı için salıncağa binememektedir. Anlatıcı araya girerek, salıncakçıdan sevabına yetim kızı da salıncağa bindirmesini ister. Salıncakçı da kabul eder.

"Selma" adlı şiirin başında Selma için *"Hemşirezâdemdir. Dört yaşında öldü"* (s. 48) şeklinde bir not vardır. Dolayısıyla bu manzumede Âkif, yaşanmış bir olayı aktarır. Selma, Âkif'in yeğenidir. Çocuk hastalanır ve ölür. Selma'nın daha önce de dört kardeşi ölmüştür. Anne (Âkif'in kız kardeşi) perişandır. Anneanne ise hem kızına hem de ölen torunlarına üzülür. Âkif (anlatıcı) de onları teselli eder.

"İstibdad" adlı şiirde ise II. Abdülhamit devrinde geçen bir istibdat öyküsü anlatılır. Hikâyede ilk önce ayrıntılı olarak istibdat devri tasvir edilir. Daha sonra da bu dönemden bir kesit (öykü) aktarılır. Aktarılan bu öykü şöyledir: Başlarında zalim bir paşa bulunan bir grup inzibat bir mahalleye baskın düzenler. Baskından önce mahalle çok canlı ve neşelidir. Baskınla birlikte mahallede bütün ışıklar söner. Etrafa bir sessizlik ve korku çöker. İnzibatlar bir adamı yaka paça tutup zorla götürürler. Adamın karısı ise kocasının masum olduğunu haykırmaktadır. Oysa o adamın bir oğlu şehit olmuştur; diğer oğlu ise sürgündedir. Kadının feryatları bir işe yaramaz. Adam götürülür ve kadın da bayılır. Bütün bunları izleyen anlatıcı ise bir şey yapamamanın ezikliği içinde acı çekmektedir.

"Hürriyet" adlı şiir ise "İstibdad" adlı şiirin devamıdır. "İstibdad" şiirinde "Bir gün evvel" şeklinde bir ifade yer alıyor. Bu, geçen bir günü değil de bir önceki devri ifade eder. "Hürriyet" şiirinin başında ise "İki gün sonra" ifadesine yer verilmiş. Bu ifade ise II. Meşrutiyet'in ilanını işaret ediyor. Dolayısıyla "Hürriyet" şiiri, istib-

dat döneminden sonra başlayan ve adına "devr-i hürriyet" denilen zamanın başlangıcını anlatmaktadır. Bu manzumede ilk önce, ülkede istibdat devrinin bittiği anlatılır. Herkes sokaklara dökülmüş, bir zulüm devrinden kurtuldukları için âdeta bayram (Hürriyet bayramı) yapmaktadırlar. Bu genel manzara (uzam) içinde küçük bir olay tahkiye edilir. Babası Yemen'de sürgün olan bir çocuk da bu bayramı kutlamaktadır. Büyükbaba ise (bu adam bir önceki şiirde inzibatlar tarafından yaka paça götürülen adamdır) sürgün oğlunun da bu manzarayı görmesini arzulamaktadır: *"Döndü bir-denbire sîmâsı, duran ihtiyarın. / Ne için ağladı? Bilmem. Şunu duydum yalınız: / – Âh bir kere gelip görse Yemen'den babanız!..."* (s. 82)

"Koca Karı İle Ömer" şiirinde ise İbn-i Abbas'tan bahsedilen bir muhabbette, bu büyük sahabeyi herkesin bildiği üzerinde mutabakata varılır ve Abbas'ın Hz. Ömer'le ilgili olarak naklettiği bir hikâye anlatılır. İbn-i Abbas'ın ağzından aktarılan hikâyede, torunlarına bakmak zorunda kalan yaşlı bir kadının dramı hikâye edilir. Bu kadının Hz. Ömer'le yaşadığı ilginç olay, her tarafı ibret kokan bir hikâye olarak ta günümüze kadar gelmiştir. Olay şöyledir: Hz. Ömer halifeliği zamanında, bir gece şehri gezmektedir. Yanında da İbn-i Abbas vardır. Gezi devam ederken bir ağlama sesi duyarlar. Bakarlar ki yaşlı bir kadın su içinde taş kaynatmaktadır. Evinde yiyecek bir şey yoktur. Yaşlı kadının torunları iki gündür hiçbir şey yememişlerdir. Çocuklar o sebeple ağlamaktadırlar. Yaşlı kadın taş kaynatarak çocukları oyalamaktadır. O çocukların anne ve babası da yoktur. Hz. Ömer olanları görünce çok üzülür. Üstelik yaşlı kadının sitemleri de Ömer'i çok etkiler. Ömer hemen hazineye gelir ve bir çuval unu kendi sırtına alıp yaşlı kadınının evine getirir. Eliyle yemek yapar ve çocuklara yedirir. Kadına da maaş bağlar.

"Dirvâs" şiiri ise bir "rivayet-hikâye"dir. Şiirde Şam'da geçen bir hikâye nakledilir. Hikâyeye "rivayet-hikâye" dememizin sebebi, şiirin *"Derler ki..."* kelimesiyle başlamış olmasıdır. Hikâyede şöyle bir olay anlatılır: Şam yakınlarında müthiş bir kuraklık ve kıtlık olur. Bu felaket tam üç yıl sürer. Halk perişandır. Bu insanlar Şam'da oturan Halife Hişâm'a dertlerini anlatmak isterler. Ancak dertlerini anlatacak Dirvâs adlı çocuktan başkasına da güvenmezler. Dirvâs, halifeye gelerek dertlerini etkileyici bir şekilde ve yaşından beklenmeyecek bir olgunlukla anlatır. Çocuğun hikmet dolu konuşması halifeyi etkiler. Halife de halka yardım eder.

"Köse İmam" şiiri ise bir çerçeve hikâyedir. Metinde, iki hikâye düzlemi vardır. Biri, anlatıcının dostu Köse İmam'ın ziyaretine gidişi; diğeri ise bu ziyarette kocasını Köse İmam'a şikâyet eden mağdur bir kadının öyküsüdür. Anlatıcının Köse İmam'ı ziyareti ekseninde gelişen öykü, hâl-hatır sorma biçimindedir. Metindeki asıl hikâye, kocası tarafından mağdur edilen kadına aittir. Bu hikâyedeki olay şöyledir: İhsan isminde bir sarhoş, sürekli olarak karısını dövmektedir. Bunun sebebi ise İhsan'ın yeniden evlenme isteğidir. İhsan, dinin dörde kadar evlenme müsaadesi verme durumunu kendine mesnet yapar. Kadın çaresiz kalınca, kocasını Köse İmam'a şikâyet eder. Köse İmam da İhsan'la tartışır ve ona bazı tavsiyelerde bulunur. Hatta Köse İmam, İhsan'ın karısını boşamasına da engel olur.

Anlatıcı (Bakış Açısı):

Âkif, tarafsız bir gözlemci değildir. Olayların sıcaklığını ruhunda hissettiği gibi, okuyucusuna da hissettirir. Hikâyeleri bu açıdan topluma farklı noktalardan tutulmuş bir ayna gibidir. Hepsi birlikte bir devrin romanıdır. Her hikâye sosyal bir romanın epizodudur.[30] Âkif'in hemen hemen bütün manzum hikâyelerinde "birinci şahıs anlatıcı" vardır. Bazı çerçeve hikâyelerde anlatıcı değişse de, değişen anlatıcı da olup bitenleri birinci şahıs olarak nakleder. Bu anlatıcının sahip olduğu bakış açısı ise çok çeşitlidir. Burada birkaç hikâyeden örnek vermek faydalı olacaktır.

Mesela "Fatih Camii" şiirindeki anlatıcı, otuz yıl önce yaşadıklarını hiç unutmayan, o yılları hasretle anan bir bakış açısına sahiptir. Anlatıcı bunu *"hâtırât-ı lâtif"* (s. 5) olarak adlandırır. "Hasta" şiirindeki anlatıcı da olup bitenleri kendisi aktarmaktan çok, olayı diyaloglarla sunar. Anlatıcı her şeyi gözler önüne serercesine şiirde bolca diyaloğa yer verir. Bu anlatıcı, hasta çocuğun durumuna üzülen ve doktor ile müdürün insafsızlığına ve acımasızlığına kızan bir bakış açısına sahiptir. Bu durum şiirde çocuğun ağzından şöyle ifade edilir: *"Merhamet bilmeyen insanlara bak, yâ Rabbi, / Koğuyorlar beni bir sâil-i âvâre gibi."* (s. 10). "Küfe" şiirindeki anlatıcı ise olayın geçtiği mahalleyi ayrıntılı olarak tasvir eder. Dramını aktardığı kişiye acıyan anlatıcı, okumak isteyip de okuyamayan çocuklara sahip çıkmayan devlete de sitem eder. Çocuğun öyküsünden hareketle fikir değeri yüksek açıklamalar yapar. Anlatıcı bu hikâyede de kendisi çok konuşmaz; diyaloglara yer verir.

"Meyhane" hikâyesi ise birinci şahıs anlatıcının gözlemleri biçiminde anlatılır. Anlatıcı, ilk önce meyhaneyi tasvir eder. Bu tasvirde anlaşılması zor olan bir dil kullanır. Tasvir kısmını okurken âdeta okuyucuyu kasavet basar. Bu, dışarıdan bakanların gözünden meyhanenin sıkıcı ve zarar verici işlevinin bir ifadesidir. Anlatıcı bu tasvirden sonra bir akşam sokak sokak gezdiğini ve sonunda bir meyhanede gördüklerini anlatır. Bir tiyatroyu andıran hikâyede bolca diyaloglarla olup bitenler gözler önüne serilir. Anlatıcı gördüklerini yorumlamadan aktarır ve âdeta yorumu okuyuculara bırakır. "Selma" adlı manzum hikâyenin anlatıcısı da birinci şahıstır. Manzumede Âkif, kendi adını da anar: *"Sarıldı boynuma annem, girince ben içeri. / Diyordu ağlayarak: – Görme, Âkif'im çocuğu!"* (s. 48). Olay, ailesinin içinde yaşandığı için, anlatıcı ister istemez herkesi teselli eden bir bakış açısıyla olup biteni aktaracaktır. "İstibdad" hikâyesindeki birinci şahıs konumunda olan anlatıcı, sadece olanları yorumlar ve bol bol eleştiri yapar. Acı çeken insanlara açıkça destek verirken, onlara acı çektiren istibdat yönetimine de ağır eleştirilerde bulunur. Gördüğü haksızlıklar karşısında anlatıcı hikâyenin sonunda şunu söyler: *"Benim de bitti nihâyet tahammülüm, tâbım; / Boşandı seyl-i dümû'um, boşandı a'sâbım. / Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!"* (s. 80).

Kişiler:

Âkif'in manzum hikâyelerinin en dikkat çeken özelliği, bu hikâyelerdeki şahısların çokluğu ve çeşitliliğidir. Şair, gerçek şahıslara ve dostlarına da hikâyelerinde yer

vermiştir. Âkif, bazı hikâyelerinde kendine de bir hikâye kahramanı olarak yer verir. Hatta Âkif, *Safahat*'ında gerçek şahısların yaşadıklarını da hikâye şeklinde nakleder. Yani Âkif'in hikâyelerindeki kişilerin çoğu gerçektir.

Âkif, pek çok dostundan da hikâye ve fıkralar dinlemiştir. Dinlediği o kıssa ve fıkralara da hikâye unsuru olarak yer verir. Mesela İstanbul Bakırköy'de oturan Emrullah Efendi'den dinlediği "Eşek ve Semer" hikâyesine *Âsım* bölümünde yer verir. Âkif'in yakından tanıdığı Dülger Hasan Baba diye biri vardır. Bu zat İstanbul'un Yüksek Kaldırımı'nın ilerisinde Odabaşı semtinde oturur. Seyfi Baba Dülger Hasan Baba'dır.[31] Köse İmam da, Âkif'in hayatta tanıdığı gerçek bir insan olan Ali Şevki Hoca'dır. Âsım, Köse İmam'ın oğludur ama, gerçek hayatta böyle biri yoktur. Âkif'in genç dostlarından, yakın yıllara kadar hayatta olan bir Hafız Âsım vardır. Bazıları bu isim benzerliği sebebiyle iki Âsım'ın aynı kişi olabileceği şüphesine düşmüşlerdir. Âkif'in Hafız Âsım'ı tanıması, *Safahat*'ın altıncı kitabı olan *Âsım*'ın neşrinden çok sonradır.[32]

Eşref Edip, Mehmet Âkif'ın çıkardığı *Sırât-ı Müstakîm* adlı derginin Rusya'da da okunup tanındığını; çok takdir topladığını belirtir. Rusya'daki Müslümanlar üzerinde büyük tesirler uyandıran bu dergi, ayrıca oradaki Müslüman aydınlar tarafından da ilgiyle takip edilmektedir. Daha önce Türkiye'ye gelen bu aydınlardan Abdürreşit İbrahim, Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Ayaz İshaki gibi yazarlar da *Sırât-ı Müstakîm*'de makaleler yazmışlardır.[33] Burada geçen Abdürreşit İbrahim, İkinci *Safahat*'ta anlatılan ve Süleymaniye Camii'nde vaaz veren kişidir. Dolayısıyla o da gerçek bir kişidir. *Âsım* bölümünde anlatılan bir hikâyede de Hüseyin Kazım Kadri'nin çiftlik kurma konusundaki gayretleri anlatılır. Bu hikâyede Recâizâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid Tarhan'ın da adları geçer (s. 395-402). Âkif, "Hasta" adlı hikâyesindeki çocuk için de şu bilgiyi verir: *"Halkalı Ziraat Mektebi'nden, cenup vilâyetlerinden gelmiş bir çocuk vardı: Ahmet.. "Hasta" bu Ahmet'ti."*[34]

Âkif, eşyaları da kişileştirir. Mesela Seyfi Baba hikâyesinde "fener", bakış açısı görevini üstlenen bir kişi gibi sunulmuştur. Olup bitenler zaman zaman onun dilinden anlatılır. Mesela Fatih Camii şiirinde camiye de bir kişilik verilmiştir.[35] Kısaca Âkif, fakir ve orta hâlli tabakayla münasebet hâlinde bulunan, orta hâlli yaşayan, ama elit olarak fikir üreten ve yaşadığı toplumun problemleriyle alakadar olan bir insandır. Hikâyelerinde her kesimden insan olduğu gibi, özellikle seçilen şahıslar fakir ve orta hâlli insanlardır. Hikâyelerine vali, öğretmen, fikir ve sanat adamlarını aldığı gibi, attar, üzümcü, kahveci, meyhaneci gibi meslek erbabını da almıştır. Tiplemede, karakter veya şahıs seçiminde kişileri gördüğü şekilde, olduğu gibi yansıtır. Onları toplumdan hikâyelerine taşırken, belli fikrî maksatlar için dejenere etmez. Topluma ideolojik maksatlarla tip sokuşturmaz, toplumdan tipler alır.[36]

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Mehmet Âkif'in manzum hikâyelerinde çok farklı çevrelerden çok farklı kişiler yer alır. *Safahat*'ı bu açıdan değerlendirdiğimizde, bir Türkiye fotoğrafı gördüğümüzü rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu konuda şu örnekleri verebiliriz:

Mesela "Fatih Camii" şiirinde yer alan hikâyede başta anlatıcı (Âkif) olmak üzere, onun babası ve kardeşleriyle beyaz sarıklı adam ve o adamın iki çocuğu vardır. Camii cemaati ise dekoratif kişilerdir. Şiirde kişi tasvirleri de vardır: *"Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak; / Vücûdu zinde, fakat saç, sakal ziyâdece ak; / Mehîb yüzlü bir âdem..."* (s. 5).

"Hasta" hikâyesinde ise başta hastalıklı çocuk olmak üzere, anlatıcı, doktor, okul müdürü, okul görevlileri ve çocuğun öğrenci arkadaşları gibi zengin bir şahıslar kadrosu vardır. Baş kişi olan çocuk hikâyede şöyle tasvir edilir: *"Bir uzun boylu çocuk... Lâkin o bir levha idi! / Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedî: / Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri; / Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri. / O şakaklar göçerek cepheyi yandan sıkmış; / Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış! / Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-ı şebâb! / O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!"* (s. 7-8). Şiirde geçen şu mısralarda ise çocuk ailevi durumunu tanıtır: *"Kimsesiz bir çocuğum, nerde gider yer bulurum? / Etmeyin, sonra sokaklarda perişan olurum! / Anam ölmüş, babanın bilmiyorum hiç yüzünü; / Kardeşim var, o da lâkin bana dikmiş gözünü:"* (s. 10).

"Küfe" hikâyesinde ise baş karakter Hasan'dır. Anlatıcı ve Hasan'ın annesi de ikinci dereceden şahıslar olarak yerini alır. Bunlar dışında hikâyede adı geçen veya figüran olarak yer alan başka kişiler de vardır. Bunlar arasında Hasan'ın kardeşi, Hasan'a okursa yardımcı olacağını söyleyen komşunun gelinini, Hasan'a yük taşıtan yaşlı adamı, anlatıcının küçük kızını ve Hasan'ın imrenerek baktığı elli civarında okul öğrencisinin adını anabiliriz. Hasan'ın isyanı kendi ağzından şiirde şöyle aktarılır: *"...Bayramda komşunun gelini: / «Hasan, dayım yatı mekteplerinde zâbittir; / Senin de zihnin açık... Söylemiş olaydık bir... / Koydı mektebe... Dur söyleyim» demişti hani? / Okutma sen de hamal yap bu yaşta beni!"* (s. 19). Anlatıcı da hamal küfesi altındaki Hasan'ı şu sözlerle anlatır: *"Şu var ki, yavrucağın hâli eskisinden elîm: / Cılız bacaklarının dizden altı çırçıplak... / Bir ince mintanın altında titriyor, donacak! / Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer! / Düğümlü, alnının üstünde sâde bir çember / Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad; / Nazar değil o bakışlar, dümû-i istimdâd. / Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık; / On üç yaşında buruşmuş cebîn-i sâfı, yazık!"* (s. 19-20).

"Hasır" adlı hikâyede baş kişi yoksul kadındır. Bu kadının yanında onu defneden mezarcıyı da bir diğer şahıs olarak zikredebiliriz. Bunların dışında anlatıcı ile onun attar dostu da hikâyede işlevsellikleri olmayan şahıslardır. Hikâyede ayrıca attar dükkânına gelen müşteriler de figüratif şahıslardır. Yoksul kadını anlatan bazı mısralar şöyledir: *"Hayâtı bir yığın âlâm olan zavallı kadın, / Hasırdan örtüsü dûşunda hufreden indi... / Enîn-i rûhu da artık müebbeden dindi."* (s. 25). "Meyhane" hikâyesinin baş kişisi ise bir kadındır. Bu kadının İffet adlı bir kızı, yatılı okuldan kovulan bir de oğlu vardır. Aynı zamanda evde bir de kayınvalidesi vardır. Bu kişiler dışında hikâyede ayrı bir kategoride değerlendirilmesi gereken anlatıcı ve meyhanedeki sarhoşlar yer alır. Meyhanenin sahibi Dimitri adlı bir Rumdur. Şiirde yanında oğluyla beraber meyhaneye gelen kadın şu sözlerle anlatılır: *"Dikildi ağzına baktım, açık du-*

ran kapının, / Fener elinde bir erkek, yanında bir de kadın. / Beş on dakika süren bir düşünceden sonra, / Kadın da girdi o zulmet-serâ-yı menfûra. / Gözünde ebr-i te'essür, yüzünde hûn-i hicâb, / Vücûdu ra'şe-i nâ-çar-ı ye's içinde harâb..." (s. 32).

"Mezarlık" manzumesindeki kişiler ise anlatıcı başta olmak üzere ana ile oğuldur. Metinde ana ile oğul şu mısralarda anlatılır: *"Gözüm, uzaktaki bir medfenin ayak ucuna / Çöküp ziyaret eden, bir çocukla bir kadına / İlişti. Sonra biraz yaklaşınca, iyiden iyi / Tezâhür eyledi: Baktım çocuk «Tebâreke»yi / Kemâl-i vecd ile ezber tilâvet eylemede; / Yanında annesi gözyaşlarıyla dinlemede. / Zemîne ra'şe verirken neşâid-i melekût, / Ne manzaraydı İlâhî, o makber-i mebhût?"* (s. 39).

"Selma" hikâyesinde ise başta Âkif'in (anlatıcının) kendisi olmak üzere, annesi, kız kardeşi ve Selma adlı çocuktan oluşan bir şahıs kadrosu vardır. Hikâyede ayrıca adı anılan Selma'nın ölen dört kardeşi ve eve gelip giden doktorlar ve aile dostları da dekoratif şahıslar olarak karşımıza çıkar. Hikâyede öne çıkan iki şahıs vardır. Biri anne, diğeri ise Selma'dır. Âkif'in annesi oğluna Selma'nın annesi için şunu söyler: *"Kesildi kardeşin artık yemekten, içmekten; / Lâkırdı dinlemiyor, kendini helâk ediyor. /.../ Bu hem kaçıncı felâket? Beşinci! Yâ Rabbi, / Tamam beşinci seferdir ki kız ölüm görecek!"* (s. 49). Hikâyede ölüm döşeğindeki Selma da şu şekilde tasvir edilir: *"Ne manzaraydı ki bir kuş kadar uçan o melek / Durur du bî-hareket, kol kanat kımıldamıyor! / Gözünde nûr-ı nazar titriyor, hemen sönecek... / Dudakta nâtıka donmuş; kulak söz anlamıyor! / Türâb rengine girmiş cebîn-i sîmîni;/ Ölüm merâreti duydum, öpünce leblerini!"* (s. 50).

"İstibdad" hikâyesinde de olup bitenleri izleyen anlatıcı dışında, kocası zorla götürülen kadını baş kişi olarak görürüz. İstibdadın zalim paşası ve adamları da şahıslar arasındadır. *"Şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi? Paşa!"* (s. 78). *"– Kuzum nasıl paşasın, görmüyor musun? Kocamı / Sürükleyip duruyorlar..."* (s. 79). Ayrıca kadının feryatlarından anladığımız kadarıyla, onun biri şehit diğeri sürgünde olan iki oğlundan da hikâyede bahsedilir: *"Kocam ne yaptı? Nedir cürmü bî-günâh adamın? / Zavallının büyük evlâdı öldü askerde; / İkinci oğlu da sürgün Yemen'de bir yerde."* (s. 77). "Koca Karı ile Ömer" manzumesinin çerçeve hikâyesinde anlatıcı ve onu dinleyenler vardır. İç hikâyede ise İbn-i Abbas, Hz. Ömer, yaşlı kadın ve torunları şahıslar kadrosunu teşkil ederler. Hz. Ömer yaşlı kadının yaşadıklarını görüp söylediklerini duyduktan sonra, oradan ayrılır: *"Halîfe önde, bitik, suçlu, münfail, nâdim; / Ben arkasında, perîşan, çadırdan ayrıldık."* (s. 86).

"Dirvâs" hikâyesinin baş kişisi ise Dirvâs adlı çocuktur: *«... Dirvâs. / Sinen daha pek çocuktur ammâ / Olmaz o kadar talâkat asla.»* (s. 100). Diğer kişiler ise Halife Hişâm ve mağdur durumdaki halk kitlesidir. "Köse İmam"da ise hikâyenin baş kişisi Köse İmam'dır. Onun yanında anlatıcı ve mağdur olan kadın da hikâyenin şahısları arasındadır. Hikâyenin bir diğer önemli kişisi İhsan'dır. Köse İmam, *Safahat*'ta Âsım'ın babası olarak da zikredilir. Anlatıcıya "Hocazedem" diye hitap ettiğine göre Köse İmam, anlatıcının babasının öğrencisidir. *"İlmi az, görgüsü çok, fıtratı yüksek bir imam / Tanırım ben, ki hayâtında tanıtmıştı babam."* (s. 114). Mağdur olan kadın: *"Üç çocuk annesi, emzikli kadın tek başına."* (s. 115).

Zaman / Mekân:

Âkif, hikâyelerinde 1880 ile 1930 arasındaki elli yılın problemlerini anlatır.[37] Hikâyelerde anlatılan olaylar bir ya da birkaç günde yaşanır. Bu süre bazen daha da kısalır. Olayların öncesi bir şekilde özetlenir. Mehmet Âkif'in manzum hikâyelerinde olay zamanları çok kısadır. Ancak anlatma zamanından önceki hâtıra niteliğindeki olaylara yer verildiği de görülür. Âkif'in hikâyelerinde mekân olarak da en çok camiler ve sokaklarda yer alan kahvehane, meyhane ve fakir evleri yer alır. *Safahat*'taki hikâyelerde en çok olumsuzlanan mekânlar "sokak"lardır. Âkif her fırsatta sokakların berbat görüntülerinden şikâyetçi olmaktadır. Güncel olaylar dışında Âkif, tarihî fıkra ve kıssalarda çok çeşitli mekânlara da yer verir.

Mesela "Fatih Camii" şiirindeki hikâyede otuz yıl önce ve otuz yıl sonra olmak üzere iki zaman düzlemi vardır. Anlatıcı otuz yıl önce bir gece camiye gidişini anlatır. Bu olup biteni de otuz yıl sonra hatırlar. Mekân ise Fatih Camii'dir. Şiirde uzun uzun Fatih Camii tasvir edilir. "Hasta" hikâyesinde ise çocuğun ağzından dile getirilen şu mısralarda olayın zamanı hakkında bilgi sahibi oluyoruz: *"Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün / Daha katlansa kıyamet mi kopar?..."* (s. 9). Mekân ise şiirinin epigrafında da belirtildiği gibi bir okuldur (Halkalı Ziraat Mektebi).

"Küfe" şiirinde anlatıcı olayı anlatmaya başlamadan önce "beş on gün oldu ki..." diye bir ifade kullanıyor. Bu ifadeden olayın anlatılma zamanı ile yaşanma zamanının farklı olduğu anlaşılmaktadır. Hasan'ın küfeyi tekmeleme ânına anlatıcı bir sabah vakti şahit oluyor. Aradan belirli bir süre daha geçiyor. Anlatıcı bu sefer Hasan'ı sırtında küfeyle görüyor. Olayın geçtiği yeri anlatıcı uzun uzun tasvir eder. Bu tasvirden bir bölüm şöyledir: *"Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek: / Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek! / Adım başında derin bir buhayre dalgalanır, / Sular karardı mı, artık gelen gelir dayanır!"* (s. 17).

"Hasır" şiiri ise "geçende" kelimesiyle başlıyor. Anlatıcı bu kelimeyle olayın zamanını belirtmiş oluyor. Anlatıcı, kısa bir zaman önce gördüğü olayı nakletmektedir. Attar dostunun yanında iken bir adam gelir ve hasır ister. Hasır isteyen adam mezarcıdır ve "beş ay"dır hasta olan kadının sabahleyin öldüğünü söyler. Mekân ise genel anlamda kenar mahalledir ve attarın dükkânıdır.

"Meyhane" adlı hikâyede ise anlatıcının bir akşam vakti şahit olduğu olay anlatılır. Olayın mekânı, şiire de ad olarak seçilen meyhanedir. Şiirde bu meyhane hakkında pek çok yorum yer alır. Bunların dışında meyhane şu mısralarda tasvir edilir: *"Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhâne: / Basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkân; / İçinde bir masa, yahut civar tabutluktan / Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir! / Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir. / Sakat, bacaksız on, on beş hasırlı iskemle, / Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsiyle, / Beş on kadeh, iki üç testi... Sonra tezgâhlık / Eden yan üstünde devrilme kirli bir sandık. / Sönük sönük yanıyor rafta isli bir lamba..."* (s. 31).

"Selma" manzumesinde ise bütün günü işle geçiren anlatıcı, ertesi günün de aynı yoğunlukta geçeceğini düşünürken bir haber alır. Kendisine yeğeninin hastalığının çok

ağırlaştığı söylenir. O da aynı gün kalkar gider. Olayın zamanı bu şekildedir. Mekân ise hastanın (Selma'nın) evidir. Şiirde *"âşiyân-ı perîşan"* (s. 48) şeklinde geçer. "Seyfi Baba" şiirinde alt yapıdan mahrum kalmış bozuk mahalleler ve Seyfi Baba'nın evinden yola çıkılarak sefalet manzaraları tasvir edilir: *"Hani çoktan gömülen kaldırımın, hortlayarak, / «Gel!» diyen taşları kurtarmasa, insan boğulacak."* (s. 60). "İstibdad" şiirindeki hikâyede de genel zaman II. Abdülhamit devridir, diğer adıyla istibdat dönemidir. Olay zamanı ise bir "gece"dir. *"Sıcak, ziyâde sıcak bir geceydi..."* (s. 75). Mekân ise şiirde "bizim mahalle" ifadesiyle geçmektedir. *"Bizim mahalleye poyraz kışın da uğrayamaz; / Erir erir akarız sentimizde geldi mi yaz!"* (s. 75). *"Bizim sokakları tahmin için deyin ki: Kuyu!"* (s. 76). "Koca Karı İle Ömer" hikâyesinde iki farklı zaman vardır. Çerçeve hikâyenin zamanı günümüzdür. Mekânı ise herhangi bir sohbet ortamıdır. İç hikâyenin zamanı ise Hz. Ömer devridir ve bir gecedir. Mekân ise genel anlamda şehir olmakla birlikte yaşlı kadının evidir. "Mahalle Kahvesi" şiirde ise kahvenin oyun masası şöyle tanıtılır: *"Oturmadan içi yağ bağlamış bodur masanın, / Yayılmış üstüne birçok kâğıt ki, oynayanın / Elinde yağlı meşin zanneder görünce adam. / Ya tavlanın kiri? Kaabil değildir, anlatamam."* (s. 108). "Mahalle Kahvesi" şiiri aynı zamanda, içerdiği bol tasvir ve diyaloglarla realist bir hikâyenin dekorunu (mekânını) teşkil ediyor. Bu mekân, şiirin adından da anlaşılacağı gibi "mahalle kahvesi"dir.

Kurgu:

Kurgu, hikâye unsurlarının nasıl bir araya getirildiği ve metnin nasıl terkip edildiği sorusunun cevabıdır. Ali Ekrem Bolayır'a göre Âkif'in tasvir ve tahkiyede iki usûlü vardır. Birincisi doğrudan doğruya konuya (tahkiyeye) girer; ikincisi ise hikâyeye geçmeden önce tahkiyenin mekânı ve anlatılacak hikâye hakkında şairin his ve düşüncelerinin ifadesi yer alır, daha sonra tahkiye başlar.[38] Dolayısıyla *Safahat*'taki genel hikâye kurgusunu "Genel manzara / durum tasviri (dekor) + bu dekor üzerinde yaşanan bir olay" şeklinde formüle edebiliriz. Şair bu genel yapının içini kişi ve mekân tasvirleri, şahısların iç dünyalarının ifadesi olan tahliller; kişiler arasındaki konuşmaların diyalog biçiminde verilmesi; olayların öncesinin anlatılması (geri kırılma) vs. gibi kurgu unsurlarıyla doldurur.

Kurgu, Âkif'in şiirlerinde pek fazla çeşitlilik arz etmez. *Safahat*'taki bütün hikâyelerde "tasvir + olay" ya da "hatırlama zamanı", "hatırlanan zaman" esasına dayanan genel bir kurgu göze çarpar. Kıssa ve fıkra formundaki hikâyelerde ise şair, anlattıklarını vezin ve kafiyeye uydurma dışında pek bir şey yapmaz.

Mesela "Fatih Camii" şiirindeki hikâye, "hatırlama zamanı" ve "hatırlanan zaman" olmak üzere iki zaman düzlemi biçiminde kurgulanmıştır. Otuz yıl sonra anlatıcının içinde bulunduğu konum hatırlama zamanıdır ve bu, öykünün üst anlatısıdır. Hikâye, otuz yıl önceki hâtıranın aktarımı şeklinde kurgulanmıştır: *"Hayâl otuz sene evvelki hâli pîşimden / Geçirdi, ..."* (s. 5). "Hasta" hikâyesi ise diyaloglar üzerine kurgulanmıştır. Anlatıcı arada olup biteni aktarır ve bazı bilgiler verir. Ama genelde anlatıcı, çocuk, doktor ve okul müdürü arasında geçen diyaloglarda olup bitenler aktarılır.

"Küfe" hikâyesi ise yaşananların belirli kesitlerde gösterilmesi ve sahne gerisinde olanların anlatılması şeklinde kurgulanmıştır. Hasan'nın küfeyi tekmeleme sahnesi ve aradan birkaç gün geçtikten sonra çocuğun sırtında küfeyle yük taşıması, ayrıntılı olarak gösterilir. Çocuğun babasının ölümü ve Hasan'a yatılı okula gönderileceğinin vaat edilmesi gibi durumlar, sahne gerisindedir ve sadece kısa bir bilgi olarak aktarılır. "Durmayalım" şiirindeki hikâye, çerçeve hikâye şeklinde kurgulanmıştır. Çerçeve hikâye, anlatıcı ile muhatabından, alt hikâye ise Şeyh Sa'dî'den seçilen bir kıssadan oluşur. Öykü zaten Sa'dî'den alınan kısa hikâyeyle başlıyor: *"Sa'dî diyor ki..."* (s. 21). Sa'dî'nin hikâyesi dışında çerçeve öykü anlatıcının ağırlıklı olarak konuşmasıyla devam ediyor. "Meyhane" şiiri ise "mekân yorumu" ve "mekânda olup bitenlerin tasviri" biçiminde kurgulanmış. İlk önce uzun uzun meyhane yorumu yapılıyor. Meyhanenin nasıl bir yer olduğu ve topluma ne gibi zararlarının olduğu anlatılıyor; sonra da örnek olsun diye bir kadının dramı aktarılıyor. Tiyatral bir metin olan şiirde meyhane bir "sahne"; kadının ailesinin yaşadıkları da bu sahnede sergilenen bir oyun gibi sunulmuş. "Selma" manzumesi ise tek perdelik bir tiyatro gibi kurgulanmıştır. Olay bütünüyle hasta bir çocuğun (Selma'nın) çevresinde geçer. Arada sahne dışı bilgiler yer alır. Bu bilgiler ise şahısların konuşmalarına serpiştirilir. "Dirvâs" hikâyesi de bir rivayetin aktarılması biçiminde kurgulanmıştır. "Âmin Alayı" şiirinde şair bir epigrafa yer vermek suretiyle, metinlerarasılık da yapmıştır. Söz konusu epigraf, şair Safvet tarafından yazılan bir ilahidir.

Dil ve Üslup:

Öncelikle belirtelim ki Mehmet Âkif'in hikâye dili çeşitlilik arz eder. Mithat Cemal'e göre Âkif, altı yedi Türkçe bilmektedir. Bunlar "Divan Türkçesi", "Tekke Türkçesi", "Medrese Türkçesi", "Tanzimat Türkçesi", "Servet-i Fünûn Türkçesi" ve "Ev ve Sokak Türkçesi"dir.[39] *"Ne tasannu' bilirim, çünkü ne sanatkârım"* (s. 2) diyen Âkif, şüphesiz sahip olduğu gerçekçilik kaygısıyla böyle bir dil tercihinde bulunmuştur. O, her olayı ve şahsı, içinde bulunduğu sosyolojik ortama göre değerlendirir. Sosyolojik manada bakarsak her çevrede ve ortamda farklı dillerin kullanıldığını görürüz. Mesela sokakta konuşulan dille meyhanede konuşulan dil aynı değildir. Âkif iyi bir gözlemci olduğu için, her olay ve kişiyi, içinde bulunduğu ortamın gerektirdiği dille anlatır.

Âkif'in hikâyelerinde hâkim olan üslup da bu dille vücut bulmuştur. Mehmet Âkif, realist bir şairdir. Manzum hikâyelerinde de aynı tavrı görürüz. Bu konuda şair şunu söyler: *"Benim şiirimde böyle yüksek hayaller bulunmaz. Ben şiirde hayale dalmam. Ben adi şeylerden bahsederim. Mesela bu, taş. Ona taş derim. Hacer-i semavi demem. Bu, tahta. Ona tahta derim. Taht demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetiyle değiştirip mafevkattabia bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, göründüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tesbit etmeğe çalışırım. Benim şiirimi beğenenler varsa, bundandır."*[40]

Âkif'in hikâyelerindeki üslup özelliğinin en belirgin özelliği, hemen her hikâyede hissedilen trajik mizahtır. Mithat Cemal buna "istihza" der. Ona göre Âkif'in şiirlerinde istihza vardır. Bunu "acıyan istihza" ve "acı istihza" olarak tasnif edebiliriz. Âkif'in istihzası dalga geçen ve aşağılayan bir istihza değildir. Altını deşerseniz, gözyaşı bulursunuz. Onda Daudet'nin mahzun istihzası vardır. Âkif bundan dolayı, mahzun bir istihza örneği olan Don Kişot'u çok sever.[41]

Tema (Fikir):

Sanatında estetik bir gayeden çok, faydacı (ahlakçı) bir gaye sezilen Âkif, tıpkı şiirlerinde olduğu gibi manzum hikâyelerinde de okuyucuyu yoğun temalarla (fikirlerle) karşı karşıya bırakır. Kiminde bir "eleştiri", kiminde "var olan güzelliği yücelt-me", kiminde de "yeni bir teklif" şeklinde karşımıza çıkan bu tematik (fikrî) durum, her metinde ağırlıklı olarak yer alır. Kimi zaman anlatıcının, kimi zaman da bir hikâye kişisinin konuşması biçiminde karşımıza çıkan tematik unsurlar, genelde devrin siyasî ve sosyal hayatıyla ilgilidir. Söz konusu tematik unsurlar, genellikle "eleştiri", "yakınma" ve "bir şeylerden şikâyet" şeklinde de yer alır. Bazen de şiirlerde sahibinin Âkif olduğu anlaşılan fikirler açıkça sergilenir. *Safahat*'taki hikâyelerde genel anlamda böyle bir tematik yapı görülür. Bazı örnekler:

Mesela "Fatih Camii" şiirinde, tasvirle birlikte bu caminin neyi ifade ettiği anlatıcının çarpıcı benzetmeleriyle ortaya konulur: *"Bu bir ma'bed değil, Ma'bûd'a yükselmiş ibâdettir."* (s. 4). "Hasta" hikâyesinde ise, hem ailevi hem de sosyal problemler üzerine durulur. Anasız babasız kalan bir çocuğun nasıl sahipsiz kaldığı ve problem çözme makamı olan okulun liyakatsiz ellerde nasıl problem yeri hâline geldiği anlatılır. Ne okul müdüründe ne de doktorda insaf vardır. Her ikisi de çocuğu okuldaki bir "problem kaynağı" olarak görürler ve okul bu problemden bir an önce kurtulmalıdır. Bu dram şiirde bizzat çocuğun ağzından şöyle anlatılır: *"Hangi bir derdime ağlayayım, bilmiyorum. / Döktüğüm yaşları çok görmeyiniz: Mağdûrum /.../ Merhamet bilmeyen insanlara bak, yâ Rabbi, / Koğuyorlar beni bir sâil-i âvâre gibi!"* (s. 10).

"Küfe" hikâyesinde işlenen fikirleri "yetim çocuklar", "yoksulluk, "çocukların okutulması", "çocukların çalışmak zorunda kalması" gibi birçok başlık altında toplayabiliriz. Şiirden bazı mısralar: *"Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak? / Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak."* (s. 18). *"Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!"* (s. 19). *"O yük değil, kaderin bir cezâsı ma'sûma... / Yazık, günâhı nedir, bilmeyen şu mahkûma!"* (s. 20). "Durmayalım" adlı manzumede de "çalışma"nın önemi, kişinin geri kalmamak için sürekli çalışması gerektiği vurgulanmaktadır: *"Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!"* (s. 21). Hikâyede Kur'an-Kerim'den şu âyet de alıntılanmıştır: *"Leyse li'l-insâni illâ mâ seâ"* (Necm Suresi, 39. âyet). Meali de dipnotta verilmiştir: *"İnsan için kendi çalışmasından (emeğinden) başka bir şey yok."* (s. 22). *"Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur..."* (s. 23).

"Hasır" şiirinde ise Âkif, "toplumcu" bir tavır sergilemiştir. Şair, özellikle yoksul insanlar hakkında çarpıcı yorumlar yapmıştır. Mesela anlatıcı, yoksul kadın olayını öğrendikten sonra şunları söyler: *"Bu hâtırât ile kalbimde başlayınca melâl, / Oturmak istemez oldum, kıyâm edip derhâl; / – Yüzümde âleme nefrin, içimde şevk-i memât; / Gözümde içyüzü dehrin: Yığın yığın zulümât!– / Bulunduğum o mukassî mahalden ayrıldım. / Bu perde bitti mi? Heyhât! Atmadım bir adım, / Ki rûhu eylemesin böyle bin fecîa harâb! / Hayât nâmına yâ Rab, nedir bu devr-i azâb?"* (s. 25-26).

"Meyhane" şiirinde Âkif bir aile dramını gözler önüne sermiştir. Hikâyede bir erkeğin içki ve kumarla ailesini nasıl perişan ettiği anlatılır. Bu aile dramı vesilesiyle, yanlış anlaşılan ve uygulanan dinî kurallar da şiirde masaya yatırılır. Mesela şiirde birden fazla kadınla evlilik ve kadının "boş ol" sözüyle boşanmasının eleştirisi yer alır. Bu hükümler İslâm'da vardır ama, insanlar bunu kendi çıkarları doğrultusunda, dinen uygun sayılmayacak biçimde kullanırlar. Anlatıcı kendisi değil de kişileri konuşturarak yorum yapar. Bazı mısralar: *"Bilir mahalleli kim aldığın zamanda beni, / Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini. / Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin! / Evet, kumarda yedin, hem de Karşılar'da (Beyoğlu) yedin! / Kızın yetişti, alan yok, nasıl olur ki? Soran / «Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!»"* (s. 33). *"– Bırak, köpoğlu kadın amma çalçeneymiş hâ! / – Benimki çok daha fazlaydı. /.../ Onun için boşadım, Sen işitmedin mi Halim? / – Kadın lakırtısı girmez kulağma zâti benim / Senin karım dediğin âdetâ pabuç gibidir: / Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir."* (s. 34).

"Mezarlık" şiirinde ise hem mezarlık hem de babasının mezarı başında Kur'an okuyan çocuk hakkında fikirler ortaya konmuştur. Mesela anlatıcı mezarlık hakkında şu fikri beyan eder: *"Şanlı bir tarihsin: Mâzî-i millet sendedir. / Varsa ibret sendedir, hikmet de elbet sendedir."* (s. 36). *"Cevherin toprak değil pek başka ma'den senin."* (s. 36). Şair, fikirlerinin önemini ortaya koymak için, Kur'an'dan bir âyete de (Mülk Suresi, 2. âyet) göndermede bulunur: *"...Ellezî halaka'l-mevte ve'l-hayâte..." (O ölümü ve hayatı yarattı.)* (s. 38).

"Bayram" manzumesinde Âkif, bayramların öneminden bahseder; bayramlarda çocukların, özellikle yetimlerin sevindirilmesine dikkat çeker: *"...pek yaşlı / Bir ihtiyar kadının koltuğunda, gür kaşlı, / Uzunca saçlı güzel bir kız ağlayıp duruyor. / Gelen geçen, «Bu niçin ağlıyor?» diyor soruyor. / – Yetim ayol... Bana evlâd belâsıdır bu acı. / Çocuk değil mi? «Salıncak» diyor... – Salıncakçı! / Kuzum, biraz bu da binsin... Ne var sevâbına say / Yetim sevindirenin ömrü çok olur..."* (s. 43).

"Selma" şiirinde ise "ölüm" üzerinde durulur. Ölen şairin yeğenidir ve şair bunun Allah'ın takdiri olduğunu dile getirir. Şair, kız kardeşine Allah'ın takdirine rıza göstermesini tavsiye eder: *"Senin bu yaptığın Allah'a karşı isyandır; / Asıl felâkete sabreyleyenler insandır..."* (s. 50). Ayrıca "annelik" kavramı ve bu kavrama bağlı olarak "çocuk sevgisi" de şiirde işlenen temalardandır: *"Kolay bir iş mi? Senin anne olduğun var mı? / Çocuk o hâlde iken anne sözden anlar mı?"* (s. 49). Anne ise şu sözleriyle âdeta isyan etmektedir: *"Ne zâlim illet imiş: Bir çocukla uğraşıyor... / O ol-*

masaydı da ben keşke hasta olsaydım. / Şikâyet olmasın amma tahammülüm bitti... / Günâha girmedeyim durmuşum da bak şimdi!" (s. 49-50).

"Seyfi Baba"da ise Âkif, yaşlılara bakmayan devlet sistemine eleştiri yöneltir: *"...yetmiş beşi geçmiş bir adam iş yapamaz; / Ona ancak yapacak: Beş vakit abdestle namaz."* (s. 63). Âkif, Seyfi Baba'da bütün olumsuzlukları anlattıktan sonra şiirini şu feryatla bitirir: *"O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî: / Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!"* (s. 64).

"İstibdad" şiiri aracılığıyla da Âkif, bol bol istibdat aleyhtarı yorumlar yapar. İstibdat rejiminin ne olduğu ve memlekete neleri kaybettirdiği üzerinde durur. *"O birkaç hayme halkından cihangîrâne bir devlet / Çıkarmış, bir zaman dünyâyı lerzân eylemiş millet; / Zaman gelsin de görsün böyle bir dünyâlar kadar zillet, / Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin nekbet... / Bu bir ibrettir amma olmuyaydık böyle biz ibret!"* (s. 74). *"Düşürdün milletin en kahraman evlâdını ye'se... / Ne mel'unsun ki rahmet okuttun rûh-ı İblis'e!"* (s. 75). *"Köpek sürür gibi insan sürüklenir mi ayol?"* (s. 77).

"Koca Karı İle Ömer" manzumesinde Âkif, devleti yönetenlerin görevlerini hatırlatır. Özellikle yaşlı kadınla Hz. Ömer'in diyaloglarında, devleti yönetenlerin halka nasıl davranmaları gerektiği gözler önüne serilir: *"– Ya ben yetîm avuturken, Emîr uyur mu gerek?"* (s. 85). *"Medine halkını üryan bırak, Mısır'da dolaş... / «Gazâ! Gazâ!» diye git soy cihânı, gel paylaş!"* (s. 86). Hz. Ömer'in ağzından söylenen şu unutulmaz mesaj da bu şiirde yer alır: *"Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu, / Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!"* (s. 87). "Dirvâs" adlı hikâyede de "devlet-halk" ilişkisi vurgulanır. Bir devlet yöneticisinin nasıl olması gerektiği örneklerle gösterilir. Şiirde geçen ve Dirvâs'ın halifeye karşı dile getirdiği sözleri yansıtan şu mısralarda bu durum özellikle gözler önüne serilir: *«Nerden buldun bu ihtişâmı? / Halkın mı, senin mi Hâlık'ın mı? / Allah'ın ise eğer bu servet, / Bizler de onun kuluyken elbet / Bir pay talebinde hakkımız var... / İnsâf olamaz bu hakkı inkâr / Halkınsa şu bî-nihâyet emvâl; / Ver, etme hukûk-ı gayrı pâmâl. / Yok, böyle de olmayıp da kendi / Mâlın ise –çünkü fazla– şimdi, / Bî-vâyelere tasadduk eyle... / Dördüncüsü varsa haydi söyle...»* (s. 103).

"Mahalle Kahvesi" şiirinde anlatıcı, modernizm eleştirisinde bulunur. Devrin bütün olumsuzlukları âdeta kahvehanede bir araya gelmiştir. Şiirde geçen şu mısra bunu ifade eder: *"Mahalle kahvesi Şark'ın harîm-i kâtilidir."* (s. 104). Şiirde medreseden ayrılıp yerine Batılı okulların tercih edilişi de eleştirilir: *"....Koymuyor mu medreseye? / – Koyar mı hiç? Arabî şimdi kim okur artık? / – Evet, gavurcaya düştük de sanki iş yaptık!"* (s. 111). Şiirde çözüm yolu olarak mahalle mektebinin açılması teklif edilir. Yani mahalle kahvelerinin yerini mahalle mektepleri almalıdır: *"Mahalle mektebi lâzımdır eski yolda bize"* (s. 111). Şiirde devrin gazeteleri de eleştirilir: *"...– Cerîde. At şu pisi. / Neden? / – Yalan yazıyor, oğlum, onların hepisi."* (s. 112).

"Köse İmam" şiirinde Âkif, hem "aile" hem II. Abdülhamit'in devrine hem top-

lumda mağdur edilen insanlara hem de "eğitim" konusuna vurgu yapar. Mesela işine gelince dinin emirlerine sarılan hikâye kahramanı İhsan, evlenme konusunda şunları söyler: *"...Ya şeriat ne için? / Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emr etsin? / İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyyette? / Boşanışsam, canım ister boşarım elbette. / İşte meydanda kitap! Hem alırız, hem boşarız."* (s. 117). Köse İmam bu söze şöyle karşılık verir: *"– Dara geldin mi, şerîat! Sus ulan iz'ansız! / Ne zaman câmiye girdin? Hani tek bir hayrın? /.../ Ağzı meyhaneye rahmet okuturken, hele bak, / Bana gelmiş de şeraîtçi kesilmiş... Avanak! / Hangi bir seyyie yok defter-i a'mâlinde?"* (s. 117). Şiirde II. Abdülhamit için de şunlar söylenir: *"Gölgesinden bile korkup bağıran bir ödlek, / Otuz üç yıl bizi korkuttu «şeriat» diyerek."* (s. 118). Şiirde geçen şu mısralar da oldukça anlamlıdır: *"Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar! / İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar / Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan..."* (s. 119).

B) Kıssa, Fıkra, Anekdot vs. Formundaki Hikâyeler

1) Portre-Hikâyeler:

Safahat'taki manzumelerden kimisinde bütün hikâye unsurları yer alırken, kimisinde ayrıntılı bir hikâye yer almaz. Özellikle "portre-hikâye" olarak adlandırabileceğimiz tarzdaki metinlerde, ilginç bir kişi farklı özellikleriyle tanıtılır. Bu metinler, hikâyeden çok bir portreyi andırır ve Âkif bu kişiyi hem tanıtır hem de onun hakkında fikir beyan eder. Şair bazı şiirlerinde hem bir portre çizer hem de tanıttığı kişinin hikâyesini anlatır. Bu tür şiirler için "portre-hikâye" tabirini kullanabiliriz. Yukarıda Âkif'in manzum hikâyelerini genel anlamda değerlendirdik. Bu hikâyelerin içinde mesela "Seyfi Baba" gibi örnekler de belki bu başlık altında değerlendirilebilir. Ancak, manzum hikâyelerde başka şahıslar da söz konusu edildiği için, hikâye, portre olmaktan çıkıyor ve normal bir hikâyeye dönüşüyor. Bu sebeple sadece, bir şahsın öne çıkarıldığı şiirleri, portre-hikâye olarak alıyoruz. Bazı örnekler:

Mesela, "Merhum İbrahim Bey" şiiri bir "portre-hikâye" örneğidir Bu şiirde anlatıcı, yakından tanıdığı çok değerli birinin hak etmediği bir şekilde ölümünü anlatır. Şiirin başında İbrahim Bey'in kim olduğu ve nasıl öldüğüne dair bir not vardır. Bu notta İbrahim Bey'in meşhur bir baytar mektebi hocası olduğu, memlekete çok büyük hizmetler yaptığı, birkaç yabancı lisan bildiği, Doğu'yu ve Batı'yı çok iyi tanıdığı; kısaca böyle büyük bir zatın hükümetle arasındaki problem yüzünden Gureba Hastanesi'nde ölüme terk edildiği anlatılır (s. 51). Âkif, İbrahim Bey'e gösterilen bu vefasızlığı kabullenemez ve şiirinde uzun uzun sevdiği bu kişiyi anlatır. Şiir şu mısralarla sona erer: *"Gittin, beni kimsesiz bıraktın, / Yaktın beni hasretinle, yaktın"* (s. 57).

Yukarıda bir manzum hikâye olarak incelediğimiz "Seyfi Baba" şiiri de esasında bir portre-hikâyedir. Âkif'in yakın dostlarından biri olan Seyfi Baba 75 yaşında bir ihtiyardır ve o yaşta olmasına rağmen hâlâ çalışmaktadır. Seyfi Baba'nın Osman adında bir oğlu vardır ve Osman iş aramaktadır. Kimseye muhtaç olmamak için yaşlı Seyfi Baba, çalışmayı sürdürür. Soğuk bir havada komşusunun damını aktarırken

hastalanan Seyfi Baba, yatağa düşer. Bunu geç haber alan anlatıcı, hemen Seyfi Baba'yı ziyarete gelir. Dolayısıyla manzumede derli toplu bir olay yoktur. Anlatıcı, ziyaret ettiği Seyfi Baba'nın ağzından çalışmanın önemine dair yorumlar yapar. Hatta Âkif'in meşhur beyitlerinden biri olan *"Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası: / Dostun yüz karası; düşmanının maskarası!"* (s. 63) beyti de bu şiirde geçer.

"Kör Neyzen" şiiri de bir portre-hikâye örneğidir. Bu manzumede, gözleri görmeyen ve hayatını ney üfleyerek kazanan garip biri anlatılır. Bu kişi, şehrin izbe yerlerinde yaşamaktadır. Anlatıcı onu farklı mekânlarda gözlemler ve acıklı durumunu yorumlar. Dolayısıyla hikâyede derli toplu bir olay yoktur. Hikâyede bu kişiden "dilenci" şeklinde söz edilmektedir: *"Şu kör dilenci, bakardım, olunca nâle-serâ, / Durup da merhameten dinleyen gelip gidici, / Önünde boynunu bükmüş zavallı keşkülüne, / Atardı beş para, onluk değilse bâri yine."* (s. 68). *"Bu ses, bu manzara gayet hazîn gelirdi bana"* (s. 68). Hikâyede anlatıcı ve Neyzen olmak üzere iki kişi vardır. Zaman uzun ve farklı kesitler şeklinde yer alır. Mekân ise bilhassa şehrin izbe yerleridir.

Bir diğer portre-hikâye örneği de "Acem Şahı" şiiridir. Şiirin dipnotunda bu metni Âkif'in Mithat Cemal Kuntay'la birlikte yazdığı belirtilir. Şiirde zalim bir İran hükümdarı anlatılır. Büyük sanatkârlar –mesela Sa'dî'yi– yetiştiren İran'a bu hükümdar yakışmamaktadır. Bu manzumede de derli toplu bir olay yoktur. İran hükümdarının Fransız İmparatoru Napolyon ile mukayese edildiği metinde, Napolyon için de "muazzam" sıfatı kullanılır. Şiirde uzun uzun İran hükümdarının olumsuzlukları anlatılır: *"Adalet isteyen bir kavmi vurmak gâlibiyet mi? / Nasîbin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten? / Nasıl aldırmıyorsun yükselen feryâda milletten? / Emîn ol bunca mazlûmun yüreklerden kopan âhı, / Tependen indirir elbette bir gün lânetu'llâhı! /.../ O, birçok memleket vîran edip yaptırdığın eyvan / Harâb olmaz mı? Kabristâna dönmüşken bütün İran? /.../ Şehâmet gösterip binlerce Beytullâhı bastırdın; / Şecâat arz edip birçok ricâlullâhı astırdın! / Ne Allah'tan hayâ ettin, ne Peygamber'den âr ettin: / Devirdin Kâ'be-i ulyâ-yı dîni, hâk-sâr ettin! / Hamâset-perverân-ı kavmi tuttun bir bir öldürdün, / Umûmen Şark'ı ağlattın, umumen Garb'ı güldürdün..."* (s. 72-73).

"Bir Mersiye" şiiri de bir "portre-hikâye"dir. Epigrafında şiirin kimin için yazıldığı hakkında şu not vardır: *"Henüz on dokuz, yirmi yaşlarında iken bu cihan-ı zulmete vedâ ederek, âlem-i nûr-â-nûr-ı dîdâra yükselen yâr-ı cânımı Hilmi hakkında..."* (s. 97).

Kimsesiz biri olan ihtiyar bir adamın anlatıldığı "Yemişçi İhtiyar" şiiri de bir portre-hikâyedir. Bu ihtiyar, geçimini yemiş satarak sağlamaya çalışır. Çalışacak durumda olmamasına rağmen sokaklarda ömrünü tüketen ihtiyara, anlatıcı âdeta acımaktadır. "Firavun İle Yüz Yüze" adlı şiir için de "portre-hikâye" nitelemesini yapabiliriz. Çünkü şiirde Firavun, bütün zulümleriyle anlatılır ve yaptıkları yorumlanır (s. 461-469). "Hüsam Efendi Hoca" şiiri de bir portre-hikâye"dir. Padişah Abdülmecit, Hüsam Efendi adlı mesnevihan bir hocayı görmek ister. Hüsam Efendi bu davete gitmek istemez. Padişah adamlarını gönderir. Hüsam Efendi, elli beş yıldır yürüdüğü yolun tersine davranmamak için davete gitmediğini söyler. Yani adam hep saraydan (dünya nimetlerinden) uzak durmuştur (s. 480).

"Derviş Ahmet" adlı şiir de bir "portre-hikâye"dir. Şiirde Neyzen Tevfik anlatılır. Şiirin dipnotunda şu ifade yer alır: *"Tevfik Neyzen'in üç bin dört yüzüncü tövbesinden istifası münasebetiyle"* (s. 488). Mekânı meyhane olan bir hikâye örneği olan bu şiirde anlatıldığına göre Derviş Ahmet, içmeyeceğine dair sürekli söz verdiği hâlde, hep sözünden döner ve içmeye devam eder. Anlatıcı ise onu hep uyarır. Meyhaneci ise Yorgi adlı bir Rumdur (s. 488-490). Âkif bu şiirde bir kurgu yaparak gerçek bir kişi olan Neyzen Tevfik adını değiştirerek Derviş Ahmet yapmıştır.

"Sait Paşa İmamı" adlı şiir de bir "portre-hikâye"dir. Bol tasvir içeren şiirde, özellikle Valide Sultan Yalısı, ayrıntılı olarak tasvir edilir. Şiirde şöyle bir hikâye vardır: Valide Sultan, Sait Paşa İmamı'nı yalısına davet eder. İmam Efendi geç gelir. Neden geciktiğini de anlatır. Buna göre Sait Paşa İmamı, yoldayken yaşlı bir kadına rastlar. Yaşlı kadın, kırk gün önce ölen kızı için hocadan mevlit okumasını ister. Yaşlı ve yoksul kadını kıramayan İmam, mevlit okur. Bundan dolayı da Valide Sultan'ın davetine gecikir. Valide Sultan bu olayı duyunca üzülür; hatta duygulanır. İmama mevlidi daha sonra okutmaya karar verir (s. 491-495).

2) Sa'dî'den Alınan Hikâyeler ve Onların Güncel Yorumları:

Safahat'ta yer alan hikâye türlerinden biri de Âkif'in Şeyh Sa'dî'den aldığı hikâyelerdir. Şair bu hikâyeleri yeni bir yorumla sunar. Mesela "Azim" şiiri böyle bir metindir. Âkif, azim ve gayretin önemini anlatmak için, şiirinde Sa'dî'den bir küçük hikâyeye yer verir. Bu hikâyede, çok sevdiği oğlunu kaybeden bir babanın gayretleri anlatılır. Oğlunu kaybeden baba, umudunu hiç yitirmeden ve büyük bir azimle günlerce süren bir aramadan sonra aradığını bulur. Baba eğer, umutsuzluğa (ye'se) düşüp aramaktan vazgeçseydi, oğlunu bulamayabilirdi: *"Azmimde fütûr eylemedim, ye'si bıraktım... / Mademki dünyadadır elbet bulacaktım... / Kumlarda yüzüp, zulmetin a'mâkına daldım; / Hep rûh kesildim... Ne boğuldum, ne bunaldım. / Tevfîk-i İlâhî edip en sonra inâyet. / Gördüm gözümün nûrunu karşımda nihâyet."* (s. 58). Âkif, Sa'dî'nin hikâyesindeki adamın azmi olmasaydı neler olacağını şiirin son beytinde şöyle dile getirir: *"Vazgeçmiş olaydı aramaktan, ne bulurdu? / Elbet biri candan, biri cânandan olurdu!"* (s. 59). Âkif, meşhur olan şu beytine de bu şiirinde yer verir: *"Ye'sin sonu yoktur, ona bir kere düşersen / Hüsrâna düşersin, çıkamazsın ebediyyen!"* (s. 59).

Çalışmanın önemini anlatırken de Âkif, Sa'dî'den şu hikâyeyi alır: Kalender adamın biri, nasibini aramak üzere yola çıkar. Bütün gün dolaşır; hiçbir şey bulamaz. O sırada yolu ormana düşer. Ormanda bir ağacın tepesinde topal bir tilkinin inlediğini görür. O anda avını parçalayıp yiyen bir aslan görür. Topal tilki, aslan oradan ayrılınca yere iner ve aslanın artıklarıyla karnını doyurur. Sonra tekrar ağaca çıkar ve yatmaya devam eder. Kalender adam, Allah'ın tembel tembel ağaç tepesinde yatan topal tilkiye bile rızık gönderdiğini düşünür. Kendisine de Allah'ın rızık göndereceğini düşünerek bir mağaraya gidip yatar. Fakat gelen giden olmaz. Kalender adam açlıktan kıvranır. Sa'dî, bu adama şunu söyler: *"Dolaş da yırtıcı aslan kesil behey miskin! / Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?"* (s. 247).

3) Güncel Sorunların Hikâye Unsurlarıyla Yorumu:

Mehmet Âkif, *Safahat*'ta yer alan her şiirinde bir meseleyi ya da bir fikri yorumlar. Çoğu zaman bunu yaparken derli toplu bir olay (hikâye) anlatmaz ama, bir olay sezdiriminde bulunarak fikrini yorumlar. Mesela, "Cânan Yurdu" şiirinde bir mekân tasvir edilir. Söz konusu mekân sevgilinin yaşadığı yerdir. Ancak sevgilinin mekânı harap olmuştur. Anlatıcı, bu harap oluşu kabullenemez. Kabullenemeyişini de gerekçesiyle birlikte anlatır. Anlatıcı ve sevgilisini şahıs kabul edersek, bu metin için bir "yorum-hikâye" tabirini kullanabiliriz. Bu yönüyle günümüzün modern anlatı metinlerini hatırlatan şiir, şu mısralarla başlamaktadır: *"Eyvah, ıssız diyâr-ı dilber... / Her hatvesi bir mezâr-ı muğber!"* (s. 94). Şiir, şu mısralarla biter: *"Geldim bu garîp yurda medhûş. / Feryâdımı yok mu eyleyen gûş? / Yâ Rab, bu nasıl cihân-ı hâmûş: / Bir «yok!» diyecek sadâ da yokmuş!..."* (s. 96).

"Ahiret Yolu" şiirinde ise Âkif, bir küçük olaydan hareketle, bu olayın içerdiği "konu" hakkında fikir beyan eder. Dolayısıyla Âkif, bu hikâyede ölen bir adamdan hareketle cenaze, ölüm, defnetme vs. konusundaki görüşlerini dile getirir. Hikâyedeki olay şöyledir: Ayşe Hanım, kocasını kaybeder. Küçük kızı da yetim kalır. Kadın ağlar; komşuları da onu teselli eder. Bu olup bitenleri gözlemleyen anlatıcı, gördüklerini yorumlar, fikir yürütür: *"Musallâ: Müncemid bir mevcidir eşk-i yetîmânın; / Musallâ: Âhıdır, berceste, mâtem-zâr-ı dünyânın; / Musallâ: Minber-i teblîğidir dünyâda ukbânın; / Musallâ: Ders-i ibrettir durur pîşinde irfânın."* (s. 127).

"Âmin Alayı" şiirinde ise bir "âmin alayı" anlatılmaktadır. Şiirde okula yeni başlayan dokuz yaşındaki bir kız çocuğunun töreni tasvir edilir. Anlatıcı, bu olaydan hareketle kız çocuklarının okumasının önemini vurgular. Kız çocuğu ve ailesinin heyecan ve mutluluğunu şair bir hikâye gibi aktarmıştır. Dolayısıyla metin, hikâye olarak da yorumlanabilir.

"Hakk-ı Karar" şiirinde de "çocuk-oyun ilişkisi" hikâye formunda anlatılmıştır. Bir baba (aynı zamanda hikâyenin anlatıcısı) iki küçük kızına oyuncak bebek alır. Küçük kız Feride beş, büyüğü Cemile ise yedi yaşındadır. Feride, babasının aldığı oyuncak bebeği hemen kırar/bozar. Cemile ise bebeğine iyi bakar. Feride, ablasının bebeğiyle de oynamak ister. Cemile, ara sıra verse de Feride'nin bebeği kırmasından korkmaktadır. Baba araya girse de Cemile kardeşine bebeği vermek istemez. Dolayısıyla anlatıcı bu hikâye aracılığıyla hem büyük kardeşlerin küçük kardeşleri ezmesi meselesine hem de çocuk-oyun ilişkisine değinmiş olur.

Âsım'da memleketin içinde bulunduğu belirsiz durum anlatılırken "belirsizlik" üzerine kurulan şöyle bir hikâye anlatılır: Bir kır ağası, rüya görür. Bütün köylüyü "bana rüya yorumcusu bulun" diye seferber eder. Köylüler çaresizlik içinde aranan yorumcuyu bulurlar. Yorumcu ağaya, "Rüyanı anlat" der. Ağa rüyasını anlatır ama net konuşmaz. Şöyle mi oldu böyle mi oldu diye hep ihtimalli konuşur. Rüya yorumcusu da, "şöyle olabilir böyle olabilir diye" aynı şekilde rüyayı yorumlar (s. 365-368).

4) Hikmet Hikâyeleri:

Safahat'taki bazı şiirlerde de bazı hikmetler, küçük bir hikâye eşliğinde anlatılır. "kıssadan hisse" formundaki bu hikâyeler için "hikmet hikâyeleri" diyebiliriz. Mesela, "Ressam Haklı" şiiri böyle bir metindir. Bu şiir, –"hikmet" olarak da nitelendirebileceğimiz– bir tür soyut resim öyküsünü içerir. Öyküde zengin bir adamın yeni inşa ettirdiği eve tablo yaptırması anlatılır. Ressam, resim olarak sadece evin duvarını kırmızıya boyar. Başka bir şey yapmaz. Ev sahibi sorunca, "Bu kızıl renk Kızıl Deniz'dir" der. Ev sahibi Hz. Musa ve Firavun'u sorunca ressam, Firavun'un boğulduğunu, Hz. Musa'nın da karaya çıktığını söyler.

"Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi" şiiri de, bir mezar taşı yazısı üzerine kurulduğu için, pekâlâ bir hikâye olabilir. Şiirde ayrıntılı anlatılmamış ama, satır aralarında mezar sahibinin hayattaki hikâyesini sezebiliyoruz. Dolayısıyla şiirde bir ölüm felsefesi yapılmaktadır: *"Hayat ölmekle bitmiş olsa bir şey anlaşılmazdı; / Evet, bir ömr-i sânî var: Değil hilkat abes madem.."* (s. 121).

"Hicran" adlı şiir ise bir metaforik öyküdür. Bu şiirde boş ve karanlık bir mabet anlatılır. Anlatıcı, hem bu mabedin içini doldurmak hem de aydınlatmak ister. Gider bir kandil bulur, sonra da mabedin içini seccadelerle falan donatır. Fakat içi aydınlansa da mabede yine giden gelen olmaz. Anlatıcı anlar ki mabedin içi maddiyatla değil, maneviyatla süslenmelidir. Hikâyede böyle bir olay anlatılır (s. 476-477). Bu şiiri pek anlamadığını söyleyen Eşref Edip'e Âkif şu açıklamayı yapar: *"Buradaki mabedden maksadım, kalptir. Yani, gittim o boş kalbi ilimle, irfanla süsledim. Çünkü oraya Mabut girecekti. Ne yanlışmış hesabım, hiç kapımdan geçmez oldun bak. Demek ki ben aldanmışım, orası ilimle, zahiri şeylerle aydınlanmıyormuş, süslenmiyormuş. Sonra ne yapıyorum? Onları söküp atıyorum. Gafletimden öyle hesap etmişim, onlar hep varlıkmış, onları atıyorum."* (s. 476).

5) Bilinen Hikâye ve Kıssaları Yeni Bir Yorumla Anlatan Hikâyeler:

Âkif, halk arasında bilinen ve sürekli anlatılan bazı hikâyeleri de yeni bir yorumla aktarır. Özellikle Sa'dî ve Mevlânâ'dan alınan hikâyeleri şair bir kere daha anlatmış olur. Şairin bu yolu seçmiş olmasının sebebi ise belirli bir fikri tartışmak ya da ortaya koymaktır. Bu konuda şu Mevlânâ hikâyesini örnek verebiliriz: Adamın biri yeni eviyle anlaşmaya girer. Eve der ki, ne zaman yıkılacağını ve içinde oturulamayacağını bana haber ver. Fakat adam, evinde en küçük bir çatlak görünce hemen orayı kapatır. Sonunda ev adamın başına yıkılır. Adam sinirlenir ve eve *"Neden yıkılacağın zaman bana haber vermedin?"* diye sorar. Ev ona şu cevabı verir: *"Duvarlarımda yarık sandığın ağızlarımdan / Birer zebân-ı tezallûm uzattım, ey nâdan! / Fakat çamurla kapardın da her gün ağzımı sen, / Ziyâde söyleyemezdim, susardım artık ben!..."* (s. 253).

Âkif, tembelliğin gerekçesine de şu küçük hikâyeyi örnek verir: Adamın biri oldukça kirli gömlekle dolaşır. Bir komşusu adamı uyarır. Çok kötü koktuğunu ve gömleği yıkaması gerektiğini söylemiş. Adam "gene kirlenir" demiş. Komşusu "sen

de yine yıkarsın" diye karşılık vermiş. Adamın cevabı ilginçtir: *"Cenâb-ı Hak bizi dünyaya muttasıl gömlek / Sabunlayın, diye göndermemiş bulunsa gerek!"* (s. 304).

Âsım'da, dünyanın öküzün boynuzunda olduğuna dair fıkraya da yer verilir (s. 391). "Leylâ" adlı şiirde ise Âkif, bilinen "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesini yeniden yorumlar. Şair, Müslümanları birer Mecnûn, Leylâ'yı da Müslümanların mutlu geleceği anlamında kullanır: *"...Mecnûn-ı nâ-kâmın, / Bütün dünyâda bir Leylâ'sı var: Âtî-si İslâm'ın."* (s. 460). Bugünkü Müslümanlar birer Mecnûn gibi, gezip dolaşmaktadırlar (s. 459-460). Bir başka bağlamda Mecnûn realizmi, Leylâ ise romantizmi ifade eder.

6) Eğitim Konulu Hikâyeler / Kıssalar:

Bazı şiirlerinde ise Âkif, bazı önemli meseleleri hikâye unsuruyla yorumlar. Mesela "Hüsran-ı Mübin" şiirinde "eğitim" meselesini ele alır. Dolayısıyla bu küçük şiir bir eğitim hikâyesidir. Baba, çocuğun adam olmasını, anne de "paşa" olmasını istemektedir. Bu arada olan da zavallı çocuğa olmaktadır. Çünkü arada kalmıştır; hiç kimse ona kendi fikrini sormaz: *"Hep böyle harâb olmada etfâl ara yerde!"* (s. 124).

7) Diyalog Biçimindeki Hikâyeler:

Safahat'taki bazı şiirler de "diyalog" biçiminde yazılmıştır. Bir hikâye unsuru olan diyalog, birkaç kişiyi gerektirir. Âkif de böyle yapar ve üzerinde durduğu konuyu diyalog biçiminde tartıştırır. Mesela *Süleymaniye Kürsüsünde* şiiri böyle bir metindir. Bu şiir "İkinci Safahat"ın tamamını oluşturur. Şiirde, köprüde yürümeyi çok sevdiğini söyleyen anlatıcı, arkadaşıyla birlikte sohbet ederek Süleymaniye Camii'ne gelir. Camide Orta Asya Türklerinden biri olan Abdürreşit İbrahim vaaz vermektedir. Camiye kadar arkadaşıyla yürüyen anlatıcının sözleri burada biter. Camide sözü Abdürreşit İbrahim alır. Şiir, bir hikâyeden çok farklı konularda serdedilen fikirlerden ibarettir. Uzun bir manzume olan şiirde bu tür kişiler ve aralarındaki ilişki, ister istemez metne hikâye değeri kazandırmaktadır. *Süleymaniye Kürsüsünde* şiirinde diyalog ve tasvirler de yer almaktadır. Ayrıca Abdürreşit İbrahim'in İslâm dünyasıyla ilgili olarak tasvir ettiği felaket görüntüleri de metnin öykü değerini artırmaktadır: *"Bana siz âlem-i İslâm'ı sorun, söyleyeyim; / Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim görmediğim."* (s. 147).

Üçüncü Safahat'ta yer alan *Hakkın Sesleri* şiirinde de bazı hikâye unsurları vardır. Mesela, şiir parçalarının birinde anlatıcı ve onun seslendiği yolcu figürü arasında bir diyalog vardır. Anlatıcı feryat eder; yolcu da ona eşlik eder. Şiir şu mısralarla başlar: *"Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım: / Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:"* (s. 185).

Fatih Kürsüsünde adını taşıyan "Dördüncü Safahat" da uzun bir manzumedir. Bu manzume "İki Arkadaş Fatih Yolunda" başlığını taşır. Şiirde iki arkadaş Fatih Camii'ne namaza giderler. Fatih Camii'ne gitme sebepleri de orada bir vaizin konuşma-

larını dinlemektir. Bu iki kişi, belirli bir mekânda uzun süre yürürler. Yol boyunca da değişik konularda sohbet ederler. Onların bu sohbeti diyalog biçiminde aktarılmıştır. Şahısların olması, onların hem diyaloglarına yer verilmesi hem de belirli mekânların tasvir edilmesi de metnin öykü değerini artırmaktadır.

Safahat'ın altıncı bölümü *Âsım* adını taşır. Bu kısmın başında şöyle bir açıklama yer alır: *"Bu eser bir muhâvereden ibarettir ki Harb-ı Umûmî içinde ve Fatih yangınından evvel, Hocazâde'nin Sarıgüzel'deki evinde geçer. Eşhâs-ı muhâvere şunlardır: Hocazâde: Merhum Hoca Tahir Efendi'nin oğlu (Mehmet Âkif); Köse İmam: Merhum Hoca Tahir Efendi'nin şakirtlerinden; Âsım: Köse İmam'ın oğlu; Emin: Hocazâde'nin (Âkif'in) oğlu."* (s. 337). Bir tiyatro oyununu andıran bu diyalogda pek çok konu tartışılır. Belirli bir konu bütünlüğü ve olay yoktur. Metindeki tiyatral görüntüyü de bir hikâye unsuru olarak değerlendirebiliriz.

8) İslâm Tarihinden Alınan Kıssalar:

Âkif, bazı şiirlerinde de İslâm tarihinden aldığı anekdot ya da kıssaları anlatır. Bunları da birer hikâye unsuru olarak değerlendirebiliriz. Mesela, *Safahat*'ın dördüncü kitabında (*Fatih Kürsüsünde*) kader meselesi üzerinde dururken şair, Hz. Ömer devrinden yaşanan bir veba salgını olayına yer verir. Veba olan bir yere ordusunu sokmanın doğru olmadığını söyleyenlere karşı Hz. Ömer, oturup bir şey yapmadan beklemenin faydasız olduğunu düşünür ve hareket etmeye karar verir. Halife'nin bu kararına karşı *"Kadere karşı mı geliyorsun?"* manasındaki soruya Hz. Ömer şu cevabı verir: *"Şu var ki bir kaderu'l-lahtan kaçarken biz, / Koşup öbür kaderu'l-laha doğru gitmedeyiz."* (s. 243).

"Vahdet" adlı şiirde ise Yermük Savaşı'ndan bir sahne tahkiye edilir. Hikâye, olup bitenleri izleyen Huzeyfetü'l-Adevî tarafından anlatılır. Kıssada anlatıldığına göre, ölmek üzere olan yaralı mücahitlere Hz. Adevî su götürür. Her bir mücahit suyu "arkadaşıma ver" diyerek ölürken bile erdemlerini muhafaza eder. Sonunda mücahitlerin hiçbiri su içemeden şehit olur (s. 471-472). Âkif ise bu erdemi över.

9) Halk Arasındaki Kıssalara Yer Veren Hikâyeler:

Safahat'ta bazen de kaynağı belirtilmeyen küçük kıssalara yer verilir. Mesela, vurdum duymaz bir adam, kendisine sövüldüğünü duymaz: Aynı adamı bu sefer fena hâlde döverler. Her tarafı davul gibi şişer. Adam, bu durumu da *"Aşağı mahallede davul çalınıyor sandım"* şeklinde değerlendirir. Yediği sopa başına isabet edince de, *"«Davul bizim eve gelmiş!» demiş sonunda, hani?"* (s. 261). Âsım bölümünde Âkif, diyalogları sürdürürken, araya sık sık kıssalar sokuşturur. Bunu da şu ifadeyle dile getirir: *"Fıkra gelsin mi, ne dersin? Hadi gelsin bakalım."* (s. 370).

10) Fabl Biçimindeki Hikâyeler:

Âkif'in anlattığı bazı hikâyeler ise fabl biçimindedir. Mesela şair, milletin duyarsızlığını Kurt'la Eşek hikâyesi eşliğinde temsilî olarak anlatır. Eşek bir çayır bulmuş

ve büyük bir iştahla otları yemeye devam etmektedir. Etrafının kurtlarla sarıldığından habersizdir. Eşek bir tutam ot daha yiyeyim derken kurtlar gelir ve eşeği parçalar. Şair bunu şu mısra ile bitirir: *"Hâlimiz merkeple kurdun aynı, asla farkı yok."* (s. 285). Gelenin gideni aratması konusundaki fabl da şöyledir: Eşekler, sırtlarına semer yapan ustadan şikâyetçidir. Şu adam gitse de yerine daha iyi biri gelse diye dua ederler. Sonunda semerci ölür ve onun yerine başka bir semerci gelir. Fakat yeni gelen semerci, eşeklere daha büyük zulümler yapar. Eşekler de eski semerciyi ararlar (s. 384-385).

11) Hikâye Biçiminde Anlatılan Gözlem ve Hâtıralar:

Âkif, *Safahat*'ın bazı yerlerinde de hâtıralarını hikâye biçiminde anlatır. Mesela şair, "Berlin Hâtıraları" kısmında oğlu savaşta ölen bir Alman anasının dramını aktarır. Kadının feryadına hak verir. Kadın, oğlunun yüce değerler için değil de, boş yere öldüğüne inanmaktadır. Bu kadına hayran olan şair, Batılının vicdanını tamamen yitirmediğini söyler (s. 307- 315).

12) Öğrenilen / Duyulan Olayların Hikâye Biçiminde Anlatılması:

Âkif, bazen de yakın dostlarından duyduğu gerçek olayları hikâye biçiminde anlatır. Mesela *Âsım* bölümünde emekli bir paşa hikâyesi anlatılır. Altmış beş yaşında bulunan bu paşa, karısını ve çocuklarını terk edip bir Rum kadınıyla evlenmek ister. Bunun için de Köse İmam'dan izin ister. Köse İmam ise bu izni vermez (s. 345-354). *Âsım* bölümünde anlatılan bir diğer hikâye de şöyledir: Âkif, Köse İmam'a İstanbul'un Kartal semtindeki bir düğünü anlatır. Bu düğünde bir güreş yapılır. Damat ve gelin çok yoksuldur. Asıl yoksul olan köy ve köylüdür. Bu köy vesilesiyle bolca köy tasviri yapılır (s. 356-362).

13) Tartışılan Konuya Uygun Olarak Anlatılan Hikâyeler:

Safahat'taki önemli hikâye unsurlarından biri de tartışılan konuya uygun bir olayın ya da kıssanın anlatılmasıdır. Mesela, medreseler konusunda şu hikâye anlatılır: Hükümet bir deliyi vali tayin eder. Vali, halkı toplayıp hep nutuk atar. Valinin vurguladığı tek şey, medreselerin ıslahıdır. Valiyi dinleyen hocalar ise ona itiraz ederler (s. 370-373). Eğitim konusunda ise *Âsım* bölümünde "hocasızlık" üzerinde durulur. Şiirde Konya'da hocayı kovan köylülerin hikâyesi anlatılır. Âkif bunu bir hâtıra olarak aktarır. Köylülerin hocayı kovmasını doğru bulmayan Âkif, bunun sonucunun cehaleti doğurduğunu söyler (s. 374-375). Acemi kadroların elinde memleketin nereye gideceği konusundaki hikâye de şöyledir: Kaptanı olmayan bir gemiye uzun aramalardan sonra, ricayla bir kaptan bulunur. Yeni kaptan çok acemidir. Yeni kaptan gemiyi hareket ettiremez ve karaya oturtur. Sonra da denizin bittiğini söyler. Dolayısıyla gemideki bütün yolcular ölür (s. 386-387). Taklitçilik üzerinde durulurken de, bir tiyatro oyuncusunun hikâyesi anlatılır: Tiyatro oyuncusu köpek kılığına girip herkesi taklit eder. Bir züppe de onu "çağdaşlık" olarak nitelendirir (s. 389-390).

Köylülerin cehaleti konusundaki hikâye de şöyledir: Bekçi, hırsız bir köylüyü yakalar ve bağlar. Köylünün sadece ayaklarını bağlayan bekçi, gelip efendisine haber verir. Efendi bekçiye nasıl bağladığını sorunca, bekçi "sadece ayaklarını bağladım" der. Efendi kızar. Ya der, adam elleriyle ayaklarındaki ipi çözerse... Bekçi efendisine merak etme der; o köylüdür. Bunu akıl edemez (s. 402-403).

14) Âsım'ın Maceraları:

Âsım bölümünde Âsım'ın bazı maceraları da hikâye edilir. Bunların en önemlisi, Çanakkale Şehitleri için yazılan kısımda tasvir edilir. Yani Çanakkale Savaşı bir destan gibi anlatılır. Ayrıca Âsım'ın meyhaneyi basması ve güreşteki rakiplerini yenmesi de anlatılır. Bir diğer hikâye ise Âsım'ın vapurda babasıyla dalga geçen dört-beş kişiyi dövmesidir. Hatta Âsım milletin değerlerini aşağılayan gazetelerin yayın yeri olan Bâb-ı Âlî'yi de basmak ister (s. 414-425).

15) Tasvir Ağırlıklı Şiirler:

Âkif'in tasvir ağırlıklı bazı şiirlerini de hikâye gibi yorumlamak mümkündür. "Bülbül" şiiri böyle bir şiirdir. Bu şiirde mekân ve kişiler uzun uzun tasvir edildikten sonra, iki kişilik bir öykü nakledilir. Konuşan iki kişi vardır: Biri (anlatıcı) suskun, diğeri (bülbül) de feryat ediyor. Anlatıcı, feryat eden bülbülle dertleşir. Anlatıcıya göre, bülbülün vatanı vardır; kendisinin ise yoktur (s. 457-458). Bu tür hikâyelerde âdeta her şey resmedilir.

16) Âkif'in Poetikasını Yansıtan Hikâyeler:

Safahat'ın son şiiri "San'atkâr" adını taşır ve bu şiirde de bir hikâye anlatılır. Bir üstkurmaca örneği olan hikâyede anlatıcı üç sene evvel duyduğu bir olayı nakleder. Bu olay şöyledir: Anlatıcı, Amerika'nın Boston eyaletinde trenle yolculuk yaparken, bir sevgili çifte rastlar. Erkeğin adı Emir'dir. Kızsa Amerikalıdır. Emir, büyük bir müzisyendir. Verdiği her bir konser büyük bir beğeni toplar. Kızsa sevgilisinin bu başarısıyla mutludur. Trende Emir'le sevgilisi bu konuda sohbet ederler. Anlatıcı da onları dinler. Emir, Müslüman bir Arap'tır. Memleketi işgal edilip harap hâle gelince, ailece gemiyle Amerika'ya kaçarlar. Yolda fırtına kopar; gemi batar. Emir zor kurtulur. Kısaca Emir, büyük çileler çekmiştir. Emir bütün bu acıları müziğe dönüştürür. Çaldığı her bir müzik aletine çektiği acıların feryadını yüklemektedir (s. 498-506). Dolayısıyla gerçek sanatçı hakiki acıları anlatır: *"Figana söyletebilmek bir ıztırabı..."* (s. 503). Bu durum, Âkif'in sanat anlayışına da uygundur. Dolayısıyla "San'atkâr" şiiri için Âkif'in poetik metni diyebiliriz. Gerçi Âkif diğer birçok şiirinde de poetikasını yansıtan mısralara yer verir.

Sonuç

Kültürümüzde "hikâye" kavramı pek çok anlamda kullanılır. Bunların başında, başlı başına bir edebiyat türü olan ve günümüzde ise genellikle "öykü" terimiyle ifa-

de edilen anlamı gelir. Estetik yapısı ve kurgusu itibarıyla hikâye, edebî türün kapsamına girmektedir. Bu yönüyle hikâye sanatının kurmaca (itibari, fiktif) yapısı ön plana çıkar. Edebî tür olarak var olan hikâyeden başka "manzum hikâye" olarak adlandırılan bir başka edebî tür daha vardır. Hikâye kavramının bir de "bir olayı enine boyuna anlatma" (tahkiye) ve bazı durumlarda da "haber" anlamı vardır. Pekâlâ bir haber de hikâye şeklinde aktarılabilir. Yerine göre küçük bir anekdot, güldürücü bir fıkra ya da bir hâtıra da hikâye olarak nitelendirilebilir. Bazen de "bir olayın gelişim seyri" anlamında kullanılan hikâye, bunlar gibi daha pek çok anlamda kullanılır.

Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*'ında yer alan şiirlerinde hikâyeyi bütün bu anlamlarında kullanmıştır. Hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın, hikâyenin "nesir" olduğu görüşünün aksini iddia eden yoktur. Manzum olarak da yazılsa hikâye nesirdir. Şiir ise başka bir şeydir. Bundan dolayıdır ki Âkif'in şairliğine eleştiriler yöneltilmiştir. Âkif'in büyük sanatkâr olduğuna kimse bir şey demez ama, yazdığı manzumelerin şiirden çok nesre yakın durduğu da vurgulanır. Bunu bir anlamda kendisi de itiraf eden Âkif, kendi üzerinde tesiri olduğunu söylediği ve örnek aldığı Sa'dî ve Batılı yazarlardan Alphonse Daudet ve Aleksandre Dumas Fils'e de her fırsatta göndermede bulunur. Adını andığımız bu isimler şiirden çok hikâye ve roman alanında meşhur olmuşlardır. Gerçi Âkif'in hem manzum hikâyelerinde hem de didaktik şiirlerinde sanat değeri bakımından yüksek parçalar da yer almaktadır.[42] Ancak, bunlar Âkif'in söz konusu ettiğimiz bazı şiirlerinin nesre yakın olduğu görüşüyle çelişmez.

Safahat'ta yer alan şiirlere biz bu açıdan baktık ve Âkif'in şiirlerindeki hikâye unsurlarını aradık. Bu konuda ulaşabildiğimiz bazı kaynaklardan da faydalandık. Âkif'in hikâyeleri konusunda başlı başına bir kitap yazan Himmet Uç'un *Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı* adlı kitabı başta olmak üzere, Fazıl Gökçek'in Âkif'in manzum hikâyeleri üzerine yaptığı değerlendirmeyi[43] ve Bedri Aydoğan'ın, "Mehmet Âkif'in Manzum Hikâyeleri"[44] adlı makalesini de dikkate alarak *Safahat*'taki şiirleri inceledik. Ortaya bazı sonuçlar çıktı. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

– Hikâye denilince akla gelen "olay", "anlatıcı (bakış açısı)", "kişiler", "zaman-mekân", bütün alt başlıklarıyla "kurgu", "tasvir", "diyalog", "dil ve üslup" ve "tema (fikir)" gibi kavramlar için genel anlamda "hikâye unsurları" tabirini kullanabiliriz. *Safahat*'ta yer alan şiirlerde bu unsurlar ağırlıklı olarak yer almaktadır.

– Âkif'in bazı şiirlerinde olaylar bütün hikâye unsurlarıyla birlikte anlatılmaktadır. Bunlar için "manzum hikâye" denildiğini daha önce belirtmiştik. Ancak *Safahat* dışındaki pek çok kaynakta, kimi zaman da *Safahat*'ta bir not olarak yer alan bilgilerde, anlatılan bu hikâyelerin "gerçek" oldukları vurgulanır. Bundan dolayı söz konusu metinler için edebî tür anlamındaki (kurmaca) hikâyeden çok "tahkiye" teriminin kullanılması uygun olacaktır. Bu tür hikâyelerde genellikle şair önce bir tasvir yapar; daha sonra tasvir ettiği bu manzara içinde yaşanan bir olayı anlatır. Pek çok hikâyesi bu bakımdan "mekân hikâyesi" olarak adlandırılabilir. Çünkü tasvir edilen yerler genellikle mekânlardır.

– *Safahat*'ta yer alan bazı şiirlerde çok farklı hikâye biçimleri kullanılmıştır. Bunları da tasnif etmeye çalıştık ve söz konusu hikâyeleri şu kavramlarla adlandırdık: "Portre-hikâyeler", "Sa'dî'den alınan hikâyeler ve onların güncel yorumları", "güncel sorunların hikâye unsurlarıyla yorumu", "hikmet hikâyeleri", "bilinen hikâye ve kıssaları yeni bir yorumla anlatan hikâyeler", "eğitim konulu hikâyeler/kıssalar", "diyalog biçiminde kurulan hikâyeler", "İslâm tarihinden alınan kıssalar", "halk arasındaki kıssalara yer veren hikâyeler", "fabl biçimindeki hikâyeler", "hikâye biçiminde anlatılan gözlem ve hâtıralar", "öğrenilen/duyulan olayların hikâye biçiminde anlatılması", "tartışılan konuya uygun olarak anlatılan hikâyeler", "Âsım'ın maceraları", "tasvir ağırlıklı şiirler", "Âkif'in poetikasını yansıtan hikâyeler", "mekân hikâyeleri..." Şüphesiz bu hikâyeler daha başka şekilde de tasnif edilip adlandırılabilir.

– Âkif, realist bir meydan adamıdır. Mahallenin ve sokağın hikâyecisidir. Edebiyatı da toplumun hizmet aracı olarak kullanmak ister.[45] Bu yüzden hiçbir zaman büyük şairlik iddiası da taşımaz. O sadece, –yine kendi ifadesiyle söylersek– "maskaralıklarımızı maskara etmek" suretiyle, gördüğü toplumsal problemleri gündeme getirir ve bu problemlerin çözümüne katkıda bulunmak ister. *Safahat*'ta yer alan şiirleri, hatta hikâyeleri bu bağlamda okursak, Âkif'i anlamış oluruz.

---

[1] Eşref Edip, *Mehmet Âkif* (Birinci Cilt), Sebilürreşat Neşriyatı, İstanbul 1962, s. 25-26.

[2] "Orhan Okay İle M. Âkif Üzerine Mülakat", *Kültür*, Ocak 2006, Sayı: 2, s. 23.

[3] Himmet Uç, *Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı*, Ankara 2000, s. 5-7.

[4] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1990, s. 62.

[5] Âkif'in *Safahat*'ındaki şiirlerinden yapılan alıntıların sayfa numaraları metin içinde verilmiştir. Bu yazıda kullanılan *Safahat*'ın künyesi şöyledir: Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul 1991.

[6] Necmettin Türinay, "Âkif'in Leylâ-yı Vicdânı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, Sayı: 158, s. 47.

[7] *Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar*, (Haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu), Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları: 2, Ankara 1989, s. 41.

[8] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 30.

[9] Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 48.

[10] Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İstanbul 2005, s. 286,289.

[11] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 292.

[12] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Cilt I, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 614.

[13] Bu konuda bk. Şaban Sağlık, "Şiirin Kapsam Alanındaki Kardeş Sanat: Öykü/Öykünün Şiirdeki Macerası", *Hece / Türk Şiiri Özel Sayısı*, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, Sayı: 53-54-55, (s. 350-370).

[14] Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yay., İstanbul 1978, s. 174.

[15] Eşref Edip, *Mehmet Âkif*, s. 29.

[16] Necmettin Türinay, "Âkif'in Leylâ-yı Vicdânı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, Sayı: 158, s. 47.
[17] Himmet Uç, *Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı*, s. 1.
[18] Kazım Yetiş, "Mehmet Âkif'e Göre Muhayyileyi İşletme ve Konu Bulma Meselesi", *Türk Dili*, Aralık 1986, Sayı: 420, s. 537.
[19] Kazım Yetiş, a.g.m., s. 536-537.
[20] Kazım Yetiş, *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1992, s. 20-28.
[21] Kazım Yetiş, *Bir Mustarip: Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 258.
[22] Kazım Yetiş, *a.g.e.*, s. 260.
[23] Eşref Edip, *Mehmet Âkif*, s. 30-31.
[24] Bkz. *Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar*, (Haz. A. Abdulkadiroğlu-N. Abdulkadiroğlu), s. 23-70.
[25] *A.g.e.*, s. 156.
[26] *A.g.e.*, s. 79-82.
[27] Himmet Uç, *Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı*, s. 1.
[28] M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Ersoy*, Kültür Bak. Yay. Ankara 2002, s. 187.
[29] Himmet Uç, *Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı*, s. 104.
[30] Himmet Uç, *a.g.e.*, s. 31.
[31] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 49-50.
[32] "Orhan Okay ile M. Âkif Üzerine Mülakat", *Kültür*, Ocak 2006, Sayı: 2, s. 25.
[33] Eşref Edip, *Mehmet Âkif*, s. 9-10.
[34] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 65.
[35] Himmet Uç, *Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı*, s. 10.
[36] Himmet Uç, *a.g.e.*, s. 10.
[37] Himmet Uç, *a.g.e.*, s. 151.
[38] *Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar*, (Haz. A. Abdulkadiroğlu-N. Abdulkadiroğlu), s. 174-175.
[39] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 351.
[40] Eşref Edip, *Mehmet Âkif*, s. 263.
[41] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 305-306.
[42] "Orhan Okay ile M. Âkif Üzerine Mülakat", *Kültür*, Ocak 2006, Sayı: 2, s. 24.
[43] Bk. Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İstanbul 2005, s. 286-305.
[44] Bkz. *Çukurova Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 1996, Cilt: 4, Sayı: 4.
[45] Ahmet İhsan Kaya, "Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı", *Dergâh*, Aralık 2007, Sayı: 214, s. 10.

İBRAHİM DEMİRCİ

MEHMET ÂKİF'İN TÜRKÇESİ*

Safahat'ın dördüncü kitabı *Fatih Kürsüsünde*, "İki Arkadaş Fatih Yolunda" bölümüyle başlar ve diyalog şeklinde ilerler. İki arkadaşın tartıştığı konulardan biri de dildir. "*Hâlet-i rûhiye*" ve "*mefkûre*" kelimelerinin "*sinirlerini gıcıkla*"dığını söyleyen kişiyi, arkadaşı "*taassup*" ile suçlar, "*eski zihniyet*"in değişmesi gerektiğini söyler ve hemen ilave eder: "*«Lisana hiç yenilik sokmayın!» demek: Cinnet.*" Bu suçlamalara uğrayan kişi, taassup içinde olmadığını, fakat dilde yeniliğin gerçek bir ihtiyaca dayanması ve "*erbabı eliyle*" yapılması gerektiğini söyler. Ona göre ülkemizde buna dikkat edilmemektedir. Mesela, Fransızın "*mantalite*" kelimesini karşılamak için "*zihniyet*"i icat mecburiyetini hissetmiş olmak, asıl "*dert*"tir.

Tasarrufâtını aynen alırsak İngilizin,
Fransızın, ne olur hâli, sonra, şîvemizin?
Lisânın olmalıdır bir vakâr-ı millîsi,
O olmadıkça müyesser değil teâlîsi. (s. 197)

Bu görüşü "*muhafazakârâne*" bulan arkadaşa verilen cevap ve sonrası şöyledir:

– Evet, muhâfazakârım... Bilir misin, bu moda
Ta'ammüm etmeye başlarsa...
– Başlasın! Ne olur?
– İler, tutar yeri kalmaz, lisânımız bozulur.
Bugün ne maskara olmuşsa milletin kılığı;
Lisan da öyle olur!" (s. 197-198)

Dikkat edilirse, muhafazakâr olduğunu söyleyen, lisanın millî vakarını korumaktan söz eden, "*zihniyet*" vb. kelimelere tepki gösteren adam, rahatlıkla "*moda*" kelimesini kullanmakta ve karşı çıktığı "moda"ya –belki farkında olmadan– kendisi de kapılmaktadır. Ülkemizde dil konusu, acıklı mı, gülünç mü olduğuna karar vermekte güçlük çekeceğimiz böylesi çelişkilere çok elverişli bir zemin olagelmiştir. Çelişkiye düşme kolaylığının sebeplerinden biri, meselenin kelime seviyesinde ele alınmasıdır. Oysa bir dili dil yapan ve öteki dillerden ayıran özellikler, kelimelerden ve kökenlerinden ziyade, o kelimelerin dizilişinde, cümle yapısında aranmalıdır.

Mehmet Âkif'in Türkçe bilgisi, sevgisi ve Türkçeyi kullanma becerisi, hayran olunacak bir zenginlik ve kıvraklık gösterir. Bunda ailesi, oturduğu semt, öğrenim gördüğü hocalar ve okullar, meslek hayatı boyunca gezip gördüğü yerler ve rahatlıkla okuyup anlayacak derecede öğrendiği üç dil; Arapça, Farsça ve Fransızca, çeşitli ölçülerde pay ve katkı sahibi olmalıdır.

Bugüne dek Mehmet Âkif'in hayatına ve mücadelesine yönelik ilginin yoğunluğu, şiirine, sanatına ve diline hak ettiği ilginin gösterilmesini engellemiş görünmektedir. Onun Türkçesi üzerinde araştırmalar, özellikle çağdaşlarıyla yapılacak karşılaştırmalar, dil zenginliği ve kıvraklığı bakımından Âkif'in nasıl seçkin ve üstün bir konumda olduğunu gösterecektir.

Mehmet Âkif'in yazı hayatına başladığı dönemde Tanzimat şairlerinin başlattığı yenileşme arayışları belli bir başarı elde etmiş ve hemen her alanda olduğu gibi dil ve edebiyat alanında da dikkatler Avrupa'ya yönelmiş, geleneği korumak isteyenler bile bu yönelişten paylarını almışlardır. Osmanlıcılık, Batıcılık, Türkçülük ve İslâmcılık gibi düşünce hareketlerinin hepsi, üstünlüğü kabul edilen Batı uygarlığını hesaba katarak hareket etmişlerdir.

Mehmet Âkif, İslâmcılık akımının yayın organı sayılan *Sırât-ı Müstakîm* (sonra *Sebîlü'r-Reşâd*) dergisinin en önemli yazarlarından biridir. *Safahat*'taki şiirlerin hemen hepsi, çeşitli yazıları ve tercümeleri bu dergide yayımlanmıştır. Hayatı ile inançları ve sanatı arasına mesafe koymayan bir şair olan Mehmet Âkif, kalemini özgünlük, yenilik, "tasannu" gibi arayışlar uğrunda değil, derdini dile getirmek, "hisli yürek" dediği kalbinden taşan duyuş ve düşünüşleri "hüneri" "samimiyet" olan bir yaklaşımla ifade etmek için kullanmıştır. (s. 3) Âkif'in tercih ettiği dil anlayışı, siyasî ve ideolojik etkenler ve amaçlar çerçevesinde yürütülmek istenen inkılâpçı diyebileceğimiz tutumların hep uzağında kalmış, dilin tabiî seyrini kollayan tekâmülcü bir anlayış olmuştur.

Ülkemizde dili ideolojik bir manivela olarak gören hareketler içinde en etkili olanı, siyasal ve toplumsal gelişmelerin de denk düşerek desteklediği bir akım olan Millî Edebiyat akımı oldu. Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'in öncülük ettiği bu akım, konuşma dilini yazı dili hâline getirmeyi hedeflerken Osmanlı asırları boyunca Türkçeye girmiş olan Arapça ve Farsça kelime, terkip ve tabirleri terk etmeyi de öngörmekteydi. Ayrıca şiirde bin yıldır uygulanmakta olan aruz ölçüsünün bırakılması ve yerine "millî vezin" sayılan hece ölçüsünün geçirilmesi isteniyordu. Ziya Gökalp *Sanat* şiirinde bu isteği şöyle dile getirmiştir: "*Aruz sizin olsun, hece bizimdir, / Halkın söylediği Türkçe bizimdir, / Leyl sizin, şeb sizin, gece bizimdir, / Değildir bir mana üç ada muhtaç.*"[1]

Bilindiği gibi Mehmet Âkif, şiirlerini hep aruz ölçüsüyle yazmış ve bu ölçüyü gerek manzum hikâyelerinde, gerekse şiirlerinde hayran olunacak bir kusursuzluk ve yetkinlikle kullanmıştır. "Halkın söylediği Türkçe"yi tanıma, özümseme ve kullanma bakımından da Mehmet Âkif, meselâ Ziya Gökalp'ten ve Millî Edebiyat akımının öteki şair ve yazarlarından çok daha güçlü, başarılı ve ustadır.

Mehmet Âkif'in kelime seçiminde izlediği yolun Ziya Gökalp'in yolundan farkını belirtmek için şöyle söyleyebiliriz: "Leyl de bizim, şeb de bizim, gece de bizimdir!" yahut "Lisan da bizim, zeban da bizim, dil de bizimdir; hece de bizim, aruz da bizimdir!"

Ancak Arapçadan aldığımız "leyl ve lisan", Farsçadan aldığımız "şeb ve zeban" kelimeleri, Âkif'in şiirinde şüphesiz "gece" ve "dil" kelimeleri kadar sık yer almaz.

"Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!" (s. 3)
"Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok" (s. 18)
"Dilimin döndüğü şîveyle bütün gün yazdım" (s. 140)
"Dilinden âhiret hiç düşmüyor ey Müslüman, lâkin,
Onun hakkında âtıl bir heves mahsûlü idrâkin!" (s. 254)
"Dilinde Besmele olsun, elinde Sûre-i Nûr" (s. 266)
"– Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni!" (s. 297)
"Bir kırıtsın, iki dil döksün o fettan kahpe!" (s. 307)
"Pâdişah dendi mi, çokluk dil uzatmazlarmış!" (s. 334)
"Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!" (s. 342)
"Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım." (s. 375)

Bu örneklerde de görüldüğü gibi şairimiz, "dil" kelimesini daha çok deyimler içinde kullanmıştır. Buna karşılık "lisan" kelimesi, *"Her nağmede binlerce lisan nâtık olurken, / Lisân-ı hâl-i tabîat lisandır onlara da."* (s. 17) veya *"Fırka, milliyyet, lisan nâmıyle dâim ayrılık"* (s. 256), *"Lokanta keyfine âmâde, istedikçe yanaş... / Lisan da istemiyor: Bir işâret et, anlaş."* (s. 268) gibi mısralarda mecazî anlamıyla veya bugün de yaygın olarak kullanılmakta olan "yabancı dil" anlamında karşımıza çıkar. Farsçadan aldığımız "zeban" kelimesini Âkif pek az kullanmıştır: *"Mekâbir inledi, taşlar birer lisân oldu; / Kitâbeler de o taşlarla hem-zebân oldu."* (s. 37) derken, "dildaş" anlamına gelen *"hem-zeban"*ı tercih edişi, hem ölçüye ve kafiyeye, hem de Farsça saygısına bağlanabilir. Benzer bir durum *"Ey bülbül-i ter-zebân-ı irfan"* (s. 42) mısraında da söz konusudur. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden bir hikâyeyi naklederken söylediği şu mısralarda ise, hem aliterasyon, hem *Mesnevî*'nin Farsça kaleme alınışına saygı gözetilmiş olmalıdır: *"Duvarlarımda yarık sandığın ağızlardan, / Birer zebân-ı tezallüm uzattım, ey nâdan!"* (s. 226)

Kur'an şairi olarak da tanınan Âkif'in şiirinde Arapça kökenli kelime sayısı, Farsça kelimelerden daha çoktur. Şair, bu kelimeleri çoğu zaman müştaklarıyla birlikte kullanarak eski şiirin iştikak sanatına da örnekler vermiş olur.

"A'dâd edemez silsile-i feyzini ta'dâd" (s. 13) mısraında "adet" ile "ta'dat" *"İbdâ'-ı bedîin –ki cihanlarla bedâyi' / Meydâna getirmiş– bize ey Hâlik-ı Mübdi'"* (s. 14) beytinde "ibda", "bedayi" ve "Mübdi", *"İnsan yaşamak hırs-ı cibillîsine meclûb"* (s. 29) mısraında "cibillî" ve "meclûb", *"Neşîde Hâlik'ın, ammâ kim eyliyor inşâd?"* (s. 37) mısraında "neşîde" ve "inşâd", *"Hesâb edilse, cehâlet kadar çıkar mühlik, / Ma'ârif oldu mu bir yerde sâde müstehlik."* (s. 279) beytinde "mühlik" ve "müstehlik" kelimeleri böyledir. *"Hayat elbette hakkın, lâkin ettir haykırıp ihkak; / Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: da'vâ-yı istihkak."* (s. 381) beytinde "hak", "ihkak" ve "is-

tihkak", "*Yalınız Sâni'i gör; san'atı, masnû'u bırak!*" (s. 135) mısraında "Sâni", "san'at" ve "masnû"; "*Tasvîr değil o zevki, hattâ / Mümkün olamaz tasavvur aslâ!*" (s. 44) mısralarında "tasvir" ve "tasavvur" kelimelerinin birlikte kullanılışı da güzel birer iştikak örneğidir.

Âkif'in şiirlerinde iktibas sanatının örneklerine de rastlarız: "*«Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â» derken Hudâ; / Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha.*" (s. 23) beytinde ve "*Ne yaptın? «Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â» vardı!..*" (s. 167) mısraında, Necm Sûresi'nin 39. âyeti, "*Fakat bu beste-i lâhût nerden aksediyor, / Ki «Ellezî halâka'l-mevte ve'l-hayâte...» diyor?*" (s. 37) mısralarında Mülk Sûresi'nin 2. âyeti, "*Ervâh bütün mündehiş-i «sümme radednâh!»*" (s. 13) dizesinde, Tîn Sûresi'nin 5. âyeti hatırlatılır.

"*Bir nâle ki, şevk-sûz-i idrâk / Havlinde nidâ-yı «mâ-arafnâk!»*" (s. 42) dizelerinde Peygamber'in Allah'a seslendiği ve "Seni hakkıyla bilemedik" buyurduğu hadisi, "*– Vâkıâ «inne mine'ş-şi'ri...» büyük bir ni'met;/ Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin, hikmet.*" (s. 301) dizelerinde, şiirin hikmet olduğunu bildiren hadis-i şerif, "*Gelelim dîne: Ne mümkün çalışıp kurtarmak? / «Bede'e'd-dînu garîben...» sözü elbet çıkacak.*" (s. 138) dizelerinde, dinin garip başladığını bildiren hadis-i şerif, "*O hâli buldu ki cür'et: «Yecûzu fi't-tergîb...»*" ve "*Cihânı titretiyorken nidâ-yı «Men kezebe...»*" (s. 221) dizelerinden ilkinde, insanları ibadete heveslendirmek için hadis uydurmanın caiz olduğuna ilişkin hüküm, ikincisinde ise Peygamber adına yalan uduranın karşılaşacağı âkıbete dair hadis-i şerif hatırlatılmaktadır. Müslümanların en önemli özelliklerinden biri olan ve "iyiliği emretmek, kötülüğü engellemek" anlamına gelen "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'il-münker" Âkif'in şiirinde çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Bunlardan biri şöyledir: "*Emr-i bi'l-ma'rûf imiş ihvân-ı İslâm'ın işi; / Nehy edermiş, bir fenâlık görse, kardeş kardeşi.*" (s. 181)

Âkif'in şiirinde Farsça tabir kullanımı yok gibidir. Sadece bir yerde, "ne olursa olsun" anlamına gelen "her çi bâd âbâd" kalıp sözünü kullanmıştır: "*Bırak, tehlîlim artık dalgalansın, her çi bâd âbâd!*" (s. 416)

Osmanlı Türkçesi, Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsçanın kelimelerini de rahatlıkla kullanmıştır. Bu durum zaman zaman karışıklık ve gereksiz süslemecilik gibi olumsuzluklara yol açmakla birlikte, anlam ve anlatım zenginliği gibi güzellikler de doğurmuştur. Meselâ Türkçe "dil" kelimesinin Farsçada "gönül" anlamını taşıyor olması "dil yâresi" tabirinin hem gönül yarası, hem sözün açtığı yara anlamında kullanılmasını sağlamıştır. Benzer bir cinas imkânı ve anlam zenginliği Türkçe "beyin" kelimesi ile Arapça "ara/sında" anlamına gelen "beyn" kelimesinde ortaya çıkar. "*Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam, / Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam, / Ayrılık hissi nasıl girdi sizin* ***beyninize****?*" (s. 152) mısralarını okurken bu anlam zenginliğini hissederiz. "*En samîmî kimseler beyninde en ciddî açık; / Enseden arslan kesilmek, cepheden yaltak kedi...*" (s. 256) mısralarında "beyninde" kelimesinin hem "arasında" hem de "kafasında/zihninde/dimağında" anlamında okuna-

bilmesi, ilginç ve güzeldir. "*Yavaş yavaş açılıp perde-i lika-yı muhit; / Harîm-i rûhumu doldurdu kibriyâ-yı Muhit.*" (s. 37) beytinde "çevrenin yüzünü örten perde yavaş yavaş açılıp ruhumun içini, varlığı ve kudreti her şeyi kuşatan, Muhît olan Allah'ın büyüklüğü doldurdu." diyen şair, "muhit" kelimesini cinaslı kullanmaktadır. Yazık ki, görebildiğimiz *Safahat* neşirlerinde "Muhît" kelimesi hep cins ismi olarak "muhît" şeklinde yazılmış; böylece cinaslı kafiye, redif sayılmıştır. Âkif'in böylesi inceliklerine bir örnek de şu beyitte vardır: "*Olmazsa zemin, zaman müsâid; / Feryâdına âsüman müsâid!*" Birinci mısrada "müsaid" kelimesi "elverişli, uygun" anlamında kullanılmışken, ikinci mısrada "yardımcı, destek" anlamındadır.

Mehmet Âkif'in aruz ölçüsünün gereklerini yerine getirmek üzere yaptığı tasarrufların önemli bir kısmı, halk söyleyişlerinin öne çıkışını ve şair tarafından benimsenişini göstermektedir. Bu konuda birkaç örnekle yetinelim: "*Küçük sabaha kadar hep* ***bebeğni*** *hoplattı.*" (s. 123) ve "***Acık*** *da dinlesen olmaz mı annenin sözünü?*" (s. 124) mısralarında "bebeğini" yerine "bebeğni", "azıcık" yerine "acık" denmiş olması, ölçüye uygunluk sağlamanın yanı sıra, anlatılan durumun havasını daha kuvvetle yansıtmayı da getirmiştir. "- *Ver ordan on paralık zencefil, çöroğtu, biber.*" (s. 25) mısraında "çörek otu"nun "çöroğtu" yapılması, vezin kaygısından ziyade, halk ağzının gerçekçi ve sağlıklı yansıtılması isteğine bağlanabilir. "– *Dimitri çorbacı, doldur! Ne* ***durmuşun*** *orada?*" (s. 32) mısraında "durmuşsun" yerine "durmuşun" denmesi, "- *Kadın lâkırdısı girmez* ***kulağma zâti*** *benim.*" (s. 34) cümlesinde yazı dilinin "kulağıma zaten" ifadesi yerine "halk söyleyişi"nin tercih edilmesi de aynı nedene bağlanabilir. "*Hak okka çünkü bu kantar... Firenk icâdı gıram / Değil! Diremleri dört yüz, hesapta şaşmaz adam.*" (s. 40) mısralarında "dirhem" yerine "direm" denişi de böyledir. "– *Bi parti yendi ya akşam, dikiz gelin kuruma!*" (s. 98) mısraında "bir"in "bi" yapılışında sözü ölçüye uydurma gereği etkili olmuştur. "Kurumlanışa bir bakın!" anlamına gelen "dikiz gelin kuruma" sözü, şairin argoya âşinâlığının hoş bir örneğidir.

"*Konturat akdederek Rusya'dan on, on beş edib, / Getirir, yazdırırım millet için birçok eser!*" (s. 157) derken "kontrat" kelimesinin "konturat" şeklinde yazılmasında sadece ölçüye uyma kaygısını değil, kelimeyi Türk gibi söyleme çabasını da bulabiliriz.

"*Gelen incelmiş adam devri, hemen yontulunuz. / **Ama** dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak*" (s. 420) mısralarında ölçüyü gözeterek "ama" demiş olan şair, "*Hicrî, kamerî ayları ezber sayar* ***amma,*** */ Yirminci asır zihnine sığmaz ne muamma!*" (s. 422) derken "*amma*"yı kullanarak hem ölçü hem kafiye adına çok yerinde bir tercihte bulunur.

"*Bilir mahalleli* ***kim*** *aldığın zamanda beni, / Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.*" (s. 33) mısralarında şair, imâleyi göze alarak "ki" bağlacını kullanmak yerine, "kim" demekle hem imaleden kurtulmuş, hem de bağlacın yüzyıllarca kullanılmış olan eski şeklini hatırlatıvermiştir. Benzer bir durum, şu mısrada da karşımıza çıkar: "*Berk* ***urmada*** *nâsıyen kamerde*". (s. 88)

Safahat'ta aruz uygulamaları, başlı başına bir araştırma konusu olabilir ve burada kısaca ve ancak bir bölümüne değinebildiğimiz ilginç ve zengin sonuçlara ulaşılabilir.

Âkif'in halk diline ilgisi ve yakınlığı vezin zaruretleriyle sınırlı değildir; ev, sokak, meyhane, kahve, cami, güreş meydanı... onun tanıdığı ve dillerini bildiği mekânlardır ve o, gerektiğinde avami veya argo sayılabilecek ifadeleri nakletmekten veya kullanmaktan çekinmez. Bu tutumda "*Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek!*" (s. 194) anlayışının yanı sıra realist, natüralist Fransız yazarlarının da etkisi olduğu düşünülebilir. Âkif'in bu tür söyleyişlerine birkaç örnek görelim: "*Atın şu* ***kaltağı*** *gitsin, tıkın hemen içeri.*" (s. 71), "*– Cehennem ol seni hınzır* ***orospu****, git: Boşsun!*" (s. 34), "***Caponya****'dan gelen, insan suratlı bir canavar!*" (s. 40), "*Ya şu oğlan şu* ***tostopaç*** *afacan*" (s. 73), "***Alettirikçilerin*** *keyfi pek yolunda hele*" (s. 40), "***Melil melil*** *bakıyor şimdi bülbül evlâdım!*" (s. 46), "*– Durundu yavrularım, işte* ***şimdicek*** *pişecek...*" (s. 77), "*Rusu* ***gırtlaklayıvermez mi****? Aman, etme, bırak! / Demeden şaşkını yağmur gibi* ***ıslattı*** *hacı!*" (s. 150), "*– Evinde* ***çan çan*** *eden erkeğin de aklına şaş...*" (s. 101), "*Sen duâ et ki «Şerîat» demiyor evde karın! / Yoksa, boynunda bugün zorca gezerdin yaların! / Karı iş görmeyecek; varsa* ***piçin*** *bakmayacak; / Çamaşır, tahta, yemek nerde? Ateş yakmayacak.*" (s. 104-105), "*Göz yumulmakla kör olmaz; külün altında ateş, / Ne kadar kalsa bunalmaz:* ***Hele*** *bir aç,* ***hele*** *eş!*" (s. 147), "*Geçende haylice kar yağdı Berlin'in içine;/* ***Bıcık bıcık*** *olacakken takır takırdı yine!*" (s. 268)

Âkif'in şiirinde, yazı dilinde pek kullanılmayan, yöresel ağızlara özgü kelimelere de rastlanır: "*Yok öyle heybeye dirsek verip* ***ımızganmak***" (s. 268), "*Gülüyor kahvede el, çarşıda bakkal,* ***çakkal***" (s. 305),

> "*– Konya'daydım...*
> *– Haberim yok, ne zaman?*
> *–* ***Bıldır*** *yaz.*" (s. 327)

"*Kaynayıp çifte kazan, aksa da* ***çamçak çamçak****, / Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak?*" (s. 329), "*Su mühendisleri gelmişti... Herifler* ***gâvur*** *a, / Neme lâzım bizi incitmediler zerre kadar*" (s. 329), "*Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı, / Bir bakar insana yan yan ki,* ***yuz olmuş*** *manda, / Canı yandıkça döner, öyle bakar nalbanda.*" (s. 329), "*–* ***Sübek*** *kadar yüzü* ***hütdağ*** *kesildi!*" (s. 25)

Mehmet Âkif'in Türkçe kelimeleri kullanışında dikkate değer bazı özelliklerden söz edebiliriz. "Hasta" şiirinde karşımıza çıkan şu dizelere bakalım: "*O zamandan beridir za'fı terakkî ediyor; / Görünen: Bir daha* ***kalkınması*** *artık pek zor.*" (s. 9) Burada "terakki"den sonra karşımıza çıkan "kalkınma" kelimesi, bugünkü anlamını hatırlatmakla birlikte, "ayağa kalkma, kendine gelme" anlamında bireysel bir dönüşlü eylem olarak kullanılmıştır.

"*Ne soluk var, ne ışık var, ne otur var, ne durak, / İki üç yüz kulaç altında zemînin, çıplak, / Aç, susuz* ***işletilen*** *kanları donmuş canlar, / Size milyonla desem, fazlası yok, eksiği var!*" (s. 139) dizelerinde "işletilen" kelimesi, "çalıştırılan, iş gördürü-

len" anlamında kullanılmış ama bu seçim bize onların bir çeşit "makine" gibi görüldüğünü de hissettirmiştir. Aynı kelime, başka bir manzumede şöyle çeşitlendirilir: "*Bakar ki: Bir kötürüm tilkinin yanık sesidir. / Zavallı, pösteki olmuş, bacak yok* ***işleyecek****; / Boğazsa* ***işlemek*** *ister... Ne yapsın... İnleyecek.*" (s. 220)

"*Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi... / Ne yaptı «Biz mütevekkilleriz» diyen* ***küme****yi? / Dağıttı, kamçıya kuvvet, «Gidin, ekin!» diyerek. / Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek;*" (s. 221) Şairin "küme" kelimesini "topluluk" anlamında kullanması dikkate değer bir durum. "*Döndü birdenbire sîmâsı duran ihtiyarın.*" (s. 74) dizesinde "döndü" kelimesi, "değişti" anlamında kullanılmıştır. *Koca Karı ile Ömer* hikâyesinde "*Yemek mi? Çömleği sen, / Tirit mi zannediyorsun? İçinde sâde su var; / Çakıl taşıyla beraber bütün zaman kaynar.*" (s. 77) diyen kadının sözleri, "sade suya tirit" deyimini hatırlatır.

Âkif'in "*Çekilmiş üstüne yağmurluğumsu bir pırtı*" (s. 96) dizesinde "yağmurluğumsu", "*Tekin değil mi nedir, pek acaibimsi bu yer?*" (s. 266) dizesinde "acaibimsi" demesi, dilin mevcut söz varlığını geliştirmeye yatkın girişimci bir tutumun belirtisi sayılabilir.

Bir şiirinde "*O neydi, dağ gibi erler ki arza hâkimdi... / Nedir karıncalanan neslî müzmahil şimdi?*" (s. 201) diyen şair, "karıncalanmak" fiilini, "karınca olmak, karıncaya dönüşmek" anlamında kullanarak, sanki yeni bir kelime türetmiştir. Fakat bu kelimenin anlaşılmama veya yanlış anlaşılma ihtimalini önlemek istercesine, "– *Hakîkat, öyle küçülmüş ki: «Yok!» de, geç artık...*" ifadesine ihtiyaç duymuştur.

İki arkadaşın konuşmasını yansıtan şu iki cümleye bakalım: "– *Vefâ'ya çıksa gerektir bu eğri büğrü sokak... / – Evet, Vefâ'ya iner.*" (s. 199-200) "Çıkmak" ile "inmek" iki cümlede de doğru ve yerinde kullanılmış olmakla birlikte, karşıt anlamlı iki kelimedir ve "Evet, Vefâ'ya iner." diyen kişi, "evet" sözüyle onaylamayı, "iner" sözüyle de itirazını ortaya koymuş olur. Bu konuşma parçası, bize dil dikkatinin, söylediği sözün farkında olmanın önemini hissettirir. Bu ifadeden bir çeşit mizah duygusu da alırız. Tıpkı şu mısralarda olduğu gibi: "*«Son ders-i felâket» ne demektir? Şu demektir: / Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!*" (s. 179)

Mehmet Âkif'in şiirinde, Avrupa dillerinden Türkçeye girmiş kelimeler çok değildir. "*Koşan, gezen, oturan, mâniler düzüp çağıran, / Davullu zurnalı* ***'dans!'*** *eyleyen, coşup bağıran*" (s. 41), "*Demek ki kahveci hem diş tabîbi, hem* ***perukâr!*** */ İnanmadınsa değildir tereddüdün sırası; / Uzun lâkırdıya hâcet ne? İşte* ***mosturası:***" (s. 97), "*Ki kadın '****sosyete****' bilmezmiş, esârette imiş!*" (s. 141) "*Mütedeyyin görünürsek, diyecekler, barbar! / «****Libri pansör****» geçinirsek, değişir belki nazar.*" (s. 159), "*– Nedense pek asabîsin bugün, Ferîdun Bey! / – Değil, bu tatsız oyunlar çekilmiyor:* ***Monoton!***" (s. 235)

Bu ifadelerin çoğunda bir çeşit alay ve mizah hissedilmektedir. İstanbul'da demir yolu işletmelerinde Ermeni, Rum ve Yahudi çalışanların hoyratlığından söz eden şu mısralarda alay ile öfkenin birleştiği sezilir: "*Samatya lordu müfettiş; Tâtavla kontu müdir, / Zavallı milletin efrâdı orta yerde esir!*" (s. 265)

İstasyondan bir sahne:

"– Çüş be! Gözün kör mü?
– Pardon!
– İllâllah!
Nasıl ki çıktı şu «pardon» eşeklik oldu mubah!
– Ne lâftır ettiği Allahça söyleyin yakışır?" (s. 265)

Bu son cümlenin gayrimüslim vatandaşlarımızdan birine ait olduğu açıktır.

Mehmet Âkif'in kaleme aldığı *İstiklâl Marşı*, seksen yedi yıldır ülkemizin millî marşıdır. Bu şiirin sadece başlığındaki "marş" kelimesi Fransızcadan alınmıştır. Marşta yer alan 256 kelimenin 169'u Türkçe, 74'ü Arapça, 13'ü Farsça kökenli Türkçe kelimelerdir. Bu sayıların ortaya koyduğu oranlar, –yaklaşık olarak– Türkçe % 65, Arapça % 30, Farsça % 5 olmaktadır. Bu oranların *Safahat*'ın bütününde nasıl olduğu araştırılsa, ortaya çıkacak sonucun çok farklı olmayacağını sanıyorum.

Bu çalışma için *Safahat*'ı yeniden okurken karşılaştığım iki dize, Mehmet Âkif'in her bakımdan büyük bir şair olduğu kanaatini bende pekiştirdi. Şair, Berlin'de bir kahvehanede gördüğü ve savaşta oğlunu kaybetmiş yaslı bir Alman anneyi tasvir ederken şöyle söyler:

"Zehirli bir düğüm olmuş dudaklarında keder,
Çözülmüyor, onu ancak çözerse girye çözer!" (s. 271)

Ölçü, uyak, aliterasyon gibi âhenk unsurlarıyla, gözlem kudretiyle, "girye"nin, yani "gözyaşı"nın psikolojik etkisini dile getirişiyle, kısacası her şeyiyle mükemmel, kusursuz bir şiir bu! Günümüz Türk okuyucusunun "girye"yi bilmemek yüzünden bu güzelliğe yabancı ve uzak kalması, bağışlanabilir bir kusur olmasa gerek.

---

* Parantez içinde verilen sayfa numaraları, M. Ertuğrul Düzdağ'ın hazırladığı *Safahat Edisyon Kritik*'e aittir. Kültür Bakanlığı Y., Ankara 1990

[1] Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyatı I, Şiirler ve Halk Masalları*, Ankara 1989, s. 111

ALİ GALİP YENER

MEHMET ÂKİF ERSOY ŞİİRİNE TANPINAR VE KARAKOÇ'UN YAKLAŞIM FARKLARI ÜZERİNE NOTLAR

Mehmet Âkif Ersoy, "İstiklâl Marşı" şairi olarak anılmanın dışında, dönemindeki şiir birikimine katkısı eksik değerlendirilmiş ve yapıtlarının ruhu muhafazakârlık kavramı bakımından ele alınmakta çok gecikilmiş bir şair ve edebiyatçıdır.

Özellikle muhafazakârlık kavramının verileri bakımından Âkif'in edebî ve edebiyat dışı duruşuyla ilgili kimi güncel saptamalara geçmeden önce, "İstiklâl Marşı" şairine karşı yapılan bir haksızlığın üzerinde duralım. Mehmet Âkif, 17 Şubat 1921'de İstiklâl Marşı'nı yazdı. Büyük Millet Meclisi 12 Mart 1921'de marşı kabul etti ve şair, yarışma ödülü olan 500 lirayı orduya hediye etti. Ve ne yazık ki –evet utanç verici bir durumdan söz ediyorum– Âkif'in Millî Mücadele yılları esnasında oturduğu, Taceddin Dergâhı'nın müştemilâtı olan ev, yıkılmaya yüz tuttuğu dönemde, resmi bir dairenin kömür deposu olarak uzun yıllar kullanıldı. Bu büyük bir ayıptır! Hacettepe Üniversitesi'nin arazisinde bulunan bu yapı, Mehmet Âkif'in ölümünden tam 37 ve İstiklâl Marşı'nı yazdığı dönemden tam 52 yıl sonra sade bir törenle 29 Aralık 1973'de müze olarak hizmete açılabildi (Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Â. Ersoy, *Safahat*, Yay. Haz. Ö. R. Doğrul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1977, s. LLX - LLXII).

Mehmet Âkif, İslâmcılık ile Nurettin Topçu'nun deyişiyle "Anadolucu" milliyetçiliğin sentezini öne çıkaran, –Millî Mücadele'yi en baştan desteklediğini unutmayalım– bu esnada gelenekçi ve aynı zamanda modernist çizgilerin buluşmasına da özen gösteren bir şairdir. Âkif, temelde Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'un çizgisini izleyen modernleşmeci bir İslâmcı olarak değerlendirilir: "Gökalp'ın medeniyet ve kültür ayrımına benzeyen ayrım, Âkif'in fikriyatında, medeniyetin yerini alan 'marifet' ve kültürün, yani medeniyeti denetleyen unsurun yerini alan 'fazilet' şekline dönüşmektedir. (...) Bu formülleştirme çerçevesinde Âkif de, Gökalp gibi bir yandan 'inkılâp' istemekte, bir yandan da bir tür muhafazakârlık yapmaktadır. İnkılâpçılıkla muhafazakârlığı birleştiren Âkif'in 'ihya'cılığıdır. Âkif inşa yerine ihya kavramını seçerek, bizde aslen var olan ancak, çeşitli sebeplerle körelen kaynakların canlandırılmasını, ihyasını istemektedir" (Murat Yılmaz, "Mehmet Âkif Ersoy", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, cilt 5: Muhafazakârlık* içinde, İletişim Yay., 2003, s. 320-321).

Mehmet Âkif bir yandan kimi düşünürlerce (N. Topçu, Erol Güngör vb.) milliyetçi bir fikir ve sanat adamı olarak değerlendirilmiş, bir yandan da *"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı, / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı / Kuru da'vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister."* dizelerinin şairi olarak modernleşme yanlısı bir İslâmcı olarak yo-

rumlanmıştır. Bence Âkif'in şiirlerinde her iki görüşe de haklılık payı kazandıran öğeler mevcuttur. İslâmcılıktaki muhafazakâr bakiyeyi ya da dilerseniz mirası ele alan çok önemli bir incelemede Yasin Aktay, Âkif'in İslâm'ı ele alış biçimini gözden geçirmiştir. Âkif'i İslâm içerisinde kurulu anlayışları sorgulayan ve onları temelden sarsan bir anlayışın sözcüsü olarak gören yazar, Âkif'in İslâmcılıktaki muhafazakâr bakiyenin kefaletini yüklenen bir figür olduğunu vurgular: "İstiklâl Marşı ve Bülbül şairi, aslında Cumhuriyet döneminde İslâmcıların içine düştükleri nev-i şahsına münhasır diasporik durumun tasvirini de yaparken, sürekli bu topraklar ve bu mülk üzerindeki alacağını da hatırlatır. 'Bugün hanümansız bir serseri(yim) öz diyarımda' ifadesindeki bu bakiye, daha sonra, Necip Fazıl Kısakürek'in, esasen muhafazakâr vurguyu daha da arttıran, Sakarya şiirindeki 'öz yurdunda garip, öz vatanında parya' mısrasıyla tekrar hatırlatılacak, İslâmcılığın devlet, vatan, millet ve gelenek gibi mefhumlarda birikmiş muhafazakâr sembolik sermayede iddia ettiği hakkın tescili ısrarla aranacaktır" (Yasin Aktay, "İslâmcılıktaki Muhafazakâr Bakiye", *Muhafazakârlık* cildi içinde, s. 354-355).

Yine Aktay, Türkiye'de, dinin asli yorumlarına dönmeyi salık veren İslâmcılığın, her vakit yerel-kültürel değerlere karşı bir saldırganlık olarak algılanmasının, bu hatalı algının ve Batıcı-dayatmacı elitlerin "...bilinç altında, Kur'an'ın lafzî/kitabî yorumunun aynı zamanda Kur'an'ın indiği koşulların bire bir tekrar edilmesine yönelik bir teklif içeriyor olduğuna dair bir korku"nun var olmasının, Âkif gibi İslâmcı elitlerin, tavizsiz bir bid'at-hurafe karşıtlığını öne sürmelerinde etkili olduğunu belirtir. Bu durum, aynı zamanda İslâmcı ve muhafazakâr elitlerin çatıştıkları noktaları da temsil etmektedir (Aktay, s. 351). Tanımlanan muhafazakâr bakiyenin Âkif şiirinin ele alınışında nasıl etkin olduğuna aşağıda değinilecektir.

Âkif'in şiirine Türk edebiyatının en önemli adlarından ikisinin, edebiyat tarihçisi, romancı ve şair Ahmet Hamdi Tanpınar ile şair ve düşünür Sezai Karakoç'un yaklaşım farkları üzerinde yeteri kadar durmak, okuduğunuz yazının amacını oluşturmaktadır. Tanpınar, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan kimi röportaj ve denemelerinde Âkif'in şiirini, özellikle Tevfik Fikret'in şiir yapıtları ile ilişkisi ve dönemindeki şiir birikimindeki yeri bakımından değerlendirmiş ve kimi yerde şiddetle eleştirmekten geri kalmamıştır. Karakoç ise, Âkif'in şiiri üzerine kaleme aldığı küçük ve önemli kitapta, *Safahat*'ın mistik-metafizik karakteri üzerinde duyarlılıkla durmuş ve yapıtı, kişisel angajmanlarıyla örtüştüğü oranda övüp öne çıkarmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, farklı yapıtlarında Âkif'in şiiri üzerine ağır eleştiriler içeren gözlem ve saptamalara yer vermiştir. Tanpınar, Âkif'in şiirini, ustası olarak gördüğü Fikret'inkiyle karşılaştırarak çözümler. Buna göre Tevfik Fikret'in Batıcılığı ile Âkif'in "[G]arp'ın bütün ilim ve teknik silâhlarıyla mücehhez ve Asr-ı Saadet ahlâkıyla giyinmiş İslâmcılığı" birbirine çok benzemektedir. Âkif'i "muayyen bir akidenin mümini" olarak nitelemekten kaçınmayan yazar, Fikret ile Âkif'i birlikte şöyle ele alır *Yahya Kemal* adlı görkemli çalışmasında: "Fikret'le tilmizi konuşma diline yakın, hikâyenin ve hitabetin bütün unsurlarını toplayan bir şiir tekniğinde çok başka bir noktada daha birleşir, ikisi de Garpçı, binaenaleyh terâkki adamıdır. Fakat

tezada bakın ki fikri terbiyesini biyoloji ile yapan Âkif'in Garpçılığı daha ziyade Cevdet Paşa'nın devamına benzer. Bu itibarla eserini 'Medeniyetçi' kelimesi ile ifade etmek daha doğru olur" (A. H. Tanpınar, *Yahya Kemal*, YKY, 2001, s. 81).

Tanpınar'ın Âkif'in şiirine yaklaşımının, ideolojik ve estetik ölçütlere dayalı olmak üzere iki yönü vardır. Bunlardan ideolojik olan ilkine göre, "Fikret'in daha sade devamından başka bir şey olmayan aruzla rahatça konuşma iddiası"nı taşıyan bu şiir birikiminde eski şiirin bütün zaafları meydandadır. Dil karışık ve keyfi, şekiller dar ve görüş açısı kısıktır (*Yahya Kemal*, s. 96). Yazar, Âkif şiirindeki içerik problemini, bu çerçevede muayyen bir devirden sonra her türlü entelektüel iddiadan sanki aniden vazgeçmiş gibi görünen İslâm medeniyetinin zorunlu bir sonucu olarak açıklamaya girişir. Gazâlî'den sonra bilgi aracı olarak cezbe ve istiğrak'ın yeğlenmesinin bu duruma yol açtığını yazar (s. 96). Tanpınar'ın Âkif'in ölümünden üç ay sonra, Mart 1937'de, Âkif üzerine yapılan kapsamlı bir soruşturmada *Yeni Adam* dergisinin sorularına verdiği karşılıklarda bu şiir birikimi, bu kez estetik açıdan çok ağır ifadelerle yorumlanır: "Mehmet Âkif'in Türk edebiyatına değiştirici kıymetler getirdiğini zannetmem. O, Fikret'in biraz daha sade dil kullanan, aruzu gündelik cümlelere daha iyi uyduran bir şakirdi idi. Fikret aruzla ezan okutmuştu, o, iskambil oynattı, öte beri sattırdı, düğün demek yaptırdı, velhasıl aruzu hemen gündelik mevzua soktu, fakat bunu şiirin bir kazancı zannetmemelidir, çünkü bu tecrübeleri yaparken mısraı bir nesir hâline getiriyordu" (A. H. Tanpınar, *Mücevherlerin Sırrı* –Derlenmemiş Yazılar, Anket ve Röportajlar–, YKY, 2002, s. 153).

Tanpınar, Âkif'in büyük bir din şairi olamadığını, çünkü mistik hamleden yoksun olduğunu, kuru bir ehli sünnet şairi olarak kaldığını, mizacının mistisizmden ve panteizmden çok uzak durduğunu ve bizi "[Z]ahirî realitenin gayrı olan bir realiteye, iç âlemine, Rabb'in hakikî arşı olan insan gönlüne götüreme[diğini]" ileri sürer (*Mücevherlerin Sırrı*, s. 154). Bir noktaya dikkati çekmek isterim. Tanpınar, kendisiyle çelişkiye düşen bir denemecidir aynı zamanda, en azından Âkif hususunda bu böyledir. Şubat 1936'da Âkif sağken, son 25 yılın şiirini değerlendiren yazar, Âkif'in toplumca kabul edilişini ve şiirinin içeriğini tatlı tatlı övmekten kendini alamaz: "Hiçbir şairimiz onun [Âkif] kadar ilhamının ufkunu geniş tutmamış, onun kadar memleket hâdiselerini yakından takip etmemiştir. Bunun gibi, onun kadar geniş kütle tarafından okunan şairimiz de yoktur. İnandığı bir dünyanın yavaş yavaş çökmekte olduğunu görmekten doğan ıztırabı, zaman zaman sesini bütün bir ufkun aksisadası yapar" (A. H. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yay., 1992, s. 386).

Övücü sözleri bir yanda tutmak koşuluyla, Tanpınar'ın ağır eleştiriler içeren kimi saptamalarında, kendi angajmanlarıyla uyum içinde davrandığını ve Cumhuriyet rejimine küskün ölmüş, Mısır'da uzun yıllar yaşamak zorunda kalmış Âkif'in şiirini eleştirirken, kendisinin de Cumhuriyet rejiminin ideolojik çerçevesi içinden konuştuğunu göz ardı etmemek gerekir. Yine Tanpınar'ın Âkif'in şiirini her fırsatta Fikret'in şiiri ile karşılaştırarak yorumlamasına karşın, bunu bir yandan da Yahya Kemal'in birikimini düşünerek değerlendirdiğini unutmamalıyız: "Yahya Kemal, Şark'tan Garp'a, Şark'ı da kendisiyle birlikte götürmektir. Âkif ise, Garp'ı Şark'a getirmektir. Âkif, Tanzimat hüsniniyetinin son

haddidir" (Turan Alptekin, *Ahmet Hamdi Tanpınar –Bir Kültür, Bir İnsan–*, İletişim Yay., 2001, s. 83). Tanpınar, ustası Yahya Kemal gibi deist ve panteist özellikler içeren bir şiirin ve estetikleştirmenin mirasçısı ve ustasından sonra gelen yenileyicisidir. Bu son nokta, elbette Âkif'in şairliğinin çok uzağında bir yer demektir. Son olarak Tanpınar'ın, Âkif'in inandığı ve kendini adadığı dünyaya hiçbir zaman tam olarak inanmadığını ve onun İslâm'a bağlılığının sadece estetik düzeyle sınırlı olduğunu anımsamalıyız.

Sezai Karakoç ise 1968'de kaleme aldığı, çok önemli saptamalara yer veren küçük kitabında, Âkif'in şiirini, kişisel angajmanları bakımından ele alır ve över. Kitabın ilk baskısının 1968'de, dünyada ve dünyanın mütevazı bir izleyicisi olmaktan öteye geçemeyen solcu Türk entelijensiyasında "geleceği belirleme ve yönlendirme" çabasının öne çıktığı bir ortamda kaleme alınmasının, yazarın öfkesinde ve değerlendirdiği şiir birikimini hiddetle övmesinde etkili olduğunu düşünmemiz mümkündür. Burada kitabın yazıldığı koşullardan bağımsız olarak, yazarın Âkif'in şiirini hakkını verecek tarzda değerlendirdiğini öne sürmemiz ise adil bir tutum olacaktır.

Karakoç'un Âkif'i nasıl sevdiğini anlamamız bakımından, şairin çocukluk dönemine (Âkif 1873 doğumludur) şefkatle eğildiği satırlardaki lirizme kulak vermemiz yerinde olacaktır: "Fatih camii, büyük çınarlar, medrese, Devletin yüreği bir semt. Olup bitenlerin bütün sorumluluğunu omzunda duyan bir semt halkı. Duygulu, ince, derin mü'min ana. Bilgili, yürekli, yaman baba. Yavaş yavaş Devleti derleyip toplayan bir hükümdar. Savaş, sokak, güvercin, mevlüt, kadir geceleri, ramazan, şiir, mahya... ve bütün bu fonun önünde beliren, gittikçe beliren çocuk" (Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif*, Yağmur Yayınevi, 1968, s. 12). Karakoç, Âkif'i öncelikle bir ülkü, ideal adamı olarak görür. Onu, yazdığı şiir, makale ve verdiği derslerle, çevirdiği çağdaş İslâm düşünürlerinin yapıtlarıyla, etrafındaki aydınlara hakikatleri anlatmaya çalışan bir kişilik olarak ele alır. Bu bağlamda Âkif, düşünce kaynağını bizzat toplum ve toplumda yaşayan fikirlerde bulan, demek ki sahici bir şair ve yapıtı *Safahat*, toplumsal yıkıntı ve felaketlerin safha safha anlatılışıdır.

Âkif'in Cumhuriyet dönemindeki kurucu ideolojinin dayattığı inkılâplara neden karşı olduğunu –Tanpınar'ın nedense hiç değinmediği, ancak *Safahat*'ın doğru anlaşılması bakımından hayati önemde olan bu konuyu– Karakoç şöyle irdeler: "Devrimlerin nesine karşıydı Âkif? Şüphe yok ki Âkif, devrimlerin parça parça gerçekleştirdiklerinden çok, esprisine, diyalektiğine karşıydı. Devrimler, Türk halkının geçmişe olan bütün bağlarını koparıyor gibi bir etki yapıyordu, bir intiba bırakıyordu. Bütün bir ömür boyu çağırdığı birlik türküsüne, İslâm birliği idealine aykırı gibi geliyordu Âkif'e" (*M. Âkif*, s. 32-33).

Karakoç, Âkif'in şiirini ele alırken temel olarak içeriğin yoğunluğu ve İslâmî hayat tarzıyla uyumu gibi konular üzerinde durur. Şiirin teknik sorunlarını görmezden gelir. Bu, eleştirel çözümlemenin eksik bıraktığı asıl noktadır. Âkif'in şiirinde içeriğin beslendiği başlıca kaynakları ise şöyle sıralar: "1) Klasik kültür ve Sa'dî'de mükemmel örneğini bulan ve ahlâkî bir sonucu hedef tutan Doğu manzum hikâyeciliği.

2) O günün sanat okulları içinde birinci planda bulunan Batı realizmi. 3) İslâm ideali. 4) Tarihin en trajik günlerini yaşayan bir devlet ve bir millet. 5- Realiteye objektif ve tahlilî bakma alışkanlığını veren müsbet bilgiler tahsili" (*M. Âkif*, s. 42). Karakoç, abartılı, şiir estetiği bakımından dayanaksız birtakım önyargıları dile getirmekten kendini alamaz kitabın sonuna doğru: "Âkif, 'şiirle düşünme'yi edebiyatımıza sokan hemen hemen tek şairdir. Bir toplumun, bir ömür başından geçenleri şiirle anlatması da diyebiliriz *Safahat*'a. (...) Edebiyatımızdaki yeri, şiirinin özellikleri göz önünde tutulursa, hemen hemen tektir. Modern Türk edebiyatında (gerekse eski edebiyatımızda), bir dönem fikriyle donanmış olarak, belli bir dünya görüşünün ışığında, geniş anlamdaki kronikler hâlinde, safha safha bir kuşağın dramını veren, ilk bakışta birbirine zıt, realist çizgilerle mitleşmeye elverişli davranışlarını kaynaştırarak canlandıran böyle bir başka realizm ve destan şairimiz yoktur" (*M. Âkif*, s. 50).

Karakoç'un kitabın sonunda Âkif'i, şiirinin içeriği bakımından Nâzım Hikmet ve Yahya Kemal ile karşılaştırdığı görülür. Âkif'in şiiri, şiir tekniği bakımından hiçbir yerde ele alınmaz. *Safahat* sadece içerik ve İslâmî hayat tarzına uyum açısından yorumlanır. Yahya Kemal ile bir karşılaştırmanın estetik ölçütler bakımından hiçbir somut karşılığı yoktur maalesef. Karakoç, gerçi son paragrafta İslâm-Türk medeniyetine bir bütün hâlinde sanatın mesajını getirme hususunda Mehmet Âkif ve Yahya Kemal'i birbirini tamamlayan şairler olarak görür, ama bu yargı estetik açıdan eksiktir. Karakoç'un bu şiir birikimini anlamamıza yaptığı parlak katkının eleştirileceği zemini oluşturmada "yalıtılmış geçmiş" kavramı işe yarayabilir: "Yalıtılarak kavranan ve öylece tutulan geçmiş, salt bir meta kategorisidir, kendi Fieri'sinin [olmuş] ve sürmekte olan sürecinin bilincinden yoksun bir şeyleşmiş Factum'dur [vakıâ]. Bugünde ise hakiki eylem ancak bu hem geriye, hem ileriye dönük olarak tamamlanmamış sürecin bütünlüğü içinde vuku bulur" (Ernst Bloch, *Umut İlkesi*, 1. Cilt, Çev. Tanıl Bora, İletişim Yay., 2007, s. 26-27). Âkif'in şiiri, geleceğe dönük eleştirel bir yaklaşımla, zamanındaki işlevinden bağımsız bir biçimde, bir İslâmî ütopya kavramı içinde değerlendirilmeyi hâlâ beklemektedir!

Şair Ebubekir Eroğlu'nun yazıda değerlendirdiğimiz yaklaşımlara göre daha ılımlı ve haktanır, üstelik edebi ölçütleri de içeren yorumunu kısaca alıntılayalım denemenin sonunda: "Dokularında İslâm'a ve onun toplumuna bağlılık bulunan Âkif'in 'endişe'si sosyal yapıdaki çözülme karşısında acıya bulanır ve somutlaşmış plandaki konularla birleşir. Konuşma dilindeki doğallığın şiir dilinde ifade edilmesini, yani modern şiirin amaçlarından birini Âkif'in başardığını söyleyebiliriz. Âkif'e 'modern şair' demek mi? Hayır. Zaten onun bulunduğu noktada böyle bir ayrımın ve o ayırıma göre Âkif'i nitelemenin önemi yoktur" (Ebubekir Eroğlu, *Modern Türk Şiirinin Doğası*, YKY, 1993, s. 25-26). Âkif'in şiiri, günümüzde sadece edebiyat tarihi bakımından önemsenmelidir demek, şairin duruşunu, hayata bakışını, şiire adadığı ömrünü ve ödediği bedeli ihmal etmek, yadsımak anlamına geleceği için eksik bir söz olacaktır. Böyle bir yanlışlıktan kaçınmada Tanpınar, Karakoç ve Eroğlu'nun farklı yaklaşımlarının dengeleyici sentezini aramaya gayret etmek gereklidir.

TÜLİN ARSEVEN

İKİ ARÎZA

Şairin görevini, edebiyatın amacını *"Efkâr-ı milletin terbiye-i içtimâiyesini yükseltmek, ulvî, bununla beraber, sağlam fikirleri beliğ bir beyanın tesiri sahiriyle kalplerde his hâline getirmek ancak şairlerin vazifesidir. Bu vazifenin ihmali, milletin izmihlâlidir.*

Biz edebiyattan ahlâkî, içtimaî bir faide bekleriz. Bizim içtihadımıza göre, edepsizlik başladığı yerde edebiyat biter."[1] sözleriyle ifade eden Mehmet Âkif Ersoy, Türk edebiyatı içinde önemli bir yere sahiptir. *İstiklâl Marşı* ve *Çanakkale Şehitleri* ile Türk milletinin ruhundan taşan seslere tercüman olup tarihimizin en büyük destanını yazmış; *Mahalle Kahvesi, Seyfi Baba, Ressam Haklı* gibi pek çok şiirinde hemen her yönüyle yaşamı ve bunun içindeki insanı ele almış; şiirlerinde duygu ve düşüncelerini büyük bir içtenlikle dile getirmiştir. Onu, şiirlerinde kimi zaman en derin duygularla Allah'a sığınan bir mümin, kimi zaman Türk milletinin kahramanlıklarını gür bir sesle haykıran bir şair, kimi zaman da kürsüde halkı iyiye, doğruya sevk etmeye çalışan bir hatip olarak görmek mümkündür. Duygu ve düşüncelerini dile getirirken şiirine mizah öğesini taşıdığı da olur. Toplumun ve insanların kendince olumsuz gördüğü yönlerini ince bir dille eleştirir. Ama eleştirileri oklarını en çok da kendisine, dünya görüşüne, yaşama bakış tarzına ve sanat anlayışına yöneltir. İçerik ve biçim yönünden birbirini tamamlayan iki şiir olan *Bir Arîza* ve *İkinci Arîza* bu tarzdaki şiirlerinin güzel örneklerindendir.

Sözlük anlamı yüksek bir makama sunulan mektup veya dilekçe olan arîza, Mehmet Âkif Ersoy'un Mısır'da bulunduğu sırada yazdığı[2] ve buradaki yaşamını, duygularını, sıkıntılarını dile getirdiği iki şiirine de ad olur. Şair ilk olarak *Bir Arîza*'yı yazar. Bu şiir, *Safahat*'ın 1933 yılında eski harflerle Kahire'de Mehmet Âkif tarafından bastırılan yedinci kitabı olan *Gölgeler*'e alınmıştır. *Bir Arîza*'nın devamı niteliğinde olan *İkinci Arîza*'nın matbu bir neşri yoktur. Mehmet Âkif'in dostlarına yazdığı mektuplarındaki metinlerden elde edilmiş ve şairin vefatından sonra yayımlanmıştır. Bu şiirin *Safahat* baskılarının sonuna eklenerek halka mal oluşu ise, 1975 yılında, İnkılap Kitabevi adına hazırlanan onuncu baskısından sonradır. Şiirin, farklı nüshaları üzerinde çalışarak geliştirilen metin, son şekliyle *Safahat*'ın 1987'den sonraki baskılarında yer almıştır.[3] Bu yazı için esas alınan *İkinci Arîza* ise, Ertuğrul Düzdağ'ın bu şiirin çeşitli nüshaları üzerinde çalışarak hazırladığı ve *Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meali* adlı kitabında yer verdiği metindir.

1 Ağustos 1345'te (1929) yazılmış olan *Bir Arîza* 45, 16 Temmuz 1932 tarihli *İkinci Arîza* ise 71 dizeden oluşur. Her iki şiir de bir öykü kurgusu[4] içinde, bir ada-

mın sabah yeline duygu ve düşüncelerini anlatması, aktarması şeklinde kaleme alınmıştır. Manzum öykü olan *Bir Arîza*'nın şahıs kadrosunda dört kişi yer alır: Anlatıcı, sabah yeli (*bâd-ı sabâ*), "Mevzûn düşürür saçmayı bir saçma adam var, / Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!" sözleriyle betimlenen bir şair ile Abbas Halim Paşa. Abbas Halim Paşa burada bir dost ve sevdiği, önem verdiği bilim ve fikir adamlarının görmeleri, gitmeleri gereken ülkelere seyahat etmelerini sağlayıp masraflarını karşılaması, Âkif'e de bu konuda destek olması[5] nedeniyle şiirdeki yerini alır. Sabah yeli, bu manzum öyküde anlatıcının duygu ve düşünceleriyle bir dileğini Abbas Halim Paşa'ya iletme görevi görürken, Abbas Halim Paşa arîzanın sunulduğu kişiyi, makamı simgeler. Ancak kurguda asıl önemli işlevi anlatıcı görür ki aslında anlatıcı ile sözü edilen şair aynı kişi, başka bir deyişle Mehmet Âkif'in kendisidir. Mehmet Âkif, bu iki şiirde Abbas Halim Paşa'dan isteğini, beklentisini başka bir kişinin kimliğinde dışa vurmayı yeğlemiştir. Anlatıcı kahraman diyebileceğimiz bu kişi, sabah yelinden bir ricada bulunur. Hemen her yere kolayca ulaşabilen ve büyük bir hareket serbestliğine sahip olan sabah yeline haber iletme görevi yüklenir. Anlatıcının sabah yelinden beklentisi, gidip Abbas Halim Paşa'ya şairin sıkıntılarını, içinde bulunduğu durumu anlatması ve dileğini iletmesidir.

Her ne kadar anlatıcının bulunduğu, yaşadığı şehrin adı verilmese de, sabah yelinden Abbas Halim Paşa'ya Hilvanlıların selamını götürmesinin istenmesi, mekânın Mısır olduğunu göstermektedir. Memleket özlemiyle dolu bir adamın duygularını dile getiren bu şiirde insanın içini sızlatan bir yön bulunmaktadır. Böylesine sıcak bir coğrafyada yaşamak İstanbullu olan anlatıcı için oldukça güçtür. Bölgenin iklim koşullarının verdiği sıkıntı, onun memleket özlemini daha da artırmaktadır. *Bir Arîza*'da, anlatıcıda başlangıçta biraz buruk, çekingen bir eda vardır, sabah yeline, dileğini bildirirken oldukça sıkıntılıdır:

Ey bâd-ı sabâ, uğrayacaksın ya şimâle?
Bilmem, bir işim var, sana etsem mi havâle?

Anlatıcı, sabah yeliyle yaptığı bu tek yönlü muhaverede, bir işin yapılması konusunda ondan yardım etmesini ister. Sabah yelinden isteği, sekiz yüz millik bir yol aşıp Marmara'nın üzerine gelmesi durumunda Heybeli Ada'da durup orada sahilde biraz bekleyip Abbas Halim Paşa'nın köşküne gitmesidir.

Sen yolcu adamsın, bakan olmaz ki kusûra...
Arz ettirerek ismini, çıktın mı huzûra,
Hilvanlıların hepsinin ihlâsını, ilkin,
Bir bir sayıver. Biti mi defter, de ki:

diyerek anlatıcı, sabah yeline Abbas Halim Paşa'nın huzuruna çıkmasını ve Hilvanlıların ona olan bağlılığını dile getirmesini tembihler. Ardından ise sabah yelinden,

şairden ve şairin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan Abbas Halim Paşa'ya söz etmesini ister. Önce şairi tanıtır.

«Lâkin,
Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,
Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!

diyerek şairi dolayısıyla kendini, saçma sapan konuşan, sayıklar gibi manzume söyleyen bir adam olarak tanımlar. Onu her şeyiyle eski görünen, emekli şairlerden biri olarak betimler. Bu eskiliğin hem dış görünüşte, hem düşünüş tarzında hem de eserlerinde olduğunu,

Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.»

sözleriyle belirtir. Ona göre, yirminci asır, hicri ve kameri ayları ezbere sayan bu şair için zihne sığmayan bir muammadır. Şair, dünyanın birçok yerini gezmiş, görmüştür ama sonunda birileri ona, "Hadi sen, kumda biraz oyna!" demiştir.

Ma'mûre-i dünyâyı dolaştıysa da yer yer,
*Son son, **Hadi sen, kumda biraz oyna!** demişler.»*

dizeleriyle çağıyla bağdaşamayan bu şairin durumu ortaya konulur. Burada "Kumda oynamak" ifadesinin seçimi bilinçlidir ve oldukça hoş bir dizi çağrışımı beraberinde getirmektedir. Kumda oynamak, ilk olarak çocuklara özgü bir durumu akla getirmekte ve yaşlılıktan çocuklaşmış bir insanın varlığını düşündürmektedir. Bu yönüyle oldukça sevimlidir. Ancak, öte yanda işe yaramazlığı, davranışlarıyla çocukça bulunmayı düşündürmekte ve bu hâliyle de şairin çaresizliğini gözler önüne sermektedir. Kum ise çöllerle kaplı Mısır'ı imlemektedir. Bundan sonra anlatıcı,

Yahu! Sorunuz bir: Bakalım tâkatı var mı?
Kaynarken adam oynamak ister mi? Sarar mı?

dizeleriyle sözde şairin, ama gerçekte kendisinin içinde bulunduğu durumdan duyduğu sıkıntıyı dile getirmeye başlar. Ardından da İstanbul ile Hilvan'ın iklimi arasında bir karşılaştırma yapmaya gider ve "Ey daha kış aylarında Heybeli Ada'ya yerleşip Afrika temmuzunu bir efsaneden ibaret sananlar, ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayıp Boğaz'da gezinti yapanlar, ey çamların altında serilip uzananlar, her nefes alışlarında ömürlerine ömür katanlar" sözleriyle İstanbul'da yaşayanlara seslenir. İstanbul halkına sesleniyormuş gibi görünmekle birlikte asıl sitemi Abbas Halim Paşa'yadır. Onların camları örtüp hava akımından sakındıkları sırada kendisinin ve Mısır'da yaşayanların sıcaktan bodruma kaçıp saklanmak zorunda kaldıklarını söyler. Anlatıcının dert

edinip dile getirdiği, sadece sıcak değildir. Beslenmeden gezmeye, eğlenceye varıncaya kadar hemen her konudaki sıkıntısını dile getirmekten kaçınmaz. Ona göre, İstanbul'da oturanlar en güzel balıkları yemekte oysa Mısır'da bulunanlar, kumda çiroz misali pişmektedir. İstanbullular, dürbünle Marmara ufuklarını seyrederken kendilerinin poyrazı görebilmek arzusuyla damlarda gezdiklerini, onlar yelken açıp suda gezerken kendilerinin küplere binmiş bir hâlde onlara özlemle baktıklarını söyler. "Biri yer biri bakar; kıyamet bundan kopar." atasözüne gönderme yaparak,

İnsâf ediniz: Kopmayacak şey mi kıyâmet?

diyerek İstanbul'un ikliminin ve güzelliklerinin karşısında Mısır'daki yaşam koşullarının zorluğunun altını çizer. Abbas Halim Paşa'dan insaf etmesini ister. Kendi sorusuna yine kendisi,

Elbette kopar. Dinle Paşam, ceddine rahmet:

sözleriyle yanıt verir ve asıl arzusunu dile getirir:

Ben Heybeli'den vazgeçerim şimdilik, ancak,
Üç beş gün için pek hoş olur Remle'de kalmak

Mısır'ın bütün bu zor yaşam koşullarına karşın anlatıcının isteği, İskenderiye'nin bir sayfiyesi olan Remle'de birkaç gün kalmaktır. Böylece Âkif, *Bir Arîza* ile Abbas Halim Paşa'ya dileğini bildirmiş olur.

Bir Arîza'nın devamı niteliğinde olan *İkinci Arîza,* ilkinden daha uzundur ve yine bir manzum öyküdür. Şahıs kadrosu *Bir Arîza* ile aynıdır. Anlatıcı, sabah yeli (bâd-ı sabâ), şair ve Abbas Halim Paşa yine bu kadronun kişileridir. Mekân yine Hilvan'dır ve anlatım biçimi *Bir Arîza*'da olduğu gibi anlatıcının sabah yeline duygu ve düşüncelerini aktarması şeklindedir.

İkinci Arîza ilkinden konu olarak farklı bir görünüm arz eder. *Bir Arîza*'da çölün havasından, sıcağından kaçıp kurtulmak arzusunda olan bir adamın memleket özleminin yanı sıra yaşama dair küçük istekleri de dile getirilir. Oysa *İkinci Arîza* içerik olarak okuru bambaşka bir yere sürükler. Bu şiirde her şeyden önce kendi dünya görüşünü, yaşam tarzını ve sanat anlayışını yererek, aslında başkalarını eleştiren, maddi sıkıntılar içinde çaresiz kalmış bir şairin durumu gözler önüne serilir. *İkinci Arîza*, Abbas Halim Paşa'ya Remle'de kalmak isteğini iletmeyen sabah yeline, anlatıcının söylediği sitem dolu şu sözlerle başlar:

Ey bâd-ı sabâ, ahde vefâ, böyle mi sizde?
Yelkenle koşarken hani, kırlarda, denizde,
Guyâ edecektin, hani, takdîm-i tahiyyât,
Hilvanlıların sevgili Abbâs'ına bizden.

Anlatıcı, isteğinin yerine gelmemiş olmasını, sabah yelinin ahde vefa etmeyişine bağlar. Böylece son derece ince, saygıda kusur etmeyen bir söyleyişle Abbas Halim Paşa'ya serzenişte bulunur. Abbas Halim Paşa'ya uğramayarak sözünü tutmamış olan sabah yeline, bu davranışı yüzünden kendisinin ve Hilvanlıların elinden kurtulamayacağını söyler. Ayrıca onun bu, ahde vefa göstermeyen tutumunun şair tarafından da hiç hoş karşılanmayacağını belirtir.

Biz, neyse, fakat, şairimiz var ki, belâdır;
Söz dinletemezsin, ukalâdır, sukalâdır.
Asrın hani yüz kıble değiştirse şu'ûnu,
Tek ibre bilir, kendisi ancak; o da: Burnu.
Bin söyle onun doğrusudur, vechesi, şaşmaz,
Her hatvede sürçer, yıkılır, sulhe yanaşmaz.
Düşkünse bugün, kimse değil, kendisi hâdî,

diyerek şairin kişilik özellikleri hakkında bilgi verir. Buna göre şair söz dinlemez, kendi bildiği yoldan şaşmaz, ukala ve sıkıcı, sözü sohbeti çekilmez bir adamdır. Ayrıca, şair kendisine bin kez de söylense yönünü değiştirmeyen; her adımda takılıp düşen ama yine de anlaşmaya yanaşmayan bir kişidir. O gün için düşkün durumda ise, bunun tek suçlusu şairin kendisidir. Şair köhne, eskimiş fikirlerinin bir gün başkalarınca da kabul görmesini ummaktadır. Er ya da geç bir gün dünyanın onun bu görüşlerini kabul etmesini, başka bir deyişle onun gibi düşünmesini beklemekte ama bu bekleyişin boşuna olduğunu da bilmektedir. Bu noktada,

Yâhû, bu tuzaklarla beşer, avlanacak mı?
Yirminci asır akbabalardan da bunak mı?

diyerek şairi eleştirirken anlatıcının sözü aslında içinde bulunduğu yüzyıla, çağdaşlarına ve kendisi gibi düşünmeyenleredir. Anlatıcının "akbabalardan da bunak mı" tanımlamasıyla sorguladığı, yirminci yüzyılın değer yargılarıdır. Bu dizelerde böyle söylemekle birlikte, gerçekte Mehmet Âkif, medeniyete, her alanda gelişmeye açık bir insandır.

İdrâke bakın... Sonra ömür altmışa gelmiş;
Aklın yeri başmış, yaş olaymış, ne güzelmiş.

sözleriyle anlatıcı, yaşı altmışa gelmiş olan bu şairi, sanat anlayışı konusunda da eleştirir ve

Yetmez gibi vâiz kesilip ettiği kem küm,
İster edebiyyâta kadar, bulsa, tehakküm.

diyerek onu edebiyata tahakküm etmeye çalışmakla suçlar. Hatta onun, sanatı ahlak ile sınırlandırmak amacında oluşunu delice bir hayal olarak niteler:

Hülyâ mı dedin, hem de ne dîvânece hülyâ,
Ahlâk ile zincirleyecek san'ati gûyâ!..

Anlatıcı aracılığıyla ahlakın sanatta yeri olmadığı, olamayacağı düşüncesini eleştirirken, aslında Âkif kendi sanat anlayışının savunusunu yapmaktadır. Sanat ile ahlakın bağdaşmayacağı düşüncesini savunanlara katılıyormuş, bu konuda onların yanında yer alıyormuş gibi görünse de,

Bir yosma ki çıplak daha munis, daha dilber,

dizesinde bir yosmaya benzettiği sanatı, çıplak iken daha munis ve daha çekici bulduğunu söylese de kastettiği bu değildir.

Endîşe-i nâmûs ile örtünse, ne derler!

diyerek, sanatta ahlakın yeri olmadığı şeklindeki anlayışa ince bir dokundurmada bulunmaktadır. Namus endişesi ile örtünen böyle bir kadını betimlediği aşağıdaki dizeler ilgi çekicidir:

Endişe-i san'atle eder, hulki tehammül,
Endâmını, rü'yâ gibi örterse de bir tül.
Bir tül ki şafaklarla, seherler gibi şeffâf,
Bir tül ki durulmuş suların kalbi kadar sâf,
Bir tül ki esîrî midir nedir târ ile pûdu,
Örterken açar büsbütün âvâre vücûdu.

Ona göre böylesine bir güzelliği ölçecek terzi ise "zevk-i bedî'i"dir.

Ey zevk-i bedî'iye kıyan şâir-i mecnûn!..
İflâs-ı karîhayla bunaldın mı? Oh olsun.

dizeleriyle anlatıcı yeniden, mecnuna dönmüş olmakla itham ettiği şaire yönelir. Şâirin içinde bulunduğu duruma "Oh olsun!" sözleriyle tepki gösterir. Oh olsun demekle kalmaz, kumlarda sürün, inlere gir, dağlara tırman diyerek bu durumda olmayı, kumda oynamak, oyalanmak kaderiyle baş başa kalmayı hak ettiğini de ileri sürer. Bütün bu koşullar altında onun bir daha ilhama kavuşmasının mümkün olmadığını, dua etse de, efsunlu, mürekkepli sular içse de, ne yaparsa yapsın ilham perisinin bir daha ona uğramayacağını iddia eder. Bununla da kalmaz, beklediği ilham perisinin yerine ev sahibi, bakkal, kasap, eczacı, hekim, kahveci, berber, ekmekçi, manav, sebzeci ve fulcunun[6] gelip ondan borçlarını isteyeceklerini söyler ve

Sen, dil dökeceksin, edebilsem diye heyhat,
Karşındaki yâranla bir ay sonra mülâkat.

Beyhûde o diller, o nefesler, o emekler,
Yârân seni terk etmeyecek, gitmeyecekler.

dizeleriyle sadece Mısır'da yaşamaktan duyduğu sıkıntının değil, aynı zamanda içinde bulunduğu maddi zorluklardan bunalmışlığının da altını çizer.

Ey san'ate zincir düşünen şâir-i evhâm!

diye seslendiği şaire ilham arıyorsan, istiyorsan işte sana ilham vermek üzere cehennemin en seçme zebanileri boy boy, çeşit çeşit kimi kâfir, kimi mümin karşında durmaktadır, der. Böylece yaşamının ve sanat anlayışının temellerini ahlak üzerine kurmuş olan bir şairin yüz yüze geldiği durumu ve onu bu duruma getiren nedenleri sorgular.

Kurtul görelim, şimdi, nasıl kurtulacaksın!
Feryâdına kimdir koşacak? Kim, kimi dinler,

diyerek anlatıcı, şairin yaşam karşısındaki yalnızlığını ve çaresizliğini anlatır. Dostlarının kiminin borçlu, kiminin iflas etmiş olduğunu belirtikten sonra kendisine destek olacak tek kişi olan Abbas Halim Paşa'nın da isteğine ilgisiz kaldığını söyleyerek, bundan duyduğu üzüntüyü,

Bir tane Paşa'm var, o da gördün ya, panuklar
Düşkün diye, gitmiş, Yakacık'larda uyuklar!

sözleriyle dile getirir. *İkinci Arîza*'nın altında "Hamiş:" alt başlığını taşıyan on dizelik bir ek vardır. Burada ise anlatıcı, Abbas Halim Paşa'ya yönelttiği, derdine kulak kapadığı eleştirisinden vazgeçer ve

Ey bâd-ı sabâ, öyle değil sen beni dinle:
Son cümleyi yazdınsa, çizip kendi elinle,
Hâmiş de kenar bir yere çek, söyleyeyim yaz:
Elbet Paşa'nın nüsha-i sânîsi bulunmaz.
Tek nüsha çıkarmış, çıkarırken onu hilkat;
Tezhîbi de, tehzîbi de bambaşka hakîkat.

dizeleriyle yine sabah yeline seslenerek bu kez hâmisine övgü dolu sözler söyler. "Hamiş:" başlıklı bölüm, *İkinci Arîza*'nın "*Bir tane Paşa'm var, o da gördün ya, panuklar/ Düşkün diye, gitmiş, Yakacık'larda uyuklar!*" şeklindeki son dizelerinin bir anlamda özrü gibidir. Şiir,

Şirâzesi din, dîni salabetle mücehhez;
Servetçe düşer, belki, fakat kendisi düşmez.

Allâh'a dayanmış, onu sağlam bilir ancak;
Bilmez ne demektir pamuk ipliğine dayanmak.

dizeleriyle son bulur.

Memleket özlemini dile getirdiği *Bir Arîza*'da Âkif, iki önemli noktanın altını çizer. Bunlardan ilki çağının değer yargılarına, dünyayı algılayış biçimine karşı duruştur. Âkif, her ne kadar kendi fikirlerinin köhne olduğunu söylese de aslında o, zamanının gelişmelerinden memnun değildir. Çünkü onun arzuladığı medeniyet, her anlamda temiz, yüksek, namuslu ve vakarlıdır. Kastamonu'daki Nasrullah Cami-i Şerifinde yaptığı bir konuşmada Mehmet Âkif şöyle der:

"Ey cemaat-i Müslimîn! Sakın bu sözlerimden benim ilim düşmanı, ma'rifet düşmanı, terakkî düşmanı olduğuma zâhib olmayınız. Benim bütün insanlar hesabına, bilhassa dindaşlarım namına istediğim bir medeniyet varsa o da her manâsıyla pâk, yüksek, namuslu, vakarlı bir medeniyettir, yani bir medeniyet-i fâzıladır. Garb medeniyeti maddiyataki terakkîsini maneviyat sahasına kat'iyyen gösteremedi. Bilakis o ciheti büsbütün ihmal etti. Hayır ihmal etmedi; bile bile pâymâl etti. Avrupalıların ne mal olduklarını anlayamayanlar zannederim ki bu sefer artık gözleriyle görerek hatalarını tashih etmişlerdir."[7]

İkinci olarak ise *Bir Arîza*, İstanbul'un güzellikleri karşısında Hilvan'ın olumsuzluklarını dile getirir ki, bu da şairin memleket özleminin boyutunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

İlkinden yaklaşık üç yıl sonra yazılmış olan *İkinci Arîza*, bir otokritik görünümündedir. Bu şiir Âkif'in sanatı, kendisi ve Mısır'daki yaşamı hakkındaki düşüncelerini dile getirmesi bakımından dikkat çekicidir. Mehmet Âkif, *Bir Arîza* ile hâmisi Abbas Halim Paşa'ya bildirdiği dileğinin gerçekleşmeyişinden sabah yelini sorumlu tuttuğu *İkinci Arîza*'da ilk olarak sanat anlayışını eleştirme yoluna gider. Sanata ahlak ile zincir vurmaya kalkışmak gibi bir delilik yapmak şeklinde kendini gösteren bu eleştiri, yukarıda da belirtildiği gibi bir savunudur. Çünkü Âkif, sanata zincir vurmanın değil, duygularını bütün içtenliğiyle aktarmanın peşindedir. O, *Safahat*'ta sanat anlayışını birkaç dizeyle şöyle özetler:

Bana sor sevgili kaari', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım.
Şi'r için «göz yaşı» derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım![8]

Âkif, sanatın topluma hizmet etmesi gerektiğini düşünmekte, şiirde tasannu'dan uzak durmayı ve içtenliği arzulamaktadır. *İkinci Arîza*'da sözde kendisine yönelttiği sert eleştirilerle, aslında mevcut sanat anlayışlarının ve çağının iyiden, doğrudan, güzel ahlaktan uzaklaşan değerlerinin sorgulanmasını istemektedir. *Safahat*'ta yer alan,

Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarâb;
Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebâb?[9]

dizeleri ile Baytar Dairesinde birlikte görev yaptığı genç bir kâtibin sorusuna verdiği,

"Ben Osmanlı Dîvanlarının çoğunu sevemedim. Ne yapayım, sevemiyorum da. Ne için diyeceksin? Bir kere bunların hemen hepsi mahbup, şarap kokusuyla dolu. Sonra içlerinde hikmet yumurtlıyanlar da Fars şairlerini taklit edip durmağı marifet sayıyorlar."[10]

şeklindeki yanıt, onun sanat anlayışını göstermesi bakımından üzerinde durulmaya değer niteliktedir. O, sanatın amacının insanlığa hizmet etmek olduğuna inandığı için Firdevsî'nin binlerce beyitlik *Şehnâme*'sine, Sa'dî'nin sekiz beyitlik bir hikâyesini üstün tutmuştur. *Servet-i Fünûn* dergisinin "Tahkikât-ı Edebiye" başlığıyla açtığı bir ankete verdiği *"...Nazımla, bugün yürümek istediğim gaye, rezâil-i içtimâiyemizi ortaya koyup, halkı bunlardan tenfire çalışmaktır."*şeklindeki yanıt da bunu göstermektedir.[11]

İkinci Arîza'da Âkif'in ikinci önemli eleştiri odağı, kendi kişilik özellikleri ve dünya görüşüdür. Çünkü ona göre içinde bulunduğu durum, bir kaderin tecellisi değil, kendi seçiminin sonucudur. Âkif, bir terkîb-i bendinde yer alan şu dizelerde,

Âlemde edâniye müdârâdan usandım
Nâ-hâk yere takdîr ile gavgâdan usandım.[12]

demektedir. Şair, ikbal ve dünya saadetini arzu etmiş, ancak buna ulaşmanın yolunun başkalarına muhtaç olmakla olacağını görmüş ve hayal kırıklığına uğramıştır.

İkinci Arîza, Mehmet Âkif'in Mısır'daki yaşamının ne denli sıkıntılı olduğunu, duyduğu derin memleket özlemini, yalnızlığını ve yoksunluğunu iletmesi açısından da önemlidir. Mehmet Âkif, Eşref Edip'e yazdığı 31 Ekim 1931 tarihli bir mektubunda, *"Eşref, başıma dolamak istediğin işi başarmak için her şeyden evvel nakit, vakit, vukuf lâzım. Ben refîkamın senelerden beri devam eden hastalığı, memleketin de pahalılığı dolayısıyla fevkalâde muzâkaya çekiyorum. Çok zamanlar Hilvan'dan Mısır'a [Kahire] inmek için yol parası bulmak müşkilâtına uğruyorum. Meselâ bir sûret çıkarmak icap etti. Bunun için harç alınırmış. İmâdeddin Bey'le birbirimizin yüzüne bakıştık durduk..."* demektedir.[13]

Âkif'in, gerek ahlak, doğruluk ve güzellik temeli üzerine kurulu sanat anlayışının gerek yaşadığı coğrafyanın zor iklim koşullarının gerekse maddi sıkıntılarının kendisinde "iflâs-ı karîha"ya yol açtığını, bunun ise "ilham"a kavuşmasını engellediğini

söylemesi açısından da *İkinci Arîza* dikkate değer niteliktedir. Bu koşullar altında, bir sanatçı olarak üretmesi zordur. O, bu verimsizliği iflah olmaz bir dert olarak görür. İlham perisinin gelmeyişinden, memleketinden ayrı oluşundan, içinde bulunduğu maddi zorluklara değin hemen her durumu, bildiğinden şaşmayan, ne olursa olsun yolundan dönmeyen kişilik özelliklerine bağlar. İçinde bulunduğu durumun tek sorumlusu olarak kendini görür. O, her ne kadar ilham perisinin kendisini ziyaret etmeyişinden şikâyetçi olsa da Mısır'da kaldığı dönem içinde Arîzalar dışında *Firavun ile Yüz Yüze*, *Şehidler Âbidesi İçin*, *Vahdet*, *Gece*, *Hicran*, *Secde*, *Hüsam Efendi Hoca* başlıklarını taşıyan, oldukça güzel yedi şiir daha yazmıştır.[14]

Bir Arîza ile *İkinci Arîza*'da üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta ise, yaşı altmışa yaklaşmış olan Âkif'in, bu iki şiirde sanat anlayışını ve dünya görüşünü sorgulamış olmasıdır. Bu sorgulamanın sonucunda kendini haksız bulup suçluyor görünmekle birlikte, aslında eleştirilerinin hedefi, çağı ve çağının değerleridir.

---

[1] Mustafa Varlı, Necati Yağan, İsmail L. Çakan, Nuri Aslan, Cahid Baltacı, Vehbi Vakkasoğlu, M. Varlı, Naci Topsakal, *Gençliğin Kaleminden Üç Cephesiyle Âkif*, İslâm Medeniyeti Yayınları, İstanbul 1968, s.142.

[2] Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli*, Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s.3.

[3] *A.g.e.*, s.95.

[4] Kimi kaynaklarda Mehmet Âkif'in şiirinin bu özelliği, onun lirizmini öldüren bir öğe olarak değerlendirilmektedir. Mehmet Âkif'in en kuvvetli tarafını onun hicivlerinde ve dinî lirizminde bulan Zahir Güvemli, *Çanakkale Şehitleri* şiirinde;

> *Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker*
> *Gökten ecdât inerek öpse o pâk alnı değer.*
> *Sana dar gelmiyecek makberi kimler kazsın?*
> *Gömelim, gel, seni tarihe desem sığmazsın.*
> *Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitap...*
> *Seni ancak ebediyetler eder istiâb...*

mısralarında hayalin en yüksek noktaya çıktığını belirttikten sonra Âkif'in şiiri bu en yüksek noktasında bırakmayarak ebediyete göre daha sınırlı ve küçük bir oran ifade eden gökyüzünden yıldızları, şafakları toplayarak Mehmetçiğe gözle görülebilecek bir türbe çattığını söyler. Güvemli bu betimlemeyi güzel bulmakla birlikte, muhayyileyi gerçeğe bağladığı için, Âkif'in şiiri hikâyeye feda ettiğini ileri sürer. (Zahir Güvemli, *Mehmet Âkif Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, Varlık Yayınları, İstanbul 1953, s.11)

[5] Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli*, s. 3.

[6] Fulcu: Bir çeşit bakla yemeğini satan kişi.
el-ful: Bir çeşit bakla; el-fevvâl: Bakla yemeğini satan kişi. (İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan, *Ez-Zeyyâd el-Mu'cemu'l-Vasît*, Daru'l-Maarîf, Mısır 1980, s.707.)

[7] Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Nuran Abdülkadiroğlu, *Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri- Mev'ıza ve Hutbeleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar: 281, Halk Kitapları: 85, Ankara 1992, s.155.

[8] Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s.23.

[9] *A.g.e.*, s. 195.

[10] M. Emin Erişirgil, *Mehmet Âkif İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1956, s.54.

[11] Mustafa Varlı, Necati Yağan, İsmail L. Çakan, Nuri Aslan, Cahid Baltacı, Vehbi Vakkasoğlu, M. Varlı, Naci Topsakal, *Gençliğin Kaleminden Üç Cephesiyle Âkif*, İslâm Medeniyeti Yayınları, İstanbul 1968, s.100.

[12] M. Kaya Bilgegil, "Mehmed Akîf, Resmî Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Ekim 1971, Sayı: 3, s.1-35.

[13] Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli*, s. 29.

[14] *A.g.e.*, s. 92, 93.

ÖMER ERİNÇ

"SAFAHAT"IN HASBAHÇESİNDE KORLAŞAN ATEŞ

1

Çocuk; içine doğduğu dünyanın mazmunlarını ana dilinden emer. Dil beğenisini, düşünme becerisini ebeveyninden öğrenir. Konuştuklarıyla, yaptıklarıyla ev içi halkının beklentilerine karşılık üretir. Kendince oyunlar sektirir kalbinde.

Çocuğun içine doğduğu ortamla ilişkisinde problemlilik söz konusuysa, hayat pratiği de karmaşıklaşır. Maneviyatın âdemoğluna güven yoğuran esintileri durur. Hayat matlaşır. Tutarsızlığın dümen suyuna akar. Çocuk kalbi, ev içi sorunsalıyla yaralanır. Karmaşık ilişkilerin evreninde tozumaya başlar.

2

Âkif; bâtınında ev içi sadeliğini yürüten bir dünyaya doğar. Evlerin gözyaşı hâli dışarıda sürerken; ev içi hâlinin yalınlığına belenir. O; ailesinden başlayarak yarın için hazırlanır. Kendine yetebilirlik istikametiyle afsunlanır. Aşk ile gencelen hakikatlerin rüyasını yeldirir kaslarında.

Ev içi hâlinden elde edeceklerini toparlayan Âkif; ev dışına çıkmaya başlayınca mahalle mektebi çözüm olarak düşünülür. Toplumsal benliğin, kişisel benlikle buluşması içeriden yakalamayla mümkün olmaktadır çünkü. Günübirliğin ateşten dalgalarına bentler örmekle! Evrendeki yerini alabilmektedir insan.

'Emîr Buhârî' mahalle mektebi; Âkif'in çocuk ruhunun ateş aldığı yerlerin ilkidir. Onun mekteplilik günleri; dört yaş, dört ay, dört günlükken burada başlar. Geleneğe uyularak törenlerden, gülbank alaylarından geçirilir. Mahallesinin ulu kişilerinin ziyaretinde, sohbet halkalarında bulunur. Kenardan merkeze doğru şekillenen kuşatma harekâtının çeşitliliğine çocukluk ruhuyla tanıklık eder.

Dualardan, zikirlerden kanasıya içerek hafızasının yer altı yatağını biçimlendirir. Yoksullukları, yoksunlukları aşma tekniğini de öncelikle devam ettiği mahalle mektebinde kavrar. Kalbinin derinliklerini; kültürel özgüvenin filizlendirilişine burada açar. Müslümanlık ruhunu yerde süründürmeyecek bilgilerin nüvesini Emîr Buhârî'deki hocalarından öğrenir. Buradan kazandığı sorumluluk bilinciyle, yaşamak zarafetini biriktirir göğsünde.

Materyalizmin ufalayan hücumları karşısında mevziler oluşturmayı öneren görüş açısını buradan elde eder. Kimlikli duruşunu; İslâm öğretisinin öngördüğü tarzda biçimlendirmeyi amaç edinir. Oradaki öğreniminden biriktirdikleri giderek ömrünün belirleyeni olur. Materyalist albastılara yenik düşmeme tavrı da mahalle mektebinden öğrendikleriyle ivme kazanır. Bağrı yanık âşıkların gösterisiyle çıngılaşır sonunda.

3

Önden giden niyettir. Eylem gerçekleşir eninde sonunda.

Ebeveynlerin halis dilekleriyle, elifbasını çantasına yerleştiren çocuk; istikametinin keşfine çıkar. Öz kişiliğine, kinden okyanusları bulaştırmaz. Adımlarını arı duru hayatların toprağına basar. Yanılgıların peşrevine çitilmeksizin ruhunu zenginleştirir.

Vira Bismillah denildi mi bir kere; kolaylaşır yol boyu yürümek! Esirgeyen, bağışlayan aşkın dolaşımına açılır yürek.

Çocuk; *'Yarabbi! İlmimi, aklımı, anlayışımı arttır.'* iskelesinde sonsuzluğa açılır. Gözlerini bürüyen güvensizlikten sevgilinin umut saçan ülkesine varır. O; andını tazeleyen güneşlerin huzmesinden destekler edinir daima.

Göğsünü; fizikötesi ışıklarla aydınlatmanın zevkini tadar. Adamsendeciliğin kirletilmiş bahçelerine yoldurtmaz aşkını. Sadrında sümbüller söyleşen kulluğun havzasından güzellikler bitirir.

'Besmele' ülkesinin gramerini nakşeder hafızasına. Her hayrın başı olarak belleği cümlenin açılımından manevî destekler sağar. Güzergâhına alevler üşüştürecek ülkülerin katarıyla sefere çıkmamak için; hilkatin nurdan tabiatına ağar. Karmaşık beklentilerin, ucuz ilişkilerin senaristliğine yeltenmez. Kamu dertlerin dermanı; tekbirlerin, tehlillerin, salâvatların bembeyaz mevsimini seçer. Irmaklaşan duaların sahilinden varoluşuna dayanaklar bulur. Yalıyarlarda, uçurumlarda mola vermemek için;

'Yârabbi! Kolaylaştır, zorlaştırma.
Yârabbi! Hayırla tamamlattır.' yakarışını coşturur.

Kirlenmişliklere, korkulara, amaçsızlıklara karşılık olsun diye çocuk kalbinin sıcaklığından beslenen sevda ile sevgilisini zikreder. Bu amaçlılık hâli içinde dilinin öz vatanına kaydolur. Kerim olan aşkın karargâhından sesleşen;

evveli kur'an
âhiri Kur'an
tebarekellezi nezzele'l-Furkan
eli kan
kılıcı kan
sinesi uryan
ciğeri puryan
dîn-i mübîn uğruna
şehid olan gaziler aşkına
diyelim, aşk ile Allah
gerçekler demine hû diyelim hûûû... halkasına ram olur.

4

Çocukluğundan itibaren toplumsal hayatın içindedir Âkif. *Safahat*'ta şiirleştirdiği hayatı; iman çatısıyla, inanmak inadıyla vücut bulmuştur. Toplumsal karmaşanın

boz bulanık pratiğinde boğulmamıştır. Etkin eylemliliğin insanı kuran basamaklarında döne dolaşa öz benliğini örmüştür. Millet algısının zedelenmemesi için didinmiştir. Yaşadığı çağın bunalımlarına aldırmadan, inanç esaslarının filizlendirilmesine adamıştır ömrünü.

Babası İpekli Tahir Efendi'nin kimlikli duruşu; ondaki çelik iradenin atardamarıdır. Toplardamarıysa; camidir, tekkedir.

Evde başlayıp ev dışına taşan öğretme pratiğinin öncü kişisi odur. Yaşamı yozlaştıran çarpışmaların ortasından çekilip çıkartılan oğulla günlerini bereketlendiren aile; darmadağınlaşan ümmetin varoluş destanını örmeye odaklanır. Başıbozukluklarda akıp gitmeme yönteminin keşfine çalışır. Yaşamak sanatının yeni baştan kaşifi olabilmek gayretiyle çocuk ruhunu kurar.

Mehmet Âkif; babasının eline tutunarak camiye gidiş gelişlerle mensubiyet duyduğu milletini yakından tanıma fırsatını bulur.

"Fatih Camii" şiirinde çocukluk günlerini şiirleştirir:

Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: «Bu gece,
Sizinle câmie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Merâmınız yaramazlıksa işte ev, oturun!»
Deyip alırdı benimle beraber kardeşimi.
Namâza durdu mu, hâliyle koyverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,

Müslümanın hayatı; camide başladığı gibi yine camide son bulur. Ümmetin uzun tarihinde; yalnızca ibadet mekânı olmaktan öteye uzanan bir işlevi vardır caminin. Toplumsal sorunların tartışıldığı, bilinmeyenlerin öğrenildiği, kaybedilenlerin hatırlandığı bir sığınak, bir barınaktır orası. Savaş hazırlıkları ve sefere çıkmada da önemli fonksiyonlar üstlenen camiler, temel yapı taşıdır toplumun.

Toplumsal kimlik burada çatılır. Hayatta elzem olan pratikler; kubbelerden sesleşerek aksisedaya dönüşür. Bir uçtan öteki uca, coğrafyanın derinliklerine varıncaya kadar millet haritasını şenelten minarelerden İslâm'ın değerler manzumesi haykırılır. Düş kurmaya, düşler görmeye ödevlenir Müslüman.

Evrensel sıcaklığı yeniden yakalamanın dersine! Güncelin kavurucu kasvetinden; ebedi olanın, ezeli olanın ferahlatıcı serinliğine davet edilir. İstikbal endişesinin gelecekçi tasarımından, vakti diriltme, günü diriltme pratiğine çağrılır.

Şair; düşten, düşünceye açılan ince çizgiyle konumunu gözden geçirir. Mehtabı gözetleyen fikir kuşlarının çilesini çeker. Kimlikli oluşun, kimlikli kalışın destanlaşan açılımından, çağının gereken tekniğini öğrenir. Taşıdığı sorumluluk bilinciyle, çağcıl görüş açısını, kendine yaşama ilkesi yapar. Ürpermenin düşünmekle imkânlı hâle geleceğini kavrar.

5

Toplumsal kimlik düşünceyle çatılır. Düşlerle gelişir, genişler sonra. Giderek rüyaların katarında yol alır. Zamanın bengisu ırmaklarında durulanır. İnceliklerin anayurdundan coşturulan huzmelerle kalplerin fethi gerçekleşir. Millet bütünlüğünü zedeleyecek oluşlara omuz verenler silkelenir. Özgürleşmenin, özgülleşmenin, özerkleşmenin gereği sağanaklaşır toprakta.

Yaşamak fırtınasının kuşları kaplar yeri göğü. Düşünüşünde titizlenmeyenleri fiskeler. Bir kalbe sahip olanları, ufalanışlara karşı uyarır. Mevsimlik heveslerin yavuklusuna tav olmamak celadetini kışkırtır içte. Umulmadık bereketlerin seyrüseferinden destekler edinir. Ruhların som baharından terütaze soluklanışlar bitirir. Utkunun, ufku saran sıcaklığıyla kucaklaşır insan.

'*Düş görmeyen toplumun sonu geldi sayılır.*' hakikatine sımsıkı yapışır. Geceleri, yivinde aşındıran korkunun buharlaşışını seyre durur. İnce ayar kavgaların mihenginde, kendisi olabilirliğin sağlamasını yapar. Sanatın, edebiyatın; yanımızı, yöremizi ışıtan işlevselliğiyle umudu kuşanır.

Sanatçı; zamanın öğütücülüğüne karşılık olsun diye; şiirler, romanlar, öykülerle kazı çalışmaları başlatır. Düşüşün, itilişin, yabancılaşmanın varoluşu kemiren fantezisini sorgular. Toprakta örgütlenen emperyalist kıyıcılığın çaşıtlarını susturur. Onursuzca yaşamayı ilkeleştiren işbirlikçilerin mekanizmasını paramparça eder. Aşındırılamaz ezelî ilkenin, mukavemet kazandıran ışıltılarıyla donanır sanatçının kalbi.

Düşün ve düşüncenin üreteni besleyeni de sanat, edebiyattır. Vahyin insanı içinden yakalayan elifbasından hikmetler emilir. Sergüzeşt yaklaşımlara dikkat kesilmemek aşısı yapılır bünyeye. Maneviyatın âdemoğlunu yücelten sarayında saf tutulur. İnsanı hımbıllaştıran ufunetlerin sofrasına yanaşılmaz. Ödünsüz zulümlerinde azmedenlere hakkaniyetin insancıl haritası gösterilir. *Safahat*'ta sergilenen öncülerin bakış açısıyla sil baştan tasarlanır hayat. Özgür yaşamak sevdasına heveslenir âdemoğlu.

Safahat kamerasında ete kemiğe büründürülen "*Atâlet,fıtratın ahkâmına madem ki isyandır; / Çalışsın, durmasın her kim ki da'vâsında insandır.*" izahına muhatap olur. Ervaha urganlar yapıştıran ataletin afetinden ıraklaşır. Davasında insan kalmanın mıntıkasına döner. Yer toprakta hoş seda doğurabilmenin güzergâhına yönelir. "*Ben de rûhumdaki zulmetleri artık koğdum; / En büyük hasmım olan ye'si nihâyet boğdum.*" demek suretiyle karanlıkları tepetaklak eder. Hasmı olan yeisi boğmak eylemliliğinden şen şatır umutlar büyütür.

Sanatçı; akdeden aklın ırmaklarında yıkanır. Sanatın, edebiyatın imkânlılığıyla yoksunlukların üstesinden gelir. İfade etmede, ifadelendirilmede zorlanmaz. Bunalımlar karşısında çözümler üretir. Hoppalığın ilmihâlini tuz buz eder. Dem bu demdir eylemliliğini kuşanır. Eyyamcılığı yüzüstü eyleyen güzelliklerin divanesi olur. Bâtılın kapılarında pineklemektense hakkın, hakikatin bozkırında göğerir. Günübirlik maceraların süksesine dişletmez kalbini.

6

Ruhların gramerinden feyiz almadıkça derlenip toparlanmanın imkânsızlığı açığa çıkıyor. Kalubela sözleşmesinden aşılanarak dünyaya gelinen sorumlulukla hemhâl olmak mecburiyeti anlaşılıyor. Başıbozukluklara prim vermeme ahlakına raptediliyor kişilik.

Çözülüş, sarsılış da; sanatın, edebiyatın toplumsal değerlere yabancılaşmasıyla gerçekleşiyor. Dışarıdan arayışlar derde deva olmuyor. Daha da çürütüyor toplumsal organizmayı. Onun için *Safahat*'ta; *"Hastalanmışsa ağaç, gösterin bir bilene; / Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine. / Aşılarken de vurun kendine kendinden aşı."* denilerek, insandan içeriden çözümlerin keşfine adanması isteniyor. Plastik yaklaşımların hastalıkları tedavi etmek yerine arttıracağı vurgulanıyor. Kendi kültüründen, kendi pratiğinden çözümler geliştirenlerin yüz akıyla hayatını idame ettireceği sonucuna varılıyor.

Sanatın, edebiyatın reddedilemez gerekliliği burada vuzuha kavuşuyor. Güzelliğin evreninden uzaklaşışa karşı durmayı önermesinde! Puslara, pusulasız yönsemelere direnmeyi insana duyurmasında! Yaşamak sınavının ziyanla noktalanmaması için imkânlar sunmasında! Âdemoğlunu, insanlığıyla kaynaştıracak denekleri hayatta yapılandırmasında!

Âkif'te faydalılık ilkesi öndedir hep. Ona göre; toplumsal ve ahlaki faydalar sağlamayan bir sanatın, bir edebiyatın geçerliliği yoktur. O; hayatı boyunca amelî olanı, yarar sağlayacak olanı konu edinmiştir. Bundan dolayıdır ki içinde yaşadığı toplumun bütün sorunlarını ilgi alanına dâhil etmiştir. Millet hayatındaki açmazları; yazıları ve şiirleriyle gündemine taşımıştır. Hakçası ayrılmamıştır önde tuttuğu ilkelerinden.

7

Âkif; yalnızca güzel söz söyleyen bir şair değildir. Belli bir ülküsü, bir dünya görüşü de olan sembol şahsiyettir. Toplumsal yıkılmışlıkları eşelemede; şairliğinin yeraltı yürüyüşünü güncel olanla kaynaştırmıştır. Çağdaşlarının yaptığı gibi toplumsal hastalığın devasını milletinin idealine yabancılaşmakta aramamıştır. Yerli düşüncenin dirilişler barındıran yörüngesine bakmıştır. Modern kaptıkaçtıcılıkların gönül çelen davetiyesine aldırmamıştır.

Meselesini ince eleyip sık dokuyan birisi olarak Âkif; çağının umutsuzluğa düşüren karmaşası karşısında; insanımızı uyarma, uyanık tutma görevini bilinçle üstlenmiştir. Olur olmaz sorunlarla oyalanmamış, milletinin derdi olan problemlerin çözümüne uğraşmıştır.

Fiilen katkıda bulunduğu *Sebîlü'r-Reşâd*'ın ilk sayısında; arkadaşlarıyla birlikte yapacaklarını etraflıca açıklamışlardır. Uygun buldukları her konuyu; dergide irdelemekten kaçınmayacaklarını, toplumsal dertlerimizi, yaralarımızı deşmekten sakınmama tavrını göstermekten vazgeçmeyeceklerini açık yüreklilikle okurun önüne sermişlerdir. Dönemin şartlarını içeriden okuyarak çözüm yolları önermişlerdir. Köle-

leşmeyi inatçı bakış açılarıyla reddetmişlerdir. Özerkliğin, özgürlüğün havasından solutmaya çalışmışlardır milleti.

Osmanlı; "hasta adam"laşınca bünyeyi kurtçuklar kemirmeye başlamış, emperyalistlerin emriyle yatılıp kalkılmaya durulmuştur. Bireyler kendilerine olan güvenlerini yitirmişler, geleceği kestirilemeyen günlerin eşiğinde can çekişmeye durmuştur halk. Yarın endişesi kalpleri zapturapt altına almış, günü diriltme eylemliliği terk edilmiştir. Sürüp gelen karmaşanın, kargaşanın kesafeti hissedilemezleşmiştir. Yanlış tevekkül anlayışıyla içe kapanmıştır insanımız. Boyun büküklüğüyle çaresizliklerin üstesinden gelinebileceği kanısı yerleşmiştir hafızaya.

Çalkantı; her kesimi bulunduğu hâl içerisinde yakalamış, dışında kalabilmek imkânsız olmuştur. Tefrika gönüllere kadar sirayet etmiş; bozgunlar, millet vicdanını kemirmeye başlamıştır. Âkif; elden gelenin öğün olmayacağı, elle bir ve beraber gülmenin bizi esenliğe çıkarmayacağını ustaca haykırmıştır.

Şair; sanatın dönüştürücü gücünü, toplumun dertlerini dile getirmek ve uygun çözüm yollarını anlatmak için kullanmıştır. Bundan dolayı eksilen her şey karşısında hayıflanmış, zihnini, noksanları bulup teşhis etmenin pratiğine şartlamıştır. Ortada olan manzara karşısında o;

Altı yüz bin can gider; milyonla îman eksilir;
Kimseler görmez! Gören sersem de Allah'tan bilir!
Sonra, şâyet şahsının incinse, hattâ, bir tüyü,
Yer yıkılmış zanneder seyr eyleyin gümbürtüyü!

diyerek sarsılışla birlikte oluşan içler acısı durumu apaçık ortaya sermiştir. Bireyci düşüncenin ufalayıcılığını seslendirerek özgürleşme kanaviçesini örmüştür. Aklını, yan gelip yatma budalalığına rehin bırakmamıştır.

8

İnançlar sarsılınca; imanın otağı kalp kurtçuklarca kemirilmeye başlar. İstikamet kaybolur. Tevekkül anlayışındaki yanlışlık sadakati ortadan kaldırır. Eksilen inanç pratiğinden habersizleşir insan. Yaşanan olumsuzlukları yaratandan bilmeye yatkınlaşır. Yüz yüze gelinenlerin öznelik durumuna yabancılaşmanın neticesi olduğunu bilmezleşir.

Sarsılışa herkes bir bahane üretse de; Âkif, asıl sorunu marifet yoksunluğu olarak görür. Bilginin künhüne vâkıf olunmadan ayağa kalkılamaz çünkü. Medeniyet yolunda tekamül edilemez. Cehaletin, dalkavuklaşmanın önüne geçilemez. Darmadağınıklaşan toplumsal bellek yeniden kurulamaz. Onun içindir ki Âkif; ağıt yakmak yerine yarayı adlandırmaya yönelmiştir. Çünkü sorun, yaranın tespitinde ve organizmayı saran kurtçukların öldürücü etkisinin yok edilmesinde odaklanmaktadır.

Ele aldığı konuları derinlemesine değerlendirmesi, çağdaşlarının göremediği gerçek sebepleri görmedeki mahareti, onun ayırıcı vasfıdır. Osmanlı toplumunu değer-

lendiren şair; geriliğin, zaafın, tefrika ve sıkıntıların özünde cehaletin olduğunu, bunun da bilgi yetersizliğinden, bilinç noksanlığından kaynaklandığını dillendirir.

Mektepleri ilmin, bilginin öğrenileceği yerler olarak işaretler. Buralardaki öğreticileri de muallimler olarak belirler. Kurumlarda ve öğreticilerde bulunması gereken vasıfları açıklayarak;

Demek ki; atmalıyız ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir işte en birinci adımı;
Fakat, bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzımı.
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!
«Muallimim» diyen olmak gerektir îmanlı,
Edepli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü büyük;

der. Mahalle mekteplerini; eğitim-öğretim hayatının birinci adımı olarak gösteren şair; buralarda öğretim faaliyetlerini sürdüreceklerin de imanlı, edepli, liyakatli ve vicdanlı olmalarının gerektiğini belirtir.

Ona göre; bilgi ve bilinç yoksunluğundan kurtulabilmek eğitim-öğretimle mümkündür. İlimsiz kuru gürültü; sözün anlamını aşındırır. Yaşamak gerçekliğindeki yerinden koparır. Yalanı hakikatin dayanağı yapar. Gelişigüzelliğin hurdalığında kirletir ruhu.

Ruhların eğitimiyle hâl diline dönüşebilecek olan bilgi ise; kökeninde değişmez hakikati barındıran bir bilinçlilik durumunun ifadesidir. Âkif'in bakış açısında bilgi; devinimini kök örneğinden alır. Yalansıların cürufundan idealler yoğurmaz. Maskaralıkların acenteliğini yükletmez hayata.

Eğitimin-öğretimin önemi sise batmış ruhları aydınlatmada ortaya çıkar. Öncelikle maarifin ilkeleri, kök dayanakları tespit edilmelidir. Eğitim-öğretim kuramı; gelişmelere uyum sağlayabilecek esneklikte olmalıdır. Kuramsal olanla pratik olan kaynaşmalıdır. Değişmez ilkelerin yanı sıra, günübirlik gereksinimlerin çözümüne ilişkin esasları da barındırmalıdır çatısında. Dahası yoksunluklarla kavga etmeyi göze aldıracak yöntemleri sunmalıdır insana.

Örgün eğitimden yana tavrını koyan Âkif; fiilen öğretmenlik de yapmıştır. Eğitimle, öğretimle ilgisi hem teorik, hem de pratiktir. Hayatı boyunca toplumsal yaşamın içerisinde olan şair; çalışmanın, ataletten sıyrılmanın ödünsüz savaşçısı olmuştur. Önde tuttuğu ilkelerden ayrılmamak pahasına zoru kolaya tercih etmiştir. Kalemini; yalan dolanı soruşturmak için sivriltmiştir.

Bilgiye ulaşmanın, belli bir yeri, belli bir mekânı yoktur Âkif'e göre. Kurumsal oluşumlar bilgiyi öğretmeyi amaçlayan yapılanmalar olsalar bile; eğitim-öğretim süreci her yerde devam ettirilebilir. Eğitim-öğretim hayatı; *"beşikten mezara"* süren bir etkinliktir çünkü.

Mehmet Âkif; modern eğitim-öğretim kuramının gösterdiği doğrultuda yürümeyi teklif eder. Şaire göre; çağın bilgisiyle donanmadan zorluklar aşılamaz. "*Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı, / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm*'ı" dizeleri modernleşmeye paralel bir düşünce pratiğine sahip olduğunu gösterir. Burada bir problemlilik de söz konusudur aslında. İlhamını Kur'an'dan alarak; İslâm'ın idrakine asrı söyletmek varken asrın idrakiyle Kur'an'ı söyletmek isteği modernlikle yaralanan bir kalbin acıklı fotoğrafını ortaya koyar.

Âkif'in sözlüğünde marifet; fen ve tekniğin ifadesidir. Faziletse; din, ahlak, örf ve âdet gibi manevî alanları içerir. Ancak marifetle fazilet birbirinin ayrılmazıdır. Birine tutunurken, diğerine bigâne kalmak olumlu sonuçlar çıkarmaz ortaya. Çünkü '*Marifetten yoksun bir fazilete sahiplik, toplumlarda miskinlik, sefalet ve geriliği hâkim kılar.*' Bu nedenledir ki marifet ve fazilet birbirinin bütünleridir.

Kullandığı ölçütler çağdaş ölçütlerdir. Yaşamaya, yaşantıyı zenginleştirmeye yönelik bir eğitim-öğretimi savunan Mehmet Âkif; bugünden bakılırsa örgün eğitimi öncelikleri arasına yerleştirir. Ancak yaygın eğitimi dışlayan bir tutumu da sahiplenmez. Çağın gereklerine göre eğitim programlarının yenilenmesini teklif eder. Öğretimdeki program esnekliğini korunma çabasını kendine görev edinir.

Âkif'e göre; kalıplar içindeki değiştirilemez eğitim-öğretim algısı donmaya neden olur. Toplumsal inkişafın önünü tıkar. Ancak temel, değişmez ilkeleri de olmalıdır eğitim-öğretimin. Bu ilkeler millet ülküsünü tazeleyici biçimler içerisinde sunulmalıdır. Günün değişen koşullarını anlatmanın dili keşfedilmelidir. Eğitim-öğretim hayatı; değişmez olanlardan hareket edilerek yeni görüş açılarıyla zenginleştirilmelidir.

Batı; değişebilir programlamalarla çağın dilini yakalamıştır. İncil öğretisinin; insanı kuran ahlaki tarafını, aklî olanla kaynaştırmıştır. Bunu yaparken sonu ifrata varan sanrıları da eğitim-öğretim hayatına katmıştır. Âkif'in Berlin dönüşü dediği gibi '*İşlerini sağlamlaştırırken, dinlerini çürütmüşlerdir.*' Vazife ahlakını din duygusunun yerine ikame etmişlerdir. İlerlemek dürtüsü; dinin buharlaşmasını doğururken, ahlaki olanın da yürürlüğünün durdurulmasını getirmiştir. Vicdanla cüzdan arasındaki ilişki dengelenememiş, kazanmak hırsı dünyayı tarumar etmenin vesilesi kılınmıştır. İnsan eliyle biçimlenen alet edevat, insanı biçimlendirmeye başlamıştır sonuçta.

Şark'sa içine kapanmış, vicdanî olanın küllerinde kaybolmuştur. Çağın gerektirdiği birikime kayıtsızlaşarak sefilâne bir hayatın hazırlayıcılığını üstlenmiştir. Yanlış din algısı, Osmanlı coğrafyasında heyecan doğuramamış; miskinliğin, ataletin, güvensizliğin kavurucu sıcağını tetiklemiştir.

Yaşanan dönem itibariyle marifetten ve faziletten uzaklaşan Şark; ilerlemek, gelişmek yerine durağanlığı, tembelliği, miskinliği seçmiştir. Bu durum çözülmeyi hızlandırmış, çözümsüzlüğü arttırmıştır. Artık insanlardan öte varlıklara sirayet etmiştir; yoksulluk ve yoksunluk. Böylesine kalınlaşan sorunlar yumağıyla baş edebilmenin yöntemi marifet ve fazilet birlikteliğinden başkası olamaz elbette.

Derdin kökeninde cehalet olduğuna göre, şifası da marifettedir. Kuşatıcı ifadesiyle ilimde derinleşmek, zenginleşmektir vazgeçilemez olan. Bilginin üretimi kadar kullanımı da önemlidir. Çünkü pratiği oluşturulamayan bilgi yük olmaktadır insana.

Şairin; eğitim-öğretime ilişkin görüş açısını Âkif'çe söylersek;

Nazariyyâta boğulmakla geçen ömre yazık;
Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık.

9

Âkif; sosyal olayları yansıtmakta da gerçekçidir. Toplumun eksikliklerini dile getirirken, toplumda umutsuzluklara neden olacak bir anlatım biçimini benimsemez. İdeallere ulaşmaya basamak olacak bir anlatım tarzını benimser. Buradan hareketle;

– Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki; her ne söylemişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek.

demiştir.

Bu söylemiyle Âkif; ideal ile gerçeklik arasında bir denge kurar. Bunları en yararlı olacak şekilde kullanır. Realizmin köreltici batağına saplanmadığı gibi idealizmin donduran katılığına da ulanmaz. *Âsım* şiirinde ortaya konulan toplumla ilgili tablolar ne kadar gerçekçiyse, gençlere yönelik tavsiyeleri de o kadar idealistçedir.

RIZA BAĞCI

EDEBİYAT TEORİLERİ IŞIĞINDA ÂKİF'İN *KÜFE* ŞİİRİNDE SOSYAL ELEŞTİRİ

Mehmet Âkif, 1906 yılında yazdığı[1], 1908 yılında *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde yayımladığı ve daha sonra 1911 yılında *Safahat*'ın Birinci Kitabı'na aldığı "Küfe" başlıklı şiirinde, bir hamalın oğlu olan Hasan'ın trajik hayat serüvenini anlatır. On üç yaşındaki Hasan, okumak, eğitim görmek, bir meslek sahibi olup insan onuruna yakışır bir yaşam sürmek hayalini kuran zeki bir çocuktur. Fakat bu hayal, hayatın acı gerçeklerine çarpıp yıkılır. Hasan bütün isyanına rağmen tıpkı babası gibi hamallığa mahkûm ve teslim olur.

Bir manzum hikâye şeklinde olan "Küfe" şiiri, Türk edebiyatında o zamana kadar pek görülmemiş bir dil, üslup ve muhtevaya sahiptir. Şâir, şiirde olayı bizzat gören, yaşayan, bize anlatan ve değerlendiren bir kahraman-anlatıcı durumundadır. Olay, şiirin yazıldığı tarihten beş-on gün önce geçmiştir. *Safahat* şâiri, her zaman yaptığı gibi o gün de evinden erkenden çıkmıştır:

Beş on gün oldu ki mu'tâda inkıyâd ile ben
Sabahleyin çıkıvermiştim evden erkenden.
Bizim mahalle de İstanbul'un kenârı demek;
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!

Amerikalı edebiyat teorisyeni Rene Wellek ve Austin Warren, *Edebiyat Teorisi* adlı eserinde, Batı edebiyatında şâir ve yazarların genellikle üst ve orta sınıflardan çıktığını ve yine sanatlarını büyük ölçüde üst ve orta sınıfların hizmetine verdiğini belirtir[2]. Rene Wellek ve Austin Warren'ın Batı edebiyatı için yaptığı bu tespit ve değerlendirmeler, genel hatlarıyla Türk edebiyatı için de doğrudur. Gerek Divan edebiyatında, gerekse Tanzimat'tan sonra gelişen Modern Türk edebiyatında yazar ve şâirler, üst ve orta sınıflardan çıkmışlar ve bu yüzden olsa gerek, eserlerinde dil, üslup ve muhteva olarak hep bu sınıflara hitap etmişlerdir. Bu sebeple Türk edebiyatında, toplumun geniş kesimlerine, alt, orta, üst sınıflara (avama ve havassa) hitap edebilmiş, geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilmiş şâir ve yazarların sayısı pek fazla olmamıştır[3]. Bu özellikleri, onların geniş halk kitlelerinin hayatını görme, anlama ve anlatma imkânını da ellerinden almıştır.

Büyük şehirlerde, medreselerde okuyan, saray ve çevresinde çeşitli bürokratik görevler alan ve "devletlülerle" iç içe yaşayan Divan şâirleri, tematik olarak aşk-şarap-tabiat üçgeninde dolaşmış, meydana getirdikleri sun'î dille küçük bir zümreye hitap etmişlerdir. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar uzanan devrede yetişen Türk şâirleri için de durum pek farklı olmamıştır. Bunlardan Şinasî, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in meyda-

na getirdiği I. Tanzimat nesli hak, hürriyet, adalet, eşitlik, meşrutiyet gibi soyut kavramlar peşinde koşmuş,[4] Abdülhak Hâmid, Recâizâde Mahmut Ekrem, Sâmi Paşazâde Sezâî'nin temsil ettiği II. Tanzimat nesli, büyük ihtiraslar ve şahsî ıstıraplarını terennüm etmiş,[5] Nâbizâde Nâzım, Mehmet Ziver, Fazlı Necip, Mehmet Celâl ve Mustafa Reşit'in oluşturduğu "ara nesil", küçük hassasiyetleri konu edinmiş ve santimantalizme kaymış,[6] Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Halit Ziya, Mehmet Rauf ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın önderlik ettiği Servet-i Fünûn nesli ise son derece bedbin, karamsar, melankolik bir edebiyat meydana getirmiş, toplumla ve hayatla bağlarını koparmış, kendi fildişi kulelerinde yaşamışlardır[7]. Servet-i Fünûncular geniş halk kitlelerini, onların isteklerini, arzularını, özlemlerini, hayallerini, acılarını, ıstıraplarını görüp, anlayıp, anlatamamışlar, ancak İstanbul'un belirli semtlerinde yaşayan çok küçük bir azınlığa hitap edebilmişlerdir. Söz gelişi Servet-i Fünûn'un en ünlü şâiri Tevfik Fikret, İstanbul'da Âşiyân'ına çekilmiş, bu güzel şehre bile Âşiyân'ının penceresinden, kalın bir sis perdesinin ardından bakmıştır. Bu edebî topluluğun ünlü romancısı Halit Ziya ise en olgun eseri sayılan *Aşk-ı Memnû* romanında, giyinip kuşanma, gezip tozma, cinsellik ve aşktan başka hiçbir kaygıları olmayan, çalışmadan yaşayan, hazır yiyici ve alafrangalık düşkünü birtakım kimselerin ve onlar vasıtasıyla bir toplum katmanının yaşayışını anlatmıştır.[8] Bu kahramanların "kişiliklerinin özü, yerli ögelerle örülmemiştir" ve "başlarından geçen serüven Türkiye'nin toplumsal gerçekliğinden bağımsız bir serüvendir."[9]

Bu yüzdendir ki bu nesillerin ve bu toplulukların meydana getirdiği edebî eserler, dar bir sanat çevresini aşamamış, geniş halk kitlelerine ulaşamamıştır. Onların dili bile bu dar çevrenin malıdır. Onlar, kendi kendilerine, atölyelerinde yaptıkları bu dil ile, realiteyi elbette bulamamışlardır. Hâlbuki Ahmet Hamdi Tanpınar'ın deyişiyle, nerede bir edebiyatın başladığını görsek, orada sokağın yazı masasıyla birleştiğini görürüz. Malherbe, sokağı dinlemiş; Dickens, sokağı edebiyata sokmuştur. Onun bir romanında geçen "sokağın anahtarı" sözü bu romancıyı tek başına izah edebilir. Puşkin'de de sokağın anahtarı vardı.[10] Fakat bu sihirli anahtar ne yazık ki birçok şâir ve yazarımızın eline geçmemiştir. Çünkü yazarların henüz cemiyetin üstünde bir köpük gibi yaşayan belirli bir sınıftan yetiştikleri bir devirde, hayatı bulabilmek kolay değildi. Bunu yapabilmek için bu hayatı sevmek ve bilmek gerekti. Hâlbuki şâir ve yazarlarımızın gözü başka ufuklarda idi.[11]

İşte "Küfe" şâirinin önemi, başarısı, sanatındaki yerliliği, dilindeki duruluğu biraz da buradan gelir. O, boğazda Âşiyân'ında, yalısında veya köşkünde yaşayan, etrafa oradan bakan bir şâir değil, İstanbul'un bir kenar mahallesinde, "sokaklarında yüzme bilmeyerek gezilmeyen" ücra bir köşesinde yaşayan şâirdir. O, orada doğmuş, küçük yaşta babasını kaybetmiş, ardından bu kenar mahalledeki ufacık ahşap evleri yanmış, hayatın bütün yüküyle daha çocuk yaşta karşı karşıya gelmiş, maddi imkânsızlıklar yüzünden istediği fakülteye değil, parasız yatılı fakat mezunlarına hemen iş verileceği vaat edilen bir okula girmek zorunda kalmış,[12] hafta sonları evine on yedi kilometre uzak olan bu okula parasızlık yüzünden yürüyerek gidip gelmiş,[13] hayatın bin bir acısıyla karşılaşmıştır.

Dolayısıyla böyle bir şâirin, kenar mahalleleri, kenar mahallelerde yaşayan kimsesiz, yoksul insanları, çaresizlik içinde bin bir ıstırapla kıvranan geniş halk kesimlerini görmesi ve eserlerine onları konu yapması kadar tabiî bir şey olamaz. Bu, Tanpınar'ın ifadesiyle, o insanların hayatını bilen ve onları gönülden seven bir şâirin, sanat anlayışının da özünü meydana getirir. Hatta Âkif için bu anlayış, aynı zamanda onun estetiğini de şekillendirir:

– Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki; her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek.

Bu hayal ile alış verişi olmayan, her ne demişse görüp de söyleyen adam, İstanbul'un kenar mahallelerinde, eski, harap evlerin saçaklarına sığınarak dolaşırken, sokakta ayağına bir şey takılır. Eğilip bakınca bunun bir hamal küfesi olduğunu anlar:

Elimde bir koca değnek, onunla yoklayarak,
Önüm adaysa basıp, yok, denizse atlayarak,
–Ayakta durmaya el birliğiyle gayret eden,
Lisân-ı hâl ile ammâ rükûa niyyet eden–
O sâlhûrde, harâb evlerin saçaklarına,
Sığınmış öğle giderken, hemen ayaklarına
Delîlimin koca bir şey takıldı... Baktım ki:
Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski.
Bu bir hamal küfesiymiş...

Şâir bu küfe acaba kimin diye düşünürken, ileriden on üç yaşlarında bir çocuk gelip küfeye öyle bir tekme vurur ki, küfe perişan bir şekilde epey ileriye düşer. Daha sonra adının Hasan olduğunu öğreneceğimiz bu küçük çocuk öfke doludur. Şâir onu şöyle konuşturur:

– Benim babam senin altında öldü, sen hâlâ
Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!

İşte tam o anda karşıki evden orta yaşlı bir kadın (Hasan'ın annesi) görünür ve çocuğa âdeta yalvarır:

– Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!
Ne istedin küfeden, yavrum? Ağzı yok, dili yok,
Baban sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki: «Çok
Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz...»
Baban gidince demek kaldı âdeta öksüz!

Onunla besleyeceksin ananla kardeşini.
Bebek misin daha öğrenemedin mi sen işini?

Burada annesinin, Hasan'a söylediği bu sözler trajik bir tezadı da ortaya koyar. Çünkü bir hamalın hemen hemen hiç yüksüz kalmaması, hiç işsiz kalmaması anlamına geldiği gibi, aynı zamanda devamlı bir şekilde yük taşıyarak ezilmesi anlamına da gelir. Bu iki zıt gerçeğin iki mısraa sığıştırılarak böylesine etkili bir şekilde anlatılması okuyucuyu derinden sarsar. Fakat şiirde çaresiz bir halk adamı durumunda gösterilen şâir de küçük Hasan'a, annesinin sözünü dinlemesini öğütler. Fakat öfke ve isyan duygularıyla dopdolu olan çocuk bomba gibi patlar. Şâire karşı yüzünü ekşitip şöyle haykırır:

– Sakallı, yok mu işin? Git, cehennem ol şurada!
Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan
Benim içim yanıyor: Dağ kadar babam gitti...

Bu mısralar, hem dil ve üslup hem de muhteva bakımından son derece yenidir. Âkif bu mısralarda sokağın anahtarını bulan, sokağın dilini yakalayan adamdır. Son derece sade, duru, berrak ve tabiî olan bu üslup, Âkif'e Türk edebiyatında müstesna bir yer kazandırır. Toplumunun dilini, deyimlerini, ifade kalıplarını bu kadar güzel bir şekilde kullanan bu şâiri, geniş halk kitleleri büyük bir sevgi ve ilgiyle karşılar. Ama onun şiirinde sadece halkın dili ve üslubu değil, bu dil ve üslupla birlikte onun duygu ve düşünceleri, inançları, değerleri, sempatileri, antipatileri kısacası her şeyi, tek kelimeyle söyleyecek olursak hayatı vardır. Bu yüzden Âkif, şiirlerinin yayımlandığı daha ilk yıllardan itibaren büyük bir beğeni toplar. Kendini bu kadar güzel anlatan bu şâiri, Türk toplumu samimiyetle kucaklar ve bağrına basar. Çünkü o, halkı bilen, seven, anlayan ve en güzel şekilde anlatan adamdır.

Daha sonra annesi, küçük Hasan'a şâire karşı bu tavrından dolayı darılır. Şâir de Hasan'ın çocuk olduğunu, bu yüzden onun sözlerini anlayışla karşıladığını söyler ve Hasan'a nasihatte bulunur. Babasının, annesini ve kardeşini ona emanet edip gittiğini, o nasıl bunca yıl çalışıp alnının teriyle onu büyütmüşse, onun da kardeşini yetim bırakmayarak besleyip büyütmesini öğütler. Âkif bunu ne kadar da tabiî bir dille yapar. Hem de aruzla. Aruz, Türk edebiyatında yüzyıllar boyunca böylesine rahat bir şekilde çok az kullanılmıştır:

– Bırak hanım, o çocuktur, kusûra bakmam ben...
Adın nedir senin, oğlum?
– Hasan.
– Hasan, dinle.
Zararlı sen çıkacaksın bütün bu hiddetle.
Benim de yandı içim, anlayınca derdinizi...
Fakat baban sana ısmarlayıp da gitti sizi.
O, bunca yıl çalışıp alnının teriyle seni

Nasıl büyüttü? Bugün sen de kendi kardeşini,
Yetim bırakmayarak besleyip büyütmelisin.

Küçük Hasan, bu nasihate ve tavsiyeye karşı çıkar. Fakat bu karşı çıkış annesini, kardeşini çalışarak bakmaya değil, bunun şeklinedir. O, babası gibi hamal olmak istememektedir. O, okumak, insan şeref ve haysiyetine daha uygun bir meslek sahibi olmak arzusuyla doludur. Bu yüzden

– Küfeyle öyle mi?

diyerek âdeta isyan eder. Bu isyan yıllardan beri ihmal edilen, yokluğa ve cehalete mahkûm edilen, horlanan, küçük görülen Anadolu çocuklarının isyanıdır. Bu isyan duyguları, daha sonraki yıllarda Anadolu'nun köy ve kasabalarında ve büyük şehirlerin kenar mahallelerinde, varoşlarında dalga dalga yayılacak, o gün okuyamayan, "zâbit mektebine" gitmek istediği hâlde gidemeyen ve hamallığa mahkûm olan küçük Hasan'ın yerine binlerce yoksul çocuk, makûs talihini yenecek, insan onuruna yakışır bir meslek sahibi olacaktır.

Şiirde Âkif, küçük Hasan'ın isyanına karşı, ne şekilde olursa olsun çalışmanın ayıp olmayacağını savunur. Ona göre ayıp olan, insanın eli ayağı tutarken dilencilik yapmasıdır. Hasan'ın annesi de şâirin bu görüşüne katılır. Fakat küçük Hasan, tatmin olmaz hem Âkif'e hem de annesine itiraz eder. Onun gelecekle ilgili güzel hayalleri vardır. Zihni açık, yani zeki bir çocuk olan Hasan, parasız yatılı bir okulda okuyup eğitimli biri olarak hayata atılmak istemektedir. Hamallık ise bütün bu hayallerini yıkmaktadır; bu yüzden şöyle konuşur:

– Unuttun öyle mi? Bayramda komşunun gelini:
«Hasan, dayım yatı mekteplerinde zâbittir;
Senin de zihnin açık... Söylemiş olaydık bir...
Koyardı mektebe... Dur söyleyim» demişti hani?
Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!

Âkif bakar ki söz uzun, hem de pek uzun sürecektir, onunsa o gün yapacak birçok işi vardır. Bu yüzden küçük Hasan'la annesini baş başa bırakarak yoluna devam eder, fakat içi yanarak

Ne oldu şimdi acep, kim bilir, zavallı Hasan?

diye düşünmekten de kendini alamaz. Akşam üstü eve dönünce Âkif'in küçük kızı, ondan, kendisini çarşıda gezdirmesini ister. Şâir kızının elinden tutup dışarı çıkar. Birlikte sokakta dolaşırlarken birden, orta boylu, güleç, nur yüzlü bir ihtiyar ve yanında koskocaman bir küfe ve bir çocukla karşılaşırlar:

Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz;
Geçende Fatih'e çıktık ikindi üstü biraz.

Kömürcüler kapısından girince biz, develer
Kızın merakını celbetti, dâima da eder:
O yamrı yumru beden, upuzun boyun, o bacak,
O arkasındaki püskül ki kuyruğu olacak!
Hakikaten görecek şey değil mi ya? Derken,
Dönünce arkama, baktım: Beş on adım geriden,
Belinde enlice bir şal, başında âbâni,
Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûrâni;
Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocuk,
Yavaş yavaş geliyorlar....

Âkif'in yukarıda yaptığı tasvirler, o zamana kadar Türk edebiyatında eşine çok az rastlanır güzellikte ve tabiîliktedir. O, aruzu âdeta bir Türk vezni hâline getirmiş, her şeyi büyük bir kolaylıkla ve ustalıkla aruzla anlatabilmeyi başarmış; her kelimeyi şiire sokmuş, şiirin sınırlarını nesir kadar, hatta hayat kadar genişletmiştir.

Şâir, kızıyla birlikte dolaşırken bu arkalarından gelenlerden birinin, sabahleyin karşılaştığı, hamal olmak istemeyen küçük Hasan olduğunu görür. Zavallı çocuğun hâli eskisinden daha da elem vericidir. Cılız bacaklarının dizden altı çırılçıplak olan Hasan, ince bir mintanın altında tir tir titremekte ve neredeyse donacak hâle gelmiştir. Ne ayağında bir ayakkabı, ne başında bir başlık vardır. Sırtında kocaman bir küfe, nefes nefese kalmış, tertemiz alnı ne yazık ki buruşmuştur. Buna ancak ayaklı bir sefalet denilebilir. Âkif, çocuğun bu içler acısı durumunu, sanki üç-beş fırça darbesiyle hârikulade bir resim ortaya koyan bir ressam gibi ne güzel anlatır:

..... Fakat tesadüfe bak:
Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetîm...
Şu var ki, yavrucağın hâli eskisinden elîm:
Cılız bacaklarının dizden altı çırçıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü, alnının üstünde sâde bir çember.
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryâd;
Nazar değil o bakışlar, dümû-i istimdâd.
Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebîn-i sâfı, yazık!

İşte tam o sırada, yakındaki bir orta okuldan, derslerinden çıkıp evlerine gitmekte olan elliden fazla bir grup çocuk, düzenli bir şekilde yoldan geçerken, Hasan'ı ve yanındaki yükünü taşıdığı ihtiyar adamı bir müddet durmak zorunda bırakırlar. Tam o zaman Hasan'la şâirimiz karşılaşır ve ortaya hazin bir tablo çıkar. Çünkü bu okuldan çıkan çocukların hepsi sevinç içindedir ve birer birer aydınlık yuvalarına doğru

koşup gitmektedirler. Onlar birazdan oynayacak, en tabiî hakları olan çocukluklarını yaşayacaklardır ve bu ne güzel bir şeydir. Fakat Hasan, onlar gibi değildir ve onlar gibi olmayacaktır. O, babasından kalan o pis küfenin altında, belki de bir ömür boyu inleyecek ve ezilecektir. *Safahat* şâiri bu tabloyu ne güzel çizer:

O anda mekteb-i rüşdiyyeden taburla çıkan
Bir elliden mütecâviz çocuk ki, muntazaman
Geçerken eylediler ihtiyârı vakfe-güzin...
Hasan'la karşılaşırken bu sahne oldu hazin:
Evet, bu yavruların hepsi, pür-sürûd-ı şebâb,
Eder dururdu birer âşiyân-ı nûra şitâb.
Birazdan oynayacak hepsi bunların, ne iyi,
Fakat Hasan, babasından kalan o pis küfeyi,
–Ki ezmek istedi görmekle reh-güzârında–
İlel'ebed çekecek dûş-ı ıztırârında!

Âkif', daha günah nedir bilmeyen minnacık bir çocuğun çektiği bu acı karşısında içi yanar, büyük bir ıstırap duyar. İçinde yaşadığı toplum, bu zeki, okumak, eğitim görmek isteyen çocuğa sahip çıkmamış, onu da babasından kalan o pis küfeye, hamallığa ve cahilliğe mahkûm etmiştir. *Safahat* şâiri, küçük Hasan'ın bu trajik hayat macerasını bir türlü içine sindiremez. Onu bir çığlık hâlinde *Safahat*'ına taşır. Bunu yaparak toplumu ve toplumun sorumlularını bu konuda uyarır. Onlardan, kenar mahallelerde yaşayan küçük Hasan'lara sahip çıkmalarını ister. Âkif'in bu çığlıkları, gün gelir Anadolu semalarında yankılanır ve cevap bulur. Bu ülkenin mesuliyet duygusuna sahip insanları, yıllar sonra da olsa kenar mahallelerde yaşayan küçük Hasanlara sahip çıkar ve işte bu ülkenin makûs talihini değiştirecek olanlar da Anadolu'nun bağrından çıkan ve çıkacak olan bu küçük Hasanlardır.

---

[1] Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri*, 3. baskı, Ankara 1991, s. 149.
[2] Rene Wellek-Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ö. Faruk Huyugüzel), İzmir 1993, s. 76.
[3] Bu konuda Süleyman Çelebi, Yunus Emre gibi isimler istisnai örnekler olarak gösterilebilir.
[4] Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul 1971, ss. 2-4, 9.
[5] Kaplan, *a.g.e.*, s. 5-9.
[6] Kaplan, *a.g.e.*, s. 9-10.
[7] Kaplan, *a.g.e.*, s. 14-40.
[8] Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I*, 3. baskı, İstanbul 1979, s. 178-179.
[9] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1983, s. 93.
[10] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 2. baskı, İstanbul 1977, s. 277.
[11] Tanpınar, *a.g.e.*, s. 277.
[12] M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmet Âkif Ersoy, Hayatı, Fikirleri ve Eserleri", Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat* (Neşre hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1992, s. XX-XXI.
[13] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı, Seciyesi, Sanatı*, Ankara 1986, s. 163.

İBRAHİM ERYİĞİT

MEHMET ÂKİF'İN ŞİİRİNDE ÖLÜM OLGUSU

Şair Mehmet Âkif Ersoy, (doğ. 20 Aralık 1873, öl. 27 Aralık 1936) 63 yıllık hayatında, tarihin en zor dönemlerinde Müslüman bir insan olarak yaşamanın getirdiği olumlu ve olumsuz bütün zevkleri ve acıları bütün yönleriyle yaşamış, üstelik böyle bir hayattan da asla pişman olmamıştır. Osmanlı'nın son dönemleriyle Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki trajik çelişkiyi iliklerine dek yaşamış bir aydın olmanın gerektirdiği tüm sorumlulukları bütünüyle yerine getirmenin gönül rahatlığı içinde bu âlemden göç etmiştir. Sistem ve öz olarak birbiriyle taban tabana zıt iki farklı dönemde de yüreği ve bilinciyle yüksek bir trend izleyen Âkif, sorgulayıcı ve eleştirel yönünü, koşullar ne olursa olsun her durumda yüreklilikle sergilemiştir. Eski sistemin kokuşmuş ve yıpranmış yanlarının düzeltilmesi için elinden gelen uyarıyı yapmış, yeni kurulan sisteme de her fırsatta eleştirilerini dile getirmiş olan Âkif'in ilkeli, kararlı, dirençli ve dürüst kişiliği, onun, yüzyılları kucaklayacak eserler vermesine neden olmuştur. Yaşadığı zaman diliminde, en olumsuz koşullarda bile yılmadan direnen bir savaşçı kalbi taşır o. Bunu yaparken asla popülizmin tuzağına düşmemiş ve alçakgönüllülüğünü asla yitirmemiştir.[1]

"*Safahat*'ta su gibi akan manzumeler ne ter taneleridir bilmezsiniz. Zaten bunu bilmenize o, imkân bırakmıyordu: Bunları kolay yazılmış sanmanız için elinden geldiği kadar güç yazıyordu. Yazmadan evvel de bu manzumeler onun sinirlerinde kör düğümdü."[2] diyen Mithat Cemal Kuntay, onun şiir yazarkenki ruh ve beden durumundan bir kesit sunuyor: "Âkif, her şeyden evvel büyük nâzımdı; bu onda hem bir mizaç, hem bir azimdi. Bu azim, onda bir kibir, bir izzet-i nefisti. İfadeyi ilk şekliyle kabul etmiyordu. Şiir yazması bir işkenceydi. Aruz, üstüne üç tel gerilmiş bir tahta idi; Âkif bu tellerde uyuyan ihtizazları bir rüyayı yakalamayacağına korkan sinirli ellerle, saatlerce, aylarca, hatta senelerce arıyordu. Ve nazmı, yalnız onun şahsına mahsus bir musiki aleti idi; bunu, yalnız o, bütün vücudunu parmaklarına toplayan ellerle çaldı."[3]

Şiirlerinin neredeyse bütününde, hep azimden, çalışmaktan çağrışımlar sunan Âkif, yaşadığı coğrafyanın ve kültürün insanlarını, içinde bulundukları olumsuz durumdan kurtulmaları için onlara her anlamda öncülük yapmış, şairlikten bilgeliğe geçiş sürecinin her saniyesinin endişesini ve acısını yüreğinde hissederek yaşamıştır. İnsanlara umut aşılamaktan bir an bile geri durmayan, hep yaşamayı ön planda tutan Âkif, o yüzden ölüm olgusuna ürpererek değil, daha çok ağırbaşlı ve sabırla karşı koyar. Ancak bu karşı koyma, kesinlikle isyan anlamında değil, tam tersine Yaratan'a

koşulsuz teslim anlamındadır. Şiirlerinde, ölüm olgusu kendi anlamını aşarak ve kendisine alt ve üst katmanlar oluşturarak yer alır:

Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.

Şiirlerinde, ilk okunuşta sanki birer öğüt gibi duran dizeler, aslında umudunu yitirmiş, çaresiz insanlar için birer coşku seline dönüşerek sosyal anlamda nitelikli ve duyarlı insan yetiştirme projesinin ana maddesi ortaya çıkar:

Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemini bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye'simi kahreyleyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!..
Ah! Karşımda vatan nâmına bir kabristan
Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?
Şu mezarlar ki uzanmış gidiyor, ey yolcu,
Nereden başladı yükselmeye, bak, nerde ucu!

Şiirlerinde çoğu zaman okuruyla konuşur gibi son derece akıcı bir üslûpla sıralanır dizeler. Âkif'in şiirleri, şiir türü bazında değerlendirilecek olursa daha çok didaktik türe yakın duruyor gözükse de aslında öyküleme ve sohbet etme ağırlıklı durur:

Bana sor sevgili kârî; sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü ne san'atkârım.
Şi'r için «gözyaşı» derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.

Mütevazılığı ve şiirde iddialı değilmiş anlamına gelebilecek söz ve dizeleri, onun şiiri adına bir olumsuzluk değildir; tam tersine ustalığının, ulaştığı düzlemin, yaşadığı zamanda ve sonrasındaki zamanlarda etki alanını çoğaltarak gelecek kuşaklara çok değerli bir miras oylumunda bir düzlem olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz: '*hisli bir yürek*'ten dökülen dizelerin kılı kırk yaran titiz bir uğraşı aşamasından geçerek muhatabına ulaşma sancısının sürekli diri tutulduğu ve ulaştığı anda da muhatabının yüreğinde bir anafor oluşturduğu, bu anaforun da yürekte temizlenen kan hücrelerinin içine nüfuz ederek öncelikle beyni, akabinde vücudun bütün kılcal damarlarına ka-

dar tüm vücudu kaplaması sonucunda oluşan deprem, insan oluşumuzu haykırırcasına yinelenir durur.

"Doğduk, «yaşamak yok size!» derlerdi beşikten; / Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten!" şeklindeki öğretiyle beslenen bir kültürün oluşturduğu bir yüreğin, duyarlı bir yüreğe dönüşme olgusunu somut olarak Âkif'te görmek mümkün: *"Beni rahmetle anarsın ya, işitsen, bir gün / Şu sağır kubbede, hâib, sesinin dindiğini! / Bu heyulâya da bir kerrecik bak ki, / Ebediyyen duyayım kabrime nur indiğini."* şeklindeki isteğin şekillendirdiği ruh hâlinin içselleşerek inceldiğini duyumsayan her yürek mutlak bir kırılganlığın umuda evrilme sürecine tanıktır artık, çünkü *"Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince, / Günler şu heyûlâyı da, er geç, silecektir. / Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma / Sessiz yaşadım, kim beni, nereden bilecektir?"* sorusunu soran yüreğin mütevazılığı ve endişesi aynı anda belirir, birer siluet olarak rahmet penceresinde. Musalla'nın dört değişik tanımını görmek mümkündür, Âkif'in şiirinde:

Musallâ: Müncemid bir mevcidir eşk-i yetîmânın
Musallâ: Âhıdır, berceste, mâtem-zâr-ı dünyânın
Musallâ: Minber-i tebliğidir dünyâda, ukbânın
Musallâ: Ders-i ibrettir, durur pîşinde irfânın

Musalla taşı önemli bir taştır, çünkü: *"Serîr-i saltanatlar devrilir, alt üst olur dünyâ; / Müşeyyed bürc ü bârûlar düşer bir bir, bu taş hâlâ, / Zamânın dest-i tahrîbiyle, durmuş, eyler istihzâ; / Bütün mevcûda hâkim bir adem timsâlidir gûyâ."* ("Âhiret Yolu") diyen Âkif, *"Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı, / İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım. / Gür hisli, gür îmanlı beyinler, coşar ancak, / Ben zâten uzunboylu düşünmekten uzaktım!"* ("Hüsran") şeklinde ifade ettiği alçakgönüllülüğü dile getirir ama aslında bu alçakgönüllülük, boyutunu aşan şeyleri yapamamanın verdiği sıkıntının bir dışavurumudur. Ancak: *"Haykır! Kime, lâkin? Hani sâhipleri yurdun? / Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım; / Feryâdımı artık boğarak, nâş'ını, tuttum, / Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım. / Seller gibi vâdîyi enînim saracakken, / Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım. / Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz; / İnler «Safahat»ımdaki hüsran bile sessiz!"* ("Hüsran") biçimindeki söylemiyle yaşadığı dönemde sesinin yankısını bulamamışlığının çaresizliğini yaşar; oysa yaşadığı sürece olsun, vefatından sonra olsun, onun sesi, duyarlı ve bilinçli yürek ve beyinlerde yankısını bulmuştur ve bulmaya da devam edecektir. Şiirlerinde, ölümden çok, yaşamakla, direnmekle ilgili dizeler kurar.

'Hayat ölmekle bitmiş olsa bir şey anlaşılmazdı,/Evet, bir ömr-i sânî var: Değil hilkat abes mâdâm.' diyen Âkif, "Tek Hakikat" adlı şiirinde, dava adamı olmanın yüceliğinin altında yatan aşkın varlığının altını kalın çizgilerle çizer:

Tek hakîkat var, evet, bellediğim dünyâdan,
Elli, altmış sene gezdimse de, şaşkın şaşkın:

Hepimiz kendimizin, bağrı yanık, âşıkıyız;
Sâde, i'lânı çekilmez bu acâip aşkın!

Bu aşk insanı duyarlı kılar ve diri tutar. İşte bu duyarlığın ve diriliğin peşi sıra özgürce koşan vücutlar, sonsuz âlemi kuşatacak erdemliliğe kavuşmayı hak edeceklerdir ancak. "Cânan Yurdu" adlı şiirinde Âkif, aşkın gerçek anlamına kavuştuğu andaki ölümsüzlüğünün bir aşama öncesindeki tasvirini yapar:

Eyvâh, issız diyâr-ı dilber...
Her hatvesi bir mezâr-ı muğber!
Uçmuş da bakındığını terâne,
Kalmış sessiz bir âşiyâne.
Yer yer medfun durur emeller...
Gûyâ ki kıyâm-ı haşri bekler!
Yâ Rab! Niye böyle bir yığın hâk
Olmuş yatıyor o huk'a-i pâk?
Yâ Rab, ne için o leni'a nâbûd?
Yâ Rab, ne için bu sâye memdûd?
Yâ Rab, ne demek harîm-i cânan
Üstünde bu perde perde hicran?

Sabrı, bildik anlamıyla 'kabullenmek' olarak değil de 'direnmek' anlamında anlayan şair bir yürek için ilahî kadere teslimiyetin sınırlarını çizmek zor olmasa gerek. Olumsuzu kabullenişten çok, ona, gereken direnci gösterdikten sonra ortaya konulan tavır, isyanı barındırır gibi görünse de aslında, bu başımıza gelenler kendi ellerimizle hazırladıklarımızdır. İyilik ve kötülüğü Allah yaratmıştır ancak iyilik veya kötülüğe muhatap olmak insanın kendi tercihi sonucunda gerçekleşir. Yoksa imanın şartı olan 'hayır ve şer Allah'tandır' ifadesini, "başımıza ne kötülük geliyorsa Allah'tandır" biçiminde anlamak, insanın iradesini hiçe saymak ve kulu, işlediği eylemlerden sorumlu tutmamak anlamına gelir ki bu da kötülük karşısında direnmeyi göze alamayan aciz insanların sığındıkları bir anlayıştır. İşte bu acizliği, ince bir ironiyle dile getirir Âkif:

Cânîleri, katilleri meydâna süren sen;
Cânîdeki, katildeki cür'et yine senden!
Sensin yaratan, başka değil zulmeti, nûru;
Sensin veren ilhâm ile takvâyı, fücûru!

Âkif'in duyarlılığı ve içtenliğidir, bizi biz yapan değerlere bağlılık ölçütümüz bir anlamda. O, yaşadığı dönemin her metrekaresini solumuş, sorgulamış ve tavrını ortaya koymuş, bilge bir yürek sahibi olarak yolumuzu aydınlatmaya devam edecektir.

[1] Mehmet Âkif'in,18 Mayıs 1931 tarihinde, o sırada Girit'te bulunan eski dostu Eşref Kuşçubaşı'na yazdığı bir mektuptan bir bölüm alıntılamak istiyorum: "Evvelleri seneler koşuyor, ben henüz ne dünya için, ne ukba için bir hayırlı iş göremedim, diye müteessir oluyordum. Hâlbuki artık yaşımın elli sekiz, elli dokuza vardığını gördükçe 'Ne âlâ! Yakında tası tarağı toplayacağım' diyorum, hem de seviniyorum. Evet, insan hâlin her türlü şedâidine katlanır, amma istikbalde bir ışık görmek şartiyle. Yoksa yarının daha karanlık, öbür günün ondan da berbat olacağını gün gibi görürken yaşamak pek arzu olunur bir şey değil. *Sebîlü'r-Reşâd*'ı çıkarırken, şuraya buraya koşarken oldukça mütesellî idim. 'Hisseme düşen vazifeyi ifa ediyorum; insan çalışmak ile mükellef, muvaffak olmakla değil' diyordum. Lâkin şimdi elim ayağım bağlı oturdukça büsbütün sinirleniyorum: 'Senin *Sebîlü'r-Reşâd*'ın çıksa, her hafta şiirler yazsan, makaleler yazsan, bağırsan, çağırsan, bu cereyanların istikametini mi değiştireceksin; şiddetini mi azaltacaksın?' suâli pek haklı olmakla beraber, ben bu atâleti hiç sevemiyorum, hiç hoş göremiyorum. Hikâye meşhurdur ya: Karıncaya 'Nereye gidiyorsun?' demişler; 'Hicaz'a' demiş. 'Hiç bu bacaklarla Mekke'yi bulabilir misin?' mülâhazasını ileri sürmüşler. O da: 'Hiç olmazsa yolunda olsun ölürüm ya!' cevabını vermiş.

Gaye uğrunda çalışmak, didinmek, nihâyet ölmek!.. O ne güzel meşgale, o ne hoş eğlence, o ne mes'ud hâtime imiş!.. Ben onu şimdi adamakıllı hissediyorum. Acaba yine o günler gelecek mi? Yine gayemiz uğrunda canımızla başımızla çalışabilecek miyiz? Çıkmadık canda ümîd var derler, değil mi kardeşim? Allah büyük... Elbette bizim de âtıl-bâtıl oturmaktan kurtulacağımız günler gelecektir." (Cemal Kutay, *Pembe Mendil*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1975, s. 48-53.)

[2] Mithat Cemal, *Mehmet Âkif*, İş Bankası Yay., Ankara 1990, s. 264

[3] *A.g.e.*, s. 262

[4] Yazıdaki şiirler, M. Ertuğrul Düzdağ'ın hazırladığı *Safahat* (Çağrı Yayınları, İstanbul 2005) baskısından alınmıştır.

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

MEHMED ÂKİF'İN MEKTUPLARI

Âkif'in mektupları, yakın tarih açısından taşıdığı önem kadar, Türk edebiyatının bu büyük şairini duygu dünyası, edebî ve fikrî yapısı itibariyle değerlendirebilmemiz açısından da önemli metinlerdir. Şimdiye kadar yayınlananlara bakarak Âkif'in çok mektup yazdığını söyleyebiliriz. Ancak, yayınlanmış mektuplarının da, yazdıklarının çok azı olduğu bir gerçektir.

Biz, dergilerde yayınlanmış ve ulaşabildiğimiz mektupları şu sırayla tasnif ettik:

1. İki kızına ve damatlarına yazdığı mektuplar. Bu mektuplar Dündar Akünal tarafından Âkif'in kızı Suad Hanım'dan alınmış ve yayınlanmıştır. Suad Hanım'a ve eşine yazılan mektuplar altı adettir. Midhat Cemal'in Âkif'le ilgili kitabında[1] alıntı yaptığı çok sayıda mektuptan birkaç tanesi de Âkif'in diğer kızı Feride Hanım ve eşi Muhiddin Beye yazılmıştır; bunların tam metinleri hiçbir yerde yayınlanmamıştır.

2. Âkif'in adıyla özdeşleşmiş *Sırat-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergilerini omuzlayan, sahipliğini ve idareciliğini yapan, adı Âkif'le birlikte anılan ve Şairle ilgili birkaç kitap da yayınlayan Eşref Edib Fergan (1883-1971)'a yazdığı mektuplar. Eşref Edib'in sağlığında yayınlamadığı bu mektupları Sami Önal tesadüfî denebilecek şekilde bulmuş ve yayınlamıştır. Önal, Eşref Edib'in mirasçılarından satın aldığı kitaplar arasındaki bir zarf içinde bulduğu bu mektupları diline müdahale etmeden aktarmıştır. Bu mektuplar toplam yedi adettir.

3. Mahir İz (1895-1974)'e yazdığı mektuplar. Bu mektuplar, bizzat Mahir İz tarafından şairin vefatından kısa bir süre önce Uğur Derman'a verilmiş, o da bu mektupları yayınlamıştır. Toplam 15 adet olan bu mektupların asılları Hacettepe Mehmed Âkif Müzesindedir.

4. Şerif Muhiddin Targan (1892-1967)'a yazdığı mektuplar. Targan'a gönderdiği üç mektup, İsmail Kara tarafından yayınlanmıştır. İsmail Kara, önce bu mektuplardan ikisini *Kültür* dergisinde, daha sonra bunlara bir yenisini ekleyerek üçünü birlikte *Dergâh* dergisinde yayınlamıştır. Kara'nın yayınladığı mektuplardan ilki Şevket Gürel tarafından da *Kültür* dergisinde de yayınlanmıştır. Dolayısıyla Âkif'in Şerif Muhiddin'e yazdığı mektuplardan üç tanesi yayınlanmıştır. Bu mektuplar İsmail Hakkı Şengüler'in hazırladığı *Mehmed Âkif Külliyatı*'nda yer almaz.

5. Kuşçubaşı Eşref Sencer'e yazdığı mektuplar. Necid çöllerinde bir müddet birlikte dolaştıkları Kuşçubaşı ile sık sık mektuplaştıkları anlaşılmaktadır. Bu mektuplarla daha çok Cemal Kutay (1909-2006) ilgilenmiştir. Eserlerinde kimi zaman parçalar hâlinde, kimi zaman bazı cümlelerini çıkartarak ve dilini sadeleştirerek yer verdiği bu mektuplardan elinde bulunanları müstakil bir kitapta toplayıp yayınlayacağını duyurmuş[2] fakat yayınlamamıştır. Mehmed Âkif külliyatını yayına hazırlayan İsmail Hakkı Şengüler, söz konusu mektupları sağlığında Kutay'dan istemiş fakat "evinde meydana gelen bir yangında yok olduğu" cevabını almıştır.[3] Bu açıklamayı

ikna edici bulmak oldukça zordur. Kutay, eksik gedik yayınladığı bu mektuplardan birinin klişesini bir kitabında bütünüyle vermiştir.[4] Kısaltarak verdiği son derece dikkat çekici bir metin olan bu mektubu daha önce tahrif ederek de yayınlamıştır.[5] Mektubu söz konusu eciş bücüş klişeden N. Güneyceli okumaya çalışarak *Dergâh* dergisinde yayınlamıştır. Bu neşri görmeden önce biz de aynı klişeden metni çözmeye çalışmıştık. *Hece* dergisinin Mehmet Âkif Bibliyografyası için tarama yaparken söz konusu neşre rastlayınca Güneyceli'nin çözümüyle bizim çözümümüz arasında farklı okumalar olduğunu gördük. Buraya kendi çözümümüzü alıyoruz. Böylece Âkif'in Kuşçubaşı'na yazdığı toplam altı mektubu yayınlanmış olmaktadır.

6. Fuad Şemsi İnan (1886-1974)'a yazdığı mektuplar. Bu mektuplar Şevket Rado tarafından satın alınan Fuad Şemsi'ye ait evrakların arasında bulunmuş ve yayınlanmak üzere Fevziye A. Tansel (1912-1988)'e verilmiştir. Tansel, bunları *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nda yayınlamıştır. Mektuplar toplam 13 adettir ve asılları Türk Petrol Vakfındadır.

7. Âkif'in, ailesiyle ilgili bazı hususlara değindiği birkaç mektup ise Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi'ye gönderilmiştir. Kaya Bilgegil bunları önce *Atatürk Üniversitesi Dergisi*'nde Âkif'le ilgili geniş makalesinin içinde yayınlamış, daha sonra da kitaplaştırmıştır.[6] Bu mektuplar da üç adettir.

8. Şefik Kolaylı'ya yazılmış bir mektup. Bu mektup Şükrü Elçin tarafından yayınlanmıştır. Aynı tarihli bir mektuptan yapılmış bir alıntı ise Midhat Cemal'in kitabındadır. Bu alıntıdaki bazı cümleler hakkında İsmail Hakkı Şengüler; "Elçin neşrinde bunların bulunmayışı dikkat çekicidir." demektedir.[7] Şengüler'in mektup parçalarını topladığı kısımda yer alan ve Kolaylı'ya gönderilmiş mektup parçalarını da bu bölüme aldık.

9. Hacı Hafız Ömer Aköz'e yazılmış bir mektup. Bu mektup, Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun iki ayrı eserinde yer almıştır.

10. Âkif'in mektuplarından ikisi *Türk Dili* dergisinin Mektup Özel Sayısı'nda yer almıştır. Bunlardan biri, daha önce Midhat Cemal'in kitabında yer alan bir mektup parçasıdır. Şengüler'in çalışmasında tamamı yayınlanmamış kabul edilerek mektup parçalarının yer aldığı bölüme yerleştirilen bu iki mektuptan hitap cümlesindeki isim çıkartılarak yayınlanmış olan mektubu da buraya aldık.

11. İsmail Hakkı Şengüler'in *Mehmed Âkif Külliyatı* adlı çalışmasının dokuzuncu cildinde yer alan mektupların sonunda Midhat Cemal'in adı geçen kitabındaki mektup parçaları da yer almaktadır. Bunları biz de sonuncu bölüm olarak aldık. Bu bölümü Şefik Kolaylı, Damadı Muhiddin ve Kızı Feride, Âsım Şakir Güven (ö. 1990), Şerif Muhiddin Targan, Prenses Emine Abbas Halim, Mehmed Râsim, Babanzâde Ahmed Naim, Ömer Rıza Doğrul ve Abdülillah Bey'e yazdığı mektuplarından alıntılar oluşturmaktadır. Biz, Kolaylı ile kızı Feride Hanım ve damadına yazdığı mektuplardan parçaları buradan alarak ilgili bölümlere aktardık. Öyle görünüyor ki Kuntay, eserini kaleme alırken tanıdıklarında bulunan Âkif mektuplarından ulaşabildiklerini toplamış ve eserinde bölük pörçük kullanmıştır.

* * *

Elbette Âkif'in mektupları burada bir araya getirdiklerimizle sınırlı değildir. Ama şimdiye kadar yayınlananlar bunlardır. Özellikle dostlarından Ahmed Naim ve da-

matlarından Ömer Rıza Doğrul'la mektuplaşmaması düşünülemez. Buna rağmen bu iki zâta yazdığı mektuplardan sadece birer parça alıntı Midhat Cemal'in kitabında yer almaktadır. Ayrıca yine dostlarından Hasan Basri Çantay'la da mektuplaşmış olmalıdır. Ama Çantay'ın *Âkifnâme*'si de dâhil hiçbir yerde böyle bir mektup örneği yer almamıştır. Âkif'e duyduğu sevginin boyutlarına bakılınca Midhat Cemal'in de onunla mektuplaşmış olması gerekir. Fakat eserinde bu düşüncemizi destekleyecek herhangi bir örneğe yer vermemiştir. Belki de Ahmed Naim, Ömer Rıza Doğrul, Hasan Basri Çantay ve Midhat Cemal Kuntay gibi insanların kitap ve evrakları, vârisleri tarafından henüz açığa çıkarılmamıştır ve dolayısıyla Sami Önal'ın yayınladığı Eşref Edib'e mektuplarda olduğu gibi bunlar da (şimdilik) kimsenin eline geçmemiştir... Söz konusu şahısların mektupları saklamamış olmaları ihtimali de vardır elbette. Çok zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, mektuplaşmamış da olabilirler.

* * *

Bu derlemeyi yaparken öncelikle mektupların ilk yayınlandığı kaynaklara ulaştık. İsmail Hakkı Şengüler'in *Mehmed Âkif Külliyatı*'nın dokuzuncu cildinin Âkif'in mektuplarına ayrıldığını görünce bu mektupların kitaplaştırılmış olduğunu düşündük. Fakat kitabın yayınlanış tarihinden bu yana yeni mektuplar da yayınlanmıştır. Burada Şengüler'in emek ve gayretini şükranla anmalıyız. O, yayınlanmış mektuplardan ulaşabildiği kadarını asıllarıyla karşılaştırmış ve görebildiğimiz kadarıyla bazı okuma yanlışlarını düzeltmiş ve mektuplarda izahı gerektiren yerlere notlar düşerek bir sa'y-i meşkûr örneği sergilemiştir. Mektupların dizgisinde bu özelliklerinden dolayı Şengüler'in yayınladığı metinleri esas aldık. Bu arada düzeltilmemiş birçok okuma yanlışına rastladığımızı da belirtelim. Bizim derlememizde Şengüler'in çalışmasından sonra yayınlanmış beş mektup da yer almaktadır. Bunlara daha önce yayınlanmış olmakla birlikte Şengüler'de müstakil bir mektup olarak yer almayan *Türk Dili* Mektup Özel Sayısı'ndaki mektup da dâhildir. Ayrıca bugün bir kısmı vefat etmiş bulunan kişilerden mektupları yayıma hazırlayan Fevziye A. Tansel, Dündar Akünal, Sami Önal, M. Uğur Derman, İsmail Kara, Şevket Gürel, Kaya Bilgegil, Abdulkerim Abdulkadiroğlu ve Âlim Kahraman'a çok teşekkür borçluyuz.

Mektuplarda geçen özel isimleri ve diğer bazı hususları gösteren dipnotlar çoğunlukla Fevziye A. Tansel, M. Uğur Derman ve İsmail Hakkı Şengüler'e aittir. Bu dipnotlardan gerekli görmediklerimizi almadık ve bir kısmını da kısalttık. İhtiyaten belirtelim ki Dücane Cündioğlu, Tansel'in açıklamalarında çok sayıda hata olduğunu söyler (Bk. *Bir Kur'ân Şairi*, s. 284). Dipnotlarda mektupların ilk yayınlandıkları dergileri belirttikten sonra Şengüler'in çalışmasında yer alanlar için bu kaynağa işaret ettik. Mektuplar gönderildikleri kişilere göre tasnif edilmiştir. Elbette farklı biçimlerde de tasnif edilebilirdi. Fakat aynı mektubun içinde değişik hususlara temas edilmesi sebebiyle biz bu yolu izledik. Yalnız Cündioğlu, mektuplar toplamının içinden Kur'ân tercümesi konusuna dair paragrafları derlemiştir (Bk. *BKŞ*, s. 279-292).

Böylece bu derlemede Mehmet Âkif'in toplam 58 mektubunu bir araya getirmiş bulunuyoruz.

I. AİLESİNE YAZDIĞI MEKTUPLAR[8]

1

Suad,

Tahir'e yazdığın mektup eski kadınların uçkurlu çarşafları kadar; bana yazdığın ise şimdiki hanımların başlarını sardıkları el bezi hacmindeki örtü miktarı. İnsaf!

Enişteye de yazdım: Tahir börekçilikte, gözlemecilikte çok terakki ediyor. Geçen gün; "Bu gidişle ablana yetişeceksin!" demiştim. "Ablam çalışsın da bana yaklaşsın, ben onu çoktan geçtim, hem çok geçtim." dedi. "Ablana yazarım ha!" deyince fena hâlde bozuldu. Neyse yine sen duymuş olma, iyi mi?

Vücutça toplu musun? Yoksa soğuklarla, rutubetlerle uğraşmaktan zayıf mı düştün? (...) Bu yaz gelemeyeceğiniz anlaşıldı. Beis yok, inşâallah gelecek sene Ahmed'le birlikte gelirsiniz. Bu yazı Tuzovası'nda geçireceksiniz öyle mi? Annen hamd olsun iyidir. Benim de Allah'a şükür sıhhatim iyi. Kardeşlerin fena değiller. Bu yaz Mısır'a taşınmak fikrinde idi. Lâkin galiba yine Hilvan'da kalıyoruz. Allah hayırlısını ihsan etsin... Ne oldu? (...) yine gidiyor mu? Senin hamurculuğun, baklavacılığın ne derecelerde? O değil ama Tahir, hele tatlı gözlemeyi pek güzel pişiriyor. Yalnız pek savruk. Annenle beraber gözlerini öperiz. Ferda kadının yüzünü, gözünü bizim tarafımızdan öpüver. Kardeşlerin ellerini öpüyorlar. Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine emanet olun kızım, Suad'ım, evlâdım.

Kurban bayramınızı tebrik ederim. Allah çok mes'ut bayramlara eriştirsin. Âmin.

9 Nisan 1932
Baban, Mehmed Âkif

2

Evlâdım Ahmed Bey,

Mektubunuz, haber-i afiyetiniz bizi dünyalar kadar sevindirdi. Eksik olmayınız, sıhhatte daim olunuz. Evet, üçünüzü birden içimizde görmek çok büyük bahtiyarlık olacak. Bu saadet şimdi kabil değilse, inşâallah gelecek yaza olur ki, Rabbim sağlık verdikten sonra, hiç de uzun zaman değil. İşin başı sıhhat, selâmet. Galiba bu yaza Tuzovası'na çıkıyorsunuz. Geçen yaz çıkılmadı öyle değil mi? Çamlar altında güzel suları içtikçe elbette bizleri de hatırlarsınız. Suad nasıl? Topluca mı? Ferda kadın buluyor mu? Siz nasılsınız? Kum musibetinden büsbütün sıyrıldınız ya?

Bizler hamd olsun iyiyiz. Mısır bu kış hayli soğuk oldu. Şimdi artık yaz geldi. Havalarımız âdetâ sıcak. Lâkin biz sıcaktan şikâyet edenlerden değiliz, hattâ memnun oluyoruz. Kurt yavrusu ne oldu? Büyüyor mu? Eniğiniz[9] yok mu? Tahir hamur-

culuğu hayli ileri götürdü. Eğer Suad yerinde sayıyorsa kardeşi onu fersah fersah geçecek. Böylece malûmu olsun. Müftü Sadık Efendi'ye, İzzet Bey'e, şayet oradaysa, Arif Hoca'ya selâmlarımı söyleyin. Validenle beraber her üçünüzün gözlerini öperiz. Kardeşleriniz de... Allah'ın birliğine emanet olun evlâdım, iki gözüm Ahmed Bey.

9 Nisan 1932
Pederiniz, Mehmed Âkif

Bayram-ı Şerifinizi şimdiden tebrik ederiz.

3
Kızım Suad,

Bu üçüncü mektubum, ümid ederim ki evvelkilerinin cevapları birer birer yakında elime geçer. Hesabımca artık sizin Beytüşşebab karlarla, kışlarla muhât olacak. Odun, kömür gibi şeyler mebzul ise diyecek yok, lâkin mahrûkat nadir ise işte o zaman hâliniz pek acıklı. İnşâallah ikinci ihtimal doğru değildir.

Annen sizi sayıklayıp duruyor. Bereket versin ki Allah kısmet ederse üç sene sonra yine görüşmek kabil olacağı hatırlanınca müteselli oluyor.

Çocuklar nasıl? Ahmed Bey iyi mi? Sen yer, hava değişikliğinden sıhhatçe istifade edebildin mi? Feride ablandan mektup aldım. Cemile'nin aylardan beri alçı içinde duran bacağı artık çözülmüşse de henüz kıvırmak mümkün olmadığını ve kendisinin ancak bastonla ev içinde biraz dolaşabildiğini yazıyor. Allah şifayı tam ihsan buyursun. Âmin!

Ramazan oralara kadar gelebildi mi, yoksa gelenden gidenden haberiniz yok mu? Burada havalar iyi. Üç beş gündür yalnız geceleri, bir de sabahları serin oluyor. Gazetelere bakılırsa bütün dünyada emsali görülmemiş bir soğuklar hükmediyormuş. Allah cümlenin muîni olsun. Annen hayli zamandır göğsünde rahatsızlık hissetmiyor. Sade ara sıra sinir nöbetleri geliyorsa da, hamd olsun, ilaçla, oğmakla geçiyor. Yemeklerini pişiriyor, dikişini dikiyor. Tahir de bu sene iyi çalışıyor. Ona bir iki satır mektup yazsan ve benim kendisinden memnun olduğumu aldığın mektuplarımdan hissettiğini söyleyerek böylece devam eylemesi için nasihat versen pek isabet olur.

Ben de elhamdülillah işlerime gidip geliyorum. Ramazan geleli sıhhatçe de iyiyim. Sizi çok göreceğimiz geliyorsa da Allah afiyet verdikten sonra bu ayrılıkların hiç hükmü olmayacağını düşünerek teessürümüzü tadil ediyoruz. Eğer ocağınız, odununuz varsa tabanlarınızı ateşe vererek uyku çekmek hakikaten hoş olur. Ben baytarlıkla Rumeli'nde dolaştığım sıralarda kışın; karda, buzda iyice donarak akşama doğru bir ocaklı oda bulup ateşe karşı yaslandığım zamanki zevkimi hiç unutamam.

Evvelce gönderdiğim mektuplarda birçok sualler sormuştum. Artık onları tekrar etmeyeyim. İnşâallah cevaplarını şu günlerde okumak nasip olur. Annenle ikimiz her dördünüzün gözlerinizi öperiz. Kardeşlerin seninle eniştelerinin ellerinden, çocukla-

rın da gözlerinden öpüyorlar.

Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine emanet olunuz kızım Suad'ım.

6 Ramazan 1352/23 Kânûnuevvel 1933, Cumartesi
Babanız, Mehmed Âkif

4

Kızım Suad,

17 Temmuz tarihli mektubun evvelki gün geldi. Ni'mettesadüf, aynı saatte annenden, Cemile'den, Feride'den olmak üzere üç mektup daha çıktı. Bu, artık bizim için pek sevinçli bir hadise oldu. Ahmed'in Kadar'a gittiğini yazıyorsun. Vazifesinin bir ay süreceğine bakılırsa, artık avdet etmiş olacak. Maamâfih seni arkadaşların yalnız bırakmıyorlarmış. Ne âlâ!

Oralarda henüz serin bir bahar hüküm sürmüyormuş. İyi ama o çardağın altında yemek yemek hiç nasip olmayacak mı? Geçen sene siz çadır kurup on gün kadar ılıcada kalmıştınız. Bu sene öyle bir niyet yok mu?

Tahir gönderdiğin uzun boylu cevaptan, kendisine ettiğin nasihatlerden dolayı son derece memnun. O da yine öyle uzun bir mektup yazacak. Kendisinden evimizin resmini istemişsin. Seyyar fotoğrafçılardan birini bulup da çektirecekmiş.

Ablan çoktandır bir şey yazmıyordu. Bu sefer yazmış. Zavallının sol kasık mafsalı oynamıyormuş. Rahatça oturup kalkmak, tırnaklarını kesmek, çorabını kendi kendine giymek kabil değilmiş. Oda içinde bastonsuz geziyormuş ama sokakta bastonla yürüyormuş. Maamâfih kimseye muhtaç olmadan her işini görebildiği için bu kadar iyileşebildiğinden dolayı Allah'a şükrediyor.

Annen İstanbul'a giderken sana mektup yazmak üzere benden üzeri makineyle yazılmış iki zarf almıştı. Bilmem yazdı mı? Göğsü iyi imiş, yalnız ara sıra sinirleri tutup bayıldığını Cemile yazıyor. Zaten Mısır'da iken de göğsü tutmuyor, sade on beş yirmi günde bir, sinir geliyordu. Ne diyelim Allah beterinden esirgesin. Göztepe'de de bir eczane bulmuş, aydan aya vermek üzere veresiye istediği ilacı alıyormuş. Hacı Hanım rahmetli her nereye gitse on, on beş kuruşa aylık kendisine bir Kur'ân hocası bulurdu. Annen de iki evli bir köy de olsa hemen bir eczane ediniyor.

Necla'nın[10] çok güzel bir kısrak olduğunu söylüyorsun! Sana, çocuklara iyice alıştı mı? Yanına gidip istediğiniz gibi sevebiliyor musunuz? Yoksa titizleniyor mu?

İneklerinizin sütü iyi imiş. Ayranları içtikçe bizi de anın.

Ahmed'in, senin, Cevad'ın, Ferda'nın[11] gözlerinizi öperek cümlenizi Allah'ın birliğine emanet ederim kızım Suad.

"Yedinci Kitap"taki "San'atkâr" manzûmesini nasıl buldun?

9 Ağustos 1934, Perşembe
Babanız, Mehmed Âkif

5

Evlâdım, iki gözüm Ahmed Bey,

Mektubunu kemâl-i meserretle aldım. Cümlenizin afiyette olmanızdan, Erciş'i de sevmenizden pek memnun oldum. Cenâb-ı Hak sıhhatinizi, saadetinizi daim buyursun, âmin.

Evet, biz bir tarihte Necid çöllerinde dolaşmıştık. Hiçbir tarafında eser-i hayat olmayan o beyâbanları geçtikten sonra, alelâde bir köyden başka bir şeye benzetemeyeceğim *Hail* bana Berlin kadar mamur gelmişti! Size de Beytüşşebab'ın çilesini çektiğiniz için Erciş medenî bir şehir gibi gelmek gayet tabiîdir.

Çocuklar bir taraftan büyümekte, diğer taraftan da mekteplerine devam etmekte imişler. Mümkün olsa da hep birlikte resim çıkartarak bize gönderseniz ne kadar memnun olurduk!

Ben hamd olsun, daha iyiceyim. İşime, gücüme gidip gelebiliyorum. Bu sene derslerim geçen yıllara nispetle daha çok. Maamâfih Rabbim gayret veriyor. Necla'yı henüz koşturmamışsınız. İrtifâı şimdi ne kadar oldu? Neşesi, şetareti yerinde mi? Onun da resmini ilk fırsatta isterim. Hasbe'l-vazife yine dolaşmak icap ediyor mu? Kışlar, karlar iyice bastırdı mı? Gazeteler İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'daki boralardan, kasırgalardan, tufanlardan bahsediyorlar. Allah bizim memleketimizi muhafaza buyursun. Derece-i hararet kaça kadar indi? Avrupa'nın bazı yerlerinde kırkı bulmuş ki âdetâ inanılmayacak bir şey, Mısır gündüzleri güneş içinde. Geceleri serin oluyorsa da şikâyet edilecek gibi değil. Şimdiki evimiz de gayet güzel. Üç odası bütün gün güneş görür. Yaz için de poyraz tarafı var ki gayet serin olur. Elhâsıl o cihetten pek bahtiyarız. Ara sıra böyle mektuplarınızı aldıkça üç beş gün âdetâ şenlik ederiz. Onun için ihmal etmeyiniz. Validenle ikimiz dördünüzün de gözlerinizi öperek hepinizi Allah'ın sıyânetine emanet ederiz evlâdım Ahmed Bey.

12 Kânûnusânî 1936
Baban, Mehmed Âkif

6

Evlâdım Suad,

Mektubun geldi. Erciş'ten memnunsun. Pek âlâ. İnsan daima hâlinden hoşlanmanın yolunu aramalı. Aramazsa cennette bile rahat edemez.

Annen geçenlerde şiddetli bir gribe tutuldu. Arkasından göğüs nöbetleri başladı. Daha sonra sinirleri bozuldu. Lâkin beş, altı günden beri, hamd olsun çok iyidir. Ben bu satırları karalarken o da köşe penceresinin önüne kurulmuş, hem güneşleniyor, hem kâinatı seyrediyor.

Ben de sıhhatçe eskisinden daha iyiceyim. Bu kışın biraz işim çokça. Sağ olursam yaza dinlenirim. Annen de nasip olursa Hazirana doğru İstanbul'a gidecek.

Evimiz hem bedava, hem çok rahat. Kışlık, yazlık odalarımız var: Soğuk endişesinden, sıcak düşüncesinden azadeyiz. Sizlerin karlarınız, kışlarınız bastırmış olacak. Allah odununuza bereket, vücudunuza kuvvet ihsan buyursun, âmin.

Feride geçenlerde senden mektup almadığından bahsediyordu. İhtimal ki hâlâ sizi Beytüşşebab'da biliyordur. Yeni adresinizi yazdım. Gerçek onun bir kızı daha oldu. Adını ben koydum: Seyhan. Türkçe olsun dediler, ben de bu ismi münasip gördüm. Kendileri de çok beğenmişler.

Erciş'de kavun karpuz çok, diyorsun! Hâlâ devam ediyor mu? Kış sebzelerinin hepsi bulunuyor mu? Ahmed'e de söyledim. Hep bir arada resminizi istiyorum. Mümkün ise hiç ihmal etmeyin olmaz mı?

Erciş sana yaradı mı? İştahın nasıl? İnşâallah azıcık toplanmışsındır. (...) nispetle çok iyi olacak. Öyle ani (...) sine çok memnun olduk. (...) kabiliyetli. Allah bağışlasın.

Annenle ikimiz dördünüzün de gözlerinizi öperiz. Yerlilerden, zâbitan haremlerinden görüştüğün insanlar var mı? Sıyânet-i Hakk'a emanet ol kızım Suad.

12 Kânûnusânî 1936
Baban, Mehmed Âkif

7.
DAMADI MUHİDDİN ve KIZI FERİDE'YE[12]

27 Eylül 1935 tarihli mektubundan

"... Ben çok ihtiyarladım, çok zayıfladım. Hiç dermanım yok. Tebdil-i havadan hiç müstefid olamadım. Bakalım Allah ne gösterecek?..."

5 Kânûnusâni 1936 tarihli mektubundan

"... Burada havalar gayet güzel gidiyor. Bununla beraber ben arkamdan paltoyu asla çıkaramıyorum. Mısır'da üşümek müsabakası açılsa, hiç şüphe yok ben kazanırım. Buna da hamd olsun..."

II. EŞREF EDİB'E[13]

1

Eşref,

İmadeddin Bey'e tekrar gittim. Vakfiyenin sûreti çıkarılıyor. Bu vakfiyede sizin beyan ettiğiniz isimler yok. Ancak vakfın evlâd ve ahfada şâmil olması kaydı meta-

libatınıza mâni olmazmış. Gönderdiğiniz veraset hücceti veresenin içindekilerden ibaret olduğunu nâtık bulunmak itibarıyla kıymetsizmiş. Bu hüccet isbat-ı müddea için kâfi değilmiş. Behemehâl beyyine ve şuhûd istermiş. Bir de bu zevat sinn-i rüşde buluğlarından nihayet on beş sene geçinceye kadar haklarını resmen talep etmezlerse mutlaka adem-i müracaatlarını mazur gösterecek bir özr-i şer'î göstermeleri icap edermiş. Ve illâ haktan sâkıt olurlarmış. Bir daha da hak talep edemezlermiş. Ancak kendileri öldükten sonra bu hak vereselerine rücû edermiş.

Eşref, başıma dolamak istediğin işi başarmak için her şeyden evvel nakit, vakit, vukuf lazım. Ben refikamın senelerden beri devam eden hastalığı, memleketin de pahalılığı dolayısıyla fevkalâde müzayaka çekiyorum. Çok zamanlar Hilvan'dan Mısır'a inmek için yol parası bulmak müşkülâtına uğruyorum. Meselâ bir sûret çıkarmak icap etti. Bunun için bir harç alınırmış. İmadeddin Bey'le birbirimizin yüzüne bakıştık durduk. Avukatla görüştük. Senin sorduğun suallere cevap vermek için bir-iki ay uğraşmak lazım geldiğini söyledi. Pîr aşkına hangi avukat bu yükün altına girer? Sonra benim bu gibi mesailde kat'iyyen vukufum olmadığını elbette bilirsin. Hâsılı mektubunda söylediğin veçhile kendin gelir, işi anlar, dinlersin. Mısır'ın müdhiş bir buhrân-ı iktisadî içinde olduğunu duymuşsundur. Kimseden ileride verilmek üzere bir lira almak imkânı yok. Hilmi Bey'i senelerden beri görmedim. Ancak burada olduğunu kendisini tanıyanlardan Dağıstanlı bir zat ara sıra bana söylüyor. Gelirsen beraber evine gideriz. Belki Paşa Hazretleri'nin dairelerindeki mahkeme-i şer'iyye muhamîsini de istihdam kabil olur. Ancak bunları sen söyleyebilirsin. Benim senin hesabına ileriye atılmaklığım hiç caiz olmaz. Anladın mı? Beni tevkîl etmekle hiçbir iş gördüğüne kail olma. Ne yap yap kendin gel yahud bu işlerden çekil. İşin takibe değeri olup olmadığını da ancak gelir biraz takip edersen anlayabilirsin. İşte bu kadar! Artık şunu gör, buna müracaat et gibi emirlerini nahak yere israf edip durma. Ben onları dinleyebilecek hâlde değilim, haberin olsun! Elimden gelir bir iş olsaydı, takibini vazife bilirdim. Lâkin ne yapayım. "*Herkes ancak gücünün yettiğiyle mes'ul tutulur.*"[14]

Gelirken mümkün olursa lâstik altına giymek için bir fotin getir. Zannederim senin ayağına olan fotin benim ayağıma da olur. Parasını düşünme. Biiznillah tediye ederim.

İhvanın cümlesine selâm.

31 Teşrînievvel 347, Cumartesi (31 Ekim 1931)
Mehmed Âkif

2

Eşref,

Mektuplarının ikisi de geldi. İmadeddin Bey'e gittim. Mahkeme-i şer'iyye avukatını arattık, bulamadık. Ben evrakı ona verdim. Bugün yarın avukatla görüşecek,

Pazar günü ben kendisini görüp malûmat alacağım. Vakfiyelerin sûreti görülmedikçe bu işin yürüyüp yürüyemeyeceği hakkında fikir verilemezmiş.

Tabiî alacağım cevabı yazarım. Mualla külliyen iyileşti mi? Eş dost ne âlemdeler? Rıza ne yapıyor? Bizim Suad'ın Milas'a gidip gitmediği hakkında Rıza'dan malûmat alarak bana bildir olmaz mı? Allah'a ısmarladık.

23 Teşrinievvel 347 Cuma (23 Ekim 1931)
Mehmed Âkif

3
Eşref,

Hayli uğraştıktan sonra bir avukat bulduk. Esasen bu işle âşinâlığı varmış. İmadeddin Bey'in sûretini çıkarttığı vakfiyeyi aldı. Mütalâa edecek, sonra kendi mütalâasını söyleyecek. Ve takibi lazım gelen yolu gösterecek. Bugün İmadeddin Bey'e uğradım. Henüz avukattan haber yok. Hafta içinde tekrar uğrayacağım. Neticeyi tabiî yazarım.

Vereseye karşı mahcup olmuşsun! Mahcubiyet senin o kadar sarih bir hakkındır ki dünyada ondan daha açık, ondan daha itiraz götürmez bir hak olamaz. Elinde avucunda beş paran yok. Ellerinde avuçlarında beş paraları olmayan bir cemaatin asırlardan beri aranmamış hakkını aramaya kalkışıyor, sonra da bu işe benim gibi kendi işini görmekten âciz bir adamı tevkîl ediyorsun. Bana bir kere sordun mu ki? Şuna buna hasbeten lillâh iş gördürmek zamanı çoktan geçmiştir. Senin bundan haberin yok mu? Hele Mısır'ın hâl-i hâzırası cidden pek acıklı. Herkes kendi gailesiyle meşgul. Sen hâlâ şuna selâm göndermek, ötekine berikine derdini dökmekle bir iş görüleceğine kail bulunuyorsun..

Bahsettiğim avukatı da Paşa Hazretleri'ne arz ederek elde ettim. Lâkin ben her zaman böyle maruzat ile adamcağızı rahatsız edemem. Onun da kendine göre birçok derdi var. Zaten her zaman kendisiyle buluşmak benim için kabil olamıyor. Biliyorsun ki ahval-i sıhhiyesi buna müsait değil.

Her ne ise bakalım avukat ne söyleyecek. Aldığım malûmatı yazarım. Kulağına küpe olsun. Bir daha böyle el (...)[15] ile gerdeğe girmeye kalkışma! Sonu rezalette karar kılar.

Kur'ân tercümesinin Hamdi Efendi Hoca'ya devri için nasıl bir kâğıt yazmak lazımsa yazın da sûretini bana gönderin imza edeyim. Nereden tasdik ettirilecek ise ettireyim diye evvelce yazmıştım. Sen hiç aldırmadın. Şimdi yine ondan bahsediyorsun. Bu işi ihmal etme. Sonra çok müşkil vaziyette kalırız. Ömer Rıza Bey oğlumuza Mısır'da kendisinin bir kayın babası olduğunu ve henüz rahmet-i Hakk'a intikal edemediğini anlatabilirsen çok büyük bir iş görürsün.

Naim Bey'e, Hamdi Efendi Hocamıza, diğer bütün ihvana selâm ederim.

5 Kânûnuevvel 347 (5 Aralık 1931)
Mehmed Âkif

4

Eşref,

Tam üç defadır gidiyorum, İmadeddin Bey'i bulamıyorum. Hasta imiş. Kendisini görebilsem, hiç olmazsa vakfiyeyi mütalâa eden muhâmînin o babdaki reyini öğreneceğim. Hoş bu öğrenişten bir netice hâsıl olacak değil ya! Ben ancak vicdanımın üzerine çöken bir yükten kurtulmak için uğraşıyorum. Zaten zulmetler içinde bunalan ruhumu bir zamandan beri öyle azaba koştun ki tasvir edemem. Alık dostun ne yaman bir felaket olduğunu âhir ömrümde bir daha öğrenmiş oldum!

Rıza Bey, Fethullah'a yazmış. Ne çıkar? Fethullah maişet arkasında koşmadan göz açamıyor ki bir de senin işinle meşgul olabilsin. İmadeddin Bey'in dairesiyle benim oturduğum evin arasında 35 kilometre mesafe var. Tabiî her zaman gitmek kabil değil. Sonra muayyen saatler haricinde gidilse bile kendisini görmenin imkânı olmaz. Bir de adamcağız meşgul. Hepsinden sonra da aramızdaki münasebetin resmiyet derecesinden pek ileri olmaması elimi kolumu bağlıyor. Sana onun adresini vereyim. Doğrudan doğruya müracaat et. Yalnız mektuplarını okunacak sûrette yaz. Not tutar gibi yazarsan tabiî ne okuyabilir, ne de anlayabilir (Sâhibü's-saadet İmadeddin Bey. Meydanı Süleyman Paşa Şukka numara 6, Melik İmâdullah, İmaretü's-Saîdi, Mısır) Bu adresle doğruca kendisine yazarsın. Artık beni aradan çıkar.

Fuad Şemsi'yi görürsen selâm söyle. Mısır'a gelmek için emre muntazır olduğunu bilmünasebe Paşa Hazretleri'ne söylemiştim. "Bizden davet beklemesin, oradaki işlerine göre hangi zaman daha münasip ise o zaman gelsin" dediler. Bunu tebliğe beni memur ettiler. Binâenaleyh cancağızı ne zaman isterse o zaman gelsin. Naim Beyefendiye, Ömer Rıza Bey'e, diğer ihvana selâmımı söylersin olmaz mı?

9 Şaban 1350/19 Kânûnuevvel 1931 (19 Aralık 1931), Cumartesi
Mehmed Âkif

5

Eşref,

Mektubunu alır almaz İmadeddin Bey'i gördüm. Senden mektup alıp cevabını verdiğini hiç hatırlayamadı. Sorduğun hâsılat miktarı için de evkâfa adam gönderdi. Tabiî aldığı malûmatı sana bildirecektir. Ferid Bey'in tekaüde sevk edileceğini söylüyorsun. Buna çok canım sıkıldı. Bura Dârülfünûn'unda onun için bir kürsü olsa hiç durmaz teşebbüs ederdim. Lâkin maalesef yok.

Hafız Ali Efendi'den mektup aldım. O hesapça İzmir'den İstanbul'a gelmiş olacak. Birkaç gün sonra da bu tarafa gelecek. Kendisiyle bana iki takım *Safahat* yollar-

san çok makbule geçer. Evvelce gönderdiğin kitaplara, bilhassa Hacı Baba'nın sana hediye ettiği *İlmü'n-Nefs* tercümesine son derecede sevindim.

Ömer Rıza Bey evvelki hafta Cemile'nin hastahanede olduğunu yazdı, sonradan bir şey yazmadı. Hâlbuki her hafta hastanın ahval-ı sıhhiyesine dair malûmat vereceğini vaad etmişti. Kuzum bizi meraktan kurtarın. Zavallı Rıza'ya çok acıyorum. Zaten geçinmekten âcizdi, şimdi de her gün iki buçuk lira hastahane masrafı çıktı. Benim için kendisine muavenet imkânı olsa hiç durmayacağım, amma kendim de borç içindeyim. Bir taraftan istikraz imkânı da yok ki alayım da göndereyim. Allah cümlemizin muîni olsun.

Hatırıma gelmişken söyleyeyim: "*Asr-ı Saadet*"in İngilizce tercümesinden burada birine bahsettim. Bunun Amerika'da bastırılabileceğini söyledi. Yalnız bir kere okumak istedi. Söyleyen zat Amerika'da bulunmuş, İngilizcesi, Fransızcası gayet kuvvetli. Rıza Bey orada ise mes'eleyi kendine açın. Bakalım ne diyor...

Hacı Baba'ya, Hamdi Efendi Hocamıza, görürsen Paşa Hazretleri'ne, Fuad Şemsi Bey'e, Midhat Cemal Bey'e ve diğer ihvana selâmlarımı söylersin. Lütfü Hoca'ya keza. Evden çocuklara çok selâm ediyorlar.

Bâki. Cümlenizi sıyânet-i Huda'ya emanet ederim Eşref.

6 Mayıs 1933
Mehmed Âkif

Kuzum Eşref, Vecihüddin'in pederi Şeyh Ömer Efendi merhumun tarih-i vefatını sağlam bir sûrette öğren de bana bildir. Burada merhumun gayet aziz bir dostu, gayet vefalı bir müridi var. O istiyor. İhmal etme.

Bir de Midhat Cemal'in bana bir baston borcu vardır. Haber gönder, hemen alıp sana yollasın. Sen de Ali Efendi'ye tevdîan bana gönderirsin olmaz mı?

6
Eşref,

İmadeddin Bey vasıtasıyla elde edilen hesap pusulasını leffen gönderiyorum. Fuad Selim Bey vasıtasıyla alınacak para için de yine İmadeddin Bey uğraşacak.

Rıza Bey bizim Cemile'nin hastahanede olduğunu bir kere yazdı. Bir daha kat'iyyen mektup göndermedi. Merak etmemek mümkün değil. Kuzum Eşref hemen bana malûmat ver. Kızım hasta mı, öldü mü, sağ mı hiç çekinme, olduğu gibi yaz.

Sen ne âlemdesin? Bütün dünyayı sarsan maişet sıkıntısına karşı ne yapıyorsun? Hafız Ali Efendi gelecekti, hâlâ zuhur etmedi. Acaba ne oldu?

Hamd olsun Şerif Muhiddin Beyefendi afiyetini iktisab ederek İstanbul'a dönüyor. İnşâallah kendisini bol bol dinlersiniz.

Hacı Baba'ya, Hamdi Efendi Hoca'ya, Rıza Bey'e, Lütfü Hoca'ya, sair bütün yârâna selâmımı söylersin. Evden sana da, çocuklara da çok selâmlar var.

Tabiî cetvelden anlayacaksın: 1931 senesinde 10.300 lira alınmış. Yüzde onu ve bütün mesarif çıktıktan sonra 5065 lira hâsılat-ı sâfiye kalarak erbab-ı istihkaka dağıtılmış. 1932'ye gelince; şimdiye kadar ancak 7000 lira tahsil edilmiş. Maamâfih sene-i hazıra Temmuz yahud Ağustosunda hesap kapatılmadıkça hâsılat-ı sâfiyenin ne olacağı görülemezmiş.

Bâki. Cevabını süratle bekliyorum.

27 Mayıs 1933
Mehmed Âkif

7

Eşref,

Hafız Ali Efendi kardeşimiz geldi, mektuplarınızı getirdi. Bir hafta kadar Hilvan'da kaldı, sonra İskenderiye'ye gitti. Kitaplara çok memnun oldum. Midhat Cemal'in gönderdiği sopa sekalet nûmunesi! Onun yerine bir şiirini göndereydi belki daha isabet ederdi. Kendisine böylece söyle.

İmadeddin Bey'e bütün söylediklerini bildirdim. Defterine yazdı. Yalnız bıraktığın paranın tamamıyle dava vekiline tevdi edildiğini söyledi. Sen doğrudan doğruya kendisiyle muhabere et.

Şerif Muhiddin Bey'e tevdîan yolladığım mektubu almış olacaksın. Geçen sefer bizim Ömer Rıza kendisiyle görüşmemiş. Bu sefer görüşsün. Cemile'ye dair sonradan bir haber almadım. Acaba nasıl oldu? Midhat Cemal vaad ettiği muaveneti edâ edebildi mi? Rıza'nın hâli beni pek müteessir ediyor. Hiç yardım edemediğimden dolayı büsbütün üzülüyorum. Muhâlât içinde imkân araştırmaktan yorgun düşüyorum. Halim Beyefendi ile sık sık görüşüyor musunuz? Sen galiba bu sene Feneryolu'nda oturuyormuşsun. Paşa Hazretleri henüz Heybeli'de mi bulunuyorlar, yoksa Yakacık'a çekildiler mi? Ferid Bey hakkında verdiğin son malûmattan memnun oldum. İnşâallah tahakkuk eder de biraz olsun refah yüzü görür.

Hacı Baba'ya, Hamdi Efendi Hoca'ya arz-ı iştiyak ederim. Mehmed Fevzi'nin işi biraz iyi imiş, Hafız Ali Efendi'den işittim. Senin de oradaki dava şimdilik güzel gidiyormuş. Allah versin de böylece bitsin. Benim bu günlerde ruhum kabz-ı küllî içinde. Ne yazı yazmak, ne bir şey okumak istemiyorum. Allah encamımı hayr eyleye. Paşa Hazretleri'ne, Halim Beyefendi'ye, görürsen Şerif Muhiddin Beyefendi'ye tazimlerimi arz edersin. Evden sana da, Necîle Hanım'a da çok selâmlar var. Çocuklara kezalik. Lütfü Hoca'ya selâm ederim. Melfûf mektubu Rıza'ya veriver. Bâki, Allah'a emanet olunuz.

20 Haziran 1933
Mehmed Âkif

III. MÂHİR İZ'E[16]

1

İki gözüm Mahir Bey,

Kaç haftadır sana mektup yazmak istediğim hâlde muvaffak olamadım. Çünkü neşveli bir zamanımın vürûdunu bekliyordum. Baktım ki, intizârım daha bir hayli uzayacak, hemen "her çi bâdâbad" diyerek şu satırları karalamaya başladım.

Bir buçuk aydır Hilvan'dayım. Geleli beri elime kalem almadım. Çünkü biraz okumak niyetinde idim. Vâkıa haylice okudum, lâkin kıyâmete kadar okusam, bizim karihaya küşâyiş gelecеği yok! Maamâfih zar-zor yazmaya çalışacağım. İyi kötü bir mahsûl zuhur ederse, hediye olunmak tabiîdir. Artık ne çıkarsa bahtınıza.

Sen ne âlemdesin? Kadıköyü'ndeki vazifenden memnun musun? Sonra, kimya derslerine devam edebiliyor musun? Dârülfünûn'dan başka bir yerde arkadaşlarından biriyle müzâkeren vardı, ne oldu? Her ikisini başa çıkarmakta berdevam mısın?

Servet Bey[17] vebâ-yı bakarî mücâdelesinden muzafferen dönebildi mi? Yoksa bir mütâreke ile işin içinden sıyrılıvermek tarafını mı iltizâm etti? Ev bulup çıkabildiniz mi? Fahir[18] hangi mektepte?

Hayri Bey'i[19] görüyor musun? Ferid Bey[20] ne yapıyor? Bu sene o taraflarda yaman bir kış var diyorlar, inşâallah aslı yoktur.

Yârân arkadaşların, ihvan kardeşlerin hepsine selâmlarımı, iştiyaklarımı teblîğ edersen, minnetdârın olurum. Emin ellerini öpüyor ve Servet ve Fahir Bey'lere selâm ediyor. Ben her üçünüze arz-ı hürmet ederim. Sıyânet-i Huda'ya emanet olunuz iki gözüm Mahir Bey.

Mehmed Âkif
21 Kânûnuevvel 34, Pazartesi (21 Aralık 1925)

2

İki gözüm Mahir Bey,

Mektubunu aldım. Fahir'in hastalığı canımı sıktı. İnşâallah çocuk kendine gelmiştir. O, bir kere de Ankara'da rahatsızlanmıştı. Aman sıhhatine îtinâ etsin.

Buraya geleli o "Hicran"lar, "Gece"ler tavrında bir manzume yazabildim. İkincisine başlamıştım, felek müsâade etmedi. Hani, Benî Ümeyye'den Abdülmelik Kur'ân-ı Kerîm okurken halîfe olduğunu haber almış da *"Hâzâ firâkun beynî ve beyneke"*[21] demiş. Ben de şiir ile meşgul iken Kur'ân tercemesi mes'elesinin canlandığını müş'ir mektubu alır almaz, şâirliğime *"Hâzâ firâkun beynî ve beyneke"* dedim! Abdülmelik ile aramızdaki fark; onunla Kur'ân'ın beynine hilafet giriyor; benimle

şâirliğin beynimize ise Kur'ân giriyor. Acaba ben Allah'ın sevimli kulu muyum, dersin? Maamâfih Sûre-i Bakara tercemesi hitâm bulunca, üç beş gün fasıla verip başladığım eseri itmam edeceğim. Sonra Âl-i İmrân Sûresi bitince dîğer bir mevzûum var, onu nazm edeceğim. Maamâfih bunlar benim tasavvurum. Bakalım kader Hazretleri ne söylüyor ve ne söyleyecek? "Secde"yi gönderiyorum, bilmem nasıl bulacaksın? Mütalâatını tamamıyle bildir ki, benim mütalâama tevâfuk edecek mi, göreyim. Hafız Yusuf'a da[22] göster. Ben "Hicran" ile "Gece"yi ona yazdırmıştım, zannediyorum. Gözlerinden öpdüğümü de söyle.

Emin Arapça ile, İngilizce ile hiç iyi değil. Zaten onun oyundan başka arasının iyi olduğu bir şeyi henüz göremedik! Maamâfih buraya getirdiğim çok isabet oldu, mütalâasındayım.

Hâ! Kuzum evlâdım, Zihni Efendi merhumun *el-Müşezzeb* diye bir risalesi vardır ya, onu lütfen bana yollayıver. Hatırımda kaldığına göre onun sarf ile nahv'i aynı risalededir. Bunu Emin'e okutmak istiyorum. Gündüzleri mektebe gidiyor, ellerinizi öper. Kardeşi Fahir'e de arz-ı hürmet eder. Kemâl-i iştiyak ile gözlerini öper, cümlenizi Sıyânet-i Mevlâ'ya emanet ederim. Ferid'i, Hayri'yi görürsen, unutma, ikisine de selâmımı söyle.

25 Kânûnusânî 342 (25 Ocak 1926)
Mehmed Âkif

3

Evlâdım Mahir Bey,

Mektubunu tekrar tekrar okudum. "Secde" hakkındaki mütalâatın, bana o eseri yazarken çektiğim emekleri unutturdu; hattâ "Keşke biraz daha yorulsaymışım!" dedim. Sizler müşkülpesend olmadıkça, biz kudemâ-yı şuarâ için sinn-i tekaüd o kadar yakın olmayacak!

Evet, *el-Müşezzeb*'in nahiv kısmı geldi. *Sarf* kısmını, şayet kitapçılardan bulmak mümkün olamayacaksa, ehibbâdan tedâriki çâresine bakın. Hattâ sizin dostlardan olmazsa, bizimkilerden de benim hesabıma isteyebilirsiniz, olmaz mı evlâdım?

Bizim oğlanda 'hafıza' denilen devletliden hiç nasip olmadığı için Arapçadan, İngilizceden çok sıkıntı çekecek. Ben kendisiyle uğraşsam, başka bir iş göremeyeceğim. Sonra, evlâdını pek sersem, pek geri bulan baba, kaabil değil, sinirlenmeden duramıyor. Sinirlenip bağırmaya, çağırmaya başladım mı, çocuk büsbütün alıklaşıyor. Hulâsa hayli müşkül vaziyetteyiz.

Tercemeden de çok üzülüyorum. Açık Türkçe olmak, asıldan ayrılmamak, şîveler arasındaki ayrılık bariz sûrette belli olmamak gibi nâmütenâhî kuyûd adamın elini kolunu bağlıyor. İşin içinden asgarî vebal ile yakayı kurtarabilirsek, Allah'ın bahtiyar kuluyuz.

Senin kimya nasıl gidiyor? O muallim arkadaşla birleşip müzakere edebiliyor musunuz? Yoksa okutmaktan okumaya vakit bulamıyor musun? Herhâlde:

Noksanını bil, bir işe yâ başlama evvel;
Yâ başladığın kârı pezîrâ-yı hitâm et![23]

nasihatini hiçbir zaman unutmamanı pederâne ihtar ederim. Zaten her zaman söylerim; biz Şarklıların yegâne kusurumuz, Garplılar gibi sebat ehli olmayışımızdır. Her ferdimiz az çok bu nakîsa ile malûl. Bizim İsviçre Sefiri Münir Bey'den[24] işitmiştim, demişti ki: "Mektepte iken, bir aralık, İngilizce öğrenmek hevesine düştüm. Elimde o lisâna ait alfabe olduğunu gören Ermeni arkadaşlardan biri –ki oldukça İngilizce bilir geçinirdi– 'O ne Münir, İngilizce okuyorsun? Beyhude zahmete girme. Devam edeceğin iki haftadır. Sonra bıkar atarsın." dedi. Ben ses çıkarmadım. Maamâfih çok zaman geçmeden Ermeni'nin dediği oldu. Bıktım, bırakmak istedim. Şu kadar var ki, oğlanın sözü arıma gittiği için, kendimi sıkarak güç belâ çalıştım, lisânı öğrendim. Üç beş sene sonra, Ermeni'ye Beyoğlu'nda rast gelmiştim, elini sıkarak mükâlemeye İngilizce başladım. O, bir aralık Türkçeye çevirmek istedi; lâkin ben inad ederek boyuna İngilizce söyledim. Ömrümde bir defa olmak üzere, duyduğum neşve-i zafer işte o idi."

Kıssadan hisseyi çıkarmak sizin fetânetinize muhavveldir, öyle değil mi? Biraderlerin gözlerini öperim, Hafız Yusuf'u görürsen, bana pişirdiği kahvelerden bir fincan da sana sunsun. Onun da gözlerini öperim. Cümleniz sıyânet-i Mevlâ'ya emanet olun. Ferid Bey'e, Hayri Bey'e hürmetlerimi tebliğ etmeyi unutma evlâdım. Emin ellerinizi öpüyor. Allah'a ısmarladık.

1 Mart 342, Pazartesi (1 Mart 1926)
Mehmed Âkif

4

İki Gözüm Mahir Bey,

Mektubunun gecikmesinden *el-Müşezzeb*'i aramakta olduğunu, yakîn mertebesine varan bir tahmin ile biliyordum. Var ol, haftalardan beri beklediğim cevabnâmen de geldi, kitap da. Her ikisi için ayrı ayrı teşekkür ederim.

Yalnız, Rıza Efendi Hoca'yı bilemedim. Berhayât olan yârânım içinde, böyle bir âşinâ-yı vefâdârım bulunacağına ihtimâl veremiyorum. Birçok zaman düşündükten sonra hatırıma öyle bir pîr-i muhterem geldi amma, on dördüncü karn-ı hicrîde, bulunduğumuzu gözümün önüne getirince, o muazzez hâtırayı Fâtiha'yla selâmlamak istedim. Çünki ben pek küçük bir çocuktum, mektebe gidip geliyordum. "Üsküdar'da kâin Ravza-i Terakkî Mektebinin kudemâ-ı muallimîninden, duası alınacak, himmeti igtinâm olunacak bir mübarek ihtiyar var." diye beni götürdüler; Ali Rıza Efendi

isminde bir zâtın huzuruna çıkardılar. Elini öptüm, duasını aldım. Şayet bahsettiğin pîr-i rûşen-zamîr o *"Fe-sübhâne men yuhyi'l-'izâme ve hiye remîm"*[25], daha o zamanlar kendisinin on ikinci karn-ı hicrîden müdevver olduğunu söylüyorlardı; aman evlâdım duasını, himmetini almaya bak![26]

Kimyaya devam ediyormuşsun, pek âlâ. Hariçte vazifen olduğu için tabiî günde yedi saat çalışabilen işsiz arkadaşların kadar meşgul olamazsın. Ne beis var? Vaktinin müsâadesi nisbetinde çalışırsın. 'Felekte baht utansın bînasîb erbâb-ı himmetten!'[27]

Bayıldığım hikâyelerdendir: Karıncaya "Böyle nereye?" diye sormuşlar; "Hacca!" demiş. "A biçare! Hiç sen bu ayaklarla Mekke'ye varabilir misin?" demişler. "Şayet varamazsam, yolunda olsun, ölürüm a!" cevabını vermiş. Ulvî gayelere müteveccih bulunan emekler, hicrana uğrasa da hüsrana uğramaz. Bizler sa'y ile memuruz, tevfik ile değil. Öyle değil mi? Arkadaşınızın size veda etmek mecbûriyet-i elîmesine düşmesi, beni cidden müteessir etti. Varsın, o da mesleğini takip etsin.

Servet, Pendik'te çalışıyorsa bizim Şefik ile beraber demektir. Şefik[28] pek değerli, pek gayretli bir çocuktur. Kendisine benden selâm söylesin.

Kitaba çok memnun oldum. Bakalım, bizim Emin'e onu okutmak istiyorum. Lisan hafıza işi, oğlanda ise o meleke, ötekilerden de berbad! Ramazan'ın başından beri çalıştığı *Tebbet Yedâ* Sûresi'ni Kadir Gecesi dinletebildi, o da dört yanlışla! Sonra da bana: "Baba, beni hafız mı etmek istiyorsun?" demesin mi! "Oğlum, böyle bir şey aklımdan geçmedi. Zaten, baksana; maazallah öyle bir tasavvurum olsa, bu gidişle ömr-i beşer değil, ömr-i beşeriyyet bile yetişmeyecek!" dedim.

Maamâfih, çocuğun gayet iyi bir hâli var: Kendisinden son derecede memnun. Şu hakkını da unutmayalım ki, Ramazan'ı tamamıyle oruçlu geçirdi. Senin Fahir ne yaptı? Vâkıâ o, zannederim, geçenlerde bir hastalık atlattı. Tabiî zayıf düşmüş, oruç tutamamıştır.

Zavallı Ferid'in başından hiç musibet eksik olmaz. Kim bilir, bu hastalık mes'elesinden de ne kadar sarsılmıştır. Onun dâmâdı Gebze'de idi, şimdi de orada mı? Görürsen, selâmımı unutma. Mektup yazmıyorum amma bu, kendisini unuttuğuma delâlet etmez. Elbet, bunu o da bilir.

Ali Rıza Efendi kardeşimizin ellerini, gözlerini öperim. Hediyesinden son derecede müteşekkir kaldık. Bizi duadan unutmasın, gönülden çıkartmasın. Mektubumu kendisine oku.[29]

Senin beğendiğin "Secde"yi Nazif de beğenmiş. *Servet-i Fünûn*'a yazdığı makaleyi bana göndermiş, okudum.

Âhır vaktimde beni şımartmasaydı iyi olurdu.[30] Hafız Yusuf'un gözlerini öperim. Servet Bey'e, Fahir'e selâm ederim. Hesapça, bu mektubumu bayram ertesi alacaksın. Şimdiden bayramını tebrik ederim iki gözüm evlâdım.

Mahir Bey. İhvanın cümlesine selâmlarımı, iştiyaklarımı tebliğ et. Allah'ın birliğine emanet ol oğlum. Emin ellerinizi öpüyor.

29 Ramazan 344 (12 Nisan 1926)
Mehmed Âkif

5

İki gözüm Mahir Bey,

Her hafta mektup yazmak istiyorum, bir türlü elim varmıyor. Neden? Bilmem. Azıcık sezdiğim bir tarafı varsa, yârân ile, ihvan ile uzun boylu hasbihâle başladığım gibi, sırtıma yüklenen ağır vazifeyi taşımak melekesini kaybediyorum. Kur'ân dinlemek âlâ, Kur'ân okumak iyi, lâkin Kur'ân yazmak yok mu? İşte o müşkil, daha doğrusu müdhiş bir sa'y. Bakalım Allah tevfikını lütuf buyuracak mı?

Senin kimyagerliğe çalışan arkadaşının, maişet belâsı, işi yarıda bırakmasına müteessir oldum. Hakk'ın tasarrufâtına akıl ermez ki... Kimine çalışmak için zevk verir de, imkân vermez; kimine de imkânların, meydanların her türlüsünü nâmütenâhî sûrette bahşeder, lâkin zevk namına bir şey sunmaz. Neyse, ebediyyü'l-işkâl olan bu muammalarla yorulmak beyhude bir emektir. "Kıl san'at-i üstadı tahayyürle temaşa" vesselâm...

Zannederim, bir kerre daha söylemiştim. Mülkiye Baytar Mektebi'nde Kimyager Fazlı Faik vardır ki benim eski tanıdıklarımdandır. Avdetîliği ve avdetîliğinin îcâbâtı tabiiyyesinden bulunan menfaatperestliğini iğmâz ile geçiştirdikten sonra, pek mâkul bir çıfıttır. Kendisiyle on beş sene kadar dargın durduk; geçen yıl barıştık. Arzu edersen seni tavsiye edeyim, arada yanına gider, kimyaya dair konuşursun. Öyle ümid ederim ki, benim hatırım için seni hüsn-i kabul eder ve istifâdene çalışır. Ne hacet! Şimdi iki satırlık bir şey karalayıp leffen göndereyim vesselâm, Sonra elin değdiği bir zaman mektebe uğrar, kendisiyle anlaşır, tanışırsın olmaz mı?

Evet, Mısır'da güzel Kur'ân okuyanlar çok. Hele Cuma namazından bir saat evvel başlayıp ezan vaktine kadar Sûre-i Kehf'i tilâvet eden bir Şeyh Muhammed Rif'at var ki, enfes. Hem sesi, hem okuyuşu, hem hâli insana cidden dokunuyor. Sırf onun için Hilvan'dan Mısır'a kadar şedd-i rahl ettiğim çok olur. Ben burada tamamıyle mûtekifim. Üç dört gün, hiç evin eşiğini atlamadığım çok kerre vâkîdir. Havaların sıcaklığı, evin nisbetle serinliği de öteden beri sevdiğim inziva hâlini âdetâ mecburî kılıyor. Ah, bu Hilvan münzevîliği benim evvelce elime geçseydi! Paşa Hazretleri'nin[31] kendilerine de söylemiştim. Mücâz dersiâmlardan birini evlendirmişler; etlice butluca bir kadın almışlar. Adamcağız hayızdan, feyizden münkatî denecek hâlde imiş. Arada bir hanımına bakar da "Ah Hanım! Sen benim elime *Mollâ Câmî* senesi[32] geçmeliydin ki!" demiş. Ben de Hilvan'ın âsûde muhitini, sonra maişet kaydıyle o kadar bağlı olmadığımı gördükçe: "Ah şu hayat on, on beş yıl evvel olmalıydı ki!" diyorum. Evet, ben on, on beş yıl evvelden gelerek burada çalışmaya başlayaydım, şimdi hayli eser vücuda getirmiştim, zannediyorum.

Servet Bey oğlumuz ne âlemde? Fahir'in sıhhati yerinde ya inşâallah? Bütün ihvana arz-ı hürmet ederim. Hele Hayri ile Ferid'i görürsen, her ikisine de müteahassir olduğumu söylersin. Rıza Efendi dedemizin mübarek ellerini öperim. Emin ellerinden öpüyor. Ben de gözlerinden öperek seni sıyânet-i Hakk'a emanet ederim oğlum, iki gözüm Mahir Bey.

8 Haziran 342 Salı (1926)
Mehmed Âkif

6

İki Gözüm Mahir Bey,

Ne zamandır sana mektup yazmak istiyorum. Son iltifatnâmende rüyana girdiğimi söylüyorsun. İnşâallah bu hicran günleri rüya gibi geçer de yine kavuşur, yine edebî, ilmî, ruhânî musahabeler tertib ederiz. İstanbul'da bırakıp çıktığım yârânımı şu aralık çokça göreceğim geldi. Hâlbuki uzun yıllar kendilerinden ayrı yaşamak mecburiyetini kolayca sîneme çekerim, sanırdım. İşte o müştak olduğum yârân-ı safânın biri de sensin.

Kimya nasıl gidiyor? Arkadaşların kadar çalışamamak ızdırâbı, seni, öyle görüyorum ki, çokça muazzeb ediyor. Zarar yok! Yalnız sebatın arkasını bırakma. Mülkiye Baytar Mektebi Kimya Müderrisi Fazlı Faik Bey'le gidip görüşebildin mi? Ona verilmek üzere sana bir tavsiyenâme göndermiştim, tabiî almışsındır değil mi?[33]

Ben, bildiğin terceme işiyle uğraşıyorum. Sıcaklar, adamakıllı çalışmaya mâni. Gündüzleri kaynıyor, geceleri soğuyoruz. Bereket versin, yaz bidâyetlerindeki havalar devam etmedi. Yoksa, Hakk'ın civar-ı rahmetini çoktan boylamıştık. Evet, Mayıs sonlarında, Haziran ilklerinde öyle semûmlar esti ki en ağır başlı, en soğukkanlı mîzânü'l-harârelerde bile galeyanlar, feveranlar görüldü!

Ferid Bey'den bir taziyenâme aldım. Bir daha, re'sen iltifat buyurmalarını; yoksa bu âşinâ-yı kadîmi taltif için bendehânelerinden cenaze çıkmasına muntazır olmamalarını rica ettim. Bilmem kabul buyurdular mı?[34]

Hayri Bey'e hiç tesadüf ettiğin yok mu? Yine Çengelköyü'nde mi oturuyor? Hemşire hanımın[35] rahatsızlığı nasıl oldu? İnşâallah iâde-i sıhhat etti yâ? Râif Efendi Hocamız[36] ne âlemde? Ziya Bey Hoca'yı[37] hiç görmedin mi? Şimdi onlar Ankara'dalar mı, yoksa İstanbul'dalar mı? Bizim Sebilü'r-Reşad *Peygamberimiz*[38] unvanlı bir eser bastırmıştı. Okudun mu? Okumadınsa, mutlaka Eşref'ten[39] bir nüsha al da oku. Çok mühim eser. Şimdi de *Hazret-i Ömer* diye bir yeni eser basıyorlar ki, elime geçen dört formasından, mükemmel bir eser olacağını istidlal ettim.

Gerçek, bizim Ali Rıza Efendi ceddimizden de manzum, mensur bir taziyetnâme aldım. İnşâallah yarın kendisine bir arîza-i şükran takdim edeceğim. Görürsen, mübarek ellerinden öptüğümü, kendisinin bana yadigâr-ı ecdâd olduğunu söylersin olmaz mı?

Beyoğlu tarafına geçersen, Cadde-i Kebîr'de[40] Mısır apartımanı vardır ki, bizim Fuad Şemsi onun müdîridir. Mutlaka uğra, kendisiyle görüş. Benim tarafımdan da birçok selâmlar, iştiyaklar tebliğ et. Mektup yazamıyorum, çünki sıcaklardan baş aldığım yok; kusura bakmasın. Zannederim bizim kızın nikâhında, siz onunla görüşmüştünüz değil mi?

Emin, kemâl-i hürmetle ellerinizi öpüyor, kardeşleri Servet ve Fahir Beylere de selâm ediyor. Ben de cümlenizin gözlerinizi öper, cümlenizi Allah'ın sıyânetine emanet ederim, iki gözüm evlâdım Mahir Bey.

26 Temmuz 342 Pazartesi (1926)
Mehmed Âkif

7

İki Gözüm Mahir Bey,

Bu son mektubun, hakikat, bana pek acı geldi. Muazzam gayene doğru geceli gündüzlü iki yıl taban teptikten sonra yolunu kapayan hâil, doğrusu evvelce hiç tasavvur edilemezdi. Lâkin, evlâdım, me'yus olma; icap eden zevata müracaat ederek şu engeli aradan kaldırmaya çalış. Ferid Bey, Naim Bey[41] vasıtasiyle riyâzî kısmındaki müderrislere meram anlatmak mümkin değil mi? O kısımda, Fatin Hoca'dan[42] başka bir de benim tanıdığım Ali Bey[43] vardır ki, galiba şimdi cebr-i â'lâ tedris ediyor. Melfuf varakpâreyi kendisine ver, elbette bir fâidesi olur.[44] Fatin Hoca'ya da hem kendi tarafından, hem benim tarafımdan rica et. Benim Ali Bey'e yazdığımı da söyle. Hulâsa, nargileyi, sonra içmek üzere şimdilik bırak da, her tarafa başvurmaya bak.

Müşkilî nîst ki âsân neşeved
Merd bayed ki her âsân neşeved[45]

Öyle değil mi?

Her hâlde hâtıra gelen esbabın hepsine tevessülden geri durma; sa'y ile memur olduğumuzu, tevfik ile memur olmadığımızı da aklından çıkarma. Naim Bey'le henüz tanışamadınızsa ya Eşref, ya Ferid Bey seni tanıtsın. Riyaziyeci Ali, zannederim kendisinin eski talebesi olacak; çünki Galata Mekteb-i Sultânîsi'nden çıktıktan sonra Avrupa'ya ikmâl-i tahsile gitmişti. İhtimâl ki, gerek Ferid Bey'in, gerek Naim Bey'in o şubede başka sevişikleri müderrisler daha vardır. Kezâlik Fatin Hoca da arkadaşlarını biraz maksada imâle edebilir.

Servet'in ne zabiti olduğunu, ne mücâdelesine gittiğini anlayamadım; izah et. Hayvan hastalıkları mücâdelesi ise niçin zabit oldu? Fahir ne âlemde? İnşâallah sıhhati, mektebe devamı, sa'y-i mükemmel ya? Bizim Reten-i Hindiyy-i sânî (Reten maddesini *Kâmûs*'dan halledersin)[46] pîr-i gayr-i fânî, Hâce Ali Rıza-yı bîmüdânî hangi âlemde? Ferid Bey'le gâhî teşerrüf kabil oluyor mu?

Sizin orada havalar serinlemeye başlamış olacak. Allah muininiz olsun. Hele eviniz Beylerbeyi'ndeki Şamlı'nın barhânesi[47] gibi mazbut ise vay başınıza! Beyoğlu tarafına geçersen Fuad Şemsi'ye mutlak uğra, benden de selâmlar, iştiyaklar, hürmetler götür. Ayrıca mektup göndermemek sûretiyle kendisini cevap yazmak külfetinden kurtardığım için bana minnetdâr olması lazım geldiğinden gafil bulunmadığımı da anlat!

Râif Efendi Hoca'yla Ziya Bey Hoca'nın her ikisine arz-ı tazim ederim. Hilvan'da münzeviyâne ömür geçirdiğim, Mısır'da kimseleri tanımadığım için erbâb-ı fenn ü san'ata burada kolaylıkla vazife bulunur mu, bulunmaz mı, tabiî bilemiyorum. Ziya Bey'e lütfen bunu söyleyin.

Emin ellerinizi öpüyor, kardeşi Fahir'e de selâm ediyor. Ben her ikinizin gözlerinizden öperek, cümlenizi sıyânet-i Mevlâ'ya emanet ederim, iki gözüm evlâdım Mahir Bey.

Gerçek, Hayri'yi görürsen, sakalından öptüğümü söylersin, olmaz mı?

2 Cumâde'l-ûlâ 1345 (8 Kasım 1926)
Mehmed Âkif

8

Evlâdım, İki Gözüm, Mahir Bey,

Süleyman Nazîf'in irtihâli haberi, mektubunuzdan[48] daha evvel gelmiş; beni alt üst etmişti. Dediğiniz gibi ondan kalan boşluk pek kolay dolacak gibi görünmüyor. Koca herif başlı başına bir âlem idi. Ne olurdu, on sene daha yaşasaydı; milletin edebine, irfanına, hissiyât-ı hamasetine on sene daha mebrur hizmetler etseydi, evet, ne olurdu?

Son sekiz on sene zarfında ben merhum ile pek samimi dost olmuştum; birbirimizi çok sevmeye başlamıştık. Onun Malta'ya tagrîbi üzerinde, hayli zaman mütekabil iştiyak içinde yaşadık, sonra yine buluştuk. Lâkin, artık kendisiyle bu arz üzerinde bir daha buluşmamıza imkân kalmadı. İnşâallah Hakk'ın harîm-i rahmetinde birleşiriz. Benim bunda hiç şüphem yok.

"Ey Muhammed, de ki; "Ey nefislerine zulmetmiş olan Allah'ın kulları, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden ümidinizi asla kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir."[49]

Matbuâtı takip edememekle beraber, merhum için adamakıllı bir şey yazılamadığı kanaatindeyim. Vakıa ne yazılsa, onun azamet-i ruhu karşısında pek küçük kalır; lâkin her hâlde elden gelen diriğ olunmamalı idi. Midhat Cemal'in mensur, mersiyesinden başka, Cenâb gibi, Hâmid gibi eâzımın, merhuma ait ehemmiyetli bir yazısı intişar ederse, çok rica ederim beni mahrum bırakmayın Mahir Bey.

Dârülfünûn işinin arzumuz veçhile neticelenemeyişi, başkaca teessürümü mucib oldu. *"El-hükmü li'llâh"*[50] demekten gayrı çâre ne?

Ziya dûr ise eyc-î rif âtinden ıztırârîdir.
Felekte baht utansın bî-nasîb erbâb-ı himmetten.[51]

Vazife arkasında koşmaktan vakit bulup da bir şey okuyabiliyor musunuz?

Nasıl ediyorsunuz? Fuad Şemsi'yi sık sık mı görüyorsunuz? Onunla sohbeti ne kadar ileriye götürürseniz o kadar memnun kalırsınız. Benim her birinizi ayrı ayrı göreceğim geldi. Allah bana sizlerin yokluğunu göstermesin.

Servet nerelerde, Fahir nasıl? Ali Rıza Efendi Hoca'nın resmine, iltifatına çok memnun oldum. Ellerinden öpdüğümü, duasına muhtaç olduğumu söylersiniz olmaz mı evlâdım?

Kuzum Mahir Bey, Hindli şâir İkbal'in birlikte okuduğumuz *Peyam-ı Meşrık* adlı eseri acaba sizde mi kaldı idi? Eğer sizde bırakmışsam, lütfen onu bizim Ömer Rıza Bey'e verin ki bana buraya göndermeleri için eve yazmıştım.

Bir ricam daha var: Osman Şems Efendi merhumun "Gözü dünya mı görür âşık-ı dîdâr olanın, döne döne..."sini istiyorum.[52] Bu şiirin hatırımda ancak iki üç bendi kalmış, lütfen tekmilini bana yazın gönderin. Şayet sizde yoksa elbette birinde bulabilirsiniz.

Emin ellerinizi öpüyor; ben de kemâl-i iştiyak ile gözlerinizi öperim iki gözüm evlâdım. Tanıdıklarımızın cümlesine, Hayri ile Ferid başta olmak üzere selâmımı söyleyin. Allah'ın sıyânetine emanet olun Mahir Bey.

1 Şubat 343 (1927)
Mehmed Âkif

Bu Mektubun Öncesinde Mahir İz'in Yazdığı Mektup:

"Üstâd-ı âliCenâbım Efendim.

Arîzam, çok müteessirim ki, bir kara haberle başlıyor. Buna, mektubumun vusulünden evvel muttali' olarak mütelehhif bulunmanız da muhtemeldir. Dünki gazeteler sahifelerini Süleyman Nazif'in haber-i elim-irtihaliyle kararttılar. Evet, insanın hiç inanmak istemediği bu kaza, kendisi ve ailesiyle birlikte, bilumum kadirşinasların başına dün nazil oldu ve merhum, bu gece –ki Leyle-i Regâib'dir– hâk-i Gufrân'a girdi. Cenâb-ı Kibriya, Habib'i hürmetine müstağrak-ı eltaf eylesin.

Aman Yâ Rabbi! Daha bir hafta evvel, bir iki makalesini "Yıkılan Müessese" nâmiyle kitap hâlinde neşretmiş idi. Kim hatırına getirirdi ki, tahrir ve edebiyat âleminin başlı başına bir müessesesi olan koca şâir birden bire yıkılıversin? Arsa-i belagatin o yaman şehsüvârı, meydanı ebediyyen terk edince, ne derin bir boşluk hâsıl oldu? Bu imtilâ kabul etmeyen hâlâ, kimin cezasıdır Ya Rabbi?

Edebî, içtimâî, siyasî hangi bir mevzu vardı ki, haşmet-i beyâniyle ziynetlenmesin? Üslûbu, o selsebîl-i âteşini, dünki ve bugünki nesli aynı sûretle lerzedâr-ı tahassüs etmiyor muydu?

Hâlık-ı levh ü kalem, onun nâypâre-i huşk'üne ne feyyaz, ne tarâvetdar bir kudret bahsetmişti ki, Süreyya'dan serâ'ya, zirden bâlâya külfetsiz akıp taşan efkârını, pürüzsüz resm ü tasvir eder; karî'i en lâtif heyecanlarla beraberinde götürürdü. "Kahr-ı hasın eylemeye elde asadır hâmem!" fahriyyesinin, ahdinde, bilittifak en liyakatli kaaili idi. Seciyesi hakkında, karîlerinin mütalâatını taglit eden bazı âsârı, bu irfân-ı millet hadiminin rub'u asırlık emeğine bağışlanmaz mı? Onu da, biz Cenâb-ı Hâlık'tan niyaz ediyoruz.

Asıl muhtac-ı teselli ve taziye sizlersiniz aziz üstadım. Vâsıtü'l-ıkdi Hâmid olan kılâde-i san'atı Cenab'la siz üçünüz çerçeveliyordunuz. İşte bu akşam dest-i kaza taşın birini toprağa düşürdü. Acaba aynı ayarda bir cevher yerine konabilecek midir? Boş kalan yerini doldurabilecek midir? Heyhat...

Tazim ve hürmetle ellerinizden öperim.

Tafsil ve tasdi'den ictinab ediyorum. Dârülfünûn işimin olamayacağı anlaşıldı. Olsa da bu vaziyette devamım imkânsızdı. Kısmetimiz bu kadarmış. Ancak, istikbalim hakkında perverde edilen müşfik tahassüsât-ı üstâdânelerinin, ebediyyen müteşekkir ve minnetdârıyım. Fuad Şemsi Bey hürmetle ellerinizden öper. Ali Rıza Efendi'nin berây-i takdîm verdiği fotoğraf melfufdur. İştiyaklarımı arz eder, iltifatlarınızı gözlerim, sevgili mübeccel üstadım efendim."

Mâhir

9

İki Gözüm Mahir Bey,

Yirmi beş, otuz sene evvel Adana'da bulunuyordum. Vilâyet merkeziyle Mersin Sancağı'nda uzun zaman maârif muallimliği etmiş, oldukça malûmatlı bir adamla dost olmuştuk. Bir gün kendisiyle dereden tepeden konuşurken, hazret: "Mersin şu on beş yıl içinde filan beyden başka mutasarrıf, Adana da filân paşadan mâada vali görmedi" dedi. Tabiî ben, bu iki racül-i hükûmetin icrââtına yahud fazlına ait olmak üzere silsile başlayacak diye bekliyordum. Hayli imtidad eden bir sükûttan sonra, hoca efendi: "İşte benim kadrimi o iki adam bilmişti" cümle-i vecizesini ilave etti.

O zaman gençlik, tecrübesizlik hâli olacak ki, dostumun tarz-ı muhakemesi bana tuhaf görünmüştü. Hatâ etmiştim. Bugün anlıyorum ki, adamcağız pek doğru düşünüyormuş. Ben de kendimi bileliden beridir, ilk defa bir anlayışlı mahluk gördüm: Fuad Şemsi'nin bulduğu Moskof resimcisi. San'atkâr-ı müşarün ileyhin nazarındaki nüfuza hayran olmamak –bütün müşkilpesendliğime rağmen– benim için kabil değil.[53]

İki ay var ki, her gün sana mektup yazmak istiyorum, bir türlü muvaffak olamıyorum. Beni mazur göreceğinden emin olmakla beraber, tâdîl-i iştiyak için ara sıra böyle bir hasb-i hâle muhtacım. Tahmininiz veçhile meşgulüm, tercıme şöyle böyle yürüyor. Yarıya geldim, mütebaki yarısının daha çabuk biteceğine kâniim. Ancak, sağ olur da ikmâl edebilirsem, sonra bir altı yedi ay kadar da tashîhi, tâdîli, tebyîzi için lazım. Sen yanımda olsan çok yardımın dokunacak ama nerede o devlet.

Fuad Şemsi ile dostluğu ileriye götürdüğüne çok iyi ediyorsun. Oğlanın sözü, özü, her şeyi doğrudur; irfanı, dirayeti, malûmatı da caba. Paşabahçesi'nden pek memnun olduğu anlaşılıyor.[54] Zaten, hakikat hoş yerdir. Bir aralık ben de oraya göçmek istemiştim; lâkin bilmiyorum, neden etmedim. Hele içeri tarafları ne âsûde bir muhittir!

Fahir yine o İtalyan Mektebi'ne mi gidiyor? Servet Bey neyle meşgul? Emin hâlinden, bermûtad, pek memnun. Rüyalarını bile Arapça görüyormuş! Bizim dairenin kapıcısı, Elbasan[55] köylerinden Kâzım Ağa'nın, Emin'den bir yıl evvel Mısır'a gelen, o yaşlarda bir oğlu var. İşte bizim mahdûm-ı mükerrem, ondan tashîh-i lügat ile meşgul!

Var kıyâs et vüs'at-i deryâ-yı rahmet nîdüğün!

Maamâfih, getirdiğim çok isabet olmuş. Bilhassa ellerinizden öper.

Burada sıcaklar oldukça ehemmiyet kesb etti; lâkin biz alıştık. Siz nasıl vakit geçiriyorsunuz? Resmî vazifeniz haricinde neyle meşgul oluyorsunuz? Bunlara dair bana malûmat vermenizi isterim. Ali Rıza Efendi ceddimizi gördüğünüz var mı? Ferid Bey'e, Hayri Bey'e rast geliyor musunuz? Hepsine arz-ı hürmet ederim.

Unutmadan bir garîbe söyleyim: Mısır'ın mektepleri mi sıkı, mekteplileri mi gevşek, bilemem; burada sınıftan geçmek fevkalâde bir hâl; dönmek ise asıl. Tam bizim Emin'in muhîti! Yanı başımızdaki komşunun evi kaç gündür, düğün evi gibi işliyor. Sebebini sordum; "Oğulları imtihanda muvaffak olmuş; sınıf geçmiş" dediler. Sınıf geçene "necah", dönene "sâkıt" diyorlar. Hilvan ikinci takımla dolu. Bizim memlekette, dönenlerin yüzüne tükürülür ama sınıf geçenlerin tebrikine koşulmaz değil mi?

Senin, Servet Bey'in, Fahir'in, hepinizin gözlerini öperim. Emin, kardeşlerine arz-ı iştiyak eder. Allah'ın birliğine emanet olun, iki gözüm Mahir Bey.

Fuad Şemsi'ye pek çok selâm söyle, Hacı Baba'yı görürse, benden selâm söylesin.

30 Zilhicce 345, Perşembe (30 Haziran 1927)
Mehmed Âkif

10

Evlâdım, İki Gözüm Mahir Bey,

Mektubunu aldım, afiyetinden memnun oldum. Böyle ara sıra beni yoklayışın o kadar hoşuma gidiyor ki, tasavvur edemezsin.

Ali Şevki Hoca'yı[56] zaten hasta bırakmıştım; demek, biçare adam daha fenalaştı. Evet, o benim en sevdiğim, en hürmet ettiğim âşinâlarımdandır. Vaktiyle kendisinden çok ağabeylik, çok dostluk gördüm. Şu günlerinde o yâr-ı kadîme, velev nâçiz olsun, bir hizmet edemediğim için pek mahzunum; pek mütehassirim. Sen benim tarafımdan kendini görür, hem iştiyaklarımı tebliğ eder, hem şu mektubumu verirsin, olmaz mı evlâdım?

Ferid Bey'in rahatsızlığı inşâallah tamamıyle geçmiştir. Gördüğün zaman, tarafımdan ellerini öpüver.

Iydiyye dört satırlık bir kıt'adan ibaretti. Velînîmete[57] ilk arz-ı hulûsum olduğu için hoşa gitmiş bulunsa gerek. Demek ki bundan böyle kandilleri, bayramları boş geçirmeye gelmeyecek. Kıt'a şöyleydi:

Dört taraftan akın etmiş de, nasıl çepçevre,
Saracaklarsa yarın Kâbe'yi Huccâc-ı Kirâm,
Öyle sarsın Paşa'mın ömrünü, Hak'tan dilerim,
Tutunup el ele yüzlerce mübarek bayram...

O kadar hoş bir şey değil. Hattâ içindeki düşünüşün bile pek kendimin olduğuna kâni değilim. Kadına, karnındaki çocuğu sormuşlar, "A kuzum, bekçiyi seven ben; bakkalı içeriye alan ben; kasap ile yatan ben; manavla sarmaş dolaş olan ben; komşunun Mehmed'le sabahlayan ben... Bu yumurcak hangisinden oldu, ne bileyim?" demiş. Biz de Türkten, Araptan, Acemden, Frenkten bir sürü şâirin eserlerini okuyoruz. (Şimdi değil ya, vaktiyle okumuştuk!). Ağzımızdan çıkan sözlerin, bunlardan birine ait olmadığını kim temin edecek?

Fuad Şemsi'yi, hakikat, benim de çok göreceğim geldi. Bu sene Paşa Hazretleri ile gelirse ne iyi olur! İnşâallah, ona da haftaya, üç beş satırlık bir mektup yazacağım; kafileye katılmanın yolunu göstereceğim.

Ali Rıza Efendi ceddimizin mübarek ellerini öperim. İltifatnâmelerinin cevâb-ı şükranını iki hafta sonraya takdim edeceğim.

Biraderlerin hakkında malûmat verdiğin için ayrıca teşekkür ederim. Allah cümlenizi muvaffak bilhayr buyursun, âmin. Dârülfünûn'a devam tasavvuru ne oldu?

Emin geçen sene Hilvan'da hususî bir mektebe gidiyordu. Bu yıl Mısır'a gidecek. Terakkisi gayet yavaş, maamâfih fena değil. Mahsus, ellerinizden öpüyor; kardeşi Fahir'e de selâm ediyor.

İhvan-ı kiramın hangisini görürsen, selâmımı tebliğden geri durmazsın değil mi?

Benim terceme de[58] ağır ağır gidiyor. Bakalım bir kerre şu müsvedde şekli hitam bulsun da, sonra ikinci okuyuş belki daha kolay olur. Ne olduysa bizim şâirliğe oldu. Korkuyorum: Arûz'u küstüreceğiz!

Edebî cereyanlar ne âlemde? Manzum, mensur güzel eser çıkıyor mu? Buna dair de malûmat isterim. Bâki kemâl-i iştiyak ile gözlerini öperim, iki gözüm evlâdım Mahir Bey. Biraderlerine de selâmımı söyleyiver. Sıyânet-i Mevlâ'ya emanet ol evlâdım.

20 Safer 346 (18 Ağustos 343), Perşembe (1927)
Mehmed Âkif

11

İki Gözüm, Evlâdım, Mâhir'im,

Ne zamandır ki sana mektup yazmıyorum! Beni affedeceğini şundan bileyim ki, cevabını geciktirme. Sevdiklerimi ara sıra yoklamak için terceme işine fasıla vermek lazım geliyor; bu ise, benim hesabıma hiç de uygun gelmiyor. Sonra elim büsbütün soğuyacak; şimdiki kadar bile yazamayacağım.

İnsan ayıpladığı musibete uğruyor: Sen o devri bilmezsin, Abdülhamid zamanında şâirler vardı, cülus, vilâdet günleriyle, Muharrem ayları meydana çıkarlardı. Kasidelerini, târihlerini söyledikten sonra susar; otururlardı. Ben de şu bir senedir, dört tebriknâmeden başka bir şey yazmadım, ki ikisini gördün; diğer ikisini de gelecek sefer istinsah eder, yollarım. Arasını bırakmak ne fena oluyor! Bir kıt'ayı nazmedinceye kadar adamın göbeği çatlıyor.

Nerdesin, ne âlemdesin? Hangi mektepte muallimsin? Kardeşlerin nasıl? Fahir çalışmakta devam ediyor ya? Fuad Şemsi'yi gördüğün oluyor mu? Yine eski evde mi oturuyorsunuz? Hayri Bey'e, Ferid Bey'e, Ali Rıza Efendi Hoca'ya rast geliyor musunuz? Daha teehhül etmedin mi? Sen böyle mücerred mi yaşayacaksın?

Yeni eserlerden neler var? Geçenlerde Mısır'a biri uğramıştı, Faruk Nâfîz'in hece vezninde pek güzel şiirleri çıktığını, bu çocuğun[59] o vezne şimdiye kadar verilemeyen âhengi ilk defa olarak verdiğini söylüyordu; öyle mi? Fransızcayı nasıl ettin? Kimya büsbütün bırakıldı mı? Neler okuyorsun? Kimlerle düşüp kalkıyorsun?

Bu sene kışınız müdhişti, baharınız da o nisbette latif mi? Biz üç beş gün kadar şiddetli sıcaklar gördük; şimdi nisbetle iyi. Râif Efendi, Ziya Bey neredeler? Kuzum evlâdım, ben o "Döne döne..." manzumesini kaybettim Birçok aradım, bulamadım. Ne kadar zahmetse de onu, bir de Muallim Nâcî merhumun Parni'den terceme ettiği;

Tenhâ idî hâb-gehî dilberin işte,
Gizlendiği me'vâ o güzelliklerin işte,
Mümkin mi denilmek, meh-i tâbân gibi geçtin,
.....
Ey şi'r-i terim, eşkim ile hem-cereyân ol,
Gönlümdeki nîrân-ı gama reşha-feşâni ol...

diye bir mersiye vardır. Zannederim, merhum Celâl'in *Osmanlı Edebiyatı Nûmuneleri*'nde[60] olacaktır, onu tekmil yaz da bana gönderiver, olmaz mı?

Kemâl-i iştiyak ile gözlerini öper, seni sıyânet-i Hakk'a emanet ederim evlâdım, Mâhir'im. Emin, senin ellerini, kardeşi Fahir'in gözlerini öpüyor. Allah'a ısmarladık.

Cenâb-ı Hak bu Iyd-i Adhâ'yı bütün ümmet-i İslâmiye için kutlu eylesin, âmin.

23 Mayıs 344 (1928)
Mehmed Âkif

12

İki Gözüm, Evlâdım, Mahir,

Mektubunu aldım. Melfûf olduğu tebşîr edilen manzume (bermûtâd!) Paşabahçesi'nde kalmış! Sonradan muttali olmadınsa, işte ben haber veriyorum.[61]

Evet, Fârisî Na't-ı Şerîfin bir nüshası da Hilvan'a geldi; maamâfih basılmazdan evvel de okumuştum. "Mâni'-i şefaat olmasın" diyelim, geçelim.[62]

Paşabahçesi'ne geçişin çok iyi olmuş. Latif, âsûde, sevimli bir yerdir. Fuad Şemsi ile bol bol sohbet edersiniz. Kurban bayramı için yazdığım tebrik şöyle idi:

Tanrı'nın yurdunu sarmış da yanan sinesine,
Yine bir Mahşer'i inler ki, bu gün, imânın:
Ne ayaklarda, ne başlarda, ne vicdanlarda,
«Kayd-ı dünyâ» denecek lîmesi yok, dünyânın.

Oh! Bir nûr-ı mücerred ki bulutsuz, üryân,
Gördüğüm parçası manzûme-i bî-pâyânın.
Dönüyor vecd ile bir lâhza karâr eylemeden,
Vech-i Bâkî'sine dalmış, dönüyor Rahmân'ın.

İşte bir böyle tecellî dilerim ben sana da:
Ki tamam olmak için Rabb'ine itminanın,
Sinmesin -kalbini imanla dönen duygulara
En ufak gölgesi dünya ile mâfihânın[63]

Bir de başka kıt'am var ki, onu Fuad Şemsi'den alır, bunun bir sûretini de –arzu ederse– kendisine verirsin. Dediğim kıt'ayı buraya dercedersem, Fuad'ın mektubuna sermaye kalmayacak!

Terceme *"kad semi'allahu"*[64] cüz'üne kadar geldi. Allah tevfîk verirse, iki ay sonra bitecek. Lâkin tashih sûretiyle tebyîzı var ki, o da ayrı bir mes'ele.

Bizim Ömer Rıza, *İslâm Tarihi*'nin[65] birinci cildini göndermiş, çok memnun oldum. Doğrusu muazzam bir eser. Allah öteki ciltlerinin itmamını da nasip etsin. Her hâlde okumalısın. Servet'in tebdîl-i meslek ıztırârında kalmasına canım sıkıldı. Maamâfih dediğin gibi hangisi hayırlı ise Allah ona muvaffak buyursun.

Emin düşe kalka gidiyor. Avâmın konuştuğu dili çoktan öğrendi. Lisan-ı fasîhi öğrenmesine, bilmem, ömr-i tabiî kâfi gelecek mi? Fahir, mâşâallah ilerliyor değil mi?

Senin, Fransızcayı başlayıp başlayıp bırakışın, bırakıp bırakıp başlayışın pek hoşuma gitmedi.

"Boşanma iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salıvermektir."[66]

Ferid Bey'i, Hayri Bey'i, Rıza Efendi Hoca'yı, daha diğer dostlarımızı görürsen selâmlarımı, iştiyaklarımı bildirirsin. Senin de, kardeşlerinin de gözlerinizi öperim. Emin cümlenize arz-ı hürmet eder. Hakk'ın birliğine emanet ol, iki gözüm evlâdım, Mâhir'im.

17 Muharrem 1347 (5 Temmuz 344), Perşembe (1928)
Mehmed Âkif

13

Evlâdım, İki Gözüm, Mahir Bey,

Mektubunu aldım. İstediğim şiirleri de göndermişsin, teşekkürler ederim. Benim terceme Ve'd-Duhâ Sûresi'ne geldi, yâni bitti. Şimdi bir ay kadar fasıla vereceğim, sonra tebyize başlayacağım. Tabiî o esnada hayli tadilat icap edecektir. Bakalım Cenâb-ı Hak ne gösterecek?

"Kurban Bayramı" manzumesinde bir yer anlaşılmamış: Demek istiyordum ki, "Nasıl hacılar Kâbe'yi üzerlerinde kayd-ı dünyâ denebilecek hiçbir metâ-ı fânî olmaz bir hâlde tavaf ediyorlarsa, senin kalbini iman ile tavaf eden hissiyatın üzerinde de bu dünya ile mâfîhânın hiçbir gölgesi, hiçbir bulaşığı bulunmasın; hattâ bu gölgenin kendi bulunmak şöyle dursun, kokusu bile sinmesin. Hislerin livechillah olsun. İtminanın o zaman kemâlini bulur."

Şule mecmûasını aldım. Onun için de başkaca teşekkür ederim. Evet tanıdıklarım da var, tanımadıklarım da. Allah cümlesine tevfik versin, büyük büyük eserler meydana koymaya muvaffak olsunlar. Kıt'alar nazmetmek, uzun boylu mevzular kaleme almak hep tercemenin elden çıkmasına, yerini bulmasına mütevakkıf. Cenâb-ı Hak muvaffak buyurursa o zaman çalışır, bir şeyler yaparız.

Evet, hece vezninin âhengi yavaş yavaş bulunuyor. Bir zaman sonra, kulaklar onu da aruz evzânı gibi kemâl-i telezzüzle dinleyecekler. Şebâb, eski her şeye olduğu gibi, aruza da veda etti. Sayısı aşerât hanesini doldurmaktan hayli uzak bulunan biz kudemâ, enfas-ı mâdûdemizi hatmeylediğimiz gibi, efâ'il ü tefâ'il de artık târihe karışacak. Ne yapalım, Allah millete başka keder vermesin. Ancak ben isterdim ki, hece vezni bir taraftan işlenmekle beraber, Nafiz gibi kabiliyetli gençler aruzu da ihmal etmeseydiler.[67] Zira, zavallı aruz eslâfın bıraktığı yerden bugün merhalelerce ileri bulunduğu gibi daha çok ileri gidecekti. Ne yapalım, ömürceğizi bu kadarmış. Maamâfih, aruz beni bırakmadıkça, ben kat'iyyen kendisini bırakacaklardan değilim; bu da malûm-ı şerîfiniz olsun!

Fuad Şemsi henüz arîza-i cevâbiyyesini takdim etmedi. Kendisine söyle: Öteden beri kaygı zügürtlüğüyle, his yoksulluğuyle itham edilen biz Mısırlılar, merâsimle, teşrifat hususunda pek hassas şeylerizdir! Bu mes'elede en ufak hatayı yüzlerce niyaza mukabil affedebiliriz. Binâenaleyh, bir an evvel isticlâb-ı teveccühâtımıza ibtidâr eylesin!

Hafız Yusuf ne âlemde? Alış veriş yolunda mı?[68] Bana pişirdiği nefis kahvelerden sana da ikram ediyor mu? Tebriknâmeyi beğendiğini söylüyorsun. Bunlar, yaşlı bir pehlivanın idmansız güleşe[69] çıkması gibidir. İdman edersek, bundan bir gömlek daha iyicelerini söyleriz. Bir manzume daha yazdım. Sûretini gönderiyorum. Bakalım nasıl bulacaksın? Beğendiğin satırları olursa bildir; beğenmediklerini de söylemekten kat'iyyen çekinme, olmaz mı? Bu "Mevlid" manzumesi ötekiler gibi hususî olmadı, müstakil bir şey oldu. Maamâfih iyi mi oldu, fena mı oldu, henüz bir fikrim yok.

Faruk Nafiz kâhil olduysa, bizler ne olduk bilmem! Gerçek, *Safahât*'ın birincisi basılıyordu; nasıl oldu? Şunu Fuad Şemsi'den öğren de, kaç forma basılmış, bana haber ver. Çünkü Eşref bana hiç mektup yazmıyor, benim de elim değmiyor. Birbirimizin haberini başkalarından alıyoruz, iyi değil mi?

Hayri Bey'i görürsen gözlerinden öptüğümü söylersin. Ferid Bey'in keza. Emin ellerinizden öper, kardeşi Fahir'in birlikte gözlerini öperiz. Mektup yazdığın zaman Servet'e benden de selâm yaz, olmaz mı evlâdım? Refikam, valide ve hemşire hanımlara selâm ediyor.

Birazdan Nil kenarına ineceğiz, mehtâbda oradan döneceğiz. Bu haftalarda feyezan hâlinde bulunan mübarek Nil, bizim Boğaziçi denizini andırır. Ben aylar var ki, Nil'e inmedim. Aramızda ancak bir buçuk saat kadar mesafe varsa da, nedendir bilmiyorum, inzivayı pek sever oldum. Kemâl-i iştiyak ile gözlerini öperim evlâdım, Mâhir'im. Mektuplarını geciktirme e mi?

15 Rebîülevvel 1347, Perşembe (1 Eylül 1928)
Mehmed Âkif

14

Evlâdım, İki Gözüm Mahir Bey,

Mektubuna çok sevindim. Var ol, Rabb'im seni her iki dünyada azîz etsin. Hem kardeşlerine, hem diğer âşinâlara dair malûmat vermişsin. Buna da başkaca memnun oldum. Ben de sana yükte ağır, bahâda hafif bir hediye gönderiyorum. Kabul edersen pek hoşuma gider.[70]

el-Câmiatü'l-Mısriyye'de (Mısır Dârülfünûnunda) Türkçe de okunurmuş. Bunu, Fârisî ile beraber olmak üzere tedrîs eden Abdülvehhâb Azzâm Bey'le üç dört aydan beri muarefe peyda ettik. Adamcağız Türkçe dersini bana vermek istedi. Ben de "pekâlâ" dedim. Bunun üzerine Câmia'ca mes'ele iki ay kadar uzatıldıktan sonra, iki hafta evvel "Derslere başlayabilirsin" dediler. Şimdilik gidip geliyorum. Dersim, Edebiyat kısmının üçüncü dördüncü senelerine münhasırdır. Haftada dört saat, yâni her sınıf iki ders alıyor. Dördüncü sene talebesi geçen yıl Azzâm Bey'den biraz okumuşlar. Üçüncü sene talebesi benden başladılar. Camia talebesine Arapça ders takriri bidayette beni düşündürdü. Lâkin "*el-hayâü yemnaü'r-rızk*" düstûruna tevfîk-ı hareket etmek[71], bakkala, kasaba rezîl olmaktansa Dârülfünûn efendilerinin garip-nüvazlıklarına dehalet eylemek daha mâkul göründü. Bakalım Mevlâ ne gösterecek?

Hatırımda iken söyleyeyim: Talebenin elinde kitap yok. Benden kitap istiyorlar, "Siz bize yerini, ismini bildirin; biz İstanbul'dan getirtiriz" diyorlar. İstanbul'daki âsârın Türk çocukları için yazılmış olduğunu söyledim. Onlar da, ibtidâî çocukları için yazılmış kitapların, şimdilik kendilerine kâfi geleceğini; yazın, benim sûret-i mahsûsada Mısırlılar için bir eser yazmamı söylediler. Arapça kendi lisanları olmasına, Fârisî'yi de okumakta bulunmalarına nazaran, Türkçenin bunlar için güçlüğü yalnız Türkçe ke-

limâta inhisar ediyor. Kuzum evlâdım, sen, kavâid-i lisan için ayrı, kıraat için de ayrı mı olur, yoksa ikisi bir arada mı olur, mevcud kitaplar içinden birini intihâb et de, sür'at-i mümküne ile gönder. İki sınıfın mevcudu ancak yirmi efendiye baliğ olduğu için o kadar nüsha kifayet eder. Sen kitabı intihâb edersin; Eşref Edib ya veresiye yahud peşin olarak alır gönderir. Yalnız, o biraz ihmalcidir. Sen kendisini dâima harekete getirmelisin. Kitaplar buraya gelir gelmez, bedeli takdim edileceğinden emîn olabilirsiniz! Biz Mısırlılarca para mes'elesi, en ehemmiyetsiz mesaildendir malûm a!

Fuad Şemsi, kendisine de söylediğim gibi sahre-i sammâ kesilmiş! Ne yazsam tınmıyor. Kızayım diyorum, elimden gelmiyor. Ne diyelim, Allah insaf versin. Enişte Efendi Hazretlerine[72] arz-ı tazim ederim. Ziya Efendi Hoca'yı görürseniz, ona da iştiyaklarımı, selâmlarımı lütfen söylersiniz. Servet'e, Abdülmennan'a, Fahir'e çok selâm. Ferid Bey'i bu gece rüyada gördüm. İnşâallah rahatsızlığından tamamıyle sıyrılmıştır. Bir daha mülakatınızda selâmımı unutmaz söylersiniz olmaz mı?

Tercüme bitti amma tebyîzi henüz bitmedi. Bakalım o mu benden evvel bitecek, yoksa ben mi ondan evvel biteceğim!

Emin ile Tâhir ellerinizi öpüyorlar. Emin, Fahir'e birçok selâmlar gönderiyor. Geçen kış, onlarla birlikte bir resim aldırmıştık. Altına şu kıt'ayı yazdım:

Ne odunmuş babanız, olmadı bir baltaya sap!
Ona siz çekmeyiniz, sonra ateştir yolunuz.
Meşe hâlinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Pek de incelmeyiniz, sâde biraz yontulunuz.[73]

Geçen kış Eşref Edib *Safahât*'ı yeniden bastırmış; ciltli olarak bana da göndermişti. Ötesine berisine baktıktan sonra mahzun oldum, şu kıt'ayı söyledim:

«Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın»
Derdim, sana baktıkça, a bîçâre kitabım.
Kim derdi ki, sen çök de, senin arkana kalsın;
Uğrunda harâb eylediğim ömr-i harâbım?

Gülme komşuna, gelir başına! Meşhur Yahya Kemal gibi felek bizi de kıt'acı etti: Dört yılda on iki mısra! Neyse Allah beterinden esirgesin. Kemâl-i iştiyak ile gözlerini öperim iki gözüm evlâdım. Midhat Cemâl'i gördüğün yok mu?

15 Receb 1348 (17 Aralık 1929)
Mehmed Âkif

15

Evlâdım, İki Gözüm Mâhir'im,

Mektubunu fart-ı iştiyak ile bekliyordum, nihayet geldi. İnşâallah bundan böyle ara sıra hasbihâl ederiz. Fuad'ın defterinde pek dişe dokunacak yahud seve seve oku-

nacak bir şey olmasa gerek. Zaten kısm-ı âzami vaktiyle yazılmış parçalardan ibaret. Maamâfih bastırmak istiyordum; olmadı. Bu yaz, iki üç nazm edilecek mevzûum var. Muvaffak olabilirsem, önümüzdeki kışa "Yedinci Kitap" diye, hepsini bir arada çıkaracağım. Gönlüm harap, zihnim perişan, elim işe varmıyor. Son senelerde haylice okudum; lâkin okuduklarımdan bir istifade ettim mi, bilemem.

Kardeşlerin hakkında malûmat verişinden memnun oldum. Enişteye arz-ı hürmet ederim. Hoca Ziya Bey hakkında, kendisinden malûmat alır, bana da yazarsan, çok büyük lütfetmiş olursun.

Hafız Yusuf Paşabahçesi'ni bıraktı; Kınalı'ya irtihâl etti öyle mi? Kuyumculuğu berdevam mı? İnşâallah maişet hususunda pek muztar değildir. Hoca Hayret[74] hakkında, ondan haylice malûmat edinebilirsin sanırım. Bir zamanlar, ona mülâzemet ederdi; hattâ rahmetlinin vadisinde mazmunlu, nükteli şiirler söylerdi. (Ve şi'rî Şi'râ) nüktesi için burada büyük bir edîbe sordum: "Şi'râ, Süreyya gibi âlemler dâima harf-i tarifle kullanılır. Binâenaleyh, böyle bir nükteye lisânın müsâadesi yoktur. (Ve şi'rî, eş-Şi'râ) denmek lazım" mütalâasında bulundu.

Paris'de vefat eden Hoca Kadri Efendi merhum, Hayret'in pek takdir ettiği efâdıldan idi.[75] Abdülhamid zamanında Mısır'a gelerek *Kanûn-ı Esâsî* gazetesini çıkaran, Mısır'dan da Paris'e giden bu zât, neşriyatından dolayı gıyabî îdam cezasına mahkûm edilmişti. Hayret merhum diyordu ki: "Param olsa, Bulgaristan'a kadar gider, Kadri Hoca'ya Cerîr'in[76] şu beytini telgrafla çekerdim:

Zeame'l-Ferezdaku en seyaktülü Merba'an
Ebşir bitûli selâmetin yâ Merba'u

Ferezdak[77] malûm, Cerîr'in rakîbi idi. Merba' ise Cerîr'in râviyesi, yânî eş'ârının canlı bir defteri idi. Ferezdak için savrulmuş nâmütenâhî şetâim-i galîzayı okuyup gezen Merba', tabiîdir ki, söverken şâirin hoşuna gidemezdi. Onun için "Öldürürüm, tepelerim" gibi tehdidlerde bulunmuş olacak ki, Cerîr de: "Ferezdak Merba'ı öldüreceği vehminde bulunmuş. Ey Merba', demek ki sağ salim pek çok zamanlar yaşayacaksın, tebşîr ederim" mealindeki sâlifü'z-zikr beyti[78] söylemiş. Ferezdak'ın gayet cebîn bir adam olduğunu da unutmamalı.

İlân-ı hürriyeti müteakip, *Beyânü'l-Hak* ismiyle ulemâ tarafından bir mecmûa-i dîniyye çıkarılmaya başlamıştı. Hayret Hoca, ona bir makale göndermiş. Merhumun sinnine, şöhretine hürmeten makaleyi başa geçirmek istemişler; lâkin Abdülhamîd'e hücum mahiyetindeki bir yazı ile işe başlamak tuhaf göründüğü için ortalara doğru bir yere sokuşturmuşlar. Bunu gören Hayret: "Biz nevzâdın başına bir sarık gönderdik; onlar bilememişler de kuşak diye beline sarmışlar!" demiş. İleride aklıma gelirse, yine merhuma ait bazı şeyler yazarım. Kıymetsiz adam değildi; lâkin tevfiksiz idi. Kendisini bir şeye yaratmadı. Nasreddin Hoca'nın merkebi gibi önüne geleni ısırdı; arkasına geleni tepti. Pek çok adamları incitti.[79] Huysuz mahluklardan idi, Allah rahmet eylesin.

Fuad Şemsi'ye çok selâm, Enişteniz, biraderlere kezâlik. Teyzeniz, hamd olsun iyicedir. Hassaten selâmlar, dualar ediyor. Hocazâde Cevdet Efendi'ye ihtiramlarımı lütfen tebliğ edersiniz. Kemâl-i iştiyak ile gözlerini öperim.

Evlâdım Mâhir'im. Gerçek, Ali Rıza Efendi ceddimizi gördüğün yok mu? Kurban bayramınızı şimdiden tebrîk ederim.

3 Zilhicce 1350-9 Nisan 1932
Amcan, Mehmed Âkif

IV. ŞERİF MUHİDDİN TARGAN'A[80]

1

İki gözüm, beyim, efendim,[81]

İltifatnâmelerinizin ikisini de aldım. İnâyâtınıza karşı arz-ı şükran için lisan bulamıyorum. Mevki-i bülendinize şayan olabilecek sözü dünyada ancak siz bulabilirsiniz.

Gariptir ki, tevâlî eden lütuflarınız, yıllardan beri devam eden tehassürümü tadil edecek yerde büsbütün teşdîd etti. Sizleri görmek, huzurunuzda geçen mes'ut âlemleri tekrar yaşamak iştiyakı mukavemet olunamaz dereceyi buldu. Hakikat,

Ve ehrahu mâ yekûnu'ş-şevku yevmen
İzâ deneti'l-hiyâmu mine'l-hiyâmi[82]

diyen şâir-i belîğ ruhun serâirine pek derin bir ıttıla ile muttali imiş. Mülakat ümitleri tahakkuka yaklaştıkça bu hicranzede âşinânızın ârâmı tükeniyor. Aradaki mesafâtı bir an içinde tayyedivermek hayalâtına dalıyorum. Kapınızın eşiğinden kemâl-i şevk ile kendimi içeriye attığım gün ne nûrânûr, ne feyzâ-feyz bir hayat-ı güzîne kavuşacağımı düşündükçe, kabil değil, tâlihim bana bu kadar semahat göstermez, diyeceklerim geliyor. Bereket versin ki, ravh-i ilâhîye olan itminanım derhâl bana ye'simdeki hatayı itiraf ettiriyor, ben de ümidimi tecdîd ediyorum. Garp'ın maruf san'atkârlarını da takdire mecbur eden âsâr-ı dehanızın keyfiyeti kadar kemiyetçe de zengin olmasını çok arzu ediyorum. İnşâallah, böyle nâmütenâhî sânihât-ı bedî'a ibda edersiniz. Bâki kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş. Siz ne bahtiyarsınız ki, Şark'ın asırlardan beri samt-âlûd, kasvet-âbâd kesilen sakf-ı harabı altında Garplıların taş yüreğini bile rikkate getirecek enînkâr san'atlar, san'atkâr akisler, muhalled teraneler, müebbed ilhamlar bırakıyorsunuz! Var olunuz, Şark'ı yükselten mesainiz meşkûr olsun.

Efrâd-ı güzîni içinde sizin gibi nevâdir-i fıtratı eksik olmayan bir millet için zeval yoktur. Hayat-ı ebediye ile yaşamak hakkına sahiptir. "Bülbül'ü hâtiften dinledim. Nâçiz eserim hakkında [bestekâr] Ali Rifat [Çağatay] Beyefendi'nin gösterdiği iltifattan dolayı cidden kendilerinin minnetdârıyım. Hususiyle bizim mûsikîmizde yepyeni bir beste ibda ettikleri için ahlâf, san'atlarına karşı kıyamete kadar fazl-ı te-

kaddümü muhafaza edeceklerdir. Amca Paşa Hazretleri'nin vücuda getirdikleri tanburların, viyolonsellerin savtı değilse de sîtı buraya kadar gelir. "Size garip görünecek" buyuruyorsunuz amma hiç de istiğrâb etmedim. Çünkü Paşa Hazretleri'nin azmi önünden hiçbir müşkilin kurtulamayacağını pek iyi bilirim.

Hânedan-ı muazzamınızın necip evlâdına min-tarafillâh mevdi' olan kabiliyetler için başkalarında tecelli imkânı bulunmayacağına iman etmişlerdenim.

Velinimetim Peder Paşa Hazretleri ile Amca Paşa Hazretleri'nin ellerini, eteklerini öperim. Abdülmecid, Mehmed, Faysal Beyefendilere takdîm-i tazimat ederim.

Hayatımın intizamdan ne kadar mahrum olduğunu mektuplarımın kurşun kalemle yazılışından istidlal buyurunca pek de şâirlik edemeyeceğimi elbet tahmin buyurursunuz. Okuyamıyorum, yazamıyorum. Seneler geçiyor. Bunun için çok mükedderim. Dua ediniz, gönül ediniz ki şu perişanlıktan kurtulayım. Hâlimce bir şeyler vücuda getirebileyim.

Hakkı Bey buradadır, iyidir, daima yâd-ı cemîlinizle vakit geçiriyoruz. Cümlenize tazimleri, ihtiramları var.

Nâhid Beyefendi'ye lütfen her ikimizin hürmetlerini tebliğ buyurunuz.

Münir Bey İsviçre'de olduğu için iltifatınızı tebşîr edemedim. Ferid Bey sizi unutmak kendisi için mümkün olamayacağını en samimi tazimlerini takdim etmekte bulunduğunu söylüyor. Resme gelince Hilâl-i Ahmer'de kâlib-i umumu Doktor Hikmet Bey vasıtasıyla "Büyük Millet Meclisi Reis-i sânîsi Adnan [Adıvar] Beyefendi'ye" gönderilecektir. Adnan Bey öyle söyledi. Artık efendi onu Hikmet Bey'e bir vasıta ile gönderirsiniz, o da Adnan Bey'e yollar. Bendeniz Adnan Bey'den alırım.

21 Teşrinisani [1]338
Mehmed Âkif

2

Beyim, efendim,

Kemâl-i isti'cal ile beklediğim iltifatnâmenizi dün aldım. Cevabını postaya yetiştirmek için şimdi karalıyorum. Azminiz, kararınız şüphe yoktur ki musîbdir. Bidayette tesadüf edilecek mânialar tabiî görülmeli. İnsan bir mahalleden diğerine göç edince bile değişiklik icabı az çok rahatsız oluyor, alışıncaya kadar sıkıntı çekiyor. Bunların geçici olduğunu asla hatırdan çıkarmayarak istikbale kemâl-i itmînan ile yürümeli. Hayatta muvaffakıyetin sırrı bundan ibaret. Bendeniz kabiliyet, kudret itibariyle mutavassıt derecede birçok adamlar gördüm ki cüretleri, haybet u hirmanî karşısında cesaretleri sayesinde pek büyük mevkiler kazandılar. Siz de artık kendinizi bilmelisiniz, mahviyeti israf, tebzîr derecelerine götürmeyerek muazzam bir mevcudiyetiniz bulunduğundan haberdar olmalısınız. Ah! Sizi Garp'a doğru uçurmak is-

terken benim zavallı Şark'ımın mazhariyet-i elîmesini düşünüyorum da beynimin sarsıldığını hissediyorum. Ne olurdu, yurdun âfâkı nidayı san'atı sadâlarla karşılayacak kısmet ve kabiliyette olaydı! Piastro'nun gösterdiği vefakârlık beni çok mütehassis etti. Demek san'at bir çılgını bile yükseltiyor, derinleştiriyor. Aferin Yahudiye! Allah İslâm nasip etsin desem korkuyorum bize dönecek!

Halim Bila Efendi için yazdıklarımı tabiî okumuşsunuzdur. Tekrar görüştüm, vaadini hatırlatmak istedim. Kat'iyyen unutmadığını, müsait bir zaman gözetmekte olduğunu söyledi. İnşâallah hayırlı bir netice zuhur eder. Mahmud Paşa'nın teşebbüsatından ne zuhur ettiğini Paşa'dan soracağım. Bir iki güne kadar tahkik ettirmek mümkin [olur] ise haftaya arz ederim.

Birader beyefendi için düşünüyordum, sonra Nis'e gideceklerini Paşa'dan öğrendim. Allah selâmetler, afiyetler versin. *"Ve 'asâ en tekrehû şey'en ve huve hayrun leküm... Vallâhu ya'lemu ve entüm lâ-ya'lemûn."*[83]

Profesör Viller'in şu aralık İstanbul'a gelip sizi bulması çok isabet olmuş. Siz her nedense hâlâ teşcî'e muhtaç görünüyorsunuz. Kendini bilmez evliyâullah varmış... Galiba onlardansınız. Siz artık âsâr-ı san'atınızı yalnız bir zata beğendirmek ihtiyacındasınız ki o da Şerif Muhiddin Bey'dir. Cenâb-ı Hak afiyetler, saadetler, selâmetler versin. Aramıza dünyalar kadar bu'd girmesini hiç istemezdim. Lâkin artık birçok hodgâmlıklara veda etmek lazım. Siz hakkınız olan hayatı, refahı, mevkii istihlâs edin; biz sizi eski dünyada da olsanız gelir buluruz, yeni dünyada da.

Vakıa şöyle böyle söylenip duruyorum amma İstanbul'a dönüp sizi yola çıkmış bulmak bana pek ağır gelecek. Beni maskat-ı re'sime bağlayan rabıtaların en asîli, en şerîfi şüphe yok ki sizsiniz. Sizi tanımış olmaktan duyduğum saadeti meğer âhir vaktimde felek burnumdan getirecek imiş! Ne yapayım? Kaderin cilveleri önünde boyun kesmekten başka bir hareket kabil değil. Bendenizin ne zaman dönebileceğim malûm değil. Bununla beraber sizi teşyî edebilirim ümidindeyim. Yok yok, Cenâb-ı Hak hayırlısı hangi cihet ise onu göstersin. Demin arz ettiğim gibi artık hodgâmlık hislerini susturmak zaruretindeyiz.

Peder Paşa Hazretleri'nin mübarek ellerini öperim. Teveccühât-ı sâmiyelerinin bekası aksâ-yı âmâlimdir. Kendilerine hiçbir hizmetle bulunamamak beni cidden sıkıyor. Amca Paşa Hazretleri'ne arz-ı tazimat ederim. Birader beyefendiye mektup yazarsanız ellerinden öptüğümü, selâmetlerinin, saadetlerinin duacısı olduğumu lütfen tebliğ buyurursunuz. Mehmet beyefendiye, Faysal beyefendiye, Nahit beyefendiye takdîm-i tahiyyat ederim. Tilmizlerinizin her ikisine selâm.

Şayet bendeniz oraya gelmezden evvel yola çıkarsanız lütfen iki satırlık bir iltifatnâmenizle kulunuzu haberdar buyurun ki merakta kalmayayım. Allah tevfikler, saadetler, refahiyetler, afiyetler, ömürler nasip etsin iki gözüm, beyim, efendim.

Fî 25 Mart 340, Salı
Mehmed Âkif

3
Beyim, efendim,

Zeylen takdim ettiğim arizama karşı inayet buyurulan 22 Mart [1]340 tarihli iltifatnâme-i kerîmânelerini okuduğum zaman fart-ı teessürümden saatlerce ağladım. Demek, artık aramıza koca bir Bahr-i Muhit girecek. Demek, artık ben istediğim zaman gelip sizin o lâhutî sânihâtınızı dinleyemeyeceğim. Demek benim Şark'ımın âfâkı hâlâ bir nida-yı san'ata cevap verecek kabiliyette değil.

Ben de baykuş çığlığı gibi yeknesak, hevl-âver sözlerimle sizi iz'âc edip duruyorum. Siz bunların hiçbirinden müteessir olmayınız, azminize fütur gelmesin. Beşer değil miyim, hodgâmlıktan yakamı kurtaramıyorum. Yoksa kararınız, mülâhazanız mahz-ı isabettir. Allah iyilikler versin. Sizin ilâhî teraneleriniz şu mavi kubbenin altında inleyip durdukça benim için, benim ruh-ı vicdanım için onları duymamak imkânı yoktur.

İnşâallah yolculuk gayet hoş geçer. İnşaatları bidayette..... [iki kelime okunamadı] hesaba aldığımız müşkilât çarçabuk zail olur. İnşâallah huzur-ı deha ve san'atınızda kemâl-i hayretle, fart-ı tazim ve hürmetle eğilen başlar milyonlara sığmayacak kemiyeti bulur. İnşâallah karihanıza alabildiğine inbisat gelir de birbirinden güzel, birbirinden vecdâver olmak şartıyla ciltler dolusu, muhalledât-ı san'at vücuda getirirsiniz. İnşâallah aile-i celilenize arz etmek istediğiniz muavenet ve hizmeti vicdanınızı, zevkinizi tatmin edebilecek sûrette ibraza muvaffak olursunuz. Cenâb-ı Hak vücud-ı muhteremenize afiyetler ihsan buyursun. Bendeniz istikbalinizden son derecede emin ve mutmainim.

Kulunuz tahkik ettirmiştim: Zannınız veçhile Mahmud Muhtar Paşa'nın saha-i faaliyeti o kadar vâsi değilmiş. Ömer Bey de mektubu dayısına vermemiş. Niçin vermediğini pek bilemiyorum. Yalnız evvelce Şerif Abdülmecid Beyefendi tarafından kendisine bir müddet beklemek lüzumu bildirilmiş imiş. Öyle bir şey kulağıma çalındı. Yalnız hâlâ mektubun mürselün ileyhine verilmediğini biliyorum. Hattâ yeni geldiğim zaman bilhassa gitmiş Ömer Bey'i görmüştüm ki bunu zannederim size yazmıştım. Birader beyefendiye yazacağım ve icap edenlere bu taraflara gelmeleri[nin] neye mütevakkıf olduğunu soracağım.

Bu mektubunuzu alır almaz koşup gelmek için kalbimde büyük bir heyecan duydum. Lâkin muhâl kadar kavi müşkilâtı iktiham etmek lazımdı. Aczimi bağrıma basarak oturmak, akıbete intizarda bulunmak ızdırarını duydum. Evvelce de arz ettiğim veçhile bu günlerde teşrif buyurulursa iki satır bir mektupla bendenizi haberdar buyurunuz.

Peder Paşa Hazretleri'nin, Amca Paşa Hazretleri'nin mübarek ellerinden öperim. Mehmet Beyefendi'ye, Faysal Beyefendi'ye, Nahit Beyefendi'ye arz-ı tazimat ederim.

Âsım bitti. Artık onu arkanızdan gönderirim. Sıyânet-i Huda'ya emanet olunuz iki gözüm, beyim efendim.

1 Nisan 340. Salı
Mehmet Âkif

V. KUŞÇUBAŞI EŞREF SENCER'E[84]

1

Kardeşim, iki gözüm, Eşref'im,

Bana senden haber veren mektubunu kemâl-i sürûr ile aldım. Birkaç sene evvel, Şerif Paşa ile birlikte Hilvan'a gelen, dayızâden Abdurrahman Bey, zaten senin Girit'te bulunduğunu sualim üzerine söylemişti. Kendisiyle pek uzun boylu görüşemediğim, hususiyle yalnız kalmadığımız için tabiî etraflıca malûmat alamamıştım. Hamd olsun şimdi size dair lazım gelen şeyleri öğrenmiş bulunuyorum.

Devâm-ı afiyetinizden, Feridun'un istikametinden, hususiyle yedi yaşında bir de hemşiresi yetiştiğinden, validelerinin sıhhatinden ayrı ayrı memnun oldum. Cenâb-ı Hak cümlenizi sıhhatte daim buyursun.

Şahsi emlakinize vaz'ını tabiî gördüğüm haczin, refikanız hanımefendiye ait emvale de teşmil edileceğini oturduğum yerden tahmin etmiştim. Maalesef yanılmamışım! Maamâfih bu gibi hadiselerin ne sizi ne de her manasıyla asil olan refika-i hayatınızı sarsamayacağından da emin bulunuyordum. Malî hasaratın telafisi her zaman için kabildir; elverir ki insanın şerefi öyle bir hasara uğramasın.

Alman kumpanyasına icar edilen çiftliğin getirdiği para şimdilik çok bir şey değilse de, iktisada riayet şartıyla yeter gider. İnşâallah diğer davalar da bir an evvel neticelenir de o zaman daha rahat geçinirsiniz.

Feridun hakkında verdiğiniz malûmat benim için pek kıymetlidir. Allah, cümle ümmet-i Muhammed'in evlâdını da, bizimkileri de insanlıktan ayırmasın. Kızımızın adı nedir? Mümkün olsa da Feridun ile hemşiresinin resimlerini gönderseniz çok hoş olur. İnşâallah ben de size Emin ile kardeşi Tahir'in resimlerini aldırır, yollarım. Tahir, biz Hail'de iken dünyaya gelmişti. Şimdi on dört, on beş yaşlarında! Zaman ne süratle ilerliyor değil mi? Üç kızımın üçü de müteehhil. İkisi İstanbul'da birisi Milas'ta. Şimdilik iyiler. Biri erkek, mütebakisi kız olmak üzere beş torunum var. Biz Mısır'da iki çocuk, bir de anneleri olmak üzere dört kişiyiz. Hamd olsun geçinip gidiyoruz. Emin Arapçayı bir fellah gibi söylüyor. Tahir de fena değil. Mekteplerine gidiyorlar. Şimdilik hâllerinden memnunum.

Mısır'da ikamet tabiî daha iyi olur. Ancak memleket çok pahalıdır. Üç yüz elli lira ile o kadar ferah geçinmek kabil olamaz. Evet, bundan daha az bir para ile de yaşamak mümkündür. Lâkin yiyecekte, içecekte, giyecekte, oturacak evde, gidecek yerde, hulâsa her şeyde iktisadın son derecesini düşünmek insanı çok sıkıyor. Size ayda kırk, kırk olmazsa otuz beş İngiliz lirası mutlaka lazımdır. İnşâallah yakında işleriniz yoluna girer de bakıyye-i ömrümüzü beraberce geçirir gideriz. Adres pek âlâdır. Vakıa ben sarayda oturmuyorum, ayrı bir ev tuttum, amma postacılar artık beni öğrendikleri için sarayı yazsanız derhâl getirirler. Emin ile Tahir ellerinizden öpüyor-

lar. Ben de kemâl-i iştiyak ile gözlerinizi öperek cümlenizi Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine emanet ederim, iki gözüm kardeşim Eşref'im.

18 Ağustos 346 (1930) Pazartesi
Kardeşin, Mehmed Âkif

2

Kardeşim, iki gözüm, Eşref'im, Efendim,

"Şu ezansız diyarda biraz daha çilemi doldurayım!" diyorsun. Hakikat ruhumuzun gıdası olan o lâhutî sesi duymadıktan sonra, biz fıtrattaki insanlar için yaşamanın hiç tatlı bir tarafı kalmıyor. İnşâallah bu çile de hayırlı bir sûrette dolar da, bir zaman geçirdiğimiz neşeli günleri yeniden ihyaya muvaffak oluruz. Allah'ın lütfu büyüktür.

Çiftlik hakkındaki haberden müteessir oldum. Maamâfih bu gibi hasaratın her zaman için telafisi kabildir. Elverir ki Cenâb-ı Hak sizleri sıhhatten, afiyetten ayırmasın.

Cûyâb Hanımı Allah ebeveynine bağışlasın. Merhume valideniz hâk-i mağfirette yattıkça, ismiyle kendisini her an yâd ettiren hafîdesi kelimenin bütün manasıyla mes'ut olsun, âmin.

Milas'taki kızım, üçüncü kızımdır. Zevci Baytar Yüzbaşılarından Ahmed Ali isminde bir gençtir. Karı koca birbirlerinden pek memnunlar. Damadımın siyret ve sülûku da beni memnun ediyor. Erkek yapılı, erkek tabiatlı bir adam. Fatma Ferda isminde bir de kızları var. Güzel güzel geçinmedeler. Hamd olsun o cihetten bahtiyarım. Büyük kızımın kocası kalemiyle geçinir. Adı Ömer Rıza'dır. Belki bu isme âşinâ çıkarsınız. İkinci damadım ise Ford müessesesinde oldukça mühim bir vazife sahibidir. Allah'a şükür, şimdiki hâlde kızlarımın üçü de mes'utturlar. İnşâallah bütün Ümmet-i Muhammed'in kızlarıyla birlikte onlar da, ömürlerinin sonuna kadar saadetlerini muhafaza ederler.

Hakikat Eşrefciğim, neydi o çektiklerimiz? Atlasak ayıp, koşsak tulumbacılık, güreşsek cinayet sayılırdı... Şimdi bu "cinayet"leri irtikab edenler alkışlarla gazetelerin birinci sahifelerine geçiyorlar. İsimleri dillerde, resimleri ellerde geziyor. Hiç unutmam: Kıymetsiz bir şiirimi nasılsa takdir eden bir Beye: "Ah Efendim... Onun daha ne marifetleri vardır bilseniz!... Soyunur da panayırlarda, düğünlerde güreş eder." demesinler mi? Huda bilir az kaldı yüreğime iniyordu. "Kıleftecidir..." deselerdi ancak o kadar sıkılırdım. Şu satırları yazarken bilmem hangi Reis'in, size: "Lâkin Bey, beygir gibi tulumbacıydın, biliyor musunuz?" dediği hatırıma geldi.

Ne inkılâbdır ki, şimdi vaktiyle güreştiklerimi, atladıklarımı, yüzdüklerimi, kürek çektiklerimi prenslere, prenseslere kemâl-i mübâhât ile hikâye ediyorum, onlar da kemâl-i hürmet dinliyorlar!

Emin, idmancı oldu. Kuvvetinin zararı yok, vücudu biçimli, güzel yüzüyor, iyi bisiklete biniyor, atlaması, güreşmesi yolunda. Küçüğünün[85] spora çokluk hevesi

yok. İnşâallah ilk fırsatta aldıracağımız resmi takdim ederiz. Hayli zamandır görmediğiniz kardeşinizi epeyce ihtiyarlamış bulacaksınız. Maamâfih sıhhatim yolunda. İhtiyarlık, vücut sağlam olduktan sonra büyük bir keder değil!...

Mümtaz Bey yine İzmit'te olacak sanırım. Yenibahçeli Şükrü'den haber aldığınız var mı? Ahmed Bey'le Mekki Bey[86] nerededirler? Mekki Bey bir aralık Üsküdar'da idi. Tabiî bu söylediğim beş, altı sene evveline ait. Çünkü bu müddet zarfında benim bir daha İstanbul'a gittiğim olmadı. İnşâallah mektubumu aldığınız vakit, Cûyâb Hanım ile valideleri gelmiş bulunacaklardır. Mini mini kızımızın gözlerini öperim. Hanımefendiye Cenâb-ı Hak'tan uzun ömürler, afiyetler, saadetler temenni ederim. Biraderzâdeleriniz mübarek ellerinizi öpüyorlar. Ben de kemâl-i iştiyak ile gözlerini öperek seni ve aileni Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine emanet ederim, kardeşim, iki gözüm, Eşref'im.

3 Cemaziyelevvel 1349 (25 Eylül 1930)
Kardeşin, Mehmed Âkif

Şerif Muhiddin Bey'in altı yıldır New-York'ta olduğundan haberiniz var mı? Mektuplaşıyoruz. Selâm yazayım mı?

3

Kardeşim, iki gözüm, Eşref'im,

Sevgili mektuplarını cevapsız bıraktığım için senden utanıyorum. Burada tafsili hem beni, hem seni yoracak bir yığın hadisatın tevalisi dolayısıyla aylarca elime kalem alamaz oldum. Yoksa hiçbir zaman seni unutmadım ve unutmamın imkânı da yoktur.

Vehib Paşa Hilvan'a gelmiş, Abdülmecid Efendi'nin küçük biraderi merhum şehzade Seyfeddin Efendi'nin oğlu Şevket Efendi'ye misafir olmuş. Evvela bir eczacı, sonra bilmem kim vasıtasıyla bizim eve haber yollamış. Mutlak beni görmesi lazım geldiğini bildirmiş.

Eşrefciğim, biliyorsun ki: Bütün dünyada saltanat hanedanı imparatorluklar, krallıklar, prenslikler aleyhine müdhiş bir cereyan var. Bunların hepsini kürre-i arzdan silip süpürmek istiyorlar. Evet bu böyle. Lâkin Allahçasını söylemek lazımsa, o şehzadeler, o prensler, o çarlar, o bilmem neler de kendi aleyhlerindeki bu isyanı, bu cereyanı, bu hurucu bütün âleme karşı haklı göstermek için hatıra hayale gelmedik maskaralıkları irtikab ediyorlar! Şevket Efendi denilen mekruh genç burada yapmadığını koymadı. Haklı haksız uğradıkları hareketin farkında bile değil! Ben bu adamın evine ne diye gidebilirim? Vehib Paşa serserisi, anlaşılan o budala, o sefil şehzadenin riyaseti altında bir heyet vücuda getirmek, din perdesiyle örtülmüş bir dolap çevirmek istiyor! Anlaşılan herifler seni, beni kendileri gibi sanıyorlar. Öyle ya, "Kişiyi nasıl bilirsin? Kendim gibi!"

Sen bu mes'eleden dolayı üzülmüşsün. Hiç üzülme kardeşim. Ben seni yeni mi öğreneceğim? Evvelki mektubunda bir kömür madeninden bahsetmiştin, o ne oldu? Abdurrahman Bey'le görüştüm, Feridun hakkında verdiği malûmat koltuklarımı kabarttı. Yaşasın Feridun! İnşâallah bu istikamet, bu şeref mesleğinde ölünceye kadar sebat eder de Müslüman gençlerine bir nûmune-i imtisal olur. Cenâb-ı Hak, onu sana, seni de ona bağışlasın, âmin. Cûyâb ile valideleri henüz gelemediler mi? Merhumlar hakkında verdiğin malûmat beni çok mütehassis etti. Reşid ile Edhem'in hâllerine de teessüf ettim. Üç günlük hayat böyle ayda otuz renge girmek zahmetine değer mi? Kendileriyle kat'-ı münasebet etmeniz pek iyi olmuş. Zaten onların hilaf-ı vicdan hiçbir hareketlerine iştirak sizin için kabil olamayacağına ben imanım kadar emin idim. Aradaki zahiri alâkanın bertaraf olması da *"nûrun alâ nur"* olmuş. Eşrefciğim, son aylarda biraz borçlandım. Bana beş on lira gönderebilirsen çok makbule geçer. Maamâfih hazır paran yoksa kat'iyyen istemem. Benim için ötekinden berikinden istikraza kalkışırsan vallahi'l-azîm muazzeb olurum. Emin ile Tahir ellerinden öpüyorlar. Valideleri arz-ı hürmet ediyor. Cümlemiz, refikanız hanımefendiye tazimler takdim ederiz. Kemâl-i iştiyak ile gözlerini öperek ailen ile beraber cümlenizi sıyânet-i Hakk'a emanet ederim kardeşim Eşref'im.

20 Nisan 1931, Pazartesi
Kardeşin, Mehmed Âkif

4

Bihî
Kardeşim, iki gözüm, Eşref'im[87],

Mektupların muntazam sûrette geliyor; bundan dolayı sana ne kadar teşekkür etsem azdır. Cenâb-ı Hak seni de, çoluğunu çocuğunu da afiyetten, saadetten ayırmasın.

Hakikat, o hikâye ettiğin dangul dungul adamcağız pek doğru söylüyor: Çok maskara şeylermişiz. Utanmaz yüzümüzü örten incecik riya perdesi imiş. O sıyrılır sıyrılmaz öyle bir sefil çehreyle ortaya çıktık ki bundan dünya iğrendi! Teceddüd nâmıyla, inkılâp nâmıyla her türlü ifrâtı bîpervâ kabûl eden Ankara yârânın[d]a ebediyyen afv edemeyeceğim bir şey varsa o da şudur: Bizim bu yüzler karası bahtımızı meydana çıkarmayacaklardı; insanlıktan bu kadar bînasip olduğumuzu dünyaya fâş etmeyeceklerdi. Bizi böyle bir imtihan-ı aleniye çekip de bundan beterini yüzümüze tükürtmeyeceklerdi. Ne yapalım? Kader böyle imiş demekten başka halli çaresi yok.

Garplılar o nâmütenâhî kuvvâ-yı maddiyyelerine rağmen "Sükût-ı ahlâka çare bulamazsak mahvımız muhakkaktır." diye feryat ediyorlar; biz Şarklılar bu zaafımızla beraber onların kaçmak, kurtulmak istedikleri uçuruma doğru doludizgin koşuyoruz! Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh. Nedir o matbuâtın hâli? Öyle resimler basılıyor, öyle hikâyeler yazılıyor ki; bunları seyredebilmek, okuyabilmek için insanda edep denilen, hayâ denilen duygudan (devletliden) zerre kadar nasip olmamak icap eder!

Meselâ bundan otuz sene evvel, kırk sene evvel efrâdânın birinden pek şenî bir rezalet sâdır olursa "İnsan bu kadar alçak olabilirmiş, insanlık bu derekelere inermiş" dedirmemek için o şenâati gazetelere yazmak şöyle dursun, ağza almaktan çekinirlerdi. Şimdiki hikâyelerin, romanların, birçoğuna mevzû teşkîl eden vak'alar hep o mâhiyette şeyler. *"Fa'tebirû yâ uli'l-ebsâr!"*[88]

Evvelleri seneler koşuyor, ben henüz ne dünya için, ne ukba için bir hayırlı iş göremedim, diye müteessir oluyordum. Hâlbuki artık yaşımın elli sekiz, elli dokuza vardığını gördükçe "Ne âlâ! Yakında tası tarağı toplayacağım" diyorum, hem de seviniyorum. Evet insan hâlin her türlü şedâidine katlanır, amma istikbalde bir ışık görmek şartiyle. Yoksa yarının daha karanlık, öbür günün ondan da berbat olacağını gün gibi görürken yaşamak pek arzu olunur bir şey değil. *Sebîlü'r-Reşâd*'ı çıkarırken, şuraya buraya koşarken oldukça müteselli idim. "Hisseme düşen vazifeyi ifa ediyorum; insan çalışmak ile mükellef, muvaffak olmakla değil" diyordum. Lâkin şimdi elim ayağım bağlı oturdukça büsbütün sinirleniyorum. "Senin *Sebîlü'r-Reşâd*'ın çıksa, her hafta şiirler yazsan, makaleler yazsan, bağırsan, çağırsan, bu cereyanların istikametini mi değiştireceksin; şiddetini mi azaltacaksın?" suali pek haklı olmakla beraber, ben bu atâleti hiç sevemiyorum, hiç hoş göremiyorum. Hikâye meşhurdur ya, karıncaya "Nereye gidiyorsun?" demişler; "Hicaz'a" demiş. "Hiç bu bacaklarla Mekke'yi bulabilir misin?" mülâhazasını ileri sürmüşler. O da "Hiç olmazsa yolunda olsun ölürüm ya!" cevabını vermiş.

Gaye uğrunda çalışmak, didinmek, nihayet ölmek. Âh ne güzel meşgale, o ne hoş eğlence, o ne mes'ut hâtime imiş! Ben onu şimdi adamakıllı hissediyorum. Acaba yine o günler gelecek mi? Yine gayemiz uğrunda canımızla başımızla çalışabilecek miyiz? Çıkmadık canda ümid var derler, değil mi kardeşim? Allah büyük. Elbette bizim de âtıl-bâtıl oturmaktan kurtulacağımız günler gelecektir.

Kardeşin, Mehmed Âkif
1 Muharrem 1350, Pazartesi (18 Mayıs 1931)

Bugün sene-i kameriyenin iptidası. İnşâallah ümmet-i Muhammed hakkında hayırlı olur.

5

Kardeşim, iki gözüm, Eşref'im,

Hele yarabbi şükür, Cüyâb Hatun bir buçuk senede gelebildi. Nasıl, bu müddet zarfında hayli büyümüş mü? Kim bilir yeni yeni neler öğrenmiştir! Cenâb-ı Hak onu ebeveynine, ebeveynini ona bağışlasın, âmin.

Benim Milas'taki en küçük kızım da iki buçuk aydır, Hilvan'a geldi. Şu günlerde İstanbul tarikiyle yine geldiği yere dönecek. Beş yaşını doldurmuş, Fatma Ferda

adlı bir de kızı var ki, şimdiye kadar görmemiştim. Hazır büyümüş bir torun bulmak çok rahat oluyormuş!

Yaz ortasında Hilvan biraz firaklı ise de, Milas'ın havası da pek dayanılır neviden olmamak hasebiyle kız hiç şikâyet etmedi. Bu mektubunuzda bizim Feridun efeden bahis yok; o şimdi nerede? Sen sıhhatçe nasılsın? İnşâallah kuvvetin, afiyetin eskisi gibidir. Ben hayli ihtiyarladımsa da, Allah'a bin şükür, sıhhatimi kaybetmedim. Ölmekten o kadar korkmuyorum, hasta olmaktan ödüm patlıyor. Evvelkisi bana tabiî, ikincisi pek gayri tabiî geliyor.

Orada nasıl vakit geçiriyorsun? Dağlarda dolaştığını yazmışsın, iyi ama, ne maksatla dolaşıyorsun? Bütün dünyayı sarsan parasızlık, ticaretsizlik tabiî oraya da aksetmiştir. Yalnız derecesi nedir? Mısır pek berbat bir hâlde. Aylıkla geçinen memurlardan başka rahat yaşar hiçbir tabaka yok. Arazi sahipleri, bu araziyi kiralayıp çalışan çiftçiler perişan. Bu sene Nil-i mübarek de henüz kabarmadı. Doğrusu onun bu tevazuu hiç hoşa gitmiyor! Hani, *"Nâmübarek kademi, Nil'i, Fırat'ı kurutur!"* diye bir mısra vardır, tam benim için söylenmiş. Dünyanın en refahlı memleketine geldim, bak ne oldu!

Aklımda iken söyleyeyim: Benim talebim imkân ile mukayyed idi, hâlâ da öyledir. Bunun için kat'iyyen üzülmene razı değilim anladın mı? Çocuklar orada ne kadar kalacaklar? Hanımefendi inşâallah afiyettelerdir. Refikam kendilerinin iltifatlarından fevkalâde memnun oldu. Devam-ı ömr ü sıhhatlerine dua ediyor. Emin ile Tahir senin ellerinden öpüyorlar. Ben de Hanımefendi'ye arz-ı hürmet ederim. Senin de gözlerini öperek cümlenizi Allah'ın sıyânetine emanet ederim kardeşim Eşref'im. Feridun efeye tabiî selâmlarımı tebliğ edersin.

25 Ağustos 347 (1931)
Kardeşin Mehmed Âkif

6.

Eşref

Mektubunu aldım, iyileşmeye yüz tuttuğuna memnun oldum. Senin işine gelince:

Bundan on beş, yirmi gün evvel tarafeyn murafaa için huzur-i mahkemeye çıkmışlar. Ancak hasım tarafın Vakıf Nâzırı bizzat gelerek henüz lazım gelen evrakı hazırlayamadığını, binâenaleyh muhakemenin te'cîlini talep ettiğini söylemiş. Bidayette hey'et-i hâkime kabul etmemek istemişse de aralarında müdâvele-i efkâr için müzâkere odasına çekildikten sonra galiba bir ay için te'cîl-i muhakeme kararını vermişler. Kemâleddin Bey kendisi rahatsızca olduğu için sana yazamadı. Ben böylece ihbâr-ı keyfiyet edeceğimi kendisine söyledim. O da, Halim Beyefendi de hastalığına çok müteessir oldular.

Bizim namussuzun yeni rezaletini işitmemiştim, Allah canını alsın! Bari müddet-i mahkûmiyeti kısa olmasaydı da mahbesten cenazesi çıksaydı! Kuzum, bana bunu yani kaç ay yahud kaç seneye mahkûm olduğunu bildir. Bir de Rıza'ya söyle: Tah-

fîf-i cezası için çare aramaya kat'iyyen tevessül etmesin. Hınzır mahbesten çıkar çıkmaz daha ağır bir cinayete kalkışır.

O tarafa gelecek olan Abdurrahman Beyefendi ile sana yüz nüsha kitap gönderiyorum. Bu mektubun vusulünden beş on gün sonra inşâallah *Gölgeler* de eline geçer.

Bizim refika Mayıs'ın on altıncı Cumartesi günü İskenderiye'den hareket edecek. Romanya postasıyla İstanbul'a geliyor. Vapur üç gecede vardığı için tabiî oraya Salı günü çıkacaktır. Lütfi Efendi Hoca'yı rıhtıma kadar gönder de kendisini vapurdan alarak Rıza'nın evine götürsün, sen rahatsız olmasaydın bizzat giderdin. Rıza'ya yazsam bu gibi işlerde ne kadar ihmalci olduğunu bilirim. Muhyiddin daima taşralarda bulunuyor. Elhâsıl Lütfi Hoca'dan münasibini göremedim. Bizim refika birinci mevki ile gelecek. Zira Romanya postalarının ikinci mevkileriyle üçüncüleri arasında nizamsızlık, nezâfetsizlik itibariyle hiç fark yok. Onun için beş on kuruş fazla vermeyi daha muvafık gördüm.

Hamdi Efendi hocamıza arz-ı hürmet ederim. Halid (Hilmi?) Bey'e, Arif Efendi'ye diğer yârân ve ihvanın cümlesine selâmımı söyle. Zihnim çok perişan olduğu için dökük saçık bu kadar yazabildim. Bâki cümlenizi sıyânet-i Hakk'a emanet ederim. Şimdilik Allah'a ısmarladık.

Rıza'nın gözlerinden öperim.

7 Mayıs 1936
Mehmed Âkif

VI. FUAD ŞEMSİ İNAN'A*

1

2 Aralık, 1924

İki Gözüm Fuad,

Mektubunu dün aldım, cevabını da bugün veriyorum: Sana söyledikleri mes'eleyi ben Velinimet'e[89] açmak taraftarı değilim. Kabul olunmayacak duaya el kaldırmak beyhude bir hareket olmaz mı? Artık haber bekleyenleri idare, senin dirayetine kalmış bir iştir.

Gece sohbetleriniz devam ediyor mu? Naim Bey ne âlemde? Ben, bir Fir'avn[90] şiiri yazıyorum. Bakalım, nasıl bulacaksın; lâkin pek zor yürüyor.

Süleyman Nazif'in benim için vaktiyle yazdığı makaleler kitap şeklinde basılmağa başlamış.[91] İlk formasını gönderdiler, okudum; "Ben ne büyük adam imişim de, bilmiyormuşum!" diyeceklerim geldi. Allah razı olsun Süleyman Nazif ten...

İhvan kardeşlerin cümlesine selâm ederim. Hakk'ın sıyânetine emanet ol, kardeşim Fuad!

2 Kânûnuevvel 1340, Salı
Mehmed Âkif

2.

3 Mart, 1925

İki Gözüm Fuad,

Bizim Emin çok haylazlık ediyormuş; müdavim bulunduğu Üsküdar Sultânîsi'nden savuşup çarşılarda, pazarlarda dolaşıyormuş. Annesi, ben başa çıkamıyorum diyor. Dünden beri kafam alt üst oldu.

Artık mektebe kadar giderek derece-i devamı hakkında tahkikat icra edersin; sonra bizim eve de uğrayarak validesiyle konuşursun. Oğlanı azarlamak, döğmek, türlü cezaya çarpmak salâhiyetin dâhilindedir. Benim avdetime kadar sen velisi olacaksın, anladın mı? Kat'iyyen ihmal etmeyeceğinden emin olduğum için sana yazıyorum. Kuzum kardeşim, icabını icrada terahi gösterme!

3 Mart, 1341
Mehmed Âkif

Gelecek posta ile annesine de yazacağım; çünki şimdi vakit yok... Hattâ bu mektubu bir gidenle Port-Said yolundan göndereceğim.

3.

8 Mart, 1925

İki Gözüm Fuad,

Geçen hafta kemâl-i isti'cal ile yazıp gönderdiğim mektubun vusulünden emin olamadığım için tekrar yazıyorum:

Evden gelen son mektupta bizim Emin'in mektebe canı isterse gittiği, canı istemediği sûrette[92] sıvışıp sokak sokak dolaştığı, verilen nasihatlerin, edilen tevbihlerin, ihtarların müessir olamadığı bildiriliyor. Ben bu hâli zaten seziyordum. İş'ar-ı ahîr, olanca aklımı başımdan aldı. Avdetime kadar çocuğun vazife-i velâyetini ifa edecek dostumu, zihnen bir hayli teharriden sonra seni buldum. Enişteleri, sonra sana şifahen bildireceğim esbabdan dolayı, bu işe ehil değillerdir. Kuzum kardeşim, bizim ev Üsküdar'da Selimiye'de, Eczahane'ye muttasıl Şevket Paşa'nın evidir. Acele ile öbür mektupta tarif etmesini unutmuştum. Oğlanın mektebi de Üsküdar Sultânîsi'dir. Geçen sene Çengelköy'deki Havuzbaşı Nûmune Mektebi'nin beşinci senesini zor zar geçebilmişti. Nûmuneler'in altıncı senesinin kaldırılması üzerine bu mektebe vermeğe mecbur olduk.

Oğlan ahmaktır. Senelerden beri uğraştığım hâlde yalan söylemekten vazgeçiremedim. Yarım saat sonra meydana çıkacak yalanlarla işini görebileceğine kâni olan sersemlerden!.. Doğrusunu söylemek şartiyle birçok kusurlarını bağışladığım ve bu tabiatim hakkında kendisine i'timad verdiğim hâlde bir türlü o huyundan vazgeçiremedim.

Her neyse kardeşim, eve uğrar, mûcib-i şikâyet olan ahvalini validesinden öğrenirsin; tabiî mektebine de giderek müdüründen, müdür muavininden lazım gelen malûmatı alırsın! Selimiye'de bizim Miralay İsmail Hakkı Bey isminde bir dostumuz vardır ki pek mübarek bir adamdır. İstersen, onunla da konuş! Hâsılı, tekdir ile, ihtar ile, dayak ile, tazyik ile, murakabe ile bu sersem çocuğu yola getirmeğe çalış! Ahval, beni canımdan bî-zar etmişti; bu hadise, yıkık maneviyatım üstüne tüy dikti!

Çoktan beri yazamıyor, imâte-i vakt için okuyordum. Şimdi aynı satırı kırk defa okusam bir şey anlayamıyorum. Bu vazifeyi muvakkaten sana devretmekle azıcık teselli duyuyorum. İleride mektebini değiştirmek, leyliye kalb etmek icap ederse düşünür, birlikte kararını veririz. Arzu edersen daima murakabe edebileceğin bir mektebe geçiririz.

Ah, kendi yumurcağını terbiyeden aciz babaların mürebbi-i ümmet geçinmesi ne ayıp şeymiş! Bu hafta validesine yazdım; senin icraatına kat'iyyen müdahale etmemesini sıkı sıkı ihtar ettim. Hani sen zengin olacaktın da beni şâir edecektin. Ondan vazgeçtim. Şu çocukla biraz meşgul olursan beni cidden minnetdâr edersin. Dirîg-ı lutf etmeyeceğinden eminim. Cenâb-ı Hak tevfik versin!

Onun küçüğü Tahir[93] var ki daima kendisinden beyân-ı memnuniyyet ediyorlar. Tabiî neticeye ait bana malûmat verirsin!

Bakî kemâl-i iştiyak ile gözlerini öperim, kardeşim Fuad'ım.

8 Mart 341, Pazar
Kardeşin,
Mehmed Âkif

Sonradan aklıma geldi: Bizim Üsküdar'a Selimiye'ye taşındığımızdan haberin yok idiyse mutlaka Çengelköy tepelerine tırmanmışsındır; zavallı ben, sersemliğimin cezasını kendimden başka, dostlarıma da çektiriyorum!

4.

6 Nisan, 1925

İki Gözüm Fuâd'ım,

Bizim aptal oğlanla ne yaptın? Çağırdın, tekdir yahud nasihat etmedin mi? Herifte adamlık kabiliyeti görüyor musun? Her hâlde vazife-i vesayeti kemâl-i ciddiyetle ifa etmelisin!

Sana en son şiirimi gönderdim. Bilmem nasıl bulacaksın? Kişi düştüğü yerden kalkar derler. Fa'ilatün, fa'ilatün derdine uğradığım hengâm-ı tufuliyyetimde meczûb idim; şimdi gördüğün veçhile yine meczûbane vadilere rücû ediyorum. "Mahal-

le Kahvesi"ni yazan herifle, Bu "Hicran"ı nazmeden[94] herifin aynı herif olduğu güç anlaşılır, değil mi?

Ancak, bu manzumenin bir sûretini çıkar da Naim Bey'e ver, olmaz mı? Allah sağlık verirse, 29 Nisan'da İskenderiye'den vapura bineceğiz. Şu hesapça, bir ay sonra görüşürüz. Allah'a emanet ol, kardeşim! Oğlanın işini ihmal etme ha!

12 Ramazan, 343, Pazartesi

5.

4 Ocak, 1926

Fuad,

Bilirsin ki, büyük adamlar bir yere gidecekleri zaman, kendilerinden evvel habercileri koşar. Sana gelecek haftaya bir şiir yolluyorum; bu nâçiz şukka o muazzam eserin müjdecisi... Anlayabildin mi? Şimdiden yakanı paçanı devşir, istikbale amade bulun! Bu şiir de, o senin anlayamadığın için beğenemediğin "Gece"ler, "Hicran"lar nev'inden... Bakalım bunu nasıl bulacaksın? Bütün ukalalıklarını imal et, isti'mal et, hiçbirini ihmal etme; nâçiz mütalâatını arz etmekten de geri durma. Benim pek güzel bir huyum vardır: Lehime çıkan sözleri bilâ-tereddüd kabul, keyfime aykırı gelenleri der-ceng-i evvel reddederim!

Hacı Baba ne âlemde? Beğenirse, şiirimi ona ithaf edeyim, onun olsun. Beğenmezse, ben başka bir beğenilecek olanını yazıncaya kadar beklesin. Diyeceğin var mı? Nasıl, onun Hadis tercümesi hitama yaklaşıyor mu?

Fuad, sana bir siparişim var: Konservecilik hakkında yazılmış Türkçe eserleri bana mutlak gönder. Bâb-ı Âli kitapçılarında bulursun... Amma ihmal etme! Her hâlde bu şu'be-i san'ata ait bir iki risale intişar etmişti zannediyorum. Eşref'e yazacaktım, oğlanın hiç neşvesi olmadığından ve onun benden beklediği hizmeti ben ifa edemediğimden böyle bir teklifi münasip görmedim.

Hacı Baba'nın ellerini, gözlerini öperim. Diğer ihvana da hürmetlerimi tebliğ edersin. Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine emanet ol, iki gözüm Fuad'ım!

Veliyyü'n-ni'am ile daima senden bahsediyoruz. Pek memnun... Allah bu tevecc ühü daim ve seni hizmet-i veliyyü'n-ni'amîde saimen kaim etsin (Bu duaya ufak bir istisna kaydiyle "Âmin!" diyeceğinden haberim yok zannetme ha!).

Allah'a ısmarladık. Haftaya yine üç beş satır konuşuruz inşâallah!

4 Kânûnusani, 1341, Pazartesi
Kardeşin, Mehmed Âkif

6.

Fuad,

Geçen hafta gönderdiğim mektupta sana bir şiirden bahsetmiştim; tabiî unutmamışsındır. İşte, eser-i müşarün ileyhi bu hafta yolluyorum.

Gerçek, mahûd *Güzel Yazılar*'dan abd-i aciz için bir tane ayrılacağını galiba müellifinin hesabına söylemiştin. İmkân varsa bir de, gerek sana, gerek Süleyman Şevket'e, velev cüz'i olsun. Masraf ihtiyarını icap etmiyorsa, isterim.[95]

Hacı Baba'nın ellerini öperim. İhvan-ı sâirenin kâffesine hürmetlerimi, iştiyaklarımı tebliğ et! Allah'ın sıyânetine emanet olunuz, iki gözüm kardaşım!

11 Kânûnusânî 34, Pazartesi
Kardeşin, Mehmed Âkif

7.

18 Ocak, 1926

Fuad,

Gülistan'da Sa'dî merhumun bir hikâyesi vardır: Padişah ölüm döşeğinde yatıyormuş. Mukarribîni koşarak, "Müjde Efendimiz! Falan memleketi ordu-yı hümayunumuz zapt etti!" demişler. Padişah, "Ayol! Bu müjde bana değil, düşmanlarıma, yani varisân-ı saltanatımadır!" demiş. Sen de, birinci kelimesinden son harfine kadar minnetlerle doldurduğun o mektub-ı acibü'l-üslûbunu bana göndermemeliydin; dâyinlerime yollamalıydın. O dâyinlerime ki, en sabûru –belki tanırsın– kâinatın müflis mendeburu Fuad Şemsi nam biçaredir.

Bu tercüme işinde ben yükleneceğim vizr ve vebal ile kalıyorum; parsayı bizim alacaklılar topluyor. Kim yudu, kim taradı... Sohbet kime yaradı! İkinci şiirime başlamıştım; ilhamlar da belirmek üzreydi. Tasavvuratımı, hayalâtımı alt üst ettin! Fuad, ben o tercüme mes'elesini emin ol ki unutmuş gitmiştim. Artık, *"Haza fıraku beynî ve beyneke"* diye şâirliğe veda ettim. Garibi: Abdü'l-(Melik) Kur'ân'ı elinden bırakırken bu âyeti okurmuş;[96] ben ise Kur'ân'ı elime alırken okuyorum.

Fuad, dua et de bu yükün altından az vebal ile sıyrılayım. Bakalım, yarın senden bir mektup zuhur edecek mi? "Secde" hakkındaki mütalâatını tabiî bekliyorum. Hacı Baba'nın ve diğer bilcümle ihvanın ellerini öperim. Sıyânet-i Huda'ya emanet ol! Bizim evin parasını da geciktirmeden, yani ayın birinci günü yollamam (yollamağa) çalış. Allah'a ısmarladık hû!

18 Kânûnusânî, 341, Pazartesi
Kardeşin, Mehmed Âkif

8.

6 Ocak, 1927

Fuad,

Seni taltif için hayli zamandır bir vesile arıyordum; kısmetin açık imiş ki iki dane birden zuhur etti.

1- Bizim Tahir, galiba, ağabeği Emin'in bir buçuk iki sene evvelki mesleğini tuttu. Zannediyorum o daha çabuk yola gelecek kabiliyettedir. Onlar şimdi Beylerbeyi'nde, Havuzbaşı'nda, Ressam Halil Paşa'nın köşkünde, Ömer Rıza ile beraber oturuyorlar. Önceden Rıza'yı haberdar ederek bir Cuma günü lütfen gider, tahkîkât-ı lâzimeyi icra ve tenbihat-ı muktezıyyeyi fi sebili'llah i'tâ edersen, ben hazretlerini hizmetinden memnun olmak cihetine biraz imaleye muvaffak olursun.

2- *Safahat* namındaki eser-i muhalledin Dördüncü Kitab-ı muazzamını teşkil eden *Fatih Kürsüsünde* bedia-i san'atı Paşa Hazretleri'nde kalmamış; geçen gün söylüyorlardı. Sonra, ötekine berikine ihsan için birkaç *Âsım*'da[97] bana lazım. İnayeten Sebilü'r-Reşad Kütüphanesi'ne uğrar da üç nüsha evvelkinden, beş nüsha sonrakinden sardırarak postaya verir yahud verdirirsen, beni demin işaret buyurduğum tarafa biraz daha meylettireceğini zanneder gibi oluyorum!

Eminim ki saltanat-ı beyânımı görünce nasıl olup da bu âleme dilenci sûretinde geldiğime hayran olacaksın! Öyle değil mi?

Safahat'ın birincisi üzerindeki tadilatımı nasıl buldun? Eşref, "Vakit yok, bir haftada olsun bitsin" demiş olmasaydı, yani yirmi gün kadar zaman olsaydı, daha iyi olacaktı; maamâfih birçok yerleri tashih kabul eder gibi değil... Hem lisanı çok eskimiş, hem şiir payı gayet az.

Hacı Baba ile buluşuyor musun? Yoksa, semtlerin uzaklığı hasebiyle görüşemiyor musunuz? Seni çok göreceğim geldiğini hissediyor musun? Bana mektup yazarsan, çok memnun olurum. Her zaman değilse de, iki üç ayda bir hasbihâl etsek fena olmayacak. Mektubuma başlamazdan evvel senin Paşabahçesi'nde oturduğunu hatırlasaydım, ikinci teklifi olsun tayyederdim; lâkin mademki bir kere yazmış bulundum, artık gideceksin.

Süleyman Nazif'e hiç tesadüf ettiğin oluyor mu? Kimlerle konuşuyorsun? Vücutça iyi olduğunu Paşa Hazretleri'nden duymuştum; o iyiliğin hâlâ bakî ya?

Elimdeki tercüme işinden dolayı şiir ile uğraşamıyorum. Cihan edebiyyatı kim bilir ne azim hüsrana uğramakta!

Kemâl-i iştiyak ile gözlerini öperim. Hacı Baba'yı görürsen ellerinden öptüğümü, duasını istediğimi bildirirsin. Olmaz mı? Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine emanet ol kardeşim, iki gözüm Fuad'ım, efendim.

Allah'a ısmarladık.
2 Receb, 325, Perşembe[98]
Kardeşin, Mehmed Âkif

Eşref'e de selâm söyle. Kendisine ayrıca mektup yazacağım.

9.

10 Şubat, 1927

Fuad,

Mektuplarının ikisi de geldi, kitaplar keza... *Güzel Yazılar*'ı zaten evvelce almıştım. Tevali eden, tekerrür eden hizmetlerine karşı, nezd-i senaveride teraküm eylemekte olan teveccühatı sırası geldikçe ihzar ederim.

Veliyyü'n-ni'met'e her vesile buldukça değil, her vesile icad edebildikçe senden uzun uzadıya bahsetmek âdetimdir. Hizmetlerinin heba olmadığını, kadrinin tamamıyle bilindiğini ilm-i yakîn ile bilmelisin!

Geçen hafta, bir yıl evvel Eşref'ten aldığım mektupta senin kendi kendine gelinğüveği olduğundan, o Ramazan Mısır'a gelmek üzere bulunduğundan bahsedildiğini Paşa Hazretleri'ne latîfe kılıklı açtım. Bu mektubunda da, Ramazanın yaklaştığından tutturarak bir şeyler ifhâm etmek istediğini ilave ettim. "Fuad için, Mısır'ı görmek bir gayedir" dedim. "Evet, Mukime Hanım bu tarafa gelirken kendisine, Hanım sen ne bahtiyarsın ki Mısır'a gideceksin demiş" dediler. Bunun üzerine bir hayli sözler daha söyledim. Bilirsin ya, Hazret kararını çabuk vermez; ancak muvafakat cihetine doğru yüzde doksan beş terakki hâsıl olduğunu gördüm. Alt tarafını, "Öksüz çocuk, kendi göbeğini kendi keser." fehvâsınca ya sen tamamlarsın yahud tamamıyle kadere bırakırsın. Şayet kader bu Ramazanı pek çabuk görürse, gelecek Ramazan için şifahi mukaddimelerle istihsal-i müsaade edersin, olmaz mı?

Birinci *Safahat*'ın tashihi yedi sekiz gün içinde itmam olunduğu için çok yerlerini geçtim; hakkıyla tashih, kitabı baştan aşağıya kadar değiştirmeği icap etmekle beraber, tabedileceği zaman pek göze batan pürüzlerini bertaraf etmeğe çalışırız. Diğer kitapları henüz okumak için elime alamadım. Şayet basılmak imkânı varsa okuyayım, yoksa biraz daha dursun. Senin afiyetine ne kadar memnun oldumsa, Hacı Baba'nın hâline de o kadar müteessir oldum; Cenâb-ı Hak kendisine şifa-yi acil ihsan buyursun! İnşâallah pek yakında eski sıhhatini tamamıyle elde eder.

Tahir için validesine yazdım. Hiç karışmayacak, tamamıyle sana bırakacak. Emin'i buraya getirdiğimden dolayı o kadar memnunum. O kadar doğru bir iş gördüğüme kâniim ki sorma!

Evet, "Secde"den sonra bir şeyler yazmak isterdim amma, tercüme işini ikmal etmeden şâirliğe kalkışmağı doğru bulmuyorum.

Süleyman Nazif bir türlü aklımdan çıkmıyor. Dediğin gibi: Herif başlı başına bir âlem idi; inşâallah rahmet-i Rahman'ı bulmuştur. Lâkin öyle zannediyorum, İstanbul matbuâtı merhum hakkında adamakıllı bir şey yazmadılar. Okuyabildiklerimin içinde en iyisi bizim Ömer Rıza'nın buradaki *es-Siyâse*'nin haftalık nüshasına gönderdiği mektup idi. Onu okuyanlar, merhumun hayat-ı edebiyye ve siyasiyyesi hakkında pek güzel fikirler edinecektir.

Şayet Abdülhak Hâmid, Cenâb gibi eâzım tarafından bu hususta bir şey yazılmış ise bana göndermesini Mahir'e yazdım. Gerçek, Mahir ara sıra senin yanına geliyormuş; zaten ben de seni daima ziyaret etmesini kendisine tenbih etmiştim. O pek necib bir gençtir; çok severim. Yalnız kimyagerliği takib edememek ıztırarına düşmesi canımı sıktı. Zavallı çocuk, bunun için hayli maaş getirir bir memûriyyetini bile feda etmiştir![99]

Hacı Baba'nın benim tarafımdan da ellerini öpersin, olmaz mı? Ressam Rıza Bey ağabeğimizi görürsen, hürmetlerimi tebliğ et! Bütün yârâna iştiyaklarımı bildirmekten üşenme!

Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine emanet ol, iki gözüm kardeşim, Fuad'ım, efendim!

8 Şa'ban, 345/10 Şubat, 342-Perşembe
Öz Kardeşin, Mehmed Âkif

10.

22 Şubat, 1927

İki Gözüm Fuad,

Şi'r-i müşarün ileyhe aid mütalâat-ı merkûmeni okumak lutfunda bulundum; bir-iki yerini anlamadığınızı gördüm. Birinde, "huruş imkânı yok....", diğerinde, "huzur imkânı yok...." anladın mı? Hilkat, cezbe-i ilâhiyyeye tutulmuş, haykırır, nara atar dururken, ben mabedinde mu'tekif Hacı Âkif Hazretleri huzur-ı hatır ve ferağ-ı bal ile ibadet edemiyorum demektir.

Bütün dünyayı cezben istila etmiş sözünden, niçin mânâ çıkaramadınız, bilmem? Cezbe mahlukata, cazibe Hâlik'a ait olduğu için mi? İyi ya, Hilkat'ta hükümran olan cezbe Allah'tan geldiği için onu Allah'a izafe etmek görülmemiş, binâenaleyh anlaşılamayacak bir şey mi? Sana yazdığım (şii)rde huzur yerine huruş yazmışsam tashih et! Sonra, en sonraki gaşyolmuş yatan vecd kâinatın, serilip yatan kâinatın vecd-i safı, vecd-i hâmûşu'dur. Şayet, bu gaşyolmuş yatan işaretindeki "bu" pek yakına düşüyorsa, "şu" ism-i işaretini koyarsın. O da eksik geliyorsa, dükkkânların üzerindeki parmak resimlerinden birini üzerine nakşedip, ucunu "Vahdet şarabından serilmiş olan bütün dünya"ya doğru tevcih edersin, olmaz mı?

Latîfe bertaraf, mütalâatından çok memnun oldum. Ben böyle teşvikata muhtacım, Sûre-i Bakara tercümesi bitince beş on gün fasıla verip bir manzume-i garra daha yazacağım; eğer tevfîk-i ilâhî imdad ederse...

Posta zamanı yetiştiği için uzun boylu konuşamayacağız. Gözlerini iştiyak ile öperim. Hacı Baba'nın ellerini öperim. Tercümesi ilerliyor mu, ne oluyor? Yârânın cümlesine iştiyakımı, hürmetimi tebliğ et! Nuri Bey teşekkürler ediyor. Allah'a emanet olun!

22 Şubat, 342, Pazartesi
Kardeşin, Mehmed Âkif

11.

25 Şubat, 1927

İki Gözüm Fuad'ım, Efendim,

Sana beş İngiliz lirası gönderiyorum. Lütfen bankadan alır, bizim refikaya gönderirsin. O, mahall-i sarfını bilir.

Hani Trablusşamlı bir İsmail Efendi el-Hafız vardı. Maarifte idi, hatırlıyor musun? O, bir müddetten beri Hilvan'da bulunuyor, tebdil-i hava için gelmiş. Sana çok selâm ediyor. Hacı Baba'ya keza... Artık kendine ait olanı alır kabul eder, Hacı Baba'nınkini de ona tevdi edersin, olmaz mı?

Posta zamanı gecikmekte olduğu için uzun boylu konuşamayacağız. Allah'a ısmarladık. Bir daha sefere çok yazarım. Tahir'in işini ne yaptın? Sıyânet-i Hakk'a emanet ol kardeşim, iki gözüm Fuad'ım. Hacı Baba'nın ellerini öperim.

25 Şubat 342
Kardeşin, Mehmed Âkif

12.

7 Eylül, 1927

Fuad,

Çoktan beridir seni iltifatımla be-kâm etmek isterim, bir türlü elim değmez. Bugün artık hâline acıdım, kıymetli dakikalarımdan beş on tanesini herçi bâdâbâd sana bahşetmeyi kurdum.

Mahir Bey oğlumuz bana mektup yazdıkça senden bahsetmeği ne unutur, ne de ihmal eder. Allah çocuktan razı olsun!

Demin Veliyyü'n-ni'met'ten bir iltifatnâme aldım. İnşâallah Eylülün on sekizinde İstanbul'a geleceklerini yazıyorlar. Cenâb-ı Hak, afiyetlerini, saadetlerini daim eylesin!

Bana bak: Öksüz çocuk, kendi göbeğini kendi keser. Mısır'a gelmek istiyorsan, doğrudan doğruya Paşa Hazretleri'ne dersin ki, "Efendim, müsaade buyurulursa, Mısır yolcuları defterine kulunuz da nâçiz ismimi yazdırayım. O diyarı görmek, çocukluğumdan beri bendeniz için bir gayedir."

Zaten burada ben her vesileden bi'l-istifade esasını hazırlamıştım; öyle zannediyorum ki Veliyyü'n-ni'met senin bu sûretle vuku bulacak bir talebini kat'iyyen reddetmez; hattâ memnunen, "Pekiy!" der.

Mısır'ı görürsün, gezersin, tozarsın. Başkaca, on on beş gün kadar sana nedimliğim şerefini de bahşederim. Daha ne duruyorsun, hey Allah'ın kulu?

Kurban Bayramı için yolladığım kıt'a-ı tebrikiyye ehemmiyetli bir şey değildi. Ancak böyle manzum ilk iltifatım olduğu için olmalı ki pek hoşa gitmiş.[100] Madem bir kapı açıldı, kapamayalım, devam edelim dedim, bir de Mevlid Kandilini tebrik ettim. Eğer Heybeliadası'yla İsviçre arasında gide gele yorgun düşer, bir tarafta istirahate yatarsa canım sıkılacak; maamâfih bir sûret-i musaddakasını şimdi sana göndereyim.[101]

Gökten, ay parçası hâlinde, o rahmet güneşi,
İndi âfâka bu akşam, bu mübârek akşam.
Ebedî kandili yandıkça, Hudâ'dan dilerim,
Parlasın dursun o îman senin alnında, Paşam!

Nasıl beğendin mi? Ben, eğer kasidecilik devirlerinde geleymişim, hiçbir halt edemeyecekmişim, değil mi Fuad?

Hacı Baba ne âlemde? Sıhhati, afiyeti iyi mi? Hadis tercümesini ikmal edebildi mi? Tarafımdan ellerini öpüver!

Sen hâlâ Paşabahçesi'ndesin değil mi? Bana ariza takdim edersen belki yine böyle bir iltifatta bulunurum. İhvanın cümlesine selâmlarımı, iştiyaklarımı tebliğ ediver. Mâhir'i unutmayacağın tabiîdir.

Veliyyü'n-ni'am Paşa Hazretleri'nin mübarek ellerini öperim. Nuri Bey'e, Alaaddin Bey'e selâmımı söyle!

Bu sene Mısır'da sürekli sıcaklar oldu. Benim tercüme yavaş yavaş ilerliyor. Dua et de şâirliğim bitmeden bitsin!

Mevlid-i Nebî kandilini tebrik ederim. Allah, bütün Ümmet-i Muhammed hakkında hayırlı eylesin, âmin!

Bâki, Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine emanet ol, iki gözüm kardeşim Fuad'ım!

1 Rebi'ü'l-Evvel, 346 (7 Eylül, 343), Çarşamba
Kardeşin, Mehmed Âkif

13.

16 Temmuz, 1932

Fuad,

İkinci bir Bâd-ı Sâbâ postası daha kaldırdım; lâkin bunun da Avrupa yollarında kaybolan birincisine benzemesinden korktuğum için ihtiyaten sana bir nüshasını gönderiyorum. Kıymet-i edebiyyesi hakkında henüz bir (fik)rim yok; zaten, sırf dilencilik gayesiyle yazılan şeylerde san'atın... (kud)ret aramak abes değil mi? Rumuzla, pek uzaktan uzağa (Avru)pa tarîkıyla arz edilen maksad-ı acizanem şayet Velinimetçe mübhem kalmışsa, artık sen izah edersin, olmaz mı? Sana (bu)ndan aylarca mukaddem gönderdiğim vekâletnâme üzerine cereyan eden muameleye (da)ir bir şey söylemedin. Mahir'den bir mektup aldım; cevabını verdim. İkinci mektup hâlâ gele-

cek! Midhat Cemal'i görürsen (şi)irlerini beğendiğimi, inşâallah üç beş satırlık hasb-i hâl ile (mü)talâamı da bildireceğimi unutma söyle!

Ey bâd-ı sabâ, ahde vefâ böyle mi sizde?
Yelkenle koşarken, hani, kırlarda, denizde,
Hatırlamadın Heybeli'den geçmeği, heyhat!
Gûyâ edecektin, hani, takdîm-i tahiyyât,
Hilvanlılar'ın sevgili Abbâs'ına bizden?
Ey bâd-ı sabâ, kurtulamazsın elimizden.
Biz neyse, fakat, şâirimiz var ki belâdır:
Söz dinletemezsin, ukalâdır, sukalâdır.
Asrın, hani, yüz kıble değiştirse şu'ûnu,
Tek ibre bilir kendisi ancak, o da: Burnu!
Bin söyle onun doğrusudur veçhesi şaşmaz,
Her hatvede sürçer, yıkılır, sulhe yanaşmaz.

Düşkünse bu gün, kimse değil, kendisi bâdi:
Beyninde sekizbin senedir körpe mebâdi,
«Er-geç dönecek bunlara dünyâ» diye bekler;
Zulmette pinekler gibi âvâre sinekler!
Yâ hû! Bu tuzaklarla beşer avlanacak mı?
Yirminci asır akbabalardan da bunak mı?
İdrâke bakın!.. Sonra ömür altmışa gelmiş ;
Aklın yeri basmış, yaş olaymış ne güzelmiş!
Yetmez gibi vâiz kesilip ettiği kem-küm,
İster edebiyyâta kadar, bulsa, tehakküm.
Hulyâ mı dedin, hem de ne dîvâne(ce) hulyâ:
Ahlâk ile zincirleyecek san'ati gûyâ!

Bir yosma ki, çıplak, daha munis, daha dilber,
Endîşe-i nâmûs ile örtünse, ne derler?
Endîşe-i san'atle eder, belki, tehammül,
Endamını ru'yâ gibi örterse de bir tül.
Bir tül ki şafaklarda, seherler gibi şeffaf;
Bir tül ki durulmuş suların kalbi kadar sâf;
Bir tül ki esîrî mi nedir târ ile pûd'u,
Örterken açar büsbütün âvâre vücûdu!.

Artık, bunu ölçüp biçecek terzi, tabî'î,
Dört peşli giyen çulha değil, zevk-i bedî'î
Ey zevk-ı bedî'î'ye kıyan şâir-i mecnûn!

İflâs-ı karihayla bunaldın mı? Oh olsun!
Kumlarda sürün, inlere gir, dağlara tırman,
Kabil mi senin bir daha ilhâma kavuşman?
Evrâd oku, afsunlu, mürekkepli sular iç;
Bin bekle, bir uğraş... O peri gelmeyecek hiç!
Lâkin gelecek –Evlere şenlik!– sıra devler:
Bakkal, kasab, eczacı, hekim, kahveci, berber;
Ev sahibi, ekmekçi, manav, sebzeci, fulcu;
Silkip dökecek herbiri koynundaki borcu.
Sen dil dökeceksin, edebilsem diye, heyhat,
Karşındaki yârânla bir ay sonra mülâkat!
Beyhûde o diller, o nefesler, o emekler:
Yaran seni terk etmeyecek, gitmeyecekler!

Ey san'ate zincir düşünen şâir-i evhâm!
Hasret misin ilhama? Evet, al sana ilhâm:
En seçme zebanileri karşında Cahîm'in,
Boy boy gezedursun, kimi kâfir, kimi mü'min.
Döndükçe nazarlar sana, şimşek gibi çaksın!..
Kurtul göreyim , şimdi, nasıl kurtulacaksın?
Feryadına kimdir koşacak? Kim kimi dinler,
«Buhrân!» diye inlerken ufuklarda zeminler?
İhvân-ı Safâ'nın kimi medyun, kimi müflis;
Gök kubbenin altında ne tek his, ne de munis!...
Bir dâne Paşam var... O da, gördün ya, pamuklar
Düşkün, diye, gitmiş Yakacıklar'da uyuklar.

Hamiş

Ey bâd-ı sabâ, öyle değil, sen beni dinle:
Son cümleyi yazdımsa, çizip kendi elinle,
Hamiş de, kenar bir yere çık söyleyeyim, yaz:
«Elbet Paşa'mın nüsha-i sânîsi bulunmaz.»
Tek nüsha çıkarmış, çıkarırken, onu Hilkat;
Tezhibi de tehzîbi de bambaşka hakikat.
Sîrâzesi din, dîni salâbetle mücehhez;
Servetçe düşer, belki, fakat kendisi düşmez.
Allah'a dayanmış, onu sağlam bilir ancak;
Bilmez ne demektir «pamuk ipliğne» dayanmak.

Fuad,

Sen ne âlemdesin? Şimdi nerde oturuyorsun? bizim Hacı Baba nasıl? Yeni bir kıt'am var, Midhat Cemal'e oku:

Beşerin taptığı bir kendisinin heykelidir;
Dinlemem, etse de Allah'ı bütün gün takdîs.
Ben bu mel'un putun uğrunda geberdim, hâlâ,
Kabaran kokmuş içimden: «Yaşasın nefs-i nefîs!»[102]

VII. RİZELİ TAŞÇIOĞLU SÜLEYMAN EFENDİ'YE[103]

1.

Lehü'l-hamd buraca işlerim yoluna girmektedir. İnşâallah iâde-i memuriyet-i kadîmeme muvaffak olacağım. Ve mâ tevfîkî illâ billâh. Bekir Efendi orada ise göndermiş olduğum parayı kensine teslim ediniz. Eğer hasbe'l-vazife kıra çıkmış, yani Edirne'den ayrılmış ise lütfen fakirhâneye kadar şedd-i rahl eder ve bizim ihtiyar valideye eşyayı toplamasını söylersiniz. Gönderilen para ev kirası ve şömendöfer navlunudur. Bekir Efendi bulunmadığı takdirde onları şömendöfere yükletmek tabiî sizin himmetinize kalacaktır. Eşya, şömendöfere yükletileceği zaman navluna İstanbul'da verilmek üzere bilet alınır. Valideye ayrıca mektup yazmaya hâcet yoktur. Haber (...)[104] Siz kendisine tebliğ edersiniz. Tabiî zaman-ı hareketi de bildirirsiniz değil mi azizim?

Hasan Efendi kardeşimin gözlerini öperim. (...)[105] Sıddık Tevfik Beylere, Receb Efendi'ye, Sofyalı Ahmed Ağaya, Yüzbaşı Ahmed Kemâl Bey'e, Necib Bey'e, Hâlid Efendi'ye, Remzi Efendi'ye ve sair beni ve sizi seven ahibbâya...

Bâki: Hasbeten lillâh olan vedâd.

Fî 8 Şevval, sene 313
Kardeşiniz, Mehmed Âkif

Beni İstanbul'da Cerrahpaşa'da Candarlı Halil Hayreddin Paşa Evkâf-ı şerîfesi Kaimmakamı Mustafa Sıdkî Efendi hânesinde müsâfir bulursunuz... Niyazi Efendi ile Hafız Vasfî Efendi'nin cümlenize selâmı vardır.[106]

2

Bismillâh
Süleyman Efendiye

Azizim,

İstanbul'da iken almış olduğum mektubunuza işte İzmir'den cevap verebiliyorum. Hayvan mübayaasına memur olarak Anadolu vilâyât-ı şarkiyyesine azimet üzre bulunduğumuzu gazete (...)[107] behemehâl görmüş olacağınız cihetle nasıl olup da İzmir'e geldiğimi beyana hâcet göremem.

Hasan Efendi kardeşimizin ellerini öperim. Temel Efendi'ye Hacı Hamîd Efendi'ye, Sıddîk Bey'e, Recep Efendi'ye, Yüzbaşı Ahmed Kemâl Efendi'ye, bizim Bekir Efendi'ye, Sofyalı Ahmed Ağa'ya velhâsıl fakiri bilen ve seven dostlarımızın cümlesine ayrı ayrı selâm ederdim.

Melfûf varakpâreciğimi de Düyûn-ı Umûmiye muhasebecisinin mahdûm-ı necîli Tevfik Bey'e takdim ederseniz memnun olurum.

Âkif'inizi gönülden çıkarmayınız. Duadan unutmayınız ki bu müfârakâtın beynimizdeki vedâd-ı vifâka kat'â tesiri olmasın. Allah'a ısmarladık azizim Süleyman.

Fî 29 Nisan, sene 312
Kardaşınız, Mehmed Âkif

(...)[108] Hâverî Bey'in Fecr'i tabolunmuş, memnun oldum. Kendisini tebrik ederim.

3

Bismillâh

Azizim Süleyman!

Vedâdnâme-i kerîmânenizi kemâl-i şevk ile aldım. Âşinâ-yı sıddîkınızı ebediyyen unutmayacağınıza dair sebk eden misakınızın cidden vesîk olduğunu ara sıra böyle lütuflarınızla ihtar ederseniz müteşekkir (...)[109] lirim. Edirne'yi, o mübarek memleketteki dostlarımı yâd ettikçe kendilerinden mahçup olduğum birkaç yâr-i vefâşiârın biri de sizsiniz:

Ey yâr-ı vefâ-şiâr söyle
İhlâsımı bilmiyor musun sen
Gönlümdeki yadigâr-ı aşkın
Âsûde değil mi her zelelden
Billâh emin olun Süleyman
Bir muhlis-i bî-riyânızım ben.[110]

VIII. ŞEFİK KOLAYLI'YA[111]

1

Evlâdım, ma-bihil'iftihârım, iki gözüm Şefik,

Mektubunu aldım. Kitapların vâsıl olduğuna memnun oldum. Müsait zaman bulunca neşriyatınızla birlikte müessesenin fotoğrafilerini göndereceğini vaad ediyorsun ki, buna da ayrıca sevindim.

Fazlı'nın sözleri beni çok mütehassis etti. Birlikte geçirdiğimiz acı, tatlı günler birer birer hâtıramda canlandı. Ben zaten mazide yaşar bir adam olduğum için eski âşinâları anmaya vesile ihtiyacından varesteyim. Hiçbirinizi yâd etmediğim gün geçmez dersem, kat'iyyen mübalağa etmiş olmam. Evet, onun kimya ile uğraşması daha muvafıktı amma ne yapsın? Geçinme belâsı!

Hilmi Bey'e, Avni Bey'e, Münir Bey'e dair verdiğin malûmattan dolayı teşekkür ederim. Seniyyüddin Bey'de misafir olmasına nazaran Münir Bey muvakkaten gelmiş olacak, öyle değil mi?

Bizim Suad'ın kocası Ahmed Ali de binbaşı oldu. Şimdi Van civarında Erciş'te bulunuyorlar. Dediğim gibi zaman ne süratle akıp gidiyor: Kızın teehhülü üzerinden on sene geçti.

Abdülhak Hâmid Bey:

"*Geçmez sanırım bu rüzgârı / Sür'atlidir ol kadar güzârı!*" der ki ne doğrudur! (Rüzgâr, malûm ya günler manasına.)

Karaciğerim şöyle böyle gidiyor. Ancak son aylarda yakama yapışan sıtmadan bir türlü kurtulamıyorum. Bayram ertesi yine kinin şırıngası yaptıracağım. Neticeyi bildiririm.

Bezlettiğin mesai neticesinde vücutça yıpranacağın pek tabiî idi. İnşâallah meydana getirdiğin müesseseyi ahlâfın hüsn-i muhafaza eder de fedakârlığının bu muazzam eseri de ihmal yüzünden yıpranmak tehlikesine maruz kalmaz.

Yazın biraz sıcak olan Pendik, kışın pek mutedil olsa gerek. Feride'den aldığım mektupta mecmûalarındaki neşriyat, mevzularından anlaşılıyor ki mühim şeyler. Müessesedeki istihzârât da pek âlâ. Gayet büyüdüğünü, âdetâ bir köy hâline geldiğini bildirdiğin bakteriyolojihaneye ait resimleri, va'din veçhile, gönderirsen çok memnun olurum.

Mümkin olsa da mektepten çıkan efendiler, beş altı ay kadar, müesseseye devam ettirilseler, öyle zannediyorum ki, çok istifade ederlerdi.

Ali Rıza Bey'in hayatta olduğuna çok sevindim. Bizim Giritli İsmail Hakkı İstanbul'da mı, yoksa Ankara'da mı? İmkânını bulursan selâmımı tebliğ edersin, olmaz mı?

Baytar İlyas Bey'le ara sıra görüşürdük. Ancak, şu aralık kendisi ağırca hasta. İfâkatinden hemen hemen ümit yok. İstediğin eseri, inşâallah buldurur, yollarım.

Safahât'ın yedinci kitabı olmak üzere bir ufak eser bastırmıştım. Biri sana, diğeri Fazlı'ya olmak üzere iki nüsha göndereceğim. Fazlı'ya ait olanı postayla kendisine yollarsın, olmaz mı?

Tevfik ne âlemde? Teyzen sana da, Behiyye Hanım'a da, çocuklarına da çok selâm ediyor. Ben keza.

On, on beş gün sonra, tebdil-i hava maksadiyle, Suriye taraflarına gitmek niyetindeyim. Çok zayıf düştüm. Karaciğerim vazifesini edâ etmiyormuş.

Kaydımı bulup çıkardığı için Fazlı'ya çok teşekkür ederim. O artık yalnız kâtib-i umumîlikle mi uğraşıyor, kimya ile hiç meşgul değil mi?

Temiz alnını tekrar tekrar öperek seni Cenâb-ı Hakk'm sıyânetine emanet ederim iki gözüm, evlâdım Şefik'im. Şimdilik Allah'a ısmarladık.

22 Haziran 1935
Mehmed Âkif

2.

Mektup Parçası[112]

"Evlâdım Şefik,

"...Ne mutlu sana ki hem çalıştın hem muvaffak oldun! Bence her ferd-i milletin üzerine farz olan bütün kudretiyle çalışmaktır. Muvaffakıyetin kıymeti ikinci derecede kalır. Çünkü o, kulun elinde olan bir şey değil, sırf Allah'ın ihsanıdır. "Ben, mesleğimde bütün vüs'umu sarf ettim." diyen adamla, tevfika mazhar olmuş adam arasındaki azim fark insanların mukayesesine göredir. Yoksa ikincisini alkışlarken birincisini ihmal etmek pek büyük bir haksızlık olur. Bunun için seni, muvaffakıyetlerinden ziyade, bugün kemâl-i ihlâs ü vüs'unla çalışmandan dolayı tebrik ve takdir ediyorum."

(22 Haziran 1935 tarihli mektubundan)

IX. HACI HAFIZ ÖMER AKÖZ'E[113]

Besmele

Eh fi'llâhım,

Nâm-ı pâkini anmak için hiçbir vesileyi fevt etmiyorum. Bu ezelî teârüf ebediyyen devam edecek ve inşâallah hayatımın en mes'ut günleri meclis-i irfan ve fazlınızda geçecektir.

Burada *Sebîl*'i çıkarabilmek pek büyük fedakârlıklara ihtiyaç gösteriyor. Bununla beraber inayet-i Hak'la maksadımıza nail olacağız.

Kastamonu'daki yârânın kâffesine, hususiyle Hacı Hafız Efendi'ye, Hoca Şükrü Efendi'ye arz-ı hürmet eder ve oradaki ailemi evvela Cenâb-ı Hakk'ın sıyânetine, sonra da senin dest-i emanetine tevdi ederim iki gözüm kardeşim.

22 Kânûnusâni 1337 (22 Ocak 1921)
Mehmed Âkif

X. MALİYE VEKÂLETİ VARİDAT-I UMUMİYE MÜMEYYİZLERİNDEN (...) BEY'E[114]

İki gözüm ... Bey

Bütün dünyayı telâşa düşüren malî müzayaka hususiyle bu yıl Mısır'ı alabildiğine sarstı. Tok karnına gülüp oynamaktan başka bir endişesi (düşüncesi) olmayan mirasyedi zenginlerin bile ağzını bıçak açmıyor. İşin belâsı: İktisadî mesailden anlayanlar buhrân-ı hâzırın senelerce devam edeceğini söylüyorlar.

Binâenaleyh buraya gelmenizi kat'iyyen muvafık görmem. Mısır sizin yirmi bu kadar yıl önce bıraktığınız Mısır değildir. Çiftlik, divan sahibi zenginler eldeki adamlarını çıkartmak için çare arıyorlar. Önce de yazdığım veçhile zenginlerden kimseyi tanımıyorum. Maamâfih birçok tanıdıklarım bulunsaydı bile bu yıllarda Mısır'a gelmenizi, kabil değil, tavsiye etmezdim.

Evet, senin gibi kıymetli bir kardeşin müracaatını is'af edememek çok acıklı bir ıztırar lâkin Allah bilir ki yapılacak bir şey yok. Davulun sesine aldanarak gelenlerin kâffesi nedamet içindeler. Memleketimize hizmet edin, memleketimize hizmet edin.

Soran arkadaşlar bulunursa lütfen selâmımı söylersiniz iki gözüm kardeşim.

Kardeşin
Mehmet Âkif

XI. ISPARTALI HAKKI EFENDİ'YE[115]

Azîzim!

Âcizinize karşı ani'l-gıyâb bir hüsn-i teveccüh beslemekte bulunduğunuzu Ziraat talebesinden Şevki Efendi'den istibşâr eylemiş idim. Havran'da bulunan Osman Efendi'nin yanından gelen mülâzım Fâik Efendi'nin şu aralık Nâblus'ta bulunduğunuzu ve yakında Şâm'a geleceğinizi tebşîr eylemesi üzerine huzûr-ı ârifânenizden teşerrüfüme niam-ı ilâhiyye zuhûr ettiğini, şu fırsatta bilhâssa iğtinâm eylemek lâzım geleceğini istidlâl eyledim.

Bendeniz de şu aralık hizmet-i askeriyye ile Şâm'da bulunuyorum. Buraya ne zamân teşrîf edeceğinizden kulunuzu haberdâr buyurursanız cidden minnetdârınız olurum efendim.

17 Ramazan 1312
Şâm'da hayvan mübâyaasına
memur Baytar Mehmed Âkif

MEKTUPLARDAN PARÇALAR

1

HAFIZ ÂSIM ŞAKİR GÖREN'E... 1282

17 Kânûnuevvel 340 tarihli mektubundan

"Evlâdım Âsım,

"... Ah sen bizim Hacı Zühdü'yü elde edeydin cidden müstefid olacaktın. Anlaşılan bunun için de ben hazretlerinin himmetini bekliyorsun! Lâkin avdetime kadar büsbütün boş durma, mutlaka beş on parça eser edinmeye çalış. Defaat ile söyledim, bu adamlar niyazlarla, tezellüllerle elde ettikleri âsân –para mukabili olmadığı sûrette– behemehâl sermayesine vermek isterler..." (M. Cemal, s. 212)

"... Aman Fransızcayı bırakma... Her mümkünü bî diriğ et de şu lisanı lüzumu kadar öğren..." (M. Cemal, s. 280)

"... Yazdığım eseri *Tevhîd-i Efkâr*'a gönderdim. Uzunca bir şey oldu. Kıymet-i edebiyesi hakkında mütalâa dermeyan etmeyeceğim. İyi tarafları, zayıf cihetleri olmakla beraber heyet-i umûmiyesini bazan hoşça buluyorum, bazan da beğenmiyorum..." (M. Cemal, s. 308)

18 Teşrinisani 340 tarihli mektubundan

"...Gerçek sen biraz da Fransızcaya çalışacaktın. Vazgeçtin mi? Ben gelinceye kadar azıcık gayret etsen, sonra ben de meşgul olurdum..." (M. Cemal, s. 280)

8 Kânûnuevvel 1934 tarihli mektubundan

"... Bizim biçare Naim'in nâbehengâm vefatı beni pek çok sarstı. Hanumânım yıkılmış da ben altında kalmışım sandım. Bu zavallı Şark, öyle kıymetli vücutları bundan sonra pek zor yetiştirir. Bilemiyorum, hükümet hesabına tercüme etmekte olduğu *Tecrîd-i Buhârî* hitam bulmuş muydu? İnşâallah nakıs kalmamıştır... Çünkü o sûretle bir tercüme başka hiçbir babayiğitin harcı değil..."

4 Kânûnusani 340 tarihli mektubundan

"Evlâdım Âsım,

"... 18 Kânûnuevvel tarihli *Servet-i Fünûn*'da Cenab Şehabeddin benim için iltifatkârâne bir makale yazmış. Görmedinse al da oku. Bereket versin bizim Eşref bir nüshasını bana göndermiş. Okudum, koltuklarım kabardı. İnsan metholunmaktan hoşlanıyor vesselâm. Vakıa Cenab'ın tasvir ettiği *Safahat* mübdii ile benim hakiki çehrem arasında hiç müşabehet yok. Ama 'besbelli ki şimdiye kadar aynalar yalan söylüyormuş, yoksa ben güzel şeymişim!' diyeceklerim geliyor..." (M. Cemal, s. 45)

"... Fransızca dersi haftada kaç kere? 'Vüs'umun yettiği kadar çalışıyorum' diye sen kendinden beyân-ı memnuniyet ediyorsun ama hocan ne diyor, bir de onu bilsek?..." (M. Cemal, s. 281)

"... Şark o kadar geri kalmış ki, her Şarklı için fedakârâne, cansiparâne uğraşmak icap ediyor. Hâlbuki, fedakârlıktan vazgeçtik, muayyen olan vazifesini edâ edenlerin bile adedi pek elim bir ekalliyetten ibaret. Ah biz Şarklılara vazife hissini ihsas edecek bir aşı keşfolunsa! Nereye gittimse, insanlarında vazife duygusunu göremedim. Bu şuurun uyandığı gün Şark yakasını kurtarmış demektir..."

20 Nisan 1935 tarihli mektubundan

"... belki işittin: Ben bura "Cami'a"sında "Dârülfünûn" Edebiyat "Külliyye"sinde müderrisim. Ancak yeni kanun mucebince benden bazı vesaik istiyorlar ki, Baytar Mektebi şahadetnâmesi de bunlara dâhil. Ben o şahadetnâmeyi diğer evrak-ı mühimme ile beraber kaybettim...

25 Teşrinisani 340 tarihli mektubundan

"Evlâdım Âsım,

"... Medeni Aziz Efendizâde Zühdü Bey'i gördün mü? Ben hâlâ ondan müstefid olurdun zannediyorum. Maamâfih her mektubumda tekrar ediyorum: Hafız Kemal'in yakasını kat'iyyen koyuverme. Ufak tefek istiğnalarını, hattâ istiskallerini sineye çek. Bu zümre, vaktiyle güç aldıklarını, sonra kolayca vermek istemezler. Ben zavallı iki buçuk şey öğrenmek için kaç kapıya başvurdum, ne adamların kahrını çektim bir bilsen!.." (M. Cemal, s. 212)

"... Fransızcanı ne yaptın? Her hâlde çalışmalısın. Vakıa bir lisanın edebiyatını öğrenmek ömür törpüsüdür. Lâkin muayyen, mahdut işler için o kadarına hacet yok, az himmet elverir..." (M. Cemal, s. 281)

"... Ben meşhur olan Arapçamla, Acemcemle, Fransızcamla ne Mısır'da iş görebilirim, ne Tahran'da yahud Paris'te! Hemen Rabbim, Habib-i Ekrem'i hürmetine dünyadaki bu hüsranı ukbaya da teşmil buyurmasın!..." (M. Cemal, s. 282)

"... Cenâb-ı Hak evvela şu mektuba, sonra bana, sonra sana selâmetler ihsan etsin, âmin! İhtimal ki bu tertibimde nezaketsizlik göreceksin. Dinle: Nasreddin Hoca'yı kız istemeye göndermişler. Allah'ın emriyle, Peygamber'in kavliyle dibacesini okuduktan sonra kerime hanımı evvela kendisi için taleb etmiş. "Olmaz!" cevabını alınca: "Zaten başkası hesabına gelmiştim, lâkin nefis mukaddem olduğu için öyle söylemiştim" demiş..." (M. Cemal, s. 283)

9 Şubat 341 tarihli mektubundan

"Evlâdım Âsım, "Vahdet" manzumesine ait mütalâanı okudum. Nazif Bey cesaretimi kırdı, diyorsun ki doğru değil: Maluma, Nazif hissiyatının son derece mahkûmudur. Her nedense bugünlerde bana karşı pek büyük bir teveccühü var, ne yazsam beğenilecek tarafını arıyor. Arapların bir sözü vardır:

Ve aynü'r-rıza an külli aybin keliletün,
Kemâ erme ayne's-suhtı tübdil mesaviye.

Rıza gözü, hoşnudluk gözü bütün meayibe karşı görmez olur, kör olur; nasıl ki gazap gözü, hiddet gözü yalnız mesaviyi meydana çıkarır.

Sa'dî-i Hakîm de:

Nebînend hüner dîde-i aybcuy.
Ayıp arayan göz hüner tarafını asla görmez,

der. Bunun içindir ki intikad ederken bîtaraf olmak, hissiyata kapılmamak gayet müşküldür..."

"... Eşref gibi dini bütün Müslümanı, yalnız bizim memlekette değil, bütün âlem-i İslâm'da arasan bulamazsın. Bu sözümü en felaketli günlerde birlikte geçirdiğimiz imtihanların, tecrübelerin netice-i kat'iyyesi olarak söylüyorum. Şâirâne mübalağata hamletme. Evet, muaşeretin nezaket kısmına ait inceliklere iltifat edemez, etmek istese de beceremez. Lâkin bu kusuru, geri taraftaki fezailine bağışlanmalıdır. 'Yârsız kalmış cihanda ayıpsız yâr isteyen...'" (M. Cemal, s. 411-412)

23 Mart 1341 tarihli mektubundan

"Gece tarzında bir manzume daha karalamak istiyorum. Lâkin henüz muvaffak olamadım. Azıcık ilerler gibi olmadan geri dönüyorum. Bir türlü temelden yükselmek nasip olmadı. Kaç kere bozdum, kaç kere değiştirdim." (E. Edib, c. I, s. 162)

2 Mart [1]341 tarihli mektubundan

"... Mısır'a bir kere inip Şeyh Rifat'ı dinlediğimi uzun uzadıya anlatmıştım. Ondan sonra hiç gitmedim, gitmek de istemiyorum. İnzivayı pek seviyorum. Sabahları, akşamları ikametgâhımın kumluk avlusunda birer saat geziniyorum..." (M. Cemal, s. 145)

"... Mısır'a hariçten gelen Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, İtalyanlar, Moskoflar bidayette yüz kuruşa sahip değilken şimdi müdhiş sermaye eshabı olmuşlar. Her biri memlekete hâkim vaziyette bulunuyor! Sonra meselâ bizim taraflardan gelen birtakım hemşerilerimiz var ki neûzubillah! Benim Hilvan itikâfıma zannediyorum ki, bu hazin manzaraları görmemek isteyişimin de büyük bir yardımı oluyor..." (M. Cemal, s. 145)

"... Bizim Mehmed Ali Bey'den duydum, diyordu ki: 'Ben evvelce ticarette ileri giden Ermenileri, Rumları gördükçe fevkalâde kabiliyetli mahluklar telakki ediyordum. İçlerine girip iş görmeğe başlayınca, bizim de o işleri pek güzel çevirebileceğimizi anladım. Bizler beyhude yere ticareti gözümüzde büyütürmüşüz.' İstikbalin iyi bir sigortacısı olmağı kafama koydum; diyorsun. Bu sözünü ne kadar beğendiğimi tahmin edemeyeceksin. Hayatta muvaffakıyetin bütün ruhu bu azimdedir. Bizler bu azimden tecerrüd ettiğimiz için kendi yurdumuzda garip olduk! Hele, birçokları, faaliyet diyarı olan Garp'ı görmüş gençlerimizin bu ruhtan tamamıyle mahrum bulunduklarını görmek pek elim bir manzara!.." (M. Cemal, s. 282)

* * *

"... *Sergüzeşt* hakkındaki mütalâanızdan müstefid olmak isterdim. İnşâallah diriğ buyurmazsınız. Mahrem olarak arz edeyim: Kulunuz hâlâ o eseri okumuş değilim. Sakın Nazif duymasın. Maamâfih Samih Rıfat gibi müşkülpesendlikle maruf üdebadan Sezai Bey'in büyük nâsir olduğunu defaat ile işittim. Şunu demek isterim ki âsârını uzun boylu tetebbu edemeyişim Sami Paşazâde'yi müteessir etmez, ancak benim mahrumiyetimi mucip olur..." (M. Cemal, s. 139)

25 Kânûnuevvel 1341 tarihli mektubundan

"... Nasip olursa Nisan içinde İspanya'ya giderek "Elhamra" harabesini görmek, sonra İstanbul'a gelmek gibi tasavvurlarda bulunuyorum. Zannederim, çok iyi bir şey olacak. Meşhudatımı yazar, bir manzume vücuda getiririm. Bir Müslüman şâiri için o havaliyi, o âsârı ziyaret etmemek doğru değil. Maamâfih bu niyetimden kimseyi haberdar etme, anlıyor musun? "Elhamra"yı bizde yalnız Midhat Cemal yazdı, o da görmeyerek. Tabiî görüldükten sonra yazılırsa daha etraflı olur. Hayırlısı ile bu seyahat tahakkuk eder, sonra ihtisasatımı nazma da muvaffak olursam çok sevineceğim. Ümit ne tatlı şey! Cenâb-ı Hakk'ın beşere indirdiği nimetlerin en büyüğü değilse de en büyüklerinden biri olduğunda şüphe yok. Onsuz geçen hayat bir silsile-i hüsrandan başka ne olabilir? Baharda "Elhamra"yı temaşa edip yazın tasvirine çalışacağım; gelecek kışa Himalaya dağlarına çıkarak, Ganj Nehri vadilerinde dolaşarak öbür bahara Hind şiirleri yazacağım!.." (M. Cemal, s. 205-206)

18 Kânûnisânî 1341 tarihli mektubundan

"Evlâdım Âsım,

"... Nazif'in hakkı var. Kendisine hiç mektup yazmadım. Çünkü ona yazı beğendirmek müşkül; gelişigüzel karalanan mektubu ise izzet-i nefs-i edebisine tecavüz addederek mes'ele çıkarır! Bende öyle düşüne, taşına, müsveddeler değiştire değiştire arize yazacak ne vakit var, ne kudret..."..

"... Fransızcadan bu mektubunda bahsetmiyorsun, sakın icazetnâme almış olmayasın? Ben gelinceye kadar bari devam et ki alt tarafını birlikte ikmal edelim..."

"... "Vahdet" manzumesini nasıl buldun? Bak onun hakkındaki mütalâamı söyliyeyim: Vak'anın hikâyesine ait olan kısım fena değildir, oldukça iyi tasvir edilmiş ve iyi nazmolunmuştur. Hikâye hitam bulduktan sonra eklenen on satır, ya hiç olmamalıydı yahud daha kuvvetli, hiç olmazsa daha uzun olmalıydı. Uzatmak o sırada elimden gelmedi. Mevzuu yalnız hikâye ile bitirmek vardı, lâkin, *Sebîl*'in (*Sebîlü'r-Reşâd*'ın) ilk sahifesini doldurmak isterdi. Maamâfih ileride ikinci kısmı biraz daha canlandırır yahud uzatırız." (M. Cemal, s. 309)

"... Ali Ekrem Bey üstadımın makale-i tenkidiyesini gördüm. Yazmasaydı daha iyi ederdi. Birtakım kavâid vazediyor ki hiç şayan-ı kabul değil. Manzumenin tasvire ait olan ilk aksamı zait demek bence doğru olamaz. O tafsilatın vücuduna itiraz etmeseydi ve mahiyetini mevzuu bahs etseydi, kusurlarımı birer birer söyleseydi o zaman hiçbir diyeceğim olmazdı. Zaten çoktan beridir üstadıma şiir beğendiremez olduğumu anlıyorum. Beis yok. (Beis yok derken senin hattat Hacı Nuri'nin: – Beğenmiş ne olur? Beğenmemiş ne olur?.. tarzındaki sözleri aklıma geldi. Kâfir şeytan, insanı nasıl da gurura sevk ediyor! değil mi?) Maamâfih kemâl-i samimiyetle itiraf ederim ki ben Ekrem'den müstefid oldum. Nazif (Süleyman Nazif) bunu kat'iyyen teslim etmez; hattâ tecdîd-i itiraf ettiğimi el-iyazü billah duyacak olsa fena hâlde kızar. Lâkin hak her zaman haktır." (M. Cemal, s. 437)

25 Kânûnusânî 1341 tarihli mektubundan

"... Her şeyden evvel şunu söyleyeyim ki: Bu mektubun ifade itibariyle evvelce yazdıklarına faik; yalnız imlâsızlığın kemâfissâbık! Bu nakîseler de çok defalar dikkatsizlikten ileri geliyor. Bir kere ne kadar noktalı "hı"lar varsa hep noktasız "ha" oluyor. Bu derdin çaresi kolay: kelime Fârisî ise mutlaka noktalı "hı" olacak, zira Acem dilinde noktasız "ha" yoktur. Kelimenin Arabî olması takdirinde ise Kur'ân-ı Kerîm'e zihnen müracaatte bulunursun. Çünkü senin istimal edeceğin lügatlerin hemen kâffesi ya aynen yahud müştak bir şekilde olarak Kelamullah'ta mutlaka vârid olmuştur. Meselâ "Halil" kelimesi aynen var. "Hususî" kelimesi aynen yok, lâkin "hassaten" sûretinde mevcud. "Harab" lügati "yuhribûne" tarzında vârid. Buna bir kere alışsan, öyle zannederim, artık biraz imlâsızlıktan kurtulursun..." (M. Cemal, s. 282-283)

"... Bugün bir iş göremediğimden dolayı hiç müteessir, hiç meyus değilim. Yok yok, yeis kadar mel'un bir his olamaz. Onu kalbin harîm-i îmanına asla yaklaştırmamalı. Yalnız ümidi azimle, mücahede ile teyide çalışmalı. "*Vellezine câhedu fînâ lenehdiyennehüm sübülenâ* = Bizim uğrumuzda mücahede edenleri muhakkak sûrette şâhrâh-ı saadetimize çıkaracağız." Hem insan muvaffak olmasa bile gaye uğrunda ölmek de bir hayat-ı ebedîdir. Hikâye meşhurdur a: Karıncaya "Nereye gidiyorsun?" demişler. "Hacca" demiş. "Sen bu bacaklarla Hicaz'a nasıl varırsın?" demek istemişler. "Varamazsam yolunda olsun ölürüm a" cevabını vermiş. Dünyada bu kadar yüksek bir söz olamaz..." (M. Cemal, s. 294)

15 Şubat 1341 tarihli mektubundan

"... Fransızcan akmasa bile damlıyor değil mi?.." (s. 281)

17 Kânûnusâni 341 tarihli mektubundan

"... Ferit Bey'le ders günlerini kararlaştırdığınıza, Sami Bey'den Fransızcaya başladığına çok memnun oldum..." (M. Cemal, s. 281)

20 Kânûnusâni 342 tarihli mektubundan

"... Serseriliği elden bırakmaz da çalışmazsan, kulaklarına layık olduğu tûlü vermek için, her birini sekiz elif miktarı medd edeceğimden emin olmalısın!.." (M. Cemal, s. 283)

15 Mart 341 tarihli mektubundan

"... Fransızca dersine gidemediğinden bahsediyorsun, Allah vere de o da Ferid Bey'in dersine benzemiye..." (M. Cemal, s. 281)

"... Şu sedirin üstüne öğleyin uzanmışım; bir de baktım ki akşam olmuş!.." (M. Cemal, s. 297)

"... 'Daima merkez-i ümran denilen yerlerden uzak oturduğum için geceleri nasıl vakit geçiriyorsun?' sualine maruz kalırım. 'Benim vaktim kendiliğinden geçer; ben onu geçirmek mecburiyetini henüz duymadım' derim..." (M. Cemal, s. 297)

Tarihi tesbit edilemedi

"İstanbul soğuk gidiyormuş, bugün Mısır bile soğuk. Sabahleyin âdetâ üşüdüm. Amma benim sabah dediğim alafranga saat dörttür ki, mutadım o saatte kalkmaktır. Düğmeye basınca tavandaki avizeden bir ziya tufanıdır boşanıyor, ne fayda ki göğsümdeki düğmelere basmak değil ya yumrukla vursam iç tarafından bir kıvılcım kadar ilham zuhur etmiyor..." (M. Cemal, s. 143)

8 Mart 1941 tarihli mektubundan

"Evvelki hafta bana Hind'in şâir-i İslâm'ı Muhammed İkbal'in iki manzum eserini gönderdiler. Ben bu şâirin ufak bir risalesini Ankara'da görmüş ve sahibini kendime benzetmiştim. Şark'ta yetişen urefa-yı sofiyenin bütün eş'arını okuduktan başka Almanya'ya giderek Garp felsefesini adamakıllı hazmeden İkbal hakikat yaman şâir. Zaten Hind Müslümanları arasında ismini bilmeyen, şiirlerini ezberlemiş olmayan yok. Urdu lisanında yazılmış olmak tabiîdir. Ancak benim gördüklerim Fârisî." (Eşref Edib, c. I, s. 143)

2

ŞERİF MUHİDDİN TARGAN'A...

Kânûnuevvel 340 tarihli mektubundan

"... Fransızcaya devamın isabet. Aman yüzüstü bırakıverme, imkân müsait olduğu kadar çalış..." (M. Cemal, s. 281)

Tarihsiz

"... Nihavend semaiye çok memnun oldum. Ümit ederim ki dördüncü hanesi de bitmiştir. Bakalım ne zaman dinlemek nasip olacak? Düz mü? Yoksa güç yerleri çokça mı? Her hâlde yepyeni bir şey olduğuna şüphe yok..."

"... Halim Beyefendi'yi (Mısırlı Prens Said Halim Paşa'nın oğlu) bir keresinde bulamamışsınız. Sonradan hiç görüşülmedi mi? Kendisi bana o ara sıra dinlediğimiz gramofonu hediye etmiş. Almak için İmadüddin Bey'e uğradığım zaman kemâl-i hayretle duyunca ne kadar sevindiğimi tahmin buyurursunuz. Artık bütün arzularım sizin yeni kovanlarda toplanıyor..."

"Cedd-i muazzamın mukaddes namına yemin ederim ki hayatımda muhalled, maddiyyetten mücerred bir zevk duydumsa onu sizinle geçen âlemlerimde duydum."

"... Bizim biçare Naim'in nâbehengâm vefatı beni pek çok sarstı. Hanumânım yıkılmış da ben altında kalmışım sandım. Bu zavallı Şark, öyle kıymetli vücutları bundan sonra pek zor yetiştirir. Bilemiyorum, hükümet hesabına tercüme etmekte olduğu *Tecrîd-i Buhârî* hitam bulmuş muydu? İnşâallah nakıs kalmamıştır... Çünkü o sûretle bir tercüme başka hiçbir babayiğitin harcı değil..."

Tarihsiz

3

PRENSES EMİNE ABBAS HALİM HANIMEFENDİ'YE...

9 Şubat 1936 tarihli mektubundan

Hanımefendimiz,

Her biri cihan değer âsâr-ı iltifatınıza karşı nasıl bir lisan ile arz-ı şükran edeceğimi bilemiyorum.

... Son inayetnâmenizle ümidimden çok evvel şerefyâb oldum; bununla beraber minnettarâne hissiyatımın huzur-ı ismetinize takdiminde gene geciktim! Kusurum çok, affınızı temenniye hiç yüzüm yok. Serdedebileceğim özürler, kavi de olsa, bu kadar kudsî bir vazife duygusunun vereceği azim karşısında durabilecek gibi değiller. O hâlde, beşerin bütün harekatını, sıcaktan terlemek, soğuktan titremek mahiyetinde, yani ıztırari gören Cebrîlere ara sıra hak vermek icap ediyor. Yoksa başka türlü işin içinden çıkılamayacak!

Hiçbir kıymeti olmayan sıhhatime karşı lütfen izhar buyurduğunuz yüksek alâkadarlığı gördükçe, zaman zaman gönlümde hayatın istiskaline, herçi bâdâbâd, biraz daha katlanmak hevesleri uyanıyor. Hâlbuki:

Ne yare yaradı cismim, ne bana, bilmem hiç,
İlâhî, ben bu bir avuç türabı neyleyeyim?

şiiri kadar dünyada beğendiğim söz yoktur.

"Evet, insanları sonradan istediğimiz gibi tamik edelim, varacağımız netice haklarındaki ilk hükmümüzün aynı olmak bir kaide, hattâ bir kaide-i külliye telakki edilse bile müstesnaları da çıkabileceğini hesaba almalıyız. Hükm-i kat'ide ağır davranmak sağlam bir meslektir. Bendeniz daima acul olduğum için çok yanıldım, hâlâ da yanılıyorum! Daima değişen, daima bizleri değiştiren hissiyatımızın payını ayırırsak nisbetle daha az aldanırız, itikadındayım...

"... Gerek edebiyata, gerek edebî eserlere ait hükümlerimizin kat'i tevehhüm ettiğimiz nassı birçoklarınca yamyassı görülmek, cümle nihayetindeki azametli noktalarımızın ise sola düşen sıfırlardan farkı olmamak umur-ı adiyedendir."

... Meşhur şâirimiz Nef'î'nin,

Bana kâfir demiş müfti efendi,
Tutalım ben ana diyem müselman;
Varıldıkta yarın rûz-ı cezaya,
İkimiz de çıkarız anda yalan.

tarzındaki kıt'asına esas olan mazmun şimdi arz ettiğim gibi İranlıdan iktibas yahud ihtilas olunmuş. Merhum Kemal Bey, Nef'î için "Acem kervanlarını vuran şâirlerimi-

zin en cesuru!" der. Hakikat, insan biraz İran edebiyatıle uğraşır, biraz da bizim eski divanlarımızı karıştırırsa büyük bir inkisar-ı hayale uğrar, Ziya Paşa merhumun,

Gördüm: Olmuş halef, selef hep,
İran şurasına halef hep!

hükmü acı bir hakikattir. Acemlerden alacağımız bir şey kalmayınca, daha doğrusu o edebî meta'ın modası tamamıyle geçince Garplıları ve bilhassa Fransızları soymaya başlamışız! Kendi ruhumuzdan doğma bir edebiyata ne zaman kavuşacağız, bilemiyorum." (M. Cemal, s. 89-90)

"... Vakıa her millet için başka milletlerin edebinden, irfanından müstefid olmak, müteessir olmak tabiîdir; lâkin bu istifade, bu tesir hiçbir zaman müfrit bir taklid, sarih bir soygunculuk derecelerine varmamalı. Meselâ *İslanda Balıkçıları*'ndaki sis tasvirinden san'at itibarile müstefid oluruz. Lâkin Pierre Loti'nin "obscurite blanche" vasfını "zulmet-i beyzâ" şekline koyduktan sonra şahsımıza mal etmeye kalkışırsak pek küçük oluruz..." (M. Cemal, s. 387)

16 Kânûnusâni 1936 tarihli mektubundan

Hanımefendimiz,

Bu sene Nimet Hanımefendi ile Ahmed Celal Bey de Hilvan'ımıza geldiler. Ahmed Celal Bey ile sık sık şerefyâb oluyorum. Hem her görüştükçe kendilerini daha ziyade takdir ediyorum. Geçen seneki mülakatlarımız bu kadar etraflı olmamıştı. Zaten ne bir eseri sathi bir iki okuyuş ne de nüsha-i kübra dediğimiz insan nûmunelerinden birini iki üç kere gözden geçiriş kat'iyyen kâfi değildir..."

"... Bizim Şerif Muhiddin Beyefendi, zannederim, şu günlerde bir konser verecektir. Her hâlde Şark'ın, bir nazirini daha yetiştirmesine imkân tasavvur edemediğim bu muazzam dâhi-i san'atını dinlemek fırsatını fevt buyurmamalısınız..."

"... Bundan bir ay evvel Merc'e gitmiştim. Merhum Prens Aziz Hasan'ın kerimeleri resmimi çıkardılar. Gölgesi yerlere serilmiş, kendisi ayakta durabilmek için asasına dayanan bu zavallı ihtiyarın hâli bana dokundu. İki üç kıt'a söyledim. Efendimize takdim ettiğim resmin arkasındaki büsbütün başka türlüydü. Beğenmediler, kendim de çokluk hoşlanmadım, değiştirdim. Böylece kabul buyurursanız ayrıca minnetdâr olurum..."

23 Şubat 1935 tarihli mektubundan

Hanımefendimiz,

Dünyada kendini bilmez veliler olduktan başka saadetinden bîhaber yaşayan bahtiyarlar da varmış. Daha garibi kulunuz da onlardan biri imişim!

... İhtiyarımla çekildiğim şu inziva âleminde bile muhitin, şuunun, zamanın, hadisatın, hulâsa bütün kâinatın sarih istiskalini gördükçe yaşamaktan âdetâ iğreniyor da günden güne artan zaafımı, ihtiyarlığımı birer müjde-i halas telakki ediyordum..." (M. Cemal, s. 85-86)

"... Ufuklarında tek bir ışık sezmeyen zulmetzede bir biçare için bu ne inkılâb-ı azim ki, huzur-i ismetinizle şerefyâb olduktan sonra, yüksekliği nisbetinde derin bir nazar-ı şefkatin üzerimde güneşler gibi parladığını görmeye başladım! Artık ye'simdeki hatayı anlıyorum. Artık iman yeniler gibi tecdîd-i ümid edeceğim. Artık titrek ellerimden düşen kaleme tekrar sarılmak isteyeceğim.

"Ruh-ı pâki rahmet göklerine yükselirken, bizlere yeryüzünde sizin gibi bir melek-i sıyânet bırakan vâlid-i muazzamınızı nasıl takdis edeceğimi bilemiyorum..." (M. Cemal, s. 86)

28 Nisan 1935 tarihli mektubundan

Hanımefendimiz,

"İnayet buyurduğunuz iltifatnâmeye karşı kulunuzdan ariza-i şükran bekliyormuşsunuz. Bunu Cemile Hanım'dan işitince ne kadar müteessir, ne kadar da mütehayyir oldum, tasavvur buyuramazsınız.

"... Hakir namıma, lâkin yanlış cihetlere yazılmış, manalı manasız birçok mektuplar fakirhaneyi, ellerile koymuş gibi, bulmakta hiç güçlük çekmezlerken taliin şu makûs cilvesine bakın ki: Doğrudan doğruya bana tevcih buyurulan o yüksek hitab, kim bilir şu sağır kubbenin hangi bir bucağında sükûta inkılâb etmiş bulunuyor! Evet, her musibete karşı olduğu gibi, bu hüsranım için de bermutad "El-hükmü lillâh" diyorum, ama doğrusu teessürümü bir türlü yenemiyorum. Zira yakînen biliyorum ki sizin o kudsî nefesiniz, o can-âşinâ sesiniz benim bu ölgün ruhuma yeni bir hayat nefhedecekti; son zamanlarda maalesef pek yabancı kaldığım hayat hissini, vazife hissini yeniden duymaya başlayacaktım. Yüksekliğindeki samimiyeti, samimiyetindeki yüksekliği ömrüm oldukça unutamayacağım o necib meclisleriniz kulunuza yazmak ümidleri vermişti, kulunuz ki okumak melekesini bile kaybetmek üzereydim.

"... Hâlâ şaşıyorum: Gerek memleketimizin, gerek Mısır'ın postaları muntazam sûrette vazifelerini görüyorlarken, nasıl oluyor da yalnız sizin lütufnâmeniz arada kayboluyor?

"... Temmuz ayında inşâallah emriniz veçhile tebdil-i hava için Antakya taraflarına gideceğim. Biraz kan, biraz can, biraz da huzur-i fikr ü vicdan toplayabilirsem, sırf efendimizi memnun etmek için bir şeyler yazmaya çalışacağım. Zannederim son teşerrüfümde 'Gölgeler istemeyiz. Maddi şiirler bekleriz.' buyurmuştunuz. Kulunuz şimdi mevzuu tasarlamakla meşgulüm. Muvaffak olursam bir zaman sonra düşündüklerimi nazm için uğraşacağım. Bakalım, 'Hudâ kadirdir eyler seng-i hârâdan güher peyda' dedikleri gibi bizim camid karihadan da belki bir şeyler sızar..." (M. Cemal, s. 88-89)

12 Mayıs 1935 tarihli mektubundan

Hanımefendimiz,

"Merdivenköyü'ndeki Bektaşi tekkesinin harabelerini temaşadan mütehassis olmuşsunuz. Tabiî: Maziye karışan bir mevcud yoktur ki izlerini görüp de müteessir olmayalım. Büyük bir Garp edibinin dediği gibi 'Ayrıldığımız her şey varlığımızdan bir parçadır.' Onun için geçmişten, geçmişi düşündüren her hâtıradan nasbimiz daima hüzün olur...

"... Bilmem, arz ettiğim noktaları evvelce dolaşmış mı idiniz? Çok niyaz ederim: Gümüşsuyu tekkesinin bulunduğu tepeden Haliç'i, kuş bakışı, bir seyredin. O ne âlem, o ne rengârenk bir sahne-i temaşa! Eminim hayran olacaksınız, hanımefendimiz.

Sağ olmalı idim de İstanbul'u size kulunuz gezdirmeli idim. İçinde doğup büyüdüğüm bu aziz yurdun dağlarını, tepelerini, ormanlarını, çayırlarını hulâsa bütün köşelerini, bucaklarını öyle zannederim, kulunuz kadar bilen pek az kimse bulunur.

Edirne'ye seyahat, cidden arz ediyorum, o şâirâne mevkiin sizlere bir ilhamı! İnşâallah memnun olarak avdet buyurmuşsunuzdur yahud buyurursunuz. Süleymaniye'nin muazzam mimarı merhum Sinan'ın orada meşhur Selimiye'siyle birçok köprüleri, hamamları var. Cami, mescit, çeşme, sebil, köprü, han hamam, üç yüz parça eser bırakan dâhinin şaheserleri Süleymaniye ile Selimiye olsa gerek. Evvelkisinin o loş mehabeti ruhu huzû' içinde, huşû' içinde bırakır. İkincisinin nuraniyeti ise kalbi zevkyâb-ı ibadet eder..." (M. Cemal, s. 146-147)

* * *

"... Vakıa 'istek şarttır!' diye evamirin semtine yanaşmayan; sonra 'istek haktır!' diye menahi namına irtikab etmedik bir maskaralık bırakmayan Bektaşileri hiç sevmem. Bununla beraber, hakkı söylemek lazımsa, vakit vakit Bektaşilerin içinden, hattâ öbür tarikat saliklerini geride bırakacak kadar, ahkâm-ı şeri'atle mukayyed adamlar çıkmıyor değil. Lâkin maalesef pek nadir..." (M. Cemal, s. 264)

* * *

"... Edirne'de yirmi ay kadar kaldım. Ancak pek toy, pek gençtim. Tecrübesiz kafamı şiir ile güreşten başka bir şey alâkadar etmezdi. Otuz, kırk sene evveline gelinceye kadar mekteplerimizde resim dersi basma modellerin kalıbı kalıbına istinsahından ibaret olduğu gibi, aynı devirlerde şâirliğe özenen biz biçareler de eski şâirlerin

divanlarını meşk ile uğraşırdık. Tabiati taklide çalışacak yerde kudemadan birini taklid ile vaktimizi heder ederdik. İlhamı hilkatin kitabından değil, Fuzûlî, Nef'î divanından almak isterdik! Onun için Edirne'nin gerek tabiî menazırından, gerek o menazıra ayrı bir hayat ifaza eden şaheserlerinden maalesef ne bir çizgi, ne de bir gölge tesbit etmeyi akıl etmiş değildim..." (M. Cemal, s. 387)

* * *

"... Edirne'de yirmi ay kadar kaldım. Ancak, pek toy, pek gençtim... Heyhat! Edirne'ye bir daha dönebilsem, lâkin böyle altmış iki yaşımdan sonra değil, hiç olmazsa on beş seneyi tarh ederek dönebilsem!.. (M. Cemal, s. 388)

23 Haziran 1935 tarihli mektubundan

"... Sıdkı Bey isminde bir hekim bendenizle çok alâkadar oldu. Kanımda malarya bulunduğunu söyliyerek kinin'i mahlul hâlinde beş gün tahtelcild zerk etti, bundan hayli fayda gördüm..."

* * *

"... Lâkin Mısır'a döndükten bir zaman sonra, akşamları, yine hararet başladı. Dilaver Bey şırıngayı tekrar ettiyse de tesiri olmadı. Şimdi içerden bir Alman ilacı veriyor. Akciğerle kalbde bir şey olmadığını hekimler müttefikan söylüyorlar ki bundan kendim de eminim. Tansiyonlar hâl-i tabiîde. Yalnız karaciğerle dalak büyümüş. Gençliğimde iki üç defa malaryaya tutulmuştum. O iki uzvun büyümesini bendeniz buna hamletmek istedim. Çünkü hekimlerin saydıkları diğer esbab ile hiç münasebetim yok. Yalnız bir dizanteri muayenesi kalmıştı, onu da Mısır'a gelince yaptırdım, olmadığı tebeyyün etti. Şayet malaryadan olsaydı, bu kadar şırınganın kâfi bir tesiri görülecekti. Binâenaleyh asıl sebep anlaşılmamış demektir. Muvaffak olabilirsem, on, on beş gün için olsun, bir hastahanede kalarak müşahede altına girmek ve neticeye göre tedavi edilmek istiyorum..." (M. Cemal, s. 158)

* * *

"... Antakya şehri sırtını Habibü'n-Neccar Dağı'na vermiş, ayaklarını Asi Nehri'ne uzatmış, gözlerini de karşıki Toros cibaline dikmiş, ağaçlık, bahçelik, zeytinlik, bağlık, sulak, yemyeşil bir Türk yurdu. Değersiz eserleri dolayısıle fakire gıyaben âşinâ çıkan ahali, fevc fevc ziyaretime geldiler; davet alıp dağlara, bahçelere, bağlara götürdüler. Hele konağına indiğim Cemil Bey, ev sahipliğini bendenize devrederek, mahcup bir misafir gibi kendisi bir köşeye büzüldü. Aşçılar, hizmetçiler bütün emirleri bendenizden telakki eder, asıl beylerine hiçbir şey sormaz oldular! Asalet mutlaka kendini gösteriyor; asil adam ne kadar düşse, gene sağlam bir tarafı kalıyor..." (M. Cemal, s. 204-205)

Hanımefendimiz,

Evvelce de arz etmiştim, kulunuz Edirne'de yirmi bir, yirmi iki yaşlarında bir genç idim. O çağlarda Garplı bir edibin dediği gibi: "Gözler parıl parıl yanar, lâkin

hiçbir şey göremez!"[116] Onun için sizlerin geçerken üç günde görebildiklerinizi, bendeniz iki yıla yakın ikametimle beraber görmüş değildim..."

* * *

"... Edirne'ye ait yüksek duygularınızı pek derli toplu tasvir eden iltifatnâmelerinizi kaç kereler okudum. Arada kırk yıllık bir mesafe-i zaman olmasına rağmen birçoklarını ayan, bazılarını da hayal meyal seçebildiğim o muhalled şaheserlerin cazibesi, bir an için, hâl ile istikbal ile bütün rabıtalarımı kopardı ve beni geçmiş edvara doğru sürükledi. Evet, yaşlandıkça maziperest olmak pek tabiîdir; bunu teslim ederim. Lâkin, sinesinde bitmez mefahir, tükenmez bedâyi saklamak itibari ile hakikaten tapılacak bir tarihim olduğunu da hiçbir zaman unutamam..."

* * *

"... Üç gün evvel, vaktile Goncagül Bacı'nın[117] oturduğu evin önünden geçiyordum. Yarı açık duran kapının sağ tarafında bir levha gördüm ki üzerinde temiz bir yazı ile 'Kasr-ı Gülşen'[118] kelimeleri yazılıydı. Gerek levhanın meali, gerek durup da içerisine göz gezdirdiğim bahçenin hâli bana pek dokundu. İlk seneleri, yani bundan on, on iki yıl mukaddemleri, merhum Paşa Hazretleri'yle buraya sık sık gelir, ağaçların altında sohbetler ederdik. Zeyneb ve Melek Hanımefendiler[119] o zamanlar birer küçük çocuktular. Tıflâne şataretlerine payan yoktu. Biz de gâh onların oyunlarını seyrederdik, gâh kendimiz kalkar oynardık! O eski hâtıralar, bu yeni isim bana şu kıtayı söyletti:

«Kasr-ı gülşen»sin, evet, lâkin gönüller şen değil;
Durduğum, mazine hürmet, yoksa neş'vemden değil!
Var mı loş sinende canandan kalan nûr izleri?
Ey yeşil yurt, istenen senden odur, sînen değil!" (M. Cemal, s. 87)

19 Temmuz 1935 tarihli mektubundan

"... Misafir olduğum otel haylice kalabalık, maamâfih dervişlerin 'kesrette vahdet' dedikleri gibi, sırf kendi âlemimde yaşıyorum..."

* * *

"... Burada Mısır'ın sıcağile tozundan mahrumum. İlk gün bu mahrumiyeti daima hissediyordum, lâkin, artık ona da alıştım..."

* * *

"... Boya ile yazı yazmak bendenizi sinirlendirir. Bu tarafa gelirken Paşa merhumun (Prens Abbas Halim Paşa'nın) yadigâr-ı kıymettarı olan Türk mürekkebinden ufak bir şişe almadığıma dünyalar kadar pişmanım!.." (M. Cemal, s. 203)

* * *

26 Eylül 1935 tarihli mektubundan

4

MEHMED RASİM ve AHMED NAİM BEYLERE...

Tarihsiz[120]

Bu üç mektuptan Arap Hafız'a ait olanı:

"Mehmed Râsim Efendi'ye;

"Üstad-ı fazılım, efendim,

"Şevket Efendi biraderimizden haber-i afiyetinizi istibşar ettim. Dünyalar kadar sevindim. Cenâb-ı Hak sıhhatte, selâmette daim buyursun. Himmetiniz berekâtiyle hıfzım demir gibi oldu. Ya bu Ramazan, ya gelecek Ramazan üç dört dayanıklı Müslüman bulursam hatim ile teravih kıldırmak niyetindeyim. Evet, hem hatme dayanacak, hem benim sesime dayanacak Müslümanları bulmak kolay değil. Maamâfih üç beş kuruş verip 'Müellefetülkulûb' takımından bir cemaat edinmek de kabil. Teveccühünüzün devamını bilhassa istirham ederek mübarek ellerinizden öperim üstadım." (M. Cemal, s. 225)

Ahmed Naim Bey'e;

"İki gözüm, kardeşim,

"Kitaplarınızı aldım, okudum; çok müstefid oldum. Cenâb-ı Hak itmamına muvaffak buyursun. Ben de tercümemi beyaza çekiyorum. Bitince sana göndereceğim. Okursun, yanlışlarını tashih ettikten sonra Hamdi Efendi Hocamıza verirsin. Bir kere de, o okur, tashih eder. Yapamadım, zaten yapamayacağımı biliyordum. *Lâ yükellifullahu nefsen illa vüs'aha.* Ellerini, gözlerini öperim. Hamdi Efendi Hocamızın keza." (M. Cemal, s. 226)

5

ÖMER RIZA DOĞRUL'A

8 Şevval 347 tarihli mektup

"İki gözüm Rızacığım,

"Cihan değer hediyelerinden dolayı sana teşekkür edeceğimi, bu son muvaffakıyetlerin üzerine seni ne yolda tebrik lazım geleceğini takdirden, Hudâ bilir ki, âcizim. Allahü zülcelâl seni saadet-i dareyn ile mes'ut etsin. Hakikat, mazhariyetin mü-

caheden kadar büyüktür. Ekâbir-i Evliyâullahın magbûtu olmaya şayan bir himmet gösterdin. Aşk olsun sana!

Zamanın darlığını göz önüne getirdikçe, yetiştiremeyeceksiniz diye heyecanlar içinde kalıyordum, ki o da pek tabiî idi. Eğer fevkattabia bir sebat, fevkattabia bir fedakârlık göstermeyeydiniz Allah bu tevfiki vermezdi.

Sana evlâdım diyebilmekle öteden beri nâmütenâhî bir fahr duyarım; Hakk'a yüz bin şükür olsun ki: yalnız benim değil, bütün cihan-ı İslâm'ın mefahiri sırasına geçtin. İnşâallah bu füyuz pek çok zamanlar daha devam eder; inşâallah o feyyaz kalemin birçok ilmî bedâyi daha meydana çıkarır.

Hazret-i Ayşe ile *Ebubekir* enfes. *Ali* ile *Osman* son derece de aceleye geldiği için, gayet tabiî olarak, ötekiler kadar olamamış. Maamâfih bunlar da âlâ.

Eşref'in himmeti de doğrusu her türlü sitayişin fevkinde. Aferin Sirozlu! Dokuz cilt eserin birden matbu şekle girdiğini gördüğü saatte kim bilir ne geniş bir oh çekmiştir!

Hazret-i Ömer'in ikinci tab'ına Yermük hakkındaki "Vahdet" manzumesini almışsın ki pek münasip olmuş. Ancak ilk tab'ın nihayetindeki Fârisî şiiri bu sefer derc etmemişsin, hâlbuki o hoş bir manzumeydi.

Naim Bey'in takrizi pek kadirşinasâne. Diğer takrizler de öyle.

Ümid ederim ki eser hey'et-i mecmûası itibarile azîm bir ekseriyet tarafından hüsn-i kabul görmüştür. Maarif vekâletince kütüphanelere tevzi edilmek üzere bir kaç nüsha alınacağını işitmiştim, acaba alındı mı?

Gerçek, *Güzel Yazılar*'ın ikinci tab'ı için Çanakkale manzumesini benden el yazımla istemişlerdi. Ben de göndermiştim. Acaba öylece bastıları mı? Yoksa bizim emek boşuna mı gitti? Eğer bu ikinci tab'ında başkalıklar varsa bana bir nüsha gönderilmesini müellifinden rica ederim.

Gözlerini öperek seni sıyânet-i Mevlâ'ya emanet eylerim evlâdım."

Mehmed Âkif
(Eşref Edib, c. I, s. 23 -24)

6

ABDÜLİLLAH BEY'E

31 Temmuz 1935 Tarihli Mektup...

"Ben burada Şerif Bey isminde aslen Tunuslu bir tabib ile muarefe peyda ettim. Müslüman, müeddeb bir adam. Kendisiyle sık sık görüşürüm. Cebel'e gelişimin on beşine tesadüf eden pazartesi günü Beyrut'a indim. Emîr Abdülmecid Beyefendi'ye gittim. Öğle yemeğini yedikten bir iki saat sonra 'Cünye'ye gidelim' dediler. Jip otomobile atladık. Cünye'ye varmadan deniz kenarında Suphi Bey'in oturduğu köşke

uğradık. Gayet lâtif bir mevki. Asırlık çam ağaçlarıyla muhat balkonunda saatlerce oturduk. Uzun boylu sohbet oldu. Ben Hacar oteline ancak gece saat on birde avdet edebildim.

"Onmadık hacıyı deve üzerinde yılan sokar." derler. Beni de Lübnan çamlıklarında sıtma tutsa beğenir misiniz? Akşamları saat altı yedi sularında vücudum hafif ürperiyor. Nısfileylde tekrar başlıyor. Saat dört, dört buçukta yataktan sırılsıklam kalkıyorum. Karaciğerim iyi. Tabibin vesayasını tamamıyle tatbik ediyorum. Bu sıtma, kışın bana Hilvan'da da ara sıra uğruyordu. Ancak sıcaklar başlayalı gelmemişti. Her ne ise o kadar mühim bir şey değil."

2 Ağustos 1935 tarihli mektup

"İki gün evvel gönderdiğim mektubumda, Beyrut'a indiğimizi, Şerif Abdülmecid Beyefendi'den başka diğer bazı zevatı da ziyaret ettiğimi hikâye etmiştim değil mi?

Çarşamba günü hepsi birden Sûku'l-garbe geldiler. Hoş bir sohbet oldu. Bir Aralık bizim Antakya'daki arkadaşlardan Ali Hilmi Bey'in de Beyrut'a geldiğini ve beni ziyaret edeceğini söylediler. Hakikat, dünkü perşembe günü Antakyalı dostumuz Sûku'l-garbe çıkageldi. Beni orada beklediklerini ve burada yapayalnız oturmamda hiç mânâ olmadığını söyledi. Kararlaştırdık. İnşâallah ayın sekizinci perşembe günü birlikte Antakya'ya gideceğiz. Beni burada muntazam sûrette sıtma tutuyor. Sabahları sırsıklam terlemiş bir hâlde kalkıyorum. Karaciğerim fena değil. Antakya'daki adresim: Berekâtzâde Cemil Bey'in konağında Mehmed Âkif."

24 Ağustos 1935 tarihli mektup

"Evlâdım, iki gözüm Abdülillah Bey, Pire'den gönderdiğiniz mektubu aldım.

Tebdil-i hava için bir müddet İstanbul'da kalmanız pek muvafık. Memleketin lâtif havası, temiz suları çarçabuk sizi evvelki sıhhatinize iade eder inşâallah.

Yalnız artık benimle mukayyed olmayın. Ben Antakya'da beş on gün kadar daha oturduktan sonra Hilvan'a dönmek niyetindeyim. Siz İstanbul'daki müddet-i ikametinizi sırf buralara gelmek için kısaltmayın. Bende malarya buldular. Evvelki gün bir iğne aşısı yaptılar. Alt tarafını burada olmazsa Hilvan'da ikmal ettiririm.

Antakyalılar son derece misafirperverlik gösteriyorlar. Allah kendilerinden razı olsun. Yalnız benim neş'em yok. Maamâfih karaciğerimin perhiz sayesinde eskisinden daha iyi olduğuna kâniim. Bütün tanıyanlara selâm.

Bâki kemâl-i iştiyakla gözlerinizi öperek sizi sıyânet-i Mevlâ'ya emanet ederim, iki gözüm Abdülillah Bey.

Amcan, Mehmed Âkif
(Eşref Edib, c. I, s. 266 - 68)

GAYRET GAZETESİNE BİR MEKTUBU**

Hazret-i Muharrir!

Bir şevk-i Hudâ-pesendâne ile neşrine ibtidâr buyurulacağı evvelce sâmia-nüvâz-ı mübâhâtım olan *Gayret*'in bugünlerde sâha-i matbuâta şûle-dâr-ı kemâl olduğunu meziyyet-şinâsân-ı irfândan Naîm Bey birâderimizden istibşâr eyledim. Şu ciddî gayretinizle âlem-i İslâm'ı kendinize minnetdâr etmek gibi bir şanlı muvaffakıyete mahzar olabileceğinizi söylersem teşebbüs-i cemîlinizin vereceği neticenin parlaklığını nazar-ı basîretinize şimdiden arz etmiş olurum.

Mahsûl-i hâme-i hamiyetiniz olan *Gayret*'in ilk nüshasının mütalâasıyla tenvîr-i basîre-i vicdân eylediğim zaman azamet-i iktidârınızı kemâl-i hayretle takdir etmekte iken böyle ciddî bir eserin ârzû-yi bekâsına ait hissiyât-ı hâlise-i fuâdıma tercümân-ı sâdıku'l-beyân olan lisânım;

Ber-devâm olsun Rızâ'nın himmeti

mısra-ı berceste sini makâm-ı irticâlde îrâd ediverdi ki hem-bezm-i kemâlleri bulunduğum zevâttan şâir-i belîğü'l-makâl Ârif Bey, mısraın sene-i hâzıra-i kameriyyeyi gösterir bir târîh-i mücevher olduğunu, binâenaleyh şu ni'met-tesâdüf *Gayret* hakkında bir fâlü'l-hayr addedilmek lazım geleceğini söylediler. Mâhiyyet-i esere dair teşrîhât-ı devr ü dirâza zemîn müsait ise de kesret-i meşâgil mâni-i tatvîl olduğundan;

Âlem-i İslâm'ı minnetdârın etti Gayret'*in*
Tâ ebed tezkîre şâyândır şu ulvî himmetin

Yek-zebân-ı iftihârız zâtını takdîste
Hak bilir hayrânıyız fikrindeki kudsiyyetin

Âferîn ey kıble-i erbâb-ı irfân âferîn
Oldu âlem feyz-yâb-ı hâme-i zî-kudretin

Çok zamânlar müstefîd-i fazlın olsun ârifân
Dâimâ takdîr edilsin böyle hüsn-i hizmetin

«An samîmü'l-kalb» tebrîk eyliyorlar Gayret'*i*
İ'tilâ-yı şânını ikdâm edenler milletin.

manzûme-i ihlâs-meâli ile hâtime-nüvîs-i makâl olurum. Aleyke avnullah.

Mehmed Âkif

[1] Midhat Cemal, *Mehmed Âkif*, 1939, s. 88-91.

[2] *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158, s. 11-12.

[3] İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyatı*-IX, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 471.

[4] Bk. Kutay, *Pembe Mendil*, Yeni Asya Y., İstanbul 1975, s. 45-55.

[5] Bk. Kutay, "Uçuruma Doğru, Dolu Dizgin...", *Tarih Sohbetleri I*, Nisan 1966, S. 1, s. 176-178. Mektuptaki "Çok maskara şeylermişiz! (...) Teceddüd nâmıyle, inkılâp nâmıyle ortaya her türlü ifrâtı bîperva kabul eden Ankara yârânın[d]a ebediyen affedemeyeceğim bir şey varsa o da şudur (...)" ifadeleri Kutay'ın *Tarih Sohbetleri I* adlı eserinde şu biçime dönüşmüştür: "Çok maskaralarımız varmış. (...) Teceddüd namına, inkılâb namına ebediyen affedemeyeceğim bir şey varsa o da şudur (...)".

[6] Bk. Bilgegil, "Mehmet Âkif, Resmî Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 1971, S. 3, s. 1-34;

[7] Bk. Şengüler, *MÂK*-IX, s. 521.

[8] Dündar Akünal, "Mehmet Âkif'in Kızına Yazdığı Mektuplar", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1989, S. 62, s. 14-81; Şengüler, *Mehmed Âkif Külliyâtı*-IX, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 457-470.

[9] "Akünal'da "en ikiniz", Şengülerde "enikiniz" biçiminde yazılmış olan bu kelime "eniğiniz" olmalıdır. YTG.

[10] Ailenin sahip olduğu atın adı.

[11] Âkif'in torunu.

[12] Midhat Cemal, *Mehmed Âkif*, Semih Lütfi B.evi, İstanbul 1939, s. 157'den alınmıştır.

[13] Sami Önal, "Mehmet Âkif'in Bilinmeyen Bazı Mektupları", *Tarih ve Toplum*, c. III, Mayıs 1985, S. 17, s. 24-27; Şengüler, *MÂK*-IX, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 494-518.

[14] Bakara Sûresi, 233. âyet. Mektubun aslında âyetin orijinali vardır.

[15] Mektubun aslında da bu kelime nokta nokta ile gösterilmiştir.

[16] M. Uğur Derman, "Mahir Hoca'dan İzler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 4, Ocak 1975, S. 1, s. 15; "Mehmed Âkif'ten Mektuplar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 4, Nisan 1975 S. 2, s. 45; Yıl: 4, Temmuz 1975, S. 3, s. 33; Yıl: 4, Ekim 1975, S. 4, s. 27; Yıl: 5, Ocak 1976, S. 1, s. 34; Yıl: 5, Nisan 1976, S. 2, s. 57; Yıl: 5, Temmuz 1976, S. 3, s. 47; Yıl: 5, Ekim 1976, S. 4, s. 14; Yıl: 6, Ocak 1977, S. 1, s. 43; Şengüler, *MÂK*-IX, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 389-446.

[17] Mahir İz Bey'in veteriner olan ve o esnada çıkan sığır vebası salgınının önlenmesine çalışan erkek kardeşi.

[18] Mahir İz Bey'in sonradan Eski Türk Edebiyatı profesörü olan küçük biraderi.

[19] Mahir Bey'in, Mehmed Âkif Bey ile Ankara'da iken tanışmasına vesile olan Evkaf Müdürü Hayri Bey.

[20] Mahir Bey'in de hocası olan Müderris Ferid Kam.

[21] "İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor" mealinde olan bu İlâhî kelâm, Kur'ân-ı Kerim'de 18. Kehf Sûresi'nin 78. âyetinden bir kısımdır.

[22] Mehmed Âkif ve Mahir Bey'lerin müşterek dostu; Türk, Arap ve Fars Edebiyatı'nda allâme olan Hafız Yusuf Cemil Ararat (1879-1963).

[23] Ziya Paşa'ya ait bir beyit.

[24] Amerika Büyükelçimiz iken 1944'de Washington'da vefat edip naşı Missouri zırhlısıyla 1946'da İstanbul'a getirilen mümtaz hariciyecimiz Mehmed Münir Ertegün. Münir Bey, daha önceden de tanıştığı Âkif Bey'le, Millî Mücâdele sırasında vazifeyle bulunduğu Ankara'da beraber olmuş, İstiklâl Marşı'nın yazıldığı Tâceddin Dergâhı'nda kendisinden *Nehcü'l-Beâğa*'yı ve *Hafız Dîvânı*'nı okumuştur. Garp kültüründen olduğu kadar Şark kültüründen ve tasavvufî anlayıştan da nasîb alan Münir Bey, Üsküdar Özbekler Dergâhı Şeyhi Hezârfen Edhem Efendi (1829-1904)'nin torunudur ve sonradan mezkûr dergâhın hazîresine defnedilmiştir.

[25] Yâsin Sûresi'nde bir âyet: "Çürüyüp ufalanmış kemiklere can veren Allah'ı tesbih ederim!"

[26] Merhum Mahir Hoca, *el-Müşezzeb* isimli Arapça gramer kitabını, Âkif Bey'in yakın dostlarından Kuşadalı Ali Rıza Efendi'de bulup Mısır'a gönderir. Davudpaşa Mektebi'nde kırk yıl müdürlük vazifesinde bulunan Rıza Efendi, hakikî yaşını gizlemesi ve tek akı olmayan siyah sakalı ile, dostları arasında dâima latîfe mevzuu olurmuş. Bu hususta. Eşref Edib'in Mehmed Âkif hakkındaki büyük kitabında ge-

niş izahat vardır (s. 208-214). Onun yaşı ve sakalına takılmaktan çok hoşlanan Âkif Bey de, *el-Müşezzeb*'i vesile ederek mektubun bir paragrafı boyunca Rıza Efendi'yi küplere bindirecek bir konuda hayalî hâtıralar kaleme almıştır. İmzalarında, önce kuş resmi çizip yanına 'Adalı' yazarak 'Kuşadalı' olduğunu mizahî yoldan belirten Ali Rıza Efendi ince bir şâirdir, nükteli manzumeleri vardır. Hattâ, Mahir Hoca için söylediği şu manzum muammayı da yeri gelmişken nakledeyim: "Kamer'in âhirine gelse hilâl, / Görünür ismi habîbin derhâl!" (Ay'ın sonuna hilâl gelse, hemen sevgilinin ismi görünür.) Muamma (bilmece)'nın çözümü: Kamer'in bir diğer ismi "mâh" olduğuna göre, bunun sonuna hilal biçimindeki 'rı' harfi gelince, eski imlâmıza göre "Mahir" okunur.

[27] Namık Kemal'e ait olan bir mısrâ.

[28] Veteriner Şefik Kolaylı. Neyzen Tevfik (1879-1953)'in kardeşidir.

[29] Mahir Hoca, mektubu alınca hemen Ali Rıza Efendi'ye gidip okur, Rıza Efendi de sözde kızarak Mahir Bey'e hitaben bir manzume yazar ve Âkif'in tarizlerine cevap verir! (Bu manzume için bk. Şengüler, *MÂK*-IX, s. 400-402).

[30] *Servet-i Fünûn*, 4 Mart 1926 tarihli ve 68-1542 numaralı nüshasında "İki Secde" başlığıyla neşrettiği bu makalesinde Süleyman Nazif, herkesin Âkif'i kendisinden ziyâde anlayabileceğini, ancak hiçbir fâninin kendisi kadar duyamayacağını yazmıştır.

[31] Abbas Halim Paşa.

[32] Molla Cami senesi: Medrese tahsilinde üçüncü sene, ki gençliğin ilk yıllarına tesadüf eder.

[33] Rahmetli Mahir Hoca'nın gönlü, tavsiyenâmenin yazıldığı şahsa gitmeyi arzu etmediği için, bu tavsiye mektubu da öylece kalmıştı. Yirmi yıl önce, adı geçen zâtın Haydarpaşa Lisesi'nde Fransızca hocası olan kardeşi Abdi Tevfik bu mektubu Âkif Bey'in el yazısıyla bir şiirine karşılık olarak Mahir Bey'den alıp ağabeyine göndermişti.

[34] Âkif'in, o esnada Beylerbeyi'nde oturan annesi Emine Şerife Hanım, 90 yaşlarında olduğu hâlde vefat etmiş. Bu vesile ile kendisine taziyenâme gönderen, lâkin şâir zamanda mektup yazmayı ihmal eden Müderris Ferid Bey'e serzenişte bulunuyor.

[35] Mahir Bey'in ablası olan Bihîn Dinç Hanım.

[36] Mahir Bey'in enîştesi olan eski Erzurum kadısı ve mebusu Râif Dinç (1874-1949).

[37] İkinci Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet sahibi mebuslarından Erzurumlu Gözübüyükzâde Ziyâeddin Bey (1876-1944).

[38] *Peygamberimiz*, Yazan: Mevlânâ Muhammed Ali, Tercüme: Ömer Rıza, İstanbul 1926.

[39] Eşref Edîb Fergan (1883-1971).

[40] Bugünkü İstiklâl Caddesi.

[41] Âkif'in en yakın dostlarından olan Babanzâde Ahmed Naim Bey (1870-1934).

[42] Fatin [Gökmen] Efendi (1878-1954).

[43] Burada bahsi geçen Ali Bey, Üniversite inkılâbından sonra Ord. Prof. olan riyaziye (matematik) müderrisi Ali Yâr (1885-1966)'dır.

[44] Mahir Hoca'nın, kimya bölümündeki laboratuar çalışma saatleriyle, vazifeli bulunduğu mektepteki dersleri birbiriyle çatıştığı için tahsilini terk etmek mecburiyetinde kalışına çok üzülen Âkif Bey, Ali Bey'e hitaben bir tavsiyenâme yazıp bu mektubuyle beraber göndermiş. Lâkin, anuda Âkif Bey de olsa, şahsiyetini bilmediği zevâta müracaat etmeyi –haklı bulunduğu mevzuda bile– prensipleriyle bağdaştıramayan Mahir Hoca, bu tavsiye mektubunu Ali Bey'e götürmediği için, metrûkâtı arasında rastladık; ancak edebiyat noktasından ehemmiyeti olmadığı cihetle, neşrine lüzum görmedik.

[45] Bu Farsça beytin meali: "Bir kimse, korkmadıktan sonra, halledilmeyecek müşkülü kalmaz."

[46] Âsım Efendi'nin *Kâmus Tercemesi*'nde "Reten-i Hindî" hakkında verilen malûmatı (c. 3, s. 635) sâdeleştirerek alıyoruz: "Altı yüz târihinden (milâdî: XIII. asır) sonra Hindistan'da ortaya çıkan ve sahabeden olduğunu iddia eden (!) biri ki bazılarınca tasdik edilmiştir. Rivayet ettiği nice hadisleri kendisine yetişenlere yetişenlerden duyduk. Altı yüz yaşından fazla yaşadı (!). Hind dillerinde Baba Reten-i Hindî adiyle meşhurdur." Âkif Bey, mektubunda Kuşadalı Ali Rıza Efendiye, yaşından ve siyah sakalından dolayı, mûtadı üzere takılmaktan geri kalmıyor ve onu "İkinci Reten-i Hindî, daimî yaşayan ihtiyar, benzeri bulunmayan Ali Rıza Hoca" şeklinde ve secîli bir ifadeyle tanıtıyor.

[47] Âkif, Bey, Mahir Hoca'nın Beylerbeyi'nde kira ile oturduğu bir Şamlıya ait barhâne (yani büyük ev)'yi hatırlatıyor. Ev, eski ve büyük olduğu için kışın ısıtmak çok güç olurmuş. Şâirimiz, o sırada Üsküdar-İhsaniye'de oturur ve Beylerbeyi'ne kadar yürüyerek ders okutmaya gelirmiş.

[48] Merhum Mahir Hoca, Âkif Bey'e yazdıkları arasında sadece bu mektubun müsveddesini saklamıştır. Ne vakit yazıldığı kaydedilmemekle beraber. Süleyman Nazif'in vefatından iki gün sonra kaleme alındığına göre, 6 Ocak 1927 tarihli olması icap eder.

[49] Mektubun aslında bu âyetin Arapça orijinali vardır. Bk. Zümer Sûresi, 53. âyet.

[50] "Hüküm Allah'ındır."

[51] Âkif merhum, Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"nden aldığı bu beytin bir evvelindeki mısraı, buraya dalgınlıkla yazmış olsa gerektir. Yukarıdaki beytin ikinci mısraı: "Hicap etsin tabiat yerde kalmış kaabiliyyetten" olacaktır.

[52] Âkif Bey'in ayağa kalkarak okuduğu ve okurken âdetâ mest olduğu bu şiir, en büyük mutasavvıf şâirlerimizden Osman Şems (1813-1893) Efendi Hazretleri'ne aittir ve kızı Fatma Senet Hanım'ın doğum yapacağı sırada vefat etmesi üzerine, teessür içinde yazılmıştır (Bk. *Son Asır Türk Şairleri*, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, s. 1796-1802).

[53] O tarihlerde İstanbul'da bulunan ve çok san'atkârâne fotoğraf çeken bir Beyaz Rus fotoğrafçısından, gönderilen hangi resim dolayısiyle Âkif Bey'in böyle takdirle bahsettiğini bilemiyorum.

[54] Benzeri az bulunur bir hamâkatle, sanki başka yer kalmamış gibi, büyük bir şişe ve cam fabrikası kurmak için bu semt seçilene kadar (1934 yılı), Boğaziçi'nin en latif ve nezih sayfiyelerinden olan Paşabahçesi'nin, sonundaki "si"yi de atarak, onu hem Türkçenin, hem İstanbul'un garibesi hâline getiren ma'hud zihniyete bilmem ne demeli? Mektubun yazıldığı tarihlerde Fuad Şemsi Bey (1886-1974), Ressam Hoca Ali Rıza Bey (1858-1930) ile Paşabahçesi'nde bir yalıda birkaç yıl beraber oturmuşlar.

[55] Elbasan: Balkan Harbi'ne kadar Osmanlı hududları içinde kalan bir Rumeli şehrimiz, ki bugün Arnavutluk'a aittir.

[56] Bosnalı Ali Şevki Efendi'yi Âkif merhum çok sever, sohbetinde bulunmaktan zevk alırmış. Ona karşı söylediği şu her dem taze nükteyi rahmetli Mahir Hoca'dan duymuştum: Âkif Bey, henüz Mısır'a gitmeden kızını evlendirdiği vakit, nikâh akdine Ali Şevki Efendi'yi de davet eder. Şevki Efendi, söz arasında, gelirken Vefa Yokuşu'ndan çıktığını gecikme sebebi olarak anlatınca, Âkif Bey acı bir tebessümle: "Hangi Vefa Yokuşu'ndan bahsediyorsun Hoca Efendi?" der, "Nesl-i hâzır (şimdiki nesil) o yokuşu çoktan düzeltti!"

[57] Âkif Bey'e en sıkıntılı zamanında elini uzatan Abbas Halim Paşa kastediliyor.

[58] Kur'ân-ı Kerim tercemesi kastedilmektedir.

[59] Merhum Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), o tarihlerde, henüz pek genç bir şâirdir.

[60] Mersiye, Mehmed Celal Bey'in *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri* kitabında bulunmaktadır. Dörder beyittik 4 kısım hâlinde, 16 beyittir.

[61] Âkif Bey'in geçen mektubunda kendisine gönderilmesini istediği iki mersiyeyi Mahir Hoca'nın unuttuğu, bu şâirâne ve zarîfâne ihtardan anlaşılıyor.

[62] Bu Na't-i Şerifin mâhiyeti ve şâirinin hüviyeti tespit edilmemiştir.

[63] Abbas Halim Paşa'ya hitaben yazıldığı anlaşılan bir manzum tebriknâme.

[64] Mücadele Sûresi ve 28. cüzün başı.

[65] Tamamı on cilt olan bu mufassal eser, Hindistan'da bir İslâm akademisi tarafından "Urdu" lisanında kaleme alınmış, Ömer Rıza (Doğrul) tarafından terceme edilmiştir.

[66] Boşanma (Talâk) hakkında nazil olan Bakara Sûresi'nin 229. âyetini Âkif Bey'in, başlanıp bırakılan, bırakılıp başlanan sair dünya işleri karşısında da hatırlaması, dikkate değer.

[67] Âkif in bu temennisi yıllar sonra tahakkuk etmiş, Faruk Nafiz merhum aruzu değil ihmal etmek, tamamen ona dönmüştür.

[68] Hafız Yusuf Cemil Ararat (1879-1963)'ın hayatı, ilmi ve fazlı hakkında geniş izahat için rahmetli Mahir İz Bey'in *Yılların İzi* isimli hâtıra kitabına bakılabilir (s. 259-282).

[69] Âkif Bey, "güreş" kelimesini bu şekilde halk ağzı ile yazmayı tercih etmiş.

[70] Aslında yükte hafif, bahâda ağır olan bu hediye, Âkif merhumun Hilvan'da çektirip arkasında "Mahir Bey Oğlumuza" ithâfıyla gönderdiği fotoğrafıdır.

[71] Hareketini "Hayâ (çekinme) rızka mâni olur" düsturuna uydurmak.

[72] Mahir Bey'in eniştesi Râif Dinç Bey.

[73] Âkif Bey, bu kıt'ayı *Safahat*'ında neşrederken –bir beyit daha ilave ederek– şöyle değiştirmiştir:

Ne odunmuş babanı, olmadı bir baltaya sap!
Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.
Meşe hâlinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Gelen incelmiş adamı devri, hemen yontulunuz.
Ama dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak;
Sakın aldanmayın, incelmeye gelmez kolunuz.

[74] Adanalı Hoca Hayret Efendi (1848-1913).

[75] Hoca Kadri Efendi, Sultan Hamid devrinin ateşli hürriyet taraftarlarındandır.

[76] Cerîr (653-733) mâruf bir Arap şâiridir.

[77] Ferezdak (640-733), bilhassa hicivleriyle tanınan bir Arap şâiri.

[78] Hoca Hayret Efendi Cerîr'in yerine kendisini, Ferezdak'ın yerine pek sevmediği Sultan II. Abdülhamîd'i, Merba'ın yerine de gıyabî idam cezasına mahkûm edilen Kadri Hoca'yı koyarak telgrafla Paris'e çekmeyi düşündüğü bu beyitle: "Abdülhamid, Kadri Hoca'yı öldüreceği vehminde bulunmuş. Ey Kadri Hoca, demek ki sağ salim pek çok zamanlar yaşayacaksın, tebşîr ederim" demek istemiştir. Bu hiciv, ancak Hoca Hayret gibi bir Arap edebiyatı allâmesinden zuhur edebilir!

[79] Mehmed Âkif de, Hayret Efendi'nin haksız yere hışmına uğrayanlardandır. Mahir Hoca'dan duymuştum: Son derecede kibirli ve azametli bir zât olan Hoca Hayret, Meşrûtiyet'i müteâkıb Dârülfünûn Ulûm-ı Diniye ve Edebiye şubeleri müdürlüğüne (bugünkü mânasıyle: İlahiyat ve Edebiyat Fakülteleri Dekanlığı) tâyin edilmiş. Yine o sırada, müderris (profesör) sıfatıyle Edebiyat şubesine getirilen Âkif Bey'i açılış günü talebeye takdim eden Hayret Efendi der ki: "Bundan sonra, edebiyat derslerinizi Mehmed Âkif Bey okutacak. Ben de, idarî işlerden fırsat buldukça gelir, size edebiyatın ne demek olduğunu öğretirim!" Haddini aşan bu sözler, Âkif Bey'i haklı olarak müteessir etmiştir.

[80] İsmail Kara, "Âkif'ten Şerif Muhiddin'e İki Mektup", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (Ö. S.), s. 73-75; İsmail Kara, "Âkif'ten Şerif Muhiddin'e Üç Mektup", *Dergâh*, c. XVII, Mart 2006, S. 193, s. 16-18; Şevket Gürel, "Âkif'in Günışığına Çıkmamış Mektupları", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (Ö. S.), s. 70-72.

[81] Bu mektup hem İsmail Kara, hem de Şevket Gürel tarafından bir önceki dipnotta gösterdiğimiz kaynaklarda yayınlanmıştır.

[82] "Uzakta iken böyle oluyor; ya bir de bir gün çadırlar çadırlara yakın olursa; aradaki aşk, ne büyük, ne derin, ne arzulu bir aşk olur."

[83] "İhtimal ki hoşlanmadığınız şey sizin hayrınızadır... Allah bilir siz bilmezsiniz", Bakara, 2/216.

[84] Bk. Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmed Âkif*, İstanbul 1964, s. 173-218; *Tarih Konuşuyor*, c. 2, Aralık 1964, S. 11, s. 881-884 [5. mektup yeniden]; *Tarih Sohbetleri 1*, Nisan 1966, S. 1, s. 176-178; N. Güneyceli, "Uçuruma Doğru, Doluduzgin...", *Dergâh*, c. II, Ocak 1992, S. 23, s. 23; Şengüler, *M.Â.K-IX*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 471-488.

[85] Mehmet Âkif in küçük oğlu, dedesinin ismini taşıyan Tahir'di ve Teşkilat-ı Mahsusa Heyeti ile, İbn-i Reşid'in yanında, Hail'de bulundukları zaman dünyaya gelmişti.

[86] Ahmed ve Mekki Beyler, Kuşçubaşı Mustafa Nuri Bey'in küçük oğulları ve Eşref Bey'ın, Selim Sami'den sonraki küçük kardeşleridir.

[87] Mektubun hitap cümlesiyle ilk iki paragrafı hariç sadeleştirilmiş metni ve tıpkıbasımı şu kaynakta verilmiştir: Cemal Kutay, *Pembe Mendil*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1975, s. 48-53. Burada, söz konusu tıpkıbasımdan yaptığımız çevrimyazı yer almaktadır YTG.

[88] "Ey akıl sahipleri, ibret alınız."

[89] Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu, Prens Halim Paşa'nın oğlu Abbas Halim Paşa (1866-1934). Hakkında, Âkif'le dostluğuna dair bilgi için bk., Eşref Edib, *Mehmet Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, c. I., s. 125-35; Eşref Edib, "Abbas Halim Paşa" mad., *İslâm-Türk Ansiklopedisi*, c. II., Şubat, 1945, S. 55-56, s. 86-88. Öteki mektuplarında da, ondan velinimet, Paşa diye bahsetmiştir.

[90] Mektubun tarihi göz önüne alınınca, bunun, 29 Kanunevvel 1339 (1923)'da *Sebîlü'r-Reşâd*'da yayımlanan (Nu. 631), *Gölgeler*'de de bulunan (Mısır, Matbaatü'ş-Şebab, 1933, s. 34 v.d.), "Fir'avn ile Yüz Yüze" değil, bir başka şiiri olabileceği anlaşılır.

[91] Süleyman Nazif'in *Mehmed Âkif –Şairin Zatı ve Asarı Hakkında Bazı Malumat ve Tedkikat* adlı eseri (Amidi Matbaası, İstanbul 1343-1924), önce *Servet-i Fünûn*'da tefrika edilmiştir (31 Temmuz 1919, nu.

1420 v.d.). Kitap, M. Ertuğrul Düzdağ tarafından yeni harflere aynen çevrilerek eski metinle birlikte, karşılıklı sayfalar hâlinde 1991 yılında yeniden yayınlandı.

[92] Üzerine zımba vurularak bir kelime yok edilmiştir. Mektuplar, her hâlde dosyaya konulmak üzere zımbalanmıştır; zımbalama sırasında aynı mektubun arka sayfasındaki, ba'zan da altındaki mektupların sayfa kenarlarına, hattâ orta kısımlarına rastlayan kelimelerin bütününün yerini, zımbanın açtığı küçük yuvarlak boşluklar almıştır. Ancak, kısmen yok edilenlerden hemen hepsini, kalan harf ve hecelerine dayanarak okumak mümkün olabildi.

[93] Tahir Ersoy, Âkif in oğlu: Emin'in kardeşi.

[94] "Mahalle Kahvesi", Âkif'in içtimaî manzum hikâyelerinin en güzeli, en çok ün kazananlarındandır. Realist, hattâ naturalist şiiri "Meyhane" gibi bunun da baş kısımlarında tembel, işsiz yatağı olan buranın önce fena yönlerini ortaya koymuş, tasvir etmiştir; kahvehanelerin maddi, manevî bütün kirliliklerini, kumar oyunlarını, külhanbeyi konuşmalarını gerçeği sanat kaygusu ile süslemeksizin, gördüklerini hakikate tamamıyle uygun olarak canlandırmıştır, 3 Kasım 1910'da *Sırât-ı Müstakîm*'de yayımlanan bu şiir *Safahat*'ın Birinci Kitab'ındadır ve *Mehmed Âkif Külliyatı*, c.I, s. 340'ta açıklamasıyla birlikte yayınlanmıştır. (İstanbul, Sırat-ı Müstakim Matbaası, H. 1329/1911, s. 201 vd.) "Hicran" ise, "Gece" ve "Secde" gibi, dinî-lirik şiirlerinin duygu, hayal bakımından en coşkunlarındandır. Bk. *MÂK*, c. IV, s. 126.

[95] Süleyman Şevket'in liselerin, orta mekteplerin yedinci, muallim mekteplerinin ikinci sınıflarında okutulan *Yeni Güzel Yazılar*'ı (İstanbul 1926, Hilal Matbaası) anlatılmak istenilmiştir. Bunda, Âkif in 12 Ocak 1346 (1925)'da *Sebîlü'r-Reşâd*'da yayımlanan, mevzuunu İslâm tarihinden aldığı "Vahdet" adlı manzum hikâyesi, fakat Harbden Sonra başlığı ile, *Âsım*'dan seçilmiş bir kısım da vardır (S. 107,122 vd.).

[96] 18. Kehf Sûresi, âyet: 78; Âkif'in kaydettiği, bütününün tercümesini verdiğimiz bu âyet'in ilk cümlesidir: "İşte, dedi, bu, benimle senin ayrılışımızdır. Sana, üzerinde asla sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim" (Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, c. III, ist. 1957, Ahmet Said Matbaası, s. 545-513 vd.). Âkif bu âyeti nakletmekle, Kur'an'ı tercüme etmek istemediğini, eline her alışında onun telkin ettiği fikirlerden uzaklaşıyormuş gibi olduğunu düşünüp hissettiğini, bu yüzden duyduğu üzüntüyü anlatmak istemiştir. TBMM'nin kararıyle, Kur'an'ın, Diyanet İşleri Reisliği'nin, dolayısıyla hükümetin nezareti altında Türkçeye çevrilmesine, tefsirine karar verilmiş, bu yoldaki çalışmalar için Diyanet İşleri Reisliği bütçesine 12.000 lira, Mehmed Hamdi Yazır ve Âkif'e yarı yarıya verilmek üzere ayrılmış, bu işe başlattırılmak üzere önce kendilerine biner lira avans verilmiştir (Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. V., İstanbul 1943, Osmanbey Matbaası, s. 1612 vd).

[97] Bu mektubun tarihinden önce *Safahat*'ın Dördüncü Kitab'ı *Fatih Kürsüsünde* 1914,1924'de olmak üzre iki defa basılmıştır; Altıncı Kitap *Âsım*'in ise yalnız 1924 basımı yapılmış bulunuyordu. Bk. *MÂK*, c. II., s. 213 ve c. II, s. 187.

[98] Bu tarihin milâdî karşılığı 11 Ağustos 1907'dir. Yazıldığı günün adı ile tarihi biribirini tutmadığı gibi, içindekiler de 1907'de yazılmadığını gösterir. Bunda, daha önce ve sonraki mektuplarında bahsettiği şeylere dayanarak, 1345 yerine, dalgınlıkla 1325 yazdığını tespit ettik; doğrusu: 2 Receb, 1345 olması lazım gelir. Böyle olunca, günün tarihi ile adı da biribirini tutmaktadır.

[99] Mahir İz (1895-1974) rahmetli, *Yılların İzi* adlı hâtıralarında, Mehmed Âkif Taceddin Dergâhı meşrutasında misafir kaldığı sıralarda, kendilerinin ona yakın, Erzurum Mahallesi'ndeki bir evde oturduklarını, Âkif'le, eski dostu ve Ankara Evkaf Müdürü Hayri Bey aracılığıyla tanıştığını, dostluklarını anlatmıştır.

[100] Âkif, Abbas Halim Paşa'ya gönderdiği bu tebrik kıt'asını bir mecmuada neşretmemiştir. *Gölgeler* adlı eserinde "Tebrik" başlığı iledir.

[101] Bu kıt'a da *Gölgeler* adlı kitabında "Tebrik" başlığıyla noktalama işaretleri de mektubundakinden farksız olarak bulunmaktadır. "Velini'metim Emîr Abbas Halim Paşa Hazretleri'ne" dipnotu verilmiştir. Âkif'in mektubunda verdiği bilgi dolayısıyla bunun 1346 (1927) Mevlit Kandili tebriği olduğundan yazdığı zamanı tesbit etmiş oluyoruz. Mektubundan Abbas Halim Paşa'nın bu sıralarda İstanbul'da olduğu anlaşılıyor.

[102] Âkif'in bu kıt'ası, "Nefs-i Nefis" başlığıyle *Gölgeler* adlı *Yedinci Safahat*'ına alınmıştır; altında yazıldığı zamanı gösteren 12 Temmuz 1348 (12 Temmuz 1932) tarihi vardır.

[103] Kaya Bilgegil, "Mehmed Âkif, Resmî Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ekim 1971, s. 6.

[104] Kâğıt zedelenmiş, yazı kesilmiştir.

[105] Kâğıt yırtılmıştır.

[106] Bk. Bilgegil, 6.

[107] Kâğıdın bu kısmı yırtılmıştır.

[108] Kâğıt yıprandığı için okunamıyor.

[109] Kâğıdın burası yırtılmıştır.

[110] Bilgegil, 7-8. Bilgegil, "son kısmı zâyi olmuş" bir mektup olduğunu söylüyor ve manzumenin şeyh Gâlib'in bir tardiyesini hatırlattığını söylüyor. (s. 7)

[111] Şükrü Elçin, "Mehmed Âkif Ersoy'un Bir Mektubu", *Türk Edebiyatı*, c. III, Eylül 1974, S. 33, s. 31-32; Şengüler, *MÂK*-IX, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 489-492.

[112] Midhat Cemal, *a.g.e.*; Şengüler, *MÂK*-IX, s. 521.

[113] Abdulkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu, *Mehmed Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar-2*, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yay., Ankara, t.siz, s. 4; Aynı yazarlar, *Mehmed Âkif'in Kur'ân-ı Kerim Tefsiri Mev'iza ve Hutbeleri*, DİB Yay., Ankara 1991, s. 8; Şengüler, *MÂK*-IX, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 493-493.

[114] Şemsettin Kutlu'nun özel belgeliğinden. Aktaran: Şemsettin Kutlu, *Türk Dili*, Temmuz 1974, S. 274 (Mektup Ö. S.), s. 218-219; Şengüler, *MÂK*-IX, s. 552-553.

[115] Bu mektubu *Mehmet Akif Ersoy*, Sütun Yay., İstanbul 2007, s. 55'te yer alan tıpkıbasımından çevirdik. Yusuf Çağlar arşivinden alınan muktubu Dr. Fatih Kolbay, yalan yanlış ve okuyamadığı bir bölümü de atlayarak aktarmışsa da bu çevrimyazıyı almak bir tür cinayet sayılabileceğinden metni tıpkıbasımından yararlanarak yeniden hazırlamamız gerekti. YTG.

[116] *Sapho*, Alponse Daudet.

[117] Goncagül: Prens Abbas Halim ailesinde kalan bir Çerkes bacıdır.

[118] Kasr-ı Gülşen: Abbas Halim ailesinin Hilvan'daki villası.

[119] Zeyneb ve Melek: Zeyneb Emine Abbas Halim'in kardeşi, Melek kuzenidir ve ikisi de Âkif'in talebesidir.

[120] İstanbul barosu avukatlarından Şevket Efendi Mısır'a gittiği zaman, Âkif, Hilvan'ın umumi bahçesinde, onun cep defterine, kurşun kalemle, Babanzâde Ahmed Naim'e, Arap Hafız'a, Kapalıçarşı'da Yazmacı İsa Efendi'ye üç mektup yazıyor; Şevket Efendi bu mektupları, bunlara, defterden okuyacak, onlar da dinliyerek Âkif'ten mektup almış olacaklar ve mektuplar defterde ve Şevket Efendi'de kalacaktı. (Bu defteri, Âkif'in ölümünden sonra Şevket Efendi, M. Cemal'e hediye etmiştir.)

* Fevziye A. Tansel, "Mehmet Âkif'in Mektupları", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, yıl: XV, Aralık 1979, S. 2 (180), s. 6-24.

** Mektup *Gayret*, 13 Kânûnusânî 1310 (25 Ocak 1985), s. 2'de yayınlanmıştır. Mektubu yazdığı dönemde Âkif Edirne vilâyeti baytar müfettiş vekilidir. Bk. Âlim Kahraman, "Mehmet Âkif'in Gençlik Dönemine Ait Bilinmeyen Bazı Şiirleri ve Bir Mektubu", *İlmî Araştırmalar*, 1998, S. 6, s. 345-353.

İBN-ÜL'EMİN MAHMUD KEMAL*

"Mehmed Âkif merhumu ne zaman, ne suretle tanıdığımı ve çocukluğuna âid hâtırâtımı soruyorsunuz. Bir kısmını yazıyorum. Sıkılmazsanız okuyunuz.

Akrıbâ ve mensûbattan birkaç çocukla kardeşim Ahmed Tevfik merhum ve ben altışar, yedişer yaşlarımızda idik. Bizi okutmak için bir hocaya lüzum görüldü. Beşikten mezara kadar ilim ile uğraşan babamız ve velini'met-i irfânımız Seyyid Mehmed Emin Paşa merhum, ilm-i hadîs tederrüs ettiği ricâl-i ilmiyyenin efâzılından Kırşehirli Hoca Mahmud Efendi'den afîf ve fâzıl bir muallim istedi. Müşarün ileyh, en fazîletli me'zunlarından İpekli Mehmed Tahir Efendi'yi intihab etti. O sırada Yakacık'taki sayfiyyemize naklettik. Hoca Efendi de oraya geldi. Muahharen âilesini de getirdi. Pek az fark ile bizim yaşımızda bir çocuk olan oğlu Mehmed Âkif'i bu suretle tanıdım.

Son Asır Türk Şâirleri nâmındaki eserde de söylediğim vech ile Tahir Efendi, Fâtih Medresesi müderrislerinden salih, fazıl, vefâkâr, sahî, âlîcenâp, nimet şinâs ve mürüvvetmend bir üstâd-ı kâmil idi. Her yaz Yakacığa giderek tahsis olunan dâirede oturur, kışa doğru yine bizimle beraber İstanbul'a dönerdi. Bir âile efrâdı gibi birbirimize merbut olduk. Senelerce kemâl-i ihlâs ve meveddet ile birlikte yaşadık. İncinmedik, incitmedik.

Henüz on, on iki yaşında iken Âkif'te şâirlik alâmetleri görünmeye başladı. Vezinli vezinsiz, ma'nâlı, ma'nâsız nazımlar söylemeye çalışırdı.

Âkif'i şâir yapan, o ma'sumâne güzelliklere gönül verişler, o suretle kendinden geçişlerdir. Âşık olmayan şâir olamaz. Onun âşıkâne, şâirâne beytleri çoktur. Bir zamanlar memleketin maruf pehlivanları sırasına geçmesi de şâirliğinden ve âşıklığından ileri geliyordu.

Yarım asır evvel söylediği birkaç Fârisî beyit karikatüründen mısrâa benzeyen şu söz, hatırımda kalmış:

İmşeb tâbesehar nehabîdem be ışk-ı yâr.

Amcamızın bizden büyük olan kızı Hatice Cemile, Âkif ve ben –çocukluğumuza bakmayarak– müşterek gazel söylemeye uğraşırdık. Aruz bilmediğimiz gibi parmak hesâbında da parmağımız yoktu. Yaşımız, başımız, bilgimiz, görgümüz, şiir şöyle dursun, düzgün birkaç cümle yazmaya da müsâid değildi. Fakat Âkif'in sözlerinden bazıları, bizim sözlerimizden daha iyice idi. Eşyâmız, kitaplarımız ve kâğıtlarımız, senelerden beri envâ-ı inkılâba uğradığından o "Eş'ar-ı letâfet nisâr" da zâyi' oldu. Bugün ellerde bulunsaydı birkaç parçasını naklederim de –bilâhara en değerli şâirler derecesine yükselen– Âkif merhumun sabavet hengâmındaki sözlerini okurdunuz ve muhtelif suretlerde mütehassis olurdunuz.

Âkif, muahharen ilm-i aruz tahsîl etti. Mümarese için dâimâ nazm ile meşgul oldu. Çocukluğunda başladığı şiirden ihtiyarlığında da vazgeçmedi.

Bir zamanlar, onunla Yenişehirli Hüseyin Hâşim, Halil Edib, Ağlarcazâde Hakkı, Beyazıt Kütüphanesi Müdürü Hoca Tahsin ve sâir zarif ve şâir ahibbâmızla buluştukça nazmen muhavere ederdik.

Hamiş:

"20 Ağustos 1314'te Hersekli Ârif Hikmet, Halil Edib ve biraderim Ahmed Tevfik merhumlarla Hırka-i Şerîf semtindeki Arushâne'ye med'uvven giderek, Âkif'in nikâhını yapmıştık. Evlendiği tarih odur.

[Latîfe: Ârif Hikmet, aralıkta "Âkif evlenmezden evvel epey adamdı. Evlendikten sonra ..... oldu. Canım Efendim, şâir kısmı evlenir mi" derdi.] Zevcesi Tophane Müşîriyyet Dâiresi me'murlarından Mehmed Emin Efendi nâmında bir zâtın kızıdır. İstanbulludur. Bayan İsmet. Âkif'in ana, baba bir "Nuriye" isminde ve kendinden biraz küçük bir hemşiresi vardır ki berhayattır ve Ârif Efendi nâmında bir zâtın zevcesidir."

İ. M. K.

Not:

İbn-ül'emin Mahmud Kemal Bey de rahmet-i rahmâna kavuştu. Âkif Bey'le pek iyi geçinemezlerdi. Kemal Bey'in mizâcı aristokrat, öbürüninki demokrattı! Kemal Bey herkese söver sayardı, Âkif onun bu âdetini beğenmezdi, onunla teklifsizce konuşmaktan çekinirdi. Paşazâde'nin, Âkif'in ölümünden sonra da ona dil uzatmasının sebebi bu idi.

H. B.

ÜSTÂDIN ORTA VE YÜKSEK TAHSÎLLERİ

Âkif'in yâr-ı câni Sabri Sözen Bey[1] diyor ki: Âkif'i 1307 senesinde Mülkiyye Baytar Mektebi'nde tanıdım. Bu mektebin ilk çıkanlarındandır... Her sene sınıfını birinci olarak geçerdi. Daha mektepte iken güzel yazı yazar ve oldukça güzel şiirler söylerdi. Ben, Baytar mektebinin üçüncü senesine geçtiğim vakit Âkif, mektebini birincilikle ikmâl ederek, şehâdetnâme almış (1893) ve birdenbire Zirâat Nezâreti'nin beşinci şubesine me'mur olmuştu. Ben hasbel'îcad Baytar Mektebi'ni, üçüncü senesinde, 1309 senesi kânun-ı sânîsinde terk ederek, altı ay kadar bekledikten sonra Yüksek Muallim Mektebi'nin Fen şubesine girdim. Gerek bu müddet ve gerek mektebin tahsîl müddeti olan iki sene zarfında Âkif'le beraber Lonlu Fransız "Kâmil"den Fransızca öğrendiğimiz için ekserî geceler birleşirdik.

Mûmâileyh bir taraftan da "Tabhane" Medresesi'nde "İskeçeli Hafız Îsâ Efendi'nin odasına devam ederek" hıfz-ı Kur'ân'a ve Ulum-ı Arabiyye tederrüsüne çalışırdı. Hıfzı bir senede ikmâl etti. Ulum-ı Arabiyyede de tekmîl-i nüsah ederek icâzât aldığını işittim.

1312 senesinde me'muriyetle taşralara çıktım. 1329 senesinde Tedrisât-ı Taliye birinci şube müdüriyyetiyle İstanbul'a naklettiğim zaman Âkif'i ilmen çok yükselmiş buldum."

ÂKİF'İN RESMÎ HAYATI

Mehmed Âkif merhum Mülkiyye Baytar Mektebi âlîsini birincilikle ikmâl ettikten sora, 14 Kânun-ı evvel 1309 (1893) tarihinde 750 kuruş maaşla Orman, Meâdin ve Zirâat Nezâreti Beşinci Umur-ı Baytariyye ve Islâh-ı Hayvânat Şubesi me'murluğuna ve bilâhare müfettiş muâvinliğine ta'yin olunmuştur.

1 Mart 1313'te maaşı, Nâzır Selim Melhame Paşa'nın merzîsine muhalif bir hareketinden dolayı, 675 kuruşa indirilmiş, fakat 8 Eylül 1313'te 900 kuruşa çıkarılmıştır. Bu me'muriyyet 1055, 1350, 1800 kuruş maaşlarla 25 Ağustos 1325 tarihine kadar devam etmiş ve ondan sonra kendisi Umur-ı Baytariyye müdür muâvinliğine terfî' edilerek, 2000 kuruş aylığa nâil olmuştur. Bu nazâretteki vazîfeleri yirmi sene (11 Mayıs 1913 tarihine kadar devam etmiş, ondan sonra isti'fa suretiyle çekilmiştir. İsti'fanâmesi şöyledir:

> "Orman, Meâdin ve Zirâat Nezâreti Celîlesine
> Umur-ı Baytariyye müdîri Abdullah Efendi'nin yerden göğe kadar haklı olduğu bakteriyolojihane mes'elesinden dolayı azli üzerine âcizleri de me'muriyetimden sureti kat'iyyede isti'fa ediyorum olbahta...
>
> Umur-ı Baytariyye müdir muâviri
> Mehmed ÂKİF

* * *

Edirne mebus-ı muhteremi (Şeref Aykut); üstâdın Edirne'de çalıştığı zamanları şöyle anlatıyor: "Benim bir horde beygirim vardı. Âkif, bunun üzerine meşhur kıl heybesini atarak üstüne biner, köy köy gezerdi ve Türk köylerinden topladığı bin bir destanı içli ve duygulu gönlünden taşarak anlatırdı."

ÂKİF VATANPERVERDİ

Ben onunla 1908 senesinde İstanbul'da tanıştım.

O zaman Âkif yeni intişâra başlayan haftalık *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasının baş muhabiriri idi. Mülâkatımız da o mecmua idârehanesinde olmuştu.

Âkif'in vatanperverliği bir imtisâl numunesidir. Onun Balkan harbinde, umumî muharebede, İstiklâl savaşında yazdığı vatanpervarâne şiirler bilâ istisnâ hiçbir şâire nasip olmayan yüksek yurt sevgisinin çok coşkun ve ilâhî ilhamları idi.

* * *

Yunanlıların İzmir'imizi işgalini müteâkib Balıkesir'de başlayan millî hareketlerde de Âkif'i yanımızda bulduk. O zaman Âkif, İstanbul hükûmetinin Dârülhikme a'zasından idi.

O, millî hareketi duyar duymaz Balıkesir'e koşmuş, Zağnos Mehmed Paşa Camii'nin kürsüsünde verdiği celâdetli hitâbesinde "Ey Balıkesirliler, güzel yurdumuzu çiğnetmeyiniz, müdâfaanız meşru'dur, sebât ediniz, yürüyünüz..." demiştir. Bu hitâbenin memlekette yaptığı tesir pek büyüktür. O zaman –hatırımda kaldığına göre *İzmir'e Doğru* gazetesinde de aynen intişâr eden hitâbe yüzünden– Âkif, İstanbul hükûmetince me'muriyyetinden azledilmişti...

* * *

Âkif bir arkadaşı ile birlikte Ankara yolunu tuttuğu zaman sevincinden, heyecanından âilesini bile unutmuştu. O, keseciğinde otuz atı kuruş mevcudu ile Ankara yoluna çıkmıştı!

Hilâfet Ordularının Anadolu'nun muhtelif yerlerinde uyandırmaya çalıştığı fitne ve mel'anetler zamanında Âkif, Kastamoniye gitmiş, orada Nasrullah Camii'nde, millî da'vamızın esaslarına dâir, verdiği büyük mev'izasiyle –ki derhâl tab' ve neşredilmiştir– Vatanperverliğinin en kudsî ifadelerini terennüm etmiştir.

* * *

Âkif, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde "Burdur" me'busu idi. Mücadele yıllarında gösterdiği îman ve itmînan cidden büyüktü. Onun:

Cihan yıkılsa emîn ol bu cebhe sarsılmaz

diye biten şiiri, düşmanın tam Ankara'ya doğru gelmeye başladığı bir zamanda intişâr etmiş ve bu şiir, halkın îmanına âdetâ yeni bir can katmıştır.

* * *

Uğursuz mütârekenin ilânı sıralarında idi. Türkiye'nin mühim dimağları i'tilâf devletlerinin işgaliyle felce uğratılıyordu. Ben, Balıkesir'de *Ses* gazetesini çıkaracaktım. Haykıracaktım.

Bu münasebetle Âkif'ten bir kıt'a istedim. Şunu yolladı:

Düşman sesi duymak istemezsen,
Kardeş sesidir, uyan bu sesten!
Kalkınca görür ki akşam olmuş,
Vaktiyle uyanmayan bu sesten.

Sehl-i mümtenî'a pek güzel bir misâl olan bu kıt'a, 17 Teşrîn-i evvel 1918'den 13 Mart 1919 tarihine kadar intişâr eden, fakat ondan sonra Ermeni ve Rumların mütemadî takipleri yüzünden kapatılan gazetemin başında bir tâc-i san'at ve hamiyyet gibi parladı, durdu. O kıt'a Âkif'in *Safahat*'ında yoktur. *Ses*'in o zamanki ümidsizliklere tâze ümidler ve sarsılmaz îmanlar veren "İstanbul yazıcısı" Üstâd'ın arkadaşı B. Eşref Edib idi. O arkadaşı idâre eden, onun yazılarını en emîn vasıtalarla muntazaman bana ulaştırmayı te'min eyleyen de bizzat Âkif'ti.

Ankara'da idik, memleketimizin Yunanlılar tarafından işgali sene-i devriyyesine müsâdif bir günde *Yeni Gün* gazetesine yazılacak meftur bir yazıyı karalamakla meşgul idik. Âkif de şu kıt'ayı yazıp bize verdi:

O yeşil toprağın ey yüzler ağartan (karesi),
Şimdi binlerce şehîdin kanayan makberesi,
Sana hasret kalan evlâdın için dünyâda
Varsa kahrolmadan ârâm edecek yer neresi?
Hani gök kubbenin altında görülmüş mü eşin?
Dağların bağ, hele vâdîlerin altın deresi!
Ey benim her taşı bir ma'bedi îman yurdum,
Seni er geç bana mutlak verecek ma'budum!

Bu kıt'a *Yeni Gün*'ün 30 Haziran 1338 tarihli nüshasında intişâr etmiştir. *Safahat*'ında bu da yoktur.]

* * *

İstiklâl muharebelerinin devam ettiği sıralarda Âkif'i görmeli idiniz. O, kafesleri yırtan aslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Âkif, hiç istifini bozmadı, onun kuvve-i ma'neviyyesi zerre kadar sarsılmadı; etrafındakilere hep ümid, hep îman, hep cesaret telkin etti. Sanki o, kocaman bir dağ idi!...

* * *

Galiba 1926 senesindeydi. Ben hastalanarak İstanbul'a gitmiş orada tedavi altına girmiştim. Karesi Oteli'nde âcizi lütfen ziyarete gelen Âkif bana yeni bir şiirini okudu. Galiba "Gece"siydi. Dedim ki:

– Hazret, siz vadiyi değiştirmişsiniz!

Cevap verdi:

– Benim asıl vadim bu idi. Ben şiirlerimi ce'miyyete fâideli olsun diye yazdım.

ÂKİF KÂMİL BİR MÜ'MİN İDİ

6.1.1937

Ankara'ya henüz gitmiştim. Üstâdla birlikte kiraladığımız mütevâzı bir evde oturuyorduk. Bir sabah, elli yaşlarında yakışıklı, fakat gözlerinden şeytanat akan hoca kıyafetli biri Üstâd'ı ziyarete geldi. Bu zât henüz tanışmadığımız biri idi. Pek uzun bir başlangıçla mevzua giren o adamı, Âkif huzurundan öyle bir recm ü tard etti ki, o asabî ve kaahir sesin tanîni hâlâ kafa tasımın içinde tınlar. O adamcağız Âkif'i kendisi gibi sanıyordu. Ona cem'iyyet-i dîniyye nâmı altında bir teşekkül teklifinde bulunmuştu. Âkif'in verdiği cevap şudur:

– Anadolu'da da bir, 31 Mart mı çıkartmak istiyorsun? Böyle bir teşebbüs hâlinde karşınızda evvelâ Âkif'i bulursunuz! Haydi def'ol şuradan!...

AHLÂKI, SECİYYESİ

7.1.1937

Âkif'in mektep tahsîli zamanlarında en açık ve candan görüştüğü Sabri Sözen Bey merhumun bize kuvvetle te'mîn ettiğine göre "Mehmed Âkif Bey içki kullanmamıştır. Onun nezâheti, terbiyesi, seciyyesi, akranları içinde meseli sâir olmuştu. O, bir karıncayı bile incitmedi. Çok temiz, çok hayırhah, çok namuslu bir gençti..."

[Âkif hayatında içkiden başka, hattâ sigara ve kahve de içmedi. Vâkâ-ı enfiye çekerdi fakat sonradan onu da bıraktı.]

Vefâ, Üstâd'ın en bâriz vasfı idi. O, bu dünyaya gözlerini yumuncaya kadar dostlarını unutmadı, unutamadı.

Âkif, hayatında bir kere bile kendisini düşünmedi, hep cem'iyyeti için yaşadı, insaniyyet ve milleti için yaşadı. Bütün şiirleri "diğergâm"dır. Yüksek fazîletlerine şâhidi tamdır.

O, ne yazdı ise duyarak yazdı, ağlayarak yazdı, pâre pâre sıhhatini, varlığını eriterek yazdı. İnandı; yazdı, inanmadığına iltifat etmedi. Samimiyeti Âkif'in umde-i hayâtı idi. Az söylerdi, öz söylerdi. Temiz ruhu muhâtabını mest eder, bilmeyerek onu kendisine çekerdi.

Artık muhâtap Âkif'indir.

Mütevâzıydı. "Üstâd, Hazret, Beyefendi..." gibi elfâzı hürmetten sıkılır, ma'sum bir kız gibi utanırdı.

Sadeliği severdi, merdüm-girîz idi. Vahdetten hoşlanırdı. Teşrîfat, merâsim iğrendiği şeylerdi. Riyâkârlık, yalancılık, hîlekârlık, kanaatsizlik, karaktersizlik onun büyük düşmanları idi ki yazılarında en çok onlarla mücadele etmiştir.

O koca âlem, o büyük âlim saf ve ma'sum bir çocuk gibi söylenene inanırdı. Yüzünden kendisini seven, fakat arkasından riyâkârlıkla ona söğen bazı adamlar vardı ki ölünceye kadar Üstâd'ın kalbinde sevgi ile yaşadı.

Maamâfih o şahsının düşmanlığına aldırış eder bir adam da değildi.

Hiç unutmam: Samih Rif'at Bey merhum[2] Üstâd'ın sevemediği bir adamı koluna takarak –güyâ Âkif'le barıştırmak için– onun bulunduğu bir yere getirmişti. Üstâd o zâtı karşısından görür görmez yayından boşanmış ok gibi dışarı fırladı. Bir daha dönmedi. Ben, bu yaptığının iyi olmadığını söylediğim zaman şöyle cevap vermişti:

– Evet, ayıp ettim. Sâmih buna meydan vermeyecekti. Benim o adamla zorum yok. Fakat mukaddesâtıma söğdü o. Basri, Basri, o, benim evlâdımı öldürseydi belki affedebilirdim. Hânümânımı söndürseydi yine affedebilirdim. Daha ileri gideyim. Alâ meleinnâs benim yüzüme tükürseydi yine geçebilirdim, mademki bana gelmiştir ve onu aziz bir dostum getirmiştir. Fakat o, benim mukaddesâtıma söğdü, mukaddesâtıma söğdü!

* * *

8.1.1937

Şâir Tevfik Fikret'le aralarının açılması da o yüzden olmuştur. Fikret, resmî me'muriyyetinden gayz u nefretle çekildikten sonra Robert Kolej'e muallim olmuştu. Bu mektep Protestanlarındı.

O vakit vatan içinde körpe dimağları zehirlediği söylenen bu mektebi Âkif sevmezdi. İş bununla kalmadı. Fikret şahıslara karşı olan kinini daha ziyade teşmile çalıştı. Çünkü muhalif olmuştu. En çok sevdiği arkadaşları bile ona:

Kopsun seni Fikret diye alkışlayan eller!

diyorlardı.

"Süleyman Nazif"in Âkif'e âid kitabında da bu hususta hayli muhakemeler vardır. Fakat, ben söyleyeyim ki: Tevfik Fikret son nefesinde tam bir Müslüman olarak ölmüştür[3]. O, mülhidâne bir eser yazdığına ne derece nâdim olmuşsa Mehmed Âkif de ona çattığına ölünceye kadar öylece müteessir olmuştu. Allah hepsine rahmet etsin[4].

9.1.1937

Âkif Bey hayatında eğilmedi, gerek istibdad devrinde, gerek meşrutiyyet senelerinde açlığa rızâ gösterdi, kimseye eyvallah etmedi.

Umumî seferberlik zamanı idi, Âkif bir arkadaşı ile birlikte oturmuş, kuru fasulya aşı yiyordu. Nezâret erkânından biri çıkageldi. Selâm tebliğ etti. Yazılarında o derece ileri gitmemesini nâzikçe söylemek istedi, Âkif pürhiddet dedi ki:

– Nâzırına söyle; kendilerini düzeltsinler! Bu gidiş devam ettikçe bizi susturamazlar. Ben fasulya aşı yemeğe râzı olduktan sonra kimseden korkmam!

10.1.1937

Üstâd bütün hayatını fakr u zaruret içinde geçirdi. Böyleyken hâlinden şikâyet ettiğini ne ben ne de diğer yakınları duydu. Zavallının babası –Âkif, 14 yaşında iken– ölmüş, İstanbul'daki evceğizleri de yangında eşyasiyle birlikte yanmıştı. O, hep kiralık evlerde oturdu.

Bununla beraber kendisi gayet cömerd idi. Kesesinde kaç kuruşu varsa istiyene ve istemeyene dağıtırdı.

* * *

Hiç unutmam, bir akşam bizi Ankara'da evine çay içmeye çağırmıştı.

Biz gitmek üzere iken o, koşa koşa bize geldi, dedi ki: "Bu akşam çayı sizde içeceğiz."

Ben tabiî memnun oldum. Fakat bunun sebebini de anlamak isterdim.

Sordum, gülerek dedi ki:

– Bizim odanın kilimini bir fakire vermişler!

O oda ki mefrûşâtı, zaten o tek kilimden ibaretti ve o tek kilimi bir fakire veren de kendisi idi!

* * *

Müdhiş bir kış günündeyiz. Âkif'i kır bir caketle görüyoruz. Üşüyor. Hissettirmemeye çalışıyor. Tahkik ettim; paltosunu evin kapısına gelen çıplak bir fakire giydirmiş!

Evet, o zaman Âkif, 150-180 lira kadar Mebusluk tahsîsatı alıyordu. Fakat o, "bir istasyon; para bir tren"di. Cömerdliği îsâr derecesine yükselmişti.

Bir gün Âkif'i bazı arkadaşları Maârif Vekili seçtirmeye kalktılar. Üstâd işitmiş, kıyâmeti kopardı. Diyordu ki:

– Ben kendimi ve evimi bile idâre etmekten âcizim. Koskoca bir vekâleti nasıl yaparım? Üstüme düşerseniz mebusluğu da atarım!

Filhakîka Üstâdımız Âkif hususî hayatında çok halîm ve nâzikti. O, belki idâre adamı olamazdı.

Onun dünyada biricik emeli bu milletin çocuklarına ilk tahsîllerinden itibaren sade, güzel şiirler yazmak, İstiklâl harbi destanını nazmetmek, Haccetü'l-Vedâ'ı tasvîr eylemekti.

Birinci Meclis'in hitâmından sonra Bürhaniye'nin Pelit Köyü'ne yerleşecek, gıyâben sevdiği Mehmed Câvid[5] ona bir "bakla aşı" te'min edecek, Üstâd da denize nâzır, sâkin ve âsûde evceğizinde bu millete şiirler yazacaktı. O, bu hülyâ ile ne kadar sevindi, ne kadar sevindi!

Üstâd'ın "Seyfi Baba" başlıklı şiirinde bu hasta ve ihtiyar adama para vermek istediği hâlde muvaffak olamadığından dolayı kopardığı şu feryat çok hazin değil midir?

Bir de baktım ki tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!
O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:
Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsaydı!

12.1.1937

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde, Burdur mebusu olan Üstâd, zaman zaman dâire-i intihâbiyyesi halkının mürâcaatları karşısında kalır, bunlardan sıkılırdı. Çünkü: İs'aflarını recâ etmek için vekâletler nezdinde teşebbüslerde bulunmak lâzımdı. O, kendini dâire müdürlerine ne diye parazanta edecekti? Ayıp değil miydi! Bu, kendi kendine zât-ı zaman vermek değil mi idi?

Onu sevenler yapacağı işleri yapıverirlerdi. Bir gün Burdur'un kaza olması hakkında ezkaza kuvvetli bir teklif gelip çattı! Âkif'i görmeli idiniz! O dâire-i intihâbiyyesini henüz tanımamıştı bile! Ne diyecekti? Kendisini gıyâbında seçenlerin hukuku-

nu nasıl müdâfaa edecekti? Bu vaziyet karşısında seyirci kalabilir miydi? Üstâd isti'faya kıyam etti, güç hâl ile vaz geçirdik. Kendisini seven bütün arkadaşları o hâdisede âdetâ birer Burdur mebusu kesildiler, kazadan da kurtulduk.

ÜSTÂDIN KIYAFETİ NASILDI?

Bunu anlamak için şu küçük fıkrayı arz edeyim:

Bir gün onunla birlikte Ankara'nın koyun pazarına doğru gidiyorduk. Arkamızdan da Meclis'in Kavânîn müdürü Niyazi ve Dursunbeyli Ahmed Hulusi Beyler geliyorlardı. Aralarında kopan bir kahkaha ile başımızı onlara çevirdik. Âkif Bey bundan bir şey sezmişti. Sebebini sordu, gülmeği artırdılar. Üstâd:

– Allah aşkına, Allah aşkına söyleyiniz! dedi.

O, bu kahkahanın kendine matûf olduğunu anlamıştı.

Ahmed Hulusi, "darılmazsanız söyliyeceğim" dedikten, Üstâd'dan "Bilakis memnun olurum" cevabını aldıktan sonra şöyle dedi:

– Niyazi'ye dedim ki bu adam bizim taraflara gelse keçi celebi "tüccarı" diye yüzüne bakan olmaz!

Bu söz Âkif'in o kadar hoşuna gitti ki Ahmed Hulusi'ye birkaç defa tekrarlattı! Filhakîka, Âkif sırtında yazlık bir caket, ayağında ütüsüz bir pantalon, onun üstünde yemeneci işi, topukları beyaz bir çamırlık, kırarmış lâstik bir ayakkabı, kalıpsız bir külâh ile giyinmiş kalender kıyafetinde bir adamdı!

O, fesçi dükkânının önünden geçmezdi, çünkü onun bir defa fesi nasılsa başından çalınmış, kalıplattırılmıştı! Bununla beraber elbisesi, üstü başı yağlı, kirli değildi, temizdi.

ÜSTÂDIN SPORTMENLİĞİ

13.1.1937

Üstâdımız Mehmed Âkif Bey, gençliğinde aldığı beden terbiyesi sâyesinde emsâli arasında parmakla gösterilir bir idmancı olmuştu. Adaleleri kuvvetli, a'zası çok mütenâsib idi. Daha mektep hayatında müsâbakalarda birinciliği alırdı. Zaman zaman alaturka güreşlere iştirâk eder, kedinden kuvvetli pehlivanlarla güreşir, galip gelirdi! Onun sırtı bir defa bile yere gelmemişti. Kendine mahsus kısbeti bile vardı! Onun zoru parsa toplamak, öğdül almak değil, sadece galip gelmekti. O, parsaya da öğdüle de alkışa da hiçbir zaman iltifat etmedi. *Safahat*'ının altıncı cildini teşkîl eden *Âsım*'daki pehlivan güreşleri tasvîri ne kadar canlıdır! O, ıstılâhat, o eski ve heyecanlı Türk an'aneleri Âkif'in bizzat yaşadığı pehlivan hayatının fiilleridir. Eğer Âkif'in o şiirleri olmasaydı bizde Türk pehlivanlığının, Türk güreşi derneklerinin halkî ve

manzum bir yazısı henüz yazılmamış bulunacaktı. Zaten Âkif'in "Mahalle Kahvesi", "Meyhane"si, "Küfe"si ve daha birçok şiirleri de halkçı değil midir? Onlar yazılmasaydı, o âlemler de yoktu.

Âkif, gençliğinde deniz yarışlarında, yaya koşularında, atlama müsâbakalarında hep birinciliği kazandı. Saatlerce kürek çeker, Boğaz'ı yüzerek geçerdi. O iyi taş da atardı. Ankara'da bulunduğu zamanlarda ta'til günlerini bu gibi idmanlarla geçirirdi. O vakıt bile binnisbe daha genç ve daha idmanlı bazı arkadaşlarına tefevvuk ederdi.

Değirmen arkının en geniş yerlerinden öyle bir atlayışı vardı ki insan halecândan bakamazdı. Su derindi, arkın kenarları i'vicaclı idi, mesafe korkunçtu.

Bir gün Etlik bağlarında iki arkadaşı ile birlikte iddiâlı artırma taş atışı yaptılar. Biri taşını Âkif'in attığı mesafeye kadar ulaştırmıştı. Âkif bu müsâvâtı tabiî isteyemezdi! İkinci, üçüncü, dördüncü... onuncu defa attı. Nihayet inadcı arkadaşını geçti. O arkadaş ısrara tekrar başlayınca Âkif:

– Hay, hay, dedi. Size benim ölümüm de yeter!

Bereket versin: Biz araya girdik, güç hâl müsâbakayı durdurabildik...

* * *

Rahmetli Âkif güneşi pek çok severdi. Ona âşıktı.

* * *

Üstâd'ın, İstanbul hayatında, saatlerce mesafelerde her gün yaptığı yaya cevelânlara dâir gazetelerde bazı yazılar intişâr etti. Ömründe tramvay, otomobil, araba... gibi vasıtalara –fevkalâde muztar olmadıkça– binmemiş, dâimâ yaya yürümeği tercih etmiş olan bu çelik adamın ben de bir hikâyesini söyleyeyim:

Âkif'in sevdiklerinden Rahmetli Hüseyin Kâzım Bey, İstanbul'dan Ankara'ya gelmişti. Birkaç gün kaldıktan sonra dönecek olan bu zât, Üstâd'a bir vedalaşma ziyareti yapmıştı. Üstâd yarın teşyîa geleceğini söylemişti. Bana uğradı, birlikte teşyîine gittik. Fakat, müsâfir üç çeyrek saat evvel yaylı araba ile hareket etmiş.

Vaktinden önce vuku bulan bu hareketin sâiki de arabacının isti'cali imiş. Ben:

– Vazîfemizi yaptık. Nasip değilmiş, dedim. Fakat Üstâd bilâihtiyâr arabanın gittiği yola düzülerek, bir anda gözden gaib oldu. Tam öğle zamanı idi. Üstâd'ı karşımda gördüm. Konuştuk:

– Ne yaptınız?

– Eriştim, vedalaştım. Selâmı var.

– Nerde eriştiniz?

– Üç saat mesafede (.....) de.

– Üç saat mesafede mi? Avdetiniz de o kadar sürdü. Demek altı saat!

– Evet.

– Bâri bir vasıta bulaydınız?

Gülerek:

– Ayıp olurdu!

– Peki, arabayı tutamasaydınız ne yapacaktınız?

– Vârid değildir, mademki bir kere yola çıkmış bulundum!

O, gürbüz, o tunç adamı ölüm döşeğinde ümidsiz, dermansız ziyaret ettiğim zaman hep bu vak'alar gözümün önüne dikildi. Ağladım, ağladım.

İLİM VE LİSAN CEBHESİ

14.1.1937

Türkiye'mizin yüksek ve nâmdar âlimlerinde, doktor merhum "Adnan Adıvar" bana dedi ki:

– Ben Âkif'i yalnız şâir diye değil, daha çok büyük bir insan ve büyük bir fen adamı diye severim. Onun *Fâtih Kürsüsünde* eşsiz bir âbide-i fendir, O eserin her kelimesi ilm-i fen deryâsından saçılmış inciler, cevherler, mevcelerdir. Ya onun temiz ahlâkı... Bir gün rahmetli (Yusuf Akçora, Doktor Adnan) ellerinde bir ecnebî gazetesi olduğu hâlde, Âkif'e geldiler. Onda, galiba Piyer Loti'nin bize âid güzel bir yazısı vardı. Dediler ki:

– Üstâd, bunun tercemesini siz lütfedeceksiniz...

– Hay hay, dedi, fakat yazacak bir adam? Derhâl çantamdan kâğıt çıkardım. Buyurunuz yazacağım, dedim. O, gazeteyi mecliste sırasının üstüne koydu, bilâhare hiçbir kelimesi yerinden oynatılmamak şartiyle âdetâ Türkçe bir eseri yazdırıyormuş gibi, tercemesini çarçabık yaptı, bitirdi.

– Üstâd bir kerre gözden geçirseniz, dedim.

– Hayır, istemez cevabını verdi.

Fransızcayı iyi bilenlerin söylediklerine nazaran Âkif, bu lisanın da sayılı bir vâkıfı idi.

Buhranlarımız nâm-ı umumîsi altında çıkan bir "Seri"nin iki, üç kitabını Fransızcadan dilimize terceme eden Âkif'tir. Bunlardan başka edebiyyâta âid tercemeleri de vardır. Maamâfih, Âkif'in yazdığı, terceme ettiği okuduğundan çok azdır.

* * *

Âkif'in bulduğu mukabillerle yaptığı tercemeler edebiyyât-ı arabbiyye mütehassıslarınca hakemlik rolünü ifâ ederdi.

Birinci devrede İzmir mebusluğunda bulunan "Nazillili Hacı Süleyman Efendi" derdi ki:

– Ben tek bir kelimenin tahkiki için diyar diyar dolaşmış bir adamım. Arabda da Âkif kadar Arabça bilen bir kimse bulamadım.

Âkif'in en çok yıldığı ve korktuğu şey "Kur'ân-ı Kerîm" tercemesi idi. Ben ona ne kadar yalvardım. İknâ edemedim. Onun kanaatince Kur'ân terceme edilemezdi. O, ömrü olursa, on sene daha şiir yazacaktı. Ondan sonra şiir yazmak isterse dostlarının kendisine mâni olmasını recâ ederdi! Çünkü: İnsan "Düştüğünü belki fark ede-

mezdi. O, on sene içinde çocuk ve mektep şiirleri yazacak, "İstiklâl muharebeleri"ni yazacak, Haccetü'l-Vedâ'ı tasvîr edecekti. "Fakat bunlar şiir olacak"tı.

Kur'ân tercemesi hakkında hepimizin, hele Merhum Ahmed Hamdi Aksekili'nin, gösterdiğimiz anûdâne ısrar, eyvah ki Âkif'in hem geceli gündüzlü birçok senelerini, hayatını eritti, hem memleketimizi o mev'ud şiirlerden mahrum etti. Bâri Kur'ân tercemesi meydana atılabildi mi? Ne gezer!

Üstâd:

– Beni tatmîn etmeyen bir terceme başkasını nasıl tatmîn eder? diyordu.

* * *

Üstâd'ın Fârisî lisanı da öbürleri kadar kuvvetli idi.

Buna âid hâtıralarımı yazmaktan ise "öbürleri kadar" demekle iktifâ ediyordum. Çünkü bahs gittikçe genişliyor.

Yalnız şunu arz edeyim:

Bir Arab şâirini, bir Acem edîbini, bir Fransız âlimini bir sofrada toplayan Berlin'de, Mehmed Âkif tek başına ve aynı zamanda onların hepsiyle hem konuşmuş, hem kendilerini yekdiğeriyle konuşturmuştur.

FIKRALAR – LATÎFELER

Kastamonu'nun "Nasrullah" Camii'nde verdiği mev'izasından bahsetmiştim. Kastamonulular ilk zamanlarda Âkif'in yüzüne suratına bakmamışlar. Bu münasebetle derdi ki:

– Benim ne adam olduğumu en iyi anlayan Kastamonululardır!

Vaktiyle Çerkez ümerasından biri nüfus kâğıdını zâyi eder. Yeni bir tezkire almak üzere vilâyetin nüfus müdürüne başvurur.

Müdür sorar:

– Milliyyetin?

Adamcağız:

– Abaza, der. Müdür:

– Sus, utanmaz herif! diye çattıktan sonra, gözlüğünün altından başkâtibine bakarak:

– İstimnâ bilyed cemâatından, diye yazıver, emrini verir!

Âkif bu fıkrayı eski me'murların seviyesine bir misâl olarak anlatmıştı.

* * *

Meclis'te safvetiyle, gürlekliğiyle meşhur ve çok sevimli bir arkadaşımız vardı, hemen her gün birer şiir yazar, kendisine mahsus edâsiyle Üstâd'ın önünde gür sesle okurdu.

Bir gün Üstâd dedi ki:

– Bizim (.....) def'i hâcet eder gibi yirmi dört saatte bir şiir çıkarıyor!

17.1.1937

Âkif cimri zenginlere "ağniyâ-yi sâbrînden", cömerd fakirlere de "fukarâ-yi şâkirînden..." derdi.

"Nasreddin Hoca" merhumun en nefîs ve zarîf hikâyelerini, fıkralarını zaman zaman söylerdi. İşte ikisi:

Hocaya gül gibi karın var, demişler, "Evet, demiş, ben de hissediyorum. Çünkü dikenleri var!"

* * *

Bir gün Hocayı karısı döğmüş, merdivenden yuvarlamış, atmış. Gürültüyü duyan komşuları ertesi gün sormuşlar:

Hoca, bu akşam sizin evin merdiveninde müdhiş gürültüler oldu. Neydi?

Hoca:

– Gömleğim yuvarlandı, demiş!

– Amma yalan ha! Gömleğin de gürültüsü olur mu, denilince şu cevabı vermiş:

– Canım uzatmayın, içinde ben de vardım işte!

* * *

Onun çok eski, çok candan bir dostu vardır. Hem iyi sevişirler, hem bir araya geldiler mi mutlaka kavga çıkarırlardı. Bir gün o kıymetli dostu hakkında dedi ki:

– (.....) Evvelce yüzde doksan dokuz neşve, bir humar idi. Şimdi bir neşve, doksan dokuz humar(!) oldu.

* * *

Âkif, eski İstanbul hükûmeti zamanında Maârif Nezâreti'nin lügat komisyonu a'zalığına ta'yin olunmuştu. Reisleri de bir hoca idi. Hoca sarıksızlara bir şey bilmez gözüyle bakardı. Gerek Âkif olsun, gerek arkadaşı ve eski dostu büyük ve hakîm üstâd rahmetli "Ferid Kam" olsun bu vaziyete tutulurlardı.

Bir gün hoca bir kelime hakkında ayağını dayadı:

– Ben "300" bu kadar senelik bir lügat kitabında gördüm; kelime dediğim gibidir, dedi.

Âkif şöyle cevap verdi:

– Ben de bin senelik "Şeyhullüğa"[6] da kelimeyi şu dediğim şekilde buldum. O, kelimeyi istediği gibi hocaya kabul ettirmişti.

Ertesi toplantıda sıra "Ferid Bey'e" geldi. Yine hoca bir kelime üzerinde fakat bu kerre haklı olarak, tevakkuf etti. "Ferid" dedi ki:

– Âkif, bu sefer amelimizi hocanın ağzına uyduralım...

"Ferid" Bey de çok nüktedan bir zâttı. Reis ondan sonra bir daha ağzını açamamıştır.

* * *

Karşısında temerrüd eden bazı münevverlere:

– Durun, ben size "Avrupa âyetleri" okuyayım, der mevzu-ı bahs olan mes'elede Avrupa âlimlerinin neler dediklerini, hangi memleketlerde o mes'elenin ne suretle

tatbik edildiğini sayar, döker, nihayet muhâtabını yola getirirdi. Üstâd'ın kafasında "Avrupa âyetleri" o kadar çoktu ki!...

ŞİİR CEBHESİ

23.1.1937

Millî cidâlin kaynaştığı ve kızıştığı zamanlarda Balıkesir'e gelerek, Zağnos Paşa Camii'nde verdiği hitâbesiyle halkın hamâset ve şehâmetini bir kat daha coşturan Üstâdımızla birlikte, bir gün sonra, Balıkesir mekteplerini ziyarete gitmiştik.

Muallim Mektebi'nde idik. Üstâd sınıfları dolaştıktan ve biraz istirahat ettikten sonra vedalaşarak mektepten ayrılıyordu. Cenup tarafındaki kapıya doğru ilerlediği sırada, talebelerden biri yanına sokuldu, Ona:

– Müsaade ederseniz bir şey arz edeceğim, dedi. Üstâd hayretle karışık bir nâzikliklе:

– Söyleyiniz evlâdım, cevabını verdi.

Çocuk sözüne başladı:

– Edebiyyâtta san'at, san'at içindir. San'at mukayyed değildir, diye bir şey var. Sizin kanaatiniz nasıldır?

Âkif ummadığı bu sual karşısında irkilmiş, birkaç kelimelik cevap ile mukâbele edivermek istemişti. Fakat, diğer bütün talebe de onun etrafını sardı. Nihayet:

– Durunuz öyleyse, bağçeye çıkalım, ben size anlatayım, dedi bağçede ayak üstü hemen aynen şu izahâtı verdi.

– O sözler yeni değildir. Onlara ittibâ' eden kimse yoktur. Şark'ta, Garp'ta yetişmiş meşâhîrin mahalled eserleri tedkik edilince görülür ki her biri, her yazdığı eserinde mutlaka bir gaye takip etmiştir. Demek ki san'at mutlak değildir. Mademki "san'at içindir" düsturunun ortaya atılmasına rağmen hiçbir edib, hiçbir şâir bir maksad gözetmekten kendini kurtaramıyor; o hâlde, bu düstur artık iflâs etmiş demektir. Kezâlik, mademki bu düsturların hükmüne tâbiiyyet edilemiyor, san'at mukayyed kalıyor, öyleyse san'atı birtakım hasîs emellere, sefîl ve müstekreh maksadlara âlet edinmektense ulvî, pâk, asîl, necîb duygulara, düşüncelere vasıta kılmak elbette daha ma'kul bir hareket olur.

Bugün san'at san'at için değil, san'at cem'iyyet içindir diyorlar. Avrupa'yı ele alalım. Meselâ: Fransızların en büyük romancılarından, herkesin bildiği bir Emil Zola vardır ki o zâtın yazdığı hikâyelerin bir kısmını namus kaydında bulunan âileler evlerine sokmazlar. O derece serbest yazılmıştır. Aynı zâtın *Meyhane* adında bir romanı vardır. Bu roman intişâr ettiği zaman Fransa'da kıyâmetler koptu: "Bu eser, gayri ahlâkîdir" denildi. Eğer, "san'at, san'at içindir" düsturu (değil başkaları tarafından, Emil Zola kadar serbest düşünen, Emil Zola kadar hayât-ı hakîkkıyye sahne-

lerini bütün çıplaklığı ile teşhirden çekinmeyen) o edib ne olmak icap ederdi? Tabîî derdi ki: "Ben ahlâk ile âdât ile mukayyed olacak kadar dar düşünenlerden değilim. Siz, benim eserimde yalnız san'at arayınız. O noktadan bir kusur görüyorsanız o zaman bana hücum ediniz." Hâlbuki hiç de böyle demedi. Emil Zola eserinin gayri ahlâkî olduğu iddiâsından son derece müteessir oldu, eserinin ikinci tab'ında bir mukaddime yazarak, onda kitabının gayet ahlâkî olduğunu, bu hükmün bilâ tedkik verildiğini, yoksa hikâye dikkatle okunacak olursa ahlâka münâfî gibi görünen sahifelerin ahlâksızlığı terzîl suretiyle ahlâka hizmet etmiş olduğunu izah etti. Bu, Emil Zola'nın her biri beş, altı yüz sahifeye bâlig yirmi ciltlik bir silsilesi hikâyâtı vardır ki baştan aşağı kendisince doğruluğuna kanaat ettiği bir fikri tervîç için yazılmıştır.

Garp'ta millî, ictimâî, vatanî nâmütenâhî âsârı san'at mevcud olduğu hâlde san'at, san'at içindir düsturu ekseriyyeti azîme tarafından iltifat görmezken, her edib, her müellif eserinde ulvî, nâefi', hiç olmazsa cem'iyyet için gayri muzır olmaya çalışırken biz kütüphane-i edebîmizin bu fakirliğiyle, bu zaruretiyle nasıl olur da yapmadan yıkmaya kalkışırız? Ulvî gayeler, muazzez maksadlar uğrunda yazılmış eserlerimiz yok denecek kadar az iken, şunun, bunun tarafından karalanan müstekreh eserlere taraftar olabilir miyiz?.

Fransız romancılarından bir Alphons Daudet (Alfons Dode) vardır. Bu adamın şaheseri sayılan *Safo* ismindeki romanı bir fahişeninin sergüzeştini hikâye eder. Lâkin, müellif eserinin baş tarafında, "Ben bu eseri oğullarım yirmi yaşına geldikleri vakit okusunlar diye yazdım" diyor. Demek ki, müellif bir fahişenin sergüzeşti sefîhânesinden bile evlâdı vatan için, hattâ kendi çocukları için bir hisse-i ibret çıkarıyor."

...

10 Temmuz 1908 sabahı, çok olgun, çok duru, çok güzel şiirleriyle birdenbire meydana çıkıveren Rahmetli Mehmed Âkif ondan evvelki zamanlarını acaba bomboş mu geçirdi? Ona şâirlik bir günde mi gelmişti? O, gençliğinde, delikanlılığında aşka, kadına, bâdeye, güzelliklere karşı hiç hoplamadı, duymadı mı? Âkif'in 10 Temmuz 1908'den evvelki şiirleri hakikaten yok mudur? Varsa nelerdir, nerelerdedir?

Ben bunları çok merak ettim. Bir gün Ankara'da Üstâdımdan ısrar ile cevap istedim. Nihayet dedi ki:

– Ben arkadaşlarıma yüzer beyitli mektuplar yazardım. Ziyâ Paşa üslûbunda terkib bendim, tercî' bendim vardı. Fakat bugün, bunların bir mısraı bile hatırımda kalmamıştır! Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri san'attan ziyade cem'iyyeti düşünmek istedim. Ne ona yâr olabildim, ne buna...

Mehmed Âkif kadar eslâfı bilen bir adama rastlamadım. Üstâd, Şark ve Garb'ın meşhur bütün eş'ârını hemen hafızasına nakşetmişti. Bununla beraber, yenileri de ihmâl etmezdi. Ona herhangi bir şâirin bir mısraını yarım yamalak okuduğunuz vakit, derhâl o mısraın başından şiirin sonuna kadar okurdu.

O şâirlerden bir kısmını san'at nokta-i nazarından uzun uzadıya takdîr ettiğini de defeatla duydum. Fakat, bunlara rağmen onun san'atkârlığını cem'iyyete bu derece esîr edişine hayrette kalmamak mümkün müdür?

Bu, ne sadece şâirliktir, ne san'atkârlıktır: Doğrudan doğruya melekçe bir hasletlettir, en ilâhî bir fazîlettir.

Mehmed Âkif'i diğer bütün şâirlerimizden ayıran bâriz meziyyet de budur.

* * *

Süleyman Nazif diyor ki:

– Mehmed Âkif güzel olmak şartiyle her eseri sever, şekil ve mev'zuu ne olursa olsun. Fuzûlî'nin *Gazeliyyât*'ı gibi, Muhteşem-i Kâşânî'nin *Mersiyye*'si, Alfons Dode'nin *Cak*'ı, *Safo*'su gibi, Abdülhak Hâmid'in *Bir Sefîlenin Hasbihâli* onu müteessir etmekte hem kudret ve yekâhenktir. Heccâv-ı bînazîr (Eşref) merhumun müstehcenâtını bile aşk-ı san'atle takdîr ettiğini biddefeat gördüm...

– Mehmed Âkif bir eseri sevmek için onda, meslek ve mektep noktasından tedkik ve intihab etmeksizin, âlel'ıtlak güzellik aramaktadır. Nasıl ki Viktor Hugo'yu da pek ziyade beğenir.

– Şâirlerimizden Nedîm'i de çok sever.

– Nef'î'yi sevmez...

– Mehmed Âkif ihtimal ki san'at, yalnız san'at içindir düsturuna verilmek istenilen vüs'at ve mutlakıyyeti biraz tahdîd, biraz takyîd etmek isteyenlerdendir.

– Hâlâ o fikirdeyim ki takvâ ile san'at ve mürebbî ile münakkid biri birinden büsbütün ayrı şeylerdir. (...) *Safahat* şâiri de her yerde bu kayd ile mukayyed bulunmuyor. Ahlâksızlığı takbîh etmesi onu çirkin bulduğundandır. Cem'iyyetin cerîha-i sefâletini teşhir ederken korkutan ve iğrendiren kanlı veya mülevves her köşesini pervây-i ahlâk ile aslâ düçâr-ı tereddüd olmaksızın, irâe ve teşrîh ediyor. O, bu hususta hattâ Eşref merhumdan bile bîemândır. Şu kadar ki Mehmed Âkif, şahsî emel veya kinlerin tekâzâ-yi tatmîn ve teskininden tahlîs-i girîban eder, kudret-i şâiriyyetini idealine hâdim ediyor.

ŞİİRİ NASIL YAZARDI?

Evvelâ plânını hazırlardı, plân üzerinde fazla tevakkuf ederdi. Meselâ: O, Ankara'da *Âsım*'ını ikmâle çalışırken ben ve Mehmed Vehbi Bolak Bey[7] ve Abdülgafur Işın Efendi[8] gibi Âkif'in çok sevdiği birkaç arkadaş plânının hangi kısmını yazmış olduğunu, hangisini yazacağını bilirdik. Çünkü Üstâd bize plânını izah etmişti. Âsım bitti, gördük ki eser plânın dillenmiş, şiirleşmiş tam bir tatbikîdir.

Vâkıâ, Üstâd Millî İstiklâl Marşımızı iki dakika içinde Meclis'te yazmaya başlıyıverdi. Fakat bütün memleket şâirleri kaynaşırken, acaba o, daha evvelden kendisince zihninde bir plân hazırlamamış mı idi? Onun ruhu kıpırdamıyor mu idi?

Mehmed Âkif plânını hazırladıktan sonra eline avuç içi kadar bir kâğıt alır, şiirini ona karalamaya başlardı. Şiiri o kadar kolay yazamazdı. Çünkü müşkilpesenddi. O, minik kâğıt üzerine döktüğü mısralar, kelimeler Üstâd'ın elinden neler çekmezdi!

Çok vakıt mısraları, beyitleri kâğıtçığına tam olarak yazardı. Fakat kelimeler üzerindeki tevakkufu fazlaca idi.

İşte, su gibi okuduğumuz, ruhumuza kana kana, doya doya sindirdiğimiz o yedi ciltlik ve (6000) bu kadar beyitlik *Safahat*, hep o minik kâğıtlardan meydana gelmiştir.

Rahmetlinin şiirlerindeki selâset, tabîiyyet ve samimiyetle o şiirlerin yazılışındaki bu zorluğu tezat şeklinde görenler bulunabilir. Fakat, hakikat dediğim gibidir ve o akkın ve güzel şiirler Âkif'in hayatını yıpratan, mevcûdiyetini sarsan böyle büyük büyük emeklerden doğmuştur.

Mehmed Âkif, Millî marşımızı yazdıktan sonra geceleri artık şiir yazmamaya başladı. Çünkü gece mesaisi "uykusunu harâb" ediyor, "dimâğını bozuyor", ilhâm orduları bîemân baskınlara kalkıyordu. Bize de tavsiye etti ki: Geceyi mutlaka sükûn içinde geçirelim...

Fakat, yukarıda da dediğimiz gibi Mehmed Âkif, malâmâl-i bedâyi' sahifelerle zevk-i bedîîmizi âdetâ müşkilpesend ediyor. İhtimal ki o lütfunu zımnen göstermiş olmak için bu manzumeyi *Safahat*'a dercetmiş.

"Abdülhak Hâmid'in feyz-i dehâsı, eş'ârı Âkif'in her safhasına sereyân etmiş görünür. Fakat, kuvvetli bir tabiata ve hiç kimsenin nüfûzuna müddet-i medîde mün'kad olmayacak bir isti'dâda mâlik olan Mehmed Âkif, biraz evvel isimlerini hürmetle zikrettiğimiz dört şâirin dâire-i te'sîrinden çıkmış ve kendine has bir vâdî-i tedkik ve beyân küşâd ederek, istikbâle intikal edebilecek bir tarzı hakîm vücûde getirmiştir.

"Şâirin *Safahat*'ı takip eden muhalledâtı sırasıyle okunursa hemen her manzumenin bir hatve-i irtikaa olduğu görülür."

HANGİ ŞÂİRLERİN TE'SİRİNE UYDU?

Süleyman Nazif merhum diyor ki:

"Mehmed Âkif'in şahsiyyet-i edebiyyesinde dört şâirin nüfûzu en ziyade bâriz görünür: Evvelâ Muallim Nâci'yi seve seve okumuş, sonra Abdülhak Hâmid'e şiddetle meftun. Bir aralık da Kemâl Zâde Ali Ekrem'in *Elvâh-ı Tabîat*'iyle, Tevfik Fikret'in tarz-ı tahkiyesine müncezib olmuş.

"Meselâ: *Safahat*'taki bir "Hasbihâl"inde Mehmed Âkif, tam bir Muallim Naci'dir."

MİLLÎ İSTİKLÂL MARŞI NASIL YAZILDI? NASIL KABUL EDİLDİ?

Millî İstiklâlimizin güzel ve uyar bir marşını yazmak üzere Maârif Vekâleti şâirlerimize mürâcaat etmişti, bir müsâbaka açmıştı. Birinciliği kazanan şârie (500 lira)

mükâfât verecekti. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Vekâlete birçok marşlar gelmeye başladı.

Bu marşın –İstiklâl mücadelesinin içinde, Büyük Millet Meclisi'nin sakf-ı hamiyyeti altında bulunan– Mehmed Âkif tarafından yazılmasını kendisine söylediğimiz zaman, o:

– Ben ne müsâbakaya girerim, ne de "câize" alırım!.. cevabını vermişti. Ben recâlarımı tekrar ettikçe o da aynı sözünü söylüyor ve:

– Bırak yazsınlar. Ben bu yaştan sonra yarışa mı çıkacağım, ayıp değil mi diyordu.

Bir gün Maârif Vekili Bay Hamdullah Subhi Meclis'te beni gördü, dedi ki:

– Şimdiye kadar 500'den[9] fazla marş geldi. Ben, hiçbirini beğenmedim. Üstâd'ı ikna edemez misin?

Cevap verdim:

– Âkif Bey müsâbaka şeklini ve ikrâmiyyeyi kabul etmiyor, eğer buna bir çare ve bir şekil bulursanız yazdırmaya çalışırım.

Düşündü, "dur, dedi, ben kendisine bir tezkire yazayım. Arzusuna tâbi, olacağımızı bildireyim. Fakat, tezkireyi kendisine siz veriniz..."

Ben de muvâfık gördüm. Yarım saat sonra şu tezkireyi getirip bana verdi:

> "Pek Aziz ve Muhterem Efendim,
>
> İstiklâl Marşı için açılan müsâbakaya iştirak buyurmamalarındaki sebebin izâlesi için pek çok tedbirler vardır. Zât-i üstâdânelerinin matlub şiiri vücuda getirmeleri maksadın husulü için son çare olarak kalmıştır. Asîl endîşenizin icap ettiği ne varsa hepsini yaparız. Memleketi bu müessir telkin ve tehyîc vasıtasından mahrum bırakmamanızı recâ ve bu vesîle ile en derin hürmet ve mahabbetimi arz ve tekrar eylerim Efendim."
>
> 5 Şubat 1337 Umurı Maârif Vekili
> Hamdullah Subhi

Meclis'te Âkif'le yan yana oturuyoruz. Çantamdan bir kâğıt parçası çıkardım. Ciddî ve düşünceli bir tavır ile sıranın üstüne kapandım, güya bir şey yazmaya hazırlanmıştım. Üstâd ile konuşuyoruz:

– Neye düşünüyorsun, Basri?

– Mâni olma, işim var!

– Peki. Bir şey mi yazacaksın?

– Evet.

– Ben mâni olacaksam kalkayım.

– Hayır, hiç olmazsa ilhâmından ruhuma bir şey sıçrar!

– Anlamadım.

– Şiir yazacağım da...

– Ne şiiri?

– Ne şiiri olacak. İstiklâl şiiri! Artık onu yazmak bize düştü!

– Gelen şiirler ne olmuş?

– Beğenilmemiş.

– (Kemâli teessürle:) Ya!

– Üstâd, bu marşı biz yazacağız!

– Yazalım, amma, şerâiti berbad!

– Hayır, şerâit filân yok. Siz yazarsanız müsâbaka şekli kalkacak.

– Olmaz, kaldırılamaz, ilân edildi.

– Canım, Vekâlet buna bir şekil bulacak. Sizin marşınız yine resmen Meclis'te kabul edilecek, güneş varken yıldızı kim arar?

– Peki, bir de ikrâmiyye vardı?

– Tabiî alacaksınız!

– Vallâhi almam!

– Yahu, latîfe ediyorum, onu da bir hayır müessesesine veririz. Siz bunları düşünmeyin!

– Vekâlet kabul edecek mi ya?

– Ben Hamdullah Subhi Bey'le görüştüm. Mutâbık kaldık. Hattâ sizin nâmınıza söz bile verdim!

– Söz mü verdiniz, söz mü verdiniz?

– Evet!

– Peki ne yapacağız?

– Yazacağız!

Tekrar tekrar (Söz verdin mi?) diye sorduktan ve benden aynı kat'î cevapları aldıktan sonra, elimdeki kâğıda sarıldı, kalemini eline aldı, benim daldığım yapma hayâle şimdi gerçekten o dalmıştı...

Meclis müzâkere ile meşgul, Âkif marş yazmakla. Ben müddeti kendisine kısaca göstermiştim. Birkaç gün sonra marşı vermiş olacağız! Müzâkere bitti, Âkif de engin hayâlinden uyandı[10].

Aradan iki gün geçti, sabahleyin erken Üstâd bizim evde, marşı yazmış, bitirmiş. Fakat, vaktın darlığından müştekî...

"Yarına kadar sizde kalsın, göstermeyin, belki tadîlat yaparsınız" dedim.

Artık "Millî İstiklâl Marşı" yazılmıştı! Şimdi bunu –Üstâd'ı rencîde etmeden– Meclis'ten nasıl geçirebiliriz?

Ben ve –Marşı çok beğenen– Hamdullah Subhi Bey hayli günler bu gizli endîşe ile yaşadık.

Marş yazıldıktan sonra tezkireyi de göstermiştim.

20 Mart 1337 günü... Marş Büyük Millet Meclisi'nde. Mehmed Âkif de sırasında. Marşı daha evvel gören ve *Sebîlü'r-Reşâd*'da okuyan[11] birçok arkadaşlar onu zaten beğenmişlerdi. O günün ilk tarihî müzâkeresini aynen yazıyorum:

"Reis Paşa: –Efendim, iki takrir vardır. Arkadaşlardan Basri Bey'in, Hamdullah Subhi Beyefendi'nin İstiklâl Marşı'nın kürsüden okunmasına dâir teklifleri var.

Muhiddin Bahâ Bey: –Hangi İstiklâl Marşı, Basri Bey söylerler mi?

Besim Atalay Bey: – Daha kabul edilmedi efedim. Bir encümen teşekkül edecekti.

Basri Bey: – Maârif Vekâleti'nce yedi tânesi intihab edilmiş. Bunlardan herhangi biri okunsun.

Reis Paşa: –Maârif Vekâleti'nce intihab edilmiş olanlardan birisinin kıraatı tensib ediliyor.

Muhiddin Bahâ Bey: – Hamdullah Subhi Bey, Basri Bey hangisini isterlerse okusunlar.

Reis Paşa: – Efendim, Basri Bey'in bu teklifini kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. (Kabul olunmuştur efendim.)

Reis Paşa: – Hamdullah Subhi Beyefendi buyurun. (Şimdi gelir sesleri) Maatteessüf bu dakika için te'hir ediyoruz.

.....

Reis Paşa: – İstiklâl marşlarından bir tânesinin kürsüden okunmasına hey'eti celîle karar vermişti.

Hamdullah Subhi Bey: – Arkadaşlar, hatırlarsınız, Maârif Vekâleti son mücadelemizin ruhunu terennüm edecek bir marş için şâirlerimize mürâcaat etmiştir. Birçok şiirler geldi. Arada yedi tânesi en fazla evsafı hâiz olarak görülmüş ve ayrılmıştır.

Salih Efendi: – İsimleri nedir?

Hamdullah Subhi Bey: – Ayrıca arz edilecektir. Yalnız Vekâlet, yapmış olduğu tedkîkatta fevkalâde kuvvetli bir şiir aramak lüzumunu hissettiği için ben şahsan Mehmed Âkif Beyefendi'ye mürâcaat ettim ve kendilerinin de bir şiir yazmalarını recâ ettim. Kendileri çok asîl bir endîşe ile tereddüd gösterdiler. Bilirsiniz ki bu şiirler için bir ikrâmiyye vaad edilmiştir. Hâlbuki bunu kendi isimlerine takrîb etmek arzusunda bulunmadıklarını ve bundan çekindiklerini ızhar ettiler. Ben şahsan mürâcaat ettim: Lâzım gelen tedâbîri alırız ve icap eden ilânı yaparım dedim. Bu şart ile büyük dînî şâirimiz bize fevkalâde nefîs bir şiir gönderdiler. Diğer altı şiirle beraber nazarı tedkîkinize arz edeceğiz. İntihab size âiddir.

Arkadaşlar, re'yimi ihsâs ediyorum. Beğenmek, takdîr etmek hususunda hâiz-i hürriyyetim. İntihabımı yapmışım. Fakat, sizin intihabınız benim intihabımı nakzedebilir. Arkadaşlar bu, size âiddir efedim."

(Bundan sonra Hamdullah Subhi Bey çok güzel bir inşad ile kürsüde İstiklâl Marşı'nı okudu, Meclis alkış tufanları arasında çalkandı.)

Bu müzâkere bir başlangıçtı. Marşın asıl intihabı ve kabulü merâsimi (12 Mart 1337) tarihinin ikinci celsesinde ikmâl edildi. Riyâset mevkiinde doktor Adnan Bey vardı. O celsenin buna âid müzâkeresini aynen yazıyorum:[12]

"Hamdullah Subhi Bey (Maârif Vekili): – Arkadaşlar, İstiklâl marşları hakkında Vekâlet tarafından vâki' olan davet üzerine ne kadar marş elimize gelmiş ise bunları bir encümen ma'rifetiyle tedkik ettik, neticeyi hey'et-i celîlenize arz ettik. Bunları

görmek arzu buyurdunuz, matbu olarak tevzi' edildi efendim. Bir nokta üzerine nazar-ı dikkatinizi celbetmek isterim. Bu İstiklâl marşları tarafı âlînizden tedkik edildikten sonra intihabınız hangi şiir üzerinde temerküz ederse ikinci bir muâmele daha yapılacaktır: Bestekârlara yollayacağız, bestekârlar dahi bize muhtelif besteler yollayacaklardır. Onlar arasında bir intihab daha yapılacaktır. Anadolu mücadelesi uzun müddetten beri devam ediyor. Bunu ifade etmek, bunun ruhunu söyletmek üzere yazılmış olan bu şiirler ne kadar evvel bir karara iktiran ederse şübhesiz daha fazla müstefîd oluruz. Hey'et-i celîlenizden istirham ediyorum. Şiirler mütalâa edilmiştir. Bunu bir hey'ete, bir encümene mi verirsiniz, hey'et-i umumiyyece bir karara mı rabtedersiniz, ne arzu buyurursanız, yapınız.

....

Bugün İstiklâl Marşı'mızı beğenmeyenler, istemeyenler var. Fakat şunu düşünmelidirler ki o marş –Hamdullah Subhi Beyefendi'nin dediği gibi– "Son mücadelemizin ruhunu terennüm" eden "bir marştır" ve o marşı alkışlarla ve "ekseriyyet-i azîme ile" kabul eden de İstiklâl Savaşı'nın tarihî ve millî kahramanı Büyük Millet Meclisi'dir. O günlerin icap ve şartlarını unutanlar, o günün içinde yaşamayanlar için bu çîn-i cebîn ne kadar yersiz ve ne kadar çirkindir! İstiklâl Marşı o günlerde hâkim olan kutsal zihniyyetin tam ifadesi ve tarihidir. Tarihî gerçekler ve hâdiseler nasıl değiştirilemezse İstiklâl Marşı'mız da değiştirilemez.

MEHMED ÂKİF VE MUSİKÎ

Rahmetli Mehmed Âkif musikîyi çok severdi. Hususî sohbet âlemlerinde arkadaşlariyle birlikde ilâhîler, şarkılar okur, güzel seslilere gazeller na'tler okuturdu. Ankara'nın Tâceddin Dergâhı'ndaki[13] odasında, kendi evinde, bağ evlerimizde bu âlemleri zaman zaman tekrar ederdik.

* * *

Şark Musikî Cem'iyyeti reisi Merhum "Ali Rifat"[14] Üstâd'ın "Bülbül"ünü bestelemişti. Rahmetli Sâmih Rifat bir gün kendisini evine davet etti, Mahdumları "Hâtif"le arkadaşları o güzel besteyi ona muhtelif sazlarla dinlettiler. Oh, Âkif'i görmeliydiniz! Âkif damadı Hayreddin'i15 derhâl besteyi öğrenmeye me'mur etti, Hayreddin öğrenmişti. Hususî âlemlerimizde gazellerden, şarkılardan sonra onu okurdu.

* * *

"Neyzen Tevfik"in kardaşı Baytariyye ulemâsından Şefik'de[16] Ankara'da bulunduğu müddetçe sık sık Üstâd'ın yanına gidip ney çalardı. Üstâd'ın kanaatince "Şefik eşsiz bir neyzendi, fakat kardeşinin onda biri bile olamazdı!"

* * *

Galiba 1926 senesinde idi. İstanbul'da Karesi Oteli'nde müsâfirdim. Üstâd ve rahmetli "Ruhi Nâci" ile birlikte otelin gazinosunda oturuyorduk. Neyzen Tevfik çı-

kageldi. O "samimî can arkadaşı"nın, o "koca üstâd"ın ellerini tuttu, yüzüne gözüne sürdü, öptü, öptü... Beş on dakika geçmedi, Hafız Sami Efendi geliverdi. O da karşıdan Üstâd'ı görmüştü. Senelerden beri kendisine mütehassirdi. Garipdir ki aynı merâsimi ihtiramı o da ifa etti. Fakat, oturuşu Neyzen gibi mübâlâtsız değildi, daha çok hürmetkârâne idi. Bu iki üstâda "koca üstâd" söylüyordu, onlar dinliyorlardı.

Gazinonun içi dışı dolmuştu. Öyle ya, bir şâir, bir neyzen, bir de hânende toplanmış, bir araya gelmişlerdi.

Üstâd"a "Hafız Sami"ye bir gazel okutmasını işâret ettim, ihtimal kalabalıktan hoşlanmadığı için kaşlarını kaldırdı. Biliyorum ki hânendenin dünyada hâtırını kıramayacağı adam belki yalnız "koca üstâd"dı. Hafız Sâmi, Âkif'in ellerini öptü, "gönlünden çıkarmamasını" niyâz ile ayrılıp gitti. Kalabalık da hayli dağılmıştı.

Tevfik torbasından o biricik nayını çıkardı.

– Emret, Üstâd'ım, dedi.

Âkif on beş sene evvel (.....)deki faslını üflemesini istedi. Artık ruhumuz Neyzen'in çıkardığı o lâhûtî nağmeler arasında vecd ile titriyor, sanki uçuyordu. Üstâd'ın yüzüne baktım, gözlerinden sessizce yaşlar döküyordu. Fasıl bitti, tekrar konuşmalar başladı.

Âkif dedi ki:

– Ah, Tevfik, on beş sene evvelki semâlarda uçamıyorsun!

Üstâd ile baş başayız, bize Tevfik'in bir hikâyesini anlattı:

– Tevfik bir arkadaşiyle galiba bir fırının üstündeki bir odaya kapanmışlar, kırk gün, kırk gece içmeye, dışarı çıkmamaya karar vermişler! Eşleri dostları kendilerini vazgeçirmeye çalıştıkça, tek bir cevap vermeyerek, daha evvelden odaya astıkları şu iki levhayı gösterirlermiş:

1– Va'z ve nasîhat dinlenmez!

2– Fikr-i ferdâ ve endîşe-i maîşet memnu'dur!...

Bana haber verdiler, gittim, kararlarını bozdum. Tevfik beni sebatsızlıkla ittihâm edecekler diye bırakıp soluğu ta Mısır'da aldı!

Tevfik, nev'i şahsına münhasır kıymetli bir adamdır. Bir zaman gelecek, arayacağız.

* * *

Üstâd'ın son *Safahat*'ında, "San'atkâr" başlıklı nefîs bir şiiri vardır. Musikî hakkındaki meftuniyyetini terennüm eden o şiirle dehâ-yi san'atını öteden beri takdîr ettiği yâr-ı kadîmi Şerif Muhyiddin Bey'e suret-i mahsusada yazdığı[17] parçaları okunmalıdır. Bu parçalar Üstâd'ın musikî telakkîini de göstermektedir.[18]

Âkif'in sesi çok tatlı ve davûdî idi. Onda eslâfın en güzîde besteleri vardı. Bunlardan bazılarını bize de geçti.

ŞAİR MEHMET AKİF BEY'LE HÂTIRALAR[19]

Bir gün sade kahvesini getirmeye gitmiştim. Dönüşte elinde tashih edilmekten beyazı kalmamış bir sahifeye baktığını gördüm. Kahvesini verdikten sonra, ben de dikkatlice baktım. Bir de ne göreyim? *Âsım*'ın bir tashih sahifesi. Ben birdenbire hayrette kaldım. *Safahat*'ı okurken bize öyle gelirdi ki Üstâd, sânihalarını hiç düzeltmeden sahifelere geçiyor, çünki ifadeler o kadar tabiî ve selîs ki mısraların bir düşünce mahsûlü olduğu kat'iyyen hâtıra getirilmiyor. Kendisine bu hususu söyleyince: "Sen ne diyorsun? Bir kelime için bir hafta düşündüğüm olur" diye cevap verdi, donup kaldım. İşte o zaman Cenab'ın *Tiryâki Sözleri*'ndeki bir cümlesini hatırladım. O zamanın eşsiz nesir üstâdı, ince şâiri Cenab Şahabeddin Bey: "Eserine uzun ömür dileyen, uzun zaman sarf eder." demişti. *Safahat*'ın bir mısraını değiştirmek mümkin olmadığına göre, bu söz mahz-ı hakikattir.

* * *

Âkif Bey ile münasebetimiz İstanbul'a geldikten sonra da devam etti. Bir gün Bâbıâli yokuşunda karşılaştık. "Sana *Âsım*'ı verdim mi?" dedi. Ben "Hayır" deyince "Haydi, dönelim" dedi. Eşref Edib Bey'in idârehanesine gittik. Bir ithaf cümlesi ile imzaladı verdi, teşekkür ettim. Birlikte Boğaziçi'ne döndük. O Üsküdar'da, ben Beylerbeyi'nde oturuyorduk. Aynı vapura bindik. "İkbal, bana *Peyam-ı Meşrık*'ı göndermiş, ben iki kere okudum, güzel kitap. İstersen bir de beraber okuyalım" dedi; memnuniyetle şükranlarımı bildirdim.

Salı günlerini buluşma günü olarak kararlaştırdık. Bir salı kendileri geliyor, bir salı ben gidiyordum. Kitabı ben okuyordum, o dinliyordu. Bir gün şöyle bir beyit geçti:

Der talebeş dil tapîd, deyr ü harem âferîd
Mâ betemennâ-yı û, û betemaşâyı mâst

Yâni: "Gönüller kendisini bulmak için çırpınmaya başlayınca kiliseyi, Kâbe'yi yarattı. Biz onu istiyoruz, o bizi seyretmekle meşgul."

Ben bu beyti okuyunca güldü ve dedi ki: "İşte Ferid Bey'le bir tevârüd." Ferid Bey de: Kullar: 'Dur bakalım Allah ne gösterecek?' O da: 'Bakalım kullarım ne yapacak? diyor." demektedir.

ÂKİF BEY'İN MISIR'A GİDİŞİ

Arab Birliği Sekreteri Abdurrahman Azzam Paşa ki o tarihte daha "Paşa" olmamıştı, "Bey"di, İstanbul'a gelip Âkif Bey ile görüşerek ona "El-Câmiatü'l-Mısriyye'de (Mısır Üniversitesi'nde) Türk Dili ve Edebiyatı derslerini okutmasını teklif etti. İstiklâl Marşı şâirinin barınacak evi olmadığı gibi, ne bir geliri, ne de tekaüd maaşı vardı. Bu teklife hüsn-i kabul gösterdi. Öteden beri Âkif Bey'e karşı çok yakın

bir alâka ve hürmet besleyen eski Nâfia Nazırı, Mısır Prenslerinden Abbas Halim Paşa, Hilvan'daki konağını kendisine tahsis etti. Âkif Bey Mısır'a gidip derse başladı.

Bu sefer mektupla muhâbere ediyorduk. Bir gün kendisinden aldığım bir mektupta "Arab çocukları için Türkçe bir kitap hazırlıyorum; bitinceye kadar, şimdilik bana en beğendiğin bir kıraat kitabını gönder." diyordu. Ben de Süleyman Şevket Bey'in seri hâlinde *Güzel Yazılar*'ını göndermiştim. Daha sonra kitabı tamamladı mı bilmem.

KUR'ÂN TERCEMESİ

Diyanet İşleri Reisi bulunan Hamdi Aksekili, Diyanet Reisliği adına bir "Kur'ân Tefsîri ve Tercümesi" yaptırmak istedi. Âkif Bey'e ve muhterem müfessir Elmalılı Handi Yazar'a müracaat etti. Âkif Bey, Hamdi Efendi'nin tefsîri ile tercemenin bir arada çıkmasını şart koşarak teklifi kabul etti. Âkif Bey'in, Hamdi Efendi'nin ilmine itimâdı vardı. Ben bir kere, Ankara'dayken ulemâmız hakkında fikrini sorduğumda, bana: "Hamdi ve Naim, bunlar sika'dandır; ne derlerse öyledir, sözleri senet teşkil eder." demişti. İzmirli İsmail Hakkı Bey'i sordum: "Ferid Bey onun için "Nakkalu'l-ulûm bakkalu'l-ulûm" der." dedi. Şemseddin Günaltay'ı sordum; "Makasla yazı yazar." dedi. Gülüştük.

Âkif Bey Mısır'da, Hamdi Efendi İstanbul'da çalışmaya başladılar. O sırada Kur'ân-ı Kerîm'in camilerde mukabele hâlinde ve namazda Türkçe olarak okunacağına dâir bir şâiya çıktı. Hattâ meşhur kurrâ'dan Üstâd Hafız Ali Üsküdârî ve Sultanahmed hatîbi kurrâ'dan İdris Efendi ve galiba Ali Rıza Sağman ve başkaları Dolmabahçe Sarayı'nda bir toplantı yaptılar. Hafız Ali ve İdris Efendi'nin muvâfakât etmemesine mukabil, Ali Rıza Sağman'ın Yerebatan Camii'nde namazda Türkçe olarak Kur'ân-ı Kerîm'in meâlini okuduğu işitildi "Selâm verince, arkasında cemaat kalmadığını görmüş" dediler.

Bu havâdis Mısır'a aksedince Âkif Bey telâş göstermiş ve o zamana kadar Diyanet'e gönderdiği elli sahife kadar tercümeye, birçok esaslı düzeltemler yapacağı bahanesi ile geri istemiş. Aldıktan sonra da mukaveleyi feshetmiş; avans olarak aldığı bin lirayı Hamdi Efendi'ye göndermiş olduğunu işittik. Fakat arkadaşı Yozgatlı Müderris İhsan Efendi'nin ısrarı üzerine tercümeyi Mısır'da tamamladıktan sonra, ona tevdi edip "Ölümümden sonra ister başkasına ver, istersen yak" diye vasiyette bulunmuş. Bu hâdise vefâtından sonra dallandı, budaklandı. Doğrusunu öğrenmek ne Eşref Edib Bey'e, ne Ömer Rıza Bey'e, ne bana müyesser oldu. Bundan birkaç yıl önce İstanbul'a gelen Yozgatlı İhsan Efendi'nin mahdûmu Kimyager Ekmel Bey, Mısır'da okuyan arkadaşlarımıza, tercümenin yakıldığını söylemişti. Daha sonra da Kastamonu Kütüphanesi Müdîri Lütfi İkiz Bey, tercümenin Ankara'da bir zâtta olduğu, kendisinin bir sahifeyi istinsah ettiği ve tamamı için elli bin lira istendiği hususunda bana –şimdi hatırlayamadığım biri ile– haber göndermişti; arkası çıkmadı.

"MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN" MEHMED AKİF'LE GÖRÜŞMELERİ[20]

Mustafa Sabri Efendi ile Mehmet Âkif Bey, aynı yıllarda Kahire'de bulunmuşlardı. Fakat fazla görüşmezlermiş. Dargın değillermiş. Bazı vesilelerle bir araya geldikleri ve birbirlerini ziyaret ettikleri olmuş. Ama çok değil...

Bu az görüşmenin bir sebebi de birbirlerine çok uzak yerlerde oturuyor olmalarıdır, diye tahmin ediyorum. Âkif Bey, Kahire'nin güneyinde, şehir dışında oturuyordu. Mustafa Sabri Efendi ise kuzey tarafındaydı. Aralarında altmış kilometre vardı. O günkü şartlarda, umumî vasıtalarla, ine bine bu mesafeyi gidip gelmek çok zordu.

Mehmet Âkif, Mustafa Sabri Efendi Mısır'a geldiği zaman, onu ziyarete gitmiş. Sabri Efendi kendisini gayet güzel karşılamış. Sohbet etmişler. Sabri Efendi, latîfe ederek:

"Âkif, orada ayrıldıksa da burada birleştik. Bizi bıraktın, Ankara'ya gittin. Ama işte şimdi beraber olduk." demiş.

Mustafa Sabri Efendi, Şeyhülislâm olmadan önce, Âkif Bey'in a'zası ve başkâtibi bulunduğu, Dârülhikmeti'l-İslâmiyye'ye a'za imiş. Orada birlikte çalışmışlar. Ayrıca Âkif Bey'in başyazarı olduğu *Sebîlü'r-Reşâd* dergisinde Mustafa Sabri Efendi'nin yazıları da çıkmış.

Mustafa Sabri Efendi, Türkiye'yi terk etmiş, yeni rejimle mücadele etmiş; Romanya ve Batı Trakya'da gazete çıkararak bu muhalefetini fiiliyata geçirmişti. Âkif Bey ve benzeri dindar fikir adamlarının da kendisine katılmaları ve din aleyhine yapılan devrimlerle mücadele etmeleri gerektiği düşüncesinde idi.

Yazacağımızı, Yazdık

Mustafa Sabri Efendi bu düşüncesini, Mehmed Âkif'e de söylemiş:

"Âkif Bey, beni yalnız bıraktınız. Yunanistan'da *Yarın* gazetesini çıkarırken, gelip bana katılmanızı beklerdim. Alimallah, sizin şiirleriniz hasımlarımızı târumâr ederdi..." demiş.

Sabri Efendi'ye, kendisinin bu tarizlerini Âkif Bey'in nasıl karşıladığını sordum.

"Âkif Bey çok kibar, çok mütevâzı bir zâttı. Gerek şiirlerini medhettiğimde, gerek böyle tenkitlerde bulunduğumda, başını eğer, terini silerdi." dedi. Yalnız kısa bir cevap verdiğini de nakletti. Şöyle demiş:

"Efendim, vaktiyle yazacağımızı yazdık. Memleket bu hâle gelmesin diye çırpındık durduk..."

Mustafa Sabri Efendi'nin Sualleri

Mustafa Sabri Efendi, ayrıca daha sonra yapılan ve Âkif Bey'in de memleketi terk etmesine sebep olan, dine muhalif devrimleri kastederek:

"Millî Mücadele sırasında, Mustafa Kemal'e neden destek olduğunu" sorunca; Âkif Bey:

"Anadolu, Yunan ordusu tarafından işgal edilirken tercih yapacak zaman olmadığını" söylemiş...

Bir keresinde de Sabri Efendi, Âkif Bey'e:

"Mustafa Kemal'de bir fevkalâdelik görüp görmediğini" sormuş. Buna karşılık Âkif Bey:

"Bir fevkalâdeliği yoktu. Yalnız baktığı kimseyi ürküten, korkutan bir bakışı vardı. Gözünü diktiği insana bir ürküntü gelirdi. Bir başkalık olarak kendisinde bunu gördüm." cevabını vermiş.

MEHMED ÂKİF'İN RAHATSIZLIĞI

Son Posta Gazetesinin 22 Haziran 1936

"Türk edebiyyâtında başlı başına bir san'at âlemi olan ve uzun senelerden beri memleketinden uzak yerlerde yaşıyan şâir Mehmed Âkif birkaç günden beri şehrimizde bulunmaktadır. Kendisi şimdi Teşvîkiyye Sağlık Yurdu'nda yatmakta ve tedavi görmektedir.

Dün bir muharririmiz, Mısır'dan henüz gelmiş olan Üstâd'ı görmeye gitti ve kendisiyle uzun boylu görüştü. Arkadaşımızın intibâlarını aynen aşağıya naklediyoruz:

Büyük şâiri dün yattığı Nişantaşı Sağlık evinde görmeye giderken, anlaşılmaz hislerin tesiri altındaydım. Küçüklüğümden beri yazılarını severek âdetâ içer gibi okuduğum bu büyük varlığı acaba ne hâlde bulacağım? Mehmed Âkif hasta! İçimde onu çok hasta olarak görmekten mütevellid bir üzüntünün acılarını duyuyor gibiyim...

Her Türkün ağzından eksik olmayan ve Mehmed Âkif'in yarattığı İstiklâl Marşı'ndaki mısraları tekrarlarken kendimi daha kuvvetli hissediyorum. Sağlık evinin beyaz merdivenlerinden Üstâd'ın bulunduğu kata çıkarken, kafamın içindeki düşünceler birden silindi ve bunların yerine acaip bir merak kaim oldu. Bana odayı gösteren hasta bakıcıya sabredemeyerek sordum:

– Mehmed Âkif çok mu ağır hasta?

Hasta bakıcı gülerek:

– Hayır, dedi, hiçbir şeyi yok! Şimdi yanında bulunan dört beş kişi ile konuşuyor.

Hemşireden aldığım bu cevap beni üzüntüden kurtardı.

Odaya girdiğim zaman Türk şâirini karyolada oturmuş gördüm. Üzerinde mavi çizgili bir gecelik entarisi vardı. On bir senelik ayrılık, Üstâd'ı tamamen değiştirmiş gibiydi, başı açılmış, kendisine bir mehabet veren siyah sakalı beyazlaşmış, vücutça da zayıflamıştı. Yalnız değişmeyen tarafı sesinin âhengi ile canlı gözleriydi.

Üstâd'ın elini öpmek isterken elimi kuvvetle sıktı. Ve anladım ki Üstâd eski tevazuu bırakmamış ve kollarındaki kuvvet hiç de eksilmemiş.

Biz odaya girdiğimiz zaman oturan dört kişi Üstâd'a veda ederek çıktılar ve biz ikimiz baş başa kaldık.

Mehmed Âkif pençereden görünen Boğaz içini canlı gözleriyle biraz seyrettikten sonra:

– Haydi, dedi, sor bakalım evlâd!...

Üstâd'ın gözlerinin içi, küçük bir çocuk gözleri kadar munis ve tatlıydı. Mütevâzı edasından cesaretlenerek sordum:

– Üstâd, dedim, ne zaman geldiniz? Hastalığınız nedir?

Mehmed Âkif, Boğaz ve Mecidiye Köyü'nün sırtlarına, okşar gibi bakarak cevap verdi:

– Perşembe günü geldim. Cuma gününden beri de burada yatıyorum. Karaciğerimle dalağım şişti. Burada birçok tahliller yaparak sebebini arıyorlar. Doktorlar rahatsızlığımın ehemmiyetli bir şey olmadığını söylüyorlar amma ihtiyarlık mıdır nedir ben bu hastalığımı pek ehemmiyetsiz telakki etmiyorum.

Bir lahza sustu sonra yatakta biraz daha doğrularak devam etti:

– Hiçbir ağrım ve sızım yok. Yalnız iştahsızım. Üç seneden beri de hastayım. Mısır'da belli başlı bir tedavi görmedim. Memleket hasreti ve Mısır Dârülfünûnunda aldığım hizmetlerin ağırlığı hastalığımla meşgul olmama pek vakıt bırakmadı. Bu biraz da benim ihmâlimden ileri geldi. Öz vatanda sıkı bir tedavi görürüm fikriyle orada pek az tedavi gördüm.

Üstâd'a aradan geçen on bir senelik uzun bir zamandan sonra İstanbul'da en çok nazar-ı dikkati celbeden yeniliğin ne olduğunu sordum. Büyük şâir hiç düşünmeden cevap verdi:

– İstanbul'da apartman bolluğu insanı hemen hemen şaşırtıyor. Vâkıâ ben daha İstanbul'u dolaşmadım amma, yapılan bu inşaat İstanbul'un şeklini değiştirmiş ve her tarafa yeni bir güzellik vermiş.

Üstâd'la konuşmamız bir aralık edebiyyât vadisine sapmıştı. Kendisine Türk edebiyyâtı hakkındaki düşüncelerini, kimleri beğendiğini sordum. Ellerini birdenbire havaya kaldırdı:

– Aman, aman!.. dedi. Sakın ha, bana edebiyyât hakkında bir şey sormayın!... Birçoklarının isimlerini saymak, birçoklarının da saymamak herhâlde iyi olmaz. Ben dedikodudan korkarım.

Üstâd'ın sayılacak ve sayılamayacak kadar bol olan isimlerden bahsetmesi memleketten uzak yaşadığı hâlde edebiyyâtımızla alâkadar olduğunu ispat ediyordu. Kendisinden isim zikretmeden edebiyyâtımız hakkındaki düşüncelerini söylemesini recâ ettim.

Gözleriyle hastahane bağçesinde gezen genç bir hasta kızı takip eden Üstâd:

– Birçok müstefid gençler var, dedi. Yazılarını okudum. Kendileri biraz orijinalliğe kaçmakla beraber lisana hâkimiyyetleri fena değil. Bunların içinde kudretini takdir ettiğim şâir de Faruk Nafiz'dir.

Ben:

– Faruk Nafiz mi? diye sorunca Üstâd dalgınlıkla bir isim saydığını kavradı ve âdetâ recâ eder gibi:

– Yazmayın sakın ha yazmayın! Ben kimseyi kırmak istemem, dedi. Ben recâsını yerine getireceğimi söyledim. Fakat sırf kendi merakım icabı Faruk Nafiz'in en kuvvetli tarafının ne olduğunu sordum. Sözlerim Üstâd'ı inandırmış olacak ki "yazmamak şartiyle" diye söze başladı.

– Faruk Nafiz kudretli bir gençtir. Lisanı temiz ve teşbihleri kuvvetlidir.

Türk şâirinin biraz da kendi eserleri hakkında malûmat almak istedim.

– Ha... Bak onu söylerim, dedi. Hasta olmadan evvel çok yazdım. *Gölgeler* diye bir de kitap neşrettim. Fakat hastalık yakama yapıştı, üç senedir bir şey yazmadım. Eğer hasta olmasaydım bir iki mevzuum vardı, onları yazacaktım. İnşâallah iyi olursam burada ilk iş olarak bu mevzuları yazacağım.

Mısır'da Türkiye hakkında ne düşünüldüğünü de söylemesini recâ ettim. Üstâd, hiç düşünmeden cevap verdi:

– Mısır'daki münevver tabaka bu inkılâbımızı takdir ile yâd ediyorlar. Kendileri boyunduruk altında yaşadıkları için Türkiye'nin bugünkü inkılâbını ve muvaffakıyetini alkışlıyorlar. Bilhassa ecnebî imtiyazlarının Türkiye'den kaldırılması her münevver Mısırlının bir Türk kadar sevinmesini mucib olmaktadır.

Şâiri pek fazla rahatsız etmemek için kendisinden ayrılmak üzere iken *Son Posta* okuyucuları için ufak bir şey lütfetmesini istedim.

Üstâd bunu hemen kabul etti ve Şark hakkında yazdığı şu kıt'ayı söyleyerek bana not ettirdi:

Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânında, bu cennet gibi yurdu.
Gül devrini bilseydim onun; Bülbülü olurdum
Yâ Rab beni evvel getireydin, ne olurdu?

KAN DEMİR

MEHMED ÂKİF

Yedi Gün 17.1936

...

Baş ucundaki sandalyeye oturdum. Ak kılların çerçevelediği bu sapsarı yüze, bu gevşemiş, sarkmış çizgilere, bu yorgun ve dalgın gözlere bakıyorum:

Zaman denen şeyin kudretini, hayat denen efsânenin sırrını bilmek istiyorum, sonra, yavaşça soruyorum:

– Özledin mi bizi Üstâd...

Dudaklarını hiç kıpırdatmasaydı, hiç ses çıkarmasaydı bile, bu zehir gibi gülümsemesiyle her şeyi söylemiş olurdu:

– Özlemek mi oğlum!... Özlemek mi!...

Bu acının büyüklüğünü bir daha kendi içinde görmek ister gibi gözlerini yumdu, sonra, kesik kesik konuştu.

– Mısır'dan üç gecede geldim... bu üç gece, otuz asır kadar uzun sürdü... orada on bir yıl kaldım... fakat bir an oldu ki, on bir gün daha kalsaydım, çıldırırdım...

– Hasret...

Kupkuru dudaklarından kendi gibi solgun bir ses sızıyor:

– ... Çok acı!...

– Ya kavuşmanın sevinci!

– Onu sorma oğlum... onu ben kendi kendime bile soramıyorum... ancak yazık ki vapurdan çıkar çıkmaz yatağa düştüm, hiçbir şey göremedim ve kendi kendine söyliyor.

– Cennet gibi yurdumdayım ya... çok şükür.

Hastalığı akla geliyor:

– Karaciğerim, dalağım şişmiş... geldik, yattık buraya. Müşahede altına aldılar, bakalım ne olacak...

Eski hâtıralarını deşiyorum. Millî Mücadele'nin ilk günlerinde Ankara istasyonunda karşılaşışımızı hatırlatıyorum.

– Evet, diyor, İstanbul'dan, mücadele aleyhine fetva çıktığı gün ayrılmıştım. Üsküdar'dan araba ile şimdi ismini hatırlayamadığım bir köye gittik, oradan "Cuma"yı tuttuk. O zaman Adapazarı'nda karışıklıklar vardı, kenarından geçtik, kâh öküz arabaları, kâh beygirlerle Lefke'ye geldik ve trenle Ankara'ya ulaştık... Ankara... yarabbi ne heycanlı, halecânlı günler geçirmiştik... hele Bursa'nın düştüğü gün... ya Sakarya günleri... Fakat bir gün bile ümidimizi gaib etmedik, asla ye'se düşmedik. Zaten başka türlü çalışabilir miydik? Ne topumuz vardı, ne tüfeğimiz... fakat imanımız büyüktü.

Yorgun, susuyor...

– İstiklâl Marşı'nı nasıl yazdınız?

Yavaşça yatağından doğruluyor, yastıklara yaslanıyor, sesi birden canlanıyor:

Doğacaktır, sana va'dettiği günler hakkın...

Bu, ümidle, imanla yazılır! O zamanı düşünün... İmanım olmasaydı yazabilir miydim? Zaten ben, başka türlü düşünüp, başka türlü yazanlardan değilim. Bu, elimden gelmez. İçimde ne varsa, bütün duygularım yazılarımdır. Şu var ki, İstiklâl Marşı'nın şiir olmak üzere bir kıymeti yoktur, ancak tarihî bir değeri vardır.

Gözleri; yemyeşil Şişli sırtlarında, dilinde bir dua gibi aynı nağme titriyor:

Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın...

– Ya büyük zafer Üstâd'ım... O anda ne duydunuz?

Kalbi durmuş gibi sarsılıyor, sonra bir anda yeniden canlanmış gibi nereden geldiği bilinmez bir ışıkla gözlerinin içi gülerek:

– Ah!.. diyor ve bir lahza bırakıyor kendini bu eşsiz sevincin koynuna... dalıyor ve sesinin ta içinden dudaklarına dökülüşünü seziyorum:

– Allah'ım ne muazzam zaferdi o!... Ortalık herç ve merç oldu... Beş altı saat içinde bir başka dünya doğdu...

Tekrar gözlerini yumuyor:

– Ve biz, mest olduk...

– O zaman bir şey yazmadınız mı?

– Artık benim ne düşünecek, ne duyacak, ne yazacak, hattâ ne yaşayacak takatım kalmıştı... Dilimiz tutulmuştu. Ordu, bizzat yazıyordu!

MEHMED ÂKİF'İN CENAZESİ İLE İLGİLİ BİR HÂTIRA[21]

Büyük vatan şâirimizin âhirete irtihalinde, onun azameti karşısında naçiz sayılacak hizmetimizi sırf duyduğum hürmet ve sevgi hisleriyle kaleme almaktayım; kusura bakılmasın.

Muhterem Mehmed Âkif'in son günlerini anavatanda geçirmek arzusu ile İstanbul'a geldiğini ve Mısır Oteli'nde kaldığını duymuştum. Otelinde ziyaretine gidemeyişim, bende büyük bir eksikliktir. O zamanlar ben, tıp fakültesinin ilk sınıflarındaydım ve Sağlık Vekâleti yurtlarının birinde kalıyordum. Boş zamanlarımızı kütüphaneye gidip okumakla geçirirdik. Bir pazar günüydü. Arkadaşım Mithat Müdüroğlu ile birlikte Beyazıt Kütüphanesi'ne gidiyorduk. Vakit erkendi. Kütüphanenin açılma saatini, tam karşısında bulunan ve "Küllük" denilen kahvelerin birinde oturarak bekliyorduk. Sulu kar yağıyordu. Tam bu sırada caddeden tek atlı bir araba geçiyordu. Arabacının yanında fesli bir genç oturuyordu. Yükü, örtüsüz bir tabut olan araba, cami kapısına yöneldi. Tam bu sırada ikimiz birden kalkıp önlerine koştuk. Fesli gence sorduk:

– *Bu tabut kime ait?*

Delikanlı bize şöyle bir baktı ve:

– *Bu tabut Mehmet Âkif Bey'e aittir. Ben de kâtib-i hususuyum,* dedi.

Hemen tabutu arabadan aldık, hürmetle musalla taşının üzerine usûl-i vechile yerleştirdik. Arkadaşımla görebildiğimiz birtakım eksiklikleri tamamlamak vazifesini üstlendik. Kâtipten merhumun kartvizit büyüklüğünde iki fotoğrafını istedik. Birini tabutun başına dayadık, birini de yanımıza alarak heyecan ve telaşla kâtibin adını bile sormadan, fatihamızı okuyup Kapalıçarşı'ya daldık. Bir büyük bayrak ve raptiye alarak döndük. Bayrağı büyük naaşın üzerine örttük. Kâtipten tekrar izin alarak Cağaloğlu yolunu tuttuk.

Gözümüze takılan ilk matbaaya girdik. Matbaacıya durumu anlattık. Fotoğraftan parası karşılığında, vesikalıktan biraz büyük boyda, bol miktarda tab'ettirdik. Bir miktar toplu iğne ve siyah kurdele de almak istedik. Matbaacı:

"Bunlar da benden olsun" diyerek parasını almadı. Siyah kurdeleyi münasip büyüklükte parçalara böldük. Toplu iğnelerle tab'ettiğimiz fotoğraflara kurdeleleri iğneledik. Oradan doğruca talebe yurtlarına koştuk.

Kısa bir zaman parçası içerisinde Tıp Talebe Yurdu'nu dolaştık. Rastladığımız herkese büyük şâirimizin cenazesinin Beyazıt Camii'nde olduğunu, öğlen namazından sonra kaldırılacağını haber veriyorduk. Bu arada Kadırga Yurdu'na da indik. Yollarda rastladığımız kimselere sadece haberi vermekle kalmıyor, yakalarına merhumun fotoğrafını da iliştiriyor, naaşın Edimekapı'da toprağa verileceğini söylüyorduk.

Öğle namazına yakındı, Beyazıt Camii'ne geldik. Cenazenin yanında, resmî kıyafetleri ile Dârüşşafaka İlkokul birinci sınıf talebelerini öğretmenle birlikte gördük. Daha sonra cemaat çoğaldı. Namazdan sonra tabut omuzlara alınarak Beyazıt Meydanı'na çıkıldı. Cenaze alayı ilerledikçe kalabalık artıyordu. Edebiyat Fakültesi önünde 5 dakika duruldu, saygı duruşunda bulunuldu.

Artık cenaze alayı büyümüştü. Tabut gençlerin ve halkımızın omuzlarında, bayrağımıza sarılı vaziyette ilerliyordu.

Edimekapı'ya kadar böylece gelindi. Tabut mezara indirildikten sonra görmek isteyenler için merhumun yüzü, son bir kere açıldı.

Tam bu sırada Güzel Sanatlar Akademisi'nden bir genç, mezara atladı ve alçılı bir bezle merhumun o nazik yüzünün mülajını aldı. Ona müdahale edenler olduysa da genç heyecanlı tavrıyla:

"İlerde bir gün belki heykeli yapılırsa lâzım olur" dedi.

Mezar usûl-i veçhile kapandı. Kur'ân-ı Kerîm okundu, dualar edildi ve büyük kaybın verdiği iç burukluğuyla cemaat oradan ayrıldı.

Şunu söylemek isterim ki büyük şâirimiz Mehmed Âkif'i milletimiz, ebediyete kadar unutmayacaktır. Merhuma, naçiz hizmetimiz

Mehmet Âkif'in defni sırasında heykeltıraş Reşit Aşir Acudoğlu tarafından alınan mülajı. Fahrünisa Acudoğlu ve kızı Seda Güzelçam'ın Tacettin Dergâhı'ndaki Âkif Evi'ne armağanı. Aralık 2007

olmuş olabilir. Fakat bizim gördüğümüzü, o günkü gençlerden kim görseydi, mutlaka bizim yaptığımızı yapacaktı. Bu naçiz hizmet bize nasip oldu.

Bu naçiz hizmetimizi açıklamaktan dolayı kusurumun bağışlanmasını Yüce Mevlâ'dan diyorum.

Allah büyük şâirimize gani gani rahmet eylesin.

Dr. Mecit BUMİN

MEHMET ÂKİF[22]

Halkalı'da okurken her hafta mektepten Sarıgüzel'deki evine yürüyerek gidip gelirmiş. Bütün tahsîl müddetince Şark Şimendiferleri İdâresine bir santim bile vermemiş veya verememiştir. Mektep yollarında en uzun yürüyüş rekoru hiç şüphe yok ki ona aitti.

Pazartesi günü mektepliler onun tabutunu ellerinin üstünde Beyazıt'tan Edirnekapısı'na kadar taşıdılar. Genç mekteplilerin eli üstünde bu kadar uzun mesafede taşınmak rekorunu da galiba Âkif kazanmıştır ve o iptidaya bu intiha, doğrusu pek yakıştı.

Ben onu 1906'da, yani otuz sene evvel tanımıştım. Sultanahmet'teki Orman Nezareti'nden Fatih'teki evine akşam-sabah hızlı hızlı yürürdü. Boraların savurduğu karla siyah sakalı savrulup beyazlanırken bile şemsiye ve palto gibi şeyler kullanmazdı. Nadiren kolunda, lâzım oldukça kullanmak üzere, bir pardösü bulunduğunu ancak fark ederdiniz. İnsan "Diyojen"in tası gibi onu da kaldırıp atacağını zannederdi. Tramvaya yahut arabaya tenezzül ettiğini de hiç görmemiştim. Tabutu da yanı başında boş yürüyen belediye arabasına tenezzül etmiyor gibiydi.

Mehmet Âkif'in yetişmesi gençlere bir örnek olarak anlatılmaya lâyıktır. En küçük yaşlarından itibaren her türlü imkânsızlıklarla güreşmişti. Bünyesi de ruhu da hayatın güçlükleriyle ve yoksullukları ile çarpışarak mukavemet ve kudret kazanmıştı.

Onda pehlivanlık merakı mutlaka vücudundan ziyade ruhundaki taşkın kudreti istihlâk için meydana gelmiş olacaktır. Herhâlde irfânı ve ruhu, bünyesinden fazla pehlivan olan Mehmet Âkif, spor gençliğine ibret olacak bir timsaldi.

Ölümünden birkaç ay evvel o amansız hastalığın elinden bir kale harabesi gibi yıkılmıştı.

Bana çok görme ilâhî bir avuç toprağını!

deyişinde bile kendine mahsus bir ruh metaneti vardır. Hangi şâir bu kadar pürüzsüz ve kuvvetli bir dille ölüm temennisinde bulunabildi?

Âkif, fikirlerinden, hislerinden kıyafetine ve itiyâdlarına kadar her noktadan gayet tabiî, bilhassa son derece samimî bir memleket adamı idi. Bazı eserlerindeki kanaatlere iştirâk etmediğiniz zaman dahi onun ta içinden kopan coşkunluklara uymamanız kabil değildir. O, rüzgâr gibi, dalga gibi küllî kudretlerdendir, sizi mutlaka sürükler.

Türk halk dilini onun kadar munis ve tabiî kullanan olmadığı gibi, Türk halkının gönlünü onun derecesinde doğrulukla ve samimiyetle dile getiren bir şâirimiz yetişmemiştir. Öyle sanıyorum ki *Safahat*, Şark ufuklarında akisleri asırlarca dalgalanmaya namzet bir şaheser olarak kalacaktır.

Pazartesi günü Âkif'i Edirnekapısı'ndaki harabeye gömdüğümüz zaman memleketin bu kadar kıymetli insanını yurdun bu derece kötü bir yerine bırakmaktaki acılığı derin derin hissettim. Mezarlığın umranı ölülerden ziyade yaşayanların teselli ve itminanı için değil midir? Sekiz sene evvel Süleyman Nazif'i de aynı çöplüğün biraz ötedeki köşesine bırakmıştık. O zamandan beri kanunlar yapıldı, belediyelerde ayrıca dâireler kuruldu. Fakat kabristanlar Âkif'in:

Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak

mısraını tekrar ettirecek derecede elîm olmaktan kurtulamadı.

Ne yazık ki sevdiklerimizi sonunda mezbelelere atmaktan hâlâ hayâ ve isyan duymuyoruz diye büyük bir ıstırap altında eziliyordum. Birdenbire yüzlerce gencin bir ağızdan okudukları İstiklâl Marşı ile doğruldum. Yaşaran gözlerim ruhumun paslarını biraz yıkadı.

Âkif'in büyük mâtemini mezarlığa gelirken de oradan ayrılırken de gençler teselli etmiş oldular.

30 Ocak 1936

SAFAHAT ŞÂİRİNİ OĞLUNDAN DİNLEYİNİZ...[23]

Millet Gazetesi'nden

İstiklâl Marşı şâirî rahmetli Mehmet Âkif Ersoy'un Emin Âkif Ersoy adlı bir oğlu olduğunu bilir misiniz? Emin Âkif, henüz on üç yaşında iken İstiklâl mücadelesine katılan babasile beraber Anadolu'ya geçmiş, zafere kadar yanında kalmış, sonra beraberce Mısır'a gitmiştir. Emin Âkif, şimdi ana vatandadır ve *Safahat* şâirinin bilinmeyen taraflarını kucaklayan hâtıralarını *Millet*'in muhterem okurlarına sunmaktadır.

TRABZON MEBUSU ALİ ŞÜKRÜ BEY'LE BERABER, BİR YAYLI ARABA İLE YOLA ÇIKTIK

Millî Mücadele yıllarında Mehmet Âkif'in büyük bir gaza telâkki ettiği bu savaşa nasıl iştirak ettiğini bugün benim kadar yakından bilen kimse yoktur; çünkü ben, onun yegâne oğlu olduğum kadar, Yunan harbinin cereyan ettiği zamanlarda, bidayetten nihayete yine onun yegâne can yoldaşı ve yol arkadaşı idim.

İstanbul en hazin ve pek kara günlerini yaşıyor idi, müttefikler bu güzel şehri işgal etmişlerdi. Boğaz, İngiliz, Amerikan, İtalyan, Fransız harb gemileriyle dolu iken memleketin muhtelif semtlerinde işgal kuvvetlerinin ayrı ayrı karakolları ve kuvvetleri vardı. O zamanları çok iyi hatırlarım, on iki yaşımda idim. Çengelköyü'nde büyük bir evde oturuyorduk.

Bir Mayıs sabahı babam bizzat beni pek erken uyandırdı; kalabalık olan evimizde bir fevkalâdelik, garip bir heyecan vardı. Annem gizlemek istediği gözyaşlarını saklayamıyor herkes bana düşünceli görünüyor idi. Çabucak hazırlandık. Mehmet Âkif ile gün doğmadan Üsküdar'a müteveccihen yola düzüldük...

Safahat şâiri o zamanlar çok zinde ve pek çevik bir adamdı. Ben de kanı kaynayan bir çocuktum. Çengelköyü ile Karacaahmet arasındaki mesafeyi süratle katettik. Henüz güneş doğar iken Üsküdar'ın büyük bir kısmını kaplayan Karacaahmet mezarlığına vasıl olmuştuk. Orada bizi bir payton arabası bekliyordu. Merhum Trabzon mebusu "Ali Şükrü" Bey oradaydı. Kısıklı üzerinden derhâl hareket ettik. Payton ikindiye kadar bizi Alemdağı arkalarında bir çiftliğe götürdü... O günlerde bizim geçtiğimiz yollar pek tehlikeli idi. İşgal ordularına hizmet etmeyi kabul eden bazı hamiyetsiz vatansızlar yolları kesiyor, Millî Mücadele'ye menfaat temin edebilecek herhangi bir teşebbüse mâni olmağa ellerinden geldiği kadar gayret ediyorlar idi.

Çiftlikte pürsilâh heybetli insanlar dikkatimi çekti. Bunların bazıları göğüslerine çapraz fişeklikler asmışlar, başlarına İzmir zeybeklerininkine benzeyen başlıklar dolamışlar idi. İşte bu kahramanlar o muazzam savaşın ilk günlerinde düşmanlara karşı cephe tutan Kuvâ-yi Milliyenin serhad fedâileri oluyorlardı. Orada az bir zaman istirahat ettik. Geceyi o civar köylerin birinde köy muhtarının misafiri olarak geçirdik.

Ertesi gün sabah erken hareket ettik. O gün, bütün gün yol aldık. İzmit ile Adapazarı arasında bir köye geldik. Orada Kuvâ-yi Milliyeye cephane götüren kalabalık bir kafileye rast geldik ve onlara iltihak ettik. Atların taşıdığı cephane sandıklarının üzerinde şarka doğru gider iken cereyan eden ufak bir hâdiseyi kaydetmek istiyorum: Emsâli arasında cesaret ve atılganlığı ile tanınmış bir çavuş, kır atının üzerinde aşka gelerek mavzerini havaya bir iki el boşalttı. Bu vaziyetten cesaret alan efrat onu taklide başladı. Kuvâ-yi Milliyeye cephane taşıyan, bu uğurda ölümü göze alan bu kafile, böyle bir hareketle hata ediyor, boş yere sayısız fişek yakıyor idi... Mehmet Âkif bu hâlin devamına dayanamadı, atını ileri sürerek şöyle bağırdı: "Arkadaşlar boşa attığınız her kurşun, bir düşman öldürmeğe kâfi gelir. Bugünse elimizdeki kurşundan sandıklarımızdaki cephanelerden çok düşmanımız var, size rica ederim atışa nihayet veriniz." Bu sözler derhâl tesir etti. Silâh sesleri kesildi. O zamanlar Biga, Karabiga hattâ Geyve ve Adapazarı eteklerine kadar uzanan bir Anzavur Ahmet çetesi türemişti. İngilizlerin bir iki ay zarfında paşalık unvanı ile taltif ettikleri Anzavur Ahmet Paşa, aslen Çerkez; maiyeti de Abaza, Gürcü ve Türklerden mürekkep idi. İngilizler ve güya Halifeye çalışan bir teşkilât reisi olan Anzavur, kara cahil bir adamdı.

Kafilemiz Geyve boğazına yaklaşır iken bir köyde konakladı. Orada Kuşçubaşı'nın oğlu Eşref Bey'le birleştik. Bu zât Mehmet Âkif'in dostlarından ve sevdiği arka-

daşlarındandır. Harb-i umumîde Necid çöllerinde de develer üzerinde uzun boylu arkadaşlıkları vardır. Eşref Bey'le birlikte Enver Paşa'nın yaveri, o zamanlar binbaşı olan Yenibahçeli Şükrü Bey de var idi. Türk ordusunda nişancılığı ile şöhret bulan Binbaşı Şükrü Bey'e de Mehmet Âkif'in sevgisi pek fazla idi. Anzavur Ahmet çetesinin Kuvâ-yi Milliyeye cephane sevk eden kafilemizi çevirmek gayesi ile üzerimize geldiğini duyduk. Ancak buna cesaret edemeyerek bize yol verdi.

Tehlikeli mıntaka geçildikten sonra biz, yani Mehmet Âkif ve ben, Ali Şükrü Bey, Kuşçubaşı Eşref Bey, Binbaşı Şükrü Bey kafileden ayrıldık, tren yolu üzerinde dekovil ile Eskişehir'e kadar daha çabuk gittik. O zamanlar Yunanlılar İzmir'i işgal etmişler, Manisa, Aydın, Ödemiş üzerine ilerliyorlardı. Eskişehir'den Ankara'ya tren ile gittik. Atatürk Ankara'da idi. Millet Meclisi yeni teşekkül etmişti. Gazi ile babamın ilk görüşmelerini bugünkü gibi hatırlarım.

Tren öğleye doğru Ankara'ya vasıl oldu. Ali Şükrü Bey, peder ve ben yaylı bir arabadan Millet Meclisi'nin önünde indik. Babam bana, sen buralarda otur diyerek, Meclis'in bahçesini gösteriyordu. İşte o sırada Gazi başındaki siyah kalpağı ile gözüktü. Yanında Erzurum mebusu Gözübüyükzâde Ziya Hoca var idi, daha tanımadığım iki üç kişi var idi. Evvelâ Ali Şükrü Bey'in elini sıkarak hoş geldiniz, diyen Atatürk oldu; bilâhare şâire iltifat etti: "–Sizi bekliyordum Efendim, tam zamanında geldiniz, şimdi görüşmek kabil olmayacak, ben size gelirim." dedi.

Onlar uzaklaşır iken biz de Ankara'da acıkan karnımızı doyuracak bir lokanta aradık.

Mehmet Âkif'in *Safahat* adı altında kaleminden süzülen 7 ciltlik eserleri arasındaki altıncı kitap *Âsım*'a verdiği emek çok fazla ve pek kıymetlidir. Ankara'da Taceddin mahallesinde tamamladığı bu cilde Yunan harbi başında başlamıştır. Diğer yazıları hakkında büyük bir tevazu gösteren şâir, *Âsım*'ı şaheser olarak kabul ederdi. Aruz vezninin Türk edebiyatında bu kitapta vasıl olduğu tekâmülüne, zarafetine kendisi bile imreniyor, cidden san'atkârâne işlediği manzumeleriyle iftihar ediyor, gurur duyuyor idi. Ben, o zamanlar on iki yaşında idim. Babam beni çok sever, bana gönlünün en mahrem köşelerini açmakta, içini dökmekte teselli arardı. İstanbul'u işgal ordularının işgal edişi zavallı babamı madden ve manen harap etmişti. Yazılarını itmam eylemesi için zaman ve zemin hiç müsait değil idi. Bu yüzden üzüldüğünü, ağır bir yük altında ezildiğini söylüyordu. Ankara'da gayesine yükselebildi. Bu muvaffakıyet o kara günlerde onu bayağı sevindirmişti; bu başarısından doğan derin bir vecd içinde; ziyaretine gelen arkadaşlarının karşısında kendisine seccadelik vazifesini gören bir karaca derisinin üzerinde diz çöker, heyecanlı bir âhenkle *Âsım*'ı okur, dinleyenler yalçın ve muazzam kayalardan çağlayarak gürleyen bu berrak şelâlenin baş döndürücü nağmelerile mest olurlardı. Ben, *Âsım*'ı bu şekilde yaratıcısının ağzından işite işite baştan başa ezberlemiştim.

Babam bazı hususlarda pek beceriksiz olduğunu daima itiraf eder, bu hâline çok teessüf ederdi. İkimiz yalnız idik, çamaşırımızı yıkıyacak, söküğümüzü dikecek kimse bulamıyor, bu yüzden sıkıntı çekiyorduk.

Bereket versin Erzurum mebusu Gözübüyükzâde Ziya Hocam, Ankara'ya âilesiyle yerleşmiş, Fatma isminde Erzurum'dan getirdiği hamarat ve gürbüz bir evlâdlığını her gün muayyen saatlerde bizim de ufak tefek hizmetlerimizi görmeğe memur etmişti.

Daha sonra komşumuz Ankara mebusu Basri Bey, yine Balıkesir mebusu Abdülgafur Hoca bize büyük bir misafirperverlik ve insanlık göstermişlerdir. İşte o kara günlerde babamı pek derinden yaralayan, çileden çıkaran, hırsından ağlatan bir hâdiseyi kaydeylemek isterim: Çengelköyü'nde oturur iken her sabah kapımıza kadar zerzavat getiren İsmail Ağa isminde bir bahçıvanın yirmi yaşlarında genç bir oğlu var idi. Büyük Millet Meclisi'nin karşısındaki parkta bir gün babamı bekler iken Kemal Ağabey dediğim bu delikanlıya rast geldim. Beni görünce cebinden kâğıt kalem çıkardı. Babama verilmek üzere elime bir pusula tutuşturdu. Herhangi bir sebepten dolayı birkaç saat caketimin cebinde unuttuğum bu mektubu gece evde babama verdiğim zaman yalnız idik. Beş altı satırdan ibaret olan bu çirkin yazı, şâirin temiz mânalar ifade eden çehresinin azimkâr çizgilerinde korkunç tahavvüller husule getirdi. Kalınca ve mukavves kaşlarının altındaki biraz müstehziyane bakan kara gözlerinde şimşekler çaktı!

"ESKİŞEHİR'DE SİLÂHLI KAHRAMANLAR YOLLARI DOLDURMUŞTU"

Elindeki kâğıt parçasını parça parça ettikten sonra "Allah kahretsin" diyerek fırlattı, attı. Anladığıma göre bir iki hafta evvel bu delikanlı babamla Ankara'da karşılaşmış. İstanbul'dan Ankara'ya gelmesine sebep olarak mevhum vatanî bir izzet-i nefis hâdisesini hikâye etmiş. Güya Türklüğe ve Müslümanlığa hakaret eden bir Fransız subayını öldürdüğünü ve Cumhuriyet Türkiye'sinin başşehrine iltica ettiğini ilâve eylemişti... Aslında hiçbir meziyeti olmayan, vatanı ve millî hisleri uğrunda her şeyi göze alarak bir düşman zabitini yere sermek şehametini göstermek kabiliyetinden pek uzakta olan bu genç, Mehmet Âkif'in tavassutu ile bir çete reisinin maiyetine girmiş, zoru görünce silâhını dahi atarak cepheden firar etmişti. Bu yetmiyormuş gibi hâlâ temiz kalbli şâiri aldatmak hiçbir zaman affedilmeyecek korkaklık ve küstahlığını hoş göstermek âdiliğinde ısrar ediyordu.

Anayurdunu zebunkeş ve nâmert düşman istilâsından korumak için; ölümü; şerefin, şehametin en yüksek rütbesi telâkki eden kahramanlar; o pek karanlık günlerde Mehmet Âkif'e bir İstiklâl Marşı yazabilmek ilhamını aşılamıştır. Meclis'in önünde gördüğüm zaman bir memnuniyet hissettiğim, çünkü İstanbul'da köylümüz idi; Kemal Ağabey gibi karakterinde alçaklık olan bedbahtlar bütün bir milletin dişili, erkekli, haksızlığa, zülme karşı isyan ederek kıyam ettiği anlarda utanmıyor, cepheden firar ediyor, bir de Âkif'ten muavenet talep ediyordu.

Yunan orduları Kütahya, Simav ve Bilecik havalisini henüz işgal etmişlerdi. Ankara'dan ilk olarak Eskişehir'e hareket ettik. Mümtaz Bey isminde genç bir yüzbaşı trende bize refakat ediyordu. Babam, ben, Yüzbaşı Mümtaz Bey üç kişi idik. Cephe-

lerde harikulâde yararlıklar gösteren Mümtaz Bey'e babam çok hürmet ediyordu. Cephede yaralanmış, Ankara'da tedavi görmüş tekrar cepheye avdet ediyordu. Çok yakışıklı ve ağır bir gençti.

Trenden Eskişehir'e inince yabancılık çekmedik. Bugün Ziraat Bakanlığında selâhiyetli bir mevkii olan eski Pendik Bakteriyolojihane müdürü Şefik Bey de otuz kırk çift sığır bir o kadar davar, at ve arabalarla mühim bir kalabalık ve yekûn teşkil eden müessesini düşman istilâsı karşısında Pendik'ten Bursa'ya, oradan da Eskişehir'e kaçırmıştı. Bu o zaman için nev'inde müstesna fevkalâde bir muvaffakıyet sayılıyordu.

Eskişehir'de Şefik Bey'in henüz işgal ettiği Bakteriyolojihanesinde misafir edildik. Bina geniş ve güzel, hayvanları kâmilen alabilecek ahırlar muntazamdı. İstanbul'dan Ankara'ya gelirken Geyve boğazını çeteci Eşref Bey'e cephane götüren yine onun tayfasından bir kafile ile geçmiştik. Eskişehir'de Kuşçubaşı'nın oğlu, çeteci Eşref Bey, babamın ziyaretine geldiği zaman pek zinde ve pürsilâh bir adam idi. Bir doksan boyunda, çok geniş omuzlu 110 kiloluk bir insandı. Benim o zamanlar ata öyle dehşetli bir tutkum, bir merakım vardı ki bu hâlimi hissedince bana kır bir kısrak hediye etti. Hayatımda hiçbir hediye beni bu derece sevindirmemiştir!

Babam vaziyeti görünce: İyi amma oğlum, biz başımızı sokacak bir yer bulduk da atımıza mı bir ahır temin etmek kalmıştı? Ne yapalım Allah onu da versin!

Eskişehir'de yirmi gün kaldık. Geceleri Şefik Bey'in evinde kalıyorduk. Eşref Bey'in bağışladığı kısraktan akşamları ayrılmak en büyük üzüntümü teşkil ediyordu. Çocuk idim. Harpten, düşmandan çokluk bir şey anlamıyordum. Her an her dakika karşılaştığım çakı gibi zabitler çevik, atik süvariler, pürsilâh çeteler hiç bunlar dururken korkak düşman bu yerlere gelebilir miydi?

Babam da bir hayvan tedarik ediyor. Bazan Eskişehir eşrafından Osman Bey nâmında bir zâtın şehirden birkaç saat uzaktaki çiftliğine gidiyor idik. Orası Kuvâ-yi Milliyeye yeni iltihak edenlerin bir talimhânesi hâline getirilmişti. Çeteci Eşref Bey, Sami Bey, Binbaşı Şükrü Bey nereden tedarik edildiğini bilmediğim bazı ağır ve hafif makineli tüfekleriyle ateş ediyorlar, daha ileride süvariler muhtelif manevralar yapıyorlardı. Eskişehir'den bir bayram günü Ankara'ya hareket ettiğimizi hatırlıyorum. Babam bu şehirden daha neşeli, daha ümidvâr olarak ayrılıyordu. *Safahat* şâirinin en büyük kusurlarından biri de hislerini gizleyememesidir; kırıldığı zaman imkânı yok belli eder, kaşları gayri ihtiyarî çatılır, geniş alnı gerilir. Daha garip parlamağa başlar, bütün hâl etvâr-ı iğbirârını izhar eder. Aksi takdirde sevindiği zamanlar, sürurunu gizleyemez. Gözlerinin içi güler. Ben tabiatını bildiğim için hâlinden anlıyordum. Babam, İstanbul'dan ayrılır iken bu kadar nikbin değildi. Her hâlde onun gönül ferahının sebepleri, hem de çok mühim sebepleri vardı.

Evinde misafir kaldığımız Osman Bey çok zengin bir vatandaştı. Kuvâ-yi Milliyeye maddî müzaherette bulunmak istiyordu. Lâkin kayınpederini buna ikna edememişti. Aslen Tatar ve gayet sofu olan bu ihtiyara babam derhâl tesir etti. Bu harbin bir cihat hem de çok kıymetli bir gaza olduğuna onu ikna etti.

İki akşam evlerinde misafir kalmıştık. İhtiyar hâlinde bahçe kapısına kadar babamı teşyî eden "Hacı Tahir Ağa" babama titrek elini uzatırken ağlıyor, gözyaşları arasında bizi selâmetliyordu.

Mehmet Âkif "Burdur", "Biga" mebusu seçilmişti. Biga maalesef düşman istilâsı altında kalmıştı. Burdur'a pederi davet ediyorlardı. Ankara'da on beş yirmi gün kadar kaldıktan sonra cenuba doğru hareket ettik. Seyahatimiz yaylı bir araba ile başladı. Bu seferimizde bize Antalya mebusu Süleyman Efendi, refikası ile birlikte iştirak ediyordu. Günlerce muayyen mevkilerde mola vererek yol aldık. Burdur'a vasıl olduğumuz zaman bu uzun araba yolculuğu hepimizi epeyce yormuştu. Lâkin orada gördüğümüz iyi kabul bize bütün acıları unutturdu. Mehmet Âkif'i, Burdur eşrafı aralarında taksim edemiyorlardı. Her akşam bir yerde ağırlanıyor, şerefimize ziyafetler, hususî toplantılar tertip ediliyordu.

İngilizlerin o günlerde bize şimdi olduğu gibi müttefik olduklarını kendileri dahi iddiâ edemezler. Millî Mücadele başlayınca; İngilizler, Osmanlı hanedanından politika bakımından da faydalanmaya kalktılar.

İşte Mehmet Âkif'in kat'iyyen mürteci bir softa olmadığına, Anadolu'nun çok derinlerine kadar zehirli filizler salan bu propagandaları milletin kalbinden söküp atması delâlet eder.

Mehmet Âkif, Millî Mücadele'nin muazzam bir cihat olduğuna halkı o kadar yakından ikna etti ki; bu vadide öyle mahirane bir üslûp, öyle candan bir ahenk kullandı ki Anadolu'nun birçok vilâyetlerinde, kazalarında hattâ nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kütlelerine karşı hitap etti. O, çok samimî konuşuyor, doğruyu söylüyordu. Sözleri herkesin üzerinde çok derin tesir ediyor. Onu bir kere dinleyen ve eli silâh tutabilen bütün erkekler âilesile vedalaşıyor; evini, karısını, çocuklarını Allah'a emanet ederek cepheye koşuyordu.

Babamı ilk defa Burdur'da Hükûmet Konağı'nda üç dört yüz kişiyi mütecaviz bir cemaate karşı hitap ederken gördüm. Fakat bağırdığı zaman sertleşen gür sesi ile konuşuyor, çok heyecanlı olduğu bütün hareketlerinden belli oluyordu. İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri mülevves çizmeler altında çiğnenen tarihî ve ilâhî mabetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor... Bu fecayiin yürekler acısı avâkıbını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki: Ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım.

O muazzam kalabalık derin bir sükûta dalmıştı. Lâkin bu öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki kasırgalar koparacak ruhların kellesini koltuğuna almaya niyet eden başların son kat'î kararından doğuyordu. Bir de şurada, burada hissiyatına malik olamayarak hıçkırıklarını tutamayan vatanseverlerin iniltileri duyuluyordu.

Burdur'da bir hafta kadar kaldık. Babama çok fazla iltifat ettiler. Öğle ve akşam yemeklerini başka başka yerlerde davetli olarak yiyorduk. *Safahat* şâiri boğazlı bir insan değildi. Bünyesine nisbeten az yerdi. Lâkin güzel yemekleri intihab etmekte bilhassa san'atkârâne yapılmış hamur tatlılarını seçmekte zevk-i selim sahibi idi. Burdur'da eşraftan bazı kimselerin 'sofralarında yediğimiz armudî şekilde imal edilmiş

bir tatlı çok hoşuna gitti. Hane sahibinden bunun ismini bile öğrenmeye kalktı. Antalya mebusu Hacı Süleyman Efendi ile Antalya'ya kadar arkadaşlık yapacağımızı söylemiştim. Hattâ Süleyman Efendi'nin refikası dahi bizimle birlikte seyahat ediyordu.

ÂKİF VE SARHOŞ İKİ İTALYAN ŞOFÖRÜ

Burdur'dan cenuba müteveccihen hareket ettik. Seyahatimize yine yaylı ile devam ediyorduk. Sandıklı'ya kadar epeyce uzun ve arızalı olan mesafeyi hiç mola vermeden katettik.

O zamanlar Sandıklı dört tarafı dağlar ile çevrili çukurda, küçük bir kasaba idi. Havasından ağır ve sıtmalık olduğu hissediliyor. Bakımsızlığı dikkati çekiyordu. Orada iki akşam yattık. Birinci akşam babam kasabanın en büyük camiinde yatsı namazını müteakip minbere çıktı. Cemaate karşı vâiz tarzında nutuk verdi. Sandıklı ile Dinar arasındaki yolu daha kolaylıkla geçtik. Hem arazi daha müsait hem de yol düzgünce idi. Dinar'da üç gün eğlendik, misafir kaldığımız yer, büyük bir bina idi. Hane sahibinin ben kadar çocukları vardı. Üç gün onlarla vakit geçirdim. Babam müteaddit yerlere gitti, geldi.

Dinar'dan Antalya'ya kadar uzun bir mesafe, hem de ormanlık, dağlık bir yol katettik. Bu sefer yolculuğumuz yaylı ile değil kamyon ile başladı. İtalyanların idâre ettikleri kamyonlar o zaman Antalya ile Dinar arasında işliyor, yolcu ve yük taşıyorlardı. Sarhoş bir İtalyan şoförü ile yine sarhoş muavinin idâre ettiği kamyonda dört kişi iki de biz altı yolcu idik. Geçen bir hâdiseyi nakletmek isterim: Babam, Süleyman Efendi'ye, Allah, mukadderatımız, bu iki sarhoş İtalyanın eline kaldıysa yardımcımız olsun, derken süratle giden makineden fesi uçtu.

Babam direksiyonu idâre eden İtalyan şoförün omzunu dürterek ve Türkçe olarak rüzgârın fesini başından aldığını, makineyi durdurmasını söylüyordu. Suratının gayri tabiî kızıllığından gözlerinin şehlâ nazarlarından adamakıllı şarap içtiği anlaşılan şoför, dudakları arasından İtalyanca bir şeyler mırıldanıyor, süratle yola devam etmekte ısrar ediyordu.

Mehmet Âkif, çok kavi, aynı zamanda usta bir pehlivandı, şoför arkadaşının yanında müstehziyane bu muhavereyi takip eden muavinin yakalarını kuvvetli elleriyle yakaladı, herifi oturduğu yerden yukarıya doğru öyle şiddetli çekti ki İtalyan âdetâ muallakta kaldı, bu şekilde adamı iki üç defa ileriye geriye tartakladı, tekrar yerine oturturken bu sefer Fransızca arkadaşına hemen durmasını haber vermesini ihtar etti. Süleyman Efendi ve refikası şaşırmışlar, ben de bir iki dakika içinde cereyan eden bu hâdisenin neticesini heyecanla bekliyordum.

İki İtalyan bir şeyler konuştular, kamyon yavaşladı ve istop etti, babam beni fesini getirmeye yolluyordu. Otomobilden derhâl atladım, fesi üç dört yüz metre geçmiştik, koşarak gitsem dört beş dakika bir zaman kaybedecektim. Babamı hiç merak etmiyordum, çünkü o, bu iki İtalyanın hakkından gelebilecek kadar kuvvetli ve silâhlı idi!

Babamın hasırsız fesi -daima öyle fes kullanırdı- çok uzaklarda şosenin kenarında yatıyordu. Aldım, koşarak döndüm, yolumuza devam ediyorduk. Şoför hırsını sanki süratten alacakmış gibi uçarcasına sürüyordu. Babam ise şöyle söyleniyordu: Bu herifle az evvel boğuşmaktan hiç ürkmüyordum amma; şimdi, kellesi dumanlı olan şoförün baş döndürücü şu süratle gidişinden huylanıyor, daha doğrusu korkuyorum!

Makineye su almak üzere saatlerden beri devam eden ormanın az meyilli yamacında bir akar çeşme önünde durduk. Bereket versin İtalyanlar kin gütmüyorlar, aramızda hiçbir hâdise geçmemiş gibi gayet pişkin ve samimî davranıyorlardı. Babamın Fransızca konuşması hayretlerini mucip olmuştu. İstiklâl Marşı şâirinden uzun uzadıya mukabele görmedikleri hâlde konuşuyor ona iltifat ediyorlardı.

Antalya mebusu Süleyman Efendi zengin, aynı zamanda âlim ve asîlzâde bir adamdı. Bizi ağaçlık, çiçeklerle süslü, büyük bir bahçenin ortasındaki köşkünde misafir etti. Bahçedeki fıskıyalı havuzların içerisinde kırmızı balıklar yüzüyor, ayrı bir köşeyi portakal ve limon ağaçları kaplıyordu.

Antalya, Anadolu'da o zamanlar gezdiğim memleketlerin en güzeli sayılabilirdi. Maalesef bu şirin şehrin sahillerinde İtalyan askerleri yüzüyorlar, müttefikler arasında Türklere pek yüksek medeniyet ve nezaketlerini pahalıya mal etmeyi siyaset ittihaz edinmiş olan bu millet, şehirde tedricen nüfuz etmiş daha içerilere doğru kol atmak emelile mürettep plânlarını muvaffakıyetle neticelendirmeye yelteniyorlardı.

İstiklâl Marşı şâiri, bu memlekette boşuna zaman itlâf etmedi, Kuvâ-yi Milliyeye silâh, cephane vesâire temin edebilmek için nakden fedakârlık gösterebilecek kimseler ile mülâkatlar yaptı. Süleyman Efendi bu vadide teşekkül eden bir şebekeye reis intihab edildi. Bu teşkilâtı ana hatlarını Mehmet Âkif ile Ankara'da tertip etmişler, yollarda hazırlamışlar, Antalya'da tatbike koyulmuşlardı. Ben açıktan kulak misafiri olmuştum. Maalesef bu vadide daha sarih malûmatım mevcut değildi sinnim de buna gayri müsaitti.

ÂKİF; EN ZİYADE SÜS VE MODAYA DÜŞKÜN ERKEKLERE ÇOK KIZARDI

Antalya mebusu Hacı Süleyman Efendi edebiyata çok meraklı idi. O günler ise güzel san'atlar ile meşgul olunacak vakitler değildi. Demek oluyor ki; Süleyman Efendi'nin Acem edebiyatına ifrat derecesindeki sevgisine, hanesinde misafir ettiği şâiri gecenin ilerlemiş saatlerinde kavuşabildiği yalnızlıktan mahrun etmesi delâlet eder.

Babam akşam yemeklerini yedikten sonra çok geç vakitlere kadar oturan ziyaretçilerden ayrılarak tam odamıza çekilip kafamızı dinleyeceğimiz sıralarda Süleyman Efendi elinde birtakım Acem divanları ile gelir. Sabahlara kadar peder ile konuşur, okur uykusunu severek feda ederdi. *Safahat* şâiri ise nâmütenâhî nazikti. Değil Süleyman Efendi gibi ma'kul ve zarif kimseleri o sırasında mütemadiyen saçmalayan edebiyat hastalarını bile nezaketen dinler ve sabrederdi.

"Mahalle Kahvesi", bence *Safahat* şâirinin şaheserlerinden biridir. Eski mahalle kahvelerinin duvarlarına yazılan beylik manzumeler hakkında şu söz ne kuvvetli ve müstehzi bir buluştur. *"Bedaheten kusulan herzepareler ki düşün! Epey zaman daha lâzım idi... herze olmak için!"* Bunu otelde bana zorla şiirlerini okuyan eski hukuk mezunlarından bir zâta söyledim de üzerine hiçbir şey alınmadı. Çünkü hiçbir şey anlamadı!...

Antalya'da on beş gün kadar eğlendik. Tekrar Ankara'ya hareket ettik. Dinar'a kadar Manavgatlı zengin bir tüccarın Ford otomobili ile gittik. Oradan yolumuza yaylı araba ile devam ettik. Burdur'da bizi daha candan ve samimî karşıladılar. Ahalinin ısrarı karşısında bir hafta kalmak mecburiyetinde kaldık. Ankara'ya bir gün evvel vasıl olmak için can atıyordum. Ev sahiplerinde emanet bıraktığımız kısrağı öyle göreceğim gelmişti ki geceleri rüyalarıma bile giriyordu!..

Mevsim kıştı. Birinci İnönü muzafferiyetinin müjdesini Ankara'ya gelişimizden sonra haber aldık. Mehmet Âkif'i bu zafer çok sevindirmişti. Geceleri onunla bir yatakta yatardık.

Bana o gece bu zaferin ehemmiyetini, kıymetini, Allah'ın bize müzaheretini anlatmaktan zevk alıyordu. Yalnız kaldığımız zamanlar kendisine münasebetli münasebetsiz birçok şeyler sorardım. Benim anlayabileceğim şekilde uzun uzun izahât verir, sorduğum sualleri bana anlatmaya çalışırdı.

Çocukluğum saikasile bazan kendisinden sorduğum bir şeyi bana uzun uzadıya anlatırken dalar onu dinlemezdim. Bir defasında kulağımı acı acı çekti. Bana bir iki gün hiç yüz vermedi. O zamanlar Ankara'da Taceddin mahallesinin münzevi bir köşesinde müstakil iki odalı bir evde oturuyorduk. Babam yazılarını yazacak, düşünebilecek, kafasını dinleyebilecek asude bir zemin bulmuştu. Mehmet Âkif'i bu sırada Eşref Edip Bey çok sık ziyaret ederdi. Âkif'e misafir olmakla temiz bir ev temin etmiş oluyordu. Zaten Eşref Edip Bey hayatı imtidadınca Mehmet Âkif'i bırakmamış, ta Mısır'a kadar takip etmişti. İstiklâl Marşı şâiri rahmet-i rahmâna kavuştuktan sonra "Mehmet Âkif" başlığı altındaki yazılarını tekrar etmişti.

Safahat şâirinin bazı hususiyetlerini söylemekte hiçbir mahzur görmüyorum; pek yakınlarından başka kimsenin bilmediği, itiyatları, içyüzü, kendisinin hoşlandığı veyahut sevmediği şeyler içerisinde aleyhine fikir yürütülecek hiçbir ahlâkı yoktur. Temizliği çok severdi. Vücudu, eli, ayağı her zaman nazar-ı dikkati celbedecek derecede temizdi. Dişlerini misvak ile fırçalar, nezafetine itina ederdi. Tırnaklarını zamanında kesmeyerek temiz tutmamaklığım hayatta babamdan müteaddit defalar azar işitmeme sebep olmuştur. Sabahları gayet erken kalkar, mevsimlerin soğukluğunu nazar-ı itibara almayarak yaz kış soğuk su ile duş yapardı. Yatağa girerken ayak yıkamak bu da peder ile bir arada geçen yıllar imtidadınca çamaçar mecbur olduğum bir keyfiyet idi. Bu yüzden de şâirin epeyce ağır olan lâflarına, ihtarlarına hedef oldum.

Eşref Edip Bey Taceddin mahallesindeki evimize misafir olunca babamın o güne kadar sade bana inhisar eden azarlarına ortak oldu!..

Mehmet Âkif'in şıklık ile hiçbir alâkası mevcut değildi. Hele erkeğin tuvalet ve süse kıymet vermesini hiç kabul etmiyordu. Gençlerin cinsiyetine yakışır bir tarzda giyinme-

lerine muarız değildi. O tırnaklarını manikür yapan, zülüflerini acayip bir şekilde uzatan, yürüyüşüne gayri tabiî bir reşakat ilâve etmeye kalkışan kimselere fena hâlde kızardı. Bunu ecnebileri taklit etmek olarak kabul ediyorum, derdi. Ancak frenklerde taklit edilecek manikürden, danstan, tuvaletten daha mühim işler dururken ikinci hattâ üçüncü derecede kalan fuzulî fantaziyelere özenenleri sevemiyorum. Baştan başa katılaşmaya, erkekleşmeye muhtaç olduğumuz şu günlerde levantenlik çok yersiz, aynı zamanda pek tehlikeli bir şey... Mehmet Âkif, Millî Mücadele senelerinde böyle düşünüyordu...

Antalya'dan Ankara'ya geleli ancak bir ay olmuştu. Mevsim kıştı, babamı Büyük Millet Meclisi'nin önündeki parkta bekliyordum. Akşam ezanı okunmak üzere iken Meclis binasının büyük kapısından mebuslar grup grup dağılıyorlardı. Uzaktan babamı ayağındaki siyah çizmelerinden, elini kolunu kendine has bir şekilde sallayışından tanıdım. O tarafa doğru koşarak bekledim.

ÂKİF'İN HAYATINDA YEGÂNE GÖREBİLDİĞİ TOPLU PARA: 970 LİRA İDİ

O zaman en ileride gelen Atatürk, başındaki siyah kalpağı, sırtında aynı renkteki paltosu, elinde bastonu ile yanımdan geçmek üzere idi. Her hâlde nazar-ı dikkatini çektim. O esnada babam da yanıma gelmişti. Ben elimle onu tuttum. –Oğlunuz mu, diye babama soran Gazi, müsbet cevap alınca soğuktan üşüyen parmaklarıyla suratımı okşadı ve uzaklaştı. O ince uzun parmakların çehremi okşamasından hâlâ gurur duyuyorum...

O akşam babam ertesi gün için daha erken kalkacağımızı uzun bir tren yolculuğuna hazır olmamı haber verdi. Eskişehir üzerinden, Afyon'a oradan da Konya'ya gidecektik. Birkaç kat çamaşırımızı muhafaza eden bavulu ben taşıyamıyordum. Sabahın pek erken saatlerinde yürüyerek Ankara istasyonuna vasıl olduk. Ankara'yı kesif bir sis tabakası gizliyor, tren hareket ettiği zaman şehir derin bir sükûn içinde uyuyordu. Artık bu yola gide gele bütün aradaki istasyonları bile öğrenmiş ve bu geniş Haymana ovasının, trenin pencerelerinden döne döne uzayan ufuklarını seyrede ede ezberlemiş idim. Haymana, saatlerce tükenmeyen uçsuz bucaksız ova... Düşmanın, taarruzlarını bağlarında boğan o kahraman toprak! Bugün çok kıymetli şehitlerimizin muazzam bir makberesi olduğu kadar, Ankara'yı işgal ederek Türklüğü haritadan silmek sevdasiyle can veren zebunkeş düşmanlarımızın seraplar ile karşılaştıkları suya hasret bir vatan köşesidir. Eskişehir'de hiç kalmadık, bizi Konya'ya kadar götürecek başka bir trene aktarma yaparak yolumuza devam ettik. Afyonkarahisar'da kalmaya niyetimiz olmadığı hâlde, Afyon mebusu Şükrü Bey nâmında bir zât babamı istasyonda tesadüfen gördü ve bizi trenden inmeye mecbur etti. Şehre girdiğimiz vakit karanlık yeni çöküyor idi, dehşetli bir soğuk ortalığı kasıp kavuruyor idi. O akşam Şükrü Bey'in istasyona pek uzak olmayan hanesinde yattık, 48 saat kadar süren

bir tren yolculuğunu müteakip haritada olmayan bu misafirlik bize çok iyi geldi! Gayet temiz ve kaba bir döşekte istirahat ettik, yorgunluğumuzu aldık.

Millî Mücadele'de Afyonkarahisar, malûm olduğu gibi ismi dünya tarihine karışan ve Orta Anadolu'ya bir köprü mevkiinde bulunan mühim bir vilâyetimiz idi. Türkiye Cumhuriyeti bugünkü refahını, istiklâlini; istiklâl dedikten sonra söylenecek bir şey kalmıyor, velhasıl Cumhuriyet Hükûmetinin haricî ve dahilî düşmanlar tarafından baltalanmakta olan temelleri, Afyonkarahisar'da savrulan Türk mermilerinin açtığı zaferle pek sağlam olarak yerine oturmuş idi. Müttefik devletlerin yurdumuzda en metin bir mevkii müstahkem olarak tahkim ettiği, icabında harikalar yaratan Türk gücünün kat'iyyen yıkamayacağı kat'î kanaatinde bulunduğu, tarihin seyrini değiştirmiş, bütün vatanda maneviyatı yükseltmiş, zafer, intikam aşkı ile tutuşan gönülleri coşturmuş münhezimen kaçan düşmanı kovalamakta piyade süvari ile baş başa gelmiştir.

Misafiri olduğumuz Afyonkarahisar mebusu Şükrü Bey aslen yerli imiş, babam ile aralarında geçen muhavereyi hatırlıyorum; Afyon'da doğmuş ve büyümüş, fakat hemşerilerini beğenmiyordu. Kuvâ-yi Milliyeye gönüllü giden vatandaşlar arasında hemşerilerinin diğer yurttaşlar kadar yararlık, cesaret, fedakârlık göstermediklerini, bu yüzden pek müteessif olduğunu anlatıyordu. Babamın her hâlde Konya'da görülecek mühim işleri vardı. Çünkü Şükrü Bey'in birkaç zaman daha kalmamız üzerindeki ısrarlarını suret-i nazikânede, kabul etmedi. Afyon'a varışımızın dördüncü günü Konya'ya müteveccihen şehirden ayrıldık. Konya istasyonunda bir arabaya bindik. Hüsamettin Bey isminde bir zâtın kapısının önünde indik. Babam bana trende iken Konya'da gideceğimiz yerin rahat ve temiz bir yer olduğunu zannettiğini söylemişti. O zamanlar Konya'da yurdun muhtelif taraflarına beyânnâmeler, günlük emirlere benzer neşriyat tab'eden bir matbaanın müdürü ve sahibi olan Hüsamettin Bey babamı Ankara'ya geldiği esnada Konya'ya davet etmiş, Mehmet Âkif de onun bu davetine icabetle beni de birlikte götürmüştü. Konya'da da benim vakitlerim çok güzel geçiyordu. Gündüzleri ev sahibinin kendi yaşımdaki oğlu ile geziyor, on dört yaşlarında olan Cemil ile Konya'nın görülecek yerlerine gidiyorduk. Babamı bu şehirde çok iyi karşılıyorlardı. Her akşam birlikte davetli olduğumuz yerlere gidiyor, hane sahipleri tarafından çok büyük kabul ve hürmet görüyorduk.

Konya'da babam ile birlikte gittiğimiz yerlerde ibadete verilen kıymet sâir vilâyetlerden daha ziyade idi. Namaz, zamanlarında, cemaatle kılınıyor. Müslümanların, Allahlarına secde ederek borç bildikleri bu ibadeti bütün hazır bulunanlar eda etmekte kusur göstermiyorlardı. İstiklâl Marşı şâirini ekseri imamete intihab ediyorlar, o bazı yerlerde tevazu gösterdiği zaman ısrar ile onu saflarının önüne sürüyorlar idi. Mehmet Âkif, Kur'ân'ı başından sonuna kadar ezbere bilirdi. Hıfzı çok kuvvetli idi. Şâirlik hususiyetlerinden birisi de hafızasının pek kuvvetli oluşudur, bilhassa gençliğinde bir kere okuduğunu ezberliyecek derecede kuvvetli bir dimağa sahip olduğunu neşeli zamanlarında iftiharen söylerdi.

Safahat şâirinden 1934'de Kahire'de ayrıldım. Onun tek oğlu olduğum için bana çok düşkün idi. Ben de kendisini candan sever, kendisine karşı içimde korku ile ka-

rışık derin bir hürmet taşırdım. Bir arada yaşadığımız son günlerde, ah diyordu, paraya kıymet vermedim, şimdi yanıldığımı görüyorum; hayat, dünya benim bildiğim gibi değilmiş! Lâkin çok geç aklım başıma geldi...

İşte babam Konya'da iken bana şu sırrını da ifşa etti: Hayatında bu kadar zengin olduğumu hiç hatırlamıyorum. Cebimde 970 lira param var. Ne yazık ki annen, kardeşlerin İstanbul'da şimdi yoksulluk çekiyorlar. Onlara para gönderebilecek bir vasıta bulamıyorum. Bu yüzden çok üzüntü içindeyim. Zavallı babacığım, dokuz yüz Türk lirasını topluca bir arada yeni gördüğünü itiraf ediyordu. Bu servete malik olmasının sebebi de âilesine birkaç aydır para yollayamamış olması idi.

ANLAŞILDI Kİ MUSTAFA SAGİR, BİR HAİN VE CASUSTU. MUSTAFA KEMAL PAŞA'YI ÖLDÜRMEK İÇİN ANKARA'YA GELMİŞTİ. ŞÂİR AKİF BİR MEKTUBUNU AÇINCA...

Babam Konya'da Kuvâ-yi Milliyeyi takviye edebilecek gönüllü kafilelerini çoğaltmak, bu yol uğrunda milletin gönlünde heyecanlar yaratmak maksadiyle nutuklar söyledi, konferanslar verdi. Kalabalık insan kitleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı.

Babamı İstanbul'daki refikası ve kardeşlerim çok meşgul etmeye başladı. Kendilerinden haber dahi alamıyorduk. O zamanlar posta ile muhabere etmek de kabil olmuyordu. En ziyade bu işe bir nihayet vermek, hiç olmazsa onlara para gönderebilecek bir vasıta bulmak emeliyle Konya'yı terk ettik. Tren ile Afyon, Eskişehir, oradan da Ankara'ya avdet ettik. Babam, Ankara'da Koyun pazarında meşhur bir kebapçı olan Hacı Kadri Ağa'nın daimi bir müştericisi, aynı zamanda samimî bir arkadaşı olmuştu. Saf, hakikatte biraz da cahil bir adamcağız olan Hacı Kadri Ağa, şâire çok fazla tesir etmişti. Ankara'nın yerlisi, temiz bir Türk kanı taşıyan bu nurlu yüzlü ihtiyar, cidden muhterem bir adam idi. Konya'dan avdetimizi müteakip bir öğle yemeğini kebapçı dükkânında yer iken tesadüf karşımıza Halil Ağa'yı çıkardı. Halil Ağa, bizim eski emektar aşçımız ve sadık bir adamımız idi. Esasen Bolulu olan bu adamcağız harb-i umumîde İngilizlere esir düşmüş, esaretten kurtulmuş, pederin Ankara'da olduğunu işitince onu aramaya gelmişti.

Ankara'da Halil Ağa'yı bulmak babamı cidden sevindirdi. Çünkü aşçımız babamın her cihetçe itimat edebileceği sadık ve fedakâr bir emektardı. Babam, Halil Ağa'ya hemen İstanbul'a hareket etmesini, beş altı kişiden mürekkep olan annemi ve kardeşlerimi Ankara'ya getirmesini söyledi.

Halil Ağa, İstanbul'da kalan annemi ve kardeşlerimi Ankara'ya getirmek üzere Ankara'dan Sinop'a, oradan da İstanbul'a varabilmesi muayyen bir zamana mütevakkıftı. İstanbul'dan âilemizin hazırlanıp yola çıkmaları, İnebolu'ya gelebilmeleri, bütün bunları aksi ihtimalleri de göz önüne alarak hesap ettik. Halil Ağa'nın arkasından on beş gün sonra babam ile Ankara'dan ayrıldık. Yaylı bir araba ile Çankırı üze-

rinden Ilgaz'ı geçtik. Kastamonu'ya, oradan yine yaylı araba ile Güre tarikiyle İnebolu'ya vardık. Halil Ağa'yı İstanbul'a götüren Bahr-i Cedid vapuru biz İnebolu'ya vasıl olduğumuz sıralarda Karadeniz boğazını aşmıştı. Annem ve kardeşlerim Halil Ağa ile beraber bu vapur ile geliyorlardı.

"Bahr-i Cedid" yolsuz küçük bir vapur idi, mevsim kış, Karadeniz'de tipi ile karışık dehşetli bir fırtına başlamıştı, haftalarca devam eden bu hava, denizleri allak bullak etmiş, Bahr-i Cedid'in haftalarca dalgalar arasında bocalayan talihsiz yolcuları karaya çıkmaktan ümidlerini kesmeye başlamışlardı.

Babam ile İnebolu'da yolcularımızı sabırsızlıkla bekliyor idik. Dört gün evvel İnebolu açıklarında görünmesi lâzım gelen Bahr-i Cedid'den hiçbir haber yok idi. Sahillerde şarapneller gibi patlayan dalgalara bakar iken annemin ve kardeşlerimin sağ salim karaya çıkmalarına dualar ediyor, heyecanlanıyor idim. Nihayet beşinci günün akşam üzeri Bahr-i Cedid muazzam dalgaların arasında bir ceviz kabuğu gibi yalpa vuruyor, İnebolu'yu acı acı düdük çalarak selâmlıyordu. Lâkin bu fırtınada yolcu indirmek imkânsız bir hâdise idi. İnebolu'nun meşhur kayıkçıları bu havada denize açılmak cesaretini gösteremediler. Yalnız sahilden dört çifte sağlam bir kayık denize çöken alaca karanlık içinde coşkun dalgalar arasında kâh yükseliyor, kâh nazarlardan kayboluyor idi. O gün, Bahr-i Cedid vapurundan bu dört çifte sandal bir tek yolcu aldı...

Hindli Mustafa Sagir karaya çıkarıldı. Bu zât, İslâm Hindistan ile kurtuluş mücadelesi yapan Türkiye'nin münasebetlerini tanzim etmek için İslâm âlemi adına Ankara Hükûmetine elçi gönderiliyor idi. Aradan üç dört ay geçtikten sonra aynı adamın Ankara'da Büyük Millet Meclisi karşısındaki meydanlıkta asılmış cesedini gördüm. Kurnaz bir İngiliz casusu olan bu Hindliye hiç acımadım. Sözün sırası gelmiş iken Mustafa Sagir'den birazcık bahsetmek isterim. Çünkü İstiklâl Marşı şâirinin bu hain İngiliz casusunun içyüzünü keşfetmekte çok büyük rolü olmuştur. Rol değil, Mustafa Sagir'i suç üzeri babam yakalamış, Atatürk'ün doğrudan doğruya hayatı ile alâkadar olan teşkilâtlı bir suikaste mâni olabilmiştir. Bittabiî Mustafa Sagir kendisine Hindistan'ın Ankara Hükûmetini alkışlayan bir ferdi, âlem-i İslâm'ın Anadolu'da bir a'zası, bir sefiri süsünü veriyor idi. Babam da eskiden beri Türkiye'de İttihâd-ı İslâm teşkilâtına çalışan, hitap eden bir mütefekkir tanındığı için Mustafa Sagir ile samimiyet peyda etmiş, içyüzünü henüz bilmediği bu İngiliz casusunu kaç defalar Taceddin mahallesindeki evimize davet etmiştir. Bu arkadaşlıktan kendi hesabına faydalanmayı düşünen Hindli casus, yeni yeni düzelmekte olan muhabere işlerinde babamın adresiyle mektuplaşmayı daha münasip bulmuş, Mehmet Âkif vasıtasiyle muhabereye başlamıştı.

Lâkin Mustafa Sagir nâmile Hindistan'dan, İstanbul'dan, hattâ Mısır'dan babamın adresine o kadar çok mektuplar koca koca zarflar geliyordu ki peder şüphelenmeye başladı. Hiç unutmam, İstanbul'dan Mustafa Sagir'e gelen büyük bir zarfın bir ucu kazara yırtıldı. Zarfın muntazaman katlanmış sahifelerce muhteviyatı gözüküyordu. İkimizin de nazar-ı dikkatini çeken şey, mazrufun yazıdan âri olması oldu. Babam artık dayanamadı. Zarfı yırtarak açtı. Satırsız büyük eser-i cedit kâğıtları bomboştu. Yalnız bu kâğıtları katlayan bir tabakada üç dört satırlık bir yazı vardı. İstanbul'da havaların

yağmurlu gittiğinden bahsediyor, Mustafa Sagir'den bahsediyor, Mustafa Sagir'e muvaffakıyetler temenni ediliyordu.

Bilâhare diğer sahifeler tahlil edildi. Bu gibi hâllerde istimal edilen kimyevi mürekkeple yazıldığı anlaşıldı. Mustafa Sagir, sağir değil, kebir bir hain olmasının cezasını hayatı ile ödedi, darağacında can verdi.

Bahr-i Cedid, İnebolu'ya ancak Mustafa Sagir'i indirebilmişti. Zaten bu adamcağız hayatına kıymet veren bir insan değildi, çıkan deniz onu korkutmuyordu, çünkü onun görülecek pek mühim işleri vardı. Hakikaten denizde boğulmadı. Lâkin hakkın Ankara'da boynuna geçirdiği ilmik küstah hayatına acı bir hatime çekti. Gelelim biz, bizimkilere. Onlar İnebolu'ya inememiş Sinop'a doğru dalgalar arasında yollarına mecburen devam etmişlerdi.

Onların arkasından karadan Sinop'a gitmek kabil olmayacaktı. Nasıl olsa yanlarında Halil Ağa vardı. Biz Kastamonu'ya dönerken Küre'de kaldığımız bir han sahibine tembih ettik. Çünkü annem ve kardeşlerim de bu handa konaklayacaklardı. Geldikleri zaman kendilerini ağırlamasını, iyi bir adam olan han sahibinden rica ettik.

Güç belâ Sinop limanına yolcularını çıkaran Bahr-i Cedid vapurundan salimen karaya ayak basan annem orada Halil Ağa'ya bir koç aldırarak kurban kesmiş, denizlerin bu küçük tekneyi garp etmek raddelerine yükseldiği esnada, batmadan toprağa çıkarsak fakir fukaraya dağıtmak üzere bir kurban adamış.

Babam ile yine bir yaylı araba kiralayarak geldiğimiz yollardan Kastamonu'ya avdet ettik. Ankara Taceddin mahallesindeki iki odalı mesken bizim ile dokuz kişiye yükselen âilemize kâfi gelemezdi. Kastamonu'da, Ankara'da olduğu gibi ev buhranı mevcut değildi. Orada Olukbaşı mahallesinde kocaman bir bahçe ortasında köşk gibi münasip bir ev kiraladık.

İki hafta sonra eşyaları ile birlikte üç yaylı arabayı dolduran annem, kardeşlerim Halil Ağa ile birlikte geldiler. Zavallı annemin sevincini tarif edemeyeceğim. Babamı ve beni çok severdi. Tuttuğumuz evi pek beğendi. Yerleştik. O esnada Kastamonu'da dehşetli bir kış ve soğuk vardı, bereket versin odun boldu. Mehmet Âkif'in bilâhare Ankara'da o zamanlar Balıkesir eşrafından Yüzbaşı Hayreddin Bey'e verdiği Süheylâ Hanım isminde bir evlâd-ı manevisi de ablalarım ile birlikte gelmişti. Bu kızcağızı küçüklüğünde öz hemşirem sanırdım.

ÂKİF, GÖZYAŞLARI İÇİNDE YAZIYORDU

Hasan Tahsin Bey nâmında babamın pek samimî arkadaşlarından bir zâtın kızı olan Süheylâ Hanım'ın pederi ölmüş, babam da bu çocuğu evimize almış, onun tahsîl ve terbiyesi ile bizzat alâkadar olmuş, netice Süheylâ ablam Dârülmuallimât'ı ikmal ettikten sonra Dârülfünunu dahi bitirmişti. Ben alfabeyi ve ilk tahsîlimi ondan öğrendim.

Babam Kastamonu'da bir ay kadar kaldı. Beni anneme emanet ederek Ankara'ya gitti. Çünkü ben Kastamonu ilk mektebine yazılmıştım. Babamdan ayrılmak doğru-

su çok gücüme gitti. O da bana çok tutkundu. Lâkin bir seneye yakın bir zamandan beri beni adamakıllı özleyen valdem ısrar etti. Beni babam ile Ankara'ya yollamadı. Çocuk iken gayet zeki idim. İstiklâl Marşı şâiri ile o zamanlar geçirdiğim maceralar seyahatler ile dolu hayat pek hoşuma gitmişti. Annem ablalarım ile Kastamonu'da normal ve rahat bir ömür geçiriyorduk, lâkin bu hayat tarzından pek çabuk usandım. Ankara'ya babamın yanına dönmek için can atıyor idim. Hatır hayale gelmeyecek yaramazlıklar yaparak valdemin gözünü korkuttum. Benimle başa çıkamadı. O sıralarda Kastamonu'ya gelmiş olan Eskişehir Bakteriyolojihane müdürü Şefik Kolaylı tekrar yerine dönüyor, Ankara yolu ile Eskişehir'e gidiyordu. Annem onunla, beni babama yolladı. Yaylı bir araba ile Ilgaz'ı geçerken soğuktan donacak idik. O sene kış pek şiddetli idi. Taceddin mahallesindeki evimize babamın yanına bir gece yarısı döndüğüm zaman *Safahat* şâiri beni pek tatlı bir yüzle karşıladı. Eşref Edip Bey de meydanda yoktu. Anladığıma nazaran babam ona daha münasip bir ikametgâh bulmak ıztırarında kalmış! O günlerde İstiklâl Marşı'nı yazan babam pek dalgın, çok müteheyyiç bir durumda idi. Her gün her gece hattâ her saat cephelerden bazı ümid verici, ekseri üzücü haberler gelmekte idi. "Bülbül" manzumesi işte o kararsız günlerin ve tehlikeli gecelerin, tazallüm eden sitemkâr bir mahsûlüdür.

Eşin var, âşiyânın var,
Baharın var ki, bekler idin!
Kıyametler koparmak
Ne idi ey bülbül nedir derdin?

diye feryat eden şâir, Bursa'da Yunanlıların vatandaşlarımıza yaptıkları hakaretlere mülevves çizmeler altında çiğnenen mabetlerimizin hâline için için yanıyor, cidden müteellim oluyordu. Mehmed Âkif'i yazarken ağlar bir vaziyette hem de bol gözyaşları dökerek derin derin hıçkırarak ağlar bir hâlde çok gördüm. İyi biliyorum ki gözyaşlarını yalnız benden gizlemez, inkisarını bana izhar etmekte bir mahzur görmezdi.

Kuşçubaşı'nın oğlu çeteci Eşref Bey'in bana bağışladığı kısrak doğurmuştu. Artık ben, bir de tay sahibi olmuştum. O esnada babam, benim çocukluk saikasile taşkın neşemi bile çok görüyor, bu hâlimden hoşlanmıyor, memleketin kan ağladığı bu kara günlerde sürur, neşe, taşkınlık çocukların tabiî bir hakları olan bu hâllere bile kızıyor, bana acı acı sitem ediyordu.

İşte o günlerde babam ile aramızı açan bir hâdiseyi zikredeceğim. Zira *Safahat* şâirini hayatta hiç bu kadar asabi, bu derece muğber gördüğümü hatırlamıyorum. Bir akşam üzeri kısrağı semtimizin yakınlarından geçen dereden sulamaya götürmüş hayvana râkiben avdet ediyordum. Tam hayvandan inerken bahçe kapısının önünde genç bir adam ile karşılaştım. Pek ağır yürüyen bu tanımadığım şahıs benim yolumu kesiyordu. "Yol versene, görmüyor musun, geçeceğim, ne cansız adamsın!" diye bağırdım. Dudakları arasından işitemediğim bir şeyler mırıldandı. Hâlâ önümden çekilmemişti. Mahsus yapıyor zannettim. Atımı üzerine doğru sürdüm ve çarptım. O zaman acı acı inledi. Nereden çıktığını hâlâ anlayamadığım babam beni kısrağın üze-

rinden öyle şiddetle aşağı çekti ki yere çamurların içine yuvarlandım. Babam beni kaldırdı. Suratıma iki üç tokat aşk etti. Tekrar yere düştüm.

Sonradan anladığıma nazaran o meçhul adam cephede yaralanmış ve el'an yarası kapanmayan bir gönüllü; göğsünü vatanına göz diken düşmanlara karşı siper eden bu yüzden ağır yaralanan bir komşu çocuğu imiş.

Benim bütün bunlardan haberim yoktu. Ben onu kasden yolumu kesen bir kimse zannederek böyle hareket etmiş kendisine ıstırap veren yarasını incitmiştim. Sonradan babam da beni affetti amma yediğim o ağır tokatların acısı hâlâ içimden çıkmamıştır.

TÜRK NESLİNİN GÜNDEN GÜNE BOZULDUĞUNU GÖRMEK AKİF'İ ÇOK ÜZÜYORDU

O zamanlar her ne kadar memleketin vaziyeti pek bozuk, neticenin ne olacağı meşkûk idi ise de arada yine birtakım şenlikler tertip ediliyor, cirit oyunları, at yarışları, güreşler ve emsâli müsâbakalar yapılıyordu. Mehmet Âkif'in usta bir pehlivan olduğunu bir kere daha zikreylemiştim. Şunu da ilâve etmek isterim ki kendisinden şu sözleri işittim. Benim belden aşağım, yukarılarım yani kollarım, omuzlarım, boynum gibi kuvvetli olmuş olsaydı bana çok yazık olurdu. Çünkü o zaman ben başa güreşebilecek ve muvaffak olacak bir pehlivan yetişirdim.

Dolayısile peder, gençliğinin bütün güzîde pehlivanlarını çok yakından tanıyor. O zamanlar dünya güreş rekorunu kazanan Koca Yusuflar, Kara Ahmetler, Adalı Halil Pehlivan, Hergeleci, Küçük Yusuf, Yaşar Pehlivan, Çolak Mümin Hoca, Kıyıcı Osman Pehlivan gibi dünyaca tanınmış meşhur pehlivanlarımızın bütün güreşlerini takip ediyordu; bunların bir kısmı ile arkadaşlığı samimiyeti dahi varmış. Meselâ dünya şampiyonu olan Kara Ahmet'i, Prens Abbas Halim Paşa'nın himayesi altına vermiş. Bu yolda ona tavassut etmişti. Pek hürmet ile andığı Kıyıcı Osman Pehlivan ta çocukluğundan beri mahallelisi ve arkadaşı idi. Bütün bunları yazmaktan maksadım Mehmet Âkif'in güreş bilir ve güreşir bir sporcu, bir meraklı olduğunu belirtmektir. İşte o zamanlar Ankara'da tertip edilen derme çatma güreşler onun pek canını sıkıyor. Sırtı yere gelmeyen gürbüz Türk neslinin harb-i umumîden, Balkan harbinden hele mütâreke senelerini takip eden Yunan harbi yıllarında hastalık, açlık, sefalet yüzünden düştüğü derin inkıraza candan yanıyor. O günlerin başa güreşen haddizâtında pek cılız ve aç pehlivanlarının üç beş kuruş uğrunda acayip bir şekilde boğuşmaları, onu yaralıyordu. Mehmet Âkif'e taassup, irtica isnat edenler olmuştur. Hâlbuki o, hiçbir zaman ne mürteci ne de şofta fikirli idi. Onun yalnız, başka şekilde tezahür eden taassupları, kendine has görüşleri vardı. Sıhhaten ve bedenen inkıraz etmekte olan nesil onu çileden çıkarıyor, birçok cehaletlerin, sui istimallerin de rol oynadığı bu inkıraza ne kadar üzülüyordu...

Aslında eski köyleri, köy düğünlerindeki güreşleri, levent endamlı pehlivanları, onları candan seyreden zinde ve kavi Türk ırkını tasvir ederken okuyucu o müşa'şa

devrin azametini iftihar ile duyar ve yaşar. Yine aynı eserinde son devrin yani harb-i umumî senelerinin, harbin, felâketin, sefahatin, zaruretin ve cehaletin kasıp kavurduğu Türk köylüsünü, Türk vatandaşını acı acı anlatır.

İşte harb-i umumî sonlarının o bedbaht yıllarında bir köy düğününü canlandırmaya çalışırken; kemikleri çıkmış cılız, aç iki zavallı öküzün sürüklediği sakat bir gelin arabası içinde giden geline şöyle hitap eder: Zavallı kızım, sana baksın da bahtın utansın. Senin nerede medfun olduğundan haberi olmayan ananın ruhuna melekût ağuş açarken onun temiz ve saf naaşını gizleyen tabut, senin şimdi şu gelinlik arabandan daha şahane idi... Geline böyle acırken güreşlere geçer. Yine yokluğun, sefaletin harap ettiği cılız pehlivanları, onların bitik hâllerini tasvir ederek okuyanları bile mahzun eder. İşte bütün dünyada bükülmez kolunun, kuvveti dönmez yüzünün mehâbeti ile tanınmış Türk ırkının bu acı tereddisi karşısında ecnebilerin, düşmanlarımızın mevzun endamları, sıhhatleri, demevi çehreleri Mehmet Âkif'i derin bir gıpta, acı bir kıskançlık içinde bırakıyor. Onların bu üstünlüklerini kat'iyyen çekemiyor, içleniyor, üzülüyor, acı acı feryat ediyordu. *Safahat* şâiri, bu cepheden hakikaten mutaassıp hem de çok koyu mutaassıptı. O zamanlar Ankara'da tertip edilen güreşlere beraber gittik. Bu müsâbakalar da babamı tatmîn edemiyor, bilâkis üzüyordu.

Spordan bahsetmişken babamın talebelik hayatında on sekiz, on dokuz yaşlarında Halkalı Ziraat Mektebi'nde talebe iken başından geçen bir hâdiseyi nakletmek münasip olacak. Bu meseleyi benden başka bugün bilen hiç kimse kalmamıştır. Babamın sınıf arkadaşları arasında birisi Musevi, diğeri Ermeni olmak üzere iki yaman rakibi varmış. Musevinin ismini unuttum. Hem bu adamın babamla ilgisi yalnız derslere inhisar ediyormuş. Sınıfta birinciliği arkadaşlarına vermek istemeyen bu Musevinin bilhassa riyaziyesi çok kuvvetli imiş. Agop'a gelince o da derslerine pek fazla çalışıyor sınıfta en ileri gelen talebelerin başında geliyormuş. Aynı zamanda vücut itibarile pek kuvvetli, biraz da güreş biliyormuş. Lâkin babama nazaran yaşı da ileri, kilosu da çok fazla imiş. Lâkin genç Mehmet Âkif, Halkalı Ziraat Mektebi'nde sınıfında birinciliği bu iki Türk olmayana vermeyi çok büyük bir zül telâkki ederek geceyi gündüze katarak çalışmış, onları geçmiş ve sınıfının birincisi olmuş.

PEK SEVDİĞİ ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN KAYBOLUŞU BABAMA GÖZYAŞLARI DÖKTÜRMÜŞTÜ

Yazılarımın başında ismi geçen Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, İstanbul'dan Ankara'ya kadar muhtelif vasıtalarla geçtiğimiz, her bakımdan tehlikeli yollarda babamın can yoldaşı ve yegâne arkadaşı bu zât, birdenbire ortadan kayboldu. O zamanlar Trabzon mebusunun refikası hanım ve kerimeleri bize komşu denecek bir yerde oturuyorlar. Bizimkiler onlara, onlar bizim eve sık sık gelip giderlerdi.

Kocasının bu beklenmedik kayboluşuna hanımefendi pek üzülüyor ve merak ediyordu. Her hâlde babam da bu hususta birçok şeyleri hesap ediyor ve şüpheleniyor-

du. Aradan iki gün, üç gün, bir hafta geçtiği hâlde Ali Şükrü Bey'den hiçbir malûmat alınamamış, nerede olduğu öğrenilememişti. Hâlbuki vaziyetler onun Ankara'dan Meclis'ten böyle haftalarca ayrılmasına hiç müsait değildi. Bu işin içinde yani Ali Şükrü Bey'in kaybının pek mühim ve müphem bir sebebi, düşündürücü, şüphelendirici bir mânası olmalıydı. Babamı o güne kadar o derece mahzun, kederli gördüğüm pek nadirdir. Gözlerinde gizlemeye çalıştığı yaşlar garip bir şekilde parlıyor. Sesi azap duyan bir heyecanın titrek nağmelerini fısıldıyordu.

"Ben ona söylemiştim! Bu adama itimat etme. Ondan kendini sakın ve koru demiştim. Demek ki Allah bana bunları söyletmiş yüreğimde bir hissilkablelvuku Ali Şükrü'ye Topal Osman'dan gelecek felâketi bana ilham etmiş, ben de bunu kendisine ifade etmeye uğraşmıştım. Ne yazık ki onu ikna edemedim. Mert çocuk, hemşerilikten, merdlikten, saflıktan bahsediyor, Topal Osman'a güveniyordu. Çok yazık oldu." Pek sevdiği arkadaşının bu esrarengizce öldürülüşü onu çok derinden yaralamış. Meclis'ten soğutmuştu. Korkmuştu diyemeyeceğim, babamı çok iyi tanıdım. Hiçbir zaman korkak değildi. Korkunun, ihtirazın, tedbirin, mukadderatın önüne geçmeyeceğine öyle kuvvetli bir kanaati vardı ki; daima mütevekkil, her zaman Allah'a güvenir ondan gelecek her şeye boyun büker ve sinesine çekerdi...

Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'i, memleketlisi, Kuvâ-yi Milliyenin ilk günlerinde Karadeniz sahillerinde, Trabzon, Samsun ve havalisinde Rum çetelerine hattâ Ermenilere karşı büyük muvaffakıyetler kazanan, Türk köylerini, kazalarını ve kasabalarını yakıp yıkan, vatandaşlarımıza hatır ve hayale gelmeyen işkenceler yapan, yerli düşmanları dağıtan, Düvel-i Müttefike'den muavenet görerek gayriinsanî katliâmlara girişen Hıristiyan çetelerini bastıran, sindiren çete reisi Topal Osman, haddizâtında cahil, lâkin muktedir ve cesur bir reis ve vatana bu hususta birçok yararlıklar göstermiş bir kahramandır. İşte Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, Topal Osman'ın hürmetkârı, aynı zamanda hemşerisi olmak hesabile onunla iftihar ettiği Şükrü Bey bu hunhar çete başının kurbanı olmuş, Ankara civarındaki Çubuk ovasında Osman'ın avenesi tarafından kahve içerken boynuna sardırılan kemendle boğdurulmuştu. Zavallıyı Ankara açıklarında böyle ıssız bir yere davet etmişler, onu gafil avlayarak boğmuşlardı.

Cesedini, paltosu ve elbisesile pek derin kazılmayan bir çukura atmışlar; bir iki gün sonra yağan şiddetli yağmurlar toprağı sürüklemiş, ceset meydana çıkmış, hâdise de anlaşılmıştı.

Ali Şükrü Bey'in sıkı sıkı kapadığı avuçlar açılınca: Boğulmamak için sarf ettiği gayret ve mukabele için kullandığı hasır bir iskemlenin hasırları çıkmış. Ankara'da kendisine bütün şehrin iştirak ettiği muazzam bir cenaze merasimi yapılmış, bir top arabasına yerleştirilen tabutunu ayyıldızlı bayrağımız sarmalamıştı...

Havalar yaza döndü, Yunan harbi devam ediyor, talih harbi ara sıra yüzümüze gülüyorsa da netice, kat'î neticenin ne olacağını yalnız Cenab-ı Hak biliyordu.

Sakarya harbi başladı. Malûm olduğu üzere bu harb pek mühimdir. Payitahtın yakınlarına kadar uzanmaya fırsat bulan, Ankara'yı hedef tutan düşman orduları, hakikaten bayağı dayanıyordu.

GECENİN ISSIZLIĞINDA TOP SESLERİ ANKARA SOKAKLARINDA DUYULUYORDU

Haymana'ya doğru ilerlemeye bütün gayretlerle uğraşılıyordu. Top sesleri gecenin ıssızlığında Ankara'dan duyulabiliyordu. O zaman Ankara'yı Kayseri'ye nakletmek düşünülüyordu. Mebuslar, büyük memurlar âilelerini, çocuklarını peyderpey Kayseri'ye gönderiyorlardı. Ziraat Mektebi daha bazı müesseseler dahi Kayseri'ye göç etmişlerdi. Sıra yine bizimkilere geldi. Sıcak bir yaz günü, akşam üzeri giden kağnı arabalarından müteşekkil bir kafile ile anam ve hemşirelerim de yola çıktılar. Babam beni yanından ayırmadı. Benim kaldığım, icabında öldüğüm yerde oğlum da ölsün dedi... Gözyaşlarımı tutamayarak anamın elini öptüm, kardeşlerim ile vedalaştım. Kağnı arabaları hazin gıcırtılar çıkararak ağır ağır uzaklaşıyor, şarka doğru hicret eden bu zavallıları taşıyorlardı. Onları teşyî ederken çeteci Eşref Bey'in bana verdiği kısrağa binmiştim. Babamla boş kalan evimize dönerken yedeğimizde gelen kısrağın bile mahzun bir hâli vardı. Atın; mahlûkat içinde, Allah'ın özenerek yarattığı bu asîl hayvanın, ne demek olduğunu, ahırların gübre kokan yumuşak zemininde dolaşmayanlar, açlığını sahibine ince kişneyişleriyle ihdas etmeye çalışan atların dilinden anlamazlar; bu bambaşka bir âlem, apayrı bir ilimdir. Burada uzun uzadıya izah edemeyeceğim.

İşte o yaz Ankara, en tehlikeli günleri geçiriyor, babam Yunanlıların Türk ordusu karşısında bu derece dayanmalarına gıpta ve hayret ediyordu. Sakarya harbi epeyce sürdü. Düşman hatt-ı müdâfaamızı geçemedi bütün gayretlerine, bütün ısrarlarına rağmen Ankara ufuklarını uzaktan bile seçemedi. Ric'at etmek mecburiyetinde kaldı. Lâkin panik hâlinde kaçmadı, muntazam çekildi. Sakarya'nın öbür kıyısında tutundu ve kaldı. O zaman bizim de düşmana saldıracak, onu söküp atacak, bozacak kudretimiz yoktu. Bir sene kadar bir mütâreke devresi geçirdik ki bu vakitten mümkün olduğu kadar istifade ettik, hazırlandık, silâhlandık. Şark cephesinde Kâzım Karabekir Paşa, Ermenileri bozmuş, onlardan külliyetli miktarda silâh ve mühimmat iğtinam etmişti. Malûm olduğu gibi bu yıl içinde Afyon taarruzuna kalkabilmek için icap eden bütün hazırlıkları yaptık ve muvaffak olduk.

Sakarya'da harb kazanılarak düşman çekilince Kayseri'ye hicret eden memurîn ve mebusan âileleri, resmî müessese ve mektepler tekrar Ankara'ya avdet etmeye başladılar. Bizim eski emektarımız Halil Ağa, annem ve kardeşlerim Kayseri'ye gittikleri zaman o da memleketine düşman ayağı basmayan Bolu'ya gitmişti. O esnada tekrar Ankara'ya yanımıza geldi.

Valdem, Kayseri'den Ankara'ya dönen kafileleri, âileleri gördükçe sabredemiyor, Ankara'ya gelmek istiyor, babama bu hususta mektuplar yağdırıyordu. Halil Ağa da gelince babam kendisine epeyce para verdi, beni de yanıma katarak ikimizi âilemizi getirmek üzere Kayseri'ye gönderdi.

Halil Ağa ile Ankara'dan Kayseri'ye kadar uzanan yolculuğumuz rahat geçti, çünkü oraya gitmekte olan bir tüccarın otomobiline bindik, çok çabuk ve rahat gittik.

Kayseri'ye hicret eden mebus âilelerine hükûmet kolaylık göstermiş, onları çabucak iskân etmişti.

ANNEM GÖZYAŞLARI İÇİNDE BENİ HASRETLE BAĞRINA BASMIŞTI

Burdur ve Biga mebusu Mehmet Âkif'in âilesinin oturduğu yeri istihbarattan öğrenerek çabucak bulduk. Bu ev, aslen Ermeni olan bir kunduracının hanesi imiş. Lâkin orada ne annem, ne de kardeşlerim mevcuttu. Sorduğumuz zaman beş gün evvel Ankara'ya hareket eden bir kafileye iştirak ettiklerini ve iki yaylı araba ile gittiklerini hayretle haber aldık.

Artık Halil Ağa ile bana Ankara'ya derhâl dönmekten başka yapacak hiçbir iş kalmıyordu.

Ancak hangi vasıta ile dönecek ve nasıl dönecektik. Bunu düşünerek hiç görmediğimiz Kayseri sokaklarında serseriyane dolaşırken oraya göç etmiş olan Ankara Ziraat Mektebi aşçısına tesadüf ettik. Bu, bizim için büyük bir hüsnü talih ve güzel bir tesadüf oldu. Ziraat Mektebi'nin aşçısından mektebin bir iki güne kadar Ankara'ya gideceğini öğrendik. Halil Ağa'nın ahbabı, meslektaşı aynı zamanda hemşerisi olan aşçı bizi bırakmadı. Şehrin biraz açığında olan mektebe gittik. Hakikaten üç dört gün sonra Ziraat Mektebi öküz ve kağnı arabalarından müteşekkil uzun bir kafile hâlinde Ankara'ya müteveccihen yola düzüldü. Biz de beraber Türkiye'nin yeni payitahtına dönüyorduk. Kırşehir üzerinden Kayseri'den Ankara'ya öküz arabalarile tam 23 günde varabildik. Annem ve kardeşlerim çoktan Ankara'yı bulmuşlar, valdem benim için çok üzülüyor, peder ile bu hususta her gün münakaşa ediyormuş. Hatta sağ salim eve dönersem adaklar, kurbanlar adamış, Ankara'ya bir menzil kala bir yerde rahmetlik Halil Ağa'ya bir oyun yaptım. Yalnız o değil bütün kafile bu işle alâkadar olmuş beni bayağı merak etmişler ve üzülmüşler. Geriden iki yaylı araba ile maalesef bugün ismini unuttuğum İzmir mebuslarından bir zâtın âilesi gelmekte idi, kafilemize yetiştikleri zaman bizim öküzlerin ayağı ile Ankara'ya daha iki buçuk günlük yol vardı. Yaylıdaki kadınlar beni tanıyor ve seviyorlardı. O zamanlar başımdaki kuzu derisi siyah kalpağım, sırtımda aynı renkteki paltom ile hoş bir kıyafetim vardı, ayağımda da Kastamonu'da meşhur bir ustanın yaptığı çizmeler vardı. Yalnız haftalarca süren yollarda fena hâlde bitlenmiş, çok kirlenmiştim. Beni görünce arabalarına davet ettiler, ben de kimseyi haberdar etmeden bu davete icabet ettim. Dinç beygirlerin çektiği yaylı araba o akşam gece yarısı Ankara'yı tuttu.

Evimize yaklaşınca arabadan atladım koşarak kapımızı çaldım. Bana kapıyı açan hemşirem anneme yüksek sesle müjde verdi. Emin geldi, diye feryat ediyordu. Hâlbuki zavallı kadıncağızı bu şekilde birçok defalar aldatmışlar, güya şaka yaparak kandırmışlardı. Henüz yatmayan annemin sesini işittim. Artık çok oluyorsunuz. Va-

kitli vakitsiz benim heyecanlarımla oynamayınız, sonra kalbinizi kırarım diyordu. Bu sözler üzerine ben bağırdım: "Anne benim, hakikaten, geldim."

Gece yarısı evin içi karıştı, anam boynuma sarılıyor, beni göğsüne çekiyordu. Kendisine beni pek fazla kucaklamamasını, zira yollarda bitlendiğimi hatırlattım. Zavallı, aldırış etmiyor, beni bırakmıyordu.

Hiç unutmam hemen beni tepeden tırnağa soydu ve elile yıkadı. Babam o gece bir yere davetli imiş, geç kalarak henüz gelmemişti. Doğrusunu söylemek lâzımsa annemden çok babamı göreceğim gelmişti.

Annem, kardeşlerime çocuklar, Emin'in geldiğini babanıza söylemeyiniz. Birdenbire görsün derken, kapı çalındı, babam gelmişti, beni güya sakladılar. Ama babam kapının önünde çıkardığım mahud çizmelerimi görmüş, tanımış ve geldiğimi anlamıştı!..

İki gün sonra Halil Ağa çıkageldi. Adamcağız beni araya sora bir hâl olmuş, bana çok darılmıştı. Kendisine bir daha "Halilof" demeyeceğime söz vererek gönlünü aldım. Ruslarla müteaddid muharebelerde dövüşen bu, hiç su katılmamış koca Türk, "Halilof" lâfına o kadar kızar ve sinirlenirdi ki tarif edemeyeceğim.

İşte o sıralarda kendisinden daha önce bahsettiğim Süheylâ Ablam, babamın manevî evlâdı, Ankara'da gelin oldu. Babam onu, bilâhara Balıkesir mebusluğuna seçilen Hayreddin Bey'e verdi.

Mehmet Emin
(Merhum Mehmet Âkif'in oğlu)

VELİ ABA

ÂKİF'İN DOKTORU MAHMUT KOPANER

Öyle insanlar var ki ömrünü insanlara hizmet etmeyi gaye edinmişler ve bu gayelerine ulaşabilmek için gecelerini gündüzlerini birbirine katmışlar, sırf bir insana yardımcı olabilmek uğruna meşakkatlere katlanmışlardır. Bu insanlar, yaşadıkları dönemde hiç kimsenin kınamasına aldırmadan sadece insanlık için hizmet etmişler ve hizmetlerinin karşılığını da istemekten hayâ etmişlerdir. İşte Rahmetli Mehmet Âkif Ersoy, yaşadığı dönemde de aramızdan ayrıldığı dönemde de tabiri caizse, tek başına yaşamış bir gönül eridir. Yaşça bizden büyükler ya da onların büyükleri, Mehmet Âkif ile ilgili hâtıraları ya bizzat yaşadılar ya da yaşayanların ağzından Mehmet Âkif'i tanımaya çalıştılar. Mehmet Âkif, her ne kadar da İstiklâl Marşı'mızın yazarı olarak çokça anılıp geçiştirilse de onun yaşadığı hayat, gönlümüze çizdiği yol haritasıyla –her ne kadar da silinmiş gibi görünse de– o güzel insan, ufkumuzu aydınlatan insanların öncülerindendir.

Yıllar önce tanıdığım ve insanlara iyilik etmenin birinci vazifesi olduğuna bizzat şahit olduğum, Mahmut Kopaner isminde Osmaniye'de yaşamış, asırlık bir doktor vardı... Kopaner, hoş sohbet, sevecen bir kişiliğe sahipti. Zaman zaman Cumhuriye-

tin ilk yıllarında görev yaptığı yerlerdeki hâtıralarını anlatırdı. Bizleri bazen ağlatır, bazen de güldürürdü. Bu doktor yaklaşık bir asra yakın yaşamış (1909-1996), toplumun her kesimiyle dert yoldaşı olmuş bir Anadolu çocuğuydu.

Hastalarını muayene eder, çoğundan da para almazdı *"Abi niye para almıyorsun?"* diyene, *"Olsa verirdi, olmayandan ne alacaksın?"* derdi. *"Nereden anladın parasının olmadığını?"* diyene *"Eskimiş beyaz gömleğinin söküğünü siyah iple diken adama para sorulur mu be kardeşim, adamın ilacını da alıp verdiğim çok oluyor."* derdi. Gerçekten de öyleydi. Yanında hiçbir masrafa katılmadığı hâlde doktorun muayenehanesini ücretsiz kullanan, kulak temizleyen Osmaniye'nin Kızıldere Köyü'nden Kulakçı Hafız Emmi vardı. Doktorun hastalarına *"Bu bir şeyden anlamaz başka doktora gidin"* der dururdu. Mahmut Bey, ona güler geçerdi. Doğuda ilk görev yeri, Van'nın Özalp ilçesine giderken çektiği zorlukları, at sırtında ilçeye giderken kaybolan alet ve edevatı bulmak için gece yarılarına kadar yollarda yayan yapıldak çekilen çileler her biri bir roman olan yaşanmış ve unutulmuşluklar...

Mahmut amca 1930'larda İstanbul'a Tıp Fakültesi'nde okumaya gider. 1937'de mezun olur. *"Anadolu'yu tanımam ondan sonradır oğul."* derdi. *"Bu vatanda yaşayan onun kıymetini bilmesi lâzım gerekiyorsa kan, değilse ter dökmesi lâzım, ter!"* derdi. Millî ve manevî değerlere sahip çıkmaktan yeni neslin bozulmaya başladığından söz açıldığında *"Bak oğul sana bir olay anlatayım da dinle."* dedi:

"Yıl 1936 Haydarpaşa Hastanesi. Aylardan Ekim Kasım gibiydi. Bir hastayı tanıdım. Âdeta hastaneye terk edilmişti. Üstâdlardan pek ilgilenen de yoktu. Arkadaşlar kendi aralarında konuşuyorlar, daha üst sınıflardan duymuşlar; inkılâp muhalifi, mürteci, Arap Âkif vs. diye. Merak bu ya; kim bu hasta diye arayıp buldum. Ne göreyim oğul, bizim İstiklâl Marşı şâirimiz Mehmet Âkif'miş. Olayları anlamaya çalışıyorum. İstanbul'da, Ankara'da ne döndüğünü pek bilmiyoruz. Biz, okumaya çalışıyoruz. Meğerki Bizim Âkif, bazılarına göre sakıncalı imiş. Dinî cephesi ağır basan biriymiş. Âkif'i daha yakından tanımam da böyle başladı. Gerçi benim de dinle falan pek şeyim yok ya. Ara sıra bayram ve cumalara hastadan fırsat bulabilirsem giderdim.. O zaman öğrendim Mehmet Âkif'in Mısır'a sürgün gittiğini. Çünkü ülkeyi terke zorlamışlar o zaman. Peşinde hafiyeler, taciz etmeler, mürteci Âkif, Arap Âkif gibi aşağılayıcı söz ve tavırlar onu çok üzmüş. Bu milletim İstiklâl Marşı'nı yazan, bütün topraklarımızda en çok onun yazdığı şiirler, marşlar okunan bir adama hain muamelesi yapılması, adamı yer bitirir be oğul. Merhumun hastalığı iyice ilerlemişti. Hastanede ne özel bakıcıları vardı ne de yeteri kadar ilgilenen. Yakınları gelir, onlar da horlanırdı. Bazı dostları gelir giderdi. Âkif onların da gelmesini yorulmalarını istemezdi. Ben, ona ilgi gösterirdim. Arkadaşlar hocalardan çekinirlerdi. Defalarca altını ben değiştirdim, bakımını yaptım. Oğul be, hani siz millî değerlere sahip çıkılmadığından söz ediyorsunuz ya, ben seksen küsur yaşındayım, adam gibi değerlerimize sahip çıkıldığını pek görmedim. Gençliğe ne verirsen onu alırsın." dediğini dün gibi hatırlıyorum.

Hey gidi günler hey...

Koca Âkif'i böylece biraz daha tanıdım. Anladım ki insanın garipliği tanıyanın az olduğu ya da hiç olmadığından değil, inandığını rahatça söyleyebileceği ve yaşayabileceği bir ortam bulup bulmamasıyla da ilgiliymiş.

---

* Mehmet Âkif'le ilgili hâtıralar, Hasan Basri Çantay'ın *Âkifnâme* (İstanbul 1966)'den kronolojik bir sıra gözetilerek seçilmiş, diğer kaynaklardan alınan hâtıralarında kaynağı ayrıca belirtilmiştir.

1 Âkif'in ölünceye kadar hürmet ve mahabbetine mazhar olmuştu. Bayezid Mutasarrıf-ı sâbıkı idi. Bu satırları yazdığım sıralarda emekli olarak Balıkesir Lisesi'nde Fransızca muallimliği etmekte idi. O da irtihal etti. Âkif bu zâtın kudret-i ilmiyyesine fazâil-i ahlâkıyyesine, merdliğine, vefakârlığına meftun idi. Mütâreke devrinde Balıkesir Maârif Müdürlüğü zamanında Kuvâ-yi Milliyyenin te'sîsinde birinci derecede âmil olanlardandı. Allah rahmet etsin.

2 Âkif'in meftunu idi. *Dîvan-ü lügat-i türk*'ü, Maârif Vekâleti adına, beraberce terceme etmişlerdi. Vekâlet Sâmih Bey'e de Âkif Bey'e de dörder yüz lira ücret vermiş, fakat Âkif Bey kendi hissesini Sâmih Bey'e devretmişti. O değerli terceme Vekâlet kütüphanesine konulmuştu.

3 Başında bulunan Rahmetli "Cenab Şahabeddin" bizzat söylemiştir.

4 Rahmetli "Fatin Hoca"nın kitabımızda münderic enfes mektubunda da bu hususta güzel izahât vardır.

5 Birinci devre Büyük Millet Meclisi'nin hitâmından sonra "Mehmed Câvid" Bey'in köyünde yerleşmeye karar vermişti. Ben de oraya gidecektim. Fakat ikinci devre seçimlerinde Mehmed Câvid'in ısrarla mebus intihab olunması bu rü'yânın gerçekleşmesine mâni oldu.

6 Tabiî böyle bir kitap yok.

7 Birinci ve ikinci devre mebuslarından, esbak Maârif Vekîli idi.

8 Birinci devre mebuslarından.

9 Âkif'inkinden mâada (724) olduğunu Eşref Edib Bey yazıyor.

10 Böyle gürültü için Âkif Bey "değirmenci uykusu" derdi. Çünkü değirmenci; uykusundan ancak gürültü kesilince uyanır!

11 17 Şubat 1337 "Kahraman ordumuza" ithaf olunmuştu.

12 Bu müzâkere başlarken Âkif Bey Meclis'i terk edip çıkmıştı.

13 "Taceddin Veli"nin medfun olduğu bir dâire içindedir ki hayli zaman evvel dergâhlıktan çıkmıştı. Hususî iki odası vardı. Biri o velinin torunlarından Taceddin Efendi tarafından Mehmed Âkif'e tahsis edilmişti.

14 Sâmih Rıraf'in kardeşi, büyük musikî üstâdı.

15 O zaman henüz damatları olmamıştı. Millî Müdâfaa Vekâleti zâbıtalarındandı. Balıkesir'in sâbık mebuslarındandır.

16 Âkif'in çok sevdiği talebesindendir.

17 İlk defa olarak –Fuad Şemsi Bey'in himmetleriyle kitabımızda intişâr etmektedirler.

18 *Beşinci Safahat* – "Berlin Hâtıraları"nda Alman musikîsi hakkındaki takdirkârlığı da tedkike değer.

19 Mahir İz, *Yılların İzi*, Kitabevi, 2. Baskı, 1990.

20 Üstâd Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar* 2, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, s. 111, 112, Kaynak Yay. İzmir 2007.

21 "Mehmet Âkif'in Cenazesi ile İlgili Bir Hâtıra", *Türk Edebiyatı*, S. 113, Mart, 1983.

22 İbrahim Alâettin Gövsa, *Acılar/Nazım-Nesir*, İş Bankası Kültür Yay., 2. b. Ankara 1966, s. 44-46

23 *Millet* Gazetesi 12 Şubat 1948, 10 Haziran 1948 tarihli nüshalarda on beş sayı yayımlanan hâtıraların ilk onu alınmıştır.

CAHİT TANYOL

MEHMET ÂKİF VE İSLÂM ENTERNASYONALİ

Bizim edebiyatımızda şairlerin tanıtımı ve değerlendirilmesinde iki gelenek vardır.

1- Divân Şiiri

2- Tanzimat'la başlayan Batı Edebiyatı geleneği.

Divân Edebiyatında Şairlerin yaşam öyküsüyle şiirleri arasında bir bağlantı söz konusu değildir. Ne kendilerinden ve ne de yaşadıkları toplum çevresinden bir yansıma vardır Divân şiirlerinde. Sadece bir üslup farkı şairleri birbirinden ayırır. Divânlarda insan ve doğa, soyut bir kavram olarak yer alır. Bununla eski şiirimizin değersiz olduğunu söylemek istemiyorum, tam tersine "soyut"un estetiğini yapan Mallermé ve yirminci yüzyılın başlarında "Saf Şiir"in yapısını tartışan Abbé Bremond, Paul Valéry gibi şair ve eleştirmenlerin savundukları "saf şiir için en güzel örnekler" bizim Divân şiirinde bulunmaktadır.

Eski şiirimizde şiirin amacı kendi içindeydi. Tanzimat'la beraber şiirin gerek biçim (*forme*) ve gerekse içerik (*fond*) bakımından büyük değişikliğe uğradığını görüyoruz. Gazel, kaside, mesnevi, murabba, rubai, müseddes, muhammes gibi nazım şekillerinin yerini birtakım Batı kalıpları alıyor. Fakat asıl önemli değişiklik şiirin içeriğinde oluyor: İnsan, doğa, toplum, tarih, din ve ahlak gibi konularla şiirin alanı genişliyor ve bu ayni zamanda şiire bakış ve değerlendirme açısını değiştiriyor. İki farklı görüşü yansıtan iki kitap var elimizde. Biri Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu *Belagat-i Osmaniye*, diğeri Recâizâde Ekrem Bey'in *Talim-i Edebiyat*'ı. Bu kitaplar şiir analizlerindeki iki farklı estetiği yansıtması bakımından önemlidir. Bu kitaplar şiir analizlerinde iki farklı estetiği yansıtması bakımından önemlidir. Cevdet Paşa şiirde lafız sanatlarına ağırlık verir. Ekrem Bey ise içeriğine, yani "anlam"a göre şiiri değerlendirir. O, şiiri düşünce, duygu ve hayal ağırlıklı olmasına göre üçe ayırır.

Tanzimat'ın şiire getirdiği bu konu zenginliği içinde Mehmet Âkif'i nereye yerleştirebiliriz?

Tanzimat gerek edebiyatta ve gerekse politikada bir "arayış" dönemidir. Bütün aydınlar gibi şairlerin de büyük kaygısı, devleti tehlikede görmeleriydi. Tehlikenin iki kaynağı vardı: İçeride istibdat... hedef padişah; dışarıda emperyalizm... hedef devletin çökertilmesi ve sömürgeleşme... Bunun için herhangi bir sınıfı temsil etmeyen padişaha burjuva çalımlı bir eda ile "monark" gömleği giydirildi. Karşısına da Namık Kemal'in icatgerdesi hürriyet adlı bir kız oturtuldu. Kabına sığmayan bir tacir sınıfının simgesi olan "Hürriyet" bizde, sahiplenmek istenilen, saçları dalgalı bir kız resminden öte anlam taşımadı. Bu sözcüğü icat eden Namık Kemal'e de "hürriyet şairi" adı verildi. Bununla "hürriyet"i küçümsediğim, Namık Kemal'in düşünce ve edebiyat tarihi-

mizdeki görkemli yerini görmezlikten geldiğim sanılmasın. Ben sadece bu kavram çevresinde Anayasa kavgası yapan fikir türedilerinin ülkeyi ne hâle getirdiklerini ve AB'nin bunu bir uygarlık silahı olarak bize nasıl dayattığını anımsatmak istedim. Bu, Batı'nın asla vazgeçmediği bir tuzaktı. Böylece emperyalizmin içeride tezgâhı kurulmuş oluyordu. Bu tuzağın farkında olan tek bir akım vardı: Panislamizm, yani İslâm birliği. Bunun arkasında Cemaleddin Afganî, Musa Carullah, Şeyh Abduh gibi fikir önderleri ve Yeryüzünün Halifesi (Halife-i Ru-i Zemin) unvanını taşıyan bir padişah vardı. Mehmet Âkif bu akımın temsilcisiydi. Ben de uzun süre bu İslâmcı akımda esas amacın sömürü düzeninin tasfiyesi olmayıp "Haç" ve "Hilal" savaşı olduğunu ileri sürüyordum. Buna rağmen yine de bu görüşe sahip olanları kutluyor, sosyalist bir dünyada onların şeref payını saklı tutuyordum. Bu konuda yanıldığımı anlamak için Sovyetlerin dağılmasını bekleyecek kadar hayalperesttim. Sovyetlerin dağılması, dünyaya hürriyet ve bağımsızlık getireceğini söyleyen demokrasi havarisi Amerika'nın maskesi düşünce ve AB'nin bize dayattığı "müktesebat" listesini görünce kendimizi bir Haçlılar ordusuyla kuşatılmış ve bütün çıkış yollarının tutulmuş olduğunu gördüm. Ortada sanıldığı gibi iki uygarlığın değil iki dinin savaşı vardı. Bunu örtbas etmek için sömürgeleşmiş, uysal, dişleri sökülmüş, Vatikan'dan icazetli "Ilımlı Müslümanlık" diye bulanık bir kavram üretildi. Çünkü İslâm dünyasını bütün kaynaklarını yağma eden bu "Ehl-i Salip" soyguncuları ölüme çare bulsalar bile, kafalarında cenneti taşıyan canlı bombalarla yarışamayacaklarını biliyorlardı. ELKAİDE, Hizbullah, Taliban gibi öcüler üreterek korkularına yandaş arıyorlar, İslâmiyet'i kendi içinden çökertmek istiyorlardı. Oysa Mehmet Âkif, Kurtuluş Savaşı'nın en yoksul günlerinde:

Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak

dizesiyle başlayan İSTİKLÂL MARŞI'nda, ayağımızın altından toprağın kaydığı bu günlere şöyle sesleniyordu:

Garb'ın afâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar
Benim iman dolu göksüm gibi serhaddim var
Ulusun korkma nasıl böyle bir imanı boğar
Medeniyet denilen tek dişi kalmış canavar

İstiklâl Marşı'nın bütün dizelerinde İslâm milletlerini kucaklayan bir uyarı ve çağrı var. Her akşam güneş, ezan sesleri eşliğinde, bu çağrıyı dalga dalga bütün İslâm dünyasına yeni bir Enternasyonal Marşı olarak dağıtıyor...

kulaklarımız sağırsa bu çağrı neye yarar

ORHAN OKAY

DÜŞÜNCE VE EDEBİYAT DÜNYAMIZDA ÂKİF İMAJI

Belki başka yazar yahut şair için bu iki alanı birbirinden ayrı düşünmek isabetli olmayabilir ama Âkif'i onlardan farklı olarak ele alma gereğine ben de inanıyorum. Düşünce adamı Âkif, malûm, İkinci Meşrutiyet'i takip eden yıllarda, adına daha sonraları İslâmcılık denilen akım içinde yer almış gösterilir. Kendisinin böyle bir sıfatı benimsemiş olacağını sanmıyorum. Bir ara bazı şartlarla İttihat ve Terakki'ye girmiş olmakla beraber siyasî fırkaların dışında kaldığı gibi ideolojik akımların da dışındadır. Buna İslâmcılık da dâhildir. Onu İslâmcı akım içinde gören biziz. Bugün kategorik olarak onu İslâmcı akım içinde göstermekte bir mahzur yok. Ama kendisinin tavrını iyi bilmemiz gerek. O, devletin bütünlüğünü koruması, milletin de kendini sarsıp beşeriyet kervanında yerini almasını arzu ediyordu. Müslüman'dı, Osmanlı'ydı ve Türk'tü. Müslüman milletlerin bir bayrak altında toplanması gibi bir ütopyası yoktu. Her birinin, altında ezildiği zulüm yönetimlerinden (kendi içlerinden yahut müstemlekecilerden olsun) kurtulmasını istiyordu. Bu kurtuluşun lokomotifi Osmanlı'ydı veya Türkiye'ydi. Milleti parçalayan fırkacılığa da ırkçı Türkçülüğe de karşıydı. Bugünkü siyasî kavramlar kargaşası içinde telaffuz edilmekten çekiniliyor, fakat bana sorarsanız Âkif tam bir Türk milliyetçisiydi. Onun, sonuç alınmayacak boş kavgalardan vazgeçip *Sebîlürreşâd* etrafındakilerle Türkçüleri bir araya getirerek müzakere suretiyle bir noktada anlaşma teklif ettiğini, fakat karşılıksız kaldığını biliyoruz. Çok sonraları, 1922'de de Hamdullah Suphi'nin bir konuşması üzerine "Ben kavmiyet aleyhinde bir adamım, milliyet aleyhinde değil" demiş olduğunu da biliyoruz. Müslümanlığı da ferdî bir inancın yaşanmasıyla beraber asıl cemaat hayatında arıyordu. O da şuydu: İnsan ilişkilerinde İslâm'ın emrettiği ahlâkî davranış, sonra aileden başlayarak bütün ümmete ve beşeriyete yayılacak merhamet, şefkat, tesanüt ve terakki. Fakat önemli olanı Âkif'in tenkitlerinde asıl hedefinin Müslümanlar olmasıdır. Müslümanlara zulmedenleri, onları âciz ve çaresiz bırakanları da tenkit eder fakat asıl omuzlarından tutup sarstığı, uyardığı hatta bazan hiciv oklarına hedef yaptığı kitle, Müslümanlardır. İslâmcılar arasında da diğer ideolojilerin mensupları arasında da bu derece otokritik sahibi bir insan bilmiyorum. İşte bu tabloyu dikkate alarak Âkif'in yoluna ister İslâmcılık diyelim, ister başka bir isim verelim. Âkif buydu.

Edebiyatçı Âkif'e gelince. O, eğer milletin bahtiyar çağlarında yaşamış olsaydı büyük bir lirik-mistik şair ve/veya usta bir romancı olurdu. Onu kendi döneminin diğer ideolojik şairlerinden ayıran tarafı sanatkâr mizacıdır. Yani şairliğidir. Âkif'in kendi kararı ve iradesiyle şairliğini toplum acılarına feda ettiği muhakkaktır. Bu tarafıyla şiirini, içinde yaşadığı toplumun meselelerine adamış bir şair olarak düşünül-

melidir. Edebiyatımızda toplum içinde insan ilişkilerini, insanın yaşadığı her yerde onun meselelerini, acılarını dile getirmiş, başka bir ifadeyle sokağın realitesini onun kadar şiire mal etmiş başka bir isim yoktur. Eğer şiirlerinin bazıları "manzum hikâye" diye küçümsenecek olursa o zaman onun hikâye sanatında veya bir romanın parçaları olabilecek epizotlarda başarısını görmemiz gerekir. Eğer şiirde lirizm aranıyorsa o takdirde de pek çok şairde olduğu gibi, Âkif'te de bir ayıklamayla lirik-hamasî (Çanakkale Şehitlerine veya İstiklâl Marşı'nda olduğu gibi), lirik-felsefî (Tevhid), lirik-dinî (Ezanlar, Necid Çöllerinden Medine'ye), lirik içtimaî (Hüsran, Bülbül), lirik-mistik (Gece, Secde, Hicran vs.) şiir örnekleri bulunabilir.

ATASOY MÜFTÜOĞLU

SORUMLU İMANIN VE SORUMLU VİCDANIN SESİ

Geleneklere, tarihe, tarihsel birikime, tecrübeye ilgi ve saygı duymakla; geleneklere, tarihe, tarihsel birikime ve tecrübeye dokunulmazlık kazandırmak birbirlerinden çok farklı şeylerdir. Herhangi bir oluşum/akım/isim/eser, kendi tarihsel koşullarından soyutlanarak değerlendirilmemelidir.

İslâm toplumları, özellikle on sekizinci yüzyılla başlayan, toplumsal, siyasal, ekonomik dönüşümlerin önemini ve muhtemel etkilerini gereği gibi kavrayamadı, öngöremedi. Türkiye tam yüzyıldan beri (1908-2008) ideolojik bir dönüşüm adına, çok büyük altüst oluşlar, belirsizlikler, çalkantılar, yönsüzlükler, çelişkiler yaşıyor. İdeolojik dönüşüm, Osmanlı Devleti'nin, devletin Batı Avrupa modeli temelinde yeniden düzenlenmesi için yürüttüğü, Batıcı seçkinci bir siyasal mühendislik projesi olarak hayata geçirildi. Yüzyıl boyunca, başta Türkiye olmak üzere, bütün İslâm toplumları derece derece, Avrupalılaşma, modernleşme, sekülerleşme süreçlerine maruz kaldı. Her ülkede siyasal düzen, sistem ve kurumlar, İslâmî her tür etkiden bağımsızlaştırıldı. Bu dönem boyunca bilim, din hâline getirilerek kutsandı, din ise bilim hâline getirilerek bir araştırma konusuna indirgendi. Dönem boyunca materyalist olmak, modern olmak, din'e karşı olmak; ayrıcalıklı olmak, seçkinci olmak gibi anlamlara geldi. Bu dönem, toplumlarımızın fiziksel olarak bağımsız, ancak zihinsel olarak sömürgeleştirildiği, köleleştirildiği bir dönem oldu. Bu dönem boyunca, her tür sömürgeleştirme, köleleştirme süreçlerine Mehmet Âkif; bir şair olarak, bir düşünür olarak, bir dava adamı olarak, bir mücadele adamı olarak İslâmî anlamda çok onurlu tepkiler verdi, çok onurlu bir direniş sergiledi. Mehmet Âkif, yaşadığı dönem boyunca, İslâm toplumlarının hâl-i pür melâliyle ilgili çok derin değerlendirmeler, çözümlemeler yaptı, eleştirel teşhislerde bulundu, düşünsel açıdan radikal bir dilin, tavrın ve dönüşümün bağımsız bir biçimde ifadesi oldu. Mehmet Âkif, yalnızca ahlaki vicdana değil, toplumsal, siyasal vicdana da hitap etti. Ahlaki duyarlılığı uyandırmakla birlikte, toplumsal ve siyasal duyarlılığı uyandırmak için de mücadele etti.

Mehmet Âkif, hâlen gereği gibi anlaşılmamış, gereği kadar okunmamış, gereği kadar konuşulmamış ve gereği kadar örnek alınmamış büyük bir iman/vicdan adamı, büyük bir dava/mücadele/sanat adamıdır. Mehmet Âkif'in eseri hayatı ile, hayatı eseri ile bütünleşmiştir. Mehmet Âkif, Ümmet'in, toplumun, tarihin sorunlarına karşı çok ilgili, çok duyarlı bir dil geliştirdi, bu sorunlar etrafında çok ciddi analizler yaptı, çözümler önerdi. Sorgulayıcı tavırlar ve eylemler gerçekleştirdi. Mehmet Âkif, dar bir elite hitap eden sanatçılardan değildi. Çok çarpıcı eleştirel bir enerjiye sahipti. Mehmet Âkif, kendi döneminin gerçek dünyasını yazdı, yansıttı; bu dünyanın kültü-

rel, sosyal, siyasal haritasını çıkardı. İslâm toplumlarının içerisinde bulunduğu konformist ve statükocu tutumu/tavrı derin bir biçimde eleştirdi.

Mehmet Âkif, her an, her alanda, çok samimi bir feryadın ifadesidir. Döneminde yaptığı kimi uyarılar bugün, bilincimizde yankılanıyor:

Ne ekmiştin ki mahsûl istiyorsun bir de ferdâdan,
Senin meşru olan hakkın, bugün hüsran, yarın hüsran

Âlemde ziya kalmasa halk etmelisin halk,
Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam kalk

Mehmet Âkif, hiçbir şekilde koşullara, statükolara boyun eğmedi, koşullarla yüksek sesle savaştı, koşulları aşma ve dönüştürme mücadelesi verdi, her tür iktidar ilişkisinden bilinçli olarak uzak durdu.

İslâmî düşünce hayatının, Mehmet Âkif'i bütün cepheleriyle değerlendirdiği söylenemez. Mehmet Âkif daha çok 'İstiklâl Marşı şairi' olarak hatırlanıyor. Toplumumuz, Mehmet Âkif'in düşünce, iman, dava, mücadele dünyasına yabancıdır. Kimi İslâmî çevreler, pasifist, muhafazakâr İslâmî algıları sorgulaması nedeniyle Mehmet Âkif'e karşı kayıtsız ve duyarsızdır.

Büyük bir bilinç, aşk, ıstırap ve irade adamı olan Mehmet Âkif, kendi döneminde, İslâm dünyasının düşüncesinin, eyleminin yenilikçi/devrimci bütün ufuklarına/içeriklerine/çabalarına samimiyetle katıldı. Bu konuda entelektüel bağımsızlık içerisinde çok radikal yorumlar, değerlendirmeler ve sorgulamalar gerçekleştirdi. İslâm dünyasından gelen tarihsel yenilenme ve yeniden inşa çağrılarına coşkulu yanıtlar verdi. Mehmet Âkif, aziz İslâm ümmetinin ortak kimlik, kültür, medeniyet ve aidiyet bilincinin en özgün ve en özgür sesi oldu.

ABDULLAH UÇMAN

MEHMED ÂKİF ÜZERİNE

Mehmed Âkif adı anıldığında, birçokları gibi ben de, önce onun "İstiklâl Marşı"mızın şairi olduğunu, sonra da bir ahlak ve fazilet âbidesi olduğunu hatırlıyorum. Hele şu son yıllarda hep birlikte yaşamakta olduğumuz olaylar, vatanımız ve milletimiz için Mehmed Âkif'in önemini bizlere bir kere daha hatırlatmıştır.

Mehmed Âkif, her şeyden önce bir karakter âbidesidir. Onun, çağdaşı birçok Türk aydınından ayrılan belirgin vasfı, inandığı yolda dimdik, eğilmeden hayatının sonuna kadar yürümesini bilmesidir. Sanki Tevfik Fikret'in *Rübâb-ı Şikeste*'nin başına koyduğu:

Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl,
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim,
İnhinâ tavk-ı esâretten girandır boynuma,
Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şâirim.

kıt'ası, sanki onun için söylenmiş gibidir.

Mehmed Âkif, Türk milletinin ve Türk vatanının bir ölüm-kalım mücadelesi verdiği II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Millî Mücadele yıllarında yaşamış ve sanatını bilerek belli bir davanın hizmetine vermiştir.

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim.
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım:
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.

diyen Âkif'in tarihimizin bu en hassas devresinde kendisinin de içinde bulunduğu olaylara bîgâne kalması elbette düşünülemezdi ve o da bütün bu olup bitenlere kayıtsız kalmadı ve kalemini vatanının ve milletinin hizmetine verdi. Böyle bir devirde değil de daha güzel zamanlarda yaşasaydı, mutlaka daha başka şiirler yazardı. Bunu kendisi de şöyle belirtir:

Vîrânelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu!
Gül devrini bilseydim onun, bülbül olurdum;
Yâ Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?

Âkif, önce inanmış, tek kelimeyle samimi bir adam; kim ne derse desin onun hayatında da, eserinde de "gıll ü gış"tan eser yoktur; yakın devir edebiyatımızda şahsiyetiyle eseri arasında tezat bulunmayan belki tek şahsiyet odur.

Onun hayatında dikkatimi çeken bir sürü olaydan bazılarını hatırlıyorum: Mondros Mütarekesi ile Anadolu'nun İtilaf devletleri tarafından paylaştırılması ve 16 Mart 1920'de İstanbul'un fiilen işgali üzerine, çoluğunu-çocuğunu Allah'a emanet edip âdeta arkasına bile bakmadan Anadolu'da başlayan İstiklâl Mücadelesi'ne koşması; işin içinde sırf para olduğu için "İstiklâl Marşı" müsabakasına katılmaması; Ankara'nın ayazında sırtında bir muşamba pardösüyle dolaşırken mükâfat olarak verilen parayı götürüp şehit dul ve yetimlerine vermesi, gerçekten gıptayla hatırlanacak ibret verici davranışlardır. Peki daha sonra ne olur; yeni devletin müessisleri, İstiklâl Mücadelesi yıllarında Viyana sokaklarında ser-âzat bir hayat süren, Roma'da bir kontla evli eski karısı Lüsyen'e aşk mektupları yazan Abdülhak Hâmid'e "hidemât-ı vataniye" tertibinden maaş bağlar, Maçka Palas'ta bir daire tahsis ederken, baş tacı edilmesi gereken "İstiklâl Marşı" şairine bir tekaüd maaşını çok görür ve onu açlığa mahkûm eder.

"İstiklâl Marşı"nda:

Cânı, cânânı bütün vârımı alsın da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.

diyen Âkif, kaderin tuhaf bir cilvesi olarak 1924'ten itibaren ölümünden kısa bir süre öncesine kadar, on yıldan fazla, vatanından uzakta, âdeta gönüllü bir sürgün hayatı yaşamak zorunda kalır. Evet bu talih çok hazindir ve Türk "İstiklâl Marşı" şairine reva görülen bu muamele kara bir leke olarak birilerinin alnında tarih boyunca kalacaktır.

Beşir Ayvazoğlu'nun, geçen yıl yayımlanan *1924-Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*'ni okurken de dikkatimi çekmişti; evet, Mehmed Âkif sosyal yönü ağır basan bir şair veya nâzımdır, ama kalbinin daima sanat için çarpan hassas bir tarafı da daima mevcuttur; bence, "Çanakkale Şehitlerine" olsun, "Bülbül" olsun, "Leylâ" olsun, öyle duyulmadan, hissedilmeden kolayca yazılabilecek şiirler değildir.

Batılı tanınmış bir filozof, "Bir millet tarihi boyunca yetiştirmiş olduğu değerlere sahip çıktığı müddetçe büyük millet olma vasfına layık olur!" der.

Türk milleti de, uzun tarihi boyunca yetiştirdiği yüzlerce büyük şahsiyet gibi Mehmed Âkif'e de sahip çıkmış ve onun değerini idrak etmiştir. Türk milletinin bağrından çıkan Mehmed Âkif, aynı zamanda bu milletin en şanslı evlatlarından biridir; çünkü onun kaleminden çıkan "İstiklâl Marşı"mız, her vesileyle, memleketimizin en ücra köşelerine varıncaya kadar her tarafta ve günün hemen her saatinde okunmak suretiyle aziz hâtırası yâd edilmekte, binlerce defa basılan *Safahat*'ı da yıllardır elden ele dolaşmakta ve âdeta kutsal bir kitap gibi okunmaktadır.

Tarihimizin yetiştirdiği müstesna şahsiyetlerden biri olan Mehmed Âkif, sadece bir şair değil, ülkemizde eşine pek az rastlanan bir fikir ve dava adamı, aynı zamanda özü sözüne uygun bir ahlak ve fazilet âbidesidir.

Tarihimizin en karanlık günlerinde, yaşadığımız bütün felaket ve acılara milletiyle birlikte göğüs geren bu fedakâr insan, Millî Mücadele yıllarının da unutulmaz kahramanlarından biridir. İstiklâl Savaşı'nın o umutsuz günlerinde:

Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

diyerek, milletimizin önünde aydınlık ufuklar açan Mehmed Âkif, o günlerde Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde yaptığı konuşmalarında, umutsuzluğu dinimizin de reddettiğini anlatmış, nifak ve şikaktan uzaklaşıp bir an önce silaha sarılarak el birliğiyle vatanımızı düşmandan kurtarmamız gerektiğini telkin etmiştir. Yine o yıllarda milletimize "Çanakkale Şehitlerine", "İstiklâl Marşı" ve "Bülbül" gibi âbidevî eserler hediye eden Mehmed Âkif, böylece adını ebedîleştirmiştir.

Bu vesileyle bir de şunları hatırlıyorum: Evet, Mehmed Âkif Türk milletinin malı olmuştur, bu doğrudur ama ölümünün 50. yılı henüz dolmadan, 1986'da, adı sanı duyulmamış bir sürü yayınevi, onun *Safahat*'ını, sırf vurgun vurmak, köşeyi dönmek için, ruhunu muazzep edercesine son derece kötü bir şekilde ucuza basıp sattı. Neyse ki kısa bir süre sonra telif muafiyeti 50 yıldan 70 yıla çıkarılınca, *Safahat* geçici bir müddet için de olsa, bu kurt sürülerinin elinden kurtuldu derken geçtiğimiz yıl aynı güruh tekrar sahneye çıktı ve yine aynı maharetle *Safahat*'ı yalan-yanlış bastılar ve hâlâ basmaya devam ediyorlar. Bu elbette Mehmed Âkif'i sevenleri rencide eden bir durumdur.

Bana sorarsanız, madem ki bu memlekette Kültür Bakanlığı diye bir bakanlık var; bu kurum tarafından Mehmed Âkif gibi birinin adına bir araştırma merkezi kurulmalı ve onun her şeyi; şiirleri, makaleleri, mektupları, tercümeleri ve onun adına yapılmış ilmî çalışmalar bu kurum tarafından itinalı bir şekilde yayımlanmalıdır. Yahya Kemal için, kurulduğu 60'lı yıllardan bu yana Yahya Kemal Enstitüsü nasıl itinayla çalışıyorsa, Mehmed Âkif için neden böyle bir kurum olmasın!

DOĞAN HIZLAN

MEHMET ÂKİF ÜZERİNE TAMAMLANMAYI BEKLEYEN NOTLAR

Mehmet Âkif üzerine şimdiye kadar tek satır yazmamışım. *Hece*'nin soruşturması olmasaydı belki bu eksikliğim belirsiz bir zamana kadar sürüp gidecekti.

Oysa *Safahat*'ı okudum, onunla ilgili yazıları/incelemeleri/eleştirileri gözden geçirdim ama derinlemesine bir çalışma yapmadım.

Bence bir eleştirmenin bağışlanmaz ihmali.

Özel sayılar, soruşturmalar itici güç özelliği taşıyorlar.

Yazının notlarını nasıl almalıyım.

Safahat üzerine yazılanlarla mı, yoksa edebiyat, sanat üstüne düşündükleriyle mi işe başlamalı?

Düşünce ve edebiyat dünyamızda **Mehmet Âkif Ersoy** imgesinin karşılığı nedir?

Bazı şairler var ki, onları ben düşüncelerinden arındırmak, soyutlamak istiyorum, yapay, onlara aykırı bir yöntem olduğunu bile bile.

Mehmet Âkif'i düşüncelerinden ayrı değerlendirmek zor. Aynı **Tevfik Fikret**'i, **Nâzım Hikmet**'i, **Necip Fazıl Kısakürek**'i olduğu gibi.

Ben şair eşleştirmelerine karşıyım, zaman zaman bu tuzağa kendim düşsem de.

Mehmet Âkif Ersoy denilince **Tevfik Fikret**; **Necip Fazıl Kısakürek** denilince **Nâzım Hikmet.**

Evet düşünceler karşıtlarıyla var olur, buna inanırım ama edebiyat için de kural mı?

Mehmet Âkif Ersoy adı iki büyük şiiri çağrıştırıyor:

İstiklâl Marşı ve Çanakkale Şehitlerine'yi.

İkisi ulusal duygularla o kadar yüceltilir ki, bu şemsiye altında onun edebî özelliklerine yeterince değinildi mi sorusunu sordurur bize.

Çanakkale Şehitlerine'yi, **İstiklâl Marşı**'nı yazmış bir şairi ulusal duygulardan arındırıp değerlendirmek mümkün değil. İkisi de onu, okur gözünde neredeyse kutsal biri mertebesine yükseltiyor. Sayıyor. Böyle görenlere de karşı değilim ancak edebiyatı başka ölçütlerle yorumlama hatasına düşmüyorlar mı? Yalnız **Mehmet Âkif Ersoy** için değil, yukarıda adını saydığım bütün şairler için geçerli bir itiraz hakkı.

Yetişme koşulları, eğitim tarzı, ortam, çevre, şairleri elbette etkiliyor. Belli bir düşünceye sadakat, siyasal, toplumsal çalkantılar döneminde bir çözüm çaresi.

Batılılaşmayı da Doğululuğu da biat kavramına indirgeyen anlayış, tartışmaların nesnelliğini bozmuştur. Cumhuriyet sonrası kayıtsız şartsız Batıcılık, eleştirel bir görüşe tahammül edemiyordu. Oysa **Mehmet Âkif Ersoy,** Batı'ya karşı değildi, Batı'nın mutlak kültürel egemenlik olarak algılanmasına karşıydı.

Avrupa ve biz, Doğu-Batı kavgalarında çekişmelerinde, bugün **Mehmet Âkif Ersoy**'un tezlerinde de doğruluk/denge payı olduğu kanısındayım.

Mithat Cemal Kuntay'ın, festen hoşlanmazdı, başı açık gezerdi sözünün yanı sıra, Batı'yı da görmüş birinin, bizim eksikliklerimizi onlarla mukayese ederken doğru saptamalarını ben benimsiyorum.

Onun düşüncesini, felsefesini sadece İslâm felsefesi içinde anlatmanın kısıtlayıcı, sınırlandırıcı bir anlayış olduğu kanısındayım.

Batı'ya hiç kuşkusuz İslâmî inanç açısından baktığını ileri süren görüş vardır ama sadece bir dinin akaidi arasından bakmadığını iddia ediyorum.

Onun Batı'ya dair eleştirileri bugün de birçok kişi tarafından ortaya konulmakta, savunulmaktadır.

Eğer o çizgiyi izlersek **Attilâ İlhan**'ı da anmamız gerekir.

Batı'nın tekniğini alıp içeriğini almamak konusundaki görüşü de bence, cumhuriyetin kültür politikasının, bize özgü yaratıcılığın simgesidir. O da **Mehmet Âkif Ersoy**'un düşüncesiyle aynı paraleldedir.

Şair küskünlüğü olarak nitelendiriyorum sonraki kaçışları, bir şapkaya indirgemek bana çok yüzeysel bir gerekçe geliyor.

Bence bu konuda düşünsel karşıtlar daima sudan gerekçeleri bulurlar. Ben edebiyatçının edebiyatına ağırlık veren, onun ötesinde fikirlerinin siyasetle, gündemdeki rejimle bağdaşıp bağdaşmamasından pek etkilenmem. Yazdıkları, yaptıklarından daha önemlidir. Ayrıca başka karşıt düşünceleri savunması da olağandır.

Şiirin, edebiyatın anlatış biçiminden çok anlatılanla önem kazanması, içeriğin etkili olması, toplumsal bir mesaj taşıması, **Mehmet Âkif Ersoy**'un amacıdır, hedefidir.

Toplumcu Gerçekçi edebiyat anlayışıyla benzerlik kurulamaz mı?

Burada anlatışın yalınlığı, dilin çok kişi tarafından anlaşılır olması yeğlenir.

Tevfik Fikret ile **Mehmet Âkif Ersoy**'u dil açısından karşılaştırdığınızda onun yalın dil anlayışını öne alırım.

Buna karşılık düşüncelerine katılmayabilirsiniz. Ancak tartışmaya değer olduğunu kabul etmelisiniz.

Bugün yalnız edebiyat düzeyinde değil inanç düzeyinde de Türkiye'nin insan grafiğine baktığınızda, ona da hak vereceğiniz, ileriyi gören düşünceleri olduğunu fark edersiniz. **Âkif,** beğenme, övme ve yerme toptancılığından zarar görmüş, hak etmediği bir kompartımana yerleştirilmiştir.

M. Ertuğrul Düzdağ'ın yayına hazırladığı *Safahat*'ın başındaki alıntıları okuyunca, edebiyatın toplumsal işlevi konusunda söylediklerinin, daha sonraki günlerde değişik kuşaklarca benimsenip uygulandığını göreceksiniz.

Mehmet Âkif Ersoy, bir cepheyi mi seçmiştir? Evet. Toplumcu her yazar tarafsız değildir, önemi, okunması taraf olmasındadır.

Yaşadığı, düşüncelerinin oluştuğu dönemde ülke nasıldı? Savaş sonraları durum neydi? Onları görmezden gelerek yazamazdı.

Doğu'yu biliyordu Batı'yı da gördü, körü körüne bir hayranlıkla dönmedi ama üstünlüklerini belirtti. Eleştirel, çözüm arama alışkanlığındaki her zihin, toptan kabulcülüğü reddeder.

Birikimli bir bakış, teslimiyetten uzaktır.

İnci Enginün - Zeynep Kerman'ın hazırladığı *Günlüklerinin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*'da, Avrupa'ya gidişinde Avrupa gerçeğiyle yüzleşiyor.

Mehmet Âkif Ersoy'un Berlin ziyaretini de aynı **Tanpınar**'da olduğu gibi birçok kişinin başına gelen kompleksten kurtarma işlemi olarak nitelenebilir.

Camilerde verdiği vaazlar, düşüncenin, bir cemaate/topluma yayılması için bugün de kullanılan bir yöntem değil mi?

Şairler, her zaman öncülüğün bedelini öderler.

Toplumcu Gerçekçi'lerle aynı çizgide olduğunu söyleyebilirim. Kaynaklar farklı olsa da.

Safahat'ı baskıya hazırlayan **M. Ertuğrul Düzdağ**'ın kitabın başındaki alıntıları yazıma almak istedim, söylediklerimin gerekçesi niteliğinde bulduğum için:

"Şiir için, edebiyat için 'süs', "çerez" diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lâkin bizim gibi aç, çıplak milletlere göre süsten, çerezden evvel giyecek, yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun, libas hizmetini, gıdâ vazifesini görmeyen edebiyat bize hiç söylemez."

"Şarklılar her şeye olduğu gibi edebiyatta pek geri, Garplılar her şeyde olduğu gibi edebiyatta pek ileri. Biz onların edebiyatından yalnız san'at cihetiyle istifâde etmek isteyeceğiz."

"Şiirin ilhâmı azdır. Şiir çalışmakla, uğraşmakla olur. Zannederler ki şâir tabiat karşısında oturur, ilhamlarını toplar, hemen kalemi eline alarak şiirini yazar. Hiç de öyle değil."

Şiir üzerine, poetika ile ilgili yazılardan bir seçme yapsam, bunları mutlaka antolojime alırdım. Çünkü şiirini çalışarak, ilhamdan uzak yazıldığını, yaratıldığını söyleyen biri, gerçek şiirin yazılma yöntemini vurguluyor.

Cumhuriyetin kültür politikası onun kuramıyla çakışmıyor mu?

Ressamlarımız, müzikçilerimiz niye Batı'ya gittiler, gönderildiler?

Tekniğini öğrenip onu Türk malzemesiyle yeniden yaratmak için değil mi?

Çoksesli halk türkülerimiz, bu anlayışın doğrultusunda düzenlenmedi mi?

Teknik onlardan içerik bizden.

Beşir Ayvazoğlu'nun *1924 –Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, bir fotoğraftan yola çıkarak, kesişen kişilikleri ve edebî zevkleri anlatan deneme/inceleme/roman karışımı önemli bir kitap.

Sık sık eksikliğini hissettiğim, değindiğim yazılarımda birçok kimsenin nedir dediği İstanbul Türkçesi konusunda **Ayvazoğlu**'un şu yargısına katılıyorum:

*"**Âsım** aslında bir gelecek projesi, bir kurtuluş reçetesidir. Nazımda bütün ustalığını konuşturan Âkif, nefis bir İstanbul Türkçesiyle bu projeyi anlatmaya çalışır."*

İstanbul Türkçesini kullanması bile, onu, benim edebiyatçılarım arasına katmak için yeterli bir nedendir. Dönemin birçok kişisi tarafından kullanılan Türkçeye karşı bu dil anlayışı, bilinçli bir seçimdir.

Gerek **Beşir Ayvazoğlu** gerek **İnci Enginün, Âkif**'in **Âsım**'ı ile **Fikret**'in **Halûk**'u arasında bağ kurarlar.

"Âsım, Âkif'in Halûk'udur, fakat kendi 'mâhiyyet-i rûhiyye'sinin kılavuzluğunda gittiği Garp'tan ilmi ve fenni alıp yurda dönerek dinlenmeksizin çalışacak bir Halûk." (Ayvazoğlu, *a.g.e.*)

"Âkif'in geleceğin ilmini öğrenmesi için Âsım'ı Almanya'ya göndermesi, Fikret'in Halûk'u bir parça miskinliği giderecek bilgiyi getirmek üzere İskoçya'ya göndermesine benzer." [İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı –Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1850-1923)*]

Kurtarıcıların genç kuşak arasından seçilmesi, eski kuşağın birçok noktada kemikleştiği, yeniliğe açık olmadığı görüşünden kaynaklanır.

Âkif'in **Âsım**'ı öğrendiklerini yurdunda uygulayacaktır, bence bu bakış açısından Avrupa'ya gönderilenlerin yurda dönmesi anlayışı düşünüldüğünde, cumhuriyet ideolojisinin sorumluluk anlayışına, adam yetiştirme politikasına çok daha yakındır.

Her ikisi de elbette bugün kurtarıcı kavramı ekseninde olduğundan eleştirilir. Ancak genç kuşaklara güven, umudu onlara bağlamak da kuşaklar boyunca hayal edilmiştir.

Mehmet Âkif Ersoy, İslâmcı mıydı yoksa milliyetçi mi?

Böyle bir ayrım yerine, ikisini de birleştirmeyi, ikisini de birlikte savunmayı, işlemeyi tercih ettiğini söyleyebilirim.

Birçok yazarın yaptığı gibi, birinden diğerine bir kayma iddiasında bulunulabilir.

Kafanın dışındakilerle içindekilerin karşılaştırılması, sonradan kullanılan bir deyimin, gardırop Atatürkçülüğü eleştirisinin habercisi sayılabilir.

Bir edebiyatçının hele bir şairin, müzikle uğraşmasını, bir müzik zevki olmasını isterim.

Âkif'in iki müzik sınıflandırmasını çok benimsedim:

Bizim müziğimizin bir bölümü için **uyuşturucu negamat** sözünü kullanıyor. Burada bizim müzik devrimimize onun olumlu baktığı kanısındayım.

Bir de **hanende musikisi** sözü var ki bugün bile birçok yozlaşmış, iyi icradan uzaklaşmış bir tavrı özetliyor.

Türk müziğini sevenler bu iki eleştirinin de bugün radyo ve televizyonlarda kol gezdiğini anımsayacaklardır.

Peki kimleri dinliyor yurt dışında...

Tanburi Cemil Bey'i ve **Şerif Muhittin Targan**'ı. İkisini de dinleyen bir müzik meraklısı olarak nasıl bir müziği sevdiğini, diğerlerini de eleştirdiğini anlıyorum.

Ayvazoğlu'nun müzik konusunda bu bilgileri vermesi, bizim müziğimizi nasıl algıladığı konusunda bizi aydınlatıyor.

Uygarlık anlayışında müziğin yerini bilenler için bu sınıflandırmanın önemini anımsatmaya gerek yok.

İyi şairlerin saptamasında, ortak noktalara rastlanır.

Âkif'in bir saptaması şu :

"Edebiyatımızın tasvir hususunda bu kadar geri kalmasının bizde resmin fıkdanı sebeb gösterilebilir."

Yahya Kemal Beyatlı'nın **Nesirsizlik ve Resimsizlik**'ini burada anmak gerekir.

Hece'nin soruşturması ile **Mehmet Âkif Ersoy** okumalarım başladı.

Yazıyı **İnci Enginün**'ün çok doğru yargısıyla bitireceğim:

"Âkif, hakkında çok söz söylenmiş, birçok haksız yorumlara uğramış bir şahsiyettir."

ERTUĞRUL GÜNAY*

MEHMET AKİF ERSOY İMGESİ

Mehmet Âkif Ersoy, düşünceleri, hayatı ve eseri iç içe değerlendirilebilecek şairlerdendir. Ülkenin kurtuluşu için verilen büyük mücadeleye gönüllü olarak katılmış olması, bu mücadele sonrasında bağımsızlığını ilan eden Türkiye Cumhuriyeti'nin "İstiklâl Marşı"nı yazması ve Meclis tarafından oy birliğiyle kabul edilen marş için herhangi bir ödül kabul etmeyeceğini ilan etmesi, özel bir yurtseverlik ve insanlık örneğidir. Bir aydın olarak bakıldığında ise kendi devrinin siyasî, sosyal gelişmeleriyle ilgilenmeyenleri kınayarak bilinçli bir tavırla yolunu değiştirmiş, gerçekçi ve faydacı bir edebiyatı benimsemiş olduğu görülür. *Süleymaniye Kürsüsünde* yer alan şu mısralar, şiirine verdiği bu bilinçli yolu gösterir:

– Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki; her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek.

Mehmet Âkif ismiyle özdeşleşerek sanatta fayda ve itidali ön plana çıkaran bir söylem geliştiren *Safahat*, Türkçenin anlatma imkânlarını genişleten bir eser olmasının yanı sıra, Âkif'in Türk düşünce hayatına ve edebiyatına vurduğu özel bir damga olarak da değerlendirilmelidir. Daha sonra II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet havasıyla toplumcu ahlakçı bir şiire yönelmesi de sanırım onun bıraktığı kalıcı izlerden biridir. Âkif'in şiirinde kendi bireysel duyguları, aşkları, kinleri görülmez. Memleketin durumunu olanca açıklığıyla saptayan şairin bütün tasası toplumdur. Kötülük ve yoksullukla vuruşur Halka ümidin yolunu göstermek ister. Orhan Okay'ın dediği gibi; şiirin bir mesaj olduğunu kabul edenler için Âkif, Türk şiirinde en güçlü mesajlardan birinin sahibidir.

Âkif'in ilk mesajı, memleketin içinde bulunduğu faciayı dile getirmek olur. Ona göre, geçmişte maddi ve manevî sahalarda seçkin bir uygarlığın beşiği olan ülke, bugün her anlamda büyük bir trajediye sahne olmaktadır. Bireydeki, ailedeki, toplumsal ilişkilerdeki, inanç sistemindeki yozlaşma, şairin problem alanını oluşturur. Hemen hemen tüm manzumelerinin ortak teması, bizi biz yapan ve şairin "mâhiyyet-i rûhiyye" dediği değerlerle çözülüş devrinin kargaşası arasındaki çatışmayı işaret etmektedir. Şiirlerinin odak noktası samimi olmak ve toplüma karşı sorumlulukların bilmek cümlesiyle özetlenebilir.

Mehmet Âkif'in toplumun geleceğini etkileyen düşüncelerini birkaç ana başlıkta toplamak istediğimizde, en başa onun kadercilik, tevekkül ve miskinlikle olan mücadelesini almamız gerekir. *"Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir; / Çalış, çalış i*

bekâ sa'y olursa hak edilir" diyen şairin, sorun karşısındaki tavrı ise son derece açıktır. Ona göre İslâmiyet bir ümit ve hareket dinidir. Buna karşılık Müslümanların hayattan ümidi kesmeleri ve miskinlikleri onu hayrete düşürür. Ümitsizlik ve şirki ruhu yıpratma konusunda eşdeğer görür. Hatta ona göre birincisi daha da çirkindir. Yaşanan sorunların en önemli sebeplerinden olan miskinlik, Müslümanların tevekkül inancını yanlış anlamasından kaynaklanmaktadır. Bu da onları tembelliğe itmiştir. Oysa tevekkül, güçlükler karşısında yıkılmamak ve azimle çalışmaktır.

Halka ve toplumdaki sorunların giderilmesine bu derece duyarlı bir şair olan Âkif, eğitim konusuna da çok önem vermiştir. Eğitim kurumlarının geliştirilmesi için devlet gücünün yetmediği durumlarda zenginlerin de yardım etmesi gerektiğini belirtir. İlerlemek için hangi alanda olursa olsun ilim irfan sahibi olmak lazımdır. Âkif'e göre iman, edep, vicdan ve liyakat, insan için dört temel özelliktir. Bilgili insan kandırılamaz, kullanılamaz; fazilet ile marifet bir aradaysa o insan gelişebilir. Eğitim konusunda düşünmeyi ısrarla sürdüren Âkif, birtakım eğitim programları da hazırlamıştır.

Mehmet Âkif'te kendi deyimiyle "mâhiyyet-i rûhiyye"nin ölçülerine bağlı kalarak hem Batı hem de Doğu'nun unsurlarından yararlanma fikri hâkimdir. Mâhiyyet-i rûhiyye, başta din olmak üzere, tarih boyunca kazandığımız, bizi biz yapan bütün değerlerdir. Âkif, Müslümanların pozitif bilimleri öğrenmesi gerektiğini savunan, İslâm'ı gerçek anlamda yaşamak isteyen, hurafeyi reddeden düşünceleriyle ayrı bir öneme sahiptir. Yüzyıllar içinde sahip olduğumuz değerleri korumak, fedakâr olmak, dinî hükümleri hareket noktası yapıp hayatı zamana göre yorumlamak onun temel felsefesidir. Dindardır ve dünyevî değerlerle dinî değerler arasında bir denge kurmak arzusunu taşır. Şiirlerinde ve yazılarında ibadet boyutundan ziyade, İslâm düşüncesinin inşa etmek istediği insan tipinin özellikleri üzerinde durur. Bu insan imanlı, uyanık, çalışkan, birikimli, ahlaklı kısacası arif insandır. Genel olarak Âsım'ın neslinin temsil ettiği bu ideal insanın karşısında ise kolaycı, tembel ve miskinler yer almaktadır. Âkif bütün *Safahat* boyunca bu tipi eleştirir, hicveder.

Mehmet Âkif, millet ve millî birlik kavramları etrafında da oldukça dikkatli bir söylem geliştirir. Ona göre; ırka dayalı birlik anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu gibi geniş tabana yayılmış bir devlet için büyük riskler taşımaktadır. Bu yüzden ırka ve toplumsal farklara dayalı bir milliyetçilik yerine, halkın tümü tarafından paylaşılan ortak değerlere, birliğe dayalı bir milliyetçilik önerir. Âkif'e göre dil, din ve ırk özellikleri bakımından farklı topluluklar bir arada yaşayabilirler. Ancak merkezî kavmin otoritesi mutlak ve daha güçlü olmalıdır. Aynı toprakta yaşayan ve aynı emeği paylaşan insanlar aynı hizmeti almalıdırlar. Ona göre birliğin sağlanabilmesi için ortak millî kültürün sürekli yaşatılması gerekir. Bir toplumda insanlar sen ben şeklinde düşünmeye başlarlarsa boğuşmalar ve sürtüşmeler de artar. "İttihat yaşatır, yükseltir-tefrika yakar, öldürür." Âkif'e göre yıllarca Batılı toplumlar bizi böyle tefrika yaratarak huzursuz etmişlerdir.

Mehmet Âkif'in Batılılaşma ve emperyalizm hakkındaki düşüncelerine de değinmek isterim. Batılılaşma sorununa iki açıdan bakan şair, hem bizim Batı'ya bakışımızı hem de Batı'nın bize bakışını eleştirir. Giderek yozlaşan değerler, dinden uzaklaşma, eğitim için Batı'ya gidenlerin kendi değerlerinden kopması, yanlış anlaşılan Batılılaşmanın bazı sonuçları olarak onun şiirinde yer alır. *Süleymaniye Kürsüsünde* Japonya'yı Batılılaşma konusunda örnek bir toplum olarak sunar. Batı konu olduğunda Âkif, *"Ulusun korkma nasıl böyle bir imanı boğar / Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar"* örneğinde olduğu gibi, uygarlık ve emperyalizm kavramlarını iç içe kullanır. Âkif'e göre bugünkü Batı, bir zamanlar ilmini ve sanatını öğrenerek örnek aldığı Doğu'yu bu alanlarda geçmiş ve derhâl ona saldırmıştır. Artık Doğu'ya karşı emperyalist bir politika izlemektedir.

Tarihin tekerrürden ibaret olduğu bir dereceye kadar doğrudur. Ancak konu, toplumsal sorunlar ve onlara ait çözüm önerileri olduğu zaman, her devrin kendi gerçekliği içinde değerlendirilmesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında Âkif, şairliğinin yanı sıra içinde yaşadığı devri çok iyi gözlemleyen, tahlil edebilen ve gerçekçi çözümler üretebilen bir düşünce adamı olarak karşımıza çıkar. Sanırım bu noktada bize düşen, onu en azından izlediği yöntem açısından, dün olduğu gibi bugün de örnek almak olacaktır.

---

* Kültür ve Turizm Bakanı

RECEP DUYMAZ

İDEALİNDEN KALKARAK ESTETİĞİNİ KURAN SANATKÂR

Mehmet Âkif Ersoy, Türk edebiyatı tarihinde her şeyden önce şiirleriyle öne çıkmış bir şahsiyettir. Onunla ilgili türlü vesilelerle yapılan hemen her toplantıda şiirlerinden söz edilir ve mutlaka birkaç şiiri okunur. Bu basit gözlem bile gösteriyor ki o, daha çok şiirleriyle tanınan ve yaşamaya devam eden bir sanatkârdır.

Onun şiirlerinin yanında, hacim bakımından onlardan daha çok nesirleri de vardır. Çağdaşı İslâm düşünür ve edebiyatçılarından yaptığı çevirileri de bu kapsamda düşünmek mümkündür. Deneme, makale ve eleştirme gibi yazı türleriyle adlandırabileceğimiz bu yazılarında eğitim, kadın, gençlik ve daha pek çok konunun yanında sanat, edebiyat, bediiyat, günümüz diliyle söyleyecek olursak estetik disiplinine dair düşüncelerini de yazmıştır.

Kabul etmeliyiz ki onun nesirleri, şiirleri kadar okunmamış, incelenmemiş ve üzerlerinde analitik çözümlemeler yapılmamıştır. Şiirlerinden bazılarının ezberlenmiş olmalarına karşılık, bediiyat/estetikle ilgili yazıları çoğu zaman hatırlanmaz bile.

Hâlbuki şiirlerinin yapısı, içeriği, dil ve üslubunun kökleri, kaynakları ve sahip olduğu güzelliklerinin beslendiği zemin, nesirlerinde açıkça dile getirdiği "imanı/ideali"dir. Şiirlerindeki o hüsranlar, umutlar, coşkunluklar, kırılışlar, dilin imkânlarıyla vücuda getirdiği güzellikler... hep o kaynaktan beslenir ve o zeminden tüter... Buna göre onun başardığı işi:

İman/ideal-Sanat eseri-Estetik kuramı

şeklinde gittikçe ilerleyen bir çizgi hâlinde gösterebilir ve kendi içinde tam bir bütünlüğe ve tutarlılığa kavuşturduğunu söyleyebiliriz.

Mehmet Âkif, hayat hikâyesi, şahsiyeti, duygu ve düşünceleriyle Cumhuriyet dönemi nesillerini etkilemiş bir sanatkârımızdır. Hemen her nesil, onun şiirlerini dinleye dinleye, hayat hikâyesini okuya okuya büyümüş, kendi kişiliğini oluştururken ondan mutlaka birtakım unsurlar almıştır. Onun bu kadar yoğurucu olmasının asıl sebebi, hakiki sanatın, yukarıda sadece adlarını yazarak gösterdiğimiz üç unsurunu şahsında birleştirmiş olmasıdır.

Görebildiğim kadarıyla günümüzde onun etkileyemediği veya onun sanata dair kaygılarını örnek/model almadığı bir kesim vardır. O kesim de güya onun çizgisinde eser vermeye devam eden bazı genç şairler/sanatkârlardır. Mehmet Âkif, nesirlerinde başkalarının yazdığı bazı hikâye, roman ve şiirleri değerlendirmiş ve az yukarıda gösterdiğim çizgide gelişen sanat kuramındaki "estetik beğenisi"ne göre onları yar-

gılamıştır. Onlar hakkında olumlu veya olumsuz estetik yargılarını verirken kendi sanat ve kültür birikimimizden devşirdiği ölçütleri kullanmıştır. Kendi şiirlerini de o yolda yazmıştır.

Bugün bazı şairlerimizin/sanatkârlarımızın eserlerinin bu üçlünün sağladığı bütünlük, uyum ve güzellikten yoksun olduklarını görüyorum.

Eğer ortaya koydukları sanat eseri ise,

İman/ideal-Sanat eseri?

çizgisini, Mehmet Âkif gibi tamamlamak durumundadırlar. Onun nesirlerindeki bediiyatla ilgili yazılar, nasıl ve niçin öyle sanat eserleri vücuda getirdiğini yeteri kadar açıklıkla ortaya koymaktadır. Günümüz şairleri/sanatkârları kendi eserleriyle ilgili olarak öyle bir çabaya girişmeleri ve o çizgiyi edebiyat tarihimizde yüzyıllardan beri ortaya konulan sanat eserlerimizdeki içerik ve biçim kaygısına uygun olarak tamamlamaları durumunda, hem kendi şiirleri onunkiler gibi muhtemelen çok okunacak, hem de Türk edebiyat bilimi kuramsal alanda daha da zenginleşecektir.

Mehmet Âkif'in nesirlerini de şiirleri kadar okumak, üzerlerinde önce analitik, sonra da bir zincir hâlinde yeniden yeniden kategorik çözümlemeler yaparak iman/ideal-sanat eseri-estetik kuramı arasındaki ilişkiyi metinlerine dayalı olarak ortaya koymak, onların işini kuşkusuz kolaylaştıracaktır.

MUSTAFA KUTLU

ÂKİF'İN GÖZLERİ

Dergâh Yayınları'ndaki odamda, çalıştığım masanın tam karşısında, duvarda bir Mehmet Âkif fotoğrafı var.

Odada genellikle yalnız olduğum için sık sık bakışıyoruz. Bazen bu güzel, bu mübarek yüze dalıp gidiyorum. Hele gözler, hele gözler. O alındaki kırışıklar. İslâm dünyasının bir baştan bir başa çektiği acıları yüklenmiş serapa ıstırap haritası.

Bu yüzden Âkif deyince ıstırap geliyor aklıma. "Bülbül" şiiri değil; "Sen ağlama/ Ben ağlayım bülbül" diye feryat eden o türkü.

"Istırap, insanda kalbin varlığına ilk alamettir ve onun dost gibi karşılanması kalbin şaheseridir. Her şeyi kaybetmede en büyük kazancı arayan kalp böylelikle muradına ermiş oluyor. Zira sevilen kaybedildiği zaman ruh göklere yükselir. Istırabın bizdeki bütün yabancıları fedaya kabiliyetli kudreti, insanı insanların üstüne yükseltiyor. Her çeşit fedakârlık onca bağışlayıcı bir gülümseyişten fazla bir şey değildir."

Âkif'in fotoğrafında, ağzında ve gözlerinde böyle bir gülümseme var. Gözyaşlarını içine akıtan bir gülümseme.

"İnsanlığın büyük hareketlerini yaratan ıstıraptır. Dinler ve sanatlar, tarihin kaydettiği parlak medeniyetler, ıstırabın şaheserleridir. Peygamberler ümmetlerinin ıstırabını yüklenerek kurtuluş vaadini Allah'tan getiren büyük mustariplerdir. Büyük sanatçılar da öyle. Kurtuluş eşyadan gelip de bizi oyalayan bir oyuncak hâlinde servetten, devletten, ikbalden, ilimden, zevkten ve bol yaşamak iradesinden doğunca, gerçek ve doyurucu olmuyor. Aynı zamanda akıbetsiz olan böyle oyuncakla oyalanma hazları, duyuları bir zaman için bizi oyalayabiliyor. Sadece birer maskeden ibaret olan bu doyumlar, insanı mütemadiyen bölüyor ve küçültüyor. Kalp daralıyor, yaratıcılığın kaynakları kuruyor ve insan bunların en kuvvetlisini yaşadıktan sonra batan bir geminin enkazına yapışarak bir parçayı elinden kaçırınca öbürüne yapışan, denizlerde çırpınan zavallı hâline geliyor.

Istırap ruhu bu sefaletinden kurtarıcı eldir."

Âkif bu oyuncaklarla oyalanmadı. Yüklendiği ıstırapla kendini Mısır'a sürgün etti. Herkes onu Hidiv'in Köşkünde yaşıyor zannederken o, Ömer Rıza'ya yazdığı bir mektubunda "bir çift mest lastiği" istiyordu.

"Istırap kabul olunan içsel dualarımızın dilidir; bütün gerçek ibadetlerin üslubudur."

Ahir zamanda yaşıyoruz.

Zulüm her gün, her saat mevcut karanlığı koyulaştırıyor. Mazlumların, masumların, yoksulların âsumana yükselen feryadı her gün, her saat katlanarak artıyor.

Hırsın gözü dönmüş iştihası, dünyanın bütün zenginliğine el koydu. Allahsız kazancın kırbaçladığı tüketim çılgınlığı önüne geleni silip süpürüyor.

Kalabalığın üzerinde bedbinliğin, çöküntünün, çaresizliğin habis eli dolaşıyor.

"Ne olacak hâlimiz" diye düşünüyor;

"Ne yapmalı" diye soruyoruz.

Elimiz böğrümüzde kaldı. Nefesimiz kesildi ve hareket kabiliyetini kaybettik. Bu kâbusun burgacından bizi çekip çıkaracak bir el, bir ses, bir ışık, bir muştu arıyoruz.

İşte bu an. Bu an merhametle dolmanın ânıdır. Dua ve teslimiyet ânıdır. Göklere açılan eller, gözyaşıyla yıkanan gönüller, karşılıksız bırakılmaz. Bu yönelişin karşılığı ilahî rahmettir.

Rahmet Cenab-ı Hakk'ın bize dönen yüzüdür.

İşte ben, Âkif'in fotoğrafında, gözlerinde, bu merhamet çağlayanının dolup taştığını görüyorum.

Âkif ıstırabın, merhametin, İslâm ahlak ve faziletinin mücessem hâlidir.

Nurettin Topçu, Âkif'le ilgili bir yazısını bitirirken şöyle diyor:

"Onun ruhunun, bedeni ile çehresine akseden mânasını vasıflandırmak isterken şu portreyi çizmemiz lazım geliyor: Vakar dolu bir alın, hayâ dolu bir çehre, şiddet dolu bir bakış, iman dolu bir sine."

Bütün bunlardan sonra inanın düşünce ve edebiyat bahsine girmek içimden gelmiyor. Yine de onun ıstırabını ifade eden şu mısraları kaydetmeliyiz:

Bana dünyada ne yer kaldı, emin ol, ne de yâr;
Ararım göçmek için başka zemin, başka diyar.
Bunalan ruhuma ister bir uzun boylu sefer,
Yaşamaktan ne çıkar, günlerim oldukça heder
Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün,
Geceden farkını görmüş değilim gündüzümün,
Seneler var ki harab olmadığım gün bilmem

Âkif'in mücadelesi, düşüncesi, şiiri, hayatı tek bir kelimeye yüklenebilir: Ahlak.

Âkif'in şiirini edebiyatla, vezin ve kafiye ile edebî sanatlarla ölçmeye kalkışmak yersizdir. Onun şiiri ıstırap ve merhamet kanatlarıyla maveraya yükselmiş; bütün bu hurde teferruattan soyunmuştur. Ne böyle bir gayesi ne de gayreti vardır.

Cümleler, kelimeler, benzetmeler, sözler, sesler aşağılarda kalmış; hatta yok olmuştur.

Âkif'in şiiri bütün dünyayı kaplayan bir secde hâline gelmiştir.

* Istırapla ilgili satırları rahmetli hocamız Nurettin Topçu'dan aldım.

M. FATİH ANDI

BİRKAÇ ÇİZGİ VE BİR ÂKİF PORTRESİ

Mehmed Âkif ismi, son yüzyılın edebiyatı içinde –iddia ile söylenebilir ki– en etkili ve tanınmış simadır. Üstelik bu ilgi ve etki, yalnızca edebiyat ve sanat mahfillerine, hatta daireyi daha geniş tutarsak, kültür çevrelerine münhasır kalmış bir durum da değildir. Âkif ismi ve bu ismin etrafındaki sıcak ve samimi benimseyiş atmosferi, toplumun bütün kesimlerinde yankılar, sahiplenişler bulmuştur. Edebiyat ve kültür hayatımızda onun kadar sahiplenilmiş ve etkili olmuş çok az şahsiyet vardır. Yalnızca "Mehmed Âkif" isminin Türk toplumunda bu kadar yaygın bir isim olarak konuluyor olması bile bu konuda yalın ve kesin bir gösterge değil midir? Bunu yalnızca İstiklâl Marşı'na bağlamak doğru değildir. Elbette bu şiir, şairine çok önemli bir toplumsal paye vermekle birlikte, buna ilaveten Âkif'in kişiliğinden ve hayatından taşıdığı başka birtakım nitelikleri de bu hususta birlikte düşünmek gerekir. Midhat Cemal'in o içtenlikli biyografisinde takdir ve gıptayla okuduğumuz şahsiyetinin yer yer ermişlere yakışır tezahürleri, "dosdoğru bir adam" oluşu, inancındaki hâlisiyet ve samimiyet, insanlarla ilişkilerindeki feragat ve hasbîlik, düşünce kozasını örüşteki titizlik ve teyakkuz, inancın ve düşüncenin eyleme dönüşmesindeki azim ve yorulmazlık, kendisini toplumuna adamışlık, bu doğrultuda Millî Mücadele içindeki yeri ve rolü vb. gibi özellikleri Mehmed Âkif isminin bunca sene sonra bile artan bir sahiplenişe odak olmasının sebepleri arasında hatırlanmalıdır.

Büyük imanlar, arkalarında büyük insanlar bırakırlar. Âkif, "inanmış adam"dır. Diğer bütün yapıp ettikleri onun bu özelliğinden sonra gelir. Daha doğrusu, bu imanın gölgesinde anlam ve şekil bulur. Bu inanç, onun mücadeleci kişiliğini de, olgun şahsiyetini de, etkili edebî kimliğini de yapan bir harçtır.

Onun, inancın heyecanını duyan ve duyuran ruh dünyası, şiirinin samimiyet havasını da okuruna solutan bir etkendir. Âkif, bu hususta *"Heyecana verdi gönülleri / Heyecanlı sesleri gönlümün"* diyen İkbal'le aynı kumaştandır.

Fakat Mehmed Âkif'in inancı, yalnızca bir heyecan olarak kalan duygusal bir "hâl" değildir. O, bunu düşünceyle tamamlayan bir piramidi inşa eder. Çağında Âkif kadar din duygusunu, İslâmî düşüncenin dalgalanışlarıyla pekiştiren ve çoğaltan şahsiyet, sayılıdır. Mehmed Âkif, bu noktada çağdaşı Müslüman entelektüellerle yakın ilişkiler kurmaya, hatta başka ve uzak coğrafya, şart ve zamanlarda olsalar bile onların yazdıklarını okumaya, düşüncelerini izlemeye gayret gösteren bir entelektüeldir. Zira Muhammed Abduh'tan Cemaleddin Afganî'ye, Abdürreşid İbrahim'den Abdülaziz Çaviş'e birçok ismin Âkif'te yer ettiğini, yankı bulduğunu görürüz. *Sırât-ı Müstakîm* nüshaları bu gözle tarandığında görülecektir ki Âkif'in dergisi, zamanının bü-

tün bir İslâm coğrafyasının düşünce kıpırtılarını, siyaset ve kültür açılımlarını izlemeye çaba gösteren, ağırbaşlı ve yelpazesi geniş bir yayın organıdır.

Ancak Âkif'in bu türden ilgileri ve beslenişleri tek kanatla havalanmaya çalışan bir ankâ değildir. Çağdaşı Batı bilimi ve entelektüalitesi de onun tanımakta hırslı olduğu bir birikimi teşkil eder. Belki de bu noktada Mehmed Âkif, zamanının İslâmcı aydınlarının ortak zaafını yüklenmede de tipik bir isim olarak belirir. O da, diğer fikirdaşları gibi modernizmi safiyane bir gözle görmüş, Batılı bilim ve teknolojinin sorunsuz bir şekilde Müslüman toplumlara taşınabileceğini ve bu niteliği değiştirilmeden İslâm toplumlarının da "ilerleme"lerini sağlayacağını düşünmüştür. Bu "telif"çi anlayışın uğruna Müslüman gelenek içerisinde en azından çok önemli bir kültürel unsur olarak görülmesi gereken tasavvufa karşı çok keskin bir muhalefeti yeşertmiştir. Yeni yeni tanışmanın sıcaklığı ve "tehâlük"ü, "Geriliyoruz, tükeniyoruz." paniğinin telaşıyla bu safiyane düşünceyi, bu hâlisane niyeti bugün küçümseyebilir yahut suçlayabilir miyiz?

Bugün Mehmed Âkif âbidesini yükselten sütunlardan biri ve önemlisi, onun dışa dönük, eylemci, idealist karakteridir. Bu karakter, en evvel Âkif'in basın yayın faaliyetlerinde kendisini gösterir. *Sırât-ı Müstakîm* ve ardından *Sebîlü'r-Reşâd*, döneminde çok etkili olmuş, çevresinde bir düşünce halkasını oluşturup çoğaltmayı başarmış birer organdır. Bu organlar, onun aktif toplumsal duruşunun tipik görünümlerini verir. Hatta devrinden bugüne hep az edebiyat, çok nasihat içermekle itham edilen şiir varlığının bu görüntüsünün ardında da Âkif'in bu "cemiyet âşığı" ve eylem adamı oluşunun payı çok büyüktür. *"Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin halk! / Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!"* diye bağıran, Âkif'ten başkası mıdır?

Bu telaşlı çığlık, bu kızgın tepki, onu kimi zaman cami minberlerine tırmandırmış, kimi zaman vaaz kürsülerine sıçratmıştır. Ve zaman gelmiş bin bir badire içinde İstanbul'dan Ankara'ya geçip Millî Mücadele saflarının en önünde, kelimenin tam anlamıyla "canhırâş" bir çalışma ve gayrete sevk etmiştir.

Bu yangını söndürme telaşı ve terinin Âkif'in şiir dokusunu ördüğü aşikârdır. Bu yüzden, o, "az şair" olarak görülmüştür. Yalnızca "nâzım" olmakla itham edilmiştir. Ama sanatı toplumsal amaçlar ve hizmetler uğruna geriye atmış görünen bu portre, bu özelliğine rağmen, Türk edebiyatında büyük etkiler uyandırmış, biçimsel açıdan olmasa bile duygu ve düşünce ekseninde bir duyarlığı beslemiş ve bu yönüyle bugünün edebiyatının bir yanını etkilemiş önemli bir portredir.

ARİF AY

SESİMİ DUYAN YOK MU?

"Düşünce ve sanat dünyamızda Mehmet Âkif adının, eserlerinin ve Mehmet Âkif imgesinin nasıl bir karşılığı var; bu imge neleri ifade eder?"

Yedi İklim dergisinin Aralık 2006 "Mehmet Âkif Özel Sayısı"na yazdığım "Utanmak ve Kurtulmak" başlıklı yazım *Hece*'nin bu sorusuna tam da yanıt niteliğinde bir yazıydı. Söz konusu yazının bir bölümünde şunları demiştim: "Biz onu mitolojik, arkaik bir varlığa dönüştürdük. Böyle yaparak da bulunduğumuz zemine meşruiyet kazandırmaya çalıştık. Onun hakkında yazılan binlerce yazı, yüzlerce kitap, bu gayri meşru zemini âdeta meşru kılmanın, kendimize onu affettirmenin, vicdanımızı rahatlatmanın karşılığından başka bir şey değildir. Bir şey mite dönüştürüldüğü anda hayatın ve zamanın dışına atılmış olur. O artık zaman dışıdır. Tıpkı, dinin buyruklarının menkıbelere, masallara boğulması gibi... İşte Mehmet Âkif de kısacık süreçte hayatın ve zamanın dışına atıldı. Onun davasının özü kaybettirildi. Bu davanın bizim de davamız olduğu unutturuldu. Çünkü o artık mitolojik bir varlık; ideali ve mücadelesi de zaman dışıdır. Bundan böyle istediğiniz kadar hamaset yapabilirsiniz. İstediğiniz kadar onu yüceltebilirsiniz."

Hece'nin bu soruşturması için başka neler söyleyebilirim diye düşünürken, bir yandan da kitaplar karıştırıyordum. Bunlardan biri öylesine ilginçti ki... Hem de tamı tamına benim düşündüklerimi ifade ediyordu. Kitap, Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu Yayınlarından *Edebiyat Mahkemeleri*. Üstadın "Adıdeğmez" müstearıyla yazdığı değerlendirme raporunun bir bölümünü aynen alıyorum buraya:

"Mehmet Âkif, ne kendisini sevenlerce, ne de kendisinden tiksinenlerce anlaşılabilmiş bir şahsiyettir. Cephelerden ikisi de mümkün olduğu kadar kaba ve sığ bir intiba; ister müspet, ister menfi son derece basit bir infial planındadır. Onu sevenler Müslümanlığa karşı ya kendilerine göre bir bağlılıkları bulunan yahut hiçbir aykırılıkları bulunmayan; ve şahsiyet, hâlisiyet, asliyet cevherlerini, üzerlerinde hiçbir murakabe ve çile geçirmeksizin insiyaki olarak benimseyen ve umumiyetle 'kolay' ve 'ucuz'a hayran olan iyi niyetli kimselerdir. Onu sevmeyenlerse, sevenlerin 'kolay' ve 'ucuz'undan namütenahi aşağı bir 'kolay' ve 'ucuz'la Yirminci Asır moda yobazlıklarından herhangi birine mensup ve sadece Müslümanlığa olan hınçlarından Âkif'e gerilik, eskilik, adilik ve küçüklük isnat eden kötü niyetli zavallılar... Bizim ölçümüzde Mehmet Âkif ne Müslümanlığı namütenahi derin ve girift, saffet, hakikat esrarıyle kavrayabilmiş ne de, bu kavrayamayışın tabii bir neticesi olarak saf şiir ve sanatta üstün bir sese yükselebilmiş bir insandır."

Öncü sarsıntıları XIX. yüzyılda iyiden iyiye hissedilen, XX. yüzyılın başlarında ise merkez üssü Osmanlı Devleti olan, şiddeti hâlâ tespit edilemeyen, artçı sarsıntıları günümüzde de süren bir depremi yaşadı dünyamız.

Bu deprem, tarihin geçmiş dönemlerinde gördüğümüz, insanlığın sosyo-kültürel ve siyasal yapısını dünya açısından bütünüyle değiştiren depremlere benzemese de yeni siyasal oluşumlara kapı açan bir nitelik taşır.

Bizim açımızdan ise tam bir altüst oluştur bu deprem. Sonrasında ortaya çıkan yapı, dünyada eşi ve benzeri olmayan bir yapıdır. Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*'ında bu depremin öncesini ve sonrasını bütün gerçekliyle dile getirir. O âdeta, yıkıntılar arasında "Sesimi duyan yok mu?" haykırışlarıyla oradan oraya savrulur. Var gücüyle çalışır, çırpınır. Sonuç hüsrandır. Ensesinde sürekli polis soluğu hisseden Mehmet Âkif çareyi Mısır'a gitmekte bulur. Bu hüsranın nedenini Falih Rıfkı Atay'ın şu sözlerinde bulabiliriz:

"Nihayet başında şapkası, karaciğerinde kanserle Türkiye'ye döndü:
– Onun hasretine dayanamadım, diyordu.

Birçok fikirlerde birleşemediğimiz Âkif'in, bizden asla ayrılmayan tarafı şerefli ve müstakil bir millet olmak davası idi. Âkif, kara softaların bin birinde gördüğümüz zilletlerin hepsinden uzak kalmıştır. Bizim fikirlerimize düşmanlığı, onu, asla, vatana aykırı bir politika içine sürüklememiştir.

Âkif, şerefli ve müstakil bir millet olmamız için fikirlerinin zaferini istiyordu. Hâlbuki şerefli ve müstakil bir millet olmamızı, bizim fikirlerimizin zaferi temin etmiştir." (Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, İstanbul 1966, s. 399)

Söz Âkif'in:

Vefâsız yurt! Öz evlâdın için olsun vefâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bari «Yok!» der sada yok mu?

Evet, büyük depremin artçı sarsıntıları sürerken "Sesi mi duyan yok mu?" nidân kulaklarda değil, gökkubede çınlayıp durmakta.

Yoktur elemimden şu gökkubede bir iz;
İnler «Safahat»ımdaki hüsran bile sessiz!

OSMAN KONUK

GERÇEK MEHMET ÂKİF'İ RESMÎ MEHMET ÂKİF'TEN KURTARMAK

Mehmet Âkif, düşüncesi, hayatı ve şiiri ayrılmaz bir bütün oluşturan, bu anlamda benzeri olmayan bir şair, fikir ve eylem adamı ve hepsini kuşatan bir ahlak kahramanıdır.

Çok az şairde görülen bir özelliği daha vardır: Hiç kimse Âkif hakkında olumsuz bir şey söyleyememiştir. Bu onun "emin" vasfıyla tanımlamayı gerektirir.

Türk şiirindeki özcü ve modern öncülerdendir. Yahya Kemal biçimci modernizmin, Mehmet Âkif özcü modernizmin (gerçekçilik) kurucusudur. Modern dönem Türk şiiri Mehmet Âkif ve şiiri üzerinden gelişirken, Yahya Kemal şiiri, Tanpınar dışında kendini sürdürecek yeni mecralar bulamamıştır.

Modern Türk şiiri, modernlikten doğan bir yabancılaşma yaşamadıysa bundaki en büyük pay Mehmet Âkif karakterinin kurucu, özcü ve yabancılaşmanın panzehiri sayılabilecek bir şiir, hayat ve ahlak modeli oluşturmasıdır. Âkif'te şiir bir davranış biçimidir. Gerçeğe ait olanla şiire ait olanın sınırları iç içe geçmiştir ve sadece bu kadarı bile başlı başına poetik bir devrim niteliğindedir.

Mehmet Âkif ve şiirine yeni kuşakların yaklaşmasındaki en büyük ve yanıltıcı engel, ağır, resmî ve devletçi bir söylemin konusu yapılması ve bir anlamda icat edilmiş bir imgeyle bilinir hâle gelmesidir. Sivil bir şair olan (milletin şairi) Mehmet Âkif, İstiklâl Marşı şairi olması nedeniyle törenler, anmalar, ders kitapları ve resmî müfredat içinde, dönemsel politik jargonların malzemesi yapılarak gerçek karakterinden uzaklaştırılmıştır. Kısaca sağcılaştırılmış bir Mehmet Âkif, hayatının her döneminde idealist, özgürlükçü ve muhalif Mehmet Âkif'in yerine konmaya çalışılmıştır. Bu durum, Mehmet Âkif'i bugünün genç okurları için giderek anlamsızlaştırmaktadır. Hâlbuki sivil hayatta, halk katında, Âkif, tam da gerektiği şekilde anlaşılmakta ve değerlendirilmektedir. Kıraathanelerde, berber dükkânlarında ve benzeri sivil alanlarda resmi asılan tek şairdir Âkif.

Âkif hakkında resmî söyleme kapılmadan, ona yaslanmadan yeni, gerçek ve doğru bir sunum gerekliliği ortadadır. Hem genel okur hem edebiyat okuru için Âkif'i sağcılaştırılmış, devletleştirilmiş ve böylece etkisizleştirilmiş, sönümlendirilmiş imgesinden kurtarmak için Âkif'in her kuşak tarafından yeniden keşfedilmesi gerekmektedir.

Bu sığ, resmî, sağcılaştırılmış ve köylüleştirilmiş Âkif portresinin dışında kendi derin gerçeği içinden bakıldığında:

Âkif bir entelektüeldir.

Hayatı boyunca çocuklarının sorunlarıyla da uğraşmış çileli bir babadır.

Halk adamıdır.

Protest ve muhalif bir şairdir.

Yoksulların ve ezilmişlerin sözcüsüdür.

Hep sıkıntı ve borç içinde yaşamasına rağmen şöhret, para ve iktidarla hiç ilgilenmemiştir.

Düşüncelerini ve sanatını ideallerinin dışında hiçbir şeyle takas etmemiştir.

Şiir her şey değildir. Bir şeydir ve o kadarıyla değerlidir. Şiir de bir yere kadar denebilecek tavrıyla şiirin gerçek yerini işaretlemiştir.

Âkif muhteşem bir adam. Gerçekten ve gerçek bir adam.

NECATİ MERT

ÂKİF BAHÇESİ

Fikret'in "Sabah Ezanında" adlı şiirinin ilk üç-mısraını okusak: *"Allâhü Ekber... Allâhü Ekber... / Bir samt-i ulvî: Gûyâ tabîat / Hâmûş hâmûş eyler ibâdet."* Ve sorsak: "Kimin?" Özel olarak ilgilenmişler dışında hemen herkesten alacağımız cevap aynı olacaktır: "Âkif'in."

Bu şiirde olay yok, kişi yok, hâliyle bunlarla buluşmuş somut bir zaman ve mekân yok. Dahası Âkif'in o kendiliğinden dökülen Türkçesi yok. Dikkati üzerine çekmeyen aruzu da yok. Konuşma dilinin kelimeleri de yok. Ama "Allâhü Ekber" var ya, "ibâdet" var ya, cevap Âkif'ten başkası olamaz.

Bu yanlışın nedeni, Âkif'in büyük çoğunluk tarafından sadece inanmışlığıyla, sadece Müslümanlığıyla bilinmesi. Bunun yeterli görülmesi. Bu yanlış, fakat sosyal, siyasal başka nedenlerle birleşip bir yanlışı daha tetikliyor. Nâzım'ın bir dönem nasıl dokunulmazlığı var idiyse, taraftarlarınca Fikret, ezbercileri tarafından da Âkif öyle tabu. Dokunulmaz.

1975 yılıydı. Çocuk edebiyatı üzerine bir yazım, bir paragrafı atılarak yayımlandı bir dergide. Okuru dikkate almak gerekiyormuş. O paragrafa okur karşı gelirmiş. Denilen bu. Fikret'in *Şermin*'indeki şiirleri çok basit buluyordum galiba. Ham. Dergi toplumcu-gerçekçi bir dergiydi, aydınlanmacı, ilerlemeci şaire bu kadarcık eleştiriyi bile yaptırmıyordu.

Nurullah Ataç'ın Âkif'le ilgili dedikleri vardır; şimşekleri çekmiştir. Âkif'in şairliğine gölge düşürür. Bunlardan bugün de kolay kolay söz edilemez. Önünüze Nâzım'ı çıkarıverirler: "Âkif, inanmış adam." Ekleme de yapılabilir hatta: "Büyük şair." Korumacılık maskesi altındaki bu yasakçılığı Sait Faik'in karşılaştığı başka yasaklarla buluşturup taşralılığa bağladım bir yazımda. Bu yazı da Âkif'in anıldığı son paragraf çıkarılarak yayımlandı. Ne zaman? Geçen yıl.

Değişen bir şey yok Nurullah Ataç'tan beri.

Oysa Âkif İslâmiyet'ten başka nerelerden beslenir? Kimlerden etkilenmiş, kimleri etkilemiştir? Aralarındaki benzerlik ve ayrılıklar nelerdir? Heyecanı mıdır şiirini okutan? Yoksa mısra kuruşu, şiirinin yapısı mı? Şairliği şiirinin neresinde parlar? gibi. Bunlar sorulmamalı mı?

Şu mısralar: *"Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize? / Fikr-i kavmiyeti şeytan mı soktu zihninize? // Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı / Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı, // Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir. / Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir."* Âkif'in kimi mısralarıyla karşılaştırılmamalı mı? Aralarındaki, varsa çelişkiler üzerinde durulmamalı mı?

Hele hele, şu mısralar: *"Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını; / Veriniz hem de mesâinize son sür'atini. // Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız. / Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız // İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin: / Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için // Kendi mâhiyyet-i rûhiyyeniz olsun kılavuz / Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz."* Tartışılmamalı mı?

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alarak ilhâmı / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı" mısralarındaki akılcılık üzerinde durulmamalı mı? Bunun vahiyle nasıl uyuşacağı sorgulanmamalı mı?

Âkif'in samimiyetinden şüphe etmiyorum. Yaşamış. Dediklerini inanarak söylemiş. Bizim de Âkif'i oturttuğumuz bir çerçevemiz var. Ne ki sabitlenmiş bence. Bu çerçevenin yeni sorular ve cevaplarla daha sahici olacağını düşünüyorum.

Âkif'i rencide edecek bir şey yok bunda. Bahçe, cennet bile olsa ilgi ister, bakım ister.

ALİ ÇOLAK

BİR MEHMET ÂKİF FOTOĞRAFINDA OKUDUKLARIM

"Boyu ortanın üstünde, siyah çember sakallı, siyah dolgun kaşlı, seyrek saçları makine ile kesilmiş, sağlam yapılı bir insandı..." Yusuf Ziya Ortaç, *Portreler*'inde Mehmet Âkif'i böyle resmeder. Hakkı Süha Gezgin'in çıkardığı resim de bundan pek farklı sayılmaz: "Orta bir boy, geniş ve yuvarlak omuzlar. At sırtından inmemiş eski Türk akıncıları gibi, gövde kısmı bacaklardan daha uzun. Makine ile kesilmiş saçlar. Hayretle kalkık kaşlar. Kestane renkli derin gözler. Öfkeli zamanlarında bile kadife parıltıları yapan yumuşak bakışlar." Üstadı 18 yaşında tanıyan ve sonraları onun dostluğunu kazanan Mithat Cemal Kuntay'ın ilk intibaları daha sadedir. "... Koltukta vücudunun mütehakkim çizgileriyle oturan bir atlet adam gördüm: Cengâver bir gövde; ilmî bir sakal."

"Mehmet Âkif Beymiş; Arapça bilirmiş; şairmiş de..." Mithat Cemal'in, 1903 senesinde İbn-ül'Emin Mahmut Kemal Bey'in evindeki mutat cuma toplantılarından birinde görüp sesinin rengini bile duyamadığı ilk tanışmanın ardından öğrendiği cümledir bu. Arapça bilirmiş, şairmiş... Ne var ki, Yusuf Ziya, 'ilmî sakallı' bu adamın ilk görüşte şair olabileceğini aklının ucundan bile geçirmez. "Yüzüne bakanın her şey aklına gelebilirdi: Evkaf kâtibi, Asmaaltı'nda yağ tüccarı, sarığını yeni çıkarmış mahalle imamı, bağ, bahçe sahibi toprak ağası... Ama şair, asla!..."

Mehmet Âkif kim miydi? Bence işte, tam da Yusuf Ziya'nın 'değil' dediği adamdı. Ortaç'ın tarifindeki o 'anti şair' tipi, Âkif'in özgün kişiliğinden başkası değildi ve onu sevmemizi, kendimize bunca yakın hissetmemizi sağlayan belki de en kuvvetli sebepti. Bütün bu tariflerden, önümüze konan resimlerden anlıyoruz ki Mehmet Âkif, yalnız kendisine benzer bir adamdı. Bir 'şair tipi'nin peşinde hiç olmamıştı, özenti onun yöresinde eğleşmiyordu. Hem dış görünüşü; giyim kuşamı, saçı sakalı, bakışları hem de huyu, ahlakı ve mizacı adamakıllı doğal, hatta ilk bakışta insana dokunacak kadar doğaldı. Şair olduğunu hissettiren bir yanı, bir tavrı da yoktu. Belki kaçıyordu bundan bilerek. Bu yüzden insanlardan bir insan gibiydi; evkaf kâtibi, yağ tüccarı, mahalle imamı, bağ, bahçe, toprak sahibi... Bana kalırsa, Âkif'in şiirindeki sokak dilinin sıcaklığını, o manzum hikâyelerdeki hayat-ı hakikiye sahnelerinin başarısını, işte bu katıksız halk adamı resmine borçluyuz. Bu, tasarlanmış, çalışılmış, planlanıp kotarılmış bir şiir değil, bizzat o hayatın içindeki şairin, içeriden konuşması, terennümü olmalıdır.

Bu fotoğraf öyle tek boyutlu 'fakir' bir mizaç çıkarmaz bizim karşımıza. Elimizdeki Mehmet Âkif portresi, on parmağında on marifet, zeki, çevik, hazırcevap bir adama aittir ve onun bütün marifetlerini hâl diliyle konuşmaktadır. Bu 'ilmî sakallı',

kısa saçlı adam hem pehlivandır, hem baytardır, hem üniversite hocasıdır, hem gazetecidir, hem vaizdir, hem şairdir; milletvekilidir, babadır, dosttur, yardımseverdir, vatanperverdir, sözünün eridir, hakperesttir; aynı zamanda sabırlıdır, hoşgörülüdür, nüktedandır... Gözümüzü yumunca karşımızda beliren Âkif fotoğrafının altında, işte bütün bu saydığımız birbirinden uzak motifler saklıdır ve Mehmet Âkif, bütün bunların toplamıdır aslında. Bu fotoğrafa yansıyan insan tipinin, edebiyatımızda öncesi ve sonrası da yoktur. Öyle ya, bu kadar sıfatı bir arada taşımak ve bunların hepsi olduğu hâlde hiçbiri olmamış gibi yaşamak... İmkânsız gibidir bu.

Bugün böyle bir insan tipinden mahrumuz artık. Âkif'in sahip olduğu meziyetlerin çok değil, bir ikisini bulunduranları yüceltiyoruz. Bu yüzden Mehmet Âkif adı, bizde ilk anda hayranlıkla karışık bir imkânsızlık duygusu uyandırıyor. Bu imkânsızlık onu biraz da uzak tutuyor aslında bizden. Yakın çağların dışında, olsa olsa asrı saadette bulunabilecek bir adam!

Hakkı Süha, "Bence bu büyük adam daha az coşkun bir gönül ve daha sakin bir beyinle incelenmelidir." dese de portre yazısını şu cümlelerle bağlamaktan geri durmamıştır: "Mehmet Âkif, kuyruklu yıldızlar gibi asırda bir doğan, fakat tek başına bütün bir ufku dolduran bir bahtiyardı. Sanatının elmas sorgucu bütün iftiralar, anlamazlıklarla lekelenmeye çalışılsa bile, yarınki nesiller onu gönül dünyasının bir fatihi gibi alkışlayacaklardır."

Bu doğru, yarınki nesiller onu mutlaka alkışlayacaklardır. Elbette sanatını yüceltip eserinden aldıkları feyze minnet edeceklerdir; fakat verdiği fotoğrafa bakıp orada gördükleri 'biricik'liğe de imreneceklerdir. Sadeliğin, tevazuun, kanaatin, vefanın ve vicdanın yücelttiği şair diyeceklerdir ona. Çünkü yarınki nesillerin ebedi yitikleri olacak bu sıfatlar. O felaket ve helaket asrının şairi, bu yüzden gözlerinde bir kat daha büyüyecek.

HİCABİ KIRLANGIÇ

ŞAİR MEHMED ÂKİF

Mehmed Âkif, İstiklâl mücadelesiyle özdeşleşmesi ve akabinde istiklâlini canı pahasına korumuş milletin hislerine tercüman olan İstiklâl Marşı'nı yazması nedeniyle toplumun her kesiminde önemsenen ya da görmezden gelinemeyen bir şahsiyettir. Onun bu durumu, yani toplumun her kesimince saygın bir konumda oluşu, kimi güzellikler barındırmasının yanında tehlikelerden de uzak değildir. *Mesnevî*'nin girişinde Mevlânâ'nın "ney" için söylediklerinin yaptığı pek çok çağrışımın yanında, bana Mehmed Âkif'i de çağrıştırdığını söylemeliyim. İşte Mevlânâ'nın dediği:

Herkes kendi zannınca bana arkadaş oldu
Kimse içimdeki sırları araştırmadı.

Pek çokları için Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı şairidir, daha ne olsun? O, İstiklâl Marşı'nı şiir külliyatına almamıştır. Elbette bu tavrı samimiyetindendir, bu eserin milletin ortak sesi olduğuna inanmasındandır. Böyledir böyle olmasına ama çoğumuz onu İstiklâl Marşı'ndaki sesten ibaret biliriz. Kimileri de onun görüşleri hakkındaki duyumlarıyla ya da yüzeysel bilgileriyle değerlendirmelerde bulunup dışlayacak, mahkûm edecek olurlar ama İstiklâl Marşı hatırına buna gönülleri elvermez ya da buna cesaret edemezler. Dolaylı kem kümlerle işi geçiştirirler.

Bazen, İstiklâl Marşı'nın Mehmed Âkif'i tanıma yolunda engel olduğunu bile düşünmüyor değilim. Âkif'in dostları, onun birkaç mısraını tekrarlayıp sevgilerini tazeleyip duruyorlar. Düşmanları ise çoğu zaman takıyeyle karışık bir tavır içindeler. Oysa Mehmed Âkif'in gerçekten tanınması için sevginin yetmediğini ve takıyenin büyük bir engel teşkil ettiğini kabul etmek gerek. Önkabullerden mümkün olduğunca sıyrılıp bakmak gerek Âkif'e. Hayatı ve eserleri bu kadar göz önündeyken bir şahsiyetin yanlış tanınması ne vahim bir durumdur!

Çok yönlü ve dolu bir hayat yaşamış olan Âkif'in hayatına ve eserlerinden baktığımızda, onun ciddi tahlillere tâbi tutulması gereken çeşitli yönlerinin bulunduğunu görürüz. Onun şairliği, fikir adamlığı, mücadeleci kişiliği, eylem adamlığı ve aydınlığı gibi yönleri hakkında birçok makale ve kitap yazıldığı gerçeği, onun henüz ciddi tahlillere tâbi tutulmadığı gerçeğini değiştirmez.

Bu kısa yazıda bir tahlil yapma niyetinde değilim. Bu yazının çerçevesine böyle bir işin sığmayacağının bilincindeyim. Ancak Âkif'in en çok zikredilen ve en fazla göz önünde görünen yönü olan şairliği konusunda birkaç hususu gündeme yeniden getirmek istiyorum. Belki kimi mahfillerde bu konular gündeme getirilmiştir, henüz bu gündeme getirmelerden bir verim alınamamıştır.

Nazarımca Âkif, klasik şiirle modern şiiri birbirine bağlayan zincirin en önemli halkalarındandır. Aruzun son temsilcilerinden olmak yanında, yeni şiirin de ilk temsilcilerindendir. Onun şiirleri şimdiye dek yeterince irdelenmemiş, biçim, üslup ve dil açısından gerektiği gibi tasnif edilmemiştir. Bu tasnifin yapılması, Türkçe şiirin seyrini izlemek açısından oldukça önemlidir. Kimi yazarların, onun bazı şiirlerine bu tasnife yardım edici biçimde, derinlikli olmasa da, eğildiklerini ve *Safahat*'taki bazı şiirlere ilişkin değerlendirmelerde bulunduklarını söyleyebiliriz. Bu değerlendirmelerden kimileri, şair Âkif görebilmek için onun özellikle birkaç şiirini dikkate almak gerektiğini işaret etmektedir. Bu işaretler ciddi ve değerli olmakla birlikte, yol gösterici olmaktan ziyade saptırıcılık tehlikesi barındırmaktadır. Demem o ki Mehmed Âkif'in şiiriyeti güçlü şiirlerinin yanında zayıf şiirleri de olmakla birlikte, onun şairliğinin bir boyutunu yansıtan şiirleri has şiirden sayarken başka bir boyutunu yansıtan şiirleri şiir olarak dikkate almama eğiliminde olmak, Âkif'in şairliğinin ufuk ve boyutlarını tespitte zararlı bir rol oynayabilir. Son dönemde marjinal şiirin merkeze doğru kaymaya başlamasıyla birlikte, geçmişin merkezdeki şiiri üzerine yapılan değerlendirmelerin sağlığı tehlikeye düşmektedir. Aslında marjinal olan, ama bir şekilde merkezin bir bölümünü işgal eden şiiri temel alarak geçmiş şiire yönelik yapılan değerlendirmelerin sağlığından şüphe etmek gerekir. Bu bakımdan Âkif'in şiiriyle ilgili değerlendirmeleri ince eleyip sık dokumak zorunludur. Aynı şekilde Âkif'i değerlendireceklerin kendilerinin nerede durup Âkif'e baktıklarını kontrol etmeleri de şiirimiz açısından hayati önem taşımaktadır.

Âkif'in şairliğiyle ilgili kendi çapımda kanaatim şudur: Türk şiirinde yeniyi tartışırken Âkif mutlaka dikkate alınmalı ve onun klasik şiirin evriminde oynadığı rol üzerinde düşünülmelidir.

Ayrıca şair Âkif'le ilgili olarak "şairin tevazusu" konusu da, işlenmemiş konulardan biri olarak edebiyatçıların ilgisini beklemektedir.

GÜRSEL AYTAÇ

MEHMET ÂKİF ÜZERİNE

İstiklâl Marşı şairimiz Mehmet Âkif Ersoy, Mithat Cemal Kuntay'ın değerlendirişiyle Fikret'le birlikte "Aruzun orketrasyonunu yapan" nazım şairimizdir. *Safahat*'tan parçaları çocukluğumda babamdan dinlemiş olmanın izlerini hâlâ taşırım. Nazımla çizdiği etkili sefalet tablolarının ardında nasıl bir eleştiri ruhunun olduğunu bugün bir edebiyatçı olarak daha bilinçli fark ediyorum. Gününün toplum hayatında gözlemlediği olumsuzlukları toplum eleştirisi tonuyla gözler önüne sererken bu olumsuzlukları bireylerin acıklı kaderi olarak onların yaşayışlarından enstantaneler şeklinde canlandırır. Kendi ülkesinde sürekli tanık olduğu ve edebî tablolar hâlinde dile getirmekten bıkmadığı bu şair tutumunu Kuntay'ın tersine onun kötümserliğine bağlamanın pek doğru olmayacağını düşünüyorum. Bu konuyu daha çok onun "Berlin Hâtıraları"ndaki anlatım tutumundan edindim. *Safahat*'ta yer alan bu anlatıda Mehmet Âkif, 1914 Berlin'ine hayranlığını, orada dikkatini çeken olumlulukları mısralarına dökmekle gösterir. Bu hâtıralarda olumluyu görebilen ve canlandırabilen bir gözlemcidir, ama ülkesini ve milletini seven biri olarak izlenimlerini Türkiye'deki şartlarla sürekli karşılaştırmaktan kendini alamaz. Berlin izlenimleri, İstanbul'la karşılaştırmalara sürükler onu. Kahveler, sokaklar, oteller... kısacası o seyahatte gördüğü, yaşadığı her şeye hayran olur:

Otel meğer o değilmiş, şimendüfer de kezâ...
Sokak mı benziyen az çok? Aman canım, hâşâ!
Meğer oteller olurmuş saray kadar ma'mûr.
Adam girer de yaşarmış içinde, mest-i huzûr.
Beş altı yüz odanın her birinde pufla yatak...
Nasîb olursa eğer, hiç düşünme yatmâna bak!

Mehmet Âkif, "imanı bütün" bir Müslüman. Yedi kitaptan oluşan *Safahat*'ın bazı bölümlerinde epigraf niteliğinde Kur'an'dan bir âyet yer alıyor. Topluma, bireye "yol göstermek" eser boyunca sık sık algılanan bir şairlik görevi. Ders veren, meselerle iyilik, ilerleme, vatan, millet, din sevgisini ayakta tutmak isteyen bir şairdir o. Epigraf niyetine seçtiği âyetleri yorumlayış tarzı, dini ahlakla, akılla bir arada görmeyi ilke edindiğini kanıtlar. "Azimden Sonra Tevekkül" başlıklı şiirinde dini efsane sayan zihniyetle bunun karşıtını ortaya koyarken ilerlemenin temelinde tevekkülden önce azmi gösterir. Azim, durağanlığın ve tembelliğin karşıtıdır. Âkif'in din anlayışında, hayat felsefesinde tembelliğin yeri yoktur. Bu anlamda onun azim kavramını Goethe'nin temel ilkesi "streben"e (çabalamak) benzetiyorum.

AHMET ADA

MEHMET ÂKİF İÇİN BİRKAÇ NOT

Mehmet Âkif'i, modern Türk şiirinin içinde, yazınsal ölçütlere göre bir yere koymak mümkün elbette. Dil bağlamında yenilenen Türkçenin yanındadır Âkif. Bir yandan da 'eski dil'e bağlıdır. Gündelik dille kurduğu ilişki gündelik hayatın kesitlerini aktarmasını sağlamıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Metafizik endişe yok Âkif'te" der; doğrudur. Şiiri metafizik ürpertiler barındırmaz. Âkif'in şiirlerinde toplumsal endişeler vardır. Toplumun sorunlarını geleneksel biçimlerle yansıtmayı seçer. 'Aruz'u ustalıkla kullanan Âkif, hem konuşma diline hem de Osmanlıcaya egemendir.

Mehmet Âkif zihnimde, lirik ve epik şiirleriyle dikkati çeken bir şair imgesi yaratır. Ne ki, didaktik yönü, söylev edası iticidir. Onun imgesi 'İstiklâl Marşı' şairi olarak yer etmiştir kamunun imgeleminde.

Mehmet Âkif zihnimde, şiirleriyle has bir şair imgesi yaratmaz. Düşüncelerine, dünya görüşüne katılmasam da o, ideolojisine sıkı sıkıya bağlı erdemli bir insan portresi çizer. Düşünce dizgesi, poetikası, estetiği değil; İslâmî söylemi, yaşayışı, pratikleri anlamlandıran niteliktedir. Zihniyet dünyası 'ahlak ve iman' kavramlarıyla biçimlenir.

Söylemek, yazmak gerekir: Mehmet Âkif 'has şiiri' yok bir şairdir. Bu ne demek şimdi? Âkif'in, 'İstiklâl Marşı'nın şairi olarak belleğimde bir yeri var. Ne ki, bloklar oluşturan, tema genişliği, imge dizgesi olan bir şiiri yoktur. Şiirinin malzemesini ham hâlde bırakmış, işlememiş, biçimlendirmemiştir. Kendinden sonrakileri bu yüzden etkileyememiş, bir 'zemin' olamamıştır. Bazen şiir dışıdır metinleri. Düzyazıya yenilmiştir. Yahya Kemal, Âkif'i şair değil, vaiz olarak görür; böyle görmesinin tek nedeni has şiirlerinin olmamasıdır. Şiiri, estetik bütünlüğüyle kavrayıp, Yahya Kemal'in söyleyişiyle 'şair gibi şiirler' yazmamıştır Âkif. İdealize edilmiş geçmiş duygusu metinlerini kuşatır. Metinlerde birey, birey olarak değil, cemaatin bir üyesi olarak vardır. Şiirsel öznenin de bağımsız bir söylemi yoktur.

Toparlarsak Âkif'in, şiirin sınırları genişletmek, zamanının tinselliğini metinlerinde yansıtmak gibi sorunları olmamıştır. Dolaysız dil kullanımı da yazdıklarını şiirin dışına düşürmüştür. Anlatımcı, dolaysız ifade düzyazının mantığıdır. Âkif, metinlerini bu mantıkla kurmuştur. Verili dilin dışına çıkmak, şiir dili konusunda kendisine bir hiza ve doğrultu bulmak gibi bir sorunu yoktur. İçeriden yaşadığı İslâm, uygarlık ve estetik boyutuyla kavranmamış, dolayısıyla bu boyutlarıyla ortaya çıkarılamamıştır. Oysa dil, nesnesini yoğurup biçimlendirmeye elverişlidir döneminin şairlerince. Şiiri bir dil sorunu olarak kavrayamadığını gösterir bu da. Bu nedenle, malzemesini, düzyazıda bırakan bir tutum sergiler. Malzemesini işleyip dilin olanaklarıyla şiire dönüştürememiştir. Dahası, şiiri bir olgunluğa eriştirmeyi başaramamıştır. Belki bu nedenle, çağdaş şiirimiz üzerinde temel olabilecek bir etkisi olmamıştır.

Yaşadığı dönemde, insanın yüz yüze geldiği sorunları dile getirirken konuşma dilini kullanmıştır. Ne ki, insanımızı varlık kaygılarıyla değil, gündelik yaşam içindeki endişeleriyle yansıtmayı yeğlemiştir. Dönemi içinde düşünülürse geleceğe uzanan, tartışılacak, etkili, öncü bir şiir yazmamıştır Âkif.

VEYSEL ÇOLAK

AMAÇ İÇİN BİR HAYAT

Düşünülenle yaşanılanın örtüştürülmesi önemlidir insan için. İşte tam da bu açıdan bakılmalı **Mehmet Âkif**'e. Onun şiirlerini, yazılarını, mektuplarını anlamlandırıp toplum ve bireyle ilişkilendirdiğiniz zaman, söyledikleriyle yaşamının bire bir örtüştüğü görülecektir. Özellikle çağın insanı için bu portrenin uyarıcı olmaya devam ettiği görülecektir. Buradan bakıldığında **Mehmet Âkif**'in toplumsal, tarihsel koşulların biçimlediği, eylemli kıldığı bir özne olduğu rahatça söylenebilir. Zaten öyledir çünkü. Kabaca bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla ulusal onurunun peşine düştüğü, anti emperyalist bir bilinçle 1920 Şubatında Balıkesir'e gidip Kuvâ-yi Milliye ile ilişkilendiği hemen anımsanacaktır. Bunun sonrasında, Nisan 1920'de I. Meclis'te Burdur milletvekili olarak görev alacaktır. Cumhuriyetin kurulmasıyla da yaşamını Mısır ve İstanbul'da geçirilen süreçlerin toplamı olarak tamamlayacaktır. Düşündükleriyle Cumhuriyet ilkelerinin örtüşmeyişinin incittiği bir dönemdir bu. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine, gene o büyüklükte bir toplumsal yapılanma koymak gerekirdi. Bu da ideal edindiği biçimde, İslâm birliği olmalıydı. Bu düşünsel kurgunun Cumhuriyetin laiklik ilkesiyle çelişmesi, bir ayrışmayı da beraberinde getirdi doğal olarak. Meşrutiyet sonrası (1908) düşünce akımlarını temsil edenler arasında öncü, ilkeli, dürüst bir kimlik olan **Mehmet Âkif**, ödünsüz yaşamını sürdürecek, inandığı değerlerin savunucusu olmayla devam edecektir. **Nâzım Hikmet** bir şiirinde *"Âkif inanmış adam"* dizesini düşerken, onun bu karakteristik kimliğini düşündüğü ve önceledi söylenebilir. Burada **Nâzım Hikmet**'in **'Putları Yıkıyoruz!'** eylemliliğine kalkıştığında ve sonraki yıllarda **Abdülhak Hâmid Tahran, Peyami Safa, Yahya Kemal, Behçet Kemal Çağlar, Hasan Ali Yücel, Abdülbaki Gölpınarlı, Atsız, Yakup Kadri Karaosmanoğlu...** gibi birçok şair, yazar, araştırmacı ve siyasilerle karşı karşıya gelirken **Mehmet Âkif**'i inanmışlığıyla önemsemesi basit bir ayrıntı değildir. Bu bağlamda, her ikisinin de sanata yükledikleri anlam belirleyici ve buluşturucu olmuştur. **Mehmet Âkif**'in *"Can, cihan, hepsi de boş «gaye»dedir varsa hayat"* [1] dizesinde vurguladığı yaşam biçimini ve sanat anlayışını önceledi ve onun öznesi olduğu bugün daha net görünüyor. Bu, **Vâ-Nû**'nün aktardığı açıklayıcı ve doğrulayıcı anısıyla da buluşuyor. **Vâ-Nû, Mehmet Âkif**'in isteği üzerine 1921 Ağustosunda onunla görüşür ve övgülerini alır. **Mehmet Âkif**'in kendisine **"Mevzuu meşkûk modern şiirler yerine gaye şiirleri yazınız, sanatı sanat için değil, gaye için kullanınız. Nâzım'a da tarafımdan bunları söyleyin."**[2] dediğini aktarır **Vâ-Nû**. **Mehmet Âkif**, gene bir mektubunda **"...kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim."** diye yazacaktır. Ayrıca aynı bağlamdaki şu dizeler:

– Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki; her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek.

Gerçekçiliği bu denli önemsemek, toplumsal sorunları irdeleyen, içeren bir şiirden yana olmak **Mehmet Âkif** ile **Nâzım Hikmet**'i buluşturan etkenler olduğu kesin; ama amaçlar elbette ki bir karşıtlığı oluşturuyor: **Mehmet Âkif** İslâmî, **Nâzım Hikmet** ise sosyalist değerlerin peşine düşüyor.

Mehmet Âkif'in **Bülbül, Leylâ, Süleyman Nazif'e, Mechül Şehit (Çanakkale)** adlı şiirlerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla başlayan işgallere ve emperyalizme karşı çıkışın ilk yazınsal örnekleri olarak değerlendirmek, hak bilirlik olur. İçerik, biçim farklı olsa da **Nâzım Hikmet**'in *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nı bu şiirlerin devamı olarak görmek doğru olsa gerek. *(Bu da ilginç olabilecek bir çalışmanın gerekliliğini gündeme taşımış olsun.)*

Neyse. **Mehmet Âkif**'in toplu şiirlerinin adı olan *Safahat* sözcüğünü **'aşamalar, evreler, gelişmeler'** biçiminde açımlayabiliriz. Bilindiği üzere **Mehmet Âkif**'in kitabı yedi *Safahat*'tan oluşuyor. Bunların alt başlıkları da şöyle: *Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hâtıralar, Âsım, Gölgeler.* Bu yapıtlar incelendiğinde **Mehmet Âkif**'teki **'aşamalar, evreler, gelişmeler'** kolayca saptanabiliyor. Buradan, bu toplamdan bakınca **Mehmet Âkif**'in yaşamını kuşatan bir şiir tutkunu olduğu da belirlenebiliyor. Şiiri 'amaç' için bir 'araç' olarak görmesine karşın biçimsel öğelere büyük değer verir. Aruz ölçüsünü ustaca ve özenle kullanır. Aruzla Türkçeyi buluşturabilmek için **Tevfik Fikret**'in düşünce ve tutumuna katılarak imâlesiz yazmaya çalışır ve bunu başarır. Aynı özeni uyaklar konusunda da sürdürür **Mehmet Âkif**. Bu açıdan onun bir uyak fetişisti olduğunu söylemek yanlış olmaz. Elbette bunun şiirde 'ses'e verilen önem olarak anlaşılması gerekiyor.

Ziya Paşa ve **Muallim Naci**'nin toplumsal, **Abdülhak Hâmid Tarhan**'ın mistik, **Tevfik Fikret**'in doğa betimlemelerine yaslanmış şiir anlayışlarını **Mehmet Âkif**'te bulmak olanaklıdır. Özetle, gerek biçim gerekse tema bakımından, **Mehmet Âkif** geleneğin içerisinde yer alır. Bunun dönüşmüş biçimi olarak baskın bir dinî lirizm, kuşatıcı ve önerilen bir metafizik, toplumsal sorunların karşısında duyumsanan bireysel keskin bir acı; onun şiirlerinin başat temalarını oluşturur.[1]

Mehmet Âkif'in şiirden verdiği ödün, bugünkü amaçsız şiire bir uyarıdır belki de. Kim bilir?

Evet. Nereden bakılırsa bakılsın, **Mehmet Âkif** kendinin imgesidir.

---

[1] Mehmet Âkif, *Safahat*, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1973, s. 162.
[2] Vâ-Nû, *Meydan*, 27.04.1965.

HİLMİ UÇAN

GURBET, HÜZÜN, PARA YA DA MEHMET ÂKİF ERSOY

Âkif bana ilk başta bir gurbeti, bir hüznü, sonra da parayı reddedebilen bir kişiliği hatırlatır. Gurbet sadece uzamsal bir ayrılık değildir; gurbet aynı zamanda düşünsel olarak elden gidenlere duyulan bir hüzün, elde edilmek istenenlere karşı duyulan bir özlemdir; bir firak, bir ayrılıktır. Mehmet Âkif Ersoy her iki tür gurbeti de içinde yaşamıştır. Diğer taraftan, çağdaş insanın dünyası tektir; bu dünya, somut olan bu dünyadır: Günümüz insanı 'altın'ın tutsağıdır. İnsanların gerçek yüzü, karakteri büyük ölçüde parayla olan ilişkilerinde gün yüzüne çıkar.

Âkif'in karakter ve ahlak çizgisini açığa çıkaran en önemli çizgi de parayla olan ilişkisidir. Parayı reddedebilen kişidir Âkif. Bürokraside kendisine bir yer edinen çoğu insan kesesini, kasasını doldurmayı düşünür, doldurur. Âkif de milletvekilidir, ama Cumhuriyet dönemi zenginlerinden değildir. Çocuklarına tükenmez paralar, mülkler, taşınmaz mallar bırakmaz. İstiklâl Marşı'nın kabulünden sonra kendisine ödül olarak verilen, o gün için çok büyük bir parayı almaz, Dârü'l-Mesai adlı bir derneğe bağışlar. O günlerde bu parayla Ankara'da 100-150 liraya kocaman bir çiftlik, İstanbul'da birkaç yalı satın alınabiliyor. Bu sırada Âkif'in cebinde Zonguldak milletvekili Hayri Bey'den borç olarak aldığı 2 lirası vardır ve paltosu yoktur. Âkif de kendisine teklif edilen parayla Ankara'dan belki dört beş tane çiftlik ya da birkaç yalı satın alabilirdi. Savaş sonrasının yoksulluğu içinde, herkesin panik içinde olduğu bir devirde bu ret, son derece önemlidir ve Âkif'i 'büyük' kılan bir davranıştır. Tarihi değiştirenlerin de en önemli kişilik özelliklerinden biridir bu. Gandi, keçisini sağar, sütünü içer, İngilizleri Hindistan'dan kovar. 1948'de öldüğünde bir çift takunyası, bir gözlüğü vardır. M. Âkif de yoksulluk ve ihtiyaç içinde bu dünyadan gitmiştir.

İkinci olarak beni düşündüren, hüzünlendiren Âkif'in çocuklarının yaşam seyridir. Âkif'in çocukları, oğulları, torunları ayrı bir sızıdır, ayrı bir hüzün tablosudur. Bu tablo her insanı hüzünlendirir, düşündürür; insanın içini sızlatır: Kızı Suat'ın 1991 yılında Beyoğlu'nda oturduğu evden atılmak istenmesi; dönemin başbakanının sahip çıkması, Halkalı'da ona bir ev verilmesi; Suat Ersoy'un evi satmak zorunda kalışı. Suat Hanım'ın kızları olan Ferda ve Selma'nın ise kredi borcu yüzünden içine düştükleri sıkıntı. Âkif'in damadı Ö. Rıza Doğrul'un tartışılan masonluğu... Oğlu Emin Ersoy'un bir çiftlikte kahyalık yapması; işten çıkarılınca yeniden alkole dönüşü, Çetin Altan'dan harçlık alacak kadar yoksul, 'haneberduş' duruma düşüşü ve bir kamyon kasasında ölü bulunuşu. Yine oğullarından Tahir Bey'in cenazesine ise Üsküdar Belediyesi'nin sahip çıkması. Torunlarından Selma Argon'un dedem "dar kafalı biri asla değildi", "yobaz değildi, ilerici bir insandı. Dedem anneme keman, resim ders-

leri aldırmış. Annemin karşısına geçerek poz verip resmini yaptırırmış..." gibi savunmalar yapmak zorunluluğu hissetmesi. Yine torunlardan Aydemir Güler'in TKP'nin maaşlı genel başkanı oluşu ve Âkif'e "dedem" dememesi; "insanın doğarken ailesini seçme hakkı olmuyor"; "Mehmet Âkif Ersoy'un İstiklâl Marşı'nı yazması bana hiçbir şey hissettirmiyor; bizim ailede TKP'nin oyu bayağı fazla" deyişi...

Âkif'in çocuklarıyla ilgili olarak söylediklerimi bir Âkif eleştirisi olarak söylemiyorum. Böyle bir fotoğraf insanı, insanımızın geçirdiği düşünce buhranını, değişim ve dönüşümü, eriyişi ortaya koyması açısından ilginçtir. Bu da ayrı bir hüzün kaynağı.

Âkif arkadaşlarına, dostlarına, dostlarının çocuklarına, topluma her şeyini verir. Mahrum kalan kendi çocuklarıdır. Âkif kendisinden çok, ailesinden çok topluma acımış, toplumsal kurtuluşu önemsemiş bir kişiliktir. Şiirinde de bireysellik hiçbir zaman öne çıkmaz; toplumculuk her zaman ön plandadır. Âkif yoksulun, yetimin dostu olan bir kültürün son halkalarından biridir.

Düşünce dünyası açısından ise Âkif, modernleşme sürecinde zihniyet dünyası oluşan bir aydınımızdır. 'Devlet nasıl kurtulur, millet nasıl kurtulur' sorularının çok sorulduğu, bir panik hâlinde çıkış yolunun arandığı bir dönemin sanatçısıdır. O da hem kültürel anlamda hem coğrafya anlamında yenilgiyi görmüş insanlardandır. Âkif yenilgiyi, esareti, mandacılığı kabullenmez. Yenildiği Batı karşısında diri kalmaya, sağlıklı bir çıkış yolu bulmaya çalışır.

İster kişisel yaşamda isterse bir ulusun uygarlık yaşamında olsun, çöküşe geçilmişse konuşan, yol gösteren çoğalır. Bu dönemde de yol gösterenler çoktur. Âkif'in yaşadığı dönemin üç önemli siyasal akımı olan Batıcılık, İslâmcılık, Türkçülük akımları da yeni öneriler getirir. Âkif bu akımlar içinde İslâmcılık içinde yer alır. Bu üç akım birbiriyle çatışıyor görünse de modernizm paydası altında birleşir. Hiçbir grup da gelenekten vazgeçemez; bir sentez aranır: "Türk ırkındanım, İslâm ümmetindenim; Batı medeniyetindenim" denir.

Yine böyle puslu, bulanık, bunalımlı ortamlarda doğruyu bulmak, doğru çizgiler geliştirmek, olayları doğru yorumlamak da zorlaşır. Abdülhamit dönemindeki çoğu aydın gibi Âkif de bu dönemin 'istibdat' olduğuna inanır. Abdülhamit'i "mel'un", "iblis"; bu dönemi de "mülevves" olarak niteler. O dönemde elbette bir baskı vardır. Ama Abdülhamit'in 'mel'un'luğu, 'iblis'liği bugünden baktığımızda tartışma götürür.

Âkif'in de içinde yer aldığı toplumsal atmosfer, yenilgiye uğramış insanların nefes alıp verdiği bir atmosferdir. Bu nedenle de Avrupa'ya olan hayranlık bugünkünden fazladır. Batılı yazar ve düşünürlerden alınan düşünceler bir kanıt olarak topluma sunulur. Batı'dan, Batılı aydınlardan örnekler vermek o günde de modadır. İkinci sınıf şairler ve romancılar bile büyük yazarlar olarak öne sürülür. O dönemin aydınları kendi geleneklerini savunmak için bile Batı'dan örnekler verirler. Âkif de 'Gustave Le Bon der ki...' şeklinde konuşmalar yapar. Âkif, Batı ile ilişkiye girmeyi reddetmez. Batı'nın 'ilimlerini, fenlerini almalı; fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kapılmamalı' der.

Âkif'in, İslâm dünyasındaki ilk modernistlerden, ilk pozitivistlerden diyebileceğimiz Cemaleddin Afganî ve Mısırlı modernist Abduh ile olan ilişkisi ve onlara karşı olan sevgisi, saygısı da dikkat çeken bir başka noktadır. Afganî 'cin'e inanmaz, Abduh da Fil Vakası'ndaki 'ebabil' kuşlarına olgucu bir yorum getirir. Âkif'e göre "Abduh Mısır'ın en muhteşem üstadıdır." *"İnkılâb istiyorum ben de, fakat Abdu gibi"* der. Âkif, Afganî'yle hiç karşılaşmaz, ama onu sever. Sudan'a gitmekten orada "Cemaleddinler yetiştirip âlem-i İslâm'a göndermek"ten söz eder. Bu çizgiden baktığımızda Âkif modernisttir. Ama Batı dünyasını da abartarak övgülere boğmaz. Âkif'te Batı'ya düzülen övgü ya da sövgüden daha çok 'Müslüman'ın eleştirisi vardır. *"Kaç hakiki Müslüman görmüşse makberdedir."*

Âkif, geçiş köprüsünün üzerinde tehlikeyi sezen, konuşan, geçişi daha çok şiirle anlatan şairdir. Bu geçiş köprüsünün üzerinde 'nesil' yetiştirilmeye çalışılmış: Halûk'un nesli, Âsım'ın nesli... Şimdilerde ise iyi para getirecek bir meslek edinmek, belki de bu nesillerin biricik amacı.

Hüznü olan insan güzeldir. Âkif hüzün sahibidir. Onun gülen bir fotoğrafı hemen hemen hiç yoktur. Gülmekten çok, mahzun duran duyarlı bir kişiliği vardır. Âkif bana böyle bir fotoğraf sunuyor. Onun kişisel, düşünsel dünyasının, toplumsal mücadelesinin titizlikle incelenip hak ettiği şekilde ortaya konulması, yeni okumalara tâbi tutulması, bizi yeniden bir özeleştiriye götürmesi, düşündürmesi ve yaşamın yeniden anlamlandırılması gerekiyor.

Âkif bu özeleştiri için güzel bir örnek, güzel bir fırsattır.

HÜSEYİN ATLANSOY

ÂKİF: KALBİMİZİN YALNIZLIĞI

Âkif kimdir?

Bu zor sorunun yanıtın vermek boynumuzun borcu.

Âkif şairliğinden ve sanatkârlığından önce bir "şahsiyet" olarak zihnimizde şekilleniyor. Âkif; Nurettin Topçu'nun eserinde –ki Âkif hakkında yazılmış en iyi birkaç eserden birisidir– belirttiği gibi "kalbinin yalnızlığını duyan" bir şahsiyettir.

Gerek İstiklâl Harbi'nin en kavurucu döneminde, gerek hayatının bütününde milletin sesini duyup en gür ve pürüzsüz söyleyişle dillendirebilmiştir. Kolaycı bir yaklaşımla 'didaktik' olduğunu söyleyenler –bile– olabilmiştir.

Ancak Âkif, zulme ve haksızlıklara karşı duruşunu ilahî merhametle ilişkilendiren adamdır.

Müthiştir.

Hayatının bütününde milletin sesi olmayı kendisine ilke edinirken, milletin "kendiliğini" kendisine kendinden bir aşıyla sağlayacağını savunmaktadır.

Dünyanın ve yakın ve uzak çevresinin ölçüsüz ve nobran davranışları yüzünden "kalbinin yalnızlığı"na sarılıp ömrünü ve şairliğini bir kaçak yolcu olarak sürdürmüştür.

Âkif ısrarla 'doğru'yu söyleyen bir adamdır.

Vakur...

Kalbini duyan, kalbi, kalbini avutan yalnız.

Mustaripler loncasının reisi.

* * *

Âkif, son yıllarında, Sezai Karakoç'un ifadesiyle; "toprağı altından çekilmiş bir çınar" hüviyetindeydi.

Bu milletin ve bu ülkenin "şimdiki zaman kipi"ni sürekli kılacak sesini vakur bir edayla İstiklâl Marşı'mıza aktarma başarısını göstermiştir.

Bünyesinde barındırdığı Doğu –ki Buhara'dır– ile Batı'yı –ki Rumeli'dir– merkezde –ki İstanbul'dur– birleştirebilmiş ve milletin sesi olmuştur Âkif.

SABAHATTİN ÇAĞIN

ÂKİF'İN KİŞİLİĞİNE DAİR

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılının sonrası meşhur ifadeyle "Osmanlı'nın en zor yılları"dır. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin getirdiği kısa süreli beraberlik ruhu ve rahatlık ardından olup bitenler, aslında hiçbir şeyin değişmediğini gözler önüne sermiştir. En başta ardı ardına gelen üç büyük savaş, toprak kayıpları ve bunların ardından gelen göçler, açlık ve sefalet; o zor yılların günlük hayata akseden tezahürleridir.

Ülkenin içinde bulunduğu bu zor şartlar toplumun değişik kademelerindeki insanlar üzerinde değişik etkiler yaratmıştır. Bazıları bu şartlara göğüs germiş, ülkenin kurtuluşu yolunda mücadelesini sürdürürken, bazıları da bu zor günlerin imtihanında sınıfta kalarak rezillik çarkının dişlileri arasında öğütülmüşlerdir.

Bu dönemin şartlarının inşa ettiği isimlerden biri Mehmet Âkif'tir. Yukarıda andığımız grupların birincisine dâhil edeceğimiz Mehmet Âkif, –belki klasik bir ifade olacak– devrinin model insanlarından biridir. Üzerinde birçok özelliği barındıran kişiliği üzerine yapılan çalışmalar onun bu yönünü daima teslim ederler. Buna Mehmet Âkif'i sevmeyenler de dâhildir. Orhan Okay, onunla ilgili bir çalışmasının alt başlığında, onun için "bir karakter heykeli" ifadesini kullanmıştır. Bu isimlendirme, gelişigüzel yapılmış bir isimlendirme değildir. Birincisi heykelin sertliğini, sağlamlığını öne çıkarır ki, Âkif'in karakterinin en önemli yanını ortaya koyar. İkincisi ise heykelin kalıcılığıyla ilgilidir. Bu da yine Âkif'in taşıdığı olumlu karakter özelliklerinin "her ne olursa olsun, her şeye rağmen" değişmezliğini sürdürmesi; zorda kaldığında "duruma uygun" davranmaktan kaçınmasıdır. Nitekim bir gün Talat Paşa onu Babıali'ye bir mesele için çağırır, konuşurlar ve konuşma bitince Âkif oradan ayrılır. Arkasından Talat Paşa'nın söyledikleri dikkat çekicidir: "Zerre kadar değişmemiş; hâlâ Edirne'de bıraktığım Âkif!"

Âkif'in bir karakter âbidesi olduğunu ortaya koyan çok sayıda anekdot vardır kaynaklarda. Bunların her biri Âkif'in bir cephesini ortaya koyar. Sözgelimi bunların başında onun İttihat ve Terakki'ye girişiyle ilgili anekdot yer alır. Âkif, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girecektir. Cemiyetin kurallarına göre önce bir yemin metnini imzalaması gerekmektedir ve yemin metninin bir yerinde "kayıtsız şartsız cemiyetin emirlerinin yerine getirileceği" şeklinde bir ibare vardır. Ancak Âkif, böyle bir metni imzalamayı reddeder ve ancak kendi düşüncesine uygun emirleri yerine getirebileceğini söyler. Sonuçta, İttihat ve Terakki, tarihinde ilk defa yemin metnini Âkif için değiştirir. Burada Âkif'in kararlılığı çok net bir şekilde kendini göstermektedir. Onun istemediği şeylere boyun eğmeyen, doğru bildiği yolda gitmekten asla vazgeçmeyen bir mizacı bu yemin metninin imzalanması sırasında kendini göstermiştir.

Âkif her ne kadar İttihat ve Terakki içinde yer alsa da Türk Ocağı'nda ders vermekle sınırlı bir faaliyettir bu. Nitekim bir süre sonra Âkif, cemiyetle olan ilişkisini bitirir ve bir süre sonra da onların muhalifi olur. Yazdığı muhalif yazılar yüzünden dergisinin

kapatıldığı da olur. Ancak bütün bunlar Âkif'in İttihatçılar nezdindeki değerini değiştirmemiştir. Nitekim Âkif, ayağını İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden kestiği sırada cemiyetin ileri gelenlerinden, gözü kara Kara Kemal'e bir haber gelir. Habere göre bir fesat cemiyeti kurulmaktadır ve bu cemiyetin içinde Mehmet Âkif de vardır. Kara Kemal'in cevabı harikadır: "Eğer içinde Âkif varsa bu bir fesat cemiyeti değildir."

Benzer bir anekdotu Eşref Edip şöyle anlatır: "Âkif, İttihat ve Terakki'den bir de lütuf gördü. Babası öldükten sonra Âkif'e bakan bir hocayı 31 Mart'tan sonra hapsettiler; çünkü bu hoca bilmem kaç sene önce Derviş Vahdetî'nin komşusuymuş. Politika işlerinde eski komşuluğun cinayet olduğunu Âkif bir türlü anlamadı ve Kara Kemal'e gidip çattı. Âkif'in bu münasebetsizliğine karşı ilk hâtıra gelen şey güzel bir istiskaldi değil mi? Fakat hayır. Kara Kemal, hocayı hapisten çıkarttı: Çünkü "bu hocanın namuslu olduğunu Âkif söylüyordu." Görüldüğü gibi, Âkif'in doğruluğu, muhalefet ettiği, yazılarıyla eleştirdiği kişiler tarafından bile teslim ediliyordu. Bu satırları okuyunca insanın aklına hemen onun *"Sözüm odun gibi olsun, hakîkat olsun tek"* mısraı gelmektedir ki Âkif'in mizacıyla sanatını birleştiren kişiliğini de ortaya koymaktadır.

Âkif'ten bahseden kaynaklar onun haksızlıklar karşısında sessiz kalmadığını, kendi zararına bile olsa tepki verdiğini belirtir. Bunların en önemlisi Baytar Mektebi müdür yardımcılığı sırasında olur. Okul müdürü haksız yere görevden alınınca Âkif hiç tereddüt etmez ve görevinden istifa eder. Üstelik istifa etmemiş olsa aslında cimriliği yüzünden sevmediği bu adamın yerine müdür olarak atanacak kişinin kendisinin olacağı kaynaklarda belirtilmektedir.

Mehmet Âkif'in dikkat çeken olumlu özelliklerinden biri de hayatını zor şartlarda sürdürmesine rağmen paraya değer vermemesidir. İstiklâl Marşı yarışmasında ödül olarak konulan parayı reddetmesi ve Kur'an'ı tercüme etmekten vazgeçtiği için Diyanet'ten aldığı parayı iade etmesi, onun bu konudaki özelliğini ortaya koyan herkesin bildiği bir mevzudur. Bu yüzden ayrıntıya girmiyorum.

Haksızlık karşısında sert ve tavizsiz bir tutum takınan Mehmet Âkif'in, çevresindeki insanlara beslediği merhamet duygusu da o denli güçlüdür. Bunu gerek anlatılan anekdotlarda gerekse şiirinde çok belirgin bir şekilde ortaya koyar. Özellikle ilk *Safahat*'ında yer alan "Kocakarı ile Ömer", "Küfe", "Hasta", "Seyfi Baba" ve "Kör Neyzen" gibi şiirler gerçek anlamda merhamet şiirleridir.

Fikir hayatında oldukça iddialı olan Âkif, sanatkârlığına gelince oldukça mütevazıdır. Kaynaklar onun özel yaşantısında da oldukça utangaç olduğunu söylemektedirler. Özellikle şiiri konusunda söyledikleri onun tevazuunu ortaya koymaktadır. Daha *Safahat*'ın manzum mukaddimesinde söylediği;

Bana sor sevgili kârî', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım;
Bir yığın söz ki, samimiyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü ne san'atkârım.

mısralarında bu tevazu kendini belirgin bir şekilde göstermektedir.

Âkif, dindar bir şair olmasına karşılık din adına yapılan yanlış işleri eleştirmekten kaçınmayan bir insandır. Tevekkül ve kader fikirlerinin yanlış yorumlanması, o dönem tasavvuf anlayışının Müslümanlar üzerinde meydana getirdiği tahribat onun döne döne işlediği konulardandır.

Buna benzer çok sayıda olumlu özellik Âkif için ardı ardına sayılıp örneklendirilebilir. Bunlara girmek yerine konuyu son bir maddeyle bitirmek istiyorum. Mehmet Âkif'e bütün bu olumlu nitelikleri kazandıran inancının sağlamlığıdır. Onun doğru bildiği yolda ilerlemesi, doğru sözlülüğü, haksızlıklar karşısında sesini yükseltmesi, paraya değer vermemesi, tevazuu, din adına yapılan yanlış işlere karşı çıkması hep bu sağlam inançla ilgilidir.

SÜREYYA BERFE

ÂKİF'TEN ÖĞRENECEKLERİMİZ VAR

Mehmet Âkif Ersoy'u 27 Aralık 1936'da kaybetmedik.

Böyle şairler kolay kolay kaybedilmez. Kaybedilmez ama kaç şair okudu *Safahat*'ı, bugün kaç şair okudu? Ne acı!

21 yaşındayken Arapça ve Farsça biliyordu. Bir ara Arapça ders verdi.

Millî marşı tek başına yazmak istemedi. Başka şairler de yazdılar. İstiklâl Marşı seçildi. 500 lira olan ödülü almadı. Reddetme anlamında değil. "Milletimin marşı olması mükâfattır. Bunun maddî tarafı olmaz." dedi. İstiklâl Marşı özel bir yasayla kabul edildi.

Bakın Âkif üzerine kimler kafa yormuş, yazmış:

Esat Âdil Müsttecaplıoğlu, Sabiha Zekeriya Sertel, A. Cerarahoğlu. Bu adları bilerek seçtim, belki bir şey anlatır.

Gerçekçi bir şairdi.

Aruzla konuşma dilini ustaca buluşturup kaynaştıran ilk ve tek şairdir.

Ondan bugün de öğreneceklerimiz var. Ama nerde?

Yeni Adam dergisi "*Şair Mehmet Âkif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyorlar?*" başlığıyla 1937'de bir soruşturma dizisi yayımlamıştır. Zaman zaman sert tartışmaların da yaşandığı bu soruşturma dizisinden seçtiğimiz bazı cevaplarla özel sayımızın soruşturma bölümüne ek yaparak okurlarımıza, yetmiş yılda Mehmet Âkif algısının değişip değişmediğini de gözleme imkânı vermek istedik.

***Yeni Adam*'ın Soruları:**

1- Âkif milliyetçi bir şair midir, İslâmcı bir şair midir?
2- Âkif bir sınıf şairi midir, yoksa bir halk şairi midir?
3- Âkif'in Türk İnkılâbına hizmeti var mıdır?
4- Âkif'in edebiyata teknik bakımdan hizmeti olmuş mudur?
5- Âkif'in memleketten uzaklaşmasını nasıl izah edebilirsiniz?
6- Âkif'in eserlerinde sosyal bir tez var mıdır?
7- Aktif'in insanî olan tarafları var mıdır?

BURHAN TOPRAK diyor ki:[1]

1.- Şair Âkif dindar bir milliyet şairidir. Türk milletinin bütün ümid ve ıstırapları şiirinde bir aksi seda bulduğu için nasyonalisttir. Yalnız bu nasyonalist, metafizik bir hakikate inanmakta bütün tefekkür ve *action* prensiplerini ona istinad ettirmektedir. O kadar ki din endişesi bazan şiirinde taassuba varacak kadar şiddet ve kesafet peyda etmiştir. Bunun için taassubu ondaki Türk vatanperverliği ve milliyetperverliği motiflerini ikinci plânda bırakır gibi görünür. Lâkin unutmamak lâzımdır ki Âkif'in şiirleri her şeyden evvel döğüş için terbiye ve takviyeye matuftur. O, bir *action* adamıdır. Her *action* adamı da bir *mistique*, daha doğrusu bir mutaassıbdır, inandığı şeyin, o iman doğru yahut yanlış olsun, daima esiridir. İman, esas itibariyle bir tercihtir. Fakat her tercih zarurî olarak tercih edilmeyeni inkâr değildir. Âkif'in tercih ettiği iman İslâmiyet idi.

3- Şair olarak evet. İstiklâl muharebeleri sırasında kitlenin değilse bile münevver bir zümrenin sesi olmak güzel ve büyük bir şeydir.

5- Bunun sebeplerini bilmiyorum. Eğer şapka yüzünden uzaklaşmış ise, bu sessiz protestoyu kendinden emin her kuvvet gibi müsamaha ile karşılayabiliriz.

7- Âkif'ten maksat eserleri ise ve "insanî" kelimesinden maksat da "bütün insanlar için" yahut "ebedî" demek ise Âkif'te her devrin insanı için sevilip takdir edilecek taraflar zor, hemen hemen imkânsızdır. Tefekkür veya ifadede mahallîyi küllîleştiremeyen sanatkâra *humain* yani ebedî olmak saadeti nasib değildir. Bir iki mevsim önce ölmek için memlekete gelen Âkif, cemiyetin tefekkür ve iman sistemlerinde hesaplaşmanın geç kalmış bir sonu idi. Âkif, ruhunu Allah'ına teslim etti ve bu hesap kapandı. Artık onun tefekkürü ve sanat görüşleri, inkılâp gençliği için içtimaî olmaktan çıkmış ve frenklerin tabiriyle (*cas personnel*) hâline gelmiştir.

[1] *Yeni Adam*, No: 168, 18 Mart 1937

BÜRHAN BELGE diyor ki:[2]

1- Âkif şiirlerini yazdığı zaman "ümmet" ile "millet" arasındaki fark tarihin eliyle henüz tesbit edilmemişti. Ziya Gökalp bile Türk nasyonalisminin imparatorluk çerçevesine uygun düşen esaslarını verirken: 1) Türk milletindenim, 2) İslâm ümmetindenim, 3) Garp medeniyetindenim, diyordu.

Bundan başka Avrupalılar arasında bir anket açsanız bunların çoğu nasyonalizmin, tarihin içine dalan ucunu dine bağlamak lüzumundan bahsedeceklerdir. Türk nasyonalizmi hâlbuki sebepli olarak antradisyonalizmi bayrağında yazmıştır.

Âkif, Osmanlılık platformu üzerinde hem din hem millet şairidir. Fakat Kemâlist Türkiye için Âkif'in milliyetçiliği yalnız noksan değil, aynı zamanda reaksiyoner, yani tehlikelidir.

2- Âkif namuslu haysiyetli ve Osmanlı idi. Osmanlılıktan Türklüğe götüren köprü üzerinde elbette ki bir hizmeti dokunmuştur. Fakat bu, ona inkılâpçılık vasfının verilmesine kâfi olmasa gerektir.

3- Âkif'in memleketten uzaklaşması, fikirlerinin ve kanaatlerinin mağlûp olduğunu gören adamın, kendi bakımından cesaretsizliğine, memleketi bakımından ise kendine galip gelen fikir ve kanaate, hayatiyet itibariyle itimatsızlığına hamledilebilir. Nitekim Âkif, Kemâlist Türkiye'nin yaşayabildiğini ve bütün dünyaya hayatiyet kabul ettirdiğini görünce, sadece kendi talihine küserek ve doğduğu sevgili topraklar üzerinde ölmeği düşünerek avdet etmiştir.

4- Âkif'in insanî tarafı vardır ve büyüktür. Ancak Âkif'in insanlığı ekşi, hiddetli ve intikamcıdır. "Tek dişi kalmış canavar" Âkif'e göre, iddia olunduğu gibi "medeniyet" değil, "Avrupa medeniyeti" yani istismarcı ve kanlı Avrupa'nın Hıristiyan emperyalizmidir. Âkif "son Osmanlı" olmaktan ziyade hakikî manâsında "son İslâmcı Türk"tür. Âkif, tıpkı Ziya Gökalp gibi bir "gecikmiş"tir. Bunlar gemi batarken akla gelen tedbirlere benzerler. Bir mantık ifade edebilirler ama bir realiteye cevap veremezler.

5- Cevap vermemiş.

6- Cevap vermemiş.

7- Cevap vermemiş.

[2] *Yeni Adam*, No: 160, 25 Mart 1937

ORHAN SEYFİ diyor ki:[3]

1- Âkif milliyetçi şair değildir. Müslüman akaidini neşreden ve o yoldan ayrılan herkese levmeden bir şairdir. Âkif'in şiirlerinde yüksek bir din cazibesi, yüksek dinî bir heyecan bulmuyorum. O, hiç mistik değildir. Onun bütün, teesürü, dinî akaidi bütün sertliği ile hayatımıza tekrar yerleştirmek ve bizi, eski İslâm medeniyetine çevirmektir.

2- Sınıf tabirinin medlulü, hayatımızda var mıdır, acaba?.. Âkif muhafazakâr veya mutaassıp diye anılan, nasların çerçevesinde kurtulamamış bir zümrenin şairidir. Halk şairi tabirini, biz halk arasından çıkan ve halk edebiyatının tekniğini kullananlara veriyoruz. Tabiî bu manada Âkif halk şairi değil. Yalnız popülerdir. Çok geniş bir kitleye hitap etmek ve onlara mümkün olduğu kadar anlayacağı bir dil ve bir duygu kullanmak isteyen bir şairdir.

3- Âkif'in Türk İstiklâline hizmeti vardır. İstiklâl Marşı meydanda... Fakat inkılâpçılığa gelince, maziye, ananeye bağlı kalmıştır. Yani muhafazakârdır.

4- Teknik bakımdan aruz veznini her türlü, hissî, fikrî ifadeye kabiliyetli bir şekle soktuğunda herkes müttefiktir. Fakat bu asıl sanat noktasından bakılınca ne derece ehemmiyetlidir?.. Aruzla, her hatıra geleni yazıvermek bir kıymet midir? Bence Âkif'in değeri vezin oyuncaklarında, bu kolay işlerde değil, iç taraftadır. Bize yeni bir ses duyurabilen mısralarındadır. Bize hayatımızın eski manzaralarını sarahatle ve kudretle çizen tasvirlerindedir.

5- Âkif'in çocukluktan başlayarak aldığı terbiyeyi düşünün... Onun bu terbiyeye ne kadar bağlı kaldığını ve kendisi için bunu bir fazilet, bir ahlâk ve vicdan meselesi yaptığını hatırlayınız. Şapkayı, küfrün, düşmanın, bir remzi olarak gören bu samimî karakterist şairin ruhunda tabiî müthiş bir akis tesir olacaktır. İşte onun Mısır'a gidişini bununla izah edebiliyorum.

6- Âkif, cemiyetin normal tekâmülünü çok defa bir tereddi şeklinde görüyordu. Eserlerinde müdafaa ettiği en yüksek tez, eski Müslüman ahlâkıdır. Yoksa, cemiyeti daha ileri merhalelere götürecek hamleler yapmağı o düşünmemiştir sanırım. Onun için en mükemmel cemiyet örneği "Asr-ı saadet" idi... Mümkün olursa oraya dönmek istiyordu.

7- Âkif, halis bir İstanbul çocuğudur. Onda millî ve mahallî zevk kuvvetlidir. Bence, onun asıl kıymetini yapan budur. İnsanî tarafına gelince, o ancak Müslüman olanı insan sayıyordu. Din duyguları haricinde insanî duygular şiirlerinde bir yer bulamamıştı.

[3] *Yeni Adam*, No: 171, 8 Nisan 1937

YUSUF ZİYA diyor ki:[4]

1- Âkif'e milliyetçi bir şair demek ne mümkün... *"Fikr-i milliyyeti tel'in diyor Peygamber..."* mısraı ile bağıran kendisi değil mi?...

2- Âkif'e halk şairi de diyemeyiz. O sarahaten yeşil edebiyatın yegâne cazibeli mümessili idi.

3- Evet... Âkif'in Türk İnkılâbına büyük hizmeti vardır. Onun eserlerini okuduğunuz zaman nelerden kurtulduğumuzu anlıyoruz. İstiklâl Marşı'na gelince buna inkılâbın değil, ihtilâlin sesidir, diyebiliriz.

4- Mehmet Âkif birçok şairlerin samimî duyguları kekelediği aruzla mahalle kahvesinde iskambil oynatmıştır. Köy düğününde pehlivanları güreştirmiştir. Onun vezne sokarak söylediklerini, vezinsiz yazmak bile kolay değil... Fakat Âkif'in, Muallim Naci'den, Tevfik Fikret'ten sonra geldiğini, hattâ Ali Ekrem'in meşhur "Vasiyet"inden sonra selaset yolundan rakipsiz yürüdüğünü de unutmayalım.

5- Benim izah etmeme hacet yok... *Safahat*, her mısra ile bu hâleti ruhiyeyi izah etmiyor mu? Balkan harbinde yazdığı bir şiire bakınız. Mağlubiyetimizde en çok düşmanlar bize şapka giydirecek diye korkuyor.

6- Bu şiirde "Ben ki evet Arnavud'um" diyen Âkif, kendi Arnavut'luğunu hatırladığı hâlde inkâra çalışıyor. Ve bir Müslüman birliği istiyordu. Onun için, her yeni bir bidatti. Tekrar *Safahat*'ı gözden geçirelim. Bugün Türk milletine ilerleme imkânlarını veren ne yaptıksa, Âkif onlara en korkunç tehlike diye bakmıştır.

Onun istediği kendi fikrî terbiyesinden doğan bir şeriat dünyasıydı.

7- Âkif'in nazarında insan, yalnız Müslümandı, alt tarafı gâvur... İnsana yalnız dinî ölçü ile kıymet veren bir adamdan insanî eserler nasıl bekleyebiliriz?

[4] *Yeni Adam*, No: 171, 8 Nisan 1937

NURULLAH ATAÇ diyor ki:[5]

1- Elbette ki milliyetçi değildir. Bütün eserinde "Dinde kavmiyet olmaz" der ve milliyet fikrinin yakıcı olduğunu söyler.

2- Bir halk şairidir, çünkü onun cemiyetimizin her sınıfında severek, hislerine tercüman oluyor diye okuyanlar var. "Halk şairi" dedim, yanlış söyledim: *cemaat* şairidir.

3- İnkılâbı "mümkün kılan şartların hazırlanmasında hizmeti oldu, doğrudan doğruya inkılâba değil.

4- Hayır. Nazımda Âkif, Fikret'in muakkibi olmaktan başka bir şey değildir. Onun yaptıklarının hepsini Fikret zaten yapmıştır.

5- İnkılâbı kabul edemediği, ona uyamayacağını anladığı için gittiğini sanıyorum.

6- Âkif'te fikir yoktur, birtakım fikir gölgeleri vardır. Eserine bir "irtica fikriyatı" dahi denilemez.

7- Her insanda olduğu gibi.

5 *Yeni Adam*, No: 172, 15 Nisan 1937

ADSIZ diyor ki:[6]

1- Âkif Osmanlı milliyetçisidir. Onun koyu İslâmcı gözükmesi Osmanlılığına engel değildir. Çünkü Osmanlılığın ayırıcı vasıflarından biri de İslâmcı olmasıdır. Âkif'in "Osmanlı" kelimesini kullanmayıp mütemadiyen dinden bahsetmesi Osmanlı milliyetçiliğine mani olamaz. Osmanlılığın kurduğu büyük siyasî-içtimaî sistemde din en esaslı unsur olduğu için Osmanlı milliyetperverleri çok defa dinci gibi gözükmüştür. Hiç şüphe yok ki Âkif Türkiye'yi, Fas'tan, Mısır'dan ve İran'dan daha çok seviyordu.

2- "Sınıf" kelimesini gereken ve gerekmeyen her yere sokmak komünistlerin marifetidir. Onların dar kafaları her şeyi sınıflara taksim etmedikçe anlamaya müsait olmadığından her şairi de muhakkak iktisadî-içtimaî bir sınıfın malı gibi görmek istemişlerdir. Hâlbuki memlekette Âkif'e her hususta taraftarlık edenler, yalnız dinî bir sınıf olsa bile, Âkif bir millet şairi olmak iddiasında idi. Âkif'in sınıf şairi olmadığına en büyük delil, bugünkü lâik hükümetin müessesesi olan Halkevinde, 18 Mart ihtifalinde şiirlerinin okunmasıdır. Demek ki cumhuriyet ve inkılâp kendilerine emanet olunan bugünkü gençlik, Âkif'i kendisinden sayıyor, onda yabancılık görmüyor.

3- Âkif'in Türk İnkılâbına hizmeti vardır. Kurtuluş Savaşı'nda onun Anadolu'ya geçmesi, kendi gibi düşünen binlerce vatandaşı bu savaşa taraftarlığa sürüklemiş, şiirleri de millî savaşın manevî gıdasını teşkil etmiştir. Bugün memlekette boru öttürmeye kalkan bazı şairimsi kimseler, Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'da aşk ve fuhuş manzumeleri yazarken Âkif'in Anadolu'ya geçmiş olması, başlı başına bir hizmet ve kıymet teşkil eder.

4- Âkif'in Türk edebiyatına teknik bakımından da hizmeti olmuştur. Aruzun Türk diliyle kaynaşan en mükemmel örneklerini Âkif vermiştir. İptizale düştüğü yerler yok değildir. Fakat dâhilerin bile bazen bayağılaştığı düşünülürse bunun da tabiî olduğunu kabul etmek icap eder.

5- Âkif'in memleketten uzaklaşmış olmasını onun pek yüksek seciyeli olmasıyla izah ederim. Hissen, fikren ve vicdanen taraftar olduğu şeyleri kabul eder gibi görünmek küçüklüğüne düşmemiştir. Âkif'in Mısır'a kaçışı "beğenmediğim şeyleri alkışlamayacağım" diyen namuslu ve merdane bir harekettir.

7- Âkif'in insanî tarafları var mıdır diye soruyorsunuz. Hırsız ve dalkavuk olmayışını kâfi bulmuyor musunuz?

[6] *Yeni Adam*, No: 172, 15 Nisan 1937

MEHMET ÂKİF ERSOY
(1873-1936)

ALBÜM

Âkif in Gençliği...

Evliliğinin ilk yıllarında

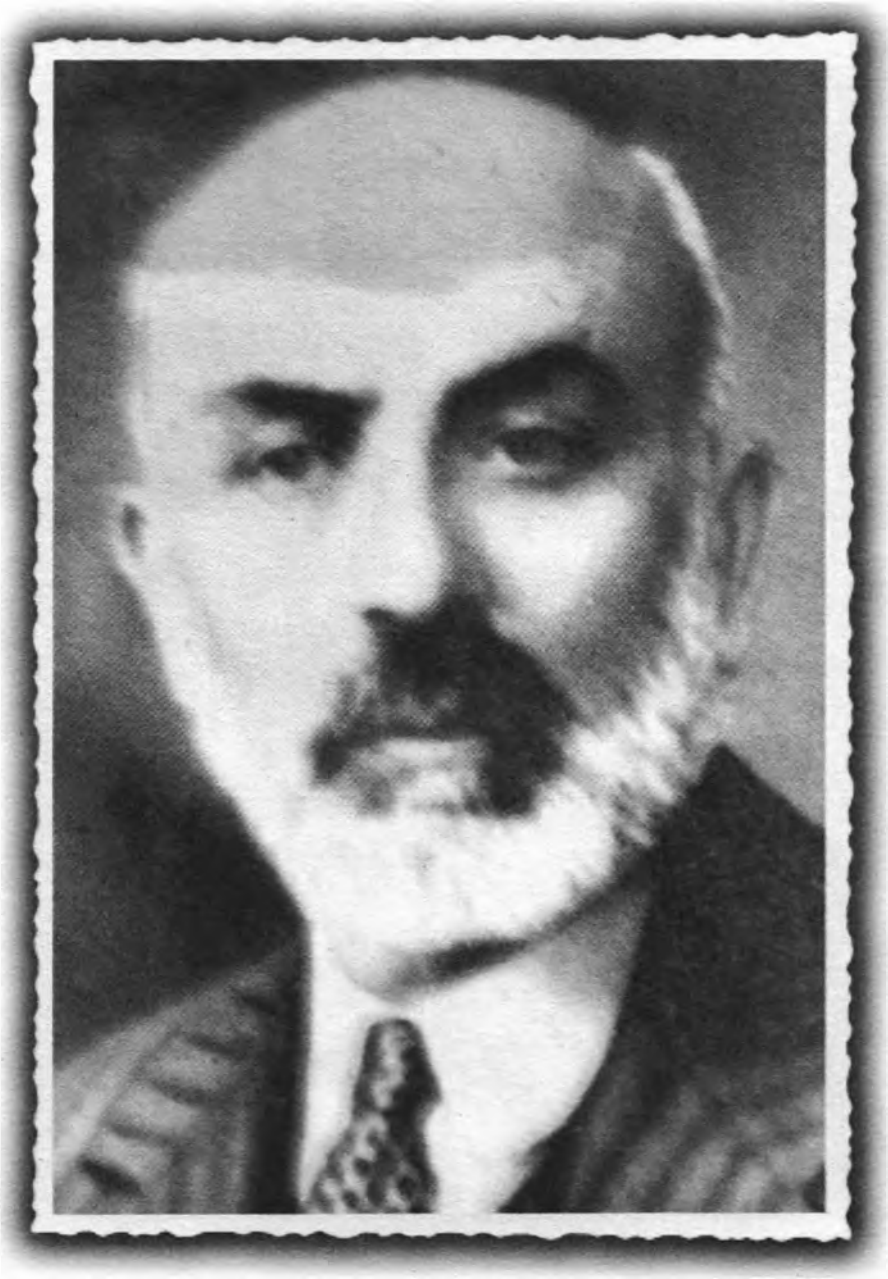

Torunlarıyla

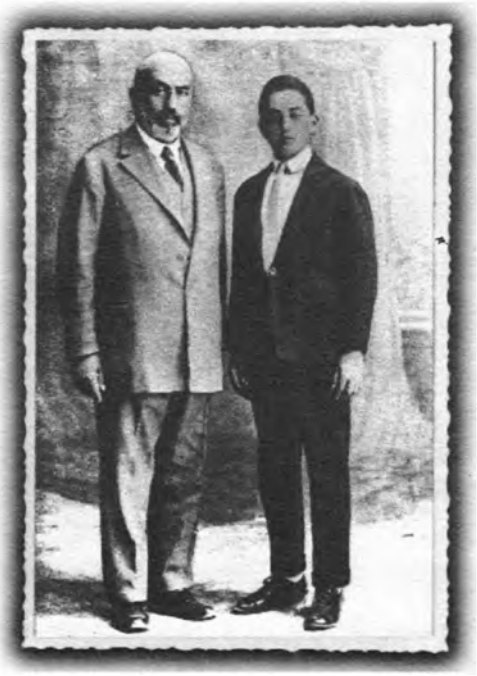

Âkif, torunuyla

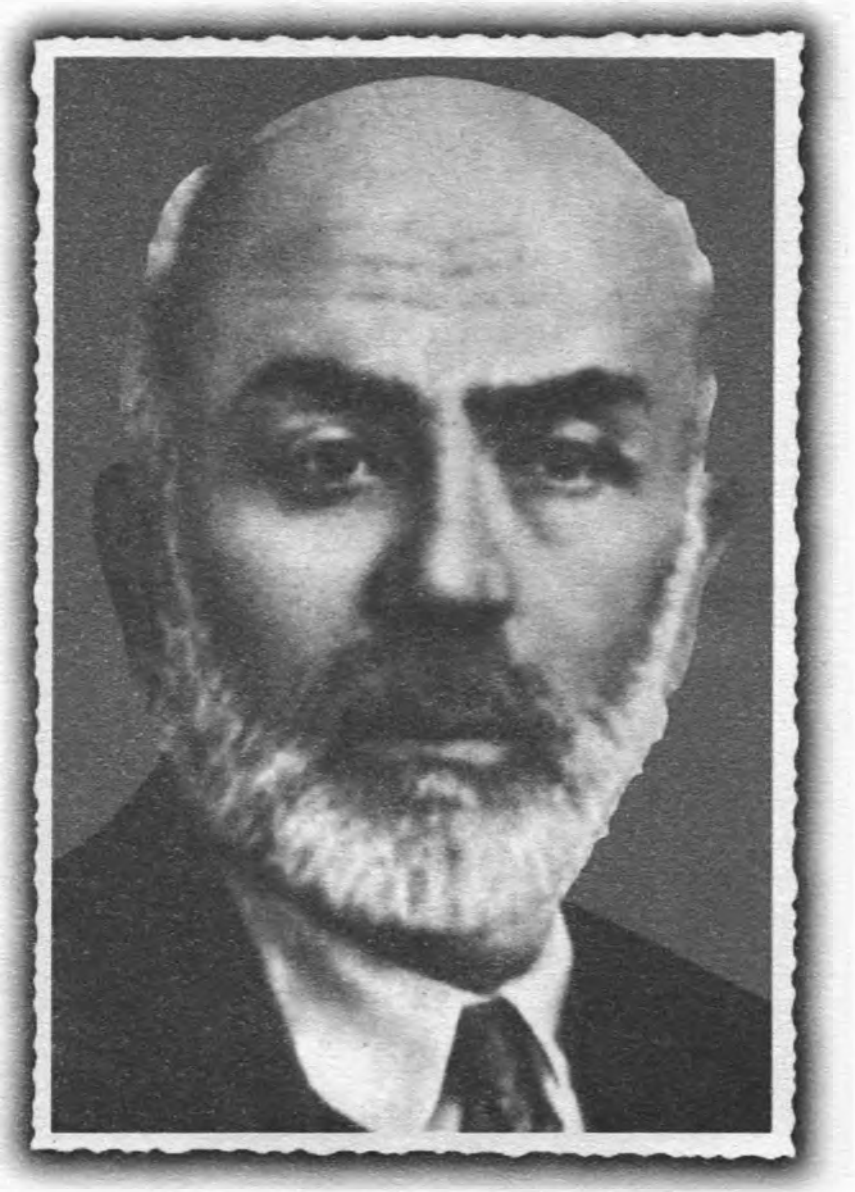

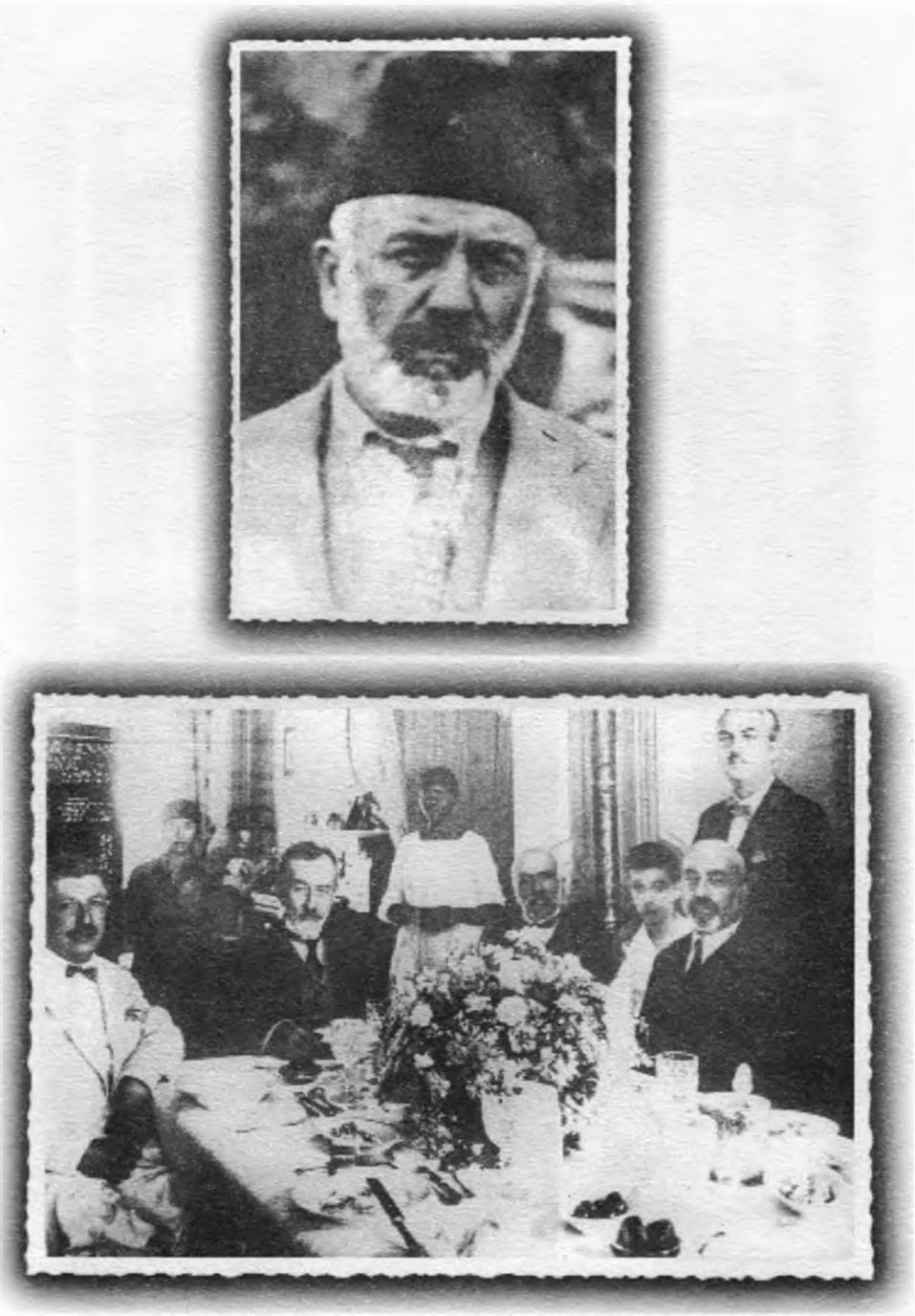

Cenap Şahabettin, Abdülhak Hamit, Süleyman Nazif, Mehmet Âkif ve Samipaşazâde Sezai...

Mısır'da, Piramitlerin önünde...

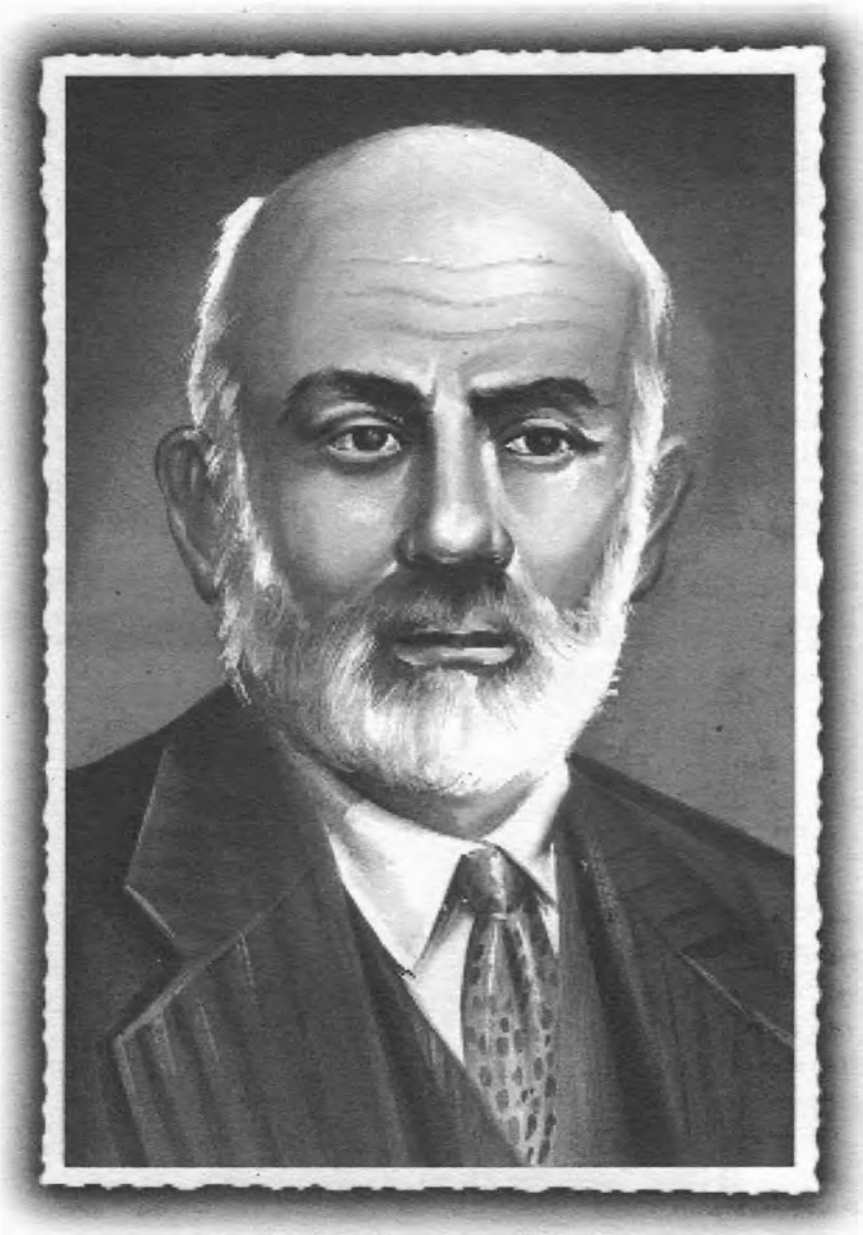

Âkif'in yağlıboya portresi

Sait Halim Paşa

Şerif Muhiddin Targan

Âkif in oğlu Tahir bey

Âkif'in Akbaba dergisinde yayımlanan bir karikatürü

Âkif in son günleri...

Âkif in son günleri...

جلسه اتحاد تاریخی ۱۵ تموز ۳۳۶
جلسه اتحاد تاریخی : ۱۷ تموز ۳۳۶

اسلام شادی محمد یاشف بك
شرق موسیقی معلمی دولتی عازل دفسی بك

Sırat-ı müstakim dergisi

Sebilü'r-Reşat dergisi

مسلمانه قادینی

Âkif in Ferit Vecdi'den tercüme ettiği, "İslam Kadını" adlı kitap

محمد عاکف

Süleyman Nazif in "Mehmet Âkif" adlı kitabı

Bülbül şiiri...

İstiklâl Marşı

Âkif in el yazısı

Âkif'in el yazısı

Emin Erişirgil'in "Mehmet Âkif" kitabının gazetede tefrika edilişi

İstiklâl Marşı'
Mehmet Akif
günlerde
«Korkma
Türk'ün al
1921'de İstiklâl
vatanının kurtuluş

Süleymaniye Kürsüsünde...

Taceddin Dergâhı'nın önündeki
İstiklâl Marşı'nın bütünün yazılı olduğu anıt
Aralık 2007

Âkif fotoğraflı posta pulu

Taceddin Dergâhı'nın bahçesindeki Âkif büstü

Âkif'in Taceddin Dergâhı'ndaki Mehmet Âkif Evi'nde
İstiklâl Marşı'nı yazdığı oda

Taceddin Dergâhı'ndaki Âkif Evi'nin salonu

Âkif'in tüfeği

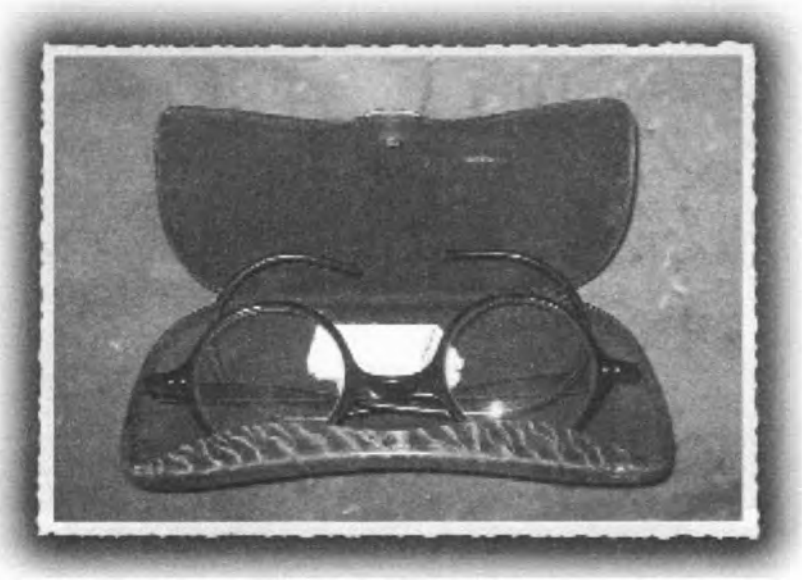

Âkif'in gözlüğü

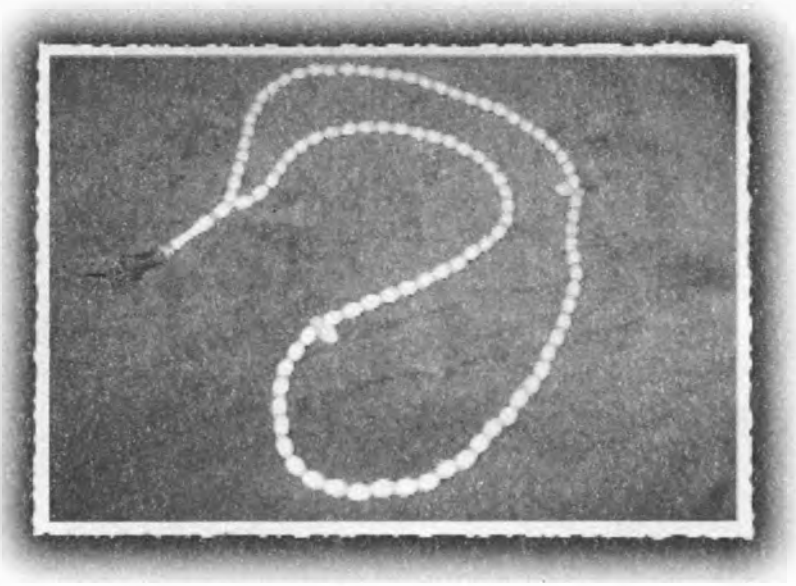

Âkif in tesbihi

Âkif in saati

Taceddin Dergâhı'ndaki Âkif Evi'nin bugünkü hâli. Aralık 2007

Âkif'in Kastamonu'da kaldığı ev

Âkif in Mısır'da sık sık uğradığı "Fişavi Kahvesi"

Sevenlerinin omuzunda Âkif'in son yolculuğu...

Mehmet Âkif'in mezar taşı yazısı: İstiklâl Marşımızın Büyük Şairi Mehmet Âkif Ersoy - 1873-1936

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

MEHMED ÂKİF ERSOY KAYNAKÇASI (1911-2007)

İkinci baskıda biraz daha geliştirmemize rağmen Mehmed Âkif hakkında yazılanları bütünüyle ortaya koyabilmek geniş bir zaman ve ortak bir mesai gerektirir. Bugüne kadar yapılmış Âkif bibliyografyaları büyük oranda eksik çalışmalardır. İçlerinde en kapsamlısı olan Millî Kütüphane yayını bibliyografya bile Âkif hakkında yazılanlardan bir seçme hükmündedir. Bu bibliyografyada gazete yazıları yer almaz. Oysa gazetelerde kalmış birçok yazının yanı sıra yazı dizileri de vardır. Ayrıca Millî Kütüphane'nin Atatürk Belgeliği bölümünde muhafaza edilen yazar zarflarından tam on bir adedi Mehmed Âkif'e ayrılmıştır ve içinde çok sayıda gazete kupürünü barındırır. Dolayısıyla Millî Kütüphane, bu bibliyografyayı hazırlarken elindeki zengin malzemeyi değerlendirmemiş durumdadır.

Bibliyografyamızı oluştururken önceliği bizzat yaptığımız taramalara verdik. Mevcut bibliyografyalarda zaman zaman rastlanabilecek aktarma hatalarından kendimizi koruyabilmek için bu yolu tercih ettik. Yayınlanmış Âkif bibliyografyalarını kendi oluşturduğumuz listeyle karşılaştırarak eksik künyelerimizi tespit ettik ve bunları da Kaynakça'ya dâhil ettik. *Hece*, *Dergâh*, *Yedi İklim*, *Kayıtlar*, *Merdiven Şiir* gibi dergilerin bütün koleksiyonlarını taradık, fakat bir kısım dergileri ancak kısmî olarak tarama imkânımız oldu. Ağırlıklı olarak 1936-1979 yılları arasında yayınlanmış gazete yazılarını ise Millî Kütüphane'nin yazar zarflarında bulunan kupürlerden taradık. Bilindiği gibi *Büyük Doğu*, *Hareket*, *Diriliş* dergilerini artık koleksiyonlarına gerek kalmadan *Hece*'nin ilgili özel sayılarından tarama imkânına sahibiz. *Hece*'yi ise hazırlanmış fakat basılmamış Hece Dizininden taradık. Adı Âkif'le birlikte anılan *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergilerini taramada Abdullah Ceyhan tarafından hazırlanmış Fihrist'ten yararlandık. Bu çalışmanın "yeni Sebîlürreşâd" dönemini de kapsaması taramamızın sınırlarını genişletti. Çünkü burada hemen Âkif sonrası dönemde, üstelik çoğu onun dostları tarafından yazılmış çok sayıda yazı, hatırat, şiir ve yazı dizisi yer almaktadır. *Sebîlü'r-Reşâd*'ın Âkif sonrası dönemini önceki dönemlerden ayırmak için isminin başına köşeli parantez içinde bir [Yeni] nitelemesi ekledik.

Soyadı kullanılmadan yayınlanmış yazılarda isimleri esas alarak isimlerden sonra köşeli parantez içinde soyadları yerleştirdik. İnternet ortamında sanal bir biçimde dolaşan ve matbu bir metin olarak basılmamış yazıları Kaynakça'ya dâhil etmedik. Mevcut Âkif Bibliyografyalarında rastladığımız bazı bilgi hatalarını düzeltmeye çalıştık. *Genç Öğretmen* dergisinin Aralık 1964-Ocak 1965 tarihli 10. sayısı kaynaklarda özel sayı olarak niteleniyorsa da bir özel sayı değildir. Gerçi bu, dergi ilgililerinin hazırladıkları Âkif dosyasını sunuşta özel sayı olarak lanse etmelerinden kaynak-

lanmıştır. Yine *Hürriyet Gösteri*'nin özel sayı olarak nitelenen Nisan 2003 tarihli 247. sayısı da bir özel sayı değildir, sadece içinde bir dosya barındırır.

Bibliyografyalar, hazırlandıkları alanda bazı hususların dikkate çarpmasını sağlayabilir. Âkif'in ölümünden 70'li yılların sonlarına kadar gazeteler Mehmet Âkif'e özel bir önem vermiş görünmektedir. Bu yıllar arasında Türkiye'nin her tarafında Âkif'i anma gün ve toplantıları düzenlendiğine dair çok sayıda habere rastlanır. Bir müddet eski hızını kesen bu programlar, Âkif'in 50. ölüm yıldönümü olan 1986'da tekrar canlanmış görünür.

İlgi çekici bir durum da basında –belki– belli periyotlarla Âkif'i hedef alan hakaret ve karalama furyalarına rastlanmasıdır. Bunu gazete yazılarından çok rahat izleyebiliriz.

Kaynakça vasıtasıyla dikkatimize çarpan hususlardan biri de Âkif hakkında çok yazdığı hâlde bunları kitaplaştırmamış yazarların varlığıdır. Nurettin Artam'ın *Ulus* ve *Halkçı* adlı iki gazetede yazdığı yazıların Kaynakçamıza aldığımızdan çok daha fazla olduğunu söylemeliyiz. Artam'ın birçok yazısı Millî Kütüphane Atatürk Belgeliğindeki BYG KUP ZRF'larında kesilmiş fakat kartonlara yapıştırılmamış ve dolayısıyla tarihleriyle hangi yayında yer aldıkları belirtilmemiştir. Artam'ın yazıları bir kitap boyutuna ulaşıyorsa da tespit ettiğimiz Âkif kitapları arasında bu yazara ait herhangi bir kitaba rastlanmaz.

Ali Ekrem Bolayır'ın *Safahat* yazıları da müstakil bir kitap teşkil edebilecek boyutlardadır. Fakat bunlar Abdulkerimoğlu'nun Kaynakça'da gösterilen *Safahat* derlemesinde yer almıştır. Burada başka yazarların makaleleri de yer aldığı için Bolayır'ın söz konusu yazıları görünür durumda değildir. Yine Mehmet Kaplan'ın dergilerdeki Âkif yazıları kitaplarına dağınık olarak girmişse de bir araya toplandığında müstakil bir kitap teşkil edebilir. Kaynakçamızda gösterilen Erişirgil, Sezai Karakoç, Cemal Kutay ve Mithad Cemal Kuntay'ın yazı dizileri kitaplaşmış, M. Raif Ogan, Hayreddin Karan, Adnan Aşkın, Nurettin Artam, Cemal Oğuz Öcal ve Mehmet Önder'in yazı dizileri kitaplaşmamıştır.

Kaynakça'nın mükerrerlerine de değinmemiz gerekir. Yazı dizileri hem "Yazılar" bölümünde, hem de "Yazı Dizileri" adlı bir alt bölümcükte gösterilmiştir. Yine Türkçe dışındaki dillerde yayınlanmış kitaplar da hem "Kitaplar" bölümünde, hem de "Diğer Dillerdeki Kitaplar" bölümünde gösterilmiştir. Bazı yazarların isimleri, birkaç şekilde kullanılabildiği için iki ayrı maddede gösterilmiştir. Ör. Soyadı "Yüksel" olan Serdengeçti için "YÜKSEL [SERDENGEÇTİ], Osman" maddesiyle birlikte, *Serdengeçti* dergisinde yazdığı yazılar sadece derginin imzasıyla yayınlandığı için bir de "SERDENGEÇTİ [Osman Yüksel]" maddesinden bakılmalıdır.

Kullandığımız kısaltmalar şunlardır:

b.: Basım, baskı; B.evi: Basımevi; bk. Bakınız; c.: cilt; çev.: Tercüme eden, çeviren; Der.: derleyen; DİB.: Diyanet İşleri Başkanlığı; DT; Doktora Tezi; E. Edib: Eşref Edib; Ed. Editör; F.: Fakültesi; H.: Hicrî; Haz. Hazırlayan; hk.; hakkında; K.evi: Kitabevi; KB.: Kültür Bakanlığı; KTB.: Kültür ve Turizm Bakanlığı; LT: Lisans Tezi; Matb.: Matbaası; Neşr.: Neşriyatı, Neşreden; ö.s.: özel sayı; R.: Rûmî; s. : sayfa;

S.: Sayı; SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü; *SM: Sırât-ı Müstakîm*; *SR: Sebîlü'r-Reşad*; T.siz: Tarihsiz; TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı; Ü.: Üniversitesi; Y.: Yayınevi, Yayınları, Yayıncılık; Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan; YLT: Yüksek Lisans Tezi.
Kaynakçanın bölümleri şunlardır:

A. *Yazılar*
A. 1. *Haber Yazıları*
A. 2. *Yazı Dizileri*

B. *Kitaplar*
C. *Kitaplarda Bölümler*
D. *Sempozyum, Anma ve Armağan Kitapları*
E. *Antolojiler, Edebiyat Tarihleri, Yazar Sözlükleri, Yıllıklar, Dizin ve Ansiklopediler*
F. *Özel Sayılar*
G. *Dosyalar*
H. *Röportaj, Anket, Açıkoturum ve Soruşturmalar*
İ. *Tezler*
J. *Safahat'ın Çeşitli Baskıları*
K. *Âkif'in Tercümeleri*
L. *Diğer Dillerdeki Kitaplar*
M. *İnternet Siteleri.*

Kaynakça'da Âkif'le ilgili birtakım sempozyum, anma ve derleme kitaplarındaki yazıları da ilgili bölümlere dâhil ettiğimiz için bu tür kitaplarla ilgili bir tasarrufumuzu açıklığa kavuşturmalıyız. Söz konusu kitapların ayrıntılı künyelerini her makalenin sonunda tekrar etmektense kısaltmalarla göstermenin daha pratik olacağını düşündük. Bu sebeple kullandığımız kısaltmaları göstermeliyiz:

- *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986: *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara Ü. Rektörlüğü Y., Ankara 1986, IX+210 s.
- *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996: *Vefatının 60. Yılında Mehmet Âkif Sempozyumu Bildirileri 30 Aralık 1996*, Haz. İnci Enginün, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Vakfı [İSAR] Y., İstanbul 1997, 117 s.
- *Âkifnâme*, 1966: Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme (Mehmed Âkif)*, Ahmed Sait Matb., İstanbul 1966, 404 s.
- *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008: *Bir Şimdikizaman Şairi Mehmet Âkif Ersoy*, Ed. Duran Boz, Yay. Haz. Erdoğan Aydoğan, Mustafa Köneçoğlu, Ahmet Türk, Kahramanmaraş Yıldırım Beyazıt Anadolu Lisesi Y., 1. b., Ankara 2008, 200 s.
- *Bütün Cepheleriyle M. A.*, 1958: Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, Dizerkonca Matb., İstanbul 1958, 240 s.
- *M. Akif İlmî Toplantısı*, 1986: *Mehmet Âkif İlmî Toplantısı (Bildiriler) 27-29 Aralık 1986*, KB. Millî Kütüphane Başkanlığı Y., Ankara 1989, 272 s.
- *Marmara Üniversitesi 50. Yılında M. Â. Ersoy*, 1986: *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*, Marmara Ü. Fen-Edebiyat F. Y., İstanbul 1986, V+252 s.
- *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları II*: Eşref Edib [Fergan], *Mehmed Âkif / Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* **2. Cilt:** Sebilürreşad Neşriyat Bürosu Y., İstanbul 1939, 323 s.
- *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007: *Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik Bilgi Şöleni*, Yay. Haz. D. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Y., Ankara 2007, 260 s.
- *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2008: *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni/Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi*, Türkiye Yazarlar Birliği Y., Ankara 2008, 280 s.
- *Mehmet Âkif Simpozyumu*, 1976: *Mehmet Akif Simpozyumu / Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nce Tertiplenen "Mehmed Âkif Ersoy, Fikirleri ve Tesirleri" Simpozyumu (27-28 Aralık 1976)*, Hacettepe Ü. Y., Ankara 1976?, 166 s.

- *Mehmet Akif Kitabı*, 2007: *Bülbülün Şarkısı / Mehmet Akif Kitabı*, Ed.: Mustafa Kara – Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yerel Gündem Y., İstanbul 2007, 255 s.
- *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987: *Millî Şair Mehmet Akif Ersoy / Ölümünün 50. Yılında [Mehmet Akif Ersoy Özel Sayı]*, Aydın MEGSB Müdürlüğü & Aydın Öğretmenevi Y., İzmir 1987, 75 s.
- *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986: *Ölümünün 50. Yılında Mehmed Akif Ersoy'a Armağan*, Selçuk Ü. YL., Konya 1986, 164 s.

Mevcut Âkif Bibliyografyaları

1. *Mehmet Akif Bibliyografyası / Kitap-Makale*, Ed. Orhan Doğan, T. C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı Y., Ankara 1990, 137 s. CD'ye aktarılmış (Ed. Sema Akıncı, Ankara, 2005, V+65+XXI s.) bir versiyonu da bulunan bu bibliyografya üzerinde başta da durduk. Burada diğer bibliyografyalarda rastlayamayacağımız Âkif'le ilgili kitap-makale dışı materyaller dahi gösterilmektedir.

Fazıl Gökçek bu bibliyografya için bir tenkit ve tekmile yazmıştır: "Mehmet Âkif Bibliyografyası", *Dergâh*, c. IV, Mart 1993, S. 37, s. 9.

2. *Millî Kütüphane Zarfları (BYG KUP ZRF)*: Millî Kütüphane Atatürk Belgeliğinde bulunan bu zarflardan on bir tanesi Mehmed Âkif'e ayrılmıştır. 11 adet zarf ve dosyada toplam 653 kupür; BYG KUP 87 no.lu olanında ise birkaç Âkif özel sayısıyla diğer bazı evrak bulunmaktadır. Yalnız kupürler, herhangi bir tasnif esası gözetilmeden zarf ve dosyalara rasgele yerleştirilmiştir ve bolca mükerrer kupür vardır. Bir eksikliği de bazı kupürlere derlendiği yayının ad ve tarihinin yazılmamış veya künye bilgisinin eksik yazılmış olmasıdır. Numaratörle basılmış bir kısım tarihler ise okunaksız veya siliktir. Millî Kütüphane'de incelediğimiz yazar ve şair zarfları arasında en fazla zarf Mehmed Âkif'e aittir. Bu zarflarla ilgili künye ayrıntılarını Kaynakçamızın "Dosyalar" bölümünde gösterdik.

3. M. Serhan Tayşi – Nevzat Kaya, *Mehmed Akif Bibliyografyası / Ölümünün Ellinci Yılı Münasebetiyle*, Osmanlı Y., İstanbul 1986, 31 s.

Çalışma, Âkif'in eserlerinin ve tercüme ettiği kitapların farklı baskılarıyla birlikte hakkında yazılmış kitapların künyelerini de barındırır. Makale/yazı içermez. Basıldığı yıla kadarki kitap varlığını izleyebilmemiz açısından derli toplu bir kaynaktır ve sanırız Âkif'le ilgili ilk müstakil basılmış bibliyografyadır.

4. Rüyan Soydan, "Mehmed Âkif Ersoy Tarafından Yazılan ve Tercüme Edilen Eserler ile, Mehmed Âkif Hakkında Yazılan Eserlerin Listesi", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 105-107.

Bu liste 2006'ya kadarki kitap varlığını içermektedir. Dikkatle incelendiğinde içerdiği kitaplar ve künyelerdeki hatalar açısından birtakım eksiklikler taşıdığı görülebilir. Buradaki bir kısım künyelerin hem tamamlanması hem de tadil edilmesi gerekir. Buna rağmen gözden kaçabilecek bir kısım künyeleri kayda geçirmesi açısından önemli bir bibliyografyadır.

5. Hasan Duman, "Mehmet Âkif ve Bir Mecmuanın Anatomisi", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 78-95.

Âkif'in sadece kitaplarının değil, *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergilerinde yayınlanmış bütün şiir, yazı ve tercümelerinin bir dökümüdür. Burada Âkif'in yazıları konularına göre ayrıntılı bir biçimde tasnif edilmiştir. Ayrıca bu iki dergide Âkif hakkında yazılmış yazılar da ayrı bir bö-

lümcükte toplanmıştır. En farklı taraflarından biri de *SM.* ve *SR.*'da Âkif'e ait imzasız yazıları tespit etmiş olmasıdır.

6. Fevziye Abdullah Tansel, "Tenkidli Bibliyografya", *Mehmed Âkif / Hayâtı ve Eserleri*, İrfan Y., 2. b., İstanbul 1973, 291 s. Diğer basım: Basım yeri belirtilmemiş, 1991, 3. b., XV+291 s.

Yayınlanmış Âkif bibliyografyaları içinde açıklamalı tek bibliyografyadır. Âkif hakkında yazılmış eserler, broşür, makale, dergi ve özel sayılar, Âkif'in kendi eserleriyle ilgili bibliyografik notlar ve hatta yazmayı planladığı eserleriyle ilgili bilgiler içerir. Şu anki birikimi kapsamasa da ilk Âkif yayınları hakkında kıymetli bir rehberdir.

7. Eşref Edib [Fergan], *Mehmed Âkif / Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* **I. Cilt:** Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Y., İstanbul? 1938, 712+9 s.; 2. b., İstanbul 1960, 400 s.; **2. Cilt:** Sebilürreşad Neşriyat Bürosu Y., İstanbul 1939, 323 s.

Eşref Edib'in bu kitabı birincisi 1938, ikincisi 1939'da basılmış iki cilttir. Fakat yazar birinci cildi "Ahlâk ve Secayâsı Bazı Fikir ve Nükteleri" başlıklı XI. Bölümü çıkartarak 1960'da tekrar bastırmıştır.

İki ciltlik bu çalışmanın sadece II. Cildi bibliyografik bir özellik gösterir. Bu cilt hem Âkif hakkında yazılmış birçok yazıyı iktibas yoluyla içerir ve hem de eserin ilk cildiyle ilgili basında çıkmış tanıtım-eleştiri yazılarını kapsar. Basım tarihi itibariyle Âkif hakkındaki ilk yazıların yer aldığı bibliyografik bir antoloji görünümündedir.

8. Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme (Mehmed Âkif)*, Ahmed Sait Matb., İstanbul 1966, 404 s.

Çantay, Mehmet Âkif'in en yakınında bulunmuş kişilerden biridir. Değindiğimiz çalışması ise çok sevdiği bir yakınını kaybeden bir insanın son bir gayretle derlediği bir armağan kitabı görünümündedir. Buna bir tür vefa borcu da diyebiliriz. Kitabı, Âkif'in ölümünden önce ve sonra yazılan yazılardan seçmeler oluşturur. Bu yönüyle de Eşref Edib'in yukarıdaki eseriyle benzeşir.

9. Abdülkerim - Nuran Abdulkadiroğlu (Haz.), *Mehmed Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar / Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşâd Mecmûaları'nda Çıkan Makaleler*, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Y., Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş, 282 s.

Bu eser de konusu oldukça sınırlandırılmış bibliyografik bir antolojidir. Sadece *SM.* ve *SR.*'da Âkif ve eserleriyle ilgili yazıları kapsar. Kitapta ağırlıklı olarak Midhat Cemal Kuntay ve Ali Ekrem Bolayır'ın bu iki dergideki yazıları yer alır. *SM.* ve *SR.*'da Âkif hakkında neler yazıldığını topluca görmek isteyecek araştırmacıları zahmetten kurtarması açısından iyi düşünülmüş bir çalışmadır.

10. Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, Dizerkonca Matb., İstanbul 1958, 240 s.

Yücebaş "Bütün Cepheleriyle" üst başlıklı kitaplarından birini Âkif'e tahsis etmiştir. Eşref Edib ve H. Basri Çantay'ın eseriyle doğru orantılı bir çalışmadır. Âkif hakkında yazılmış gözden kaçması muhtemel bazı yazılar içerir. Ne yazık ki düzensiz ve yığma bir görünüm sergiler ve yazılara ait kaynak bilgisi yetersizdir. Bu sebeple içerdiği yazıların bir kısmının ilk olarak nerede yayınladığını kitaptan öğrenmek mümkün değildir.

11. Dücane Cündioğlu, "Seçilmiş Kaynakça", *Bir Kur'an Şairi / Mehmet Âkif ve Kur'an Meali*, Birun Y., 1. b., İstanbul 2000; Gelenek Y., 2. b., İstanbul 2004, 507 s.

Cündioğlu'nun söz konusu çalışmasının zengin bir kaynak birikimine dayalı olması, kullandığı kaynaklardan seçilmiş bu bibliyografyayı da dikkat çekici kılmaktadır. Künyeleri kendi içinde kümelendirerek sunuşu, "1999 Gata Tartışmaları" ara başlıklı bir bölüm içermesi gibi özellikleri de cabasıdır. "Seçilmiş" bir kaynakça olmasına rağmen zengin bir kaynakçadır. Daha da önemlisi Cündioğlu burada, mufassal bir bibliyografya hazırlama müjdesi vermektedir.

12. Yusuf Turan Günaydın, "Mehmed Âkif Kitaplarını Tasnif Denemesi", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 96-100.

Kültür dergisi Mehmed Âkif Özel Sayısı için Âkif kitaplarından en önemlilerini öne çıkarmayı amaçladığımız ufak bir bibliyografyadır.

13. Cevat Akkanat, "Âkif Kütüphanesi", *Kitap Postası*, Aralık 2005, S. 9, s. 57-62.

Bir önceki çalışmayla benzer özellikte ufak bir bibliyografyadır.

14. Ramazan Çiftlikçi, *Açıklamalı Mehmed Akif Ersoy Bibliyografyası*, İnönü Ü. SBE, YLT., Malatya 1990.

Basılmamış bir tez olan bu çalışmayı görme imkânımız olmadı. Yalnız yazarın *Yedi İklim*'de yayınlanmış "Mehmet Âkif Ersoy'la İlgili Kitaplar ve Tezler Bibliyografyası" (*Yedi İklim*, Şubat 2000, S. 119, s. 42-46) künyeli yazısı bu tezin sadece iki bölümünü kapsayan kısmı olmalıdır.

15. "Kısa Bir Bibliyografya", *Mehmet Akif Simpozyumu / Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nce Tertiplenen "Mehmed Âkif Ersoy, Fikirleri ve Tesirleri" Simpozyumu (27-28 Aralık 1976)* içinde, Hacettepe Ü. Y., Ankara 1976?, s. 161-166.

Yetersiz ama barındırdığı bazı künyeler açısından önemli bir bibliyografyadır.

16. Davut Aydüz, "Sırât-ı Müstakîm ve Sebilü'r-Reşâd Mecmualarında Çıkan Tefsirle İlgili Yazılar", *Sakarya Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 1996, S. 1, s. 27-56.

17. "Mehmet Âkif Ersoy Kaynakçası (Kitaplar-Tez Çalışmaları-Dergi Özel Sayıları)", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 187-200.

* * *

Mehmed Âkif Kaynakçası için başta özel kitaplığımız olmak üzere, Hece Kütüphanesi ve Millî Kütüphaneden yararlandık. Bazı özel kütüphanelere de girdik; İsmail Kasap, Fatih Yerdemir, Yusuf Ünal'ın kitaplıklarını inceleme imkânı bulduk. Ayrıca bibliyografya hazırlıkları süresince Hüseyin Su, Necmettin Turinay, Prof. Dr. Ali Yılmaz, Ersin Özarslan, Cüneyt Issı, Prof. Dr. Nurullah Çetin, Kadircan Dilber ve eşim Ayşe Günaydın teşvik ve katkıda bulundular. Yusuf Ünal, Âkif'in oğlu Emin Ersoy'un *Millet*'te tefrika edilmiş hatıralarının hem sayfa taramalarını, hem künyelerini gönderdi. Ayrıca üzerinde çalışmakta olduğu Cumhuriyet dönemi İslâmî dergilerinin bibliyografik taramalarında rastladığı Âkif'le ilgili makaleleri derleyip tarafımıza ulaştırdı. Bize gönderdiği ve bibliyografyamıza aktardığımız dergiler *İslâm'ın İlk Emri Oku*, *Tohum* ve eski *İslâm* dergileridir. Necmettin Turinay dikkatini çeken bir kısım yazıların künyelerini getirdi. Ersin Özarslan bizi Hacettepe Üniversitesinin düzenlediği "Simpozyum" kitabını kütüphanelerde arama zahmetinden kurtardı. Nurullah Çetin öğrencilerine hazırlattığı dergi tarama tezlerini gözden geçirmemize müsaade etti. Hepsine çok ama çok teşekkür ediyoruz.

Bunca katkıya ve şahsî gayretlerimize rağmen eksiksiz bir bibliyografya ortaya koyamadık. Özel Sayının sınırlı hazırlık süresi boyunca tarayabileceğimiz ana kaynakları taramaya çalıştık. Daha taranması gerekli yığınla dergi ve gazete koleksiyonu var elbette. Yine de mevcut Âkif bibliyografyalarını aşan bir çalışma ortaya koyduğumuzu söyleyebiliriz. Umarız *Hece*'nin bu özel sayısı geniş ve eksiksiz bir Âkif bibliyografyası için araştırmacıları isteklendirir.

A. *Yazılar*

ABDÜLFEYYAZ TEVFİK, "[Âkif'in] Yüksek Seciyesi, Büyük İmanı", *Mehmet Âkif ve 70 Muharririn Yazıları II*, s. 408-409.

ACAR, Zafer, "Nurettin Topçu'nun "Mehmet Âkif"inden İlhamla Birkaç Söz", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 116-119.

ACUN, Niyazi, "Mehmed Âkif'in Yanında", *Yedi İklim*, Nisan 1996, S. 73, s. 64-67 Ayrıca bk. Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 78-84 [Âkif'le *Yarım Ay*, 15 Temmuz 1936'da yapılan bir röportaj].

ADEMOĞLU, B. Kâmil, "Mehmet Âkif'in Dil Görüşü", *Çağrı*, Temmuz 1969, S. 138, s. 12-13.

AGAR, M. Emin, "M. Âkif ve Sadeleşmeye Bakışı", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 26-28.

AĞABEGÜM, Ayla, "Âkif'le Beraber Düşünmek", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 42.

AĞABEGÜM, Ayla, "Akif'in Manzum Hikâyeleri", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 36-40.

AĞAOĞLU, Ahmet, "Akifin İslam Uyanışına ve Türklüğe Büyük Hizmetleri", *İkdam*, 10 Şubat 1939.

AHMED TALAT [ONAY], "Millî Marş, İstiklâl Marşı", *Hayat*, Mart 1928, S. 67, s. 294-295.

AHMET NEDİM [Ç.], "Diriliş'in Kitapları / Mehmed Âkif", *Yedi İklim*, c. VI, Kasım-Aralık 1993, S. 44-45, s. 151.

AHMET NEDİM [Ç.], "Safahat'ın Öyküsü", *Yedi İklim*, c. IV, Ocak 1993, S. 34, s. 90-94.

AK, Gülsüm, "Âkif'ten İstanbul Manzaraları", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 33.

AK, M. Akif, "Akif Bir Romandaki Gibi", *Pınar*, Ocak 1978, S. 73, s. 21-32.

AK, M. Akif, "Akif'in Sanatı Bugüne Ne Anlatıyor?", *Pınar*, c. VI, Aralık 1977, S. 72, s. 2-16.

AK, M. Akif, "Savaş İçinde Sanatkâr", *Sabah*, 3 Ocak 1975.

AKARÇAY, Fevzi, "İstiklal Marşımıza Dair Görüşümüz", *Ulus*, 16 Ağustos 1966.

AKARÇAY, Fevzi, "İstiklal Marşına Dair", *Halkçı*, 21 Şubat 1955.

AKAY, Asuman Ahmed, "Mehmed Akif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır", *Mecelletü'd-Dirâsâti'ş-Şarkiyye* (Kahire), Temmuz 1998, S. 21.

AKAY, Hasan, "Âkif'in "Gece"sini Gündüz Eden Sır: Sözde 'Şiir' Gözde 'Leylâ' ", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 57-60.

AKAY, Hasan, "Modern Türk Şiirinde Üç Ölüm Daveti!", *Dergâh*, c. IX, Mart 1998, S. 97, s. 7-8 [Hâşim, Âkif ve N. Fazıl hk.].

AKAY, Hasan, "*Safahat*'ın 'Önsöz'ü: Demokrat Bir Estetiğin 'Mukaddime'si", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 72-78.

AKAY, Hasan, "Safahat'ın Öbür Yüzüne Bak, Korkma!", *Merdiven Şiir*, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 60-66.

AKAY, İ. H., "Türk San'at Dehâsından Bir Burç Daha Yıkıldı", *Âkifnâme*, 1966, s. 285-287.

AKAY, Mehmet, "Büyük Şair Mehmet Akif'i Anıyoruz!...", *Adalet*, 27 Aralık 1969.

AKBAŞ, A. Vahap, "İnsan ve Aydın Mehmet Akif'ten Çizgiler", *Ardıç*, Yıl: I, Kasım-Aralık 2006, S. 10-11, s. 6-7.

AKBAŞ, A. Vahap, "Mehmet Akif ve Musikî", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 98-105.

AKBAŞ, A. Vahap, "Safahat'taki İstanbul", *Bizim Külliye*, Haziran-Ağustos 2007, S. 32, s. 42-46.

AKBULUT, Rüknettin, "İstiklâl Marşı Şairimiz Mehmed Akif Ersoy", *Yeni Ant*, 27 Aralık 1961.

AKDEMİR, A. Rıza, "Ölümünün Yıldönümü Dolayısıyla Mehmet Akif ve Din Anlayışı", *Zafer* (Ankara), 30 Aralık 1958.

AKDEMİR, Rıza, "Mehmet Akif'in Medeniyet Anlayışı", *Yeni Düşünce*, 31 Aralık 1982, S. 65, s. 22-24.

AKDENİZ, Sabri, "Akif-Medeniyet-Batı", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. X, Mart 1972, S. 120, s. 11, 27.

AKGÜL, Ayşegül, "Hiç Bedir Ashabıyla Mehmetçik Bir Olur mu?", *Akit*, 1 Ekim 1999.

AKGÜL, Aziz, "Mehmet Akif'in İlim Anlayışı", *Din Öğretimi Dergisi*, Ocak-Mart 1988, S. 14, s. 83-87.

AKIN, Kenan, "Mehmet Akif'in Oğlu Sefaletle Mücadelede", *Tercüman*, 24 Şubat 1966.

AKKANAT, Cevat, "Âkif Kütüphanesi", *Kitap Postası*, Aralık 2005, S. 9, s. 57-62.

AKKANAT, Cevat, "Âkif: "Tevfik, Taharrîye, Taharrî Ona Âşık...", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 76-77.

AKKANAT, Cevat, "Âkif: "Tevfik, Taharrîye, Taharrî Ona Âşık...", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 163-167.

AKKANAT, Cevat, "Âkif'in Sanat Anlayışındaki Tutarlılık", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 106-109.

AKKANAT, Cevat, "Safahat'taki İthaflar Neyi Söyler", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 116-125.

AKKURT, Mustafa, "Mehmet Âkif", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 254 ["Mehmet Âkif Neyi Anlatır?" konulu liseler arası kompozisyon yarışması ikincisi].

AKSAY, Hasan, "Akif'i Anarken", *Babıalide Sabah*, 27 Aralık 1967.

AKSAY, Hasan, "Mehmet Akif'i Anmak ve...", *Vakit*, 25 Aralık 2006.

AKSOY, Hasan, "Bir Türk Musikisi Muhibbi Olarak Mehmet Âkif", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 151-153.

AKSOY, Kemal, "Mehmet Akif'i Anarken", *İçel Kültürü*, 1988, Yıl: II, S. 4 (ö.s), s. 42-44.

AKSOY, Mustafa, "Akif'e Göre Aile, Eğitim ve Aydınlar", *Millî Eğitim*, Mart 1990, S. 95, s. 39-42.

AKSU, Begüm Esma, "Altmış Üç Basamaklı Merdiven", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 20-22.

AKSÜT, Ali Kemalî, "M. Kemal Paşa ve Kur'an Tercümesi", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. IV, Şubat 1951, S. 96, s. 328-330.

AKTAŞ, Şerif, "Mehmed Akif ve İnsan", *Millî Eğitim*, Mart 1989, S. 83, s. 15-24.

AKTAŞ, Şerif, "Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Mehmet Akif Ersoy", *Millî Kültür*, Haziran 1989, S. 65, s. 54-58.

AKTAY, Yasin, "Akif", *Yeni Şafak*, 13 Ocak 2007.

AKÜNAL, Dündar, "Mehmed Âkif ve Müzik Üzerine Düşünceleri", *Hürriyet Gösteri*, Aralık 1986, S. 73, s. 26-29.

AKÜNAL, Dündar, "Mehmed Âkif'in Kızına Yazdığı Mektuplar", *Tarih ve Toplum*, c. XI, Şubat 1989, S. 62, s. 14-17.

AKYAVAŞ, Ragıp, "Büyük Şair Mehmet Akif", *Adalet* (Ankara), 16 Temmuz 1967.

AKYAVAŞ, Ragıp, "Mehmet Akif", *Adalet*, 26 Şubat 1965.

AKYAVAŞ, Ragıp, "Örnek İnsan Akif", *Kudret* (Ankara), 27 Aralık 1961.

AKYOL, Taha, "Akif'e Saygı", *Milliyet*, 27 Aralık 1999.

AKYOL, Taha, "Asker ve Laiklik", *Milliyet*, 30 Eylül 1999.

AKYOL, Taha, "Doğu ve Batı Karşısında Mehmed Âkif", *Türk Edebiyatı*, Mart 1984, S. 125, s. 61-64; *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 45-54.

AKYÜZ, Kenan, "Mehmed Akif Ersoy", *Türk Kültürü*, Aralık 1976, c. XV, S. 170, s. 1-14.

AKYÜZ, Yahya, "Eski Eğitim Değerlerine Karşı Mehmet Akif ve Gençliğin Eğitimi", *Millî Eğitim*, Ekim-Aralık 1986, S. 70 (ö.s), s. 33-37.

AKYÜZ, Yahya, "Mehmet Âkif'in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986, s. 67-73; *Millî Eğitim*, Ekim-Aralık 1986, S. 70 (ö.s.), s. 33-37.

ALANGU, Tahir, "Mehmet Akif Bir İslâm Reformatörü", *Kim*, Yıl: VII, 17 Aralık 1964, s. 335.

ALBAYRAK, Hakan, "Ebu Hanife'nin Ayetleri!!!", *Millî Gazete*, 30 Eylül 1999 [Âkif tartışmaları bağlamında].

ALBAYRAK, Hakan, "Ümmet-i Muhammed'in Ümmetçi Olmaması Mümkün mü?", *Millî Gazete*, 5 Ekim 1999.

ALBAYRAK, Hüseyin, "Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı", *Babıalide Sabah*, 7 Ocak 1972.

ALBAYRAK, Sadık, "Sapıkça Yorumların Sonu...", *Millî Gazete*, 1 Ekim 1999.

ALGÜL, Hüseyin, "Mehmed Âkif'te Asr-ı Saâdet'e Göndermeler ve Mevlid-i Nebî Düşünceleri", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 192-198.

ALIÇLI, Sırrı, "Mehmet Akif", *4 Eylül* (Sivas), 27 Ocak 1942.

ALİ ÂLİ, "İdeal Yaratan Şair", *Mehmed Akif / Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*-II, 1939, s. 78-80.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif" (I), *Sebilü'r-Reşad*,

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat – Üçüncü Kitap: Hakkın Sesleri" (II), *Sebilü'r-Reşad*, 8 Ağustos 1329-18 Ramazan-ı şerif 1331, c. X, S. 258, s. 385-389.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat – Birinci Kitap / Selmâ" (III), *Sebilü'r-Reşad*, 5 Eylül 1329-16 Şevval 1331, c. XI, S. 262, s. 21.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif" (IV), *Sebilü'r-Reşad*, 12 Eylül 1329 – 23 Şevval 1331, c. XI. S. 263, s. 38-39.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat – Birinci Kitap / Hasta" (V), *Sebilü'r-Reşad*, 3 Teşrînievvel 1329-15 Zilkade 1331, c. XI, S. 266, s. 85-88.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat – Birinci Kitap / Hasta 2" (VI), *Sebilü'r-Reşad*, 10 Teşrînievvel 1329-122 Zilkade 1331, c. XI, S. 267, s. 100-102.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat – Birinci Kitap / Meyhâne" (VI), *Sebilü'r-Reşad*, 24 Teşrînievvel 1329-6 Zilhicce 1331, c. XI, S. 269, s.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat – Birinci Kitap / Seyfi Baba" (VII), *Sebilü'r-Reşad*, 28 Teşrînisânî 1329-11 Muharrem 1332, c. XI, S. 274, s. 210.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat – Birinci Kitap / Meyhâne" (VII), *Sebilü'r-Reşad*, 31 Teşrînievvel 1329-13 Zilhicce 1331, c. XI, S. 270, s. 150-151.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat – Birinci Kitap / Seyfi Baba" (IX), *Sebilü'r-Reşad*, 12 Kânûnuevvel 1329-26 Muharrem 1332, c. XI, S. 276, s. 244-246.

ALİ SÜHA, "Akif'le Meşgul Olunur mu?", *Tan*, 1 Ocak 1939.

ALİ SÜHA, "Laik Şair, Din Şairi", *Tan*, 5 Ocak 1939.

ALKAN, Ahmet Turan, "Hayatla Sanat Arasında İki Karakter", *Aksiyon*, 2 Ocak 2006, S. 578.

ALKIM, "Mehmet Âkif'in Ölümü", *Âkifnâme*, 1966, s. 350.

ALP, Ali Rıza, "Mehmet Akif'siz 30 Yıl!..", *Tercüman*, 25 Aralık 1966.

ALP, Ali Rıza, "Ölümünün 30. Yıldönümünde Millî Mücadeleye Camilerden Başlayan Unutulmaz Şair: Mehmet Akif", *Tercüman*, 27 Aralık 1966.

ALP, Ali Rıza, "Örnek Şair", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 11.

ALP, S. A. Rıza, "TRT ve Mehmet Âkif", *Tercüman*, 9 Ocak 1966.

ALP, S. Ali Rıza, "Destansız Destanlar", *Tercüman*, 24 Mart 1968.

ALPTEKİN, Turan, "Mehmed Âkif Ersoy'un Çağdaşlarıyla Üslûp Yakınlıkları", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 67-69.

ALTAN, Çetin, "Enver Paşa'nın Kız Kardeşi ve Mehmet Âkif'in Oğlu", *Sabah*, 5 Ağustos 1999.

ALTEPE, Recep, "Bizim Bülbülümüz", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 11-12.

ALTINTAŞ, Erhan, "Mehmet Akif ve Bazı Hatıralar" (I-II), *Kütahya*, 2 Ocak 1954; 4 Ocak 1954.

ALTINTAŞ, Hayrani, "Hakkın Seslerinde Mehmet Âkif", *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986, s. 83-96.

ALTUNKAL. Halim, "Sunuş", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 8-9.

AMAÇLI, Haluk, "Asım (Şiir-Oyun, Record)", *Teklif*, Yıl: II, 15 Mart-15 Mart 1990, S. 22, s. 47 [*Safahat*'tan uyarlanmış bir bant tiyatrosu kaseti hk.].

ANDI, M. Fatih, "Safahat – Birinci Kitab'ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", *Türkiyat Mecmuası*, c. XX, 1997, s. 37-67.

APUHAN, Recep Şükrü, "Asım'ı Anlatıyorum Köse İmam'a", *Yeni Düşünce*, 25 Haziran 1982, S. 38, s. 20.

ARABACI, Caner, "Eşref Edib Fergan ve Sebilürreşad Üzerine..", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 20-46.

ARABACI, Caner, "Mehmet Âkif'in Mısır Hayatı Üzerine", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 38-51.

ARABACI, Caner, "Sebilürreşad'ın Cumhuriyet ve Yeniliklere Bakışı", *Selçuk İletişim / Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1 Temmuz 1999, S. 1, s. 13-23.

ARI, Ahmet, "Âkif'ten Âsım'a", *Yedi İklim*, Kasım-Aralık 2007, S. 212-213, s. 47-53.

ARIÇ, SABAHATTİN, "Mehmet Akif Ersoy", *Haber*, 20 Ocak 1967.

ARIK, Remzi Oğuz, "Mehmet Akif Hakkında / On Birinci Yıldönümü Vesilesiyle", *Bayrak*, T.siz.

ARIK, Remzi Oğuz, "Mehmet Akif Hakkında", *Yücel*, Şubat 1948, S. 22 (136), s. 511-516.

ARIK, Remzi Oğuz, "Mü'min Akif", *Hareket*, V. Dönem, Aralık 1966, S. 12, s. 6-7.

ARMAĞAN, Mustafa, "Akif'in Âsım'ı da Darbeciliğe Soyunmuştu!", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 220-223.

ARSEVEN, Sedat, "Askerin Açıklaması Üzerine", *Akit*, 14 Ekim 1999 [Âkif tartışmaları].

ARSEVEN, Sedat, "Askerin Sıkıntısı", *Akit*, 1 Ekim 1999.

ARSEVEN, Serdar, "İlâhiyatçı Subay", *Akit*, 30 Eylül 1999.

ARSEVEN, Veysel, "İstiklâl Marşı Değişmeli mi?", *Dost*, Ocak 1962, S. 8 (10), s. 8 ve 15.

ARSLAN, Hasan, "Mehmet Âkif'in Bilgeliğinin Derinliği Hakkında Düşünebilmek", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 110-117; *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 122-126.

ARSLAN, Kâzım, "İçi Boş Bir Konuşma", *Millî Gazete*, 30 Eylül 1999.

ARSLANBENZER, Hakan, "Akif'in Hikayesi; Mehmet Can Doğan'ın Nesi?", *Atlılar*, Aralık 2000-Ocak 2001, S. 6, s. 50-51.

ARSLANBENZER, Hakan, "Akif'te Buluşmak", *Fayrap*, Aralık 2007-Ocak 2008, S. 8, s. 45-48.

ARSLANBENZER, Hakan, "Mehmet Akif ve Eliot Türk Basınında", *Dergâh*, c. X, Aralık 1999, S. 118, s. 10-11 ve 22.

ARSLANTÜRK, Zeki, "Mehmed Âkif'te İçtimâî Nizam", *Türk Yurdu*, Aralık 1987, S. 8 (11), s. 41-44.

ARTAM, N[urettin], "Heyecanla Tagaddi Eden Şair", *Ulus*, 28 Aralık 1938.

ARTAM, Nureddin, "Akif Hakkında Bir Eser", *Ulus*, 31 Mart 1939 [E. Edib'in kitabı hk.].

ARTAM, Nureddin, "Mehmet Âkif ve Güzel İstanbul Türkçesi", *Türk Dili*, c. I, Ocak 1952, S. 4, s. 206-209.

ARTAM, Nurettin, "Âkif'in İstiklâl Marşını Yazdığı Yer...", *Ulus*, 5 Eylül 1953.

ARTAM, Nurettin, "Âkif'ten Nükteler" I-V, *Halkçı*, 14-16, 27 ve 29 Ocak 1955.

ARTAM, Nurettin, "Akif-Nazif!", *Halkçı*, 15 Mayıs 1955.

ARTAM, Nureddin, "Akif ve Ferit Kam", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 166-167.

ARTAM, Nurettin, "Beklediğimiz Eser", *Halkçı*, 4 Ocak 1955 [Erişirgil'in daha sonra kitaplaşacak yazı dizisi hk.].

ARTAM, Nurettin, "Gene Âkif'e Dair", *Ulus*, 5 Nisan 1954.

ARTAM, Nurettin, "Hicviyeler..." (I-II), Halkçı, 13 Şubat 1955; 15 Şubat 1955.

ARTAM, Nurettin, "İstiklâl Marşı", *Ulus*, 27 Aralık 1956.

ARTAM, Nurettin, "Mahalle Kahvesi!", *Halkçı*, 25 Ağustos 1955.

ARTAM, Nurettin, "Mehmet Akif Ersoy", *Ulus*, 26 Aralık 1956.

ARTAM, Nurettin, "Mehmet Âkif...", *Halkçı*, 25 Aralık 1954.

ARTAM, Nurettin, "Satılığa Çıkarılan Bir Ev", *Ulus*, 21 Haziran 1957.

ARTAM, Nurettin, "Şair Mehmet Âkif", *Ulus*, 2 Nisan 1954.

ARTAM, Nurettin, "Şair Mehmet Akif...", *Ulus*, 27 Aralık 1952.

ASLAN, Celal, "Ali Ulvi Kurucu: Mehmet Âkif'in İzinde Bir Şair", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXXVI, Ocak 2008, S. 411, s. 58-60.

ASLANTÜRK, Hümeyra, "Akif Bey'le Hasbihal", *Altınoluk* Kasım 1987, S. 21, s. 8 [Şiir].

ASYA, Arif Nihad, "Akif'in Mezarı", *Yeni İstanbul*, 26 Mayıs 1962.

AŞKAR, Mustafa, "İstiklâl Marşının Yazıldığı Mekân Olarak Ankara'da Bir Celvetî Dergâhı ve Taceddin Sultan", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 118-137.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 1", *Babıalide Sabah*, 14 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 2 / Farsça, Arapça ve Fransızca Biliyordu", *Babıali'de Sabah*, 15 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 5 / Abdülhamid Aleyhine Çalışmıştır", *Babıali'de Sabah*, 18 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 6 / Fikret, Âkif'ten Hakettiği Cevabı Almıştır", *Babıali'de Sabah*, 19 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 7 / Fikret, Âkif'ten "Molla Sırat" Diye Bahseder", *Babıali'de Sabah*, 20 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 8 / Âkif Irkçılık Taraftarı Olmamıştır", *Babıali'de Sabah*, 21 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 9 / O, İslâmın Kavmiyeti Reddettiğini Biliyordu", *Babıali'de Sabah*, 22 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 10 / Kur'an'ı Din ve Dünya Kitabı Sayardı", *Babıali'de Sabah*, 20 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 11 / Tercümenin Yakılmasını Vasiyet Etmişti", *Babıali'de Sabah*, 19 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 12 / Kur'an'ı Tahrif Etme Oyununa Gelmedi", *Babıali'de Sabah*, 23 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 13 / Akif Gerçek Hürriyetin Taraftarıydı", *Babıali'de Sabah*, 26 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 14 / Âkif, Hürriyet Hazmettirilmedi Diyordu", *Babıali'de Sabah*, 27 Mart 1972.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif 15 / Siyaseti Hayata Hizmet İçin İstemişti", *Babıali'de Sabah*, 28 Mart 1972.

AŞKUN, Vehbi Cem, "Hoş Geldin Üstat [Mehmed Âkif]", *Taşan* (Merzifon), Ocak-Ağustos 1936, S. 3 (27), s. 1.

ATABEK, F., "İstiklâl Marşı ve Mehmet Akif", *19 Mayıs*, Haziran-Temmuz 1941, S. 5 (56), s. 5-6.

ATAÇ, Nurullah, "Mehmed Âkif", *Akşam*, 30 İkincikânun 1937. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 361-363.

ATAÇ, Nurullah, "Şiir Değil Nesir", *Haber*, 6 Ocak 1939.

ATAÇ, Nurullah, "Yine Âkif", *Akşam*, 6 Mart 1937; *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 363-364.

ATALAY, Memduh, "Sanatın Hakîkati ve Âkif'in Şiiri", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 59-60.

ATALAYER, Atıf, "Milli Şairimiz Akif", *Çağrı*, Yıl: XII, Ocak 1968, S. 120, s. 8.

ATAY, Falih Rıfkı, "Müşterek Taraf", *Yedigün*, 20 Kânunusânî 1937, S. 202.

ATAY, Falih Rıfkı, "Şair Mehmed Âkif", *Yedigün*, 20 Ocak 1937. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 359.

ATÇEKEN, Zeki, "Türk İstiklâl Marşı'nın Doğuşunu Hazırlayan Atmosfer", *Ata*, Aralık 1993, S. 4, s. 53-58.

ATEŞ, Ahmed, "Mehmet Akif Ersoy ve İslâm Ansiklopedisi Hakkında", *Babıalide Sabah*, 15 Haziran 1966.

ATEŞ, Erdoğan, "Mehmet Âkif Ersoy'un Musikî Anlayışı ve Bestelenen Şiirleri", *Tabula Rasa*, Eylül-Aralık 2002, S. 6, s. 241-254.

ATEŞ, Sami, "Akif ve Millî Mücadele", *Kemalist Atılım*, Nisan 1986, S. 4 (33), s. 12-13.

ATİLHAN, Cevat Rifat, "Büyük İnsan Mehmet Akif", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XIV, Şubat 1962, S. 332, s. 106.

ATLANSOY, Hüseyin, "Zorbe", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 70 [Şiir-alıntı].

AVLUPINAR, Bekir, "Mehmet Akif ve Maarif Hakkındaki Fikirleri" (I-III), *Kütahya*, 5-7 Ocak 1954.

AY, Arif, "Bir Portre: Mehmed Âkif", *Yedi İklim*, c. XII, Şubat 2000, S. 119, s. 37.

AY, Arif, "Bir Portre: Mehmed Âkif", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 13.

AY, Arif, "Utanmak" ve "Kurtulmak", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 73-74.

AYAL, İhsan, "Mehmed Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 120-122 [M. Orhan Okay'ın aynı adlı kitabı hk.].

AYAN, Dursun, "Mehmet Akif'te Pasif İslam Tevekkül Zihniyeti Eleştirisi", *Düşünen Siyaset*, 2004, S. 19. s. 177-179.

AYASBEYOĞLU, Sabit, "Mehmed Âkif'in Safahat'ta Bulunmayan Bir Şiiri Üzerine", *İslâm Medeniyeti*, Yıl: I, Nisan 1968, S. 9, s. 19-23.

AYASOĞLU, Nevzad, "Sebîlü'r-Reşâd'ın Ellinci Yıldönümü: Sırat-ı Mustakîm-Sebîlü'r-Reşâd'ın Geçirdiği Safhalar", *[Yeni] Sebîlü'r-Reşâd*, c. XII, 1959, S. 278, s. 40-42

AYAŞLI, Münevver, "Büyük Mehmed Âkif ve Büyük Mehmed İkbal", *Babıalide Sabah*, 29 Aralık 1971.

AYAŞLI, Münevver, "Büyük Şâir, Büyük İnsan", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 19-20.

AYAŞLI, Münevver, "Büyük Şair, Büyük Vatanperver, Büyük İnsan", *Babıalide Sabah*, 19 Mart 1971.

AYÇİL, Ali, "Bir Coğrafyadan Öksüz Kalmak", *Mostar*, Aralık 2005, S. 10, s. 18-20.

AYÇİL, Ali, "Bülbülü Küstürmek", *Mostar*, Ocak 2006, S. 23, s. 14-15.

AYDAR, Hidayet, "Bir Kur'an Müfessiri Olarak Mehmet Akif", *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXXII, Ekim-Aralık 1996, S. 4, s. 25-50.

AYDAR, Hidayet, "Mehmed Âkif ve Kur'an-ı Kerim Tercümesi", *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXXII, Ocak-Mart 1996, S. 1, s. 43-56.

AYDEMİR, Uygar, "*Hece*'nin Mehmet Âkif Özel Sayısı", *Kanat*, Kış 2008, S. 26, s. 7.

AYDIN, Aslıhan - Hasan Önal, "Devletin Zirvesinden İstiklal Marşı Mesajı: Dünya Durana Dek Söyleyeceğiz", *Zaman*, 13 Mart 2008.

AYDIN, M. Akif, "Bu Kadar Sehl Olmaz", *Yeni Şafak*, 30 Eylül 1999.

AYDIN, M. Tevfik, "Akif'i Niçin Severiz?", *Halk* (Trabzon), 2 Kanûnusânî 1942'den iktibas: *İslâm-Türk Ansiklopedisi / Muhitülmaarif Mecmuası*, c. I, 23 Kanûnusânî 1942, S. 27, s. 3-4.

AYDIN, Mehmed S., "Mehmet Âkif'in İslâm'a Bakışı", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 47-48; *Diyanet*, Ekim-Aralık 1983, S. 4, s. 3-12.

AYDIN, Mustafa, "Âkif'in Cenazesine Âsım'ın Nesli Sahip Çıktı", Zaman / Ailem, 6 Mart 2004, S. 65, s. 25.

AYDIN, Mustafa, "Âkif'in İslâmcılığı", *Pınar*, Aralık 1977, S. 72, s. 21-32.

AYDOĞAN, Erdoğan, "Gönderilmemiş Mektuplar", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 21-22.

AYDOĞAN, Erdoğan, "Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı Ruhunun Diriltilmesi", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 83-92.

AYDOĞAN, Erdoğan, "Safahat Ufuklarında", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 45-46.

AYDÜZ, Davut, "Sırât-ı Müstakîm ve Sebilü'r-Reşâd Mecmualarında Çıkan

Tefsirle İlgili Yazılar", *Sakarya Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 1996, S. 1, s. 27-56.

AYGUT, Süleyman, "Mehmed Akif: Hayatı ve Eserleri", *Giresun*, 16 Mart 1939 [E. Edib'in kitabı hk.].

AYKAN, Necati, "Hayatı ve Hatıralarıyla Mehmet Akif", *Pınar*, Aralık 1977, S. 72, s. 33-42.

AYKUT, Şeref, "Âkif Edirne'de", *Yedigün*, 19 Kânûnusânî 1937. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 348-349.

AYMUTLU, Ahmet, "Bizim Gönüllerimize Ne Karışıyorlar", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 160-161.

AYTAÇ, Gürsel, "Mehmet Akif Ersoy'un "Berlin Hatıraları", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 30-34.

AYTAN, Necmi, "Çanakkale Ruhuyla Yaşayan Muztarip Şair: Akif", Mehmet Akif Ersoy, Sütün Y., İstanbul 2007, s. 42-45.

AYTEKİN, Kerim, "Kahraman Âkif", *Tohum*, Aralık 1970, S. 57, s. 16-17.

AYTEKİN, Zeliha, "İdealist Bir Yürek", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 103-104.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Akif'in Bilinmeyen (Safahat'ta Yer Almayan) İki Kıt'ası", *Zaman*, 9 Ağustos 2007.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Mehmed Âkif'in Şairliği Hakkında", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXIV, Mayıs 1996, S. 271, s. 18-19.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Asım Şakir'e Göre Akif", *Aksiyon*, 22 Ekim 1999, s. 16.

AYVAZOĞLU, Beşir, "İstiklâl Marşı Dosyası"nın Hikâyesi", *Tercüman*, 18 Eylül 1986.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Mehmed Âkif ve Ahmet Hâşim", *Zaman*, 13 Mart 2008.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Mehmed Âkif ve Muhammed İkbal", *İzlenim*, Ocak 1996. S. 16, s. 62-63.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Mehmed Âkif'in Mûsikî Anlayışı", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXV, Şubat 1997, S. 280, s. 11-13; *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1997, s. 25-32.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Mehmed Âkif'in Üsküdar Yılları", *Türk Edebiyatı*, Aralık 2006, S. 398, s. 19-23.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Mehmed Âkif'in Üsküdar'ı", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 63-73.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Mehmet Âkif'e Nihayet Gereken Önem Veriliyor", *Tercüman*, 19 Temmuz 1986.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Safahat'ta Şiir Aramak", *Kaşgar*, Kasım 1999, S. 12, s. 21-24.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Safahat'tan İstanbul Manzaraları", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXII, Aralık 1994, S. 254, s. 17-18.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Tek Dişi Kalmış Canavar", *Zaman*, 9 Ekim 1999.

AZZAM, Abdülvehhab, "İslâm Şairi Mehmed Âkif", Çev. Sabiha Tak, *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 68-69.

BABACAN, Mahmut, "Mehmet Akif'in Şiir Dünyası / Fazıl Gökçek", *Hece*, Yıl: X, Şubat 2006, S. 110, s. 142-243 [Kitap tanıtımı].

BAĞCIOĞLU, Fatih, "Mehmet Akif'in Ahlakı ve Karakteri", *Sızıntı*, Aralık 2002, S. 287.

BAHÇECİ, Hakan, "6. Kitap; Asım (Akif ve Asım'ın Eğitimi)", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 102-107.

BÂKİLER, Yavuz Bülent, "Dosdoğru Adam", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 27-30.

BÂKİLER, Yavuz Bülent, "Mehmet Âkif Ersoy'da Çağdaş Türkiye İdeali", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 50-56.

BAL, Ali, "Örnek Bir Şahsiyet Mehmed Akif", *Teklif*, Yıl: I, 15 Şubat-15 Mart 1989, S. 11, s. 29-31.

BALANCAR, Ferda, "Âkif O Çeviriyi Yaptı", *Aktüel*, 7 Ekim 1999.

BALCI, Sıtkı, "Sesleniş", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1962, S. 11, s. 4 [Şiir].

BALCIOĞLU, Şahap, "Marşın Bektekârı Ne Diyor?", *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1953 Ayrıca Bk. Yüccbaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 68-72.

BALKAN, Etem Ruhi, "Asırlar Değiştikçe Yaşayan Eserler", *Kızılay*, 1 Şubat 1939.

BALKAN, Ethem Ruhi, "Fazilete Hürmet Lâzımdır", *Yeni Sabah*, 8 Ocak 1938.

BALKIR, Nazmi, "Büyük Akif", *Yeni Mersin*, 26 Aralık 1953.

BALTACI, Cahit, "Mehmet Âkif'in Eğitim Görüşleri", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 130-133.

BANARLI, Nihad Sami, "Âkif'in Çehresi", *Hürriyet*, 9 Ağustos 1958.

BANARLI, Nihad Sami, "Büyük Şâir Mehmet Akif", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ocak-Şubat 1967, S. 1-2, s. 5-11.

BANARLI, Nihad Sâmi, "İstiklâl Marşı'nın Mânâsı", *Doğuş Edebiyat*, Eylül 1983-1983, S. 17-18 (Yeni Dizi), s. 32-35 [Alıntı].

BANARLI, Nihad Sami, "İstiklâl Marşı", *Musikî Mecmuası*, Aralık 1990, S. 43 (431), s. 4-6.

BANARLI, Nihad Sami, "İstiklâl Marşının Mânâsı", *Bizim Dağarcık*, Mart 1951, S. 1, s. 4-5; *ATO Dergisi*, Aralık 1974, S. 12, s. 19-24; *Millî Eğitim*, Ekim-Aralık 1975, S. 3 (31-33), s. 57-63; *Türk Yurdu*, Aralık 1987, S. 8 (357), s. 20-23.

BANARLI, Nihad Sami, "Mehmed Âkif", *Hürriyet*, 29 Aralık 1956.

BANARLI, Nihad Sami, "Mehmed Âkif", *Tohum*, Aralık 1970, S. 57, s. 8-9.

BANARLI, Nihad Sami, "Mehmet Akif", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XIII, Şubat 1960, S. 303, s. 47.

BANARLI, Nihad Sami, "Millî Şair Olarak Âkif", *Bilgi*, c. XX, Ocak 1966-Şubat 1967, S. 236-237, s. 5-7 ve 25.

BARIŞ, Ferhat, "Şu Ülkeye Bakar mısınız Allah Aşkına", *Zaman*, 30 Eylül 1999.

BAŞ, Nuri, "İslâm Şairi Mehmet Âkif Ersoy'a", *İslâmın İlk Emri Oku*, Mart 1970, S. 97, s. 11 [Şiir].

BAŞ, Nuri, "M. Akif ve Safahat", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. II, Ocak 1963, S. 22, s. 11.

BAŞARAN, Ahmet Edip, "Mehmed Âkif ve Diriliş", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 96-97.

BAYBEYLİ, Ferruh, "Akif'in Leylâsı", *[Yeni] Sebilürreşad*, Ocak 1958, S. 261, s. 164-166.

BAYDAR, M. Çetin, "Mehmet Âkif'te İlm-i Fen Telakkisi; Teknik Buluşlara Uymak, İnanmanın Bir Cüzü müdür?", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 84-91.

BAYDAR, Mustafa, "16 ncı Ölüm Yıldönümünde Mehmet Akif", *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1952.

BAYDAR, Mustafa, "16 ncı Ölüm Yıldönümünde Mehmet Akif", *Ulus*, 26 Aralık 1952.

BAYIK, Hüdai, "Millî Şairimiz Mehmet Akif'i 29 Yıl Önce Bugün Kaybetmiştik", *Zafer*, 27 Aralık 1965.

BAYKARA, Abdülbaki, " "Gece"ye Nazire", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 105-106 [Şiir].

BAYKARA, Tuncer, "Mehmed Akif ve Medeniyet", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, S. 1.

BAYKURT, Fakir, "İstiklâl Marşını Dinlerken", *Vatan*, 18 Mart 1962.

BAYRAKTAR, Kâmil, "Mehmed Âkif'i Anma Gecesinde 'Âsım'ın Nesli' Ankara'daydı...", *Öğüt*, Yıl: III, Şubat 1988, S. 28, s. 18-20.

BAYRAKTAR, Osman, "Sükût Sancısı", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 14.

BAYŞU, Nihat, "Mehmet Akif'i Anarken", *Kaynaklar*, 1988, S. 6, s. 13-14.

BAYÜLKEN, Korkut, "Âkif'i Nasıl Anlamak İstediler?", *Kaynak* (Balıkesir), 19 Şubat 1937 [Hasan Âli Yücel'e cevap]. Yazı için bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 353-356.

BAYYİĞİT, Mehmet, "Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu", *Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, S. VIII, s. 53-68.

BEKMAN, Münir Müeyyed, "(Açık Söz) ün 1.7.1936 Nüshasından", *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 312-314.

BEKTAŞ, Şemsinur, "Mehmet Akif Vefa Bekliyor", *Zaman Pazar*, 26 Aralık 1999, S. 52, s. 16-17.

ENGÜ, Bahtiyar, "Halkçı" Şairler", *Bugün*, 27 Temmuz 1972.

BERÇİN, Cafer, "Doğacaktır Sana Vaat ettiği Günler Hakkın", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 100-101.

BERKE, Fikret Baha, "Mehmet Akif", *Haber*, 29 Aralık 1964.

BILDIRKİ, Oyhan Hasan, "Akif'e Göre Doğu Batı", *Hisar*, c. XIII, Haziran 1973, S. 114 (189), s. 21-23.

BILDIRKİ, Oyhan Hasan, "Âkif'in Şiiri ve Sanatı", *Milli Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987, s. 23-28.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, "Balkan Harbine Dair", *Halkçı*, 5 Mart 1956 [Emin Erişirgil'in Âkif'le ilgili yazı dizisi hk.]

BİLGEGİL, M. Kaya, "İstiklâl Marşının 50 nci Kabûl Yıldönümü Münasebetiyle: Osmanlı Devletinin Fenâ Durumu Karşısında Mehmet Âkif'in Gençlere Gösterdiği Yol", *Atatürk Ü. Edebiyat F., Araştırma Dergisi*, Nisan 1971, S. 2, s. 17-42.

BİLGEGİL, M. Kaya, "Mehmet Akif, Resmî Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 1971, S. 3, s. 1-34.

BİLGİÇ, Emin, "Ölümünün Ellinci Yılında Millî Şârimize İhtirâm", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), 21-23.

BİLGİN, Lemi, "İttihatçı İslâmcı", *K*, 14 Eylül 2007, S. 50, s. 20-23.

BİLGİZ, Musa, "Çağdaş Bir Kur'an Mütefekkiri: Mehmet Âkif", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 60-82.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, "Mehmet Akif: Hayatı ve Eserleri", *Giresun*, 16 Mart 1939 [E. Edib'in kitabı hk.].

BİNARK, İsmet, "Çanakkale Zaferi", *Önaysa Dergisi*, Mart 1968.

BİNARK, İsmet, "Mehmet Akif'in Fikrî Cephesi ve Gayesi", *Önasya*, Aralık 1967, c. III, S. 28, s. 2-20.

BİNARK, İsmet, "Ölümünün 63. Yılında Mehmet Akif'i Hatırlarken: Akif'in Fikrî Cephesi ve Gayesi", *Türk Kültürü*, Aralık 1999, S. 440, s. 728-732.

BİNAT, Tarık, "Bizim İstanbul / Mehmet Akif", *Son Saat*, 15 Aralık 1961.

BİNGÜL, Hidayet, "Mehmet Akif Ersoy'un Evi Tamir Edilip Müze Yapılacak", *Bugün*, 22 Temmuz 1969.

BİR ÖĞRETMEN, "İstiklal Marşımızdaki Ezan Kelimesinden Korkanlar", *Yeni İstiklâl*, 18 Mayıs 1966.

BİRİNCİ, Ali, "Bir Şahsiyet Abidesi Olarak Mehmet Akif", *Millî Eğitim*, Mart 1989, S. 834, s. 27-28.

BİRİNCİ, Ali, "Mehmet Âkif'in Tahsil Hayatından Bir İsim: Hoca Mehmet Kadri Efendi", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 18-25.

BİRİNCİ, Necat, "Âkif'in Hayatı ve Eserleri", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 70-78.

BİTLİSİ, Nesimizade Hulusi, "Mehmet Akif", *Ehli Sünnet*, Yıl: II, 1 Mayıs 1948, S. 35 (9), s. 3 [Şiir].

BİTLİSLİGİL, Ali, "Mehmet Âkif", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 94-96.

BODUR, Hüsnü Ezber, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, S. XIII, s. 21-29.

BOHÇA, A. Şevket, "Mehmet Âkif Korkusu", *Zafer*, 3 Ocak 1972.

BOLAK, A. Aydın, "Mehmed Akif Bey'in Ankara'sı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 60.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Düşünür Olarak Mehmed Akif", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, S. 1.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Mehmed Âkif'in Aileye Bakışı", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, S. 284 (ö. s.), s. 757-763.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Mehmed Âkif'in Düşüncesinde Felsefe Meseleleri", *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986, s. 29-36.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Mehmed Âkif'in Gençliğe Bakışı ve Âsım'ın Nesli", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 52-55.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Mehmet Âkif'in İnsan Anlayışı", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 148-163.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Mehmet Akif'te İnsan Tipleri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu / Tebliğler*, 1989, s. 167-172.

BORATAV, Pertev Naili, "Penbe Kitap", *Yurt ve Dünya*, Ağustos 1943, S. 32 [E. Edib'in Âkif-Fikret tartışmalarını ele aldığı *Penbe Kitap*'ının eleştirisi].

BORNOVALI, Lütfü, Mehmet Âkif ve Büyük Eseri", *Hareket*, V. Dönem, Aralık 1947, S. 10, s. 2-4.

BOSTANCI, Mehmet Naci, "Mehmet Âkif Ersoy'un Fikir Dünyasını Oluşturan Tarihsel Arkaplan", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 33-44.

BOSTANCI, Naci, "Mehmet Âkif Ersoy'u Bilmek ve Anlamak", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 18-21.

BOZ, Duran, "'Bir Şimdikizaman Şairi'", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 15-20.

BOZ, Duran, "Köse İmam", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 99-104.

BOZ, Sümeyye, "Hasta", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 109-112.

BOZKAPLAN, Şerif Ali, "Mehmet Âkif Ersoy'da Sosyal Temalar ve İşleniş Şekilleri", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 567-572; *İnönü Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1987, S. 1, s. 216-222.

BOZKURT, M. Muhsin, "Türk İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif Ersoy" (I-II), *Bugün*, 18-19 Mart 1971.

BOZTEPE, Şükrü, "Büyük Şair Mehmet Akif'le Baş başa", *Akpınar*, Şubat-Nisan 1940, S. 44-46, s. 6-9.

BÖLÜKOĞLU, Mehmet, "Âkif ve Sanatkârın Yaşama Gücü", *Sabah*, 2 Ocak 1975.

BUĞRA, Tarık, "Âkif'in Düşündürdüğü", *Yeni İstanbul*, 30 Aralık 1962; *Genç Öğretmen*, Aralık 1964-Ocak 1965, S. 10, s. 11.

BUĞRA, Tarık, "Mehmet Akif İçin", *Tercüman*, 27 Aralık 1969.

BULAÇ, Ali, "Redd-i Miras'tan Keşf-i Kadim'e / Mehmet Âkif ve Muhammed İkbal'in Aziz Hatıralarına!..", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 75-82.

BULUT, A. Erol, "Şairin Özedönüş Tasarımı", *Özlenen Fark*, Yıl: II, Ağustos 1997, S. 13, s. 35.

BULUT, Ali, "Atatürk, İstiklâl Marşımız ve Mehmet Akif", *Millî Kültür*, Nisan 1983, S. 39, s. 16.

BUMİN, Mecit, "Mehmed Âkif'in Cenazesi ile İlgili Bir Hatıra", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 41.

BURCA, Nilgün, "Günümüzde Yaşayan Âkif", *50. Yıl Anma Kitabı, 1986*, s. 207-208.

BURHAN CAHİD, "Pehlivan Şair", *Son Posta*, 29 Aralık 1938.

BÜRÜN, Vecdi, "Akif'in Vücutsuzluğunda Bir Yıl Daha", *Orkun*, Ocak 1982, S. 5, s. 10.

BÜYÜKER, Kâmil, "İman'dan Güfte'ye, Güfte'den Beste'ye -Mehmed Âkif Ersoy'un Türk Musikisinde Bestelenmiş Eserleri-", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 108-113.

BÜYÜKKÖRÜKÇÜ, Tahir, "Kudretli İslâm Şairimiz: Mehmet Akif'i Anarken", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1962, S. 11, s. 10-11.

CAN, Âdem, "Bir Bülbülün Feryadı", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 61-66.

CAN, Dilâver, "Mehmet Akif", *Diranaz*, Ocak 1931, S. 13, s. 5.

CAN, M. Enis, "Meclis Alkıştan İnliyor, İstiklâl Marşı Defalarca Ayakta Okunuyordu", Zaman/Ailem, 6 Mart 2004, S. 65, s. 21.

CAN, Mustafa, "Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Millî Kültür Unsurları ve Yaklaşım Tarzı", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 102-109.

CAN, Mustafa, "Safahat'ın Konu Bakımından Tasnifi", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 110-119.

CAN, Serdar, "İslâm Şairi Akif'ten Çizgiler", *Sur*, Yıl: XII, Aralık 1987, S. 141, s. 25.

CAN, Serdar, "Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar / M. Ertuğrul Düzdağ", *İlim ve Sanat*, Mayıs-Haziran 1989, S. 25, s. 76-77 [Kitap tanıtımı].

CEBECİ, Dilaver, "Âkif'in Bir Şiiri Etrafında Düşünceler", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 53-54.

CEBECİ, Suat, "Mehmet Âkif'in İslâm Anlayışı ve Sunuş Tarzı", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 52-57.

CEBECİ, Sıtkı Yüksel, "Ölümünün 31. Yıldönümü Münasebetiyle Büyük Şair Mehmet Akif", *Son Baskı* (Ankara), 29 Aralık 1987.

CEDİT, Cengiz, "Taceddin Dergâhı'ndaki Anma Töreninde Kur'an'la Safahat Okundu!" & "Âkif Modernleşme ve Gençlik Sempozyumu" & Âkif'in İsminde Yazım Birliği", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 132-133.

CEM, Serdar, "Mehmed Akif Araştırmaları Merkezi Etrafında", *Altınoluk*, Yıl: II, Ocak 1988, S. 23, s. 44-45.

CENAB ŞEHÂBEDDİN, "Safahat Mübdii", *Servet-i Fünûn*, 18 Kânûnusânî 1340 (18 Ocak 1924), S. 5 (1479), s. 66. Çevrimyazısı için bk. "Safahat" Mübdi'i, *İslâm Düşüncesi*, Ç.yazı: ?, Mart 1967, S. 1, s. 16-21; *Merdiven Şiir*, Ç.yazı: ?, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 61-71.

CEVDET KUDRET [SOLOK], "Ölümünün 30. Yıldönümü Dolayısıyle Emperyalizm Karşısında Mehmet Akif", *Yön*, 30 Aralık 1966.

CEVİZOĞLU, Hulki, "Daha Önce de Oldu", *Akşam*, 8 Ekim 1999.

CEVİZOĞLU, Hulki, "Deliyürek – Bir Çuval İncir Çekirdeği", *Akşam*, 6 Ekim 1999.

CEVİZOĞLU, Hulki, "Mehmet Akif'in Türkçe Kur'an'ı", *Akşam*, 1 Ekim 1999.

CEYHUN, Abdülkadir, "Akife Hücum Biz Gençliği İncitmektir", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 162.

CEYLAN, M. Sadık, "Mehmet Âkif Ersoy", *Öğüt*, Yıl: V, Mart 1990, S. 57, s. 56.

CİLASUN, Bilge, "Mehmet Akif'in Şiirlerinde Kadın ve Aile Temi", *Hacettepe Ü. Edebiyat F. Dergisi*, c. V, Şubat 1987, S. 1 (ö.s), s. 34-40.

COŞKUN, Ali Osman, "Mehmet Akif Ersoy'un "Berlin Hatıraları", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s), s. 30-34.

CUG, Yalçın, "İşte İstiklâl Düşmanları", *Adalet*, 5 Şubat 1967.

CUNBUR, Müjgân, "Mehmet Akif'in Çevresindeki ve Şiirlerindeki Kadınlar", *Türk Kadını*, Ocak 1967, c. I, S. 8, s. 8-9 ve 34.

CUNBUR, Müjgân, "Mehmet Akif'in Hayatındaki ve Şiirlerindeki Kadınlar", *Türk Kadını*, Aralık 1973, c. XII, S. 73, s. 10-13.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Âkif Merhûm'un Lisan Haritaları I-IV", *Dergâh*, c. XI, Şubat 2000, S. 120; Mart 2000, S. 121, s. 15-19; Nisan 2000, S. 122, s. 15-18; Mayıs 2000, S. 123, s. 15-19.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Âkif'e Dâir", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 35-39.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Âkif'in Kur'an Tercümesine Dâir", *Yeni Şafak*, 8 Ekim 1999.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Âsım'ın Nesliymiş!", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 22-23 [*Yeni Şafak*, 20 Ocak 2007'den alıntı].

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Bir "Kur'an Şairi"nin Kur'an Tercümeleri", *Dergâh*, c. X, Aralık 1999, S. 118, s. 14-20.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Bir Çuval Ceviz-kabuğu", *Yeni Şafak*, 5 Ekim 1999.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Biz Hakikatin Ta Kendisiyiz", *Yeni Şafak*, 4 Ocak 2000.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Dört Yılda Oniki Mısra", *Tarih ve Düşünce*, Kasım 1999, S. 1, s. 15-25.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Gâibden Gelen Bir Mektûb", *Yeni Şafak*, 10 Aralık 1999.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Işımer Sadece Konuşmamış, Yazmış da...", *Yeni Şafak*, 19 Ekim 1999.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Kuştu Gitti Muhabbet", *Yeni Şafak*, 1 Ekim 1999.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Kuyruklu Yalan ve/veya Yalanın Kuyruklusu", *Yeni Şafak*, 12 Kasım 1999.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Mehmed Âkif'e Dâir Bazı Notlar", *Yeni Şafak*, 31 Aralık 1999.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Mehmed Âkif'in *Kur'ân Meali*'ne Dair Tartışmalar (1964-1999)", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 101-117.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Mehmed Akif'in Kur'an Meâline Dair Mısır Mektupları", *Tarih ve Düşünce*, Kasım 1999, S. 2, s. 26-31.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Mehmed Âkif'in Oğlu Tahir Bey Merhûmun Ardından", *Yeni Şafak*, 14-18 Nisan 2000.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Utanmak Erdemdir", *Yeni Şafak*, 25 Ocak 2000.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Üç Maymun Stratejisi", *Yeni Şafak*, 12 Ekim 1994.

CÜNDİOĞLU, Dücane, "Yağmura Hakkınız Olsun!", *Yeni Şafak*, 26 Kasım 1999.

ÇAĞBAYIR, Yaşar, "Millî Mücadelede Mehmet Âkif", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987, s. 29-34.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal, "Mehmet Akif İçin", *20inci Asır*, 3 Ocak 1957.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal, "Mehmet Âkifimiz", *Doğu*, 1943'ten, Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 117.

ÇAĞLAR, Yusuf, "71 Yıl Olmuş Akif Bozmuyor Sessizliğini", *Mehmet Akif Ersoy*, Sütün Y., İstanbul 2007, s. 50-53.

ÇAĞLAYAN, Hasan, "Akif", *Mehmet Akif Ersoy*, Sütün Y., İstanbul 2007, s. 56-57.

ÇAKAN, İsmail L., "Halk Eğitimi Açısından Camiler ve Âkif", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 146-150.

ÇALIK, Etem, "Ölümünün Altmışüçüncü Yılı Münasebetiyle Mehmed Akif Ersoy", *Mina*, Aralık 1989, S. 10, s. 36-38.

ÇALIK, Mustafa, "Işımer, Sen Kim, Akif Kim?", *Ayyıldız*, 4 Ekim 1999.

ÇALIŞKAN, Adem, "Ölümünün 56. Yılında Mehmet Akif Ersoy'un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", *Din Öğretimi Dergisi*, Ocak-Şubat 1993, S. 38, s. 76-90.

ÇALIŞKAN, Özgür, "Eskimeyen Kitaplar / *Safahat*, Mehmet Akif", *Kılavuz*, Nisan 2003, S. 1, s. 54.

ÇAM, Nuhan Nebi, "Savaşçı Şairler Gibi", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 95.

ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz, "Âkif'in Sekizinci Ölüm Yılı", *Yeni Sabah*, 26 Birincikânûn, 1943.

ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz, "Mehmet Akif", *Yedigün*, c. VII, 8 Temmuz 1936, S. 174, s. 7. ayrıca bk. *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 74.

ÇAMLIDERE, Serdar, "Eğitim" Dergisinin Âkif Özel Sayısı", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 135-136.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Âkif'e Ait Hatıralar", *Fetih*, 27 Aralık 1957.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Âkif'in Mümeyyiz Vasıfları", *İslâm-Türk Ansiklopedisi/Muhitülmaârif Mecmuası*, c. II, Haziran 1947, S. 71, s. 12-14.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Aziz Kardeşim Eşref Edib Beye", *Türk Dili*, 13 Nisan 1939. Yazı için bk. *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 293-295 [E. Edib'in kitabı hk.].

ÇANTAY, Hasan Basri, "Mehmet Akif Gecesinde", *[Yeni] Sebîlürreşad*, c. XIV, Eylül 1962, S. 342, s. 265-266.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Mehmet Akif Hangi Şairleri Severdi?", *Hareket*, III. Dönem, Ocak 1948, S. 11, s. 8-9.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Merhum Akif Hakkında", *İslâm-Türk/Ansiklopedisi/ Muhitülmaârif Mecmuası*, c. II, Haziran 1947, S. 72, s. 12-14.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Rahmetli Âkif'in İftarında", *Hilâl*, c. I, Ocak 1960, S. 12, s. 5.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Türkçe Kur'an mı?", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XI, Ekim 1957, S. 255, s. 68.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Vatanperver Akif", *Hareket*, III. Dönem, Ocak 1948, S. 11, s. 3-4.

ÇATALOĞLU, Vedat, "Mehmed Âkif – Haccetü'l-Vedâ", *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 271-275.

ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, "Eğilmeyen İnsan", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 31-32.

ÇEKMEGİL, M. Said, "Mehmed Âkif, Eşref Edib ve Sebilürreşat", *Babıalide Sabah*, 10 Ocak 1972.

ÇELEBİ, Sait, "Millî Şairimiz Mehmet Âkif", *Çağrı*, Yıl: XIII, Ocak 1969, S. 132, s. 6-8.

ÇELEN, Hamdi, "Mehmed Akif: Hayatı ve Eserleri", *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1939 [E. Edib'in kitabı hk.].

ÇELİK, Hüseyin, "Mehmet Âkif Üzerine Bir Kitap", *Bilge*, Yaz/Temmuz 1994, S. 1, s. 32-24 [Kâzım Yetiş'in kitabı hk.].

ÇELİK, İsa, "Çağdaş İki İslâm Şairi: Muhammed İkbal ve Mehmet Âkif", *Atatürk Ü. İlâhiyat F. Dergisi*, 2004, S. 22, s. 151-192.

ÇERÇEL, Nihat, "İstiklâl Marşı'nın Doğuşu", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987, s. 57.

ÇERÇİOĞLU, Necati, "Âkif'in Milliyetçiliği", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. III, Ocak 1964, S. 32, s. 4-5 ve 26.

ÇETİN, Nurullah, "Günümüze Işık Tutan "Münevver Aydın" Mehmet Âkif Ersoy", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 57-68.

ÇETİN, Osman, "Altını Çizdiğim Mısralar", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 213-219.

ÇETİŞLİ, İsmail, "Batı Karşısında Mehmet Âkif", *Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. III, 1989, S. 2, s. 81-93.

ÇETİŞLİ, İsmail, "İstiklâl Marşı'nın Tahlili", *Türk Yurdu*, 7. Devre, c. XVIII (L), Temmuz 1997, S. 119 (480), s. 48-56.

ÇETİŞLİ, İsmail, "Mehmet Âkif'te Azim", *Türk Edebiyatı*, Temmuz 1987, S. 165, s. 47-48.

ÇINARLI, Mehmet, "Mehmet Akif'in Toplumculuğu", *Töre*, c. IX, Şubat 1977, S. 69, s. 14-17.

ÇINARLI, Mehmet, "Ölümünün 40. Yıldönümü Dolayısıyla Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası", *Hisar*, c. XVII, Ocak 1977, S. 157 (232), s. 3-5.

ÇIRA, Emrah, "Mehmet Âkif ve Gençlik I-III", *Edebiyat Otağı*, Ocak 2006, S. 4, s. 36-41; Şubat 2006, S. 5, s. 33-34; Nisan 2006, S. 7, s. 28-30.

ÇİFT, Salih, "Mehmet Âkif ve Zorunlu Vatanı Mısır", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 74-80.

ÇİFTÇİGÜZELİ, Mehmet Cemal, "Mehmed Akif Ersoy'un Basın Hayatı Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşâd", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 48-49.

ÇİFTLİKÇİ, Kâmil, "Mehmet Akif'i Anarken", Birdenbire (Aydın), Yıl: II, Mart-Nisan 2007, S. 7, s. 43-45.

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, "Mehmet Âkif Ersoy'la İlgili Kitaplar ve Tezler Bibliyografyası", *Yedi İklim*, Şubat 2000, S. 119, s. 42-46.

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, "Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Çalışmaları", *Yedi İklim*, c. X, Aralık 1995, S. 69, s. 69.

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, "Özel Mektuplarına Göre: Mehmed Âkif ve Çevresi", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 54-66.

ÇOBAN, Ahmet, "Bir Arîza"nın Tahlili", *Türk Edebiyatı*, Temmuz 1987, S. 165, s. 49.

ÇOKUM, Sevinç, "Mehmet Akif ve Hakkın Sesleri", *Yeni Düşünce*, 31 Aralık 1982, S. 65, s. 21.

ÇOKUM, Sevinç, "Şiirleri Gibi Bir Âkif", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), 16-18.

ÇONGUR, H. Rıdvan, "Mehmet Akif'in Düşünce ve Sanatı", *Millî Kültür*, Nisan 1989, S. 64, s. 63-69.

ÇONGUR, H. Rıdvan, "Neden Âkif", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 23-26.

ÇONGUR, Rıdvan, "İstiklâl Marşı Şairimiz Mehmet Âkif Ersoy", *Türk Yurdu*, 7. Devre, c. XX, Nisan 2000, S. 152 (513), s. 8-11.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, "Edebiyatımızda Tevfik Fikret ve Mehmet Akif Kavgası", *Hürriyet Gösteri*, Şubat 1986, S. 63, s. 17-20.

ÇULCU, Murat, "Akif'in "Bülbül"ü Şah Sinemasının Salonunu İnletti...", *Tercüman*, 23 Mart 1970.

DANIŞMAN, Rıfkı, "Mehmet Akif'in 40. Ölüm Yıldönümü Anma Töreni Konuşması", *Çağrı*, 1977, S. 228.

DAŞÇIOĞLU, Yılmaz, "Şiir, Gerçeklik ve Mehmed Akif Üstüne", *Yönelişler*, Yıl: IV, Nisan 1985, S. 40, s. 34-36.

DAV'ER, Âbidin, "İstiklâl Cephesinin Manevî Cephesi Kahramanı", *Cumhuriyet*, 29 Kânûnuevvel, 1936.

DAVER, Abidin, "Mekteplerde İstiklâl Marşı", *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1938.

DAVER, Abidin, "Türk Bayrağındaki Hilâl", *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1939.

DAVUDOĞLUGİL, Hasan, "Mehmet Âkif'in Musikî Şinaslığı ve Bestelenmiş Eserleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ocak-Şubat 1974, S. 1, s. 43-48.

DEĞİRMENCİ, Bilal, "Bir Kur'an Şairi / Dücane Cündioğlu, Gelenek Yayınları", *Vaha*, Nisan 2005. S. 1, s. 44 [Kitap tanıtımı].

DELİORMAN, Altan, "İstiklâl Marşı Değiştirilebilir mi?", *Türkiye*, 13 Kasım 1986.

DEMİR, Yavuz, Mehmet Akif Ersoy ve Ömer Seyfettin'in Eserlerinde Bulgar Zulmü Üzerine", *Türk Kültürü*, Yıl: XXV, Şubat 1987, S. 286, s. 48-58.

DEMİRCİ, Berat, "Mahallî Millî ve Evrensel Karşısında Mehmed Âkif", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 83-84.

DEMİRCİ, Berat, Milliyetçiliğin Ontolojisi Olarak Mehmet Âkif", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 26-29.

DEMİRCİ, Berat, "Ontolojisiz Milliyetçilik ve Mehmed Akif", *Türk Edebiyatı*, Ocak 2007, S. 399, s. 26-28.

DEMİRCİ, Emin Yaşar, "Fert-Toplum İlişkisi Açısından Mehmet Akif ve Şiir", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, S. 1, s. 15-22

DEMİRCİ, İbrahim, "...laaardaa yüüüzeen aal sancaaak!", *Kitap Postası*, Nisan 2005, S. 1, s. 24-25.

DEMİRCİ, Mehmet, "Mehmed Âkif ve Mûsikî", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: XVI, S. 3, s. 19.

DEMİRCİ, Mehmet, "Mevlânâ ve Âkif", *Tercüman*, 17 Aralık 1986.

DEMİRKOL, Mehmet Kürşad, "Bayrak ve İstiklâl Marşı", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987, s. 55-56.

DEMİRTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Akif'in İçtimaî Fikirleri", *Tanrıdağ*, Ocak 1951, S. 5, s. 4-5; 27 Şubat 1951, S. 7, s. 2.

DEMİRTAŞ, Faruk, "Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük Şair Mehmet Akif ve Şahsiyeti", *Milliyet*, 29 Aralık 1953.

DENİZ, Bahri, "Ölümünün 36. Yılı Münasebetiyle Mehmet Akif (1878-1936)", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. XI, Aralık 1972, S. 128, s. 7-9.

DENİZ, Halit, "Edebi Portreler / Mehmet Akif", *Bugün* (Adana), 4 Şubat 1953.

DERİN, Bengü Merve, "Çatlamış Çınar", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 252-253 ["Mehmet Âkif Neyi Anlatır?" konulu liseler arası kompozisyon yarışması birincisi].

DERMAN, M. Uğur, "Bir Dostunun Kaleminden Mehmet Âkif'in Son Günleri", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1977, S. 42, s. 14-17.

DERMAN, M. Uğur, "Mahir Hoca'dan İzler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: IV, s. 1, s. 15

DERMAN, M. Uğur, "Mehmed Akif 'ten Mektuplar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 4, Nisan 1975 S. 2, s. 45-48; Yıl: 4, Temmuz 1975, S. 3, s. 33-38; Yıl: 4, Ekim 1975, S. 4, s. 27-31; Yıl: 5, Ocak 1976, S. 1, s. 34-42; Yıl: 5, Nisan 1976, S. 2, s. 57-59; Yıl: 5, Temmuz 1976, S. 3, s. 47-50; Yıl: 5, Ekim 1976, S. 4, s. 14-22; Yıl: 6, Ocak 1977, S. 1, s. 43-49.

DERMAN, M. Uğur, "Mehmed Akif'e Dair İki Vesika", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: VI, Temmuz 1977, S. 3, s. 50-53.

DEVLİ, Rıdvan Naci, "Âkif'in Hayatı ve Eserleri", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987, s. 9-12.

DEVRİM, Tunay, "II. Meşrutiyet Dönemi Edebiyat Tematiği Açısından Mehmet Âkif'in Safahat'ı", *Dergâh*, c. XVIII, Ağustos 2006, S. 198, s. 20-23.

DİCLEHAN, Şakir, "Ölü Çağa Ruh ve Soluk Üfleyen İki Şair: İkbal ve Akif", *İslâmî Edebiyat*, Nisan-Haziran 1994, S. 24, s. 12-16.

DİNÇER, Ferruh, "Mehmet Âkif Ersoy'un Veteriner Hekim Olarak Meslekî ve İlmî Kişiliği", *50. Yıl Anma Kitabı, 1986*, s. 37-66.

DİNÇER, Nahit, "Mehmed Âkif" (I-III), *Hilâl*, c. I, Ocak 1959, S. 3, s. 9-10; Şubat 1959, S. 4, s. 10-11; Mart 1959, S. 5, s. 11.

DİNÇER, Nahit, "Mehmet Akif'in Davası", *Sabah*, 22 Aralık 1976.

DİRİN, İlyas, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Edebiyat Anketlerine Verdiği Cevaplar–I", *Hece*, Yıl: V, Eylül 2001, S. 57, s. 76-80 [Tanpınar'ın *Yeni Adam*, S. 168'de yayınlanan Âkif konulu ankete verdiği cevap].

DİZDAROĞLU, Hikmet, "Mehmet Akif ve Şiirleri", *Yücel*, Yıl: XXIII, Temmuz-Ağustos 1948, S. 141-142, s. 259-262.

DOĞAN, Âbide, "Mehmet Âkif Fatih Kürsüsünde", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 136-145.

DOĞAN, D. Mehmet, "Âkif'i Karalamak Fikret'i Diriltir mi?", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 12-14.

DOĞAN, D. Mehmet, "Gençlik İçin İki Model: Halûk ve Âsım", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 156-165.

DOĞAN, D. Mehmet, "Hacettepe İstiklâl Marşı Parkı/Bağı, Hacettepe Mehmed Akif Parkı/Bağı", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Kasım-Aralık 1994, Sayı belirtilmemiş, s. 3-5 ve 7.

DOĞAN, D. Mehmet, "İslâm Şairi Âkif Bey" Ankara'ya Ne Zaman Geldi?", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 27-32.

DOĞAN, D. Mehmet, "İstiklâl Marşı: Derin Bir Millî Mutabakat Metni", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 92-94.

DOĞAN, D. Mehmet, "Mehmed Âkif ve Millî Mücadele", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 49-50.

DOĞAN, D. Mehmet, "Mehmed Akif: Camideki Şair", *Divan*, Yıl: I, Ocak 1979, S. 3, s. 9-10.

DOĞAN, D. Mehmet, "Mehmet Âkif ve Süleyman Nazif", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 254-271.

DOĞAN, D. Mehmet, "Mehmed Akif'i Anlamak, Anmak ve Yaşatmak...", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Kasım-Aralık 1994, Sayı belirtilmemiş, s. 1-3.

DOĞAN, D. Mehmet, "Mehmed Âkif'in Ölümünden Sonraki Hayatı", *Zaman*, 28 Aralık 1986.

DOĞAN, D. Mehmet, "Mehmet Âkif ve Ankara", *Bilgi Yolu / Mesleki Sosyal Kültürel Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 6-14.

DOĞAN, D. Mehmet, "Nurettin Topçu ve Mehmed Âkif: İki Şahsiyet, Tek Karakter", *Hece*, Yıl: X, Ocak 2006, S. 109 (Nurettin Topçu ö. s.), s. 215-219.

DOĞAN, İsmail, "Mehmet Akif'i Sanatı ile Değerlendirmek", *Millî Kültür*, Aralık 1990, S. 79, s. 42-43.

DOĞAN, Mehmet, "Hem Mehmet Âkif Düşmanı, Hem Türkçe Dostu!", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXVII, Kasım 1999, S. 313, s. 19-21.

DOĞAN, Mehmet Can, "Çöl Dedikleri Bitmeyen Nakarat", *Merdiven Şiir*, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 75-77.

DOĞRAMACI, İhsan, "Onursal Rektör Sayın Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın Konuşması", *Mehmet Akif Simpozyumu*, 1976, s. 15-18.

DOĞRU, Yasin, "Âkif'ten Osmanlı'nın Dibacesine Ağıt: *Bülbül*", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 32-34.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Bütün Vatana Yayılan Akif Muhabbeti", *Tan*, 28 Aralık 1938.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İstiklâl Marşı Şâiri Âkif'in Son Günleri", *Tan*, 29 Kânûnuevvel 1936.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İstiklâl Marşı Şairi Âkif'in Son Günleri", *Tercüman*, 20 Aralık 1936.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Mehmed Âkif'in Hayatı", *Safahat*, İnkılâp ve Aka K.evleri Y., 11. b., İstanbul 1977, s. I-L.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "M. Âkif'in 2. Ölüm Yıldönümünde", *Tan*, 1939'dan *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 97-99.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Mütefekkir Âkif", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 35-49.

DOĞU, Sami, "Büyüklere Hürmet Vazifemizdir", *Yeni Sabah*, 6 Ocak 1939.

DOKTOR İHSAN, "Haksızlıkları Münakaşa", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları*-II, 1939, s. 50-60.

DÖNMEZ, Cengiz, "Konya'da Mehmed Akif Sempozyumu Düzenlendi", *Tercüman*, 20 Aralık 1986.

DUISEBAYEVA, Dinara, "Muhtar Avezov'un 'Abay Yolu' Adlı Romanı ile Mehmet Âkif Ersoy'un 'Safahat' Adlı Eserinde Örnek İnsan Tipi", *38. ICANAS 10-15 Eylül 2007, Ankara-Türkiye / Bildiri Özetleri Kitabı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Y., Ankara 2007, s. 1139-1140.

DUMAN, Hasan, "Mehmet Âkif ve Bir Mecmuanın Anatomisi", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 78-95.

DUMAN, Musa, "Mehmet Akif'in Dile Bakışı", *İlmî Araştırmalar*, 1997, S. 4, s. 127-134.

DUMAN, M. Zeki, "Mehmet Âkif'in Tefsir Anlayışı ve Metodu", *Erciyes*, c. X, 1987, S. 113, s. 17-20.

DUMAN, Rahmi, "Akliyeci Gözüyle "Safahat", *Poliklinik Aylık Tıbbi Mecmua*, İkincikanun 1944, s. 150-157.

DURAK, Mehmet, "Görüşleriyle Mehmet Akif", *Üçüncü Yeni*, Yıl: I, Nisan 1984, S. 1, s. 10.

DURDU, Mustafa, "Milleti İçin Gözyaşı Döken İlk Şair", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 108-109.

DURMAZ, Receb, "Mehmet Akif Ersoy'un Eserlerinin Bıbliyografyası", *Ölümünün 50. Yılında Mehmed Âkif Ersoy*, Marmara Ü. Fen-Edebiyat F. Y., İstanbul 1986, s. 225-252.

DURSUN, Ahmet, "Mehmet Akif'te "Medeniyet" ", *Köprü*, 2003, S. 81, s. 92-101.

DURU, Ahmet, "Şiirlerde Mehmet Akif", *Konevî*, Aralık 1982, S. 6, s. 18-20.

DURU, Nedim Kemal, "Üsküdarlı Gözü ile Mehmet Akif", *İstanbul Ekspres*, 26 Aralık 1959.

DURUKAN, Hüseyin, "Akif'in Divanı: Safahat", *Millî Gazete*, 28 Aralık 1984.

DURUKAN, Hüseyin, "Akif'in Mektupları", *Kayıtlar*, Şubat 1992, S. 16, s. 58-60.

DURUSAL, Sadık, "Millî Edebiyatımızda M. Âkif Ersoy'un Yeri", *İller Bankası Dergisi*, c. IV, Temmuz 1971, S. 47, s. 29-30.

DUYAR, Ayşe, "İstiklâl Marşı'nın 50. Yılı", *Zafer*, 15 Mart 1971.

DUYMAZ, Recep, "Mehmet Âkif Ersoy'un Şahsiyetinin Kaynakları", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 26-30.

DÜZ, Ali, "Bir Kur'an Şairi Mehmed Âkif Ersoy ve Kur'an Meâli", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 123-124 [D. Cündioğlu'nun aynı adlı kitabı hk.].

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Âkif'i Anlamak Nasıl Mümkün Olabilir?", *Zaman*, 27 Aralık 2006.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Âkif'in Düşüncesindeki "Genç"; "Asım" Üzerine I-XIII", *Diriliş*, VI. Dönem, Şubat 1983, S. 100, b. 2 – 15 Şubat 1983, S. 112, s. 2.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Âkif'in Kur'an Meâli Nasıl Yakıldı?", *Zaman*, 20 Aralık 1994.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Bir Tenkid Yazısı / Âkif Haccetti mi?", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 53-54.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Cumhuriyet Yazarına Cevap / Akif "Bugün Var Yarın Yok Bir Köşe Yazarı" Değildir", *Tercüman*, 17 Aralık 1986 [M. Ekmekçi'nin 19 Ekim 1985 tarihli yazısına cevap].

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "İstiklâl Marşı"nı Açıklama Denemesi", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 95-98.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "M. Âkif – T. Fikret Mes'elesi", *İslâmî Edebiyat*, Mart 1991, S. 11, s. 6-12.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Mehmet Âkif Ersoy, Hayatı ve Eserleri", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 5-18.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Mehmet Âkif Ersoy / Hayatı ve Eserleri", *Mehmet Akif Ersoy*, Sütun Y., İstanbul 2007, s. 4-15.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Mehmet Âkif Mısır'a Niçin Gitti?", *İzlenim*, Yıl: II, Aralık 1994, S. 16, s. 62-63.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "*Umar mıydın* Neden Yazıldı?", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 20-21.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Vefatının 49. Yılında Âkif'ten Çizgiler", *Tercüman*, 27 Aralık 1985.

EBÜZZİYA, Ziyad, "Âkif'i İlk ve Son Ziyaretim", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 39-41.

EDİP, Ahmet, "Vefasızlığımız", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 243-245.

EFE, Mustafa, "Bir Muzdarip Şair: Mehmet Akif Ersoy", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 127131.

EGE, M. Fettah, "Ölümünün 25 inci Yılında Mehmet Akif ve İkinci Amnofis", *Ulus*, 27 Aralık 1961.

EGELİ, Ekrem Şerif, "Âkif", *Bilgi*, Yıl: XX, Aralık1967-Ocak 1968, S. 236-237 (ö. s.), 1-2.

EGELİ, Ekrem Şerif, "Mehmed Âkif", *Türk Kültürü*, Aralık 1966, S. 50, s. 243-245.

EHADÜNNÂS, "Konya İslâm Gençliği Mehmet Âkif'i Andı", *Yeni İstiklâl*, 11 Ocak 1967.

EKİCİ, Gıyasettin, "Âkif'in Şiirlerinde Ototerapötik Unsur", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 42-46.

EKİCİ, Necdet, "Mehmed Âkif'in Mefkûresi ve Seciyesi", *Türk Yurdu*, Aralık 1987, S. 11, s. 36-40.

EKMEKÇİ, Mustafa, "Akif Üzerine Bir Çeşitleme", *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1985.

EKMEKÇİ, Mustafa, "Arnavutluk Büyükelçiliğinde", *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1985.

EKMEKÇİ, Mustafa, "Ataç'ın Gözüyle Akif", *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1985.

EKMEKÇİ, Mustafa, "Fikret ile Akif", *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1985.

EKMEKÇİ, Mustafa, "Perapalas Olayı", *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1985.

EKMEKÇİ, Mustafa, "Yine Akif ile Fikret", *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1985.

ELBİR, Vahap, "Âkif'in Eğitime Bakışı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 59.

ELÇİN, Şükrü, "Mehmed Âkif Ersoy'un Bir Mektubu", *Türk Edebiyatı*, c. III, Eylül 1974, S. 33, s. 31-32.

ELİAÇIK, İhsan, "Yeniden Mehmed Âkif Demenin Tam Zamanı", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 80-81.

ELMAS, Nazım, "Mehmet Âkif'in Berlin, Necit ve Mısır Seyahatleri", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 140-147.

ELMAS, Nazım, "Mehmet Âkif'in Dış Seyahatleri", *Yedi İklim*, c. XII, Şubat 2000, S. 119, s. 39-41.

ELMAS, Nazım, "Mehmet Âkif'in Sanatı ile Millî Marş Olan Şiir", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 86-91.

ELMAS, Nazım, "Nasıl Bir Gençlik? Hangi Âsım?", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 62-73.

EMİL, Birol, "İstiklâl Marşımızın Kabulünün 65. Yıldönümü", *Türk Edebiyatı*, Temmuz 1986, S. 153, s. 18-19.

EMİL, Birol, "Mehmed Âkif'in Şiirinde Üç Temel Kavram: Fazilet, Ma'rifet, Sa'y", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996 s. 7-18.

EMİRGİL, Mehmet, "Mehmed Âkif Ersoy", *Diyanet*, Mart 2000, S. 111, s. 47-48.

EMİROĞLU, Ünal, "Mehmet Akif ve Musikimiz", *İnci (Tercüman eki)*, 26 Kasım 1971.

EMRE, İsmet, "Üç Devir Üç İnsan: M. Akif, N. Fazıl, S. Karakoç", *İlim ve Sanat*, Ekim 1990, S. 27, s. 55-57.

EMRE, İsmet, "Üç Devir Üç İnsan: M. Akif, N., Fazıl, S. Karakoç", *İlim ve Sanat*, Ekim 1990, S. 27, s. 55-57.

EMRE, Süleyman Arif, "Din Eğitimini Kısıtlayanlar İbret Alsınlar", *Millî Gazete*, 1 Ekim 1999.

ENGİN, Kadir, "Üniversiteler ve Âkif", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 134.

ENGİNÜN, İnci, "Mehmed Âkif Ersoy'u 60. Ölüm Yılında Anma Toplantısı Hakkında", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996, s. 3-6.

ENGİNÜN, İnci, "Mehmed Âkif'te İrony", *Marmara Ü. 50. Yılında M. A Ersoy*

1986; *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, Aralık 1986, S. 284 (ö. s.), s. 764-774

ENGİNÜN, İnci, "Mehmet Akif'in Şiirlerinde Fikir ve Yapı", *Hareket*, VII. Dönem, Eylül 1981, S. 24 (186), s. 62-67.

ENGİNÜN, İnci, "Mehmet Akif'te Şahıslar ve Fikirler", *Kaynaklar*, 1988, S. 6, s. 15-20.

ENGİNÜN, İnci, "Safahat'ta İstanbul'un Romanı", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996, s. 63-78.

ER, Hüseyin, "Kitaplar Yazıldıkça: Mehmet Akif", *Bugün*, 27 Mart 1968 [S. Karakoç'un eseri hk.].

ERCİLASUN, Bilge, "Mehmed Âkif ve Otokritik", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, S. 284 (ö. s.), s. 783-789.

ERCİLASUN, Bilge, "Mehmet Âkif, Mehmet Emin ve Tevfik Fikret Arasında Bir Mukayese", *Türk Kültürü*, Yıl: XXVI, Ekim 1988, S. 306, s. 628-633.

ERCİLASUN, Bilge, "Mehmet Akif'in Şiirlerinde Kadın ve Aile Temi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, S. 1, s. 34-40.

ERDAL, Mustafa, "Bir Erdem Anıtı Mehmet Akif Ersoy", *Yakamoz / Çubuk İHL Kültür Dergisi*, Yıl: II, Mayıs 2007, S. 2, s.

ERDEM, Ali Nâili, "Milli Eğitim Bakanı Ali Nâili Erdem'in Konuşması", *Mehmet Akif Sempozyumu*, 1976, s. 19-24.

ERDEM, Galip, "Mehmed Âkif ve İnkılâpçılık", *Yeni İstanbul*, 29 Aralık 1962.

ERDEM, Hüsameddin, "Mehmed Âkif'de Tefekkür", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 89-96.

ERDEMİR, Avni, "Millî Mücadelenin Mânevî Kahramanlarından Hasan Basri Çantay", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXIII, Ağustos 1995, S. 262, s. 27-28.

ERDEN, Yavuz, "Ceşitli Yönleriyle Mehmet Akif ve İstiklal Marşı", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 120-122.

ERDER, Vehbi, "(Mehmet Akif) Kitabı Hakkında", *Aksu*, Yıl: II, Temmuz 1940, S. 22, s. 9-12. [E. Edib'in kitabı hk.].

ERDOĞAN, Burhan, "Kendi Sözleri ve Şiirleriyle Âkif", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987, s. 13-17.

ERDOĞAN, Mustafa, "Safahat'ın Temalarından Biri: İslamî Modernleşme Görüşü", *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986, s. 147-158.

ERDURAN, Refik, "Âkif'i Anarken", *Milliyet*, 29 Aralık 1966.

EREN, Burhan, "Mehmet Akif Ersoy: Kökü Âtide Olan Rol Modeli", *Zaman / Pazar*, 27 Aralık 2006, s. 12.

EREN, Hasan, "İstiklâl Marşı Üzerine", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 492.

EREN, Mehmet, "Mehmet Âkif Ersoy'un (1873-1936) Tefsir'e Dair Yazıları ile Vaaz ve Hutbeleri", *Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1999, S. 4, s. 409-428.

EREN, Mehmet, "Mehmet Akif Ersoy'un Tefsir Yazıları ile Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi" I-II, *Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, S. IX, s. 345-374; S. X, s. 403-442.

ERER, Tekin, "Âkif ve Kurban Bayramı", *Son Havadis*, 27 Ocak 1972.

ERGİN, Muharrem, "Atatürk ve Âkif", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 2-5.

ERGİN, Muharrem, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif", *Mehmet Âkif'i Anlatıyorlar*, Aydınlar Ocağı Y., İstanbul 1986, s. 100.

ERGİN, Muharrem, "Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşımız", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1985, S. 146, s. 26-30; *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, Yıl: XX, Nisan 1985, S. 230, s. 7-11.

ERGİN, Osman, "Mehmed Akif'e İrfan Abidesi / M. Cevdet – Mehmed Akif – Abdulhak Hamid", *Yeni Sabah*, 17 Nisan 1939 [E. Edib'in kitabı hk.]

ERGÜÇ, Arslan, "Mehmet Akif'e ve Eserlerine Atılan Taşlar", *Çağrı* (Konya), Ocak 1962.

ERGÜNER, Suad, "Büyük Millet Şairi Mehmet Akif", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XII, Kasım 1958, s. 281, s. 84-86 [Konferans metni].

ERGÜZEL, M. Mehdi, "Mehmed Âkif", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 14-15.

ERGÜZEL, M. Mehdi, "Mehmet Âkif Törenlerle Anıldı", *Türk Edebiyatı*, Şubat 1987, S. 160, s. 77-78.

ERİNÇ, Ömer, " "Safahat"ın Hasbahçesinde Korlaşan Ateş", *Bir Şimdikizamın Şairi*, 2008, s. 23-32.

ERİŞİRGİL, Emin, "Mehmet Âkif Ersoy / Bir İslâm Şairinin Romanı" (1-135), *Halkçı*, 9 Ocak 1955–23 Mayıs 1955.

ERİŞİRGİL, Emin, "Şair Âkif ve İdeali", *Memleket Sesi*, Nisan 1957, S. 6, s. 4-5 ve 25. Ayrıca Bk. Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 50-53.

ERKÂN-I HARB YÜZBAŞILARI, "Safahatlar Muharrir-i Muhteremi Mehmed Âkif Beyefendi'ye Dimetoka'dan", *Sebîlürreşâd*, 15 Ağustos 1329-25 Ramazan 1331, c. X, S. 259, s. 410 (Mektup).

EROĞLU, Ahmet, "M. Âkif Ersoy Üstad'a Hürmetlerimle...", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 55-56.

ERSOY, Emin, "Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyle Beraber, Bir Yaylı Araba İle Yola Çıktık-I, *Millet*, Yıl: III, 12 Şubat 1948, S. 106, s. 16.

ERSOY, Emin, "Eskişehir'de Silâhlı Kahramanlar Yolları Doldurmuştu-II", *Millet*, Yıl: III, 19 Şubat 1948, S. V/107, s. 16.

ERSOY, Emin, "Âkif ve Sarhoş İki İtalyan Şoförü-III", *Millet*, Yıl: III, 26 Şubat 1948, S. 108, s. 15.

ERSOY, Emin, "Âkif En Ziyade Süs ve Modaya Düşkün Erkeklere Çok Kızardı-IV", *Millet*, Yıl: III, 11 Mart 1948, S. 110, s. 16.

ERSOY, Emin, "Âkif'in Hayatında Yegâne Görebildiği Toplu Para: 970 Lira İdi-V", *Millet*, Yıl: III, 18 Mart 1948, S. 111, s. 17.

ERSOY, Emin, "Anlaşıldı ki Mustafa Sagir Bir Hain ve Casustu. Mustafa Kemal Paşa'yı Öldürmek İçin Ankara'ya Gelmişti. Şair Âkif Bir Mektubunu Açınca-VI", *Millet*, Yıl: III, 25 Mart 1948, S. 112, s. 15.

ERSOY, Emin, "Âkif, Gözyaşları İçinde Yazıyordu-VII", *Millet*, Yıl: III, 1 Nisan 1948, S. 113, s. 18.

ERSOY, Emin, "Türk Neslinin Günden Güne Bozulduğunu Görmek Âkif'i Çok Üzüyordu-VIII", *Millet*, Yıl: III, 8 Nisan 1948, S. 114, s. 18.

ERSOY, Emin, "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz-IX", *Millet*, Yıl: III, 15 Nisan 1948, S. 115, s. 18.

ERSOY, Emin, "Pek Sevdiği Ali Şükrü Bey'in Kayboluşu Babama Gözyaşları Döktürmüştü-X", *Millet*, Yıl: III, 22 Nisan 1948, S. 116, s. 18.

ERSOY, Emin, "Gecenin Issızlığında Top Sesleri Ankara Sokaklarında Duyuluyordu-XI", *Millet*, Yıl: III, 29 Nisan 1948, s. 117, s. 18.

ERSOY, Emin, "Annem Gözyaşları İçinde Beni Hasretle Bağrına Basmıştı-XII", *Millet*, Yıl: III, 6 Mayıs 1948, S. 118, s. 18.

ERSOY, Emin, "Büyük Taarruz Başlamıştı, Her Taraftan Gelen Müjdeli Haberler Birbirini Kovalıyordu-XIII", *Millet*, Yıl: III, 13 Mayıs 1948, S. 119, s. 18.

ERSOY, Emin, "Mehmet Âkif, Kurtulan Edirne'ye de Gitmişti-XIV", *Millet*, Yıl: III, 27 Mayıs 1948, S. 120, s. 18.

ERSOY, Emin, "Ruhu Huzur İçinde, Vatan Topraklarında Yatıyor", (XV), *Millet*, Yıl: III, 10 Haziran 1948, S. 122, s. 15 (Birinci kısmın sonu).

ERSOYLU, Halil, "Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Renk Belirten İsimler ve Fiiller", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 35-56.

ERŞAN, Tuncay, "Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı Üzerine Düzenleme", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987, s. 58-59.

ERTAN, Veli, "İstiklal Marşı Büyük Millet Meclisi'nde Nasıl Kabul Edildi", *Millî Kültür*, c. I, Aralık 1979, S. 12, s. 8-10.

ERTAN, Veli, "Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936)", *Yeni Defne*, Yıl: II, Nisan 1983, S. 21, s. 16-21.

ERTAN, Veli, "Mehmet Âkif (1873-1936)" (I-II), *İslâmın İlk Emri Oku*, c. IV, Ocak 1965, S. 42, s. 16; Şubat 1965, S. 43, s. 16 ve 26 [Ölümünün 2[9]. yıl münasebetiyle].

ERTAN, Veli, "Mehmed Âkif ve Eserleri", *Tohum*, Aralık 1970, S. 57, s. 8-9.

ERTAN, Veli, "Mehmet Âkif'in Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Yıl: IX, Kasım-Aralık 1970, S. 102-103, s. 430-437.

ERTAN, Veli, "Ölümünün 34. Yıldönümü Münasebetiyle Mehmet Âkif Ersoy <1873-1936>", *Türk Kültürü*, Yıl: IX, Ocak 1971, S. 99, s. 36-43.

ERTAN, Veli, "Ölümünün Ellinci Yılı Münasebetiyle Mehmed Âkif Ersoy", *Diyanet*, Yıl: XXII, Ekim-Aralık 1986, S. 4, s. 43-51.

ERTAN, Veli, "Vefatının 36. Yılı Münasebeti İle İstiklâl Marşı Şairi Mehmed Âkif", *Tohum*, Aralık 1972, S. 74, s. 11-12.

ERTEM, Sadri, "İdeal Kahraman", *Kurun*, 31 Kanunuevvel 1936.

ERTUĞRUL ŞEVKET, "29. Ölüm Yılında Akif", *Her Gün*, 3 Ocak 1966.

ERTUĞRUL ŞEVKET, "Korkma Sönmez", *Her Gün*, 28 Aralık 1962.

ERTÜRK, Merve Nur, "Muhammed İkbal/Muhammed Akif", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 189-191.

ESKİ, Mustafa, "Millî Mücadele Yıllarında Mehmet Âkif Ersoy'un Kastamonu'daki Faaliyetleri", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 50; *Boğaziçi*, Temmuz-Eylül 1990, S. 3, s. 37-41.

EŞİTGİN, Dinçer, "Küfe / Mehmet Âkif'in 'Küfe' Adlı Şiirini Hikâyeleştirme Denemesi", *Açık Pencere*, Yıl: II, Ocak 2007, S. 3, s. 16-19.

EŞREF EDİB [FERGAN], [P.Naili Boratav'ın *Penbe Kitap*'la ilgili eleştirileri üzerine E. Edib'in gönderdiği mektup], *Yurt ve Dünya*, Birinciteşrin 1943, S. 34.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Âkif Tercümeyi Niçin Yakmıştı?", *Babıalide Sabah*, 26 Aralık 1971.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Akif'in Kur'an Tercümesi Nasıl Başladı, Sonra Nasıl Yakıldı?", I-V, *[Yeni] Sebilürreşad*, c. I: V. XII, Nisan 1959, S. 291, s. 244; Mayıs 1959, S. 292; Mayıs 1959, S. 293, s. 277-278; Eylül 1959, S. 294, s. 302-303; Ekim 1959, S. 295, s. 316-318.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Akif'in Kur'an Tercümesi Nasıl Başladı, Sonra Nasıl Yakıldı?", *Yeni İstiklâl*, 13 Ocak – 26 Aralık 1955.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Fazileti Fazilet Ehli Tanır", *İslâm-Türk Ansiklopedisi [Muhîtü'l-Maârif] Dergisi*, c. I, 9. Fasikül, 7 Mart 1941 [Naci Sadullah'ın *Tan* gazetesinde Âkif hk. yazdığı bir yazıya cevap].

EŞREF EDİB [FERGAN], "İstiklal Marşı Gönülleri Heyecanla Dolduran Muazzam Günlerin Ebedi Hatırası", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XIII, Ocak 1961, S. 316, s. 245-248.

EŞREF EDİB [FERGAN], "İstiklal Marşı Yıkılamaz O Milletin Ruhudur Öldürülemez", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XIV, Aralık 1961, S. 330, s. 74-77.

EŞREF EDİB [FERGAN], "İstiklâl Marşı...", *[Yeni] Sebilürreşad*, Yıl: XIII, Ocak 1961, S. 316, s. 245-248.

EŞREF EDİB [FERGAN], "İstiklâl Marşımız Nasıl Yazıldı?", *Damla*, Şubat 1947, S. 38, s. 4-5.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Kendi Dilile Mehmet Âkif", *Büyük Millet*, 6 Aralık 1962.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Mehmed Âkif Ersoy / "Safahat Şairi" (I-XV), *Bugün*, 14-28 Mart 1971.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Mehmet Akif, Milli Şair, Büyük İslâm Şairi / Hayatı, Eserleri", *[Yeni] Sebilürreşad*, Yıl: IX, Aralık 1955, S. 211, s. 163-173.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Safahat İkinci Kitap: Süleymaniye Kürsüsünde", *Sebîlürreşâd*, 23 Ağustos 1328-23 Ramazan 1330, c. IX (II), S. 209 (27), s. 20.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Teşekkürlerimiz", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 302-303 [Âkif'le ilgili kitabı hakkındaki sitayişlere].

ETİK, Arif, "Mehmed Âkif" (I-II), *İslâmın İlk Emri Oku*, Aralık 1969, S. 94, s. 8-9; Ocak 1970, S. 95, s. 7.

ETİK, Enver, "Mehmed Âkif/Hayatından Hatıralar Dînî ve İçtimaî Görüşleri", *İslâ-*

mın İlk Emri Oku, c. X, Aralık 1971, S. 117, s. 22-23.

EVREN, Maruf, "Akif'i Anarken", *Son Havadis*, 28 Aralık 1967.

EVREN, Maruf, "Akif", *Son Havadis*, 12 Şubat 1971.

EYMEN, Vedid, "Nesrin Kapılarında Duran Şair", *Divan*, Yıl: I, Ocak 1979, S. 3, s. 7-8.

EZHERLİ, İsmail, "İki Sadık Dost: Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'ân Meâli", Haz. Kemal Şenocak, *İslâm*, Yıl: XX, Mayıs-Temmuz 1976, S. 9-10, s. 5-7.

EZİK, İlhan, "Mehmet Akif'i Anma Günü", *Babıalide Sabah*, 15 Mart 1971.

FA., "Sanat Kronikleri / Mehmet Âkif", *Yeni İstanbul*, 28 Aralık 1956.

FERSOY, Orhan Cemal, "Edebiyatımızdan Zirveler: 2 / Mehmet Akif", *Bugün*, 22 Temmuz 1969.

FETTAH EFENDİ, "Üsküp'te Mehmet Âkif'in Vefatı", Haz. Muhammed Aruçi, *Dergâh*, c. VI, Şubat 1996, S. 72, s. 22.

FEYZİOĞLU, Muin, "İstiklâl Marşımız Değişemez", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XIV, Aralık 1961, S. 330, s. 78-79.

FIĞLALI, E. Ruhî, "Mehmed Âkif ve Şahsiyeti", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. III, Ocak 1964, S. 32, s. 11-13 ve 23.

FİDAN, Ahmet, "Mehmed Âkif'in Temel Konularından Biri Olarak Eğitim", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 186-193.

FİDAN, Ahmet, "Mehmet Âkif'in İdeal Genci: Âsım'ın Nesli", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 134-135.

FİDANCI, Ulvi Reha, "Meslektaşım Mehmet Akif", *Türk Veteriner Hekimliği Dergisi*, c. IV, 1932, S. 3, s. 3-5.

GEL, Hayri, "Mehmet Âkif Deyince", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 7-9.

GENCAN, Tahir Nejat, "Mehmet Akif'te İstanbul Ağzı", *İstanbul*, Yıl: I, Mayıs 1944, S. 1, s. 10-11.

GENÇ, Hatice, "Türk'ün Haykırışı", *Millî Şair Mehmed Âkif Ersoy*, 1987, s. 54.

GENÇOSMAN, Kemal Zeki, "Âkif", *Ulus*, 1941'den, Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 105-106.

GÖÇGÜN, Önder, "Mehmet Âkif'e Göre: "Mütefekkir ve Din", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1986, S. 40, s. 101-109.

GÖÇGÜN, Önder, "Mehmed Âkif'in Realist Cephesi ile Manzum Hikâyeleri", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 13-34.

GÖÇGÜN, Önder, "Mehmet Âkif'te Türkçenin Zaferi", *Türk Kültürü*, Yıl: XXV, Şubat 1987, S. 286, s. 42-47.

GÖK, Sezgin, "Mehmet Akif Hakkında Yayımlanan Kitapların Başlıcaları", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 79.

GÖK, Sezgin, "Mehmet Âkif Ersoy", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 64-65 [Kronolojik hayat hikâyesi].

GÖKAY, Fahreddin Kerim, "Mehmed Akif: Hayatı ve Eserleri", *Yeşilay*, Mart 1939 [E. Edib'in kitabı hk.].

GÖKÇE, Orhan Rahmi, "Mehmet Âkif ve Nurullah Ataç", *Anadolu* (İzmir), 3 Şubat 1937. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 365-367.

GÖKÇEK, Fazıl, "Mehmet Âkif Bibliyografyası", *Dergâh*, c. IV, Mart 1993, S. 37, s. 9 [Kitap tanıtımı].

GÖKÇEK, Fazıl, "Mehmet Âkif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri I-II", *Yedi İklim*, c. X, Mart 1996, S. 72, s. 26-30; Nisan 1996, S. 73, 52-63.

GÖKÇEK, Fazıl, "Mehmet Âkif'in Sanat ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri", *Dergâh*, c. IV, Eylül 1993, S. 43, s. 21-12.

GÖKÇEK, Fazıl, "Mehmet Âkif'te Millet Kavramı", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 69-73.

GÖKHAN MURAD, "Mehmet Âkif, Radyo ve Bir Türkçe Salatası", *Adalet*, 30 Aralık 1971.

GÖKHAN MURAD, "Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın...", *Adalet*, 18 Mart 1971.

GÖKSEL, Kemal, "Akifi Unutmıyalım", *Bugün* (Adana), 26 Aralık 1952.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Mehmed Akif'in Dili", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXVIII, Temmuz 2000, S. 321, s. 9-13.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Mehmet Akif Ersoy'un Dili Üzerine", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 10-17.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Mehmet Akif Ersoy'un Edebî Hayatı ve Karakteri", *Türk Yurdu*, Aralık 1956, S. 263, s. 433-437.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Mehmet Akif Ersoy'un Sanat ve Şiir Anlayışı", *Tarih ve Toplum*, c. VII, Mart 1987, S. 39, s. 17-19.

GÖLPINARLI, Bâki, "Mehmed Âkif", *Âkif-nâme*, 1966, s. 276-278.

GÖVSA, İbrahim Alâeddin, "Âkif Öldü", *Karikatür*, 6 Ocak 1937. Ayrıca bk. *Âkif-nâme*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 346-347.

GÖVSA, İbrahim Alâeddin, "Mehmed Akife Dair", *İkdam*, 15 Şubat 1939 [E. Edib'in kitabı hk.].

GÖZE, Ergun, "Akif'i Kızdırmayın", *Tercüman*, 27 Aralık 1970.

GÖZE, Ergun, "Akif'in Huzurunda", *Tercüman*, 27 Aralık 1985.

GÖZE, Ergun, "Anma'ya Dair", *Tercüman*, 4 Ocak 1972.

GÖZE, Ergun, "Vatan Şairi", *Babıalide Sabah*, 28 Aralık 1965.

GÖZE, Hicran, "Mehmet Âkif'i Tanımak ve Unutmamak", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: XXIX, *Ocak* 2000, S. 1, s. 29-35,

GÖZLER, H. Fethi, "20, Ölüm Yılı Münasebetiyle: Mehmet Âkif Ersoy'un Edebî Hayatı ve Karakteri", *Türk Yurdu*, Aralık 1956, S. 263, s. 433-437.

GÖZLER, H. Fethi, "Mehmet Akif'in Manevi Yönü Üzerine Düşünceler", *Millî Kültür*, Aralık 1990, S. 79, s. 53-54.

GÖZÜBÜYÜK, Faik, "Âkif Hakkında Birkaç Söz", *Orkun*, 8 Haziran 1951'den, Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 118.

GÖZÜBÜYÜK, Faik, "Mehmet Âkif'in Ölüm Yıldönümü Dolayısıyle / Mehmet Akif ve Muhammed İkbâl", *Türk Yurdu*, Yıl: L, Ocak 1960, S. 280 (10), s. 49-51.

GÜL, Kemal Vehbi, "Millî Şair Mehmed Âkif", *Son Havadis*, 26 Aralık 1961.

GÜLÇÜR, Musa Kazım, "Mehmet Akif Ersoy'un Dinî Duygu ve Düşüncelerinin Kısa Bir Değerlendirmesi", *Selçuklu Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1994, S. 3, s. 197-204.

GÜLER, A., "Bir Amerikan Gizli Belgesinde Akif'in Kur'an Tercümesi", *Millî Eğitim*, Mart 1989, S. 834, s. 29-33.

GÜLER, Abdülkadir, "Mehmet Akif Ersoy'un Şahsiyeti Üzerine Düşünceler", *Millî Eğitim*, Ekim-Aralık 1987, S. 74, s. 41-46.

GÜLER, Halit, "Mehmet Akif", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1962, S. 11, s. 2.

GÜLER, İbrahim, "Bandırma'da Bir Gün: Bizim Mehmed Âkif'i övmemiz, onun eksik anlatılmasına yol açar", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 92-94.

GÜLERCE, İbrahim, "İstiklâl Marşı ve Millî Mücadele", *Pınar*, Mart 1972, S. 3, s. 25-27.

GÜLERYÜZ, Nail, "Kahire Üniversitesi'nden Mehmet Akif'e Vefa", *Mostar*, Şubat 2006, S. 12, s. 94.

GÜLOĞLU, Emre, "Araştırdık: Türkiye'nin En Sevilen Yazarları Kim?", *Kitap Hayattır*, Mart-Nisan 2005, S. 3, s. 10-11.

GÜLTEKİN, Asım, "Beyaz Haberler / Akif Üzerine İyi Bir Özel Sayı", *Gerçek Hayat*, Yıl: VII, 13 Ocak 2006, S. 273, s. 11 [*Kültür* dergisinin ö. s. hk.].

GÜLTEKİN, Asım, "Beyaz Haberler / Mehmed Akif Kosova İçin de Muhteşem Bir Bayrak!", *Gerçek Hayat*, Yıl: VI, 27 Ocak 2006, S. 275, s. 28.

GÜLTEKİN, Asım, "İstiklal Kendine İnanan Bir Milletin Hakkıdır", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 82.

GÜLTEKİN, Cemal, "Mehmet Akif", *Taşan* (Merzifon), 7 Aralık 1937, S. 33, s. 7.

GÜLTEKİN, M. Asım, "Mehmed Âkif İçin Bir Biyografi", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 98-100.

GÜN, Fahreddin, "Eşref Edib'e Göre Mehmed Âkif'in Seciyesi", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 93-94.

GÜNAY, Ali Suat, "Bülbül Şiirinin Tahlili ve Akif", *Pınar*, Aralık 1970, S. 21-22, s. 7-10.

GÜNAY, Durmuş, "Âkif Yetmiş Yaşında", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 112-115.

GÜNAYDIN, Selma, "Çanakkale Şehitlerine", *Yeni Taşova*, Yıl: IV, 24 Nisan 1987, S. 427, s. 3.

GÜNAYDIN, Yusuf Turan, "Mehmed Âkif Kitaplarını Tasnif Denemesi", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 96-100.

GÜNAYDIN, Yusuf Turan. "Mehmet Âkif'le İlgili Bibliyografik Çalışmalar", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 172-175.

GÜNER, Ahmet, "Âkif'in Mesajı", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 31.

GÜNER, Ahmet, "İlk Meclisten Kalanlar", *Bugün*, 14 Mart 1971.

GÜNER, Fikret, "Gençliğin Sevgisini Toplıyan Faziletli Akif", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 185-187.

GÜNEYCELİ, N., "Âkif'ten Üç Mektup Daha: İnsanın şerefi öyle bir hasara uğramasın!...", Ç.yazı: Ertuğrul Düzdağ, *Dergâh*, c. III, Nisan 1992, S. 26, s. 23 [Âkif'in bir mektubu].

GÜNEYCELİ, N., "Uçuruma Doğru, Doluduzgin...", *Dergâh*, c. II, Ocak 1992, S. 23, s. 23 [Âkif'in Eşref Kuşçubaşı'na bir mektubu].

GÜNEYCELİ, Necati, " "1924" Yahut Fotoğraf Donmuş Bir An mıdır?", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 96-99.

GÜNEYCELİ, Necati, "Âkif'in Edebiyat Siyasetine Zeyl", *Dergâh*, c. III, Kasım 1992, S. 33, s. 20.

GÜNEYLİ, Sadri Ersin, "Ölümünün XXV. Yıldönümünde Mehmet Âkif", *İslâm*, c. C, Kasım-Aralık 1961, s. 2-3.

GÜNGÖR, Erol, "Âkif'in Yeri Neresidir?", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 24.

GÜNGÖR, Erol, "Dindar Aydının Dünkü Meseleleri", *Mehmet Akif Simpozyumu*, 1976, s. 58-65.

GÜNGÖR, Pınar, "Var Olmak", *50. Yıl Anma Kitabı, 1986*, s. 209-210.

GÜNGÖR, Selâhattin, "Şüheda Kaynağı Topraklar", *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1938.

GÜNGÖR, Yaşar, "Mehmet Akif'in Ankara'daki Evi Kömürlük Yapıldı", *Tercüman*, 17 Mayıs 1969.

GÜNGÜR, Sevim, "Büyük Türk Şairi Mehmet Akif", *Ülkücü Öğretmen*, Ocak 1066, S. 80, s. 6.

GÜNTEKİN, Reşad Nuri, "Mehmed Akif Muallim Darülfünûnunda", *Tan*, 2 Ocak 1939. Ayrıca Bk. Yüccbaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 181-184.

GÜNVAR, Ali, "Mehmed Âkif'e Saldırmanın Tahammülfersa Hafifliği", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 86-88.

GÜR, Âlim, "Mehmed Âkif'ten Nükteler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (Konya), Bahar 1999, S. 5, s. 195-224.

GÜR, Muhammed, "Mehmed Âkif Ersoy'un Edebiyat Anlayışı", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri* 1996, s. 79-102.

GÜR, Salih, "Değerli Şair Mehmet Akif Ersoy", *Kadın Gazetesi*, 1 Haziran 1964.

GÜRBÜZ, Yılmaz, "Mehmet Akif Mektebi", *Yeni İstanbul*, 27 Aralık 1967.

GÜRDOĞAN, Nazif, Mehmet Âkif: Kökleri Geçmişte Olan Gelecek", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 182-185.

GÜREL, Şevket, Âkif'in Günışığına Çıkmamış Mektupları", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 70-72.

GÜRLEK, Dursun, "Âkif'in Son Yolculuğu", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 15-18.

GÜRPINAR, Sena, "Mehmed Âkif ve Edebiyat", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. XVII, Ekim-Kasım 1978, S. 197-198, s. 4-6 [Vefâtının 42. sene-i devriyesinde].

GÜRSES, İbrahim, "Psişik Süreçler Açısından Şair: Bir Yiğit Adam Akif'i Anlama Girişimi", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 175-180.

GÜRSOY, İdris, "Orduyu Bağlamaz", *Zaman*, 6 Ekim 1999.

GÜRTAŞ, Ahmet, "Mehmet Akif Hakkında Birkaç Söz", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1966, S. 53, s. 3 ve 19.

GÜRTUNCA, M. Faruk, "İstiklâl Şairimiz Mehmet Akif", *Her Gün*, 28 Aralık 1965.

GÜVEMLİ, Zahir, "50. Ölüm Yıldönümünde Heyecan Şairi Mehmet Akif", *Türkiyemiz*, Yıl: XVI, Şubat 1987, S. 51, s. 35-37.

GÜVEN, D. Ali, "Ölümünün 22. Yıldönümünde Mehmet Âkif", *Ulus*, 27 Aralık 1958.

GÜVEN, Derya, "Mehmet Âkif'te Yabancı Ulus İmgeleri", *Dergâh*, c. XVIII, Aralık 2007, S. 214, s. 20-23.

GÜVEN, Tülin, "Savaşan Kalem", *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986, s. 203-205.

GÜVENÇ, Faruk, "En Son Ocak O Be", *Ulus*, 5 Ocak 1962.

GÜVENÇ, Salâhi, "Layıklığı Yanlış Göstermeyelim", *Yeni Sabah*, 9 Ocak 1939.

GÜZEL, Abdurrahman, "İstiklâl Savaşı'nda Mehmed Âkif", Yıl: XXIV, *Türk Kültürü*, Şubat 1986, S. 284 (ö.s.), s. 13-20.

GÜZEL, Abdurrahman, "İstiklâl Savaşında Mehmed Âkif", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, S. 284 (ö. s.), s. 741-748.

GÜZEL, Abdurrahman, "Millî Birlik ve Mehmet Akif Ersoy", *Belgelerle Türk Tarihi*, Eylül 1987, S. 3, s. 25-29; *Türk Kültürü*, Yıl: XXV, Temmuz 1987, S. 292, s. 22-31.

H. HİKMET, "İlmî Bir Hadise: Mehmed Akif Kitabı", *Yeni Sabah*, 9 Şubat 1939.

HACALOĞLU, Yücel, "Fedakâr İnsan...", *Yeni İstanbul*, 29 Aralık 1966.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, "Gönüllerde Yaşayan Âkif", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 13.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, "Âkif'te Devlet Fikri ve Millî Tarih Şuuru", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), 13-15.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, "Safahat'ın Dil ve Üslûbu", *İstanbul Ü. Edebiyat F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XVIII, Ağustos 1970, s. 81-112.

HAKKI SÜHA [GEZGİN], "Âkif'in Akidesine Dil Uzatmak Haksızlıktır", *Vakit*, 7 Ocak 1939.

HAKKI SÜHA [GEZGİN], "Mehmed Âkif", *Yeni İstiklâl*, 24 Şubat 1962.

HAKKI SÜHA [GEZGİN], "Mehmet Âkif: Hayatı Eserleri", *[Yeni] Sebilürreşad*, Yıl: XIV, Mart 1962, S. 333, s. 122.

HAKKI SÜHA [GEZGİN], "Mehmet Âkif", *Yeni Mecmua*, c. II, Ekim 1939, S. 24, s. 14-19.

HAKKI SÜHA [GEZGİN], "Türkçe Yaşadıkça Anılacak Şair", *Kurun*, 30 Kânûnuevvel 1936.

HAKSAL, Ali Haydar, "Âkif Duruşlu Olmak", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 78-83.

HAKSAL, Ali Haydar, "Âkif'ten Safahat'a", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 29-31.

HAKSAL, Ali Haydar, "İdeal Sahibi İnsanların Hedefleri", *Anadolu Gençlik*, Eylül 2007, S. 92, s. 56-57.

HAKSAL, Ali Haydar, "Kor'u Avuçlarında Taşıyan Âkif'in Hüznü: "Gül devrini bilseydim onun bülbülü olurdum", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 96-102.

HAKSAL, Ali Haydar, "Mehmed Âkif: Şiirine Bakışı, Poetika ve Eleştirisi", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 4-12.

HAKSAL, Ali Haydar, "Mehmed Âkif", *Yedi İklim*, c. VIII, Şubat 1995, S. 59, s. 5-9.

HAKSAL, Ali Haydar, "Mehmed Âkif'te Milliyetçilik, Irk ve Kavim Kavramları", *Yedi İklim*, Kasım-Aralık 2007 S. 212-213, s. 55-57.

HAKSAL, Ali Haydar, "Yeniden Okumalar: *Fatih Camii*: Geçmişten Geleceğe Bir Yolculuk", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 35-39.

HALİM SABİT [ŞİBAY], "Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları", *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1939.

HAMDULLAH SUPHİ [TANRIÖVER], "Musahabe-i Edebiye: Safahat", *Servet-i Fünun*, Temmuz 1327, S. 10 (1050), s. 223-229.

HANOĞLU, Özdemir, "Mehmet Akif", *Kaynaklar*, 1988, S. 6, s. 11-12.

HARBOĞLU, N., "Gözümüze Çarpanlar / Mehmet Akif Ersoy'un 25. Ölüm Yıldönümü", *Türk Yurdu*, Yıl: L, Aralık 1960, S. 291 (9), s. 49-51.

HAS-ER, Melin, "İstiklal Marşımız", *Millî Kültür*, c. I, Aralık 1979, S. 12, s. 62-64.

HATEMİ, Hüseyin, "Akif'e Saygı", *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1990 [Cemil Yener'in 27 Aralık 1999 tarihli yazısına cevap].

HATEMİ, Hüsrev, "Âkif İnanmış Adam", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 48.

HATEMİ, Hüsrev, "Mehmed Âkif Kişiliği", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 84-85.

HATEMİ, Hüsrev, "Mehmed Âkif'i Anlamak", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), 24.

HATİBOĞLU, Mehmed Said, "Âkif'in Yayımlanmamış Bir Mektubuyla İlgili Olarak Mehmed Said Hatiboğlu'ndan Aldığımız Mektup", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 49.

HATUSİL, Ali Müfehhar, "Mehmet Akif ve Cahit Sıtkı", *Türk Edebiyatı*, Şubat 1993, S. 252, s. 59-60.

HAYBER, Abdülkadir, "Mehmed Âkif ve Hiciv", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 48-50.

HIZLAN, Doğan, "Kitap Köşesi: Mehmed Akif / Hayatı, Aksiyonu, Düşünceleri", *Yeni Gazete*, 15 Mart 1968 [S. Karakoç'un eseri hk.].

HIZLI, Mefail, "Mehmed Akif'in "Nefesi" ", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 168-174.

HOCAOĞLU, Durmuş, "Hatâ'yı Tashih ve Yanlış'ı İptal Beyanındadır", *Ayyıldız*, 6 Ekim 1999.

HOCAOĞLU, Durmuş, "Işımer Yalnız Işımer'i Bağlar", *Ayyıldız*, 2 Ekim 1999.

HULUSİ ŞERİF, "Mehmet Âkif, Hayatı ve Eserleri", *Ankara*, Eylül 1945, S. 3, s. 52-55.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, "Mehmet Akif'in Asım'da Başvurduğu Anlatım Vasıta ve Teknikleri", *Marmara Ü. 50. Yılında M. A Ersoy* 1986, s. 31-52.

HÜSEYİN CAHİD [YALÇIN], "Âkif'in Hayatı Daha Büyük Bir Şairdir", *Fikir Hareketleri*, Yıl: VII, S. 170, s. 219-220.

ILGAR, İhsan, "Ölümünün 25 inci Yıldönümünde M. Âkif Ersoy", *Kudret* (Ankara), 27 Aralık 1961.

ILGAZ, Hasene, "Şair Mehmet Akif'in Mezarı Nakledildi", *Kadın Gazetesi*, 28 Mayıs 1962.

ILICAK, Nazlı, "Bedr'in Arslanları ve Tuğgeneral Işımer", *Yeni Şafak*, 29 Eylül 1999.

ILICAK, Nazlı, "Gamlı Baykuş ve "Faşizm" ", *Yeni Şafak*, 1 Ekim 1999.

IRMAK, Mustafa, "17 Sene Sonra Âkif! 17 Sene Sonra Türkiye!", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 133.

ISPARTALI HAKKI, "Âkif ve Sanat", *Sırât-ı Müstakîm*, 21 Nisan 1327-7 Rebîülâhir 1329, c. VI, S. 140, s. 152-156.

ISPARTALI HAKKI, "Sınâat-ı Şi'riyye'den İktibas Yoluyla Bir Tecrübe", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, 6-13 Mayıs 1326, S. 89-90, s. 187.

ISSI, Cüneyt, "Safahat'taki İsyanı 'Arbede' Başlığı Altında Okumak", *Bilig*, Kış 2007, S. 40, s. 79-97.

IŞIK, Ali, "Oğlunun Hatıratından Mehmet Akif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Konya Günleri", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 68-71.

IŞIK, Emin, "Âkif ve Cami", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 29-30.

IŞIK, Emin, "Âkif'in Kur'ân Tercümesi", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 25-26.

IŞIK, Emin, "İstiklâl Marşı Üzerine Düşünceler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Temmuz 1987, S. 16, s. 14-18.

IŞIK, Emin, "Mehmed Âkif'i Anarken", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 32-34.

IŞIK, İhsan, "Akif, Çanakkale ve Sonrası", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 15-18.

IŞIK, İhsan, "Mehmet Âkif'in Şiirinde Temalar", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 128-139.

IŞILAY, Sadi, "Sadi Işılay Anlatıyor / Mehmed Âkif ve Leylâ Hanım'ın İltifatları", *Vatan*, 19 Eylül 1953.

IŞILAY, Sadi, "Şair Mehmed Akif Hakkında Bir Hatıra", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. VII, Ekim 1953, S. 159, s. 142-143.

İBRAHİM ALÂEDDİN [GÖVSA], "Türk Halkının Gönlünü Terennüm Eden Şair", *Yedigün*, 6 Kânûnuevvel 1937, S. 2000, s. 13.

İBRAHİMİ, Zekeriya, "Seyahatname / Dahilerin Eserinde", *Köprü* (Üsküp), Yıl: IV, Aralık 2006, S. 19, s. 20-21 [Âkif'in babası Tahir Efendinin köyü Suşitsa'ya bir yolculuk].

İLDENİZ, Aysun, "Millî Mücadelede Mehmet Âkif", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 74-78.

İLERİ, Suphi Nuri, "Mehmet Akif Münakaşası / Üstat Baltacıoğlu'na", *Yeni Adam*, 13 Mayıs 1937, S. 176, s. 13-19.

İLHAN, Müfide, "Mehmed Akif", *Yeni Mersin*, 27 Aralık 1952.

İLHAN, Müfide, "Mehmet Âkif", *Yeni Mersin*, 29 Aralık 1953.

İLKER, Faruk, "Kervan Yürüyecektir", *Yeni Sabah*, 9 Ocak 1939.

İMAMOĞLU, A. Vahit, "Akif'in Hayatından Seçmeler", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, S. X, s. 324-335.

İMAMOĞLU, Vahit, "Mehmet Âkif'te Dostluk ve Dayanışma", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 176-185.

İMAMOĞLU, Hasan Hüseyin, "İslâm ve Âkif", *Özlenen Fark*, Yıl: II, Ağustos 1997, S. 13, s. 31-32.

İMSET, İsmet, "Varan Bir!", *Son Posta*, 3 Temmuz 1936. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 314.

İMZASIZ, "Akif Bizim Şairimiz Olamaz", *Tan*, 4 Ocak 1939.

İMZASIZ, "Âkif, Fatih Ordusunun Kumandanlığını Üzerine Almış Bir Mücahiddir", *Bugün*, 19 Mart 1971.

İMZASIZ, "Akif'in Edebiyat Üzerine Düşünceleri ve Bazı Hatıralar", *Pınar*, Aralık 1977, S. 72, s. 46-48.

İMZASIZ, "Âkif'in Fikriyatı", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 42-45.

İMZASIZ, "Allama Muhammad Iqbal and Mehmet Akif Ersoy", *İslami İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1980, S. 4, s. 61-65.

İMZASIZ, "Büyük Türk Şairi Mehmet Akif Ersoy", *Ülkücü Öğretmen*, Ocak 1966, Yıl: VII, S. 80, s. 4.

İMZASIZ, "Eğitimci Yönüyle Mehmed Âkif", *Kitap Dergisi*, Ocak-Şubat 1990, S. 35-36, s. 57 [İzzet Kaçar'ın aynı adlı kitabının tanıtımı].

İMZASIZ, "Hatırlamanız İçin... / Mehmet Âkif Ersoy", *Vatan*, 28 Aralık 1967.

İMZASIZ, "Hercümerç ettiğin edvâra da sığmaz...", *Yücel*, Ocak 1947'den, Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 15.

İMZASIZ, "Hisar'ın Sanat Takvimi / Mehmet Akif Ersoy", *Hisar*, c. XIII, Haziran 1973, S. 114, s. 21-23.

İMZASIZ, "İstiklâl Marşı – Güfteyi Değiştirmek Lâzım", *Yücel*, İlkkânûn 1937'den Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 63-65.

İMZASIZ, "İstiklâl Marşı Nasıl Millî Marş Oldu?", *Türk Kültürü*, Ekim 1968, S. 73, s. 37-47; *Türk Silâhlı Kuvvetleri Malûlleri Dergisi*, Mayıs 1969, S. 110, s. 10-15; *Halkevleri Dergisi*, c. II, Ocak 1969, S. 27, s. 20-25.

İMZASIZ, "İstiklal Marşı'nın 83. Kabul Yıldönümü", *Ülkü Ocakları*, Yıl: II, Nisan 2004, S. 13, s. 36.

İMZASIZ, "İstiklâl Marşı'nın Ellinci Yıldönümü", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971.

İMZASIZ, "İstiklâl Marşımız Nasıl Yazılmıştı", *Tercüman*, 24 Nisan 1970.

İMZASIZ, "İstiklal Savaşı Vaazları", *İslâm*, Yıl: I, Ağustos 1984, S. 12, s. 56 [Bahar Yayınlarının *İstiklal Savaşı Hitabeleri ve Vaazları* adlı yayını hk.].

İMZASIZ, "Kabulünün Yıldönümü Münasebetiyle İstiklâl Marşımızın Besteleri", *Sanat Dünyası*, 1 Mart 1963.

İMZASIZ, "Kitaplar: Mehmed Akif ve Cemiyetimiz", *Düşünen Adam*, 18 Nisan 1962 [F. K. Timurtaş'ın eseri].

İMZASIZ, "Mehmed Akif / D. Mehmed Doğan", *Kitap Dergisi*, Mart 1989, S. 25, s. 47 [Kitap tanıtımı].

İMZASIZ, "Mehmed Akif / Prof. Dr. M. Orhan Okay", *Kitap Dergisi*, Eylül 1989, S. 31, s. 33 [Kitap tanıtımı].

İMZASIZ, "Mehmed Akif Ersoy'la İlgili Neler Yapılabilir?", *Kitap Postası*, Aralık 2005, S. 9, s. 62.

İMZASIZ, "Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları", *İslâm-Türk Ansiklopedisi / Muhitülmaarif Mecmuası*, c. I, 21 Mart 1941, S. 10, s. 4 [E. Edib'in kitabının tanıtımı].

İMZASIZ, "Mehmed Akif Üzerine", *Divan*, c. I, Ocak 1979, S. 3, s. 3-6.

İMZASIZ, "Mehmed Âkif' Ersoy", *Kemalizm ve Türkiye*, Yıl: VIII, Nisan-Mayıs 1983, S. 85-86, s. 29.

İMZASIZ, "Mehmed Âkif'in Göz Yaşları", *Ailem / Zaman*, 22 Aralık 2006, S. 211, s. 26-28.

İMZASIZ, "Mehmet Akif / Süleyman Nazif", *İlim ve Sanat*, Ekim 1990, S. 27, s. 77 [Kitap tanıtımı].

İMZASIZ, "Mehmet Akif de Ümmü Gülsüm Dinlemiş!", *Kitap Postası*, Temmuz-Ağustos 2005, S. 4-5, s. 4.

İMZASIZ, "Mehmet Akif Ersoy 1873-1936", *Kemalizm ve Türkiye*, Yıl: II, Mart 1977, S. 15, s. 27.

İMZASIZ, "Mehmet Akif Ersoy Vefatının 57. Yıldönümünde Anıldı", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Şubat 1994, S. belirtilmemiş, s. 7.

İMZASIZ, "Mehmet Akif Ersoy'u Anma Töreni", *Çağrı*, 1984, S. 313.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif Ersoy", *Türktarım*, Ocak-Şubat 2001, S. 137, s. 16-18.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif Münakaşası", *Varlık*, Yıl: VI, c. VII, 1 Şubat 1939, S. 1939, s. 78-79.

İMZASIZ, "Mehmet Akif ve İslâm Dünyası", *Hareket*, Temmuz 1967, S. 19, s. 10-11.

İMZASIZ, "Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı / Millî Marş Nasıl Yazılır?", *Ülker*, Mart 1937, S. 6, s. 50-54.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif ve Milliyetçiliği", *Hareket*, V. Dönem, Aralık 1996, S. 12, s. 3-4.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif ve Musiki", *Tercüman*, 11 Aralık 1986. [Dündar Akünal'ın *Gösteri*'deki yazısına eleştiri].

İMZASIZ, "Mehmet Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları", Yıl: VIII, *Töre*, Şubat 1976, S. 57, s. 44-46 [Eşref Edib'in kitabı hk.]

İMZASIZ, "Mehmet Akif'in Manevî Huzurunda", *Hareket*, III. Dönem, Aralık 1948, S. 22, s. 4.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif'in Mısır'dan Eşref Edib'e Gönderdiği Mektup ve Zarfı", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 81 [Mektup metni].

İMZASIZ, "Mehmet Akif'in Şiir Dünyası / Fazıl Gökçek", *Kitap Postası*, Temmuz-Ağustos 2005, S. 4-5, s. 62.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif", *Türk Dünyası*, Yıl: XI, Ekim-Aralık 1976, S. 43, s. 49-51.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif Ersoy Kaynakçası (Kitaplar-Tez Çalışmaları-Dergi Özel Sayıları)", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 187-200.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif Ersoy Şiirinden Seçmeler", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 118-167.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif Ersoy'un Ardından Söylenenler", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 177-185.

İMZASIZ, "Mehmet Âkif Ersoy'un Yazılarından Seçmeler", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 169-176.

İMZASIZ, "Ne V@r Ne Yok? / İstiklâl Marşı Şairimiz Yok!", *Gerçek Hayat*, Yıl: I, 15 Aralık 2000, S. 8, s. 39.

İMZASIZ, "Ölümünün 31. Yıldönümünde Mehmet Akif", *Kemalizm*, Yıl: VI, Aralık 1967, S. 65, s. 20-21.

İMZASIZ, "Sesler – Mehmet Âkif", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi (Danıştayın 100. Yılı ö.s.)*, Nisan-Haziran 1968, S. 11, s. 49 [S. Karakoç'un iki eseri hk.].

İMZASIZ, "Sivas'ta Mehmed Âkif Günü", *İslâm-Türk Ansiklopedisi / Muhitülmaarif Mecmuası*, c. I, 20 Şubat 1942, S. 28, s. 4.

İMZASIZ, "Taceddin Dergâhı ve Yazarlar Birliği / Âkif Enstitüsüne Doğru", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 32-33.

İMZASIZ, "Tarihte Bu ay / Mehmet Akif Ersoy (Millî Şair)", *İslâm*, Yıl: II, Aralık 1985, S. 28, arka kapakta.

İMZASIZ, "Türk Büyükleri / Mehmet Akif Ersoy", *Barış*, 22 Aralık 1972.

İMZASIZ, "Türkçü, Cemiyetçi, İslâmcı Mehmed Âkif", *Son Posta*, 29 Kânûnuevvel 1936.

İMZASIZ, "Vefatına Tarih Düşürülen Şiirler", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 186.

İMZASIZ, "Yıldönümleri Münasebetiyle: Tevfik Fikret – Mehmet Âkif Kavgası", *Ocakbaşı* (Ankara), 5 Ocak 1952, s. 1 [Yazı imzasız yayınlanmışsa da derginin sahibi Vasfi Mahir Kocatürk tarafından yazılmış olmalıdır].

İMZASIZ, "Zehirli İğneli Fıçı", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. II, S. 35, s. 159-160 [N. Artam'ın T. İ. / Toplu İğne Müsteârıyla yazdığı yazıya cevap].

İNAN KARATEPE, Mihriban, "Küfe'ye Dair", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 30-31.

İNAN, Akif, "Fikir-Edebiyat Ayrılmazlığı ve Âkif", *Mavera*, Yıl: IX, Mayıs 1985, S. 101, s. 31-34.

İNAN, Akif, "İlk Şair: Akif", *İslâm*, Yıl: II, Aralık 1984, S. 16, s. 54-55.

İNAN, Ali Mithat, "Mehmet Akif ve Dünyası", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, Eylül 1972, S. 243, s. 82-87.

İNAN, Fuad Şemsi, "Bir Dostunun Kaleminden Mehmet Âkif'in Son Günleri", *Türk Edebiyatı*, Derl. M. Uğur Derman, Nisan 1977, S. 42, s. 14-17.

İNANDI, Battal, "Mehmet Âkif'in Berlin Hatıraları", *50. Yıl Anma Kitabı, 1986*, s. 139-146.

İSLAMOĞLU ALİ MÜNİF, "Mehmet Âkif", *Hareket*, II. Dönem, Şubat 1942, S. 9, s. 267-269.

İSLAMOĞLU, "Merhum Millî Şairimiz Mehmet Akif'i Andık", *Hür Adam*, 19 Aralık 1959.

İSLAMOĞLU, Mustafa, "Utanıyorum", *Akit*, 4 Ekim 1999.

İSMAİL HABİP [SEVÜK], "Akif Yedi Asrın En Büyük İrtifaıdır", *Son Posta*, 11 Ocak 1946.

İSMAİL HABİB [SEVÜK], "Mehmet Âkif Hasta Döşeğinde", *Doğu*, 1943'ten, Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 73-75.

İSMAİL, Gülay, "Mehmet Akif Ersoy (1873-1936)", *Köprü (Üsküp)*, Yıl: V, Nisan 2007, S. 23, s. 34-36.

İZ, Fahir, "Mehmet Akif Ersoy – Bir Biyografi", Çev. Ahmet Cevizci, c. IV, Mayıs 1988, S. 11, s. 325-337.

İZ, Fahir, "Mehmet Akif Ersoy (1873-1936) A Biography", *Erdem*, c. IV, Mayıs 1988, S. 11, s. 311-323.

İZ, Mahir, "Büyük Akif, Rehberimiz Akif", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. IV, Mart 1962, S. 333, s. 124-125.

İZ, Mahir, "İstiklâl Marşı Şâirimizin Vefatının 30. Yıldönümü", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1967, S. 62, s. 9.

İZ, Mahir, "İstiklâl Marşımız Hakkında", *Bâbıâlide Sabah*, 6 Eylül 1966; *Bilgi*, Yıl: XX, Ocak-Şubat 1967, S. 236-237 (ö.s.), s. 19..

İZ, Mahir, "Mahir İz Hoca Âkif'i Anlatıyor", *İslâmî Edebiyat*, Yıl: II, Ocak-Mart 1990, S. 3, s. 22-77.

İZ, Mahir, "Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1939.

İZ, Mahir, "Mehmet Âkif'in İnançları ve Seciyesi", *İslam Medeniyeti*, Ocak 1969, S. 17, s. 29-31.

İZ, Mahir, "Sayın Mahir İz'in Teypten Naklolunan Açış Konuşması", *Safahat*, İnkılâp ve Aka K.evleri Y., 11. b., İstanbul 1977, s. LXIX.

İZ'AT, Aytuğ, "Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı ve Anma Faaliyetleri Genel Koordinatörü Aytuğ İz'at'ın Yaptığı Takdim Konuşması", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy'u Ölümünün 50. Yıldönümünde Yapılan Anma Faaliyetleri*,

KTB. Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Y., Ankara?, 1987, s. 56.

JANDAR, Yetkin İlker, "Âkif'in Şiirinde İstanbul", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 89-91.

K[ÖKÇE], H[alime], "Müstesna Şair: Mehmet Akif", *Gerçek Hayat*, Yıl: VII, 1 Haziran 2007, S. 345, s. 37 [M. Önal Mengüşoğlu'nun kitabı hk.].

K[ÖKÇE], H[alime], "Şedid Şair Mehmet Akif", *Gerçek Hayat*, Yıl: VII, 9 Şubat 2007, S. 329, s. 37 [D. Cündioğlu'nun *Âkif'e Dair* adlı kitabı hk.].

KABAHASANOĞLU, Vahap, "Mehmed Âkif'te Sosyal Tema", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 45-46.

KABAKLI, Ahmet, "Akif ve İkbal", *Türk Edebiyatı*, Ocak 1982, S. 99, s. 1-2.

KABAKLI, Ahmet, "Akif'in Bir Sözü Üzerine", *Tercüman*, 2 Ocak 1969.

KABAKLI, Ahmet, "Akif'in Karakteri", *Tercüman*, 28 Aralık 1964.

KABAKLI, Ahmet, "Âkif'te İdeal Ülke I-II", 30 Aralık 1969-1 Ocak 1970.

KABAKLI, Ahmet, "Akif-İkbal ve Tarlan", *Tercüman*, 14 Eylül 1972.

KABAKLI, Ahmet, "Atatürkçülerin Atatürk Düşmanlığı", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXVII, Kasım 1999, S. 313, s. 9-13 [Âkif tartışmaları bağlamında].

KABAKLI, Ahmet, "Homeros'tan M. Akif'e Truva'dan Çanakkale'ye", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXIV, Mart 1996, S. 269, s. 3-5.

KABAKLI, Ahmet, "İki İftiraya Cevap", *Tercüman*, 31 Aralık 1984 [Basında Âkif'e hakaret edenlere cevap].

KABAKLI, Ahmet, "Kahraman ve Akif", *Tercüman*, 6 Ocak 1966.

KABAKLI, Ahmet, "Karakter Abidesi", *Tercüman*, 5 Ocak 1964.

KABAKLI, Ahmet, "Kaybolan Ümit Yahut Leylâ", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 3-4.

KABAKLI, Ahmet, "Kur'ân ve Âkif", *Tercüman*, 31 Aralık 1973.

KABAKLI, Ahmet, "Mehmed Âkif'in Kültür Çevreleri", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 4-9.

KABAKLI, Ahmet, "Mehmed Âkif'in Mısır Günleri", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 51.

KABAKLI, Ahmet, "Öğretmen Mehmet Akif", *Tercüman*, 27 Aralık 1966; *Genç Öğretmen*, Yıl: II, Aralık 1964 - Ocak 1965, S. 10, s. 19.

KABAKLI, Ahmet, "Temellerin Duruşması: 9 / Bedr'in Arslanları", Haziran 1988, S. 173, s. 46-47.

KAFLI, Kadircan, "Âkifnâme...", *Tercüman*, 1 Ocak 1967.

KAFLI, Kadircan, "Fikret ve Âkif", *Tercüman*, 9 Ocak 1968.

KAFLI, Kadircan, "Mehmet Âkif Gibi...", *Tercüman*, 27 Ocak ?.

KAFLI, Kadircan, "Mehmet Âkif ve Fikirleri", *Tercüman*, 31 Temmuz 1958.

KAFLI, Kadircan, "Mehmet Akif ve Toplum", *Tercüman*, 14 Mart 1962.

KAHRAMAN, Âlim, "Bir Okuyucu Olarak Âkif", *Yedi İklim*, Yıl: I, Mayıs 1987, S. 3, s. 3-5; *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 31-33; *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 74-77.

KAHRAMAN, Âlim, "Mehmed Âkif'in *Servet-i Fünûn*'un Bir Anketine Verdiği Cevaplar", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 44.

KAHRAMAN, Âlim, "Mehmet Âkif ve Nesir", *Yedi İklim*, c. IV, Ocak 1993, S. 34, s. 3-5.

KAHRAMAN, Âlim, "Mehmet Akif'in Gençlik Dönemine Ait Bilinmeyen Bazı Şiirleri ve Bir Mektubu", *İlmî Araştırmalar*, 1998, S. 6, s. 345-353.

KAHRAMAN, Mehmet, "Mehmet Akif'in Edebî Kişiliği", *Yedi İklim*, c. XI, Mayıs 1996, S. 74, s. 49-52.

KAHRAMAN, Mehmet, "Safahat'ta Edebî Tür Problemi", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 48-53.

KALAFAT, Ertuğrul, "M. Akif Ersoy'u Anlamak", *Ortadoğu*, 2 Ekim 1999.

KAM, Ferit, "Âkif Hakkında Eşref Edib'in Eseri / Taklidî Değil İbdaî Bir Eser", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 289-290.

KÂMÎ, "İhtiyar Sohbeti / Mehmed Âkif Hakkında", *Anadolu* (İzmir), 17 Mart 1937. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 367-374.

KANBER, Şükrü, "Mehmed Âkif Arap Milliyetçisi mi, İstiklâl Şairi mi?", *Akit*, 1 Ekim 1999.

KANDEMİR, [Feridun], "Millî Edebiyatın En Kuvvetli Yazıcısı: M. Akif", *Yedigün*, c. VII. 1 Temmuz 1936, S. 173, s. 6-8. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 308-312.

KANDEMİR, [Feridun], "Millî Şairimizin Son Günlerinden Bir Hatıra", *Tarih ve Düşünce*, Haziran-Temmuz 2003, S. 6, s. 60-62 [*Yeditepe*'den alıntı]. Ayrıca bk. *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 251-255.

KANGAL, H. Hurşid, "Masum Bir Yazı", *Âkifnâme*, 1966, s. 288-289.

KANIK, Mahmut, "Edebiyatı ve Yabancı Dilleri Sevmemde Mehmet Âkif'in Etkisi ve Safahat", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 230-237.

KANIK, Mahmut, "Mehmed Âkif'in Şiirlerine Toplu Bakış", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 17-21.

KANIK, Mahmut, "Mehmet Âkif Ersoy [1873-1936] Poète Turc, Auteur de l'Hymne National Turc", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 103-104 [Fransızca].

KANTARCI, Seher, "Âkif Denince Aklımıza Ne Geliyor?", *Zaman / Ailem*, 6 Mart 2004, S. 65, s. 18.

KANTER, Beyhan, "Asım'ın ve Haluk'un İdealize Ettiği Tipler ve...", *Bizim Külliye*, Mart-Mayıs 2006, S.27, s. 53-55.

KANTÜRK, M. Emin (Derl.), "Mehmed Âkif", *Atatürk Türkiyesi*, Ocak-Şubat 1983, S. 88-89, s. 27-28.

KAPAR, M. Ali, "Mehmet Âkif'i Tanımak", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 62-66.

KAPLAN, Mehmet, "13. Ölüm Yılı Dolayısıyla: Mehmed Akif", *İstanbul*, Aralık 1954.

KAPLAN, Mehmet, "Mehmed Akif'in İslâmiyet ve Garp Medeniyeti Hakkında Görüşleri", *Bilgi*, c. XX, Şubat 1967, S. 236-237 (ö.s.), s. 11-13.

KAPLAN, Mehmet, "Âkif ve Çanakkale Şehitleri", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 26-28.

KAPLAN, Mehmet, "Atatürk ve Mehmet Âkif", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 499.

KAPLAN, Mehmet, "Cami ve Atom Enerjisi", *Genç Öğretmen*, Yıl: II, Aralık 1964-Ocak 1965, S. 12, s. 2-3.

KAPLAN, Mehmet, "İstiklal Marşı", *Millî Kültür*, c. I, Eylül 1977, S. 9, s. 6-9.

KAPLAN, Mehmet, "İstiklâl Marşının Tahlili", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö.s.), s. 56-58.

KAPLAN, Mehmet, "Mehmed Âkif'e Göre İlim ve Din", *Mehmet Akif Simpozyumu*, 1976, s. 149-160.

KAPLAN, Mehmet, "Mehmet Akif Ersoy", *Kaynaklar*, 1968, S. 6, s. 3-10.

KAPLAN, Mehmet, "Mehmet Akif ve Çanakkale Savaşı", *Marmara Ü. Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1986, S. 2, s. 137-144.

KAPLAN, Mehmet, "Mehmet Âkif", *Bilgi*, Yıl: XX, Ocak 1968, S. 248, s. 4-5.

KAPLAN, Mehmet, "Türk İstiklâl Marşı", *Hisar*, c. XI, Nisan 1971, S. 88 (163), s. 4-6; *Türk Kültürü*, Yıl: XVII, Aralık 1978, S. 194, s. 1-5; *Türk Kültürü*, Yıl: XXXIII, Ekim 1995, S. 390, s. 1-5; *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 1-6.

KAPLAN, Ramazan, "Hakk'a İnancın Şiiri İstiklâl Marşı", *Millî Eğitim*, Mart 1989, S. 834, s. 12-14.

KAPLAN, Ramazan, "Safahat'ta Medeniyet Tasavvuru", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 24-31.

KAPLAN, Sefa, "Akif'siz Kırksekiz Yıl..." mı?", *Millî Gazete*, 28 Aralık 1984.

KAPLAN, Yusuf, "Âkif ve Nesl-i Âsım: Varlık ve Resm-i Hakikat", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 152-155.

KAPUSUZ, Naci, "Akif'i Tanımak", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. X, Aralık 1971, S. 117, s. 9.

K[ARA], İ[smail], "Âkif'in Ahmet Midhat'a Dair Söyledikleri", *Dergâh*, c. I, Mayıs 1990, S. 3, s. 20.

K[ARA], İ[smail], "Mehmet Âkif'in Samih Rifat'la Ortak Bir Şiiri", *Dergâh*, c. I, Ağustos 1990, S. 6, s. 8.

KARA, İsmail, "Âkif Merhumun Bilinmeyen Bir Makalesi", *Dergâh*, c. XI, Ekim 2000, S. 128, s. 3-4.

KARA, İsmail, "Âkif'in Mektupları", *Tarih ve Toplum*, c. IV, Temmuz 1985, S. 19, s. 2-3.

KARA, İsmail, "Âkif'ten Şerif Muhiddin'e İki Mektup", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 73-75.

KARA, İsmail, "Âkif'ten Şerif Muhiddin'e Üç Mektup", *Dergâh*, c. XVII, Mart 2006, S. 193, s. 16-18.

KARA, İsmail, "Bir Tür Edebiyat Siyasetinin Beyannamesi", *Dergâh*, c. III, Ekim 1992, S. 32, s. 11.

KARA, İsmail, "İslâm Modernizmi ve Akif'e Dair Birkaç Not", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996, s. 43-54; *Dergâh*, c. VIII, Nisan 1997, S. 86, s. 15-18.

KARA, İsmail, "Rüya ile Sayıların Esrarı Arasına Sıkışmış Bir Secde-Ömür", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 140-144.

KARA, Mustafa, "Akif'in Hayran Olduğu Şahsiyetler", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 31-44; "Âkif'in Hayran Olduğu Şahsiyetler", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 188-201.

KARA, Mustafa, "Mehmet Akif Ersoy'un Vefatına Tarih", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 19 (Şiir).

KARABAY, Muhsin, "Ufûlünün 66. Yılında Mehmet Akif Ersoy", *Tarih ve Toplum*, c. IXL, Ocak 2003, S. 229, s. 38-46.

KARACA, Yusuf, "Âkif ve İkbal", *İslâmî Edebiyat*, Yıl: II, Ocak-Mart 1990, S. 3, s. 28-30.

KARAÇALI, Ali, "Akif'i Değerlendirirken", *Millî Eğitim*, Ocak-Mart 1986, S. 67, s. 27-32.

KARADAŞ, Cağfer, "Bendeki Akif, Akif'teki Ben", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 203-207.

KARADEMİR, Ahmet, "Mehmet Akif Ersoy Hakkında Yazılanlar", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Temmuz-Eylül 1992, S. 29, s. 11 [Abdulkerim & Nuran Abdulkadiroğlu'nun kitabı hk.]; "Safahat", s. 12 [DİB basımının tanıtımı].

KARADENİZ, Abdurrahim, "Mütevazı Bir Şair: Mehmet Akif Ersoy", *Hece*, Yıl: V, Mayıs-Temmuz 2001, S. 53-55 (Türk Şiiri ö. s.), s. 150-156.

KARAHAN, Abdulkadir, "Mehmet Akif Ersoy", *Türkiye*, 10 Ocak 1992.

KARAHAN, Abdulkadir, "Mehmet Akif Ersoy'un İslâmî Görüşü", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 18-22.

KARAHAN, Abdülkadir, "Mehmed Akif'in İslâm Birliği Ülküsü ve İstiklâl Savaşında Mehmed Âkif", *Mehmet Akif Simpozyumu*, 1976, s. 48-57.

KARAHAN, Abdülkadir, "Mehmet Âkif Ersoy'un Temel Görüş ve Düşünceleri", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, S. 284 (ö. s.), s. 729-740.

KARAHAN, Abdülkadir, "Muhammed İkbal ve Mehmed Akif", *Türk Yurdu*, Mayıs 1956, S. 256, s. 822-825.

KARAHAN, Abdülkadir, "Ölümünün 30. Yılında: Mehmed Âkif'te Din Duygusu", *Türk Kültürü*, Aralık 1966, S. 50, s. 246-249.

KARAİSMAİL, Erdem, "Mehmed Akif / O İnandıklarını Söyler ve Daima Müdafaa Ederdi", *Adalet*, 29 Aralık 1963.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, "Âkif ve Sa'dî; Hikmette Birlik", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 75-77.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, "Gelenek ve Gelecek Kavşağında Mehmet Akif", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 56-61.

KARAKAŞ, Şuayb, "Süleyman Nazif'in Nazarında Mehmed Âkif", *Türk Yurdu*, c. VIII, Aralık 1987, S. 11, s. 24-28.

KARAKAYA, Hasan, "Gata... Askere Ayrı, Subaya Ayrı Ders mi?", *Akit*, 1 Ekim 1999:

KARAKAYA, Hasan, "Mark ve GATA'yı da Türkçeleştirebilir misiniz?", *Akit*, 30 Eylül 1999.

KARAKOÇ, [Sezai], "Benim hakkım, sus, ey bülbül senin hakkın değil matem", *Yeni İstanbul*, 27 Aralık 1963.

KARAKOÇ, Sezai, "Âkif, Yahya Kemal ve Necip Fazıl", *Diriliş*,. III. Dönem, Ekim 1970, S. 13, s. 26-29 [Sait Yeni müsteârıyla].

KARAKOÇ, Sezai, "Âkif'in Doğumu", *Babıalide Sabah*, 27 Aralık 1967.

KARAKOÇ, Sezai, "Hakikat ve Propaganda", *Sabah*, 30 Aralık 1967 [Âkif'i unutturmak konusunda].

KARAKOÇ, Sezai, "Mehmed Âkif (Hayatı, Aksiyonu ve Düşünceleri-Şiiri)" I-III, *Diriliş*, II. Dönem/Aylık, Ekim 1966, S. 7, s. 34-44; Kasım 1966, S. 8, s. 42-56; Aralık 1966, S. 9, s. 48-50 [Yazı dizisi imzasız yayınlanmıştır].

KARAL, Cevdet, "Vefatının 70. Yılından Mehmed Âkif'e Mektup", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 4-7.

KARAMANLIOĞLU, A. F., "Âkifnâme", *Türk Kültürü*, c. IV, Ekim 1966, S. 48, s. 1148-1149.

KARAN. Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Doğan Karan'ın Konuşması", *Mehmet Akif Simpozyumu*, 1976, s. 11-14.

KARAN, Hayrettin, "Millî Mücadele'de Sebilürreşad, Mehmet Akif ve Eşref Edip" (I-XX), *[Yeni] Sebîlürreşad*, Yıl: X, Aralık 1956, S. 234, s. 142 – Aralık 1957, S. 258, s. 123-124.

KARATAŞ, Turan, "Mehmet Akif, Teşrih Masasında", *Mina*, Kasım 1989, S. 9, s. 21-23 [M. O. Okay'ın *Mehmed Akif –Bir Karakter Heykelinin Anatomisi–* adlı kitabı hk.].

KARATAŞ, Turan, "Safahat, İlk Kitap, İlk Göz Ağrısı", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 30-37.

KARAUĞUZ, Tahir, "Büyük Türk Şairi, İlerici İslâm Şairi Mehmet Âkif Ersoy", *Çaba*, Yıl: III, Temmuz 1969, s. 33, S. 7-9.

KARDEŞ, İbrahim, "Türkiye'nin Millî Marşı", *Yeni Şafak*, 5 Ekim 1999.

KARDEŞ, Mehmed, "Mehmed Akif Ersoy (1873-1936)", *Güneyde Kültür*, c. IV, Aralık 1992, S. 46, s. 19-22.

KARGILI, Zübeyde, "İstiklâl Marşımızın Tahlili ve Önemi", *Millî Eğitim*, Ekim-Aralık 1986, S. 70 (s. 15-30.

KARLIĞA, Bekir, "Âkif'in İstediği "İnkılap", *Yedi İklim*, c. X, Şubat 1996, S. 71, s. 9-11.

KARLIĞA, Bekir, "Bir Uygarlık Düşünürü Olarak Mehmed Âkif", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 22-29.

KAVAKLI, Ali Erkan, "Büyük İdealleri Olan Şair Mehmet Akif", *Vakit*, 14 Mart 2008, s. 7.

KAVAKLI, Ali Erkan, "Şair Mehmet Âkif Ersoy ve İdealizm", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXIV, Ocak 1998, S. 291, s. 40-42.

KAVAKLI, Ali Erkan, "Şekspir'e Karşı İngiliz General, Goethe'ye Karşı Alman Subay, Victor Hugo'ya Karşı Profesör", *Akit*, 10 Ekim 1999.

KAVAZ, İbrahim, "Safahat'ın Yeni Bir Tertibi Dolayısıyla", *Bizim Külliye*, Haziran-Ağustos 2007, S. 32, s. 47-48.

KAVCAR, Cahit, "Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Eğitim Değerleri", *50. Yıl Anma Kitabı, 1986*, s. 129-138.

KAVUKÇUOĞLU, Nuşin, "Millî Şairimiz Mehmet Âkif", *Eflâtun*, c. XXX, Ocak 1987, S. 359, s. 16-17.

KAYA, Ahmet İhsan, "Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı", *Dergâh*, c. XVIII, Aralık 2007, S. 214, s. 10-11.

KAYA, Mahmut, "20. Yüzyılda İki Öncü Şair: Mehmed Âkif ve Necip Fazıl", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 18-22.

KAYA, Mesut, "Âsım'ın Nesli...", Diyordum ya...", *Genç*, Yıl: II, Aralık 2007, S. 15, s. 30-31.

KAYA, Remzi, "Mehmet Akif'in Bende Bıraktıkları", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 224-229.

KAYACAN, İsa, "Millî Şairimiz Mehmet Akif Ersoy", *Standart*, c. XXXVIII, Aralık 1999, S. 456, s. 43-44.

KAYLAN, Aziz, "Mehmet Akif'in 37 inci Ölüm Yıldönümü", *Son Havadis*, 27 Aralık 1973.

KAYMAZ, Rıfkı, "Akif'in Hayatı ve Şiiri / Genel Bir Değerlendirme", *Diyanet*, Aralık 1999, S. 108, s. 60-62.

KAYMAZ, Rıfkı, "Âkif'in Hayatı, Şiiri ve Aksiyonu Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Sümerbank*, Yıl: XV, Aralık 1976, S. 174, s. 22-25.

KAZANCI, Ahmet Lütfi, "Akif ve Biz", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1962, S. 11, s. 4.

KEMİKLİ, Bilâl, "Âlemde Ziya Kalmasa", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 133-139.

KERMAN, Zeynep, "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Merhamet Temi", *Türk Dili*, Aralık 1998, S. 564, s. 505-511.

KESKİN, Mustafa, "Mehmed Akif Ersoy ve Hakkın Sesleri", *Erciyes Ü. SBE Dergisi*, 1999, S. 8, s. 85-95.

KESKİN, Mustafa, "Mehmet Akif Ersoy'a Göre Doğu'nun Geri Kalmışlığının Batı'nın Gelişmişliğinin Eğitim-Öğretim ile İlişkisi", *Erciyes Ü. SBE. Dergisi*, 2005, S. 18, S. 18, s. 1-14.

KESOVA, Nail, "Şerif Muhiddin Targan", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 61-62.

KILAVUZ, Ahmet Saim, "Mehmet Akif ve Kader-i İlâhî", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 208-212.

KILIÇ, Recep, "Mehmet Akif'te Cehalet ve Tembelliğin Dinî Zihniyet ile İlişkisi", *Türk Yurdu*, Yıl: XXII, Aralık 2004, S. 184, s. 50-54.

KILIÇOĞLU, Vecihe, "Mehmet Akif", *4 Eylül* (Sivas), 27 Ocak 1942.

KILLIOĞLU, İsmail, "Akif, 'Kaldığı Yerden,", *İslâm*, Yıl: I, Aralık 1983, S. 4, s. 43.

KIR, İbrahim, "Mehmet Akif Ersoy ve Toplum", *Fırat Ü. SBE Dergisi*, c. IV, 1990, S. 1, s. 171-179.

KIR, İbrahim, "Mehmet Akif Ersoy'a Göre, İdeal Gerçeklik: Âsım'ın Nesli", *Fırat Ü. Dergisi*, Yıl: IV, 1990, S. 2, s. 159-172.

KIRCA, Celal, "Mehmet Akif'in Şiirlerine Konu Ettiği Ayetler", *Erciyes*, c. X, 1987, S. 113, s. 17-20.

KIRÇALI, Nilgün, "Mehmet Akif Ersoy", *Devran*, Yıl: I, Ağustos 1980, S. 2, s. 22.

KIRMACI, Said, "Mehmet Akif: Hayatı ve Eserleri", *Maraş*, 17 Mart 1939.

KIRLANGIÇ, Hicabi, "Sunuş", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 6-7.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, "Âkif'in 101. Yılı", *Büyük Doğu*, 1972.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, "Mehmed Âkif'e Dair", *Hilâl*, c. V Şubat 1965, S. 49, s. 4-5.

KIŞLALI, Ahmet Taner, "Son Yazı", *Hürriyet*, 22 Ekim 1999.

KIVANÇ, Münir, "Saygısızlığın Bu Derecesi Olmaz", *Yeni Sabah*, 9 Ocak 1939.

KIZILTAŞ, Ekrem, "Safahat'ın Yeni Neşri", *Altınoluk*, Temmuz 1987, S. 17, s. 42.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih, "Mehmet Âkif'te Dil ve Üslûp Özellikleri", *Türk Yurdu*, c. XXII, Aralık 2002, S. 184, s. 55-57.

KİŞMİR, Celalettin, "İstiklal Marşı ve Mehmet Akif", *Yeni Konya Gazetesi*, 15 Mart 1971.

KİŞMİR, Celalettin, "Mehmet Akif İçin / 12. Ölüm Yılında", *Ekekon Gazetesi*, 27 Aralık 1948.

KOCA, Mücahit, "Bir Başka Açıdan Âkif", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 89-92.

KOCA, Mücahit, "Mehmet Akif: Şairler Zincirinde Bir Halka", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s.107-111.

KOCA, Osman, "Âkif Şiirlerinde Kimlik ve Kişilik", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 78-79.

KOCAKAPLAN, İsa, "İstiklâl Marşı'nın Edebî Sanatlar Açısından Tahlili", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXVII, Mart 1999, S. 305, s. 41-44.

KOCAKAPLAN, İsa, "İstiklâl Marşının Tahlili", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 17-19.

KOÇ, Hatice Nilüfer, "M. Âkif'in Mücadeleci Şahsiyeti", *Teklif*, Yıl: I, 15 Şubat-15 Mart 1989, S. 11, s. 32-33.

KOÇ, Okan, "Bir Ailc Reisi Olarak Mehmet Akif", *Mehmet Akif Ersoy*, Sütun Y., İstanb ul 2007, s. 21-28.

KOÇ, Sami, "Türk Şiirinin Kutup Yıldızı", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy*, 1987, s. 8.

KOÇAK. Hüzeyme Yeşim, "Âkif Varlığı", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 98-99.

KOÇU, Reşad Ekrem, "Mehmed Akif Ersoy ve İslâm Ansiklopedisi", *Babıalide Sabah*, 11 Haziran 1966.

KOLBAY, Fatih (Ç.yazı), "Akif'in Yayınlanmamış Bir Mektubu", *Mehmet Akif Ersoy*, Sütun Y., İstanbul 2007, s. 55 (Ispartalı Hakkı'ya).

KOLCU, Ali İhsan, "Mehmet Âkif'in Gece Şiirinin Çözümlemesi", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 99-102.

KONUKMAN, Ercüment, "Mehmed Akif'in Ardından", *Hareket*, V. Dönem, Aralık 1066, S. 12, s. 9.

KOPUZ, Fethi, "İstiklâl Marşımıza Saygı", *Orkestra*, Yıl: XVIII, Ağustos 1987, S. 168, s. 8-12.

KORAP, Ali Rıza, "Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları", *Vakit*, 25 Şubat 1939.

KORAP, Ali Rıza, "Mehmet Âkif Hakkında: Şükufe Nihal'e Cevap", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 102-104.

KORAP, Ali Rıza, "Tek Kalmak Hastalığı", *Yeni Sabah*, 5 Ocak 1939.

KORAY, Yunus, "Mehmet Âkif Ersoy", *Merdiven Şiir*, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 82.

KORKMAZ, Müslim, "Ölümünün 29. Yıldönümünde İnkılâpçı M. Akif", *Adalet*, 2 Ocak 1966.

KORKMAZ, Zeynep, "Mehmed Akif Ersoy ve Türkçe", *Mehmet Akif Simpozyumu*, 1976, s. 25-47.

KORKMAZ, Zeynep, "Mehmet Âkif'te Dil ve Üslûp Özellikleri", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 554.

KOYTAK, Elyesa, "1924, Kapı Yay., Beşir Ayvazoğlu", *Genç Öncüler*, Mart 2007, S. 30, s. 37 [Kitap tanıtımı].

KOZAK, İ. Erol, "Bir Sosyal Gözlemci / Sosyal Bilimci Olarak Mehmet Âkif", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 40-49.

KÖKSAL, Ali, "Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı", *Millî Şair Mehmed Âkif Ersoy*, 1987, s. 43-49.

KÖKSAL, Mahmut, "KİM'e Mektuplar: Mehmet Akif'in Ölüm yılı", *Kim*, 20 Şubat 1959.

KÖNEÇOĞLU, Mustafa, "Bir Yalnız Adam Portresi: Mehmet Âkif", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 55-58.

KÖSE, Hatice, "Âkif'in Gözüyle Gençlik", *Konevi*, Yıl: II, Ocak 1984, S. 16, s. 31-32.

KÖSOĞLU, Nevzat, "Nesillerin Yalnızları", *Doğuş Edebiyat*, Eylül 1983-1983, S. 17-18 (Yeni Dizi), s. 1-3.

KUANÇ, Cemil, "Türkiye ve Mehmed Âkif", *Hareket*, Aralık 1966, S. 12, s. 8.

KUKUL, Halistin, "Mehmed Âkif ve Gençlik", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 67.

KUKUL, M. Halistin, "İstiklâl Marşı Üzerine Bir Tahlil Denemesi", *Türk Edebiyatı*, Mart 1988, S. 173, s. 44-45.

KUKUL, M. Halistin, "Asım yahut VI. Safahat'ta Millî Eğitim Meselesi Olarak Türk Gençliğinin Gayesi ve Hedefleri", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 57-64.

KUKUL, M. Halistin, "Mehmed Âkif Ersoy'un "İnsan" Adlı Şiirinin Tahlili", *Türk Edebiyatı*, Temmuz 1987, S. 165, s. 45-56; *Millî Kültür*, Aralık 1989, S. 67, s. 13-17.

KUKUL, M. Halistin, "Mehmet Akif'in İnsana Bakışı", *Millî Kültür*, Aralık 1990, S. 79, s. 44-48.

KUKUL, M. Halistin, "Mehmet Âkif'in Şiiri", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1985, S. 146, s. 30-31.

KUNTAY, M. Cemal, "Âkif'in Sanatkâr Tarafı", *Safahat*, İnkılâp ve Aka K.evleri Y., 11. b., İstanbul 1977, s. LI+LXV.

KUNTAY, Midhat C., "Tenkide Katlanan Adam", *Son Posta*, 28 Aralık 1954.

KUNTAY, Midhat Cemal, "Onu Unutamayız!", *Son Posta*, 27 Aralık 1953.

KUNTAY, Midhat Cemal, "Şair Mehmet Akif'in San'atı", *Türk Yurdu*, Kasım 1954, S. 238, s. 337-343. Aynı yazı tekrar: Yıl: LV, Aralık 1966, S. 330, s. 4-7.

KUNTAY, Mithat Cemal, "Mehmet Âkif ve Dinler", *Türk Yurdu*, Ocak 1955, S. 240, s. 495-497.

KURDAKUL, Şükran, "Mehmed Âkif Konusunda", *Bilim ve Sanat*, Şubat 1984, S. 38, s. 33.

KURNAZ, Cemâl, "Âkif'in Evinde", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 66.

KURNAZ, Cemâl, "Âkif'in Şiirlerinde Halka Hitap Etme Düşüncesinden Kaynaklanan Özellikler", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 36-42.

KURNAZ, Cemâl, "Çanakkale Harbi ve Mehmed Âkif", *Millî Eğitim*, Ocak-Mart 1995, S. 126, s. 35-36.

KURNAZ, Cemâl, "Halkın Çağdaş Şairi", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 34-44.

KURNAZ, Cemâl, "Yirminci Asrı En İyi Anlayanlardan Biri Mehmed Âkif", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, Aralık 1986, S. 284 (ö. s.), s. 790-787.

KURT, İhsan, "Akif ve İstanbul", *Millî Kültür*, Eylül 1989, S. 66, s. 72-73.

KURT, İhsan, "Mehmet Akif İçin", *Millî Kültür*, Şubat 1983, S. 38, s. 64.

KURT, İhsan, "Mehmet Âkif ve Eğitim", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 74-76.

KURT, İhsan, "Mehmet Akif'te Çocuk", *Millî Kültür*, Nisan 1983, S. 39, s. 1.

KURUCU, Ali Ulvi, "Büyük Şair Mehmet Akif", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XXI, Mart 1958, S. 265, s. 236 [Şiir].

KURUCU, Ali Ulvi, "Mehmed Âkif", *İslâmın İlk Emri Oku*, Aralık 1966, S. 61, s. 13 [Şiir].

KURUCU, Ali Ulvi, "Mehmed Âkif", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. III, Ocak 1964, S. 32, s. arka kapak [Şiir].

KURUCU, Ali Ulvi, "Mehmed Âkif", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1970, S. 95, s. 26 [Şiir].

KUSEYRİ, Şemsi, "İstiklâl Marşı", *TBMM Dergisi*, Nisan 1986, S. 2, s. 51-56.

KUTADGU, Mükîb, "Büyük Vatan Şairi Mehmed Akif", *Yeşilay*, Yıl: V, S. 49.

KUTAY, Cemal, "Akif'in (Leş Kesildin) Dediği", *Yeni İstanbul*, 31 Mart 1972.

KUTAY, Cemal, "O Günler – Bu Günler / Hazırlanınız: Taceddîn Dergâhında, Mehmet Âkif Müzesinde "Vefa Ayini" Yapacağız!", *Sohbetler*, Mart 1969, S. 4, s. 135-144.

KUTAY, Cemal, "Pelit Köyünde Bir Kulübe Hasreti...", *Köprü*, Aralık 1978, S. 21, s. 6-7.

KUTAY, Cemal, "Teşkilât-ı Mahsusa... Âkif... Gurbet Mektupları", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), 10-12.

KUTLU, Şemsettin, "Ölümünün 27. Yıldönümünde: Mehmet Akif Ersoy", *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1963.

KUTLUAY, Fahri, "Aydınlatılan İki Mühim Sır: Mehmed Akif Mısır'a Niçin Gitmiş ve Hazırladığı Kur'an-ı Kerim'in Tercemesini Buraya Niçin Getirmemiş?", *[Yeni] Sebilürreşad*, Nisan 1951, S. 99, s. 374-376.

KÜÇÜK, Hasan, "Âkif İdealizminin Felsefî Cephesi", *Türk Yurdu*, c. VIII, Aralık 1987; S. 11, s. 5-7.

KÜÇÜKALP, Kasım, "Akif'i Anlamaya Bir "Geçit" Olsun Diye", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 123-126.

KÜÇÜKOSMANOĞLU, Muazzez, "Millet Şairi Âkif", *Töre*, c. XII, Ocak 1983, S. 140, s. 48-49.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip, "Büyük Şâir Mehmet Âkif'in Ölüm Yıldönümü", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Yıl: VII, Ocak-Şubat 1968, S. 68-69, s. 10-14.

LÂÇ, Abdurrahman Şeref, "Akif'in Mezarı Başında", *Zafer* (Ankara), 30 Aralık 1966.

LERMİOĞLU, Ayten, "İstiklâl Marşı Şairi", *Sabah*, 25 Aralık 1977.

LERMİOĞLU, Ayten, "Mehmed Akif'i Anarken", *Sabah*, 5 Ocak 1975.

LERMİOĞLU, Ayten, "Mehmed Âkif", *Babıalide Sabah*, 29 Aralık 1971.

LERMİOĞLU, Ayten, "Nasıl Oldu", *Babıalide Sabah*, 19 Mart 1971.

LEVEND, Agâh Sırrı, "Akif'teki Millet Sevgisi Emsalsızdır", *Son Posta*, 12 Ocak 1939.

LEVEND, Agâh Sırrı, "Eserler ve Hâdiseler: Mehmed Âkif", *Yeni Türk*, 1 Mart 1937. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 371-374.

LEVEND, Agâh Sırrı, "Mehmet Âkif", *Türk Dili*, c. II, Ocak 1953, S. 16, s. 192-198.

LEVEND, Agâh Sırrı, "Ölümünün 24. Yıldönümünde Mehmet Akif – Tevfik Fikret", *Ulus*, 27 Aralık 1960.

M. NEZİHİ, "Yeni Neşriyat: Âkifnâme", *Babıalide Sabah*, 4 Ocak 1967.

M[ENTEŞ], M[urat], "Mehmed Akif'e Bir Çift Selam", *Gerçek Hayat*, Yıl: VII, 19 Mayıs 2006, S. 291, s. 36 [Haksal ve Doğan'ın kitapları hk.]

MAKAL, Tahir Kutsi, "İstiklâl Marşı'nın 50. Yıldönümü", *Son Havadis*, 12 Mart 1971.

MAKAL, Tahir Kutsi, "Kaltabanlar ve Mehmet Akif", *Son Havadis*, 9 Ocak 1972.

MAKAL, Tahir Kutsi, "Mehmet Akif İhtiyacı", *Son Havadis*, 27 Aralık 1976.

MAKAL, Tahir Kutsi, "Millî Şairimiz Mehmet Akif Dün Anıldı...", *Son Havadis*, 3 Ocak 1966.

MALKOÇ ÖZTÜRKMEN, Neriman, "Mehmet Akif Asla Gerici Değildir", *Türk Kadını*, Yıl: IV, Temmuz 1970, S. 44, s. 16-22.

MALKOÇ ÖZTÜRKMEN, Neriman, "Mehmet Akif ve Şahsiyeti", *Türk Kadını*, Yıl: I, Ocak 1967, S. 8, s. 15-16.

MAZIOĞLU, Hasibe, "Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)", *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986, s. 7-28.

MAZIOĞLU, Hasibe, "Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı", *Millî Eğitim*, Ekim-Aralık 1986, S. 70, (ö.s), s. 48-57.

MEHMED SÜREYYA, "Mehmed Akif Beye", *Sebîlürreşad*, Yıl: XII, Mayıs 1914, S. 289, s. 65-66.

MENGÜŞOĞLU, Metin Önal, "Kalbiyle Konuşan Adam Mehmed Âkif", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 40-43.

MENGÜŞOĞLU, Metin Önal, "Kur'an'la Konuşan Şair", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 154-162.

MENGÜŞOĞLU, M. Önal, "Mehmet Âkif'in Devrin Müslüman Mütefekkirleriyle İrtibatı", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 110-115.

MENTEŞ, Murat, "Sonuna Kadar İstiklâl Marşı!", *Gerçek Hayat*, Yıl: I, 17 Ağustos 2001, S. 43, s. 12-13.

MENTEŞE, Nahit, "[Yeni Milas mecmuasının 1 Ocak 1937 Nüshasından], *Âkifnâme*, 1966, s. 341-342.

MENTEŞE, Nahit, "Mehmet Âkif de Öldükten Sonra", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 88-89.

MENTEŞOĞLU, Mehmet, "Ölümünün 40. Yılında Mehmet Âkif'i Anarken", *Türk Edebiyatı*, Şubat 1977, S. 40, s. 25-32.

MERİÇ, Cemil, "İki Düşman Kardeş", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 5-6.

MERT, Hamdi, "Akif'te Din Motifi", *Türk Yurdu*, 7. Devre, Aralık 1989, S. 374, s. 53-55.

MERT, Hamdi, "Mehmet Akif Yılı", *Tercüman*, 25 Temmuz 1986.

MERTOĞLU, Suat, "Akif Araştırmalarına Bibliyografik Bir Katkı: Mehmet Akif'in Arapçadan Yaptığı Tercümeler Üzerine Notlar", *Divan*, 1999/2, S. 7, s. 234-249.

MERTOĞLU, Suat, "Mehmet Âkif ve İçtimaî Kur'an Tefsiri", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 202-211.

METİN, Fatih, "Mehmet Âkif Üzerine", *Yeni Taşova*, 4 Ocak 1991, S. 644, s. 1.

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Din Edebiyatı", Sadl. Zülfikar Güngör, *İlâhiyat Ekseni*, Yıl: I, ay ve yıl belirtilmemiş, S. 2, s. 6-8 [*Sebîlürreşâd*, c. XX, S. 504, s. 118-120'den].

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Hakkında Notlar / Fatih Camii, Tevhîd, Mezarlık, Meyhâne" (I), *Sırât-ı Müsta-*

kîm, 23 Haziran 1327-10 Recebül'l-ferd 1329, c. VI, S. 148, s. 283-285.

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Hakkında Notlar / Fatih Camii, Tevhîd, Mezarlık, Meyhânc" (II), *Sırât-ı Müstakîm*, 30 Haziran 1327-17 Recebül'l-ferd 1329, c. VI, S. 149, s. 299-302.

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Hakkında Notlar / Tevhîd, Mezarlık, Meyhâne" (III), *Sırât-ı Müstakîm*, 7 Temmuz 1327-23 Recebül'l-ferd 1329, c. VI, S. 150, s. 312-315.

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Hakkında Notlar / Mezarlık, Meyhânc" (IV), *Sırât-ı Müstakîm*, 14 Temmuz 1327-30 Recebül'l-ferd 1329, c. VI, S. 151, s. 333-335.

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Hakkında Bilgiler", *Sırât-ı Müstakîm*, 27 Temmuz 1327-13 Şabanü'l-muazzam 1329, c. VI, S. 153, s. 359-361.

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Şâirine" (I), *Sebilü'r-Reşad*, 30 Ağustos 1328-30 Ramazan 1330, c. IX (II), S. 210 (28), s. 25-26.

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Şâirine" (II), *Sebilü'r-Reşad*, 6 Eylül 1328-8 Şevval 1330, c. IX (II), S. 211 (29), s. 51-52.

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Şâirine" (III), *Sebilü'r-Reşad*, 20 Eylül 1328-22 Şevval 1330, c. IX (II), S. 213 (31), s. 88-89.

MİNNETOĞLU, Mualla, "Günün Kitapları / Mehmet Akif", *Ekspres*, 10 Aralık 1967 [Varlık Yayınlarının Âkif biyografisi hk.].

MİRAS, Kâmil, "Kur'an Tercümesi Hakkında Tarihî Hatıralar ve İlmî Hakikatler", *Tasvir*, 8 Nisan 1949. Ayrıca bk. *Sebilürreşad*, c. II, Nisan 1949, S. 38, s. 194-196 ve 208; *Selâmet*, c. IV, 20 Nisan 1949, S. 15 (83), s. 5.

MİRAS, Kâmil, "Mehmed Akif: Hayatı ve Eserleri", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1939 [E. Edib'in kitabı hk.].

MİYASOĞLU, Mustafa, "Mehmet Âkif'in Şiir Anlayışı", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXVII, Ocak 1999, S. 303, s. 32-34; *Sanat Olayı*, Ağustos 1987, S. 64, s. 62-63.

MİYASOĞLU, Mustafa, "Mevlâna ve Akif'i Anmak Zamanı", *Vakit*, 11 Aralık 2006, s. 14.

MUHTAR, Cemal, "İstiklal Marşı'nın Arapçaya Tercümesi", *Marmara Ü. İlahiyat F. Dergisi*, III, s. 363-370.

MÜFTÜOĞLU, Atasoy, "Mümtaz Bir Mübelliğ, Mümtaz Bir Mübeşşir", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 10-11.

MÜFTÜOĞLU, Atasoy, "Unutamadığım Kitaplarım / Ufkumun Kalbi", *Kitap Postası*, Haziran 2005, S. 3, s. 34.

MÜFTÜOĞLU, İsmail, "Kim Bu?", *Akit*, 3 Ekim 1999.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, "Mehmed Akif Bey'in Hazırladığı Kur'an-ı Kerim Mealine Dair I-IV, *Millî Gazete*, 25-28 Nisan 1976.

MÜHENDİS SÂLİM, "Âkif'in Omuzlarını Çöktüren Ağır Yük", *Mehmet Âkif ve 70 Muharririn Yazıları*, s. 331-332.

NACİ SADULLAH [DANIŞ], "Cennet Gibi Yurt", *Son Posta*, 29 Kânunuvvel 1936. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 333-335.

NACİ SADULLAH [DANIŞ], "Sadece İdealist Bir Sanatkâr", *Tan*, 6 Ocak 1939.

NALBANDOĞLU, Muhiddin, "Mehmed Âkif Bibliyografyası", *Bilgi*, Yıl: XX, Ocak-Şubat 1967-1968, S. 236-237 (ö.s), s. 16-17.

NALBANDOĞLU, Muhiddin, "Mehmet Akif'in Bestelenmiş Eserleri", *Musikî Mecmuası*, Yıl: XVI, Aralık 1964, S. 202, s. 309-310.

NALBANDOĞLU, Muhiddin, "Ölümünün 28. Yılında Anlaşılmayan Mehmed Âkif", *Yeni İstanbul*, 27 Aralık 1964.

NALBANDOĞLU, Muhiddin, "Vefatının Yıldönümünde Ölümsüz Millî Şairimiz: Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Yıl: IV, Aralık 1990, S. 48, s. 15-18.

NALBANTOĞLU, Muhiddin, "Gözyaşları ile Yazılan "Bülbül"ün Hikâyesi", *Tercüman*, 28 Aralık 1964.

NALBANTOĞLU, Muhittin, "Mehmet Akif İstiklâl Marşı ve Münekkitleri", *Millî Hareket*, 1 Kasım 1966.

NALBANTOĞLU, Muhittin, "Vefatının 28 inci Yıldönümünde Büyük İman Şairi Mehmet Akif / Gözyaşları ile Yazılan "Bülbül"ün Hikâyesi", *Tercüman*, 27 Aralık 1964.

NAR, Ali, "Mehmed Âkif'i Niçin Anıyoruz?", *İslâmî Edebiyat*, Mart 1991, S. 11, s. 3-5; *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 61-64.

NARLI, Mehmet, "Kahire Mektupları-IV: Şahıslar ve Mekânlar / Bizim Akif", *Dergâh*, c. XVI, Şubat 2006, S. 192, s. 21.

NARLI, Mehmet, "Mehmet Âkif'te Sosyal Tespit ve Teklifler", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 47-54.

NEMUTLU, Özlem, "Yayın Tanıtım: "Mehmet Akif'in Şiir Dünyası", *Türklük Bilimi Araştırmaları* (Niğde), Bahar 2006, S. 19, s. 551-557.

NEYZEN TEVFİK [KOLAYLI], "Neyzen Tevfik Anlatıyor", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 181-184.

NİRUN, Nihat, "Sosyoloji Açısından Mehmed Âkif Ersoy", *Mehmet Akif Simpozyumu*, 1976, s. 86-148.

NİZAMEDDİN NAZİF [TEPEDELENLİOĞLU], "Akif'i Anlamıyorlar", *Foto Magazin*, 1 Şubat 1939.

NOMER, Kemâleddin, "Mehmed Âkif'in Bilinmeyen Hizmet ve Mâceraları", *İslâm*, Yıl: VIII, Aralık 1963, S. 75, s. 83-84.

NOMER, Kemâleddin, "Mehmet Akif ve Gizli Hakikatler", *Haber*, 27 Aralık 1967.

NUHOĞLU, Hidayet, "Kitab Sohbetleri: Hazret-i Âkif Hakkında", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996, s. 103-109.

O., "Lâik, Gayri Laik Şairler Olur mu?", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 183-185.

OGAN, M. Raif, "Millet Şairi Mehmet Akif" (I-IV), *[Yeni] Sebilürreşad*, Yıl: XII, Aralık 1959, S. 299, s. 384-385; Aralık 1959, S. 300, s. 405-407; Yıl: XIII, Ocak 1960, S. 302, s. 21; Şubat 1960, S. 303, s. 42.

OGAN, M. Raif, "Millî Şair Mehmet Akif" (I-IV), *[Yeni] Sebilürreşad*, Yıl: XII, Ocak 1959, S. 284, s. 141-144; Ocak 1959, S. 285, s. 160; Şubat 1959, S. 286, s. 167-168; Şubat 1959, S. 287, s. 180-181.

OGAN, M. Raif, "Şeyhlikten "Şûh"luğa Atlama Rekoru", *Yeni Sabah*, 12 Mart 1949 [Yazıdan Âkif'in Duhâ Sûresi Tercümesi"ne Dâir Bir Tenkîd" başlıklı bir alıntı için bk. Dücane Cündioğlu, *Mehmed Âkif'in Kur'an Tercümeleri*, Kaknüs Y., 1. b., İstanbul 2005, s. 121-126.].

OĞUZ, İsmail, "Mehmed Âkif Okulu", *Bugün*, 2 Ağustos 1967.

OĞUZBAŞARAN, Bekir, "Âkif ve Öğretmenlik", *Türk Edebiyatı*, Mart 1987, S. 161, s. 44-46.

OĞUZBAŞARAN, Bekir, "Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri", *Millî Kültür*, Aralık 1990, S. 79, s. 49-50.

OĞUZBAŞARAN, Bekir, "Mehmet Akif ve Halk Eğitimciliği", *Türkiye*, 13 Kasım 1986.

OĞUZBAŞARAN, Bekir, "Millî Birlik ve Bütünlüğümüz Açısından Mehmet Akif ve Çanakkale", *İlim ve Sanat*, 1997, S. 46-47, s. 72-81.

OĞUZBAŞARAN, Bekir, "Tarihlerle Akif'in Biyografisi", *Küçük Dergi*, c. II, Şubat 1981, S. 21, s. 10-11.

OKAN, [Ali] Hâdi, "Mehmet Âkif Ersoy", *Türk Yurdu*, Yıl: LV, Aralık 1966, S. 330, s. 19-21.

OKAY, M. Orhan, "Asım'ın Nesli", *Kümbet* (Erzurum), Mart 1968, S. 3, s. 2-3.

OKAY, M. Orhan, "Bedr'in Arslanları", *Zaman*, 3 Ekim 1999.

OKAY, M. Orhan, "Duanın şiiri", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 504-511.

OKAY, M. Orhan, "Fikret-Âkif Taraftarlığı Meselesine Bir Bakış", *Kültür ve Sanat* (Kayseri), Nisan 1983, S. 25, s. 2-4.

OKAY, M. Orhan, "İslâmı Asrın İdrakine Söyleten Şair: Mehmed Akif" (I-III), *Zaman*, 20-29 Aralık 1988.

OKAY, M. Orhan, "Kader ve İrâde Problemi Karşısında Mehmet Âkif", *Türk Kültürü*, c. XXV, Şubat 1987, S. 286, s. 1-9.

OKAY, M. Orhan, "Mehmed Akif ve İstiklâl Marşı", *Yedi İklim*, c. XV, Nisan 2002, S. 145, s. 57-58.

OKAY, M. Orhan, "Mehmed Akif ve Safahat " (I-III), *Türkiye*, 22-30 Aralık 1989.

OKAY, M. Orhan, "Mehmet Âkif'in İçtimâî Bir Şiirinin İncelenmesi", *Kültür ve Sanat* (Kayseri), Haziran 1983, S. 27, s. 2-4.

OKAY, M. Orhan, "Mehmet Akif'in Bazı Şiirlerinde Şekil-Muhteva Münasebetleri", *Mehmet Kaplan'a Armağan*, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 1984, s. 211-220.

OKAY, M. Orhan, "Mehmet Akif'in Milliyetçiliği", *Türk Yurdu*, Mart 1991, S. 45, s. 42-46.

OKAY, M. Orhan, "Mehmet Akif'in Şiir Sanatı", *Mehmet Akif Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 24-27.

OKAY, M. Orhan, "Okul Sıralarında ve Kürsülerde Büyük Yazarlarımız II: Mehmet Akif", *Millî Eğitim*, Nisan 1989, S. 84, s. 15-20.

OKAY, M. Orhan, "Saray Karşısında Mehmed Âkif", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, S. 284 (ö.s.), s. 749-756.

OKAY, M. Orhan, "Şair Mehmed Âkif", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1997, s. 19-24.

OKAY, M. Orhan, "Şehitlikte Bir Şair: Mehmet Akif", *Türk Kültürü*, Mayıs 1985, S. 265, s. 313-331.

OKAY, M. Orhan, "Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Tevfik Fikret ve Mehmet Akif", *Marmara Ü. 50. Yılında M. A Ersoy* 1986, s. 67-88.

OKAY, Orhan, "Şair Mehmed Âkif", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996, s.19-24.

OKURER, Cahit, "M. Akif'in İnsanî Değeri", *Hareket*, III. Dönem, Aralık 1947, S. 10, s. 10.

OKUTAN, İsmail, "Akif'e", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. X, Ocak 1972, S. 118, s. 18 [Şiir].

OKUTAN, Mehmet, "Mehmet Akif'in Eğitim Felsefesi", *Millî Kültür*, Mayıs 1987, S. 57, s. 82-86.

OLGUN, Tahir, "Âkif'i Nasıl Tanıdım, Nasıl Görüştüm ve Nasıl Gördüm", *Bilgi Yurdu*, Ocak 1939, S. 6, s. 566-570.

OMUR, Sinan, "Büyük Zafer Destanı Çanakkale'nin 56. Yıl Dönümü", *Bugün*, 20 Mart 1971.

ONBAŞIOĞLU, M., "Akif'i Unutamayız, Gençlik Köksüz Nesil Değildir", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları*-II, 1939, s. 63-66.

ORAL, Haluk, "Mehmet Akif Ersoy", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 80-83.

ORHAN SEYFİ [ORHON], "Türk Edebiyatına Erkek Sesi Getiren Şâir", *İstanbul*, 25 Haziran 1936.

ORHON, Orhan Seyfi, " "Bir Gece" ", *Son Havadis*, 1 Mart 1972.

ORHON, Orhan Seyfi, "Akifin Bir Hatırası", *Havadis*, 7 Mart 1959.

ORHON, Orhan Seyfi, "Akifin Romanı", *Zafer*, 2 Ocak 1955 [Erişirgil'in eseri hk.].

ORHON, Orhan Seyfi, "Haksızlık!", *Havadis*, 3 Ocak 1962.

ORHON, Orhan Seyfi, "Her Şey Onun İçin!", *Son Havadis*, 6 Ocak 1966 [Cumhuriyet Gazetesinde Âkif'le Nâzım'ı birlikte ele alan bir yazı hk.].

ORHON, Orhan Seyfi, "Mehmed Akif", *Havadis*, 2 Ocak 1962.

ORHON, Orhan Seyfi, "Mehmet Akif", *Havadis*, 26 Aralık 1959.

ORHON, Orhan Seyfi, "Şair Mehmet Akif", *Çınaraltı*, Yıl: III, Aralık 1944, S. 66, s. 7.

ORHON, Orhan Seyfi, "Tevekkül!", *Son Havadis*, 16 Nisan 1972.

OTYAKMAZ, Hayati, "İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif", *Diyanet*, Mart 2002, S. 135, s. 27-28.

OZAN, K. Feyzi, "Ölmedi... Ölmiyecek... Ölemez!", *Âkifnâme*, 1966, s. 349-350.

OZANSOY, Halit Fahri, "Mehmed Âkif", *Servetifünun - Uyanış*, c. LXXX/XVII, 31 İlkkânun 1936, S. 421 (2106), s. 82.

OZANSOY, Munis Faik, "Fikret – Âkif İkiliği", *Hisar*, c. VIII, Şubat 1968, S. 50 (125), s. 3-4 ve 27.

OZANSOY, Munis Faik, "Mehmed Akif", *Marmara*, Ocak 1937, S. 6, s. 173-175.

ÖBEK, Ali İhsan, "İkinci Asım"dan Bir Portre: Hüseyin Kâzım Kadri", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXIV, Haziran 1986, S. 173, s. 40-42.

ÖCAL, Cemal Oğuz, "Hilal ve İstiklal Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un Ulu Ruhuna, *[Yeni] Sebilürreşad*, c. III, Aralık 1949, S. 67, 260 [Şiir].

ÖCAL, Cemal Oğuz, "Mehmet Akif'i Anmanın Manası", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. III, Aralık 1949, S. 67, s. 259.

ÖCAL, F. Cemal Oğuz, "Akif'i Tanımak ve Sevmek İhtiyacı...", *Yeni İstiklâl*, 25 Aralık 1963.

ÖCAL, F. Cemal Oğuz, "Mehmet Akif, İstiklâl Marşı, Türediler ve Biz", *Yeni İstiklâl*, 2 Şubat 1962.

ÖCAL, F. Cemal Oğuz, "Ölümünün 26. Yıldönümünde: Mehmet Akif Ersoy'a Sesleniş", *Yeni İstanbul*, 29 Aralık 1962.

ÖCAL, Fazlıoğlu Cemâl Oğuz, "Mehmed Âkif, Devrimbazlar ve Biz", *Yeni İstiklâl*, 29 Aralık 1961.

ÖCAL, Fazlıoğlu Cemal Oğuz, "Mehmed Akif, İstiklâl Marşı ve O'na Saygı" (I-XII), *Hürsöz*, 28 Aralık-12 Ocak 1959.

ÖĞRETEN, Hulki, "Mehmet Akif Ersoy", *Mızrap*, Yıl: II, Aralık 1983, S. 15, s. 11 ve 30.

ÖKSÜZ, Necmettin, "Korkma, Sönmez Bu Şafaklarda Yüzen Al Sancak!", *Türkiye*, 12 Mart 2008.

ÖNAL, Mehmet, "Yeni Yüzyılın Işığında Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 45-49.

ÖNAL, Sami, "Mehmet Akif'in Bilinmeyen Bazı Mektupları", *Tarih ve Toplum*, c. III, Mayıs 1985, S. 17, s. 24-27.

ÖNBERK, Nevin, "Mehmet Akif'in Toplumu Bakışı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, Aralık 1987, S. 1, s. 6-14.

ÖNDER, Mehmet, "Belgeleriyle İstiklâl Marşı Dosyası" I-VIII, *Son Havadis*, 22 Nisan 1977-29 Nisan 1977.

ÖNDER, Mehmet, "İstiklâl Marşı Belgeleri", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 34-38.

ÖNDER, Mehmet, "Mehmed Âkif'te Mevlânâ Sevgisi", *Türk Edebiyatı*, Mayıs 1987, S. 163, s. 40-41.

ÖNDER, Mehmet, "Mehmet Akif ve Muhammed İkbal", *Millî Kültür*, Mayıs 1980, S. 57, s. 51-53.

ÖNERTOY, Olcay, "Mehmet Akif'in Şiirlerinin ve Sanatının Özellikleri", *Hisar*, c. VII, Şubat 1967, S. 38 (118), s. 19-20.

ÖNEY, Cahit, "İstiklâl Marşımızda Beste Değişikliği 2", *Musikî Mecmuası*, Yıl: 43, Aralık 1990, S. 431, s. 7-9.

ÖRS, Ahmet, "Hangi Mehmet Akif", *Tasfiye*, Yıl: IV, Kasım-Aralık 2007, S. 14, s. 12-15.

ÖZ, Asım, "Edebiyatta Sorumluluk ve Mehmet Akif", *Haksöz*, Aralık 2007, S. 201, s. 70-74.

ÖZAL, Turgut, "Millî Şâir Mehmet Âkif Ersoy'un 50. Yıldönümü Dolayısıyla (...)", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy'u Ölümünün 50. Yıldönümünde Yapılan Anma Faaliyetleri*, KTB. Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Y., Ankara?, 1987, S. 14-18.

ÖZBALCI, MUSTAFA, "Batılılaşma Gayretlerimiz ve Mehmet Âkif Ersoy", *Ondokuz Mayıs Ü. Eğitim F. Dergisi*, c. II, 1987, s. 189-220.

ÖZBEK, Abdullah, "Akif'le Başbaşa", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 76-78 (Şiir).

ÖZBEK, İlhan V., "Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı", *Bayrak*, Yıl: XXII, Şubat 1975, S. 44, s. 30-32.

ÖZCAN, Ali Osman, "M. Akif Ersoy'da Eğitim İdealleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: XVI, S. 2, s. 26-28.

ÖZCAN, Ali Osman, "Mehmet Akif'in Yaktığı Işık", *Türk Dünyası Araştırmaları*, c. L, Ekim 1987, s. 213-217.

ÖZCAN, Mustafa, "Safahat'ta Çocuklar", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 73-82.

ÖZCAN, Nuri, "Mehmet Âkif Ersoy'un Bestelenmiş Eserleri", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 154-161 Notaların tıpkıbasımlarıyla].

ÖZÇELİK, Mustafa, "İstiklâl Marşı Etrafındaki Tartışmalar", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2, [Nevruz Yenigün imzasıyla].

ÖZÇELİK, Mustafa, "Kur'an Şâiri Mehmed Âkif", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 144-153.

ÖZÇELİK, Mustafa, "*Kur'ân* Şairi Mehmed Âkif", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 67-71.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmed Akif Ersoy İçin Bir Biyografi Denemesi", *İlim ve Sanat*, Kasım-Aralık 1986, S. 10, s. 43-45.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmed Âkif'in Batı'ya Bakışı / "Batı... Batı dedikleri..." ", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 44-46.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'i Yetiştiren Çevre", *Diyanet*, Aralık 2006, S. 192; *Mehmet Akif Ersoy*, Sütun Y., İstanbul 2007, s. 16-20.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'in Batı'ya Bakışı", *Ay Vakti*, Yıl: VII, Eylül? 2007, S. 82-84 (Medeniyet Özel Sayısı), s. 409-416.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Âkif'in Batı'ya Bakışı", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, s. 2007, 194-203.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'in Dil ve Edebiyat Anlayışı", *Kültür*, Aralık 1987, S. 8.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'in Din Anlayışı", *Ay Vakti*, Yıl: VIII, Aralık 1987, S. 87, s. 18-19.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'in Düşünce Dünyası", *Ay Vakti*, Aralık 2006, S. 75

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Âkif'in Mısır'daki Edebî Faaliyeti", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 92-101.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'in Okuduğu Yazar ve Eserler", *Yedi İklim*, Ocak 2001, . 130.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'in Vefalı Torunu", *Berceste*, Yıl: VI, Ekim 2007, S. 64, s. 13-14.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'te "Çalışma" Fikri", *Somuncu Baba*, Yıl: XIV, Kasım 2007, S. 85, s. 23-25.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Şiirin Hikmet Burcundaki İki Şair Mehmet Âkif ve Şirazlı Sâdi", *Dergâh*, c. X, Kasım 1999, S. 117, s. 19-20.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Vefatının 70. Yılında Mehmet Âkif Üzerinde Düşünmek", *Berceste*, Yıl: V, Ocak 2007, S. 55, s. 4-5.

ÖZDAMARLAR, Kadir, "Akif'in Çevresi", *Küçük Dergi*, Yıl: I, Şubat 1980, S. 9, s. 3-6.

ÖZDEMİR, Mehmet (Derl.), "Âkif'in Eserleri ve Özellikleri", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. XII, Aralık 1973, S. 140, s. 5-6.

ÖZDEMİR, Sefer, "Dezenformasyonun Gücü ve Mehmed Akif'in "İstibdat" Şiiri", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 93-95.

ÖZDEMİR, Vaize Ayşe, "Akif'in "Bülbül"ü 2", *Babıalide Sabah*, 29 Mart 1970.

ÖZEL AKAGÜNDÜZ, Ülkü, "Senden Özür Diliyoruz / Yüreğimiz Kabararak, Gözümüz Yaşararak Okuduğumuz ve Dinlediğimiz Millî Marşımızın Millî Şairi", *Zaman Pazar*, 10 Ekim 1999, S. 41, s. 14-15.

ÖZEL, İsmet, "Tarihe Sığmak", *İlim ve Sanat*, Ocak-Şubat 1986, S. 5, s. 7-10.

ÖZER, Ali, "M. Akif'e Göre Eğitimde Bulunması Gerekli Bazı Özellikler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, S. IV, s. 357-362.

ÖZER, Fevzi, "Malatya'da Millî Şairimiz Mehmet Akif'i Anma Gecesi", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. II, Ocak 1963, S. 22, s. 23-24.

ÖZERDİM, Sami N., "Mehmet Akif, Safahat ve Mekan (N. M. Öztürkmen)", *Türk Dili*, c. VII, Nisan 1958, S. 79, s. 367-369 [Kitap tanıtımı].

ÖZERDİM, Sami Nabi, "İki Ozan Üzerine Kavga / Mehmet Akif – Tevfik Fikret Kavgası Üzerine", *Öğretmen Dünyası*, Yıl: VII, Ağustos 1986, S. 80, s. 17-19.

ÖZGÜL, M. Kayahan, "Sekmeler / Yanlış Güzeldir", *Sonsuzluk ve Bir Gün*, Mayıs-Haziran 2005, S. 2, s. 35-36.

ÖZGÜREL, Avni, "Atatürk ve Mehmet Akif", *Radikal*, 12 Ekim 1999.

ÖZHAN, Nevin, "İstiklâl Marşı'nın Önemi",. *Sakarya Ticaret*, Yıl: I, Mayıs 1985, S. 2, s. 18-19.

ÖZKAFA, M. Süleyman, "Ölümsüz Şair M. Akif Ersoy", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1969, S. 84, s. 6-7.

ÖZKAFA, Süleyman, "*Necid Çöllerinde Mehmed Âkif*", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. III, Ocak 1964, S. 32, s. 19-20 ve 25 [Kitap tahlili].

ÖZKAYA, Necdet, "Yavuz [Özkaya] yahut Asımın Nesli", *Doğuş Edebiyat*, Aralık-Şubat 1983-1984, S. 22-24, s. 33-34.

ÖZKIRIMLI, Atilla, "Din ve Edebiyat", *Sanat Olayı*, Şubat 1981, S. 2, s. 40-42.

ÖZKÖK, Ertuğrul, "Genelkurmay Galiba Bilmiyordu", *Hürriyet*, 7 Ekim 1999.

ÖZKÖK, Ertuğrul, "Mehmet Akif'in Şapkası", *Hürriyet*, 29 Eylül 1999.

ÖZLÜK, Nuran, "Mehmet Âkif'in Mısır Dönüşü ve Vefatı Günlerinin Dönemin Matbuatına Yansıyışına Dair Bibliyografya", *İlmî Araştırmalar*, Bahar 2007, S. 23, s.

ÖZMEL, İsmail, "Âkif'in Dünyası", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 63-65.

ÖZMEN, Murat, "Mehmet Akif Ersoy", *Kemalist Ülkü*, Yıl: XX, Haziran 1987, S. 224, s. 27-29.

ÖZÖNDER, Hasan, "50. Yıldönümü Münasebetiyle İstiklâl Marşımız", *Türk Kültürü*, Yıl: IX, Mart 1971, S. 101, s. 9-33; *Meslekî Teknik Öğretim*, Yıl: XIX, Ekim 1971, S. 224, s. 5-19.

ÖZÖNDER, Hasan "İstiklâl Marşı ve Tâceddin Dergâhı", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 113-118.

ÖZÖVEZ, Murat, "Onyedinci Ölüm Yıldönümünde İstiklal Marşı Şairi Âkif Mehmet", *Kütahya*, 27-28 Aralık 1953.

ÖZSAN, Hasan, "Âkif'in Ulusçuluğu", *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1990.

ÖZSOY ERDOĞAN, Funda, "1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi", *Dergâh*, c. XVIII, Haziran 2007, S. 208, s. 21-22.

ÖZTURANLI, M. İskender, "Mehmet Akif'i Anarken", *Memleket Sesi*, Ocak 1948, S. 18-19, s. 21-22.

ÖZTÜRK, Ali Osman, "Ignáz Kúnos'un Derlediği Bir Türkü ve İstiklâl Marşımız", *Tarih ve Toplum*, Yıl: XXVII, Mart 1997, S. 159, s. 18-20.

ÖZTÜRK, Ali, "İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif", *Babıalide Sabah*, 9-10 Nisan 1968.

ÖZTÜRK, Ali, "Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı'nın Kaynakları", *Türk Yurdu*, Yıl: VIII, Aralık 1987, S. 11, s. 54-56.

ÖZTÜRK, Ali, "Mehmet Âkif'de Tarih Temi", *Türk Yurdu*, Yıl: LVI, Ocak 1967, S. 331, s. 15-17.

ÖZTÜRK, Bekir, "Akif in Vatan Anlayışı", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: XVI, S. 1, s. 30; *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 103-112.

ÖZTÜRK, Bekir, "Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşımız", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 65-70.

ÖZTÜRK, Hasan, "Mehmet Akif Ersoy'un "Seyfi Baba" Şiirinde Bir Dönemin Panoraması", *Millî Kültür*, Aralık 1990, S. 79, s. 51-52; *Diyanet*, Yıl: XXVI, Ekim-Aralık 1990 S. 4, s. 97-102.

ÖZTÜRK, Nazif, "Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Taceddin Dergâhı", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 204-210.

ÖZTÜRK, Nazif, "Taceddin Sultan'dan Mehmet Âkif'e", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 212-229.

ÖZTÜRK, Nurettin, "Mehmet Akif Ersoy'un Bilim ve Medeniyet Anlayışı", *Millî Eğitim*, Ekim-Aralık 1987, S. 74, s. 58-61.

ÖZTÜRK, Osman, "Mehmet Âkif'ten Dersler ve İbretler", *Teklif*, Yıl: I, 15 Şubat-15 Mart 1989, S. 11, s. 28.

ÖZTÜRKMEN, Neriman, "Millî Şâirimiz Mehmet Âkif *Kadın Mecmuası*, Ocak 1970, S. 4, s. 44.

ÖZYALÇIN, Kadri, "Âkif", *Taşan* (Merzifon), 1 Şubat 1937, S. 33.

ÖZYILDIRIM, Bekir Sıdık, "Mehmed Akif Ersoy", *Zafer*, 1 Ocak 1969.

ÖZYILDIRIM, Bekir Sıdık, "Ölümünün Yıldönümünde: Mehmed Akif Ersoy", *Zafer*, 26 Aralık 1967.

PAMİR, Altay, "Mehmet Akif'i Unutturmak İsteyenler", *Babıalide Sabah*, 29 Aralık 1966.

PARLATIR, İsmail, "Mehmet Âkif (Türk Büyükleri)", *Millî Kültür*, Aralık 1983, S. 43, s. 15-20.

PARLATIR, İsmail, "Mehmet Âkif'in Şiiri Üzerinde Bir Üslûp İncelemesi", *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986, s. 97-127; *Kaynaklar*, 1988, S. 6, s. 21-26.

PARLATIR, İsmail, "Mehmet Âkif'te Acıma Duygusu ve Hasta Manzumesi", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 532.

PARMAKSIZ, Hasan, "Akif'in Huzurunda", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. II, Ocak 1963, S. 22, s. 7 [Şiir].

PARMAKSIZOĞLU, Adnan, "Mehmet Âkif ile Nâzım'ın Mukayesesini Yapana: Saçmalıyorsun!", *Babıalide Sabah*, 9 Ocak 1966 [İlhan Selçuk'un 3 Ocak 1966 günlü *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısı hk.].

PEKİN, Nermin, "Mehmed Akif ve Terakkinin Sırrı", *Haber*, 27 Mart 1968.

PEKİN, Nermin, "Mehmet Akif'in Milliyetçiliği", *Yeni Düşünce*, 15 Ocak 1982, S. 15, s. 29.

PEKOLCAY, Neclâ, "Mehmed Akif'in Şark ve Garp Hakkındaki Fikirleri", *Köprü*, Aralık 1978, S. 21, s. 19-20.

PEKOLCAY, Neclâ, "Mehmed Âkif'in Safahat'ında ve Münferit Şiirlerinde Nidâların Kullanılışı", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 57-66.

PEKOLCAY, Necla, "Mehmet Akif'in Şiirlerinde Teşbih Unsurları", *İslâmî Edebiyat*, Yıl: II, Ekim-Kasım 1989, S. 2, s. 21-23.

PEKTAŞ, Ali, "Dergilerin Gündemi Mehmet Âkif", *Zaman*, 21 Aralık 2006.

PICKTHALL, M. W., "1929-30 Yıllarında Kahire'de Bir Kur'an Meâli Tartışması", *İzlenim*, Çev. Kemal Kahraman, Şubat 1993, S. 2, s. 88-92.

POLAT, Mustafa, "Âkif'ten Hâtıralar", *Babıalide Sabah*, 31 Aralık 1967.

POLAT, N. Mustafa, "Âkif'i Anarken", *Babıalide Sabah*, 30 Aralık 1967.

POSTALCI, M. U., "Bir Hatıra", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1962, S. 11, s. 9.

POYRAZ, Hakan, "Model ve Teklif", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 146-151.

PULUR, Hasan, "12 Mart 1921 12 Mart 1971", *Milliyet*, 15 Mart 1971.

PUR, Doğan, "Mehmed Âkif'in Doğup Büyüdüğü Semt: Fâtih – Sarıgüzel", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 101-102.

RAİF NECDET [KESTELLİ], "Musâhabe-i Edebiye", *Resimli Kitap*, c. V, Nisan 1327, S. 29, s. 358-363 [*Safahat*'la ilgili bir yazı].

RAİF NECDET [KESTELLİ], "Musâhabe-i Edebiye", *Resimli Kitap*, c. V, Mayıs 1327, S. 30, s. 444-462 [Ö. Rıza Doğrul'un bir eleştirisine cevap].

RASİN, İsmet, "Akif Türk müdür? Türk Olmak Ne Demektir?", *Yücel*, Yıl: VIII, Şubat 1939, s. 48, s. 297-298.

REFET NURİ, "Millî Marş, İstiklâl Marşı", *Hayat*, Yıl: III, Nisan 1928, S. 72, s. 387-388.

REFİK AHMED, "Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Hâkim Vasıflar: İçtimâî, Millî, Dinî", *Kurun*, 29 Kânûnuevvel 1936.

RESSAM, "Dindar Akif ve Milliyetçi Akif", *Tan*, 5 Ocak 1939.

REVNAKULLAH SERVER, "Akif'i Dirilten Kitâp", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 295-301 [E. Edib'in kitabı hk.].

RIZA TEVFİK [BÖLÜKBAŞI], "Edebiyat Âleminde Tanıdıklarım I – Mehmed Âkif", *Yeni Sabah*, 6 Şubat 1944.

RIZA TEVFİK [BÖLÜKBAŞI], "Mehmed Âkif", *Yeni Sabah*, 6 Şubat 1944.

RIZA TEVFİK [BÖLÜKBAŞI], "Âkif'e Dâir Hatıralar / Filozof Rıza Tevfik Anlatıyorlar", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 167-170.

RUHİ NACİ: *Bk.* SAĞDIÇ, Ruhi Naci.

RUŞENAY, Doğan, "Mehmed Akif", *Hamle*, Yıl: I, Ağustos 1940, S. 1, s. 30-31 [Kuntay'ın kitabının tanıtımı].

SAFA, Peyami, "Akif'in Büyük Vatan Sevgisi", *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1938; *Genç Öğretmen*, Yıl: II, Aralık 1964, Ocak 1965, S. 2, s. 4.

SAFA, Peyami, "Mehmet Âkif Geldi", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 73.

SAFA, Peyami, "Mehmet Âkif ve André Gide", *Cumhuriyet*, 1937'den Yüccbaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 89-91.

SAFA, Peyami, "Mehmed Âkif ve Midhat Cemal", *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1940.

SAFA, Peyami, "Mehmed Akif'e Dair Bir Kitap", *Cumhuriyet*, 12 Mart 1939 [E. Edib'in kitabı hk.]

SAFA, Peyami, "Vatan Şairi Mehmed Âkif", *Cumhuriyet*, 30 Kânûnuevvel 1936 Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 340-341.

SÂFİ, İhsan, "Mehmet Âkif'in Hürriyete (İkinci Meşrutiyet'e) Bakışı", ", *İstanbul Ü. Edebiyat F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2003 (2001-2003), S. XXX, s. 387-402.

SAĞBAŞ, Reha, "İstiklâl Marş(lar)'ımızın Müziklendirilmesi", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 166-171.

SAĞDIÇ, Ruhi Naci, "Âkif Hakkında Bir Dost Yazısı", *Âkifnâme*, 1966, s. 255-270.

SAĞDIÇ, Ruhi Naci, "Kur'an Tercümeleri Münasebetiyle M. Akif Merhum Hakkında Hatıralar I-II", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XI, Mayıs 1958, S. 268, s. 281-283; Mayıs 1958, S. 269, s. 302-303.

SAĞLAM, Nuri, "Bedr Çanakkale'dir", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 67-69.

SAKAOĞLU, Saim, "Mehmed Âkif'te Halk Edebiyatı Unsurları", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXV, Aralık 1987, S. 296, s. 31-37.

SALİH NECDET, "Mehmet Akif", *Yurd Üniversiteliler Dergisi*, Yıl: I, Şubat 1940, S. 1, s. 9-10 ve 22.

SALMANGAZLI, Safa, "Tâceddîn Dergâhı ve Bursa", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 45-61.

SALTUK, Süreyya, "Akif'in Mevlidinde", *Yeni Sabah*, 1 Aralık 1939.

SARAÇ, M. A. Yekta, "Mehmed Âkif'in *Gölgeler*'inin Arapçaya Tercümesi ve İbrahim Sabri Efendi", *İlmî Araştırmalar*, 1997, S. 5, s. 247-258.

SARAYLI, Mehmet, "Muhavere-i Ma'neviyye", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 238-240.

SARI, Mehmet, "Mehmet Âkif Ersoy'un Bir Şiirinde Karamsarlık" ve Ümit", *Afyon Kocatepe Ü. SBE. Dergisi*, c. V, Aralık 2003, S. 2, s. 167-191.

SARIHASANOĞLU, M. Kasım, "Safahat'ın Öyküsü"nü Doğru Yazmak", *Yedi İklim*, c. V, Haziran 1993, S. 39, s. 27-33 [Ahmet Nedim'in yazısı hk.].

SAVGI, Gürhan, "Mehmet Âkif Müze Parkı 36 Yıl Sonra Tamamlanıyor", *Zaman*, 27 Aralık 2006.

SAYAN, Füsun, "Âkif'in Kızına Millî Ayıp!", *Cemre*, S. 5, s. 5-6.

SAYAR, Süleyman, "70. Yılda Âkif Üzerine Çeşitleme", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s.81-84.

SEFERCİOĞLU, Necmeddin, " "Şu Boğaz Harbi Nedir?" ", *Türk Yurdu*, 7. Devre, c. XXI, Nisan 2001, S. 164 (525), s. 8-9.

SEFEROĞLU, Ş[ükrü] Kaya, "Mehmet Âkif'te Bir Bayram Sabahı", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 43-46.

SEL, Ahmet Selami, "Mehmet Akif", *Her Gün*, 28 Aralık 1959.

SELÇUK, Halûk, "Kitaplar Arasında / Mehmed Âkif", *Son Havadis*, 3 Mart 1971 [Kabaklı'nın Âkif'le ilgili kitabı hk.].

SELÇUK, İlhan, "Akif İnançlı Kişiydi", *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1967 [Âkif'le Nâzım'ı birlikte ele alan bir yazı].

SELÇUK, İlhan, "İstiklâl Marşı'nın 50. Yılı", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971.

SELÇUK, İlhan, "Mehmet Âkif", *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1966 [İlhan Selçuk'un tepki gören yazısı].

SELÇUK, Oğuz Adem, "Ölümünün Ellinci Yılında Mehmet Akif Ersoy", *PTT Dergisi*, Aralık 1986, S. 49, s. 13-14.

SELVİ, Sadık, "69, Yıldönümü Münasebetiyle İstiklâl Marşı", *Öğüt*, Yıl: V, Nisan 1990, S. 58, s. 24-25.

SEMAHADDİN CEM [KERESTECİOĞLU], "Akifimiz", *Babıalide Sabah*, 13 Mayıs 1966.

SEMİZ, Yaşar – Osman Akandere, "Millî Mücadelede Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XVIII, Kasım 2002, S. 54, s. 903-952.

SEMİZ, Yaşar, "I. Dünya Savaşında Mehmet Âkif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 1999, S. 5, s. 237-267.

SEMİZ, Yaşar, "İstiklâl Marşımız Hakkında Yapılan Tartışmalar ve Kısa Bir Cevap", *Ata Dergisi*, Aralık 1993, S. 4, s. 59-70.

SEMİZ, Yaşar, "Millî Mücâdele ve Mehmet Âkif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz 1999, S. 6, s. 397-471.

SENCER, M., "Akif Hakkında Haksız Yazılar", *Tan*, 3 Ocak 1939.

SENCER, M., "Akif'in Bütün Kabahati Fazileti mi?", *Yeni Sabah*, 8 Ocak 1939.

SENCER, M., "Bir Milletin Üç Şeyi Değişmez: Vatanı, Marşı, Bayrağı", *Yeni Sabah*, 9 Ocak 1939.

SEPETÇİOĞLU, M. Necati, "Günü Geçmiş Düşünceler (1)", *Zaman Pazar*, 2 Kasım 1999, S. 40, s. 25.

SERASLAN, Halim, "Âkif ve Safahât Üzerine İki Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 83-88.

SERASLAN, Halim, "Türk İstiklâl Marşı'nın Doğuşu", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIX, Mart 1991, S. 335, s. 1-8.

SERDENGEÇTİ [Osman Yüksel], "Çanakkale Abidesi ve Mehmetçik", *Serdengeçti*, Ekim-Kasım 1952, S. 19-20, s. 22.

SERDENGEÇTİ [Osman Yüksel], "Çanakkale Abidesi ve Mehmetçik", *Serdengeçti*, Mart 1958, S. 27, s. 14.

SERDENGEÇTİ [Osman Yüksel], "Hakk'ın ve Halkın Şairi Büyük Akif", *Serdengeçti*, Şubat 1950, S. 9, s. 8-9; *Türk Yurdu*, c. VII, Mart 1970, S. 3, s. 55-60.

SERDENGEÇTİ [Osman Yüksel], "Mehmet Akif", *Serdengeçti*, 28 Aralık 1957, S. 26, s. 2.

SERDENGEÇTİ, Osman Yüksel, "Mehmet Akif Mısır'a Niçin Gitmişti?", *Serdengeçti*, 30 Aralık 1959, S. 31, s. 10-13.

SEVEN, Ahmet, "Mehmet Akif Ersoy", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 96-97.

SEVENGİL, Refik Ahmet, "Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 248-250.

SEVGİ, Ahmet, "Kültürel Değerlerimiz ve Mehmet Âkif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz 1999, S. 6, s. 377-382.

SEVGİ, Ahmet, "M. Akif'in Gerçekleşmeyen Ülküsü", *Türk Edebiyatı*, Mart 1985, S. 137, s. 53.

SEVGİ, Ahmet, "Mehmet Âkif'te Sâdi Tesîri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 1999, S. 5, s. 183-194.

SEVMEZ, Hasan, "Mehmed Âkif Ersoy ve İdeal Gençlik", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 134-137.

SEYFİ ÖMER, "Mehmet Akif: Hayatı ve Eserleri", *Silvan*, 23 Şubat 1939 [E. Edib'in kitabı hk.]

SEYHAN, Recep, "İstiklâl Marşı Üzerinde Bir Tahlil Denemesi", *Anadolu* (Rize), Yıl: V, Nisan 1990, S. 2, s. 5-14.

SEYİDOĞLU, İsmail, "Âkif'in Din Adamlığı Kimliği", *Altınoluk*, Yıl: X, Ocak 1996, S. 119, s. 37-38.

SEYİDOĞLU, İsmail, "Âkifçe: Câmi ve Mabed Tasvirleri", *Altınoluk*, Kasım 1996, S. 129, s. 23.

SEYİDOĞLU, İsmail, "Âkifçe: Çıkar Yol – Halâs İmkânı", *Altınoluk*, Ekim 1996, S. 128, s. 42.

SEYİDOĞLU, İsmail, "Âkifçe: Değişim/Teceddüt", *Altınoluk*, Yıl: XI, Temmuz 1996, S. 125, s. 23.

SEYİDOĞLU, İsmail, "Âkifçe: Yetim Sevindirenin Ömrü Çok Olur", *Altınoluk*, Aralık 1996, S. 130, s. 40.

SHERILL, Charles H., "Âkif'in "Kur'an Meâli'ne Dâir", Bk. Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, Gelenek Y., 2. b., İstanbul 2004, s. 319-321.

SIAVES, B. De, "Nos Grands Ecrivains / Mehmet Akif (1873-1936)", *Le Journal d'Orient*, 1-2 Nisan 1981.

SIĞIRCI, Sevil, "İnsanın Şiirini Yazan Adam", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 255-256 ["Mehmet Âkif Neyi Anlatır?" konulu liseler arası kompozisyon yarışması üçüncüsü].

SILAY, Mehmet, " "İsyan Kitabı *Safahat*" ", *Hece*, Yıl: X, Ocak 2006, S. 109 (Nurettin Topçu Ö. S.), s. 470-471 [N. Topçu'nun Âkif üzerine bir semineriyle ilgili hâtıralar].

SILAY, Mehmet, "Mehmet Âkif ve İnkılâbımız", *Hareket*, V. Dönem, Aralık 1969, S. 48, s. 10-13.

SİLLELİ, M. Doğan, "Mehmet Akif ve Millî Mücadele", *Pınar*, c. VII, Kasım-Aralık 1978, S. 83-84, s. 21-25.

SOLOK, Cevdet Kudret, "Babalar ve Oğullar", *Yazko Edebiyat*, c. III, Mayıs 1982, S. 19, s. 81-84 [Tevfik Fikret, Mehmet Akif Ersoy ve oğulları hk.].

SOMER, Tarık, "[Mehmet Akif Ersoy'u Anma Günü dolayısıyla] Açış Konuşması", *50. Yıl Anma Kitabı, 1986*, s. 1-6.

SONCAN, Emre, "Erdoğan, Şehitlere Akif'in Çanakkale Şiirini İthaf Etti", *Zaman*, 25 Şubat 2008.

SONGAR, Ayhan, "İstiklâl Marşımızın Psikanalizi", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 11-12.

SOYAK, Murat, "Mehmet Âkif", *Yedi İklim*, c. XVIII, Ekim 2004, S. 175, s. 13 (Şiir).

SOYDAN, Rüyan, "Mehmed Âkif Ersoy Tarafından Yazılan ve Tercüme Edilen Eserler ile, Mehmed Âkif Hakkında Yazılan Eserlerin Listesi", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 105-107.

SOYSAL, İlhami, "Âkif, Fikret ve de Nâzım", *Akşam*, 31 Aralık 1967.

SÖNMEZ, Asım, "Mehmet Âkif Ağlıyor", *Yedi İklim*, c. XI, Eylül 1998, S. 102, s. 55.

SÖYLEMEZ, Orhan, "*Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*", *Kaynaklar*, 1988, S. 6, s. 81-83.

SÖZERİ, M. Sabri, "Mehmet Akif Ersoy Almanya'da da Anıldı", *Tercüman*, 27 Ocak 1967.

SÖZERİ, Mustafa Sabri, "Mehmet Âkif'in Dindarlığı", *Hareket*, III. Dönem, Ocak 1948, S. 11, s. 7 ve 10.

SU, Bekir [Muzaffer Civelek], "Mehmed Akif ve İslâm Dünyası", *Hareket*, V. Dönem, Temmuz 1967, S. 19, s. 10-11.

SU, Mükerrem Kâmil, "Bayan (Mükerrem Kâmil Su) nun Yazısı", *Âkifnâme*, 1966, s. 283-284.

SUBAŞI, M. İlyas, "Âkif'te İslâm ve Batı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s.68-69.

SUBAŞI, Muhsin İlyas, "Akif, Fikret'le Barışabilir mi?", *Doğuş Edebiyat*, Ocak 1985, S. 28 (25), s. 25-26.

SUBAŞI, Muhsin İlyas, "Safahat: Çağımızın Didaktik Manzum Romanı", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s)., s. 35.

SUNER PEKİN, Nermin, "Âkif ve Terakki'nin Sırrı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 49-50.

SUTÜVEN, Mustafa Seyyid, "Genç ve Mütefekkir Şairimiz Edremit'li (Mustafa Seyyid Sutüven) in Mektubu", *Âkifnâme*, 1966, s. 287-288.

SÜKUTÎ, D., "Bir Hâtıra", *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 171.

SÜLEYMAN NAZİF, "Bir Şiir Mucizesi Mehmed Âkif'in "Asım" İsimli Eseri Üzerine", *Türk Edebiyatı*, Şubat 1987, S. 160, s. 51-53.

SÜLEYMAN NAZİF, "İki Secde", *Servet-i Fünûn*, 4 Mart 1926, S. 68 (154), s. 2.

SÜMBÜL, Halis, "Yaşayan Âkif'im", *İslâmın İlk Emri Oku*, Aralık 1966, S. 61, s. 13 ve 26.

SÜMER, Talat, "Mehmet Akif'i Anarken", *Bâbıâlide Sabah*, 27 Aralık 1966.

SÜREYYA MUSA, "İstiklâl Marşı", *Darülelhan*, Yıl: I, 1925, S. 6, s. 229-230.

ŞAFAK, Yakup, "Ahmed Remzi Dede'nin Mehmed Âkif Bey İçin Yazdığı Tarih Manzûmesi", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 83-86.

ŞAFAK, Yakup, "Mehmet Âkif ve Aruz", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 1999, S. 5, s. 225-236.

ŞAFAK, Yakup, "Yeni Aruzda Muallim Nâcî Mehmed Âkif Çizgisi", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 72-74.

ŞAHİN, İbrahim, "Mehmet Akif ve Devrine Dair", *Türk Yurdu*, 7. Devre, c. XV, Aralık 1995, S. 100 (446), s. 3-6.

ŞAHİN, Mustafa, "Ölümünün 53. Yılında Ümmet Şairi Mehmet Akif", *Panel*, 15 Ocak-15 Şubat 1990, S. 13, s. 52.

ŞAHİN, Ömer, "Bürokrasi Yönetmeliği Unutunca, İstiklal Marşı'na Görkemli Kutlama Seneye Kaldı", *Zaman*, 13 Mart 2008.

ŞAHİN, Yusuf, "Batılılaşma Sürecinde Âkif Bize Ne Söyler?", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 92-94.

ŞAHİNER, Necmettin, "Tâceddin Dergâhından Yükselen Niyaz", *Köprü*, Aralık 1978, S. 21, s. 7-9.

ŞANVERDİ, Ali, "Akif'in Dünyası", *Mehmet Akif Ersoy*, Sütun Y., Aralık 2007, s. 58-59.

ŞAR, Selahattin, "Millî Şairimiz Mehmed Akif", *Yeni İstanbul*, 25 Mayıs 1962.

ŞEFİK CELAL, "Akif Milli Olamaz", *Tan*, 6 Ocak 1939. Ayrıca bk. *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları*-II, 1939, s. 145-146.s

ŞEFTALİ, Serhat, "Adımız Gibi Adımımız da Akif Gibi Olmalı", *Ailem / Zaman*, 22 Aralık 2006, S. 211, s. 2.

ŞEKER, Şemseddin, "Mehmed Âkif ve Sultan Abdülhamit", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 65-67.

ŞEN, Abdurrahman, "Gözü Kör Olsun Cehaletin!", *Yeni Asya*, 2 Ekim 1999.

ŞEN, Adil, "Mehmed Akif'in Ayrılıkçı Hareketlere Bakışı", *EskiYeni*, Yaz 2007, S. 6, s. 66-73.

ŞENAY, Bülent, "Mâhiyet-i Rûhiye" Şairi Akif ve "Mütefekkirlere" Seslenişi", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 116-122.

ŞENEL, Orhan, Mehmet Akif Ersoy", *Millî Eğitim*, Ocak-Mart 1986, S. 67, s. 11-14.

ŞENEL, Orhan, Mehmet Akif Ersoy", *Millî Eğitim*, Ocak-Mart 1986, S. 67, s. 11-14.

ŞENLER, Gonca Gülser, "Akif'in Kabrine Giderken", *Kadın Gazetesi*, 4 Haziran 1962.

ŞENLER, Şûle Yüksel, "25.ci Ölüm Yılında Mehmet Akif'i Anıyoruz", *Kadın Gazetesi*, 6 Ocak 1962.

ŞENOL, Bahaddin, "Millî Şair Anılıyor / Mehmet Akif Haftası", *Son Havadis*, 28 Aralık 1964.

ŞENOL, Sümer, "Mehmet Âkif ve Medeniyet", *Hisar*, c. VIII, Şubat 1968, S. 50 (125), s. 3-4 ve 27.

ŞEYRANİ, A., "Mehmed Akifi Dinleyiniz", *Rize Gazetesi*, 23 Şubat 1937.

ŞİMŞEK, Hikmet, "Gene "İstiklâl Marşı" Problemi Üzerine", *Orkestra*, Yıl: XIX, Haziran 1988, S. 178, s. 6-9.

ŞİMŞEK, Mehmet, "Kim Erken Ölürse!", *Zaman / Ailem*, 6 Mart 2004, S. 65, s. 21.

ŞİŞMAN, Adem, "Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı", *Afyon Kocatepe Ü. SBE. Dergisi*, c. III, 1999, s. 13-20.

ŞÜKRÜOĞLU, Yavuz Selim, "İstiklal Marşı'nın Kabulünün 54. Yıldönümü Dolayısıyla Asım'ın Nesli ve Haluk", *Çağrı*, 1977, S. 229.

ŞÜKUFE NİHAL [BAŞAR], "Bana Göre Mehmed Akif", *Tan*, 31 Aralık 1938.

T[OPLU] İ[ĞNE], "Türkçe'nin Kudreti", *Ulus*, 1 Mart 1949 [N. Artam'ın T. İ. müstearıyla yazdığı bu yazı Âkif'in Kur'an meâli hakkındadır.]

TALAY, Aydın, "Van Gençliği Âkif'in Yolu" Gecesi Tertip Etti", *Bugün*, 4 Nisan 1968.

TALU, E., "Mehmet Akif: Hayatı ve Eserleri / Sevgi, Saygı, Vefakârlık Abidesi",

Son Posta, 23 Mart 1939 [E. Edib'in kitabı hk.].

TALU, Ercüment, "Akifin Kasdettiği Kanlı Medeniyet", *Son Posta*, 3 Şubat 1939.

TALU, Ercüment, "Devle Cüce", *Son Posta*, 3 Temmuz 1936. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 315-316.

TALU, Esin, "Zavallı Mehmet Akif!", *Akşam*, 8 Ocak 1962.

TAN, M. Şahap, "Mehmet Akif'in Bî Çarc Kızı", *Bugün*, 17 Ocak 1968.

TAN, M. Turhan, "Adı Türk İstiklâline Bağlı Şâir", *Cumhuriyet*, 29 Kanunuevvel 1936.

TAN, M. Turhan, "Akif Müstesna Bir Şairdir", *Mehmed Akif / Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*-II, 1939, s. 94-95.

TAN, M. Turhan, "70 Muharririn Yazdığı Bir Eser / Mehmet Akif: Hayatı ve Eserleri", *Tan*, 9 Mart 1939.

TANAY, Hasan Râsih, "Mehmed Âkif'in Ölümü", *Haber*, 28 Kanunuevvel 1936.

TANGÖR, Safa, "İstiklâl Marşı <Millî Marş>", *Ankara Filârmoni*, Yıl: VII, Nisan 1971, S. 57, s. 10-12.

TANIK, İbrahim Aşkî, "Heyecanlı Faziletli Şair",

TANRIKORUR, Cinuçen, "İstiklâl Marşımızın Besteleri Dolayısıyla Marş Besteciliğinde Prozodi", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 51-53.

TANRIKULU, Hüseyin, "Büyük Vatan Şâiri Âkif'i Anarken", *Sabah*, 27 Aralık 1976.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Âkif'in Şöhreti ve Tesiri", *Türkiyeniz*, Yıl: XV, Şubat 1987, S. 51, s. 38-42.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Mehmed Âkif'in Mektupları", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Yıl: XV, Aralık 1979, S. 2 (180), s. 6-24.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Mehmed Âkif Üzerinde Çalışılması Gerekli Mevzu ve Meseleler", *Mehmet Akif Simpozyumu*, 1976, s. 66-85; *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 53-54.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Notlar ve Tenkidler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: VII, Nisan 1978, S. 2, s. 17-26 [Mehmet Akif'e dair iki vesika].

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Notlar ve Tenkidler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: VI, Nisan 1977, S. 2, s. 40-51 [Mehmet A. Ersoy, Hikmet Şinasi, A. Haşim ve eserleri hk.].

TANYU, Hikmet, "Mehmet Âkif'in İlim ve Atom Enerjisi Hakkındaki Fikirleri", *Dernek*, 4 Haziran 1955, S. 1-3, s. 4.

TARAKÇI, Celâl, "Mehmet Âkif'in Fikir Dünyası", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 32-39.

TARANOĞLU, Güzide, "Mehmet Akif ve Hayatındaki Kadınlar", *Kemalist Atılım*, Yıl: IV, Mart 1986, S. 32, s. 8-9.

TARHAN, Nihat, "Millî İstiklâl Şairimiz Mehmet Akif Ersoy", *Kemalizm ve Türkiye*, Yıl: X, Eylül-Kasım 1985, S. 110-112, s. 7.

TARI, Gültekin, "Safahatımda şiir arayan hiç bulamaz" Diyen Mehmet Akif Bir Sosyal Eleştiriciydi", *Milliyet Sanat Dergisi*, 4 Ocak 1974, S. 61, s. 13.

TARIOĞLU, Ekrem, "İstiklâl Marşımızın Yazıldığı Ev Şimdi Depo! / Mehmed Âkif'i Bu Iztıraptan Kim Kurtaracak?", *Bugün*, 9 Ağustos 1969.

TARLAN, A. Nihat, "Mehmed Akif ve İstiklâl Marşı 1–2", *Zafer*, 26 Mart 1966; 6 Nisan 1966.

TARLAN, Adnan Siyadet, "Mehmet Âkif Anılıyor", *Babıalide Sabah*, 26 Aralık 1967.

TARLAN, Adnan Siyadet, "Mehmet Âkif Müzesi Kısa Zamanda Tamamlanmalı", *Babıalide Sabah*, 22 Mart 1972.

TARLAN, Adnan Siyadet, "Mehmet Âkif Müzesini Kurmak Millî Bir Vazifedir", *Babıalide Sabah*, 13 Mart 1967.

TARLAN, Ali Nihad, "Gençliğin Samimi ve Şuurlu Sevgisi", *Son Posta*, 8 Ocak 1939.

TARLAN, Ali Nihad, "Mehmed Akif ve İstiklâl Marşı", *Haber*, 6 Nisan 1966.

TARLAN, Ali Nihad, "Mehmed Akif", *Bugün*, 28 Aralık 1966.

TARLAN, Ali Nihad, "Mehmet Akif ve İstiklal Marşı" I-II, *Yeni İstiklâl*, 19 Mart 1966; 21 Mart 1966.

TARLAN, Ali Nihad, "Onun Sesi", *Mehmed Akif / Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*-II, 1939, s. 35-47.

TARLAN, Ali Nihat, "Mehmed Akif ve Hususiyetleri", *Hareket*, V. Dönem, Aralık 1966, s. 12, s. 5-6.

TARLAN, Ali Nihat, "Mehmet Âkif ve Eserleri", *Yeni Asya*, 22 Mart 1976.

TARLAN, Ali Nihat, "Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı", *Babıalide Sabah* I-III, 27-29 Mart 1971.

TARLAN, Ali Nihat, "Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı", *Ege Ekspres* (İzmir), 16 Mart 1963. Ayrıca bk. *Hürsöz* (Erzurum), 19-23 Mart 1963; *Yeni İstanbul*, 19-21 Mart 1963; *Zafer* (Ankara), 25-26 Mart 1968; *Haber* (İstanbul), 5 Nisan 1968.

TARLAN, Ali Nihat, "Mehmet Âkif", *Bugün*, 23 Aralık 1966.

TARMAN, Hasan Basri, "Mehmet Akif ve Bir Ev", *Tercüman*, 6 Şubat 1971.

TARMAN, Hasan Basri, "Millî Şairimiz Mehmet Akif İçin Enstitü Kurulmalıdır", *Son Havadis*, 20 Ocak 1971.

TARTAN, Yılmaz, "Aydınlarımız Mehmet Âkif'i Anlatıyor", *Diyanet*, Aralık 1999, S. 108, s. 55-58.

TARTAN, Yılmaz, "İstiklâl Marşı Üzerine", *Türk Edebiyatı*, Yıl: XXVIII, Kasım 2000, S. 325, s.54-55.

TARUS, İlhan, "Mehmet Akif Sokağı", *Zafer*, 10 Ocak 1957.

TASNÁDİ, Edit, "Mehmet Akif Ersoy ile Macar Şiirindeki Benzer Motiflerden", *Türk Kültürü*, Yıl: XXXVI, Mart 1998, S. 419, s. 157-160.

TAŞ, M. Erol, "Hem Cahil, Hem Kaba, Hem de...", *Akit*, 30 Eylül 1999.

TAŞAN, Aziz, "Büyük Şair Mehmet Akif'in Ölümü Münasebetiyle", *Taşan* (Merzifon), Yıl: IX, Ocak-Şubat 1037, S. 33, s. 7.

TAŞAN, Aziz, "Moralist Şair", *Taşan* (Merzifon), 1 Şubat 1937, S. 33.

TAŞÇI, Hamit, "İstiklâl Marşımızın Kabulünün 64. Yılını Kutlarken", *Din Öğretimi Dergisi*, Ocak-Mart 1985, S. 2, s. 16-22.

TAŞÇIOĞLU, Yılmaz, "Samimiyeti, Hünerı", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 50-56.

TAŞGETİREN, Ahmet, "Akif'i Anarken", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1981, S. 98, s. 10-11.

TAŞGETİREN, Ahmet, "Bu Portreyi Ordu Taşıyabilir mi?", *Yeni Şafak*, 29 Eylül 1999.

TAŞGETİREN, Ahmet, "Genelkurmay Başkanına Açık Mektup", *Yeni Şafak*, 30 Eylül 1999.

TAŞGETİREN, Ahmet, "Işımer İçin Bir Yazı Daha", *Yeni Şafak*, 11 Ekim 1999.

TAŞGETİREN, Ahmet, "Mehmet Akif'i Rahmetle Anıyoruz, Arıyoruz", *Pınar*, Yıl: VII, Kasım-Aralık 1978, S. 83-84, s. 7-14.

TATCI, Mustafa, "Safahat'ta Tasavvufî Unsurlar", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, Aralık 1986, S. 284 (ö. s.), s. 84-97.

TEKE, Ömer Lütfi, ""Büyük Şair Mehmet Akif", *Merhem / Veteriner Dergisi*, Şubat 1950, S. 2, s. 15-16.

TEKİN, Mehmet, "Mehmed Akif'i Anlamak", *Divan*, Yıl: I, Ocak 1979, S. 3, s. 11-12.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizameddin Nazif, "Bütün Türk Irkına Taziyet", *Açık Söz*, 29 Kânunuevvel 1936. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 327-329.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizameddin Nazif, "İstiklâl Şairi Akif", *İkdam*, 13 Ocak 1939.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, "Mehmet Âkif Nâm Şâir-i A'zam İçin", *Yeni İstanbul*, 28 Aralık 1966.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, "Mehmet Âkif Sokağı Ne Oldu?", *Yeni İstiklâl*, 15 Mart 1969.

TEVETOĞLU, "Ölümünün Onbeşinci Yılında Mehmed Âkif", *Zafer*, 27 Aralık 1951.

TEVETOĞLU, Fethi, "31. Ölüm Yıldönümünde Büyük Âkif", *Son Baskı*, 27 Aralık 1967.

TEVETOĞLU, Fethi, "Bayrağa Sardığım Yüce Şair", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S.

55 (ö.s.), s. 6-9 [*Zafer*, 27 Aralık 1951'den alıntı].

TEVETOĞLU, Fethi, "Büyük Akif", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. IV, Şubat 1951, S. 95, s. 319 [27 Aralık 1950'de Ankara Radyosunda yapılan konuşmanın metni].

TEVETOĞLU, Fethi, "Gazi Mustafa Kemal-Şâir Mehmet Âkif", *Türk Yurdu*, Yıl: VII, Aralık 1987, S. 11, s. 8-14.

TEVETOĞLU, Fethi, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İstiklal Marşımız", *Türk Kültürü*, Temmuz 1966, S. 45, s. 790-795.

TEVETOĞLU, Fethi, "Mehmed Âkif'ten Hatıralar", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. II, 1986, S. 1 (ö.s.), s. 11-18.

TEVETOĞLU, Fethi, "Mehmet Akif'ten Hatıralar", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 547.

TEVETOĞLU, Fethi, "Türk Gençleri'nin Uğurladığı ve Çanakkale Şehidlerinin Karşıladığı Yüce Akif", *Türk Kültürü*, c. XXIV, Aralık 1986, S. 284 (ö.s.), s. 775-779.

TIRFIL, Ahmet, "Meşhur Olma Sevdalısı", *Akit*, 3 Ekim 1999.

TİMUR, Necdet, "Kültür Dergisinin Mehmed Âkif Özel Sayısı", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 133-134.

TİMUROĞLU, Vecihi, "M. Akif'in Yansıtma Yöntemi", *Barış*, 30 Ağustos 1973.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "[29.] Ölüm. Yıldönümünde Mehmed Âkif", *Son Havadis*, 25 Aralık 1965.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Âkif ve Çanakkale Şehidleri", *Son Havadis*, 28 Mayıs 1962.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Âkif ve Hürriyet", *Son Havadis*, 21 Aralık 1961 ve 10 Ocak 1962.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Akif ve Nazım Hikmet", *Son Havadis*, 8 Ocak 1966.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Âkif, Gökalp ve Fikret", *Bilgi*, c. XX, Ocak 1967-Şubat 1968, S. 236-237, s. 14-15.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Akif, Nazım Hikmet ve Ötesi", *Babıalide Sabah*, 8 Ocak 1968.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Akif'in "Semerci" Hikâyesi", *Son Havadis*, 1 Ocak 1962.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Cemiyetçi Şair", *İstanbul Boğaziçi*, 1 Şubat 1961; *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 7-12.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Çanakkale Şehidleri ve Âkif", *Babıalide Sabah*, 22 Mart 1968.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Çanakkale Şehitleri ve Âkif", *Tercüman*, 26 Mart 1971.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Fikret, Akif ve Radyonun Münasebetsizliği", *Son Havadis*, 6 Ocak 1968.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşı ve Âkif", *Son Havadis*, 25 Mart 1961; *Türk Yurdu*, Yıl: L, Mayıs 1961, S. 296 (2), s. 19-20.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşı ve Batı Medeniyeti", *Tercüman*, 5 Mart 1971.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşı ve Şairi", *Tercüman*, 16 Mart 1973.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşı'nın 45. Yılı", *Son Havadis*, 26 Mart 1966.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Ev", *Son Havadis*, 7 Şubat 1970.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşımız Değiştirilemez", *Son Havadis*, 30 Kasım 1961.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşımızın 47. Yıldönümü", *Babıalide Sabah*, 29 Mart 1968.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşımızın 50. Yılı", *Tercüman*, 12 Mart 1971.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "İstiklâl Marşının 40. Yıldönümü", *Son Havadis*, 25 Mart 1961.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "M. Akif ve İstiklâl Marşının Yazıldığı Ev", *Tercüman*, 10 Ocak 1971.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif İçin -Ölümünün 35. Yıldönümünde-", *Tercüman*, 31 Aralık 1971.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif Sevgisi", *Son Havadis*, 25 Ocak 1965.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif Sevgisi", *Son Havadis*, 29 Aralık 1977.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif Sevgisi", *Tercüman*, 29 Aralık 1972.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif ve Hürriyet", *San Havadis*, 21 Aralık 1961.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Akif ve İstiklâl Marşının Yazıldığı Ev", *Tercüman*, 3 Ocak 1974.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif ve Millî Mücadele", *Tercüman*, 11 Ocak 1974.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Akif'i Anarken", *Köprü*, Aralık 1978, S. 21, s. 2.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif'i Anarken", *Yeni İstiklal*, 4 Ocak 1961.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Akif'in Eğitim Görüşü", *Haber*, 22 Şubat 1967.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif'in Eğitim Görüşü", *Son Havadis*, 31 Aralık 1966.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif'in Milliyetçiliği", *Tasvir*, 27 Aralık 1946.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif'in Türkçeciliği", *Düşünen Adam*, 27 Aralık 1946; *Tanrıdağ*, 27 Şubat 1951.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmed Âkif", *Babıalide Sabah*, 28 Aralık 1967.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Akif Müzesi", *Tercüman*, 15 Ocak 1971.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Âkif ve Garp Medeniyeti", *Yeni İstanbul*, 28 Aralık 1962.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşının Yazıldığı Ev", *Çağrı*, 1974, S. 193.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Akif'i Niçin Seviyoruz?", *Son Havadis*, 30 Aralık 1967.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Akif'in Doğumunun 100. Yıldönümü", *Tercüman*, 14 Kasım 1973.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Akif'in Fikirleri", *Türk Yurdu*, Yıl: L, Aralık 1960, S. 291 (9), s. 41-42.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Akif'in Maarif Görüşü", *Bilgi*, c. XX, Ocak-Şubat 1967, S. 236-237, s. 10.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Âkif", *Son Havadis*, 28 Aralık 1968.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Mehmet Âkif", *Yeni İstiklâl*, 4 Ocak 1951.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Ölümünün 20. Yılında Mehmed Âkif", *Türk Yurdu*, Aralık 1956, S. 263, s. 429-432.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Ölümünün 30. Yıldönümünde: Mehmed Âkif", *Türk Kültürü*, Ocak 1967, S. 51, s. 202-206.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Ölümünün 34. Yılında Mehmet Âkif", *Tercüman*, 18 Şubat 1971.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Ölümünün 41. Yıldönümünde Mehmed Akif", *Tercüman*, 27 Aralık 1977.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Yaşayan Mehmed Âkif", *Yeşilada*, 5 Ocak 1951.

TOKER, Metin, "Mehmed Akif Tevfik Fikret'e Karşı...", *Milliyet*, 29 Aralık 1967.

TOKSARI, İhsan, "Âkif ve İslâm", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 28-29.

TOPALOĞLU, Bekir, "Akif'te Ümid", *Nesil*,c. III, Ocak 1979, S. 4, s. 24-28.

TOPBAŞ, Mümtaz Turgut, "Mehmet Akif, Asım ve Türk Gençliği", *Kültürel Etkinlikler*, 1994-1995, s. 7-13.

TOPÇU, Nureddin, "Mehmed Âkif'in Büyük Eseri", *Hilâl*, c.I, Ocak 1960, S. 12, s. 3-5, 23-24.

TOPÇU, Nurettin, "Âkif'in Ruhu", *Dergâh*, c. XVIII, Aralık 2007, S. 214, s. 24.

TOPÇU, Nurettin, "Akif'te Sanat ve Cemiyet", *Hareket*, V. Dönem, Aralık 1969, S. 48, s. 4-9.

TOPÇU, Nurettin, "Âkifnâme'ye Dair", *Âkifnâme*, 1966, s. 7-9.

TOPÇU, Nurettin, "Hürriyet Kahramanı Mehmed Akif", *Yeni İstanbul*, 16 ve 19 Ocak 1963.

TOPÇU, Nurettin, "Mehmed Akif", *Hareket*, III. Dönem, Aralık 1947, S. 10, s. 8-11.

TOPÇU, Nurettin, "Mehmet Âkif Ersoy'u Vefatının 70. Yılında Rahmetle Anıyoruz / Âkif'in İsyanı", *Dergâh*, c. XVII, Aralık 2006, S. 202, s. 24.

TOPÇU, Nurettin, "Mehmet Âkif, Hayatı, Eserleri", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XI, Aralık 1957, S. 258, s. 116-117.

TOPÇU, Nurettin, "Mehmet Akif'in İsyanı", *[Yeni] Sebilürreşad*, Yıl: XIV, Haziran 1962, S. 337, s. 183-184.

TOPÇU, Nurettin, "Mehmet Âkif'in İsyanı", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. XI, Aralık 1957, S. 258, s. 116-117.

TOPÇU, Nurettin, "Nurettin Topçu'dan / Akif ve Asım", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 6.

TOPRAK, Osman, "Mehmet Akif Ersoy'un Dili", *Dergâh*, c. XVI, Şubat 2006, S. 192, s. 18-19.

TOPRAK, Ömer Faruk, "Mehmet Akif'e Bakmak...", *Yön*, 30 Aralık 1966.

TOPRAK, Salih, "Mehmed Akif Hakkında", *Yazı*, Haziran 1986, S. 3, s. 10-12.

TOPRAK, Süleyman, "Âkif'in İmanı", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 97-102.

TOPUZ, Mustafa, "M. Akif'in Edebi Şahsiyeti ve Tefekkür Cephesi", *İslâmın İlk Emri Oku*, c. II, Ocak 1963, S. 22, s. 4 ve 24.

TOPUZ, Mustafa, "Mehmet Âkif", *Hilâl*, c. V, Şubat 1965, S. 49, s. 30 [Şiir].

TORAGANLI, Hasan, "İstiklâl Marşı", *Ankara Filârmoni*, Yıl: VIII, Ocak 1972, S. 66, s. 1-3.

TOROS, Taha, "Mehmet Âkif'te Sanat ve Sanatkâr Övgüsü", *Tarih ve Toplum*, c. VII, Mart 1987, S. 39, s. 17-19.

TOSCUOĞLU, Ahmet Selâmi, "Millî Şairimiz Mehmet Akif", *Son Havadis*, 4 Ocak 1962.

TOSUN, Necip, "Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç'ta Mevlâna, Yunus Emre, Mehmet Âkif Algısı ve Karşılaştırması", *Hece*, Yıl: X, Ocak 2006, S. 109 (Nurettin Topçu Ö. S.), s. 200-209.

TÖREHAN, Habib Edib, "Şair Mehmet Âkif", *Yeni İstanbul*, 29 Aralık 1956. Ayrıca Bk. Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 172-174.

TÖRENEK, Mehmet, "Mehmet Akif / Bir Karakter Heykelinin Anatomisi", *İlim ve Sanat*, Ekim 1989, S. 26, s. 79-80 [Orhan Okay'ın kitabı hk.].

TÖRENEK, Mehmet, "Tarık Buğra'nın Firavun İmanı Romanında Mehmet Âkif ve Çevresi", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 164-171.

TUNA, Fahri A., "Portre: Mehmet Akif Ersoy / "Sessiz yaşadım kim nereden bilecektir!...", *Irmak*, Yıl: I, Mart-Nisan 2001, S. 3-4, s. 29.

TUNCER, Hüseyin, "İslâm Birliği ve Akif", *Türk Yurdu*, Yıl: VIII. Aralık 1987, S. 11, s. 29-35.

TUNCOR, Ferit Ragıp, "Mehmet Akif Ersoy", *İlk Öğretim*, Yıl: XXIV, Şubat 1959, S. 450, s. 10-11.

TURAL, Sadık K., "Mehmed Âkif'in Safahat Baskılarına Girmemiş Bir şiiri: Kartal Köyü", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, S. 284 (ö. s.), s. 780-782.

TURAL, Sadık Kemal, "Mehmet Âkif'in Bir Şiirinin Edebiyat Sosyolojisi Açısından Tahlili", *Millî Kültür*, c. I, Aralık 1979, S. 12, s. 38-46.

TURAL, Sadık Kemal, "Mehmet Akif'in Düşündürdükleri", *Töre*, Aralık 1974, S. 43, s. 48.

TURAL, Sadık Kemal, "Okuyucu Zümreleri Açısından Safahat'ın Gördüğü İlgi", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 523-528.

TURAN, Mustafa, "İstiklâl Marşımız", *Edebiyat Gazetesi*, Eylül 1995, S. 9, s. 6.

TURGUT, Bekir, "Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy Üzerine", *Millî Eğitim*, Aralık 1986, S. 70 (ö.s). s. 44-47.

TURİNAY, N[ecmettin], "Akif ve Dinî Tavırdaki Değişme"; *Millî Eğitim*, Mart 1989, S. 83, s. 25-26.

TURİNAY, Necmettin, "Âkif Okumaları", *Yeni Şafak*, 30 Aralık 1999 [Ahmet Rıdvan müsteârıyla].

TURİNAY, Necmettin, "Akif ve Medeniyet Düşmanlığı", *Pınar*, Aralık 1969, S. 15, s. 2-3.

TURİNAY, Necmettin, "Âkif'in Leylâ-yı Vicdân"ı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 47-48.

TURİNAY, Necmettin, "İki İktidar Değişimi Döneminde Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı Tartışmaları (1937-11 Kasım 1938)", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 78-95.

TURİNAY, Necmettin, "Kalabalıktan ve Nümayişten Kurtarılan Adam", *Belde* (Ankara), 30 Aralık 1988 [V. Ahmet Selim müsteârıyla].

TURİNAY, Necmettin, "Mehmet Akif'in Kişiliği", *Diyanet Gazetesi*, Mart 1982, S. 227, s. 10-11.

TURİNAY, Necmettin, "Mehmet Âkif'in Oğlu Tahir Bey Hastanede", *Yeni Şafak*, 11 Kasım 1999 [Ahmet Rıdvan müsteârıyla].

TURİNAY, Necmettin, "Mehmet Âkif'in Oğlu Tahir Bey'in Ardından", *Yeni Şafak*, 21 Nisan 2000 [Ahmet Rıdvan müsteârıyla].

TURİNAY, Necmettin, "Mehmet Akif", *Diyanet Gazetesi*, Aralık 1982, S. 286, s. 6 ve 17.

TURİNAY, Necmettin, "Mehmet Âkif", *Yeni Asya*, 30 Aralık 1993.

TURİNAY, Necmettin, "Nesrin Kapılarında Duran Şair", *Divan*, c. I, Ocak 1979, S. 3, s. 7-8.

TURİNAY, Necmettin, "Nesrin Varoşlarını Zorlayan Bir Şair", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 27-29.

TURİNAY, Necmettin, "Pergelin Ucu Hani Nerede?", *Yeni Şafak*, 11 Kasım 1999 [Ahmet Rıdvan müsteârıyla].

TURİNAY, Necmettin, "Roman-Âkif ve Aliye Öğretmenin Katli Üzerine", *Hisar*, c. XVII, Mart 1977, S. 159 (234), s. 14-17.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl, "Büyük Türk Şairi Mehmet Akif'in Ölümü / Tarihte Bugün", *Vatan*, 27 Aralık 1955.

TÜMTÜRK, Münir, "Âkif ve Mahutlar", *Yeni İstanbul*, 29 Aralık 1962.

TÜMTÜRK, Münir, "Mehmet Akif ve Malûmlar / Şair İslâmiyeti Tcrennüm Ettiği İçin Tenkidlere Uğradı", *Babıalide Sabah*, 10 Aralık 1965.

TÜRK, Ahmet, "Seyfi Baba", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 105-108.

TÜRKAY, Cevdet, "Akif'in Sevgisini Gönlümüzden Kim Sökebilir", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 160-181.

TÜRKÇÜOĞLU, T. Bozkurt, "İkinisan / Mehmet Âkif", *Yeni İstiklâl*, 25 Ocak 1961.

TÜRKDOĞAN, Melike, "Mehmed Âkif ve Müslüman Kadın", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 118-122.

TÜRKER-KÜYEL, Mübahat, "Mehmet Akif ve Kişilik", *Millî Kültür*, Aralık 1990, S. 79, s. 40-41.

TÜRKMEN, Erkan, "Muhammed İkbal ve Mehmed Âkif'te Hürriyet Fikri", *Selçuk Üniversitesi Armağan*, 1986, s. 67-72.

TÜRKMENOĞLU, Necip, "Millî Şair Anılırken", *İşçi Postası*, 2 Ocak 1965.

TÜRKOĞLU, İsmail, "Mehmed Âkif'in Süleymaniye Kürsüsündeki Vaizi Abdürreşid İbrahim", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996, s. 55-62.

TÜYLÜ, Abdullah, "Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Ahlâk ve Millet Münasebetine Dair Görüşler", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, S. 284 (ö. s.), s. 826-832.

TÜYLÜ, Abdullah, "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Medeniyet ve Çağdaşlaşma Meselesi", *Hacettepe Ü. Edebiyat F. Dergisi*, c. V, Aralık 1987, S. 1, s. 29-33.

TÜZÜN, Güngör F., "Mehmet Âkif'i Doğru Değerlendirmek", *Bilim ve Sanat*, Şubat 1983, S. 26, s. 12-17.

UÇAK, Salih, "Akif'i Yeniden Okumak", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Ağustos-Eylül 2007, S. 90-91, s. 13-16.

UÇAR, Nail, "Gittikçe Büyüyen Âkif", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 51-52.

UÇMAN, Abdullah, "Mehmed Âkif'in Millî Mücadele Yılları", *Türk Edebiyatı*, Aralık 2006, S. 398, s. 14-18.

UÇMAN, Abdullah, "Mehmet Âkif ve Çanakkale Destanı", *Bilim ve Aklın Aydınlı-*

ğında Eğitim, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 103-108.

UÇMAN, Abdullah, "Mehmet Âkif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 51-56.

UĞUR, Özgür, "Âkif ve Kuran Meali", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1990.

UĞURCAN, Sema, "Mehmed Akif'in Şiirlerinde Savaş", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, S. 284 (ö. s.), s. 70-83.

UĞURCAN, Sema, "Mehmet Âkif'te Zaman", *60. Yıl Sempozyum Bildirileri*, 1996, s. 33-42.

ULUDAĞ, Süleyman, "İki Büyük Adam Bir Küçük Fikir", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 85-92.

ULUENGİN, Hadi, "İstiklal Marşı Son Mısra", *Hürriyet*, 27 Şubat 2008. Ayrıca bk. *İktibas*, Mart 2008, S. 351, s. 59-60.

ULUKUT, Süleyman Vehib, "Edebiyatımızda İçki Düşmanlığı", *Yeşilay*, Yıl: VII, S. 59.

ULUNAY, [Refii Cevad], "Âkif ve Mücahadesi", *Milliyet*, 28 Aralık 1956.

ULUNAY, [Refii Cevad], "Mehmed Akif Merhum", *Milliyet*, 30 Aralık 1953.

ULUNAY, [Refii Cevad], "Mehmed Akif Merhum", *Milliyet*, 4 Ocak 1966.

ULUNAY, [Refii Cevad], "Mehmed Akif'in Oğlu", *Milliyet*, 30 Ocak 1965.

ULUSOY, Vahide, "SAM Şiir Akşamları / Turgut Uyar 24 Ocak 2007, Mehmet Akif 20 Şubat 2007, Behçet Necatigil 31 Mart 2007", *BSV Bülten*, Yıl: XVII, Ocak-Nisan 2007, S. 63, s. 43.

ULUYURT, Abdullah, "İstiklal Marşımız Üzerine", *Gençliğin Sesi*, Eylül 1990, S. 5, s. 14.

UNANER, İhsan, "Mehmed Akif: Hayatı ve Eserleri", *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1939 [E, Edib'in kitabı hk.].

UNANER, İhsan, "Mehmet Âkif Öldü", *Yarım Ay*, 1936'dan Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Â.*, 1958, s. 85-88.

UNANER, İhsan, "Zavallı Hasta Ruhlu Münekkid!", *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 164-166 [Ataç'ın *Haber*'deki yazısına cevap].

URAL, A. Ali, "Özlemek mi Oğlum... Özlemek mi!!!", *Merdiven Şiir*, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 72-75.

US, Ali, "Âkif Filmi Yapacak Yönetmenler Aranıyor", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 132.

US, Hakkı Tarık, "Ölümünden On Bir Yıl Sonra Mehmet Akif", *Selamet*, 26 Aralık 1947, S. 32.

US, Hakkı Tarık, "Şair Mehmet Akif'i On Bir Yıl Evvel Bugün Kaybetmiştik", *Vakit – Yeni Gazete*, 27 Aralık 1947.

USERİN, Ali Görkem, "Türk Şiirinin İstiklâli: Safahat", *Genç*, Nisan 2007, S. 7, s. 41.

USLUCAN, Fikret, "Mehmed Akif'in Mısralarında Hz. Muhammed", *Kültür*, Nisan-Haziran 2006, S. 3, s. 64-71.

USTA, Veysel, "İstiklâl Marşı Üzerine Bir Tartışma", *E*, Yıl: III, Mart 2002, S. 36, s. 58-63.

UYGUR, Tahsin Nahit, "Büyük Şair", *Türk Baytarlar Birliği Dergisi*, Yıl: VII, 1 Kânûnusani 1937, S. 1-2.

UZ, M. Ali, "Bir Konferansta Dile Gelen Hakikatler", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1962, S. 11, s. 13.

UZ, M. Ali, "İstiklal Marşı Şairi Mehmet Akif", *[Yeni] Sebilürreşad*, c .XIV, Mart 1962, S. 333, s. 123.

UZ, Muhiddin Okyay, "Âkif İçin", *Âkifnâme*, 1966, s. 284-285.

UZEL, Celal, "Şair Mehmet Âkif Ersoy Sokağı", *Halkçı*, 17 Mayıs ...

UZUN, Tacettin, "Mehmet Âkif Ersoy'un Verdiği Mesajlar", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 72-75.

ÜFAB, "Mehmet Akif'i Anış", *Babıalide Sabah*, 10 şubat 1968.

ÜNAL, Ertan, "İstiklâl Marşımızın Doğduğu Gün", *Popüler Tarih*, Yıl: II, Mart 2002, S. 19, s. 34-39.

ÜNAL, Hayriye, "Bir Yetimin Nâlesi", *Merdiven Şiir*, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 83.

ÜNAL, Hayriye, "Yalnız Şiirle Doğanlar ve Anlatılası Mücadeleleri / III. Vakarlı Bir Alın: Âkif", *Hece*, Yıl: X, Mayıs 2006, S. 113, s. 51-61 [Yazının sadece üçüncü bölümü Âkif hk.].

ÜNAL, Mustafa, "Ne Gurbettir Çöken...", *Zaman*, 3 Ekim 1999.

ÜNAL, Nihat, "Mukaddesatçı Gençler Soruyor: Mehmed Âkif Müzesi Ne Oldu?", *Babıalide Sabah*, 23 Şubat 1972.

ÜNAL, Selamettin, "Mehmet Akif", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 241-242.

ÜNAL, Tahsin, "Mehmet Âkif'in Sosyal Görüşleri", *Bayrak*, Yıl: XVIII, Mayıs 1971, S. 77, s. 8-9.

ÜNGÖR, Ethem Ruhi, "İstiklâl Marşımız Okullarda Nasıl Öğretilmelidir?", *Musikî Mecmuası*, Yıl: XXXII, Aralık 1972, S. 362, s. 25-26.

ÜNGÜR, Sevim, "Ölümünün XXV. Yıldönümünde Mehmet Âkif", *Bilgi*, Yıl: XIV, Nisan-Haziran, S. 163-165.

ÜNLÜ, Seyfettin, "Ayna ve İz / -Gölgeler Şairi'ne-", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 72 (Şiir).

ÜNLÜ, Seyfettin, "Hakikat Dilinden Konuşan Şairin Vedası", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 88-91.

ÜNLÜ, Seyfettin, "Zaman Defteri'nden", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 15-16.

ÜNLÜ, Seyfettin, "Zamanın Ezelî ve Ebedî Çizgisi", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 2.

ÜRKMEZ, Nuran, "Âkif'in Müzikle İmtizâc Edemeyen Şiiri", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 38-41.

ÜRÜN, Ahmet Kazım, "Ahmet Şevki ve Mehmet Âkif'te Ortak Unsurlar", *Nüsha*, 2002, S. 7, s. 83-98; *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 50-61.

ÜRÜN, Kâzım, "Mehmet Âkif'te Mısır ve Arap Edebiyatı İzleri", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 230-237.

ÜSTÜNOVA, Mustafa, "Safahat'ta Çocuk ve Toplumsal Öğeler", *Türk Dili*, Ocak 1999, S. 565, s. 23-32.

ÜZMEZ, Hüseyin, "Çanakkale Şiirinin Yazılışı", *Türk Edebiyatı*, Mart 1987, S. 161, s. 47-49.

VAKKASOĞLU, A. Vehbi, "Vefatının 31. Senesi Münasebetiyle Mehmet Akif", *İslâm Medeniyeti*, c. I, Aralık 1967, S. 5, s. 47-55.

VAKKASOĞLU, Vehbi, "Mehmet Akif'in Bilinmeyen Yönleri", *Yeni Dünya*, Yıl: XV, Aralık 2007, S. 170, s. 30-32.

VARDAR, Ekrem, "Baytarlar Namına", *Mehmed Akif / Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*-II, 1939, s. 66-71.

VEDAT, Veysel, "Kara Kayalıkların Çılgın Martısı", *Millî Gazete*, 28 Aralık 1984 [Şiir].

YAKICI, Ali, "Mehmed Âkif'in Safahat'ında Türk Folkloru Unsurları", *Türk Yurdu*, c. VIII, Aralık 1987, S. 11, s. 45-50.

YAKICI, Ali, "Mehmet Âkif Ersoy Ankara'da Yapılan Toplantılarda Anıldı", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 573.

YAKICI, Ali, "Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri", *Türk Yurdu*, c. VIII, Aralık 1987, S. 11, s. 57-58.

YAKIN, A. Can, "Akif'in Sesi", *Kaşgar*, Kasım 1999, S. 12, s. 34-36.

YAKUPOĞLU, Yakupbey, "Dava Adamı Akif", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 130-132.

YALÇIN, Alemdar, "Birinci Dönem Meclis Zabıtlarında Mehmed Âkif", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 54.

YALÇIN, Alemdar, "İstiklâl Marşımızın Kabulü Üzerine", *Türk Edebiyatı*, Mart 1988, S. 173, s. 46-47.

YALÇIN, Alemdar, "M. Âkif Ersoy'un TBMM'nde Faaliyetleri ile Alâkalı Bazı Yeni Bilgiler", *Türk Edebiyatı*, Mart 1984, S. 125, s. 67-69.

YALÇIN, Alemdar, "Meclis'te Akif", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 9-10.

YALÇIN, Alemdar, "Mehmet Akif'in Edebi Şahsiyeti", *Millî Eğitim*, Ocak-Mart 1986, S. 67, s. 15-17.

YALÇIN, Alemdar, "Mehmet Akif'in T.B.M.M. Gizli Celselerindeki Konuşma-

ları", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1985, S. 138, s. 36-37.

YALÇIN, Burhan Sadık, "Mehmet Âkif ve Nâzım Hikmet", *Havadis*, 11 Ocak 1966.

YALÇIN, Çelik – Dilek, "Ay Bedir Hâlindeydi, Zafer Kazanıldı... Mehmet Âkif Ersoy'un "Çanakkale Şehitleri", *Bilig*, 2003, S. 27, s. 85-106.

YALÇINER, Yılmaz, "Nefsini Sınayan Adam", *Cuma*, Aralık 1993-6 Ocak 1994, S. 178, s. 29.

YALSIZUÇANLAR, Sadık, " 'Üç Buçuk Nazma Gömülmüş Koca Bir Ömr-i Heder' ", *Zaman*, 30 Aralık 2007.

YARDIM, Mehmet Nuri, "Mehmed Âkif Ersoy'un Çocukluğu, Hayatı ve Sanatı", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 4-9.

YARDIM, Mehmet Nuri, "Mehmet Âkif Ersoy'un Çocukluk Yılları", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 19-25.

YARIMAĞA, Ömer Faruk, "70 Muharririn Eseri", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 23-29.

YAŞAR, Mehmed, "Yaşıyacak Ölü!", *Âkif-nâme*, 1966, s. 289-290.

YATMAN, Mustafa, "İstiklal Marşı'nın 70. Yıldönümü Sebebiyle", *Millî Kültür*, Mart 1991, S. 82, s. 39-40.

YAVUZ, Cem, "Var Olmayan Bir Toplum'un Azîz'i; Mehmet Âkif!...", *Merdiven Şiir*, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 78-81.

YAZ, Nâmık, "Millî Şair Mehmet Âkif", *İslam*, c. I, Nisan-Temmuz 1958, S. 1-4.

YAZGAN, Mustafa, "Mehmet Âkif Ersoy'u Hasretle Anarken", *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, Kasım 1988-Ocak 1989, S. 3, s. 42-44.

YAZGAN, Mustafa, "Millî Şairi Anarken", *Hakses*, Yıl: 3, Ocak 1967, S. 25, s. 9-11.

YAZICI, Hayri, "(Son Posta) Gazetesinin 22 Haziran 1936 Tarihli Nüshasından", *Âkif-nâme*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 303-306.

YAZICIGİL, Ahmet, "Kabulünün 40. Yıl Dönümü Münasebetiyle İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif", *Hilâl*, c. II, Ağustos 1961, S. 18, s. 17.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Mehmet Akif'i Anarken", *Türk Yurdu*, 7. Devre, c. XVI-II (L), Şubat 1998, S. 126 (487), s. 2-6.

YEDİYILDIZ, M. Asım, "Doğu ve Batı Medeniyeti Arasında Mehmet Akif", *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 112-115.

YENER, Cemil, "Mehmet Akif Üzerine", *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1990.

YENİ, Sait: *Bk.* KARAKOÇ, Sezai.

YENİGÜN, Nevruz, "İstiklâl Marşı Etrafındaki Tartışmalar", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 85-88.

YENİHABER, Asım, "Tesettürlü Açıklama", *Akit*, 13 Ekim 1999.

YENİSEY, Fâzıl, "Ölümünün 18.ci Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy", *Hakimiyet Milletindir* (Bursa), 27 Aralık 1954.

YENİTERZİ, Emine, "Mehmet Âkif'in Çalışmaya Verdiği Önem", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz 1999, S. 6, s. 383-396.

YEŞİL, Kâmil, "Mehmet Âkif'in Hikâyeciliği", *Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, 2008, s. 238-253.

YETİŞ, Kâzım, "Bir Mektup Münasebetiyle", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: VIII, Nisan 1979, S. 2, s. 64-74.

YETİŞ, Kâzım, "Mehmet Âkif'e Göre Edebî Eserde Plân Mesclesi", *Türk Yurdu*, c. VI-II, Aralık 1987, S. 11, s. 16-19.

YETİŞ, Kâzım, "Mehmet Akif'e Göre Muhayyileyi İşletme ve Konu Bulma Meselesi", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 536.

YETİŞ, Kâzım, "Mehmet Âkif'in Âsım'ın Kişiliğinde Çizdiği Modernleşme", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 138-143.

YETİŞ, Kâzım, "Mehmet Akif'in Yabancı Dil ve Edebiyatlarla Türk Dili ve Edebiyatı Hakkındaki Görüşleri I-III", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 47-50; Mart 1987, S. 56, s. 93-95; Mayıs 1987, S. 57, s. 90-94.

YETİŞ, Kâzım, "Safahat'ta Tasvirin Gücü", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 109-116.

YETKİN, Çetin, "Batıcıların Sevmediği Bir Ozan: Mehmed Âkif Ersoy", *Milliyet Sanat Dergisi*, Yeni Dizi, Temmuz 1980, S. 6 (356), s. 50-52.

YILDIRIM, Ali, "Mehmet Âkif Ersoy'un Tanrı Anlayışında Allah'ın İsim ve Sıfatları", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 33-35.

YILDIRIM, Galip, "(Dik Duruşun Timsali, Vatan Aşığı Bir Şair ve Din Âlimi)", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 79-80.

YILDIRIM, Mehmet, "Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1962, S. 11, s. 7-8.

YILDIRIM, Muharrem, "Mehmed Âkif ve Milli Musikî", *Musiki Mecmuası*, Yıl: XVII, Ocak 1966, S. 215.

YILDIRIM, Suat, "Mehmet Akif'e Göre İdeal Türk Gençliğinin Vasıfları", *Din Öğretimi Dergisi*, Nisan-Haziran 1985, S. 3, s. 37-47.

YILDIRIM, Suat, "Mehmet Akif'in Kur'an Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, S. VIII, s. 1-18.

YILDIRIM, Tahsin - Şaban Özdemir, "Mehmet Akif'in Çok Bilinmeyen Bir Röportajı", *Mehmet Akif Ersoy*, Sütun Y., İstanbul 2007, s. 36-41 (Şükrü Boztepe'nin *Akpınar*, Şubat-Nisan 1940, S. 44-46, s. 7-10'da yayınlanan röportajı).

YILDIZ, Ahmet, "Mehmet Akif Merhumun Örnek Kişiliği", *Bilgi Yolu*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10 (ö. s.), s. 127-128.

YILDIZ, Ebubekir, "Mehmet Âkif Şiirinde Mekânlar", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 61-80.

YILDIZ, Harun, "Mehmet Âkif ve Türkçe", *Selçuk Ü. SBE Dergisi*, 1999, S. 4, s. 115-125.

YILMAZ, A., "Yeni Neslin Kalbinde Yatan Akif", *Kızılırmak* (Sivas), 6 Ocak 1939.

YILMAZ, Ahmet, "Büyük Şair Mehmet Akif'in Ölümü Karşısında", *Taşan*, Yıl: IX, Şubat 1937, S. 33, s. 1-2.

YILMAZ, Ali, "Mahir İz'in Hatıralarına Göre Mehmet Akif'i Anlamak", *Somuncu Baba*, Aralık 2006, S. 74, s.

YILMAZ, Ali, "Mehmed Âkif'in Penceresinden Geleceğimize Güvenle Bakabilmek", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 172-179.

YILMAZ, Engin, "İstiklâl Marşı'nın Dili Üzerine Bir İnceleme", *Türk Dili*, Nisan 1999, S. 568, s. 291-297.

YILMAZ, İhsan, "Bir Ailenin Dramı / İstiklal Marşı'nın yazarı ünlü şair Mehmet Akif Ersoy öldüğünde geride yıllardır tartışma yaratan bir kişilik ve beş çocuk bırakmıştı", *Milliyet*, 22 Nisan 2000.

YILMAZ, Mehmed, "Min Zikriyyâti'ş-Şâ'irinc'l-Vatanî Mehmed Âkif Ersoy fî Âhiriyyâti Eyyâmihî" [Millî Şairimizin Son Günlerinden Hatıralar], *Mehmet Akif Kitabı*, 2007, s. 181-188 [Kandemir'in Âkif'le yaptığı ve *Yedigün* dergisinde yayınlanan son konuşmasının Arapçaya tercümesi].

YILMAZ, Mesut, "Millî Şairimiz Mehmet Akif Ersoy", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Aralık 1986, S. 22, s. 14-16.

YILMAZ, Mesut, "(...) A. Mesut Yılmaz'ın Yaptığı Konuşma", *Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy'u Ölümünün 50. Yıldönümünde Yapılan Anma Faaliyetleri*, KTB. Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Y., Ankara?, 1987, s. 14-18.

YILMAZ, Muammer, "Âkif'in Karakteri", *Türk Yurdu*, Yıl: VI, Şubat 1989, S. 25, s. 38-39.

YILMAZ, Osman, "*Âkif ve Vatan*", *Millî Şair Mehmed Âkif Ersoy*, 1987, s. 35-38.

YILMAZ, Remziye, "*Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*", *Karınca*, Yıl: LIII, Şubat 1987, S. 602, s. 42-49.

YILMAZ, Sabri, "Genç Liseli Arkadaşlara Akif Haftasında Sesleniş!", *Bugün*, 14 Mart 1971.

YILMAZ, Şeref, "Bir Eğitimci Olarak Mehmet Akif", *Mehmet Akif Ersoy*, Sütun Y., İstanbul 2007, s. 30-32.

YILMAZ, Şeref, "Mehmet Akif Ersoy / Tek Başına Bir Eğitim Gönüllüsü", *Zaman / Ailem*, 22 Aralık 2006, S. 211, s. 18-21.

YILMAZER, Tuncay, "Çanakkale ve Mehmed Âkif", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 57-60.

YIRCALI, Azmi, "Akif, Fikret, Necip Fazıl...", *Millî Gazete*, 28 Aralık 1984.

YIRCALI, Azmi, "Nerde O Eski Kalemşörler...-III / Ferşi Çiğneyip Arşa Hırlamak", *Zaman*, 15 Temmuz 1987 [Âkif-Fikret tartışması hk.].

YORULMAZ, Hüseyin, "Ölümünün 48. Yılında Mehmed Akif", *Millî Gazete*, 28 Aralık 1984.

YÖNETKEN, Halil Bedi, "İlk ve Orta Okullarda İstiklâl Marşı", *Emekli Öğretmen Dergisi*, Yıl: III, Haziran 1961, S. 1, s. 7-8.

YURTGEZEN, Ali, "İstiklâl Marşı Tahlilleri", *Bir Şimdikizaman Şairi*, 2008, s. 93-96.

YURTGEZEN, Ali, "İstiklâl Marşı Tahlilleri", *Dolunay*, Mart 1986, S. 15, s. 15.

YURTMAN, V[ahdi], "Mehmet Âkif", *Tarım Dergisi*, Yıl: I, Nisan 1952, S. 2, s. 62-71.

YURTMAN, Vahdi, "Türk Milletinin Ender Yetiştirdiği Büyük Kıymet – Merhum Mehmed Âkif", *Dünya ve Türkiye*, Yıl: III, Ekim 1952, S. 33, s. 13.

YÜCEL, Ahmet, "Mehmet Akif ve Cemiyetimiz", *Yeni İstiklâl*, 23 Ocak 1963.

YÜCEL, Hasan Âli, "[İzmir'de Münteşir *Anadolu* Gazetesinin 2.1.1937 Nüshasından], *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matb., İstanbul 1966, s. 342-346.

YÜCEL, Hasan Âli, "Milleti Terennüm Eden Şair", *Akşam*, 4 Kânunusânî 1937.

YÜCESOY, Eşref Serkan, "Kendini Milletine Adayan Kahraman Mehmet Akif Ersoy", *Yağmur*, Yıl: IX, Ekim-Aralık 2006, S. 33, s. 12-17.

YÜKSEL [SERDENGEÇTİ], Osman, "Âkifimiz", *Yeni İstiklâl*, 28 Aralık 1966.

YÜKSEL [SERDENGEÇTİ], Osman, "M. Akif Neden Mısır'a Gitmişti?", *Yeni İstiklâl*, 21 Ekim 1954.

YÜKSEL [SERDENGEÇTİ], Osman, "M. Akif", *Yeni İstanbul*, 31 Aralık 1967.

YÜKSEL [SERDENGEÇTİ], Osman, "Mehmet Âkif", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1982, S. 110, s. 14-15.

YÜKSEL [SERDENGEÇTİ], Osman, "Mehmet Akif", *Zafer* (Ankara), 28 Aralık 1965.

YÜKSEL, Fatih, "Müstesna Şair Mehmet Âkif – Metin Önal Mengüşoğlu", *Bizim Külliye*, Eylül-Kasım 2007, S. 33, s. 76 [Kitap tanıtımı].

YÜKSEL, Halil, "Âkif İçin 2 Dörtlük", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113 (ö.s.), s. 41.

ZABSIZ, Fethi, "İstiklâl Marşı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Nasıl Kabul Edildi?", *Kemalizm*, Yıl: XVI, Ekim 1977, S. 191, s. 18-23.

ZEKERİYA SERTEL, Sabiha, "Gençliğin Akif'e Yaptığı İhtifâl", *Tan*, 19 Aralık 1938.

ZELYUT, Rıza, "Hangi Mehmet Akif" (I-II), *Akşam*, 1-2 Ekim 1999.

ZERDECİ, Tevfik, "Âkif'in Şarkısı", *Âkifnâme*, 1966, s. 275-276.

ZORLUTUNA, Halide Nusret, "Büyük Şair, Büyük İnsan Mehmet Akif", *Kudret* (Ankara), 29 Aralık 1960.

ZORLUTUNA, Halide Nusret, "Mehmet Âkif", *Hisar*, c. VIII, Şubat 1968, S. 50 (125), s. 10-11.

ZÜLFİKAR, Hamza, "Mehmet Âkif Ersoy'un Dili Üzerine", *Türk Dili*, c. LI, Aralık 1986, S. 420, s. 512.

ZÜLFİKAR, Hamza, "Mehmet Âkif'in Şiirinde Söz Varlığı", *50. Yıl Anma Kitabı*, 1986, s. 75-82.

ZÜLFİKAR, Hayal, "Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Konu ve Kelime Zenginliği", *Din Öğretimi Dergisi*, Ocak-Mart 1988, S. 14, s. 88-92.

A. 1. *Yazı Dizileri*

[KARAKOÇ, Sezai], "Mehmed Âkif (Hayatı, Aksiyonu ve Düşünceleri-Şiiri) I-III", *Diriliş*, II. Dönem, Kasım 1966, S. 8, s. 42-50; Ekim 1966, S. 7, s. 34-44; Aralık 1966, S. 9, s. 48-50.

ALİ EKREM [BOLAYIR], "Mehmed Âkif: Safahat" (I-IX), *Sebilü'r-Reşad*, 8 Ağustos 1329-18 Ramazan-ı şerif 1331, c. X, S. 258, - 12 Kânûnuevvel 1329-26 Muharrem 1332, c. XI, S. 276.

ARTAM, Nurettin, "Âkif'ten Nükteler" 1-V, *Halkçı*, 14-16, 27 ve 29 Ocak 1955.

AŞKIN, Adnan, "İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif" (I-XV), *Babıalide Sabah*, 14-28 Mart 1972.

DERMAN, M. Uğur, "Mehmed Akif 'ten Mektuplar" (I-VIII), *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 4, Nisan 1975 S. 2, s.. 45-48; Yıl: 4, Temmuz 1975, S. 3, s. 33-38; Yıl: 4, Ekim 1975, S. 4, s. 27-31; Yıl: 5, Ocak 1976, S. 1, s. 34-42; Yıl: 5, Nisan 1976, S. 2, s. 57-59; Yıl: 5, Temmuz 1976. S. 3, s. 47-50; Yıl: 5, Ekim 1976, S. 4, s. 14-22; Yıl: 6, Ocak 1977, S. 1, s. 43-49.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Âkif'in Düşüncesindeki "Genç"; "Asım" Üzerine I-XIII", *Diriliş*, VI. Dönem, Şubat 1983, S. 100, b. 2 – 15 Şubat 1983, S. 112, s. 2.

ERİŞİRGİL, Emin, "Mehmet Âkif Ersoy / Bir İslâm Şairinin Romanı" (1-135), *Halkçı*, 9 Ocak 1955–23 Mayıs 1955.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Akif'in Kur'an Tercümesi Nasıl Başladı, Sonra Nasıl Yakıldı?", I-V, *[Yeni] Sebilürreşad*, c. I: V. XII, Nisan 1959, S. 291, s. 244; Mayıs 1959, S. 292; Mayıs 1959, S. 293, s. 277-278; Eylül 1959, S. 294, s. 302-303; Ekim 1959, S. 295, s. 316-318.

EŞREF EDİB [FERGAN], "Akif'in Kur'an Tercümesi Nasıl Başladı, Sonra Nasıl Yakıldı?", *Yeni İstiklâl*, 13 Ocak – 26 Aralık 1955.

EŞREF EDİP [FERGAN], "Mehmed Âkif Ersoy / "Safahat Şairi" (I-XV), *Bugün*, 14-28 Mart 1971.

KARAN, Hayrettin, "Millî Mücadele'de Sebilürreşad, Mehmet Akif ve Eşref Edip" (I-XX), *[Yeni] Sebîlürreşad*, Yıl: X, Aralık 1956, S. 234, s. 142 – Aralık 1957, S. 258, s. 123-124.

KUTAY, Cemal, "Mehmed Âkif'i Oğlundan Dinleyiniz", I-XV, *Millet*, Yıl: III, 12 Şubat 1948, S. 106 - 10 Haziran 1948, S. 122, s. 15 (Birinci kısmın sonu).

MİDHAT CEMAL [KUNTAY], "Safahat" Hakkında Notlar" (I-V), *Sırât-ı Müstakîm*, 23 Haziran 1327-10 Recebül'l-ferd 1329 (1911), c. VI, S. 148, s. 283-285; 30 Haziran 1327-17 Recebül'l-ferd 1329, c. VI, S. 149, s. 299-302; 7 Temmuz 1327-23 Recebül'l-ferd 1329, c. VI, S. 150, s. 312-315; 14 Temmuz 1327-30 Recebül'l-ferd 1329, c. VI, S. 151, s. 333-335; 27 Temmuz 1327-13 Şabanü'l-muazzam 1329, c. VI, S. 153, s. 359-361.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, "Mehmed Akif Bey'in Hazırladığı Kur'an-ı Kerim Mealine Dair I-IV, *Millî Gazete*, 25-28 Nisan 1976.

OGAN, M. Raif, "Millet Şairi Mehmet Akif" (I-IV), *[Yeni] Sebilürreşad*, Yıl: XII, Aralık 1959, S. 299, s. 384-385; Aralık 1959, S. 300, s. 405-407; Yıl: XIII, Ocak 1960, S. 302, s. 21; Şubat 1960, S. 303, s. 42.

OGAN, M. Raif, "Millî Şair Mehmet Akif" (I-IV), *[Yeni] Sebilürreşad*, Yıl: XII, Ocak 1959, S. 284, s. 141-144; Ocak 1959, S. 285, s. 160; Şubat 1959, S. 286, s. 167-168; Şubat 1959, S. 287, s. 180-181.

ÖCAL, Fazlıoğlu Cemal Oğuz, "Mehmed Akif, İstiklâl Marşı ve O'na Saygı" (I-XII), *Hürsöz*, 28 Aralık-12 Ocak 1959.

ÖNDER, Mehmet, "Belgeleriyle İstiklâl Marşı Dosyası" I-VIII, *Son Havadis*, 22 Nisan 1977-29 Nisan 1977.

A. 2. *Haber Yazıları*

"1986 Yılı Mehmed Âkif" Yılı İlân Edildi", *Tercüman*, 27 Aralık 1985.

"Ah!.. Akif'e Yine Vefasızlık / Mehmet Âkif'in Kızı (Suat Ersoy) Toprağa Verildi", *Yeni Şafak*, 29 Şubat 2000, s. 1 ve 8.

"Âkif Anılırken Cem Karaca'nın Plâğı Çalındı", *Babıalide Sabah*, 15 Mart 1971.

"Akif Günü", *Orkun* (Ankara), 15 Ocak 1963.

"Akif Londra'da Yâd Edildi", *Bugün*, 25 Ocak 1970.

"Akif ve Asya Anıldı", *Bozkurt*, 1-15 Ocak 1976, S. 41-42, s. 4-5.

"Akif Yarışmasında Derece Alanların Biyografileri ve Eserlerinden Bölümler", *Türk Edebiyatı*, Temmuz 1987, S. 165, s. 45-56.

"Âkif Yarışmasının Mükâfatları Dağıtıldı", *Türk Edebiyatı*, Temmuz 1987, S. 165, s. 42-44.

"Akif'in Kemikleri Şehitliğe Nakledildi; Fikret Anıldı / İstiklâl Marşı Şairinin Vefatından 26 Yıl Sonra Yapılan Tören Parlak Oldu", *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1962.

"Akif'in Mübarek Kemikleri Yeni Kabrine Nakledildi", *Yeni İstanbul*, 24 Mayıs 1962.

"Âkif'in Şimdiye Kadar İntişar Etmiyen İki Kıtası", *Hareket*, III. Dönem, Ocak 1948, S. 11, s. 9.

"Âkif'ten Hâtırâlar / Âkif'in Mısır'daki Yaşayışı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158 (ö. s.), s. 88-89.

"Âkif'ten Özür Dilesin", *Yeni Şafak*, 29 Eylül 1999.

"Başöğretmenden Bedir Dersi", *Zaman*, 3 Ekim 1999.

"Birkaç Belge ve Kupür", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 125-131.

"Birkaç Hatıra", *Ulus*, 30 Aralık 1938.

"Büyük Şair Mehmet Akif Bugün Anılıyor", *Bizim Anadolu*, 28 Aralık 1969.

"Büyük Şairin Ölümü", *Cumhuriyet*, 28 İlkkanun 1936. Ayrıca bk. *Âkifnâme*, 1966, s. 317-318.

"Commersration de la Mort du Poete Mehmet Akif", *İstanbul*, 28 Aralık 1956?.

"Demirel, Vatan Şairine Gösterdikleri Saygı İçin Gençleri Kutladı", *Son Havadis*, 21 Ocak 1959.

"Doğumunun 100. Yıldönümü / İstiklal Marşı Şairi M. Akif Bugün Anılıyor", *Son Havadis*, 29 Aralık 1973.

"DP. Mehmet Akif'in Meclis'te Anılmasını Teklif Etti", *Adalet*, 12 Mart 1971.

"Genç Kuva-yı Milliyeciler Akif'i Parlak Bir Merasimle Andılar", *Bugün*, T.siz.

"İslâm Şairi Mehmet Akif İçin Anma Törenleri Oldu", *Yeni İstiklâl*, 28 Aralık 1964.

"İstiklâl Marşı Şairi Mehmed Akif Vefatının 56. Yıldönümünde Anıldı", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Ocak 1993, S. 33, s. 8.

"İstiklâl Marşı ve Behçet Kemal", *Yeni İstiklâl*, 5 Ocak 1962.

"İstiklâl Marşı", *Sebîlürreşâd*, 21 Mart 1337-11 Recep 1339, c. XIX, S. 472 (27), s. 38 [İstiklâl Marşı için konulan para mükâfatının Âkif tarafından Dârü'l-Mesâî adlı bir hayır kuruluşuna bağışlandığına dair haber].

"Konya'da İstiklal Marşı Hakkında Konuşan Cumalıoğlu: Âkif Mücadelede Yalnız Başınaydı", *Babıalide Sabah*, 24 Mart 1971.

"M. Akif Anılırken TRT Lânetlendi", *Hergün*, 30 Aralık 1967.

"M. Akif'in Çocukluk Evi Müze Oluyor", *Türkiye*, 8 Ocak 2008, s. 17.

"Meclis'te TRT'den Hesap Soruldu / Mehmet Akif'e Hakaret Eden TRT Millî Olamaz!", *Bugün*, 20 Ocak 1968.

"Mehmed Âkif Anısına Yarışma", *Hece*, Yıl: X, Aralık 2006, S. 120, s. 13.

"Mehmed Âkif Araştırma Merkezi Başkanı D. Mehmet Doğan'ın İstiklâl Marşı'nın 85. Yıldönümü ile İlgili Açıklaması", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 244-245.

"Mehmed Âkif Bey'in Mısır ve Medine'ye Seyahati", *Sebîlürreşâd*, 26 Kânûnuevvel 1329-11 Safer 1332, c. XI, S. 278, s. 288.

"Mehmed Âkif Şiir Tahlili Yarışması Hakkında Açıklama", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1987, S. 162, s. 72.

"Mehmed Akif'i Andık", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Ocak 1992, S. 23, s. 1 ve 11.

"Mehmed Âkif'i Anma Törenleri", *Yol*, 5 Ocak 1966.

"Mehmed Akif'in Evi Mezbelelik Haline Geldi!", *Bugün*, 18 Mayıs 1970.

"Mehmed Akif'in Meal ve Tefsiri'nden", *Yazı*, Eylül 1986, S. 6, s. 9.

"Mehmet Akif Anılacak", *Mavera*, Yıl: III, Aralık 1978, S. 25, s. 37.

"Mehmet Akif Bugün Anıldı", *Türk Sesi* (İstanbul), 24 Aralık 1955.

"Mehmet Akif Cuma Hutbelerinde Anlatılacak", *Tercüman*, 18 Eylül 1986.

"Mehmet Akif Elazığ'da Anıldı", *Sabah*, 7 Şubat 1973.

"Mehmet Akif Ersoy Adına Araştırma Merkezi Kuruldu", *Zaman*, 16 Şubat 2006.

"Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Aralık 1992, S. 32, s. 15.

"Mehmet Akif Resim Yarışması Sonuçlandı", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1987, S. 162, s. 72.

"Mehmet Âkif Taceddin Dergâhında Anıldı", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Kasım 2007, s. 12-13.

"Mehmet Akif ve Dede Efendi Bugün Anılıyor", *Tercüman*, 27 Aralık 1971.

"Mehmet Akif ve Şehid Kubilây Anıldı", *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1955.

"Mehmet Âkif Yılı Faaliyet Programı Taslağı", *Mehmet Âkif Bilgi Şöleni*, 2007, s. 240-243.

"Mehmet Akif'i Andık", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Ocak 1994, S. 23, s. 1 ve 11.

"Mehmet Akif'i Anma Sergisi", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Ocak 1993, S. 33, s. 8.

"Mehmet Akif'in Evi Müze Haline Getirildi / Şairimizin Evi Kendi Eşyaları ile Donatıldı", *Tercüman*, 2 Ocak 1974.

"Mehmet Akif'in Evinin Satışı Üzüntü Yarattı", *Ulus*, 20 Haziran 1957.

"Mehmet Akif'in Satışa Çıkarılan Evi", *Ulus*, 20 Haziran 1957.

"Mehmet Akif'in Şiirleri "Besmeleler" ile Okundu / İmanlı Şâir Akif'in 29 uncu Ölüm Yıldönümünde Safahat'ın Sayfaları Çevrildi, İstiklâl Marşı Söylendi", *Tercüman*, 3 Ocak 1966.

"Mehmet Akif'in Vaizleri ve Tefsirleri", *Yeni Gün*, 8 Nisan 1959.

"Mehmet Âkif'ten Seçmeler", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 165-232.

"Millî Şâir Mehmet Akif Bursa'da Anıldı", *Babıalide Sabah*, 5 Şubat 1970.

"Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy Şiir Yarışması", *Türk Edebiyatı*, Aralık 2007, S. 410, s. 77.

"Millî Şairimiz Mehmet Akif Törenlerle Anıldı", *Yeni Tanin (Ankara)*, 3 Ocak 1966.

"Ölümünden Onbir Yıl Sonra Mehmet Âkif", *Selâmet*, 26 Aralık 1947, S. 32, s. 6-7.

"Süleyman Nazif'le Mehmet Akif Konuşuyor", *[Yeni] Sebilürreşad*, c. II, Ocak 1949, S. 29, s. 50-51 (Nazif'in *Son Nefesimle Hasbihal*; Âkif'in *Süleyman Nazif'e* başlıklı şiirleri).

"Şair Mehmet Akif Anıldı", *Son Saat*, 30 Aralık 1966.

"Şair Mehmet Akif'in Kabri Şehitliğe Nakledilecek", *Hür Vatan*, 9 Mayıs 1962.

"Şiir Tahlili Sonuçları", *Türk Edebiyatı*, Mayıs 1987, S. 163, s. 41.

"Taceddin Dergâhı Ne Durumda?", *Akit*, 29 Nisan 1995.

"Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderi: Mütefekkir ve Şair Mehmet Akif Ersoy Anıldı", *Yeni İstanbul*, 30 Aralık 1963.

"Türklerin Millî Şairi", *Times*, 28 Nisan 1939. Tercümesi için bk. *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları* II, s. 322.

"TYB Genel Başkanı D. Mehmet Doğan Kitabını Yayınlayan Kuruluşların Mehmed Akif'in Hatırasına Saygı Göstermelerini İstedi", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Ekim 1991, S. 20, s. 1 ve 15.

"Vatan Şairi", *Akın* (Kayseri), 23 Eylül 1966.

"Veteriner Fakültesi Broşürü", *Mehmed Akif / Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*-II, 1939, s. 117-121.

B. *Kitaplar*

A[HMED] C[EVAD EMRE], *Mehmed Akif / Hayatı, Seçme Şiirleri*, Numune B.evi., İstanbul 1937, 80 s.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim - Nuran, *Mehmed Akif Ersoy'un Makaleleri*, KB. Y., Ankara 1987, 273 s.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim - Nuran, *Mehmed Akif'in Kur'ân'ı Tefsiri / Mev'iza ve Hutbeler*, DİB. Y., Ankara 1992, 231 s.

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim - Nuran Abdulkadiroğlu (Haz.), *Mehmed Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar / Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşâd Mecmûaları'nda*

Çıkan Makaleler, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Y., Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş, 282 s.

ABDÜSSELÂM ABDÜLAZÎZ FEHMÎ, *Mehmet Âkif: Şâirü'l-İslâm*, Mektebetü't-Tâlib, Mekke, T.siz, 101 s. [Arapça].

ACAR, İsmail, *Mehmed Âkif ve Safahat'ta Seyahat*, Liva Y., Balıkesir 2005.

AHMET BÜLENT, *Resimlerle İstiklal Marşı*, Ekonomik Sosyal Y., Ankara 1976, 18 s.

AKÇAL, İsmet, *İstiklal Marşınız ve Esrarı*, Elif K.evi Y., İstanbul 1984, 64 s.

AKYURT, Ali, *Bir Hilal Uğruna/Çanakkale Şehitleri Şiiri ve Açıklaması*, Yarımada Y., İstanbul 2007.

AYRAL, Alparslan, *Açıklamalı İstiklal Marşınız*, Gönül Matb., Balıkesir 1984, 47 s. Diğer basım: *Yorumlu İstiklâl Marşı*, Alem Basım-Y., 2. b. Balıkesir 1996, 68 s.

ARIBAŞ, Selahattin, *Mehmet Akif'in Eğitim Üzerine Düşünceleri*, Medeniyet Y., İstanbul 1992, 158 s.

AYVAZOĞLU, Beşir, *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, Kapı Y., 1. b., İstanbul 2006, 286 s.

AYVAZOĞLU, Beşir, *İstiklal Marşı Tarihi ve Manâsı*, Tercüman Aile Kültür Kitapları Y., İstanbul 1986, 63 s.

AYVAZOĞLU, Beşir (Ed.), *Safahat ve Mehmed Akif*, Tercüman Y., İstanbul 1986, 304 s.

BÂKİLER, Yavuz Bülent, *Mehmet Akif'in Çağdaş Türkiye İdeali*, DİB. Y., Ankara 1990, 50 s.

BÂKİLER, Yavuz Bülent, *Ölümünün 50. Yılında Mehmed Akif Ersoy*, KB. Y., Ankara 1986, 48 s.

BAYRAKTAR, Duhter, *Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı*, Servet Y., İstanbul 1987, 78 s.

BOLAYIR, Fethi, *Mehmed Akif Ersoy*, Sanem Matb., Ankara 1986, 16 s.

BOŞNAKOĞLU, Hasan, *İstiklal Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları*, Er-Tu Matb., İstanbul 1981, 98 s.

BOZ, Duran (Ed.), *Bir Şimdikizaman Şairi Mehmet Âkif Ersoy*, Kahramanmaraş Yıldırım Beyazıt Anadolu Lisesi Y., 1. b., Ankara 2008, 200 s.

Bülbülün Şarkısı / Mehmet Akif Kitabı, Ed.: Mustafa Kara – Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yerel Gündem Y., İstanbul 2007, 255 s.

CANIM, Rıdvan – Etem Çalık, *Mehmed Akif ve İstiklâl Marşı*, Yedi İklim Y., İstanbul 1995, 200 s.

CERRAHOĞLU, A. [Kerim Sadi], *Mehmed Akif / Bir İslam Reformatörü*, İstanbul Matb., İstanbul 1964, 110 s.

CEVAHİRCİOĞLU, M. Zeki – Bahaeddin Cebeci, *Mehmed Âkif Armağanı*, Ahmed Sait Matb., İstanbul 1972, 48 s.

CEYHAN, Abdullah, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Fihristi*, DİB. Y., Ankara 1991, 610 s.

CUMALIOĞLU, Fehmi, *Mehmed Akif'in Hayatı ve İstiklâl Marşı*, Sönmez Neşr., İstanbul 1962, 23 s.

CUMALIOĞLU, Fehmi, *Mehmed Akif'in Tefekkür Cephesi*, Ayyıldız Matb., Ankara 1959, 21 s.

CÜNDİOĞLU, Dücane, *Âkif'e Dair*, Kaknüs Y., 1. b., İstanbul 2005, 127 s.

CÜNDİOĞLU, Dücane, *Bir Kur'an Şairi / Mehmet Âkif ve Kur'an Meali*, Birun Y., 1. b., İstanbul 2000; Gelenek Y., 2. b., İstanbul 2004, 507 s.

CÜNDİOĞLU, Dücane, *Mehmed Âkif'in Kur'an Tercümeleri*, Kaknüs Y., 1. b., İstanbul 2005, 126 s.

ÇAĞBAYIR, Yaşar, *İstiklal Marşının Tahlili*, TDV. Y., Ankara 2000, 396 s.

ÇAKAR, Hüseyin, *İstiklâl Marşı Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un Aziz Hatırasına*, Erzincan Doğu Gazetesi Y., Erzincan 1987, 32 s.

ÇALI, A. Metin – Hüseyin Ceylan – Duran Durulmuş, *Milli Şairimiz Mehmet Akif*, Aydın B.evi, Çorum 1986, 31 s.

ÇANTAY, Balıkesirli Hasan Basri, *Âkifnâme (Mehmed Âkif)*, Ahmed Sait Matb., İstanbul 1966, 404 s.

ÇETİN, Mehmet – M. Cemal Çiftçigüzeli, *Mehmed Âkif Ersoy Albümü*, Mehmed

Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Y., İstanbul 2002, 80 s.

ÇETİN, Mehmet, *İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., 1. b., Ankara 2003, 159 s.

ÇINAR, Abdullah, *Mehmed Akif ve Gençlik*, Kültür ve Edebiyat Dergisi Y., Ankara 1987, 46 s.

ÇİL, Adalet Ergenekon, *Mehmed Akif Ersoy ve İstiklal Marşı / Açıklamalı*, Yeni Okul Y., Basım yer, yok, 2. b., İstanbul 1991, 74 s.

DEMİRCİ, Mehmet, *Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf*, Akademi K.evi Y. (İzmir), İstanbul 1993, 109 s.

DOĞAN, D. Mehmet, *Camideki Şair Mehmed Akif*, Nehir Y., İstanbul 1989, 72 s.; İz Y., 2. b., İstanbul 1998, 160 s.; 3. b., İstanbul 2006, 302 s.

DOĞAN, Orhan (Ed.), *Mehmed Akif Bibliyografyası*, KB. Y., Ankara 1990, 137 s.

DUMAN, Ahmet, *Mehmet Akif / Hayatı, Şahsiyeti ve Seçme Şiirleri*, Edebiyat Y., Ankara 1970, 72 s.

DURSUN, Yusuf, *En Gür Seda / İstiklâl Marşı*, Nehir Y., İstanbul 2006, 80 s.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *İstiklâl Şairi Mehmed Âkif*, İSKİ Y., İstanbul 2002.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif / Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*, Şûle Y., 2. b., İstanbul 2005, VIII+351 s.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy*, KB. Y., Ankara 1988, X+134 s. Diğer basım: Ankara 1996, XXIV+267 s.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, Marmara Ü. İFAV Y., İstanbul 1987, 416 s. Diğer Basım: 2 cilt, İstanbul 1989, 254+254 s.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Safahat Tetkikleri*, MED Y., İstanbul 1979, 360 s.

EKİZ, Osman Nuri, *Memed Akif Ersoy*, Toker Y., İstanbul 1985, 344 s.

ELİAÇIK, R. İhsan, *Mehmed Akif*, İlke Y., İstanbul 2004, 96 s.

ELİAÇIK, Recep İhsan, *Mehmet Akif Ersoy Hayatı, Fikirleri, Eserleri / Korkma*, İnşa Y., İstanbul 2007.

ELMALI, Murat, *Mehmet Akif'ten Seçmeler*, Erdem Y., İstanbul 2005, 80 s.

ELMAS, Nazım, *Mehmet Âkif Ersoy (San'atı ve San'at Anlayışı-Üslûbu)*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Y., Ankara 2000, XI+276 s.

ER, Sırrı, *Çocuklara Safahat'tan Hikâyeler*, Akçağ Y., Ankara 2004, 64 s.

ERDEM, Melike, *Millî Günler ve İstiklâl Marşı*, Erdem Y., İstanbul 1990, 128 s.

ERDOĞAN, Fahrettin, *7 Milyonluk Alevi Türklerine Kızıl Komünist Damgasını Vuran Sebilürreşat'çılara Cevap*, Y.evi yok, Ankara 1951, 12 s.

ERİŞİRGİL, Emin, *Bir İslamcı Şairin Romanı / Mehmed Akif* I-IV, Güzel İstanbul Matb., İstanbul 1956, 504 s. Diğer basım: *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Yay. Haz. Aykut Kazancıgil- Cem Alpar, Türkiye İş Bankası Kültür Y., Ankara 1986, VI+II+438 s.

EROL, Aydil, *Mehmet Akif Ersoy: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler*, Hikmet Neşr., İstanbul 2002, 143 s.

ERTAN, Veli, *Mehmed Akif'in Hayatı, Eserleri ve Teszirleri*, Bahar Y., İstanbul 1969, 64 s.

ESKİ, Mustafa, *Milli Mücadelede Mehmed Akif Kastamonu'da*, Ayyıldız Matb., Ankara 1983, 80 s.

EŞREF EDİB [FERGAN], *İnkılâb Karşısında Âkif-Fikret, Gençlik-Tancılar / Kurtuluş Harbinin İman Kaynağı İstiklâl Marşı mı Tarih-i Kadim mi?*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşr., İstanbul 1940, 47 s.

EŞREF EDİB [FERGAN], *Mehmed Âkif / Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* **1. Cilt:** Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Y., İstanbul? 1938, 712+9 s.; 2. b., İstanbul 1960, 400 s.; **2. Cilt:** Sebilürreşad Neşriyat Bürosu Y., İstanbul 1939, 323 s.[E. Edib'in bu kitabı birincisi 1938, ikinci cildi 1939'da basılmış iki cilttir. Fakat yazar birinci cildi "Ahlâk ve Secayâsı Bazı Fikir ve Nükteleri" başlıklı XI. Bölümü çıkartarak 1960'da tekrar bastırmıştır.]

FISCHER, A., *Drei gedichte von Tevfiq Fik-*

ret und zwei von Mehmet Akif, Berlin, T.siz.

GENÇ, H. Mustafa, *Genç Devletimizin Kuruluş Destanı / İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif*, Canik Belediyesi Kültür Y., Samsun 2006, 102 s.

Genç Safahat/Mehmet Âkif'in Safahat İsimli Şiir Külliyatının Gençler İçin Düzenlenmiş Özü, Haz. D. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Y., Ankara 2007, 167 s.

Gençliğin Kaleminden Üç Cephesiyle Mehmet Âkif, Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu Y., Tan Matb., İstanbul 1968, 151+2 s.

GÖÇMENOĞLU, Kasım, *İstiklal Marşı Yazılıyor*, Erdem Y., İstanbul 2002, 80 s.

GÖKÇEK, Fazıl, *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2005, 360 s.

GÜLENDAM, Yılmaz – Enver Yavuz – Şenol Bağcı, *Mehmed Akif*, Konya Anadolu Lisesi Y., Konya 1993, 75 s.

GÜNDEM, Ali Uğur, *Mehmet Âkif/Ölümünün Otuzuncu Yıldönümünde*, İkinci Kuva-yı Milliye Konya Şubesi Y., Konya 1966, 45 s.

GÜNEŞ, Deniz, *Mehmet Akif'ten Seçmeler*, Bahar Y.b, İstanbul 2005, 79 s.

GÜNTEKİN, Mehmed (Yön.), *Bestelenen Şiirleriyle Mehmed Âkif*, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Y., İstanbul 1996.

GÜVEMLİ, Zahir, *Mehmed Âkif / Hayatı, San'atı, Şiirleri*, Varlık Y., İstanbul 1953, 120 s.

HAKSAL, Ali Haydar, *Âkif Duruşlu Âsım*, İnsan Y:, 1. b., İstanbul 2006, 149 s.

HAMZAÇEBİ, Yakub, *Büyük Vatansever, Millî Şair Mehmed Âkif Ersoy'un 29.cu Ölüm Yıl Dönümü Dolayısıyla Afyon Ordu Evi Konferans Salonunda Yapılan Anma Töreninde Veteriner Bölge Gıda Kontrol Laboratuvarı Müdürü, Gıda Kontrol Uzmanı Veteriner Hekim Yakub Hamzaçebi'nin Konferansı*, Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü Afyon Veteriner Bölge Gıda Kontrol Laboratuvarı Müdürlüğü Eğitim ve Öğretim Y., Afyon 1966, 12 s. [Teksir].

HEKİMOĞLU İSMAİL, *Mehmed Akif'te Dün, Bugün ve Yarın*, Timaş Y., İstanbul 1998. 480 s.

IŞIKTAÇ, Kazım, *Bayrağımız ve İstiklal Marşımız*, Fikir Y., İstanbul 1969, 32 s.

İBRAHİM SABRÎ, *ez-Zılâl min Safahât li'ş-Şâiri't-Türkiyyi'l-Kebîr Mehmed Âkif*, Kâhire, t.siz, 90 s. [Mehmed Âkif'in *Gölgeler* adlı şiir kitabının tercümesi].

İKBAL, Feride, *Safahat'tan Öyküler*, Timaş Y., İstanbul 2006, 153 s.

İkinci Ölüm Yılı Münasebetiyle Mehmed Âkif (1873-1936), Veteriner Fakültesi Talebe Cemiyeti Y., Ankara 1958, 32 s.

İMAMOĞLU, Abdülvahit, *İman ve Aksiyon Adamı Mehmed Akif*, Ravza K.evi Y., İstanbul 1997, 231 s.

İMAMOĞLU, Abdülvahit, *Mehmed Akif ve İnanan İnsan*, Ravza K.evi Y., İstanbul 1996, 190 s.

İstiklal Marşı, Afyon Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü Afyon Veteriner Bölge Gıda Kontrol Laboratuar Müdürlüğü Y., Afyon 1967?, 4 s.

İstiklal Marşı Kamuoyu Araştırması, PİAR Araştırma Ltd. Şti. Y., İstanbul?, 1990, 80 s.

İstiklal Marşımız ve Mehmet Akif Ersoy, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Y., Konya 1997, 95 s.

İstiklal Marşı ve Mehmet Akif, Beyoğlu Belediye Başkanlığı, İstanbul, T.siz, 48 s.

İstiklal Marşı'nın Doğuşu ve Kurtuluş Savaşı / Resim Yarışyması, KTB Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Millî Aydın Bank / Tarişbank Y., Aydın 1986, 12 s.

KABAKLI, Ahmet, *Mehmed Akif*, Toker Y., İstanbul 1970, 160 s. Diğer basım: Türk Edebiyatı Vakfı Y., İstanbul 1984, 223 s.

KABAKLI, Ahmet, *Sohbetler II / Mehmed Akif – Yahya Kemal - Necip Fazıl Kısakürek*, Türk Edebiyatı Vakfı Y., İstanbul 1987, 301 s.

KAÇAR, İzzet, *Eğitimci Yönüyle Mehmet Akif*, Esra Y., Konya 1990, 64 s.

Kadınhanı İlçe Milli Eğitimininden Mehmet

Akif Ersoy'a Vefatının 52. Yıl Armağanı, Kadınhanı İlçe Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü Hazırlama Komitesi Y., Konya 1993?, 32 s.

KAPLAN, Sadettin, *20. Yüzyıl Türk Şirinde Beş Şair: Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal, Nazım Hikmet, Necip Fazıl*, Marifet Y., İstanbul 1996, Diğer basım: Saka Y., Gebze 2005, 326 s.

KAPLAN, Sadettin, *Mehmed Âkif ile Kemâl' e Ermek*, Alioğlu Y., İstanbul 2006, 141 s.

KARACA, Mehmet Selim, *Âkif'e, Fikret'e Dair*, Gencay Matb., İstanbul 1971, 94 s.

KARAKOÇ, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Y., İstanbul 1968, 56 s.; İstanbul 1985, 46 s.

KARANLIKTAGEZER, Nusret, *İstiklâl Marşımız ver Mehmet Akif Ersoy*, Y.evi yok, Ankara 1986, 80 s.

KAYA, Murat, *Alkışı Sevmeyen Şair Mehmet Akif Ersoy*, Gonca Y., İzmir 2006, 139 s.

KAYTANCI, Ali, *İstiklal Marşımız ve Milli Ruh*, Uğurel Matb., Malatya 1972, 136 s.

KESTEN, Fikret, *Mehmet Akif ve İstiklal Marşımızın Tahlili*, Y.evi yok, Sivas, 1997, 141 s.

KILIÇ, Cemil, *Mehmed Akif'ten Seçmeler*, Karanfil Y., İstanbul 2005, 94 s.

KOCA, Mücahit, *Asım'ın Nesli*, Sur Y., İstanbul 2004, 348 s.

KOCAKAPLAN, İsa, *İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif Ersoy*, Türk Edebiyatı Vakfı Y., İstanbul 1999, 111 s.

KÖKSAL, Yaşar, *Mehmet Akif Ersoy*, Köksal Neşriyat Yurdu, İstanbul 1960, 15 s.

KUNTAY, Midhat Cemal, *Mehmed Âkif / Hayatı, Sanatı, Seciyesi ve Şiirler*, Yeni Mecmua Y., İstanbul 1948, 56 s.

KUNTAY, Midhat Cemal, *İstiklâl Şairi Mehmed Âkif*, Semih Lütfi B.evi, İstanbul 1939, 446 s.

KUNTAY, Midhat Cemal, *Mehmed Âkif*, Ülkü K.evi Y., İstanbul 1944, 24 s.

KUNTAY, Midhat Cemal, *Mehned Âkif Ersoy / Hayatı, Seciyesi ve Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Y., Ankara 1986, 377 s.; 2. b., Ankara 1990, 384 s.

KUTAY, Cemal, *Necid Çöllerinde Mehmed Akif*, Tarih Dünyası Y., İstanbul 1963, 309 s. Diğer basım: Posta Kutusu Y., İstanbul 1978.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Âkif'in İdeolojisi*, İstanbul 1939.

M. Akif Ersoy: Yaşamı ve Sanatından Esintiler I-II, Doğuş Kültür Hizmetleri Y., 1. b, İstanbul 1997.

M. SENCER – N. SALİH, *Mehmed Akif*, Bozkurt Matb., İstanbul 1937, 36 s.

MALKOÇ ÖZTÜRKMEN, Neriman, *Mehmed Akif ve Mekan*, Şehir Matb., İstanbul 1958, 112 s.

MALKOÇ ÖZTÜRKMEN, Neriman, *Mehmet Akif ve Dünyası / Safahat'ta Geçen Yapı Unsurlarının Stilistik Bir Tahlili*, Altınok Matb., Ankara 1969, XLI+239 s.

Mehmed Akif / Ölümünün 10. Yılı, MTTB Y., İstanbul 1946, 26 s.

Mehmed Akif 1873-1936, Veteriner Fakültesi Talebe Cemiyeti Y., Ankara 1938, 32 s.

Mehmed Âkif Armağanı, MTTB Y., İstanbul 1972, 48 s.

Mehmed Akif Ersoy / Güvercin Kitapları Şiir Serisi, Emek Basım ve Y., Ankara 1952. 15 s.

Mehmed Âkif, Milliyetçiler Derneği Neşr., Çeltüt Matb., 2. b., İstanbul 1961, 104 s. [A. Nihad Tarlan, Nurettin Topçu, Ferruh Bozbeyli, Uğur Kökten, N. Sâmi Banarlı ve Peyami Safa'nın yazıları].

Mehmed Akif, Yüksek Ziraat Enstitüsü Talebe Cemiyeti Y., Ankara 1939, 96 s.

Mehmed Akif i Anlatıyorlar, Aydınlar Ocağı Y., İstanbul 1986, 104 s. [Süleyman Yalçın, Kazım Yetiş, Ahmet Kabaklı, A. Bolak, Necat Birinci, M. Ergin].

Mehmet Akif'in Kabri İçin Broşür, Abdurrahman Konuk vd., Bozkurt Matb., İstanbul 1938, 16 s. [Âkif'in ölüm yıldönümü münasebetiyle üniversite gençliğinin yayınladığı broşür].

Mehmet Âkif / Dönemi ve Çevresi, Türkiye Yazarlır Birliği Y., Yayınlayan: D. Mehmet Doğan, Yay. Koord. Ahmet Fidan, Ankara 2008, 280 s.

Mehmet Âkif / Ölümünün 30'uncu Yıldönümünde, İkinci Kuvây-ı Milliye Derneği Konya Şubesi Neşr., Kanaat Matb., Konya, 1966, 45 s.

Mehmet Akif Ersoy, Sütun Y., İstanbul 2007, 59 s.

Mehmet Akif Ersoy / Ölümünün 50. Yılı Anma Programı, Hatay İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Y., Antakya 1986, 40 s.

Mehmet Akif Ersoy / Vefatının 58. Yılı Hatırasına, Trabzon Belediyesi Kültür Y., Trabzon 1995.

Mehmet Akif Ersoy'un Ölümünün 30. Yılı, İkinci Kuvay-ı Milliye Derneği Y., Konya 1966, 45 s.

Mehmet Akif Ersoy'un Ölümünün 50. Yılı, Hatay İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Y., Hatay 1986, 40 s.

Mehmet Akif Ersoy'un Ölümünün 50. Yılı, Niğde Valiliği Y., Arı B.evi, Konya 1986, 55 s.

Mehmet Akif Ersoy'un Ölümünün 50. Yılı, Urfa İl Halk Kütüphanesi Y., Urfa, 1986, 7 s.

Mehmet Akif, Hayatı, Şahsiyeti, Seçme Şiirleri, Edebiyat Y., Ankara 1970, 72 s.

MENGÜŞOĞLU, Metin Önal, *Müstesnâ Şair Mehmed Âkif*, Pınar Y., 1. b., İstanbul 2007, 192 s.

Millî Şair Mehmet Akif Ersoy'un Ölümünün 50. Yılı, Aydın Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü & Aydın Öğretmenevi Y., İzmir 1987, 80 s.

Milli Şair Mehmet Akif'in Ölümünün 50. Yıl Dönümünde Anma Faaliyetleri, Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy'u Ölümünün 50. Yıldönümünde Yapılan Anma Faaliyetleri, KTB. Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Y., Ankara?, 1987, 56 S.

MİTHAT CEMAL: Bk. KUNTAY, M. Cemal.

MÜSTECAPLIOĞLU, Esat Âdil, *Mehmed Âkif / Ferdî ve İçtimaî Karakteri – Vatanperverliği – Milliyetçiliği – Şairliği*, Ülkü B.evi, İstanbul 1937, 56 s.

NALBANTOĞLU, Muhiddin, *Mehmed Akif ve İstiklâl Marşı*, Veli Y., İstanbul 1981, 80 s.

NALBANTOĞLU, Muhittin, *Nesillerin Destanı / İstiklâl Marşımızın Tarihi*, Muhit Y., İstanbul 1964, XVI+207 s.

OKAY, Orhan, *Mehmed Akif / Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Y., Ankara 1998, 109 s.

OKAY, Orhan, *Mehmed Âkif'in Milliyetçiliği*, Akçağ Y., Ankara 1991, 140 s.

OKTAY, Osman, *İstiklâl Marşımızın Şairi Mehmet Akif Ersoy*, Hikmet Neşr., İstanbul 2003, 92 s.

ONGUN, Cemil Sena, *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve İdealleri*, Tefeyyüz B.evi, İstanbul 1947, 112 s.

ORHAN SEYFİ [ORHON], *Mehmet Akif / Hayatı ve Eserleri*, Cumhuriyet Kütüphanesi Y., İstanbul 1937, 62 s.

ÖKSÜZ, Ahmet, *Açıklamalı İstiklal Marşı*, ABC K.evi Y., İstanbul 1982, 32 s.

ÖLMEZ, M. Hakan (Ed.), *Mehmet Akif'ten Seçmeler*, Gözde Kitap Y., Bursa 2005, 108 s.

Ölümünün 30'uncu Yıl Dönümünde Mehmed Âkif, İkinci Kuvâyı Milliye Derneği Konya Şubesi Neşr., Konya 1966 [Ali Uğur, Atilla Öztorun, Mehmet Karagülle, Zeynel Timur].

Ölümünün 50. Yılında Mehmed Akif Ersoy, Marmara Ü. Y., İstanbul 1986, VII+252 s.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Gerger Kaymakamlığı Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğü Y., Adyaman 1986, 30 s.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'a Armağan, Selçuk Ü. Y., Konya 1986, X+164 s.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif, Niğde Valiliği Y., Niğde 1989, 56 s.

ÖZBEK, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Akif*, Selam Y., Konya 1988, 91 s.

ÖZÇELİK, Mustafa, *Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı*, Lamure Y., İstanbul 2005, 117 s.

ÖZER, Ali, *Mehmet Akif ve Eğitim*, İzmir İlâhiyat Fakültesi Vakfı Y., İzmir 1991, 95 s.

ÖZLÜK, Nuran, 19 Haziran 1936-13 Mayıs 1937/Türk Basınında Mehmet Âkif Üzerine Polemikler, Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Y., İstanbul 2007, 240 s.

PEKOLCAY, Necla, *Mehmed Akif'in Verdiği Mesajlar ve Tesir Alanları*, Marmara Ü. İFAV Y., İstanbul 1958, 112 s.

Resimlerle İstiklâl Marşı, Ekonomik ve Sosyal Y., Ankara 1977?, 20 s.

Safahat'ın Dili ve Üslûbu, Muhit Matb., İstanbul 1970, 80 s. [İçinde: Necmeddin Hacıeminoğlu, T. Nejat Gencan, Kerim Yund, F. Kadri Timurtaş].

SARIHAN, Zeki, *Mehmed Akif*, Kaynak Y., İstanbul 1996, 271 s.

SARIHAN, Zeki, *Vatan Türküsü İstiklâl Marşı / Tarihi ve Anlamı*, Öğretmen Dünyası Y., İstanbul 1984, 130 s.

SERTEL, Sabiha Zekeriya: Bk. ZEKERİYA SERTEL, Sabiha.

SOLMAZ, N. Mehmet, *Mehmet Akif'ten Seçmeler*, Elif Matb., Ankara 1987, 49 s. Diğer basım: İsmat Matbaacılık Y., Ankara 2007.

SÜLEYMAN NAZİF, *Mehmed Âkif / Şâirin Zâtı ve Âsârı Hakkında Bazı Malûmât ve Tedkîkât*, Âmidî Matb., İstanbul 1924, 107 s. (Osm.).

SÜLEYMAN Nazif, *Mehmed Âkif*, Ç.yazı: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Y., İstanbul 1991, 138 s. [Osm.+Türkçe]

SÜLEYMAN NAZİF, *Mehmed Âkif*, Haz.: Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu [?], Millî Hareket Y., İstanbul 1971, 136 s.

ŞEHSUVAROĞLU, Lütfü, *Mehmed Akif Ersoy*, Alternatif Y., Ankara 2002, 256 s.

ŞENGÜLER, İsmail Hakkı (Haz.), *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyatı* I-X, Hikmet Neşr., İstanbul 1990-1992, (XX+)504 +431 +534 +484 +427 +514(+93) +656(+93) +600(+93) +622 +500 s.

TANAÇAR, Türkan & Şükran, *Mehmed Akif'ten Bir Demet*, Ticaret Matb., Erzurum 1968, 67 s.

TANSEL, Fevziye Abdullah, *Mehmed Âkif / Hayatı ve Eserleri*, İrfan Y., 2. b., İstanbul 1973, 291 s. Diğer basım: Basım yeri belirtilmemiş, 1991, 3. b., XV+291 s.

TANSEL, Fevziye Abdullah, *Mehmed Akif*, Kanaat K.evi Y., İstanbul 1945, 247 s.

TARAKÇI, Celâl, *Mehmet Akif'in Aksiyonu ve Şahsiyeti*,

TARLAN, Ali Nihad, *Mehmed Âkif Ersoy: Zindegînâme ve Bergüzîde-i Âsâreş*, Regional Cultural Institue Y., Tahran 1969, 278 s. [Farsça].

TARLAN, Ali Nihad, *Mehmed Akif His Life and Works*, KB. Y., Ankara 1986, s. 84 s.

TARLAN, Ali Nihad, *Mehmed Akif*, Suhulet B.evi, İstanbul 1939, 15 s.

TARLAN, Ali Nihad, *Mehmet Akif ve Safahat*, Nida Y., Ankara 1971, 166 s.

TARLAN, Ali Nihat – Nurettin Topçu, *Mehmed Âkif / 20. Ölüm Yıldönümü*, Milliyetçiler Derneği Y., İstanbul 1957, 40 s.

TARTAN, Yılmaz, *Cephe Gerisinde Savaş*, DİB. Y., Ankara 2002, 96 s.

TARTAN, Yılmaz, *İki Derste İstiklâl Marşı*, DİB. Y., Ankara 1997, 112 s.

TARTAN, Yılmaz, *Mehmet Akif Hikâyeleri / Bulutlardan Yıldırım Sağdık*, DİB. Y., Ankara 2002, 96 s.

TAYŞİ, Mehmed Serhan – Nevzat Kaya, *Ölümünün 50. Yıldönümü Münasebetiyle Mehmed Âkif Ersoy Bibliyografyası*, Osmanlı Y., İstanbul 1986, 31 s.

TEKİNER, Celâl, *Millî Marş*, Emek Matb., Kırşehir 1984, s. 50.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Mehmed Akif ve Cemiyetimiz*, Yağmur Y., İstanbul 1962. 136 s. Diğer basım: KTB Y., 1. b., Ankara 1987, 150 s.

TOPÇU, Nurettin, *Mehmed Akif*, Hareket Y., İstanbul 1970, 119 s.

TOPÇU, Semih, *Akif'i Yaşamak İstiyoruz*, Milliyetçiler Derneği Y., İstanbul 1971, 21 s.

TOPTAŞ, Mahmut, *Akif'in Diliyle Açıklamalı İstiklâl Marşı*, Cantaş Y., İstanbul 1999, 82 s.

TOROS, Taha, *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*, İsis Y., İstanbul 1998, 173 s.

TUNCOR, Ferit Ragıp – Selahattin Arıkan, *Mehmed Akif, Jan Jak Ruso, İbrahim Müteferrika, Charles Darwin*, Öğretmen Dergisi Gençlik Y., İstanbul 1952, 63 s.

Türk Gençliği ve Mehmed Âkif, İstanbul Ü. Talebe Birliği Y., İstanbul 1944, 28 s.

TÜRK, Hikmet Sami, *İstiklâl Marşı ve Mehmet Akif Ersoy*, KB. Y., Ankara 2004, 173 s.

UÇ, Himmet, *Mehmed Akif ve Hikâye Sanatı*, Bizim Büro Y., Ankara 2000, 173 s.

UĞUR, Hüseyin, *Edebî Ses: İstiklâl Marşımız*, B.evi yok, Malatya, 1990, 64 s.

ULUER, Cahit, *İstiklal Marşı'nın Hikâyesi/Halkalı'dan Ankara'ya*, International Rotary Kulübü Y., İstanbul 2000, 6 s.

UYGUNER, Muzaffer, *Mehmet Akif*, Bilgi Y., Ankara 1991, 173 s.

ÜNLÜ, Hüseyin, *İstiklâl Marşı ve Çanakkale Şehitleri*, Ünlü K. evi Y., İstanbul, 1988, 64 s.

VAKKASOĞLU, Vehbi, *Mehmed Akif / Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Boğaziçi Y., İstanbul 1997, 148 s.

VAKKASOĞLU, Vehbi, *Mehmed Akif*, Yeni Asya Y., İstanbul 1976, 287 s.

Vefatının 60. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Y., Ankara 1996

Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni/Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi, Türkiye Yazarlar Birliği Y., Ankara 2008, 280 s.

YERGÜZ, İsmail, *Mehmet Akif Ersoy / Yaşamı, Sanatı, Yapıtları*, Engin Y., İstanbul 1997, 230 s.

YEŞİLYURT, Evrim, *Mehmet Akif Ersoy / Hayatı ve Eserleri* I-III, Yeryüzü Y., Ankara 2003.

YETİŞ, Kâzım, *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Y., Ankara 1992, VI+218 s.

YILDIRIM, Halil İbrahim, *İstiklâl Marşı Nasıl Yazıldı*, Güney Matb., Adana 1986, 30 s. [Oyun].

YILDIRIM, Tahsin, *Millî Mücadele'de Mehmet Âkif*, Selis Y., 1. b., İstanbul 2007, 344 s.

YILMAZOĞLU, Adil, *Milli Şair Mehmed Akif*, Milliyetçiler Derneği Y., İstanbul 1968, 76 s.

YUND, Kerim, *İstiklal Marşı Bilgisi*, Hüsnütabiat Matb., İstanbul 1961, 48 s.

YÜCEBAŞ, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, Dizerkonca Matb., İstanbul 1958, 240 s.

YÜCEER, İsa, *Cuhûdu Mehmed Âkif ve Ârâuhû fî Mecâli't-Terbiyeti'l-İslâmî*, Yüzüncü Yıl Ü. Y., Van 1995, V+350 s. [Arapça].

YÜCEER, İsa, *Mehmet Akif / Çağı ve İslâmî Davetteki Hizmetleri*, Yüzüncü Yıl Ü. İlâhiyat F. Y., Van 1995, 516 s.

YÜKSEL [SERDENGEÇTİ], Osman, *Mevlâna ve Mehmed Âkif*, Serdengeçti Y., Ankara 1958, 48 s.

ZEKERİYA SERTEL, Sabiha, , *Tevfik Fikret - Mehmet Akif Kavgası Münasebetile / Sebilürreşatçıya Cevap*, Muallim Ahmet Halit K.evi Y., İstanbul 1940, 56 s.

ZEKERİYA SERTEL, Sabiha, *Tevfik Fikret – Mehmet Akif Kavgası*, Tan Matb., İstanbul 1940, 24 s.

C. *Kitaplarda Bölümler*

"Kavâid-i Edebiyye, Mehmed Âkif", *Dârülfünûn Dersleri*, Sırât-ı Müstakîm, Matb., İstanbul 1329, s. 1-15 (Osm.).

"Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinden Örnekler", *50. Yıl Anma Kitabı 1986*, s. 159-200.

ABAK, Şaban, "Esarete İtirazın Erkek Sesi: İstiklâl Marşı", *Meşaleyi Tutan El*, Vadi Y., 1. b., Ankara 2007, s. 87-98.

AKDEMİR, Rıza, "Mehmet Âkif ve Din Anlayışı", *Bir Gün Gelecek*, Hamle Y., İstanbul 1992, s. 51-56.

AKGÜN, Necat, *Burası Ankara*, Ankara Kulübü Y., Ankara 1996, s. 69 [Değini].

AKYOL, Taha, "Âkif'e Saygı", *Kitaplar Arasında*, Doğan Kitap Y., 1. b., İstanbul 2002, s. 89-90 [M. E. Düzdağ'ın *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar*, 1987 adlı eseri hk.].

ALBAYRAK, Haşim, "Mandal Hoca (Mandan Hoca)", *Of ve Çaykara*-I, Cantekin Matb., 1. b., Ankara 1986, s. 94-97.

ALBAYRAK, Sadık, "Dâr-ül-Hikmet-il-İslâmiye Âzalarının Tercüme-i Hâlleri /

Mehmet Akif Ersoy", *Son Devrin İslâm Akademisi / Dâr-ül Hikmet-il İslâmiye Teşkilât ve Azaları*, Yeni Asya Y., İstanbul 1973, s. 173-174.

ALBAYRAK, Sadık, "Şeriatı Şiirde Terennüm Eden Millî Şair...", *Yürüyenler ve Sürünenler...*, Araştırma Y., 5. b., İstanbul 1990, s. 213-222.

ALTUNBAY, Mustafa vd., "Mehmed Akif: Safahat", *Trabzon İl Halk Kütüphanesi Arap Harfli Basma Eserler Kataloğu*, T. C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Y., 1. b., Trabzon 1998, s. 142, 268.

ANDI, M. Fatih, "Safahat – Birinci Kitab'ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", *Edebiyat Araştırmaları I*, Kitabevi Y., İstanbul 2000, s. 233-260.

ARAZ, Rıfat, "Mehmet Akif Ersoy / Bülbül", *Şiir İncelemeleri*, Alp Y., 1. b., Ankara 2005, s. 483-488.

ARIK, Remzi Oğuz, "Mümin Akif", *İdeal ve İdeoloji*, Hareket Y., İstanbul 1967.

ARMAĞAN, Mustafa, "Atatürk Mehmed Âkif'i Nasıl Eleştirdi?", *Yakın Tarihin Kara Delikleri / Küller Altında Yakın Tarih 2*, Timaş Y., İstanbul 2007, s. 32-36.

ARMAĞAN, Mustafa, "Mehmet Akif'in Abdülhamid Aleyhtarlığı", *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitapları Y., 6. b., İstanbul 2007, s. 296-299.

ARSEL, İlhan, "Kur'an'ın Arapçadan Başka Dile Çevrilemeyeceği Tezine Saplanan Türk Şeriatçısı", *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, Ankara Ü. Hukuk F. Y., 2. b., Ankara 1973, s. 219-224.

ARTAM, Nurettin – Nurettin Sevin, "Okuyalım: Ordunun Duası, Mehmet Akif", *Müslüman Çocuğun Kitabı*, MEB. Y., İstanbul, 1948, s. 132.

AY, Arif, "Safahat'tan Sefahata", *Gece Yazıları*, İz Y., İstanbul 1993, s. 217-218.

AYAŞLI, Münevver, "Mehmed Akif ve Muhammed İkbal", *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim*, Boğaziçi Y., İstanbul 1990, s. 154-164.

AYTAÇ, Gürsel, "Mehmet Akif Ersoy'un "Berlin Hatıraları", *Edebiyat Yazıları I*, Gündoğan Y., Ankara 1990, s. 79-88.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Mehmed Âkif'in Neyzenliği", *Ney'in Sırrı Hâlâ Hasret / Bir Meşk Silsilesi*, Kubbealtı Neşr., 1. b., İstanbul 2002, s. 19-20.

AYVERDİ, Samiha, "Mehmed Âkif'in Gayesi", *Âbide Şahsiyetler*, Kültür Bakanlığı Y., 1. b., İstanbul 1976, s. 147-158.

BANARLI, Nihad Sâmi, "Millî Şâir Olarak Âkif", *Kitaplar ve Portreler / Mehmed Âkif'ten Günümüze*, Kubbealtı Neşr., İstanbul 1985, s. 9-23.

BERKE, F., "Mehmet Akif Bir İslâm Reformatörü / Tahir Alangu", *Kerim Sadi 50. Yılında [Yazı Hayatının 50. Yılında]*, Hilâl Matb., İstanbul 1969, s. 58-60.

BERKES, Niyazi, "Din Sorunu (2)", *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Y., İstanbul 1978, s. 533-539.

BİLGEGİL, Kaya, "Mehmed Âkif'e Dair", *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar* II, Atatürk Üniversitesi Y., Erzurum 1980, s. 403-433.

BİRGEN, Muhittin, "İttihatçılar Zamanında Sağ Fikirler", *İttihat ve Terakki'de On Sene*-I, Haz. Zeki Arıkan, Kitap Y., 1. b., İstanbul 2006, s. 365-366; "Sebil'ür-Reşat'ın Rolü", s. 366.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Mehmet Akif Ersoy", *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Nobel Basım Y., Ankara 2007, s. 410-411.

BORAK, Sadi, "Mehmet Akif Ersoy", *100 Türk Büyüğü*, Kırmızı Beyaz Y., 1. b., İstanbul 2004, s. 64-65.

BUĞRA, Tarık, "Âkif'in Düşündürdüğü", *Politika Dışı*, Ötüken Neşr., İstanbul 1992, s. 8-10.

BULAÇ, Ali, "Cumhuriyet sonrası İslâm Düşüncesi / 100-1960 Arası Dönem", *İslâm Dünyasında Düşünce Sorunları*, İşaret Y., 3. b., İstanbul 1988, s. 55 [Değini].

CEVDET KUDRET [SOLOK], "Aruz Ölçeğinin Başlıca Kalıpları: A. Düz Kalıpyar / Örnekler: Mehmet Akif Ersoy, Bahar", *Örneklerle Edebiyat Bilgileri I*, İnkılâp K.evi Y., İstanbul 1980, s. 131 vd.

ÇAĞAN, Kenan, "Şiirin Sosyolojik İmkânı Bağlamında Mehmed Akif Şiirinin Top-

lumu Anlamaya Katkısı", *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, Ed. Köksal Alver, Hece Y., 1. b., Ankara 2004

ÇALIK, Etem, "Mehmed Âkif Ersoy", *Şair ve Yazarlarımızdan Nükteler*, Ötüken Neşr., İstanbul 1993, s. 129-137.

ÇETİŞLİ, İsmail, "Millî Edebiyat'ın Bazı Şair ve Yazarları / Mehmet Âkif Ersoy", *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 1. b., Ankara 2007, s. 265-276 [Ortak kitabın diğer yazarları: Nurullah Çetin, Abide Doğan, Alim Gür, Şenol Demir, Cengiz Karataş].

ÇETİŞLİ, İsmail, "Şiir Tahlilleri: Mehmet Âkif Ersoy / İstiklâl Marşı", *Metin Tahlillerine Giriş -Şiir-*, Fakülte K.evi Y., 2. b., Isparta 2002, s. 129-149.

ÇEVİK, Adem, "Mehmet Akif Ersoy", *Âlem Sana Hayran*, Sütun Y., İzmir 2007, s. 45-52.

DAVUDOĞLU, Ahmed, "Mehmed Âkif (1873-1936)", *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Bid'atlarla Mücadele Y., 3. b., İstanbul 1978, s. 141-148.

DEMİRCİ, İbrahim, "Mehmed Âkif Vesilesiyle", *Hay Hay Hayat*, Ebabil Y., 1. b., Ankara 2007, s. 160-161.

DİZDAROĞLU, Hikmet (Ed.), "Mehmet Âkif ve Güzel İstanbul Türkçesi / Nuretin Artam", *Dilcilere Saygı*, TDK Y., Ankara 1966, s. 11-15; "Mehmet Âkif / Agâh Sırrı Levend", s. 16-24.

DOĞAN, D. Mehmet, "İstiklâl Marşı Yasak! / Mehmed Âkif de Yasak!", *Yüzyılın Soykırımı*, İz Y., İstanbul 2004, s. 171-175.

DOĞAN, Mehmet Can, "Yenik İdeoloji: Mehmet Âkif Ersoy", *Şair Sözü*, Yapı Kredi Y., 1. b., İstanbul 2006, s. 49-58.

DÖNMEZ, Ali Osman, "Mehmet Akif ve Modern Bilim", *Mısraların İzinde*, Sütun Y., İzmir 2007, s. 51-60.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "İslâmcı Bakışla Irkçılık Milliyetçilik / Mehmed Âkif'in Eserlerinde Irkçılık", *Türkiye'de İslâm ve Irkçılık Meselesi*, TÜRDAV Y., İstanbul 1983, s. 169-212.

ENGİNÜN, İnci, "Mehmet Akif'in Şiiri", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Y., 2. b., İstanbul 1991, s. 145-158; "Mehmet Akif'te Şahıslar ve Fikirler", s. 380-386; "Mehmet Akif'te İroni", s. 562-569.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, "Mehmet Âkif'in Dili", *Makaleler I Dil-Destan Tarih –Edebiyat*, Yay. Haz. Ekrem Oruçoğlu, Akçağ Y., 1. b. Ankara 2007, s. 629-637.

ERGİN, Osman, "Dinde İnkılâp: Tekbirin, Ezanın, Hutbenin Türkçeleştirilmesi ve Heykel Yasağının Kaldırılması", *Türkiye Maarif Tarihi*, c. V., Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1943; İstanbul 1977, s. 1907-1937; "Din İnkılâbında Atatürk'ün Hamleleri", s. 1938-2004.

ERİŞİRGİL, M. Emin, *Neden Filozof Yok?* Güzel İstanbul Matb., Ankara 1957, S. 5, 32, 29, 23 [Değini].

EROĞLU, Ebubekir, "1900'lerin İki Eşiği", *Modern Türk Şiirinin Doğası Üstüne*, Yapı Kredi Y., İstanbul 1993, s. 18, 25-26.

FANÎ, Ali İlmi, *Bir 150'liğin Mektupları / Ali İlmi Fanî'den Rıza Tevfik'e Mektuplar*, Haz. Abdullah Uçman – Handan İnci, Kitabevi Y., İstanbul 1998, s. 96, 98-99.

GEZGİN, Hakkı Süha, "Mehmed Âkif", *Edebî Portreler*, Haz. Beşir Ayvazoğlu, Timaş Y., İstanbul 1997, s. 179-181.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Mehmet Akif Ersoy'un Dili Üzerine", *Eski, Yeni ve Ötesi (Seçme Makaleler I)*, İletişim Y., 1. b., İstanbul 1995, s. 363-382.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Mehmet Âkif Ersoy'un Sanat ve Şiir Anlayışı Üzerine", *Kim Etti Sana Bu Kârı Teklif (Seçme Makaleler 2)*, İletişim Y., 1. b., İstanbul 1997, s. 285-302.

GÖVSA, İbrahim Alâcttin, "Mehmet Akif", *Acılar / Nazım – Nesir*, İş Bankası Kültür Y., Ankara 1966, s. 44-46.

GÜMÜŞ, M. Sıddık [Hüseyn Hilmi Işık], "Muhammed Âkif", *Tam İlmihâl / Se'âdet-i Ebediye*, Hakîkat K.evi Y., 44. b., İstanbul 1989, s. 1100.

GÜNER, Zekâi – Orhan Kabataş, "Sebilü'r-Reşat'ın Anadolu Halkına Beyannâmesi", *Milli Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Y., Ankara 1990, s. 108-110.

GÜNGÖR, Erol, "Âkif'in Yeri Neresidir?", *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Haz. R. Güler – E. Kılınç, Ötüken Neşr., İstanbul 1993, s. 466-468.

H. NUMAN, "Mehmet Akif", *Edebî Âbideler*-V, B.evi yok, İstanbul?, 1935?, s. 15.

HATEMÎ, H. Hüsrev, "Mehmed Âkif'i Anlamak", *Hoşça Bak Zâtına*, İşaret Y., 1. b., İstanbul 1989, s. 116-118.

HATEMİ, Hüseyin, "İstiklal Marşı ve Müfredat", *Şafak Yazıları*-I, Keşif Y., Ankara 2006, S. 60-62.

HEPER, Metin, "Ersoy, Mehmet Akif (1873-1936)", Çev. Zeynep Mertoğlu, *Türkiye Sözlüğü / Siyaset, Toplum ve Kültür*, DoğuBatı Y., 1. b., Ankara?, 2006, s. 243.

HEPSEV, Haydar Murad, "Asrın İdrakine Söyletmeliyiz İslâmı", *Söz / Fikir Yazıları*, Söz Kitapları Y., İstanbul 1991, s. 30-34.

IŞIK, Hüseyn Hilmi: *Bk.* GÜMÜŞ, M. Sıddık.

IŞIMER, Yalçın, "Atatürk'üm ve Türkçem", *Gülhane Tıp Akademisi 1999-2000 Eğitim-Öğretim Yılı Açılış Töreni*, GATA B.evi, İstanbul 1999, s. 65-72 [Akif'in Kur'an tercümesi hk.].

İSMAİL HABİB [SEVÜK], "Bugünün Edebiyatı / Mehmed Âkif", *Türk Teceddüd Edebiyâtı Tarihi*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşr., 1. b., İstanbul 1340 [1924], s. 653-658.

İSMAİL HABİB [SEVÜK], "Mehmed Âkif'in Şahsiyeti, Evsaf-ı Mümeyyizesi", *Edebî Yeniliğimiz*, Remzi K.evi Y., İstanbul 1937, s. 362-373.

İZ, Mahir, "Şâir Mehmed Âkif'in Bey'le Tanışma", *Yılların İzi*, Kitabevi Y., 2. b., İstanbul 1990, s. 124-133; "Şâir Mehmed Âkif Bey'le Hâtıralar", s. 139-146.

JÄSCHKE, Gotthard, "Ziya Gökalp, Mehmet Âkif ve Mehmet Şemsettin", *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Y., 1. b., Ankara 1972, s. 17.

KAHRAMAN, Âlim, "Âkif Üzerine Yazmak", *Çalışan Saat*, Yedi İklim Y., İstanbul 1989, s. 93-94.

KAHRAMAN, Âlim, "Bir Tablonun İçinde Duran Üç İsim: M. Akif, A. Haşim, Y. Kemal", *Edebiyatın Saklı Dili*, İz Y., İstanbul 2001, s. 9-12.

KANIK, Mahmut, "Mehmet Âkif'in Şiirlerine Toplu Bakış", *Dört İklimden Esintiler*, Hece Y., 1. b., Ankara 2004, s. 201-215.

KAPKINER, Murat, "Bir Muhakkık Olarak Âkif", *Yaşamayı Göze Almak*, Esra Y., 2. b., İstanbul 1994, s. 143-146.

KAPLAN, Mehmet, "Atatürk ve Mehmet Âkif", *Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken*, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2007, s. 47-50.

KAPLAN, Mehmet, "Mehmed Âkif'e Göre İlim ve Din", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 1987, s. 191-202.

KAPLAN, Mehmet, "Süleymaniye Kürsüsünden Bir Parça", *Şiir Tahlilleri / Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar*, Dergâh Y., 10. b., İstanbul 1988, s. 172-177.

KARA, İsmail (Haz.), *Ezel Erverdi Kitabı / Bir yayın Dünyası Bir Fikir Mücadelesi*, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2006, s. 20, 35, 90, 94, 132, 140, 156, 167, 259, 292, 347.

KARA, İsmail, "Âkif Merhumun Bilinmeyen bir Yazısı", *Aramakla Bulunmaz*, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2006, s. 69-73; "Sebilürreşad'ın Azim ve Mühim Bir Teşebbüsü", s. 173-177; "Âkif'ten Şerif Muhiddin'e Üç Mektup", s. 217-230.

KARA, İsmail, "Âkif'ten İki Dikkat Çekici Metin", *Amel Defteri*, Kitabevi Y., İstanbul 1998, s. 230-238.

KARA, İsmail, "Mehmed Âkif Ersoy / Âsım'dan" vd., *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi'nin Temel Metinleri*, Gerçek Hayat Y., İstanbul, T.siz, s. 257-321.

KARA, İsmail, "İslâm Modernizmi ve Akif'e Dair Birkaç Not", *Din ile Modernleşme Arasında / Çağdaş Türk Düşüncesi-*

nin Meseleleri, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2003, s. 198-211.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, "Âkif ve Sa'dî; Hikmette Birlik", *Vatan Etmek*, 1. b., Ankara 2004, s. 77-82.

KARAKAŞ, Şuayb, "Biyografi ve İncelcme Çalışmaları / Mehmed Âkif", *Süleyman Nazîf*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., 1. b., Ankara 1988, s. 235-240.

KARAVELİ, Orhan, *Bir Ankara Ailesinin Öyküsü*, Pergamon Y., 2. b., İstanbul 2006, s. 86-90.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, "Büyük Doğu Akademyası", *Edebiyat Mahkemeleri*, Haz. Suat Ak, Büyük Doğu Y., 1. b., İstanbul 1997, s. 19-23; "Üçüncü Mahkeme: Mehmet Âkif", s. 51-62.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, "Dolap Beygiri", *Bâbıâli*, Büyük Doğu Y., 3. b., İstanbul 1985, s. 279-282 [İstiklâl Marşının değiştirilip Necip Fazıl'a yazdırılması girişimi hk.]

KISAKÜREK, Necip Fazıl, "Mehmed Âkif", *Hitabeler*, Büyük Doğu Y., 2. b., İstanbul 1985, s. 123-129.

KOMİSYON, "Mehmet Akif (Ersoy) / Altmış Yıl Önceki Bir Yazı", *Yaşayan Türkçemiz I*, Tercüman Gazetesi Y., İstanbul 1981, s. 150;

KOMİSYON, "Türk Diline Hizmet Edenler / Mehmet Akif Ersoy", *Yaşayan Türkçemiz III*, Tercüman Gazetesi Y., İstanbul 1980, s. 131.

KORTANTAMER, Tunca, "Mehmed Âkif ile Sadî Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi", *Eski Türk Edebiyatı / Makaleler*, Ankara 1993, s.

KÖKSAL, A. Cüneyd, "*Peygamberimiz* Adlı Eser ve Mehmed Âkif'in Ölümü Üzerine Yazdığı Şiir", *M. Âsım Köksal Hayatı ve Hatıraları*, Köksal Y., İstanbul 2000, s. 33-35.

KURAN, Ercüment, "Mehmed Akif'in Milliyetçilik Fikrinin Tekamülü", *Türk İslam Kültürüne Dair*, Yay. Haz. Mehmet Erdoğan, Ocak Y., Ankara 2000, s. 155-161.

KURUCU, Ali Ulvi, "Mehmed Âkif" *Gümüş Tül ve Alevler*, Haz. Dr. Ali Kemâl Belviranlı, Marifet Y., İstanbul, Nisan 2003, s. 121-122; "Âkif (Ebedî Şâirimiz)", s. 124-125; "Âkif (İslâm Şâirimiz)", s. 126-127; "Âkif (İstiklâl Marşı Şairimiz)", s. 123 [Şiir].

KURUCU, Ali Ulvi, "Safahat Ufuklarında", *Gecelerin Gündüzü*, Neşre Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, Marifet Y., İstanbul 2004, s. 237-240; "Mehmed Âkif'i Anarken", s. 241-245.

KURUCU, Sare (Haz.), "Hayranı Olduğum Şairler [Mehmed Akif]", *Bir Ömürden Sayfalar Ali Ulvi Kurucu'dan Hatıralar*, Marifet Y., İstanbul, Kasım 2002, s. 177-186.

KUŞÇUBAŞI, Eşref, "Eşref'in Arabı" veya Arap Musa'nın Hayatı", *Hayber'de Türk Cengi*, Yay. Haz. Philip H. Stoddard – H. Basri Danışman, Arba Y., 1. b., İstanbul 1997, s. 231 [Değini].

KUTAY, Cemal, "Diyecceksiniz ki (...)", *Pembe Mendil*, Yeni Asya Y., İstanbul 1975, s. 45-55 [Akif'in Kuşçubaşı'na bir mektubu ve tıpkıbasımı].

KUTAY, Cemal, "İstiklal Marşı Şairi Mehmet Akif'in Mısır'daki Son Yılları ve "İki Gözü Eşrefciği"ne Hicran Mektupları", *Tarih Sohbetleri I*, Halk Matb., İstanbul 1966, s. 163-179; "Mehmet Akif ve İlk Olmak!", s. 167; "Yakılmasını Vaziyet Etiği Büyük Emeği", s. 169; "Meclis Albümünde", s. 171.

KUTAY, Cemal, "Nejat Bey İstanbul'a Geliyor ve Mühim Haberler Getiriyor", *Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı*, Tarih Y., İstanbul 1965, s. 83 [Değini].

KUTLUER, İlhan, "Şairim Akif", *İki Denizin Birleştiği Yer*, Nehir Y.2, İstanbul 1987, s. 151-145.

LEVEND, Agâh Sırrı, "Mehmet Âkif -Ölümü Münasebetiyle-", *Eserler ve Şahsiyetler*, Eminönü Halkevi ve Edebiyat Şubesi Y., İstanbul?, 1940.

MALATYALI MUHAMMED REŞÂD, "İstitrâd Muhammed Âkif Bey'in Efgânîcili-

ği Hakkında", *Cemâleddin Afgânî Hakkında Makaleler*, Mat-Yapım Matbaacılık, İstanbul, 1996, s. 215-217; "Şâir Muhammed Âkif Bey'in Efğânî Müdâfaası", s. 205-207.

MARAŞ, M. Atilla, "Bir Hakikat Şairi: Mehmet Âkif", *Beyaz Adamın Kutusu*, Vadi Y., 1. b., İstanbul 2001, s. 114-116.

MARDİN, Şerif, Cumhuriyet Devrinde "Volk" İslâmı", *Din ve İdeoloji / Bütün Eserleri 2*, İletişim Y., 6. b., İstanbul 1993, s. 148 [Değini].

MEMET FUAT [BENGÜ], "İnanmış Adam", *Nâzım Hikmet Üstüne Yazılar*, Adam Y., 1. b., İstanbul 2001, s. 132-136 [N. Hikmet'in M. Âkif'le ilgili dizeleri üstüne].

MERİÇ, Cemil, "İki Düşman Kardeş", *Kültürden İrfana*, İnsan Y., İstanbul 1986, s. 223-226 [Âkif ve Fikret hk.].

MERT, Hamdi, "Kastamonu'da Mehmet Akif Gerçeği", *Türk Dünyasına Açılan Şehir Kastamonu*, TDV Matb., Ankara 2001, s. 57-60.

MİYASOĞLU, Mustafa, "Mehmet Âkif", *Muhacir*, Suffe Y., 3. b., İstanbul 1982, s. 229-235.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ, *Kur'ân Tercümesi Meselesi*, Çev. Süleyman Çelik, Bedir Y., İstanbul 1993, s. 187 [Değini].

MUTLUAY, Rauf, "50 Yılın Türk Şiiri", *50 Yılın Türk Edebiyatı*, İş Bankası Kültür Y., İstanb ul 1976, s. 155.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, "İkinci Meşrutiyet'ten Bâzı Sîmalar: Mehmed Âkif Ersoy", *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*-II, Çile Y., İstanbul, 1979, s. 217-220.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, "Mehmed Akif Bey'in Hazırladığı Kur'an-ı Kerim Mealine Dair", *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*-III, Çile Y., İstanbul, T.siz, s. 308-317.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, "Mehmed Akif Bey'in Kabrine Dair", *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*-IV, Çile Y., İstanbul, 1981, s. 309-311.

NAR, Ali, *Ortadoğu Günlüğü*, Çığır Y., İstanbul 1977, s. 288 [Değini].

NÂZIM HİKMET [RAN], "Milli Marş", *Yazılar (1937-1962) / Yazılar-5*, Yapı Kredi Y., 4. b., İstanbul 2004, s. 26-27.

OĞUZBAŞARAN, Bekir, "Mehmet Âkif Ersoy", *Kültür ve Edebiyatımızdan Manzum Portreler*, Laçin Y., 1. b., Ankara 2007, s. 52.

OKAY, M. Orhan, "Mehmed Akif'in Milliyetçiliği", *Edebiyat ve Kültür Dünyamızdan –Makaleler Denemeler Sohbetler-*, Burak Matb., Ankara 1991, s. 117-129.

OKAY, Orhan, "Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam: Mehmet Akif", *Silik Fotoğraflar*, Ötüken Neşr., İstanbul, 2005, s. 41-45.

OKAY, Orhan, "Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Tevfik Fikret ve Mehmet Akif", *Edebiyat ve Sanat Yazıları*, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 1990, s. 143-158; "Şehitlikte Bir Şair: Mehmed Akif", s. 159-175; "Mehmed Akif'in Bazı Şiirlerinde Şekil Muhteva Münasebetleri", s. 176-183; "Mehmet Akif'in Sosyal Muhtevalı Bir Şiirinin İncelenmesi", s. 184-188.

ORTAÇ, Yusuf Ziya, "Mehmet Âkif", *Bir Varmış, Bir Yokmuş! / Portreler*, Yeni Matb., İstanbul 1960, s. 59-66.

ÖNER, Necati, "Var'dan Varetme", *İnsan Hürriyeti*, Selçuk Y., İstanbul 1982, s. 64-65 [Değini].

ÖZARSLAN, Ersin, "Mehmet Âkif Ersoy", *Düşünce Ufuklarında Erol Güngör'ün Sanat, Edebiyat, Dil ve Tercüme Hakkındaki Görüşleri*, Lotus Y., Ankara 2007, s. 99-103.

ÖZBALCI, Mustafa, "Batılılaşma Gayretleri ve Mehmet Akif", *Kültür Köprüsü*, Akçağ Y., Ankara 2000, s. 38-84.

ÖZCAN, Ömer, "Ulusal Kurtuluş= Savaşı Dönemi / Mehmet Âkif (Ersoy)", *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah (Yergi ve Gülmece*, İnkılâp Y., İstanb ul 2002, s. 328-331.

ÖZÇELEBİ, Betül, "Şiir ve Şairler Üzerine Düşünceler / 5. Mehmet Âkif Ersoy", *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri 1923-1938*, T. C. Kültür Bakanlığı Y., 1. b., Ankara 1998, s. 136-138.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Bir Aydın Portresi: Mehmet Akif Ersoy", *Eylül Irmakları*, Sütun Y., İzmir 2007, s. 33-36.

ÖZÇELİK, Mustafa, "Mehmet Akif'i Anmak", *Şiir İklimi*, Sütun Y., İzmir 2006, s. 81-82.

ÖZDEMİR, Emin, "Şiirde Yeni Açılımlar ve Yönelimler", *nTürk ve Dünye Edebiyatında Dönemler , Yönelimler*, Bilgi Y., 3. b., Ankara 1999, s. 180-182.

ÖZDENÖREN, Alâaddin, "Şiirin Geçitleri", *Şiirin Geçitleri*, Esra Sanat Y., 1. b., Konya 1997, s. 33 (Değini).

ÖZDENÖREN, Rasim, "Akif ve Batı", *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?*, İz Y., 4. b., İstanbul 1999, s. 119-121.

ÖZGÜL, Metîn Kayahan, "Süleymaniye Kürsüsünde", *Siyasî Rüyâlar*, Hece Y., Ankara 2004, s. 165-168.

PEKOLCAY, Necla, "Mehmed Âkif'in Hayatı", *İslâmî Türk Edebiyatı* I, Kitabevi Y., İstanbul 1994, s. 337-349; "Mehmed Âkif, Safahat'tan, Tevhid Yahut Feryat – Süleymaniye Kürsüsünde", s. 465-468; "Mehmed Âkif, Tevhid Yahud Feryat [Metin İzahı]", s. 524-527, "Mehmed Âkif, Safahat", s. 129; "Mehmed Âkif'in El Yazısı", s. 134-135.

PERİN, Cevdet, [Mehmed Âkif], *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İstanbul Ü. Edebiyat F. Y:, İstanbul 1946 [Değini].

SADRİ SEMA [AYDOĞMUŞ], "Meşrutiyet Yıllarının Kalem Sahipleri", *Eski İstanbul Hatıraları*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Y., İstanbul 2002, s. 501 ve ayrıca 87, 325, 532, 545 [Değiniler].

SAFA, Peyami, "İslamcıların Programı", *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İnkılâp ve Aka K.evi Y., 2. b., İstanbul, T.siz, s. 59 [Değini].

SAFİ, İsmail, "Mehmet Âkif Ersoy ve 'İslâmî Modernleşme'", *Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Lotus Y., Ankara 2007, s. 164-167.

SAĞDIÇ, Ozan, "Dostlar, Tanıdıklar / Mehmet Akif Ersoy", *Yirminci Yüzyıl Denen O Mazi / I: Birinci Savaştan İkincisine*, Dünya Kitapları Y., I. b., İstanbul 2005, s. 265-268.

SANAY, Ayşe Belkıs, "İstiklâl Şairi Mehmet Âkif ", *Mithat Cemal Kuntay/Hayatı, Sanatı, Eserleri*, TC. KB. Y., 1. b., Ankara 2002, s. 144-155; "Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif / Eserin Edebî Değeri", s. 156-160.

STODDARD, Philip H., "Eşref Kuşçubaşı veya Diğer Kaynaklar Tarafından Teşkilat-ı Mahsusa Ajanları Arasında Sayılan Başka Kişiler", *Teşkilât-ı Mahsûsa*, Çev. Tansel Demirel, Arba Y., 1. b., İstanbul 1993, s. 146.

SÜLEYMAN FAHİR, *İman ve Ahlâk*, Kürsü Y., İstanbul 1965 [Babanzâde, A. Mahmud Akkad ve Mehmed Âkif'ten seçmeler].

SÜLEYMAN NAZİF, "Büyük Dostum ve Büyük Şair Mehmed Âkif'in "Nefsimle Hasbihal'e Güzel Bir Paylaması...", *Malta Geceleri*, Sadl. İhsan Erzi, Tercüman 1001 Temel Eser Y., İstanbul 1979, s. 130-133 [Âkif'in üç şiiri].

ŞAHİNER, Necmeddin, "Mehmed Akif Ersoy", *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor*-VI, Nesil Y., İstanbul, 2006?, s. 265-270.

TALU, Ercümend Ekrem, "Süleyman Nazif", *Geçmiş Zaman Olur ki / Anılar*, Haz. Alâattin Karaca, Hece Y., 1. b., Ankara 2005, s. 109 ["Türkün Şehnâmesini ancak Âkif'in yazabileceğine" dair bir not].

TANPINAR, Ahmet Hamdi, "Şair Mehmet Âkif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyorlar", *Mücevherlerin Sırrı*, Haz. İlyas Dirin – Turgay Anar – Şaban Özdemir, Yapı Kredi Y., 1. ve 2. b., İstanbul 2002, s. 153-155.

TANYU, Hikmet, "Âkif-Fikret Tartışması", *Tevfik Fikret ve Din*, İrfan Y., İstanbul 1972, s. 137-141; "Süleyman Nazif, "Mehmed Âkif" Münasebetiyle", s. 148-150; "Edebiyat Dergilerinde: Tevfik Fikret-Mehmed Âkif Kavgası", s. 260-261.

TARAKÇI, Celâl, "Mehmet Akif Ersoy ve Gençlik", *Konferanslar*, Eser Matb., Samsun 1997, s. 55-68.

TARAKÇI, Celâl, "Mehmet Akif'in Fikir Dünyası", *Düşmanı Bil Dostu Tanı*, Samsun 1992, s. 32-62; "Akif ve Öğretmen", s. 147-149; "Mehmet Akif Ersoy ve Çanakkale", s. 162-172.

TOROS, Taha, "İstiklal Marşımızın Şairi Mehmet Akif Ersoy", *O Güzel İnsanlar*, Aksoy Y., 1. b., İstanbul 2000, s. 258-271.

TURAL, Sadık Kemal, "Mehmet Âkif'in Bir Şiirinin Edebiyat Sosyolojisi Açısından Tahlili", *Zamânın Elinden Tutmak / Edebiyat Nazariyâtı * Edebî Tenkit Örnekleri*, Ötüken Neşr., 1. b., İstanbul 1982, s. 171-192.

TURAL, Secaattin, "Mehmed Âkif", *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Din Duygusu*, Kitabevi Y., İstanbul 2003, s. 44, 142, 157 vd.; "Safahat", s. 32, 69, 156 vd.

TURİNAY, Necmettin, "Nesrin Varoşlarını Zorlayan Bir Şiirin Nihayeti", *Kültür Dil ve Sanata Dair*, Burak Matb., 1. b., Ankara 1996, s. 54-62; "Kalabalıktan ve Nümayişten Kurtarılan Münzevî", s. 218-220.

TURİNAY, Necmettin, "Pergelin Ucu Hani Nerede?", *Dua ve Yakarış*, Etkileşim Y., İstanbul 2005, s. 207-210; "Küresel Dergi Sırat-ı Müstakîm", s. 211-214.

TURİNAY, Necmettin, "Roman, Âkif ve Âliye Öğretmenin Katline Dâir", *Geleneğin Dünyası Yeniliğin Ufukları*, Birlik Y., 1. b., Ankara 1983, s. 96-107.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl, "Mehmet Akif'in Ölümü", *Geçmişte Bugün* III, AKBA K.evi Y., Ankara 1944, s. 79-80; "İstiklâl Marşı", c. IV, s. 18-21.

TÜRKOĞLU, İsmail, "Abdürreşid İbrahim'in Fikirlerinin Türkiye'deki Etkileri", *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ankara 1997, S. 147-152.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er, "Mehmet Âkif", *Cemaleddin Afgani*, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ankara, 1994, s. 117-121.

UÇMAN, Abdullah, "Dil, Edebiyat ve Estetikle İlgili Görüşleri / Mehmed Âkif", *Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma*, Kitabevi Y., İstanbul 2004, s. 186-187.

URAL, A. Ali, "Mehmet Akif Ersoy (1873-1936)", *Güneşimin Önünden Çekil / Doğu ve Batı'dan Portreler*, Şûle Y., İstanbul 2007, s. 115-117.

YALÇIN, Soner, "Dönme" Hoca'nın Ünlü Öğrencisi", *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı / Efendi 2*, Doğan Kitap Y., 1. b., İstanbul 2006, s. 203-208.

YARDIM, Mehmet Nuri, "Mehmet Akif Ersoy", *Edebiyatımızın Güleryüzü*, Çatı Kitapları Y., 2. b., İstanbul 2003, s. 200-2007

YARDIM, Mehmet Nuri, "Muhsin İlyas Subaşı: "Mehmet Âkif'in Kavgası Şahsî Değil", *Türk Şiirinden Portreler*, Nesil Y., İstanbul 2005, s. 90-102.

YAVUZ, Hilmi, "Yahya Kemal ve Mehmet Âkif", *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*, Yapı Kredi Y., 1. b., İstanbul 2005, s. 169-171.

YAVUZ, Hilmi, "Yahya Kemal ve Mehmet Akif", *Yazın Üzerine*, Bağlam Y., İstanbul 1987, s. 93-96.

YETKİN, Çetin, "Mehmet Akif Ersoy", *Toplumsal ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar*, Ümit Y., 1. b., Ankara 1996, s. 50-61.

YILDIRIM, Cafer, "İki Şair, İki Umut: İhtilal ve İslam", *Şiir Hayatları / Sesler, Yüzler ve Şehirler*, Ozan Y., İstanbul 2006, s. 9-27.

YILMAZ, Murat, "Mehmet Akif Ersoy", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce –Muhafazakarlık–V*, Ed. Ahmet Çiğdem, İletişim Y., İstanbul 2003, s.

YÜCEBAŞ, Hilmi, "Âkif İçin Yazılan Şiirler", *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, Dizerkonca Matb., İstanbul 1958, s. 3-10.

YÜZENDAĞ, Ahmet, "Müslümanlıkta Hitabet / Mehmet Akif'ten: Bayezid Kürsüsünden", *Dinî Hitabet ve Meslekî Uygulama*, Emel Matb., 8. b., Ankara T.siz, s. 60-65.

D. *Sempozyum, Armağan ve Anma Kitapları*

Bir Şimdikizaman Şairi Mehmet Âkif Ersoy, Ed. Duran Boz, Yay. Haz. Erdoğan Aydoğan, Mustafa Köneçoğlu, Ahmet Türk, Kahramanmaraş Yıldırım Beyazıt Anadolu Lisesi Y., 1. b., Ankara 2008, 20● s.

Bülbülün Şarkısı / Mehmet Akif Kitabı, Ed. Mustafa Kara – Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yerel Gündem Y., Bursa 2007, 255 s.

Mehmet Akif İlmi Toplantısı 27-29 Aralık 1986 (Bildiriler), Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Y., Ankara 1989, 272 s.

Mehmet Akif Simpozyumu / Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nce Tertiplenen "Mehmed Âkif Ersoy, Fikirleri ve Tesirleri" Simpozyumu (27-28 Aralık 1976), Hacettepe Ü. Y., Ankara 1976?, 166 s.

Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik Bilgi Şöleni, Yay. Haz. D. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Y., Ankara 2007, 260 s.

Milli Şair Mehmet Akif Ersoy'u Ölümünün 50. Yıldönümünde Anma Faaliyetleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., Ankara 1986, 32 s.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy, Adıyaman Valiliği Gerger Kaymakamlığı Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğü. Kültür Y., Gerger? 1986, 30 s.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy, Marmara Ü. Fen-Edebiyat F.Y., İstanbul 1986, VI+252 s.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy, Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi Y., Urfa? 1986, 7 s.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı, Ankara Ü. Rektörlüğü Y. Ankara 1986, IX+210 s.

Vefatının 60. Yılında Mehmet Âkif Sempozyumu Bildirileri 30 Aralık 1996, Haz. İnci Enginün, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Vakfı [İSAR] Y., İstanbul 1997, 117 s.

Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni/Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi, Türkiye Yazarlar Birliği Y., Ankara 2008, 280 s.

E. *Antolojiler, Edebiyat Tarihleri, Yazar Sözlükleri, Yıllık, Dizin ve Ansiklopediler*

"Ersoy, Mehmed Akif (1873-1936)", *Masa Ansiklopedisi*, Risale Y., İstanbul 1988, s. 145.

"Ersoy, Mehmet Âkif (1873-1936)", *Yeni Türk Ansiklopedisi*-III, Ötüken Neşr., İstanbul 1985, s. 831-834.

"Ersoy, Mehmet Âkif", *Cumhuriyet Ansiklopedisi*-V, Arkın K.evi Y., İstanbul 1970, s. 1305.

"Ersoy (Mehmet Âkif)", *Meydan Larousse*-IV, Meydan Y., İstanbul 1971, s. 339.

"Ersoy, Mehmet Âkif", *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi*-V, Görsel Y., İstanbul T.siz, s. 3015.

"Mehmet Akif Ersoy", *Genç Larousse*-IV, Meydan Y., İstanbul 1993, s. 1240.

"Mehmet Âkif (Ersoy) (1873-1936)", *Grand Master / Genel Kültür Ansiklopedisi*-IV, Milliyet Y., İstanbul 1992, s. 870.

"Ersoy, Mehmed Âkif (d. 1873, İstanbul-ö. 27 Aralık 1936, İstanbul)", *AnaBritannica*-VIII, Ana Y., İstanbul 1988, s. 01.

"Ersoy Mehmet Âkif", *Alfabetik Okul Ansiklopedisi*-VI, Görsel Y:, İstanbul 1990, s. 02.

"Ersoy, Mehmet Âkif", *Gelişim Hachette / Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi*-IV, Gelişim Y:, İstanbul 1983, s. 1261.

"Ersoy, Mehmet Âkif", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*-VIII, Milliyet Y:, Ankara 1986, s. 3790-3791.

"Ersoy, Mehmed Âkif (1873-1936)", *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*-IV, Anadolu Y., İstanbul 1984, s. 2021-2023.

"İstiklal Marşı", *Büyük Larousse Sözlük ve Anrsiklopedisi*-XI, Milliyet Y:, İstanbul, T.siz, s. 5884-5885.

"Safahat", *Büyük Larousse Sözlük ve Anrsiklopedisi*-XIX, Milliyet Y:, İstanbul, T.siz, s. 10047.

ACAROĞLU, Türker, "Mehmet A. Ersoy / Aslan ile Tilki & Bayram Yeri", *Çocuk Şiirleri Antolojisi*, Berkalp K.evi Y., Ankara 1944, s. 47-49.

ALİ CANİP [YÖNTEM], "Mehmet Akif", *Türk Edebiyatı Antolojisi*, Maarif Vekâleti Y., İstanbul 1931, s. 279-282.

ALTINKAYNAK, Hikmet, "Ersoy, Mehmet Akif", *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*, Doğan Kitap Y., 1. b., İstanbul 2007, s. 243-244.

AKKANAT, Cevat, "Mehmet Âkif Ersoy (1873) / Hakkın Sesleri'nden", *Baba, Bu Kitap Sana (Babalar İçin Şiirler) İnceleme – Antoloji*, Odunpazarı Belediyesi Y., Eskişehir?, 2005, s. 16.

AKTAŞ, Şerif, "Mehmed Âkif Ersoy (1973-1936)", *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi (1860-1920)* I, Burak Matb., 1. b., Ankara 1996, s. 187-198 ve 530-563.

ANAR & Nazim İbrahimov, "M_hmet Akif Ersoy (1873-1936)", *Min Beş Yüz İlin Oğuz Şeri / Antologiya* – I, Azebaycan Neşriyyatı, Bakü 1999, s. 590-593.

ARTAN, Gündüz, "Ersoy, Mehmet Akif (1873-1936) Bedayiü'l-Acem *Lâ *Lâedrî *Sa'di", *Takma Ad – Soyadı – Rumuz Dizinleri (Tanzimattan Günümüze)*, Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Y., Mersin 1994, s. 26.

ATASOY, Ahmet Emin, "Yeni Türk Şiirinde Rumeli / Mehmed Âkif Ersoy: Hakk'ın Sesleri'nden & Vaiz Kürsüsünden", *XV. Yüzyıldan Bugüne Rumeli Motifli Türk Şiiri, Antolojisi*, Asa Y., İstanbul 2001, s. 178-182.

BANARLI, Nihad Sâmi, "XIX. Asır Türk Edebiyâtının Müstakil San'atkârları / Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936)", *Resimli Türk Edebiyâtı Târihi*-II, MEGSB Y., İstanbul 1987, s. 1151-1162.

BERK, İlhan, "Mehmet Âkif Ersoy", *Başlangıçtan Bugüne Beyit-Mısra Antolojisi*, Varlık Y., 1. b., İstanbul 2003, s. 76.

BİLKAN, Ali Fuat, "Gelenin Keyfi İçin / Mehmed Âkif", *Berceste / Âlem Saklı İçinde*, Ufuk Kitap / Da Y., 1. b., İstanbul 2005, s. 96; "Toplu Vurdukça Yürekler", s. 200.

CANBERK, Eray, "Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936) / Kıssadan Hisse & İtiraf & Çocuklara", *Türk Yazınından Seçilmiş Yergi Şiirleri*, Adam Y., 1. b., İstanbul 1993, 34 s.

CANBERK, Eray, "Ersoy, Mehmet Âkif", *İstanbul Ansiklopedisi*-III, K.B. & Tarih Vakfı Y., İstanbul 1994, s. 194-195.

ÇALIŞLAR, Aziz (Ed.), "Ersoy, Mehmet Akif (1873 İstanbul-1936 İstanbul)", *Türk ve Dünya Edebiyatçıları* II, Remzi K.evi Y., İstanbul 1987, s. 34-35.

ÇETİN, Mehmet, "Mehmed Âkif Ersoy (1873 İstanbul, 27 Aralık 1936)", *Tanzimattan Bugüne Türk Şiiri Antolojisi* I, Birleşik Dağıtım K.evi Y., 1. b., Ankara 1991, s. 97-110.

ÇEVİK, Adem, "Mehmet Akif Ersoy / Bir Gece", *Âlem Sana Hayran*, Sütun Y., İzmir 2007, s. 45-47.

ÇİLOĞLU, Fahrettin, "Mehmet Akif", *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, Doğan Kitap Y., 1. b., İstanbul 1999, s. 152.

DEĞİRMENCİ, Mehmet Saim, "Ersoy, Mehmed Âkif / Berlin Hâtıraları"ndan", *İçinden Tren Geçen Şiirler*, Kül Sanat Y., Ankara 2005, s. 86-87.

DOĞAN, D. Mehmet, "Ersoy, Mehmed Âkif", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*-III, Dergâh Y., İstanbul 1979, s. 71/79.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Âkif. Safahat Mübdi'i", *İslâm-Türk Ansiklopedisi*-I, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşr., İstanbul 1941, s. 213-231.

DURMAN, Nurettin, "Mehmet Akif Ersoy / Alınlar Terlemeli" vd., *Red Şiirleri / "Savaşa Hayır" Diyen Şiirler Antolojisi*, Eylül Y., İstanbul 2003, s. 33-40.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, "Safahat", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*-VII, Dergâh Y., İstanbul 1990, s. 406-410.

ELÇİN, Şükrü – Muhtar Tevfikoğlu, "Mehmed Âkif Ersoy (1973-1936) / Edebiyat", *Yeni Türk Nesri Antolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., Ankara 1987, s. 64-66.

ELÇİN, Şükrü, "İstiklâl Marşı", *Çocuklarımıza Şiirler*, Kültür Bakanlığı Y., İstanbul 1980, s. 9-10; "Çanakkale Şehitleri & Tilki ile Aslan & Âsım'dan: İmânda Birlik", s. 78-81.

GÖVSA, İbrahim Alâettin, "Akif, Mehmet [1873-1936]", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşr., İstanbul, T.siz, s. 28-29.

HEKİMOĞLU İSMAİL – Ali Erkan Kavaklı, "Mehmed Akif Ersoy (1873-1936) / Zulmü Alkışlayamam" vd., *Aşka, Cihada, Çileye, Davaya, Dirilişe, Kavgaya Sevdalı Şiirler 2*, Timaş Y., 5. b., İstanbul 1998, s. 19-45.

HEPER, Metin, "Ersoy, Mehmet Akif (1873-1936)", Çev. Zeynep Mertoğlu, *Türkiye Sözlüğü / Siyaset, Toplum ve Kültür*, DoğuBatı Y., 1. b., Ankara?, 2006, s. 243.

IŞIK, İhsan, "Ersoy, Mehmet Âkif", Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi-III, Elvan Y. Ankara 2006, s. 1295-1307.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemâl, "Âkif Bey (Mehmed Âkif Ersoy)", *Son Asır Türk Şairleri*-I, Haz. Müjgan Cunbur, Atatürk Kültür Merkezi Y., 1. b., Ankara 1999, s. 131-136.

İSEN, Mustafa & Muhsin Macit, "Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936) / Tevhîd Yahut Feryâd", *Türk Edebiyatında Tevhidler*, TDV Y., Ankara 1992, s. 109-115.

KAPLAN, Mehmet, "İstiklâl Marşı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*-V, Dergâh Y., İstanbul 1982, s. 28-32.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, "Ersoy, Mehmet Akif (1873-1936)", *Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Y., 2. b., İstanbul 1982, s. 203-204.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, "Millî Edebiyatçılar / Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)", *Resimli – Motifli Türk Edebiyatı Tarihi-III: Cumhuriyet Edebiyatı*, İnkılâp ve Aka K.evleri Y., İstanbul 1980, s. 593-626.

KARAKOÇ, Bahattin – Hüseyin Özbay – Mustafa Tatcı, "Seyfi Baba / Mehmet Âkif Ersoy", *Şiir Burcunda Çocuk / Güldeste*, MEB Y., 1. b., İstanbul 1993, s. 33-36.

KILIÇ, Filiz & Muhsin Macit, "Mehmed Âkif Ersoy / Ramazan", *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri (Güldeste)*, TDV Y., Ankara 1995, s. 130.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, "Fecri Âti Dışındaki Yazarlar / Mehmet Âkif Ersoy", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Y., Ankara 1970, s. 758-767.

KURDAKUL, Şükran, "Ersoy, Mehmet Âkif", *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, İnkılâp K.evi Y., 5. b., İstanbul 1989, s. 248-250.

KURDAKUL, Şükran, "Meşrutiyet Dönemi / Mehmet Âkif Ersoy", *Çağdaş Türk Edebiyatı I, Meşrutiyet Dönemi/1. Kitap*, Bilgi Y., 3. b., Ankara 1992, s. 154-173; "Yeniçağ ve Yeni Düşün Adamları / Mehmet Âkif", *Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi/2. Kitap*, s. 213-216.

KURNAZ, Cemâl, "Süleymaniye Kürsüsünde / Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936)", *Münâcât* Antolojisi, TDV Y., Ankara 1992, s. 55.

MEMET FUAT [BENGÜ], ""Ersoy, Mehmet Âkif (1873-1936)", *Aydınlar Sözlüğü*, Adam Y., 1. b., İstanbul 2001, s. 242-243.

MARDİN, Yusuf, "The National Anthem (First Stanza) & "For The Martyrs of Çanakkale & The Moral of a Tale & For My Photograph & The National Anthem", *The Pocket Book of Twentieth Century Turkish Poetry*, Kültür Bakanlığı Y., Ankara 1980, s. 1-3.

NECATİGİL, Behçet, "Ersoy, Mehmet Âkif", *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Y., 12. b., İstanbul 1985, s. 130-131.

OKAY, Orhan – M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936)", *İslam Ansiklopedisi*-XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ankara 2003, s. 432-439.

OKAY, M. Orhan – Şerif Aktaş, "Yirminci Asırda Türk Edebiyatı / Mehmed Âkif Ersoy", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri / Tarih – Antoloji – Ansiklopedi* – X, Ötüken-Söğüt Y., İstanbul 1990, s. 340-392.

ONUR, Hüdavendigar, "Mehmet Akif Ersoy", *Türk Sağı [Sözlüğü]*, Burak Y., İstanbul 2001, s. 180-181.

ÖZCAN, Nuri, "İstiklâl Marşı", *İslâm Ansiklopedisi*-XXIII, TDV Y., Ankara 2001, s. 355-358.

ÖZKAN, Abdullah– Refik Durbaş, "Mehmet Akif Ersoy / Bülbül & Resmim İçin & Safahat İçin & Hüsran", *Cumhuriyetten Günümüze Türk Şiiri Antolojisi*-I, Boyut Y.b, İstanbul 1999, s. 26-29.

ÖZKIRIMLI, Atilla, "Ersoy, Mehmet Akif", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*-II, Cem Y:, İstanbul T.siz, s. 453.

ÖZTÜRK, Osman – Bekir Topaloğlu, "Kur'ân-ı Kerim'den Âyetler, M. Âkif Ersoy", *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası (1923-1973)*, DİB Y., Ankara 1975, s. 83.

PAMUKÇU, Ebubekir, "Mehmet Akif Ersoy", *Ozanlar ve Yazarlar*, Piya Y., 2. b., İstanbul 1979, s. 163-164.

PRIGENT, Simone – Georges Simoni, "Mehmet Âkif", *Kim Kimdir? / 500 Ünlü Kişi*, Çev. ve düzenleme: Mehmet Arseven, Baskan Y., İstanbul 1977, s. 71.

SCHIMMEL, Annemarie, "Mehmet Akif Ersoy (1873-1936) / Der Gefallene von der Dardanallen & ES GAB anno dazumal hier", *Aus Dem Goldenen Becher / Türkische Gedichte aus Sieben Jahrhunderten*, Önel Verlag, Köln 1993, s. 135-137.

SEMİH, Mehmet, "Ersoy, Mehmet Akif (1873-1936)", *Türk Edebiyatında Mahlaslar, Takma Adlar, Tapşırmalar ve Lakaplar / Sözlük*, Anahtar Kitaplar Y., İstanbul 1993, s. 33.

SEZGİN, Ahmet – Cengiz Yalçın, "Mehmet Akif Ersoy / Ahiret Yolundan & Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi", *Türk Edebiyatında Ölüm Şiirleri Antolojisi*, Ünlem Y., 1. b., İstanbul 1993, s. 112-113.

SOYSAL, İlhami, "Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936) / Çanakkale Şehitleri İcin", vd., *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Y., 4. b., Ankara 1992, s. 25-32

SUBAŞI, Aziz, "C- Seçme Şiirler / Mehmed Âkif Ersoy", *Kevser / Mevlid-i Şerif ve Günümüzde Okunan Kasîdeleri, İlâhîler, Nat-ı Şerifler, Mehter Marşları, Serhad Türküleri ve Şiirlerden Seçmeler*, Pamuk Y., İstanbul 1982, s. 285-312.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936) / Durmayalım", *Servet-i Fünun ve Son Devir Edebiyatı'nda Dinî Şiirler*, DİB. Y., Ankara 1962, s. 29-92.

TEKELİOĞLU, İbrahim, "Mehmet Akif Ersoy 1873-1936 / Küfe'den", *Çocuk Şiirleri Antolojisi*, Meşale Y. (Gaziantep), Ankara 1960, s.

UMRAN, Sedat & Hasan Akay, "Mehmet Akif Ersoy / Çanakkale Şehitleri İçin & Necid Çölleri'nden Medine'ye & Bülbül", *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Bilinen ve Bilinmeyen Şaheserler Antolojisi*, İşaret Y., İstanbul 1994, s. 66-71.

URAZ, Murad, "Mehmet Akif", *Türk Edip ve Şairleri*- II, Tefeyyüz Kitaphanesi Y., İstanbul, T.siz, s. 102-104.

ÜZÜMERİ, M. Ekrem – Sclâmi Dinçer – Sadi Kazancı, "Mehmet Âkif Ersoy", *Türkiye Ansiklopedisi*-IV, Yıldız Matb., Ankara 1957, s. 120.

VELİBEYOĞLU, Veli Recai, "Mehmet Âkif Ersoy (Safahat)", *Örneklerle Basılı Bütün Şiirler kitapları Antolojisi*-II, İstanbul?, 1975, s. 971.

YÜKSEL [SERDENGEÇTİ], Osman, "Bir Gece / Mehmet Âkif", *Müslüman Türk Çocuğunun Şiir Kitabı*, Serdengeçti Neşr., Ankara 1960, s. 12.

YÜRÜTEN, Ergin – M. Şevket Eygi, "Hâtıralar'dan & Âsım'dan & Hayat Arkadaşıma & Kıssadan Hisse", *Güldeste –Seçilmiş Şiirler–*, Balkanoğlu Matb., Ankara 1958, s. 38-39.

F. *Özel Sayılar*

"Âkif Özel Sayısı", *Hareket*, Aralık 1947, S. 18.

"Doğumunun 110'uncu ve İstiklâl Marşının Kabulünün 62'inci Yıldönümünde Mehmet Akif'in Hatırasına", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113, 50 s.

"M. Âkif Özel Sayı", *Bilgi*, c. XX, Ocak-Şubat 1967, S. 236 (37).

"Mehmet Akif Ersoy", *Hacettepe Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 1987, c. V, S. 1. Ekim-Aralık 1986, S. 70, s. 33-37.

"Mehmed Âkif Anıt Sayısı", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, S. 158, 93 s.

"Mehmed Âkif Ersoy Anısına...", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2, 113 s.

"Mehmet Akif Ersoy", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55, 40 s.

"Mehmet Akif Ersoy", *Pınar*, c. VI, Aralık 1977, S. 72, 45 s.

"Mehmet Âkif Ersoy / Özel Sayı", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73, 232 s.

"Mehmet Âkif Ersoy Sayısı", *Türk Kültürü*, Yıl: XXIV, Aralık 1986, S. 284, s. 109 s.

"Vefatının 70. Yılından Mehmed Âkif'e Mektup", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201, 144 s. (ö. s.).

"Zamanın Ezelî ve Ebedî Çizgisi", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, S. 117-118, 122 s.

"Zulmü Alkışlayamam", *Bilgi Yolu / Mesleki Sosyal Kültürel Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10, s. 141 s.

G. *Dosyalar*

BYG KUP 83: Mehmed Akif Ersoy Zarfı (109 Kupür).

BYG KUP 84: (72 Kupür)

BYG KUP 85: (54 Kupür)

BYG KUP 86: (89 Kupür)

BYG KUP 87: (Özel sayılar ve Emin Erişirgil'in yazı dizisinin bütünü)

BYG KUP 88: (44 Kupür)

BYG KUP 89: (67 Kupür)

BYG KUP 90: (37 Kupür)

BYG KUP 91: (61 Kupür)

BYG KUP 92: (58 Kupür)

BYG KUP 93: (62 Kupür)

[Mehmed Âkif], "*Millî Eğitim*, Mart 1989, S. 83, s. 5-33 [Orhan Okay, Ramazan Kaplan, Şerif Aktaş, N. Turinay, Ali Birinci, A. Güler].

[Mehmed Âkif], *Teklif*, Yıl: I, 15 Şubat-15 Mart 1989, S. 11, s. 24-33 [İsmail Kara, Ali Bal, Osman Öztürk, H. Nilüfer Koç, Ruhan Ç. Eskin].

"Âkif'te Sanat ve Cemiyet", *Hareket*, Aralık 1969, S. 48, s. 4-13 [Nurettin Topçu, Mehmet Sılay].

"Babam Mehmed Âkif", *Köprü*, Aralık 1978, S. 21, s. 1-9 ve 19-20 [Faruk K. Timurtaş, Cemal Kutay, Necmettin Şahiner, Neclâ Pekolcay].

"Doğumunun 110. Yıldönümünde Mehmet Akif", *Mavera*, c. VII, Haziran 1983, S. 79, s. 45-54 [Taha Akyol, Mehmet S. Aydın, M. Cemal Çiftçigüzeli, D. Mehmet Doğan, Mustafa Eski, Ahmet Kabaklı, Cinuçen Tanrıkorur, Fevziye A. Tansel, Alemdar Yalçın].

"Doğumunun 120, Yılında İnanmış Bir Şair Mehmet Âkif Ersoy [Âkif 120 Yaşında / İnanç Şiire Düşman mı?]", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 60-83 [A. Uçman, Orhan Okay, Sezgin Gök, Turan Alptekin, Kandemir, Hasan Akay, Haluk Oral].

"Mehmed Âkif Dosdoğru Bir İnsan", *Ailem / Zaman*, 6 Mart 2004, S. 65, s. 16-27 [Yavuz B. Bâkiler, Seher Kantarcı, Mehmet Şimşek, M. Enis Can, Mustafa Aydın].

"Mehmed Âkif Ersoy", *İslâmın İlk Emri Oku*, Ocak 1962, S. 11 s. 2-13 [Halit Güler, A. Lütfi Kazancı, Sıtkı Balcı, Mehmet Yıldırım, M. U. Postalcı, Tahir Büyükkörükçü, M. Ali Uz].

"Mehmed Âkif Özel Bölümü", *Türk Edebiyatı*, Mart 1984, S. 125, s. 61-69 [Taha Akyol, Alemdar Yalçın].

"Mehmet Akif Ersoy / İdeali, Sözleri ve Hayatıyla Örnek İnsan", *Ailem / Zaman*, 22 Aralık 2006, S. 211, s. 18-29 [Serhat Şeftali, Şeref Yılmaz].

"Mehmet Akif Ersoy", *Millî Eğitim*, Ekim-Aralık 1986, S. 70, s. 33-37.

"Mehmet Akif'i Anarken", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1981, S. 98, s. 10-12 [Ahmet Taşgetiren, Âkif'ten seçmeler].

"Mehmet Akif'i Düşünmek", *MerdivenŞiir*, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 47-83 [T. S. Eliot, Hasan Akçay, Cenab Şahabeddin, A. Ali Ural, Mehmet Can Doğan, Cem Yavuz, Yunus Koray, Hayriye Ünal].

"Mehmet Âkif'in Fikirleri, Şiiri ve Yepyeni Bir Safahat Yayını", *Dergâh*, c. XVIII, Aralık 2007, S. 214, s. 10-16 ve 20-23. [A. İhsan Kaya, Fazıl Gökçek, Derya Güven].

"Mehmet Akif'in İrtihalinden Beş Yıl Geçmesi Münasebetile", *Halk* (Trabzon), 2 Kanunusânî 1942.

"Niçin Âkif Özel Sayısı", *Genç Öğretmen*, Yıl: II, Aralık 1964-Ocak 1965, S. 10, 1-11 [Mehmed Kaplan, Peyami Safa, F., K. Timurtaş, A. Kabaklı, Tarık Buğra]. ("Özel Sayı" denilmesine rağmen sadece dosya boyutundadır].

"Ölümünün 48. Yılında Mehmet Akif", *Millî Gazete*, 28 Aralık 1984 [Hüseyin Yorulmaz, Hüseyin Durukan, Sefa Kaplan, Azmi Yırcalı, Veysel Vedat].

"Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif", *Hürriyet Gösteri*, Aralık 1986, S. 73, s. 26-29 [Dündar Akünal, Âkif'ten seçmeler].

H. *Röportaj, Anket, Açıkoturum ve Soruşturmalar*

"[M. Orhan Okay ile] Mehmed Akif'in Düşünce ve Sanatı [Üzerine]", *Millî Kültür*, Nisan 1989, S. 64, s. 63-69.

"[Orhan Okay ile] Mehmet Akif Üzerine Konuşma", *Kaşgar*, Kasım 1999, S. 12, s. 21-24.

"D. Mehmet Doğan ile Âkif Tartışmaları Üzerine: "Gerçek bir örnek şahsiyet: Mehmet Âkif", *Altınoluk*, Aralık 1999.

"Erişirgil İzahat Veriyor / Bir İslâm Şairinin Romanı" Yazarı ile Bir Röportaj Yaptık", *Halkçı*, 8 Ocak 1955.

"Mehmet Akif Üzerine Konuşma", *Divan*, c. I, Ocak 1979, S. 3, s. 7-8 [Katılanlar: Necmettin Turinay, Beşir Ayvazoğlu, Mehmet Doğan, M. Cemal Çiftçigüzeli].

"RTÜK Üyesi D. Mehmet Doğan: "Mehmed Âkif bu toprakların bin yıllık kültürüne sahiptir", *İlk Adım*, Aralık 2003.

"Şair Mehmet Akif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyorlar?", *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, S. 167, s. 10 (Abdülhak Hamid, Peyami Safa, İsmail Hami, Şükufe Nihal); 18 Mart 1937, S. 168, s. 10-11 (Sabiha Zekeriya, Tanpınar, Burhan Toprak); 25 Mart 1937, S. 169, s. 10 (Burhan Belge, Yaşar Nabi, Suphi Nuri, Sabahattin Ali); 1 Nisan 1937, S. 170, s. 10 (Falih Rıfkı, Nurettin Artam, Sadri Ertem); 8 Nisan 1937, S. 171, s. 10-11 ve 19 (Kerim Sadi, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Raif Necdet); 15 Nisan 1937, S. 172, s. 10 (Nurullah Ataç, Atsız, Faruk Nafiz). [Soruşturma soruları: 1. Akif milliyetçi bir şair midir, İslâmcı bir şair midir? 2. Akif bir sınıf şairi midir, yoksa bir halk şairi midir? 3. Akif'in Türk İnkılâbına hizmeti var mıdır? 4. Akif'in edebiyata (...) ne bakımdan hizmeti olmuştur? 5. Akif'in memleketten uzaklaşmasını nasıl izah edebilirsiniz? 6. Akif'in eserlerinde belli bir tez var mıdır? 7. Akif'in insanî olan tarafları var mıdır].

"Şairlere Mehmet Akif'i Sorduk", *Merdiven Şiir*, Aralık 2006-Ocak 2007, S. 11, s. 74-83 [Mehmet Can Doğan, Cem Yavuz, Yunus Koray, Hayriye Ünal].

AKGÜL, Mehmet, "Mehmet Akif Ersoy: "Bedr'in arslanları ancak bu kadar şanlı idi" derken hata mı etmişti?...", *Gözyaşı*, Yıl: II, Aralık 1988, S. 17, s. 23 [Mehmed Emin Er, Tahir Silahtaroğlu].

AKÜNAL, Dündar, "Suat Ersoy: Bizi kimseden başka türlü yaşatmadı", *Hürriyet Gösteri*, Aralık 1986, S. 73, s. 28-29.

ALPAY, N., "M. Özkaldı: "Akif eşsiz insandı" / Mehmet Akif Ersoy'un 85 Yaşındaki Arkadaşı O'nu Anlatırken Ağlıyordu", *Babıalide Sabah*, 28 Eylül 1967.

ASLAN, Celal, "Beşir Ayvazoğlu ile Mehmet Âkif'in Şiiri ve Sanatı Hakkında", *Bi-*

lim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 79-85.

BAL, Ali, "İsmail Kara ile "Mehmed Âkif ve İslâmcılık Düşüncesi" Hakkında: Bugünkü İslâmcıların seviyesi II. Meşrutiyet devri seviyesinden çok gerilerdedir.", *Teklif*, Yıl: I, 15 Şubat-15 Mart 1989, S. 11, s. 24-27

BIYIK, Ahmet, "[D. Mehmet Doğan'la] Siyasilerin 'özgür değilim' diyerek sustuğu ortamda Âkif'e yazarlar sahip çıktı", *Zaman*, 5 Ekim 1999.

BOZGEYİK, Burhan, "Safahat Şairini Çocukları Anlatıyor: Babam Mehmed Âkif", *Köprü*, Aralık 1978, S. 21, s. 1-4.

COŞKUN, Nusret Safa, "Mehmet Akif'i Oğlu Anlatıyor", *Vakit – Yeni Gazete*, 27 Aralık 1947.

DURGUN, H. Harika, "[Fazıl Gökçek ile:] Mehmet Âkif'in Fikirleri, Şiiri ve Yepyeni Bir Safahat Yayını", *Dergâh*, c. XVIII, Aralık 2007, S. 214, s. 12-16.

GÜLDAL, Fatih, "Prof. Dr. Orhan Okay ile M. Âkif Üzerine Mülakat", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 23-25.

GÜLDAL, Sümeyra, "M. Serhan Tayşi Bey'le Milli Şairimiz Mehmed Âkif Üzerine...", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 47-52.

GÜNER, Ahmet (Sunan), "Âkif Açıkoturumu", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113, s. 26-31 [Mehmet Kaplan, İhsan Toksarı, Emin Işık, Ahmet Güner].

HAKSAL, Ali Haydar – Seyfettin Ünlü, "Orhan Okay / Mehmed Âkif: Şiiri ve Düşüncesi Üzerine Bir Konuşma", *Yedi İklim*, c. XII, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 117-118 (ö. s.), s. 40-43.

İLDENİZ, Aysun – Banu Davun, "Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay ile Mehmet Âkif'in Düşünceleri Hakkında", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Yıl: VII, Mart 2006, S. 73 (ö. s.), s. 117-129.

KABAKLI, Ahmet, "Celâl Bayar İstiklâl Marşımızın Mecliste Kabulünü Anlatıyor", *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, S. 113, s. 8.

KAPLAN ÖZ, Hale, "[Metin Önal Mengüşoğlu ile:] Asım Olacak Kim Var", *Yeni Şafak Kitap*, Yıl: II, 2 Mayıs 2007, S. 17, s. 20-21.

KARTAL, Can, "Beşir Ayvazoğlu: "Âkif'in ahlâkı, dünyada tek başına kalınsa bile yaşanacak bir ahlâktır", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 22-26.

MAYADAĞLI, Hüsniye, "Bahtiyar Vahapzade: Sabır ve Mehmet Akif örneğimdi", *Türk Edebiyatı*, Ağustos 1993, S. 238, s. 47-50.

OKYANUS, "Mehmet Akif Ersoy ile Söyleşi", *Açık Pencere*, Yıl: II, Ocak 2007, S. 3, s. 3-5 [Kurgu-röportaj].

PAŞALI, Melek, "İsmail Kara: "Âkif merkeze alınarak, bütün dönem düşüncesi okunabilir", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 14-21.

PEKTAŞ, Ali, "[M. Orhan Okay:] Safahat'ı yeniden okumalıyız", *Zaman*, 27 Aralık 2006.

SAĞLAM, Nuri, "M. Orhan Okay: "Âkif'in eseri şahsiyetidir", *Yedi İklim*, Aralık 2006, S. 201 (ö. s.), s. 8-12.

UÇMAN, Abdullah, "Orhan Okay: Hiçbir şairimiz Âkif kadar cemiyet mistiği olmamıştır", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 62-66.

YILDIRIM, Galip, "Hicabi Kırlangıç [ile] Bilgi Yolu Dergisi İçin, Merhum Mehmet Akif Ersoy'la İlgili Söyleşi", *Bilgi Yolu / Mesleki Sosyal Kültürel Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Yıl: VII, Temmuz 2007, S. 10, s. 138-141.

İ. *Tezler*

ACUNER, Celaleddin, *Mehmet Akif'in Mev'ize ve Hutbelerindeki Din Eğitimi Unsurları*, Marmara Ü. SBE, YLT., İstanbul 1995.

ADAŞ, Ulvi, *Mehmet Akif Ersoy'un Dil ve Üslubu*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1971.

AKAR, İlhan, *Mehmet Akif Ersoy'un Dinî Görüşleri*, Ankara Ü. İlâhiyat F., İslâm Felsefesi anabilim dalı, LT., Ankara 1978, V+42 s.

AKSOY, Mustafa, *Safahat'daki Bazı Kavramların Sosyolojik Tahlili*, İstanbul Ü. SBE., Sosyoloji Anabilim Dalı YLT., İstanbul 1989, 101 s.

APAYDIN, Nihal, *Mehmet Akif'in Nesirleri*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1964.

ARIBAŞ, Sabahattin, *Mehmet Akif'in Eğitim Anlayışı*, Marmara Ü. SBE, YLT., İstanbul 1985.

ARIK, Necati, *Mehmet Akif Ersoy'un Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Yayınlanmış Makaleleri*, Ankara Ü. İlâhiyat F. İslâm Felsefesi Tarihi anabilim dalı, LT., I+88 s.

ASLAN, Yasemin, *Sebilürreşat Dergisi'ndeki Dil ve Edebiyat Yazılarının İncelenmesi (1912-1925)*, Trakya Üniversitesi. Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, YLT, 2004.

AVCI, Nazmi, *Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'da Eğitim Düşüncesi*, Atatürk Ü. SBE, YLT., Erzurum 2000, 71 s.

AY [MUMCU], Yasemin, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Dergilerinde Dış Türkler*, Ege Ü. SBE, YLT., 1994, 154 s.

AYDIN, Hatice, *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Edebi Sanatlar*, İstanbul Ü. SBE., Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, YLT., İstanbul 2002, 400 s.

AYDIN, Nilgün, *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Sosyal Meseleler*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1984.

AYGÜN, Fettah, *Mehmet Akif Ersoy'un Sırat-ı Müstakim Dergisinde Yayınlanmış Yazıları*, Ankara Ü. İlâhiyat F. Türk İslâm Edebiyatı anabilim dalı, LT., Ankara 1993, I+54 s.

BAŞKAN, Zekeriya, *Mehmet Akif'in Eserlerinde İdeal İnsan*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. Türk Dili ve Edebiyatı bölümü LT., Ankara 1994, 60 s.

BULUT, Hasan, *Mehmet Akif'in Şiirlerinde Ahlâkî kavramlar*, Ankara Ü. İlâhiyat F. Felsefe ve Din Bilimleri anabilim dalı, LT., Ankara 1998, III+41 s.

BÜYÜKÇULHACI, Ahmet, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinin Hatıralar Bölümünün Lügat Çalışması*, Hacettepe Ü. Edebiyat F. LT., Ankara 1981.

CİHANOĞLU, Aysun, *Asım'ın Lügati*, İstanbul Ü. Edebiyat F. Türkiyat Enstitüsü LT., İstanbul 1974.

COŞKUNER, Sedat Erol, *Mehmed Âkif'te Batılılaşma*, İstanbul Ü. Türkoloji Bölümü LT., İstanbul 1961.

ÇAKIR, Şerafeddin, *Mehmed Akif'in Fikirleri Üzerinde Bir İnceleme*, Atatürk Ü. Eğitim F. LT., Erzurum 1976.

ÇELENLİOĞLU, Asiye, *Mehmet Âkif'in kur'an Yorumu*, Marmara Ü. SBE., YLT., İstanbul 1998.

ÇIĞŞAR, Kubilay, *Mehmet Akif Ersoy'un Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad'daki Makaleleri ve Fikir Dünyası*, Hacettepe Ü. Edebiyat F. LT., Ankara 1987.

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, *Açıklamalı Mehmed Akif Ersoy Bibliyografyası*, İnönü Ü. SBE, YLT., Malatya 1990.

ÇİL, Ziya, *Mehmet Akif'in Muhammed Abduh'dan Yaptığı Tercümeler*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1980.

DAĞ, Atıf, *Mehmet Akif Ersoy'da Modernleşme Düşüncesi*, Ankara Ü. İlâhiyat F., İslâm Felsefesi anabilim dalı, LT., Ankara 2005, 58 s.

DAYANÇ, Muharrem, *Sırat-ı Müstakim Dergisi'ndeki Dil, Edebiyat ve Sosyal Kavramların Sistematik İncelenmesi*, İstanbul Ü. Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı DT., 1997, 306 s.

DEMİR, Yasin, *Mehmet Akif Ersoy'un Kader Anlayışı*, Ankara Ü. İlâhiyat F. Kelâm anabilim dalı, LT., Ankara 1999, 35 s.

DEMİRÇELİK, Hikmet, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ının I. Kitabının Sistematik Şiir Lügati*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1964-1965.

DEVREZ, Yıldız, *Safahat'ta Tezyif, Tahkir, İstihza, Küfür ve Beddua Unsurları*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1967.

DURAK, Sabahat, *Mehmet Akif Ersoy'un "Hakkın Sesleri"nin Lügati*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1965-1966.

DURMAZ, Receb, *Mehmet Akif Ersoy'un Tefsirleri ve Mev'izeleri*, Marmara Ü. SBE. YLT, İstanbul 1985.

DURSUN, Ahmet, *Safahat'ın Sistematik Sözlüğü*, Trakya Ü. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, YLT., 1999, 442 s.

DÜNDAR, Hause, *Safahat'ta Edebî Sanatlar*, İstanbul Ü. Edebiyat F. YLT., İstanbul 1991.

DÜZGÜN, Salim, *Mehmet Akif Ersoy (Tarihi, Sosyal ve Eğitimci Kişiliği)*, Ankara Ü. SBE, Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı YLT, Ankara 2002, 156 s.

ELMAS, Nazım, *Mehmet Akif Ersoy (Sanatı ve Sanat Anlayışı-Üslubu)*, Ondokuz Mayıs Ü. SBE, DT., Samsun 1997, 342 s.

ERDEM, Halil Cahid, *"Tarih-i Kadim" Münasebetiyle Mehmed Akif-Tevfik Fikret Mücadelesi*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1972.

GÖKÇEK, Fazıl, *Mehmet Akif Ersoy'un Şiiri Üzerinde Bir İnceleme*, Ege Ü., SBE, DT., İzmir 1995, 245 s.

GÖRSÜN, Güner, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ının İkinci Kitabının Sistematik Şiir Lügati*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1965-1966.s

GÜNEY, Hakkı, *Mehmed Âkif'te Deyimler*, İstanbul Ü. Edebiyat F. Türkoloji Bölümü, LT., İstanbul 1961.

GÜVENTÜRK, Özcan, *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Cihad ve Vatan Teması*, Ankara Ü. İlâhiyat F. Türk İslâm Edebiyatı anabilim dalı L.T., Ankara 1991, 46 s.

İMAMAOĞLU, A. Vahit, *Mehmed Akif'te Dini Hayatın Psikolojisi*, Atatürk Ü. SBE. Din Psikolojisi Bilim Dalı, DT., Erzurum 1991, 378 s.

KABAKLI, Servet, *Safahat'ta İçtimaî Levhalar*, Fırat Ü. Edebiyat F. LT., Elazığ 1980.

KAÇAR, İzzet, *Eğitimci Yönüyle Mehmed Akif*, Selçuk Ü. SBE. YLT., Konya, 1989, 71 s.

KARAKAŞ, Hatice, *Mehmet Akif Ersoy'un Ahlâk Anlayışı*, Ankara Ü. İlâhiyat F., Din Felsefesi ve Mantık anabilim dalı, LT., Ankara 1986, I+41 s.

KARATAŞ, Sevilay, *Safahat'ın Sahife 1-75'e Kadar Sistematik Lügati*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1973.

KARAYEL, Selahattin, *Gölgeler (Safahat VII) / İndeks*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1972.

KICIMAN, Münevver, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinin Asım Bölümünden Lügat Çalışması*, Hacettepe Ü. Edebiyat F. LT., Ankara 1983.

KILIÇ, Ahmet Faruk, *Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı*, Marmara Ü. SBE., YLT., İstanbul 1995, 111 s.

KIR, İbrahim, *Mehmet Akif Ersoy'un Görüşlerinin Sosyolojik Analizi*, Fırat Ü. SBE., YLT., Elazığ 1988, 258 s.

KISAOĞLU, Hayrettin, *Mehmet Akif ve İstiklâl Savaşı*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1976.

KOPUZLU, Savaş, *Safahat'ın Gramatikal İndeksi*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1970.

KUMANDAŞ, Niyazi, *Sırât-ı Müstakîm*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1978.

KURNAZ, Engin, *Mehmet Akif'in Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad'daki Nesirleri*, Gazi Ü. Gazi Eğitim F. LT., Ankara 1983-1984.

MACİT, Meliha, *Mehmet Akif Ersoy'un Geleneksel Dini Anlayışa Eleştirisi*, Ankara Ü. SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı / Kelâm Bilim Dalı YLT., Ankara 2006, 159 s.

MALKOÇ, Neriman, *Akif'in Safahat'ında Bina ve Eşya Unsuru*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1955-1956.

MARANGOZ, Ahmet Ziya, *Tevfik Fikret ve Mehmet Akif'in Sosyal Görüşleri*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1965.

MÜEZZİNOĞLU, E. Neriman, *Mehmet Akif'te İslâm Birliği*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1973.

NARİN, Nazan, *Mehmet Akif'in Özel Mektupları Üzerinde Bir İnceleme*, İnönü Ü. Eğitim F. LT., Malatya 1997.

ÖKSÜZ, Refik, *Safahat'ta Ahlaki Unsurlar*, Ankara Ü. SBE., İslâm Felsefesi Bilim Dalı, YLT, Ankara 1999, 301 s.

ÖZDEMİRCİ, Hacer, *Mehmet Akif'in Şiirlerinde Memleketin Geri Kalmasının Nedenleri*, Ankara Ü. İlâhiyat F. Türk İslâm Edebiyatı anabilim dalı, LT., Ankara 1998, II+63 s.

ÖZDEMİR, Kemal, *Âkif ve Şiiri*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1967.

ÖZDENOĞLU, Ferahzat, *Mehmet Akif'in Dinî Dünyası*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1985.

ÖZTÜRK, Nurettin, *Mehmet Akif ve İslâmcılık*, Dokuz Eylül Ü. Buca Eğitim F. LT., İzmir 1984.

PEKMERDOL, Behçet, *Mehmet Akif*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1945.

PİR, Hasan, *Sırat-ı Müstakim Dergisinin İzahlı Fihristi (1. ve 2. Ciltler)*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1977.

SAĞDAŞ, Zehra, *Safahat'ın 76-150. Sayfalarının Sistematik Lügâti*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1973.

SALANCI, Çamay, *Mehmed Akif'te Temalar*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1960.

SARI, Hüseyin, *Mehmet Akif Ersoy'un İlim ve Eğitim Anlayışı*, Ankara Ü. İlâhiyat F. Din Eğitimi anabilim dalı, LT., Ankara 2001, 58 s.

SARGUT, Münevver, *Mehmet Akif'in Yabancılaşma Hakkındaki Görüşü*, Ankara Ü. İlâhiyat F., Din Felsefesi ve Mantık anabilim dalı, Ankara 1986, I+II+82 s.

SELÇUK, Hayri, *Safahat I Üzerinde Sentaks Çalışmaları*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1966.

SEVGİ, Ahmet, *Mehmet Akif Ersoy'un Siyasî ve Sosyal Fikirleri*, Fırat Ü. Edebiyat F. LT., Elazığ 1980.

SOYYİĞİTOĞLU, Muradiye, *Mehmet Akif Ersoy'un Hadis Anlayışı*, Ankara Ü. İlâhiyat F., Hadis anabilim dalı, Ankara 2003, 44 s.

ŞANIVAR, Suat, *Mehmet Akif'in Şiirinde Realizm*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1970.

ŞENTÜRK, Nurdan, *Safahat IV (Fatih Kürsüsünde) / İndeks*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1976.

TEZER, Kadir, *Mehmet Akif'in Safahat'ında Kelime Grupları*, Sakarya Ü., SBE. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, YLT., Adapazarı 1999, 249 s.

TOPÇU, Ahmet, *Mehmet Akif'in Sırat-ı Müstakim Gazetesinde Çıkan Manzum ve Mensur Eserleri*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1978.

TURGUT, Sevim, *Mehmed Akif'te Fikir, His ve Hayâl*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1975.

TÜYLÜ, Abdullah, *Mehmed Akif Ersoy'un Şiirlerinde Sosyal Meseleler*, Gazi Ü. SBE. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı YLT., Ankara 1986, 255 s.

UĞURLU, Nilgün, *Safahat'ta İstanbul*, Atatürk Ü. Edebiyat F. LT., Erzurum 1986.

USLU, Süheyla, *Aksiyon Felsefesi ve Mehmet Akif*, Ankara Ü. İlâhiyat F. Felsefe Tarihi anabilim dalı, LT., Ankara 2002, I+75 s.

UZMAN, Bahire, *Mehmed Akif'te Tasvir*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1960.

UZUNER, Aysel, *Mehmet Akif Düşüncesinde Mü'min*, Ankara Ü. İlâhiyat F. İslâm Felsefesi anabilim dalı LT., Ankara 1984, I+3+45 s.

ÜNAL, Nurhan, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinin (I. Kitabının Sonu, Süleymaniye Kürsüsünde,' Hakkın Sesleri) Bölümlerinin Lügât Çalışması*, Hacettepe Ü. Edebiyat F., LT., Ankara 1982.

ÜNSAL, Cahit, *Mehmet Akif Ersoy'da İslâmcılık*, Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya F. LT., Ankara 1964.

YAVUZ, Nejat, *Mehmet Akif'te İçtimaî Levhalar*, Fırat Ü. Edebiyat F. LT., Elazığ 1981.

YAZICI, Leyla, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ında İdeal İnsan Tipleri*, Ondokuz

Mayıs Ü. Fen-Edebiyat F., TDE bölümü, LT, Samsun 2007, s.

YILDIRIM, Ali, *Mehmet Akif Ersoy'a Göre Tanrı ve Özgürlük*, Erciyes Ü. SBE, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Felsefesi Bilim Dalı YLT., Kayseri 2005, 84 s.

YILDIRIM, Erol, *Mehmet Akif, Fatih Kürsüsünde / Sözlük*, İstanbul Ü. Edebiyat F. LT., İstanbul 1972.

YILDIRIM, Yurdagül, *Mehmet Akif Ersoy'un Eserlerinde Dini Muhteva*, Ankara Ü. İlâhiyat F., Türk İslâm Edebiyatı anabilim dalı, L.T., Ankara 1995, II+109 s.

YILMAZ, Naci, *Mehmet Akif Ersoy (Hayat ve Görüşleri)*, Ankara Ü. İlâhiyat F. Din Sosyolojisi anabilim dalı, LT., Ankara 1979, I+20 s.

YİĞİT, Şakir, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinin IV. Kitap Fatih Kürsüsünde Bölümünün Lügât Çalışması*, Hacettepe Ü. Edebiyat F. LT., Ankara 1984.

YÜCEER, Mustafa İsa, *Yaşadığı Devirde Mehmed Akif ve İslâmı Tebliğdeki Hizmetleri*, Ümmü'l-Kurâ Ü. Tebliğ ve Usûlü'd-Dîn F. YLT., Mekke 1989-1990 [Arapça].

YÜCEL, Esra, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinin (Safahat) Bölümünün Lügât Çalışması*, Hacettepe Ü. Edebiyat F. LT., Ankara 1982.

J. *Safahat'ın Çeşitli Baskıları*

Safahat , Sebîlü'r-Reşâd Kütüphânesi Y., 2. b., H. 1330/R. 1328, 228 s.

Süleymâniye Kürsüsünde / İkinci Kitap, Sebîlü'r-Reşâd Kütüphânesi Y., İstanbul, 2. b., H. 1330/R. 1328, 61 s.

Fâtih Kürsüsünde / Dördüncü Kitap, Sebîlü'r-Reşâd Kütüphânesi Y., İstanbul, 2. b., H. 1330/R. 1328, 102 s.

Gölgeler / Altıncı Kitap, Âmidî Matb., İstanbul H. 1342, 122 s.

Safahat / Basılan ve Basılmayan Bütün Şiirler, Eserin Türk harfleriyle ilk basılışını hazırlayan eseri tashih eden ve mukaddimelerini yazan, indeks ve lûgatçesini yapan ve yayan: Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp Kitabevi Y., İstanbul 1943, 7 cilt.

Safahat, Tertip eden: Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp ve Aka K.evleri Y., 11. b., İstanbul 1977, LXXII+599 s. [Bu baskıyı denetleyip haz. M. Ertuğrul Düzdağ].

Safahat, Neşre Haz. M. E. Düzdağ, KTB. Y., 1. b., İstanbul 1987, LIV+518 s. [Sunuş: A. Mesut Yılmaz].

Safahat, Haz. Orhan Okay- Mustafa İsen, DİB. Y., 2. b., Ankara 1992, LXIV+504 s.

Safahat / Eski ve Yeni Harfli Metinler ile Tenkildi Neşir (Edisyon Kritik) Bir Arada, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Y., İstanbul 1991, XCIII+538+596 s.

Safahat / I. Kitap, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2007, 240 s.

Safahat / II. Kitap: Süleymaniye Kürsüsünde, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2007, 74 s.

Safahat / III. Kitap: Hakkın Sesleri, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2007, 56 s.

Safahat / IV. Kitap: Fâtih Kürsüsünde, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2007, 110 s.

Safahat / V. Kitap: Hâtıralar, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2007, 102 s.

Safahat / VI. Kitap: Âsım, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2007,131 s.

Safahat / VII. Kitap: Gölgeler, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2007, 119 s.

Mehmed Âkif Külliyatı, c. I: *Safahat Birinci Kitap*, Haz. İ. H. Şengüler, Mert Y., İstanbul, t.siz, 504 s.; c. II: *İkinci Kitap & Üçüncü Kitap, & Dördüncü Kitap*; c. III: *Beşinci Kitap & Altıncı Kitap*, 533 s.; c. IV: *Yedinci Kitap & Safahat Dışında Kalan Şiirlerin Bir Kısmı*, 484 s.

Safahat: *Safahat'ı Teşkil Eden Yedi Kitabın Tam Metni İle Safahat Dışında Kalmış Bir Kısım Şiirleri*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Y., İstanbul 1999, 664 s.

Safahat, Haz. Rıdvanoğlu, Batı Yayın Dağıtım, Elazığ 2007, 712 s.

Safahat, Haz. Belirtilmemiş, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Dairesi Y., Ankara 1999. 632 s.

Safahat, Haz. Belirtilmemiş, Haşmet Y., Konya T.siz, 518 s.

Safahat, Haz. Belirtilmemiş, Elips Y., 3. b., Ankara 2007, 557 s.

K. *Âkif'in Tercümeleri*

Anglikan Kilisesine Cevap, Abdülaziz Çaviş'den, TBMM Şer'iye ve Evkaf Vekâleti Y., İstanbul 1339, 290 s. (Osm.). Sadeleştirilmiş basım: Süleyman Ateş, DİB. Y., Ankara 1974, 199 s.

Beşeriyeti Kurtaracak Tek Çığır İslâm Fazileti, Abdülaziz Çaviş'den, İsmail Akgün Matb., İstanbul 1952, 39 s.

Hazret-i Ali Diyor ki, Hz. Ali'den, Diyanet İşleri Reisliği Y., Ankara 1954, 35 s. Diğer basım: *Hazret-i Ali'nin Bir Devlet Adamına Emirnâmesi*, Hz. Ali'den, Doğan Güneş Y., İstanbul 1963, 32 s.

Honato'nun Hucûmuna Karşı İslâm'ı Müdâfaa, Muhammed, Abduh, Sebîlü'r-Reşâd Y., İstanbul 1331, 80 s. (Osm.).

İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler, Abdülaziz Çaviş'den, Ali Şükrî Matb., İstanbul 1339, 68 s. (Osm.)

Mehmed Âkif Külliyatı, c. VI: "Abduh'tan Tercümeler" & "Said Halim Paşa'dan", Mert Y., İstanbul T.siz, 513 s.; c. VII: "Ferid Vecdi'den Tercümeler [Müslimanlıkta Medeniyet & Hadika-i Fikriye & Müslüman Kadını]", c. VIII: "Abdülaziz Çaviş'ten Tercümeler [Anglikan Kilisesine Cevap & Âlem-i İslâm Hastalıkları ve Çareleri & İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler]".

L. *Diğer Dillerdeki Kitaplar*

ABDÜSSELÂM ABDÜLAZÎZ FEHMÎ, *Mehmet Âkif: Şâirü'l-İslâm*, Mektebetü't-Tâlib, Mekke, T.siz, 101 s. [Arapça].

FISCHER, A., *Drei gedichte von Tevfiq Fikret und zwei von Mehmet Akif*, Berlin, T.siz [Almanca].

İBRAHİM SABRÎ (Çev.), *ez-Zılâl min Safahât li'ş-Şâiri't-Türkiyyi'l-Kebîr Mehmed Âkif*, Kâhire, t.siz, 90 s.[*Gölgeler* tercümesi].

TARLAN, Ali Nihad, *Mehmed Âkif Ersoy: Zindegînâme ve Bergüzîde-i Âsâreş*, Regional Cultural Institue Y., Tahran 1969, 278 s. [Farsça].

TARLAN, Ali Nihad, *Mehmed Âkif: His Life and Works*, KTB. Y:, Ankara 1986, X+84 s. [İngilizce].

YÜCEER, İsa. *Cuhûdu Mehmed Âkif ve Ârâuhû fî Mecâli't-Terbiyeti'l-İslâmî*, Yüzüncü Yıl Ü. Y., Van 1995, V+350 s. [Arapça].

M. İnternet Siteleri

www.mehmet**akifersoy**.com: Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı'nın sitesi.

www.mehmet**akif**.edu.tr: Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi'nin resmî sitesi.

www.istiklalmarsi.org/ - 11k:

www.mehmet**akif**.cjb.net/ - 2k

www.mehmet**akifliyiz**.com/ - 212k: MAKÜ öğrencilerinin sitesi.

HECE ve HECEÖYKÜ DERGİLERİYLE HECE YAYINLARININ ONLİNE SATIŞLARI HAKKINDA DUYURU

Kredi kartıyla **Hece** ve **Heceöykü** dergilerinin eski ve yeni sayılarıyla **Hece Yayınları**nın bütün kitapları www.hece.com.tr adresinden satın alınabilmektedir.

Alışveriş yapmak için ilk olarak, ilgili kitap ya da dergi sayfasına girildikten sonra, satın alınmak istenen ürünün yanında bulunan **"Sepete Ekle"** butonunun işaretlenmesi gerekir.

Açılan **"Alışveriş Sepeti"** sayfasında, satın alınacak ürünle ilgili bilgiler vardır. Bu sayfada ürünün adı, adedi ve fiyatının yanı sıra, kargo ücretine ilişkin bilgiler de bulunuyor.

Kargo ücretiyle ilgili olarak üç adet yayına kadar sabit bir ücret alınmakta, dört adet yayın veya daha fazlası için kargo ücreti alınmamaktadır.

"Alışveriş Sepeti" sayfasındaki bilgiler kontrol edildikten sonra **"Sipariş Et"** butonunun işaretlenmesi gerekir.

İlerleyen sayfada kişisel bilgilerin girilmesi istenir. Bu sayfada istenen bilgiler girildikten sonra **"ileri"** butonu işaretlenmelidir.

İlerleyen sayfada kredi kartı bilgileri girildikten sonra **"Satın Al"** butonu işaretlenmelidir.

Alışveriş işlemi böylece tamamlanmış olur.

Satın alınan ürün 1-4 gün arasında faturayla birlikte sipariş sahibine iletilir.

www.hece.com.tr web sayfası üzerinden yapılan alışverişlerde:

Dergilerde %15

Kitaplarda %20 indirim uygulanmaktadır. (Yayın fiyatlarına kdv dahildir.)

Alışverişle ilgili daha ayrıntılı bilgi almak için http://www.hece.com.tr/satsoz.htm ve http://www.hece.com.tr/gizlilik.htm sayfaları ziyaret edilebilir.

Önemli Notlar:

1- Alışverişlerinizde müşteri bilgileri (e-posta, tüm kişisel bilgiler, fatura adresi, teslimat adresi vs.) hiçbir şekilde üçüncü kişilerle paylaşılmaz.

2- Alışveriş işlemleri thawte güvenlik sistemiyle korunmaktadır (https://secure).

3- Alışverişte kullanılan kredi kartı bilgileri kartın ait olduğu bankanın güvencesinde olup, yayınevi de dahil olmak üzere üçüncü şahıslar kredi kartı bilgilerinizi asla göremezler.

4- Alışveriş sonunda yayınevine, sadece siparişle ilgili ürün bilgileriyle müşterinin adres bilgileri gönderilir.

5- Yapılan alışverişte siparişten ürünün teslimatına ve çıkabilecek muhtemel sorunlara kadar bütün süreç tüketicinin korunmasıyla ilgili kanuna uygun olarak tamamlanmaktadır.

Konur Sokak No:39/1 • Kızılay/Ankara • Tel: (0 312) 419 69 13 • Fax: 419 69 14
www.hece.com.tr • e-mail: hece@hece.com.tr

HECE
YAYINLARI
HECE
AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ
ÖYKÜ

TÜRK DÜŞÜNCE VE EDEBİYATINA
YÖN VEREN KİŞİLER:

HECE TAŞLARI

Ahmet Hamdi Tanpınar Özel Sayısı; 400 sayfa / Bir Uygarlık Tasarımı Olarak ***Diriliş*** Özel Sayısı; 544 sayfa / Edebiyat Dergisi ve ***Nuri Pakdil*** Özel Sayısı; 576 sayfa / Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve ***Necip Fazıl Kısakürek*** Özel Sayısı; 888 sayfa / Bir Düşünce ve Yarınki Türkiye Tasarımı Olarak Hareket ve ***Nurettin Topçu*** Özel Sayısı; 640 sayfa / Türkçenin Sürgün Şairi ***Nâzım Hikmet*** Özel Sayısı; 640 sayfa / Yedi Güzel Adam'dan Biri: ***Cahit Zarifoğlu*** Özel Sayısı; 448 sayfa / Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak ***Mehmet Âkif*** Özel Sayısı; 752 sayfa

www.hece.com.tr

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay/ANKARA Tel: 0(312) 419 69 13
Fax: 0(312) 419 69 14 www.hece.com.tr